KAMNIŠKI ZBORNIK

XXVI/2022

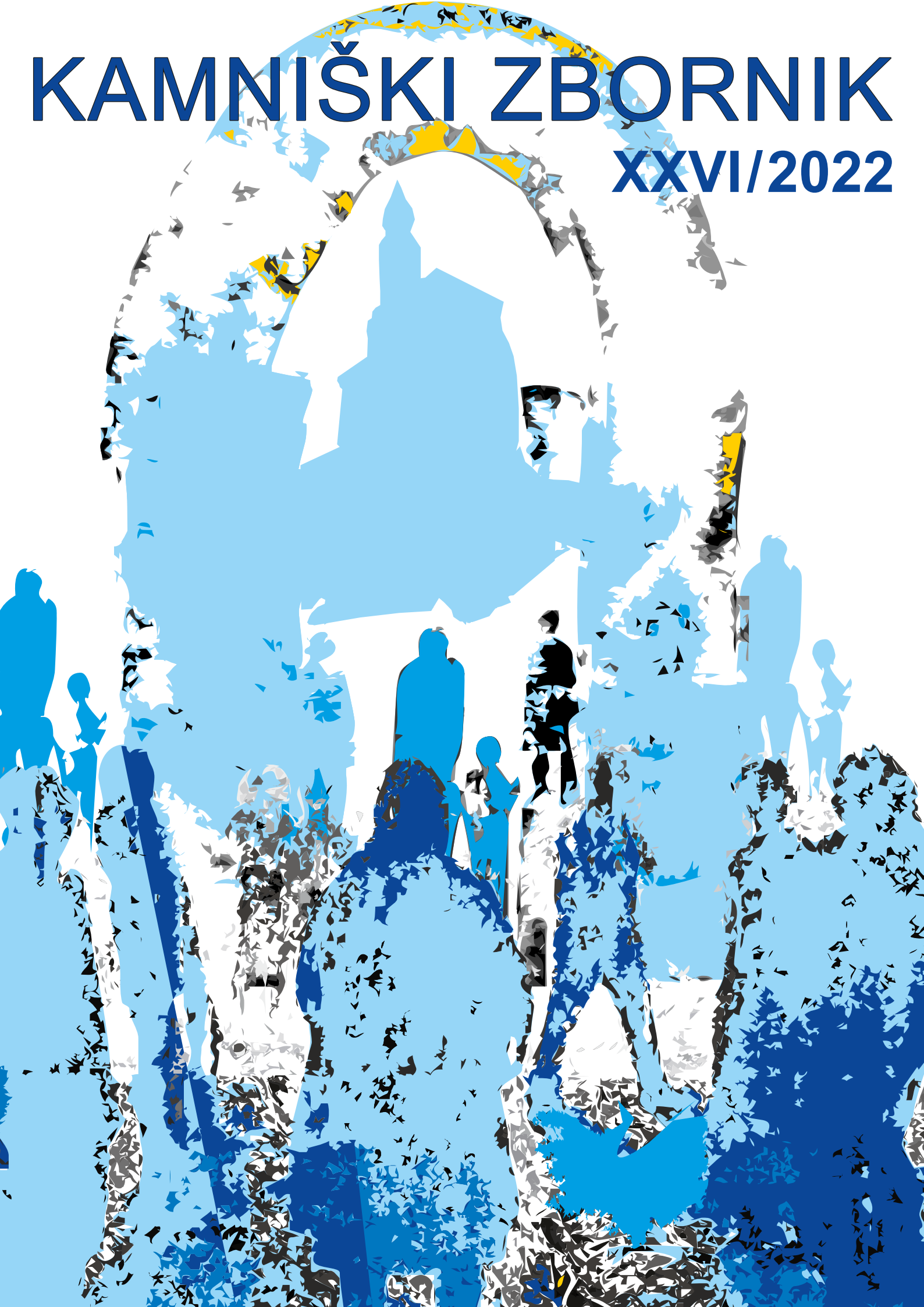

KAMNIŠKI ZBORNIK

XXVI/2022

Cip - kataloški zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica Ljubljana

Kamniški zbornik XXVI

ISSN 1318-9069

Kamniški zbornik 2022

Marjeta Humar

Uvodnik

Pred vami, spoštovani bralci, je XXVI. knjiga *Kamniškega zbornika*, ki prinaša 51 prispevkov. Večinoma so delo enega avtorja, lahko pa sta dva ali več. V tej knjigi je sodelovalo 56 avtorjev. Dejansko pa je bilo piscev še več. V to število namreč niso všteti avtorji pesmi in pripravljavci gradiva o Občini Kamnik. Pri spodbujanju avtorjev, izbiri in pripravi besedil za objavo je sodelovalo 15 članov uredniškega odbora: Helena Dobrovoljc, Tone Ftičar, Marjeta Humar, Kristina Jamšek, Boris Kern, Lea Logar, Vlado Motnikar, Breda Podbrežnik Vukmir, Anže Slana, Matej Slapar, Dušan Sterle, Zora Torkar, Marko Trobevšek, Jože Urbanija in Branko Vreš. Vsem iskrena pohvala in hvala za opravljeno delo.

Čas, v katerem so nastajali prispevki, je bil zaradi kovida-19 za marsikoga od sodelavcev težek. Nekateri so zboleli, drugi so morali skrbeti za bolne družinske člane, sorodnike ali prijatelje, tretji pa so težko prenašali spremenjene življenjske razmere. Kovid-19 je tudi neposredno vplival na pripravo besedil. Nekatera so bila vezana na pogovore, ankete, česar pa zaradi omejenih stikov ni bilo mogoče opraviti, zato te teme še čakajo na obravnavo, npr. o narečnem govoru žensk na moškega, značilnem za Stranje in okolico; o življenjskih zgodbah priseljenk in priseljencev v Kamnik; o arhitektki Majdi Neřima, Plečnikovi učenki itd. Kljub tem in drugim težavam smo prejeli v objavo dovolj prispevkov, saj se krog kvalitetnih sodelavcev z vsako knjigo širi.

Kamniški zbornik ima že dolgo zgodovino, zato bi bilo prav, da ostaja med nami – tudi zaradi tega, da bodo tudi mladi Kamničani ali priseljeni prebivalci lahko spoznavali zgodovino, naravne znamenitosti, pomembne osebnosti naše občine in se vključevali v raziskovanje.

Zbornik je na pobudo Gimnazije Kamnik začel izhajati leta 1955, leta 1969 je izšla XII. knjiga, potem pa je prenehal prihajati med Kamničane. V 90. letih prejšnjega stoletja sva se s tedanjim županom Antonom Tonetom Smolnikarjem, Kamničanom in nekdanjim dijakom kamniške gimnazije, dogovorila, da *Kamniški zbornik* oživimo. Leta 1996 – po 27 letih – je izšla XIII. knjiga, ki smo jo uredili Božidar Drovenik, Tone Ftičar, Primož Hieng, Marjeta Humar (glavna urednica), Biserka Močnik, Tone Smolnikar in Milan Šuštar. Pri XIV., XV., XVI. in XVII. knjigi Močnikova in Hieng nista več sodelovala. Uredniškemu odboru pa so se pridružili odlična poznavalka Kamnika in Kamničanov profesorica Tina Romšak, slikar, publicist in pesnik Dušan Lipovec, pri naslednjih knjigah tudi ravnateljica kamniške knjižnice Breda Podbrežnik Vukmir in ravnateljica muzeja Zora Torkar in drugi. Do večje prenove uredniškega odbora pa je prišlo pri XXV. knjigi. Pridružili so se mlajši uveljavljeni raziskovalci in strokovni ter znanstveni pisci in pri XXVI. knjigi predstavnica kamniške srednje šole profesorica Kristina Jamšek. Vsak član uredniškega odbora je pri takem projektu, kot je *Kamniški zbornik*, zelo pomemben, saj prispeva nove tematike in pridobi nove sodelavce. Od XIII. do XXVI. knjige pri oblikovanju *Kamniškega zbornika* vztrajamo član uredniškega odbora Tone Ftičar, glavna urednica dr. Marjeta Humar, urednik za likovno podobo Dušan Sterle, Sašo Matičič, ki je vsa besedila 14 zbornikov računalniško obdelal, ter njegova žena Tatjana, korektorica, ki je izločila marsikatero napako.

Posebna zahvala prvim sodelavcem dr. Božu Droveniku, profesorjema Milanu Šuštarju in Tini Romšakovi ter Dušanu Lipovcu, ki so z navdušenjem podprli oživitev *Kamniškega zbornika*, ker so verjeli, da Kamnik tako knjigo potrebuje. Zdaj jih ni več med nami. V času priprave XVII. knjige je umrl slikar in publicist Dušan Lipovec. Zelo dobro se spomnim najinega zadnjega pogovora nekje sredi mesta. Vprašal me je: »Ali sem naredil vse, kar je treba?« Odgovorila sem mu: »Ste!« Njegov odgovor je bil: »V redu!« Pred izdajo XXV. *Kamniškega zbornika* sta se za zmeraj poslovila dr. Božo Drovenik in prof. Milan Šuštar, pred izidom XXVI. knjige pa prof. Tina Romšak. V prejšnjem *Kamniškem zborniku* smo se s spominskim člankom poslovili od prof. Šuštarja, ki je bral korekture do svojega zadnjega dne, v tem pa od dr. Drovenika in prof. Romšakove.

Kamniški zbornik XXVI prinaša pomembne nove vsebine.

V prvem delu, ki so ga pripravili strokovni delavci Občine Kamnik, župan Matej Slapar in Lea Logar, je predstavljeno delo Občine v letih 2020–2021.

V naravoslovnem razdelku so objavljeni članki, ki spodbujajo k razmisleku o naravi, ki nas obdaja, in našem odnosu do nje. V središču znanstvene analize je pitna voda, na katero bo treba bolj paziti, ker je je

manj kot nekdaj. Na odnos do živalstva opozarja članek o dnevnih metuljih, na naravna bogastva pa članek o mineraloški dediščini s prelaza Kozjak v Tuhinjski dolini.

Razdelek o zgodovini prinaša tri tematsko različne članke. Globoko v zgodovino posega besedilo o stari cerkvi sv. Neže na Selih pri Kamniku, drugi prispevek na podlagi nemških arhivskih virov prikazuje razmere na Kamniškem v prvih mesecih okupacije leta 1941, v tretjem, nastalem v okviru magistrskega študija, pa je na podlagi virov opisana konverzija podjetja KIK, o čemer Kamničani premalo vemo.

Razdelki o kulturi, umetnostni zgodovini, humanistiki, muzeologiji in bibliografiji prinašajo po en članek: o kulturni politiki v Kamniku, prenovi Plečnikove fasade hiše v Maistrovi ulici v Kamniku, metodološko novem pristopu k zgodbam o Veroniki z Malega gradu, ustvarjanju virtualne Maistrove poti in o bibliografiji serijskih publikacij na Kamniškem.

Gradivo za ta *Kamniški zbornik* je začelo nastajati leta 2021, zato se spominjamo tudi 30-letnice samostojne Slovenije. Razdelek uvedemo s spominom žene udeleženca v osamosvojitveni vojni. Marsikdaj se reče, da je bila ta vojna kratka. Že morda za tistega, ki je živel zunaj dogajanja. Za žene in otroke, ki pa so čakali, kdaj se, če sploh, vrne njihov mož ali oče, pa je bil to čas velikega strahu in skrbi. Težek je bil ta čas tudi za poslanca, ki je moral priti na zasedanje skupščine. Pot iz Kamnika v Ljubljano pa je bila nevarna. Pri obrambi Slovenije so intenzivno sodelovali gasilci. Svoj cilj so dosegli z dobro organizacijo. Dva prispevka obravnavata shranjevanje policijskega orožja v Uršulinskem samostanu v Kamniku. Razdelek zaključujejo članki o delovanju dveh pomembnih ustanov, knjižnice in muzeja, od osamosvojitve do danes in razmišljanje o vojni.

Razdelek Gradivo za zgodovino prinaša zelo raznovrstne tematike. Članek o didaktiki nacistične šole na zasedenem Gorenjskem opozarja na to, kako temeljito se je nemški okupator lotil raznarodovanja. Na preteklost in sedanjost Kamnika so vezani prispevki o četrtem rodu Resnikov, ki gospodarijo Pod skalo, o Malograjskem stolpu, kamniški kulturi v času pandemije kovid-19 in obnovi glavnega oltarja v župnijski cerkvi Marije Vnebovzete v Mekinjah ob 300-letnici njegove postavitve.

V razdelku Pesniki, likovni ustvarjalci in oblikovalci predstavljamo pesnico Gordano Kunaver, pesnice in pesnike GSŠRM Kamnik, slikarja Ferda Mayerja in Staneta Balantiča ter slikarko Miro Resnik. Velikokrat poudarjamo, da je namen *Kamniškega zbornika* tudi ohranjanje spomina na pomembne in zanimive ljudi. Kako res je to, smo spoznali ob neuspešnem iskanju slike pesnice Gordane Kunaver.

Naš pogovor je posvečen Marku Petku, predsedniku Planinskega društva Kamnik, in staršem posvojenih temnopoltih dečkov, ki sta pri njih dobila svoj novi dom.

Razdelek Osebnosti prinaša predstavitve ljudi, ki so posvetili svoje življenje kulturi, umetnosti, znanosti, gospodarstvu, izobraževanju, širjenju vere. S svojim delom bogatijo ali so obogatili naše življenje in so zgled delavnosti, plemenitosti. Tokratni pomembni Kamničani so naši sodobniki in naši predniki: Helena Koder, avtorica dokumentarnih filmov in televizijskih oddaj, filmska in televizijska igralka, novinarka; Ivan Nograšek, raziskovalec tunjiške zgodovine, zapisovalec in pripovedovalec ljudskega gradiva; Leopold Maksimilijan Rasp, duhovnik, član Academiae operosorum, učitelj in mecen umetnikom, graditelj cerkva; Franc Ksaver Pirc, duhovnik, sadjar, misijonar v Ameriki; Anton Šenica in njegova žena Fani, Maistrov borec in bolničarka iz kamniškega lazareta; Klavdija Žvokelj, ustanoviteljica in voditeljica Krožka prijateljev Francije; Anita Meze, operna in koncertna pevka; Gregor Mali, duhovnik, pesnik; Ernest Mayer, botanik, akademik; France Pibernik, literarni zgodovinar, pisatelj, pesnik; Tone Cevc, etnolog, raziskovalec alpskega sveta; Božidar Drovenik, biolog, entomolog, biospeleolog, jamar, sourednik *Kamniškega zbornika*. Manjka prispevek o pokojnem častnem občanu dr. Aleksandru Dopliharju, ki ga bomo pripravili za naslednji *Kamniški zbornik.*

V razdelku Ob jubileju se spominjamo 20-letnice Kluba gorskih tekačev Papež, 100-letnice gorskega reševanja na Kamniškem in 110-letnice KUD Motnik.

Zbornik zaključujeta dva spominska članka v čast profesoric Tine Romšak in Ive Ciglar.

Iskrena hvala vsem za zanimive prispevke. Vseh besedil glede na omejen obseg knjige nismo mogli objaviti. Avtorjem prispevkov, ki so bili sprejeti v objavo, a niso bili objavljeni, se iskreno opravičujemo. Počakali bodo na *Kamniški zbornik XXVII*. Prosim, ne jezite se, saj čas hitro teče. Pisce, ki jih je čas prehitel, pa prosim, da besedila zaključijo in pošljejo za naslednjo številko *Kamniškega zbornika*.

Kot glavna urednica se vsem članom uredniškega odbora in Matičičevima iskreno zahvaljujem za opravljeno delo. Hvala županu Mateju Slaparju ter članom občinskega sveta in občinske uprave za moralno in finančno podporo.

Glavna urednica
dr. Marjeta Humar

Kamnik, julij 2022

Ob izidu *Kamniškega zbornika* XXVI

Matej Slapar

Spoštovane bralke, spoštovani bralci,

zadnji dve leti sta bili v Občini Kamnik posvečeni številnim vlaganjem in uresničitvi projektov, ki vplivajo na razvoj naših krajev in boljše življenje v naši lokalni skupnosti. V tokratnem zborniku vas, kot vedno doslej, čakata bogat izbor prispevkov in povzetek ključnih premikov na različnih področjih.

Ob tej priložnosti želim izreči iskreno pohvalo in zahvalo urednici dr. Marjeti Humar, letošnji prejemnici naziva častna občanka Občine Kamnik, ki srčno in predano ureja sleherno številko *Kamniškega zbornika*, dokumenta časa in enega najpomembnejših zapisov o delu in zgodovini naše skupnosti, ki se ji reče Občina Kamnik.

V preteklih dveh letih smo se z zaposlenimi na občinski upravi trudili, da smo v skladu s finančnimi zmožnostmi uresničevali želje in pobude vseh 22 krajevnih skupnosti v naši občini. Občina Kamnik se razvija in tudi naša nadaljnja vizija in strategija sta usmerjeni v zagotavljanje še kakovostnejšega življenja v naši lokalni skupnosti. V letu 2020 smo kupili zemljišča in infrastrukturo na južnem delu nekdanje smodnišnice, z racionalizacijo projekta gradnje nove Osnovne šole Frana Albrehta pa smo dosegli nižjo oceno vrednosti investicije. Takoj na začetku leta smo pripravili razpis za izvajalca, nato pa se je gradnja po več kot 10 letih le začela in v avgustu 2021 smo položili temeljni kamen. V letu 2020 smo vzpostavili prvo P + R parkirišče v občini pri postajališču Kamnik Graben, kjer so Slovenske železnice naredile nov peron in sodobno železniško postajališče, novi vlak pa je v Kamnik pripeljal konec leta 2020. V septembru smo podpisali gradbeno pogodbo za izgradnjo Zbirnega centra Suhadole in občankam ter občanom v letu 2021 omogočili bolj prijazno oddajo odpadkov. Veliko napora smo vložili tudi v ustrezno cestno in komunalno infrastrukturo. Začeli smo z vrtanjem globoke raziskovalne vrtine na lokaciji Iverje, podpisani pa sta bili tudi pogodbi za projekta trajnostne mobilnosti, in sicer za izgradnjo kolesarske povezave Kamnik–Mengeš–Trzin–Ljubljana in kolesarske povezave Kamnik–Godič. Občina Kamnik je bila uspešna tudi pri sanaciji zemeljskih plazov in usadov na našem območju. Z namenom vlaganja v lokalni razvoj smo prenovili Dom kulture Kamnik in Policijsko postajo Kamnik. Zgrajeno je bilo igrišče na Gozdu in obnovljena tekaška steza pri OŠ Marije Vere. Za varnost naših najmlajših urejamo šolske poti in pločnike, poskrbeli pa smo tudi za prenovo številnih cest. Izpostavil bi lahko še mnogo uresničenih ciljev, pa tudi tistih, ki so še pred nami, vendar želim nagovor skleniti z iskreno zahvalo vsem vam, ki nam pomagate pri ustvarjanju prijetne in urejene lokalne skupnosti, saj je vsak član pomemben za nadaljnjo rast in razvoj naših krajev.

Želim vam prijetno branje in tudi naprej obilo načrtov, idej in uresničenih ciljev, ki jih bomo pomnili še mnoga leta.

Vaš župan Matej Slapar

Kamnik, julij 2022

Matej Slapar,
župan Občine Kamnik, s sodelavci
Glavni trg 24, Kamnik

Občina Kamnik 2020–2021

Oddelek za urejanje prostora

Odlok o Občinskem podrobnem prostorskem načrtu z oznako VČ-05 Volčji Potok

Občinski svet je na 12. seji 23. septembra 2020 sprejel Odlok o Občinskem podrobnem prostorskem načrtu z oznako VČ-05 Volčji Potok, s katerim se to območje v celoti ureja. Ureditveno območje je severno od javnega parka Arboretum Volčji Potok in zahodno od golf igrišča Arboretum oziroma neposredno ob priključku javne poti 660071 na lokalno cesto 072081 in je poleg obstoječi dejavnosti Doma Krajevne skupnosti Volčji Potok namenjeno stanovanjski gradnji. Območje okvirno meri 2,7 ha.

Odlok o Občinskem podrobnem prostorskem načrtu z oznako LS-01 Laseno

Na podlagi 119. člena Zakona o urejanju prostora je Občinski svet Občine Kamnik na 19. seji 29. 9. 2021 sprejel Odlok o Občinskem podrobnem prostorskem načrtu z oznako LS-01 Laseno, s katerim se načrtujejo ureditve, povezane s stanovanjsko gradnjo na tem območju: gradnja enostanovanjskih stavb, nezahtevnih in enostavnih objektov za lastne potrebe, ureditev zelenih in drugih površin, ureditev gospodarske javne infrastrukture in grajenega javnega dobra z ureditvijo dovozne ceste. Območje meri 1,2 ha.

Odlok o Občinskem podrobnem prostorskem načrtu z oznako KA-112

Na podlagi 119. člena Zakona o urejanju prostora je Občinski svet Občine Kamnik na 19. seji 29. 9. 2021 sprejel Odlok o Občinskem podrobnem prostorskem načrtu z oznako KA-112, s katerim se načrtujejo: umestitev načrtovane ureditve v prostor, zasnove projektnih rešitev in pogojev priključitve objektov na gospodarsko javno infrastrukturo in grajeno javno dobro, rešitve in ukrepi za varovanje okolja, naravnih virov in ohranjanje narave, rešitve in ukrepi za obrambo ter varstvo pred naravnimi in drugimi nesrečami, etapnost izvedbe prostorske ureditve, odstopanja od načrtovanih rešitev ter obveznosti investitorja. Približna velikost območja znaša 1,8 ha. Podrobna namenska raba območja je opredeljena kot gospodarska cona.

Odlok o spremembah in dopolnitvah Odloka o občinskem prostorskem načrtu Občine Kamnik št. 3

Na podlagi 108.–115. člena Zakona o urejanju prostora, Pravilnika o vsebini, obliki in načinu priprave občinskega prostorskega načrta ter pogojih za določitev območij sanacij razpršene gradnje in območij za razvoj in širitev naselij, 99. člena Zakona o interventnih ukrepih za omilitev posledic drugega vala epidemije kovid-19 je Občinski svet Občine Kamnik na 19. seji 29. 9. 2021 sprejel Odlok o spremembah in dopolnitvah Odloka o občinskem prostorskem načrtu (OPN) Občine Kamnik št. 3. Sprememba veljavnega OPN Kamnik omogoča širitev površin severno od obstoječega kamnoloma za nadzemno pridobivanje mineralne surovine in s tem nadaljnje delovanje družbe Calcit d. o. o. Pri spremembi namenske rabe prostora gre za spremembe iz gozdnih (24,5 ha) oziroma drugih kmetijskih zemljišč (3,29 ha) v površine nadzemnega pridobivalnega prostora in za manjše spremembe iz površin nadzemnega pridobivalnega prostora v gozdna zemljišča (0,53 ha in 1,45 ha) ter iz površin nadzemnega pridobivalnega prostora v druga kmetijska zemljišča (0,02 ha, 0,17 ha in 0,15 ha). Obseg predvidene nove EUP ŽN-07 se poveča za 25,5 ha. Obstoječa EUP ŽN-07 v veljavnem OPN Kamnik obsega 24,5 ha površin, predvidena EUP ŽN-07 v predlogu SD OPN Kamnik št. 3 pa obsega 49,9 ha površin. Na predlog SD OPN št. 3 so pridobljena vsa pozitivna mnenja nosilcev urejanja prostora, odločba o sprejemljivosti vplivov na okolje v postopku celovite presoje vplivov na okolje in Sklep MOP, da se predlog SD OPN št. 3 potrdi.

Na podlagi 127. člena ter 129. in 131. člena Zakona o urejanju prostora je Občinski svet Občine Kamnik na 16. seji 14. 4. 2021 sprejel **Sklep o lokacijski preveritvi za individualno odstopanje od prostorskih izvedbenih pogojev za del prostorske enote KA-77 na zemljiščih parc. št. 713/9, 713/5, 713/8, 716/2 in 715/13 k. o. 1911 – Kamnik (identifikacijska št. PA: 1814)**. Veljavni Odlok o zazidalnem (lokacijskem) načrtu B12 Bakovnik in B7 Kovinarska – zahodni del – določa prostorske izvedbene pogoje za posege v prostor, ki predstavljajo podlago za izdajo gradbenih dovoljenj. Občina Kamnik je od investitorja Jagros d. o. o. prejela pobudo za izvedbo lokacijske preveritve za dopustitev individualnega odstopanja od prostorskega izvedbenega pogoja, določenega v veljavnem ZN, ki se nanašajo na uskladitve višinskih gabaritov objektov. Objektivne okoliščine za odstopanje od PIP predstavljata pozidanost in raba sosednjih zemljišč, ki v tem primeru pomenijo omejujoče okoliščine v zvezi z lokacijo, na katere investitor ne more vplivati in onemogočajo izvedbo investicije ali pa zahtevajo nesorazmerne stroške investitorja ali občine. Prav tako objektivne okoliščine predstavljajo tehnične in tehnološke rešitve, ki med pripravo in sprejetjem prostorskega izvedbenega akta niso bile poznane ali uporabljene, so pa ustrezne ali primernejše od predpisanih z vidika doseganja ciljev urejanja prostora, varstva okolja, učinkovite rabe energije ipd. Lokacijska preveritev je izvedbeni načrtovalski postopek, zato se posledično obravnava enako kot prostorski izvedbeni akt (kar je bilo potrjeno v zakonodajnem postopku), torej enako kot občinski prostorski načrt in občinski podrobni prostorski načrt. Lokacijska preveritev je podlaga za izdajo gradbenega dovoljenja in izvajanje posegov v prostor. Sklep o lokacijski preveritvi velja dve leti od datuma uveljavitve. Investitor mora v tem času vložiti popolno vlogo za izdajo gradbenega dovoljenja ali predodločbe. Sklep prav tako preneha veljati, če preneha veljati na njegovi podlagi izdano gradbeno dovoljenje ali predodločba.

Na podlagi 127. člena ter 129. in 131. člena Zakona o urejanju prostora je Občinski svet Občine Kamnik na 19. seji 29. 9. 2021 sprejel **Sklep o lokacijski preveritvi za območje OPPN B15 Spodnji Alprem v enoti urejanja prostora KA-87 OPPN IG v Občini Kamnik za odstopanje od PIP, določenih z OPPN na zemljiščih parc. št. 1302/6, 1327/10, 1327/20 (del), 1327/8 (del), 1327/9 vse k. o. 1908 Podgorje (identifikacijska št. PA: 2427)**. Na območju lokacijske preveritve se dopusti individualno odstopanje od prostorskega izvedbenega pogoja, določenega v 5. točki 29. člena OPPN B15 Spodnji Alprem tako, da je za morfološko enoto I1 na parcelah 1302/6, 1327/8 (del), 1327/10, 1327/20 (del), 1327/9, vse k. o. 1908 Podgorje, dopustno odstopanje +/–5,5 m. Če zaradi višinske razlike dovoz do morfoloških enot P1, P2 ali P3 z I1 ni možen, se priključki izvedejo iz enote I2.

Občinski svet Občine Kamnik je na 17. seji 26. 5. 2021 sprejel **Sklep o lokacijski preveritvi za določitev obsega stavbnega zemljišča pri posamični poselitvi za prostorsko enoto KE-26/236 Poreber na zemljiščih parc. št. 296/9 in 296/10, obe k. o. 1896 Tučna (identifikacijska št. PA: 2199)**. Na zemljiščih parc. št. 296/9 in 296/10 k. o. 1896 Tučna se v skladu s 127. in 128. členom Zakona o urejanju prostora omogoči sprememba poteka meje obstoječega stavbnega zemljišča. Za izvajanje gradnje (stanovanjske stavbe) se prilagodita in določita natančna oblika ter velikost stavbnega zemljišča na posamični poselitvi. Razširitev obstoječega stavbnega zemljišča razpršene poselitve se opredeli na zemljišču parc. št. 296/10 k. o. 1896 Tučna, in sicer za površino 333,97 m^2. Na zemljišču parc. št. 296/2 k. o. 1896 Tučna se del stavbnega zemljišča v površini 61,54 m^2 spremeni v druga kmetijska zemljišča. Končno povečanje površine stavbnega zemljišča znaša 272,43 m^2. Gradnja stanovanjske hiše na stavbnem zemljišču, ki s tem sklepom spreminja velikost in obliko, se omogoči po določilih prostorskih izvedbenih pogojev iz Odloka o občinskem prostorskem načrtu Občine Kamnik (Uradni list RS, št. 86/15 in 70/17).

Oddelek za gospodarske dejavnosti, gospodarske javne službe in finance

Izgradnja komunalne infrastrukture v letih 2020 in 2021

Namen sanacije kanalizacije in vodovoda je izboljšanje obstoječega odvajanja odpadnih voda ter preprečevanje onesnaženja podtalnice in vodnih virov, površinskih vodotokov ter zagotovitev boljših življenjskih pogojev lokalnega prebivalstva. Poleg rednih vzdrževalnih del na komunalni infrastrukturi je Občina Kamnik v letih 2020 in 2021 izvedla naslednja večja investicijska vzdrževalna dela: na Sadnikarjevi ulici, Vremšakovi ulici, obnovljeno je bilo tudi črpališče za odpadne vode v naselju Vrhpolje – Pungertar. Največji projekti pa so dokončanje sekundarne kanalizacije v Tuhinjski dolini, zaključen je projekt izgradnje kanalizacije Markovo–Poreber ter izgradnja kanalizacije na območju Žal pri Kamniku.

Sanacija kanalizacije in vodovoda na Sadnikarjevi cesti

Obnovljena sta bila kanalizacijski in vodovodni sistem v dolžini dobrih 60 metrov ter del lokalne ceste, ki pa jo je bilo treba na podlagi kulturnovarstvenih pogojev povrniti v prvotno stanje (s kockami v obliki pahljače). Vrednost sanacije je znašala 37.000 evrov.

Sanacija kanalizacije in vodovoda na Sadnikarjevi cesti (Arhiv: Občina Kamnik)

Sanacija kanalizacije in vodovoda na Vremšakovi ulici

Vse odpadne in padavinske vode se po sanaciji odvajajo do obstoječega kanala, ki je sestavni del kanalizacijskega sistema Kamnik, in po njem v Centralno čistilno napravo Domžale. Dolžina kanala za komunalne odpadne vode znaša približno 150 m. Saniran je bil tudi obstoječi vodovod v dolžini 145 metrov, hkrati je bila obnovljena tudi lokalna cesta 660242. Vrednost sanacije je znašala 57.000 evrov.

Sanacija kanalizacije in vodovoda na Vremšakovi ulici (Arhiv: Občina Kamnik)

Obnova črpališča za odpadne vode Vrhpolje – Pungertar

Zaradi dotrajanosti črpališča za odpadno vodo v naselju Vrhpolje – Pungertar so bile zamenjane elektrostrojna oprema in obe črpalki za odpadne vode,

Obnovljeno črpališče Vrhpolje – Pungertar (Arhiv: Občina Kamnik)

vgrajeni so bili nova krmilna omarica s pripadajočo elektroopremo in dva nepovratna ventila ter dva zaporna ventila (zasuna), nameščen je bil nov zračnik ter zamenjan pohodni pokrov črpališča. Vrednost sanacije je znašala 15.000 evrov.

Izgradnja sekundarne kanalizacije Markovo–Poreber

V sklopu izgradnje sekundarne kanalizacije Markovo–Poreber je bilo vgrajenih približno 490 metrov kanalizacijskih cevi. Dela so se izvajala na izredno težko dostopnem terenu. Zaradi razmočenega terena so bila dela za kratek čas tudi prekinjena. Vrednost investicije je znašala 64.000 evrov.

Izgradnja kanalizacije Markovo–Poreber (Arhiv: Občina Kamnik

Izgradnja kanalizacije, obnova vodovoda in javne poti v naselju Žale pri Kamniku

V letu 2021 je bila v naselju Žale pri Kamniku dograjena manjkajoča kanalizacija za odpadne vode, in sicer 99,5 metrov gravitacijskega voda DN 200 ter 200 metrov tlačnega voda. Na koncu javne poti 660372 Žale je bilo umeščeno črpališče za odpadne vode, ki tlačno odvaja odpadne fekalne vode v obstoječo kanalizacijo. Hkrati se je obnovil vodovod in vzpostavila požarna varnost s postavitvijo hidrantov. Po končanih delih se je na območju gradnje obnovila in na določenih delih zavarovala javna pot. Vrednost celotne investicije je znašala 150.000 evrov.

Izgradnja kanalizacije, obnova vodovoda in javne poti v naselju Žale pri Kamniku (Arhiv: Občina Kamnik)

Obnova in izgradnja vodovodne infrastrukture v letih 2020 in 2021

Z obnovo vodovodnega sistema se njegovo delovanje izboljšuje, zmanjšujejo se tudi izgube vode. Z novogradnjami se prebivalcem omogoča priključitev na javno vodovodno omrežje, ki zagotavlja kakovostno oskrbo z vodo.

Izvedba sekundarnega vodovoda v naselju Studenca

V letu 2020 se je izvedel sekundarni vodovod v naselju Studenca, ki v dolžini 180 m omogoča priključitev okoliških stanovanjskih objektov na javno vodovodno omrežje. S postavitvijo nadzemnega hidranta pa se zagotavljajo tudi ustrezne količine vode za požarno varnost. Vrednost investicije je bila 13.500 evrov.

Med izvedbo del in postavitvijo novega hidranta (Arhiv: Občina Kamnik)

Obnova vodovoda v naselju Stahovica

Ob ureditvi križišča in obnovi ceste Stahovica–Črna je bilo obnovljenih tudi 430 metrov vodovodnega omrežja z novo ductil cevjo DN100. Vrednost investicije je bila 45.000 evrov.

Obnova vodovoda v naselju Podgorje

V naselju Podgorje je bil obnovljen odsek vodovodnega omrežja iz salonitnih cevi v dolžini 150 metrov, nameščen je bil tudi nadzemni hidrant, ki zagotavlja požarno varnost za okoliške objekte. Vrednost investicije je znašala 28.000 evrov.

Skozi naselje Podgorje je bilo sočasno z obnovo cestišča obnovljenih tudi 160 metrov vodovodnega omrežja z novo ductil cevjo DN80. Vrednost investicije je bila 13.500 evrov.

V naselju Podgorje je bil obnovljen odsek vodovodnega omrežja iz salonitnih cevi v dolžini 150 metrov. (Arhiv: Občina Kamnik)

Obnova vodovoda v naselju Volčji Potok

V naselju Volčji Potok je bil v dolžini 100 metrov zamenjan odsek vodovoda iz salonitnih cevi z novimi cevmi PE DN90. Nameščen je bil tudi nadzemni hidrant, ki zagotavlja vodo za požarno varnost. Vrednost investicije je bila 15.700 evrov.

Sanacija dveh mostov na občinski cesti JP661291 Hruševka

V oktobru in novembru 2020 je potekala sanacija dveh mostov oziroma prepustov na občinski cesti v kraju Hruševka. Izvajalec del EURONEP EKO, d. o. o., je porušil poškodovana objekta in postavil dva nova prepusta. Skupna vrednost projekta je znašala 40.000 EUR.

Sanirani most na občinski cesti JP661291 Hruševka (Arhiv: Občina Kamnik)

Sanacija mostu na občinski cesti LC072081 Volčji Potok–Rudnik

V oktobru in novembru 2021 je bil saniran most na občinski cesti Volčji Potok–Rudnik. Na podlagi izdelanega projekta PZI je bil porušen stari most in postavljen nov. Izvajalec del Komunalno podjetje Kamnik je sočasno z gradnjo, skladno s projektnimi pogoji in vodnim soglasjem, uredil brežine in dno struge na območju mostu ter postavil zaščitne ograje. Skupna vrednost projekta je znašala 54.500 EUR.

Sanacija mostu na občinski cesti Volčji Potok–Rudnik (Arhiv: Občina Kamnik)

Globoka raziskovalna vrtina na Iverju

Občina Kamnik je na območju zajetja Iverje začela z vrtanjem globokih raziskovalnih vrtin, s katerimi bodo določene možnosti črpanja vode in ustreznega zavarovanja vira pitne vode. Vrtine bodo zagotavljale dodatne količine pitne vode, kadar se bo zmanjšal pretok vode iz Kamniške Bistrice v drenažno zajetje Iverje. Iverje je zajetje površinske vode Kamniške Bistrice, katere mikrobiološka obremenitev je zelo nizka. Občina Kamnik si prizadeva, da se te obremenitve zaradi človekovih posegov v okolje ne bi povečevale. Del vodovarstvenega območja neposredno ob zajetju je ograjen. Zaščita obsega teraso, kjer je izdelana drenaža, in sega do struge Bistrice na zahodu do poti Kamnik–Kamniška Bistrica in na jugu do ceste, ki vodi v kamnolom. Na širšem območju so zakrasele kamnine, kjer se ponikla padavinska voda hitro pretaka v izvire. To območje zajema tudi območje Velike planine, kjer bo v prihodnje potreben večji nadzor obstoječih greznic in trajen ter nadzorovan sistem odvajanja odpadnih voda. Ponikla fekalna voda s tega območja lahko hitro priteče v Kamniško Bistrico. Tudi izlitje naftnih derivatov ali drugih škodljivih tekočin lahko nevarno ogrozi zajetje pitne vode, zato je cilj Občine, da zajetje ureja tudi z globoko vrtino, ki bo predstavljala alternativni vir napajanja.

Menjava nosilnih vrvi na nihalki Velika planina

V decembru 2019 in januarju 2020 je potekala zamenjava nosilnih vrvi in sidrnih konusov na napenjalnih utežeh nihalke Velika planina. Gre za enega od najzahtevnejših posegov na žičniških napravah. Nihalka, ki na Veliko planino vozi že 58. leto, je tako še varnejša in sodobnejša. Tuji partnerji so priskrbeli vlečne vitle, dvigala in specialno orodje ter zalili konuse na vrveh. Po tehničnem pregledu je nihalka pridobila obratovalno dovoljenje. Dolžina nosilne vrvi nihalke je 1.668 metrov, njena debelina pa je 49 milimetrov. Nihalka premaga višinsko razliko 857 metrov. V eni uri lahko opravi 10 voženj na uro, 110 voženj dnevno in prepelje do 320 potnikov. Za uspešno opravljen projekt gredo zasluge predvsem vsem zaposlenim v družbi Velika planina, d. o. o., pod vodstvom Andreja Potočnika. Nihalka je pomemben del trajnostnega razvoja turizma na Veliki planini, saj zagotavlja varčen in ekološki prevoz ter varen dostop na planino.

Zbirni center za ravnanje z odpadki Suhadole

Občina Kamnik in Občina Komenda sta v letih 2020 in 2021 zgradili skupni zbirni center za ravnanje z odpadki. Nekdanji zbirni center Suhadole, namenjen občanom Kamnika in Komende, ni ustrezal zakonskim zahtevam. Največjo težavo je predstavljalo to, da so bili odpadki neposredno izpostavljeni padavinam, kar je pomenilo, da je voda, ki je spirala odpadke, odtekala v podtalnico, ki je vir pitne vode sosednjih občin. Z ureditvijo oziroma gradnjo nadstreška novega modernega zbirnega centra se je močno zmanjšalo obremenjevanje okolja, predvsem potencialna ogroženost podtalnice. V skladu s predpisi s področja izvajanja obvezne občinske gospodarske javne službe zbiranja komunalnih odpadkov lahko dve občini uredita skupni zbirni center, če javno službo zbiranja komunalnih odpadkov v obeh občinah izvaja isti izvajalec. Tako sta se Občina Kamnik in Občina Komenda v letu 2018 dogovorili in sklenili sporazum o ureditvi skupnega zbirnega centra na območju Centra za ravnanje z odpadki Suhadole. Na območju tako imenovane Suhadolske jame se je leta 2016 začel komasacijski postopek, ki pa se je zaradi nerešenih težav ene izmed udeleženk komasacije izjemno zavlekel. V letu 2020 so bili izpolnjeni pogoji za sklenitev kupoprodajne pogodbe med obema občinama, na osnovi katere je Občina Kamnik postala

Župan Matej Slapar je skupaj z županom Občine Komenda Stanislavom Poglajnom in direktorjem podjetja SGP Graditelj, d. d., Janezom Zormanom podpisal gradbeno pogodbo za izgradnjo Zbirnega centra Suhadole. (Arhiv: Občina Kamnik)

solastnica parcele št. 1426 k. o. Suhadole v višini 79 odstotkov ter pogodbe o sofinanciranju ureditve zbirnega centra, s katero sta se obe občini dogovorili, da bosta v sorazmernem deležu (79 odstotkov – Občina Kamnik, 21 odstotkov – Občina Komenda) krili stroške ureditve skupnega zbirnega centra.

24. septembra 2020 sta občini investitorki podpisali gradbeno pogodbo v vrednosti 1.147,620 evrov (z DDV) z izvajalcem SGP Graditelj, d. d., ki je bil na osnovi izvedenega javnega naročila izbran kot najugodnejši ponudnik.

Gradbena dela so se začela izvajati 1. oktobra 2020 v skladu z izdanim gradbenim dovoljenjem in projektom, ki ga je izdelal HIS, d. o. o. Projekt je predvidel, da bo v sklopu celotne investicije ureditve zbirnega centra izvedeno:

- izgradnja zbirnega centra za zbiranje posameznih frakcij nenevarnih odpadkov skupaj z nivojsko zunanjo ureditvijo pripadajočega funkcionalnega zemljišča,
- izgradnja dveh pritličnih objektov, nadstrešnic 1 in 2, skupne površine 1.530 m^2,
- postavitev podpornih zidov z žično ograjo na treh straneh,
- asfaltiranje vseh prometnih površin in betoniranje vse površine pod zabojniki,
- postavitev pisarniškega kontejnerja s sanitarijami,
- komunalna ureditev z novim vodovodnim omrežjem in urejenim kanalizacijskim sistemom, ločenim za meteorno in odpadno vodo.

Zbirni center je bil zasnovan v treh nivojih, ki so dostopni po položni rampi. Tako lahko vsak občan z vozilom pripelje odpadke do posameznega kontejnerja in jih vanj odloži.

Med izgradnjo (Arhiv: Občina Kamnik)

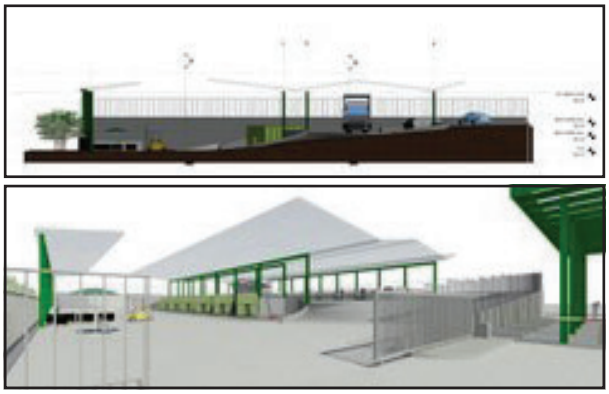

Videz zbirnega centra (Arhiv: Občina Kamnik)

Od leve: direktorja podjetja Publikus, d. o. o., Ivan Hrženjak in Igor Petek, direktor podjetja SGP Graditelj, d. d., Bojan Zorman, župan Občine Kamnik Matej Slapar, župan Občine Komenda Stanislav Poglajen in vodja zbirnega centra Sead Alibegić (Arhiv: Občina Kamnik)

Izvajalec SGP Graditelj, d. d., je dela izvajal strokovno in v skladu s terminskim načrtom, strokovni nadzor pa je izvajal Domplan, d. d. Obe podjetji sta zaslužni za to, da je gradnja potekala strokovno in brez večjih težav. Prvotno predvideni pogodbeni rok se je zaradi zimskega obdobja in epidemije kovid-19 nekoliko podaljšal, tako da so bila vsa gradbena in obrtniška dela zaključena v aprilu 2021. Po pridobitvi pravnomočnega uporabnega dovoljenja je bil 18. junija 2021 center predan v uporabo občankam in občanom občin Kamnik in Komenda.

Zbirni center Suhadole upravlja podjetje Publikus, d. o. o., ki na podlagi sklenjenih koncesijskih pogodb v Občini Kamnik in Občini Komenda izvaja obvezno občinsko gospodarsko javno službo zbiranja določenih vrst komunalnih odpadkov. Občani lahko oddajo odpadke v zbirnem centru vse dni v tednu, razen ob nedeljah.

Končna podoba zbirnega centra za ravnanje z odpadki (Arhiv: Občina Kamnik)

Župan Matej Slapar z brošuro Priročnik za odgovorno ravnanje z odpadki (Arhiv: Občina Kamnik)

Zbirni center je urejen tako, da se v prvem nivoju večjega objekta, kjer so postavljeni večji zabojniki, zbirajo les, ki ne vsebuje nevarnih snovi, papir, karton, papirna in kartonska embalaža, plastična embalaža, biorazgradljivi odpadki – zeleni odrez, prozorna in čista PE- in PP-folija ter gradbeni odpadki. V drugem nivoju večjega objekta so postavljeni manjši samonakladalni zabojniki, v katerih se zbirajo lesena embalaža, barvne kovine, masovno železo in kovinska embalaža, sestavljena (kompozitna) in mešana embalaža, nagrobne sveče, steklo in steklena embalaža, oblačila in tekstil ter izrabljene gume. V manjšem enonivojskem objektu pa se zbirajo azbestni odpadki, odpadna električna in elektronska oprema, kosovni in nevarni odpadki.

Vse površine pod zabojniki so betonske in vodotesne, vsa meteorna in odpadna voda pa se zbira v meteorni kanalizaciji, ki je preko lovilcev olja in maščob speljana v ponikovalno polje. Gradnja zbirnega centra je bila zasnovana tako, da omejuje širjenje požara na objekte v okolici. Objekt je opremljen tudi s kamerami za javljanje požara. Uvoz in dostop službenih vozil s kontejnerji, osebnimi vozili, servisnimi in intervencijskimi vozili je mogoč z jugozahodne strani območja, ki se na glavno prometno cesto navezuje z območjem tehtnice. Vstop v objekt omogočajo kombinirana drsna vrata, ki so široka 8 metrov in imajo vgrajena enokrilna vrata za osebni prehod. Ob vhodu je tudi nov pisarniški prostor s sanitarijami.

Ureditev skupnega zbirnega centra je pomembna pridobitev tako za Občino Kamnik in Občino Komenda kot za koncesionarja in upravljalca zbirnega centra Publikus, d. o. o., predvsem pa za občane obeh občin, ki jim je zbirni center namenjen. Ogledali so si ga že tudi predstavniki nekaterih slovenskih občin in komunalnih podjetij, saj je eden izmed najsodobnejših zbirnih centrov pri nas. Na pomen zbirnega centra je, ob ogledu in predaji objekta v uporabo, opozoril tudi župan Občine Kamnik Matej Slapar: *»Kakovostno življenje lahko dosežemo le z uravnoteženim gospodarskim, družbenim in okoljskim razvojem, ki upošteva zmožnosti planeta ter ustvarja pogoje in priložnosti za sedanje in prihodnje rodove. Nov, okolju prijazen zbirni center na območju Centra za ravnanje z odpadki Suhadole je eden od korakov do boljšega življenjskega okolja tudi za občanke in občane Občine Kamnik.«*

Naslovnica Priročnika za odgovorno ravnanje z odpadki in zabojnik za odpadno jedilno olje (Arhiv: Občina Kamnik)

Občina Kamnik je novo pridobitev skupaj s podjetjem Publikus, d. o. o., predstavila v brošuri z naslovom *Priročnik za odgovorno ravnanje z odpadki*. V priročniku je predstavljen režim odvoza za posamezne skupine odpadkov, za lažje ločevanje pa so posebej opisani tudi odpadki po skupinah. Priročnik so prejela vsa gospodinjstva v Občini Kamnik, Knjižnica Franceta Balantiča Kamnik in knjižnice vzgojno-izobraževalnih zavodov v občini. Posebej so predstavljeni tudi pilotni projekt ločenega zbiranja papirja in kartona v gospodinjstvih ter ekološki otoki. Za izboljšanje kakovosti ločenega zbiranja koristnih oblačil, obutve in tekstila sta se za neuporabna oblačila, obutev in tekstil namestila dva zabojnika, prvi na ekološki otok na Cankarjevi 1 in drugi na ekološki otok pri Osnovni šoli Marije Vere.

Za ponovno uporabo jedilnega olja, ki se je do zdaj odlagalo kot nevaren odpadek, so vsa gospodinjstva v Občini Kamnik prejela priročne posode za zbiranje odpadnega olja. Odpadno olje lahko občanke in občani odlagajo v posebne zabojnike. V zadnjem delu priročnika je poseben prostor, namenjen črnim odlagališčem, s pozivom, naj se odpadki iz gospodinjstva odlagajo v delovnem času Zbirnega centra Suhadole in ne v gozdu ali ob gozdnih cestah. Priročnik za odgovorno ravnanje z odpadki posebej predstavlja skupine odpadkov in novosti, posebnosti sistema v Občini Kamnik. Za vsako skupino odpadkov je podan namig za odgovorno ravnanje.

Izgradnja pločnika v Stahovici in ureditev križišča

Novembra 2020 sta se zaključili izgradnja pločnika in ureditev križišča v Stahovici. Na začetku leta 2020 je bil podpisan sporazum z upravljavcem za državne ceste Direkcijo Republike Slovenije za infrastrukturo. Direkcija je financirala ureditev križišča ter zamenjavo

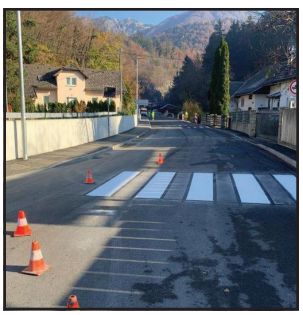

Med izgradnjo pločnika in urejanjem križišča (Arhiv: Občina Kamnik)

Občino Kamnik je obiskala delegacija Ministrstva za infrastrukturo Republike Slovenije in Direkcije Republike Slovenije za infrastrukturo, ki si je skupaj z županom ogledala investicijo. Zbranim so se pridružili še predstavniki izvajalca del, Komunalnega podjetja Kamnik, d. o. o., projektant, nadzornik in odgovorni vodja gradbišča. (Arhiv: Občina Kamnik)

in asfaltiranje vozišče konstrukcije, vsa ostala dela pa so se financirala iz občinskega proračuna.

16. aprila 2020 je Občina Kamnik na Portalu javnih naročil objavila Obvestilo o naročilu po odprtem postopku. Do roka za oddajo ponudb smo preko Portala e-JN prejeli 9 pravočasnih ponudb. Izbrani izvajalec je poleg izgradnje pločnika ob regionalni cesti Stahovica–Črnivec in ob cesti Stahovica–Kamniška Bistrica opravil še naslednja dela: ureditev semaforiziranega križišča regionalnih cest R1-225/1083, 1084 in RT-923/1087 ter R1-225/1084, postavitev javne razsvetljave, izgradnja opornih AB-zidov, obnova vodovoda in kanalizacije, vozišče konstrukcije ter priključkov za vodovod in kanalizacijo, ureditev odvodnjavanja, postavitev panelnih ograj in vertikalne signalizacije ter zaris horizontalne signalizacije.

Načrtovani gradnji gospodarske javne infrastrukture sta se pridružila Telekom, d. d., in Elektro Ljubljana, d. d., drugi investitorji pa tega interesa niso izkazali. Sredstva so se namenila še za izdelavo varnostnega načrta, izvajanje gradbenega nadzora, monitoringa objektov in koordinacijo na gradbišču, kar je opravljal varnostni inženir. Na obravnavanem območju sta se s tako ureditvijo izboljšali pretočnost in prometna varnost. Vrednost investicije je znašala 444.716,38 evrov.

Ureditev ceste Markovo–Studenca–Podlom, odsek Studenca

V drugi polovici oktobra 2020 so se končala investicijska dela na odseku ceste Studenca. Urejenih je bilo 650 metrov makadamske lokalne ceste s precejšnjo strmino v naselju Studenca, in sicer od javne poti Studenca do hišne številke Studenca 29. Izbrani izvajalec je zamenjal spodnji ustroj cestišča, zgradil oporne zidove iz kamna in betona ter drenažno kanalizacijo, uredil odvodnjavanje, med drugim pa je opravil še izgradnjo prepustov, postavil jeklene varnostne ograje, uredil brežino ob cesti s humusom in kokosovo mrežo, opravil dvig vodovodnih kap in jaškov. Asfaltiranje nosilne plasti se je izvedlo v debelini 6 centimetrov, obrabne zaporne plasti asfalta pa v debelini 4 centimetrov. Vrednost investicije je znašala 173.843,00 evrov.

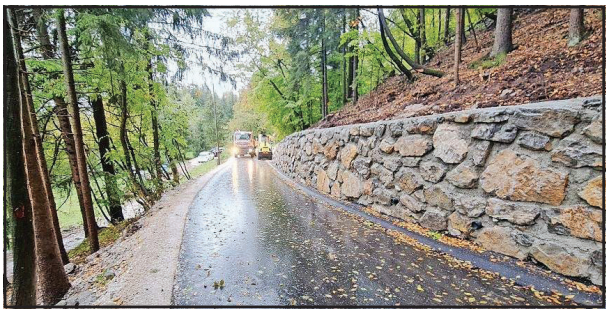

Med izvedbo zahtevne sanacije na težko dostopnem območju (Arhiv: Občina Kamnik)

Rekonstrukcija ceste Nevlje–Oševek–Briše–Soteska

V drugi polovici septembra 2020 so se zaključila rekonstrukcijska dela lokalne ceste Nevlje–Oševek–Briše–Soteska. Dela v dolžini 300 metrov so obsegala menjavo vozišče konstrukcije, vgradnjo kamnitega materiala za sloj kamnite grede, vgradnjo tamponske

Izvajalec del Komunalno podjetje Kamnik, d. o. o., je dela zaključil še pred rokom. (Arhiv: Občina Kamnik)

Asfaltiranje odseka ceste Nevlje–Oševek–Briše–Soteska (Arhiv: Občina Kamnik)

plasti, izdelavo drenažne kanalizacije, izgradnjo prepustov, ureditev odvodnjavanja, vgradnjo nevezane nosilne asfaltne plasti, načrtovanje, humiziranje in vgradnjo zgornje obrabne plasti. Vrednost investicije je znašala 79.074 evrov.

Izgradnja hodnika za pešce Markovo–Vir pri Nevljah

V drugi polovici avgusta 2020 so se zaključila gradbena dela pri gradnji pločnika Markovo–Vir pri Nevljah. Pločnik je bil asfaltiran v dolžini 350 metrov, urejena pa je bila tudi zacevitev obcestnega jarka ob regionalni cesti Kamnik–Ločica, vgrajeni so bili granitni robniki in kocke ter cevi za telekomunikacijo, urejena javna razsvetljava, vertikalna prometna signalizacija, zarisana horizontalna signalizacija ter postavljene zaščitne ograje. Konec avgusta je upravljavec za državne ceste Direkcije Republike Slovenije za infrastrukturo preplastil regionalno cesto v dolžini novo zgrajenega pločnika, saj je bil ta v slabem stanju. Vrednost investicije je znašala 162.713 evrov.

Izgradnja hodnika za pešce Podhruška–Srednja vas

Občina Kamnik je v letu 2019 naročila projektno dokumentacijo za izgradnjo pločnika med avtobusnim postajališčem v Podhruški in obstoječimi površinami za pešce v Srednji vasi (pri trgovini) v dolžini približno 380 metrov.

V letu 2020 je bilo za omenjeni odsek pločnika pridobljeno tudi soglasje Direkcije Republike Slovenije za infrastrukturo. V novembru 2020 sta bila izvedena postopka za izbiro izvajalca del ter izvajalca strokovnega gradbenega nadzora, pridobljena pa so bila tudi vsa potrebna soglasja lastnikov zemljišč. Izgradnja pločnika se je začela konec decembra, končana pa je bila v marcu 2021. Vrednost investicije je znašala 85.000 evrov.

Med izgradnjo hodnika za pešce Podhruška–Srednja vas (Arhiv: Občina Kamnik)

Ureditev ceste skozi vas Podgorje

Na pobudo Krajevne skupnosti Podgorje je Občina Kamnik v letu 2020 urejala cesto skozi vas Podgorje. Sredstva so bila porabljena za rekonstrukcijo poškodovanega dela vozišča v dolžini 200 metrov. Rekonstrukcijska dela so zajemala ureditev ustroja, izgradnjo meteorne kanalizacije, ureditev javne razsvetljave in asfaltiranje ceste. Poleg rekonstrukcijskih del so se sredstva porabila še za izdelavo varnostnega načrta in za izvajanje gradbenega nadzora. Sočasno z gradnjo ceste se je zgradilo tudi optično omrežje. Vrednost investicije je znašala 83.421 evrov.

Semaforizacija križišča v Šmarci

Projektna dokumentacija za ureditev semaforiziranega križišča na R3 644, odsek 1358 Domžale–Duplica, z LC 072031 Homec–Šmarca (Pibernikova cesta) in z JP 660017 Livada, je bila izdelana v letu 2017. V križišču je v času prometnih konic prihajalo do zastojev na priključku lokalne ceste in javne poti. Težavno je bilo tudi prehajanje pešcev čez vozišče regionalne ceste, saj vozniki niso upoštevali prednosti oziroma niso ustavljali pred prehodom. S semaforizacijo se je povečala prometna varnost, saj so bila opravljena tudi druga dela: preurejena je bila cestna razsvetljava, dograjena površina za pešce, prilagojen priključni lok, obnovljen vodovod in urejen priključek lokalne ceste. Konec oktobra 2019 je bila z Direkcijo RS za infrastrukturo podpisana pogodba o sofinanciranju. Direkcija je pri investiciji sodelovala z gradbenim nadzorom, semaforizacijo in delno zaporo regionalne ceste. Investicijska dela so se zaključila v juliju 2020.

Izgradnja pločnika v Volčjem Potoku

Julija 2021 je Občina Kamnik na Portalu javnih naročil objavila javni razpis s pogajanji za izgradnjo pločnika v Volčjem Potoku, in sicer od prodajnega centra Arboretuma Volčji Potok do avtobusnih postaj v dolžini 495 metrov. V sklopu ureditve površin sta bila za pešce zgrajena nadvišan prehod med avtobusnima postajališčema in prehod za pešce na lokalni cesti v bližini uvoza do prodajnega centra, urejena je bila tudi preplastitev hodnika za pešce na območju avtobusnih postajališč in opravljena gradbena dela za javno razsvetljavo ter urejeno odvodnjavanje. Vrednost investicije je znašala 206.769,74 evrov.

Ureditev osrednjega parka v Šmarci

V okviru investicije se je celovito uredila enotna zasnova območja: pohodne površine so iz betonskih prefabriciranih elementov, področje ob spomeniku NOB in ob vaški lipi pa je izvedeno s peščenim nasutjem. Nepohodne površine pretežno predstavljajo zelenice.

Okoli vaške lipe so postavljeni polkrožni betonski prefabricirani elementi, namenjeni za sedenje. Poleg tega je v delu parka vključenih tudi nekaj zgodovinskih vsebin, povezanih z gospodarskim razvojem kraja, in sicer s tovarno Naglič, Jermanovo fužino, tovarno Triglav, Klemenčevo fužino, Slatnarjevim mlinom in Šmarsko elektrarno. Vrednost investicije je znašala 46.900 evrov.

Park je pomemben prostor druženja v lokalni skupnosti. (Arhiv: Občina Kamnik)

Ureditev varnih šolskih poti v Šmartnem v Tuhinju

Gre za območje, ki prav zaradi bližine regionalne ceste predstavlja veliko nevarnost, pa tudi velike obremenitve zaradi tranzitnega prometa. Na obravnavanem območju se je ohranil obstoječi rob ceste in izvedla dograditev pločnika v širini 1,6 metra od avtobusnega postajališča v smeri Zgornjega Tuhinja. Na novo se je zaradi povečanja prometne varnosti in dodatnega umirjanja prometa uredil prehod za pešce na območju avtobusnega postajališča.

Poleg standardnih prometnih znakov sta bili nameščeni tudi nova prometna signalizacija in urbana oprema, arhitekturno so bile oblikovane prometne površine, namenjene umirjanju prometa in večji prometni varnosti otrok. Ureditev je popolnoma drugačna, kot smo je sicer vajeni na šolskih poteh in prometnih površinah, namenjenih šolarjem. S takšno pisano ureditvijo so voznice in vozniki na prijazen način opozorjeni in opomnjeni, da hitrost in način vožnje prilagodijo okoliščinam na cesti.

Občina Kamnik je v letu 2021 namenila posebno pozornost urejanju varnih šolskih poti na določenih območjih. Skupaj z državo smo urejali poti pri Osnovni šoli Šmartno v Tuhinju. (Arhiv: Občina Kamnik)

Na pločniku so nameščeni stebrički (rumene, rdeče, modre in zelene barve) za poudarjanje prisotnosti otrok na cesti ali ob njej, izvedeni pa so bili tudi barvni arhitekturni elementi v obliki barvnih krogov različnih dimenzij, ki opozarjajo na občutljivo območje šole in vrtca. Pod sredinsko črto je tako imenovano kontrastno polje zelene barve v širini 50 centimetrov. Na območju, ki ga omejuje talna označba »rumeno polje z napisom ŠOLA«, se je izvedla postavitev aktivne cestne naprave LED-signalizacije, ki izmenično opozarja na otroke na cesti in na omejitev hitrosti. Ko je hitrost vozila manjša ali enaka dovoljeni, zasveti simbol otroka, v nasprotnem primeru se izmenično prikazujeta simbol otroka in omejitev hitrosti. Na celotnem območju se je zarisala robna neprekinjena črta za optično zožitev cestišča. Poleg naštetega je bilo treba zamenjati javno razsvetljavo, saj obstoječa ni več ustrezala veljavnim predpisom.

Med izgradnjo pločnika in urejanjem talne signalizacije (Arhiv: Občina Kamnik)

Končna podoba in nova prometna signalizacija pri šoli (Arhiv: Občina Kamnik)

Z Direkcijo Republike Slovenije za infrastrukturo smo se dogovorili za sofinanciranje tega naročila. Tako je Občina Kamnik v okviru investicije izvedla postavitev javne razsvetljave, vsa druga dela pa je financirala Direkcija. Dela so se izvedla na podlagi Smernic za postavitev in izvedbo urbane opreme ter arhitekturnega oblikovanja prometnih površin za izboljšanje prometne varnosti otrok in šolarjev. Slednje predvidevajo drugačno oblikovanje znakov, kot smo jih sicer vajeni. Celotna vrednost investicijskih del je znašala 154.000 evrov.

Ureditev varnih šolskih poti pri Osnovni šoli Stranje

Podobna ureditev kot pri Osnovni šoli Šmartno v Tuhinju je bila na podlagi Smernic za postavitev in izvedbo urbane opreme ter arhitekturnega oblikovanja prometnih površin za izboljšanje prometne varnosti otrok in šolarjev urejena tudi pri Osnovni šoli Stranje, ki je ravno tako blizu regionalne ceste in predstavlja veliko prometno obremenitev.

Že pred šolo svetlobna signalizacija opozarja na varno vožnjo. (Arhiv: Občina Kamnik)

Celotna ureditev prometne signalizacije pri Osnovni šoli Stranje je bila v domeni Direkcije Republike Slovenije za infrastrukturo. (Arhiv: Občina Kamnik)

Na novo je bila nameščena prometna signalizacija, kjer velja tako imenovana cona 30, nova je urbana oprema, na novo so bile arhitekturno oblikovane prometne površine, namenjene umirjanju prometa in večji prometni varnosti otrok. Celotno investicijo je financirala Direkcija Republike Slovenije za infrastrukturo.

Ureditev varnih šolskih poti pri Podružnični šoli Nevlje

Občina Kamnik je že v letu 2020 na tem območju izvedla napeljavo optike in javno razsvetljavo, lani pa je obnovila cesto v dolžini 360 metrov. V zadnji fazi, ki je potekala v marcu in aprilu, so opravili preplastitev ceste, ureditev bankin, postavitev prometne signalizacije in zaris črt.

Že v letu 2020 smo začeli z urejanjem varnih šolskih poti pri Podružnični šoli Nevlje. (Arhiv: Občina Kamnik)

Julija 2021 se je nadaljevala druga faza urejanja prometne varnosti pri Podružnični šoli Nevlje, ki je zajemala izgradnjo krožišča z ureditvijo pločnikov in talnih označb v območju krožišča. Pred Podružnično šolo Nevlje je bilo urejeno območje za kratkočasno parkiranje, tako imenovano »KISS and GO«, ki zavzema tri parkirna mesta.

Nova nadstrešnica na avtobusnem postajališču (Arhiv: Občina Kamnik)

Februarja 2021 smo pri Podružnični šoli Nevlje s simboličnim prerezom traku odprli na novo urejeno varno šolsko pot. Novo pridobitev Krajevne skupnosti Nevlje so pozdravili tudi župan Matej Slapar, predsednica Krajevne skupnosti Nevlje Vanja Flis Gričar in ravnatelj Osnovne šole Frana Albrehta Kamnik Rafko Lah. (Arhiv: Občina Kamnik)

Končna podoba krožišča v Nevljah (Arhiv: Občina Kamnik)

Hkrati je bilo na območju krožišča urejeno vodovodno in hidrantno omrežje. Postavljena je bila tudi nova nadstrešnica na avtobusnem postajališču v smeri proti Kamniku, že obstoječe avtobusno postajališče pa je Krajevna skupnost Nevlje obnovila sama. Urejanje tega območja se je zaključilo s preplastitvijo ceste v dolžini 500 metrov (od Podružnične šole Nevlje do uvoza na glavno cesto v smeri bazena). Vrednost celotne investicije ureditve varnih šolskih poti pri Podružnični šoli Nevlje je znašala 150.276 evrov.

Zasteklitev Stražnega stolpa Malega gradu

Občina Kamnik je v letu 2021 namenila sredstva za zasteklitev Stražnega stolpa Malega gradu, obenem z zasteklitvijo pa je potekala tudi novelacija projekta prenove iz leta 2010, ki je takrat že pridobil kulturnovarstveno soglasje Zavoda za varstvo kulturne dediščine. Novelacija je bila potrebna, ker je prišlo do spremembe namembnosti. Projekt iz leta 2010 je v Stražnem stolpu predvideval gostinski lokal. Glede na to, da je Občina Kamnik v letu 2020 pridobila 117.000 evrov nepovratnih evropskih sredstev za turistično-promocijske namene, bo Stražni stolp Malega gradu po novem namenjen stalnemu razstavišču, v katerem bosta predstavitev zgodovine (in arheoloških najdb) Malega gradu in multimedijska predstavitev Velike planine. Razstavni projekti bodo potekali v povezavi z Medobčinskim muzejem Kamnik.

Pred zasteklitvijo je bilo treba premestiti obstoječe stropnike, ki so v letu 1991 služili kot gradbeni oder za postavitev strehe. Stropnike, ki so bili nameščeni na obodu stolpa, je bilo treba premestiti za približno 90 centimetrov nižje in jih namestiti na obstoječi zidni zob. Pas med Stražnim stolpom in streho je bil zastekljen. Vsa okna so na drsnih vodilih in omogočajo ne-

Notranjost in zunanjost Stražnega stolpa Malega gradu (Arhiv: Občina Kamnik)

moteno odpiranje. Obstoječi vogalni betonski slopi so oblečeni v leseno oblogo, na osrednjem delu, med betonskimi slopi, pa so skladno s projektnimi rešitvami Zavoda za varstvo kulturne dediščine postavljeni trije leseni vmesniki (panoji) enakih širin, kot je prekritje betonskega vogala. Vrednost celotne investicije je znašala 78.080 evrov.

Sanacije zemeljskih plazov in usadov

Občina Kamnik spada med erozijsko ogrožene občine, kjer se ob večjih, intenzivnejših in pogostejših padavinah sprožajo zemeljski plazovi, zato v zadnjih letih strokovne službe Občine Kamnik skupaj s strokovnjaki za plazove (geomehaniki, geologi, projektanti) sistematično odpravljajo posledice. Zemeljski plazovi, ki ogrožajo javno infrastrukturo, v največ primerih ogrožajo občinske ceste, vodovodno ali kanalizacijsko infrastrukturo in stanovanjske objekte ter druge kulturnovarstvene objekte. V letu 2020 večjih težav zaradi naravnih nesreč ni bilo. Ob neurju 8. avgusta 2020 je bilo nekaj zemeljskih plazov, usadov ter plazenja na kmetijskih zemljiščih. Zaradi manjšega obsega nesreče je bila sanacija izvedena sorazmerno hitro. V prvih dveh mesecih lanskega leta so strokovne službe občine na podlagi terenskih ogledov skupaj s strokovnjaki ugotovile, da na nekaterih odsekih občinskih cest zemeljski plazovi neposredno ogrožajo tako splošno varnost kot tudi promet, zato so bili določeni odseki neprevozni oziroma je veljala začasna sprememba prometnega režima (popolna ali delna zapora ceste). Februarja 2021 je bilo tako na podlagi omenjenih terenskih ogledov in nujnosti sanacije izvedeno javno naročilo po evidenčnem postopku s pogajanji za nujno sanacijo šestih plazov, ki so ogrožali občinske ceste:

- plaz pod cesto Košiše–KIK,
- plaz nad cesto Briše–Tučna,
- plaz pod cesto Mali Rakitovec–Veliki Rakitovec,
- plaz pod cesto Soteska–Poreber,
- plaz pod cesto Rovt–Špitalič,
- plaz pod cesto Motnik–Zgornji Motnik.

Dela so se začela 1. marca 2021, ko so vremenske razmere dopuščale varno sanacijo. Na podlagi javnega naročila je bil izbran izvajalec del, in sicer Komunalno podjetje Kamnik, d. o. o. Sanacije plazov so v večini primerov zajemale izgradnjo podpornih konstrukcij, ureditev odvodnjavanja zaledne vode in ceste ter namestitev varovalne ograje. Vrednost del za vseh šest plazov je znašala 94.252,33 evrov, rok za izvedbo pa je bil predviden 30. junij 2021. Ugodne vremenske razmere in izredno dobra organizacija gradbišč med sanacijo so prispevale k temu, da so bile vse sanacije zaključene dva meseca pred rokom, za kar gre zahvala tudi izvajalcu del.

Sanacija zemeljskega plazu na cesti Špitalič–Dolina

Monitoring zemeljskih plazov je ena od rednih nalog, ki jo Občina Kamnik izvaja v sklopu sistema varstva pred naravnimi in drugimi nesrečami. Plazovi zahtevajo nenehno spremljanje (najbolj primerno je opazovanje vsaj na vsakih 6 mesecev do enega leta

Župan Matej Slapar je aprila 2022 skupaj s predsednikom Krajevne skupnosti Špitalič Markom Drolcem s simboličnim prerezom traku uradno odprl sanirani plaz na občinski cesti Špitalič–Dolina. (Arhiv: Občina Kamnik)

oz. ob vsakem večjem neurju). V letih 2020 in 2021 je bila zaradi poslabšanja stanja izvedena sanacija ceste Špitalič–Dolina. V letu 2021 je Občina Kamnik izvedla nujne sanacije zemeljskih plazov na infrastrukturi, ki je ogrožala objekte. Poleg plazu na cesti JP Špitalič–Dolina je občina sanirala okoli 15 plazov, ki so ogrožali občinsko cestno infrastrukturo ali vodovodno-kanalizacijsko omrežje. Zaradi škode na kmetijskih zemljiščih, ki so jih povzročile obilne padavine in neurja 8. 8. 2020 in 4. 6. 2021, smo omogočili tudi delno sofinanciranje zemeljskih plazov, ki ogrožajo kmetijska, gozdna in druga zemljišča, in sicer do polovice višine stroškov sanacije oziroma največ do 5.000 evrov.

Območje ob cesti Špitalič–Dolina počasi plazi že pet let. Urejanje se je pričelo poleti 2021. Za samo sanacijo območja je bilo treba zgraditi dva kamnita zidova dolžine 27 metrov in širine 11 metrov. Občina je za sanacijo omenjenega plazu namenila 23.888 evrov. Preostala sredstva za zahtevno investicijo je Občina prejela iz državnih sredstev za sofinanciranje plazov, in sicer v višini 74.112 evrov. Skupaj je investicija stala 97.000 evrov.

Sanacija zemeljskega plazu pod občinsko cesto Markovo–Studenca

Sanacija zemeljskega plazu je potekala julija in avgusta 2020. Izbrani izvajalec je na podlagi izdelane projektne dokumentacije izvedel sanacijo plazu pod občinsko cesto Markovo–Studenca. Izvedena je bila podporna konstrukcija v obliki kamnite zložbe v

Kmetijski plaz Loke v Tuhinju po poplavah 4. 6. 2021 (Arhiv: Občina Kamnik)

dolžini 18 metrov in kamnito drenažno rebro v dolžini 28 metrov. Končna vrednost investicije je znašala 53.900,00 evrov (z DDV).

Sanacija zemeljskega plazu pod občinsko cesto na lokalni cesti Hrib pri Kamniku

Pod občinsko cesto se je v času od oktobra 2019 do maja 2020 izvajala sanacija zemeljskega plazu. Izvajalec del je na podlagi PZI načrta zgradil pilotno steno v dolžini 52,5 metrov z vgrajenimi 33 piloti globine 8–10 metrov. Občina Kamnik je na podlagi pogodbe o sofinanciranju zemeljskega plazu od Ministrstva za okolje in prostor pridobila delno povrnjena sredstva v višini 50.500 evrov. Končna vrednost investicije je znašala 118.500 evrov (z DDV).

Sanacija zemeljskega plazu na občinski cesti Špitalič–Dolina

V poletnih mesecih leta 2020 se je začela ena od zahtevnejših sanacij zemeljskih plazov v naši občini. Izvajalec del je sanacijo plazu izvajal po izdelanem projektu PZI. Gradnja je zajemala izgradnjo dveh kamnitih zidov v dolžinah 26,5 metrov in 10,60 metrov, pilotne stene v dolžini 29,60 metrov in ureditev odvodnjavanja na vseh treh odsekih občinske ceste. Za

Zemeljski plaz na kmetijskem zemljišču (Arhiv: Občina Kamnik)

Izvedbo sanacije si je ogledal tudi župan Matej Slapar. (Arhiv: Občina Kamnik)

izgradnjo pilotne stene je bilo treba izvrtati 30 pilotov globine 6,5–9,5 metrov.

Občina Kamnik je na podlagi pogodbe o sofinanciranju zemeljskega plazu z Ministrstvom za okolje in prostor pridobila delno povrnjena sredstva v višini 74.100 evrov. Končna vrednost investicije je tako znašala 96.300 evrov (z DDV).

Zemeljski plazovi ogrožajo tudi kmetijska, gozdna in druga zemljišča. Občina Kamnik je za sanacijo tovrstnih plazov lani omogočila delno sofinanciranje do polovice višine stroškov oziroma največ do 5.000 evrov. Gre za ukrep, ki smo ga sicer izvajali že v preteklih letih, a smo letos prvič zagotovili višji delež sofinanciranja. Če lastnik zemljišča poda vlogo za sofinanciranje in predloži ustrezno strokovno rešitev sanacije plazu v obliki predračuna, strokovne službe Občine Kamnik skupaj s strokovnjakom za plazove proučijo vlogo in strokovnost sanacije kmetijskega plazu. Po izvedeni sanaciji Občina izvede ogled izvedenih del ter na podlagi plačanega računa lastniku sofinancira del stroškov.

Izgradnja priključka Radomeljske ceste na kamniško obvoznico

V sklopu protipoplavnih ukrepov na območju naselja Šmarca je bilo treba zgraditi nov priključek na kamniško obvoznico, saj je v prihodnje predvidena rušitev obstoječega mostu na Radomeljski cesti. Izbrani izvajalec del je na podlagi soglasja Direkcije Republike Slovenije za infrastrukturo izvedel novo križišče na kamniški obvoznici, uredil javno razsvetljavo in odvodnjavanje meteorne vode. Dela so potekala po terminskem načrtu in so bila uspešno zaključena v septembru 2020. Končna vrednost je znašala 89.100 evrov (z DDV).

Med gradnjo in končna podoba priključka (Arhiv: Občina Kamnik)

Oddelek za razvoj in investicije

Oddelek za razvoj in investicije si z različnimi aktivnostmi prizadeva za krepitev razvojnih potencialov v občini. Potrebe so obsežne, izzivi prav tako, razpoložljiva sredstva pa so precej omejena. Na oddelku skrbijo za vključevanje Občine Kamnik v različne evropske programe ter pridobivanje nepovratnih sredstev iz različnih finančnih skladov. Za uspešno črpanje nepovratnih sredstev se pripravljajo in izvajajo v razvoj usmerjeni projekti. V finančni perspektivi 2014–2021 je Občina Kamnik uspešno pridobila (in že izčrpala) približno 17,2 milijonov evrov nepovratnih sredstev. Oddelek že aktivno spremlja nove najave in aktualne razpise za finančno perspektivo 2021–2027.

Predstavljamo nekaj projektov, ki jih izvaja oziroma jih bo izvajal Oddelek za razvoj in investicije.

Projekt StimulArt (Program Interreg Srednja Evropa 2014–2020)

Občina Kamnik je aprila 2019 začela izvajati projekt StimulArt, ki ga kot del programa Interreg Srednja Evropa sofinancira Evropski sklad za regionalni razvoj. V projektu sodeluje devet partnerjev iz petih srednjeevropskih mest (Jaszbereny na Madžarskem, Vittorio Veneto v Italiji, Amberg, Naumburg in Regensburg v Nemčiji ter Kamnik). V projektu sodelujeta Občina Kamnik in Zavod za turizem in šport Kamnik.

Projekt se ukvarja s spodbujanjem kulturnih in kreativnih industrij (v nadaljevanju: KKI) v vključenih mestih in je namenjen krepitvi zmogljivosti projektnih partnerjev in kreativnega sektorja ter povečanju učinkovitosti KKI, ki temeljijo na ustvarjalnosti, sposobnosti in talentu.

V sklopu projekta se izvajajo številne aktivnosti, osredotočene na lokalno kulturo in prazno oziroma degradirano industrijsko infrastrukturo. Partnerstvo pri projektu StimulArt Občini Kamnik omogoča izdelavo dolgotrajnih rešitev, ki jih bo mogoče prilagoditi široki paleti KKI in tako spodbuditi naslednjo generacijo umetnikov, podjetnikov in inovatorjev ter narediti tudi manjša mesta konkurenčnejša.

Kot rezultat projekta bo vzpostavljena zbirka gradiv kreativnih in kulturnih industrij v vključenih mestih, pripravljeni bodo Strategija razvoja kulturnih in kreativnih industrij ter akcijski načrti za odpravo ovir pri razvoju tovrstnih dejavnosti, z izvedbo pilotnih aktivnosti pa bodo prikazane možne inovativne rešitve za njihov zagon. Pilotne aktivnosti, ki so bile delno že izvedene, so večinoma potekale na območju nekdanje smodnišnice, v stavbi, kjer je bilo nekoč ključavničarstvo (Šlosarija). To območje skupaj z Domom kulture Kamnik in KIK-štarterjem tvori nekakšen kreativno-kulturni center, imenovan Kreativna četrt Barutana. V sklopu pilotnih aktivnosti so se odvijali različni dogodki, kot

Kreativna četrt Barutana (Arhiv: Občina Kamnik)

so koncerti, razstave, okrogle mize, delovne akcije ter druge intervencije, ki so pripomogle k vzpostavitvi ter oživitvi tega območja.

V sklopu projekta so bili podprti lokalni akterji, ki so se predstavili z manjšimi dogodki. Izvedena sta bila tudi dva natečaja za najboljši izdelek, ki je ponazarjal mesto Kamnik. Na natečaju Moje mesto v moji dlani

Dogodki v Ključavničarstvu v izvedbi Kreativne četrti Barutana (Arhiv: Občina Kamnik)

Predstavitev projekta StimulArt v prostorih samostana Mekinje (Arhiv: Občina Kamnik)

so sodelovali dijaki iz CIRIUS-a. Drugi natečaj z naslovom Časovna kapsula – sporočilo za 21. stoletje pa je nagovarjal k sodelovanju kreativce iz občine Kamnik in okolice.

Potekali so tudi ogledi dobrih praks, strokovni obiski partnerskih mest ter delovna srečanja projektnih partnerjev.

Projekt se je končal marca 2022. Ker je bil uspešen, obstaja želja, da bi s tovrstnimi aktivnostmi nadaljevali.

Župan Matej Slapar z zmagovalcema natečaja Časovna kapsula – sporočilo za 21. stoletje (Arhiv: Občina Kamnik)

Srečanje predstavnikov projekta v Kamniku (Arhiv: Občina Kamnik)

Občina Kamnik, Občina Mengeš, Občina Trzin in Mestna občina Ljubljana so v četrtek, 11. novembra 2021, v samostanu Mekinje podpisale pogodbo z izbranim izvajalcem za gradnjo kolesarske povezave. Podpisa pogodbe so se udeležili župan Občine Kamnik Matej Slapar, podžupan Mestne občine Ljubljana Aleš Čerin, župan Občine Mengeš Franc Jerič, župan Občine Trzin Peter Ložar in direktor družbe KPL, d. o. o., Radenko Ćubić. (Arhiv: Občina Kamnik)

Regionalna kolesarska povezava Kamnik–Mengeš–Trzin–Ljubljana

Občine Kamnik, Mengeš, Trzin in Ljubljana so pristopile k skupnemu projektu izgradnje kolesarske povezave od Kamnika do Ljubljane, ki bo zagotovila

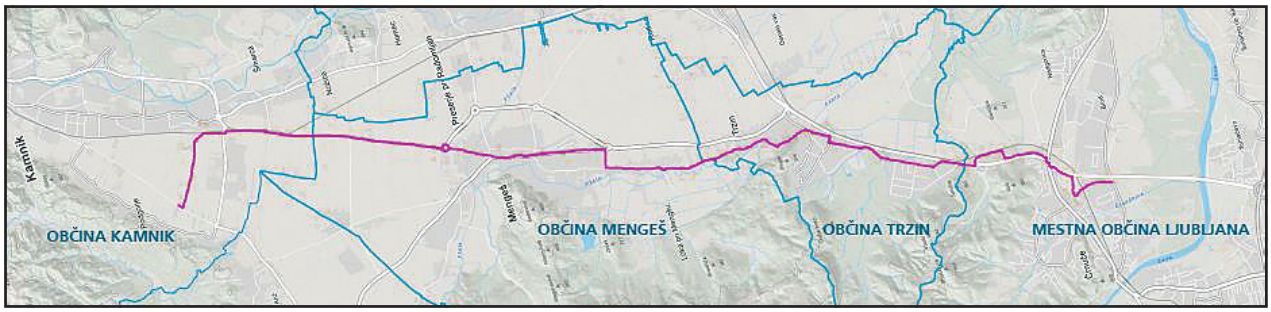

kolesarsko povezanost najgosteje poseljenega dela Osrednjeslovenske statistične regije z največjim zaposlitvenim in izobraževalnim centrom Ljubljano in omogočala dnevne delovne migracije med posameznimi občinami vzdolž osi. Načrtovana je kot hrbtenica kolesarskega omrežja v občinah, ki omogoča hitro, varno in udobno kolesarjenje ter je hkrati odlično povezana z vsemi vrstami javnega potniškega prometa. Navezuje se tako na avtobusni in železniški promet.

Kolesarska povezava se začne v Občini Kamnik (v Podgorju oziroma na Duplici) in poteka čez Mengeško polje vzporedno z regionalno cesto do krožnega križišča v Mengšu. Nadaljuje se skozi središče Mengša po Slovenski cesti do južnega krožnega križišča, kjer zavije proti zahodu ter v nadaljevanju poteka skozi naselje Loka pri Mengšu proti Trzinu. V Občini Trzin poteka čez industrijsko cono, kjer bo že obstoječa kolesarska pot v veliki meri rekonstruirana. Na koncu industrijske cone na semaforiziranem križišču prečka Štajersko cesto in se nadaljuje po že obstoječi enostranski dvosmerni kolesarski stezi. V Mestni občini Ljubljana se zaključi na križišču Dunajske in Štajerske ceste, kjer se priključi na že obstoječe kolesarsko omrežje v Črnučah. Skupna dolžina predvidene kolesarske povezave znaša 13.735 m. Na novo zgrajena oziroma rekonstruirana bo v dolžini 6.506 metrov.

Gradnja kolesarske povezave (Arhiv: Občina Kamnik)

Kolesarska povezava Kamnik–Godič

Trasa predvidene kolesarske povezave poteka od Kamnika skozi Mekinje do Godiča, večinoma po levem bregu Kamniške Bistrice. Občina Kamnik s tem projek-

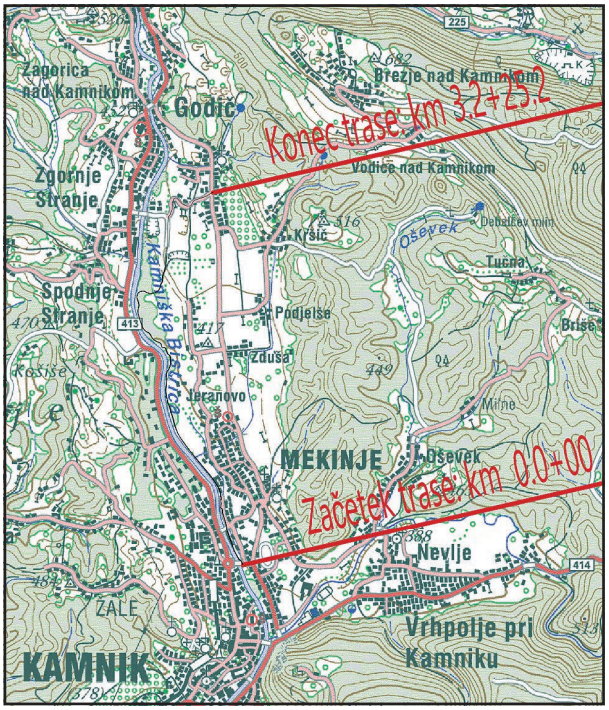

Prikaz trase kolesarske povezave Kamnik–Godič (Arhiv: Občina Kamnik)

EVROPSKA UNIJA
EVROPSKI SKLAD ZA REGIONALNI RAZVOJ
REPUBLIKA SLOVENIJA
MINISTRSTVO ZA INFRASTRUKTURO

tom nadaljuje uresničevanje projekta Kamniška Bistrica – zelena os regije, h kateremu so Občine Kamnik, Domžale in Dol pri Ljubljani pristopile že leta 1999.

Kolesarska povezava bo zagotovila večjo prometno varnost kolesarjev, zmanjšala negativne vplive motornega prometa na okolje (emisije, hrup in prometni zastoji), spodbujala trajnostno mobilnost in uporabo koles za vsakodnevna opravila ter izboljšala kakovost življenja prebivalcev.

Na trasi bo postavljenih 5 premostitvenih objektov in 6 počivališč. Skupna dolžina predvidene kolesarske povezave je 3.201 metrov, od tega bo na novo zgrajenih 2.281 metrov, 920 metrov pa bo predstavljal tako imenovani sharrow, to je sistem vodenja kolesarskega in motornega prometa na skupnem vozišču.

Projekt se bo izvajal v letih 2022 in 2023. Financirata ga Evropski sklad za regionalni razvoj in državni proračun.

Širitev sistema KAMKOLO

Sistem avtomatizirane izposoje koles KAMKOLO je v Občini Kamnik začel delovati junija 2019. V letu 2020 smo sistem posodobili, namestili smo dodatno postajo pri Zdravstvenem domu dr. Julija Polca Kamnik ter povečali število koles (za izposojo je zdaj na voljo kar 40 električnih koles).

V letu 2020 so si uporabniki lahko sposodili kolesa na sedmih lokacijah: pri Zdravstvenem domu dr. Julija Polca, pri nakupovalnem centru Supernova, v neposredni bližini pošte na Duplici, na železniški postaji Kamnik, v bližini Glasbene šole Kamnik, na glavni avtobusni postaji v Kamniku in pri Domu kulture Kamnik.

Nova postaja KAMKOLO pri Zdravstvenem domu dr. Julija Polca Kamnik (Arhiv: Občina Kamnik)

Vlaganje v trajnostno mobilnost v Občini Kamnik

Rekonstrukcija postaje Kamnik Graben se je izvajala na pobudo Občine Kamnik in Ministrstva za infrastrukturo na podlagi projekta, ki so ga Slovenske železnice naročile pri podjetju Tiring, d. o. o., iz Trzina. V okviru nadgradnje železniške postaje je bila v prvi fazi izvedena rekonstrukcija peronske infrastrukture, preurejene so bile tirna infrastruktura in naprave, zgrajena dostopna pot na peron, postavljeno je bilo zavetišče z nadstrešnico, prenovljeni telefonija in ozvočenje, zgrajene pa so bile tudi kabelske trase za nove signalno-

Župan Matej Slapar se je skupaj z ministrom za infrastrukturo Jernejem Vrtovcem in generalnim direktorjem Slovenskih železnic Dušanom Mesom udeležil slovesnega odprtja prenovljenega železniškega postajališča Kamnik Graben in pričakal nov vlak Stadler, ki od začetka leta 2020 vozi na slovenskih železniških tirih. (Arhiv: Občina Kamnik)

varnostne naprave. Razsvetljava se je zamenjala s sodobnimi LED-svetilkami. Prav tako so bile v prvi fazi že dobavljene in prevzete signalnovarnostne naprave, ki so bile skupaj z urbano opremo vgrajene v letu 2021 v sklopu druge faze ureditve postajališča, v okviru katere je bilo podrto tudi odsluženo skladišče. Z nadgradnjo signalnovarnostne naprave na postaji Kamnik Graben so kretnice in naprave daljinsko vodene. Vrednost investicije je znašala 1,050.000 evrov in jo je v celoti financiralo Ministrstvo za infrastrukturo.

Novi vlaki so sodobnejši, udobnejši in tudi hitrejši. Potovalni čas je po navedbah Slovenskih železnic skrajšan do 10 odstotkov. Vlak je prostornejši, vsa

Nova podoba postaje Kamnik Graben (Arhiv: Občina Kamnik)

vrata imajo izvlečno stopnico za lažji vstop, prostore za osebe z omejeno mobilnostjo, prilagojene toaletne prostore ter najmanj deset mest za kolesa in vtičnice za polnjenje različnih mobilnih naprav. Vsi novi vlaki omogočajo sodoben informacijski sistem, vtičnice za polnjenje elektronskih naprav ter avtomatsko klimo. Opremljeni so z wifi signalom. Občina Kamnik je na Slovenske železnice v letu 2020 večkrat podala pobudo (tudi v imenu Občin Domžale, Trzin in Ljubljana), da bi vlak iz Kamnika v Ljubljano vozil tudi ob sobotah in v večernih urah. Slovenske železnice so pobudi Občine prisluhnile in tako so z letom 2021 uvedle nove ure prihodov in dohodov. Vlaki po novem vozijo tudi v soboto, med delovniki pa so bile uvedene dodatne linije v večernem času.

Na tem območju že od junija 2020 deluje vozlišče P + R (parkiraj in se presedi) Kamnik Graben, ki ga je uredila Občina Kamnik, sofinancirali pa Evropska

Brezplačno parkiranje na vozlišču je možno od ponedeljka do petka od 6. do 18. ure, izključno za uporabnike, ki svoje dnevno migracijsko potovanje po parkiranju osebnega vozila ali kolesa nadaljujejo z uporabo javnega potniškega prometa. (Foto: Klemen Brumec)

unija (kohezijski sklad) in Republika Slovenija (Ministrstvo za infrastrukturo), kjer je mogoče parkiranje za 45 osebnih vozil, od tega je 37 parkirnih mest za osebna vozila, 4 parkirna mesta pa so namenjena invalidom. Na parkirišču sta tudi dve polnilni postaji, ki omogočata istočasno polnjenje 4 električnih vozil. Pomembna pridobitev je avtomat za prodajo vozovnic za javni potniški promet. Poskrbljeno je tudi za parkiranje koles, saj na 10 stojalih uporabniki lahko parkirajo 20 koles.

Občina Kamnik tako s številnimi ukrepi spodbuja k trajnostni mobilnosti, saj z njo prispevamo k zmanjšanju prometnih zastojev, emisij, hrupa in škodljivih vplivov na okolje, k izboljšanju kakovosti življenjskega prostora v urbanem območju in s tem posledično tudi povečujemo prometno varnost. Ne nazadnje pa je pomembno tudi spodbujanje uporabe javnega potniškega prometa za potrebe dnevne mobilnosti za prevoz v urbana središča na delo in v šolo.

Vodne zgodbe Kamniško-Savinjskih Alp

Projekt Vodne zgodbe Kamniško-Savinjskih Alp je bil posvečen vodam Kamniško-Savinjskih Alp, v prvi vrsti njihovemu varovanju in skrbi za vodo kot naravno dobrino in tudi kot turistični potencial območja. Analiziranih je bilo več kot 70 izvirov, pripravljene so bile skupne zgodbe območja, oblikovan je bil turistični produkt, izvedeno je bilo izobraževanje vodnikov ter različni dogodki, namenjeni ozaveščanju o pomenu ohranjanja pitne vode (festivali pitne vode, okrogle mize ipd.). Pri projektu so sodelovale lokalne akcijske skupine Srce Slovenije, Gorenjska košarica iz Zgornje Savinjske in Šaleške doline ter Občine Kamnik, Ljubno, Luče, Solčava, Jezersko, Preddvor in Cerklje na Gorenjskem.

Za izbrane vodne izvire na območju Kamniško-Savinjskih Alp so bile opravljene temeljite raziskave oziroma analize (fizikalne, kemijske in mikrobiološke). Z analizo bioindikatorskih podzemeljskih in izvirskih vrst živali (polži in raki) je bila v izbranih izvirih ugotovljena kakovost vode v daljšem časovnem obdobju. Podzemeljske in izvirske vrste polžev iz družine Hydrobiidae naseljujejo čiste podzemne vode in so zato dobri pokazatelji kakovosti vode v številnih izvirih Kamniško-Savinjskih Alp. Na podlagi pridobljenih rezultatov je bila sprejeta odločitev, kateri vodni izviri bodo vključeni v turistično ponudbo območja.

Ogled in meritve vode (Arhiv: Občina Kamnik)

Izvedena je bila tudi pokušina izvirskih voda. (Arhiv: Občina Kamnik)

Izdelane so bile 3 krovne zgodbe in 9 podpornih zgodb naravne in kulturne dediščine v Kamniško-Savinjskih Alpah z namenom vključitve v turistične programe. Za podporo pri izvajanju turističnih produktov in programov je bil izdelan Načrt interpretacije dediščine. Za kakovostno interpretacijo narave so bili usposobljeni turistični vodniki. Za osveščanje prebivalcev o pomenu ohranjanja pitne vode je bilo na celotnem območju Kamniško-Savinjskih Alp izvedenih 5 festivalov pitne vode.

Analize izvirov izpod velikoplaninske planote

Po naročilu Občine Kamnik je Jamarski klub Kamnik zadnja štiri leta izvajal raziskave izvirov pod velikoplaninsko planoto. Opravljene raziskave kažejo, da so v nekaterih izvirih bakterije *Escherichia coli.* Problematični so zlasti tisti izviri, ki se napajajo iz območja velikoplaninske planote. Namen raziskav je ugotoviti, kako dejavnosti na velikoplaninski planoti vplivajo na kakovost voda. Fekalije in odpadne gospodinjske vode iz gostinskih objektov in privatnih koč, kjer redni odvoz na centralno čistilno napravo ni urejen, močno vplivajo na kakovost vode na obravnavanih izvirih. Kritični so poletni meseci, ko je na planini največ obisko-

Občina Kamnik v projektu dobro sodeluje z Jamarskim klubom Kamnik. (Arhiv: Občina Kamnik)

Raziskave izvirov pod velikoplaninsko planoto so bile opravljene v sodelovanju z Jamarskim klubom Kamnik. (Arhiv: Občina Kamnik)

valcev. Na podlagi pridobljenih podatkov iz večletnega monitoringa bo Občina oblikovala potrebne ukrepe za izboljšanje stanja.

Projekt MUHA
(Program Interreg ADRION 2014–2020)

Občina Kamnik intenzivno nadgrajuje svojo vlogo vodilne občine s sistematičnim pristopom k pripravljenosti in odzivu na tveganja, povezana z naravnimi in drugimi nesrečami, za kar je že leta 2014 prejela certifikat Združenih narodov Moje mesto se pripravlja. Tokrat v okviru mednarodnega projekta MUHA skupaj z domačimi in tujimi partnerji razvija dobre prakse za zagotavljanje varnega delovanja vodovodnega sistema, ki se bodo po zaključku projekta lahko prenesle v druge slovenske občine. S tem Občina Kamnik vzpostavlja ustrezno varnostno zaščito svojega vodovodnega sistema, kot to narekuje Evropska direktiva o pitni vodi, ki jo je decembra 2020 sprejel Evropski parlament.

Namen projekta MUHA je izboljšati odpornost sistemov oskrbe s pitno vodo na različne dogodke, kot so poplave, suše, potresi, razlitja onesnaževal. Občina Kamnik je v ta namen v letu 2021 opremila štabno sobo občinske civilne zaščite z najsodobnejšo strojno, programsko IT-opremo in s komunikacijskimi napravami ter vzpostavila poročevalski sistem za spremljanje dogodkov in nesreč na vodovodnih sistemih. Poročevalski sistem bo omogočal zbiranje, nadaljnjo analizo in obdelavo prejetih podatkov, ki bodo služili zasnovi ukrepov obvladovanja tveganj oskrbe s pitno vodo v prihodnje. V letu 2021 je v sodelovanju z zunanjim izvajalcem in občinskim komunalnim podjetjem potekalo zbiranje podatkov za izdelavo hidravličnega modela, ki obravnava hidravlične izzive vodovodnega sistema Kamnika in služi kot osnova za oceno stanja in pripravo načrta varne oskrbe s pitno vodo.

Projekt MUHA se nadaljuje tudi v letu 2022, ko Občina Kamnik med drugim načrtuje štabno vajo, na kateri bodo deležniki ocenili svojo pripravljenost na morebitne izzive ali nevarne dogodke na vodovodnem sistemu, in seznanitev zainteresirane splošne in strokovne javnosti o projektnih rezultatih.

Partnerji projekta MUHA so ustanove, ki se posredno ali neposredno ukvarjajo z obvladovanjem različnih z vodo povezanih tveganj v jadransko-jonski regiji (univerze, inštituti, vodovodi), projekt pa z nepovratnimi sredstvi sofinancira transnacionalni program Interreg ADRION.

V projekt so intenzivno vključeni člani Oddelka za razvoj in investicije, Oddelka za gospodarske dejavnosti, gospodarske javne službe in finance ter Urada župana, ki skrbijo za nemoten potek finančno-administrativnih aktivnosti, promocijskih aktivnosti ter aktivnosti, namenjenih postopkom ocene tveganja vodovodnih sistemov na različne nevarnosti, implementaciji ukrepov, ki bodo obvladovali tveganja na vodovodnih sistemih, in aktivnosti za pripravo strateških in operativnih dokumentov za obvladovanje tovrstnih tveganj.

Občina Kamnik je sofinancirala gradnjo prizidka h gasilskemu domu, s tem pa je Civilna zaščita dobila nove prostore (novo štabno sobo in pisarno). Štabna soba bo omogočala lažje koordiniranje intervencij ob večjih nesrečah. (Arhiv: Občina Kamnik)

Oddelek za premoženjsko-pravne zadeve in splošne zadeve

Nakupi zemljišč v letih 2020 in 2021

Občina Kamnik je v letu 2020 za 126.000 evrov (brez DDV) kupila solastniški delež (79/100) na zemljišču parc. št. 1426 k. o. Suhadole. Tako sta Občina Kamnik in Komenda kot solastnici omenjenega zemljišča pridobili tudi formalnopravno podlago, da skupaj sofinancirata gradnjo zbirnega centra za ravnanje z odpadki. Izgradnja omenjenega centra je bila zaključena leta 2021 in tudi predana v najem pooblaščenemu koncesionarju, ki za obe občini opravlja obvezno gospodarsko javno službo zbiranja komunalnih odpadkov.

V 2020 je Občina odkupila zemljišči parc. št. 69/4 in 70/3 k. o. Znojile – zemljišči na Selah – za ureditev parkirišč ob Gasilskem domu Sela. Skupna cena za obe zemljišči je bila 18.700 evrov.

Zaradi zgodovinskega in za mesto strateškega interesa je bilo na Občinskem svetu Občine Kamnik že pred leti zavzeto stališče, da se Občina ne sme odpovedati lastništvu na območju nekdanje Smodnišnice. Zato se je v letu 2020 začela dogovarjati za odkup zemljišč na tem območju, ki ga je v letu 2021 tudi realizirala. Občina je odkupila kompleks zemljišč na južnem delu območja nekdanje Smodnišnice. Poleg teh zemljišč je kupila tudi nekatere ceste oziroma poti znotraj območja in zgrajene komunalne vode na teh zemljiščih (vodovod in kanalizacijo) in dva industrijska šotora. Skupna površina kupljenih zemljišč je približno 44.460 m², približno 3.640 m² površin pa je stavb. Komunikacijske površine in cestišča predstavljajo približno 20.000 m² površin, druge površine so stavbišča, funkcionalna zemljišča stavb in v manjšem delu zelene površine. Skupna cena za navedene nepremičnine je znašala 1,990.695 evrov (brez DDV oziroma DNP). Občina Kamnik je s tem napravila pomemben strateški korak, saj bo kot soglasodajalka in ena od lastnic tudi v prihodnje lahko omogočila razvoj tega območja. S svojim vstopom na območje nekdanje Smodnišnice bo Občina Kamnik pripomogla k razvoju dejavnosti, ki na njem že potekajo oziroma se že razvijajo, to so obrt, podjetništvo, šport, kultura in turizem. Naknadno so bila v istem letu odkupljena še dodatna zemljišča znotraj Smodnišnice, in sicer 506, 1911 507/7, 1911 507/8, 1911 507/9, 1911 507/10, 1911 507/11, 507/12, vsa k. o. Kamnik, kupljena pa so bila z namenom ureditve gospodarske javne infrastrukture.

Občina Kamnik je v letu 2021 kupila prostore v pritličju objekta nekdanjega kulturnega doma na Duplici, na Jakopičevi ulici 11. Skupna površina kupljenih prostorov je 345 m². V naravi ti prostori predstavljajo nekdanjo kinodvorano. Istočasno z navedenimi prostori je Občina kupila tudi tri parkirna mesta pred objektom. Kupnina za vse je znašala 70.000 evrov.

V 2021 je bil izveden tudi odkup več zemljišč ob Kamniški Bistrici v k. o. Šmarca, zlasti zaradi protipoplavnih ukrepov (skupaj z državo oziroma DRSV) in gradnje rekreacijske poti.

Kulturni dom Duplica (Arhiv: Občina Kamnik)

Oddelek za družbene dejavnosti

Začetek gradnje nove Osnovne šole Frana Albrehta Kamnik

V Kamniku je bila v načrtu gradnja oziroma rekonstrukcija obeh mestnih osnovnih šol, za kar je bil v letu 2007 objavljen arhitekturni natečaj za izbor najboljših rešitev izgradnje oziroma rekonstrukcije Osnovne šole Toma Brejca in Osnovne šole Frana Albrehta Kamnik. Takratno občinsko vodstvo se je leta 2011 odločilo, da bo najprej prenovilo in dogradilo Osnovno šolo Toma Brejca. Zaradi želje po spremembi faznosti gradnje in izgradnji nove večnamenske športne dvorane ter mestne knjižnice je bila v ta namen izdelana projektna dokumentacija in pridobljeni še dve gradbeni dovoljenji, eno v letu 2014 in zadnje veljavno v letu 2019.

Polaganje temeljnega kamna (Arhiv: Občina Kamnik)

Polaganje temeljnega kamna (Arhiv: Občina Kamnik)

V oktobru 2018 je bil izdelan osnutek investicijskega programa, na podlagi katerega je investicija ocenjena na 21,024.383,82 evrov. Novo občinsko vodstvo se je v začetku leta 2020 zaradi visoke ocene investicije odločilo za pregled PZI-dokumentacije in skupaj z odgovornim projektantom preučilo možnosti za njeno spremembo na način in v obsegu, da so spremembe v skladu z zadnjim veljavnim gradbenim dovoljenjem.

V letu 2020 je potekala racionalizacija projekta, ki je bil sprejet v obsegu in na način, da ni bilo treba pridobiti še četrtega gradbenega dovoljenja, saj razmere v obstoječem objektu Osnovne šole Frana Albrehta in s tem povezana prostorska stiska tega ne dovoljujejo. Racionalizacija se je nanašala na obseg vgrajenih materialov, opustitev nekaterih nadstandardnih arhitekturnih rešitev in tehnične zasnove objekta. Finančni obseg racionalizacije je obsegal kar 2 milijona evrov. Na novembrski seji so svetnice in svetniki s soglasno potrditvijo investicijskega programa dali zeleno luč za nadaljnje postopke, saj smo se na osnovi tega lahko prijavili na državni razpis. Vlada Republike Slovenije je v lanskem letu na predlog Občine Kamnik izgrad-

Podpis pogodbe (Arhiv: Občina Kamnik)

Župan Matej Slapar je v avgustu 2021 s predstavnikom izvajalca gradnje direktorjem prodaje Kolektor Koling, d. o. o., mag. Markom Trampužem podpisal pogodbo o izgradnji nove Osnovne šole Frana Albrehta Kamnik. Dogodka pa so se udeležili tudi podžupan Bogdan Pogačar, projektant Primož Hočevar in ravnatelj Osnovne šole Frana Albrehta Kamnik Rafko Lah. (Arhiv: Občina Kamnik)

njo Osnovne šole Frana Albrehta Kamnik predlagala v vključitev med prioritetne projekte, pomembne za regionalni razvoj v Republiki Sloveniji.

V decembru nas je Skupnost občin Slovenije obvestila, da Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport (v nadaljevanju: Ministrstvo) pripravlja razpis za sofinanciranje investicij v vrtcih in osnovnem šolstvu v Republiki Sloveniji v proračunskem obdobju 2021–2024. Razpis je bil objavljen 5. 2. 2021, rok za vložitev vlog pa je bil do 1. 3. 2021. Ministrstvo oziroma Vlada Republike Slovenije je po zaključku razpisa na podlagi prejetih prijav za sofinanciranje sklenilo dodatno zagotoviti približno 80 milijonov evrov, in sicer vsem na investicijo pripravljenim projektom v višini, kot je to bilo predvideno na podlagi meril razpisa. Občina Kamnik je na poziv Ministrstva predložila zahtevano investicijsko in projektno dokumentacijo, s katero smo kandidirali na razpisana sredstva, in projekt je bil prepoznan kot na investicijo pripravljen projekt ter uvrščen med projekte, ki jih bo Ministrstvo sofinanciralo. Tako bomo od Ministrstva upravičeni do sredstev v višini 2.348.677,50 evrov.

Občina Kamnik je na Portalu javnih naročil in v Uradnem listu EU 26. 2. 2021 objavila razpis za izvajalca z rokom za prijavo do 13. 4. 2021. Na razpis sta prispeli dve ponudbi: ponudba družbe KOLEKTOR KOLING Inženiring, instalacije, proizvodnja, d. o. o., iz Idrije in partnerska ponudba s partnerji: KOLEKTOR CPG, d. o. o., in CBE, d. o. o. Prva je bila ugodnejša in z družbo je bila v avgustu podpisana pogodba. Občina Kamnik je med pripravo na začetek projekta pripravila in izpeljala še razpis za izbor strokovnega gradbenega

Gradnja nove Osnovne šole Frana Albrehta (Arhiv: Občina Kamnik)

nadzora, ki ga bo opravljal PROPLUS Inženiring, projektiranje, d. o. o., in vzpostavitev skupnega podatkovnega okolja, ki ga bo izvajalo podjetje AXIS, d. o. o., ter razpis za pridobitev kredita za financiranje izgradnje nove Osnovne šole Frana Albrehta Kamnik.

Predvidena vrednost kredita za izgradnjo nove Osnovne šole Frana Albrehta Kamnik je znašala 12.250.000 evrov, od tega je Občina Kamnik 10,4 milijona evrov pridobila v letu 2021, preostali znesek pa do konca investicije. Ocenjena vrednost razpisane prve faze projekta (izgradnja nove Osnovne šole Frana Albrehta s prometno in komunalno ureditvijo) znaša 15,3 milijona evrov, v to pa je zajet tudi znesek stroška gradbenega nadzora, najema in vodenja skupnega programskega okolja, projektantskega nadzora in priprave vse potrebne dokumentacije za pridobitev uporabnega dovoljenja. Nadaljnje faze predvidevajo rušitev obstoječe šole, celotno zunanjo ureditev, vključno s športnimi in prometnimi površinami za obe osnovni šoli ter opremo nove šole, kar je ocenjeno na 3,5 milijona evrov.

Končni videz šole (Arhiv: Občina Kamnik)

Obnova Preskarjeve bajte na Veliki planini

Konec leta 2020 so bila izvedena manjša obnovitvena dela na Preskarjevi bajti na Veliki planini, ki je v lasti Občine Kamnik. V njej deluje muzej precej dobro ohranjene planšarske etnološke dediščine. Dela so obsegala popravilo kamnite ograje okrog bajte (ki je bila že precej porušena – suhozid), zamenjani so bili tudi nekateri dotrajani leseni deli: izdelana so bila nova vrata in zamenjane skodle na steni pri vhodu v bajto. Pri pregledu objekta je bilo ugotovljeno, da bo v prihodnjih letih verjetno treba izvesti še temeljito obnovo strehe in obodne stene bajte. Ta spomenik arhitekturne in etnološke dedščine je evidentiran v registru kulturne dediščine, zato je bilo treba vsa dela izvesti po strokovnih usmeritvah in zahtevah ZVKD – Območna enota Kranj.

Preskarjeva bajta pred obnovo in po njej (Arhiv: Občina Kamnik)

Obnova kulturnih domov

Kulturni dom Srednja vas

V letu 2020 je bila v dvorani KD Srednja vas izvedena demontaža stenskih oblog, demontaža starih oken, vgradnja novih oken in obdelava špalet z mavčno-kartonskimi ploščami. Na vsa okna so bila montirana tudi senčila. V letu 2021 se je izvajala obnova sanitarij in strojnih inštalacij ogrevanja. Opravljena so bila naslednja dela: rušitvena, gradbena in zidarska, keramičarska, elektroinštalaterska in strojnoinštalaterska. V posameznem letu je bilo za obnovo namenjenih 20.000 evrov.

Dom krajanov Kamniška Bistrica – Vegrad

V letu 2021 je na objektu Doma krajanov Kamniška Bistrica – Vegrad potekala adaptacija strehe, ki jo je Občina Kamnik sofinancirala v višini 26.000 evrov. Od prvotnega ostrešja so ostale le lege in špirovci.

Kulturni dom Šmartno v Tuhinju

Občina Kamnik že nekaj let sofinancira obnovo kulturnega doma Šmartno v Tuhinju. V letu 2020 je bila opravljena druga faza prenove – obnova dvorane. Občina je sofinancirala investicijo v znesku 20.000 evrov. Izvedena so bila gradbeno-obrtniška dela, dvorana pa je z novo opremo lepa pridobitev za krajane Šmartnega v Tuhinju in okolice.

Med obnovo in po obnovi kulturnega doma, ki nudi prostor druženja za številne prireditve. (Arhiv: Občina Kamnik)

Dom krajanov Godič

Krajevna skupnost Godič se že vrsto let trudi, da bi za oživitev in potrebe kraja obnovili Dom krajanov, ki je bil narejen s prostovoljnim delom krajanov in iz sredstev samoprispevka. Občina Kamnik vsako leto iz proračuna namenja sredstva za sofinanciranje obnove in vzdrževanja objektov v krajevnih skupnostih. 2021 je bilo za Krajevno skupnost Godič v proračunu zagotovljenih 20.000,00 evrov. Sredstva so bila porabljena za začetek obnove objekta, ki se je začela v letu 2021 in bo potekala po fazah. V prvi fazi je bila predvidena sanacija celotnega spodnjega dela objekta, v katero je vključena tudi izolacija zidov.

Začetek obnove Doma krajanov Godič (Arhiv: Občina Kamnik)

Ureditev dodatnih sob za nastanitev v samostanu Mekinje

V samostanu Mekinje sta se v letu 2020 nadaljevala obnova in urejanje dodatnih sob za nastanitev v mansardi samostana – v Marijinem domu, kjer so bile v preteklosti že urejene sobe za prenočitev, vendar je bilo pohištvo prilagojeno za krajše nastanitve in brez primerne opreme (samo ležišča).

Po pripravljenem načrtu razporeditve opreme po sobah je bila naročena dodatna oprema, nekaj opreme pa je bilo uporabljene še iz prejšnjih sob. Tako so bile konec maja prenovljene sobe dokončane in pripravljene za uporabo. Strošek ureditve sob je znašal približno 20.000,00 evrov (z DDV).

Na novo urejene sobe (Arhiv: Občina Kamnik)

V vzhodnem traktu Marijinega doma v pritličju je na novo urejena tudi manjša dvorana. (Arhiv: Občina Kamnik)

Z dodano opremo in manjšimi preureditvami je v samostanu na razpolago (v 1. in 2. nadstropju) skupaj 60 ležišč, ki bodo lahko služila za prenočitev organiziranih skupin, izvedbo seminarjev, tečajev, študentskih izmenjav ipd. Možnost za prenočitev je v ponudbi Mekinjskega samostana vsekakor dobrodošla pridobitev. Z dodatnimi ležišči lahko zdaj v samostanu prenočijo tudi večje skupine. Izkazalo se je, da je največ povpraševanja za prenočevanje približno 60 oseb.

Postavitev pregledne razstave arhitekta Jožeta Plečnika v samostanu Mekinje z naslovom Jože Plečnik 1872–1957. Arhitekt v Ljubljani, Pragi in na Dunaju

V oktobru 2020 je bila v samostanu Mekinje uradno odprta pregledna razstava, ki prikazuje življenje in delo našega največjega arhitekta Jožeta Plečnika. Avtor razstave je dr. Damjan Prelovšek, ki je svoje življenje posvetil raziskovanju Plečnika in njegovih del.

Leta 2019 je na pobudo dr. Damjana Prelovška Narodna galerija Ljubljana brezplačno odstopila vse panoje s fotografijami in besedili Javnemu zavodu Mekinjski samostan, avtor razstave pa nam je prijazno odstopil tudi spremna besedila in ostalo gradivo ter pomagal pri postavitvi razstave. Ideja, da bi Plečnikovo razstavo postavili v samostanskih prostorih, se je porodila kmalu potem, ko je bilo iz Ljubljane pripeljano vse gradivo za razstavo in nato shranjeno v pomožnih prostorih samostana.

Glede na velike prazne površine v samostanu je bilo nedopustno, da razstave ne bi postavili na ogled obiskovalcem samostana. Iskala se je primerna možnost, ki bi omogočila postavitev panojev brez večjih posegov oziroma obnove prostorov. Dva velika prostora v prvem nadstropju (nekdanji prostori Arhiva Slovenije) sta bila najprimernejša in dovolj velika, da se je lahko oblikovala ustrezna postavitev panojev in drugih

Plečnikova razstava v prostorih samostana Mekinje (Arhiv: Občina Kamnik)

Zaradi ukrepov, povezanih z epidemijo koronavirusa, je bilo odprtje razstave simbolično (v omejenem številu prisotnih). Po odprtju za javnost je razstava že pritegnila pozornost Kamničanov in tudi drugih obiskovalcev samostana, še zlasti mlajše generacije, ki te razstave v tistih mestih, kjer je že gostovala pred leti, še niso videli. (Arhiv: Občina Kamnik)

eksponatov. Razstava je tako trenutno postavljena v še neobnovljene, prazne prostore samostana, vendar kljub temu dodaja ponudbi samostana pomembno dodano vrednost. Po izdelavi konservatorskega načrta za celoten samostan pa bo morda postavljena v primernejše in obnovljene prostore.

Obnova sanitarij v Maleševi galeriji

V Maleševi galeriji je bila v letu 2020 izvedena temeljita prenova prostorov, kjer so sanitarije za obiskovalce. Vsa dotrajana sanitarna in druga oprema je bila odstranjena, prav tako tudi keramična stenska in talna obloga. Izvedena je bila tudi izravnava nivoja tal (prej je bila v prostoru stopnica, kar je bilo precej nevarno). Zamenjane so bile dotrajane inštalacije. Položena je bila nova keramika, prostori pa so z nekoliko funkcionalnejšo zasnovo predeljeni s stenami iz kompaktnih plošč. Nova je tudi vsa sanitarna keramika in ostala oprema (kotlički, armature ipd.). Manjša dela so bila izvedena tudi v servisnem prostoru, kjer so bile odstranjene obstoječe predelne stene in stara stranišča školjka. Ta prostor tako zdaj služi kot servisni prostor – priročno skladišče za potrebe galerije.

Med obnovo in po obnovi (Arhiv: Občina Kamnik)

Obnova obzidja na Starem gradu

S projektom Sanacija zidov obrambnega hodnika med 1. in 3. vhodom – Stari grad – spomenik lokalnega pomena se je Občina Kamnik prijavila na javni razpis za izbor kulturnih projektov na področju nepremične kulturne dediščine. Na razpis Ministrstva za kulturo je prispelo 82 vlog. V maju smo prejeli pozitivno odločbo. Projekt je dosegel skupno oceno 21 točk oziroma maksimalno višino sofinancerskega deleža, to je 40.000 evrov. Ogroženost zidov obrambnega hodnika je bila velika. Posegi so zagotovili stabilnost celotnemu kompleksu in preprečili nadaljnje uničenje oziroma izgubo ogroženih varovanih lastnosti arheološkega najdišča Stari grad.

Obzidje pred obnovo in med obnovo (Arhiv: Občina Kamnik)

S posegi, ki temeljijo na konservatorskem pristopu, so se celostno ohranile in prezentirale ruševine in vzpostavilo strukturno stabilno in varno okolje. Ta projekt je na regionalni ravni pomemben in skladen s cilji Strategije kulturne dediščine 2020–2023. Vrednost sanacijskih del je znašala 76,340,77 evrov (z DDV).

Celovita obnova Doma kulture Kamnik

V letu 2021 je Občina Kamnik na Javni poziv Ministrstva za kulturo za sofinanciranje vlaganj v javno kulturno infrastrukturo lokalnih skupnosti (JP KE 2021) uspešno prijavila projekt Dom kulture Kamnik – zamenjava scenske razsvetljave – odrske mehanizacije.

Dom kulture pred obnovo (Arhiv: Občina Kamnik)

Dom kulture med obnovo (Arhiv: Občina Kamnik)

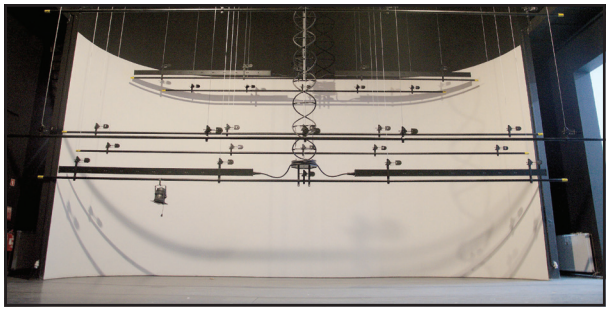

Dom kulture med obnovo (Arhiv: Občina Kamnik)

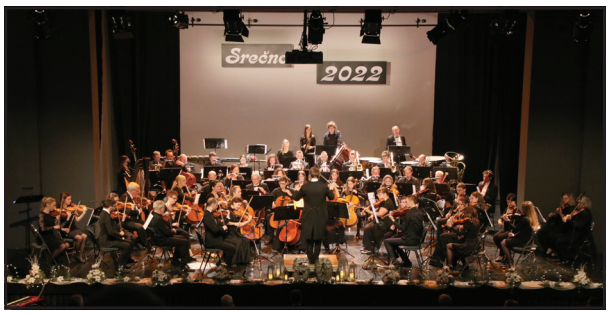

Končna podoba Doma kulture in izvedba enega prvih večjih koncertov ob obeleženju 50. obletnice delovanja Simfoničnega orkestra Domžale - Kamnik (Arhiv: Občina Kamnik)

Projekt je bil sofinanciran v višini 106.557,38 evrov, to je 50-odstotno.

Najpomembnejši cilji investicije so bili predvsem izboljšanje varnosti vseh zaposlenih in izvajalcev prireditev v Domu kulture Kamnik, saj zaradi dotrajanosti vleki niso dosegali minimalnih standardov, novi vleki pa so izboljšali produkcijsko vrednost prireditev v veliki dvorani DKK, saj bodo omogočali kompleksnejše postavitve luči, hitrejše menjave odrskih postavitev, kar omogoča boljši izkoristek dvorane. Z novejšo tehnologijo bo dvorana tudi komercialno zanimivejša za potencialne najemnike. Na javnem razpisu je bil izbran Elsis, d. o. o., ki je vsa dela zaključil v roku, celotna investicija pa je znašala 214.607,93 evrov (brez DDV).

Občina Kamnik je skupaj z Občino Tržič in Občino Preddvor v letu 2020 s projektom energetske sana-

Dom kulture pred obnovo (Arhiv: Občina Kamnik)

Dom kulture med obnovo (Arhiv: Občina Kamnik)

Nova sončna elektrarna na strehi Doma kulture Kamnik (Arhiv: Občina Kamnik)

cije Doma kulture Kamnik, skladno s pogoji javnega razpisa Ministrstva za infrastrukturo (JOB-2020), kandidirala za nepovratna sredstva. Občina Kamnik je bila v letu 2021 na razpisu omenjenega ministrstva uspešna in je po objavi razpisa takoj začela z razpisom za izbor izvajalca del. Pogodbena vrednost del je bila 521.297,64 evrov (z DDV). Občina Kamnik bo iz razpisa dobila 49 odstotkov nepovratnih sredstev za upravičene stroške.

Na objektu so bila izvedena naslednja dela:

- izolacija fasade,
- izolacija podstrešja (izvedba pohodnega podstrešja),
- zamenjava stavbnega pohištva,
- posodobitev ogrevalnega sistema skladno s Pravilnikom o učinkoviti rabi energije (PURES Uradni list RS, št. 52/10 in 61/17 – GZ), montirana je bila nova plinska peč,
- zamenjava razsvetljave (energetsko varčna razsvetljava),
- izvedba sončne elektrarne na južnem delu strehe.

S predvidenimi posegi je poleg izboljšanja energijske učinkovitosti osrednja kulturna stavba v občini dobila tudi novo fasado, zamenjana so bila že močno dotrajana okna in drugo stavbno pohištvo na fasadi.

Sončna elektrarna, nameščena na strehi objekta, že obratuje in ob sončnih dnevih proizvaja elektriko. Tako je Občina Kamnik s tem projektom pridobila prvi javni objekt, ki se oskrbuje z elektriko iz lastnega, alternativnega vira energije. Z novo sončno elektrarno se bo tudi bistveno zmanjšal strošek porabe električne energije, ki je bil v objektu Doma kulture kar visok.

Novo nastali Javni zavod za kulturo Kamnik

Občinski svet Občine Kamnik je na 13. seji 23. 11. 2020 sprejel predlog Odloka o ustanovitvi Javnega zavoda za kulturo Kamnik v prvi obravnavi. Pri pripravi gradiva predloga odloka za drugo branje smo pri-

dobili in upoštevali pravno-notarska mnenja, saj gre predvsem zaradi postopkov vpisa sprememb v sodni register za zahtevnejše gradivo. Vezano na upoštevanje strokovnega mnenja in glede na to, da ne spreminjamo pravne osebe, matične in davčne številke Javnega zavoda Mekinjski samostan, je bilo zaradi vseh postopkov vpisa sprememb v sodni register ime zavoda smiselno in enostavneje samo preimenovati. Javni zavod za kulturo Kamnik združuje dve organizacijski enoti: Javni zavod Mekinjski samostan in Dom kulture Kamnik (prevzeto kulturo področje iz Javnega Zavoda za turizem, šport in kulturo Kamnik).

Javni zavod za kulturo Kamnik je prevzel vse delavce, ki so bili zaposleni v JZ Mekinjski samostan, ter štiri delavce, ki so bili zaposleni v Javnem Zavodu za turizem, šport in kulturo na področju kulture. S preimenovanjem v Javni zavod za kulturo Kamnik Občina Kamnik sledi gospodarnemu ravnanju z nepremičnim premoženjem, uresničuje javni kulturni interes, ohranja in spodbuja razvoj kulturnih dejavnosti, daje priložnosti za uporabo sodobnih trženjskih orodij itd. Odlok predstavlja temeljno podlago za nadaljnji razvoj dejavnosti, možnost širitve kulturne ponudbe ter razvoj mesta Kamnik na podlagi kulture.

Samostan Mekinje in projekt Samostan – mesto srečevanj

V okviru projekta Samostan – mesto srečevanj, ki ga sofinancirata Evropska unija iz Evropskega kmetijskega sklada za razvoj podeželja in Republika Slovenija v okviru Programa razvoja podeželja RS 2014–2020, je Javni zavod za kulturo pripravil razstavo Življenje za samostanskimi vrati. Klarise in uršulinke v Mekinjah. Mekinjski samostan je imel v svoji zgodovini tri pomembna časovna obdobja: obdobje klaris (1300–1782), obdobje brez redovnih skupnosti (1782–1902/03) in obdobje uršulink (1902/03–2016). Ves čas je imel pomembno vlogo v kulturnem, verskem, upravnem in gospodarskem življenju kraja Mekinje in širšega lokalnega območja.

Samostan – mesto srečevanj (Arhiv: Občina Kamnik)

Župan Matej Slapar z nekaj gosti (zaradi epidemije) se je decembra 2021 v samostanu Mekinje udeležil odprtja razstave Življenje za samostanskimi vrati. Klarise in uršulinke v Mekinjah, ki jo je pripravil Javni zavod za kulturo Kamnik v okviru projekta Samostan – mesto srečevanj. (Arhiv: Občina Kamnik)

Razstava predstavlja del bogate samostanske zgodovine kot prepletanje skoraj 500-letnega življenja kontemplativnega reda klaris in pozneje več kot 100-letnega delovanja vzgojno-izobraževalnega reda uršulink. Različnost obeh redov je simbolično prikazana z umestitvijo razstavnih eksponatov v dve sobi, ki sta zasnovani na različna načina. V prvi je ustvarjeno okolje strogega reda klaris, kjer obiskovalec kljub zavezi k uboštvu opazi bogastvo razkošnega življenja znotraj klavzure, medtem ko druga soba ponazarja vzgojno-izobraževalno in apostolsko dejavnost sester uršulink. Muzej s sodobnimi interaktivnimi pristopi pri oblikovanju predstavitve zgodovinskih dejstev obiskovalcu približa oba redova in ponudi odličen vpogled v zanimivo življenje redovnic.

Večnamensko športno igrišče Gozd

Občina Kamnik je v letu 2019 odkupila zemljišče ob gasilnem domu Gozd, kjer se je uredilo večnamensko igrišče, za katero so si krajani vasi in širše okolice prizadevali več let. V letu 2020 je bila pripravljena projektna dokumentacija in pridobljeno gradbeno dovoljenje. Gradnja je potekala od septembra do decembra 2021. Z novim igriščem je kraj pridobil prostor za druženje, športne aktivnosti in organizacijo prireditev.

Med urejanjem večnamenskega igrišča na Gozdu (Arhiv: Občina Kamnik)

Novo igrišče na Gozdu (Arhiv: Občina Kamnik)

Igrišče je namenjeno igranju košarke, nogometa in odbojke, s pridom pa ga bodo lahko izkoristili tudi gasilci, saj do zdaj niso imeli primernih površin za urjenje. Poleg igrišča so urejene površine za parkiranje in pitnik. Ob igrišču so zasajene avtohtone in medovite drevesne vrste – javor, lipa, češnja, kostanj, leska, bezeg. Ker je igrišče v vplivnem območju kulturne dediščine cerkve sv. Ane, je bilo pri ureditvi celotnega kompleksa treba slediti usmeritvam ZVKD Kranj.

Sočasno z izgradnjo igrišča je bil pokabljen elektrodaljnovod, ki je potekal ob meji igrišča in se je nadaljeval po dolini do hišne številke Gozd 15a. Stebri daljnovoda so bili odstranjeni. Tako ima vas nov videz. Celotna investicija je znašala približno 116.000 evrov. Občina Kamnik je od Ministrstva za izobraževanje, znanost in šport na javnem razpisu za posodobitev zunanjih športnih površin pridobila 22.916,66 evrov.

Prenova otroškega igrišča v Stranjah

Občina Kamnik je leta 2020 v okviru projekta Gibanje za zdrave možgane kot eden od partnerjev (skupaj z Vrtcem Antona Medveda Kamnik, OŠ Stranje, Občino Dol pri Ljubljani in OŠ Dol pri Ljubljani) na razpisu pridobila sredstva za sofinanciranje prenove igrišča

Med prenovo igrišča (Arhiv: Občina Kamnik)

Spomladi leta 2021 so otroci bližnjega vrtca in šole igrišče na brežini (ki kljub nagnjenemu terenu nudi veliko izzivov za igro) že veselo uporabljali, župan Matej Slapar pa je z ravnateljico Vrtca Antona Medveda Kamnik mag. Liano Cerar igrišče tudi uradno predal v uporabo. (Arhiv: Občina Kamnik)

pri OŠ Stranje. Na otroškem igrišču v Stranjah je bila poleg zemeljskih in gradbenih del izvedena še nova dodatna zasaditev, postavljena so bila 3 nova igrala. Urejene so bile nove poti in stopnice (zaščitene z ograjami), izdelan je bil tudi nov peskovnik s priključkom za vodo. Precej se je povečala ravna površina igrišča, kjer je sedaj ploščad, nasuta s prodcem. Okrog igrišča je nova ograja.

Pogodba z izvajalci je bila sklenjena šele konec septembra 2020, tako da so se dela zavlekla skoraj do decembra. Primopredaja izvedenih del in postavljenih novih igral je bila 30. 11. 2020. Vrednost celotne investicije (financirala jo je Občina Kamnik) je bila 66.323,03 evrov (z DDV), od tega je bilo 65 odstotkov sredstev vrnjenih iz razpisa LAS.

V okviru projekta so bile v drugi fazi v začetku leta 2021 izvedene še nekatere druge aktivnosti, kot so predavanja, seminarji, delavnice, izdelava igral ter zasaditev korit, ki pa jih je organiziral in izvajal Vrtec Antona Medveda.

Preplastitev igrišča pri Podružnični šoli Zgornji Tuhinj

Ob Podružnični šoli Zgornji Tuhinj je Občina Kamnik poleti 2021 obnovila otroško in športno igrišče. Deloma so bili odstranjeni robniki okoli igrišča, ki so bili nadomeščeni z novim opornim zidom. Odstranjen je bil prodec male granulacije, kjer se je uredila ustrezna igralna podlaga iz gumijastih varovalnih plošč. Sani-

V septembru 2021 je župan Matej Slapar skupaj z ravnateljico Osnovne šole Šmartno v Tuhinju mag. Darjo Krašovec, vodjo Podružnične šole Zgornji Tuhinj Ivanko Bajde in predsednikom Krajevne skupnosti Zgornji Tuhinj Dejanom Bajdetom s simboličnim prerezom traku predal v uporabo prenovljeno igrišče pri Podružnični šoli Zgornji Tuhinj. (Arhiv: Občina Kamnik)

Nova igrala na igrišču v Zgornjem Tuhinju (Arhiv: Občina Kamnik)

Športni park po obnovi (Arhiv: Občina Kamnik)

rani so bili temelji obstoječih igral, odstranjena je bila visoka ograja, ki se je nadomestila z nižjo. Dokupljena so bila tri nova igrala, šola pa je obnovila stara igrala. Vrednost izvedenih del je znašala 12.500 evrov z DDV.

Reflektorji na nogometnem igrišču na stadionu Prijateljstva v Mekinjah

Na stadionu Prijateljstva v Mekinjah so se jeseni 2019 pričela gradbena in elektroinštalacijska dela za osvetlitev stadiona, uporabno dovoljenje pa je objekt pridobil spomladi 2020. S tem se je izboljšala uporabnost igrišča, saj so zdaj tekme in športna vadba mogoče tudi v večernem času. Vrednost investicije je bila približno 365.000 evrov z DDV. Nepovratna sredstva sta prispevala Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport v višini 100.000 evrov in Nogometna zveza Slovenije 11.000 evrov.

Reflektorji na nogometnem igrišču na stadionu Prijateljstva v Mekinjah ponoči (Arhiv: Občina Kamnik)

Atletska steza in proga za skok v daljino pri Osnovni šoli Marije Vere

Občina Kamnik je v letu 2021 obnovila atletsko stezo in progo za skok v daljino ob Osnovni šoli Marije Vere na Duplici. Atletska steza in proga za skok v daljino sta del športnega parka, kjer so tudi košarkarsko igrišče, igrišče za nogomet in otroško igrišče z igrali. Ker je bila atletska steza zgrajena leta 2004, je bila potrebna temeljite prenove.

Gradbena dela so se začela septembra 2021, končana pa so bila konec novembra. Po prenovi je podlaga iz umetne mase. Dolžina kroga je 250 metrov z dvema progama, širokima 122 centimetrov (skladno s standardom). Na ravninskem delu je tekališče v dolžini 100 metrov, kjer so urejene 4 proge.

Atletska steza se uporablja pri športnem pouku, v času rekreativnega odmora in podaljšanega bivanja praktično vse leto. V dopoldanskem času jo občasno uporabljajo tudi otroci iz vrtca Antona Medveda. Celotno območje športnega parka je odprtega tipa, zato je v času izven pouka na voljo vsem občanom Kamnika. Vrednost investicije je znašala 212.768,14 evrov, pri čemer je Občina pridobila 35.106,00 evrov od Fundacije za šport.

Prostovoljski projekt Prostofer

Občina Kamnik se je spomladi 2021 s pomembno dopolnitvijo socialnovarstvenih storitev priključila k vseslovenskemu prostovoljskemu projektu za mobilnost starejših Prostofer, ki povezuje starejše osebe, ki potrebujejo prevoz in ne zmorejo same uporabljati javnih in plačljivih prevozov.

Prostofer je namenjen vsem tistim starejšim, ki ne vozijo sami, nimajo sorodnikov in imajo nižje mesečne dohodke, pa tudi slabšo povezavo z javnimi prevoznimi sredstvi. Omogoča jim lažjo dostopnost do zdravniške oskrbe, brezplačne prevoze do javnih ustanov ipd.

Brezplačne prevoze opravlja 10 prostovoljnih šoferjev. Šofer lahko postane vsakdo, ki ima veljavno vozniško dovoljenje in je v svojem prostem času pripravljen pomagati tistim, ki prevoze potrebujejo. Uporabnik, ki potrebuje prevoz, pokliče na brezplačno številko Zavoda Zlata mreža. Klicni center je na voljo za rezervacije

Občina Kamnik s trajnostnimi oblikami prevoza (Kamkolo in Prostofer) skrbi za okolje. (Arhiv: Občina Kamnik)

Župan Matej Slapar je marca 2021 z vodjo Zavoda Zlata mreža Mihom Bogatajem vozilo Prostofer predal v uporabo. (Arhiv: Občina Kamnik)

Brezplačne prevoze opravlja 10 prostovoljcev. (Arhiv: Občina Kamnik)

prevozov vsak delovnik med 8. in 18. uro, rezervacijo prevoza pa je treba najaviti vsaj 3 dni pred izvedbo storitve. Občina Kamnik je za izvajanje brezplačnih prevozov v tem letu kupila nov električni avto v vrednosti slabih 21.000 evrov (z DDV). Od Eko sklada je za nakup avta prejela subvencijo v višini 4.500 evrov. Za izvedbo projekta pa je od Zavarovalnice Triglav, d. d., uspela pridobiti sponzorska sredstva v višini 4.000 evrov (z DDV).

Obnova Plečnikove fasade na Glavnem trgu v Kamniku

Arhitekt Jože Plečnik je na Kamniškem s svojimi deli nedvomno pustil bogato zapuščino, ki jo včasih morda kar premalo cenimo. Eno od njegovih pomembnejših del v Kamniku je tudi oblikovanje fasade in loggie na objektu na Maistrovi ulici 2; na eni strani oblikuje osrednji mestni trg, na drugi strani (z drugačnim oblikovanjem) pa dopolnjuje niz fasad ob Maistrovi ulici. Občina Kamnik vsako leto na osnovi javnega razpisa za objekte, ki so pod posebnim spomeniškovarstvenim režimom, lastnikom in solastnikom spomeniško zaščitenih objektov nameni del proračunskih sredstev za obnovo fasad, strešne kritine in stavbnega pohištva. Letošnji razpis je bil namenjen objektom, ki mejijo oziroma oblikujejo najpomembnejši javni prostor – osrednji mestni trg.

Pred obnovo Plečnikove fasade (Arhiv: Občina Kamnik)

Po obnovi Plečnikove fasade (Arhiv: Občina Kamnik)

Obnova Plečnikove fasade je bila zahtevna, saj je bilo treba vse posege izvajati v skladu s smernicami in pogoji spomeniškovarstvene stroke (ZVKD – OE Kranj). V začetku leta 2021 so bili pridobljeni kulturnovarstveni pogoji, v začetku jeseni pa je izvajalec začel z deli. Najprej so restavratorji izvedli sondiranje, nato pa so določili material in barve ter tehnike za obnovo fasade. Dela je ves čas nadzirala pristojna konservatorka.

Obnova stavb v mestnem jedru naj bi bila sistematična, enotna in strokovna. Naslednje leto sta predvideni ureditev vogala Glavnega trga in obnova stavbe Maleševe galerije.

Obnova balkona na gradu Zaprice

Marca 2021 so bili zaradi lesne gobe na lesenih delih balkona na gradu Zaprice urgentno odstranjeni razpadajoči deli balkona. Kovinska ograja je bila odstranjena in odpeljana na restavriranje, iz sive litine so bili izdelani manjkajoči elementi ograje, ki je bila v zelo

Kovinska ograja balkona pred obnovo (Arhiv: Občina Kamnik)

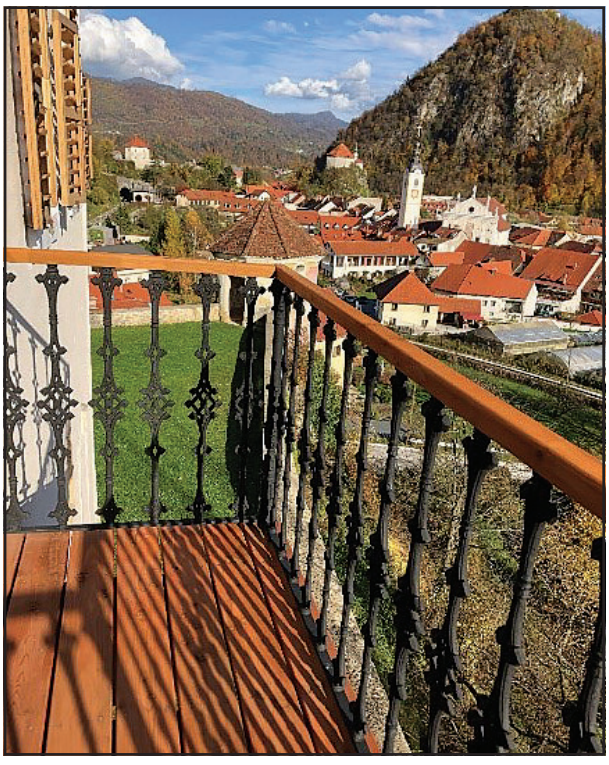

Sedanja podoba balkona (Arhiv: Občina Kamnik)

slabem stanju. Konec poletja sta se začela obnova in popravilo kamnitih konzol, ki nosijo balkon, položene pa so bile tudi nove macesnove deske. Vsa dela so potekala ob sodelovanju pristojne konservatorke, ki je predhodno izdala tudi kulturnovarstvene pogoje.

Po obnovi kovinske ograje in zamenjavi lesenega poda se je obnovljena ograja namestila nazaj tako, da je zdaj videz fasade ob prihodu na grad Zaprice dosti bolj ugleden. V letu 2022 se bo predvidoma izvedla tudi obnova razpadajočih stolpičev v obzidju grajskega kompleksa, ki ob prihodu na grad Zaprice dajejo precej klavrno podobo.

Obnova spomenika NOB na Slopeh

Občina Kamnik vsako leto v proračunu nameni sredstva za obnovo spomenikov. Gre za manjša ali večja popravila, čiščenje kamna, sanacijo manjših poškodb, obnovo kovinskih delov, obnovo črk ipd. Leta 2020 je bila izvedena obnova spomenika na grobišču NOB na Slopeh v Tuhinjski dolini, ki je evidentiran v registru kulturne dediščine, zato je bilo treba pridobiti predhodne pogoje in soglasje ZVKD – Območna enota Kranj. Restavrator je obnovil napise in očistil kamnite in kovinske dele spomenika, ki zdaj dostojno obeležuje mesto, kjer so pokopane žrtve vojne.

Končna podoba obnovljenega spomenika (Arhiv: Občina Kamnik)

Restavratorska obnova spomenika NOB – fontane na Trgu talcev

Spomladi v letu 2021 se je izvajala restavratorska obnova fontane na Trgu talcev v Kamniku. Konec junija pa so bila restavratorsko-obnovitvena dela zaključena.

Poleg restavratorske prenove (čiščenje kamna, zamenjava dotrajanih stikov med kamnitimi deli spomenika, obnova črk, obnova napisa na posodi fontane) so bili zamenjani tudi potopni reflektorji v posodi fontane in kovinski izlivniki na vrhu stebra, pregledana in očiščena pa je bila tudi vodovodna napeljava.

V začetku poletja 2021 je fontana po priklopu vodovodne napeljave zopet zaživela kot osrednji objekt na trgu, ki je, čeprav ga zdaj skoraj polovico zavzema parkirišče, eden večjih in lepših v mestu. Morda do zdaj veliko meščanov sploh ni vedelo, da to ni samo običajna fontana, ampak je to spomenik talcem, ki so bili leta 1942 obešeni na tem trgu; nekateri mimoidoči so povedali, da se tega tragičnega dogodka še spominjajo. Prav je, da se do tega objekta ohranita spoštljiv odnos in pieteta. Avtor spomenika fontane, ki je bil postavljen 1972, je pokojni arhitekt Bojan Schlegel. Spomenik je vpisan v register kulturne dediščine

Spomenik NOB med restavratorskimi deli (Arhiv: Občina Kamnik)

Nova podoba spomenika (Arhiv: Občina Kamnik)

in je razglašen kot spomenik lokalnega pomena. Vsa obnovitvena dela so potekala pod nadzorom pristojne konservatorke iz ZVKD – OE Kranj.

Energetska sanacija stavbe Policijske postaje Kamnik

Konec avgusta 2021 se je začela energetska sanacija Policijske postaje Kamnik. Občina Kamnik je pridobila sredstva na razpisu Ministrstva za infrastrukturo. Izvedena so bila naslednja dela: toplotna izolacija podstrešja, menjava kritine, popravilo dimnika ter lopute za dostop do antene na strehi. Hkrati so se začela tudi ostala dela: obnova fasade, zamenjava nekaterih delov stavbnega pohištva ter izvedba strojnih in elektroinštalacijskih del. Ker je objekt starejši (nekva-

Podoba pročelja Policijske postaje Kamnik nam ni bila v ponos. (Arhiv: Občina Kamnik)

Končna podoba Policijske postaje Kamnik (Arhiv: Občina Kamnik)

litetna gradnja), je bilo precej nepredvidenih del, ki jih je bilo treba nujno izvesti, da se je tako vsaj nekoliko izboljšalo slabo stanje objekta.

Oktobra 2021 je objekt končno dobil novo podobo. Gradbeni odri so bili odstranjeni. Obnova fasade s predpisano izvedbo toplotne izolacije ter zamenjava in izolacija strehe so bili del energetske sanacije objekta, zamenjana je bila tudi plinska peč in v kleti nameščena nova toplotna črpalka kot dodatni vir za ogrevanje objekta. Objekt je v območju starega mestnega jedra Kamnika, zato je bilo treba vse posege na obodu stavbe usklajevati s pristojnim Zavodom za varstvo kulturne dediščine. Objekt je bil dokončan in predan v uporabo v novembru 2021. Občina Kamnik bo iz kohezijskega sklada za obnovo tega objekta pridobila 49 odstotkov nepovratnih sredstev za upravičene stroške. Pogodbena vrednost del je bila 159.480,00 evrov (z DDV).

Večnamenska ploščad pri Podružnični osnovni šoli Vranja Peč

V začetku avgusta 2021 so se začela dela za ureditev večnamenske ploščadi za potrebe Podružnične osnovne šole Vranja Peč. Dela so bila zaključena v roku, tako da so otroci iz POŠ Vranja Peč v novem šolskem letu za izvajanje pouka športne vzgoje že lahko uporabljali novo ploščad v neposredni bližini šole. Površina je bila na novo asfaltirana, urejeno je tudi odvodnjavanje, ob ograji je bil postavljen nov koš za košarko, dodan je bil tudi prenosni gol. Površina je ustrezno zaščitena z novo ograjo, na fasadi objekta pa so bile nameščene zaščita za okna in vrata ter klop za posedanje.

Celotna investicija je znašala 26.000 evrov (z DDV), pogodbi v višini 24.042,09 evrov je bilo dodanih še

Med obnovo večnamenske ploščadi (Arhiv: Občina Kamnik)

Nova in urejena podoba večnamenske ploščadi (Arhiv: Občina Kamnik)

približno 2.300 evrov dodatnih del (rušenje dotrajanega zidu, gradnja novega, zamenjava peskolova). Hkrati z asfaltiranjem ploščadi so bile na pobudo Krajevne skupnosti Vranja Peč, ki je sama krila stroške, asfaltirane tudi parkirne površine ob pokopališču (na nasprotni strani ploščadi), kar daje celotnemu kompleksu urejeno podobo.

Ploščad in parkirišče sta nedvomno pomembni pridobitvi za krajane Vranje Peči in okolice, predvsem pa za otroke in učiteljice POŠ Vranja Peč, ki do zdaj sploh niso imeli ustreznih površin za igro in izvajanje pouka športne vzgoje.

Septembra je bila večnamenska ploščad pri Podružnični osnovni šoli Vranja Peč predana v uporabo otrokom, šoli in krajankam ter krajanom. (Arhiv: Občina Kamnik)

Varstvo pred naravnimi in drugimi nesrečami v Občini Kamnik

V sistemu varstva pred naravnimi in drugimi nesrečami v Občini Kamnik se uspešno in učinkovito izvajajo različne naloge in dejavnosti, vezane na upravljanje z nesrečami: preventiva, pripravljenost, odziv, zaščita in reševanje, sanacija, odprava posledic naravnih in drugih nesreč.

Občina Kamnik je z vidika varstva pred nesrečami v državi prepoznana kot napredna občina, saj je znana po tem, da učinkovito in uspešno izvaja različne naloge, vezane na celovito upravljanje naravnih in drugih nesreč. Učinkovitost odziva se kaže pri številnih naravnih in drugih nesrečah, ki so prizadele Občino Kamnik v zadnjih 30 letih (številne poplave v letih 1990, 1998, 2005, 2007, 2010, 2012, 2014, 2018), vetrolom (julija 2008), žledolom (februarja 2014). Na področju pripravljenosti aktivno razvija sisteme za spremljanje stanja nevarnosti (poplavna nevarnost, potresna nevarnost) in jih vključuje v različne procese – tako preventivnega delovanja (sanacije, vključevanje v prostorske načrte, omilitveni ukrepi) kakor tudi priprav na učinkovitejši odziv (načrti zaščite, reševanja in pomoči). Sistem varstva pred naravnimi in drugimi nesrečami v občini temelji zlasti na prostovoljski dejavnosti. Glavno breme reševanja nosijo pripadniki prostovoljnih operativnih sestavov, ki se vključujejo v sistem zaščite in reševanja (PGD-ji, Društvo Gorska reševalna služba Kamnik, Kinološko društvo z enoto reševalnih psov, skavti in taborniki). Treba je poudariti predvsem aktivno in nesebično delovanje vseh reševalnih enot in služb. Vse enote, službe in operativni sestavi se preko štaba Civilne zaščite Občine Kamnik ob večjih naravnih nesrečah povezujejo v enoten sistem zaščite in reševanja.

Požarna varnost

Stopnja požarne ogroženosti se je v zadnjih letih povečala v nekdanjih poslovno-industrijskih conah, predvsem na severu mesta (območje nekdanje smodnišnice) in jugu (območje nekdanje tovarne Stol na Duplici in na Korenovi cesti), prav tako je treba izpostaviti območji nekdanje tovarne Alprem in tovarne Svilanit. Povečalo se je število poslovnih objektov, kjer v delovnem procesu uporabljajo, proizvajajo ter skladiščijo nevarne snovi ali se kako drugače ukvarjajo z njimi. Po zadnjih podatkih je v občini eno podjetje, ki je uvrščeno v t. i. skupino podjetij večjega vira tveganja. Pri analizah požarov v zadnjih letih ugotavljamo, da se njihovo število povečuje v podjetjih, kar pomeni, da se dejansko uresničujejo dejstva, na katera so gasilci opozarjali že dlje časa. Požari v podjetjih so zaradi neurejene požarne varnosti vedno večji in povzročajo vedno višje stroške.

Za uspešno izvajanje intervencij sta poleg usposobljenega kadra neobhodno potrebni ustrezna oprema in tehnika, predvsem vozni park. Opremljenost gasilskih enot še ni popolna, predvsem za posredovanje ob tehničnih nesrečah. Z leti se vozni park in oprema starata, zato si prizadevamo za pomlajevanje vozil in opremljanje s sodobno gasilsko zaščitno in reševalno opremo, ki sta nujno potrebni za izvajanje zahtevnih intervencij.

Vozilo OVNS PGD Kamnik (Arhiv: PGD Kamnik)

Vozilo GVC 16/25 PGD Nevlje (Arhiv: PGD Nevlje)

V skladu s sprejetim dolgoročnim načrtom nabave gasilskih vozil v GZ Kamnik in vrstnim redom nakupa posameznih vozil je Občina Kamnik v letih 2020 in 2021 sofinancirala nakup gasilske avtocisterne z oznako GVC 16/25 za gasilsko društvo PGD Nevlje in gasilsko orodno vozilo za nevarne snovi z oznako OVNS za PGD Kamnik. Orodno vozilo OVNS je opremljeno tudi za posredovanje ob množičnih nesrečah. Ima opremo za oskrbo 20 poškodovancev, za dekontaminacijo oseb in opreme.

Pri javnih razpisih je gasilskim društvom pomagala Občina Kamnik, tehnične karakteristike pa so izdelali in potrdili na ravni društva. V letu 2020 sta bili izvedeni javni naročili za podvozji vozil, ki sta bili nato dobavljeni spomladi 2021. Občina Kamnik je za vsako vozilo financirala opremo (elektroagregat, mobilne in ročne radijske postaje ter opremo za prvo pomoč).

Pregled naravnih in drugih nesreč v zadnjih letih

V zadnjem desetletju beležimo večje število nesreč, povečalo se je število tehničnih nesreč, nesreč v cestnem prometu in požarov na objektih ter naravnih nesreč. Število nesreč v prometu se je skoraj podvojilo. K sreči večjih težav zaradi naravnih nesreč v zadnjih dveh letih nismo zabeležili, razen manjših lokalnih neurij s točo in obilnih padavin, ki so povzročile nekaj novih zemeljskih plazov na občinski cestni infrastrukturi ter kmetijskih zemljiščih.

Tabela 1: Pregled vseh nesreč in dogodkov v Občini Kamnik v letih 2020 in 2021 (Vir: Spin 112)

Nesreče po dogodkih/leto	2020	2021
požari v objektih	16	24
požari na prometnih sredstvih	6	4
požari v naravi oz. na prostem	21	14
požari v komunalnih in drugih zabojnikih	8	7
nesreče v cestnem prometu	41	40
sproščanje nevarnih plinov	3	10
nesreče z nevarnimi snovmi	4	7
tehnična in druga pomoč	41	44
poplave	0	1
plazovi	0	2
visok sneg	1	0
neurja	5	7
močan veter	4	2
epidemije in okužbe ljudi, živali in rastlin	1	0
nesreče v gorah	28	35
nesreče pri športnih aktivnostih	6	8
delovne nesreče	10	7
reševanje obolelih oseb	6	5
nesreče na vodi in v vodi	1	0
nesreče v jamah in breznih	0	1
pogrešane osebe, živali in stvari	3	3
ogrožanje ali napad živali na ljudi	0	1
najdbe neeksplodiranih ubojnih sredstev	1	1
nenačrtne motnje, omejitve, prekinitve, oskrbe	0	1
nepotrebne in lažne intervencije	7	8
SKUPAJ	**213**	**232**

Tabela 2: Pregled nesreč v Občini Kamnik glede na vrsto dogodka v letih 2020 in 2021 (Vir: Spin 112)

Nesreče po dogodkih v Občini Kamnik	2020	2021
požari in eksplozije	51	49
onesnaženja, nesreče z nevarnimi snovmi	7	17
naravne nesreče	11	12
nesreče v prometu	41	40
najdbe neeksplodiranih ubojnih sredstev (NUS), motnje oskrbe	1	2
tehnična in druga pomoč	41	44
druge nesreče	54	60
nepotrebne in lažne nesreče	7	8
Skupaj	**213**	**232**

Neurje v letu 2021

Obilne padavine so v drugi polovici junija in začetku avgusta 2021 zajele lokalna območja Občine Kamnik na vzhodu (KS Motnik in Špitalič). Močno deževje je povzročilo nekaj škode na cestni infrastrukturi. Zaradi namočenosti terena se je sprožilo več zemeljskih plazov in usadov na kmetijskih zemljiščih ter podorov kamenja. Poškodovanih je bilo nekaj gozdnih cest. Večjih nesreč in intervencij zaradi obilnega deževja v zadnjih dveh letih nismo beležili, se je pa poslabšalo stanje nekaterih zemeljskih plazov, ki so se sprožili že ob poplavah v preteklih letih.

Ocenjevanje škode zaradi naravnih nesreč

Pomembna dela sistema varstva pred nesrečami sta odprava posledic naravnih nesreč in ocenjevanje škode. Občina Kamnik ima za posamezne nesreče (škoda na objektih, cestni in komunalni infrastrukturi, plazovi, v kmetijstvu) imenovane komisije za ocenjevanje škode. Člani so opravili formalna in neformalna usposabljanja.

Grafikon 1: Nesreče glede na vrsto dogodka v letih 2020 in 2021

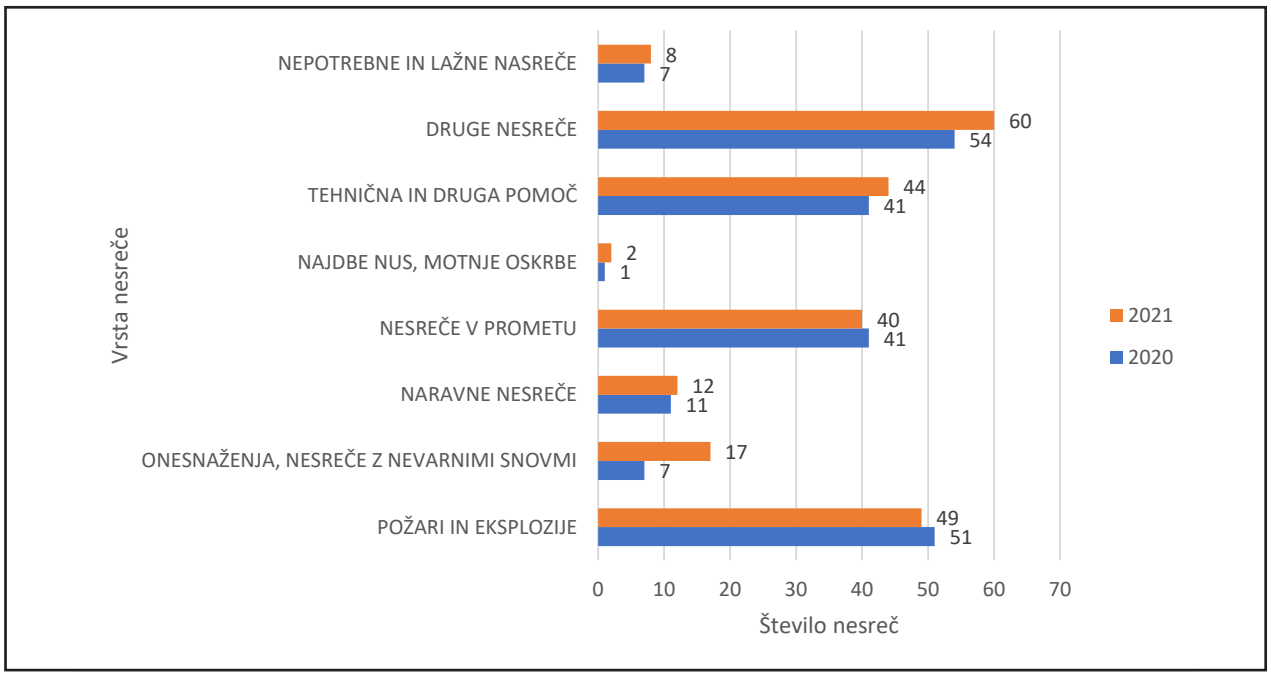

Tabela 3: Primerjava ocenjene škode zaradi naravnih nesreč od leta 2008 do 2020

Leto nesreče	Datum nesreče	Vrsta naravne nesreče	Šifra nesreče	Število vlog	Skupaj ocenjena škoda (v EUR)
2020	30. 8. 2020	močno neurje z vetrom in točo	0053	19	84.143,77
2019	3. 2. 2019	poplave	0042	7	1.192.052,10
2018	29. 10. 2018	neurje z vetrom in točo	0041	6	523.669,09
2017	27. 4. 2017	poplave	0035	39	1.926.069,22
2016	29. 8. 2016	neurje s poplavami	0032	26	2.876.862,29
2014	30. 1. 2014	žled	9922	29	185.504,51
2012	5. 11. 2012	poplave	0018	152	3.307.880,61
2010	20. 9. 2010	poplave	0014	146	1.514.676,04
2008	13. 7. 2008	neurje z močnim vetrom	0001	243	5.930.573,30
Skupaj					**17.541.430,93**

Grafikon 2: Ocenjena škoda zaradi naravnih nesreč v Občini Kamnik od leta 2008 do 2020 (v EUR)

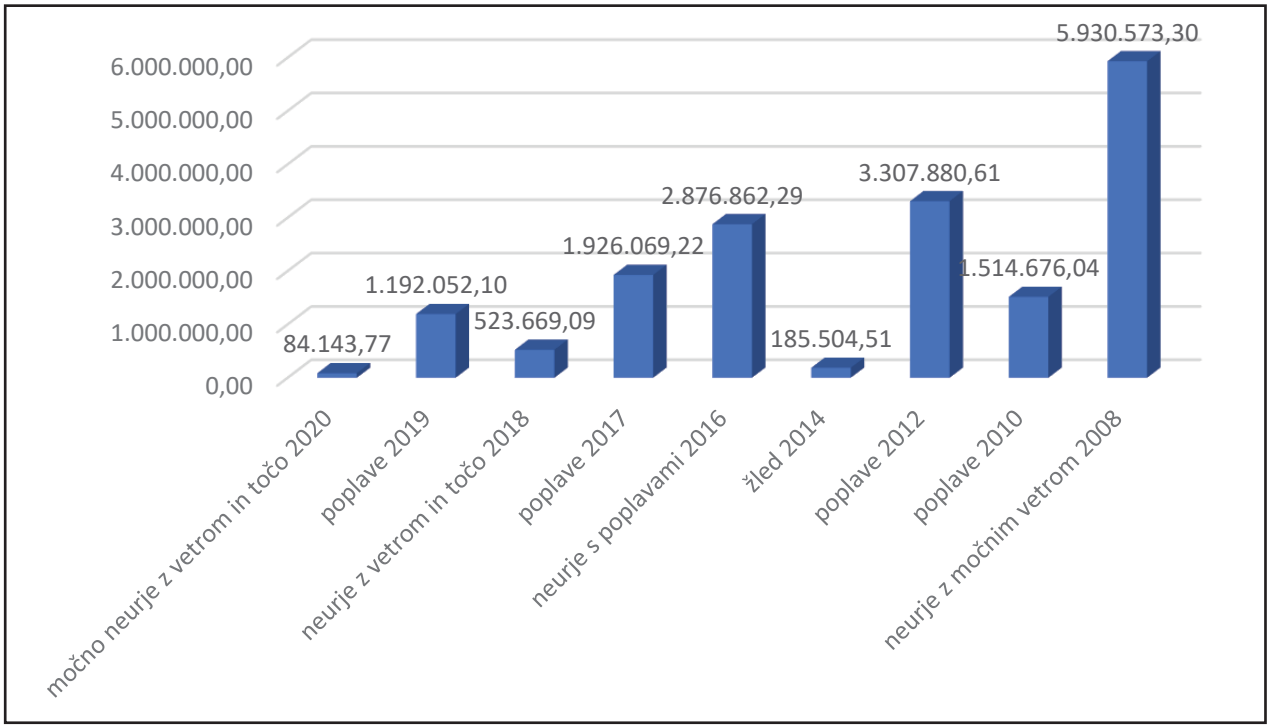

Najvišja škoda zaradi naravnih in drugih nesreč je bila ocenjena ob neurju z močnim vetrom 13. 7. 2008.

Projekt MUHA

Občina Kamnik je zaradi svoje lege in treh hudourniških območij (Kamniška Bistrica s pritoki, Nevljica s pritoki in Črna s pritoki) še bolj podvržena poplavam in erozijskim pojavom: snežna, vodna erozija, plazenje tal in porušitve skalnih gmot. S tega stališča je na omenjenih območjih pomemben dejavnik tudi prilagajanje načrtovanih posegov v ta območja. Ker se na območju Občine Kamnik pojavljajo hudourniki in poplave tudi v delno poseljenih območjih, je tudi škoda posledično večja.

MUHA (Multihazard Framework for Water Related Risks Management) je pilotni projekt, na katerega se je s slovenskim partnerji prijavila tudi Občina Kamnik. Projekt se je začel izvajati 1. marca 2020 in bo zaključen predvidoma konec leta 2022.

Projekt MUHA se v Občini Kamnik izvaja skupaj z desetimi projektnimi partnerji iz šestih držav. Osredotoča se na upravljanje vodovodnih sistemov v povezavi s tveganji in med samo nevarnostjo. Obravnavajo se štiri vrste nevarnosti, povezane z oskrbo s pitno vodo: izredna onesnaženja, poplave, suše in prekinitev oskrbe s pitno vodo zaradi potresov. V okviru pilotnega projekta je bila že opremljena štabna soba Civilne zaščite Občine Kamnik, kjer se bodo zbirale vse informacije o dogodkih, nesrečah in stanju na vodovodnem sistemu v občini in vodile intervencije ob naravnih in drugih dogodkih.

V decembru 2020 je bila prenovljena evropska direktiva o pitni vodi (Direktiva (EU) 2020/2184 o kakovosti vode, namenjene za prehrano ljudi). Direktiva je pomembno orodje za zagotavljanje kakovosti pitne vode in predvideva izdelavo načrtov varne oskrbe z vodo,

pri čemer se osredinja na oceno in upravljanje tveganja. Evropska direktiva o oskrbi s pitno vodo občinam narekuje posebno skrb za varno delovanje vodovodnih sistemov. Občine morajo do leta 2029 pripraviti oceno tveganja oziroma načrt varne oskrbe s pitno vodo, kar je povezano tudi z načrtom za izvedbo odziva v primeru nesreče na vodovodnem sistemu.

V projektu sodeluje deset partnerjev, od tega dva iz Slovenije, in sicer Občina Kamnik in Univerza v Ljubljani, Fakulteta za gradbeništvo in geodezijo ter Naravoslovnotehniška fakulteta. Direkcija za vode Republike Slovenije in Zbornica komunalnega gospodarstva pa sta pridružena partnerja.

Pilotni projekt se izvaja v Občini Kamnik, kjer je bila štabna soba že opremljena z novo strojno in IT-opremo. Trenutno je v zaključni fazi tudi izdelava umerjenega hidravličnega modela za vodovodni sistem v Občini Kamnik. Hidravlični model se izdeluje za potrebe izdelave varnostnega načrta za pitno vodo. Obseg del je razdeljen na dva sklopa: (a) priprava in dopolnitev podatkovne baze Geografskega informacijskega sistema, ki bo omogočila izdelavo kakovostnega hidravličnega modela vodovodnega omrežja, (b) izgradnja hidravličnega modela obstoječega in predvidenega stanja z interpretacijo rezultatov. V okviru drugega sklopa bo izvedeno tudi grobo umerjanje modela z razpoložljivimi rezultati meritev pretokov v vodovodnem omrežju.

Ob zaključku projekta bodo predstavljeni rezultati projekta, dobre prakse pa se bodo nato lahko prenesle v druge slovenske občine.

Projekt MUHA je za realizacijo zastavljenih aktivnosti v letih 2020, 2021, 2022 pridobil skupaj 2,396.858,00 evrov nepovratnih sredstev, od tega 1,738.341,80 evrov prispeva sklad ERDF, 298.987,50 evrov pa sklad IPA II. Občina Kamnik si je v projektu zagotovila del skupnega proračuna v višini 235.000,00 evrov, v proračunu pa je zagotovila 15 odstotkov lastne udeležbe v višini 35.250,00 evrov. Znatna sredstva, več kot 70.000 evrov, so bila porabljena za opremljanje nove štabne sobe.

Projekt bo izboljšal delovanje celotnega sistema zaščite, reševanja in pomoči ob vseh večjih naravnih in drugih nesrečah, ki bi lahko zajele območje Občine Kamnik ali širše.

Zaključek

Na področju varstva pred naravnimi in drugimi nesrečami je potrebno stalno izvajanje različnih nalog, vezanih na obvladovanje celotnega cikla nesreč. Tako bomo v Občini Kamnik tudi v prihodnje zavzeto ažurirali načrte zaščite, reševanja in pomoči.

Na področju pripravljenosti bomo aktivno razvijali sisteme za spremljanje stanja nevarnosti (poplavna in potresna nevarnost) in se vključili v različne procese tako preventivnega delovanja kakor tudi v priprave za učinkovitejši odziv na nesreče. V letu 2022 bo dokončno opremljena štabna soba Civilne zaščite za potrebe delovanja štaba in enot ob večjih in katastrofalnih nesrečah. Namenjena bo predvsem nemotenemu izvajanju funkcij vodenja po IPS-sistemu (intervencijsko-poveljniškem sistemu), hkrati pa bosta sama lokacija in njena povezljivost z regijskim operativnim centrom 112 Ljubljana ter občinskim centrom za obveščanje omogočali tesno povezanost IPS-sistema vodenja z drugimi funkcijami interventnih enot. Pri vseh večjih požarih in nesrečah sta se poleg hitrega in učinkovitega sistema na kraju intervencije kot ključna pokazala zbiranje podatkov in informacij ter pravilen komunikacijski tok.

Poleg učinkovite prostovoljne gasilske službe je treba izpostaviti tudi vlogo, ki jo imajo druge enote zaščite in reševanja, še posebej gorska reševalna služba, ki ima zaradi gorskega zaledja tudi dolgoletno tradicijo v naši občini.

Sodelovanje z Gorsko reševalno službo Kamnik

Društvo Gorska reševalna služba Kamnik je prostovoljno, samostojno, nepridobitno in nepolitično združenje fizičnih oseb, ki deluje na podlagi Zakona o društvih. Opravlja dejavnost gorske reševalne službe kot javno službo, ki je v javnem interesu in je humanitarna dejavnost.

Delujemo v sistemu zaščite in reševanja v Republiki Sloveniji ter smo za reševanje in pomoč na voljo na območju občin Kamnik, Domžale, Komenda, Mengeš, Moravče, Lukovica in Trzin, torej na porečju Kamniške Bistrice. Večino intervencij opravimo na območju Občine Kamnik, ki ima največ težko dostopnega in zahtevnega terena Kamniško-Savinjskih Alp.

Tako kot se vsako leto povečuje število intervencij vseh gorskoreševalnih društev v Sloveniji, tudi na kamniškem območju opažamo, da se število nesreč že od leta 2015 vztrajno dviga. Trend zviševanja števila intervencij Gorske reševalne zveze Slovenije (GRZS) po letu 2015 se je leta 2020 zaradi pandemije kovid-19 nekoliko znižal, in sicer s 604 intervencij v letu 2019 na 485 leta 2020, vendar je GRZS v letu 2021 spet posredovala na kar 626 intervencijah.

Obremenjenost kamniškega gorskoreševalnega moštva je bila leta 2020 kljub izrednim zdravstvenim razmeram višja od preteklega leta. Sodelovali smo pri 46 intervencijah (8 več kot leta 2019), od tega je bilo 6 iskalnih in 40 reševalnih. V 26 intervencijah je sodeloval helikopter, v 22 so bili prisotni društveni zdravniki. Imeli smo 57 ponesrečencev, od tega smo 6 oseb predali pogrebni službi. Skupaj smo opravili 1282 reševalnih ur.

Oskrba ponesrečenega po zdrsu v grapi Jurjevca (Foto: Janez Kosirnik)

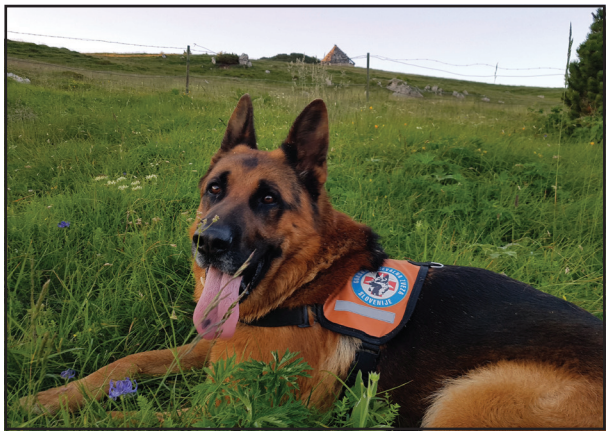

Reševalni pes Gondor počiva po zaključenem iskanju dveh oseb v zahtevnem pobočju Velike planine. (Foto: Franc Miš)

Vse je pripravljeno za spust ... (Foto: Irena Mušič Habjan)

Leto kasneje, še vedno v letu »bojevanja« s koronavirusom SARS-CoV-2, smo zaključili z 49 intervencijami, od tega smo imeli 7 iskalnih in 42 reševalnih intervencij. Na pomoč smo 21-krat poklicali helikopter, na 21 intervencijah so pomoč ponesrečenim nudili naši zdravniki. 48 ponesrečenim smo nudili zdravstveno oskrbo, žal je 1 oseba izgubila življenje. Opravili smo 862 reševalnih ur.

V tem času smo v gorah srečevali mnogo neizkušenih ljudi brez znanja in z neustrezno opremo. Tako smo na primer v visokogorju pod Skuto kar trikrat reševali skupine tujih turistov, ki so obtičali v težko prehodnem terenu. Imeli smo torej veliko iskalnih akcij in tudi nekaj težkih in tveganih reševanj. Soočali pa smo se tudi z nerazumljivim tveganjem posameznih pohodnikov v nevarnih zimskih razmerah.

Za kakovostno in varno reševanje v gorah se člani društva nenehno usposabljamo in sledimo novostim v reševalni tehniki. V letih 2020 in 2021 smo izvedli usposabljanja za pridobitev licenc aktivnih članic in članov za gorsko reševanje v okviru možnosti, ki so bile na voljo, in z upoštevanjem ukrepov za zajezitev širjenja koronavirusa SARS-CoV-2: usposabljanji iz letne in zimske tehnike reševanja ter usposabljanje modula A za letenje s helikopterjem.

Člani društva s specialističnimi nazivi so se udeležili usposabljanj, ki sta jih v omejenem obsegu organizirali komisiji Gorske reševalne zveze Slovenije za letalsko reševanje in reševanje iz plazov za usposabljanje reševalcev letalcev in vodnikov reševalnih psov. Usposabljanje za gorskega reševalca inštruktorja je v letu 2020 zaključil Jure Prezelj, trije pripravniki, Boris Bodlaj, Matej Ogorevc in Janez Kosirnik, pa so v letu 2021 začeli usposabljanje za pridobitev naslova gorski reševalec. Letni del reševalne tehnike so že uspešno opravili, zimskega, s katerim bodo dokončali celotni program, pa bodo zaključili v letu 2022.

... ki poteka pod budnim očesom inštruktorja. (Foto: Irena Mušič Habjan)

Zavedamo se, da so skrb za varnost v gorah, izobraževanje obiskovalcev gora in neprestano opozarjanje na nevarnosti največje možno zagotovilo za preprečevanje nesreč v gorah. Zaradi znanih zdravstvenih ra-

Pripravljeni za helikoptersko vajo (Foto: Vladimir Habjan)

Društvo Gorska reševalna služba Kamnik je pripravilo spominsko slovesnost na Okrešlju 12. junija 2021. Od tragične nesreče je minilo štiriindvajset let. (Foto: Vladimir Habjan)

Ponoči smo odhiteli na pomoč oslabelemu na poti s Kokrskega sedla. (Foto: Janez Kosirnik)

zmer smo veliko preventivnega dela, zlasti predstavitve naše dejavnosti mladim, morali izpustiti. Izvedli pa smo enodnevni tečaj varne hoje za obiskovalce gora v zimskih razmerah na Mali planini februarja 2020 in dan varnejše hoje v gore konec leta 2021. V sodelovanju s Civilno zaščito smo v prvem valu epidemije v aprilu pomagali pri štetju obiskovalcev Starega gradu nad Kamnikom. Sodelovali smo na Teku na Limbarsko goro septembra 2021 in tekmi MTB. V visoki poletni sezoni smo organizirali dežurstvo ob sobotah in nedeljah, naši reševalci letalci so bili v pripravljenosti v ekipah za helikoptersko reševanje na Letališču Jožeta Pučnika Ljubljana na Brniku.

Na samem začetku epidemije nihče ni mogel realno oceniti obsega in razvoja nastajajočega stanja, vendar smo se zavedali svojega relativno samostojnega položaja ter neodvisne vloge v sistemu Civilne zaščite. Z odgovornim in hitrim odzivom smo se prilagajali na nenehne spremembe in nova spoznanja. Glede na našo osnovno reševalno dejavnost in navajenost na intervencije in izredne razmere je to tudi razumljivo. Tako smo se kljub povečanemu obsegu dela v procesu zaščite in reševanja v novo stanje – glede na okoliščine in splošne pogoje – vživeli po naši oceni relativno uspešno. Zato pa so bile v bistveni meri zelo prizadete ali včasih celo onemogočene druge pomembne društvene dejavnosti. Povsem na novo smo morali postaviti društvene delovne prioritete in se navaditi na delo na daljavo.

Delovanje društva, finančno preglednost in organizacijsko delo smo zagotavljali z rednimi sestanki upravnega odbora po spletni aplikaciji ZOOM, mesečne sestanke članstva pa smo izvedli v živo samo takrat, ko so zdravstvene razmere to dopuščale. Skupaj z Alpinističnim odsekom PD Kamnik smo poleti izvedli skupni alpinistični tabor, v letu 2020 je bilo to v Švici, naslednje leto pa v Dolomitih v Italiji.

Društvo v teh letih ni pridobilo novih članov, žal smo maja 2020 izgubili Toneta Škarjo. Tone, ki se mu je iztekla življenjska pot, je bil gorski tovariš, uspešen reševalec in načelnik postaje. Kot legenda alpinizma bo ostal zapisan v zgodovino kamniškega alpinizma in reševanja. Mi pa se ga bomo spominjali predvsem po

Po usposabljanju iz letne tehnike reševanja (Foto: Irena Mušič Habjan)

našihskupnih doživetjih na naših dostikrat težkih, a vendarle lepih gorskih poteh.

Zavedamo se, da smo za uspeh in razvoj gorskega reševanja odgovorni sami, zato smo člani društva aktivni tudi pri delu in vodenju Gorske reševalne zveze Slovenije. V mandatnem obdobju 2019–2023 delujemo v organih GRZS: Franci Vrankar kot predsednik upravnega odbora Ustanove – Sklada Okrešelj, Aleš Hočevar kot član komisije za opremo, Marko Petek kot član komisije za reševanje iz plazov ter Irena Mušič Habjan kot članica komisije za informiranje.

Društvo je vse od ustanovitve leta 1922 močno vpeto v lokalno okolje in tako danes že tradicionalno dobro sodelujemo z Občino Kamnik in Civilno zaščito Občine Kamnik, Policijsko postajo Kamnik, Zdravstvenim domom dr. Julija Polca Kamnik, z gasilskimi društvi iz Občine Kamnik, družbo Velika planina, d. o. o., s planinskimi in ostalimi društvi v Občini Kamnik, še zlasti zgledno sodelujemo s Planinskim društvom Kamnik in alpinističnim odsekom, od koder izhaja tudi večina naših članov.

Posebej izpostavljamo zelo dobro sodelovanje z Občino Kamnik, ki nam zagotavlja del sredstev za naše delovanje, v zadnjih letih pa se trudi intenzivno sodelovati pri reševanju naše prostorske problematike.

Za normalno delovanje Društva Gorska reševalna služba Kamnik so že od konca leta 2018, ko smo se preselili v začasne kontejnerje na lokaciji Fužine 74, do konca leta 2021 potekale aktivnosti za ureditev objekta nekdanjega skladišča na severnem delu nekdanje smodnišnice, ki smo ga odkupili od tedanjega lastnika.

Glede na dejstvo, da sistemske rešitve za zagotavljanje prostorov za GRS ni, smo se na Upravi Republike Slovenije za zaščito in reševanje (URSZR) pogovarjali o tem, da bodo poskusili skupaj z Gorsko reševalno zvezo Slovenije (GRZS) poiskati dodatna namenska sredstva za prostorske potrebe, ki presegajo redno dejavnost GRS. Ta sredstva smo jeseni 2021 pridobili s podpisom aneksa k pogodbi GRZS in jih bomo porabili za obnovo stavbe. Obstoječi namenski sklad za ureditev prostorov, ki ga je zagotovila Občina Kamnik po prodaji deleža Veterine na Perovem 20, smo namensko in transparentno uporabili v skladu z dogovorjenimi pogoji med Občino in društvom.

Aktivnosti za selitev v nove prostore so se začele že pred letom 2018. Izbor možne lokacije, številni sestanki in dogovor za nakup in podpis pisma o nameri, pridobitev hišne številke kot osnove za nadaljnje korake, rekonstrukcija in pridobitev električnega priključka, namestitev, ureditev kontejnerjev za začasno prostorsko rešitev in selitev vanje v decembru 2018, priprava nadaljnjih korakov in zbiranje sredstev tudi z organizacijo dobrodelnega koncerta in prodajo doniranih likovnih del kamniških ustvarjalcev v letu 2019. Naslednji dve leti smo se ukvarjali s pripravo tehnične dokumentacije za obnovo in izbiro izvajalcev del, izvajali nadzor nad deli, iskali možnosti napeljave vodovodne infrastrukture, kar se nam je po vseh zapletih in propadlih možnostih zavleklo po obljubi Občine Kamnik v maj 2022.

Po zaslugi intenzivnega dela gradbenega odbora, lastnih prostovoljnih ur in doniranih sredstev smo decembra 2021 prišli do faze, ko so bili prostori zaprti in obnovljeni do te mere, da bodo primerni za preselitev opreme, čeprav smo še vedno brez vode in nekaterih pomembnih predvidenih komponent. Delo torej še ni končano, kajti čaka nas še odkup nekaj zemljišča okoli prostorov in sosednjega zemljišča za helikoptersko pristajanje, ureditev okolice itn.

Čiščenje okolice (Foto: Bojan Pollak)

Postavitev kontejnerjev (Foto: Simon Kurinčič)

Delo za ureditev delovnih prostorov je oteževala tudi epidemija koronavirusa, reševalno delo pa ni trpelo. Še več: v teh dveh letih smo opazili povečanje števila intervencij, saj so v gore začeli zahajati tudi ljudje, ki prej tega niso počeli. Skoraj polovica intervencij našega društva je še vedno potekala na območju Velike planine, opazili pa smo tudi, da tujci na spletu najdejo informacije o poteh v Grintovcih, ki pa so večinoma napačne, ljudje večinoma posegajo po ciljih, višjih od svoje pripravljenosti in usposobljenosti, zato so nesreče številnejše.

Društvo Gorska reševalna služba Kamnik deluje že od leta 1922. Podobno kot naši predhodniki se trudimo, da bi čim prej prišli na pomoč vsem, ki zaidejo v gorah v težave. Želimo in skušamo slediti tradiciji, zavedamo se svojega poslanstva – varno in kakovostno reševati – in smo ponosni, da smo kamniške reševalke in reševalci. Vsako rešeno življenje nam je v veliko veselje in spodbuda za še boljše delo v prihodnje.

Rajko Slapnik[1]
Drnovškova pot 2, Kamnik
rajko.slapnik@gmail.com

Vido Kregar[2]
Volčji Potok 8, Radomlje
vido.kregar@gmail.com

Izvirni znanstveni članek

Monitoring izvirskih in izlivnih voda pod Velikoplaninsko planoto in problematika onesnaževanja podzemnih voda v Kamniško-Savinjskih Alpah

Kamniški jamarji smo se v letih 2020 in 2021 sistematično lotili raziskav izvirskih vod pod velikoplaninsko planoto in v dolini Kamniške Bistrice z namenom, da ugotovimo, v kolikšni meri vplivajo dejavnosti na planinah in v dolini Kamniške Bistrice na kvaliteto podzemnih in površinskih voda. Raziskave so obsegale merjenje fizikalno-kemijskih parametrov in jemanje vodnih vzorcev za mikrobiološke analize. Na 11 lokalitetah smo trikrat in štirikrat izmerili fizikalno-kemijske in mikrobiološke vrednosti vode v izvirnih in izlivnih delih potokov, ki se stekajo v Kamniško Bistrico, Brložnico in Lučko Belo. Iz javno dostopnih kart, raznih registrov in ortoposnetkov smo ugotovili, da je na planoti 464 objektov s strešnimi površinami od 9 do 592 m^2. 57.138 m^3 padavin ob 2000 mm padavin letno se odteče s streh in vsaj polovica je bila onesnažena s fekalijami in drugimi gospodinjskimi odplakami in bi morala biti prepeljana v dolino na čistilno napravo. Potrdilo se je, da je Velika planina izločena iz evropskega in slovenskega pravnega reda, kjer vsak dela, kar hoče, in kjer je pravzaprav spoštovanje zakonov nehigienično. Ugotovili smo, da cisternski odvoz ni najbolj rentabilna oblika transporta in predlagamo cevni transport, ki je najcenejši in okolju najbolj prijazen. Mikrobiološke meritve so potrdile in ponovno dokazale visoko stopnjo onesnaževanja podzemnih voda pod velikoplaninsko planoto. Fekalije in gospodinjske odpadne vode še vedno v veliki večini primerov poniknejo v kraško podzemlje in pritečeje na površje v izvirnih vodah v vznožju planote. V potoke v dolini Kamniške Bistrice, ki se izlivajo v reko, se še vedno stekajo greznične odplake iz naselij in posameznih objektov vzdolž celotne doline. Tudi prekomerni cestni promet na Veliki planini in v dolini Kamniške Bistrice, divja kampiranja z avtodomi, množična kopanja v izvirih pomenijo veliko grožnjo podzemni in površinski vodi, ki je glavni vir pitne vode za večino prebivalstva kamniške občine in je zato že skrajni čas, da izvoljeni občinski svetniki, odgovorni na občini in državi začnejo ukrepati.

Ključne besede: Velika planina, dolina Kamniške Bistrice, izviri, pitna voda, odpadna voda, fizikalno-kemijske, mikrobiološke analize vode, onesnaževanje

In 2020 and 2021, cavers from Kamnik began the systematic research of spring waters under the Velika Planina plateau and in the Kamniška Bistrica valley in order to determine the extent to which activities in the mountains and the valley affect the quality of groundwater and surface water. The research included measuring physicochemical parameters and taking water samples for microbiological analyses. Physicochemical and microbiological values of water in the original and outflow parts of streams flowing into the Kamniška Bistrica, Brložnica and Lučka Bela rivers were measured three times and 4 four times at 11 localities. From publicly available maps, various registers and orthographic images, we found that there are 464 buildings on the plateau with roofs ranging from 9 to 592 m^2. 57,138 m^3 of rainfall at 2,000 mm of rainfall annually drains from the roofs and at least half has been contaminated with faeces and other household sewage and should be transported to the valley for treatment. It was confirmed that Velika Planina is excluded from the European and Slovenian legal order, where everyone does what they want, and where compliance with the law is unhygienic. We have found that tank removal is not the most cost-effective form of transport and we suggest pipe transport, which is the most affordable and most environmentally friendly method. Microbiological measurements once again confirmed a high level of groundwater pollution below this high mountain plateau. Faeces and domestic wastewater still in the vast majority of cases sink into the karst underground and flow to the surface in the original waters at the foot of the plateau. Sewage effluents from settlements and individual buildings along the entire valley still flow into the streams in the Kamniška Bistrica valley, which then flow into the river. Excessive road traffic on Velika Planina and in the Kamniška Bistrica valley, wild camping with motorhomes, as well as mass bathing in springs also pose a great threat to both groundwater and surface water, which is the main source of drinking water for the majority of the population of the Municipality of Kamnik. It is therefore high time that municipal councillors, who carry responsibility on the municipal and state level, to start taking action.

Key words: Velika planina, Kamniška Bistrica valley, springs, drinking water, wastewater, physicochemical and microbiological analyses of water, pollution

Uvod

V *Kamniškem zborniku* izpred dveh let (Slapnik, Kregar 2020a) smo podali rezultate raziskav večinoma izvirskih vod na območju Kamniško-Savinjskih Alp (KSA) v obdobju 2017–2019. Raziskave so obsegale merjenje fizikalno-kemijskih parametrov, jemanje vodnih vzorcev za mikrobiološke analize ter inventarizacijo in raziskave bioindikatorskih vrst mehkužcev (sladkovodnih školjk in polžev). Lani in letos smo se bolj sistematično lotili izvirskih vod pod velikoplaninsko planoto z namenom, da ugotovimo, v kolikšni meri vplivajo dejavnosti na planinah na kvaliteto podzemnih voda pod njo (Slapnik, Kregar 2020b, 2021). Raziskave je financirala občina Kamnik.

1 Jamarski klub Kamnik; ZOSPEUM, raziskovanje mehkužcev Rajko Slapnik s. p., doktor bioloških znanosti, samostojni raziskovalec in zunanji sodelavec Prirodoslovnega muzeja Slovenije, jamar in biospeleolog, predsednik Jamarskega kluba Kamnik.

2 Jamarski klub Kamnik, prvi predsednik Jamarskega kluba Kamnik in dvakratni predsednik Jamarske zveze Slovenije.

Voda je v zgodovini človeštva za zrakom druga najpomembnejša naravna dobrina. Zrak je tako samoumeven, da o njem sploh ne razmišljamo. Z vodo je zelo drugače. Pregovor »Ni vasice brez vodice« pove vse. Fiziološka odvisnost človeka od vode je krojila njegovo bit. Pri iskanju primernega prostora za bivanje je bila voda odločilnega pomena.

Planota Velika planina je del Kamniško-Savinjskih Alp in se dviga nad dolinami Kamniške Bistrice, Črne ter Kranjskega in Štajerskega Raka ter Lučke Bele. Obravnavano območje sega od Presedlaja in Kamniške Bele na severu ter od Kamniške Bistrice na zahodu do doline Črne južno in občinske meje na vzhodu. Veliko je **35 kvadratnih kilometrov**. Površje planote pa obsega okrog **10,5 kvadratnih kilometrov**. Samo območje paše je nekaj manjše, okrog 60 hektarjev. Najvišja točka je vrh Rzenika, visok 1833 m, najnižja točka pa je v Stahovici, 430 m nad morjem. V starejši literaturi se to območje dostikrat imenuje **Poljanska planota** (Čerček 1948), kar je na svoj način ustrezneje, saj sta po delitvi teritorija nekdanje Velike planine po stanovih oziroma zaselkih nastala pod istim imenom dva pojma: cela planota in del planote, ki se imenuje Velika planina. Ker je sedaj ime Velika planina splošno znano, ga še naprej uporabljamo, čeprav vemo, da je dvopomensko.

Rečno omrežje po dolinah je normalno, le pritokov s strani Velike planine je malo. V Kamniško Bistrico se izlivajo Kamniška Bela, dva potoka na Kopiščih in Konjska. V Črno oziroma Volovljek se izlivajo Kajžarski Šunc, Jankov Šunc in Potok. Dolžina teh pritokov kaže, da v masivu Velike Planine površinsko omrežje sploh ni razvito, torej je to prava kraška planota. To pa pomeni, da je popolnoma razvita podzemna mreža z vsemi specifičnimi lastnostmi in ugankami, ki jih ljudje lahko raziskujemo le kot jamarjem dostopne dele jam in smeri podzemnih odtokov z barvanjem in kontroliranjem barve na iztokih iz podzemlja (Belec 2010; Novak 1992, 1993, 1994/95). Del padavinske vode se izliva naravnost v površinske vodotoke (struge) ali pa napaja podtalnico. Ker se naravna mreža vodnih tokov v masivu Velike planine uporablja kot priročna in zastonjska kanalizacija, to vpliva na kvaliteto vode v površinskih vodah in na podtalnico okrog gorskega masiva.

Metode dela

Na 11 lokalitetah smo trikrat in štirikrat izmerili fizikalno-kemijske in mikrobiološke vrednosti vode v izvirnih in izlivnih delih potokov, ki se stekajo v Kamniško Bistrico, Brložnico in Lučko Belo (tabela 1, 2, 3). Opis metod vzorčevanj, merjenj fizikalno- kemijskih, mikrobioloških in bioloških lastnosti vode je natančno podan v *Kamniškem zborniku* v prispevku izpred 2 let (Slapnik, Kregar 2020a; Metode dela), zato tega poglavja ne bomo ponovno opisovali.

Večina javnih podatkov pravi, da je opremljenost s komunalno infrastrukturo na Veliki planini dobra, saj so vse koče opremljene z nepretočnimi greznicami ali malimi čistilnimi napravami, iz katerih fekalije redno odvažajo. Ker naše analize izvirov pod masivom kažejo močno onesnaženost, količina grezničnih fekalij, prepeljana na Medobčinsko čistilno napravo Domžale, pa ni v nobenem logičnem razmerju s podatki o obiskih na Veliki planini, smo iz javnih podatkov naredili analizo. Uporabili smo aplikacijo Geopedija. Na njej smo primerjali ortofoto posnetke s topografskimi posnetki površja in ugotovili, da se podatki vedno ne ujemajo. Tako smo naredili popis vseh objektov na planoti in nato primerjavo. Strokovnjaki so nam razložili, da v takem primeru obstajajo štiri možnosti:

- a) objekt je na obeh kartah,
- b) objekt je na prvi karti in ga na drugi ni,
- c) objekt je na drugi karti in ga na prvi ni,
- d) objekta ni na nobeni karti.

Ker bi preverba po kriteriju D vzela preveč časa, smo privzeli, da se vsak obstoječ objekt pojavi vsaj na eni od kart. Tako smo iz kart vzeli nekaj podatkov in jih vnesli v datoteko, ki nam je potem omogočila zanimivo analizo stanja.

Zbrali smo naslednje podatke:

- a) Gauss-Krugerjeva koordinata Y
- b) Gauss-Krugerjeva koordinata X
- c) Nadmorska višina
- d) List (topografski izrez) številka
- e) Ime naselja ali območja
- f) Številka območja
- g) Številka objekta v območju
- h) Enotna šifra
- i) Hišna številka (če obstaja)
- j) Številka zgradbe
- k) Obstoj v topografskem načrtu
- l) Obstoj v ortofoto posnetku
- m) Dostop do objekta
- n) Vrsta objekta
- o) Površina objekta (strehe)
- p) Opomba – dodatni opis

Tabela 1: Najdišča (Št. lokal., Lokaliteta) s podanimi kraji (Kraj), občinami (Občina – O.), tipi (i – izvir, z – zajetje, izliv), Gaus-Krugerjevimi koordinatami (Y-koord, X-koord) in nadmorskimi višinami (m nmv)

Št. lokal.	Lokaliteta	Kraj	Občina	tip	Y-koord	X-koord	m nmv
29	izvir v dolini Konjske	Stahovica	O. Kamnik	i	471354	126979	541
29,2	Konjski potok, izliv	Stahovica	O. Kamnik	izliv	470917	127007	457
46	izvir Dovnikovega studenca	Podvolovljek	O. Luče	i	477161	130352	615
53	izvir Lučnice	Podvolovljek	O. Luče	i	477115	129976	597
90,1	Kopišče, zajetje	Kamniška Bistrica	O. Kamnik	z	470245	129918	581
90,3	Kopišnica, izliv	Kamniška Bistrica	O. Kamnik	izliv	469982	129688	552
91,2	Dolski graben, izliv potoka	Kamniška Bistrica	O. Kamnik	izliv	470057	129441	539
92,1	potok pri žičnici, izliv	Kamniška Bistrica	O. Kamnik	izliv	470218	129042	545
93	izvir nad Klusom	Stahovica	O. Kamnik	i	470774	125897	515
93,2	izliv potoka pod Klusom	Stahovica	O. Kamnik	izliv	470618	126020	457
113	zajetje Spodnje Praprotno	Črna nad Kamnikom	O. Kamnik	z	471185	124848	462

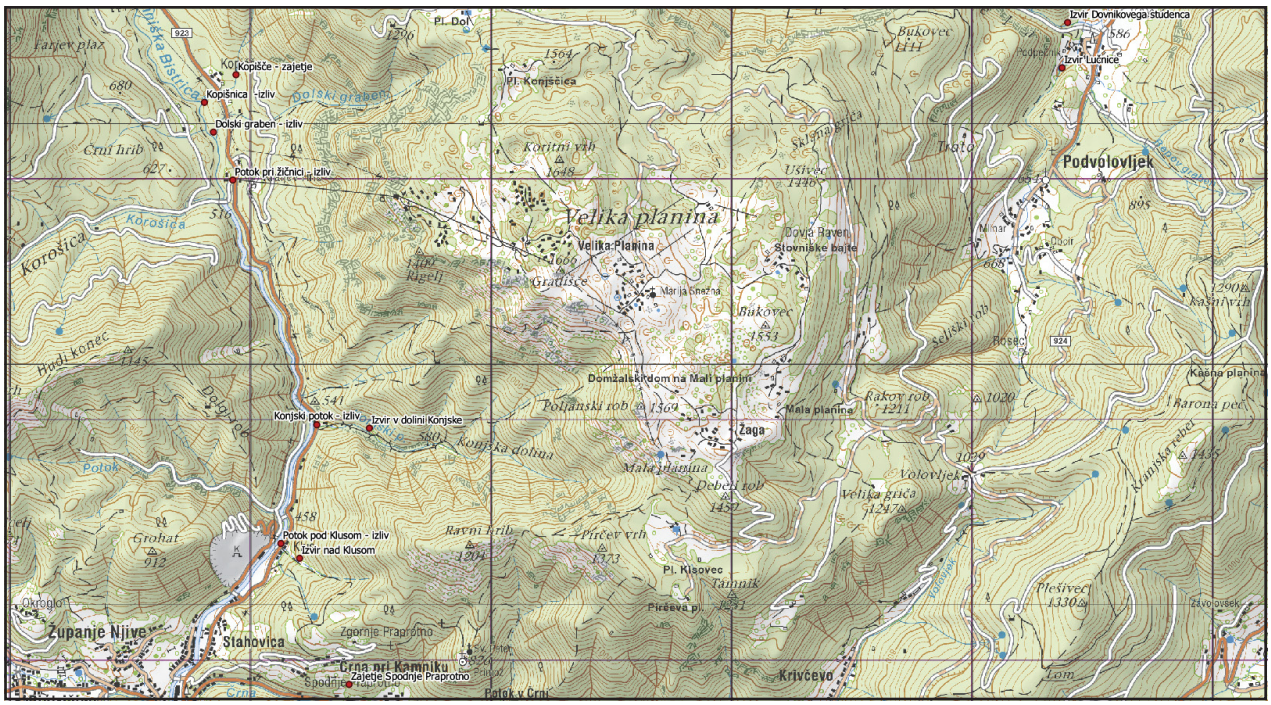

Slika 1: Kartografski prikaz obravnavanih lokalitet (izdelal Klemen Kregar)

Tabela 2: Najdišča (Št. lokal., Lokaliteta) z datumi vzorčevanj in merjenjem v letu 2020

Št. lokal.	Lokaliteta	feb.	mar.	apr.	maj	jun.	jul.	avg.	sept.	okt.	nov.
46	izvir Dovnik. studenca				7. 5.	4. 6.	1. 7.	9. 8.	3. 9.	1. 10.	
53	izvir Lučnice	23. 2.		2. 4.	7. 5.	4. 6.	1. 7.	9. 8.	3. 9.	1. 10.	3. 11.
90,1	zajetje Kopišče							9. 8.	3. 9.		
93	izvir nad Klusom	23. 2.			7. 5	4. 6.	1. 7.	9. 8.	3. 9.	1. 10.	
113	zajetje, Sp. Praprotno	23. 2.						9. 8.	3. 9.		

Tabela 3: Najdišča (Št. lokal., Lokaliteta) z datumi vzorčevanj in merjenji v letu 2021

Št. lokal.	Lokaliteta	jul.	avg.	sept.	okt.
29	izvir v dolini Konjske	4. 7.	2. 8.	30. 8.	
29,2	Konjski potok, izliv	4. 7.	3. 8.	30. 8.	29. 9.
53	izvir Lučnice	4. 7.	2. 8.	30. 8.	29. 9.
90,1	Kopišče, zajetje	4. 7.	3. 8.	30. 8.	29. 9.
90,3	Kopišnica, izliv		3. 8.	30. 8.	29. 9.
91,2	Dolski graben, izliv potoka		3. 8.	30. 8.	29. 9.
92,1	potok pri žičnici, izliv		3. 8.	30. 8.	29. 9.
93	izvir nad Klusom	4. 7.	3. 8.	30. 8.	
93,2	izliv potoka pod Klusom	4. 7.	3. 8.	30. 8.	29. 9.

Fekalne vode so onesnažene z vsemi ostanki vseh agensov, ki jih človek potrebuje za življenje, to so predvsem snovi, ki jih uživa oziroma sprejema in potem izloča iz svojega organizma, ker so nujno potrebne za njegovo življenje. To so izločki oziroma sekreti. Te pa sestavljajo ostanki prebavljene hrane (blato in urin), ki so vedno razredčeni z vodo. Sestavljajo jih pa sami ostanki čiste presnove, obogateni z mikroorganizmi, ki presnovo omogočajo, in z raznimi dodatki za izboljšanje presnove, od katere je marsikdaj odvisno zdravje in počutje človeka. To pa so v človeškem primeru razna zdravila, antibiotiki, hormonski vzpodbujevalci in zaviralci, terapevtski pripomočki, pomirjevala, droge – sploh vsi medicinski in nemedicinski vnosi v telo. Drugo veliko skrb povzroča vsebnost hormonskih motilcev, ki jih zaradi omejitev pri analiznih metodah sploh še ne moremo videti in nadzorovati, le to vemo, da so škodljivi.

Dolgoročno je skrb vzbujajoča vsebnost protimikrobnih učinkovin, ki se preveč uporabljajo v humani medicini in v reji piščancev za povečanje prirasta, saj to vodi v razvoj tolerance patogenih mikroorganizmov.

Laboratorijske študije koronavirusov, ki so potekale v dobro nadzorovanih okoljih, so pokazale, da lahko virus ostane kužen v vodi, kontaminirani s fekalijami, od nekaj dni do nekaj tednov. Za okrepitev varnosti pitne vode je mogoče sprejeti številne ukrepe, vključno z zaščito vode na izviru, čiščenjem vode na točkah distribucije, zbiranja ali porabe in varnim skladiščenjem obdelane vode v redno čiščenih in pokritih gospodinjskih zbiralnikih.

Za nas, ki smo tudi občani občine Kamnik, pomeni zaščita vode na izviru njeno zaščito, preden ponikne v kraško podzemlje, saj je tam zaradi nedostopnosti ne moremo več v ničemer in z ničemer varovati, vsak poseg kvaliteto vode še zmanjša, čeprav v eni liniji morda pomeni izboljšanje. Treba bi bilo izvesti odvajanje vseh odpadnih vod, tako iz greznic kot iz čistilnih naprav v dolino. Kot kaže zgornji podatek, se odvažanje ne izvaja.

Rezultati

Tabela 4: Najdišča (Št. lok., Lokaliteta) v danem času (datum) z ocenjenimi pretoki vode (pretok) v litrih na sekundo (L/s), z izmerjenimi temperaturami zraka in vode (Tz, Tv) v stopinjah Celzija (°C), in količino raztopljenih delcev v vodi (TDS) v mg raztopljenih delcev v 1 L vode (ppm) v letih 2020 in 2021

Št. lok.	Lokaliteta	Datum (d. m. l.)	Pretok (L/s)	Tz (°C)	Tv (°C)	TDS (mg/L)
29	izvir v dolini Konjske	4.7.2021	1	19,8	11,4	176
29	izvir v dolini Konjske	2.8.2021	0,2	20,3	11,8	178
29	izvir v dolini Konjske	30.8.2021	0,2	17,3	12	200
29,2	Konjski potok, izliv	4.7.2021	30	17	12,7	153
29,2	Konjski potok, izliv	3.8.2021	6	18,1	13,3	148
29,2	Konjski potok, izliv	30.8.2021	5	16,2	11,7	172
29,2	Konjski potok, izliv	29.9.2021	8	15,3	11,8	175
46	izvir Dovnikovega stud.	07.05.2020	70	19,2	8,4	123
46	izvir Dovnikovega stud.	04.06.2020	80	18	7,7	127
46	izvir Dovnikovega stud.	01.07.2020	80	22	7,8	120
46	izvir Dovnikovega stud.	09.08.2020	80	19,5	9,4	126
46	izvir Dovnikovega stud.	03.09.2020	90	14,4	7,9	128
46	izvir Dovnikovega stud.	01.10.2020	80	18	7,8	124
53	izvir Lučnice	23.2.2020	80	5,9	8,2	133
53	izvir Lučnice	2.4.2020	70	10,1	8,2	124
53	izvir Lučnice	7.5.2020	70	14,5	8,4	130
53	izvir Lučnice	4.6.2020	70	17,2	8,1	136
53	izvir Lučnice	1.7.2020	90	20	8	140
53	izvir Lučnice	9.8.2020	100	22,7	9,8	148
53	izvir Lučnice	3.9.2020	95	17	8,1	150
53	izvir Lučnice	1.10.2020	110	21	7,8	137
53	izvir Lučnice	3.11.2020	100	12	8,1	139
53	izvir Lučnice	4.7.2021	100	16,8	8,5	125
53	izvir Lučnice	02.08.2021	180	15,9	8,3	127
53	izvir Lučnice	30.08.2021	80	12,7	8,3	142
53	izvir Lučnice	29.09.2021	40	11,3	8,4	146
90,1	zajetje Kopišče	9.8.2020	0,2	17,7	9,4	139
90,1	zajetje Kopišče	3.9.2020	0,1	16,4	9,2	148
90,1	zajetje Kopišče	4.7.2021	0,5	18,5	8,5	138
90,1	zajetje Kopišče	3.8.2021	0,1	19,9	9,6	135
90,1	zajetje Kopišče	30.8.2021	0,8	16,3	9,5	145
90,1	zajetje Kopišče	29.9.2021	0,1	17,4	8,6	145
90,3	Kopišnica, izliv	3.8.2021	2	20,2	12,4	133

Št. lok.	Lokaliteta	Datum (d. m. l.)	Pretok (L/s)	Tz (°C)	Tv (°C)	TDS (mg/L)
90,3	Kopišnica, izliv	30.8.2021	2	17,5	10,2	145
90,3	Kopišnica, izliv	29.9.2021	1	17,2	10,5	146
91,2	Dolski graben, izliv potoka	3.8.2021	0,3	20,5	10,6	136
91,2	Dolski graben, izliv potoka	30.8.2021	0,2	16,5	9,7	161
91,2	Dolski graben, izliv potoka	29.9.2021	0,2	16	9,9	158
92,1	potok pri žičnici, izliv	3.8.2021	0,05	18,9	15,5	167
92,1	potok pri žičnici, izliv	30.8.2021	0,02	18,9	14,6	211
92,1	potok pri žičnici, izliv	29.9.2021	0,02	17,8	13,5	214
93	izvir nad Klusom	23.2.2020	0,2	8	9,6	181
93	izvir nad Klusom	7.5.2020	0,2	22,3	11	179
93	izvir nad Klusom	4.6.2020	0,3	14,8	9,8	183
93	izvir nad Klusom	1.7.2020	0,2	18	10,1	148
93	izvir nad Klusom	9.8.2020	0,5	19	11,3	178
93	izvir nad Klusom	3.9.2020	0,2	19,9	10,3	178
93	izvir nad Klusom	1.10.2020	0,5	15	10,3	178
93	izvir nad Klusom	4.7.2021	2	17,5	9,8	159
93	izvir nad Klusom	3.8.2021	0,5	14,7	11,2	153
93	izvir nad Klusom	30.8.2021	0,1	15,8	10,8	186
93,2	izliv potoka pod Klusom	4.7.2021	3	16,9	11,9	157
93,2	izliv potoka pod Klusom	3.8.2021	0,4	18,9	13,3	154
93,2	izliv potoka pod Klusom	30.8.2021	0,2	18,5	11,5	177
93,2	izliv potoka pod Klusom	29.9.2021	0,1	14,5	12,1	182
113	zajetje Spodnje Praprotno	23.2.2020	0,4	8,1	9,8	154
113	zajetje Spodnje Praprotno	9.8.2020	1,2	22	11,7	158
113	zajetje Spodnje Praprotno	3.9.2020	0,3	18,4	12,6	166

Tabela 5: Lokalitete s podanimi izmerjenimi redoks potenciali (Redox) v milivoltih (mV), električno prevodnostjo (El. prev.) v mikrosimensih na centimeter (µS/cm), nasičenostjo s kisikom (Kisik) v procentih (%), vsebnostjo kisika (Kisik1) v miligramih na liter (mg/l), pHjem (pH) in električno napetostjo (El. n.), izmerjeno v milivoltih (mV)

Št. lokal.	Lokaliteta	Datum	Redoks (mV)	El. prev. (µS/cm)	Kisik (mg/L)	Kisik1 (%)	pH	El. n. (mV)
29	izvir v dolini Konjske	4.7.2021	389,8	408,5	12,14	127,1	8,11	-60,6
29	izvir v dolini Konjske	2.8.2021	401,3	400,1	11,09	118,1	8,04	-56,9
29	izvir v dolini Konjske	30.8.2021	393,8	405,4	11,77	118,3	7,56	-29,5
29,2	Konjski potok, izliv	4.7.2021	381,6	362,6	12,33	132,1	8,46	-81,3
29,2	Konjski potok, izliv	3.8.2021	336,3	342,8	11	120,3	8,51	-83,5
29,2	Konjski potok, izliv	30.8.2021	439,9	708,7	11,76	118,5	7,66	-35,8
29,2	Konjski potok, izliv	29.9.2021	321,9	474,6	11,96	120	8,45	-79,3
46	izvir Dovnikovega stud.	7.5.2020	368,3	306	10,44	100,5	8,09	-58,7
46	izvir Dovnikovega stud.	04.06.2020	331,8	260,3	10,54	105,2	7,15	-6,7
46	izvir Dovnikovega stud.	01.07.2020	339,5	348,4	10,33	108,2	7,98	-52,9
46	izvir Dovnikovega stud.	09.08.2020	355,8	293,6	10,83	107,7	7,98	-52,8
46	izvir Dovnikovega stud.	03.09.2020	342,1	312,3	10,84	104,5	8,03	-55
46	izvir Dovnikovega stud.	01.10.2020	350	298,5	10,86	111,1	8,12	-60,6
53	izvir Lučnice	23.2.2020	342,2	275,1	11,1	106,5	7,92	-49,3
53	izvir Lučnice	2.4.2020	298,3	486,3	11,73	112,5	8,01	-54,3
53	izvir Lučnice	7.5.2020	346,9	354,1	11,08	109,3	8,00	-53,3
53	izvir Lučnice	4.6.2020	314,3	373,9	10,31	112,2	7,93	-50,3
53	izvir Lučnice	1.7.2020	359,8	286,9	10,84	108,3	7,30	-15
53	izvir Lučnice	9.8.2020	347,5	342,4	10,46	108,2	8,02	-55,2
53	izvir Lučnice	3.9.2020	336,7	357,4	11,11	111,1	7,92	-49,6
53	izvir Lučnice	1.10.2020	354,9	291,5	11,17	115	7,35	-18,2
53	izvir Lučnice	3.11.2020	378,1	327,1	10,53	113,1	7,98	-53,7
53	izvir Lučnice	4.7.2021	384,5	281,2	12,41	126,2	8,17	-63,9
53	izvir Lučnice	02.08.2021	354,3	284,7	12,12	127,1	8,10	-59,9
53	izvir Lučnice	30.08.2021	351,1	296,5	12,84	126,1	8,17	-63,2
53	izvir Lučnice	29.09.2021	324,6	301,4	12,55	118,7	8,04	-55,9
90,1	zajetje Kopišče	9.8.2020	331,9	332,7	11,34	109,4	7,79	-41,8
90,1	zajetje Kopišče	3.9.2020	353,5	381,6	11,24	105,6	7,81	-42,9
90,1	Kopišče, zajetje	4.7.2021	387,7	296,1	11,67	118,4	8,01	-54,4
90,1	Kopišče, zajetje	3.8.2021	347,7	302,5	11,07	119	8,03	-56,1
90,1	Kopišče, zajetje	30.8.2021	380,6	297,4	12,2	121,7	8,08	-58,9
90,1	Kopišče, zajetje	29.9.2021	331,4	304	11,51	125,2	7,94	-51,6
90,3	Kopišnica, izliv	3.8.2021	336,3	462	10,88	125,5	8,43	-79,5

Št. lokal.	Lokaliteta	Datum	Redoks (mV)	El. prev. (µS/cm)	Kisik (mg/L)	Kisik1 (%)	pH	El. n. (mV)
90,3	Kopišnica, izliv	30.8.2021	380,8	341,8	11,69	119,6	8,63	-89,6
90,3	Kopišnica, izliv	29.9.2021	342,6	301,3	11,27	122,2	7,11	-4,8
91,2	Dolski graben, izliv	3.8.2021	349.1	314,1	11,59	122,4	8,25	-68,8
91,2	Dolski graben, izliv	30.8.2021	381,1	326,9	11,91	120,3	8,32	-72,2
91,2	Dolski graben, izliv	29.9.2021	329,9	323,8	11,7	124,5	7,53	-28,6
92,1	potok pri žičnici, izliv	3.8.2021	339,2	412,5	10,61	117,3	8,53	-85,2
92,1	potok pri žičnici, izliv	30.8.2021	376,1	425,1	11,42	120,1	8,6	-88,3
92,1	potok pri žičnici, izliv	29.9.2021	315,7	428,7	11,12	119,8	8,5	-83,1
93	izvir nad Klusom	23.2.2020	345,1	369,1	11,16	106,9	7,93	-49,7
93	izvir nad Klusom	7.5.2020	368	386,5	9,53	100,2	7,78	-41,7
93	izvir nad Klusom	4.6.2020	352,4	396,7	10,48	106,3	7,41	-21,3
93	izvir nad Klusom	1.7.2020	339,4	511,5	10,31	105,2	7,84	-46,2
93	izvir nad Klusom	9.8.2020	353,9	417,1	10,61	105,6	7,93	-50,3
93	izvir nad Klusom	3.9.2020	352,1	443,1	10,12	104,7	7,83	-44,5
93	izvir nad Klusom	1.10.2020	347,6	458,1	10,64	106,6	7,93	-50,4
93	izvir nad Klusom	4.7.2021	397	373,8	11,05	113,2	7,81	-43,4
93	izvir nad Klusom	3.8.2021	357,4	370,2	11,8	121,7	7,99	-54
93	izvir nad Klusom	30.8.2021	357,8	480,4	11,66	117,4	8,03	-55,5
93,2	izliv pot. nad Klusom	4.7.2021	393,8	449	11,37	118,6	7,41	-21,3
93,2	izliv pot. nad Klusom	3.8.2021	334,2	360,1	11,4	122,3	8,63	-90,3
93,2	izliv pot. nad Klusom	30.8.2021	403,3	367,8	11,78	119,8	8,67	-92,1
93,2	izliv pot. nad Klusom	29.9.2021	321,5	365,9	11,71	119,9	7,79	-42,7
113	zajetje Spodnje Prap.	23.2.2020	341,5	317,1	11,34	109,1	8,07	-57,8
113	zajetje Spodnje Prap.	9.8.2020	359,2	384,8	10,46	107,3	7,94	-50,8
113	zajetje Spodnje Prap.	3.9.2020	347,8	479,3	10,39	107,2	8,39	-76,2

Tabela 6. Lokalitete s podanimi izmerjenimi vrednostmi nitratov (NO_3-N) v miligramih na liter (mg/L), sulfatov (SO_4^{2-}) v miligramih na liter (mg/L) in amonijevega iona (NH_4-N) v miligramih na liter (mg/L) in izračunane vrednosti nitratov, fosfatov in amonija v vodi (nm = ni bilo merjeno; pmo = pod merilnim območjem)

Št. lok.	Lokaliteta	Datum	Nitrati (NO_3-) (mg/L)	Fosfati (SO_4^{2-}) (mg/L)	Amonij (NH_4+) (mg/L)
29	izvir v dolini Konjske	4.7.2021	1,82	1	pmo
29	izvir v dolini Konjske	2.8.2021	1,54	3	pmo
29	izvir v dolini Konjske	30.8.2021	1,48	2	pmo
29,2	Konjski potok, izliv	4.7.2021	1,68	0	0,038
29,2	Konjski potok, izliv	3.8.2021	1,41	2	pmo
29,2	Konjski potok, izliv	30.8.2021	1,44	1	pmo
29,2	Konjski potok, izliv	29.9.2021	1,28	0	pmo
46	izvir Dovnikovega stud.	01.07.2020	1,34	0	pmo
46	izvir Dovnikovega stud.	09.08.2020	0,96	nm	pmo
46	izvir Dovnikovega stud.	03.09.2020	0,94	1	pmo
46	izvir Dovnikovega stud.	01.10.2020	0,96	0	nm
53	izvir Lučnice	23.2.2020	nm	nm	nm
53	izvir Lučnice	2.4.2020	nm	nm	nm
53	izvir Lučnice	1.7.2020	0,88	1	pmo
53	izvir Lučnice	9.8.2020	0,94	0	pmo
53	izvir Lučnice	3.9.2020	0,99	0	0,026
53	izvir Lučnice	1.10.2020	0,92	0	nm
53	izvir Lučnice	3.11.2020	1,05	0	pmo
53	izvir Lučnice	4.7.2021	1,58	0	0,019
53	izvir Lučnice	02.08.2021	1,08	3	pmo
53	izvir Lučnice	30.08.2021	1,01	0	pmo
53	izvir Lučnice	29.09.2021	1,27	0	pmo
90,1	zajetje Kopišče	9.8.2020	1,06	0	pmo
90,1	zajetje Kopišče	3.9.2020	1,16	1	pmo
90,1	zajetje Kopišče	4.7.2021	1,25	1	pmo
90,1	zajetje Kopišče	3.8.2021	1,23	3	pmo
90,1	zajetje Kopišče	30.8.2021	1,19	2	0
90,1	zajetje Kopišče	29.9.2021	1,34	1	pmo
90,3	Kopišnica, izliv	3.8.2021	1,21	0	pmo
90,3	Kopišnica, izliv	30.8.2021	1,24	1	pmo
90,3	Kopišnica, izliv	29.9.2021	nm	0	pmo
91,2	Dolski graben, izliv	3.8.2021	1,48	4	0
91,2	Dolski graben, izliv	30.8.2021	1,33	2	pmo
91,2	Dolski graben, izliv	29.9.2021	1,5	1	pmo

Št. lok.	Lokaliteta	Datum	Nitrati (NO_3-) (mg/L)	Fosfati (SO_4^{2-}) (mg/L)	Amonij (NH_4+) (mg/L)
92,1	potok pri žičnici, izliv	3.8.2021	0,97	23	0,034
92,1	potok pri žičnici, izliv	30.8.2021	0,87	22	0,05
92,1	potok pri žičnici, izliv	29.9.2021	0,77	25	0,023
93	izvir nad Klusom	1.7.2020	1,28	0	0,029
93	izvir nad Klusom	9.8.2020	1,45	0	pmo
93	izvir nad Klusom	3.9.2020	1,44	1	pmo
93	izvir nad Klusom	1.10.2020	1,35	0	nm
93	izvir nad Klusom	4.7.2021	1,5	0	pmo
93	izvir nad Klusom	3.8.2021	1,44	2	pmo
93	izvir nad Klusom	30.8.2021	1,36	1	pmo
93,2	izliv pot. nad Klusom	4.7.2021	1,31	0	pmo
93,2	izliv pot. nad Klusom	3.8.2021	1,19	3	pmo
93,2	izliv pot. nad Klusom	30.8.2021	1,31	1	pmo
93,2	izliv pot. nad Klusom	29.9.2021	1,95	0	0
113	zajetje Spodnje Praprotno	9.8.2020	1,51	2	pmo
113	zajetje Spodnje Praprotno	3.9.2020	1,41	3	0

Tabela 7: Seznam lokalitet s podanimi vrednostmi bakterije *Escherichia coli* (Escherichia coli), koliformnih bakterij (Koliformne bakterije), skupno število mikroorganizmov pri 37 °C (SŠM pri 37 °C) in skupno število mikroorganizmov pri 22 °C (SŠM pri 22 °C). Rdeče obarvane celice pomenijo prekoračeno število bakterij in mikroorganizmov po pravilniku o pitni vodi.

Št. lok.	Lokaliteta	Datum	*Escherichia coli* CFU/100 ml	Koliformne bakterije CFU/100 ml	SŠM pri 37 °C CFU/ml	SŠM pri 22 °C CFU/ml
			0 CFU/100ml	0 CFU/100ml	manj kot 100/ml	manj kot 100/ml
29	izvir v dolini Konjske	4.7.2021	ni najdeno	26	manj kot 10	manj kot 10
29	izvir v dolini Konjske	2.8.2021	ni najdeno	50	manj kot 10	14
29	izvir v dolini Konjske	30.8.2021	ni najdeno	56	manj kot 10	manj kot 10
29,2	Konjski pot., izliv	4.7.2021	49	več kot 100	100	200
29,2	Konjski pot., izliv	3.8.2021	517	770	58	236
29,2	Konjski pot., izliv	30.8.2021	12	več kot 80	11	70
29,2	Konjski pot., izliv	29.9.2021	ocenjeno na 9	več kot 80	manj kot 10	84
46	izvir Dovnik stud.	07.05.2020	ni najdeno	ni najdeno	manj kot 10	11
46	izvir Dovnik stud.	04.06.2020	(manj kot 4)	46	manj kot 10	15
46	izvir Dovnik stud.	01.07.2020	ni najdeno	več kot 100	manj kot 10	50
46	izvir Dovnik stud.	09.08.2020	89	201	45	119
46	izvir Dovnik stud.	03.09.2020	89	več kot 200	16	228
46	izvir Dovnik stud.	01.10.2020	več kot 100	več kot 100	144	več kot 300
53	izvir Lučnice	23.2.2020	ocenjeno 4	89	manj kot 10	več kot 300
53	izvir Lučnice	2.4.2020	ni najdeno	31	manj kot 10	14
53	izvir Lučnice	7.5.2020	ni najdeno	ocenjeno na 8	manj kot 10	22
53	izvir Lučnice	4.6.2020	(manj kot 4)	več kot 100	11	43
53	izvir Lučnice	1.7.2020	več kot 100	več kot 100	281	več kot 300
53	izvir Lučnice	9.8.2020	420	več kot 200	več kot 300	več kot 300
53	izvir Lučnice	3.9.2020	200	več kot 200	286	več kot 300
53	izvir Lučnice	1.10.2020	115	115	več kot 300	več kot 300
53	izvir Lučnice	3.11.2020	26	več kot 100	23	215
53	izvir Lučnice	4.7.2021	manj kot 4	57	manj kot 10	15
53	izvir Lučnice	2.8.2021	249	več kot 2420	72	več kot 300
53	izvir Lučnice	30.08.2021	112	več kot 80	35	232
53	izvir Lučnice	29.09.2021	29	več kot 80	25	več kot 300
90,1	Kopišče, zajetje	9.8.2020	8	38	9	27
90,1	Kopišče, zajetje	3.9.2020	3	29	214	172
90,1	Kopišče, zajetje	4.7.2021	ni najdeno	ocenjeno na 5	manj kot 10	manj kot 10
90,1	Kopišče, zajetje	3.8.2021	ocenjeno 1	12	13	52
90,1	Kopišče, zajetje	30.8.2021	ocenjeno 1	16	243	244
90,1	Kopišče, zajetje	29.9.2021	ni najdeno	ocenjeno na 2	manj kot 10	25

Št. lok.	Lokaliteta	Datum	*Escherichia coli* CFU/100 ml	Koliformne bakterije CFU/100 ml	SŠM pri 37 °C CFU/ml	SŠM pri 22 °C CFU/ml
			0 CFU/100ml	0 CFU/100ml	manj kot 100/ml	manj kot 100/ml
90,3	Kopišnica, izliv	3.8.2021	ocenjeno na 6	128	11	116
90,3	Kopišnic, izliv	30.8.2021	ni najdeno	več kot 80	manj kot 10	52
90,3	Kopišnica, izliv	29.9.2021	ocenjeno na 2	več kot 80	16	116
91,2	Dolski gr., izliv	3.8.2021	32	več kot 80	48	več kot 300
91,2	Dolski gr., izliv	30.8.2021	24	več kot 80	manj kot 10	60
91,2	Dolski gr., izliv	29.9.2021	ocenjeno na 3	89	manj kot 10	106
92,1	pot. pri žičnici, izliv	3.8.2021	več kot 80	več kot 80	104	več kot 300
92,1	pot. pri žičnici, izliv	30.8.2021	64	več kot 80	več kot 300	več kot 300
92,1	pot. pri žičnici, izliv	29.9.2021	66	več kot 80	204	več kot 300
93	izvir nad Klusom	23.2.2020	ni najdeno	36	manj kot 10	72
93	izvir nad Klusom	7.5.2020	ni najdeno	več kot 100	67	več kot 300
93	izvir nad Klusom	4.6.2020	ni najdeno	41	manj kot 10	11
93	izvir nad Klusom	1.7.2020	(manj kot 4)	več kot 100	več kot 300	več kot 300
93	izvir nad Klusom	9.8.2020	11	več kot 201	35	99
93	izvir nad Klusom	3.9.2020	(manj kot 4)	28	manj kot 10	15
93	izvir nad Klusom	1.10.2020	86	več kot 100	manj kot 10	74
93	izvir nad Klusom	4.7.2021	ocenjeno na 9	več kot 100	manj kot 10	150
93	izvir nad Klusom	3.8.2021	ocenjeno na 1	61	manj kot 10	manj kot 10
93	izvir nad Klusom	30.8.2021	več kot 80	več kot 80	več kot 300	več kot 300
93,2	pot. n. Klusom, izliv	4.7.2021	več kot 100	več kot 100	več kot 300	več kot 300
93,2	pot. n. Klusom, izliv	3.8.2021	308	več kot 2420	65	več kot 300
93,2	pot. n. Klusom, izliv	30.8.2021	1700	več kot 8000	233	več kot 300
93,2	pot. n. Klusom, izliv	29.9.2021	93	2120	101	več kot 300
113	zajetje Spod Prap.	23.2.2020	ni najdeno	64	manj kot 10	10
113	zajetje Spod Prap.	9.8.2020	(manj kot 4)	165	27	60
113	zajetje Spod Prap.	3.9.2020	24	več kot 200	81	196

Graf 1: Vrednosti bakterij *Escherichia coli* v zajetju (93) in izlivu (93,2) potoka nad Klusom v letih 2020 in 2021

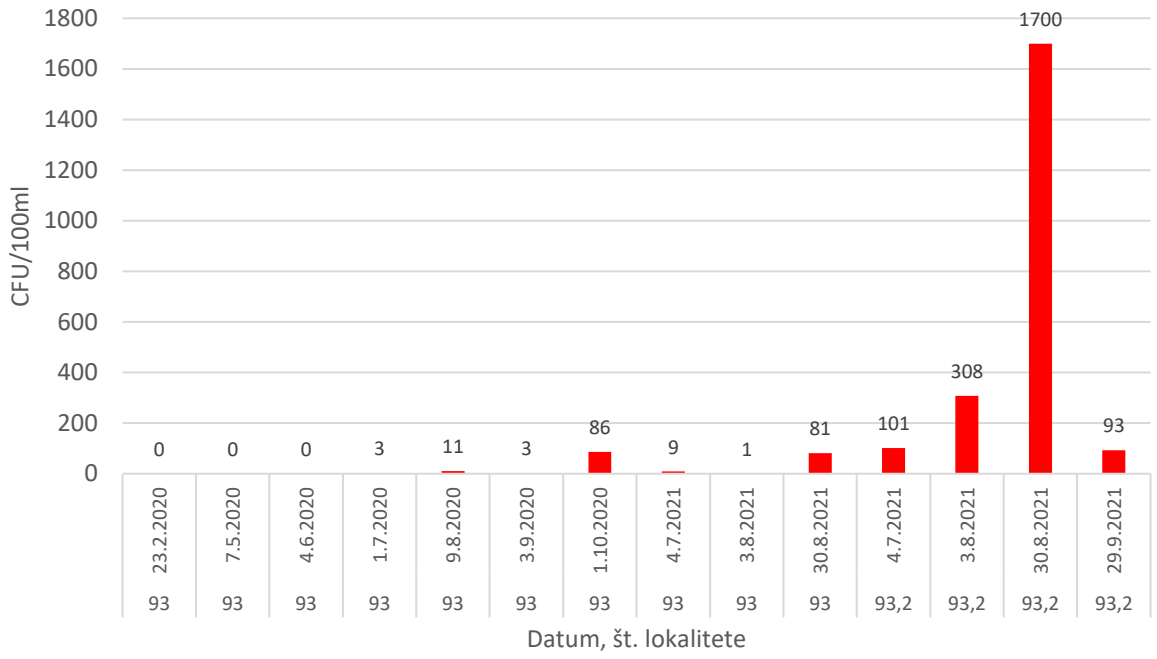

Graf 2: Vrednosti koliformnih bakterij v zajetju (93) in izlivu (93,2) potoka nad Klusom

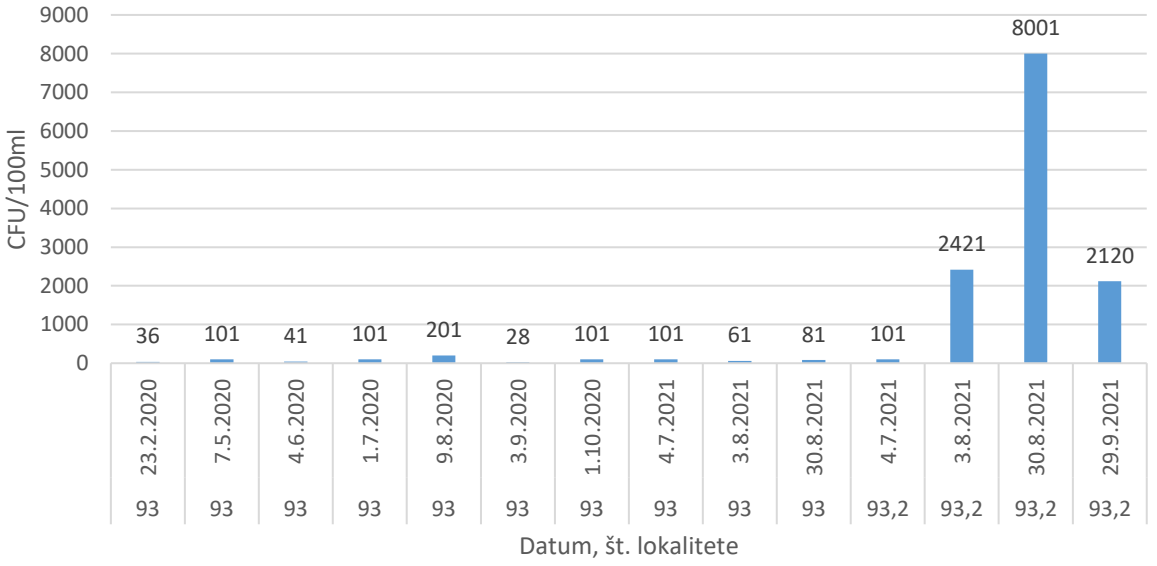

Graf 3: Vrednosti bakterij *Escherichia coli* (rdeča) in koliformnih bakterij (modra) v izviru v dolini Konjske (29) in izlivu Konjskega potoka (29,2)

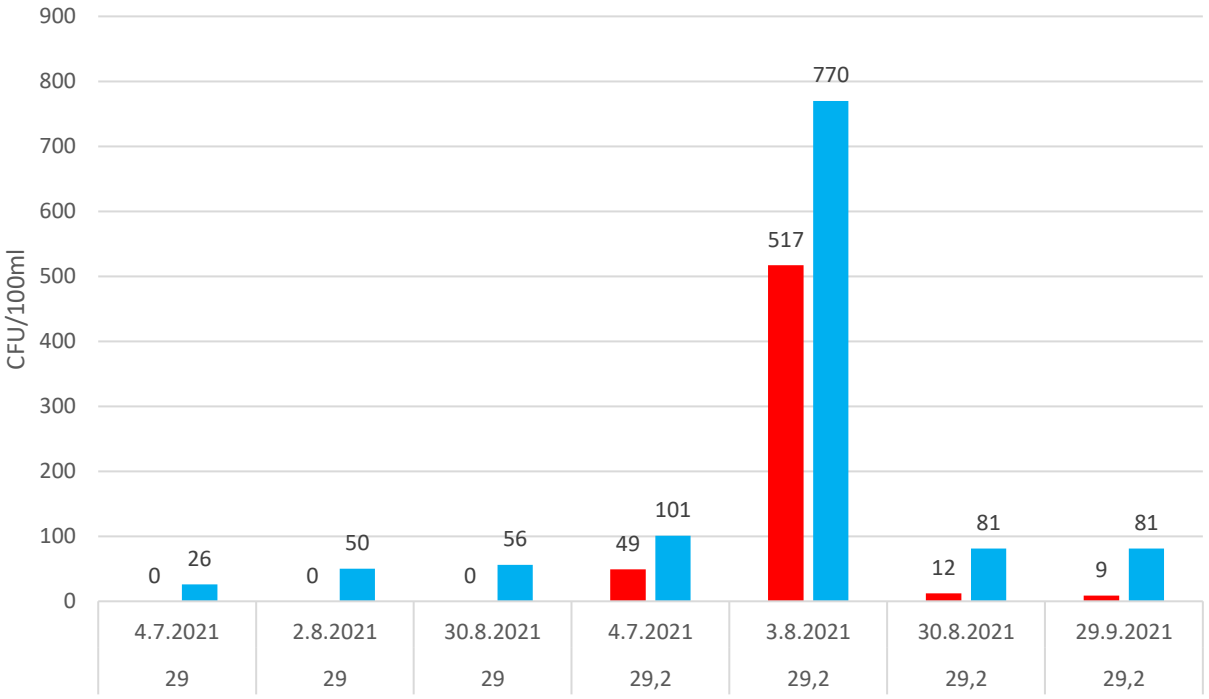

Graf 4: Vrednosti bakterij *Escherichia coli* (rdeča) in koliformnih bakterij (modra) v izlivu Dolskega potoka (91,2) in izlivu potoka pri žičnici (92,1)

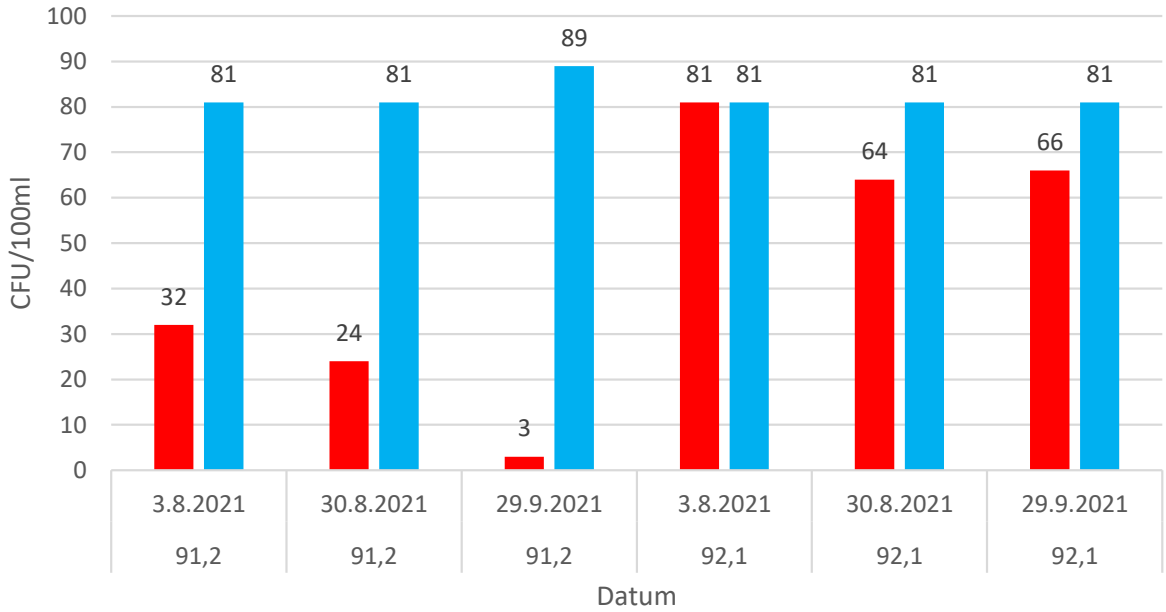

Graf 5: Vrednosti bakterij *Escherichia coli* (rdeča) in koliformnih bakterij (modra) v zajetju na Kopiščih (90,1) in v izlivu Kopišnice (90,3)

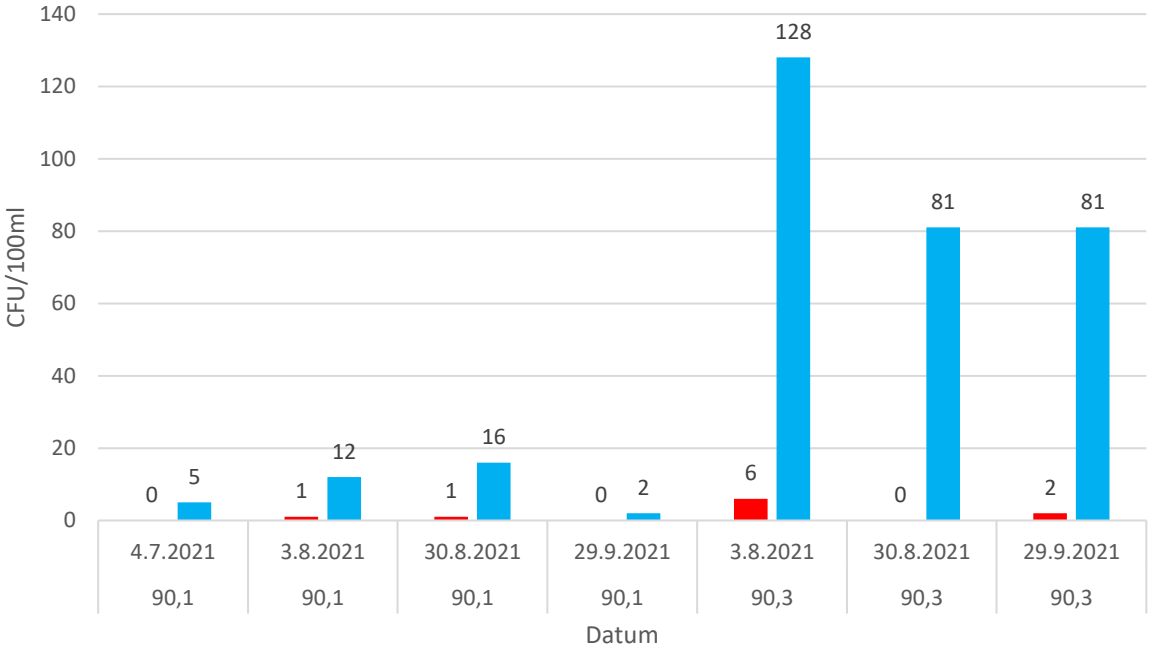

Graf 6: Vrednosti bakterij *E. coli* v Dovnikovem izviru (46) in izviru Lučnice (53)

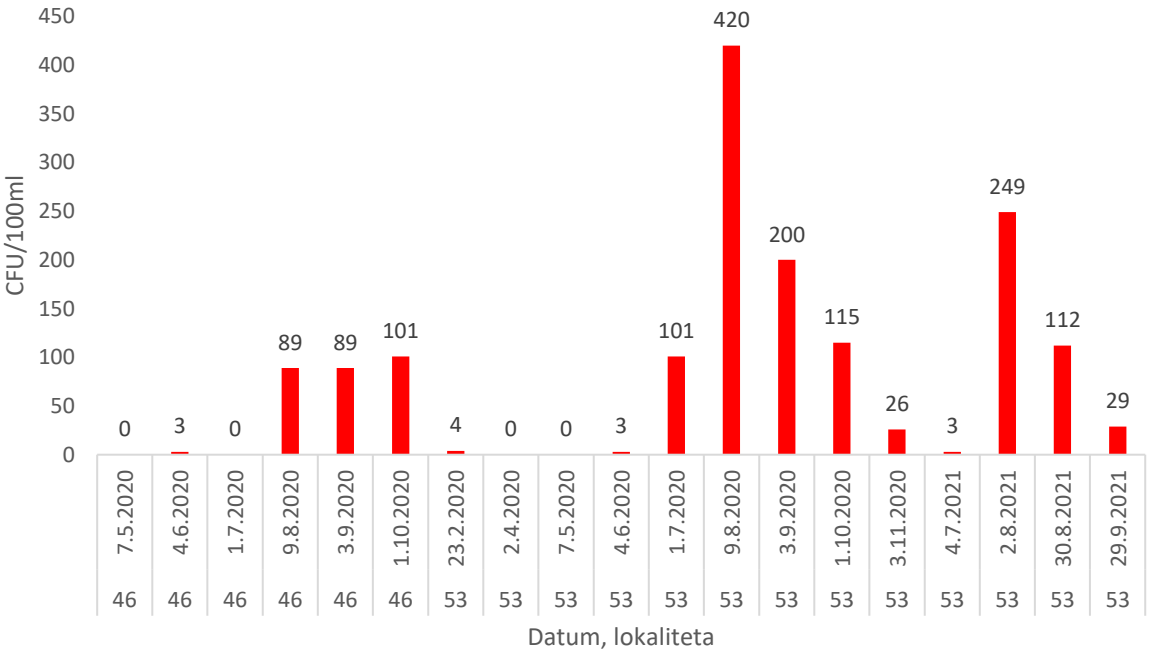

Graf 7: Vrednosti koliformnih bakterij v Dovnikovem izviru (46) in izviru Lučnice (53)

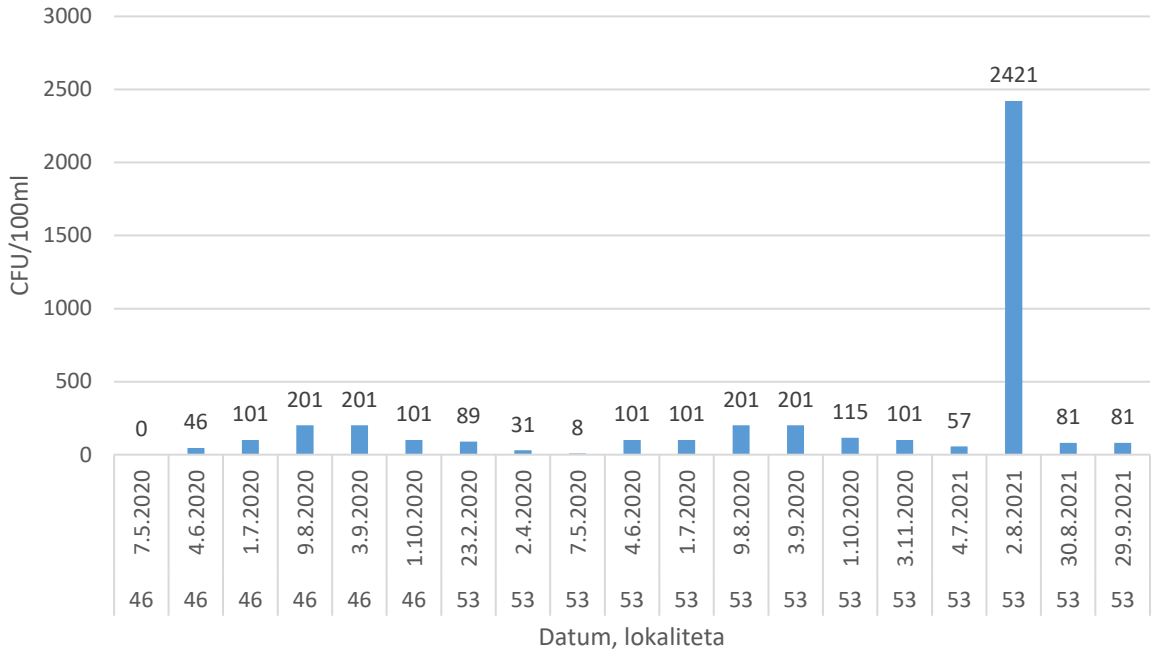

Na planoti je 464 objektov s strešnimi površinami od 9 do 592 m^2. Skupna površina zgradb je 28.569 m^2. Štete so površine streh, kot se vidijo na ortofoto posnetku. 57.138 m^3 padavin ob 2000 mm padavin letno se odteče od streh. To je na razpolago stanovalcem, poleg tega pa še z velikim trudom in investicijami pridobljene količine iz malih izvirov in kolikor je še dovoza, o katerem pa ni nikakršnih podatkov. Je pa dovoz v zadnjem obdobju v odločnem porastu, saj je rentabilnost tolikšna, da se ga je lotilo tudi Komunalno podjetje Kamnik kot konkurenčni dobavitelj. Razlogi za povečane trajne potrebe so v stihijskem razvoju turizma. Letna količina padavin je ocenjena, saj na Veliki planini kljub vsej popularnosti ni vremenske postaje, ki bi nas oskrbela z realnimi in uradnimi podatki.

Vsaj polovica te vode je bila spremenjena v fekalije in bi morala biti prepeljana v dolino na čistilno napravo. Neuradni podatki pa za tri leta nazaj govorijo o 1600 kubičnih metrih sprejema na Centralni čistilni napravi. Razliko količine fekalij zasledimo v izvirih pod Veliko planino, kar so pokazale tudi naše raziskave.

Že prej je bilo zapisano, da se odvoz ne izvaja v zadostni meri. Razlogov za to je kar nekaj:

a) Cena uradnega in verificiranega odvoza je previsoka, saj so razdalje velike.
   Razdalje do CČN Domžale za posamezne kraje, kjer se fekalije odtekajo v Kamniško Bistrico ali podzemlje:
   Kamniška Bistrica, izvir 27.000 m
   Spodnja postaja žičnice 24.300 m
   Predkonjska 21.900 m
   Zeleni rob 43.100 m
   Šimnovec 44.900 m
   Veliki stan 41.900 m
   Domžalski dom 39.300 m
   Dom na Kisovcu 38.300 m
   Rakova raven 35.400 m

b) Odvoz opravljajo večinoma nepooblaščene osebe do najbližjega primernega kraja, ki pa je še vedno na območju planote.
c) Greznice so prirejene na prikriti odtok.
d) Male čistilne naprave niso projektirane za občasno – sezonsko – delo in njihovi izpusti so le do neke mere očiščene fekalije z vso škodljivo vsebino, ki se v podzemlju nič ne očisti, saj je v 50 letih samočistilna sposobnost kraškega podzemlja očitno že izčrpana.
e) Na Velikoplaninski planoti je že vzpostavljena mreža kolovoznih poti, ki pokrajino zelo kazi. Glede na to, da že posamezna škarfa (podporni zid) toliko posega v naravo, da ni v skladu s predpisi o varstvu naravne in kulturne dediščine, je tudi mreža poti pod vprašajem zakonitosti. Ta mreža pa verjetno ne zadostuje za odvoz ok. 20.000 kubičnih metrov fekalnih voda. Ob popolnem odvozu fekalij je pričakovati še večjo devastacijo pašnih površin in tudi uničenje tega dela dediščine.

Razprava

Pretoki so v razponu od 0,2 do 180 l na sekundo (Tabela 3), kar kaže na veliko pestrost obravnavanih vodnih teles. Pretoki so odvisni od padavinskega režima in variabilnosti posameznega vodotoka. Najbolj vodnat je izvir Lučnice, ki je po nekajdnevnem deževju 2. avgusta imel pretok 180 l/s. Povsem drugačen je izvir nad Klusom. V poletnih mesecih je skoraj suh, saj večina vode odteče po ceveh do spodnjih hiš.

Temperatura vode v izvirih malo variira (Tabela 3). Drugače pa je potem v potokih, v katerih temperatura vode precej variira zopet glede na pretok, padavinski režim, dolžino vodotoka, osenčenost vodotoka. Količine v vodi raztopljenih snovi imajo nizke vrednosti, tipične za alpske vode (Tabela 3). Vrednosti okrog 150 ppm oz. 150 mg raztopljenih snovi v litru vode uvrščajo vode med bolj kvalitetne.

Tudi vrednosti električne prevodnosti, redoks potencialov, TDS-delcev, raztopljenega kisika, pH-vrednosti (koncentracija vodikovih ionov) (Tabela 4) ne odstopajo od vrednosti primerljivih izvirskih vod, ki niso biološko onesnažene.

Nekoliko pa so povečane vrednosti nitratov, sulfatov in amonijaka (Tabela 5).

Mikrobiološke analize vod, ki jih je naredil Nacionalni laboratorij za zdravje, okolje in hrano (NLZOH) v Ljubljani, pokažejo povsem drugačno sliko. Občutna je razlika v številu bakterij in mikroorganizmov v vodi na izvirih primerjalno z adekvatno vodo, ki se izliva v Kamniško Bistrico (Tabela 6).

Nekaj 100 m nad zajetjem Iverje se v reko Kamniško Bistrico izliva potoček, ki izvira na obronku gozda, v srednjem delu nekdanjega smučišča Repše nad Stahovico. Izvir smo poimenovali po domačiji Klus, ki je v naselju pod izvirom. Ob izviru je narejenih nekaj rezervoarjev, iz katerih se domačini oskrbujejo s pitno vodo. V poletnem obdobju (4. julij, 3. in 30. avgust) je bila voda v izviru glede bakterij *E. coli* in koliformnih bakterij po pravilniku o pitni vodi neprimerna za pitje (Tabela 6, Graf 1). Izrazito visoke so izmerjene vrednosti *E. coli,* koliformnih bakterij in skupnega števila mikroorganizmov pri 37 °C in pri 22 °C (SŠM pri 37 °C, SŠM pri 22 °C) 30. avgusta. Vrednosti bakterij *E. coli* v izlivnem delu potoka nad Klusom so bile 1-krat (4. julij) do celo 30-krat (3. avgust) višje kot v izvirnem delu v enakem časovnem obdobju. Izrazito visoke so bile 30. avgusta (1700 CFU/100ml). Ti podatki so zelo zaskrbljujoči in kličejo po ukrepanju. Ureditev komunalne infrastrukture v naselju ob potoku je urgentna.

Še nekaj 100 m gorvodno od izliva potoka nad Klusom se v Kamniško Bistrico izliva Konjski potok, ki izvira v spodnjem delu Konjske doline. Trikratne meritve MB-parametrov niso pokazale bakterij *E. coli* v izvirnem delu. Nekoliko povečane so le vrednosti koliformnih bakterij. Povsem drugačni rezultati MB-analize so v izlivnem delu potoka. Višje vrednosti bakterij *E. coli* in koliformne bakterije so bile zabeležene v vseh 4 vzorcih vode. Izstopajoče pa so izmerjene vrednosti 3. avgusta, 517 CFU *E. coli* in 770 CFU koliformnih bakterij v 100 ml vode (Tabela 6, Graf 2). Zopet zelo zaskrbljujoči rezultati, ki samo potrjujejo stanje iz leta 2019, ko so bile vrednosti bakterije *E. coli* in koliformnih bakterij v dveh vzorcih v izlivnem delu potoka zelo nad pričakovanji (Slapnik, Kregar 2020).

Potoček, ki teče mimo spodnje postaje nihalke na Veliko planino, ima povirno območje v eni od grap pod Šimnovcem. Je izrazito hudourniškega značaja, zato je bil v času odvzemov vode za MB-analize pretok nizek, pa kljub vsemu z visokimi vrednostmi bakterij in mikroorganizmov. V tabeli (Tabela 6, Graf 3) so rezultati za vse vrednosti rdeče zapisane in visoko nad dovoljenimi vrednostmi za pitne vode. Zopet skrb zbujajoči rezultati, ki potrjujejo dogajanje v letu 2019 (Slapnik, Kregar 2020) in zahtevajo takojšnje ukrepanje.

Po Dolskem grabnu priteče Dolski potok, ki večkrat ponikne, preden se izlije v reko. Po obilnem deževju voda v strugi zelo naraste, ima veliko rušilno moč, ki pa jo tudi hitro izgubi. Letos smo v poletnih mesecih 3-krat vzorčili izlivni del, ko je bilo komaj kaj vode v strugi. MB-analize so potrdile nekoliko močnejše fekalno onesnaževanje skozi celotno poletno obdobje (Tabela 6, Graf 3). Podobno onesnaženje smo zaznali tudi v letu 2019 (Slapnik, Kregar 2020). Dolski potok je eden najdaljših potokov v porečju Kamniške Bistrice, zato bo glavne povzročitelje še toliko težje najti.

Letos so bile trikratne MB-analize vode iz zajetja nad Kopišči presenetljivo dobre. V 2 primerih so bile bakterije *E. coli* komaj zaznane in tudi vrednosti koliformnih bakterij niso pokazale kakšnega izrazitega fekalnega onesnaženja. Nekoliko nižje in vzhodneje od zajetja je še drugi izvir in obe vodi se združeni v Kopišnico izlivata v Kamniško Bistrico. V njenem izlivnem delu smo zabeležili nekoliko povečane vrednosti bakterij, kar zopet kaže na neko manjše onesnaženje v potočnem delu Kopišnice (Tabela 6, Graf 4).

Izvir Lučnice je najbolj vodnat izvir pod velikoplaninsko planoto in je najboljši pokazatelj stanja na planoti. Zavzema največje povirno območje in temu primerna je tudi MB-slika vode.

V obdobju od druge polovice februarja 2020 (23. 2. 2020) do konca septembra 2021 (29. 9. 2021) smo 13-krat vzorčili vodo tik pod izvirom in le v 2 primerih *E. coli* niso bile prisotne (2. 4. in 7. 5. 2020). Izrazito visoke vrednosti bakterij in mikroorganizmov smo zaznali od začetka julija pa vse do konca septembra 2020 in ponovno avgusta 2021 (Tabela 6, Graf 5). Nekoliko nižje vrednosti bakterij smo dobili tudi v Dovnikovem izviru (Tabela 6), ki je le streljaj oddaljen od izvira Lučnice. Ni pa še povsem jasno njegovo povirno območje. V poletnem obdobju je Velika planina daleč najbolj obljudena in posledice komunalne neurejenosti se zelo odražajo na podzemeljskih vodah pod planino (Slapnik, Kregar 2020).

Potrdilo se je, da je Velika planina izločena iz evropskega in slovenskega pravnega reda, kjer vsak dela, kar hoče in kjer je spoštovanje zakonov nehigienično, kar se je javno povedalo tudi na seji občinskega sveta. Ugotovili smo, da cisternski odvoz ni najbolj rentabilna oblika transporta, ki se, kjer se le da, nadomesti s cevnim transportom kapljevin, ki je na celem svetu najcenejši in okolju najbolj prijazen.

Idejna zasnova za cevni odvod fekalij z Velike planine

Velika planina (cela Poljanska planota) ima že postavljenih 464 objektov s streho. Ti so raznih vrst oziroma namenov. Med objekti prihaja do pogostega neskladja med ortofoto posnetki in katastrsko evidenco. Za projekt so pomembni ortofoto podatki, posnetki pa so v nekaterih primerih zabrisani in je težko reči, kaj to pomeni.

Večina bivalnih objektov na planoti, prav gotovo pa vsi turizmu namenjeni objekti, imajo (ali pa bi morali imeti) po gradbenem in uporabnem dovoljenju neprodušno greznico za sanitarije in uporabljeno sanitarno vodo. Objekti, ki so bili prvotno namenjeni poletnemu bivanju pastirjev, pa so potem s prevzemanjem turistične funkcije spremenili namen, so zelo različno opremljeni. Pretežno so v kolektivni lasti pašne skupnosti in naprej opredeljeni z raznimi najemnimi pogodbami. Natančna lastninska razmerja so verjetno zapisna v nekaterih evidencah. Sanitarne zahteve so zapisane v nekaterih občinskih odlokih. Praksa kaže, da se ti odloki pretežno ne spoštujejo.

Popis cevovodnih (pipeline) relacij
Glavni vodi med lokalnimi zbiralniki fekalne vode

Relacija, zračna razdalja, višinska razlika
Zeleni rob–Rigel 800 m 170 m
Rigel–cesta 1500 m 870 m
Veliki stan–Mala planina 2000 m 150 m
Dovja raven–Mala planina 1100 m 80 m
Mala planina–Marjanine njive 1200 m 200 m
Marjanine njive–Volovljek 2200 m 180 m
Skupaj 8800 m

Več je razlogov, ki nam kažejo, da ni smotrno rešiti odvajanja fekalij za celo planino naenkrat, ampak po delih. Prav predpisana minimalna ureditev fekalij je najbolje opredeljena v turističnih delih planine. Zato je moral že biti ustvarjen osnovni del infrastrukture, to je zbiranje fekalij v nepropustni greznici. Iz tega izhaja, da bi v projekt vzeli Kamniško naselje, Domžalsko naselje in Šimnovec. Dodatna prednost je, da je to območje že elektrificirano. Vsi odtoki in vodi bi morali biti speljani strogo gravitacijsko, brez sifonov, v katerih bi se po koncu odtoka tekočina zadržala. Iz Kamniškega in Domžalskega naselja bi potegnili zbiralne cevi do sedla pod Traticami, kjer bi bil večji zbiralnik, od tam pa enoten vod do Riglja, kjer bi bil zbiralnik pred spustom v dolino. Tudi od objektov nad Rigljem bi tja speljali zbiralni vod. Kar je objektov pod to višino, bi fekalije speljali v že obstoječi fekalni zbiralnik pri hotelu Šimnovec. In jih od tam črpali na Rigelj. Iz zbiralnika Rigelj bi potegnili nizkotlačni vod s tlačnimi razbremenilniki (raztežilniki) do ceste Kamniška Bistrica–Stahovica. Kako bo od tam naprej, se je treba odločiti. V poštev pride cevovod do Stahovice ali velik rezervoar, iz katerega bi fekalije odvažali bodisi do začetka kanalizacije ali na CČN Domžale - Kamnik.

Obstoječe neprodušne greznice je treba preveriti in dejansko zatesniti, izdelati iztoke s filtri in ventili za izpust po nekem režimu, verjetno pa tudi dodati merilnik iztočene tekočine. V vse greznice je treba umestiti dozatorje bioaktivnih mikroorganizmov, ki pomagajo fekalije hitreje razkrojiti v tekoče produkte. Ti se potem zbirajo v zbiralniku večjih kapacitet, kjer se zopet čistijo z uporabo bioaktivnih mikroorganizmov, nato pa se ob določenih pogojih spuščajo naprej do naslednjega zbiralnika ali v dolino. Vod od Riglja v dolino je zaradi večjih strmin izjemno zahteven, zato bo potrebno vgraditi več raztežilnikov in cevi sidrati v področje. Vsa inštalacija bi se izvršila v plitvem vkopu, ok. 30 do 50 cm globoko. Nizke temperature na občasne izpuste ne bi mogle toliko vplivati, da bi v cevi zamrznili. Poleg tega pa bi veliki zbiralniki zagotovili izpuste v dolino pretežno v toplem obdobju leta, ko je tudi obisk največji in s tem tudi obremenjenost. Večino časa bi bile cevi brez pretoka. Dejanski vkop na terenu je treba prehoditi in natančno določiti traso tudi z geodetskimi inštrumenti in postopki.

Varianta je tudi, da se na nekdanji trasi tovorne žičnice (1400 m) in na trasi nekdanje žičnice na Jarški dom (2660 m) ponovno napne jeklenica, na katero bi pritrdili cev za pretakanje tekočine z ustreznimi razbremenilniki tlaka in bi tako brez posegov v površje izvedli transport fekalij v dolino. To bi bila pilotna rešitev, ki pa bi lahko rešila tudi probleme mnogih planinskih koč, ki se oskrbujejo z žičnicami (npr. Kamniško sedlo, kjer je dolžina žičnice 3230 m, in Kokrsko sedlo s 1660 m dolžine žičnice). Obe žičnici upravlja Planinsko društvo Kamnik z dohodki od objektov, ki so prav tako kot Velika planina sezonsko obiskani.

Primerjava ortofoto podatkov in topografskih podatkov kaže, da od 464 objektov 79 objektov ni na topografski karti, so pa na ortofoto posnetku; 18 objektov pa je samo na topografski karti, ni jih pa na ortofoto posnetku. En objekt smo slučajno zasledili, saj ga ni na nobeni karti, kar kaže na zastarelost topografskega gradiva. Zakaj je tako, ni bilo mogoče ugotoviti, vsekakor pa kaže na visoko neusklajenost uradnih evidenc.

Mreža cest in poti

Te prometne povezave so zelo razvejane. Po ortofoto posnetku se da slediti le najbolj izrazitim, ki so bile narejene z močnim posegom v prostor. Skupna dolžina vseh je po tem načinu ugotavljanja 59 km. To pomeni več kot 100 m dovozne poti do posameznega objekta. Vozna površina je do sedaj vsa makadamska, ena pot pa je betonirana. Pripravlja se asfaltiranje in mnoge ceste se posodabljajo, tako da se zdi, da se bo turizem odvijal podobno kot v ameriških narodnih parkih: pretežno z avtomobili.

To je samo vidni del, saj smo med obiski opazili avtomobile na raznih brezpotnih lokacijah. Vožnja po brezpotju ob zanimivih razgledih je očitno zelo pomemben del turistične ponudbe, ki pa verjetno dodatno obremenjuje travinje, ki je po nekaterih raziskavah občutljivo že na pašo. Če se bo začelo redno odvažanje odpadnih voda s cisternami v celotnem obsegu, se bo število voznih poti še precej povečalo. Kaj o tem pravijo zavarovalni predpisi za to območje, raje ne bomo navajali.

70.a člen
(pravica do pitne vode)

Vsakdo ima pravico do pitne vode.

Vodni viri so javno dobro v upravljanju države.

Vodni viri služijo prednostno in trajnostno oskrbi prebivalstva s pitno vodo in z vodo za oskrbo gospodinjstev in v tem delu niso tržno blago.

Oskrbo prebivalstva s pitno vodo in z vodo za oskrbo gospodinjstev zagotavlja država preko samoupravnih lokalnih skupnosti neposredno in neprofitno.

II.

Zakone, ki urejajo vsebine iz novega 70.a člena ustave, je treba uskladiti s tem ustavnim zakonom v osemnajstih mesecih po njegovi uveljavitvi.

Ta ustavni zakon začne veljati z razglasitvijo v Državnem zboru.

Uradni list RS, št. 75/16 z dne 30. 11. 2016

Slika 2: Del besedila Ustavnega akta o vodi

Zaključki

Zadnje dvoletne mikrobiološke meritve izvirskih vod v porečju Kamniške Bistrice, Brložnice in Lučke Bele so potrdile in ponovno dokazale visoko stopnjo onesnaževanja podzemnih voda pod velikoplaninsko planoto. Fekalije in gospodinjske odpadne vode še vedno v veliki večini primerov poniknejo v kraško podzemlje in pritečeje na površje v izvirnih vodah v vznožju planote. V potoke v dolini Kamniške Bistrice, ki se izlivajo v reko, se še vedno stekajo greznične odplake iz naselij in posameznih objektov vzdolž celotne doline. Prekomerni cestni promet na Veliki planini in v dolini Kamniške Bistrice, divja kampiranja z avtodomi, množična kopanja v izvirih z izredno kvalitetno pitno vodo pomenijo veliko grožnjo podzemni in površinski vodi, ki je glavni vir pitne (vodovodne) vode za vse prebivalstvo kamniške občine. Skrajni čas je, da izvoljeni občinski svetniki in odgovorni na občini Kamnik začnejo ukrepati. Vodo pijemo od rojstva do smrti. Preveč smo je že popili v prepričanju, kako zelo dobra je.

Zahvala

Zahvaljujeva se Občini Kamnik in županu Mateju Slaparju, ki je finančno podprl raziskave, opravljene v letih 2020 in 2021, ter tako naredil prvi korak pri reševanju problematike onesnaževanja podzemnih voda v kamniški občini. Zahvaljujeva se tudi županom občin Cerkelj, Preddvora, Jezerskega, Ljubnega, Luč, Solčave in Kamnika, ki so preko LAS-ov Gorenjska košarica, Srce Slovenije in Zgornja Savinjska in Šaleška dolina sofinancirale EU projekta Vodna pot KSA 2017–2019 in Mreža vodnih poti KSA 2020–2022. Na koncu gre zahvala tudi Jamarski reševalni službi Jamarske zveze Slovenije, ki je posodila terenska vozila in precej olajšala delo na terenu.

Literatura

Aleksander BELEC, 2010: Dolina Kamniške Bistrice – geografske značilnosti, pomen vodnih virov in podnebno-hidrološke razmere. V: *Kamniški zbornik* XX. 55–65.

Edvard ČERČEK, 1948: Planine v Južnih kamniških Alpah. V: *Geografski vestnik*. 37–86.

Vido KREGAR, člani JKK, 2016: Vode Kamniške Bistrice. V: *Kamniški zbornik* 23. 35–45.

Dušan NOVAK, 1992: Raziskave voda na Veliki planini. V: *Planinski vestnik* 1992 (1). 16–17.

Dušan NOVAK, 1993: Z gora vse teče v doline, nove raziskave alpskih voda. *Planinski vestnik* 1993 (2), 66–67.

Dušan NOVAK, 1994/95: Podzemeljske vode v Kamniških in Savinjskih Alpah. V: *Geologija* 37, 38. 415–435.

Rajko SLAPNIK, 2019: *Zaključno poročilo o izvedbi raziskav 15 vodnih virov pod Veliko planino, ki so v porečju Kamniške Bistrice*. Kamnik: Občina Kamnik, Zospeum, raziskovanje mehkužcev. 1–37.

Rajko SLAPNIK, Vido KREGAR, 2018a: *Zaključno poročilo o izvedbi aktivnosti »Analiza vodnih virov« v okviru projekta »Vodne zgodbe Kamniško-Savinjskih Alp«*. Naročnik: Las Srce Slovenije, izvajalec: Jamarski klub Kamnik, 83 str. Priloge 1–13.

– – 2018b: *Zaključno poročilo o o izvedbi aktivnosti »Analiza vodnih virov« v okviru projekta »Vodne zgodbe Kamniško-Savinjskih Alp«. Zaključno poročilo*. Naročnik: LAS Zgornje Savinjske in Šaleške doline, izvajalec: Jamarski klub Kamnik, 96 str. Priloge 1–8.

– – 2018c: *Analiza vodnih virov v Kamniško-Savinjskih Alpah*. Brošura o rezultatih projekta »Vodne zgodbe Kamniško-Savinjskih Alp«. LAS Srce Slovenije. Razvojni center Srce Slovenije d. o. o.

– – 2019a: *Poročilo o izvedbi testiranja učinkovitosti efektivnih mikroorganizmov (EM) v izlivu MČN kampa Alpe, Kamniška Bistrica in v greznici Gostilne Zeleni rob, Velika planina, poleti* 2019. Občina Kamnik, Jamarski klub Kamnik. 1–6.

– – 2019b: *Zaključno poročilo o izvedbi aktivnosti Raziskave in analize 10 vodnih virov in strokovna pomoč Občini Kamnik*. Občina Kamnik, Jamarski klub Kamnik. 1–28.

– – 2020a: Analize izvirskih, potočnih in fekalnih vod velikoplaninske planote. V: *Kamniški zbornik*, 25. 57–71.

– – 2020b: *Zaključno poročilo o izvedbi naloge »Spremljanje kvalitete vode v 6 izvirih z opravljenimi 30 vzorčenji«*. Izvajalec: Jamarski klub Kamnik, naročnik: Občina Kamnik. 37 strani.

– – 2021: *Zaključno poročilo o izvedbi naloge »Spremljanje kvalitete vode v 9 izvirih z opravljenimi 31 vzorčenji«*. Izvajalec: Jamarski klub Kamnik, naročnik: Občina Kamnik. 34 strani.

Pravilnik o pitni vodi (*Uradni list RS*, št. 19/04, 35/04, 26/06, 92/06, 25/09, 74/15 in 51/17).

Uredba o stanju podzemnih voda (*Uradni list RS*, št. 25/09, 68/12 in 66/16).

Uredba o standardih kakovosti podzemne vode (*Uradni list* 100/2005).

Blaž Komac[1]
Podgorska pot 6, Kamnik
blaz.komac@zrc-sazu.si

Izvirni znanstveni članek

Usihajoče vode naših Alp: kako (pre)živeti z manj

V prispevku predstavljamo Kamniško-Savinjske Alpe kot gorsko pokrajino, ki je vir pitne vode za bližnja nižavja. Obravnavamo vpliv podnebnih sprememb na zmanjševanje povprečnih srednjih in minimalnih pretokov, ki so za vodno oskrbo pomembnejši kot visoki pretoki. Na primeru Kamniške Bistrice ugotavljamo, da je povprečni pretok v preteklih desetletjih znatno upadel. Na temelju pričakovanega dviga temperatur ozračja in ogozdovanja ugotavljamo zaskrbljujoče prihodnje trende z vidika količine razpoložljive pitne vode in njene kakovosti. Tako kot drugod v Alpah se bo tudi v porečju Kamniške Bistrice povprečni minimalni pretok v naslednjih dveh desetletjih zmanjšal za četrtino glede na stanje leta 1960, kar bo problematično zlasti v poletnih mesecih, ko so pretoki že tako nizki. V razpravi predstavljamo razmislek o nujnosti strateških ukrepov za obvladovanje omenjenih tveganj, posebej v luči razvoja turizma občutljivih gorskih kraških pokrajin.
Ključne besede: upravljanje voda, rečni pretoki, vodni viri, vodna oskrba, podnebne spremembe, Kamniška Bistrica, Kamniško-Savinjske Alpe

The chapter presents the Kamnik-Savinja Alps as a mountainous landscape which is a source of drinking water for nearby lowlands. We address the impacts of climate change on the decline of average medium and minimum river discharges, which are more important for water supply than high discharges. On the example of the Kamniška Bistrica River, we find that the average discharge has declined significantly in the past decades. On the basis of the expected increase in the atmospheric temperatures and overgrowing with forest, we find worrying future trends, both in terms of the quantity and quality of drinking water. Like elsewhere in the Alps, the average minimum discharge will be reduced in the next two decades by about a quarter compared to the situation in 1960, which will be problematic especially in the summer months when the discharges are already low. The discussion presents the reflection on the need for strategic governance measures to cope with these local risks, particularly in the light of the development of tourism in the sensitive mountainous karst landscape.
Key words: water management, river discharge, water resources, water supply, climate change, Kamniška Bistrica, Kamnik-Savinja Alps

1 Uvod

Gore so izvorno območje za več kot polovico svetovnih rek, saj zadržijo precejšnje količine vlage vode v obliki snega in dežja, ki odteka po rekah. Na površinski odtok in s tem na vodne vire v nižinskih regijah vplivajo gorsko podnebje, rastlinstvo in vlaga v prsti. Pričakovane pokrajinske spremembe bodo zato vplivale tudi na reke, ki z vodo oskrbujejo gospodinjstva, kmetijstvo in industrijo ter dobavljajo energijo obdelanim in gosto poseljenim ravnicam. **Alpe** obsegajo sorazmerno majhen del Evrope, a napajajo štiri velika porečja, kjer prebiva več kot 170 milijonov ljudi (Nared, Razpotnik in Komac 2015), toda v zadnjem stoletju regionalni razvoj skoraj ni upošteval vprašanj vode, npr. v zvezi s turističnimi objekti na visokogorskih območjih. Občutljivo alpsko okolje skupaj z ovirami, ki jih predstavljata orografija in podnebje, povečujejo ranljivost zalog (Massarutto 2011). V prispevku naslavljamo temo, ki je bila v *Kamniškem zborniku* že podrobno obdelana. Pred desetletjem so ugotovili zmanjšanje srednjih nizkih pretokov, ki se pozimi *»očitno manjšajo, kar implicira na manjše zaloge vode pozimi.«* Ugotovitve potrjujejo tudi podatki iz zadnjega desetletja, ko pa ne moremo več potrditi ugotovitve avtorja Belca glede kakovosti pitne vode: *»Kamniška pitna voda je zelo kakovostna, čista izvirska voda, brez kemičnih dodatkov, kar potrjujejo tudi vzorci. V času delovanja zajetja je bilo treba vodo klorirati le med poplavami leta 1990«* (oba navedka iz Belec 2010: 63).

Slika 1: Izvir Kamniške Bistrice zagotavlja vodo tudi pozimi, njen pretok pa naraste spomladi. (Foto: Blaž Komac, april 2021)

Kamniško-Savinjske Alpe, ki obsegajo 5 % slovenskega ozemlja, na severu napajajo Dravo in Savinjo, na jugu pa Tržiška Bistrica, Kokra in Kamniška Bistrica prispevajo vodo Ljubljanski in Celjski kotlini, kjer živi približno kar šestina prebivalcev Slovenije (Perko in Orožen Adamič 1998). Alpska reka **Kamniška Bistrica** izvira pod okoli 2500 m visokimi apnenčastimi vrhovi v 1500 m globoki dolini. Do sotočja z Nevljico Kamniška Bistrica odmaka 138 km^2 ozemlja in se po 32 km izliva v Savo na nadmorski višini približno 260 m. Zbira večje vodotoke, kot so Nevljica, Pšata in Rača, in številne izvire z južnih obronkov Alp: Dolski potok, Kraljev hrib, Konjski potok, Potok v Črni, Šunce, Krivčevo (Trobec 2018).

Kamniška Bistrica začne svoj tok s **kraškim izvirom** in tudi njeno porečje je povečini kraško, o čemer je *Kamniški zbornik* poročal že davno (Kunaver 1957). Na krasu voda pronica skozi razpoke v kamnini in oblikuje kraške jame, na površju pa so ledeniško preoblikovane kraške oblike, kot so kraški podi, kotliči in konte (Gams 2003). Na Veliki planini je med 16 jamami osem suhih, šest je lednih in snežnih jam, tekočo vo-

1 Doktor geografskih znanosti, znanstveni svetnik, ZRC SAZU, Geografski inštitut Antona Melika.

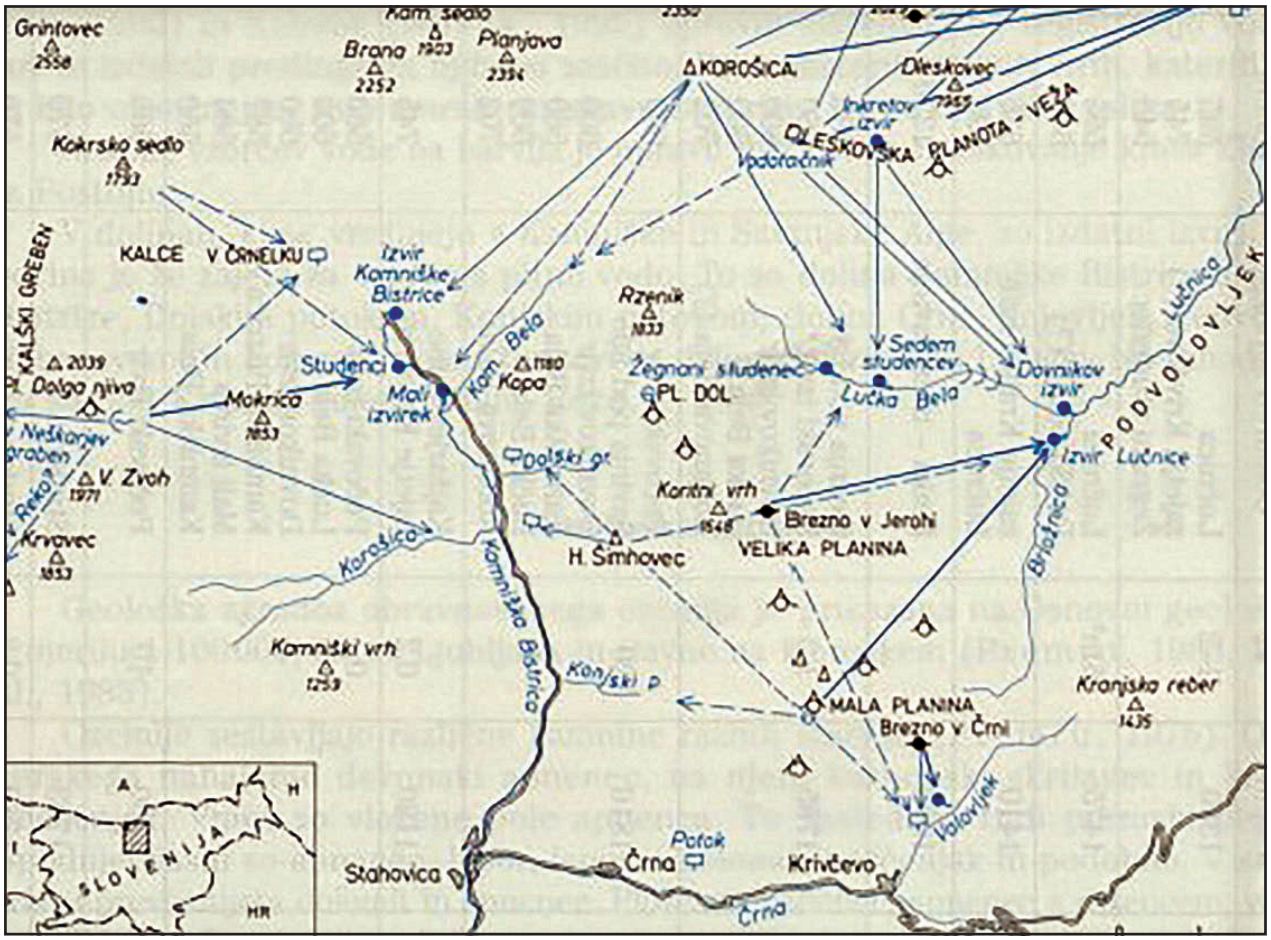

Slika 2: Ugotovljene podzemne vodne zveze (modre črte) in večji izviri (modri krogci) na območju Kamniške Bistrice (izrez iz Novak 1995: 418; z dovoljenjem uredništva revije Geologija)

do imajo Tomažičeva zijalka, Jama v Kofcah, Sandijeva jama in Brezno v Jerohi (Kregar 1986). Kraška voda priteka na dan v številnih izvirih na vznožju gorovja, ki so pomemben vir pitne vode. Njeno pomanjkanje leta 2020 nas je opozorilo, da vodnatost Kamniških Alp ni tako samoumevna, kot smo mislili, prav tako ni samoumevna njena pregovorna kakovost. O slednjem je sicer pozoren bralec že lahko podvomil ob branju prispevka kamniških jamarjev v prejšnji številki *Kamniškega zbornika*, ki so opravili celovito analizo kakovosti kraških izvirov (Slapnik in Kregar 2020; Kregar in Uršič 2004), prav tako po (pre)redkih javno dostopnih virih Komunalnega podjetja Kamnik o upravljanju virov pitne vode (npr. Poročilo … 2018). Ugotovitve potrjujejo znano dejstvo, da ima gorski kras nizke samočistilne sposobnosti in pod njim izvira takšna voda, kakršna je vanj pritekla. O onesnaženosti vodnih virov na vznožju Kamniških Alp zaradi dejavnosti na Veliki planini in Krvavcu je poročal že Novak (1992), ki je s sledenji ugotavljal vodne zveze (slika 2). Takrat je bila voda še dobre kakovosti od izvira Bistrice do Iverja, pritoka Črna in Volovljek pa sta že bila onesnažena (Novak 1993; 1995). V prispevku bomo opozorili na dejstvo, da dolgoročno ni vprašljiva samo kakovost vodnih virov, ampak tudi njihova izdatnost.

2 Upadajoči pretoki Kamniške Bistrice

Kakovost vodnih virov je povezana tudi z njihovo izdatnostjo. Manj vode je na razpolago, relativno bolj je onesnažena pri enakih vnosih onesnažil. Povprečni pretok Kamniške Bistrice v Kamniku v obdobju 1981–2010 je bil 6,89 m^3/s. Z vsakega km^2 porečja odteka 35 litrov vode v sekundi, kar je za tretjino več od slovenskega povprečja (Frantar 2008). Povprečni dnevni pretok je bil v obdobju 1957–2019 skoraj ves čas (96 % dni) nižji od 20 m^3/s, dobro polovico časa nižji od 6 m^3/s in kar tretjino časa nižji od 4 m^3/s (slika 3).

Kot za večino rek v Sloveniji tudi za Kamniško Bistrico ugotavljajo zmanjševanje **povprečnih pretokov** (Ulaga 2002). V obdobju od 1961 do 2010 so srednji letni pretoki pri večini slovenskih alpskih rek (10 od 12) upadli 15 do 25 %. Absolutni minimalni pretoki so upadli za 15 do 39 %, absolutni maksimalni pretoki pa so pri osmih rekah upadli in pri štirih narasli; najbolj so se zmanjšali na Mostnici (–57 %) in Kamniški Bistrici (–49 %) (Hrvatin in Zorn 2017).

Podatki ARSO o pretokih kažejo, da se je povprečni pretok Kamniške Bistrice z 8,62 m^3/s (1931–1961) zmanjšal na 5,61 m^3/s v obdobju 1961–1990 ter za 20 % v obdobju 1981–2010. Ali drugače: pretok se je v obdobju 1971–2000 zmanjšal za 160 l/s, v obdobju 1981–2010 pa še za 260 l/s, in je torej med letoma 1961 in 2018 upadel za 13,1 %. V razdobju

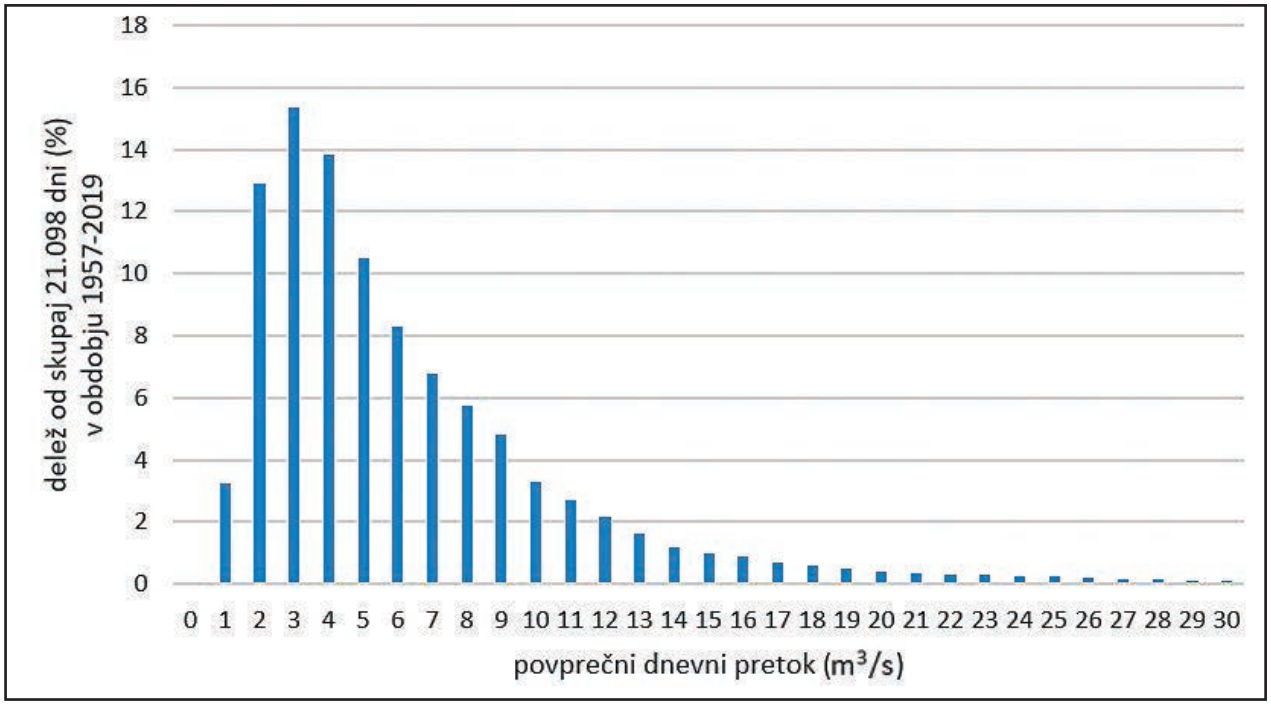

Slika 3: Frekvenčna razporeditev dni s pretokom določene višine (m³/s) za Kamniško Bistrico v obdobju 1957–2019 (Vir: ARSO; izračun avtorja)

ene generacije izgubimo približno toliko vode, kot je načrpa zajetje Iverje. Trobec (2018: 86) potrjuje, da je stanje zaskrbljujoče: *»Če upoštevamo linearni trend, je zmanjšanje povprečnega pretoka še izrazitejše, saj se je med letoma 1961 in 2010 pretok zmanjšal za 1,23 m³/s oziroma 20 %, in sicer s 6,10 m³/s na 4,87 m³/s.«*

Bistrica ima povprečni dnevni pretok kar 80 % časa nižji od 10 m³/s. Do 1980 je bila večina vrednosti dnevnih pretokov na ravni 5–10 m³/s, kasneje pa 2–5 m³/s (slika 4). Med letoma 1961 in 2019 se je najbolj, za več kot četrtino (27 %), povečala pogostost nizkih pretokov (2–5 m³/s), za desetino pa pogostost zelo nizkih pretokov (1–2 m³/s). Nasprotno se je zmanjša-

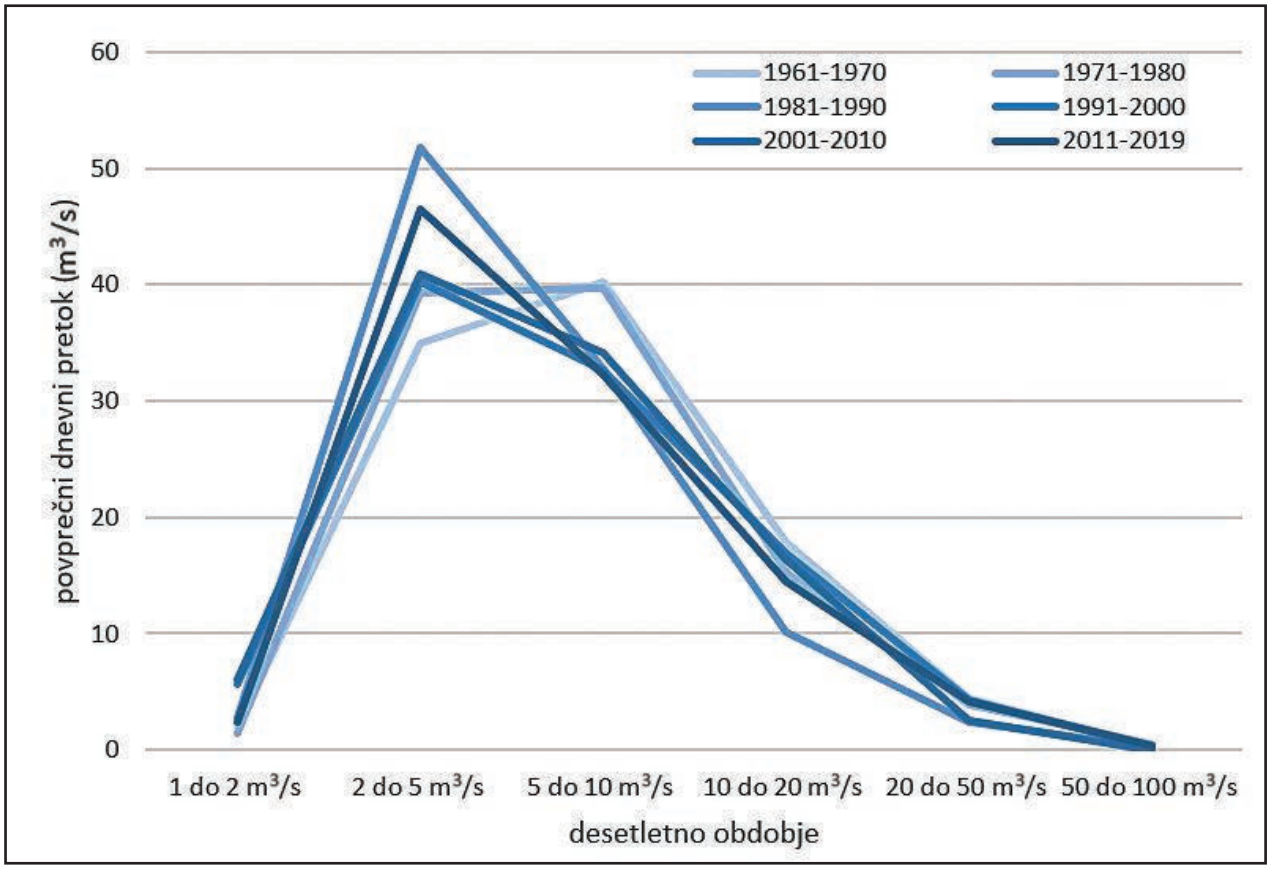

Slika 4: Povprečni dnevni pretoki Kamniške Bistrice v obdobju 1961–2019; po 1980 opažamo povečanje pogostosti nizkih pretokov (levo) in premik težišča s 5–10 na 1–5 m³/s. (Vir: ARSO; izračun avtorja)

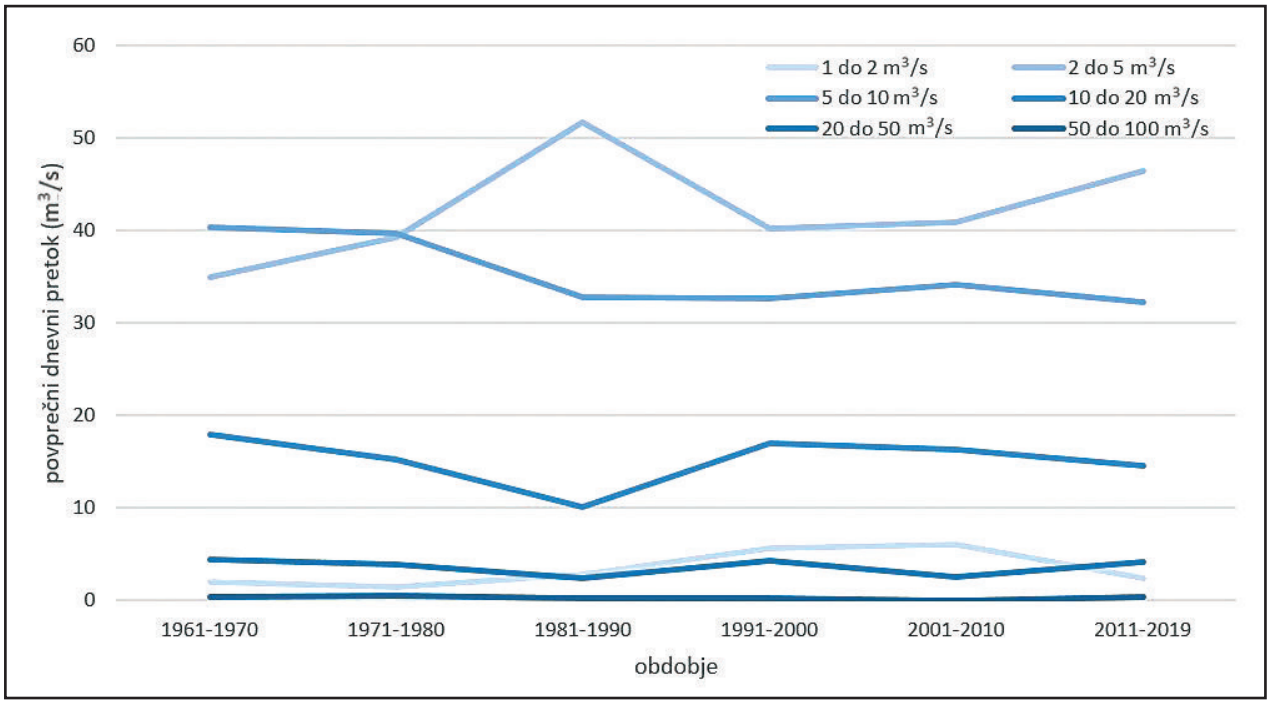

Slika 5: Trendi povprečnih dnevnih pretokov Kamniške Bistrice glede na njihovo višino v obdobju 1961–2019; vidna sta porast pogostosti nizkih pretokov (svetlejše barve) in zmanjšanje pogostosti visokih (temnejše barve). (Vir: ARSO; izračun avtorja)

la pogostost srednje visokih pretokov, in sicer za 22 % (5–10 in 5–10 m³/s), ter pogostost visokih pretokov, ki se je zmanjšala za 9 % (20–50 m³/s) oziroma 18 % (pretoki nad 50 m³/s) (slika 5).

Preglednica 1: Povprečni mesečni pretok (m³/s), mesečni pretočni količnik za obdobje 1981–2010 (Trobec 2018) in spremembe mesečnih pretočnih količnikov Kamniške Bistrice za obdobje 1961–2018 (Hrvatin in Zorn 2020)

	januar	februar	marec	april	maj	junij	julij	avgust	september	oktober	novenber	december
povprečni mesečni pretok	5,07	3,85	5,44	7,25	9,30	8,97	6,58	4,99	6,07	8,67	9,70	6,71
pretočni količnik	0,73	0,56	0,79	1,05	1,35	1,30	0,95	0,72	0,88	1,26	1,41	0,97
sprememba pretočnega količnika	0,07	–0,03	0,08	–0,05	–0,15	–0,32	–0,22	–0,06	0,09	0,16	0,34	0,11

Posebej je zaskrbljujoče, da so se med letoma 1970 in 2020 za četrtino zmanjšali **minimalni pretoki**. Enako velja za standardno obdobje 1981–2010, ko beležimo upad povprečnih minimalnih pretokov kar za tretjino, z 2,59 m³/s na 1,77 m³/s. K nizkim številkam prispeva tudi črpanje pitne vode na zajetju Iverje, ki s 110 do 130 l/s pobere že skoraj desetino (7 %) minimalnih pretokov. Celotna poraba vode za vodno oskrbo je 1,2 milijona m³ letno (to je 0,7 % skupnega povprečnega letnega pretoka Kamniške Bistrice) (Brečko Grubar 2006).

3 Vzroki za zmanjšanje pretokov

Arhivski podatki povprečnih minimalnih pretokov Kamniške Bistrice za obdobje 1967–2018 kažejo upadajoč trend (slika 5). Povprečni pretoki so v tem obdobju upadli s približno 4 m³/s na 3 m³/s. **Vzroki** za to so številni.

Zelo pomemben dejavnik je **zaraščanje** alpskega sveta z gozdom. Kot ugotavlja Petek (2005), je ogozdovanje najpomembnejša sprememba rabe zemljišč, ki se je v Kamniških Alpah začela v 19. stoletju, tako da gozd danes obsega 75–80 % površine (preglednica 2). Gozd s prestrezanjem padavin in izhlapevanjem v primerjavi s travniki in obdelanimi zemljišči zmanjšuje količino vode, ki doseže podtalnico in površinske vodotoke ter je na razpolago kot vir pitne vode.

Preglednica 2: Spreminjanje deleža (%) gozda v Kamniških in Savinjskih Alpah (Petek 2005)

Pokrajina	1953	1979	1999	2017
Kamniške Alpe	57,0	60,6	61,0	68,3
Savinjske Alpe	48,9	64,9	64,4	77,9

Vzrok za zmanjšanje pretokov so tudi rahli negativni trendi količine **padavin**, ki so med letoma 1961 in 2010 upadle za 7,1 %, to je z 2212 na 2055 mm (Trobec 2018). Pomembnejša pa je **otoplitev** podnebja in posledični premik dežnih padavin iz jeseni v zimo oziroma zmanjševanje količine snežnih padavin in trajanja snežne odeje oziroma kriosfere. V Kamniški Bistrici se je v obdobju 1961–2010 število dni s snežno odejo zmanjšalo za 49,4 %.

Za Alpe nad višino 1500 m projekcije do konca stoletja predvidevajo pomladansko zmanjšanje snežnice za 80–90 % (Beniston in ostali 2018), vendar omenjene spremembe že danes vplivajo na značaj vodotokov. V obdobju 1961–1990 je imela Kamniška Bistrica alpski visokogorski *snežno-dežni* **pretočni režim**. Glavni pretočni višek je bil maja ali junija in drugotni novembra, glavni nižek pa je bil februarja ali januarja in drugotni avgusta (Frantar in Hrvatin 2005). V obdobju 1981–2010 pa je pretočni režim pridobil značilnosti *dežno-snežnega*. Spomladanski in jesenski pretočni višek sta se skoraj izenačila, decembrske vode lahko zaradi kasnejšega začetka zime celo presegajo letno povprečje. Izrazitejša sta zimski in poletni nižek pretokov, saj pozimi zaradi dežja voda hitreje odteka, zaradi manjše količine snega, ki se v snežnih plazovih sicer obdrži do poletja (kot poleti 2021), pa je poleti manj zalog kraške vode, ki napaja izvire in podtalnico. Pereč problem je prav manjša količina te, zadrževane ali retinenčne vode, ki jo zagotavlja gorsko-kraška kriosfera (Beniston in ostali 2018). Ta namreč napaja vodotoke v sušnih dobah, ko so vedno pogostejši vročinski valovi z močnim izhlapevanjem in povečano porabo, kot je bilo v letih 2003, 2010, 2015 in 2018 (Teuling 2018). Ob vročinskem valu leta 2003 so npr. alpske reke utrpele tretjinski vodni deficit (Mastrotheodoros in ostali 2020). Podobno so leta 2019 ugotavljali za Sočo (Močnik 2019).

Ob zmanjševanju vodnih količin opažamo tudi večjo variabilnost oziroma večje **ekstreme** v obliki poplav ali nizkih pretokov. To zmanjšuje napovedljivost stanja vodnih razmer po sezonah in otežuje načrtovanje porabe vode. Na Kamniški Bistrici, ki je zaradi obilnih padavin in strmega reliefa hudourniška reka, lahko tudi v prihodnosti pričakujemo (zimske!) poplave, a to je predmet druge razprave. Treba pa je omeniti, da reka ob poplavah premešča **sedimente**, ob vse pogostejših nizkih pretokih pa bo večja njihova erozija. Ob nizkih vodostajih smo že beležili zamuljenost rečnega dna, ki otežuje pronicanje vode v podzemlje in zmanjšuje količino razpoložljive vode za črpanje ter vpliva na njeno kakovost. Na vršaju Kamniške Bistrice so bili v obdobju 1990–2006 ugotovljeni statistično značilni negativni trendi gladine podzemne vode (Bračič-Železnik in ostali, 2011). Čeprav je z vidika vodne oskrbe ta problem tehnično rešljiv z novimi vrtinami ali posegi v strugo, dolgoročno povečuje stroške vodne oskrbe.

Omeniti moramo tudi drugo »stran«, in sicer vpliv urbanizacije na **naraščanje prebivalstva** in porabe vode. Barbier (2019) navaja, da se je globalno uporaba vode na prebivalca za domače potrebe med letoma 1995 in 2010 povečala za 44 odstotkov, s 54 na 78 m^3 na prebivalca, leta 2025 pa naj bi dosegla 102 m^3 na prebivalca. Vodo iz javnega vodovodnega sistema Komunalnega podjetja Kamnik uporablja 21.200 uporabnikov, kar je 71 % prebivalcev občine Kamnik. Letno porabimo 1,3 milijona kubičnih metrov vode, kar je visokih 60 m^3 na prebivalca letno. Če visoki porabi vode dodamo trend naraščanja števila prebivalcev in gospodarskih dejavnosti na Kamniško-Bistriški ravnini – raba vode v predelovalni industriji v Sloveniji je med 2008 in 2018 narasla z 59,6 na 201,8 milijonov m^3 – ter zelo verjetno naraščanje povprečne porabe, lahko hitro ugotovimo, da v prihodnosti stanje vodnih virov ne bo boljše, ampak zelo verjetno slabše.

4 Razprava

4.1 Pretočni trendi

Na temelju omenjenih podnebnih, hidroloških in družbenih trendov lahko v naslednjih desetletjih pričakujemo znatne spremembe v količini razpoložljive pitne vode. Poudarjamo spremembe temperatur zraka ter vrste in sezone padavin in posledičnega odziva **kriosfere** (snega in ledu). V zadnjem času ugotavljamo, da se v alpskem krasu tali tudi podzemski led (Carey in ostali 2019), kar pomeni manj vode poleti, ko so pretoki že tako nizki. Na severu Kamniško-Savinjskih Alp je ledenik pod Skuto, katerega zgornji rob se je v obdobju 1970–2015 znižal za skoraj 40 m (Triglav Čekada in ostali 2020).

Če upoštevamo linearni **trend upadanja povprečnih srednjih pretokov** 1961–2010, ki znaša –0,025 m^3/s letno, lahko napovemo, da bo povprečni srednji pretok s sedanjih 4,87 m^3/s upadel na 4,37 m^3/s leta 2030 in na 3,87 m^3/s leta 2050. Slednja številka pomeni 79 % količine iz leta 2010. Naslednji izračun podajamo bolj za primerjavo, a vendar: ob konstantnih trendih bi pretok leta 2100 dosegel komaj polovico sedanjega (2,6 m^3/s). To je toliko bolj zaskrbljujoče, saj lahko pričakujemo tudi občutno **zmanjšanje povprečnih nizkih pretokov.** Analiza za obdobje med letoma 1957 in 2019 po desetletjih je pokazala upad od 3,81 na 85 % vrednosti oziroma 3,25 m^3/s. Če ta povprečni linearni trend (–0,094 m^3/s letno) prenesemo v prihodnost, lahko približno napovemo, da bo povprečni minimalni pretok v desetletju po 2051 dosegel 75 % tistega iz 1957–1961, v desetletju po 2091 pa največ 65 % (slika 6). Zavedamo se, da je takšna analiza le približna, toda ne upošteva pričakovanih višjih temperatur zraka (v stoletju za 2,6–3,9 °C), prihodnjega manjšanja padavin (za 1–11 %) in 36-odstotno večjo pojavnost poletne suše ter zaraščanja z gozdom. V prihodnjih desetletjih bodo spremembe količine snežnih padavin in trajanja snežne odeje močno znižale povprečne minimalne rečne pretoke in raven podtalnice ter s tem količino razpoložljive vode. Sicer pa te številke sploh niso presenetljive: v Alpah bo manj snega in več padavin pozimi povzročilo znatno povečanje odtekanja pozimi (za 19 %) in ustrezno zmanjšanje spomladi (za 17 %). Poletni pretoki naj bi se v južnih in osrednjih Alpah do konca stoletja zmanjšali za 55 % (Massarutto 2011), tako npr. na reki Roni na pičlih 50 do 75 % (Beniston, Stoffel in Hill 2011). Tudi podzemne vode so v 20. stoletju upadle za 25 % (Harum in ostali 2007).

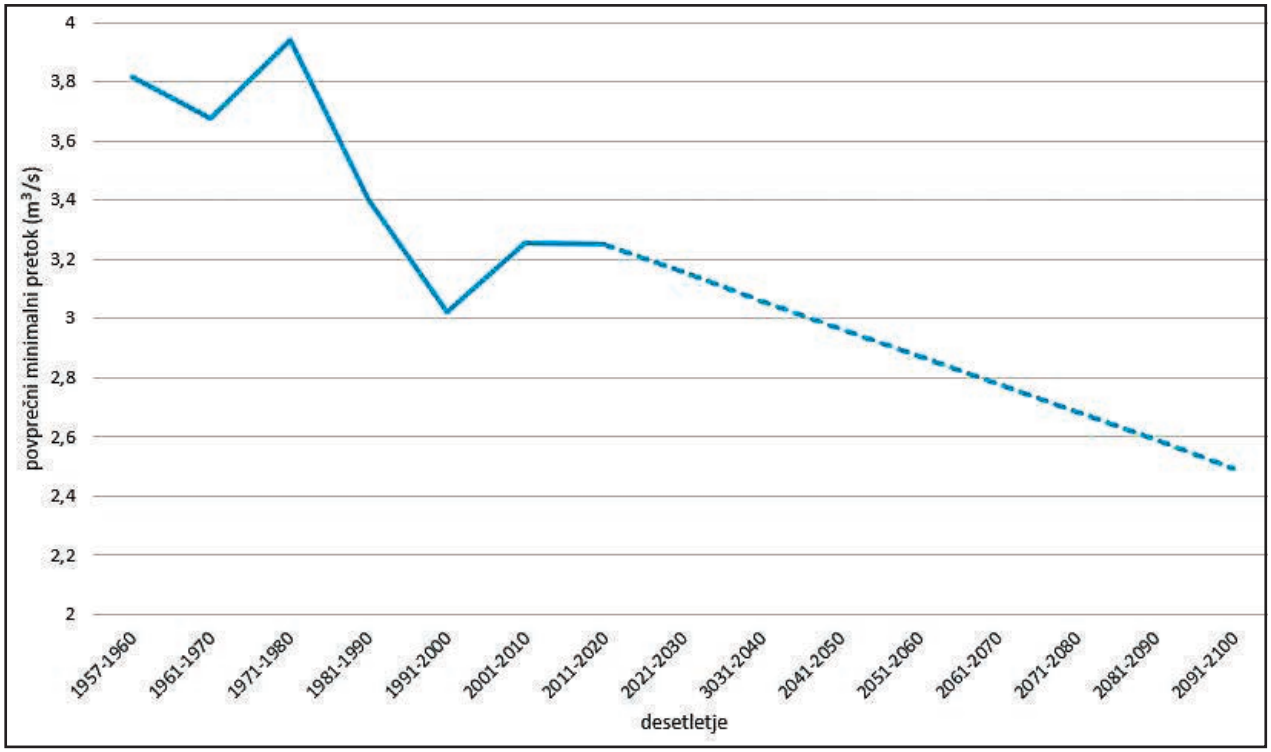

Slika 6: Desetletni povprečni minimalni pretoki Kamniške Bistrice v obdobju 1957–2019 in njihovo predvideno zmanjševanje (črtkana črta) ob upoštevanju linearnega trenda iz tega obdobja za prihodnost 2021–2100. Lestvica je med 2 in 4 m³/s. (Vir: ARSO; izračun avtorja)

4.2 Kaj lahko storimo?

Da ne bi ostali samo pri nasvetu, kako lahko vsak posameznik prispeva k zmanjšanju porabe vode, odpiramo vprašanje dosedanjega in prihodnjega **upravljanja vode** kot ustavno zagotovljenega naravnega javnega (ne pa skupnega!) vira v občini Kamnik. Vprašati se moramo, ali so politike, povezane z vodo, vzdržne in dovolj premišljene, saj se bo že naša generacija spopadla z upadom količine razpoložljive vode. Na vidiku so morebitna rivalstva med gospodarskimi sektorji, kot so turizem, kmetijstvo, industrija in predvsem vodna oskrba. To posebej velja za kritična obdobja v letu, kot sta poletje in zima, ki sta tudi najbolj obremenjeni z dodatnimi dejavnostmi, kot je turizem. Posebej omenimo, da v Avstriji že zasnežujejo približno 60 % smučišč, v italijanskih Alpah pa skoraj vsa, zato je poraba vode za turizem velika v primerjavi z drugimi načini uporabe (Rixen in ostali 2011). S podobnimi vprašanji se ukvarjajo na Ženevskem jezeru v Švici (Beniston, Stoffel in Hill 2011) in tudi drugod (Milly, Dunne in Vecchia 2005; Alacamo, Floerke in Maerker 2007). Na zaskrbljujoče prihodnje stanje tudi pri nas že kažejo rezultati čezmejnih projektov o vodnih virih. V vedno bolj žejni Furlanski nižini, ki je povrh vsega še kmetijsko intenzivno območje, si obetajo pridobiti še kakšno kapljico vode s kraškega Kanina na italijanski meji (Gotrawama 2021, Bisaglia in ostali 2021), medtem ko izvir Mrzlek pod Sveto goro po Osimskih sporazumih že napaja somestje Gorica/Gorizia (Spare … 2021). Na meji z Avstrijo poteka na temo upravljanja voda v okviru Geoparka Karavanke projekt KaraWAT (Strategija … 2021). Ker voda torej postaja *»družbeno, javno in politično vprašanje,« je nujno, da »v središče znanstvenega opazovanja prihajajo medsebojna razmerja med vodnimi tehnologijami, paradigmami upravljanja z vodami in s tem povezanim oblikovanjem znanj, oblik organizacije in praks družbenega upravljanja (governance)«* (Bakker 2012: 618; cit. po Gantar 2020).

Z opisanim je povezano vprašanje prihodnjega **razvoja gorskih delov občine Kamnik**, zlasti Velike planine, ki ga občina Kamnik občasno previdno odpira.[2] V zvezi z vodami opozarjamo na pretok in kakovost voda, na katero vplivajo dejavnosti v kraškem zaledju, zlasti turizem. Novakove (1992) ugotovitve so kljub medtem že nekajkrat dopolnjeni vodni zakonodaji[3] žal še vedno silno aktualne, zato jih povzemimo:

»Nevarnost za podzemeljsko vodo predstavljajo predvsem številne greznice,[4] ki so praviloma enoprekatne ponikovalnice, številna smetišča – odlagališča odpadkov nekontrolirane sestave – ter širjenje

2 Veliko planino letno obišče več deset tisoč ljudi. Leta 2001 so zabeležili 40.000 obiskovalcev, med letoma 2009 in 2016 pa je Veliko planino obiskalo povprečno 71.000 ljudi (najmanj 57.000 leta 2011 in največ 113.000 leta 2016), največ, 69 %, poleti (Cigale in Lampič 2019: 57–58). Julija so največ potnikov prepeljali leta 2019 (35.000), avgusta pa leta 2019 (22.000) (Velika … 2019). Fizična nosilna sposobnost območja je 114.900 obiskovalcev dnevno, dejanska nosilnost, ki še omogoča estetsko doživljanje pokrajine z nemotečo razdaljo med obiskovalci med 100 in 300 m, pa je 1921 oseb dnevno in je bila julija 2019 že presežena (Harmel in ostali 2020).

3 Mdr. direktive EU o kakovosti vode, namenjene za prehrano ljudi (98/1983), in o varstvu podzemne vode (118/2006) ter zakona o vodah (67/2002) in varstvu okolja (41/2004).

4 Novak (1995: 428) poroča, da jih je okoli 200, Kovačič in Ravbarjeva (2005: 79) pa navajata, da je na Veliki planini 170 »počitniških hiš« z 244 registriranimi ležišči in dalje, da *»med 291 prijavljenimi stavbami na planoti le največja Domžalski dom redno odvaja odpadne vode v majhno čistilno napravo«* (str. 80).

smučišč in gradnja cest z vsem negativnim, kar sodi zraven; zemeljska dela bodo odprla žarišča erozije, s čimer se bo še povečalo onesnaženje vode. Po cesti v Tiho dolino pa se bodo pripeljala številna vozila, parkirišča bodo potrebna, pojavljala se bodo odlagališča odpadkov[5] *ipd. – saj poznamo našo družbo. Vsekakor menim, da mora načrtovanje razvoja upoštevati tudi te podatke. Za sedaj so zanje zainteresirani predvsem ribiči, kajti na izviru Lučnice je ribogojnica. V nadaljevanju pa bo moralo svoje povedati tudi vodno gospodarstvo, ki skrbi za oskrbo s čisto pitno vodo.«*

Lučnico, ki je neke vrste »Kamniški NIMBY«[6], smo očitno že odpisali – vanjo se steka večina onesnažene vode z Velike planine in zaradi onesnaženosti kljub izdatnosti ni vir pitne vode. Toda tudi na južni strani gorovja postaja pričakovana slabša kakovost vode poleg njene pričakovane nižje količine eno temeljnih **razvojnih vprašanj**. Kakovost vode se bo v ne tako oddaljeni prihodnosti zaradi nižanja pretokov in višjih temperatur ter pogostejših ekstremov (suše) le še poslabšala tudi ob enaki (visoki!) stopnji onesnaževanja. Večja onesnaženost vode bo vplivala tako na vodne ekosisteme kot na dostopnost in uporabo vode ter s tem na zdravje ljudi, nenazadnje pa tudi na stroške za delovanje vodne infrastrukture (prim. Ludwig in ostali 2011). Večja variabilnost podnebja in rečnih pretokov bo povečala možnost skrajnih dogodkov ter s tem ogrožala infrastrukturo, prebivalce in gospodarstvo. Neposredni in posredni vplivi »globalnega« segrevanja podnebja bodo tako imeli povsem »lokalne« vplive na ključne gospodarske sektorje, kot sta turizem in kmetijstvo, in seveda na vodno oskrbo. Opraviti imamo z »*imanentno krizo vode*«, ki ima globalni značaj (Menga in Swyngedouw 2018: 1), njen vzrok pa so povečini neustrezni modeli upravljanja z vodo (Solomon 2009; Barbier 2019). Težave pri upravljanju tega območja sta zaznala že Kovačič in Ravbarjeva (2005).

Nujen je **strateški razmislek** o tem, kaj za Kamniško-Savinjske Alpe in občino Kamnik pomeni »razvoj« gorskih območij. V luči navedenih dejstev je bolj »razvojno« omejevati vsakovrstni »razvoj« v podobi množičnega turizma (celo preturizma), opremljanja gorskih območij z infrastrukturo (vodovod, smučišča) in njihovega »odpiranja« z asfaltiranjem cest. Rešitve bi morali iskati v smeri spodbujanja vzdržne rabe naravnih virov in odkrivanja privlačnosti starožitnega, ob hkratnem odrekanju »udobnemu« življenju v lepih gorskih pokrajinah. Vse to na račun skrbi za skupno dobro – z mislijo na izvire in vodna zajetja v dolinskem dnu. Čeprav so se upravljavci vodnih virov doslej zmogli odzivati na naraščajoče padavinske ekstreme in pogostejše suše, pa **zgodovinske prilagoditvene strategije** za obvladovanje vodne oskrbe v sušnih razmerah morda ne bodo več zadoščale zaradi hitrosti in obsega prihodnjih sprememb. Podnebne spremembe moramo tudi na lokalni, občinski ravni vključiti v načrtovanje (raba prostora, omejitve, razvoj infrastrukture, vodni viri) vsaj za naslednjih 20 let.

Vse večja je potreba po ustvarjanju proaktivne prilagodljivosti sistemov upravljanja ter boljši komunikaciji in vključenosti, participacije (Nared in Bole 2020) širokega nabora zainteresiranih strani ali deležnikov. Sodobni vodni problemi so kompleksnejši kot zgolj vprašanje zadovoljevanja potreb po vodi in zajemajo celoten vodno-družbeni krog, kar pomeni nujnost prehoda od »celostnega« do »družbenega« upravljanja z vodami (Fane in Turner 2010; Gantar 2020). Za to pa bo treba prilagoditi tudi pravne okvire in vključiti novo znanje, kot so npr. sezonske pravne določbe, najprej pa se držati obstoječih zakonov, odlokov in strategij. Kot primer strategije upravljanja naravnih virov navajamo dolino Engadin (Spare … 2021). Skratka: delovati bi bilo treba v smislu ugotovitve, da je (še ena ugotovitev izpred treh desetletij!) »*velikoplaninski svet iz krajinsko-kulturnega in naravovarstvenega vidika izredno ranljiv prostor. To je potrebno še posebej poudariti zato, ker je v zadnjih desetletjih načrtovan in uresničen razvoj, zlasti turističen, bolj ali manj zanemarjal krajinske in naravovarstvene vidike in večkrat grobo posegel v velikoplaninski prostor*« (Kopač 1991: 12).

5 Sklep

Evropska komisija za Alpe napoveduje, da bodo »*Predvideno pomanjkanje vode in pogostejši ekstremni dogodki, obenem pa vse večje potrebe po vodi (na primer za namakanje v kmetijstvu in potrebe v turizmu) predvidoma imeli usodne posledice za storitve ekosistema, kot je na primer oskrba s pitno vodo*« (Regionalne … 2009: 7).

Učinke podnebnih sprememb na splošno dojemamo kot nekaj oddaljenega, »globalnega«. V prispevku smo pokazali, da so podnebne spremembe za Kamnik dobesedno »lokalna« **grožnja za razpoložljivo količino vode** v ne bližnji prihodnosti. Napovedujemo, da bodo ob neukrepanju nastale pereče družbene napetosti, ki bodo posledica konfliktnih rab in neprilagojenosti na spremembe v naravi, kot tudi morebitne prihodnje pravne zahteve države ali EU, na primer za vzdrževanje minimalnih ekoloških pretokov; to posebej velja za območja v spodnjem toku rek (Vanham 2012). Poseben izziv bo tudi upravljanje vodnih količin ob sušah in poplavnih dogodkih. Pri slednjih bomo morali zlasti pri urejanju prostora sprejeti, da sta spremenljivost in negotovost ključni značilnosti naravnih sistemov (Komac 2008; 2014; 2016; Zorn in Komac 2009; 2015a; 2015b). Zdaj je še čas za odvrnitev od paradigme ukrotitve in podreditve narave za človeške potrebe in zahteve (Kaika 2005) k večji uporabi sonaravnih pristopov (Ferk in ostali 2020; Komac in Zorn 2020). Občina Kamnik lahko prevzame pobudo, podobno kot takrat, ko je postalo prvo slovensko mesto v okviru pobude Združenih narodov »Mesto in občina, odporna na nesreče«. Ukrepi so namreč uspešni, če so povezani z drugimi cilji in strategijami, upoštevajo podnebne spremembe, temeljijo na premišljenem pravnem okviru, obsegajo primerne tehnološke in »mehke« ukrepe in upravljanje s sodelovanjem vseh interesnih skupin (30+ Dobrih … 2020).

5 Kovačič in Ravbarjeva (2005: 81) za leto 2002 poročata o 40 odlagališčih odpadkov, od katerih je tretjina večjih od 10 m^3, skupaj pa obsegajo 250 m^3.

6 Ne na mojem dvorišču, angl. Not in my backyard, NIMBY.

Slika 7: Kamniška Bistrica poživlja Kršmančev park v Kamniku. (Foto: Blaž Komac, april 2021)

ZAHVALA: Prispevek temelji na raziskovalnem programu Geografija Slovenije (P6-0101) in projektu Upravljanje lavinske nevarnosti s pomočjo klasifikacije reliefa (J6-2591), ki ju sofinancira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.

6 Literatura

30+ DOBRIH PRAKS na področju blaženja podnebnih sprememb in prilagajanja nanje na Biosfernem območju Julijske Alpe, 2020 (https://www.tnp.si/assets/Publikacije/E-zbir-dobrih-praks-na-podrocju-blazenja-podnebnih-sprememb-in-prilagajanja-nanje-na-BOJA.pdf, dostop 10. 5. 2021).

Joseph ALCAMO, Martina FLÖRKE, Michael MÄRKER, 2007: Future long-term changes in global water resources driven by socio-economic and climatic changes. *Hydrological Sciences* 52(2). 247–275.

Maria KAIKA, 2005: *City of Flows*. London: Routledge.

Edward, BARBIER, 2019: *The Water Paradox. Overcoming the Global Crisis in Water Management*. New Haven: Yale University Press.

Aleksander BELEC, 2010: Dolina Kamniške Bistrice – geografske značilnosti, pomen vodnih virov in podnebno-hidrološke razmere. V: *Kamniški zbornik* 20. 55–65.

Martin BENISTON, Markus STOFFEL, Margot HILL, 2011: Impacts of climatic change on water and natural hazards in the Alps: Can current water governance cope with future challenges? Examples from the European "ACQWA" project. V: *Environmental Science & Policy* 14(7). 734–743.

Martin BENNISTON, Daniel FARINOTTI, Markus STOFFEL, Liss M. ANDREASSEN, Erika COPPOLA, Nicolas ECKERT, Adriano FANTINI, Florie GIACONA, Christian HAUCK, Matthias HUSS, Hendrik HUWALD, Michael LEHNING, Juan-Ignacio LÓPEZ-MORENO, Jan MAGNUSSON, Christoph MARTY, Enrique MORÁN-TEJÉDA, Samuel Morin, Mohamed NAAIM, Antonello PROVENZALE, Antoine RABATEL, Delphine SIX, Johann STÖTTER, Ulrich STRASSER, Silvia TERZAGO, Christian VINCENT, 2018: The European mountain cryosphere: a review of its current state, trends, and future challenges. V: *The Cryosphere* 12. 759–794.

Matteo BISAGLIA, Alberto CISOTTO, Renelda STOCCO, 2015: Smernice za zaščito vodonosnikov (http://astis.ung.si/sites/default/files/astis/guidelines_SLO.pdf, dostop 10. 5. 2021).

Branka, BRAČIČ-ŽELEZNIK, Tina ZAJC BENDA, Petra SOUVENT, Barbara ČENČUR CURK, 2011: Vpliv podnebnih sprememb na razpoložljivost vodnih virov. V: *Zbornik referatov, Mišičev vodarski dan 22*, 92–102.

Valentina BREČKO GRUBAR, 2006. *Trajnostno sonaravno gospodarjenje z vodnimi viri v porečju Kamniške Bistrice*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo.

Anne E. CAREY, Matija ZORN, Jure Tičar, Matej LIPAR, Blaž KOMAC, Susan A. WELCH, Devin F. SMITH, William Berry LYONS, 2019: Glaciochemistry of cave ice: Paradana and Snežna Caves, Slovenia. V: *Geosciences* 9(2). 1–12.

Dejan CIGALE, Barbara LAMPIČ, 2019: Razvoj turistične destinacije na primeru občine Kamnik. V: *GeograFF* 12. Ljubljana: Filozofska fakulteta.

Simon FANE, Andrea Jean TURNER, 2010. Integrated water resource planning in the context of climate uncertainty. Water Science and Technology: Water Supply 10(4). 487–494.

Mateja FERK, Rok CIGLIČ, Blaž KOMAC, Denes LÓCZY, 2020: Management of small retention ponds and their impact on flood hazard prevention in the Slovenske Gorice Hills. V: *Acta geographica Slovenica* 60(1). 107-125.

Peter FRANTAR, 2008. Vodna bilanca obdobja 1971–2000. V: *Vodna bilanca Slovenije 1971–2000*. Ljubljana: Ministrstvo za okolje in prostor, Agencija Republike Slovenije za okolje.

Peter FRANTAR, Mauro HRVATIN, 2005. Pretočni režimi v Sloveniji med letoma 1971 in 2000. V: *Geografski vestnik* 77(2). 115–127.

Ivan GAMS, 2003: *Kras v Sloveniji v prostoru in času*. Ljubljana: Založba ZRC.

Pavle GANTAR, 2020: Voda, ki povezuje, voda, ki razdružuje. Sociološki pogled na aktualne probleme voda. V: *Vodni dnevi*. Rimske Toplice, 17.–18. september 2020 (https://sdzv-drustvo.si/wp-content/uploads/2020/10/1_GANTAR-clanek.pdf, dostop 7. 5. 2021).

GOTRAWAMA – Čezmejno upravljanje z vodami v urbanih območjih Gorice, Nove Gorice in Šempeter-Vrtojbe, 2021 (http://www.gotrawama.eu/gotrawamafinalprogram.htm, dostop 10. 5. 2021).

Eva HARMEL, Sabina CEPUŠ, Matevž PREMELČ, Sašo WELDT, Aleksandra KRANJC, Klemen STRMŠNIK, Matjaž HARMEL, 2020: Estetska vrednost in doživljanje Velike planine. V: *Modeliranje pokrajine*. 223–231.

Till HARUM, Walter POLTNIG, Christophe RUCH, G. FREUNDL, J. SCHLAMBERGER, 2007: Variability and trends of groundwater recharge in the last 200 years in a south alpine groundwater system: Impact on the water supply. International Conference on Managing Alpine Future. Innsbruck, 15–17 oktober 2007 (https://www.researchgate.net/publication/261652949_Variability_and_trends_of_groundwater_recharge_in_the_last_200_years_in_a_South_Alpine_groundwater_system_Impact_on_the_water_supply, dostop 10. 5. 2021).

Mauro HRVATIN, Matija ZORN, 2017: Trendi pretokov rek v slovenskih Alpah med letoma 1961 in 2010. V: *Geografski vestnik* 89(2). 9–35.

Mauro, HRVATIN, Matija ZORN, 2020: Podnebne in hidrološke spremembe v gorskem svetu Slovenije med letoma 1961 in 2018. V: *Obisk gora v času podnebnih sprememb*. Mojstrana, 20. junij 2020.

Blaž KOMAC, 2017: Prožna mesta – trajnostni razvoj in naravne nesreče. V: *Trajnostni razvoj mest in naravne nesreče, Naravne nesreče* 4. 11–21. Ljubljana: Založba ZRC.

Blaž KOMAC, Miha PAVŠEK, Matija ZORN, 2008: Naravne nesreče – družbeni problem? V: *Naravne nesreče* 1. Ljubljana: Založba ZRC.

Blaž KOMAC, Matija ZORN, 2014: (Ne)prilagojenost družbe na naravne nesreče. V: *(Ne)prilagojeni, Naravne nesreče* 3. 17–27.

Blaž KOMAC, Matija ZORN, 2020: Pomen negradbenih ukrepov za poplavno varnost. V: *Geografski vestnik* 92(1). 113–131.

Maja KOPAČ, 1991: Velika planina. Valorizacija krajinskega območja za potrebe razvoja (http://borut.blog.siol.net/files/2017/04/Nacrt-upravljanja-z-obiskom_Velika-planina.pdf, dostop 7. 5. 2021).

Gregor KOVAČIČ, Nataša RAVBAR, 2005: Kartiranje onesnaževalcev kraške podtalnice na Veliki planini (Slovenija). V: *Acta carsologica* 34(1). 73–85.

Vido KREGAR, 1986: O raziskavah vodnih razmer v jamah na Veliki planini. V: *Naše jame* 28. 63–64.

Vido KREGAR, Klemen KREGAR, Tadej URŠIČ, 2004: Jame osamelega krasa Kamnika in Tuhinja. V: *Kamniški zbornik* 17. 275–284.

Pavle KUNAVER, 1957: Kras v Kamniških planinah. V: *Kamniški zbornik*. 272–286.

Ralf LUDWIG, Roberto ROSON, Christos ZOGRAFOS, Giorgios KALLIS, 2011: Towards an inter-disciplinary research agenda on climate change, water and security in Southern Europe and neighboring countries. V: *Environmental Science & Policy* 14(7). 794–803.

Antonio MASSARUTTO, 2011: Water in climate change, Compact 3. A background report of Cipra (https://www.cipra.org/sl/dosjeji/23/CompactWater.pdf/inline-download, dostop 10. 5. 2021).

Theodoros MASTROTHEODOROS, Christoforos PAPPAS, Peter MOLNAR, Paolo BURLANDO, Gabriele MANOLI, Juraj PARAJKA, Riccardo RIGON, Borbala SZELES, Michele BOTTAZZI, Panagiotis HADJIDOUKAS, Simone FATICHI, 2020: More green and less blue water in the Alps during warmer summers. V: *Nature Climate Change* 10. 155–161.

Filippo MENGA, Erik SWYNGEDOUW, 2018: States of water. V: *Water, Technology and the Nation-State*. Abingdon: Routledge. 1–18.

Blaž MOČNIK, 2019: Bistra hči planin izgublja svojo moč. *Delo*, 26. 9. 2019 (https://www.delo.si/novice/slovenija/bistra-hci-planin-izgublja-svojo-moc, dostop 10. 5. 2021).

Janez NARED, Nika RAZPOTNIK VISKOVIĆ, Blaž KOMAC, 2015: The Alps: A physical geography, political, and program framework. V: *Acta geographica Slovenica* 55(1). 165–172.

Janez NARED, David BOLE, 2020: *Participatory research and planning in practice*. Cham: Springer Open.

Dušan NOVAK, 1992: Z gore teče (tudi) umazanija: raziskave voda na Veliki planini. V: *Planinski vestnik* 92(1). 16–17.

Dušan NOVAK, 1993: Z gora vse priteče v doline: Nove raziskave pretakanja alpskih voda. V: *Planinski vestnik* 93(2). 66–67.

Dušan NOVAK 1994/1995: Podzemeljske vode v Kamniških in Savinjskih Alpah. V: *Geologija* 36. 415–435.

Paul Chris MILLY, Krista A. DUNNE, Aldo V. VECCHIA, 2005: Global pattern of trends in streamflow and water availability in a changing climate. V: *Nature* 438(*7066*). 347–350.

Drago PERKO, Milan OROŽEN ADAMIČ, 1998: *Slovenija, pokrajine in ljudje*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Franci PETEK, 2005: *Spremembe rabe tal v slovenskem alpskem svetu*. *Geografija Slovenije* 11. Ljubljana: Založba ZRC.

Poročilo o zdravstveni ustreznosti pitne vode iz vodovodov, ki so v upravljanju komunalnega podjetja Kamnik d. d. za leto 2018, 2019. Nacionalni laboratorij za zdravje, okolje in hrano (http://www.kpk-kamnik.si/wp-content/uploads/2019/03/letno-poro%C4%8Dilo.pdf , dostop 7. 5. 2021).

Regionalne podnebne spremembe in prilagajanje nanje – Alpe se soočajo z izzivom spremenjenih lastnosti vodnih virov. Poročilo Evropske agencije za okolje 8/2009 (https://www.eea.europa.eu/sl/publications/regionalne-podnebne-spremembe-in-prilagajanje-nanje-2014-alpe-se-soocajo-z-izzivom-spremenjenih-lastnosti-vodnih-virov/download, dostop 10. 5. 2021).

Christian RIXEN, Michaela TEICH, Corina LARDELLI, David GALLATI, Mandy POHL, Marco PÜTZ, Peter BEBI, 2011: Winter tourism and climate change in the Alps: anassessment of resource consumption, snow reliability and futuresnowmaking potential. V: *Mountain Research and Development* 31. 229–236.

Rajko SLAPNIK, Vido KREGAR, 2020: Analize izvirskih, potočnih in fekalnih vod velikoplaninske planote. V: *Kamniški zbornik* 25. 57–71.

Steven SOLOMON, 2009: *Water: The epic struggle for wealth, power and civilization*. New York: HarperCollins.

Spare – Strateško načrtovanje in usklajevanje na področju ohranjanja in obnove alpskih rečnih ekosistemov. Projekt Interreg, 2015–2018 (https://www.alpine-space.eu/projects/spare/sl/pilot-areas/inn, dostop 7. 5. 2021).

Strategija trajnostnega upravljanja vodnih virov v Karavanke UNESCO Globalnem Geoparku (http://www.si-at.eu/si2/karawat, dostop 7. 5. 2021).

Adriaan J. TEULING, 2018: A hot future for European droughts. V: *Nature Climate Change* 8. 364–365.

Tajan TROBEC, 2018: Hidrogeografske značilnosti. Kamniška Bistrica: geografska podoba doline. V: *GeograFF* 22. Ljubljana: Filozofska fakulteta.

Florjana ULAGA, 2002: Trendi spreminjanja pretokov slovenskih rek. V: *Dela* 18. 93–114.

Davy VANHAM, 2012: The Alps under climate change: implications for water management in Europe. V: *Journal of Water and Climate Change* 3(3). 197–206.

Velika planina beleži rekordno število obiskovalcev, 2019 (http://www.velikaplanina.si/2019/08/16/velika-planina-belezi-rekordno-stevilo-obiskovalcev, dostop 7. 5. 2021).

Matija ZORN, Blaž KOMAC, 2009: Naravne nesreče kot omejitveni dejavnik razvoja. V: *Razvojni izzivi Slovenije*. 135–145.

Matija ZORN, Blaž KOMAC, 2015a: Naravne nesreče kot razvojni izziv. V: *Globalni izzivi in regionalni razvoj*. 163–177.

Matija ZORN, Blaž KOMAC, 2015b: Naravne nesreče in družbena neodgovornost. V: *Geografski vestnik* 87(2). 75–93.

Foto: Jana Bratuž

Matija Križnar[1]
Vojkova cesta 73, Ljubljana
matija.paleo@gmail.com

Mirjan Žorž[2]
Prešernova 53, Grosuplje
zorz@siol.net

Mineraloška dediščina s prelaza Kozjak v Tuhinjski dolini

Izvirni znanstveni članek

Cesta skozi Tuhinjsko dolino se na najvišji točki vzpne čez prelaz Kozjak. Ob useku pod prelazom so razkrite triasne dolomitne kamnine, v katerih smo našli zanimivo združbo mineralov. V temno sivem dolomitu, ki je ponekod močno tektonsko pretrt, je tektonska breča, v kateri smo odkrili kristale dolomita, kremena, apatita, pirita in kalcita.
Ključne besede: geologija, minerali, kremen, dolomit, apatit, pirit, Tuhinjska dolina

At its highest point, the road through the Tuhinj Valley crosses the Kozjak Pass. Near the pass, Triassic dolomite rocks are uncovered, in which we have found an interesting association of minerals. In the dark grey dolomite, which has been tectonically crushed in places, a tectonic breccia can be traced, in which crystals of dolomite, quartz, apatite, pyrite and calcite have been discovered.
Key words: geology, minerals, quartz, dolomite, apatite, pyrite, Tuhinj Valley

Uvod in zgodovina raziskovanja

Tuhinjska dolina je že dolga stoletja pomembna povezava med zahodnim in vzhodnim delom Slovenije, predvsem med Gorenjsko in Štajersko. Dolga stoletja je bila tudi ena glavnih cestnih povezav med Kamnikom in Vranskim ter naprej Celjem. Cesta skozi Tuhinjsko dolino na svoji najvišji točki prečka prelaz Kozjak (655 m), ki je tudi razvodnica med Motnišnico proti vzhodu in Nevljico proti zahodu.

Geomorfološko je Tuhinjska dolina nastala v postmiocenskem obdobju, kar kažejo tudi deformirane plasti miocenskih sedimentov na osrednjih predelih doline (Rakovec 1939). Dolina se je v tektonskem smislu oblikovala v tako imenovani Tuhinjski sinklinali (po Rakovcu tudi Tuhinjska terciarna sinklinala – Premru 1974). V osrednjem delu doline je prišlo na južni strani do narivanja mezozojskih plasti (Tuhinjski nariv) na mlajše terciarne plasti in do tvorbe luskaste zgradbe (Premru 1974). Dolina ima zato na severni strani dokaj položna pobočja, medtem ko je na južni strani bolj strma, kar je verjetno posledica močnega narivanja.

Tuhinjska dolina je bila v preteklosti verjetno zanimiva za iskalce kovin in premoga. Pred desetletjem je o zanimivih kristalih dolomita, predvsem pa kremena, prvi pisal Viljem Podgoršek, ki jih je našel na prelazu Kozjak (Podgoršek 2010). Navaja, da se do več centimetrov veliki kristali kremena pojavljajo v strti dolomitni kamnini. Po objavi pa je, čeprav zelo zanimivo in lahko dostopno najdišče, utonilo v pozabo.

Slika 1: Pogled na najdišče mineralov pod Kozjakom, kjer je v manjšem kamnolomu razgaljena temno siva dolomitna kamnina (pogled proti severu).

Geološka zgradba okolice

Raziskovanje najdišča na Kozjaku smo pričeli s podrobno proučitvijo geološke podlage. Nahaja se približno dvesto metrov od prelaza proti vzhodu ob cestnih serpentinah proti Špitaliču (slika 1)[3]. Najdišče je dejansko manjši kamnolom, ki ga občasno izkoriščajo za izkop dolomita. Kamnino predstavlja bolj ali manj temno siv dolomit, ki je predvsem v gornjem delu useka (kamnoloma) močno tektonsko zdrobljen in razpokan. V spodnjem delu pa postaja svetlejši in bolj plastnat z izrazitimi in razločnimi plastmi. Po podatkih *Osnovne geološke karte* so dolomitne plasti na Kozjaku uvrščene v obdobje srednjega triasa oziroma natančneje v anizij. Med debelejšimi zaporednimi plastmi dolomita se pojavljajo plasti apnenca z roženci, skrilavega glinavca in vložki breč. O prisotnosti kremena pričajo vložki apnenca, ki je sekundarno okremenjen (Premru 1983).

Mineralno združbo smo našli zgolj v tektonski breči, ki predstavlja močno prepokano kamnino z zelo majhnim premikom odlomljenih kosov, ki so bili nato med seboj povezani (cementirani). Vezivo med posameznimi delci kamnin je kristalizirani dolomit. V naslednjih fazah so kristalili še drugi minerali, če je bilo le dovolj prostora v nastalih votlinicah in luknjah med vezivom. Nastanek kristalov lahko z gotovostjo povežemo z močno tektonsko dejavnostjo, kjer je prišlo do razta-

1 Magister geoloških znanosti, paleontolog, zaposlen v Prirodoslovnem muzeju Slovenije na Kustodiatu za geologijo.

2 Doktor kemijskih znanosti.

3 Vse fotografije: Matija Križnar. Risbe kristalov: Mirjan Žorž.

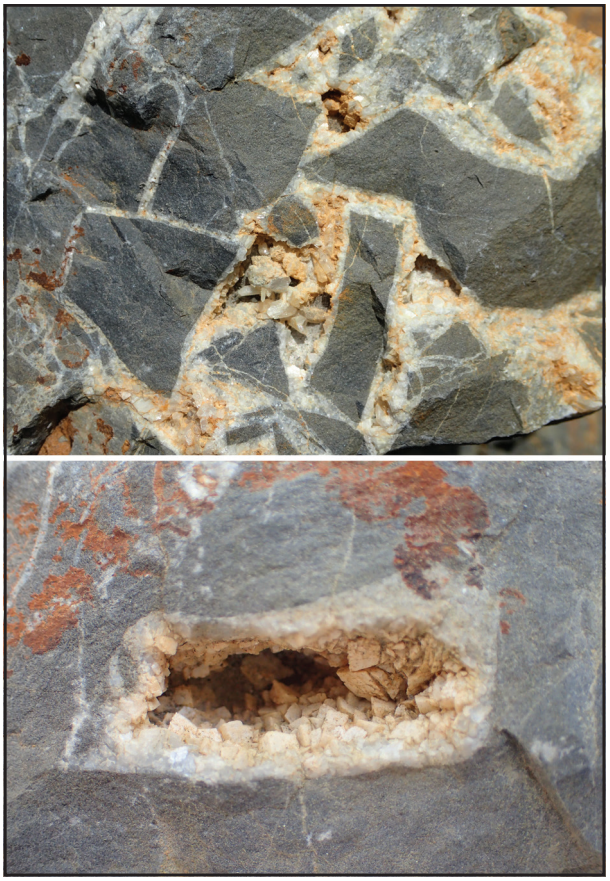

Slika 2: Tektonska breča z vezivom, ki je predvsem mineral dolomit. Kjer je bilo med kamnitimi delci dovolj prostora (votlinice, luknje), je kristalil še kremen (slika zgoraj). V votlinicah so ponekod zgolj porcelanasto beli kristali dolomita (slika spodaj).

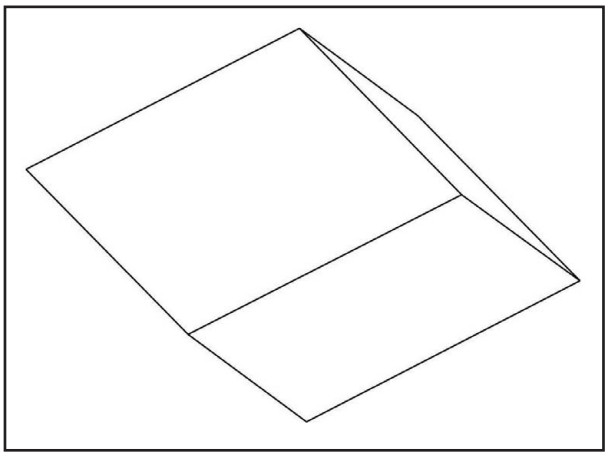

Slika 3: Značilna romboedrska oblika kristala dolomita

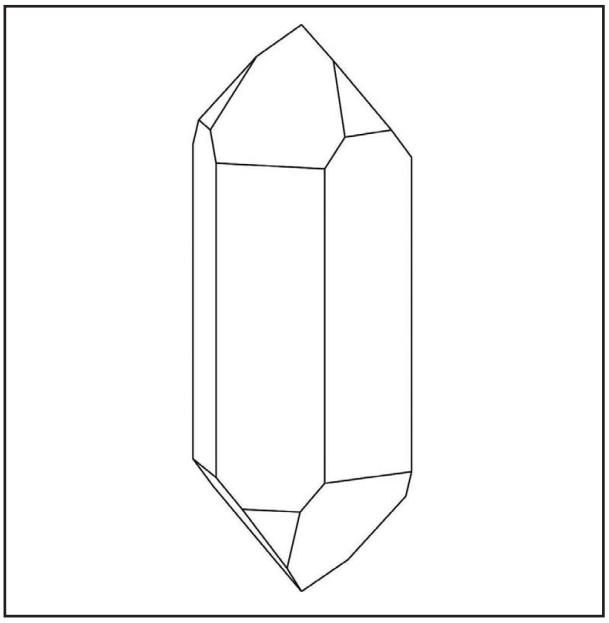

Slika 4: Značilna oblika kremenovega kristala

pljanja s kremenico bogatih kamnin. Nato je prišlo do ponovne kristalizacije iz raztopin v lepo oblikovane in razvite kristale.

Mineralna združba

Na najdišču Kozjak smo našli nekaj zanimivih mineralov z značilnimi oblikami kristalov, ki so posebnost v tem delu Slovenije. Iz preraščanja kristalov in položaja v kamnini smo lahko razbrali, da je kristalizacija potekala v več fazah. V nadaljevanju predstavljamo raziskane minerale in njihove kristalne oblike.

Dolomit $CaMg\,[CO_3]_2$ je najpogostejši mineral na najdišču in tvori tudi večji del veziva v tektonski breči. Kristali dolomita se pojavljajo posamično in v skupkih na stenah votlin v kamnini (slika 2). Kristali so romboedrske oblike (slika 3); redko pa so izrazito sedlasti (nekoliko zviti kristali). Dosežejo velikost do 6 milimetrov, njihova barva pa je porcelanasto bela do svetlo siva. Pogosto so rjavkasto obarvani zaradi prevlek železovih oksidov. V Sloveniji so kristali dolomita dokaj pogosti in jih lahko najdemo na mnogih mestih. Znana najdišča kristalov dolomita so v okolici Škofje Loke, Gorenje vasi v Poljanski dolini in Črnega Vrha nad Polhovim Gradcem (Vidrih & Mikuž 1995; Jeršek 2006; Rečnik 2007).

Kremen SiO_2 je najbolj razširjen mineral na Zemlji. Najdemo ga v vseh tipih kamnin, zato je najbolj raziskan in kristalografsko proučen mineral (Žorž & Rečnik 1998). Kremen nastopa v lepo oblikovanih in ploskovno bogatih kristalih, na katerih so doslej določili veliko število kristalografskih likov.

Na najdišču Kozjak smo našli nekaj različnih oblik kremenovih kristalov. Večji del gre za dolgoprizmatske kristale, ki so mlečno beli, nekateri pa popolnoma prozorni (slika 4). Večina kristalov ima značilno stopničasto strukturo, ker so se med njihovo rastjo menjavale ploskve prizme in romboedra. Taki kristali se zato proti vrhu (terminaciji) ožijo (slika 5). Eden izmed njih je imel močno razjedene ploskve. V redkih primerih smo našli tudi biterminirane dolgoprizmatske kristale. Ti so običajno le z osrednjim delom priraščeni na kristale dolomita (slika 6). Biterminirani kristali so nastali zgolj v votlinicah, kjer je bilo dovolj prostora za njihovo rast, vendar ne presegajo dolžine 10 mm. Večina kristalov je v celoti prerasla votline, zato ima razvit le osrednji prizmatski del. Najlepše ohranjeni kristali kremena

Slika 5: Kristali kremena se stopničasto ožijo proti svojim vrhovom. Dolžini kristalov: 12 in 10 mm. Levi kristal je našel Viljem Podgoršek (Muzej Pangea).

Slika 6: Biterminirani kremenovi kristali so priraščeni na kristalih dolomita.

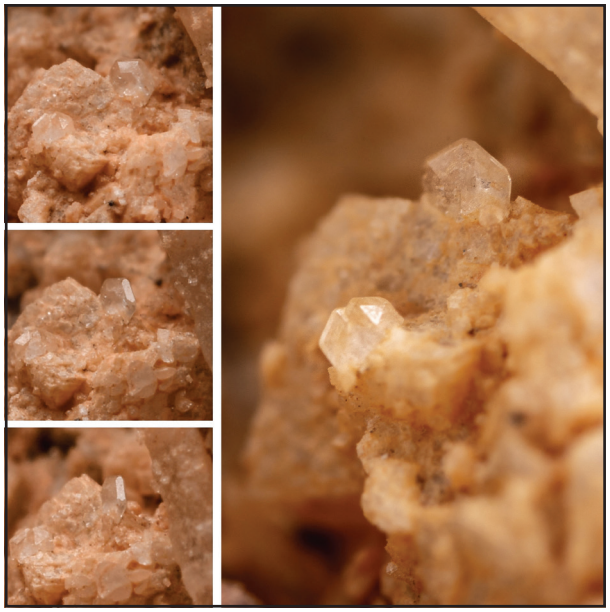

Slika 7: Drobni kristali apatita imajo značilno šesterokotno obliko. Apatit predstavlja največje presenečenje med mineralno združbo Kozjaka. (Zbirka: Mirjan Žorž)

merijo med 5 in 9 milimetrov. Kamnina, v kateri so kremenovi kristali, je precej trda, zato je težko iz nje izluščiti kose z nepoškodovanimi kristali. Pod udarci kladiva kristali hitro počijo in se ločijo s podlage.

Apatit Ca_5 [(F, Cl, OH)I$(PO_4)_3$] se tu pojavlja v drobnih, manj kot milimeter velikih kristalih (slika 7). Opazili smo jih šele ob pregledu fotografij. Pojavlja se v sploščenih šesterokotnih kristalih (slika 8). Večinoma so brezbarvni in prosojni z značilnim sijajem na ploskvah. Nekatere prekrivajo prevleke železovih oksidov. Apatit je v Sloveniji dokaj redek mineral. V zadnjih letih so nekaj lepih kristalov našli blizu Krašnje in v okolici Ljubljane (Jeršek 2006; Rečnik 2007).

Pirit FeS_2 se pojavlja v zelo majhnih oktaedrskih kristalih (slika 9), ki so zaradi izpostavljenosti vremenskim vplivom že močno oksidirani. Po nekaterih površinah tektonske breče smo zasledili še **železove** in **manganove okside** v obliki razvejanih dendritov.

Kalcit $CaCO_3$ oblikuje kristale z romboedrskimi terminacijami, ki se pojavljajo v manjših skupkih (slika 10, 11). Le redko prekrivajo večje površine. Posamezni kristali lahko dosežejo velikost do 5 mm. Vsi večji kristali kalcita imajo jantarno (rumeno rjavo) barvo, le zelo drobni so brezbarvni.

Ob pregledu nekaterih večjih blokov tektonske breče smo lahko že na najdišču določili faze kristalizacije mineralov. Tako je prvi kristalil dolomit, ki prekriva tudi stene razpok in votlinic v breči. O kristalizaciji dolomita pred kremenom pričajo romboedrsko oblikovani odtisi njegovih kristalov na kremenovih ploskvah. Kristali dolomita so se kasneje v celoti raztopili, za njimi pa so ostali le odtisi. V drugi fazi so kristalili kremen, apatit in pirit. Nazadnje je izkristaliziral kalcit, ki nima neposredne povezave s predhodnimi fazami, saj je posledica preperevanja in zakrasevanja dolomitne kamnine.

Zaključek

Najdišče Kozjak s svojo mineralno združbo lahko uvrščamo ob bok nekaterim najdiščem v okolici Škofje Loke (Gosteče, predor Sten in Crngrob), Gorenje vasi (Zadobje) in v okolici Turjaka (Žorž & Rečnik 1998, Jeršek 2006, Rečnik 2007, Žorž s sod. 2015). Na omenjenih najdiščih je prvi kristalil dolomit in nato drugi minerali, predvsem lepi kristali kremena, medtem ko je kalcit dokaj redek spremljevalec. Precejšnje presenečenje s Kozjaka predstavlja apatit. Ker je bil zaenkrat tu odkrit le na enem primerku, bodo naše raziskave usmerjene v iskanje dodatnih kristalov.

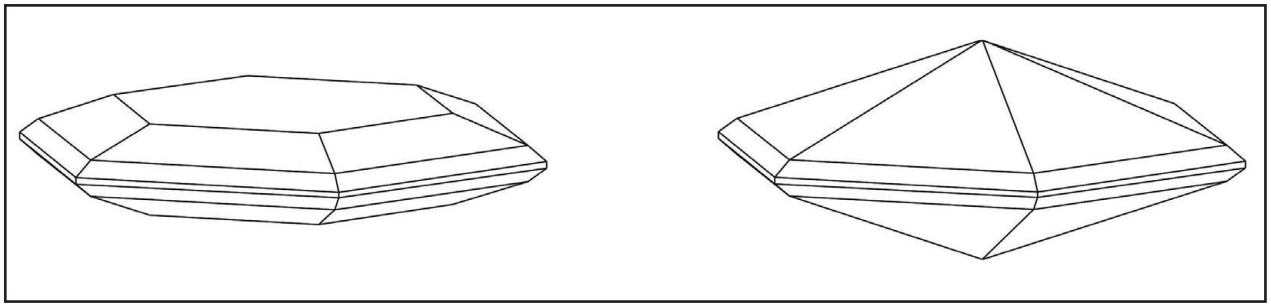

Slika 8: Sploščeni kristali apatita imajo šesterokotno obliko.

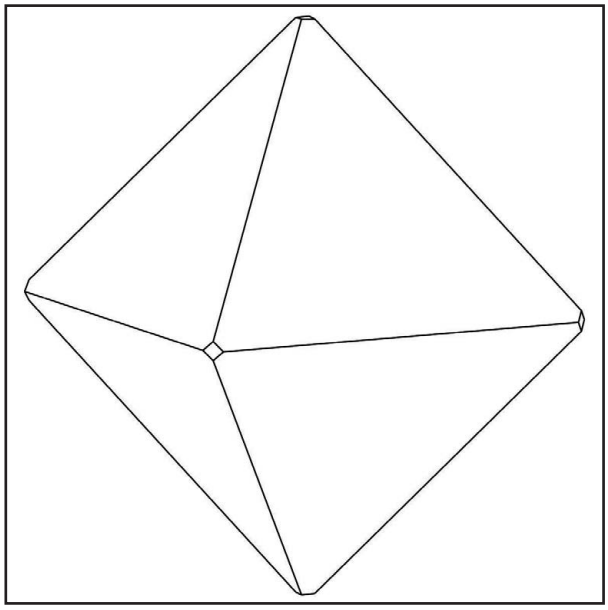

Slika 9: Oktaedrski kristali pirita

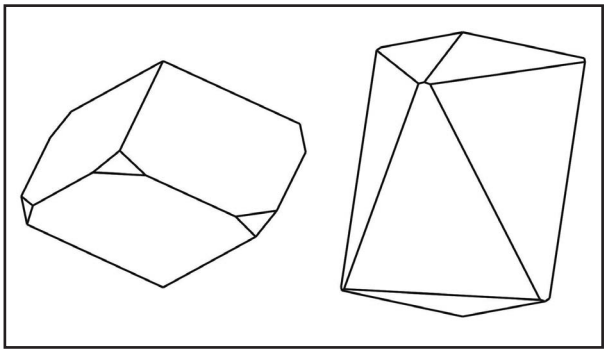

Slika 11: Oblika kristalov kalcita

Slika 10: Jantarno rumeni kristali kalcita so kristalizirali veliko kasneje kot preostali minerali. Običajno se kalcit pojavlja v skupkih ali prevlekah po prepereli dolomitni kamnini.

Zahvala

Ob nastajanju tega prispevka smo se pri prepoznavanju nastanka tektonskih breč obrnili tudi na geologinji Mirko Trajanovo in Mirjam Vrabec, ki sta pomagali z nekaterimi nasveti in s svojim geološkim znanjem. Viljem Podgoršek nam je za pregled in fotografiranje posodil nekaj svojih primerkov. Vsem se na tem mestu najlepše zahvaljujemo.

Literatura in viri

Miha JERŠEK (ur.), 2006: Mineralna bogastva Slovenije. V: *Scopolia*, Suppl. 3. 545 str.

Viljem PODGORŠEK, 2011: Minerali na prelazu Kozjak v Tuhinjski dolini. V: *Društvene novice* (Društvo prijateljev mineralov in fosilov Slovenije), Tržič, 44.

Uroš PREMRU, 1974: Triadni skladi v zgradbi osrednjega dela Posavskih gub. V: *Geologija*, 17. 261–297.

Uroš PREMRU, 1983: *Osnovna geološka karta SFRJ 1 : 100.000, Tolmač lista Ljubljana.* Beograd: Zvezni Geološki zavod. 75 str.

Ivan RAKOVEC, 1939: H geologiji in morfologiji Tuhinjske doline. V: *Hrvatski geografski glasnik,* 8–10 (1). 175–185.

Aleksander REČNIK (ur.), 2007: *Nahajališča mineralov v Sloveniji.* Ljubljana: Institut Jožef Stefan, Odsek za nanostrukturne materiale. 384 str.

Renato VIDRIH & Vasja MIKUŽ, 1995: *Minerali na Slovenskem.* Ljubljana: Tehniška založba Slovenije. 379 str.

Mirjan ŽORŽ, Vili RAKOVC, Igor DOLINAR, 2015: Pod Stenom. V: *Proteus*, 78 (4). 163–169.

Mirjan ŽORŽ, Aleksander REČNIK, Rajko Pavlovec, 1998: *Kremen in njegovi pojavi v Sloveniji.* Ljubljana, Begunje na Gorenjskem: Galerija Avsenik, Begunje na Gorenjskem. 63 str.

Rudi Verovnik[1]
Prisojna pot 21, Kamnik
rudi.verovnik@bf.uni-lj.si

Gordana Glavan[2]
Prisojna pot 21, Kamnik
gordana.glavan@bf.uni-lj.si

Dnevni metulji (Lepidoptera: Papilionoidea) območja občine Kamnik nekoč in danes

Izvirni znanstveni članek

Na podlagi razpoložljivih literaturnih virov, pregleda muzejskih zbirk in lastnih terenskih raziskav je bilo do danes na območju občine Kamnik ugotovljenih 121 vrst dnevnih metuljev, kar občino uvršča med vrstno najbolj bogate v Sloveniji. Med njimi je 17 vrst, ki so bile opažene samo v prejšnjem stoletju in za večino lahko domnevamo, da so zaradi izgube življenjskega prostora lokalno izumrle. Med njimi izstopa rdeči apolon (*Parnassius apollo*), ki počasi izginja tudi drugod v Sloveniji. Kljub temu pa v kamniški občini še najdemo nekatera vrstno bogata območja, ki jih predstavljava v tem pregledu. Začenjava s pregledom posebnosti visokogorja Kamniških Alp, kjer živijo vrste, prilagojene na ekstremno mrzla okolja. Nadaljujeva z veliko pestrostjo vrst Kamniškega vrha in zanimivostmi iz dolin alpskega predgorja. Posebno pozornost nameniva pregledu še vedno vrstno bogatih suhih travnikov v Tuhinjski dolini in zadnjim ostankom mokrotnih travnikov, ki so bili v zadnjih desetletjih najbolj izpostavljeni negativnim spremembam. Takšno bogastvo dnevnih metuljev, ki pa se ga premalo zavedamo, nam je lahko v ponos in spodbudo, da ga ohranimo za prihodnje rodove.
Ključne besede: favna, pestrost, ogroženost, razširjenost

Based on available literary sources, reviews of museum collections and own field studies, 121 species of butterflies have been recorded in the Municipality of Kamnik to date, which ranks it among the richest in Slovenia. Among them, there are 17 species that were last observed only in the last century and for the most part we can assume that they became locally extinct due to the loss of habitat. Among them, the Apollo (*Parnassius apollo*) certainly stands out as a species that is slowly disappearing also elsewhere in Slovenia. Regardless, in the Municipality of Kamnik, we can still find some species-rich areas, which are presented in this review. We start with introducing of the high alpine specialist species of the Kamnikean Alps, which are well adapted to extremely cold environments. We then continued presenting the high diversity of the Kamniški vrh Mountain and interesting species of the valleys of the pre-alpine region. Special attention is given to the overview of the still species-rich dry meadows in the Tuhinj Valley and the last remnants of wet meadows, which have been most exposed to negative changes in the last decades. Such a wealth of butterflies, which we are all too unaware of, should be our pride and should encourage us to preserve them for future generations.
Key words: fauna, diversity, endangerment, distribution

Uvod

Dnevni metulji so med najbolj prepoznavnimi skupinami žuželk, ki nas navdušujejo s pisano paleto barv od prvih pomladnih dni pa vse do pozne jeseni. So pomembni indikatorji ohranjenosti in s tem kvalitete našega okolja in tudi opraševalci kulturnih rastlin. Imajo seveda tudi širšo ekološko vlogo kot del prehranjevalnih spletov in njihovo izginjanje je pokazatelj splošnega upada biodiverzitete, sploh pa divjih opraševalcev, kar je v srednjeevropskem okviru v veliki meri vezano na spremembe v kmetijskih praksah. Dnevni metulji so namreč večinoma toploljubni in vezani na odprte travniške površine, ki so del kulturne krajine, ki jo je človek izoblikoval skozi stoletja. Nekoč vrstno bogati cvetoči travniki zdaj nezadržno izginjajo na račun monokultur trav, ki prinašajo večji dobiček. Dodatni težavi za mnoge cvetnice sta tudi prekomerna uporaba gnojil, saj prekomeren vnos hranil daje prednost samo nekaterim vrstam enokaličnic, in takojšnje baliranje pokošenega travinja, ki še dodatno siromaši semensko banko travnikov. To so seveda povsem legitimne prakse, ki kmetom omogočajo boljše preživetje, vendar pa obstajajo tudi alternative v obliki varstvenih shem, ki pa so zaradi preobsežne birokracije in prenizkih plačil trenutno še premalo privlačne. Tudi ekosistemske storitve, med katerimi bo v prihodnosti na prvem mestu pridobivanje pitne vode, bi morale postati pomemben vir dohodka za kmetije, ki se bodo odločale za bolj sonaravno kmetovanje.

Kljub svoji prepoznavnosti pa dnevni metulji predstavljajo le dobro desetino vseh vrst metuljev (Van Nieukerken s sod. 2011) in podobno tudi v Sloveniji prevladujejo nočni metulji s približno 3600 vrstami (Gomboc & Lasan 2006). Za primerjavo smo v Sloveniji do sedaj zanesljivo potrdili le 182 vrst dnevnih metuljev (Verovnik 2019, Verovnik s sod. 2021). Med njimi je tudi šest, morda tudi že sedem vrst, ki so v zadnjem stoletju pri nas izumrle. Na območju občine Kamnik je bilo na podlagi pregleda zbirk, literature in lastnih raziskav do sedaj zabeleženih 121 vrst dnevnih metuljev, kar je 66 % vseh v Sloveniji potrjenih vrst. Seznam zagotovo ni končen, saj do sedaj na obravnavanem območju še ni bilo sistematičnih favnističnih raziskav.

Tudi zgodovina raziskav metuljev na območju občine Kamnik ni ravno bogata. Eden ključnih virov je objavljen seznam metuljev dežele Kranjske Ivana Hafnerja, ki v prvem delu obravnava dnevne metulje (Hafner 1909). V seznamu je za Kamnik ali Kamniško Bistrico navedenih kar nekaj vrst, ki jih sedaj ne najdemo niti v širši okolici občine Kamnik. Mednje sodi rdeči apolon (*Parnassius apollo*), katerega prisotnost potrjuje tudi material v Prirodoslovnem muzeju Slovenije (slika 1[3]). Ta simbol slovenskih gora je pred stoletjem poseljeval strma skalnata pobočja v začetnem delu

1 Doktor znanosti, predavatelj na Biotehniški fakulteti, Oddelek za biologijo.

2 Doktorica znanosti, predavateljica na Biotehniški fakulteti, Oddelek za biologijo.

3 Vse slike sta posnela avtorja članka.

Slika 1: Rdeči apolon (Parnassius apollo)

Slika 2: Laponski rjavček (Erebia pandrose)

Kamniške Bistrice, v Kamniških Alpah pa je verjetno preživel še do začetka devetdesetih let prejšnjega stoletja. Druge lokalno izumrle in večinoma toploljubne vrste, ki jih navaja Hafner, so še: lunolisi debeloglavček (*Thymelicus acteon*), spreminjavi cekinček (*Lycaena alciphron*), šetrajev sleparček (*Pseudophilotes vicrama*), dvopiki livadar (*Brenthis hecate*) ter veliki (*Hipparchia fagi*) in rjasti gozdnik (*H. semele*). Najdbe nekaterih izmed njih potrjuje tudi katalog zbirke metuljev Prirodoslovnega muzeja v Beogradu (Andjus 2008), kjer je v zbirki Ora Wagnerja iz leta 1930 tudi primer pisanega lepotca (*Nymphalis xanthomelas*) s Krvavca. Drugi obsežnejši pregled, ki vključuje tudi podatke za občino Kamnik, je atlas dnevnih metuljev Slovenije (Verovnik s sod. 2012) in dopolnitve k atlasu (Čelik 2013). V pregledu zanimivosti favne dnevnih metuljev občine so upoštevane tudi lastne raziskave po letu 2012.

Pregled zanimivejših vrst po območjih

Kamniško-Savinjske Alpe

Favna dnevnih metuljev visokogorja je zelo specifična, saj se tu pojavljajo le vrste, ki so prilagojene na kratko vegetacijsko sezono in nizke temperature. Čeprav so Kamniško-Savinjske Alpe tudi kot celota v primerjavi z drugimi visokogorji v Sloveniji vrstno najmanj bogate, vendarle nudijo zatočišče nekaj tipičnim gorskim vrstam dnevnih metuljev. Že takoj, ko skopni zadnji sneg, se na cvetočih travnatih pobočjih ob gozdni meji in nad njo pojavijo planinski belin (*Pieris bryoniae*), planinski slezovček (*Pyrgus andromedae*) in laponski rjavček (*Erebia pandrose*) (slika 2), katerega razširjenost obsega tudi najsevernejše dele Evrope in Azije. Rod rjavčkov (*Erebia*) tudi sicer vključuje številne gorske vrste in v Sloveniji šteje 16 vrst, od katerih jih je le polovica razširjena tudi v Kamniških Alpah. Nekoliko kasneje v juliju se na skalovjih, meliščih in stenah pojavi skalni rjavček (*Erebia gorge*), vse do zgodnje jeseni pa na gorskih travnikih vztraja temni rjavček (*Erebia pronoe*).

Kamniški vrh

Zaradi svoje lege in južne ekspozicije je Kamniški vrh stičišče tako gorskih kot tudi toploljubnih vrst dnevnih metuljev in je gotovo vrstno najbolj pestro območje v občini. Na pobočjih od potoka Bistričica pa do vrha je bilo do sedaj opaženih 68 vrst dnevnih metuljev, med njimi tudi nekaj vrst, ki jih drugod v občini ne najdemo. Tak je homuljičin krivček (*Scolitantides orion*) (slika 3), ki mu je nekoč verjetno delal družbo tudi rdeči apolon, saj se gosenice hranijo z isto hranilno rastlino belo homulico (*Sedum album*). Na skalnatih in gruščastih pobočjih v okolici Korošaških slapov živita še dve petrofilni vrsti, ki sta sicer razširjeni tudi višje v gorah. To sta planinski skalnik (*Lasiommata petropolitana*) (slika 4) in štajerski rjavček (*Erebia stiria*). Slednji se v občini zanesljivo pojavlja samo na tej lokaciji, čeprav bi ga zagotovo našli tudi kje na nedostopnih ostenjih južnih pobočij Kamniških Alp.

Na suhih kraških travnikih višje na pobočjih se pojavljata dve vrsti mravljiščarjev (rod *Phengaris*), ki sta zaradi svojega posebnega življenjskega cikla in zelo specifičnih ekoloških potreb med najbolj ogroženimi vrstami v Sloveniji in tudi širše v Evropi. Veliki mravljiščar (*P. arion*) (slika 5) je v prvi fazi razvoja gosenic vezan na materino dušico (*Thymus* spp.) ali dobro misel (*Origanum vulgare*), na katerih se hranijo s semeni. Nato gosenice na tleh posvojijo mravlje iz rodu

Slika 3: Homuljičin krivček (Scolitantides orion)

Slika 4: Planinski skalnik (Lasiommata petropolitana)

Slika 5: Veliki mravljiščar (P. arion)

Slika 6: Navzkrižnolistni svišč (Gentiana cruciata)

Slika 7: Kraški argus (Lysandra coridon)

Slika 8: Rdeči pisanček (Melitaea didyma)

Myrmica, saj imajo gosenice skoraj popolno kemično kamuflažo, zaradi katere jih spoznajo kot lastni zarod. Gosenice se nato v mravljišču varno prehranjujejo z ličinkami mravelj in jih zato imenujemo socialni paraziti mravelj. Šele po izleganju iz bube, kamuflaža popusti in metulj mora hitro zapustiti mravljišče. Druga vrsta je sviščev mravljiščar (*Phengaris alcon*), in sicer ekološka oblika, vezana na suhe travnike forma *rebeli*. Ta odlaga jajčeca na navzkrižnolistni svišč (*Gentiana cruciata*) (slika 6), ima pa podoben življenjski cikel, le da v tem primeru gosenice hranijo mravlje delavke, kot da bi bile njihove lastne ličinke.

Strma travnata pobočja so tudi pravi raj za raznolike modrine (družina Lycaenidae) in pisančke (rod *Melitaea*). Med prvimi je značilna vrsta kraški argus (*Lysandra coridon*) (slika 7), katerih gosenice se hranijo na navadni podkvici (*Hippocrepis comosa*). Tu najdemo kar šest od osmih vrst pisančkov Slovenije, čeprav temni pisanček (*Melitaea britomartis*) v zadnjih letih ni bil več opažen. Značilen za suhe ekstenzivne travnike je predvsem rdeči pisanček (*Melitaea didyma*) (slika 8), ki pa ga najdemo tudi drugod v občini.

Doline v alpskem predgorju

Čeprav je dolina Kamniške Bistrice najbolj izrazita alpska dolina v občini, pa zaradi lege in gostote prometa na glavni cesti ni najbolj zanimiva za dnevne metulje. Bolj zanimivi sta predvsem dolina Korošice in soteska Nevljice pri Vrhpolju. Značilne gozdne vrste v dolini Korošice so med našimi največjimi in najbolj slikovitimi metulji, kot sta veliki spreminjavček (*Apatura iris*) in veliki trepetlikar (*Limenitis populi*) (slika 9), ki pa je bil v tej dolini opažen le enkrat. Precej pogostejši so mali trepetlikarji (*Limenitis camilla*) in veliki kresni-

slika 9: Veliki trepetlikar (*Limenitis populi*)

Slika 12: Pogrebec (*Nymphalis antiopa*)

Slika 10: Scopolijev zlatook (*Lopinga achine*)

Slika 13: Mali spreminjavček

čarji (*Neptis rivularis*), ki pogosto posedajo po vlažnem makadamu in srkajo z minerali bogato vodo. Družbo jim delajo različni okarji, med katerimi je najbolj zanimiv Scopolijev zlatook (*Lopinga achine*) (slika 10), ki ga je iz naših krajev prvi opisal Scopoli, sodobnik slavnega Linneja.

Soteska Nevljice je med našimi najbolj ohranjenimi deli dolin v alpskem predgorju in v zadnjih dveh letih je bilo tukaj kljub veliki osenčenosti najdenih skupno 33 vrst dnevnih metuljev. Med zanimivejše najdbe sodi mali kresničar (*Neptis sappho*) (slika 11), ki v Sloveniji

Slika 11: Mali kresničar (*Neptis sappho*)

širi svoje območje razširjenosti in do nedavnega ni bil znan s širšega območja Kamnika. Zgodaj spomladi, ko cvetijo vrbe, se vzdolž doline spreletava veliko število metuljev, ki prezimijo kot odrasli osebki. Med njimi izstopa pogrebec (*Nymphalis antiopa*) (slika 12), ki si takega slovenskega imena zagotovo ne zasluži. Pozneje spomladi po zanimivosti izstopata lisasti obloglavček (*Carterocephalus palaemon*) in črni apolon (*Parnassius mnemosyne*), manj barvit sorodnik rdečega apolona. Zanimiva je tudi najdba malega spreminjavčka (*Apatura ilia*) (slika 13), ki je v Sloveniji sicer razširjen bolj v nižinah in ob bolj odprtih vodotokih.

Suhi travniki v Tuhinjski dolini

Na severnem obrobju Tuhinjske doline na obronkih Menine so nekoč prevladovali ekstenzivni suhi travniki, ki so se v manjši meri ohranili vse do danes. Žal pa zaradi intenzivne paše in dognojevanja njihova bogato cvetoča podoba, ki jo dopolnjujejo tudi številne kukavičevke, vse bolj bledi in številne specializirane vrste dnevnih metuljev počasi izginjajo. Med najpomembnejše fragmente suhih travnikov sodijo tisti na strmih pobočjih v dolini Tuhinjščice, severno od Zgornjega Tuhinja, kjer poleg velikega mravljiščarja (*Phengaris arion*) najdemo še nekatere druge toploljubne vrste, kot sta žametni modrook (*Minois dryas*) in modri trepetlikar (*Limenitis reducta*) (slika 14). Na cvetovih dobre misli (*Origanum vulgare*) in smrdljivega bezga

Slika 14: Modri trepetlikar (*Limenitis reducta*)

Slika 15: Beločrti repkar (*Satyrium w-album*)

Slika 16: Deteljin modrin (*Polyommatus thersites*)

Slika 17: Turkizni modrin (*Polyommatus dorylas*)

(*Sambucus ebulus*), ki žal vse bolj prerašča nekatere opuščene dele travnikov, se tu pojavlja tudi beločrti repkar (*Satyrium w-album*) (slika 15).

Drugi pomemben ostanek suhih travnikov je tik ob glavni cesti skozi Tuhinjsko dolino pri kmetiji Mihev v bližini bencinske črpalke. Tukaj na pobočjih uspeva turška detelja (*Onobrychis* sp.), ki je hranilna rastlina v Sloveniji ogroženega deteljinega modrina (*Polyommatus thersites*) (slika 16). Vrsta je v občini Kamnik omejena le na ta travnik, najbližje lokacije pa so na prodiščih Save pri Ljubljani.

Največji kompleks suhih travnikov je ohranjen na južnih pobočjih pod vasjo (južno) in zahodno od vasi Češnjice v Tuhinju. Po vrstni pestrosti le malo zaostaja za Kamniškim vrhom, saj je bilo tu do sedaj opaženih 59 vrst dnevnih metuljev. To območje je edino najdišče nazobčanega modrina (*Polyommatus daphnis*) v širši regiji, vendar je bil tu nazadnje opažen leta 2003. Še vedno pa tu najdemo toploljubnega turkiznega modrina (*Polyommatus dorylas*) (slika 17), rdečkastega venčarja (*Spialia sertorius*) in travnarja (*Brintesia circe*). Glede na iz leta v leto vedno slabše stanje travnikov je tudi njihova prihodnost tukaj pod vprašajem.

Ostanki mokrotnih travnikov

Žal je bilo že ob začetku najinih raziskav pred 20 leti stanje mokrotnih travnikov na obravnavanem območju slabo, saj so bili ohranjeni le manjši travniki s tipično vlagoljubno vegetacijo. Eden od takšnih ostankov je bil ob potoku vzhodno od Laz v Tuhinju, kjer je bilo veliko močvirskih pisančkov (*Melitaea diamina*) (slika 18) in je tam rastel celo munec (*Eriophorum* sp.). Večji kompleks mokrotnih travnikov je bil v dolinici potoka Oševek pri Nevljah, kjer se je pojavljal travniški postavnež (*Euphydryas aurinia*) (slika 19). Ti travniki so sedaj

Slika 18: Močvirski pisančki (*Melitaea diamina*)

Slika 19: Travniški postavnež (Euphydryas aurinia)

Slika 20: Škrlatni cekinček (Lycaena hippothoe)

zaradi prekomernega gnojenja in izsuševanja povsem intenzivirani in skoraj brez tudi pogostih vrst dnevnih metuljev. Tako so zadnji ostanki mokrotnih travnikov v občini omejeni na dolino potoka Tunjščica dolvodno od Tunjiške Mlake, pa še tu je značilnih vlagoljubnih rastlin le še za vzorec. Posledično so tudi specializirane vrste dnevnih metuljev na robu izumrtja, kot na primer tukaj še vedno prisotni škrlatni cekinček (*Lycaena hippothoe*) (slika 20).

Živimo v času velikih sprememb, v obdobju pospešenega izumiranja vrst oziroma tako imenovani biodiverzitetni krizi, ki ni zaobšla tudi naših krajev. Dnevni metulji se na spremembe hitro odzovejo, saj imajo kratek življenjski cikel in pogosto zelo specifične ekološke zahteve. Izumiranju na lokalni ravni sledi izumiranje v regijah, ki lahko privede tudi do končnega izumrtja neke vrste. Žalostno je, da v času izobilja, ko so na voljo tudi sredstva za aktivno varstvo ogroženih vrst in njihovih habitatov, še vedno brezobzirno uničujemo našo naravno dediščino, ki se je večina ljudi žal sploh ne zaveda. Mar moramo res izgubiti vso raznolikost naših pisanih travnikov in letečih draguljev, kot metulje pogosto imenujejo, da bomo to znali ceniti?

Literatura

Ljiljana ANDJUS, 2008: *Butterflies (Lepidoptera, Hesperioidea and Papilionoidea) from the collection of the Natural History Museum in Belgrade.* Prirodnjački muzej u Beogradu, Posebna izdanja 40. 94 str.

Tatjana ČELIK, 2014: Supplements to the atlas of butterflies (Lepidoptera: Rhopalocera) of Slovenia. V: *Hacquetia*, 13. 1–41.

Stanislav GOMBOC in Mojmir LASAN, 2006: Seznam vrst slovenskih metuljev – pregled in odprta vprašanja. V: Prešern, J. (ur.): *Knjiga povzetkov, 1. Slovenski entomološki simpozij (Ljubljana, 4. in 5. november 2006).* Ljubljana: Slovensko entomološko društvo Štefana Michielija in Prirodoslovni muzej Slovenije. 20–21.

Ivan HAFNER, 1909: Verzeichnis der bisher in Krain beobachteten Großschmetterlinge I. Carniola (Mitteilungen des Musealvereins für Krain) 2. 77–108.

Uradni list EU, 1992: Direktiva sveta 92/43/EGS o ohranjanju naravnih habitatov ter prostoživečih živalskih in rastlinskih vrst. Uradni list Evropske unije 206, 15/zv. 2. 102–145.

Uradni list RS, 2002: Pravilnik o uvrstitvi ogroženih rastlinskih in živalskih vrst v rdeči seznam. Uradni list RS 82(02). 8893–8975.

Erik Johannes VAN NIEUKERKEN, Lauri KAILA, Ian KITCHING, Niels Peder KRISTENSEN, David LEES, Joël MINET, Charles MITTER, Marko MUTANEN, Jerome REGIER, Thomas SIMONSEN s sod., 2011: Order Lepidoptera Linnaeus, 1758. V: Zhang (ur.): *Animal biodiversity: An outline of higher-level classification and survey of taxonomic richness. Zootaxa,* 3148. 212–221.

Chris VAN SWAAY, Annabelle CUTTELOD, Sue COLLINS, Dirk MAES, Miguel LOPEZ MUNGUIRA, Martina ŠAŠIĆ, Josef SETTELE, Rudi VEROVNIK, Theo VERSTRAEL, Martin WARREN, Martin WIEMERS in Irma WYNHOF, 2010: *European Red List of Butterflies.* Luxembourg: Publications Office of the European Union. 47 str.

Rudi VEROVNIK, Nejc RABUZA, Miroslav REPAR, Matjaž ZADRGAL in Paul TOUT, 2021: On the presence of Two-tailed pasha (Charaxes jasius (Linnaeus, 1767), Papilionoidea: Nymphalidae) in northeastern Adriatic region. V: *Annales Serie Historiae Naturalis,* 31 (2). 285–290.

Rudi VEROVNIK, 2019: Prenovljeni seznam dnevnih metuljev (Lepidoptera: Papilionidea) Slovenije. V: *Acta entomologica slovenica,* 27 (1). 5–15.

Rudi VEROVNIK, Franc REBEUŠEK in Matjaž JEŽ, 2012: *Atlas dnevnih metuljev (Lepidoptera: Rhopalocera) Slovenije.* Miklavž na Dravskem polju: Center za kartografijo favne in flore. 456 str.

Andrej Kotnik[1]
Ulica Matije Blejca 8, 1241 Kamnik
kotnik.andrej@gmail.com

Izvirni znanstveni članek

Stara cerkev sv. Neže na Selih pri Kamniku

Vas Sela pri Kamniku je danes eno od pomembnih upravnih in kulturnih središč Tuhinjske doline. Vas, ki na svojem območju nikoli ni bila med največjimi, bi tega položaja gotovo ne imela, ko bi najverjetneje konec srednjega veka, lahko pa tudi že dosti prej, tu ne postavili skromnega svetišča sv. Neže, katerega območje je pokrivalo najbolj zahodne dele šmartinskega vikariata. Zunanja podoba stare selske cerkve, ki se prvič omenja leta 1526, je v veliki meri neznanka, saj so se o cerkveni zgradbi ohranili le razmeroma skromni zapisi v kroniki šmartinskega vikarja Franca Mihaela Paglovca (1679–1759) in selski župnijski kroniki, ki so jo začeli pisati šele v začetku 20. stoletja. Svoj odtis je stara selska cerkev pustila v grafičnem delu Franciscejskega katastra (1826). Kasneje jo je upodobil duhovnik in slikar Franc Pustavrh (1827–1871), čigar upodobitev odpira številna vprašanja. Kljub vsemu nam obstoječi viri podajajo podlago za dokaj dobro predstavo o zunanjosti nekdanjega svetišča, dimenzijah in gradbenem razvoju stare cerkve sv. Neže na Selih.
Ključne besede: Sela pri Kamniku, cerkev sv. Neže, Franciscejski kataster, Reambulančni kataster, Franc Pustavrh, Franc Mihael Paglovec

Today, the village of Sela pri Kamniku is an important administrative and cultural centre in the Tuhinj Valley. The village has never been among largest in its area and would certainly not have had this position if the modest church of St. Neže (St. Agnes) had not been erected in the late Middle Ages, and probably much earlier, whose area covered the westernmost parts of the Vicariate of Šmartin. The exterior of the old village church, first mentioned in 1526, is largely unknown, as only relatively modest records of the building have been preserved in the chronicle of the Vicar of Šmartin Franc Mihael Paglovec (1679–1759) and the village parish chronicle, which dates back to the early 20th century. The old parish church left its mark in the graphic part of the Franciscan Cadastre (1826). It was later depicted by the priest and painter Franc Pustavrh (1827–1871), whose depiction raises many questions. Nevertheless, the existing sources present us with the basis for a rough outline of whatthe exterior of the former church looked like, and the dimensions and construction development of the old church of St. Neža.
Key words: Sela pri Kamniku, church of St. Neža, Franciscan Cadastre, Reambular Cadastre, Franc Pustavrh, Franc Mihael Paglovec

Sela pri Kamniku so danes župnija, sedež krajevne skupnosti, tam so podružnična šola, gasilsko društvo, kulturni dom in pokopališče, skratka vse, kar se pričakuje od dostojnega podeželskega središča. Pred drugo svetovno vojno je bil na Selih sedež občine, kraj pa je imel tudi svoj poštni urad. Zanimivo je, da se sama vas kljub naraščajočemu pomenu vse do sredine 20. stoletja po številu stanovanjskih objektov in prebivalcev ni kaj dosti spreminjala. Zadnjih 200 let je večino časa imela okoli 50 prebivalcev. Šele proti koncu preteklega stoletja se je število prebivalcev, predvsem s priseljevanjem, močno povečalo. Sela ljudi niso privabila toliko s svojo infrastrukturo in možnostmi za delo kot z ugodnimi cenami stavbnega zemljišča in prijetno lego. In vendar bi vsega tega razvoja ne bilo, ko bi, najverjetneje v poznem srednjem veku, tam ne postavili skromne cerkvice sv. Neže, okrog katere je nastalo pokopališče. S pojavom te cerkvice, ki se v kraju prvič omenja šele leta 1526, so Sela stopila na pot razvoja, ki je nikoli prav veliko vas spremenil v lokalno, cerkveno, upravno, kulturno in tudi šolsko središče. Brez postavitve cerkve pred več kot 500 leti bi tega zagotovo ne bilo. Zato se zdi primerno, da se posvetimo zgradbi, ki je to omogočila. Namen tega prispevka je predstaviti sicer že znano zgodovino stare cerkve na Selih in, kolikor je to na podlagi ohranjenih virov mogoče, v grobem orisati značilnosti stare selske cerkve, podrte leta 1859.

Razvoj in zaokrožitev selskega cerkvenega območja

Območje današnje selske župnije je bilo, vsaj od poznega 13. stoletja dalje, ko so v Kamnik prenesli sedež dotedanje neveljske župnije, del velike kamniške župnije. Srednjeveška kamniška župnija je obsegala severovzhodni konec Gorenjske od Kamniške Bistrice do štajerske meje, s Tuhinjsko dolino in dolino Črne vred, ter vse območje severno od te doline do deželne meje s Štajersko (Höfler 2016: 241). Vanjo sta spadali tudi območji današnjih župnij Radomlje in Rova. Kamniška župnija je bila do leta 1751 podrejena oglejskemu patriarhatu, nato goriški nadškofiji, ob preureditvi škofijskih meja v 80. letih 18. stoletja pa je prišla v ljubljansko škofijo. Vsaj od konca 14. stoletja je območje Sel spadalo znotraj kamniške župnije pod vikariat v Šmartnem (Höfler 2017: 15). Šmarski vikariat je leta 1783 postal samostojna župnija, Sela pa leta 1793 sedež lokalije. Župnija Sela je bila ustanovljena leta 1875.

Če ni šlo za kako posebno namensko ustanovo, so bili razlogi za postavitev cerkve na Selih prej ko ne povsem praktični in pastoralni: velika oddaljenost najbolj severozahodnih hribovskih vasi Tuhinjske doline od lokalnega cerkvenega središča v Šmartnem je terjala postavitev sakralnega objekta s pokopališčem, ki bo bližje. Sela so bila iz doline skozi celo leto razmeroma lahko dostopna in hkrati tudi dovolj blizu najbolj oddaljenim hribovskim vasem, zato je bila izbira lokacije logična. Cerkev je bila postavljena skoraj na sami meji med vikariatoma Nevlje in Šmartno, ob poti, ki vodi mimo Sel do vasi Poljana, Bela Peč, Trobelno, Žubejevo z Dolino in Sovinja Peč. Meja med vikariatoma na tem območju je bil Rožiški potok, zato vse do 80. let 18. stoletja pod vikariat in kasneje župnijo v Šmartnem niso spadale vasi Markovo, Studenca in Rožično, ki so bile v neveljskem vikariatu.

Cerkveni kompleks na Selih, ki sta ga sestavljala cerkev in pokopališče, vsaj od 1725 dalje pa tudi mežnarija, je bil v poznem srednjem veku in vse do

1 Univerzitetni diplomirani zgodovinar.

konca 18. stoletja tako namenjen prebivalcem Sel, Znojil, Žubejevega z Dolino, Trobelnega, Bele Peči in Sovinje Peči ter Poljane. Zanje je bilo to mesto opravljanja cerkvenih obredov, podeljevanja zakramentov in kraj poslednjega počitka. Selsko cerkveno območje prav tako do konca 18. stoletja še ni obsegalo Srednje vasi in Podhruške, katerih prebivalci so obiskovali cerkev sv. Tomaža na Lokah, ki jim je bila precej bližja in predvsem lažje dostopna. Zaokrožitev ozemlja, ki je kasneje postalo župnija Sela, se je zgodila ob ustanovitvi selske lokalije leta 1793 (Kaštrun 2017: 3). Območje nove lokalije je leta 1793 nastalo z združitvijo najzahodnejših vasi šmarske fare z najvzhodnejšimi vasmi neveljske; tako so izpod šmarske župnije izvzeli vasi Srednja vas, Podhruška, Sela, Znojile, Žubejevo z Dolino, Trobelno, Sovinjo Peč in Belo Peč, iz dotlej neveljske fare pa so prišle vasi Markovo, Rožično in Studenca. Ozemlje selske lokalije je imelo ob nastanku verjetno okoli 600 prebivalcev. Letopis ljubljanske škofije za leto 1808 jih navaja 621 (Letopis 1808: 27). Število prebivalcev selskega območja je v drugi četrtini 19. stoletja začelo hitro naraščati. Leta 1860, v letu zidave nove cerkve, letopis navaja že 796 duš (Letopis 1860: 32), leta 1875, ko so Sela postala župnija, pa 752 (Letopis 1875: 37). Do leta 1875 je bila selska lokalija pod patronatom kamniškega župnika.

Čeprav območje selske cerkve obstaja že skoraj 230 let, se v navadah vse do danes ohranjajo povezave nekaterih krajev s svojimi starimi cerkvenimi središči. Tako se zgodovinska povezanost prebivalcev Srednje vasi in Podhruške z loško cerkvijo kaže v tem, da vse do danes praznujejo dve žegnanjski nedelji eno za drugo, in sicer na prvo nedeljo v avgustu selsko žegnanje, na drugo pa žegnanje na Lokah.

Starejše omembe in izročila o stari selski cerkvi

Kdaj je bila na selskem cerkvenem griču postavljena prva cerkev in okoliščine njenega nastanka, je izgubljeno v času. V zvezi z njenim nastankom se je vse do danes ohranilo izročilo, ki pravi, da prvotna selska cerkev ni stala na sedanjem mestu, ampak na grebenu jugozahodno od vasi Rožično, na območju, ki se imenuje Zahribje. Še do nedavnega je bilo med starejšimi prebivalci za to območje občasno slišati ime Stara Sela, ki pa jih ne gre zamenjati za istoimensko vas pri Zgornjem Tuhinju. Cerkev na tem območju naj bi stala, dokler se ni del hriba s cerkvijo vred udrl in šele po tem naj bi cerkev pozidali na sedanjem mestu. (*Čuden prečudež*, št. 186). Omenjeno izročilo ni bilo nikoli deležno kakega resnega razmisleka in zato tudi (še?) ni materialno podprto. A vendar se zdi, da sama oblika območja Zahribja do neke mere dopušča možnost, da bi izročilo imelo korenine v resničnem dogodku. Medtem ko je vzhodna, torej rožiška stran grebena, precej položna, na vrhu skoraj planotasta, je zahodna stran grebena neprimerno bolj strma, polna vodnih virov in tako nestabilna, da se njena površina skozi desetletja mestoma še danes opazno spreminja. Navedeno tako ne izključuje možnosti, da bi v preteklosti, sploh ob kakem potresu, res ne prišlo do obsežnejšega udora pobočja na zahodno stran. Če je nekoč takšen udor v resnici uničil celo lokalno cerkev, bi bil to gotovo dovolj pomemben dogodek, da bi pustil sledi v ustnem izročilu.

Selska cerkev sv. Neže vstopa v zgodovino s prvo znano pisno omembo v letu 1526. Tega leta so namreč po sklepu deželnega kneza nadvojvode Ferdinanda (1503–1564), kasnejšega cesarja Ferdinanda I., po cerkvah na Kranjskem pobirali cerkveno gotovino in dragocenosti (predvsem cerkveno posodje), da bi z njimi krili stroške obrambe naših dežel pred Turki. Ob tem je nastal popis dragocenih predmetov, ki prinaša podatke o tem, katere predmete so našli v kaki cerkvi, njihova teža in vrsta materiala ter tudi to, ali so jih vzeli ali pustili v cerkvi. Komisija, ki je bila zadolžena za pobiranje cerkvenih dragocenosti, je v selski cerkvi našla le bakren kelih, ki pa ga niso vzeli (Koblar 1895). Selska cerkev se je tako v celotni Tuhinjski dolini izkazala za najrevnejšo, saj edina ni premogla nobenega srebrnega predmeta niti denarja. Če preračunamo, vidimo, da so leta 1526 cerkve v Tuhinjski dolini za boj proti Turkom prispevale vsega skupaj približno 2,73 kg srebra in 21 zlatih goldinarjev v teži do 79,8 g, zlatega cerkvenega posodja, torej ne le pozlačenega, pa niso nikjer našli. Popis cerkvenih dragocenosti zgolj potrjuje obstoj revne selske cerkve sv. Neže, o njej pa ne pove ničesar drugega.

V čas turških vpadov in pobiranja cerkvenih dragocenosti sega tudi lokalno izročilo o tem, kaj naj bi se v resnici zgodilo s selskim cerkvenim posodjem. Izročilo pravi, da naj bi cerkev na Selih imela zlat kelih in zlato monštranco, ki pa so jo domačini v strahu pred Turki skrili pod cerkvenim hribom, na Prepadih ob studencu. Ko so oboje kasneje želeli izkopati in vrniti, ju niso več našli (*Čuden prečudež*, št. 236). Ljudska pripoved je gmotno stanje cerkve v primerjavi s prej omenjenim popisom precej polepšala: selska cerkev premore celo zlate predmete, ki so jih ljudje skrili, a ne pred deželnoknežjo komisijo, kar bi ne bilo domoljubno, ampak pred Turki, torej pred neposredno nevarnostjo. Turški vpadi so v začetku 16. stoletja predstavljali realno nevarnost za prebivalce tega območja. Njihovo divjanje v okolici Kamnika v 70. letih 15. stoletja je bilo med ljudmi tedaj gotovo tudi še v živem spominu. Izgubljeno selsko cerkveno posodje je morda povezano tudi z lokalnim izročilom o vedno neuspešnem iskanju in kopanju zaklada – »šaca« (npr. *Čuden prečudež,* št. 97). Motiv zakopanega zaklada je sicer na širšem območju Tuhinjske doline v ljudskem izročilu precej razširjen.

Druga pisna omemba selske cerkve prihaja iz *Slave vojvodine Kranjske* (1689), v kateri Janez Vajkard Valvasor (1641–1693) selsko cerkev omenja med podružnicami šmartinskega vikariata, ki ga sicer imenuje »fara«. O njej na kratko pravi, da ima cerkev »*zu Selich*« tri oltarje, in sicer sv. Neže, sv. Janeza in sv. Florijana, ter da žegnanje pri tej cerkvi pride na drugo nedeljo po sv. Jakobu (goduje 25. julija), torej podobno kot danes, ko se obletnica posvetitve sedanje cerkve praznuje na prvo nedeljo v avgustu. Oltar sv. Janeza v selski cerkvi omenja le Valvasor.

Leta 1703, manj kot petnajst let po izidu *Slave vojvodine Kranjske,* se selska cerkev pojavi v opisu vikariatov Nevlje, Šmartno in Zgornji Tuhinj, v katerem se naštevajo oltarji sv. Neže, sv. Florijana in sv. Marije Magdalene (Stele 1926). Število oltarjev in njihovi za-

Stara Sela na območju Zahribja (Foto: Andrej Kotnik, 2021)

vetniki so se v selski cerkvi ohranili vse do 20. stoletja.

Julija 1705 je prišel za vikarja v Šmartno znameniti Franc Mihael Paglovec (1679–1759), po rodu Kamničan. Bil je eden od treh velikih mož 18. stoletja na našem območju, od katerih je bil najstarejši kamniški župnik in operoz Maksimilijan Leopold Rasp (1673–1742), nato nekaj let mlajši Paglovec in kot tretji Peter Pavel Glavar (1721–1784), komendator in duhovnik v Komendi. Paglovec se je v zgodovino zapisal kot začetnik šolanja v Tuhinjski dolini, nabožni pisatelj, prevajalec, začetnik hranilništva, skladatelj in tudi vnet graditelj, saj je v letih 1711–1735 prezidal, na novo postavil ali povečal vseh 7 cerkva v svojem obsežnem vikariatu ter tudi poskrbel za njihovo opremo. V njegovi kroniki se cerkev sv. Neže na Selih prvič omenja že leta 1704, ko »*so to leto kupili veliki zvon*«. Nato se opisi del začno množiti:

- »*Leta 1713 smo začeli graditi zvonik in ga naslednje leto dokončali. Mojster je bil spet isti, namreč Jakob Bergant.*«
- »*Leta 1720: Cerkev smo tlakovali z opeko in jo poglobili za dva pednja*[2]*. Zato smo morali podreti oltarje in jih na novo postaviti. Morali jih bomo posvetiti, zato zdaj tam mašujem na prenosnih oltarjih.*«
- »*Leto 1722. Tudi na Selih pri sv. Neži smo cerkev podaljšali za nad dva sežnja*[3] *in zgradili strop iz kaset, ki smo jih kupili v Mekinjah in od katerih je vsaka veljala samo pet reparjev.*«
- »*Leta 1726 smo s hrastovimi skodlami prekrili zvonik. Ta zvonik je bil zgrajen leta 1713 in 1714. V novembru preteklega leta smo zgradili in to leto dokončali mežnarijo.*«
- »*1737 smo žgali apnenico.*«
- »*Leta 1739 smo za cerkev kupili dva nova zvona. Večji ima 788 funtov, manjši pa 239 funtov, kar da 1027 funtov po 39 krajcarjev. Samo material je veljal 667 goldinarjev in 39 krajcarjev nemške veljave. Razbiti zvon je imel 177 funtov. Zvonar ga je vzel v račun po 30 krajcarjev funt.*«
- »*Leta 1741 smo dali narediti stranski oltar sv. Marije Magdalene. Nato so bili leta 1742 in v naslednjih letih pozlačeni.*« (Vengust 2001: 140)

Kar se tiče selske cerkvene zgradbe, sta na njeno zunanjost gotovo najbolj vplivali izgradnja zvonika v letih 1713 in 1714 in leta 1722 podaljšanje cerkve za nad 2 sežnja, torej za približno 4 m. V ta čas sodi tudi kronogram **D**eo **V**nI a**C** trIno sa**C**req**V**e Agnetl **V**IrgInI et **M**artyrI, ki je bil vklesan v portal glavnih vrat (Stele 1928: 215). Nedvomno so cerkev podaljšali tako, da so prestavili vhod in ne prezbiterija, saj bi sicer Paglovec gotovo navedel vsaj prestavitev glavnega oltarja pa tudi postavitev in posvetitev novega. V zvezi z zvonikom je šlo pri gradnji zvonika v letih 1713/14 najverjetneje za povečanje ali prestavitev že obstoječe-

2 1 pedenj = pribl. 20 cm.

3 1 seženj (klaftra) = 1,896 m.

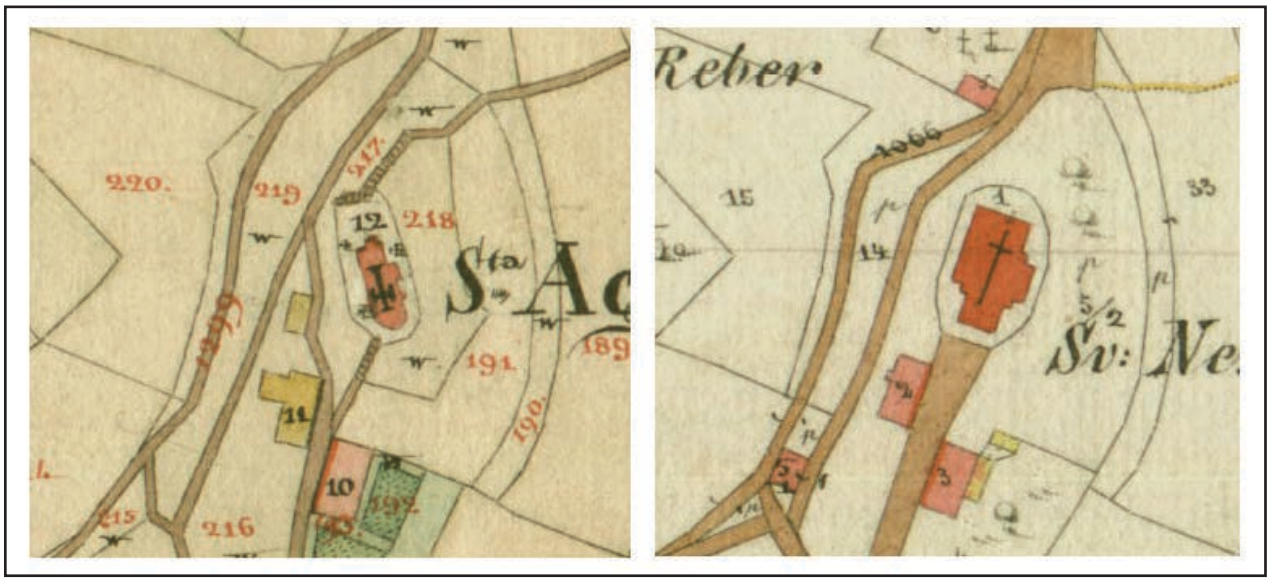

Območje selske cerkve v Franciscejskem katastru iz leta 1826 (levo) in Reambulančnem katastru iz leta 1868 (desno)

ga zvonika. Glede na to, da so leta 1704 kupili »veliki zvon«, bi smeli sklepati, da je imela cerkev tudi kak manjši zvon. Dva zvonova bi zahtevala tudi zvonik ali vsaj stolpič, kakršnega lahko še danes vidimo pri Sv. Petru nad Sv. Primožem.

Če je bila v času po Paglovčevi smrti leta 1759 do njenega podrtja leta 1859 stara selska cerkev sv. Neže deležna kakih dozidav, ni znano.

Selska cerkev in njena podoba v grafičnih mapah Franciscejskega in Reambulančnega katastra

V letih 1818–1829 je nastal Franciscejski kataster, ki ga sestavljajo spisovni del in grafične pole. Za podobo stare selske cerkve so pomembne predvsem slednje, saj prinašajo tloris, kot so ga zarisali leta 1826, ko so izdelali kataster za naše kraje. Sela najdemo v katastrski občini Znojile. Sodeč po katastru je bila stara cerkev sv. Neže usmerjena proti jugu oziroma nekoliko proti jugovzhodu. Tloris cerkve prikazuje prezbiterij, ki je najverjetneje še star, torej gotski. Vhod v cerkev je bil s severozahodne strani in ga je najverjetneje varovala vhodna lopa. Na vzhodni zunanji steni vidimo dve izboklini, od katerih večja, pravokotna, skoraj gotovo označuje del zvonika, manjša pa morda kak stranski vhod. Cerkev in pokopališče stojita na parceli, katere rabo kataster navede kot *»Kirche mit Gottesacker«* in meri 132 kvadratnih klafter (sežnjev), kar bi danes ustrezalo približno 475 m^2.[4] Na ploščad s cerkvijo in *»božjo njivo«* je vodilo dvoje stopnic; od jugozahodne strani, torej z območja župnišča in mežnarije, so na pokopališče vodile stopnice – menda jih je bilo 20, ki so se pričele dvigovati najverjetneje nekje na območju, kjer je danes ena od dveh lip pred cerkvijo, in sicer tista, ki je bližje Marijinemu domu. S severne strani so do pokopališča vodile stopnice, ki so se pričele nekje na območju današnje kapelice pod cerkvenim gričem.

4 1 kvadratni seženj (klaftra) dunajske veljave ustreza približno 3,5979 m^2.

Poleg zidanega župnišča z vrtom vidimo na mestu sedanjega Marijinega doma poslopje stare mežnarije, najverjetneje še tiste iz časa Paglovca, ki je bila vsaj deloma še lesena in je v katastru kot takšna tudi označena. Pomembna značilnost tlorisa mežnarije v katastru je nadstrešek oziroma mali prizidek na zahodni strani, ki ga je zgradba ohranila tudi po prezidavi v štiridesetih letih 19. stoletja.

Leta 1868 so tudi za selsko območje pripravili novi Reambulančni kataster. Razlogov za izdelavo novega katastra je bilo več, najpomembnejši pa so gotovo povezani s spremenjenimi ekonomskimi, lastniškimi in davčnimi razmerami po zemljiški odvezi leta 1848 ter s prihodom železnice v naše kraje (Seručnik 2009: 492). Reambulančni kataster je izredno zanimiv vir, saj vsebuje vse novosti, ki so se pojavile po izdelavi Franciscejskega katastra 40 let pred tem. Tako tudi podoba selskega griča kaže nekatere spremembe, ki so se na njem zgodile v štiridesetih, petdesetih in šestdesetih letih 19. stoletja. Selsko župnišče je bilo sicer že v izvornem katastru prikazano kot zidana zgradba, a vemo, da je bilo leta 1843 nadzidano s prvim nadstropjem, streha pa ni bila več lesena, ampak opečnata. Leto kasneje so na novo pozidali staro Paglovčevo mežnarijo, ki je bila krita s slamo in v zelo slabem stanju, saj se je *»vsa izsušila, les je bil črviv, trhlen.«* (Kaštrun 2017: 3) Nova mežnarija je bila v celoti zidana ter pokrita z opečniki, zaradi česar je tudi v Reambulančnem katastru prikazana kot zidan objekt. Tudi po prezidavi je ohranila že omenjeni nadstrešek, ki je lepo viden tudi na oltarni sliki na stranskem oltarju sv. Florjana, ki jo je leta 1922 naslikal Anton Jebačin (1850–1927) (Kaštrun 2017: 25). Popravljeni kataster kaže pokopališče na sedanji lokaciji, kamor je bilo od cerkve preneseno leta 1849. Največja sprememba pa je nova cerkev sv. Neže, ki so jo postavili v letih 1859/60 in jo je ljubljanski škof Jernej Vidmar posvetil na prvo avgustovsko nedeljo leta 1861. Nova cerkev je precej večja od stare, je osemkotne oblike in usmerjena proti severu.

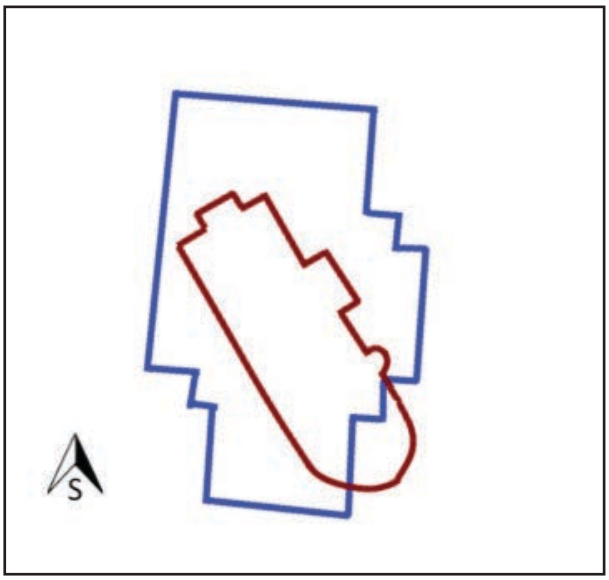

Primerjavi tlorisov stare in nove cerkve po katastrih iz let 1826 in 1868. Tloris sedanje cerkve je obrisan z modro, stare pa z rdečo barvo.

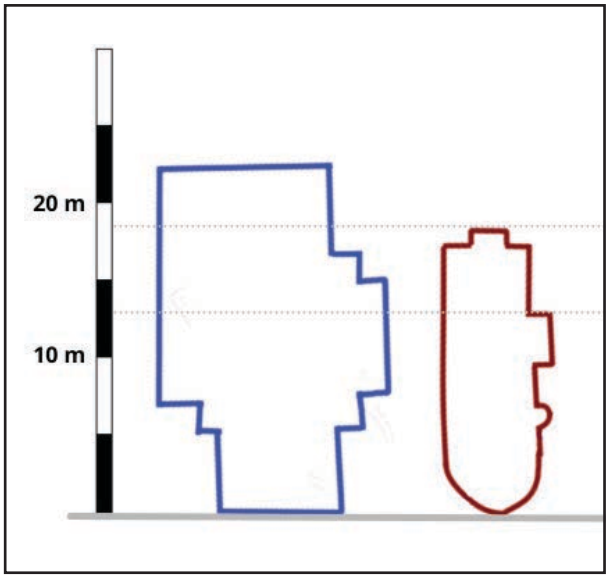

Ob poznavanju notranjih mer sedanje selske cerkve lahko s pomočjo katastrskih map ocenimo približne notranje dimenzije stare cerkve sv. Neže.

Primerjava obeh katastrov nam ponuja možnost, da vsaj zelo grobo ocenimo velikost stare selske cerkve, saj natančno poznamo dimenzije sedanje. Sedanja notranja dolžina župnijske cerkve sv. Neže (od notranje stene preddverja do notranje zadnje stene prezbiterija) meri 22,78 m. Njena notranja širina je v najširšem delu 15,5 m, širina prezbiterija in širina območja pod korom pa sta enaki, in sicer 7,20 m. Globina prezbiterija je 6,5 m, višina slavoloka pri prezbiteriju 10,60 m, višina prezbiterija pa 10,80 m. Najvišji notranji del cerkvene kupole je na višini približno 14,15 m. Debelina cerkvenih sten se razlikuje glede na višino – pri tleh, upoštevajoč debelino notranjega in zunanjega talnega zidca, je 1,45 m, višje pa okrog 0,90 m.[5] Če območje cerkve v grafični poli Franciscejskega katastra iz leta 1826 prekrijemo z istim območjem z grafične pole Reambulančnega katastra iz 1868, dobimo zanimivo primerjavo tlorisov obeh cerkva, ki vsaj v grobem omogoča tudi približno primerjavo mer obeh zgradb.

S preračunom razmerij, upoštevajoč mere sedanje cerkve, lahko tako približno določimo mere stare cerkve. Primerjava kaže, da je morala notranjščina stare selske cerkve po Paglovčevi dozidavi meriti približno 16 m, skupaj z domnevno vhodno lopo pa nekje do 18 m. Širina ladje je bila okoli 6,5 m. Stranica tlorisa zvonika je merila približno 3,0–3,5 m. Sodeč po katastru zvonik na cerkev ni bil le naslonjen, ampak v večjem delu prizidan v cerkveno zgradbo, in sicer na severovzhodni steni. Če domneva o lokaciji starega zvonika drži, lahko sklepamo, da so ga leta 1713/14 najverjetneje prizidali na severovzhodni vogal cerkve, pri čemer ni gotovo, ali je šlo za dozidavo zvonika v celoti ali morda le za povečanje obstoječega. Ko so leta 1722 cerkveno ladjo podaljšali in s tem v smeri proti severozahodu pomaknili glavni vhod, ki so mu verjetno dodali vhodno lopo, so 9 let star zvonik pustili tako, kot je bil, s čimer pa je selski zvonik prenehal biti vogalni in je postal del severovzhodne cerkvene fasade, iz katere je izstopal najverjetneje za malo več kot meter. Ob preračunu razmerij med staro in novo zgradbo vidimo, da je moral biti leta 1722 prizidani del cerkvene ladje dolg več kot 4 m, kar pritrjuje že omenjenemu navedku iz Paglovčeve kronike, da so selsko cerkev podaljšali za *»nad dva sežnja«*. Jugozahodna stena stare cerkve je v katastru videti ravna, brez izstopajočih gradbenih elementov.

Vprašanje je, na kaj se nanaša Paglovčeva informacija o podaljšanju cerkve – je mogoče, da bi bila v navedeno podaljšanje za dva sežnja vključena tudi morebitna vhodna lopa ali je šlo dejansko le za podaljšanje cerkvene ladje? Če se nanaša le na podaljšanje ladje, kar se zdi bolj verjetno, je bila notranjščina cerkve, ki je na začetku 18. stoletja pričakala Paglovca, vsega skupaj (torej cerkvena ladja s prezbiterijem) dolga le okrog 12 m in široka okrog 6,5 m – torej zgradba resnično skromnih dimenzij, katere majhnost bi lahko govorila v prid domnevi, da je šlo morda še za isto cerkev, ki se omenja 1526. Da je morala biti cerkev v začetku 18. stoletja *»še srednjeveškega tipa«*, se strinja tudi dr. Stele (Stele 1928: 215).

Paglovčeva kronika in Franciscejski kataster nam dajeta vsaj okvirni pogled tudi v notranjost selske cerkve v prvi polovici 18. stoletja. To je bila enoladijska zgradba z ravnim kasetiranim stropom, kakršnega lahko še danes vidimo pri Sv. Miklavžu na Gori. Prezbiterij je bil zelo verjetno še gotski. Oltarji so bili pozlačeni. Edini del opreme notranjosti sedanje cerkve, ki je nedvomno iz stare cerkve, je kip Žalostne Matere Božje, ki naj bi bil nekoč v glavnem oltarju stare cerkve pod podobo sv. Neže in bi bil lahko še iz Paglovčeve dobe (Lesar 2001: 137). Po ljudskem izročilu naj bi bil iz stare cerkve še tabernakelj, ki trenutno stoji na Marijinem

5 Meritve opravil avtor junija 2021.

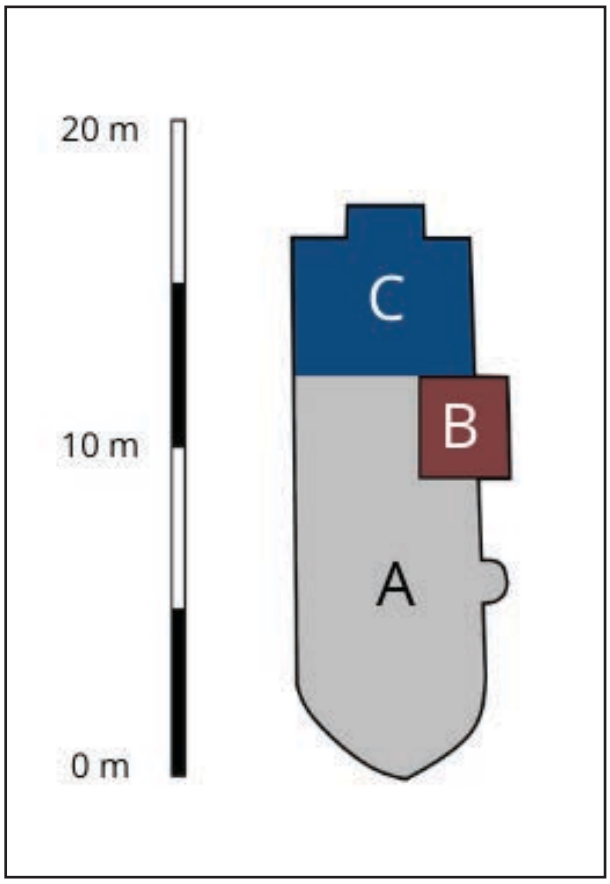

Verjetni gradbeni razvoj stare cerkve sv. Neže na podlagi njenega tlorisa v Franciscejskem katastru in navedb v Paglovčevi kroniki. Cerkvi srednjeveškega tipa (A) so v letih 1713/14 najprej prizidali zvonik (B), in sicer na severovzhodnem vogalu stare cerkve. Manj kot desetletje kasneje, leta 1722, so cerkveno ladjo podaljšali še za nad 4 m (C).

stranskem oltarju (Kaštrun 2000: 48), a je do prenove oltarjev v letih 2009/10 stal na oltarju sv. Florjana. Iz stare cerkve je tudi bronast zvon v sedanjem zvoniku, eden od dveh, ki so ju kupili leta 1739.

Selska cerkev na akvarelu Franca Pustavrha

Kamniški muzej hrani nadvse zanimivo akvarelno podobo selske cerkve, ki jo je naslikal dokaj znan slikar Franc Pustavrh (1827–1871), ki je v letih 1867–1871 kot duhovnik služboval na Selih, pred tem pa v letih 1855–1859 kot kaplan v Šmartnem, zato mu je bilo selsko območje verjetno znano. Dr. France Stele Pustavrhovo sliko leta 1922 omenja v *Političnem okraju Kamnik,* in sicer med slikami v Sadnikarjevi zbirki. Leta 1964 je prišla v zbirko Medobčinskega muzeja Kamnik, kjer je še danes. Gre za akvarelno podobo z dimenzijami 24 x 19 cm, datirano z letnico 1836. Prikazuje kompleks zgradb na cerkvenem griču, levo pod gričem sta pokopališki zid in del vasi Sela. V ozadju za cerkvijo vidimo Žubejev grič, desno od njega pobočje Kostavske planine, levo pa najverjetneje Osnovček. Slikar jo je slikal z Zahribja, torej gre za pogled z zahodne smeri. Slika prikazuje deloma tudi stanje na Zahribju, in sicer popotnika, ki hodi po poti, ki danes ni več v uporabi. Ob levem robu slike je znamenje, ki je nekoč stalo na tem območju in ga najdemo na katastrski mapi iz leta 1868, na tisti iz leta 1826 pa ne.

Pustavrhova podoba selskega griča s cerkvijo je ena sama uganka, saj odpira več vprašanj, kot daje odgovorov. Kot prvo je treba ugotoviti, da cerkvena zgradba na podobi zagotovo ni sedanja, zgrajena 1859/60, kar pomeni, da gre za upodobitev stare cerkve. Razlike med videzom stare in nove zgradbe ter slikarjeva siceršnja natančnost pri upodobitvi ostalih poslopij preprosto ne dopuščajo, da bi se pri upodabljanju nove cerkve tako zelo motil. A tu se uganka šele začenja.

V splošnem podoba cerkve ne ustreza tlorisu stare cerkve, kot jo vidimo na katastrski mapi iz leta 1826, še manj pa na tisti iz leta 1868, ki prikazuje novo. Nadalje je iz več razlogov problematična datacija slike v leto 1836, ki je izpisano na sliki. Stvari se dodatno zapletejo, če v razmislek vključimo še zapise o tem obdobju v župnijski kroniki; slednjo moramo sicer jemati s kritično distanco, saj začetek pisanja selske župnijske kronike sega v leto 1905, kar pomeni, da so zapisi v njej, ki se nanašajo na čas sredine 19. stoletja, nastali na podlagi nam neohranjenih virov ali celo po spominu ljudi, kar dopušča precejšnjo možnost napak. Glavni pomisleki v zvezi s Pustavrhovo upodobitvijo so povezani s sledečim:

- **Datacija slike.** Če drži datacija slike leto 1836, to pomeni, da je slikar delo ustvaril pri rosnih devetih letih, kar ni nemogoče, ni pa zelo verjetno. Marko Lesar sicer meni, da bi pri dataciji slike lahko prišlo do napake in zamenjave številk 3 in 6 v letnici (Lesar, Težak, Lauko 2015: 66). To ni nemogoče, vendar bi to pomenilo, da ne gre za prizor, ki bi ga slikar lahko videl v živo, saj na akvarelu očitno ne gre za sedanjo cerkveno zgradbo. Stara cerkev na sliki namreč po letu 1859 ni več obstajala.
- **Pokopališče.** Pustavrhova slika jasno prikazuje pokopališče na sedanjem mestu, kamor so ga, kot je zapisano v župnijski kroniki, prenesli 1849. Na pokopališču vidimo tudi sedanjo mrliško vežico, oziroma »kapelo«, kot so ji Selani rekli v preteklosti, saj je v času postavitve sedanje cerkve služila kot zasilna cerkev. Prizor na sliki bi bil torej mogoč med letoma 1849 in 1859, nikakor pa ne v letu 1836, ko je slika datirana, in tudi ne po letu 1859, ko stare cerkve ni bilo več.
- **Podoba cerkvenega poslopja.** Pustavrhova upodobitev, kot že rečeno, zagotovo ne prikazuje sedanje cerkve, ki je bila zgrajena v letih 1859 in 1960. Razlike med sedanjo zgradbo in tisto na sliki preprosto ne dopuščajo, da bi lahko šlo za isti objekt. Kar se tiče same zunanjščine cerkve, lahko ugotovimo, da v resnici najverjetneje prikazuje cerkev, ki ima takšno orientacijo, kot jo je imela, sodeč po katastru, stara cerkev sv. Neže. Zvonik je postavljen na jugozahodno stran, kjer pa ga Franciscejski kataster iz leta 1826 gotovo ne kaže. Zvonik na podobi zakriva prezbiterij in se zdi postavljen morda celo povsem ločeno od cerkve, na kar kaže osenčena stran zvonika po celotni višini. Da bi bil zvonik postavljen ločeno od cerkve, to ne bi bilo v naših krajih sicer nič nenavadnega. Levo od zvonika je na prvi pogled

Franc Pustavrh: Sela pri Kamniku. Danes v zbirki Medobčinskega muzeja Kamnik. (Foto: Medobčinski muzej Kamnik)

videti, da ima cerkvena ladja na jugozahodni strani nekakšen prizidek, ki ga kataster prav tako ne prikazuje – morda gre le za nekoliko nesrečno kombinacijo sence zvonika ter nesorazmeren prikaz cerkvene ladje in vhodne lope, za katero se tudi po tej sliki zdi, da jo cerkev ima. Ni znano, da bi po letu 1826 stari cerkvi karkoli dozidali, še manj pa, da bi prestavljali zvonik. To bi bilo v kroniki gotovo omenjeno, saj bi tak projekt ljudem ostal v spominu.

– **Poslopji župnišča in mežnarije.** Obe zgradbi sta prikazani kot zidani, kriti z opeko, župnišče ima zgrajeno tudi prvo nadstropje. V župnijski kroniki sicer beremo, da naj bi župnišče nadgradili leta 1843 in mežnarijo prezidali leto kasneje. Pred tem naj bi bila mežnarija lesena in krita s slamo, župnišče pa zidano, a pritlično. Glede na župnijsko kroniko je bilo torej stanje obeh zgradb leta 1836 precej drugačno od tistega na sliki, bi bilo pa takšno mogoče od sredine 40. let 19. stoletja dalje. Podobo mežnarije in župnišča na Pustavrhovi sliki potrjuje tudi Jebačinova upodobitev, ki prikazuje zgradbi v skoraj identičnem stanju.
– **Cerkveni grič.** Preden so po podrtju stare cerkve lahko začeli z gradnjo nove, so cerkveni grič znižali menda za 4 m. Pustavrhova podoba kaže cerkev, okrog katere je še zid, vendar se zdi, da cerkvena ploščad ni prikazana opazneje višje, kot je to danes ali kot jo kaže npr. Jebačinova upodobitev iz 1922. Nadalje akvarel neposredno pod zvonikom prikazuje leseno gospodarsko poslopje, najverjetneje kak senik, hlev ali kaščo, ki je vrisano na Franciscejskem katastru iz 1826. Kdaj je bila ta zgradba podrta, ni znano, vendar zagotovo pred 1868, saj je popravljeni kataster ne kaže več. Glede na to, da zgradba stoji ob poti od cerkve do pokopališča, ki je vrisana v katastrski mapi iz leta 1826, na mapi iz 1868 pa ne več, je mogoče, da je bilo poslopje podrto v času gradnje nove cerkve, ko so očitno ukinili staro pot med pokopališčem in cerkvijo in cesto do cerkve speljali pod mežnarijo. Ta ne posebej praktična prometna rešitev ni obveljala dolgo, saj sedanja pot od pokopališča do cerkve vodi skoraj po natančno isti trasi, kot je tista, ki jo kaže kataster iz 1826, prav tako pa jo kaže tudi Jebačinova slika z oltarja sv. Florjana.

Glede na slikarjevo biografijo bi bilo najbolj verjetno, da bi Franc Pustavrh svojo upodobitev selskega griča naslikal v letih 1855–1859, ko je bil kaplan v Šmartnem v Tuhinju. To bi bil tudi čas, ko bi lahko v resnici videl prizor, ki ga je naslikal. V tem primeru bi težavo predstavljala le še problematična lokacija zvonika.

Je verjetno, da bi se Pustavrh zmotil prav pri prikazu najbolj izstopajočega dela cerkvene zgradbe? Je mogoče, da bi se glede istega motil Franciscejski kataster? Se morda moti župnijska kronika? Kaj je slikarja vodilo k tako neverjetni dataciji njegove slike? Na ta vprašanja ni mogoče z gotovostjo odgovoriti. Gotovo se nam Pustavrhov akvarel z vsemi odprtimi vprašanji

Detajl oltarne podobe z oltarja sv. Florjana v selski cerkvi. Slika Antona Jebačina dokaj natančno prikazuje stanje na selskem griču okoli leta 1922. Primerjava s podobo cerkvenega griča v Reambulančnem katastru kaže, da se razmere na območju med letoma 1868 in 1920 niso pomembneje spreminjale. (Foto: Andrej Kotnik, 2021)

Kip Žalostne Matere Božje je edina ohranjena plastika iz stare selske cerkve. Nekoč naj bi stala v glavnem oltarju, pod kipom sv. Neže. (Foto: Andrej Kotnik, 2021)

ne ponuja kot najbolj zanesljiv vir. Menim, da obstaja precejšnja možnost, da gre v resnici za upodobitev po spominu, torej za podobo, s katero je slikar želel ovekovečiti staro cerkev, ki v času nastanka akvarela ni več stala. Vseeno pa je Pustavrhova upodobitev nedvomno delo avtorja, ki je območje Sel dobro poznal. O tem pričajo podrobnosti, ki jih slika kljub vsemu vsebuje. Cerkvena zgradba, kot jo je naslikal, vsaj v grobem pritrjuje navedbam Paglovčeve kronike oziroma jih dopušča, saj gre očitno za starejšo zgradbo, ki je doživela baročne dozidave, od katerih je daleč najbolj očitna priča prav zvonik s tremi malimi okni in baročno kapo.

Zaključek

Zgodba o nekdanji podobi selske cerkve je zgodba o presenetljivo kratkem in negotovem spominu. Kako se je lahko zgodilo, da zgradba, ki je bila kakih 350 let središče verskega življenja in zaslužna za to, da so Sela postala eno od središč Tuhinjske doline, v lokalnem spominu ni pustila skoraj nobenih omembe vrednih sledi? Kako se je lahko zgodilo, da o njeni podobi ne izvemo skoraj ničesar niti iz župnijske kronike, čeprav so jo začeli pisati manj kot pol stoletja po njeni odstranitvi? Zgodba o njenih začetkih je verjetno za vselej izgubljena. O njeni zunanji podobi govorijo le štirje viri: Paglovčeva kronika, katastrska mapa iz 1826, enigmatičen akvarel Franca Pustavrha ter z informacijami o stari cerkvi presenetljivo skromna župnijska kronika. Kljub vsemu nam predstavljeni viri do neke mere podajajo podlago za dokaj dobro predstavo o zunanjosti nekdanjega svetišča, dimenzijah in gradbenem razvoju.

Arhivski viri

SI AS 176, Franciscejski kataster za Kranjsko, L262A04.

SI AS 181, Reambulančni kataster za Kranjsko, L262C04.

Literatura

Čuden prečudež: folklorne in druge pripovedi iz Kamnika in okolice. Celje: Celjska Mohorjeva družba, 2009.

Janez HÖFLER, Jakob KLEMENČIČ, France BARAGA, 2016: *O prvih cerkvah in župnijah na Slovenskem. K razvoju cerkvene teritorialne organizacije slovenskih dežel v srednjem veku.* Ljubljana: Viharnik. Dostopno na http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:doc-XT3D6JUK (dostop september 2021).

Janez HÖFLER, 2017: *Gradivo za historično topografijo predjožefinskih župnij na Slovenskem. Ljubljana:* Viharnik. Dostopno na: http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-UB4FDE2M (dostop september 2021).

Danijel KAŠTRUN, 2000: *Sela pri Kamniku.* Sela pri Kamniku: Krajevna skupnost.

Danijel KAŠTRUN, 2017: *Kronika župnije Sela pri Kamniku: 1903–2016*. Sela pri Kamniku: samozal. D. Kaštrun.

Anton KOBLAR, 1896: Kranjske cerkvene dragocenosti. V: *Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko.* 1–6.

LETOPIS ljubljanske nadškofije, 1808, letnik 3, številka 1. Dostopno na: http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-79SH3NQC (dostop 23. 9. 2021).

LETOPIS ljubljanske nadškofije, 1860, letnik 41, številka 1. Dostopno na: http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-G6ZAZCDD (dostop 23. 9. 2021).

LETOPIS ljubljanske nadškofije, 1875, letnik 56, številka 1. Dostopno na: http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-G8D38M0Q (dostop 23. 9. 2021).

Marko LESAR, 2001: Paglovčeva barokizacija cerkva v Tuhinjski dolini. V: *Paglovčev zbornik.* 127–138.

Marko LESAR, Bojan TEŽAK in Tomaž LAUKO, 2015: *Starejša slikarska zbirka iz depojev Medobčinskega muzeja Kamnik: II. del*. Kamnik: Medobčinski muzej.

Miha SERUČNIK, 2009: Reambulančni kataster za Kranjsko. V: *Kronika*, 57. 491–504.

France STELE, 1922: *Politični okraj Kamnik*. Ljubljana: Umetnostno-zgodovinsko društvo.

Albin VENGUST, 2001: F. M. Paglovec kot prenovitelj cerkva in cerkvene opreme. V: *Paglovčev zbornik.* 139–147.

Damjan Hančič[1]
Medvedova 25a, Kamnik
damjan.hancic@scnr.si

Izvirni znanstveni članek

Kamniško območje v prvih mesecih okupacije leta 1941 v luči nemških arhivskih virov

V prispevku avtor prikaže pogled političnega komisarja za okraj in kasneje okrožje Kamnik kot najvišjega predstavnika okupatorjeve civilne uprave na tem območju, ki ga je v začetku aprila 1941 okupirala nacistična Nemčija. Gre za poročila, ki jih je na izpostavo varnostne službe (Sicherheitsdienst) v Kamniku poleti 1941 pošiljal politični komisar za kamniško okrožje Fritz Dullnig. V ohranjenih situacijskih poročilih iz obdobja od konca aprila do konca avgusta 1941 omenjeni funkcionar prikaže svoje poglede in opažanja na gospodarsko, infrastrukturno, politično in družbeno stanje na tem območju. Politični komisar je opazil veliko zaostajanje kamniškega območja na prometno-infrastrukturnem področju, kar je še poslabšala nova državna meja med Italijo in Nemčijo severno od Ljubljane, ki je Kamnik odsekala od naravnega gravitacijskega središča Ljubljana. Prav tako je bila problem oskrba z večino osnovnih živil, krmil za živino in semen za setev, saj območje vsega tega ni pridelalo v zadostni količini. Poročilo pa na koncu prinaša tudi vpogled v razpoloženje prebivalstva po posameznih krajih tako do okupatorja kot do začetkov oboroženega odpora proti okupatorju.
Ključne besede: okupacija, Kamnik, leto 1941, druga svetovna vojna, politični komisar

The author presents the view of the district political commissar and later the commissar for the wider area of Kamnik as the highest representative of the occupier's civil administration in this area, which was occupied by Nazi Germany in early April 1941. These are reports sent to the Kamnik branch of the security service (Sicherheitsdienst) in the summer of 1941 by the political commissar for the Kamnik district, Fritz Dullnig. In the preserved reports from the late April to late August 1941 period, the said official presents his views and observations on the economic, infrastructural, political and social situation in the area. The political commissar noticed that the Kamnik area was lagging behind in terms of transport and infrastructure, which was exacerbated by the new state border between Italy and Germany, just north of Ljubljana, which excluded Kamnik from the natural centre of gravity in Ljubljana. Additionally, there was a shortage of basic foodstuffs, animal fodder and seeds for sowing, as the area did not produce enough on its own. Finally, the report also provides an insight into the local population's view on the occupying force and toward the beginnings of armed resistance against the Nazis in specific areas.
Key words: occupation, Kamnik, 1941, World War II, political commissar

Uvod

V prispevku so predstavljena poročila, ki jih je na izpostavo varnostne službe (Sicherheitsdienst) poleti 1941 pošiljal politični komisar za kamniški okraj in nato kamniško okrožje Fritz Dullnig, ki je tisti čas predstavljal najvišji organ civilne oblasti na tem območju. V ohranjenih situacijskih poročilih, ki zajemajo obdobje od konca aprila do konca avgusta 1941, omenjeni funkcionar prikaže svoje poglede in opažanja na gospodarsko, infrastrukturno, politično in družbeno stanje na tem območju, zato ta pomenijo pomemben dodatek k že znanim raziskavam in objavljenim pričevanjem iz obdobja nemške okupacije kamniškega območja.

1 Nemška okupacija Gorenjske, okupacijski režim in nova upravna ureditev kamniškega območja ter število okupatorjevih oboroženih sil na tem območju

1.1 Okupacija

Sile osi z nacistično Nemčijo in fašistično Italijo na čelu so 6. aprila 1941 napadle Kraljevino Jugoslavijo ter v nekaj dneh zlomile odpor slabo oborožene in zaradi mednacionalnih sporov neučinkovite jugoslovanske vojske. Po kapitulaciji so si med seboj razdelile jugoslovansko ozemlje. Štajersko, Gorenjsko ter 90 km dolg in od 10 do 15 km širok pas južno od Save na Dolenjskem je zasedla nemška vojska. Gorenjska je bila v aprilski vojni 1941 sicer operativno območje tako nemške kot italijanske vojske. Slednja se je potem, ko so bile končane vojaške operacije v Jugoslaviji in ko je Hitler določil mejo med nemškim rajhom in Italijo, do konca aprila 1941 umaknila z ozemlja, ki je bilo dodeljeno Nemčiji. Zaradi tega je nemški okupator lahko uvedel civilno upravo na Gorenjskem šele 30. aprila 1941, torej štirinajst dni kasneje, kot je to storil na slovenskem Štajerskem. Za ozemlje, zasedeno po nemški vojski, je Hitler izbral tak okupacijski sistem, kot ga je prej uvedel v francoskih pokrajinah Alzaciji in Lotaringiji ter Luksemburgu, ki so imele velik delež nemško govorečega prebivalstva, prvi dve pokrajini pa sta bili pred prvo svetovno vojno več desetletij že del nemške države. Ozemlje Gorenjske s Kamnikom je bilo v upravnem smislu priključeno Koroški oz. »Gau Kärnten« (Ferenc 1968: 39–41). Za to območje so uporabljali dve imeni: »Oberkrain«, tj. tudi v času Avstro-Ogrske uveljavljeno nemško poimenovanje za Gorenjsko, ali »Südkärnten« (Južna Koroška), ki je bilo skladno z novo upravno-politično razdelitvijo. Ta dvojnost oz. nekonsistentnost imena se odraža ves čas okupacije tudi v glavah uradnih dokumentov posameznih krajevnih občin na tem območju: medtem ko je na uradnih dokumentih občine Homec mogoče najti napis, da spada pod »Südkärnten«, ima sosednja občina Kamnik napisano, da spada pod »Oberkrain« (AS 1603, šk. 37).[2] Nemško civilno upravo na Gorenjskem

1 Doktor znanosti s področja zgodovine, Študijski center za narodno spravo.

2 SI AS 1603, Deželni svetnik za Kamnik 1941–1945, šk. 37, »Lage und Stimmungsberichte der Gemeinden, julij, avgust 1942«.

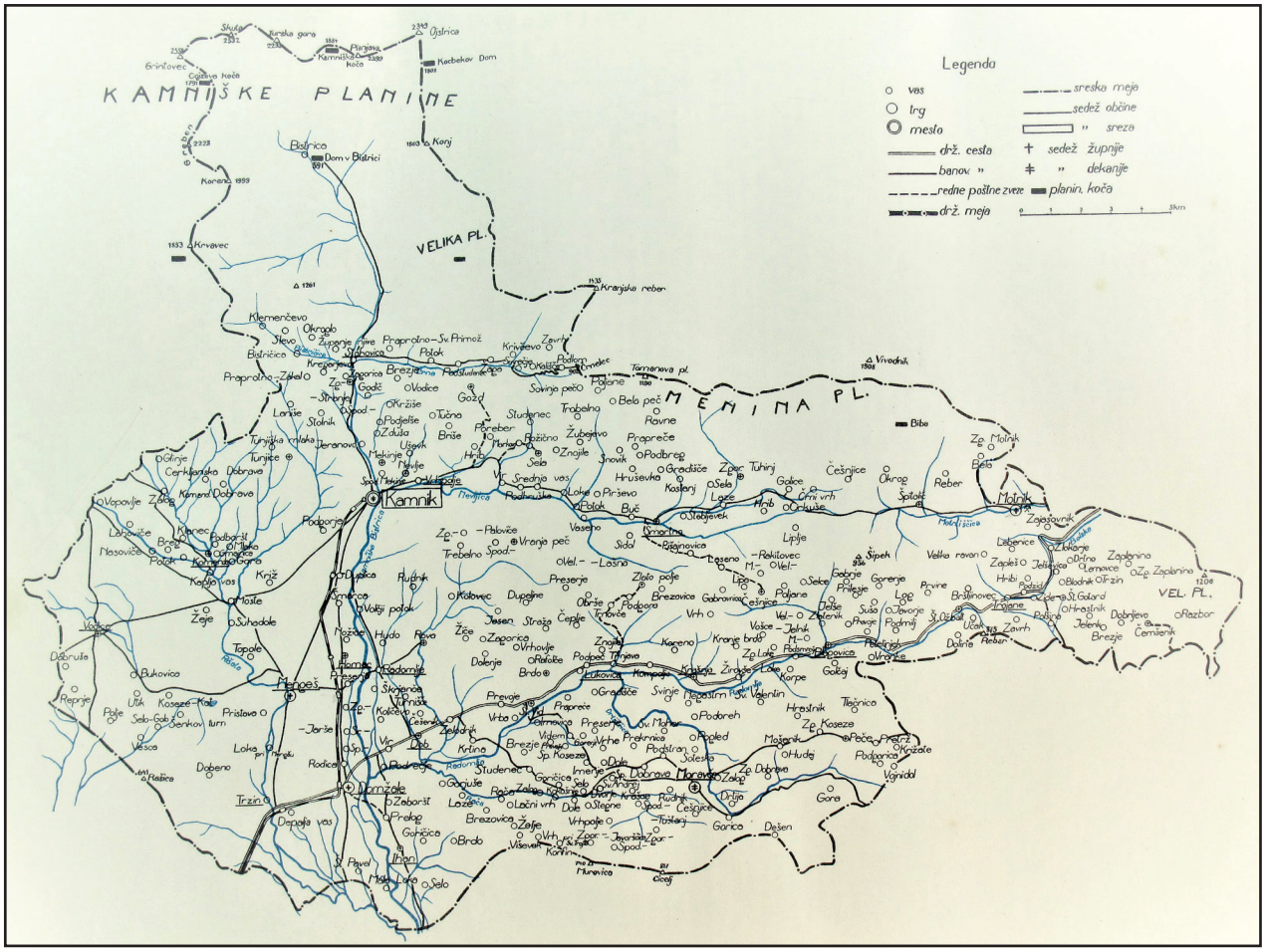

Območje predvojnega kamniškega okraja (sreza) (Vir: Krajevni leksikon Dravske banovine, Ljubljana 1937, str. 209)

in v Mežiški dolini, ki naj bi po prvotnih načrtih okupatorja obstajala le do nameravane skorajšnje popolne priključitve zasedenih slovenskih pokrajin nemškemu rajhu,[3] je po Hitlerjevem odloku z dne 14. aprila 1941 vodil namestnik gauleiterja oz. pokrajinskega vodje nacistične stranke za Koroško Franz Kutschera, ki je imel najprej sedež na Bledu, pozneje pa v Celovcu (Ferenc 2010: 331–338).

1.2 Nova upravna ureditev

Nemška civilna uprava v zasedenih slovenskih pokrajinah je iz praktičnih razlogov v glavnem upoštevala dotedanjo politično-upravno razdelitev območja, tj. bivše jugoslovanske okraje (imenovane »srezi«) in občine. Šef civilne uprave za Gorenjsko je imenoval politične komisarje za vseh pet okrajev na Gorenjskem, tj. za Radovljico, Kranj, Škofjo Loko, Kamnik in (močno okleščeno) Litijo. V Kamnik je konec aprila 1941 prišel kot politični komisar dr. Fritz Dullnig, v Litijo pa Hermann Petschauer, oba avstrijska (koroška) Nemca in nacista (prav tam). Za politične komisarje so nacisti namreč izbrali ljudi iz rajha tako, da na ta mesta niso postavljali domačih Nemcev (folksdojčerjev) z območja predvojne Slovenije. Vsi komisarji so bili preverjeni člani nacistične stranke,[4] ki pa so ravnali po nasvetih folksdojčerjev in jih celo izbirali za svoje svetovalce. Politični komisarji so takoj po prihodu na svoja službena mesta prevzeli upravo od jugoslovanskih sreskih načelnikov. Političnim komisarjem so bili podrejeni pravosodje, pošta, železnice, finance, delovni in katastrski urad (Ferenc 1968: 39, 40).

Nova državna meja med Nemčijo in Italijo na Gorenjskem in Dolenjskem je povzročila, da se je okraj Kamnik nekoliko povečal, okraj Litija pa zelo zmanjšal. Predvojni okraj (srez) Kamnik je imel po jugoslovanski statistiki pred vojno 579,5 km^2, 20 občin in 38.638 prebivalcev in je razen večjega dela občine Trojane prišel v celoti na območje šefa civilne uprave za Gorenjsko (večji del občine Trojane so priključili Spodnji Štajerski). To so bile občine: Blagovica (Glogowitz), Dob (Aich), Domžale (Domschale), Homec (Holm), Ihan (Jauchen), Kamnik (Stein in Oberkrain), Kamniška Bistrica (Steiner Feistritz), Komenda, Krašnja (Kraxen),

3 Nemci so najprej nameravali zasedeno ozemlje priključiti svojemu državnemu ozemlju do 1. oktobra 1941, potem so to preložili na čas po imenovanju novega koroškega gauleiterja. Po njegovem imenovanju pa so zaradi stalnih bojev s partizani priključitev preložili, do nje pa potem ni nikoli prišlo. Tretjemu rajhu je bilo priključeno zgolj območje Mežiške doline in Dravograda, ki je bilo združeno z deželo Koroško, in štiri prekmurske občine. Kljub temu da zasedena ozemlja nikoli niso bila formalno priključena nemškemu rajhu, so postopoma uvajali nemško zakonodajo, med drugim so jeseni 1942 izvedli tudi podelitev nemškega državljanstva na preklic, s čimer so lahko izvajali mobilizacijo moških v nemško vojsko (Wehrmacht).

4 Nacistična stranka se je uradno imenovala Nacionalnosocialistična nemška delavska stranka, njena kratica pa je bila NSDAP (Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei).

Lukovica (Lukowitz), Mengeš (Mannsburg), Moravče (Moräutsch), Motnik (Möttnig), Radomlje (Radomle), Sela pri Kamniku (Zelll bei Stein), Šmartno v Tuhinju (St. Martin in Tuhein), Trzin (Tersain), Vodice (Woditz) in Zgornji Tuhinj (Obertuhein). Od predvojnega okraja Ljubljana okolica pa so kamniškemu okraju priključili tisti del, ki ga je nova državna meja odrezala od Ljubljane. To so bile občine: Dol pri Ljubljani (Lustall) pri Št. Jakobu, Dolsko (okupator jo je imenoval Vinje oz. Weinthal), Podgorica (Podgoritz) in severni del občine Ježica, ki ga je okupator združil z občino Črnuče (Schwarzendorf) severno od reke Save. Okupatorjev okraj Kamnik je imel torej 23 občin. Srez ali okraj Litijo je nova državna meja najprej razpolovila in je bilo sedem občin pod italijanskim in deset pod nemškim okupatorjem; izmed slednjih so pet občin priključil okraju Laško, ki je spadal pod Spodnjo Štajersko. Tako je le pet občin, tj. Kresnice (Kressnitz), Litija (Litai), Šmartno pri Litiji (St. Martin bei Litai), Trebeljevo (Trebeleu) in Vače (Watsch), ostalo v okraju Litija (Ferenc 2010: 331–338).

Politični komisar za okraj Kamnik je tako kot tudi ostali štirje »gorenjski« komisarji na svojih območjih takoj po svojem prihodu na svoji upravni območji imenoval občinske komisarje. Te je izbiral med maloštevilnimi lokalnimi Nemci, ki pa na Gorenjskem za razliko od Spodnje Štajerske niso bili povsem politično (nacistično) zanesljivi. V odročnejših predelih pa je politični komisar že sprva imenoval za občinske komisarje tudi Slovence, predvsem tiste, ki so znali nemško še iz obdobja avstro-ogrske monarhije. Od skupno okrog 55 županov, ki so bili okupatorjevi občinski komisarji v okrožju Kamnik v letih 1941–1945, je bilo okrog 25 Slovencev in 30 Nemcev. V občinskih uradih je bilo zaposleno večinoma domače uradništvo, ki je bilo ponekod le deloma vešče nemščine. Konec septembra 1941 so npr. od 26 ocenjenih občinskih tajnikov znali dobro nemško le štirje, zadovoljivo jih je znalo le sedem, manj zadovoljivo trije in nezadovoljivo kar dvanajst (prav tam). V medvojni občini Kamnik, ki je že iz predvojnega obdobja obsegala mesto Kamnik, Duplico in Spodnje Mekinje, je bil za občinskega komisarja imenovan baron Hermann von Rechbach, lastnik gradu Zaprice. Občinski komisarji so morali ob imenovanju podpisati tudi »vdanostno izjavo« v nemškem in slovenskem jeziku (prav tam).

Šef civilne uprave za Gorenjsko je z »odredbo o razvrstitvi uprave na zasedenem ozemlju«, ki jo je izdal 25. julija 1941 in je veljala od 1. avgusta 1941, ukinil okraje in uvedel tri (podeželska) okrožja: Radovljica, Kranj in Kamnik. V okrožje Kamnik so prišle vse občine dotedanjega kamniškega in litijskega okraja, obenem pa za nekaj mesecev še občina Šmartno pod Šmarno goro (St. Martin unter dem Grosskahlenberg), ki je bila dotlej v okraju Škofja Loka in so jo na željo prebivalstva že jeseni 1941 priključili okrožju Kranj. Okrožje Kamnik je v takšnem obsegu ostalo do konca nemške okupacije maja 1945 (prav tam). Jeseni 1941 je imelo okrožje Kamnik 881 km^2 in 58.962 prebivalcev. Meja okrožja Kamnik je šla večinoma po občinskih mejah, razen pri Trojanah na vzhodu in ob novi meji nemškega rajha na jugu, kjer ta meja ni dosledno upoštevala dotedanjih občinskih meja. (Ferenc 2010: 331–338)

Šef civilne uprave je tudi določil, da vodijo upravo v okrožjih še naprej politični komisarji. V okrožju Kamnik je bil politični komisar še nekaj časa (do oktobra ali novembra 1941) dr. Fritz/Franz Dullnig in nato vse do konca nemške okupacije dr. Hermann Doujak, ki je bil sprva na tem položaju v Radovljici. V začetku leta 1942 so se politični komisarji preimenovali v deželne svetnike. (Prav tam)

Številčno stanje okupatorjevih oboroženih sil

Na kratko se pomudimo še pri številu okupatorjevih oboroženih enot, ki so delovale v okrožju Kamnik. Že od poletja 1941, ko so se po nemškem napadu na Sovjetsko zvezo pod vodstvom Komunistične partije začele prve oborožene akcije proti okupatorju, za vzdrževanje reda in miru ni več zadostovalo sprva predvideno orožništvo, ki je imelo leta 1941 na tem območju okrog 16 postaj z okrog 110 orožniki, marca 1942 pa že 154 orožnikov. Tako so že leta 1941 morali v kamniško okrožje pripeljati dva bataljona vojske za zavarovanje za vojno pomembnih objektov (t. i. bataljone deželnih strelcev), in sicer 510. bataljon v Kamnik in 533. bataljon v Domžale ter poldrugi bataljon zaščitne policije za zatiranje enot partizanske vojske, in sicer 171. rezervni policijski bataljon v Kamnik in četo 181. rezervnega policijskega bataljona v Litijo. Spomladi in poleti 1942 so imeli za zatiranje partizanov v okrožju celo okrepljena rezervna policijska bataljona, in sicer 10. bataljon v Kamniku in 93. v Domžalah. Spomladi 1942 so Nemci ustanovili še SS-enoto, t. i. Freikorps Stein/Oberkrain ali nemško samozaščito, ki je štela ok. 600 mož, v glavnem učiteljev in uradnikov (prav tam: 337).

2 Gospodarsko in družbeno stanje na kamniškem območju ob nemški zasedbi

O gospodarskem, upravnem in političnem stanju na obravnavanem območju izvemo iz situacijskih poročil političnega komisarja za okraj Kamnik, dr. Dullniga, ki obsegajo obdobje od konca aprila do konca avgusta 1941 (SI AS 1613, šk. 5, poročilo št. 1).[5]

Tako v poročilu, ki zajema konec aprila in začetek maja 1941, izvemo naslednje:

»*Severni del kamniškega okrožja spada k visokogorju, zato je redko naseljen. Proti jugu se goratost zmanjšuje in prehaja v gričevnat svet. Južni del okraja Kamnik pa je ravnina. V severnem goratem predelu okrožja prevladuje gozdarstvo, v južnem delu pa poljedelstvo. Velikost poljedelskih zemljišč se ne da natančno opredeliti. Kot se da ugotoviti, pa prevladuje zelo majhna do majhna posest. Srednje velika zemljišča so zelo slabo zastopana, medtem ko veleposesti praktično ni. Prav tako se še ne more ugotoviti posesti brez lastnika. Gospodarjenje poljedelstva se mi zdi precej zastarelo. Pri obdelovanju polja je opazna agrarna razcepljenost zemljiške posesti. Čeprav je zemlja zelo peščena, deloma tudi prodnata, se veliko uporablja*

5 SI, AS 1613, Koroška ljudska zveza, šk. 5, p. e. 1613/44, Pol. komisar des Verwaltungsbezirks Stein, »Wochenberichten« (Tedenska poročila političnega komisarja v Kamniku), 1941.

Območje Gorenjske je bilo v letih 1941–1945 sestavni del Koroške (Gau Kärnten) in je obsegalo tri okrožja (Kreis) s sedeži v Radovljici, Kranju in Kamniku. Na sliki zemljevid celotnega Gaua Koroška, ki je poleg današnje avstrijske Koroške obsegal še Vzhodno Tirolsko, Mežiško dolino in Gorenjsko. (Vir: Kärnten, Landkarte 1 : 400.000, Kartogr. Anstalt Freytag-Berndt u. Artaria (Franz Pehr), Wien 1944, osebni arhiv)

naoravanje. Čiščenje in razkuževanje se zdita precej neznani. Tukaj prevladujoča govedoreja pripada pincgaverjevi rasi in je precej borna. Tudi glede vzreje je na podlagi telesne podobe živali sklepati, da je zaostala. Glede vzreje perutnine pa se zdi, da je precej razširjena« (prav tam).

Glede položaja transporta za gospodarski trg nemški politični komisar ugotavlja, da so prometne razmere v okrožju Kamnik slabe: *»Obstaja le ena železniška povezava od Kamnika preko Domžal do Ljubljane. Od gospodarskih dobrin so do sedaj prek Ljubljane v tujino vozili v glavnem samo les in nekaj živine. Zaradi določitve nove meje pa bo verjetno še ta železniška povezava motena. Vendar se bo promet namesto prek Ljubljane v prihodnje odvijal prek Kranja. Cestno omrežje je v okrožju Kamnik precej razvejano, čeprav so ceste slabe«* (prav tam).

Veliko pozornost v poročilu namenja položaju preskrbe prebivalstva. Tako ugotavlja, da je v pridelavi pšenice in krmnih rastlin kamniško okrožje nerentabilno. Tudi sami kmetje se lahko z lastno pridelano pšenico samooskrbujejo zgolj majhen del leta: *»Trenutno ne razpolagajo skoraj z nikakršno zalogo več in so primorani v dokup. Pri mlinih se je ugotovilo, da obstajajo krušna žita, moka in mlinske predelave. Vendar je to dovolj zgolj za oskrbo kamniškega okrožja za nekaj dni«* (prav tam).

Glede stanja v živinoreji v poročilu ugotavlja, *»da pitana goveja živina in pitani prašiči zadostujejo zgolj za kritje lastnih potreb. Vzreja perutnine naj bi bila dokaj dobro razširjena, do tedaj je bila dobra preskrba z jajci, ki so jih prodajali tudi v Ljubljano. Trenutno ne primanjkuje divjačine. Glede oskrbe z mlekom ugotavlja dobro stanje. Do sedaj so mleko dostavljali tudi v Ljubljano. Ker pa se je ta dostava zaradi nove italijansko-nemške meje ustavila, bo moralo biti to mleko kako drugače predelano. V kolikšni meri pa bi se obstoječe mlekarne dale še zgraditi, se še ne more reči. Maščobe pa zelo primanjkuje. Pridelava krompirja je zadovoljiva. Presežek pridelave iz leta 1940 bi zadoščal še vse do jeseni 1941«* (prav tam).

Vrtnarstvo oz. pridelava zelenjave je krila v glavnem lastne potrebe. V severnih predelih okraja je obstajalo samo sadjarstvo za prodajo sadja, v južnih predelih je bilo sadja dovolj tudi za žganjekuho. Glede pridelave sladkorne pese poročilo ugotavlja, da je ni, zato mora biti ves sladkor uvožen. Tudi proizvodnja vina in vzreja rib na tem območju nista bili omembe vredni, prav tako proizvodnja slaščic (prav tam).

Na koncu prvega poročila politični komisar glede možne oddaje presežkov ugotavlja, da bi se po vpeljavi trga za mleko in jajca lahko ta dva produkta, če se bosta pridelovala bolje kot do sedaj, v znatnih količinah oddajala in dodaja, da *»trenutno v okrožju še ni*

nobenega živila v takšnih količinah, da bi nastajali presežki za oddajo«, zato meni, da je v okraj nujno potrebno dobavljati več živil. Veliko pomanjkanje je komisar zaznal zlasti glede dobave maščobe, *»kar se lahko odpravi le z zadovoljivo dobavo maščobe na to območje«*. Po njegovem mnenju tudi zaloge krušnih žit zadoščajo zgolj za kratek čas, zato je treba krušno žito dobavljati dodatno. Tudi stročnic in žitaric vseh vrst primanjkuje. Ker je bilo v zadnjih tednih tukaj porabljenega več mesa kot običajno, obstajajo na tem področju še rezerve. Glede stanja predelovalnih podjetij komisar ugotavlja, da na tem območju obstaja več mlinov, mesarij in pekarn. Obstaja tudi tovarna za proizvodnjo gorčice in tri manjše mlekarne. Pri trgovanju z živili ugotavlja močno razširjen direktni promet od proizvajalca k potrošniku. V Kamniku poteka živilska tržnica dvakrat na teden, v Domžalah enkrat. Na tržnici ponujajo različne proizvode, kot so maslo, jajca, perutnina, krompir, zelenjava, žitarice, sadje in podobno, neposredno od proizvajalcev potrošnikom (prav tam).

Na splošno komisar v poročilu ugotavlja, da je največ težav zaradi slabih prometnih in poštnih povezav in dejstva, da je na tem območju izredno težko najti nemško govoreče ljudi. Posledično temu pričakuje politični komisar posebne težave pri izdajanju živilskih kart, ker veliko županov in občinskih tajnikov na tem območju ne zna nemško. Istočasno z izdajanjem živil na karte se morajo organizirati tudi menjalna mesta, kjer bodo menjali rajhsmarke za nakaznice. Zato še posebno apelira, naj bodo vse ustrezne tiskovine, posebej še nakaznice z oznakami A in B, s centralnega mesta pravočasno zagotovljene (prav tam).

Prav tako politični komisar v prvem poročilu navaja, da so mu dodelili na razpolago dva pomočnika, in sicer inž. Goloba in Zdolška, ter eno strojepisko, ki so delovali tudi v prejšnjem okraju.

V drugem poročilu, ki zajema obdobje od 5. do 11. maja 1941, opisuje situacijo v tedenskem poročilu takole:

Glede splošne situacije je zapisano, da meja kamniškega okrožja na vzhodu in jugu še ni dokončna. Premiki meje so možni na območju občin Trojane, Ljubljana Polje in Črnuče.

Glede setve koruze, ki je potekala v tistem času, komisar ugotavlja, da primanjkuje potrebnega semena, zato bi bilo treba to čim prej priskrbeti. Nadalje glede transportnega položaja za gospodarski trg komisar ugotavlja, da se transport poljedelskih proizvodov iz kamniškega okrožja v Ljubljano v veliki meri izvaja s konjskimi vpregami: *»Železniška povezava ni zanesljiva, tovornjakov pa je bilo in je še danes zelo malo na razpolago. S povečanjem obsega gospodarske menjave bo morala iti z roko v roki tudi izgradnja transportnega sistema. Posebej potrebuje kamniško okrožje neposredno železniško povezavo s Kranjem«* (SI AS 1613, šk. 5, poročilo št. 2).

V času od pisanja prvega komisarjevega poročila je preskrba z žitom v okrožju čedalje slabša: *»Oskrba s krušnim žitom je zato zelo nujno potrebna. Manjka tudi beljakovinske krme. Mlinski produkti so trenutno še zadostni. Ker pa se bodo mlini drug za drugim ustavili, bo tudi zaloga teh izdelkov hitro pošla. /.../ Oskrba z govejim in telečjim mesom je trenutno še zadovoljiva. Vendar je treba upoštevati zmanjšanje svinjskega mesa. Pitanih prašičev sploh ni več. /.../ Dobava mleka v Ljubljano se nadaljuje. Z ustrezno izgradnjo mlekarske verige se lahko znatno poveča tudi pridobivanje masti. Trenutno masti še primanjkuje. /.../ Oskrba s krompirjem je zadovoljiva. /.../ Do sedaj se je zelenjava iz kamniškega okrožja dobavljala v Ljubljano, zato je treba preveriti, ali se bo ta dobava še naprej nemoteno odvijala ali pa se bo tukajšnja zelenjava uporabljala kje drugje. /.../ Oskrba z jajci in perutnino je zadovoljiva, dobava jajc v Ljubljano se je popolnoma ustavila. /.../ V okrožju primanjkuje sladkorja in ga je treba nujno dobaviti. /.../ Poleg presežka jajc in mleka se bo predvidoma pojavil tudi presežek pri zelenjavi. Tudi krompirja je še v manjših količinah v presežku. /.../ Nujno je treba dobaviti rž in pšenico, prav tako mast in sladkor ...«* (prav tam).

Glede stanja pomembnih predelovalnih obratov komisar ugotavlja, da se proizvodnja v velikih mlinih ni ustavila: *»Tudi proizvodnja v manjših mlinih, ki so odvisni od plačila v mletju, je večinoma ustavljena, ker so pri kmetih pošle že vse zaloge žita. Ugotavlja se, da na tem območju deluje veliko več mlinov, kot je potreb za mletje žita. Do sedaj so mlini oskrbovali z moko tudi Ljubljano«* (prav tam).

Komisar poroča tudi o sprejetih ukrepih: *»V okrožju obstoječe manjše mlekarne oz. zbiralnice mleka so bile pregledane in ugotovljena njihova možna nadaljnja izgradnja. Tudi pregled gradnje naprave za zbiranje jajc je bil uveden. Ugotavljanje obstoja omenjenih živil se bo nadaljevalo. Pri mesnicah in pekarnah se tudi ugotavlja možnost predelave. Pri zaplenjenih poljedelskih obratih bo zagotovljeno gospodarsko vodstvo. Prav tako bo urejen promet z domačo in klavno živino. Tudi pregled prebivalstva je v teku«* (prav tam).

Naslednje tedensko poročilo zajema obdobje od 12. do 18. maja 1941.

Glavni poudarki iz tega poročila so naslednji:

1. Meje okraja še niso določene. Nujno se mora zagotoviti seme za setev koruze.
2. Zaloge žit in mlinskih proizvodov gredo h koncu, zato je nujno zagotoviti dobavo krušnih žit. Veliki mlini skoraj ne delajo več. Zmanjšuje se tudi obseg reje govedi.
3. Zmanjkuje tudi sladkorja, zato je dobava nujna. Tudi pridelava jajc je padla, medtem ko je oskrba z zelenjavo še zadovoljiva.
4. Ostajajo tudi določeni presežki mleka, ko pa bo dobava mleka v Ljubljano omejena ali popolnoma ustavljena, se mora priskrbeti nadomestna predelava. Male mlekarne iz kamniškega okrožja lahko mleko sicer zbirajo, ne morejo pa ga smiselno predelati.
5. V okrožje je treba nujno dobaviti krušno žito, sladkor, sol, jedilno olje. Nadalje primanjkuje petroleja za razsvetljavo. (SI AS 1613, šk. 5, poročilo št. 3)

Glede sprejetih ukrepov politični komisar ugotavlja: *»Zaplenjene nepremičnine je treba obiskati oz. pregledati in za potrebe gospodarjenja izdati ustrezne začasne ukrepe. Urediti je treba promet z živino, izdati prepoved prometa z domačimi živalmi za zakol. Uvesti je treba brezmesne dni v gostinskih obratih. Potrebno*

je posredovanje, da se prebivalstvu razdelijo živilske karte. Sporoča tudi, da je priprava za uvedbo živilskih kart v njegovem okrožju končana in da se lahko začne razdeljevanje« (prav tam).

Naslednje poročilo zajema obdobje med 19. in 25. majem 1941. Iz poročila med drugim izvemo, da so zaloge krušnih žit in moke že pošle, nekaj zalog pa še imajo glede prosa, ječmena in ajde. Glede živinoreje ugotavlja pretirano visoke cene mesa, ki so jih v kamniškem okrožju postavili mesarji iz okrožja Radovljica in so tukaj povzročile nevzdržno stanje. Omenjeni mesarji so zaradi njihovih visokih cen v položaju, da plačajo višje cene za živino, kot je to mogoče mesarjem iz Kamnika, ki imajo določene maksimirane cene. To pomeni, da dobijo mesarji iz kamniškega okrožja komaj še kakšno živino, kar postavlja oskrbo prebivalstva in delitev mesa pod vprašaj. (SI AS 1613, šk. 5, poročilo št. 4)

Prav tako je bila regulirana dostava mleka v Ljubljano, saj je bila samostojna dostava tja ustavljena. Obstaja veliko pomanjkanje masti in jedilnega olja. Imajo pa kmetje še dovolj krompirja za oddajo. Tudi zaloga zelenjave narašča. Do sedaj so proizvajalci zelenjave sami dostavljali zelenjavo v Ljubljano. Treba bi bilo urediti organizacijo pridelave in prodaje tako zelenjave kot sadja in jagodičevja. Preden pa bi ta ureditev začela veljati, še ne bi ukinjali samoprodaje v Ljubljano, da se ne bi zaradi tega pojavila nevarnost, da se pokvarijo. Prav tako se ureja pridelava jajc, katerih pridelava se zmanjšuje. Treba je dobaviti tudi sladkor (prav tam).

Glede oddaje presežkov ugotavlja, da je proizvodnja mleka v vzponu, zato so presežki veliki. Prav tako je zabeleženih čedalje več presežkov zelenjave. V sosednji gorenjski okrožji/okraja Kranj in Škofja Loka je bila iz kamniškega okrožja oddana znatna količina koruzne in ajdove moke, ječmena, prosa in otrobov. V kamniško okrožje pa bi bilo treba po mnenju komisarja nujno dostaviti krušna žita, sladkor, svinjsko mast in jedilno olje. (Prav tam)

Glede predelovalnih obratov na tem območju ugotavlja, da dva mlina še v manjših količinah meljeta ajdo, ječmen in proso. Vsi preostali mlini ne bodo obratovali, dokler se ne zagotovi zaloge krušnih žit. Treba je poskrbeti tudi za nadaljnje obratovanje velikih mlinov, saj so njihovi zaposleni že sedaj brezposelni. Mlini so zelo zmogljivi, zato bi bilo škoda, če jih ne bi uporabljali. Zato bi lahko izvedli preizkus delovanja in pregled kapacitet teh mlinov. Mlinarski produkti bi se lahko tu čez čas zelo povečali, ker bi se na tem območju morala povečati živinorejska proizvodnja, še zlasti prašičereja. (Prav tam)

Prodajalci živine so bili pozvani k predložitvi ustreznih dokumentov in so bili poučeni, da se večinoma ne bodo več ukvarjali s tem poslom. Tudi proizvajalci jajc so bili seznanjeni s podeželsko zadrugo Kranj. Prav tako poteka pregled na področju oddaje mleka. Tudi mesnice bodo preverjene in primorane upoštevati higienske predpise v poslovnih prostorih. (Prav tam)

Kot dodatne ukrepe, ki jih uvajajo, je navedel tudi vrnitev vojaških konj, šolanje in postavitev občinskih pospeševalcev kmetijstva, poučevanje obrtniške proizvodnje, pospeševanje proizvodnje in gospodarjenja, pripravo na uvedbo živilskih kart, še zlasti vrednotenje vprašalnih pol o izterjavi dajatev prebivalstva. Potrebni so nadaljnji ukrepi za razmah gospodarstva in glede zaplenjenih nepremičnin, očiščevanja trga prodaje živine, ureditev oddaje jajc, mleka in upravljanja s tem. (Prav tam)

Odločeno je bilo, naj bo izdaja živilskih kart po občinah oprta na kartoteko gospodinjstev. Da bi našteto lažje pojasnili prebivalstvu, bodo na Bledu pripravili plakat za obveščanje. Prav tako je treba pripraviti brošuro za male živilske trgovce, mesarje, peke in gostince, ki jih lahko izvzamemo iz tega, in v kateri bi jih poučili o ravnanju z odrezki živilskih kart in njihovo zamenjavo z nakaznicami. Pri klavskih obratih bo uvedena tudi obvezna oddaja masti, pri čemer bo to sprva zaradi pomanjkanja prašičev znašalo le 5 %; šele jeseni ali pozimi, ko bo več težkih prašičev, pa se bo odstotek oddaje masti povečal. Za odkup zelenjave, sadja in jagodičevja pa bo ustanovljena lastna organizacija. (Prav tam)

Komisar poroča tudi o upravnih dejavnostih v okrožju Kamnik do 13. avgusta 1941.

V skladu z odredbo šefa civilne uprave z dne 23. julija 1941 so bila na ozemlju Gorenjske dokončno oblikovana tri okrožja: Radovljica, Kranj in Kamnik. Novoustanovljeno okrožje Kamnik obsega ozemlje dotedanjega sreza/okraja Kamnik, sreza/okraja Litija in občino Šmartno pod Šmarno goro, ki je prej spadala pod srez/okraj Škofja Loka. Prevzem okraja Litija bo v naslednjih dneh. (SI AS 1613, šk. 5, poročilo z dne 13. 8. 1941)

V Kamniku kot sedežu okraja bo nastanjen okrožni glavar dr. Fritz Dullnig z naslednjimi uradi:

- urad za prehrano (vodja Heinrich Burgstaller),
- urad za delo (višji inšpektor Marx) in
- občinsko sodišče (pooblaščenec šefa civilne uprave za sodne zadeve deželni sodni svetnik dr. Josef Mühl).

Poleg tega so v Kamniku še vodja finančnega urada, višji inšpektor Stetshofer, vodja poštnega urada poštni mojster Fleischhacker, vodja katastrskega urada inž. Erich Koberwein. Dotedanje vodstvo žandarmerije, ki je vključevala prejšnje okraje Litija, Kamnik in Dravograd (na Koroškem), je bilo 11. avgusta 1941 razpuščeno. Vodja žandarmerijskega glavarstva gen. nadporočnik Arthur Ješke naj bi ostal še nekaj časa na dolžnosti, *»dokler trajajo komunistični nemiri«* (prav tam).

Komisar ugotavlja, da je sodelovanje omenjenih uradov v okrožju Kamnik dobro, *»nikakor pa ne funkcionira v okrožju državna pošta. Tako ni človeka v teh novoustanovljenih uradih, da se ne bi pritoževal nad delovanjem pošte. Telefon, poštna dostava in vožnja z avtobusom ne delujejo. To dejstvo je posledica po eni strani pomanjkanja osebja, po drugi pomanjkanja vsakršne svobode pri osebju, končno pa tudi pomanjkljive izobrazbe in delno nesposobnosti osebja«* (prav tam).

Stavba, v kateri je danes sedež občine Kamnik, je svojo sedanjo obliko dobila v času nemške okupacije, ko so jo preuredili za potrebe sedeža deželnega svetnika (Landrat) za kamniško okrožje. (Foto: Damjan Hančič)

Komisar ugotavlja, da poteka sodelovanje s Koroško ljudsko zvezo[6] v redu, *»čeprav njeno delovanje trenutno v določeni meri ovirajo komunistični nemiri«.*

Prvič se omenja tudi nameravana gradnja poslopja deželnega svetnika za Kamnik, ki je bila nato urejena v današnji stavbi občine in UE Kamnik na sedanjem Glavnem trgu 24: *»Z vključitvijo ozemlja južne Koroške (Gorenjske) v reichsgau Kärnten in z vpeljavo deželnih svetnikov bosta samostojno ustanovljena sodišče in delovni urad, iz prehranjevalnega urada pa bo oblikovan okrožni kmetijski urad. Pod okrožni urad bo spadala tudi občinska samoupravna ureditev v tem okrožju. Da bi urad sedanjega političnega komisarja spremenil v ustrezno stavbo deželnega svetnika, nameravam nadzidati poslopje urada in s tem pridobiti uradovalno stavbo z okoli 50 sobami«* (prav tam).

Glede upravnih sprememb komisar v poročilu poroča: *»V 22 občinah, ki jih obsega okrožje Kamnik, je 13 občin s postavljenimi nemškimi občinskimi komisarji, v devetih občinah pa je bilo treba postaviti slovenske občinske komisarje. V teh občinah so deloma nemški občinski tajniki, vsi postavljeni župani pa govorijo nemško. Nameravam združiti občine Mengeš in Trzin, Homec in Radomlje ter Dol pri Ljubljani in Podgorico. Sčasoma bom uveljavil tudi druge spremembe. Dejavnost občinskih komisarjev je zadovoljiva. Je pa razumljivo, da je bila večina teh komisarjev prvič postavljena na tovrstno funkcijo in da morajo zato pridobiti določene izkušnje. Občinski komisarji morajo ravnati strogo po mojih izrecnih navodilih, pojasnil sem jim vsako najmanjšo podrobnost ukrepanja in najmanj vsake 14 dni bo sledil obisk po občinah, da ne bodo izgubili potrebnega pritiska in vneme za delo«* (prav tam).

3 Situacijska poročila iz posameznih občin kamniškega okrožja

V obravnavanem arhivskem fondu je najti tudi prepis situacijskega poročila okrajnega vodstva Koroške ljudske zveze (KVB) Kamnik z dne 15. avgusta 1941, ki prikaže razmere v posameznih občinah v kamniškem okrožju sredi poletja 1941, ko so se začele prve akcije proti okupatorju (SI AS 1613, šk. 5, poročilo z dne 15. 8. 1941).[7] V nadaljevanju objavljamo stanje v posameznih krajih:

»**Zg. Tuhinj:** *Stanje prehrane je zelo slabo. Primanjkuje vseh živil, zlasti masti in olja. Žetev bo zaradi dolgotrajnega deževja in pomladanske zmrzali zelo slaba. Prebivalstvo je sestavljeno iz kmetov in kajžarjev in je na splošno usmerjeno proti terorističnim bandam. Dva delavca, Janez Kramar in Anton Podbevšek, sta*

6 SI AS 1613, Koroška ljudska zveza, šk. 5, p. e. 1613/44, »Situationbericht der Bezirksfürung Stein der KVB vom, 15. 8. 1941«. Za primerjavo o dogodkih v zvezi z oboroženimi akcijami proti okupatorju glej: Ivan Vidali: Razvoj OF v kamniškem okrožju 1941 in pozimi 1941. V: *Kamnik : 1229–1979*, str. 152–167.

7 SI AS 1613, Koroška ljudska zveza, šk. 5, p.e. 1613/44, »Situationbericht der Bezirksfürung Stein der KVB vom, 15. 8. 1941«.

bila sicer na poti na delo aretirana, vendar sta popolnoma neškodljiva« (prav tam).

Sela pri Kamniku: *»Stanje prehrane je dobro. Žetev je srednja, v goratih predelih zelo slaba. Razpoloženje prebivalstva proti terorističnim bandam je zelo sovražno. Te osebe so ali izginile ali bile aretirane«* (prav tam).

Blagovica: *»Žetev je zelo slaba, opaziti je veliko sladkorja, masti, moke in kavnega nadomestka. Prebivalstvo je zaradi delovanja terorističnih band zelo nemirno in želi pomagati pri akcijah proti tem bandam«* (prav tam).

Moravče: *»V okoliških gozdovih se zbirajo oborožene bande, ki v skupinah od sedem do dvajset mož oboroženi prihajajo v zaselke Moravica, Sv. Trojica, sv. Andrej in Imeno. Prebivalstvo je v velikih skrbeh, ker se jim mora neoboroženo zoperstaviti. Nastavljeni nemški učitelji so bili s tega ozemlja odpoklicani. Prav tako ni mogoče pridobivati lesa in mrve, ker si nihče ne upa v gozd. Stanje prehrane je srednje, primanjkuje sladkorja, kavnega nadomestka, masti in mila, kar nima niti veliki dobavljač Senica iz Domžal. Prebivalstvo je imelo tudi slabo žetev in je v stalnih skrbeh zaradi grožnje preselitve, o čemer je pisalo tudi že glasilo Karawanken Bote.*[8] *Postavljena zaščitna policija še ni bolj podrobno patruljirala po gozdovih, ampak se je nekajkrat le peljala skozi. Dne 11. avgusta je oborožena komunistična banda uničila nemško napisno tablo na tamkajšnjem šolskem poslopju, prav tako pa je okna in šolsko stavbo popisala z naslednjimi napisi: Šola je slovenska, Vse napise slovenske, Naj živijo borci za svobodo slovenskega naroda. Poizvedbe glede tega dejanja še potekajo«* (prav tam).

Podgorica: *»Žetev je zadovoljiva. Primanjkuje olja, mila in sladkorja. Mnogi lastniki zemljišč se želijo gospodarsko reorganizirati in urediti svojo posest. Sedaj so mnogi razočarani, ker jim je sovražnikova propaganda govorila, da bodo vsi preseljeni. Opaža pa se, da neizvajanje maš zelo slabo vpliva na razpoloženje. Nujno zaželeno je organiziranje zborovanj z namenom pojasnjevanja ukrepov«* (prav tam).

Šmartno pod Šmarno goro: *»Stanje prehrane je slabo, ker je bilo preveč poljedelske (travniške) proizvodnje, ki se je dobavljala v Ljubljano. Iz iztržka si je prebivalstvo kupovalo potrebna živila. Želeli bi, da bi se za porodnice in bolne priskrbelo pšenične moke, prav tako pšenični zdrob (gres) za otroke. Zelo primanjkuje tudi kisa in mila. Prebivalstvo je zaskrbljeno zaradi negotovosti glede preselitve. Izginilo je približno deset oseb iz občine. Na prevajalca orožniške postaje je bil izveden napad. Napadenih je bilo tudi nekaj električnih drogov in zažganih nekaj kozolcev. Dnevno se dogajajo tudi kraje pridelkov na poljih in kraja v sadovnjakih in zelenjavnih vrtovih. Po mnenju krajevnih zaupnikov bi bilo koristno, če bi tiste, ki se skrivajo, s primernim lepakom na zidovih pozvali, naj se vrnejo. Kaznovanje prebivalstva zaradi pomanjkanja koles, ki ga je izvedla žandarmerija, je bilo občuteno kot zelo težko, ker ni mogoče nikjer dobiti oz. kupiti poškodovanih rezervnih sestavnih delov za kolo, delavci pa imajo daleč do delovnega mesta«* (prav tam).

Šmartno v Tuhinju: *»Stanje prehrane je napol dobro. Primanjkuje le sladkorja in masti. Žetev je zaradi veliko deževnih dni slaba. Komunističnih sabotaž še ni bilo«* (prav tam).

Dob: *»Stanje prehrane je slabo. Prebivalstvo je zelo razočarano, ker ne more kupiti niti tolikšne količine živil, kot bi jo na podlagi izdanih živilskih kart lahko. To se v glavnem nanaša na mast, sladkor in milo. Zaradi ustavljenih proizvodnih obratov je veliko brezposelnih in zato dovzetnih za komunistično agitacijo. Opažene so bile tudi manjše komunistične tolpe, ki pa so bile vedno prepozno napadene«* (prav tam).

Ihan: *»Stanje prehrane je slabo. Iz te občine je odšlo zelo veliko delovne sile na Koroško, od katerih pa še nihče ni do danes poslal denarja domačim. Zato trpijo te družine zelo veliko stisko. Komunističnih sabotaž še ni bilo«* (prav tam).

Mengeš: *»Stanje prehrane je razen pomanjkanja masti, sestavin za testo, moke in kavnega nadomestka polovično dobro. Približno 15 oseb je na begu in se zadržujejo v gozdovih. Lahko bi se z lepakom pozvale, da se vrnejo ali pa bi vzeli njihove svojce za talce«* (prav tam).

Črnuče: *»Kljub pisni prošnji političnemu komisarju je stanje prehrane v kraju še naprej slabo. Prebivalstvo ne dobi na karte tega, kar bi moralo. Zlasti moka, mast, sladkor in milo so zelo redke dobrine. Zaradi pomanjkanja živil so vsi izkopali zgodnji krompir. Nasprotnikova propaganda je zelo močna. Ni nobenega veselja do dela, ker se vsi čutijo ogrožene zaradi izselitve. Pet moških je od 28. julija na begu, en folksdojčer je bil ustreljen. Zaradi zapore meje zelo veliko delavcev in uslužbencev nima nobenega zaslužka«* (prav tam).

Trebeljevo: *»Stanje prehrane je tukaj izredno slabo. Polovica prebivalstva živi tu le od darov dobrodelnih organizacij. Primanjkuje vsega. Zaradi tega tudi vzdušje ni dobro. Veliko jih tudi zavrača posredovanje službe s strani delavskega urada. V celotnem zaselku nimajo niti enega radioaparata. Prav tako ni zaznati komunistične dejavnosti«* (prav tam).

Kresnice: *»Stanje prehrane je tako slabo, da obupujejo celo nastavljeni učitelji in da se skozi teden prebijajo zgolj z divjačino, ki si jo sami priskrbijo. V tem kvartalnem obdobju je bilo namesto 6000 kg moke dostavljenih le 1175 kg; masti, mila in olja pa sploh niso dostavili. Prebivalstvo je globoko verno in nenehno prosi za duhovnika«* (prav tam).[9]

8 Glasilo *Karawanken Bote je kot »poročevalni list načelnika civilne uprave za Gorenjsko«* igralo pomembno vlogo pri germanizaciji in političnopropagandni indoktrinaciji prebivalstva na Gorenjskem. Glasilo je ob siceršnjem zunanjem ponemčenju Gorenjske (izključno nemški uradovalni jezik, javni napisi zgolj v nemščini, izključno nemške šole) bilo eno redkih uradnih dvojezičnih medijev na Gorenjskem. Uporaba slovenščine je bila posledica dejstva, da večina prebivalstva ni znala tako dobro nemško, da bi razumela nemško propagando in pomembna obvestila. Zato je omenjeno glasilo izhajalo v dveh jezikih.

9 Na ozemlju, ki so ga zasedli Nemci, se je kmalu začelo izseljevanje nosilcev slovenstva, med njimi v prvi vrsti slovenskih duhovnikov, zato so skoraj vse župnije na Gorenjskem ves čas vojne ostale brez duhovnikov; delovali so le nekateri starejši in pa nanovo nameščeni nemško govoreči, ki so upravljali po več župnij hkrati.

Litija: »*Stanje prehrane je zelo slabo, o čemer je bilo že veliko napisanega. Pogosto je vse mesto brez kruha in krompirja. Prebivalstvo poleg tega zelo trpi glede higienskih naprav. Zgolj tovarna ima eno manjšo kopalnico. Oskrba z vodo je na podlagi poročila krajevnega vodje KVB in vodje žandarmerije naravnost škandalozna. Pitna voda izvira nad pokopališčem, zatem pronica čez pokopališče in se šele nato uporabi kot pitna voda. Do sedaj se ni takšnega nehigienskega stanja niti odstranilo niti skušalo izboljšati. Zaradi pomanjkanja dela je bila večina za delo sposobnih preko delovnega urada premeščenih na Koroško. Litija do danes nima niti enega sanitetnega vozila. Komunistični nemiri doslej še niso bili ugotovljeni. Politični komisar do danes še vedno ni, kljub ponavljajočim se prošnjam, objavil razglasa, da se prebivalstvu odvzamejo radioaparati in se preko KVB ponovno razdelijo*« (prav tam: 5).

Kamnik: »*Stanje prehrane je trenutno zadovoljivo. Primanjkuje zgolj olja, masti in kavne mešanice. Razpoloženje med prebivalstvom je ta čas zelo slabo in tako ustvarja protipropagandi odlično podlago za delovanje. Glavni komunistični voditelji so zbežali. Globoko verno prebivalstvo prosi za duhovnike. Potrebno bi bilo pojasnjevanja proti komunizmu. Zidarski mojstri se pritožujejo zaradi odhoda delovne sile*« (prav tam).

Domžale: »*Stanje prehrane je polovično zadovoljujoče. Prebivalstvo je zelo razburjeno zaradi članka v Karawanken Bote glede izselitve. Dne 14. avgusta se je med prebivalstvom razširila vest, da bo 15. avgusta – na Marijin praznik, italijanski duhovnik imel mašo. Vse prebivalstvo je bilo zaradi tega v veselem razpoloženju*« (prav tam).

Sledi še prevod poročila o razpoloženju prebivalstva okrajnega vodstva KVB Kamnik z dne 27. avgusta 1941, ki je v sklopu situacijskih poročil političnega komisarja za Kamnik.

Vinje: »*Stanje prehrane je zelo slabo. Primanjkuje zlasti masti in moke. Žetev pšenice je bila srednje dobra, glede koruze, ajde in prosa kakor tudi poljščin, ki jih je treba okopavati, pričakujejo dobro letino. Medtem ko pri sadju pričakujejo slab pridelek. Prebivalstvo je zelo revno, nosi zelo pomanjkljivo obleko. Zato naj urad za ljudsko blaginjo v tem kraju, ko bo mogoče, izvede razdeljevanje oblek. Kaže se tudi pomanjkanje petroleja. Občina ne razpolaga z nobeno elektrarno in je bila pri razdeljevanju petroleja zelo zapostavljena. Prebivalstvo je zelo konzervativno, komunističnih sabotaž še ni bilo. Občinski komisar je na šefa civilne uprave naslovil obsežen predlog za javna dela, reguliranje vodnih potokov in gradnjo mostu čez reko Savo«. (SI AS 1613, šk. 5, poročilo z dne 27. 8. 1941: 1)*[10]

Dob: »*21. avgusta ob 11. uri so komunisti s petimi streli iz pištole ustrelili vodjo celice KVB, gostilničarja Franca Marna. Potek je bil sledeč: Trije fantje so prišli v gostilno in naročili pol litra vina in nato še pol litra, ki ga je Marnova žena prinesla iz kleti. To priložnost so izkoristili fantje za ustrelitev gostilničarja in umik iz gostilne. Ogorčenje prebivalstva je zelo veliko. Splošno je bila izražena želja, da bi s plakati pozvali ljudi, da bi sodelovali pri prijetju teh storilcev. Za protiukrep je bilo 22. avgusta 1941 na kraju zločina ustreljenih pet komunistov. Na pogrebu Franca Marna so se zbrali skoraj vsi prebivalci. Od tega časa vlada v kraju opazen nemir*« (prav tam).

Lukovica: »*Stanje prehrane v kraju je srednje dobro. Primanjkuje zlasti kruha, krmil, masti in olja. Žetev je srednje kakovosti. Razpoloženje prebivalstva je zaenkrat še dobro, se pa pričakujejo napadi, ker sta dva prebivalca med teroristi*« (prav tam).

Šmartno v Tuhinju: »*21. avgusta je 'blocklajter'*[11] *opazil v vasi Velika Lašna osem oboroženih komunistov, in to takoj prijavil žandarmeriji. Posredovanje žandarmerije je bilo brez uspeha. Prebivalstvo je zelo nemirno*« (prav tam).

Vače: »*Stanje prehrane se je zaradi žetve malo izboljšalo. Primanjkuje sestavin za testo, masti, zlasti pa mila in petroleja. Sadje, ki prinaša prebivalcem dober zaslužek, je zaradi številnih padavin odpadlo z drevja. Komunističnih nemirov v kraju ni zaslediti*« (prav tam).

Komenda: »*Stanje prehrane je zadovoljivo. Primanjkuje le sladkorja in mila. Žetev žita je bila zaradi številnih deževnih dni slaba. Komunističnih nemirov še ni bilo. Prebivalstvo je zelo konzervativno in delavno*« (prav tam).

Dol pri Ljubljani: »*Stanje prehrane je srednje dobro. Organizacija za ljudsko blaginjo je tu razdelila zelo veliko živil. V zaselku so večinoma mali kmetje, ki so zelo nemirni zaradi propagande o preseljevanju. Ena komunistična skupina ima v gozdu svoj tabor. Žandarmerija je izsledila orožje in skladišče hrane. Dne 23. avgusta je nameščeni učitelj priredil poslovilno slovesnost. Kratek nagovor na tem dogodku sta imela politični komisar kamniškega okraja dr. Dullnig in vodja KVB za kamniški okraj dr. Just*« (prav tam).

Moravče: »*Odhod nameščenega učitelja je vse prebivalstvo zelo obžalovalo. Komunistične tolpe se še vedno potikajo po okoliških gozdovih. Prebivalstvo je zelo prestrašeno zaradi maščevalnih ukrepov, zato pritekajo vesti o opaženih komunistih vedno prepozno. Vsakodnevno se pojavljajo tatvine poljskih pridelkov, hišnih stvari in živil. Iz okoliških zaselkov si nihče ne upa iti do sedeža kraja občine, ker so komunistične tolpe sprožile govorice, da bodo vsakega, ki bi sodeloval z Nemci, ustrelile. Zaradi tega prebivalci ne izvajajo del v gozdu*« (prav tam: 3).

Homec - Radomlje: »*Prehranjevanje je zelo slabo. Zelo primanjkuje masti, olja in sladkorja. V celotnem kraju je takšen nemir, da nesmiselne govorice hitro najdejo poslušalce. Npr. delavca Franca Hauptmanna je iskala žandarmerija. On pa se brez vednosti matere ravno v teh dneh ni nahajal v stanovanju. Žandarmerija pa je njegovemu bratu naročila: 'Če se brat takoj ne vrne, ga bomo odpeljali.' Iz strahu, da ga nedolžnega ne bi zaprli, je sedaj v Ljubljani. Če bi se iskani Franc Hauptmann takoj zglasil na žandarmeriji, bi se zadeva v pol ure uredila. Ta primer, ki se je po navedbah*

10 SI AS 1613, Koroška ljudska zveza, šk. 5, p. e. 1613/44, »Situationbericht der Bezirksfürung Stein der KVB vom, 27. 8. 1941«.

11 »Blockleiter« (vodja bloka) je bila v organizacijski strukturi nacistične stranke službena funkcija, ki je dobila ime po stanovanjskem bloku. Običajno je nosilec te funkcije v posameznem zaselku, kraju ali mestu nadzoroval 40 do 60 gospodinjstev oz. okoli 170 oseb. Za opravljanje funkcije je moral dokazati arijske prednike od leta 1800 naprej in priseči Adolfu Hitlerju.

krajevnih vodij KVB že večkrat ponovil, dokazuje, da lahko žandarmerija zaradi nepremišljenih izjav sama povzroči vznemirljive govorice. Vodja krajevne skupine KVB se je med 21. in 30. avgustom udeležil šolskega tečaja v Celovcu in ga je zato v tem času nadomeščal Mladen Halužan; ta je šel 26. avgusta okoli pol dveh ponoči v tovarno platna, kjer je delal, in je bil obstreljen od tolpe. Sedaj s prestreljenimi prsmi leži na Golniku. Ker se sedaj napadi v krajevni skupini Homec - Radomlje dnevno nadaljujejo, bi bilo treba premisliti o strožjih ukrepih.« (prav tam).

Domžale: *»Dne 23. avgusta 1941 je bil tu izveden prvi mladinski apel, pri katerem se je zbralo 200 mladih«* (prav tam).

Kamnik: *»Dne 22. avgusta 1941 je bil prvi mladinski apel, ki se ga je udeležilo okoli 500 mladih. 22. avgusta je nameščeni učitelj z vsemi šolskimi otroki izvedel manjšo svečanost. Nameščeni učitelj je ostro kritiziral propagandno nedejavnost Koroške ljudske zveze, ki je naletela pri vseh uradih na odprta ušesa. Glede na to, da je večina služb in uradov prav v Kamniku, je seveda število domačih pisarniških uslužbencev zelo visoko. In ti pisarniški uslužbenci so zelo razočarani nad plačilom. Za nekatere uslužbence se namreč uporabljajo splošni tarifni plačni razredi, za druge se določi plača po lastni presoji. Celo znotraj uslužbencev KVB ni enotne plačne ureditve. Zato prosim, da se to kar najhitreje uredi«* (prav tam).

4 Sklep

Kamnik je v upravnem pogledu med nemško okupacijo pridobil na pomenu, saj je postal sedež enega od treh gorenjskih okrožij, v katerega so bili poleg predvojnega kamniškega okraja (sreza) združeni še večji del predvojnega litijskega okraja in severni del ljubljanskega. Takoj po okupaciji je bil najvišji civilnoupravni predstavnik okupacijske oblasti politični komisar Dullnig, ki je zbiral poročila o dogajanju na terenu in jih pošiljal drugim organom nemškega rajha. Glavni namen situacijskih poročil političnega komisarja za Kamnik Fritza Dullniga iz obdobja od konca aprila do konca avgusta 1941 je bil višjim organom odločanja predstaviti dejansko stanje na terenu, da se po eni strani prebivalstvo čim prej »pacificira« ter se vzpostavi vse potrebno za priključitev nemškemu rajhu, po drugi strani pa, da se območje gospodarsko ter infrastrukturno okrepi, da bi lahko čim prej začelo prispevati svoj delež k nemški vojni industriji.

Vsako poročilo tako izraža skrb za primerno oskrbovanje z življenjskimi dobrinami. Problematična je bila oskrba z večino osnovnih živil, npr. krušno žito, krmila za živino in semena za setev, saj območje vsega tega ni pridelalo v zadostni količini. Dovolj pa so imeli, npr. vrtne zelenjave, sadja, mleka in krompirja. Poseben problem je v tistem letu predstavljala tudi slaba letina žita zaradi dolgotrajnega deževja in pomladanske zmrzali. Tudi oskrba z mesom ni bila dobra. Komisar Dullnig je opažal veliko zaostajanje kamniškega območja na prometnoinfrastrukturnem področju, kar je še poslabšala nova državna meja med Italijo in Nemčijo severno od Ljubljane, ki je Kamnik odsekala od naravnega gravitacijskega središča Ljubljane; tako opozarja na pomanjkanje železniške povezave s Kranjem in na posledice, ki jih ima prekinitev oskrbovalnih poti z Ljubljano. Zaradi tega so bili Nemci v letu dni po okupaciji primorani zgraditi novo cesto in nov železniški odsek južno od reke Save med takratnima naseljema Vižmarje in Črnuče (ok. 150 metrov od nove meje z Italijo), da so povezali Kamnik s Kranjem in preko njega z novim »deželnim« središčem Celovcem. Dullnig poroča tudi o začetku vzpostavljanja nemškega upravnega aparata oz. okupatorjevih uradov ter nemškega šolstva v Kamniku in težavah, ki jih je pri tem opažal. Poročilo na koncu prinaša tudi vpogled v razpoloženje prebivalstva po posameznih krajih vzhodne Gorenjske tako do okupatorja kot do začetkov oboroženega odpora proti okupatorju. Poročila tako vsebujejo tudi podatke o premikih in delovanju lokalnih komunistov, ki so v tem času že začeli organizirati posamezne bodisi propagandne bodisi oborožene akcije proti okupatorju in nekaterim posameznikom iz lokalnega okolja, ki so jih sumili sodelovanja z okupatorjem. V več krajih, zlasti v južnem delu okraja (v bližini na novo vzpostavljene meje z Italijo), je čutiti strah prebivalcev pred izselitvijo, občasno v poročilih zaznamo tudi željo prebivalcev po organizaciji verskih dogodkov, kar je posledica množičnega izgona slovenskih duhovnikov s tega območja. Le izjemoma pa opisuje dogodke bolj podrobno. V opisih izkazuje zanimivo objektivnost, npr. graja nepotrebno strogost žandarmerije, po drugi strani pa krutost (predlaga prijetje svojcev, da bi iz mengeških gozdov privabili tiste, ki se skrivajo, najverjetneje partizane).

Viri in literatura

Arhivski viri

Arhiv Republike Slovenije (SI)

AS 1603, Deželni svetnik za Kamnik 1941–1945, šk. 37, »Lage und Stimmungsberichte der Gemeinden, julij, avgust 1942«.

AS 1613, Koroška ljudska zveza, šk. 5, p. e. 1613/44.

Pol. komissar des Verwaltungsbezirks Stein, Wochenberichten,

Situationbericht der Bezirksfürung Stein der KVB vom, 15. 8. 1941,

Situationbericht der Bezirksfürung Stein der KVB vom 27. 8. 1941.

Literatura

Tone FERENC, 1968: *Nacistična raznarodovalna politika v Sloveniji v letih 1941–1945.* Maribor: Obzorja.

Tone FERENC, 2010: Polom raznarodovalnih načrtov nemškega okupatorja v okrožju Kamnik, Izbrana dela, Okupacijski sistemi med drugo svetovno vojno 2, Raznarodovanje. V: *Historia* 13 (2010). 331–371.

Karmen Drgan[1]
Tunjice 5, Kamnik
kapljakarmen@gmail.com

Pregledni znanstveni članek

Konverzija podjetja KIK v novo poslovno cono v Kamniku in vloga vojske

Konverzija je proces, s katerim so se po koncu hladne vojne srečevale države sveta. Namestitev objekta, ki je primarno namenjen vojaškim potrebam, v civilno okolje, zahteva velik poseg. Oblasti pa se morajo zavedati časovne omejenosti objekta, v nasprotnem primeru to predstavlja šok za celotno skupnost. V primeru Kemijske industrije Kamnik se je lokalno prebivalstvo vrsto let zanašalo na dohodek podjetja, ki je kmalu po osamosvojitvi države propadlo. Problem konverzije so tudi onesnaženost območja in v konkretnem primeru zaloge smodnika in eksplozivnih sredstev, ki so brez ustreznega varovanja ostali na območju. Po konverziji podjetja iz javnega v zasebno lastništvo ali pa vsaj po stečaju podjetja bi se morala zagotoviti sredstva za dekontaminacijo oziroma uničenje, območje smodnišnice pa se je razdrobilo in prodalo gospodarskim družbam ter malim podjetnikom. Zadnji del procesa konverzije je območje skupnega javnega dobra. Zametke lahko najdemo v projektu Kreativna četrt Barutana.
Ključne besede: konverzija, Kemijska industrija Kamnik, stečaj podjetja, Slovenska vojska, Občina Kamnik

Conversion is a process faced by countries around the world since the end of the Cold War. The installation of a facility primarily intended for military needs in a civilian environment requires major intervention. However, the authorities must be aware of the time constraints of the facility, otherwise it is bound to have a negative impact on the entire community. In the case of the Kamnik Chemical Industry, the local population relied on the company's income for numerous years until it went bankrupt soon after the country's independence. The problem of conversion is also the pollution of the local area and in this case the gunpowder and explosives that remained stored in the area without adequate protection. After the conversion of the company from public to private ownership, or at least after the company went bankrupt, funds for decontamination or destruction should have been provided, but the gunpowder unit was fragmented and sold to companies and individual entrepreneurs. The remaining part of the conversion process concerns the area of common public good, and its beginnings can be found in the Creative Quarter Barutana project.
Key words: conversion, Kamnik Chemical Industry, company bankruptcy, Slovenian Army, Municipality of Kamnik

Uvod

Namestitev objekta, ki je primarno namenjen vojaškim potrebam, v civilno okolje zahteva velik poseg. Vplivi takšnega kompleksa se skozi čas odražajo v spremembah vsakdanjega življenja civilnih oseb in narekujejo regionalni razvoj (Prebilič 2002). Vojaški objekti namreč niso stalnica določenega okolja, temveč je njihov obstoj povezan s politično-gospodarskimi potrebami države in potrebami mednarodnega varnostnega okolja (Eisler 2007). Tako kot številne druge države se je tudi Republika Slovenija po osamosvojitvi in tranziciji političnega sistema srečala s fenomenom konverzije vojaških objektov (Šteiner 2015).

Zgodovinski oris podjetja

V sredini 19. stoletja, ko je ozemlje današnje Republike Slovenije pripadalo avstrijskemu cesarstvu, je generalna direkcija artilerije na Dunaju kupila območje, na katerem je pričela v Kamniku delovati kemijska industrija. Pred tem so na območju 250 let delovale fužine. Cesarska in kraljevska tovarna smodnika Kamnik (Die k. k. Pulverfabrik zu Stein in Krain) je bila prva kamniška tovarna. Obrati črnega smodnika so bili medsebojno oddaljeni, s čimer se je omejilo širjenje nenačrtovanih eksplozij in požarov. Ker je zidanje objektov, vodnih naprav in betonske ograje trajalo kar nekaj let, je smodnišnica začela obratovati s polno močjo leta 1871. Začetki tovarne segajo v leto 1849, ko je avstrijska armada v Lombardiji zaplenila tamkajšnjo tovarno smodnika in iskala primerno lokacijo za selitev. Med letoma 1852 in 1922 so v podjetju izdelovali le črni smodnik. Proizvodnja gospodarskih razstreliv in vžigalne vrvice se je začela leta 1922, leta 1955 pa je pričel delovati obrat pirotehnike (Slokar 1961).

V monografiji *Na sodu smodnika* (2017) avtorjev Vilka Rifla, Anje Urankar, Marka Kumra, Petra Kogovška in Roberta Uraniča je orisana celotna zgodovina kamniške smodnišnice. V njej so sprva delali samo vojaki na služenju vojaškega roka, do 1. svetovne vojne so bili to večinoma vojaki iz češkiх polkov. Izdelovali so več vrst smodnika: lovskega, rjavega in rudarskega. Desetmesečna proizvodnja je pri polnem obratovanju obsegala približno 400 ton smodnika za puške in 200 ton smodnika za ostalo strelno orožje (npr. topove). Zaradi specifične proizvodnje je v smodnišnici od začetka proizvodnje veljal poseben red notranje in zunanje varnosti. Varnostna straža je podnevi delovala ob zunanji strani zidu, ponoči pa znotraj območja (Rifel idr. 2017: 21–23).

Leta 1870 se je vojaška uprava zaradi stalnih menjav delavcev v tovarni in nenehnega izobraževanja odločila, da sprejme na delo tudi civilno prebivalstvo iz Kamnika in njegove okolice. Odnos lokalnega prebivalstva do tovarne se je spremenil, saj je tovarna nudila stalni zaslužek prebivalcem Kamnika. Pred tem so se kamniški meščani pritoževali in želeli, da jim tovarna izplačuje odškodnino, saj so bili zaradi prisotnosti smodnika prikrajšani za razvoj turizma. Večina zaposlenih je svoje življenje posvetila delu v tovarni. Vsak delavec se je smel zadrževati le v območju svojega delovnega mesta, zapustil ga je lahko samo v času

1 Magistrica obramboslovja, višja svetovalka na Ministrstvu za javno upravo.

malice. Vojaške stražarje in vratarje so zamenjali civilisti, ki so bili do leta 1914 oboroženi s sulicami, kasneje pa so dobili revolverje. Celotno območje je varovalo 14 stražarjev (Rifel, Urankar in Kumer 2018: 21–23).

V smodnišnici je bil že od samega začetka delovanja razvit močan čut kolektivnosti in odgovornosti. Vsaka najmanjša napaka je bila lahko usodna za delavce, podjetje in ne nazadnje za Kamnik ter bližnjo okolico. Delo je bilo izredno naporno, umazano in nevarno. Smodnik so na začetku razvažali s konjskimi vpregami v posebnih sodih. Za transport so veljali zelo strogi varnostni ukrepi, npr. konji so morali biti podkovani z bakrenimi podkvami, da se niso kresale iskre, ki bi lahko povzročile požar. Pred vsakim transportom je pešačil vojak s črno zastavo in poskrbel za varnost ob transportu. Leta 1891 so transport preusmerili na železnico, smodnik so prevažali v zaprtih in posebej označenih vagonih (Paladin 2018; Štih 2019).

Med prvo svetovno vojno so zaradi bližine soške fronte celotno proizvodnjo s stroji in delavci preseli li v avstrijsko mesto Trofaiach, po koncu vojne se je proizvodnja vrnila v Kamnik in tovarna je prešla pod upravo Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev, od leta 1929 pa pod Kraljevino Jugoslavijo, poimenovali so jo Barutana. V medvojnem obdobju si je mesto Kamnik močno prizadevalo, da bi proizvodnjo preselili drugam. Skrbel jih je razvoj industrijskega in letoviškega mesta, saj je bilo turiste in obrtnike strah bližine smodnišnice. Območje so želeli konvertirati v tekstilno industrijo, upravno poslopje pa v hotel ali sanatorij. Ministrstvo za vojsko in mornarico je ugodilo prošnji, vendar pod pogojem, da na stroške mesta Kamnik preselijo tovarno v Srbijo. Do realizacije zaradi pomanjkanja finančnih sredstev mesta ni nikoli prišlo (Štih 2019; Rifel, Urankar in Kumer 2018: 36).

Tik pred drugo svetovno vojno je takratna uprava začela skrivati pomembne dokumente in onesposabljati pomembnejše stroje. Tehnično dokumentacijo so v zabojih odpeljali v Sarajevo, uničili pa so tudi surovine za izdelovanje črnega smodnika in razstreliva. Nemci so okupirali dokaj onesposobljeno tovarno, v kateri še nekaj časa ni stekla normalna proizvodnja. Zaposleni so pod vodstvom okupatorja čistili ruševine in počasi usposobili tovarno za proizvodnjo smodnika. V tovarni je bilo zaposlenih veliko simpatizerjev odporniškega gibanja, zato je kmalu začelo prihajati do sabotaž. Smodnik in razstrelivo je le redko ustrezalo želenim standardom, zaposleni pa so kakovostno razstrelivo in smodnik s ponarejenimi dokumenti pošiljali partizanom. Maja leta 1944 je nemška vojska z zasedenih ozemelj v smodnišnico pripeljala devetdeset vagonov različnega streliva, letalskih bomb in topovskih granat, ki so jih želeli skupaj s smodnišnico uničiti. To uničenje bi imelo za mesto katastrofalne posledice. Takratni župan Rechbach je dosegel dogovor, da Nemci niso uničili tovarne, postavili pa so pogoj, da se letalske bombe in topovske granate deaktivirajo (Rifel idr. 2017: 38–39).

V prvih letih po koncu 2. svetovne vojne so zaposleni v smodnišnici zaradi pomanjkanja surovin razstavljali vojaške eksplozive, ki so jih na območju pustili Nemci. Na ta način so pridobili ustrezne surovine, s katerimi so izdelovali razstrelivo, ki so ga uporabili v rudarstvu in gradbeništvu, ter s tem pripomogli k povojni obnovi območja in k ponovnemu začetku proizvodnje. Leta 1950 se je dobava surovin zopet vzpostavila in tovarna je začela delovati s polnimi zmogljivostmi. Naslednje leto je tovarna dobila status vojaške industrije, proizvodnja pa se je razcvetela. Z izdelki so oskrbovali predvsem Jugoslovansko ljudsko armado, kasneje, leta 1954, pa so na območju zgradili tudi vojašnico, v kateri so bili nastanjeni vojaki na služenju vojaškega roka, ki so varovali območje. Veliko se jih je po koncu služenja vojaškega roka zaposlilo v smodnišnici. V tistem obdobju je Kemijska industrija Kamnik začela izvažati izdelke tudi na druge trge – v države Bližnjega vzhoda in Evrope. Območje je postajalo samozadostno. V tistem obdobju je območje veljalo za »mesto v mestu«. Ob hitrem razvoju proizvodnje se je začelo zelo bogato kulturno in prosvetno življenje. Kemijska industrija Kamnik je imela svoj pevski zbor, folklorno skupino in dramsko sekcijo tudi radioamatersko, strelsko, telovadno, šahovsko in pozneje še planinsko in kolesarsko sekcijo. Znotraj podjetja so potekali najrazličnejši izobraževalni tečaji. Prav tako je imelo podjetje svoj tovarniški časopis, številne počitniške kapacitete v hribih in ob morju. Zaradi narave dela je bilo malo medsebojnega druženja, zato se je družabno življenje dogajalo v tedanjem Kino domu Kamnik, ki so ga leta 1953 zgradili zunaj tovarniškega območja. Dom je postal center kulturnega in družabnega dogajanja za vse krajane, v njem sta bili kuhinja in glavna jedilnica podjetja (Štih 2019; Rifel idr. 2017: 41–43). Za težko in nevarno delo so bili v smodnišnici solidno plačani, zaposleni pa so imeli številne druge ugodnosti, med drugim beneficirano delovno dobo. Podjetje ni bilo nikoli posebej priljubljeno med krajani, delno zaradi izredno strogih varnostnih ukrepov, delno zaradi skrivnosti, ki so ovijale namensko vojaško proizvodnjo, pa tudi zaradi stalnega strahu pred morebitno nesrečo, ki bi lahko »v zrak dvignila cel Kamnik«, kot je bilo pogosto slišati med ljudmi (Hribar b. d.). Velik del dohodka, ki ga je ustvarila tovarna, se je razporedil med preostale republike nekdanje federacije in je bil namenjen industrijsko manj razvitim delom države (Rifel idr. 2017: 41–43).

Po osamosvojitvi Republike Slovenije je podjetje oskrbovalo Slovensko vojsko (predvsem s šolskimi, vadbenimi in bojnimi sredstvi) in kot eno redkih v Evropi izdelovalo kakovosten črni smodnik, ga prodajalo ter skladiščilo eksplozivne in druge nevarne snovi (Hribar b. d.).

V letu 1990/91 je podjetje izgubilo 70 odstotkov trga. Podjetje je imelo uveljavljeni dve blagovni znamki Kamnik Črni smodnik in Amonal, ki so jih v povečanem obsegu plasirali z izvozom na zahod ter ob sklenitvi velikih naročil za aluminij in plastiko uspeli obdržati podjetje. Kljub izgubi trga je delničarjem podjetja uspelo do leta 1996 ponovno poslovati z dobičkom. Generalni direktor družbe Bogdan Matija Cerar je na 1. skupščini delniške družbe 10. julija 1997 predstavil kratkoročne usmeritve podjetja. Z zmanjševanjem stroškov in povečanjem tržnega deleža do leta 2000 se je podjetje približalo pogojem, ki veljajo v Evropski uniji. Investicije v razstrelivo, aluminij in plastiko so privedle, da je Kemijska industrija Kamnik postala eno izmed vodilnih podjetij v Evropi (Cerar 1997).

Prehod podjetja iz javnega v zasebno lastništvo in stečaj

Kronologija

1852–1918 *Cesarska in kraljevska tovarna smodnika Kamnik*, do leta 1867 v lasti Avstrijskega cesarstva, nato v lasti Avstro-Ogrske

1918–1941 *Barutana Kamnik*, do leta 1929 v lasti Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev, nato Kraljevine Jugoslavije

1941–1945 *Barutana Kamnik*, v lasti nemškega podjetja Dynamit Nobel AG

1945–1991 *Kemijska industrija Kamnik,* do leta 1963 v lasti Federativne ljudske republike Jugoslavije, nato Socialistične federativne republike Jugoslavije

1991–2000 *Skupina Kemijska industrija Kamnik* v lasti Republike Slovenije in zaposlenih od leta 1997 dalje po certifikatski privatizaciji

2000–2008 *Skupina Kemijska industrija Kamnik* v lasti Marka Smoleta, Jureta Prebila in Franca Glihe

2008–2014 *Skupina Kemijska industrija Kamnik d. d. v stečaju,* poleg omenjenega podjetja pa je delni lastnik območja še Iskra Mehanizmi d. o. o.

2014–… Razdrobljenost območja med številne podjetnike

Oktobra leta 1993 je bilo prebivalstvu izdanih za 567 milijard tolarjev brezplačnih lastniških certifikatov, ki so potekli junija 1997. Po certifikatski privatizaciji so bili sprva lastniki podjetja tudi zaposleni (delnice) v proizvodnji, ki so svoj delež prodali paradržavnim skladom KAD, SOD, Atena in Maxima na podlagi priporočil neodvisnega sindikata. Tako je leta 2000 nastala delniška družba, ki so jo kupili Marko Smole, Jure Prebil in Franc Gliha (Zobavnik, osebni intervju, 2021).[2]

V obdobju pred lastninjenjem (1998–1999) je bila aktivna ideja Začasnega nadzornega sveta, da bi se Kemijska industrija Kamnik konvertirala nazaj v vojaško podjetje. Vendar je zamisel propadla zaradi upadanja vojaške proizvodnje v Republiki Sloveniji in nekonkurenčnosti na mednarodnem trgu (Zobavnik, osebni intervju, 2021).

Leta 1999 je nadzorni svet Kemijske industrije Kamnik, d. d., obravnaval možnost ustanovitve podjetja KIK-BiH, d. d. Na ta način bi podjetje pridobilo trg s 5 milijoni prebivalcev in nerazvito infrastrukturo, ki bi jo bilo treba zgraditi. Razstrelivo in plastika sta osnovi gradnje infrastrukture in porajajočega se gospodarstva. Podjetje v Bosni in Hercegovini bi ustanovili s pomočjo investitorjev v Tuzli. Ocena je bila, da bi lahko podjetje pričelo delovati v septembru leta 1999. Žal so imeli predstavniki Republike Slovenije, paradržavni skladi in trojica, ki bo predstavljena v nadaljevanju, drugačne načrte, zato do ustanovitve podjetja v Tuzli ni nikoli prišlo (Kemijska industrija Kamnik, d. d., 1999).

Leta 2000 je 80-odstotni delež podjetja kupila družba Equity, v kateri so bili Marko Smole, Jure Prebil in Franc Gliha tretjinski lastniki. Ti so bili lastniki tudi v Kemijski industriji Kamnik, d. o. o., kjer sta imeli večji delež tudi družbi TP Consulting, katere lastnik je bil Miha Prebil, direktor pa Jure Prebil, in Ekonos, ki je bil v lasti Sonje Gliha – zakonske partnerke Franca Glihe. V letih 2003–2007 je poslovanje bremenil dolg do Banke Celje, revizija pa je ugotovila, da ima podjetje tudi prikrito izgubo. Prihajalo je do prikritega lastninjenja na račun družbe. Podjetje je poslovalo z izgubo, saj je odplačevalo kredit, zato je leta 2004 Igor Kren, direktor Kemijske industrije Kamnik, d. o. o., prodal 30 hektarov zemljišča podjetju Iskra Mehanizmi. Podjetje Iskra Mehanizmi so v tem obdobju lastniško obvladovali Marko Smole, Jure Prebil in Franc Gliha. Po mnenju trojice je Igor Kren zemljišče prodal prepoceni. To je bila tudi osnova za tožbo lastnikov Kemijske industrije Kamnik zoper Iskro Mehanizme. Direktor podjetja Igor Kren je del zemljišča prodal na podlagi cenitve pooblaščenega cenilca in soglasij nadzornih organov podjetja (intervjuvanec 3, osebno pismo 2021, marec).[3] Sodni cenilec je v nadaljevanju tožbe potrdil realnost cene, zaradi izčrpanosti podjetja pa je direktor Igor Kren kazensko ovadil Marka Smoleta. Delavci so zahtevali stečaj zaradi spornega poslovanja Skupine KIK, znotraj katere so Marko Smole, Jure Prebil in Franc Gliha ustanovili poleg Kemijske industrije Kamnik, d. o. o., še 12 družb z omejeno odgovornostjo. V nadaljnjih letih propadanja podjetja je prihajalo do trenj med lastniki (Glücks 2015, 23. marec).

Zaposleni so poleg drugih upnikov (družbe Iskra Mehanizmi, Davčne uprave Republike Slovenije, Zavoda za pokojninsko in invalidsko zavarovanje Slovenije in mnogih drugih) zahtevali stečaj podjetja. Stečajni upravitelj je priznal 4 milijone evrov od prijavljenih 27 milijonov evrov terjatev (*Delo* 2009).

Geografsko-zgodovinski vidik konverzije

Smodnišnica je bila ustanovljena na območju, kjer so od leta 1737 delovale fužine. Območje je bilo relativno malo poseljeno, z izjemo dvorca Katzenberg in kmetijskih objektov. Na zahodu je območje omejeno s pobočjem, na vzhodu pa meji na reko Kamniško Bistrico. Na severnem delu območja je bil zgrajen jez, s pomočjo katerega so speljali vodo v notranjost fužin. Okoliški gozdovi pa so poskrbeli za zadostno količino lesa. V 19. stoletju v Kamniku še ni bilo razvite industrije. Mesto je bilo dovolj majhno, da je bila lokacija zaposlenim (ko so civilisti zamenjali vojake) dostopna peš, zato ni bilo potrebe po gradnji bivalnih objektov za delavce. V začetku 20. stoletja je smodnišnica pričela pridobivati energijo iz elektrarne, ki je v tistem obdobju oskrbovala tudi del mesta Kamnik. V drugi

2 Intervju je v pisni obliki na voljo pri avtorici.

3 Osebno pismo je na voljo pri avtorici.

polovici 20. stoletja je smodnišnica doživela razcvet. Z novonastalim delavskim upravljanjem je bilo več pozornosti namenjene kakovosti življenja zaposlenih. V bližini so zgradili stanovanjske bloke, znotraj smodnišnice pa igrišča in umivalnice. Pred industrializacijo je bilo mesto Kamnik v slabem stanju zaradi vpadov Turkov, požarov, kuge in vzpostavitve prometne povezave Trst–Ljubljana–Dunaj, ki je prekinila dolgoletno srednjeveško uspešnost Kamnika. Z industrializacijo je mesto dobilo novo priložnost kljub nasprotovanju lokalnega prebivalstva in uprave. Zaradi smodnišnice je bila v Kamnik že leta 1891 pripeljana železniška proga, ki je mesto povezovala z Ljubljano. Kompleks smodnišnice je bil tako povod za nastanek tovarn, ki so zaznamovale mesto in njegov nadaljnji razvoj: Utok (tovarna usnja), Eta (tovarna gorčice), Svilanit (tovarna tekstila), Svit (keramično-kemijska tovarna), Titan (tovarna kovinskih izdelkov) in Stol (tovarna pohištva). Posledično se je mesto pričelo širiti, gradila so se stanovanjska naselja, ki so se skozi leta vzdolž mesta (sever–jug) združila in zaključila v današnjo podobo mesta Kamnik (Urankar 2017, v Rifel idr. 2017: 160–174). Kemijski industriji Kamnik se lahko danes zahvalimo tudi za kulturni dom, ki je zdaj v lasti Občine Kamnik. Razcvet smodnišnice in ostalih kamniških tovarn je v Socialistični federativni Republiki Jugoslaviji povzročil selitev prebivalstva na območje Kamnika, kar je povzročilo širitev mesta tudi proti severu (Stolnik, Mekinje, Stranje, Jeranovo itd.).

Kadrovski vidik konverzije

V podjetju je delovalo mnogo strokovnjakov za pirotehnologijo. Ti so postali vodje tedanje namenske proizvodnje, v kateri so bili obrati za črni smodnik in pirotehniko, kamor so poleg minsko-eksplozivnih sredstev spadali tudi izdelki za ognjemete, oddelek za pripravo embalaže za transport smodnika in streliva ter oddelek za goreče vrvice in delaboracijo oz. razstavljanje vojaških sredstev (Rifel idr. 2017: 44). Intervjuvanec 1 (osebni intervju, 2020, 4. december)[4] je povedal, da so bile pri delu v obratih najbolj pomembne lastnosti natančnost, zbranost in previdnost. Strokovnjaki za razstrelivo v smodnišnici so se dolgo časa izobraževali in praktično usposabljali. To je veljalo tako za črne mlinarje[5] kot za minerje in strokovnjake za razminiranje. Velik del svojega časa so posvetili tudi ozaveščanju in izobraževanju širše javnosti o pirotehničnih sredstvih.

Pogovor z zaposlenimi v proizvodnji je pokazal slabe razmere v podjetju od leta 2001 dalje. Vodja varnostne službe (Korošec, osebni intervju, 2021, april)[6] je povedal, da je tovarna leta 1992 izgubila status objekta posebnega družbenega pomena. Pred tem je bilo varovanje na izredno visokem nivoju, po letu 1992 pa je izgubljalo pomen. Do leta 2001 je v Kemijski industriji Kamnik delovala varnostna gasilska služba, ki je prva ukrepala v primeru nesreče. Po besedah namestnice poveljnika Civilne zaščite Kamnik (Vavpetič, osebni intervju, 2021, 30. marec)[7] je posredovanje v primeru nesreče do leta 2002 zelo dobro potekalo. Ko je ekipa prvih posredovalcev Gasilskega društva Kamnik prišla do vhoda v objekt oziroma do vratarnice, je vodja varnostne gasilske službe predal vse informacije prvim posredovalcem: vzrok eksplozije, lokacija nesreče oziroma številka objekta ter prve odzive zaposlenih za zamejitev požara. Ko je varovanje objekta prevzela zasebna varnostna služba, so nesreče znotraj objekta postale veliko bolj zahtevne tudi za Gasilsko društvo Kamnik. Varnostniki zasebnega podjetja niso poznali območja oziroma objektov znotraj smodnišnice, podajali pa so tudi napačne informacije. Namestnica načelnika Civilne zaščite je povedala, da sta bila požara leta 2005 in 2009 med najtežjimi ravno zaradi pomanjkanja informacij. Leta 2005 je prišlo do eksplozije in požara objekta, leta 2009 pa do požara opustošenega lesenega objekta. Dodaten problem v primeru nesreče so predstavljale tudi podrte ograje, vozički s črnim smodnikom ter detonatorji, ki so bili nenadzorovani znotraj območja (Vavpetič, osebni intervju, 2021, 30. marec; Korošec, osebni intervju, 2021, april).

Na prelomu tisočletja se je na direktorsko mesto Kemijske industrije Kamnik povzpel Marko Smole, ki je bil tudi tretjinski lastnik podjetja. Med direktorjema Markom Smoletom in Igorjem Krenom so bila od leta 2003 do leta 2008 nenehna nesoglasja in tožbeni postopki (intervjuvanec 3, osebno pismo, 2021, marec).[8] V obdobju 2000–2003 je podjetje zaposlenim odtegovalo od 10 do 20 odstotkov plače za plačilo prispevkov, ki jih pa ni plačevalo. V obdobju direktorja Igorja Krena je podjetje vložilo prošnjo na Zavod za invalidsko in pokojninsko zavarovanje ter pridobilo dovoljenje za zamik plačila socialnih prispevkov. Če podjetje tri mesece ni plačalo socialnih prispevkov za zaposlene, bi moralo iti v stečaj. Direktorji so zato vsake tri mesece plačali delne prispevke za zaposlene in na ta način podaljševali obstoj podjetja (Zobavnik, osebni intervju, 2021, april).

Pod vodstvom direktorja Igorja Krena mesečno plačilo za zaposlene ni nikoli zamujalo. Od leta 2009 dalje pa se je neplačevanju socialnih prispevkov pridružilo še neplačevanje mesečnega plačila za opravljeno delo zaposlenih. Leta 2009 je sindikat preko Slovenske tiskovne agencije napovedal stavko delavcev. Stane Zobavnik (osebni intervju, 2021, april) je povedal, da je bila stavka napovedana, ker delavci niso prejeli šestih plač. Predstavniki sindikata so napisali pismo o nevzdržnih razmerah v podjetju in ga naslovili na državni vrh (predsedniku države, predsedniku vlade, Ministrstvu za notranje zadeve, Ministrstvu za obrambo, Državnemu zboru itd.). Vsi pozivi so bili brez odgovora, odzvala se je le takratna poslanka Julijana Bizjak Mlakar.

Sogovorniki so me opozorili tudi na »mobing« oziroma trpinčenje na delovnem mestu s strani nadrejenih in na nevzdržne delovne razmere. Podjetje je bremenil kredit, zato vodstvo podjetja ni vlagalo niti v modernizacijo proizvodnje niti v redna vzdrževalna dela. Državne in občinske ustanove so popolnoma zatajile, sodni postopki pa so trajali predolgo. Nekateri še danes niso zaključeni. Veliko zaposlenih, med njimi tudi

4 Intervju je na voljo pri avtorici.

5 Strokovnjaki, ki so pripravljali smodnik.

6 Intervju je na voljo pri avtorici.

7 Intervju je v pisni obliki na voljo pri avtorici.

8 Osebno pismo je na voljo pri avtorici.

intervjuvanec, bi morali po stečaju podjetja izpolnjevati pogoje za upokojitev, vendar so bili zaradi neplačanih socialnih prispevkov primorani še dve leti čakati na upokojitev in preko Zavoda za zaposlovanje iskati zaposlitev s kompetencami, ki jih ni nihče več potreboval. Delavci podjetja še danes čakajo na odpravnino (Poljanšek, osebni intervju, 2021, april[9]; Korošec, osebni intervju, 2021, april; Zobavnik, osebni intervju, 2021, april).

Vpliv ogrožanja prebivalstva

Lokalno prebivalstvo zaradi številnih nesreč, ki so se zgodile znotraj smodnišnice, ni bilo posebej navdušeno nad podjetjem.

Kamničani so se počutili ogrožene, ta občutek pa se je ob vsaki nesreči še povečal. Vse nesreče, ki so se zgodile na območju smodnišnice, so predstavljene v monografiji *Na sodu smodnika* (Rifel idr. 2017: 100).

Intervjuvanec (Korošec, 2021, april) mi je povedal, da za varnost znotraj objekta v smislu infrastrukture ni bilo nikoli dobro poskrbljeno. Količine razstreliva v proizvodnih obratih so bile prevelike tako glede na medsebojno razdaljo nevarnih objektov kot tudi glede na razdaljo nevarnih objektov do objektov izven kroga Kemijske industrije Kamnik. Stanje je bilo najbolj kritično med objekti 39, 116 in 31. V primeru eksplozije v enem od objektov bi se ustavila celotna proizvodnja razstreliv, vpliv območja nevarnosti pa bi presegel cono nevarnih objektov.

Obrat proizvodnje črnega smodnika prav tako ni izpolnjeval varnostnih standardov, saj so bila skladišča grajena iz betona in njihovi nasipi niso zadoščali za preprečitev prenosa detonacije na sosednja skladišča. Vsi objekti tega obrata so bili požarno in eksplozijsko nevarni. Nevarni objekti so se tako ogrožali med seboj. Zunaj zidov podjetja je bilo največkrat ogroženo območje zahodno vzdolž podjetja in naselja Poljane, Jeranovo, Spodnje Stranje in Stolnik.

Stane Zobavnik (osebni intervju, 2021, april) je povedal, da so bile v Socialistični federativni Republiki Jugoslaviji tri tovarne nevarne proizvodnje, ki so bile med seboj dogovorjene za namensko proizvodnjo. V Kemijski industriji Kamnik so v 90. letih prejšnjega stoletja izdelovali vžigalnike za ročne bombe za hrvaški trg, konkretneje za Vukovar. Zaradi fine proizvodnje vžigalnikov in lakiranja so imeli številni vžigalniki pomanjkljivosti in so ročno bombo sprožili prehitro. Vžigalniki, ki so bili poslani nazaj oziroma zavrnjeni, so bili skladiščeni na območju smodnišnice v objektu 92. Leta 2002 je podjetje dobilo finančna sredstva od Ministrstva za obrambo za uničenje skladiščenih vžigalnikov. Uničevanje je bilo predvideno na Počku in v Avstriji. Do uničenja sredstev ni nikoli prišlo, saj je direktor prejeti denar namenil drugam, zaposleni pa sami niso uspeli uničiti tako velike količine sredstev (uničili so zgolj 10 %).

Po nesreči na vojaškem poligonu v Neverkah pri Pivki leta 2007 zaposleni sredstev niso želeli več uničevati (Zobavnik, osebni intervju, 2021, april). Leta 2008 je direktor zagotovil, da bodo nevarna sredstva izročili v uničenje češki družbi, vendar je bil v začetku leta 2009 razrešen s svoje funkcije, njegov naslednik pa ni nadaljeval z zastavljenimi cilji uničevanja nevarnih sredstev (intervjuvanec 3, osebno pismo, 2021, marec).

Inšpektor Vojko Kos z Ministrstva za notranje zadeve je v letu 2013 ugotovil, da je varovanje območja neustrezno, predvsem zaradi objektov z eksplozivnimi sredstvi in smodnikom. Prihajalo je tudi do tatvin smodnika in nevarnih sredstev, saj je zaradi podrtih delov ograje na območje lahko vstopil kdorkoli. Vse do začetka sanacije območja, ki jo je izvajala Slovenska vojska, je bilo varovanje neprimerno (Bogataj 2013).

Vloga Občine Kamnik

V letu 2008 je Občina Kamnik aktivno pristopila k reševanju problematike čiščenja nevarnih eksplozivnih sredstev v skladiščih kompleksa KIK Kamnik v lasti Skupine KIK Kemijska industrija Kamnik, d. d., in KIK Kemijska industrija Kamnik, d. o. o.

14. 6. 2007 po Odloku o določitvi območij predkupne pravice Občine Kamnik[10] na nepremičninah območja smodnišnice Občina Kamnik ne uveljavlja predkupne pravice.[11]

14. 7. 2008 je Kemijska industrija Kamnik, d. o. o., skladno z Uredbo o preprečevanju večjih nesreč in zmanjševanju njihovih posledic izdala Informacijo za javnost o varnostnih ukrepih v KIK Kamnik, d. o. o.[12] V njej je bilo podjetje kategorizirano kot obrat večjega tveganja za okolje. Če bi ob upoštevanju maksimalno dovoljenih eksplozivnih snovi na območju prišlo do nesreče, bi bile posledice sledeče:

- Znotraj območja bi lahko prišlo do rušenja posameznih objektov, ob tem ni izključena možnost smrtnih žrtev.
- Izven območja bi lahko prišlo do poškodb na okoliških objektih.

Nadalje lahko iz Informacije razberemo, da so v objektu 92 skladiščili eksplozivne snovi in solzivce Skupine KIK Kamnik, d. d., ter Ministrstva za obrambo.

1. 10. 2008 dopis župana Občine Kamnik na Ministrstvo za obrambo.[13] V dopisu župan prosi za pomoč ministra za čimprejšnjo odstranitev nevarnih snovi z območja.

9 Intervju je na voljo pri avtorici.

10 Odlok o določitvi območja predkupne pravice Občine Kamnik, 11. april 2003. Uradni list Republike Slovenije, št. 35/2003.

11 Zakon o urejanju prostora izrecno določa, da mora lastnik zemljišča, ki je v območju predkupne pravice, zemljišče pred prodajo najprej ponuditi v odkup državi ali občini kot nosilcu predkupne pravice. Nosilec predkupne pravice se o sprejetju ali zavrnitvi ponudbe izjavi v 15 dneh od njenega sprejetja, sicer se šteje, da ponudbe ne sprejema. V tem primeru lahko lastnik zemljišče proda drugi osebi, pri čemer pa cena ne sme biti nižja od tiste, ki je bila ponujena nosilcu predkupne pravice. Prodajalec se o ponudbi in pogojih prodaje, vsebovanih v ponudbi, z nosilcem predkupne pravice ni dolžen pogajati.

12 Informacija za javnost o varnostnih ukrepih v KIK Kamnik, d. o. o., september 2008. Kemijska industrija Kamnik, d. o. o.

13 Informacija o razmerah v Kemijski industriji Kamnik (2008). Št. 843-7/2008-1/2. Občina Kamnik. 1. oktober.

1. 10. 2008 je bila Informacija o razmerah v Kemijski industriji Kamnik obravnavana na seji Občinskega sveta Občine Kamnik. Občinski svet se je seznanil z Informacijo o razmerah v Kemijski industriji Kamnik. V gradivu je zapisano, da je izvršni direktor Skupine KIK Kamnik Aleš Erbežnik konec junija 2008 poslal pismo županu Občine Kamnik glede problematike uničevanja sredstev RKBO[14] na območju smodnišnice. Priložil je tudi dopis Ministrstva za obrambo, iz katerega je razvidno, da ministrstvo poziva Kemijsko industrijo Kamnik, da izpolni pogodbene obveznosti, za katere so že prejeli plačilo. Ker gre v tem primeru za spore glede preoblikovanja podjetij, lokalna skupnost nima kompetenc za poseganje v medsebojne spore. Pristojna služba občinske uprave je po seznanitvi s problematiko poslala pisno prijavo na Inšpektorat Republike Slovenije za obrambo in Inšpektorat Republike Slovenije za notranje zadeve s predlogom, da izvedejo potrebne ukrepe za odstranitev sredstev. Poziv je bil poslan tudi Kemijski industriji Kamnik. Inšpektorat Republike Slovenije za notranje zadeve je hitro odgovoril, da ni pristojen za reševanje omenjene problematike. Septembra 2008 pa je občinska uprava prejela tudi odgovor Inšpektorata Republike Slovenije za obrambo, v katerem so pojasnili njihove aktivnosti za uničenje eksplozivnih sredstev. Iz dopisa lahko razberemo, da podjetje kljub večkratnim pozivom inšpekcije ni postavilo roka za uničenje sredstev. V ta namen je bila na Ministrstvu za obrambo sprejeta odločitev, da se uporabijo vsa pravna sredstva in izvedejo vsi ukrepi za odstranitev sredstev iz skladišč. Župan je v okviru prizadevanj za rešitev problematike naknadno poslal dopise ministru za notranje zadeve, generalni državni tožilki in varuhinji človekovih pravic.

22. 10. 2008 Občinski svet Občine Kamnik obravnava Informacijo o razmerah v Kemijski industriji Kamnik in sprejme naslednje sklepe:[15]

- Občinski svet Občine Kamnik se seznani z informacijo o razmerah v Kemijski industriji Kamnik.
- Občinski svet zadolži župana, da od pristojnih državnih organov in inšpekcijskih služb nemudoma zahteva pregled vseh prostorov in eksplozivnih sredstev na območju, da ugotovijo, v kakšnem stanju so ta sredstva in ali so skladiščena v skladu z veljavnimi predpisi. Od Ministrstva za obrambo in Inšpektorata za obrambo zahtevajo seznanitev s časovnim potekom sanacije, od Ministrstva za delo, družino in socialne zadeve pa se pričakuje, da ugotovi, ali se spoštujejo vsa delovnopravna razmerja v podjetju.
- Občinski svet zahteva, da Ministrstvo za obrambo izvede vse potrebne ukrepe za zagotovitev varnosti ljudi, premoženja in okolice ter v 30 dneh od sprejema sklepa odstrani sredstva RKBO z območja smodnišnice, saj pogodbeni partner ni sposoben izpolniti pogodbenih obveznosti.

24. 10. 2008 župan Občine Kamnik z dopisom seznani s sklepi občinskega sveta Občine Kamnik Ministrstvo za obrambo, Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve, Ministrstvo za okolje in prostor, Inšpektorat Republike Slovenije za delo in Inšpektorat Republike Slovenije za okolje in prostor.[16]

11. 11. 2008 Občina Kamnik prejme odgovor Ministrstva za okolje in prostor,[17] v katerem je zapisano, da Inšpektorat za okolje in prostor pri inšpekcijskem nadzoru ni ugotovil nepravilnosti.

12. 11. 2008 Občina Kamnik prejme odgovor Ministrstva za obrambo,[18] v katerem minister izpostavi nerealizirano pogodbo o uničenju šolskih in vadbenih sredstev RKBO, ki jo je ministrstvo sklenilo 12. 8. 2002 s Kemijsko industrijo Kamnik, d. d. Ministrstvo za obrambo je izvedlo naročilo za uničenje teh sredstev, ker samo ne razpolaga z ustreznimi kadrovskimi in tehničnimi resursi za uničenje eksplozivnih sredstev. Podjetje je bilo večkrat pisno kakor tudi na sestankih pozvano k realizaciji pogodbe. Pogodbenemu obvezniku SKIK Kamnik, d. d., Alešu Erbežniku je ministrstvo večkrat ponudilo pomoč in mu posredovalo vso razpoložljivo dokumentacijo in seznam potencialnih izvajalcev uničenja sredstev v tujini, vendar pogodbeni obveznik do datuma dopisa ni realiziral pogodbenih obveznosti. Ministrstvo je za reševanje problematike preko ustreznih organov sprožilo tudi postopke za ugotavljanje morebitne kazenske odgovornosti.

24. 11. 2008 Občina Kamnik prejme odgovor Ministrstva za delo, družino in socialne zadeve.[19] Ministrstvo seznani Občino Kamnik, da so bile navedbe prijaviteljev, ki so se nanašale na nepravilnosti v zvezi z domnevnimi opustitvami varnostnih ukrepov pri skladiščenju eksplozivnih in drugih nevarnih snovi, neutemeljene. Utemeljena pa je zahteva župana v zvezi z dokončno rešitvijo vprašanja skladiščenja in uničenja eksplozivnih sredstev v objektu 92.

Leta 2010 Občina Kamnik ponovno ni uveljavljala predkupne pravice na območju Smodnišnice, saj za ta namen ni imela zagotovljenih proračunskih sredstev (Golubović 2016).

Vloga civilne iniciative

Robin Majnik, občinski svetnik Občine Kamnik, je v septembru 2008 ustanovil Civilno iniciativno za čisti Kamnik zaradi ogrožanja javne varnosti in razjasnitve stanja eksplozivnih sredstev na območju. Civilna iniciativa je od pristojnih inšpekcijskih služb zahtevala odgovore o stanju in prevzem odgovornosti (Paladin 2008). Aprila leta 2009 je Civilna iniciativa za čisti Kamnik z vodstvom podjetja Kemijska industrija Kam-

14 Radiološko, kemično in biološko orožje.

15 Sklep Občinskega sveta Občine Kamnik (2008). Št. 0322-7/2008-10. Občina Kamnik. 23. oktober.

16 Poziv inšpektoratu za obrambo za takojšnjo izvedbo ukrepov za odstranitev eksplozivnih in drugih nevarnih sredstev iz objektov Kemijske industrije Kamnik (2008). Št. 843-7/2008-1/3. Občina Kamnik. 24. oktober.

17 Inšpekcijski nadzor v podjetju KIK Kamnik – poročilo IRSOP (2008). Št. 0611-144/2008. Republika Slovenija, Ministrstvo za okolje in prostor. 11. november.

18 Problematika Kemijske industrije Kamnik – nevarne snovi (2008). Št. 843-48/2008-5. Republika Slovenija, Ministrstvo za obrambo. 12. november.

19 Seznanitev s sklepi Občinskega sveta Občine Kamnik v zvezi z vprašanjem skladiščenja eksplozivnih in drugih nevarnih sredstev v objektih Kemijske industrije Kamnik – odgovor (2008). Št. 061-225/2008/10 (42-10). Republika Slovenija, Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve. 24. november.

nik podpisala pismo o nameri za sodelovanje. V skladu s pismom o nameri naj bi se začelo popisovanje dejanskega stanja nevarnih snovi v skladiščih. Časovni rok popisa sredstev, ki naj bi ga opravila Kemijska industrija Kamnik, je 14 dni. Popis bi moral biti posredovan tudi Civilni iniciativi. V maju poteka sestanek predstavnika Civilne iniciative in predstavnikov Ministrstva za obrambo, na katerem je dosežen dogovor, da bodo nevarna eksplozivna sredstva uničena (24ur.com 2009).

28. oktobra je Ministrstvo za obrambo na uničenje odpeljalo šolska in vadbena sredstva RKBO, ki bi morala na podlagi sklenjene pogodbe biti uničena že v letu 2002. Odvoz nevarnih snovi na uničenje je potekal v največji tajnosti. Na uničenje v Republiko Češko so odpeljali 5 ton nevarnih sredstev, od Kemijske industrije Kamnik pa je ministrstvo terjalo povrnitev stroškov (Vrtačnik 2009).

Na območju smodnišnice pa je ne glede na odvoz ostalo še za do petkrat več snovi, ki jih je bilo treba uničiti. Leta 2009 se je tako s pomočjo Civilne iniciative naredil popis vseh snovi, ki so bile hranjene v skladiščih smodnišnice, o stanju zalog pa so obvestili vse uradne ustanove, ki so opravljale nadzor poslovanja z nevarnimi snovmi v Republiki Sloveniji. Seznam je bil posredovan tudi vsem službam na lokalnem območju, ki so pooblaščene za spremljanje splošne varnosti v Občini Kamnik (Vošnjak 2008).

Zaradi kaotičnih razmer na območju nekdanje smodnišnice, v kateri so se prepletale usode zaposlenih, socialni statusi, neurejena lastniška razmerja, stalne menjave direktorjev, skladiščenje nevarnih snovi in zemljišča velikih vrednosti ter zasebni interes, so za popolno očiščenje območja pretekla še nadaljnja štiri leta. Podaljševanju nevzdržnih razmer, ki so ogrožale varnost zaposlenih, ljudi in okolja, so botrovale tudi nesreče, ki so zaradi preiskav in analiz preusmerjale pozornost (Vavpetič, osebni intervju, 2021, 30. marec).

Vloga in aktivacija Slovenske vojske

Vloga Slovenske vojske je večplastna in se je skozi zgodovino spreminjala. Po osamosvojitvi Republike Slovenije je vzporedno potekalo več procesov konverzije. Slovenska vojska je bila še v nastajanju, njene potrebe še niso bile ocenjene, podjetja obrambne industrije, konkretno Kemijska industrija Kamnik, pa so morala zmanjševati proizvodne kapacitete v skladu s pričakovanimi manjšimi potrebami vojske. Prestrukturiranje Slovenske vojske je privedlo do procesov vzpostavljanja novih programov za potrebe Slovenske vojske ter razvoja opreme, ki je bila v skladu s profesionalno vojsko. Leta 1994 je bil sprejet Zakon o obrambi, ki je definiral pravila proizvodnje vojaške opreme in soglasje Ministrstva za obrambo Republike Slovenije za njeno proizvodnjo (Završnik 2012: 21–22).

V Kemijski industriji Kamnik je bilo izdelano prvo vojaško sredstvo v Republiki Sloveniji. To je bila ročna bomba M-95 (Matoh 1998: 53). Leta 1999, po podpisu Konvencije o prepovedi proizvajanja, uporabljanja in prodaje protipehotnih min, pa so bojnominski program ukinili. Kmalu zatem se je podjetje konvertiralo iz javnega v zasebno. Treba je poudariti, da je po razpadu jugoslovanskega vojaškega trga podjetje preživelo zaradi uveljavitve civilnega programa v 60. letih prejšnjega stoletja (Završnik 2012: 23).

Kemijska industrija Kamnik je imela do privatizacije status vojaškega objekta in sklenjene pogodbe s Slovensko vojsko za namensko proizvodnjo. Podjetje je za potrebe Slovenske vojske izdelovalo vadbena minsko-eksplozivna sredstva, izvajalo remont ročnih bomb ter skrbelo za korekcijo in kontrolo smodnika, s katerim je razpolagala Slovenska vojska. Podjetje pa je zaradi uveljavljene blagovne znamke črnega smodnika in mednarodnega sodelovanja pomagalo Slovenski vojski pri uveljavitvi poti dobav vojaške opreme.

Proces konverzije Kemijske industrije Kamnik je imel negativen oziroma škodljiv vpliv na lokalno gospodarstvo in celotno lokalno okolje. Obrambni sistem Republike Slovenije je v konverziji podjetja videl nepotreben izdatek, ki je ob čiščenju območja še dodatno osiromašil njegov proračun. Nepripravljenost sodelovanja med lastniki in državo ter pomanjkanje strategije za razvoj podjetja sta ogrožala lokalno prebivalstvo. Prvič zaradi nevarnih eksplozivnih sredstev, ki so se nahajala na območju, drugič zaradi nevzdržnih delovnih razmer, ki so pestile zaposlene in njihove družine, in tretjič zaradi neustreznega varovanja območja. Primer takšne nevarnosti je bilo skladišče številka 92, kjer je bilo hranjenega 447 kg eksploziva v embalaži, ki so jo pogrizli glodavci.[20]

Država je bila edini kompetentni faktor, ki je lahko omogočil sanacijo objekta, zaradi vseh pritiskov lokalne skupnosti in nenazadnje vsakodnevnega ogrožanja lokalnega prebivalstva. Prav tako pa ne smemo zanemariti dejstva, da so bila znotraj območja skladiščena tudi sredstva RKBO, ki so bila v lasti Ministrstva za obrambo.

Vlada Republike Slovenije se je leta 2013 sistemsko lotila reševanja problematike. Na podlagi predhodnih aktivnosti pristojnih državnih organov, inšpekcijskih nadzorov in pozivov Občine Kamnik se je na podlagi ocene stanja in tveganj seznanila z načrtom sanacije ter oceno predvidenih stroškov – 2 milijona evrov. Za pirotehnično in okoljevarstveno sanacijo je zadolžila Ministrstvo za obrambo, Slovensko vojsko, Upravo Republike Slovenije za zaščito in reševanje in Ministrstvo za notranje zadeve, ki so na podlagi predhodno ugotovljenega stanja na območju Kemijske industrije Kamnik sprejeli operativno-izvedbeni načrt sanacije. Operativni načrt sanacije nevarnih sredstev in snovi v kompleksu[21] je izdelal častnik specialist Peter Kogovšek, poveljnik 157. logističnega polka iz Logistične brigade Slovenske vojske, ki je kasneje tudi vodil pirotehnično sanacijo. Koordinacijo sanacije je vodilo Ministrstvo za notranje zadeve, ki je bilo zadolženo tudi za redno poročanje Vladi o poteku sanacije in stike z javnostmi (Kogovšek 2017: 125).

20 Poročilo o uničevanju sredstev in snovi v KIK Kamnik v letu 2013. Ministrstvo za obrambo, 13. december 2013.

21 Operativno-izvedbeni načrt št. 216-22/2013 Ministrstva za obrambo z dne 14. oktobra 2013 o čiščenju in uničenju nevarnih sredstev in snovi v Kompleksu kemijske industrije Kamnik.

18. novembra 2013 je Slovenska vojska pričela z uničevanjem in odstranjevanjem nevarnih snovi, ki so jih ob nezadostnem varovanju predolgo hranili v prostorih nekdanje smodnišnice. Poleg stalnih poveljujočih je bilo na delovišču vsak dan prisotnih 30 pripadnikov Slovenske vojske. Enota je imela v smodnišnici delovne in nastanitvene prostore. Aktivnosti so potekale v povprečju štiri delovne dni z eno ekipo in največ šest ur na dan z obveznimi odmori (Ulčar 2013). Verjetnost nastanka nesreče je bila izredno velika, zato je bilo ključnega pomena upoštevanje pravilnikov in navodil za delo s strelivom, z eksplozivnimi in minsko-eksplozivnimi sredstvi. Prav tako je bilo kritično pripravljanje fugas[22] za uničenje sredstev na kraju, saj je obstajala nevarnost zakopanih eksplozivnih sredstev. Vodja delovišča je ob podpori varnostne službe ocenjeval in zagotavljal protipožarno ter zdravstveno podporo (Kogovšek 2017: 126). Operativno-izvedbeni načrt je zajemal tudi primer nesreče. Če bi prišlo do nesreče, bi se po krajšem odmoru delo nadaljevalo s kadrom, ki ni bil udeležen v nesreči. Prekinitev dela je bila predvidena zgolj v primeru 30 % izpada kadra. Odstranili in uničili so 684.317 kosov pirotehničnih sredstev, sežgali 22.570 kg črnega smodnika različnih tipov in 7.590 kg različnega eksploziva ter 8.050 m različnih vžigalnih vrvic.

Predviden čas sanacije po Načrtu MORS je bil od novembra 2013 do septembra 2015.[23] Zaradi ugodnega trenda sanacije so pripadniki Slovenske vojske z delom končali predčasno, in sicer 10. aprila 2015.

Namestnica poveljnika občinskega štaba Civilne zaščite (Vavpetič, osebni intervju, 2021, 30. marec) je povedala, da so imeli pred sanacijo območja pripravljene zapečatene kuverte za primer nesreče pri uničevanju sredstev in za primer evakuacije lokalnega prebivalstva.

Tabela 1: Sredstva, uničena v letu 2013

Zap. št.	Sredstvo	Kos	Lokacija
1.	vžigalnik za RB SCHAFFLER	44.000	Poček/Borovnica
2.	vžigalnik za RB »hrvaški«	4.100	Kamnik
3.	vrvični vžigalnik	70	Kamnik
4.	VPAM-2	240	Poček/Borovnica
5.	vžigalnik za VTMA-6	11.613	Poček/Borovnica
6.	vžigalnik VVTAM-3	14.981	Poček/Borovnica
7.	vadbeni vžigalnik za ročno bombo	25.000	Poček/Borovnica
8.	VVTMA-1	776	Poček/Borovnica
9.	inicialni deli	400	Poček/Borovnica
10.	mine VPAM-3 + vžigalniki VKVPAM-3	1.560	Poček/Borovnica
11.	mina VPAM-2	70	Poček/Borovnica
12.	mina VVTAM-4 + vžigalnik	70	Poček/Borovnica
13.	VDK-8	500	Poček/Borovnica
14.	topovci	500	Poček/Borovnica
15.	vžigalnik M-62 za ročno bombo M-52	2.425	Poček/Borovnica
16.	vžigalnik VIDU M71	500	Poček/Borovnica
17.	vžigalnik VAPUV-1	4.400	Poček/Borovnica
18.	VPROM in VPMR3	18.140	Poček/Borovnica
19.	VVPRM-2A	4.280	Poček/Borovnica
20.	vžigalnik za ročno bombo	60	Poček/Borovnica
21.	dimni vložki VPMR-2A	7.800	Poček/Borovnica
22.	dimni vložki VTMA-4	700	Poček/Borovnica
23.	vžigalnik VVTAM-4	4.126	Poček/Borovnica
24.	vžigalnik VVTAM-3	160	Poček/Borovnica
25.	vžigalniki za VPAM-3	110	Poček/Borovnica
26.	dimni vložki za VPAM-3	110	Poček/Borovnica
27.	dimni vložki VPMA-3	100	Poček/Borovnica
28.	inicialni deli za VPROM-1 in VPMR-3	3.720	Poček/Borovnica
29.	minerske vžigalice	1.500	Poček/Borovnica
30.	dimni vložki VPMA-1A	3.000	Poček/Borovnica
31.	inicialni deli VVPRM-2A	3.700	Poček/Borovnica
32.	vžigalnik VUPAM-2	8.785	Poček/Borovnica
33.	inicialni del vadbena bomba	25.000	Poček/Borovnica
34.	vžigalnik VVTAM-4	13.165	Poček/Borovnica
35.	vadbeni vžigalnik za ročno bombo – inicialni del	50.000	Poček/Borovnica

Tabela 2: Sredstva, skladiščena v objektih Slovenske vojske

Zap. št.	Sredstvo	Kos	Lokacija
1.	mine VPAM-2	8.785	skladišče Trimo
2.	vžigalnik VAPUV-1	14.640	skladišče Trimo
3.	mine VPAM-3 + vžigalniki VKVPAM-3	8.990	delavnica DZVS
4.	mehanski del za ročno bombo M75	20.000	delavnica DZVS

22 Priprava manjših ali posameznih sredstev, ki so bila uničena na samem kraju.

23 Ocena in časovnica sanacije KIK, d. o. o., v stečaju (2014). Ministrstvo za obrambo, 22. januar.

Tabela 3: Sredstva, ki so ostala v kompleksu smodnišnice in so bila uničena v letu 2014

Zap. št.	Sredstvo	Kos
1.	vrvični vžigalnik	3.860
2.	vžigalnik TMA	11.500
3.	vžigalnik za RB SCHAFFLER	151.000
4.	EDK	80.000
5.	vžigalnik za RB »hrvaški«	20.700

Območje smodnišnice danes in konverzija območja v skupno javno dobro

Leta 2014 je podjetje Iskra Mehanizmi Holding, d. d., začelo s prodajo 22 sklopov zemljišč v velikosti enega do dveh hektarov. Podjetje KIK v stečaju je kot lastnik strojev in proizvodne opreme to v veliki meri prodalo. Nekaj manjših tipičnih orodij je prevzel Medobčinski muzej Kamnik (Paladin 2016, v Vodlan 2016).[24]

Občinski podrobni načrt (OPN) je bil sprejet konec leta 2015,[25] v njem je bila predstavljena tudi vizija razvoja območja smodnišnice. Občina Kamnik se je zavezala, da bo območje v celoti preoblikovala. Industrijski območji KA-19 in KA-21 sta bili leta 2015 že izgubljeni. Z občinskega vidika pa so bili pomembni območje KA-145 oziroma Dom kulture, KA-01 oziroma severni del območja in KA-20 oziroma Katzenberg. Na območju se ohranijo le obstoječe proizvodne dejavnosti, ki se ne smejo širiti in lahko delujejo le v omejenem časovnem obsegu. V 56. in 58. členu OPN (2015) je zapisano, da se bo območje smodnišnice razvijalo kot območje centralnih dejavnosti in območje parkovno-športno-rekreacijskega kompleksa. Do sprejetja Občinskega podrobnega prostorskega načrta (OPPN) so možna samo investicijsko-vzdrževalna dela, novogradnje objektov pa niso možne. Za vse posege v območje je treba pridobiti kulturnovarstveno soglasje. 19. 2. 2018 je župan Občine Kamnik sprejel sklep o začetku priprave Občinskega podrobnega prostorskega načrta (OPPN) za območje smodnišnice.[26]

Na zeleno območje bivše smodnišnice je bil v okviru OPN sprejet tudi sklep o 10-letnem moratoriju, ki velja od datuma sprejema OPN-ja in je v skladu s splošnimi usmeritvami za to območje razumljeno kot obdobje, v katerem je treba s tega območja umakniti obstoječe objekte in industrijo ter omogočiti nastanek območja zelene cone. To obdobje se bo končalo leta 2025. Glede na trenutno stanje se poraja dvom, da bodo lastniki vzpostavili prvotno stanje in porušili naknadno zgrajene industrijske objekte. Tudi inšpekcijske službe Ministrstva za okolje in prostor in Ministrstva za infrastrukturo ne pomagajo, saj odločbe o rušenju kritičnih objektov »stojijo« že približno dve leti.

V maju 2018 je družba Iskra Mehanizmi prodala nekdanjo upravno stavbo smodnišnice s pripadajočimi zemljišči oziroma dvorec Katzenberg. Območje je bilo prodano za 310 tisoč evrov, Občina Kamnik pa ni uveljavljala predkupne pravice. Občina je tako izgubila pomemben strateški objekt, ki bi lahko rešil prostorske težave kamniških kulturnih društev in nevladnih organizacij (Čebašek 2018).

19. 7. 2018 je potekala javna dražba za nakup poslovnega kompleksa nekdanje smodnišnice, na kateri pa Občini Kamnik ponovno ni uspelo uveljaviti predkupne pravice. Občina je za nakup zemljišča v rebalansu proračuna zagotovila 350 tisoč evrov, območje pa so prodali za 371 tisoč evrov (Senožetnik 2018). Če bi imela Občina Kamnik resne namene o nakupu, ne zgolj napisane na papirju, bi zagotovila z novim rebalansom dodatna sredstva in z nakupom aktivno vstopila na območje.

Območje smodnišnice od stečaja podjetja dalje nezadržno propada, objekti so porušeni in na območju vlada kaos. Zaradi odsotnosti Občine Kamnik so bila zemljišča razdrobljena in prodana pretežno gospodarskim družbam, podjetnikom in posameznikom, ki z nepremišljenimi in nedovoljenimi posegi povzročajo škodo in otežujejo celovit prostorski razvoj območja (intervjuvanec 1, osebni intervju, 2020, 3. december). Glavna težava na območju smodnišnice pa je nenadzorovana gradbena stihija, ki po zaslugi sprejetega moratorija vlada znotraj kompleksa. Izvajajo se obsežna gradbena dela, ki po večini niso skladna z veljavnim prostorskim aktom, saj ta dopušča zgolj obnovo obstoječih objektov, ne pa tudi novogradenj in novih posegov v prostor (Čebašek 2017; Hribar b. d.). O nepremišljenih posegih pričajo tudi številne intervencije gasilcev, ki so znotraj smodnišnice že večkrat posredovali zaradi nenadzorovanega kurjenja in požiganja odpadkov, nekajkrat pa je prišlo tudi do večjih, resnejših požarov (Vavpetič, osebni intervju, 2021, 30. marec). Območje smodnišnice je tako danes eno izmed 1082 funkcionalno degradiranih območij v Republiki Sloveniji (Štih 2019).

Na zadnji seji Občinskega sveta Občine Kamnik v letu 2020 so svetnice in svetniki potrdili predpogodbo in namero občine, da odkupi del območja smodnišnice v skupni površini 22 tisoč kvadratnih metrov in 21 tisoč kvadratnih metrov cest ter drugih komunikacijskih površin. Tako Občina Kamnik po desetletju aktivno vstopa v to zgodbo in kot solastnik zagotavlja, da bo celotna infrastruktura na območju javna. Prenova območja smodnišnice v smislu njenega razvoja bo odvisna od sposobnosti vseh vpletenih, da poiščejo najboljše možnosti za to, da iz propadlega industrijskega območja naredijo, oživijo, nadgradijo in vzpostavijo novo zgodbo, ki bo ohranjala duha preteklosti (Čebašek 2017). Poraja pa se vprašanje o smotrnosti nakupa cest in drugih komunikacijskih površin, saj ta poteza omogoča ostalim lastnikom parcel, da izvajajo pritiske na Občino Kamnik. Če je bila to ustrezna poraba davkoplačevalskega denarja, bomo lahko presodili čez nekaj let.

24 Jasna Paladin, 2016: Ohranjanje zgodbe smodnišnice. *Kamničan-ka*, 1(8). 13.

25 Odlok o občinskem prostorskem načrtu Občine Kamnik z dne 12. november 2015. Uradni list Republike Slovenije, št. 86/2015.

26 Sklep o začetku postopka priprave Občinskega podrobnega prostorskega načrta (OPPN) za območje Smodnišnice (2018). Ur. l. RS, št. 13/2018. Občina Kamnik, župan Občine Kamnik. 1. marec.

Kreativna četrt Barutana je primer projekta, ki bo iz propadlega industrijskega območja vzpostavil novo zgodbo z ohranjanjem duha preteklosti. Projekt predvideva povezavo obstoječih organizacij mladih, nevladnih organizacij, kulture in podjetništva na skupnem območju nekdanje smodnišnice (Kosec 2021).

Zaključek

Kemijska industrija Kamnik je podjetje, ki je že od sredine 60. let prejšnjega stoletja poleg vojaške uveljavilo tudi civilno proizvodnjo. To je bil eden od ključnih razlogov, da je podjetje delovalo z dobičkom v lastništvu Republike Slovenije in kasneje po privatizaciji. Drugi razlog pa lahko poiščemo v zaposlenih – civilistih, na katere ni vplivala tranzicija vojske iz naborniškega sistema v profesionalizem. Spremenjena vloga oboroženih sil v družbi, ki je nastala kot posledica spremembe vrednot sodobne družbe, tako ni vplivala na delovanje podjetja.

Kot je povedal že Šteiner (2005: 13), so bile spremembe, ki so se dogajale v Republiki Sloveniji, drugačne od sprememb v državah z intenzivnejšimi procesi razoroževanja, demobilizacije in demilitarizacije. Republika Slovenija ni sledila zgledu držav, ki so pred privatizacijo obrambne industrije poskrbele za primerno združitev več manjših podjetij, ki so bila po privatizaciji konkurenčna na trgu ter imela več možnosti za nadaljnja povezovanja. Prav tako bi morala slovenska podjetja po privatizaciji dvigniti konkurenčno sposobnost in se usmeriti v izvoz, saj je bil domači trg premajhen. S sodelovanjem z Ministrstvom za obrambo Republike Slovenije in s tujimi podjetji bi Kemijska industrija Kamnik lahko postala konkurenčen poddobavitelj tujim vojaškim korporacijam. V neki meri je podjetju to tudi uspelo, vendar so bili zasebni interesi v ozadju premočni.

Po privatizaciji podjetje ni več služilo državnemu namenu. Znotraj podjetja pa je prihajalo do dveh taborov. Del zaposlenih in menedžmenta je želel, da bi podjetje našlo drugega lastnika oziroma se združilo z drugim podjetjem in po potrebi preselilo na drugo lokacijo, druga struja v podjetju pa je želela čim hitrejši stečaj zaradi visokih vrednosti zemljišč znotraj območja. Stečaj podjetja in razprodaja zemljišč med več kot 60 različnih podjetij in posameznikov sta jasna pokazatelja, kateri interesi so prevladali.

Proučevanje delovanja Kemijske industrije Kamnik lahko zaključim z ugotovitvijo, da je privatizacija podjetja poskrbela zgolj za finančno okoriščanje posameznikov na vodstvenih funkcijah ne glede na potencial podjetja in proizvodov, ki so bili zaželeni na mednarodnem trgu. To potrjujejo naslednje ugotovitve:

- Podjetje od privatizacije dalje ni vlagalo v modernizacijo.
- Varnostni standardi podjetja so bili iz leta v leto slabši.
- Na vodilnih mestih so bili ljudje, ki niso imeli strokovnih in vodstvenih izkušenj.
- Od leta 1998 (torej še pred privatizacijo podjetja) so si zaposleni in sindikati prizadevali, da bi se podjetje združilo s tujimi proizvajalci, vendar so vsi poskusi propadli.

Teoretični okvir konverzije kot zadnjo instanco koncepta opiše območje skupnega javnega dobra, kar za območje smodnišnice v tej fazi ne moremo trditi. Dokler bodo prevladovali zasebni interesi in zasebni kapital brez dodane vrednosti za lokalno skupnost, ne moremo govoriti o zadnji instanci koncepta. Na območju je pozitiven vpliv zasebnikov zanemarljiv, saj nekaj 100 delovnih mest ne odtehta takšne degradacije okolja in uničevanja industrijske dediščine, kot se je zgodila na tem območju.

To zadnjo instanco procesa najdemo le v projektu Kreativna četrt Barutana, ki je hkrati tudi uspešen zaključek številnih kulturnih projektov, ki so od leta 2014 dalje potekali predvsem v nekdanji upravni stavbi Katzenberg. Kljub neuspešni kandidaturi Ljubljane z okolico za Evropsko prestolnico kulture 2025 je prihodnost kamniške urbane kulture ravno v Barutani (Završnik 2012).

Omejitve pri raziskovanju

Iz pogovorov v lokalni skupnosti sem ugotovila, da so dokumenti podjetja (varnostni dokumenti, poročila, dopisi itd.) v rokah ljudi, ki so bili zaposleni v podjetju. Podjetja, ki so nasledila Kemijsko industrijo Kamnik, se danes ne ukvarjajo s problematiko starih arhivskih dokumentov ter njihovih stopenj tajnosti, zato dodatne omejitve še vedno predstavlja tajnost dokumentov. Z vstopom Občine Kamnik na območje in konverzije dela območja v skupno javno dobro bi bilo prav, da bi bili vsi ti dokumenti zbrani na enem mestu.

Še vedno ostajajo dvomi zaposlenih, ali je območje zares očiščeno vseh nevarno eksplozivnih sredstev. Dvomi pa se povečujejo od leta 2014 dalje, ko je Slovenska vojska sama očistila območje, ne da bi vključila v čiščenje zaposlene oziroma pirotehnične strokovnjake podjetja, ki so bili pravzaprav edini neposredno vpeti v delovanje smodnišnice.

Viri

24UR.COM, 2009: KIK in Krajani dosegli dogovor. Dostopno na https://www.24ur.com/novice/slovenija/kik-in-krajani-dosegli-dogovor.html (dostop 9. 1. 2022).

Boštjan BOGATAJ, 2013: Varovanje v Kiku neustrezno. V: *Gorenjski Glas*. Dostopno na http://arhiv.gorenjskiglas.si/article/20130726/C/130729830/varovanje-v-kiku-neustrezno (dostop 9. 1. 2022).

Bogdan Matija CERAR, 1997, 10. julij: *Gradivo za 1. skupščino delniške družbe: interno gradivo.* Kamnik: Kemijska industrija Kamnik.

Časovnica sanacije KIK, d. o. o., v stečaju (22. januar 2014). Ministrstvo za obrambo.

Iztok ČEBAŠEK, 2017: »Ekološka bomba« v smodnišnici. V: *Kamnik info.* Dostopno na https://www.kamnik.info/ekoloska-bomba-v-smodnisnici/ (dostop 9. 1. 2022).

Iztok ČEBAŠEK, 2018: Katzenberg je prodan, Občina Kamnik pa še lahko uveljavlja predkupno pravico. V: *Kamnik info*. Dostopno na https://www.kamnik.info/katzenberg-je-prodan-obcina-kamnik-pa-se-lahko-uveljavlja-predkupno-pravico/ (dostop 9. 1. 2022).

DELO, 2009, 28. maj: Nezaslišano je, da si delavci prizadevajo za stečaj, str. 4.

David F. EISLER, 2007: A Brief History of Military-to-Civilian Coversions in the Department of Defense, 1965–2015. Institute for Defense Analyses. Virginia: Mark Center Drive. Dostopno na https://prhome.defense.gov/Portals/52/Documents/MRA_Docs/TFM/Reports/IDA%20Paper%20P-5357_Final_040517.pdf?ver=2018-12-12-035110-523 (dostop 9. 1. 2022).

Gregor ERMAN, 2009: Seznanitev Sindikata družbe KIK Kamnik, d. o. o., z nameravano odpovedjo pogodb o zaposlitvi večjemu številu delavcev zaradi uvedbe stečaja nad družbo KIK Kamnik, d. o. o., s sklepom Okrožnega sodišča v Ljubljani, opr. št. 437/2009, z dne 05. 11. 2009. KIK Kamnik, d. o. o., v stečaju.

Nenad GLÜCKS, 2015: Dvojec brez krmarja. V: *Reporter*. Dostopno na https://www.vzmd.si/novice/mediji-o-malih-delnicarjih/dvojec-brez-krmarja (dostop 9. 1. 2022).

Brane GOLUBOVIČ, 2016: Propad ali razvoj območja smodnišnice? Ocenite sami... V: *Brane Golubović blog*. Dostopno na https://branegolubovicblog.wordpress.com/ (dostop 9. 1. 2022).

Jožica HRIBAR, b. d.: Tovarna mrtvaške moke. V: *Vzajemnost*. Dostopno na https://www.vzajemnost.si/clanek/184940/kik-kamnik-tovarna-mrtvaske-moke/ (dostop 9. 1. 2022).

Kemijska industrija Kamnik, d. d. (1999, 5. julij). *Korespondenčna seja za ustanovitev firme KIK-BiH, d. o. o: interno gradivo.* Kamnik: Kemijska industrija Kamnik.

KIK KAMNIK, d. o .o. Stavkovni odbor (2009, 13. maj). Opozorilna stavka.

KIK, Kemijska industrija Kamnik, d. d. Komercialni sektor & FRS (1997, september). Srednjeročni plan do leta 2000.

Peter KOGOVŠEK, 2018: Sanacija ostankov nevarnih snovi v KIK-u. M. Kumer (ur.). *Na sodu smodnika*. Kamnik: Medobčinski muzej Kamnik.

Rok KOSEC, 2021: Kreativna četrt Barutana. *Mladinski center Kotlovnica*. Dostopno na https://www.kotlovnica.si/sl/projekti/kreativna-cetrt-barutana (dostop 9. 1. 2022).

Marko MATOH, 1998. Mine izpod Kamniških Alp. V: *Revija Obramba,* 30 (5). 52–53.

Odlok o določitvi območja predkupne pravice Občine Kamnik z dne 11. april 2003. Uradni list Republike Slovenije, št. 35/2003. Dostopno na https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina?urlurid=20031505 (dostop 9. 1. 2022).

Odlok o občinskem prostorskem načrtu Občine Kamnik z dne 12. november 2015. Uradni list Republike Slovenije, št. 86/2015. Dostopno na https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina/2015-01-3384/odlok-o-obcinskem-prostorskem-nacrtu-obcine-kamnik (dostop 9. 1. 2022).

Dejan PAGON, 2007: *Transatlantsko sodelovanje na področju obrambne industrije*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede. Dostopno na http://dk.fdv.uni-lj.si/diplomska/pdfs/Pagon-Dejan.PDF (dostop 9. 1. 2022).

Jasna PALADIN, 2008: Kaj vse se skladišči v KIK-u? V: *Gorenjski glas*. Dostopno na http://arhiv.gorenjskiglas.si/article/20081028/C/310289971/kaj-vse-se-skladisci-v-kik-u (dostop 9. 1. 2022).

Jasna PALADIN, 2018: Smodnišnica le še v muzeju. V: *Gorenjski glas*. Dostopno na http://www.gorenjskiglas.si/article/20180102/C/180109971/1003/smodnisnica-le-se-v-muzeju (dostop 9. 1. 2022).

Vladimir PREBILIČ, 2002: Zavezniške vojaške baze v Republiki Sloveniji? V: *Teorija in praksa,* 39(3). 442–453. Dostopno na http://dk.fdv.uni-lj.si/tip/tip20023Prebilic.PDF (dostop 9. 1. 2022).

Vilko RIFEL, Anja URANKAR in Marko KUMER, 2018: *Na sodu smodnika.* Kamnik: Medobčinski muzej Kamnik.

Aleš SENOŽETNIK, 25. junij 2018: Občina ni uspela z nakupom. V: *Gorenjski glas*.

Ivan SLOKAR, 1961: Zgodovina solitrarn in smodnišnic v Ljubljani in njeni okolici. V: *Kronika: časopis za slovensko krajevno zgodovino.* IX(2). 110–113.

Alojz ŠTEINER, 2015: Za boljše razumevanje transformacijske paradigme in transformacije oboroženih sil. V: *Sodobni vojaški izzivi,* 17(2). 13–34.

Helena ŠTIH, 2019: Prenova območja smodnišnice v Kamniku – trajni problem ali trajnostna razvojna priložnost. V: *Urbani izzivi – strokovna izdaja.* Dostopno na https://urbaniizziv.uirs.si/Portals/urbaniizziv/Clanki/2019/uizziv-30-2019-strokovna_11.pdf (dostop 9. 1. 2022).

Miha ULČAR, 2013: Kamničani nič več na sodu smodnika. V: *Domžalec – Tedenski novičnik.* Dostopno na https://domzalec.si/novice/lokalno-aktualno/kamnicani-nic-vec-na-sodu-smodnika/ (dostop 9. 1. 2022).

Maja VODLAN, 2016: *Urbanistično-krajinska ureditev degradiranega območja nekdanje Kemijske industrije Kamnik – Smodnišnice.* Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Biotehnična fakulteta. Dostopno na https://repozitorij.uni-lj.si/Dokument.php?id=129687&lang=slv (dostop 9. 1. 2022).

Anita VOŠNJAK, 2008: Civilna iniciativa za čisti Kamnik zahteva odgovore in ukrepe. V: *Dnevnik*. Dostopno na https://www.dnevnik.si/1042227415 (dostop 9. 1. 2022).

Karolina VRTAČNIK, 2009: Iz Kika so odpeljali še zadnje eksplozive. V: *Delo.* Dostopno na https://old.delo.si/novice/slovenija/iz-kika-so-odpeljali-se-zadnje-eksplozive.html (dostop 9. 1. 2022).

Nina ZAVRŠNIK, 2012: *Obrambna industrija v Sloveniji.* Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede. Dostopno na http://dk.fdv.uni-lj.si/diplomska_dela_1/pdfs/mb11_zavrsnik-nina.pdf (dostop 9. 1. 2022).

Stane ZOBAVNIK, 2009: *Informacija za medije.* KIK Kamnik, d. o. o.: Stavkovni odbor.

Breda Podbrežnik Vukmir[1]
Knjižnica Franceta Balantiča Kamnik
breda.podbreznik@kam.sik.si

Kulturna politika v Kamniku: Honos alit artes! Čast umetnosti!

Kultura in umetnost sta od nekdaj spremljevalki človeške družbe, zato ju vse civilizacije krepijo in podpirajo, kar pomeni, da je kultura tesno povezana z razvitostjo družbe. Večina umetnosti se razvija spontano, vendar pa je treba v družbenem tkivu ta razvoj z določeno politiko spodbujati in negovati. V članku smo opredelili pojem kulturna politika, prikazali njene okvire v nacionalnem in lokalnem okolju in ugotovili, zakaj je pomembna. Ugotovili smo, da v zadnjem desetletnem obdobju Občina Kamnik nima opredeljene kulturne politike, zato nima strategije na področju kulture. Članek opozarja tudi na nujnost dialoga in dogovarjanja med občino in akterji na področju politike. V odsotnosti jasno določenih meril stopa v ospredje pomen zavzetih posameznikov, ki stojijo za posameznimi organizacijami ali iniciativami ter razumejo njihov razvojni potencial, ki sega izven kulturnih okvirov. Članek prikazuje in vrednoti nekaj primerov dobre prakse.
Ključne besede: kulturna politika, kulturna strategija, vizija, odločanje, primeri dobre prakse

Culture and art have always been come hand in hand with human society. Every civilisation strives to strengthen and support them, which means that culture is closely connected to the development of society. Most art develops spontaneously, but in the social fabric this development must be encouraged and nurtured through certain policies. In the article, we defined the concept of cultural policy, presented its framework in the national and local environment, and discovered why it is so very important. We found that the Municipality of Kamnik has not had a defined cultural policy for the last ten years, and therefore no strategy in the field of culture. The article also draws attention to the need for dialogue and agreement between the municipality and politicians. In the absence of clearly defined criteria, the importance of committed individuals who stand behind individual organisations or initiatives and understand their development potential that extends beyond cultural frameworks comes to the forefront. The article presents and evaluates some examples of good practices.
Key words: Cultural policy, cultural strategy, vision, decision making, examples of good practices

1 Uvod

V gorah, ki se raztezajo med Galicijo in Pireneji, so v številnih jamah odkrili nenavadne stenske poslikave. V črni in oker barvi so bile na stenah narisane živali, abstraktni liki in odtisi rok. Po začetnih dvomih je bilo potrjeno, da so risbe delo človeka izpred 14.500 let. Med temi likovnimi deli najbolj izstopajo poslikave iz jame Altamira.

Leta 1995 je arheolog Ivan Turk med izkopavanji v Divjih babah, v jami nad Idrijco in blizu Cerkna, našel preluknjano stegnenico jamskega medveda, staro okrog 60.000 let. Kasneje se je ta najdba v svetovnem merilu izkazala kot izjemna, saj naj bi ta preluknjana kost veljala za najstarejše glasbilo na svetu. Majhen del kosti s tremi luknjicami je razdelil znanost: nekateri so trdili, da je to zgolj kost, ki so jo naključno preluknjali zobje zveri, drugi pa trdijo, da je to prva piščal in da so luknje izvrtane z orodjem in z namenom. Glasbenik Ljuben Dimkaroski je bil nad to najdbo navdušen in je izdelal prek 300 replik te piščali[2]. Na repliko je igral staro glasbo in tudi glasbo sodobnih skladateljev.

Aristotel, antični mislec, pisec, med drugim znane *Poetike*, je trdil, da je izvor poezije v človeku, v njegovi zavestni težnji po posnemanju, oblikovanju in prikazovanju. Meni, da je poezija potrebna, da se človek sprosti, očisti in dokoplje do novih, globljih spoznanj (Gantar 2012: 22).

Dostojevski in njegov literarni junak Raskolnikov nas v romanu *Zločin in kazen* sprašujeta, ali se da zločin opravičiti in kaj je človekova vest, Picassojeva Guernica, ki kaže tragiko vojne, pa je postala protivojni simbol. Dojemanje stvarnosti spreminja tudi najbolj znani neznani grafitarski umetnik Banksy. Njegove podobe deklice s pobeglim rdečim balonom ali protestnika, ki ima namesto kamenja v roki šopek rož, preko svetovnega spleta grafite spreminja v umetnost in zakrito identiteto v novo sporočilo.

Vsi ti primeri ustvarjanja od začetka človeštva pa vse do danes niso povezani z nujo po preživetju, kot so zrak, hrana, varnost, zavetje ...

V vseh obdobjih človeškega obstoja je potreba po izražanju in ustvarjanju na kakršenkoli način kjer koli in kadar koli rodila neprecenljive darove. Spodbujajo nas, kot pravi Aristotel, h globljim spoznanjem in celo katarzi, kar velja za občudovalca Michelangelovih del ali obiskovalca Maleševe galerije v Kamniku. Če to ne bi bilo pomembno, potem ne bi bilo ne altamirskih slik in ne grafitov; zato je pozornost, ki jo posvečamo okoliščinam nastajanja kulturnega snovanja, še kako upravičena.

Članek se ukvarja z vprašanjem kulturne politike v Kamniku v zadnjem desetletju. V njem se poudarja potreba po vzpostavitvi takšne lokalne kulturne politike, ki bo zmogla in znala ustrezno vrednotiti potrebe lokalnega okolja in kakovost kulturnih programov in bo imela vizijo, kako kulturo razvijati ter jo podpirati.

1 Profesorica slovenskega jezika, magistra bibliotekarstva, direktorica Knjižnice Franceta Balantiča Kamnik.

2 O tem je posnet dokumentarni film *TIDLDIBAB: Najstarejša piščal nekoč in danes* po scenariju Darje Korez Korenčan in v režiji Haidy Kancler. Dostopno na spletu: https://365.rtvslo.si/arhiv/dokumentarni-filmi-in-oddaje-izobrazevalni-program/174371611.

V članku se skušamo izogniti zgolj tipični kulturniški kritiki, ki izhaja iz dolgoletne želje, da »*naša kultura ne bo več krizantema siromakova, temveč bogastvo bogatega.*« (Cankar 1968) Hkrati pa nas vodi prepričanje, da je kultura pomemben del lokalnega življenja in hkrati tisti družbeni podsistem, ki je temelj učlovečenja, ki nam pove, kdo smo kot posameznik, kot družba in kot narod.

Članek se omejuje zgolj na lokalno kulturno politiko, na katero avtorico članka vežejo dolgoletne delovne izkušnje in … tudi spomini.

2 Ah, ti spomini

Leta 2012 so bila v proračunu na postavki knjižnice za nabavo knjižničnega gradiva sredstva občutno zmanjšana. Tej problematiki je bil namenjen sestanek z vodstvom občine in drugimi predstavniki občine. Hranim zabeležko sestanka z dne 23. 1. 2012, ki je drugačna od zapisnika, ki sem ga kasneje prejela. V luči razmišljanja o kulturni politiki v Občini Kamnik izpostavljam naslednje izjave:

- Zelo sem občutljiva na socialne programe, če mi kdo kaj takega oporeka, ker sem končno po šestnajstih letih prišla na svoj račun. (To je bil odgovor na vprašanje, zakaj je bilo knjižnici vzetega toliko denarja in zakaj je isto vsoto dobil zasebni socialni zavod.)
- Denar za knjige je zazidan v karbonskem mostu, ki je bil napačna odločitev prejšnjega vodstva.
- Kot uporabnike knjižnice Domžale nas ne zanima, koliko sredstev dobi knjižnica, zanima nas, ali si knjige lahko izposodimo, torej tudi uporabnike kamniške knjižnice zanima samo to.

Občutno zmanjšanje sredstev za knjige, vsebina sestanka in izpostavljene izjave so bile tipične poteze pretekle kamniške kulturne politike (in nekaj tega, zlasti kar se tiče zmanjševanja finančnih sredstev, se nadaljuje še danes).

To so: odločanje brez vključevanja zavodov ali posameznikov, kar je zlasti občutljivo na področju financiranja; odločanje na podlagi osebnih preferenc; neprevzemanje odgovornosti za odločitve; nezavzetost za okolje, kjer so posamezniki le zaposleni.

3 Kulturna politika

Tomc in Čopičeva navajata, da je »*naloga državne kulturne politike, da razporeja in omogoča kontinuum ustvarjanja od vladajoče do marginalne, od okusne do neokusne, vzvišene do banalne, poklicne do amaterske, inštitucionalne do neinštitucionalne, elitne do popularne itd. kulture. /…/ Kvaliteta jo končni proizvod interakcije med ustvarjanjem kulturnega artefakta in njegove evalvacije pri tistih, ki so na položajih politične moči.*« (*Kulturna politika …*, 33) Zapisano seveda velja tudi za lokalno okolje.

Kulturna politika je torej način, kako in s kakšnimi sredstvi država ali lokalna skupnost z zakoni, akti ali drugimi razvojnimi dokumenti, s financiranjem, vrednotenjem ali komuniciranjem ščiti in vrednoti kulturno dediščino, različne oblike kulturnega in umetniškega ustvarjanja in prezentiranja, pri čemer deležniki izkazujejo svoje razumevanje in vrednotenje kulturnih artefaktov. Politika je sinonim za upravljanje, ki je skladno z določenimi cilji.

Vedno so posebno pereča vprašanja financiranja in delitve kulture na visoko, na etablirano, ki ima dejansko veljavo, ugled, na sprejeto in na zabavno, na subkulturno, manjvredno. Zakaj Modrijani lahko preživijo na trgu, Slovenska filharmonija pa ne? Ali so tudi Modrijani upravičeni do državne podpore za kulturno snovanje? Ali država potrebuje toliko samozaposlenih na področju kulture ali so ti zgolj nepotrebni strošek? Ali občina potrebuje knjižnico, ki je velik strošek že zaradi plač, nabave knjig in vzdrževanja stavbe? Ali je strošek za vaška dramska društva ekonomsko upravičen, ko pa je moč obiskati gledališče v prvem večjem mestu? Bogomir Kovač meni, da je dilemo med državo in trgom možno rešiti s pomočjo partnerstva tako, da se država prelevi v naročnika kulturnih programov z jasno dogovorjenimi obveznostmi in da so kulturne institucije lahko javne, zasebne ali mešane lastniške institucije, ki so sposobne obvladovati stroške in trženje (Kovač 2004). Vsekakor lahko pritrjujemo avtorjevi misli o potrebnosti in tudi o pomanjkljivosti pri obvladovanju stroškov ter o nujnosti trženja. Že sedaj pa bi lahko proračunsko financiranje na podlagi razpisov za programe in projekte na nek način razumeli, kot da je država naročnik teh programov, saj imajo razpisi točno določene kriterije. Premalo pa se zavedamo, da tudi kultura in umetnost prispevata k ekonomiji in blaginji, saj je le malo meril, ki bi lahko natančno izmerila na primer ekonomsko vrednost branja in bralno pismenega prebivalstva, čeprav vemo. Prav za kamniško knjižnico smo že poskušali uporabiti tudi ekonomska merila – z metodo POV (povrnitev vlaganj) smo ugotovili, da knjižnica okolju vsak vloženi evro štirkrat povrne (Podbrežnik Vukmir 2012).

Umetnost in kultura pa imata tudi druge ekonomske učinke, ki so sicer posredni. Umetnost in kultura vplivata tako na razvitost družbe, zdravje in socialno plat kot tudi na posameznikovo sposobnost, da družbi nekaj prispeva. Umetnost vpliva na moralo, identiteto in razumevanje, slednje pa je več ko znanje; umetnost je tudi družbena interakcija prav zaradi razvijanja empatije in razumevanja (Sherman, Morrissey 2017). Ko preberemo roman Zločin in kazen, si lahko pridobimo znanje, da je umor napačno dejanje, in hkrati tudi razumevanje, zakaj je to napačno.

3.1 Pravni okvir kulturne politike

Nova evropska agenda za kulturo je strateški okvir za delovanje EU v kulturnem sektorju (Evropska komisija 2018) in daje kulturi širšo, družbeno vlogo. Cilji agende so: kultura kot vir za socialno kohezijo, odpiranje kulturne ustvarjalnosti na področju izobraževanja, inovacij in zaposlovnaja ter krepitev mednarodnih kulturnih odnosov. Agenda je dopolnjena z delovnim načrtom, kjer so opredeljena prednostna področja in ukrepi.

V Sloveniji je veljal temeljni strateški dokument *Resolucija o nacionalnem programu za kulturo 2014–2017*, ki je določal model kulturne politike, predvsem pa javni interes. V postopku obravnave je novi predlog

Resolucije o nacionalnem programu za kulturo 2021–2028. Področje kulture ureja *Zakon o uresničevanju javnega interesa za kulturo*, ki opredeljuje javni interes, ki je položen tudi v temelje nacionalne strategije. Ta zakon predpisuje nacionalni strateški dokument in tudi lokalni program za kulturo, razen če lokalne skupnosti javnega interesa na področju kulture ne opredelijo v drugem dokumentu.

To pomeni, da je tudi v lokalnem okolju temelj za letna načrtovanja in odločanje o programih na področju kulture strateški dokument in kot tak ne sme in ne more biti le papir med papirji, pač pa zaveza, kako uresničevati javni interes in skrbeti tudi za dostopnost in demokratizacijo kulture.

3.2 Administrativni okvir v lokalni skupnosti

Glavno besedo v lokalni skupnosti o vsem, torej tudi o kulturi, imata župan in občinski svet. Občinski svet potruje in torej tudi razpravlja o letnih in poslovnih poročilih, občinski odbor za kulturo kot del občinskega sveta pa skladno s poslovnikom občinskega sveta obravnava vprašanja, povezana z vsebinami sej občinskega sveta. Občinski svet ali župan imenuje tudi predstavnike občin v svet zavodov, torej tudi tiste s področja kulture, to pa so največkrat knjižnice in javni zavodi za kulturo.

Občinska uprava in župan dajeta soglasja k letnim programskim, finančnim in kadrovskim načrtom ter drugim s pogodbo ali zakoni predpisanim aktom ali odločitvam. Obstaja pa še en pomemben mehanizem, ki spodbuja predvsem nevladne organizacije in posameznike, in sicer so to razpisi za kulturne projekte in programe. Prispele vloge na podlagi pravilnika ocenjuje posebna komisija, ki pa kljub vsem prizadevanjem ne more povsem izločiti vpliva subjektivnih ocen, kar seveda govori v prid temu, da morajo o kulturi odločati posamezniki, ki kulturo poznajo in jo tudi cenijo.

Znotraj teh pristojnosti in okvirov pa bi morala potekati komunikacija, usklajevanje programov in financiranja med zavodi in občino kot ustanoviteljico. Prepogosto se odločanje odločevalcev nanaša zgolj na omejevanje finančnih sredstev, komunikacija je slaba in je pogojena tudi z nerazumevanjem[3]. V strategiji kamniške kulture do leta 2012 (Strategija razvoja kulture v Občini Kamnik 2009–2012) je izpostavljena ta nevralgična točka skoraj vseh lokalnih kulturnih politik: to je sodelovanje kulturnih akterjev in Občine Kamnik, kjer je navedeno, da je želja skoraj vseh kulturnih akterjev ta, da bi bilo sodelovanje s pristojnimi na Občini Kamnik boljše in da bi morala Občina z večjo naklonjenostjo komunicirati z zavodi in posamezniki, in to predvsem pri načrtovanju in oblikovanju proračuna.

Tako kot za celotno slovensko kulturo in za vse občine tudi za našo domačo velja, da bi morala skladno s področnim kulturnim zakonom imeti lokalni program kulture. Tega je imela za obdobje 2009–2012. Zakon o uresničevanju javnega interesa na področju kulture (ZUJIK) v 14. členu predpisuje, da mora imeti lokalna skupnost program za štiri leta, da pa mora vsebovati dolgoročne usmeritve, ki presegajo to obdobje. Problem je namreč v tem, da brez strategije ni vizije.

3.3 Lokalni program kulture

Občina Kamnik je na začetku leta 2009 sprejela dokument *Strategija razvoja kulture v Občini Kamnik 2009–2012.* Dokument temelji na opredelitvi, kaj je javni interes, predvsem pa daje kulturi poseben pomen, saj »*Kamnik je občina, ki se lahko upravičeno identificira s kulturo*«. Določene so bile tudi smernice, ki obsegajo povezovanje posamičnih akterjev znotraj kamniškega kulturnega polja, zlasti pri pripravi kulturno-vzgojnih vsebin, sodelovanje kulturnih akterjev in Občine Kamnik, podporo kulturi na svobodnem trgu, podporo inovativnim kulturno-umetniškim pristopom, oživitev podeželja in mestnega jedra in drugo. Opredeljene so tudi prioritete in cilji kamniške kulturne politike, kjer so zapisani konkretni ukrepi in konkretni kazalniki. Ta dokument je bil zasnovan strokovno in tudi na podlagi analiz ter v sodelovanju s skupino predstavnikov kulturnih dejavnosti in Občine Kamnik.

Po prenehanju veljavnosti tega dokumenta Občina Kamnik, ki sodi med večje slovenske občine, ni več sprejela nobene razvojne strategije za področje kulture. Ob pregledu smernic in nalog pa lahko kaj hitro ugotovimo, da se marsikaj od zapisanega ni uresničilo, ker se strategija ni izvajala ne v celoti in ne v razvojnem smislu; dokument je bil pač le opravljena naloga zaradi zakonskih zahtev, ne pa vodilo pri izvajanju kamniške kulturne politike. Na izvajanje vsakršne politike, zlasti v lokalnem okolju, seveda vplivajo razporeditev moči v občinskem svetu, vodstvo občine in volitve, ki prinesejo nove ljudi, nove politike in nove prioritete.

3.4 Brez dogovora in strategije

Žal lahko ugotovimo, da je bil z neizvajanjem strategije in kasneje z umikom tega dokumenta v kulturno politiko vpeljan birokratizem in uresničila se je bojazen, da so za odločevalce javni zavodi in sploh vsa kultura le porabniki proračuna in ne akterji, ki sooblikujejo lokalno življenje. Strategija pa je dolgoročni načrt z opredeljenimi cilji in koraki do uresničevanja teh ciljev. Brez ciljev ni ne jasne politike in ne prednostnih nalog, ki so nujne za izvajanje politike na kateremkoli področju. Dobra strategija je odsev dejanskih potreb lokalne skupnosti in je dogovorjena skupna pot do tega, kar lokalna skupnost res potrebuje. Odločanje o kulturi znotraj administrativnega okvira in zakonov je prepuščeno bibrokratskemu duhu, za katerega pa ni nujno, da kulturo pozna ali da ji je morda celo naklonjen.

Skratka: odsotnost strategije seveda vpliva na odločanje in prinaša tudi nekatere probleme. Kdaj, če ne

3 16. 4. 2018 sem prejela e-pismo, v katerem je pristojna oseba postavila vprašanje o primernosti in financiranju programa Tačke pomagačke, ki je mednarodno certificiran program READ in se izvaja prostovoljno, namenjen pa je premagovanju težav pri branju. Člani društva s terapevtskimi in izurjenimi psi prostovoljno pomagajo v šolah, domovih za ostarele, vrtcih in knjižnicah. Presenetljiva je nepoučenost odločevalcev o tako odmevnem, prostovoljskem in uspešnem terapevtskem programu, ki se izvaja širom po Sloveniji. Poudarimo naj še dejstvo, da je knjižnica lahko samostojno odločala o rabi sredstev le do višine 250 €. To so bili načini, kako zavodu vzeti avtonomnost, strokovnost in razvojne možnosti.

zdaj, je čas, da povzamem svoj pogled na to obodbje in po svoji vesti presodim težave kulturne politike iz časa brez strategije.

1. Glavni problem je v tem, da brez strategije ni ne vizije, ne ciljev, ne prednostnih nalog in ne ukrepov za izboljšanje.
2. Zdi se, da so bili javni zavodi prepuščeni volji birokratov brez vizije in poznavanja potreb lokalnega okolja ali pa brez upoštevanja teh potreb.
3. Dobro je, da se kultura financira preko proračuna in razpisnih sredstev, kajti brez tega ne bi bilo niti spodaj omenjenih primerov dobre prakse.
4. Kulturne odločitve niso temeljile na strateškem premisleku o dolgoročnem pozitivnem vplivu in drugih učinkov na lokalno okolje. Primer za to je ustanovitev zavoda za kulturo, ki je nastal v prostorih nekdanjega uršulinskega samostana ob prenosu stavbe v občinsko last. Veliko vsebin, ki jih je določal ustanovitveni akt, je bilo podobnih vsebinam drugih javnih zavodov s področja kulture, tako da se nekatere vsebine podvajajo, in to kljub zagotovilom, da gre le za dopolnitev in ne za konkurenco drugim deležnikom s tega področja (Senožetnik 2017). Seveda se ob tem postavlja vprašanje, kaj bi bila dopolnitev, morda celo v širšem kontekstu – kaj je tisto, kar občina želi in pričakuje od zavodov, katerih ustanoviteljica in financerka je. Delna posledica te nedorečenosti so tudi hitre menjave vodstva. Zdaj Javni zavod za kulturo Kamnik orje ledino in videti je, da ubira pogumne korake v pravo smer varovanja in predstavljanja kulturne dediščine.
5. V sklopu načrta za novo gradnjo Osnovne šole Frana Albrehta je bila naknadno sprejeta odločitev za gradnjo nove športne dvorane in knjižnice, ki bi bila nad to dvorano, in sicer bi to bilo v tretjem nadstropju. Odločitev ni bila usklajena s knjižnico, ki je kasneje opozorila na problem dostopa in hrupa iz športne dovrane, ki bi zagotovo motil knjižnično dejavnost. Knjižnica namreč s svojo prostorsko stisko in obrabljeno opremo, z zastarelo čitalnico in neprimerno dvorano še vedno, kljub večkrat zagotovljenim sredstvom v okviru proračuna, ostaja v nespremenjenem stanju[4].
6. Kulturna infrastruktura je bila okrnjena tudi z izgubo razstavišča nad kavarno Veronika, kar pa se je zgodilo še pred iztekom zadnje strategije. Prostor je prešel v roke pevskega društva Solidarnost. Leta 2012 se je nekdanja Zveza kulturnih organizacij, zdaj Javni sklad za kulturno dejavnost, iz nekdaj ugledne čitalniške stavbe, ki je bila steber kamniškega prosvetljevanja, preselil v Dom kulture Kamnik. Pred tem je mnogo let ravno Zveza kulturnih društev s Tonetom Ftičarjem na čelu skrbela za bogato vsebino tega prostora, ki je edini v središču mesta in edini, ki je tudi Šutni ponujal možnosti za njeno oživljanje. Lahko bi celo rekli, da je bil ta prostor generator slikarske ustvarjalnosti, saj je bilo v njem mnogo razstav ljubiteljskih slikarjev, enkrat do dvakrat na leto pa tudi razstave profesionalnih likovnih ustvarjalcev. Vprašanje razstavišča ni bilo nikoli tema kamniške kulturne politike, s čimer je bila seveda prizadeta likovna dejavnost. Ob tem je treba poudariti, da je v našem okolju veliko likovnih snovalcev. To bi bil pomemben del kulturne strategije.
7. Eden od problemov kamniške kulturne politike, zlasti od leta 2010, je bila birokratizacija. Pred izvajalce so bile postavljene le ovire in težave, sodelovanje pa mora biti usmerjeno k iskanju sodelovanja in rešitev. Problem takšnega sodelovanja se je pokazal tudi v tem, da so nekateri posamezniki zapustili svoja tudi vodstvena delovna mesta.
8. Tak model lokalne kulturne politike je slab, ker je stihijski, prepuščen naključnosti ali celo političnim vplivom.
9. Če na koncu naštevanja slabosti povzamem drugo poglavje tega članka, lahko rečem: kulturna politika ni bila dogovorjena in oblikovana, zato je v primerjavi z drugimi dejavnostmi manj pomembna in lažje pogrešljiva. Ob naših kulturniških srečevanjih ni šlo brez pogosto resigniranega pritoževanja zaradi utemeljenega občutka, da smo se zaradi birokratizacije, avtokratskega odločanja, iskanja slabosti in problemov namesto skupnih rešitev počutili odrinjene od odločanja. Bili smo le uporabniki proračuna, ne pa akterji, ki sooblikujemo življenje lokalne skupnosti.
10. Vse to naštevanje pa nam pokaže vsaj eno dobro plat: v Kamniku so zelo zavzeti posamezniki, ki so nosilci kulturnega dogajanja in tudi razvoja. To je vredno vse pohvale, vendar pa to ni sistemska rešitev, ki bi zagotavljala dolgoročno nemoteno delovanje in razvoj, kar pa seveda ni pogoj niti strategija, če se ta ne izvaja.
11. Kakor koli obračamo, pridemo do ključnega problema oziroma rešitve: to so zavzeti sposobni posamezniki, ki s svojim znanjem, predvsem pa s svojo dobro voljo delujejo v kulturi v dobro lokalne ali širše skupnosti. Ne glede na to, ali ti posamezniki delujejo kot odločevalci ali kot izvajalci – brez njih in teh njihovih lastnosti je vse le capljanje na enem mestu.

4 Primeri dobre prakse

Kamnik ima dolgo kulturno tradicijo, kar je vrednota in obenem okoliščina, ki jo je treba upoštevati, ob tej tradiciji pa hkrati razvijati in spodbujati sodobno umetnost in njene avtorje.

Iz Kamnika in okolice izhaja precej znamenitih mož in nekaj žena, od Fortunata Berganta, znanega baročnega slikarja, do Rudolfa Maistra, pesnika in generala, od Mihe Maleša, sodobnega slikarja, do Franceta Balantiča, enega najboljših slovenskih pesnikov, in Marije Vere, znane slovenske igralke. Vsi ti so dali Kamniku svoj pečat, prav tako, kot je Kamnik s slikovito naravo pustil pečat tudi v ustvarjalcih. Bogata je stavbna dediščina, od znamenite in skrivnostne romanske kapele na Malem gradu ter frančiškanske-

4 V odgovoru na svetniško vprašanje svetnika Toneta Smolnikarja je vodja Oddelka za družbene dejavnosti odgovorila, da se je glede na spremembe projektne dokumentacije, saj se je pokazala potreba po večji športni dvorani, in glede na predlog projektanta naročnik po posvetovanju s strokovnjaki različnih strok odločil, da v zgornje nadstropje dvorane umesti knjižnico. (Kamnikinfo 2021)

ga in mekinjskega samostana do avtohtone pastirske stavbne dediščine na Veliki planini. V Kamniku najdemo kar dva izvoda Dalmatinove Biblije, bogato bero slovstvene folklore, ki je zdaj že zapisana tudi v nekaj knjigah[5], staro mestno jedro, freske v nekdaj romarski cerkvi na Svetem Primožu. Pogled na preteklost nas popelje do Narodne čitalnice, ki je bila ustanovljena leta 1868, kjer so gojili gledališko dejavnost, znotraj katere je nastalo tudi Pevsko društvo Lira (1882), ki deluje še danes. Med obema vojnama je v čitalnici potekala tudi dramska šola. Od leta 1912 je kot odsek Narodne čitalnice deloval tudi Salonski orkester. V Narodnem domu, ki je včasih stal na Glavnem trgu, je delovalo Prosvetno društvo, ki je prav tako prirejalo gledališke igre. Leta 1919 je bilo ustanovljeno Društvo Solidarnost, ki je bilo delavsko društvo s pevskim zborom in knjižnico (Klobčar 1993). Leta 1906 je leto prve javne knjižnice v Kamniku, ko je Narodna čitalnica odprla vrata svoje knjižnice tudi za nedruštvenike in svojo knjižnico preoblikovala v javno ljudsko knjižnico Prosveta (Binter 1919).

Kamniško kulturo že desetletja oblikujejo kamniški muzej, zdaj Medobčinski muzej Kamnik, knjižnica, zdaj Knjižnica Franceta Balantiča Kamnik, Javni sklad za kulturo, Kulturno društvo Pridenmožic in Mladinski center Kotlovnica, Dom kulture Kamnik, zdaj del Javnega zavoda za kulturo, poleg tega pa še druga ljubiteljska pevska, dramska in druga društva. Med temi je treba omeniti dejavne: Športno in kulturno društvo Sela, Kulturno društvo Motnik, Kulturno društvo Zgornji Tuhinj in še bi lahko naštevali. Poleg zavodov, ki so nosilci javnega interesa in ki so za to tudi ustanovljeni, pa v kulturni prostor dejavno posegajo posamezniki kot organizatorji in tudi kot umetniki, ki pogosto presegajo lokalni okvir. Javna zavoda muzej in knjižnica imata jasno opredeljene naloge, ki jih izvajata tudi na z zakonom in podzakonskimi akti predpisanih strokovnih podlagah, KD Priden možic in Kotlovnica pa sta organizaciji, ki sta si sami zorali ledino na področjih, ki do začetka njunega delovanja niso bila pokrita. Javni sklad za kulturo skrbi za ljubiteljsko dejavnost, ki ima prav poseben pomen za oblikovanje lokalne skupnosti, prav tako pa tudi druga ljubiteljska društva, ki imajo poleg kulturne vloge tudi namen združevanja in povezovanja, s tem pa krepijo socialni in kulturni kapital lokalnega okolja.

V tem poglavju predstavljamo le nekaj primerov dobre prakse, ki jih je v kamniški občini več. Spodnje primere smo izbrali zato, ker nimajo zgolj vloge na kulturnem področju, pač pa njihova vloga in predvsem vpliv presegata ta okvir, kar je skladno z evropsko kulturno agendo: kultura je vir socialne kohezije, kulturne ustvarjalnosti na področju izobraževanja in tudi drugje. Izbor je utemeljen tudi s tem, da izbrani primeri dobre prakse izrazito vplivajo na okolje in prinašajo spremembe. Vsi trije primeri imajo podporo občine s finančnimi sredstvi, vendar teh iniciativ ne bi bilo brez zavzetosti posameznikov, ki razumejo družbeno vlogo kulture.

4.1 Kamfest

Med primere dobre prakse, ki Kamnik bogati že dolga leta, lahko zagotovo uvrstimo festival Kamfest. Producent festivala je Kulturno društvo Pridenmožic, ki deluje že 25 let in je v kamniški pa tudi slovenski prostor prinesel kar nekaj inovacij uličnega gledališča. Začetnika Kamfesta sta Rok Kosec in Goran Završnik, ki sta svoje ustvarjalne sile od leta 2011 združila tudi v Mladinskem centru Kotlovnica. Kamfest je devetdnevni festival glasbe in drugih umetniških zvrsti na različnih lokacijah in za različne ciljne publike. Živahen program vključuje tudi gostince, rokodelce, lokalna društva in ustvarjalce ter tudi kakšno zabavno inovativno popestritev dogajanja, kot je tekmovanje v teku z glasbeno opremo. Kamfest ne pomeni samo glasbenega in ostalega dogajanja, pač pa ima širše razsežnosti, ki vplivajo na okolje in življenje, kar skušamo poudariti v tem prikazu dobre prakse. V vseh teh letih je bilo v okviru festivala organiziranih približno 50 dogodkov na leto, torej je bilo v 17 letih izvedenih 850 dogodkov.

Goran Završnik o tem pravi takole: »*Ideja o Kamfestu je vzklila leta 2004 na sestanku Mladinskega sveta Kamnik, za uresničitev pa smo dobili tudi podporo župana Smolnikarja. Najprej je bilo to kamniško kulturno poletje, od začetka pa sva glavna organizatorja Goran Završnik in Rok Kosec. Kamfest se financira projektno prek razpisov. Toda občina je prepoznala, da potrebujemo festivale, zato so bili ti uvrščeni v prejšnjo strategijo kot pomemben dejavnik. Glavni namen pa je bil v lokalno okolje pripeljati dogodke in ustvarjalce, ki jih brez festivala ne bi bilo, zato da občani in občanke spoznajo nekaj novega. To novo je bila kvalitetna, sodobna in urbana umetnost. Poudarek je bil na odkrivanju novih prostorov v Kamniku, kot so Katzenberg, Keršmančev park, Park Evropa in zdaj Kreativna četrt Barutana. Odkrivanje novih prostorov je povezano tudi z odkrivanjem industrijske dediščine, kot sta na primer Katzenberg in Kreativna četrt Barutana, povezana z nekdanjo smodnišnico. Drugi poudarek pa je zavedanje javnega prostora, kot je na primer dvorišče Medobčinskega muzeja Kamnik na Zapricah.*«

Marsikje po svetu lokalne oblasti skušajo s t. i. public art, s sodelovanjem publike in z obnovo nekaterih urbanih, zlasti problematičnih okolij, doseči demokratizacijo kulture in umetnosti. Takšni javni projekti se v problematičnih okoljih pogosto uveljavijo tako, da z umetniško ali kulturno novo vsebino postanejo fizično, socialno in tudi mentalno bolj stimulativni. Placemaking je postal termin za način, s katerim lokalne oblasti združujejo urbani in kulturni razvoj (Kortbek 2019). Odličen primer je kamfestovsko odkrivanje novih pro-

5 Podbrežnik Vukmir, Breda; Šinkovec Rajh, Maja; Štorman Vreg, Andreja; Cevc, Tone, idr., 2009: *Veronika z Malega gradu : kamniške povedke in pravljice* (Prenovljena in dopolnjena izd.). Kamnik: Matična knjižnica.
Podbrežnik Vukmir, Breda; Kotnik, Irena; Stanonik, Marija; Dobrovoljc, Helena, idr., 2009: Čuden prečudež : folklorne in druge pripovedi iz Kamnika in okolice. Celje: Celjska Mohorjeva družba, Društvo Mohorjeva družba.
Stele, France; Podbrežnik Vukmir, Breda; Stanonik, Marija; Učakar, Ivanka, idr., 2013: *Zlati hrib : pravljice in povedke iz Tunjic in okolice*. Kamnik: Matična knjižnica.
Križnik, Gašper; Podbrežnik Vukmir, Breda; Kropej Telban, Monika, idr., 2020: *Sveti Coprijan : pravljice, povedke in drugo pripovedno izročilo iz Motnika in okolice*. Ljubljana: Založba ZRC.

storov in s tem industrijske dediščine. Degradirana območja s kulturnimi in umetniškimi intervencijami dobivajo novo podobo in vsebino, kar je primer Kreativne četrti Barutana. V okviru tega festivala so mladi kamniški arhitekti in urbanisti pod mentorstvom Štajn arhitektov in prostoRoža oživili območje nekdanje Barutane s testno akcijo območja, z nekaterimi posegi v prostor in s prehodi. S tem so oblikovali prostor za izvedbo dogodkov. Tako so zapuščeni tovarniški prostori, prepuščeni propadanju in pozabi, s kulturnimi vsebinami oživeli in obudili spomin na čas, ko so tu od jutra do večera ropotali stroji.

Druga pomembna družbena razsežnost je demokratizacija kulture. Vsi dogodki so lahko dostopni, večina pa jih je zastonj. Letno ima festival okrog 30.000 obiskovalcev, festival pa stane okrog 100.000 evrov. To pomeni, da na obiskovalca na letni ravni pride okrog 3 evre, če upoštevano razliko med tem in običajno karto kulturnega dogodka, pa je vse ostalo dodana vrednost festivala. Na primer: Valentinov koncert Jana Plestenjaka leta 2022 bo obiskovalca stal od 30 do 70 evrov. Več kot očitno je, da Kamfest tudi finančno pomeni dodano vrednost in hkrati potrjuje tezo o demokratizaciji umetnosti in kulture. K demokratizaciji lahko štejemo tudi vsebinsko raznovrstnost, vendar ne na škodo kakovosti in populizma. K finančnemu učinku pa lahko prištejemo še finančne koristi, ki jih imajo v času festivala gostinci, nekatere trgovine ali storitve.

Naslednja vrednost festivala je tudi to, da program vključuje lokalne umetnike in umetnice različnih generacij, predvsem pa je pomembno, da se vključujejo tudi pripadniki mlajše generacije, ki imajo tako možnost, da se predstavijo in uveljavijo.

Konec koncev pa je pomembno tudi druženje, saj festival niso samo dogodki na odru, pač pa obilica obfestivalskih dogodkov.

4.2 Mladinski center Kotlovnica

Mladinski center Kotlovnica deluje kot nevladna organizacija od leta 2007, namenjen pa je aktivnostim za mlade. Domuje v precej alternativno navdihnjenem prostoru: v kleti Doma kulture, kjer je bila v preteklosti res kotlovnica za celotno stavbo kulturnega doma. Vendar zunanji videz ne kaže pravega pomena in razsežnosti vpliva, ki ga Kotlovnica pod vodstvom Roka Kosca uveljavlja za svojo ciljno publiko in v okolju, v katerem deluje.

Njegov vpliv je v tem, da je veliko posameznikom mlajše generacije omogočil, da so pridobili znanje, izkušnje in prve priložnosti prikaza svojih dejavnosti, tudi na kulturnem in umetniškem področju. Kotlovnica kuje kulturni kapital, še preden ta pride v obtok – če smemo uporabiti to neoliberalistično primerjavo. Oder v Kotlovnici je lahko odskočna deska za mlade glasbenike, ki dobijo podporo tudi z dodatno prezentacijo njihove ustvarjalnosti, kot je trenutno primer izdaja zgoščenke Probahodnik. Na njej so predstavljeni mladi glasbeniki iz kamniškega okolja. Če sežemo s spominom nekaj let nazaj, se spomnimo na dobro obiskano in sprejeto predstavo Katzen Kabaret pod vodstvom Anje Bezlove, ki je z mladimi ustvarjalci ustvarila pravo kabaretno vzdušje in presegla zgolj ljubiteljski nivo tako na izvedbeni kot na vsebinski ravni. Spodbudo so dobili tudi mladi pesniki s pesniškimi mnogoboji z imenom Pest besed – s slam poezijo, sodobno umetniško prezentacijo pesniških snovanj urbanih, velemestnih okolij. Težko bi našli primerjavo s klasičnimi literarnimi večeri ali predstavitvami knjig tako glede obiska kot vzdušja in navdušenja nad poezijo. V nabito polni dvorani mladi neuveljavljeni pesniki pred publiko berejo svoje pesmi, naključno izbrana komisija jih ocenjuje, na koncu pa zmagovalca izbere publika. Spodbujajo tudi mlado videoprodukcijo in organizirajo festival svobodne videoprodukcije, leta 2021 že osmega po vrsti. Vsako leto prejmejo od 45 do 55 prijav, izstopajoča dela pa so nagrajena s priznanjem. Rok Kosec pravi, da je sodelovanje na tem festivalu zdaj že pogosta referenca za nadaljnje ustvarjanje in kariero mladih videoumetnikov.

Njihov vpliv je v mentorstvu mladim, mnogi od njih stopijo na uspešno ustvarjalno pot, mnogi pa pridobijo pomembne izkušnje pri snovanju ali uveljavljanju, ki so še kako zaželene na kasnejši karierni poti.

Če smo že omenili kulturni kapital, naj omenimo še dejstvo, da je Kotlovnica pomemben generator socialnega kapitala, saj gre za posameznikovo vključenost v socialne vezi ali omrežja, za podporo pri dejavnostih in vključenost v skupne projekte. Socialni kapital je v dobro delujoči družbi še kako pomemben, saj opolnomočeni posamezniki in skupine družbeno lahko participirajo, kar zagotavlja tudi demokratizacijo urejanja skupnih zadev in sodelovanje pri različnih nivojih odločanja. Visoka stopnja socialnega kapitala in delujočih mrež društev, nevladnih organizacij in gibanj ter drugega skupnega delovanja je znak razvitosti družbe.

Dejavnosti v Kotlovnici so skladne s cilji evropske mladinske strategije 2010–2018: omogočati enake možnosti mladih pri izobraževanju in vključevanju na trg dela in spdobujanje mladih k aktivni družbeni participaciji, kar je mogoče glede na to strategijo dosegati s spodbujanjem neformalnega učenja, sodelovanja, prostovoljstva, mladinskega dela, z mobilnostjo in informiranostjo (European Union 2010).

4.3 *Kamniški zbornik*

Kamniški zbornik je publikacija, ki je začela izhajati leta 1955 do leta 1969, potem pa je prenehala izhajati. Izšlo je 13 številk.

Leta 1996 je s podporo tedanjega župana Toneta Smolnikarja in pod uredniško taktirko Marjete Humar ta tradicija ponovno oživela. Marjeta Humar je v uvodniku iz tega leta zapisala: »*Kamniški zbornik 1996 nadaljuje plemenito tradicijo zbornikov, ki so izhajali v času po drugi svetovni vojni. V njih so bila objavljena dognanja različnih strok o ljudeh in naravi kamniške občine z zgodovinskega in sočasnega stališča. Še danes so ti zborniki pogosto edini in najbolj dostopen vir za nadaljnje raziskave, vir osnovnih zgodovinskih, literarnozgodovinskih, arheoloških, ekonomskih, naravoslovnih in drugih informacij o Občini Kamnik. Tako kot prvi izdajatelji Kamniškega zbornika smo se za oživitev izdajanja odločili zlasti zato, ker se zavedamo, da moramo svoje korenine sami raziskati in svojo seda-*

njost in preteklost sami dokumentirati.« (Humar 1998)

Urednica je od leta 1996 dr. Marjeta Humar, uredila je torej vseh 15 *Kamniških zbornikov*. Dr. Humarjeva je dejavna tudi na drugih področjih – je predsednica Društva sveti Jakob, aktivno sodeluje v društvu Demos na Kamniškem in Kulturnem društvu dr. Franceta Steleta. Sodeluje pri izdajah različnih knjig in s svojim širokim delom zaznamuje lokalno okolje, vendar z drugačno ciljno publiko kot prejšnja dva primera dobre prakse.

Naša pozornost pa je vendarle v prvi vrsti namenjena *Kamniškemu zborniku*. V vsaki številki je objavljenih 30 do 40 člankov z najrazličnejših strokovnih področij, vedno pa so predstavljeni tudi pesniki ali pesnice in likovniki ali likovnice, torej v vsaki številki sodeluje 30 do 40 avtorjev. To pomeni, da je bilo v teh letih objavljenih 450 do 600 člankov. Lahko rečemo, da se le redkokateri kraj, mesto ali občina v Sloveniji lahko ponaša s takšno redno izhajajočo publikacijo in s tolikšnim številom prispevkov z domoznansko vsebino. Članki so strokovni in tudi poljudni, pred nami pa razgrinjajo mnoga znanja in spoznanja o Kamniku in okolici in tako je zbornik vir za raziskovanje in pridobivanje informacij o preteklosti in tudi sedanjosti.

Vpliv in pomen zbornika težko stehtamo in izmerimo ali določimo, kot smo to, vendar lažje, naredili v prejšnjih dveh primerih. Vemo, da je znanje pomembno, in vemo, da so domoznanske teme pomembne, vendar se uporaba ali učinki tega znanja ne reprezentirajo na javen, očiten način. Pa vendar so domneve o vplivu utemeljene: prvič s številom člankov in avtorjev, drugič z neprekinjenim izhajanjem in tretjič z dejstvom, da sodeluje čedalje več avtorjev. Ne navsezadnje pa je pomembno tudi to, da *Kamniški zbornik* sooblikuje strokovno pisanje v lokalnem okolju, ki ima svoje zakonitosti in terja navajanje preverjenih dejstev, virov, jasno izražanje in pisno spretnost. Te zakonitosti so seveda mnogim avtorjem, ki objavljajo tudi v drugih strokovnih in znanstvenih publikacijah, zelo blizu, pomembno pa je to, da se lahko v lokalnem okolju oblikuje kultura strokovnega pisanja in vrednotenja zapisanega. S tem zbornik uveljavlja tudi vrednote pisnega komuniciranja, kar je prav tako delček kulturnega okolja, v katerem živimo.

Pomen zbornika je tudi v tem, da je v njem objavljenih veliko strokovnih spoznanj, odkritij in novosti, obenem pa tudi spominov in mnogo drugih zapisov, ki odslikavajo identiteto kraja, v katerem živimo. Še posebej pa je treba poudariti pomen člankov, ki so predstavili posebna odkritja, na primer problem onesnaženja vodnih virov, botanično in zoološko bogastvo, najdbe fosilov v tunjiškem gričevju.

Za *Kamniškim zbornikom* stoji zelo zavzeta in ustvarjalna oseba – dr. Marjeta Humar, kar štejemo kot dokaz za našo domnevo, da so za primere dobre prakse bolj zaslužni posamezniki kot načrtovana kulturna politika.

Zaključek

Članek slika podobo kulturne politike v zadnjem desetletju v Občini Kamnik. Poudarek je na pomanjkanju vizije, kar je posledica odsotnosti lokalne strategije za kulturo in pretirane birokratizacije. Izpostavlja pa primere dobre prakse, ki dokazujejo pomen zavzetih posameznikov za kulturni utrip v določenem okolju.

Ob zaključku pa je potrebno poudariti predvsem potrebo vseh akterjev na področju kulture po dialogu, vključevanju v odločanje in predvsem po spoštovanju in priznavanju rezultatov dela. Veliko pomeni tudi pozitiven odnos odločevalcev do kulture in do ustvarjalcev na tem področju.

Literatura

Rudolf BINTER, 1919: Ljudska knjižnica narodne čitalnice. V: *Kamničan* (07. 09. 1919), letnik 1, številka 1. URN:NBN:SI:DOC-UQQWW916 from http://www.dlib.si.

Ivan CANKAR, 1968: *Bela krizantema*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

European Union (2010). *Strategija EU za mlade 2010–2018.* Dostopno na: https://europa.eu/youth/strategy_en.

Evropska komisija (2018). *Sporočilo komisije evropskemu parlamentu, svetu, evropskemu ekonomsko-socialnemu odboru in odboru regij: Nova evropska agenda za kulturo.* Dostopno na: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en-sl/TXT/?from=EN&uri=CELEX%3A52018DC0267.

Kajetan GANTAR, 2012: Uvod. V: Aristoteles: *Poetika* (Popravljena in dopolnjena izd. iz l. 1982). Ljubljana: Študentska založba.

https://www.kamnik.si/resources/files/doc/seje/2006-2009/seja21/strategija-razvoja-kulture-v-obcini-kamnik-2009-2012tc.-1.doc.

Kamnikinfo, 2021: *Kaj bo, ob gradnji nove šole, s kamniško športno dvorano.* Dostopno na: https://www.kamnik.info/kaj-bo-ob-gradnji-nove-sole-s-kamnisko-sportno-dvorano/.

Marija KLOBČAR, 1983: *Društva in prireditve v Kamniku : 1914–1941.* Kamnik: Kulturni center.

Hjordis Brandrup KORTBEK, 2019: Contradictions in Participatory Public Art: Placemaking as an Instrument of Urban Cultural Policy. V. *Journal of Arts Management, Law & Society, 49*(1). 30–44. https://doi.org/10.1080/10632921.2018.1473310.

Bogomir KOVAČ, 2004: *Kultura in gospodarski razvoj.* Dostopno na: http://www.seviqc-brezice.si/media/uploads/files/Kultura_in_gospodarski_razvoj.pdf.

Kulturna politika v Sloveniji. Ljubljana 1997: Fakulteta za družbene vede.

Breda PODBREŽNIK VUKMIR, 2012: Dodana vrednost knjižničnih storitev : študija primera Matične knjižnice Kamnik. V: *Kamniški zbornik,* 21. 147–154.

Resolucija o nacionalnem programu za kulturo 2014–2017 (ReNPK14–17). V: *Uradni list RS*, št. 99/13.

Alaš SENOŽETNIK, 2017: V samostanu bodo kulturne vsebine. V: *Gorenjski glas*, 22. 12. 2017. Pridobljeno s spletne strani: https://www.gorenjskiglas.si/article/20170702/C/170709973/1027/January.

Aleksandra SHERMAN in Clair MORRISSEY, 2017: *What Is Art Good For? The Socio-Epistemic Value of Art. Frontiers in human neuroscience,* 11, 411. Dostopno na: https://doi.org/10.3389/fnhum.2017.00411.

Strategija razvoja kulture v Občini Kamnik 2009 –2012. Dostopno: Zakon o uresničevanju javnega interesa za kulturo (2007). *Uradni list RS*, št. 77/07, 56/08, 4/10, 20/11, 111/13, 68/16, 61/17 in 21/18.

Maja Avguštin[1]
ZVKDS, OE Kranj, Tomšičeva 7, Kranj
maja.avgustin@zvkds.si

Izvirni znanstveni članek

Prenova fasade hiše Maistrova ulica 2 v Kamniku

Glavna in stranska fasada hiše Maistrova ulica 2 v Kamniku, ki sta nastali na podlagi zamisli arhitekta Jožeta Plečnika, sta v letu 2021 doživeli prenovo in konservatorsko-restavratorske posege. Na podlagi raziskav je bilo ugotovljeno, da je bila zahodna fasada od nastanka leta 1953 enkrat že prenovljena in da je bila njena podoba ob tem deloma spremenjena. Odkrili smo nekatera manj znana dejstva in fasadama vrnili njuni originalni podobi.
Ključne besede: Jože Plečnik, Anton Bitenc, Glavni trg, fasada, sgraffito, izpostavljene fuge, prenova

The main and side façades of the house at Maistrova ulica 2 in Kamnik were created on the basis of the concept by architect Jože Plečnik and have undergone renovation, conservation and restoration work in 2021. Based on research, it has been established that the western façade has only been renovated once since its construction in 1953, and that its appearance has been partially changed. We have discovered some lesser-known facts and gave the façades a makeover that resembles their original appearance.
Key words: Jože Plečnik, Anton Bitenc, Glavni trg, façade, sgraffito, exposed tile gaps, renovation

Zgodovina urejanja Glavnega trga in hiše Maistrova 2

Glavni trg v Kamniku je v zadnjih dveh stoletjih doživel več urbanističnih zasnov in ureditev. Ko danes govorimo o Glavnem trgu, imamo zaradi današnje urbanistične zasnove in prometne ureditve v mislih predvsem prostor pred hišo Maistrova ulica 2, Pošto in Maleševo galerijo, čeprav je ob zasnovi mesta Glavni trg predstavljal razširjen prostor od nekdanjih Grabenskih oz. Ženskih mestnih vrat (Frauentor) do vznožja Malega gradu, kar je razvidno iz votivne slike iz cerkve sv. Lenarta v Zakalu, ki je nastala leta 1779 (slika 1) in na vojaških kartah mesta, ki so nastale med leti 1763 in 1787 (slika 2). Na nekaj desetletij mlajšem franciscejskem katastru iz leta 1826 je na tem mestu že jasno razviden prazen prostor (slika 3). V požaru leta 1804 je namreč mestna hiša pogorela, zato so jo porušili in novonastali prazen prostor uredili kot trg (Lah 1955: 30).

Na območju današnjega osrednjega prostora Glavnega trga so bile za potrebe prenove trga in ulic leta 2018 izvedene predhodne arheološke raziskave. Na ožjem območju Glavnega trga so bili odkriti temelji nekdanje Mestne hiše in ostanki dvorca grofov Turjaških, Lambergove hiše, ki je stala na trgu poleg Mestne hiše (Stele 1929: 97) (slika 4). Na lokaciji današnje Plečnikove intervencije je do konca druge svetovne vojne stal Kamniški dom (slika 5), v katerem je imelo svoje prostore Prosvetno društvo, do leta 1906 je v njem delovala Tiskarna Antona Slatnarja, med prvo svetovno vojno so dom preuredili za potrebe vojašnice (Sarnavsky 1996: 98–99). Dom so po besedah gospoda Toneta Steleta po vojni podrli, ker naj bi bil v slabem stanju.

Slika 1: Votivna slika Kamnika iz leta 1779 (Foto: Maja Avguštin)

Slika 2: Vojaška karta Kamnika, 1763 in 1787 (Vir: Vincenc Rajšp, Slovenija na vojaških kartah, zvezek 4)

Slika 3: Kamnik, Franciscejski kataster, 1826 (Vir: ARS)

1 Univerzitetna diplomirana umetnostna zgodovinarka in magistrica arhitekturnih znanosti, konservatorska svetovalka na Zavodu za varstvo kulturne dediščine na Območni enoti Kranj, odgovorna konservatorka za mestno jedro Kamnik.

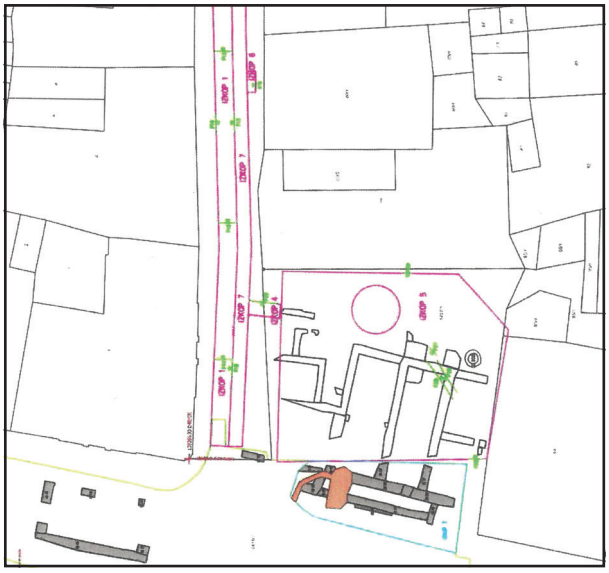

Slika 4: Izris arheoloških najdb (Vir: Gregor Gruden, Poročilo o arheoloških raziskavah Maistrove ulice in Glavnega trga v Kamniku, 2018)

Slika 5: Kamniški dom okoli leta 1900 (Vir: Aleksander Sarnavsky, Mesto pod Malim gradom)

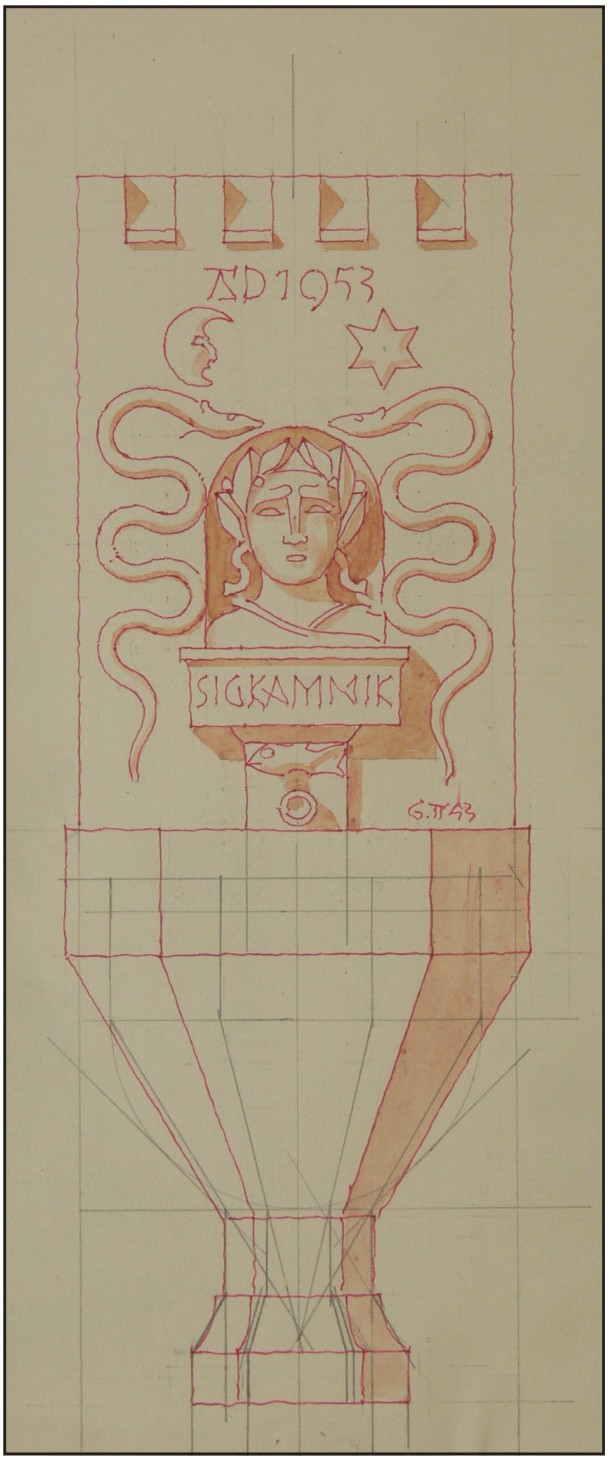

Slika 6: Načrt arhitekta Antona Bitenca za vodnjak na Glavnem trgu, datiran 6. 2. 1953 (Vir: arhiv MGML)

Po drugi svetovni vojni so k novi ureditvi trga leta 1953 povabili arhitekta Jožeta Plečnika, ki je ravno v tistem času zaključeval dela v Stranjah in pripravljal načrte za kapelo v Frančiškanskem samostanu. V načrtu iz leta 1953 je Plečnik predlagal preoblikovanje trških fasad, postavitev spominskega svetilnika ob rob stika Glavnega trga in Maistrove ulice, zasaditev okrasnega drevja (akacija, topol, breza, bor, japonska češnja) ter zasaditev ovijalk pred požarne stene hiš in postavitev klopi. Edina njegova zamisel iz načrta iz leta 1953, ki se je uresničila, je bila preoblikovanje glavne fasade in estetska nadgradnja stranske fasade hiše Maistrova ulica 2 z odprto lopo. Gradbeno dovoljenje je zajemalo tudi ureditev tlaka na Glavnem trgu, ki naj bi bil oblikovan kot oval z betonskimi mejniki in robnim pasom iz prodnikov (t. i. mačjih glav), vendar do te ureditve ni prišlo. Ker do širše uresničitve načrta iz leta 1953 ni prišlo, je Plečnik leta 1956 samoiniciativno na občino posredoval drug načrt regulacije mestnega središča, ki je predvidel ureditev Malega gradu in razširitev mestnega pokopališča (Hrausky, Koželj, Prelovšek 1997: 23). Tudi ta načrt ni doživel celotne realizacije. V treh variantah je ureditev Glavnega trga samostojno načrtoval tudi Plečnikov učenec Anton Bitenc in svoje predloge decembra 1953 predložil mestnemu svetu (slika 6). Bitenčeve načrte je zaradi neujemanja z dejanskim stanjem trga predelal gradbeni tehnik Peter Strnad, s čimer se Bitenc sicer ni strinjal. Ureditev trga je bila končana spomladi 1955. Pri izdelavi Bitenčevega vodnjaka sta sodelovala Božo Pengov in Plečnikova učenka Vladimira Bratuž. Velike kamnite skale je, sodeč po dopisu Bitenca občini Kamnik 27. februarja 1954, na sami lokaciji izdelal kamnosek Vetorazzi iz Stranj (Avguštin, Lavrinc 2010: 36).

V osebni zbirki arhitekta Antona Bitenca, ki jo danes hrani Muzej arhitekture in oblikovanja v Ljubljani,

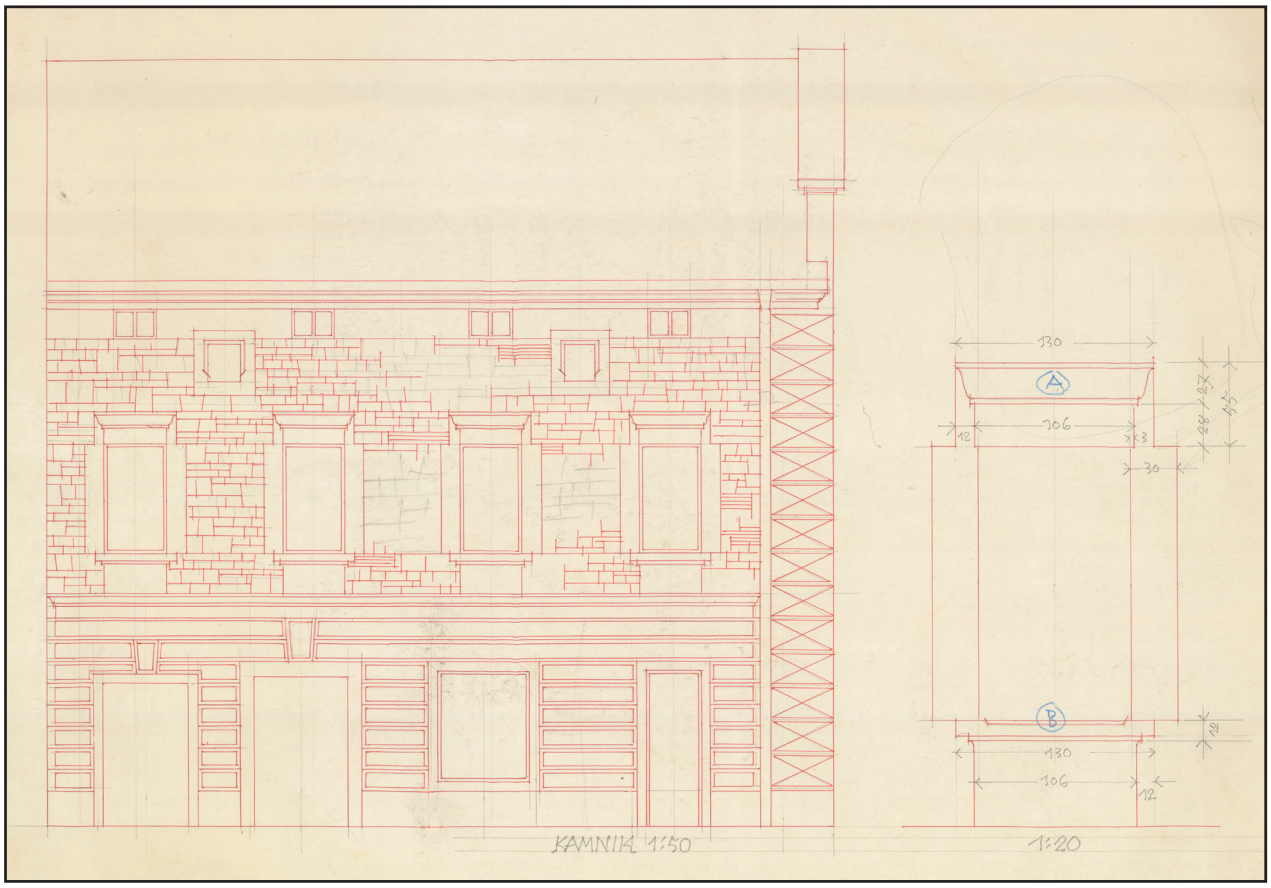

Slika 7: Načrt arhitekta Antona Bitenca za severno fasado hiše Maistrova 2 (Vir: zbirka MAO)

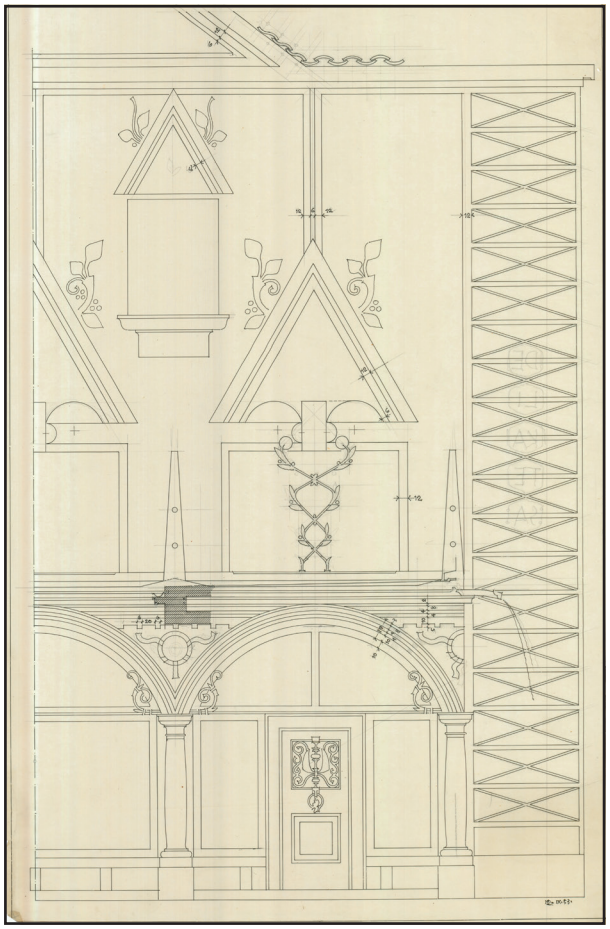

Slika 8: Načrt arhitekta Antona Bitenca za zahodno fasado hiše Maistrova 2, datiran 12. 9. 1953 (Vir: zbirka MAO)

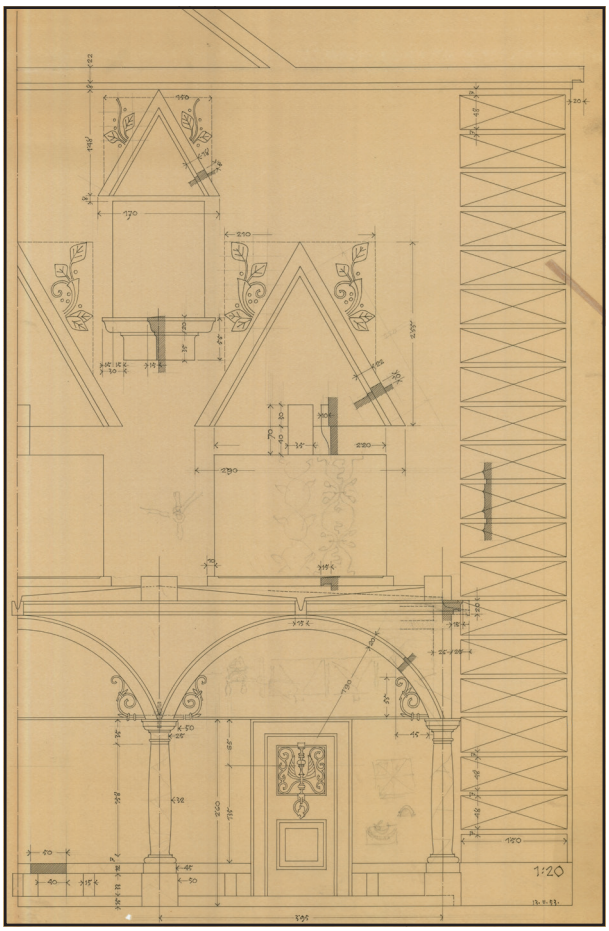

Slika 9: Načrt arhitekta Antona Bitenca za zahodno fasado hiše Maistrova 2 (Vir: zbirka MAO)

Slika 10: Delikatesa ok. leta 1963 (Vir: Knjižnica Franceta Balantiča Kamnik)

se nahajajo načrti obeh fasad. Žal niso signirani, so pa delno datirani. Vsekakor je zanimiv načrt severne fasade, ki predvideva povsem drugo podobo severne fasade (slika 7). Oblikovanje omenjene fasade je razdeljeno na etaže, in sicer je bila v pritličju sprva predvidena klasična žlebičena rustika, v nadstropju pa precej geometrično izvedene izstopajoče fuge. Pozicije in oblikovanje oken so identični obstoječi podobi. Načrt zahodne fasade z 12. 09. 1953 je bil v celoti uresničen. Opozorila pa bi na določene razlike pri profilaciji lokov arkad, spremembo pri motivih sgraffita v medločnih poljih. Na drugem načrtu teh razlik z obstoječim stanjem ni več (sliki 8, 9).

Bitenc je v času gradnje izvajal tudi nadzor nad deli. Gradbeno dovoljenje št. 966/2-53 je bilo izdano leta 1953.[2] Plečnikovo sodelovanje naj bi se z mestnimi oblastmi zaključilo zaradi porušitve strehe nad lopo, do katere naj bi prišlo zaradi neenakomerne obremenitve oboka 14. 9. 1953. V postopek sta bila vključena tudi Anton Bitenc in mestna inšpektorica ter Plečnikova učenka Majda Neřima. Lopo so po sodnem postopku na novo zgradili (Hrausky, Koželj, Prelovšek 1997: 23–24). Plečnik je po tem dogodku v pismu mizarju Koncilji 22. septembra 1953 zapisal: *»Kamničani so lepo zabokali 3 delno lopo, potem en sam del naphali s težkim betonom. To je kakor v svetem zakonskem stanu – če je ena sama parta obtežena, se barka rada podre.«* (Avguštin, Lavrinc 2010: 36). Po končanih delih je v pritličju objekta podjetje Kočna uredilo znamenito kamniško delikateso (slika 10).

Slika 11: Severna fasada pred prenovo (Foto: Maja Avguštin)

2 ZAL, KAM 037, LOMO Kamnik 761–845, a. e. 784.

Slika 12: Po obnovi (Foto: Maja Avguštin)

Čeprav gre za ureditev dveh fasad istega objekta, sta fasadi estetsko in tehnično oblikovani zelo različno. Plečnik je želel stransko fasado z lopo vizualno ločiti od preostalega objekta in z njo ustvariti novo estetsko poudarjeno notranjo steno Glavnega trga, hkrati pa ustvariti vtis, da gre za glavno fasado objekta Maistrova ulica 2. S Plečnikovo nadgradnjo objekta se je hkrati dokončno zabrisal prvotni urbanizem Glavnega trga do leta 1804.

Na severni fasadi (sliki 11, 12) objekta je odstranjen omet poudarjen s t. i. izstopajočimi fugami. Plečnik je to tehniko uporabil marsikje, v neposredni bližini pa v krstilnici župne cerkve v Stranjah, v kapeli Božjega groba v frančiškanskem samostanu v Kamniku, v župni cerkvi v Mengšu, ... Na kamniti in povsem odprti steni so v približni obliki kamnov izdelane izstopajoče fuge iz cementa, apna in sive mivke. Tak tip fuge nima bistvenega konstrukcijskega pomena, ima pa pomembno estetsko funkcijo, saj fasada ne zgleda več kamnita in gola, pač pa, kot bi bila odeta v kamnito čipko. Klasična razmerja in proporce fasade soustvarjajo ometani okenski okviri v prvem nadstropju ter ometana fasada mezanina v drugem nadstropju z dvema starejšima kamnitima okenskima okvirjema, prirezanima na ajdovo zrno.

Stransko fasado na zahodni strani objekta je s postavitvijo stebrne lope in kuliso zatrepa na strehi povzdignil na nivo glavne fasade (sliki 13, 14). Podobne iluzionistične prijeme so uporabljali že v renesančni Italiji. Lopa je pravokotnega tlorisa. Profiliran napušč in pločevinasta obroba dajeta vtis, da je streha ravna, vendar je v rahlem naklonu. Streha ima namesto klasičnih žlebov dva t. i. izlivnika, ki sta funkcionalno povzeta po srednjeveški tradiciji. Stebri, ki podpirajo streho lope, so betonski, prav tako prirezane fiale na strehi. Nekateri dekorativni elementi fasade so izdelani v tehniki sgraffito, nekateri so plastično poudarjeni v ometu in barvi. Sgraffito je likovna tehnika, ki se je v Evropi kot izrazito dekorativna tehnika pri oblikovanju fasad uporabljala že v 15. in 16. stoletju. Osnova je omet, ki ima več barvnih plasti. Te se po na nanosu

Slika 13: Zahodna fasada pred prenovo (Foto: Maja Avguštin)

Slika 14: Po obnovi (Foto: Maja Avguštin)

Slika 15: Poškodbe na ometu zahodne fasade (Foto: Maja Avguštin)

odpraskajo do želene barve po vnaprej znani predlogi (Avguštin, Lavrinc 2010: 94). Iz antike vzeti motiv amfore na lopi je skupaj z dekorativnimi zaključki abstrahiran do te mere, da učinkuje povsem moderno in sodobno. Na vogalih fasade se srečamo z moderno interpretacijo srednjeveških šivanih vogalov. Ti so zdaj predimenzionirani, s profiliranimi križi je ustvarjena plastično izstopajoča diamantna oblika, vtis je nadgrajen z intenzivno pompejansko rdečo barvo. Okna v nadstropjih so poudarjena z rahlo izstopajočimi in barvanimi okenskimi okviri s trikotnimi čeli, iz katerih se skorajda sramežljivo v tehniki psevdosgraffita izvijajo tanke vegetabilne vitice, ki nežno umirjajo estetsko poudarjen vzgon k višku.

Pri oblikovanju zunanjščine so sodelovali še mizar Franc Koncilja iz Mekinj, ključavničar Franc Končan iz Domžal, ki je izdelal okenske mreže, in stavbenik Matko Curk iz Ljubljane (Avguštin, Lavrinc 2010: 35).

Leta 2021 so se lastniki odločili za prenovo obeh fasad z izjemo fasade na lopi, ki je bila prenovljena in restavrirana leta 2003. Obnovo je sofinancirala Občina Kamnik. Zavod za varstvo kulturne dediščine (v nadaljevanju ZVKDS), OE Kranj, je marca 2021 izdal kulturnovarstvene pogoje, katerih del so bile tudi predhodne in sočasne raziskave obeh fasad. Osnovno vodilo pri fasadi je bilo usmerjeno k čim bolj obsežnemu varstvu originalne materialne substance. Konservatorsko-restavratorske raziskave sta opravila mag. Eva Tršar Andlovic iz ZVKDS in mag. Matej Turnšek. Naravoslovne raziskave materialov sta za Raziskovalni inštitut Centra za konservatorstvo ZVKDS izvedli Lea

Slika 16: Vitice na zahodni fasadi v psevdosgraffito tehniki, detajl (Foto: Boštjan Borštnar)

Slika 17: Poškodbe na šivanih vogalih (Foto: Boštjan Borštnar)

Legan in dr. Klara Retko. Obnovo je opravilo podjetje Boštjana Borštnarja. Konservatorski nadzor je izvajala mag. Maja Avguštin iz ZVKDS.

Zahodna fasada je bila do prenove v toplo sivo barvi, pobarvani dekorativni elementi so bili v oranžni barvi, zato je prenovljena podoba fasade pri nekaterih pustila vtis, da je v celoti nova, da je barvna shema drugačna, da so dekorativni elementi bolj poenostavljeno pobarvani itd. S člankom zato želim osvetliti potek prenove in odločitve, ki smo jih sprejeli na podlagi odkritih dejstev.

Potek prenove

Ob konservatorsko-restavratorskih raziskavah je bilo ugotovljeno, da sta bili obe fasadi močno sprani, da so bile barvne sledi zelo skromne, na zahodni fasadi je bil fin omet (zaključni sloj) povsem preperel (Tršar Andlovic 2021) (slika 15). Svetlo siva barva zahodne fasade je bila pravzaprav barva spranega ometa fasade in ne njen originalni zaključni barvni sloj. Dekorativni elementi so bili prvotno v rdeči barvi, kasneje pa pobarvani v oranžni barvi. Ko so jih barvali drugič, so jih v posameznih detajlih pobarvali nekoliko drugače. Pod oranžno barvo smo naleteli na močne rdeče tone. Pravo presenečenje pa se je skrivalo v rdeče toniranih viticah na oknih prvega nadstropja, ki naj bi bile izdelane v sgraffito tehniki. Tu so mojstri uporabili nekoliko bolj poenostavljeno tehniko sgraffita, zato jo v tem članku naslavljam kot psevdograffito tehnika, saj je bil omet nanesen v eni plasti. Pod vrhnjim finim ometom ni bilo rdeče obarvanega ometa, do katerega naj bi prišli z izpraskanjem vrhnjega ometa. Mojstri so izpraskali fini omet po predlogi, izpraskana polja pa naknadno pobarvali z rdečo barvo (slika 16). Pri preveritvi kvalitete obstoječega finega ometa se je izkazalo, da se brez posebnega truda lušči in poka. Ker je bilo v finem ometu zelo malo veziva, se je ta z lahkoto tudi izpiral, z njim pa tudi vrhnja barva fasade. Največ škode so utrpeli profilirani elementi šivanih vogalov, saj so bili robovi iz finega ometa odkrušeni, razpokani in v precej slabem stanju (slika 17). Za spodnji grobi omet, izdelan iz podaljšane malte, se je izkazalo, da je v izjemno dobrem stanju. Vsi robovi strehe so prekriti s tipičnimi plečnikovskimi betonskimi strešniki. Ti so bili zgolj pregledani in na novo preloženi. Prvotno odločitev, da ohranimo vse plasti ometa in barvne plasti zgolj ustrezno toniramo, smo morali po raziskavah delno prilagoditi. Grobi omet smo po celotni fasadi ohranili, žal pa smo morali odstraniti velik delež finega ometa, saj bi docela propadel v nekaj letih. Vse plastično izstopajoče elemente smo zgolj preplastili oz. ustrezno dodelali z novim finim ometom (Roefix Reno Plus). Pri tem smo v celoti ohranili vitice, okenske okvire in šivane vogale. Vsi ti elementi so bili restavrirani in v določenih poškodovanih detajlih rekonstruirani. Noben dekorativni element na fasadi ni bil na novo izdelan. Večjo rekonstrukcijo so doživeli predvsem križi šivanih vogalov. Pri določanju barve smo imeli nekoliko težav, saj so bile originalne barve izdelane na apneni osnovi, v katero so primešali pigmente v prahu (Legan, Ratko 2021: 60–63). Po premisleku in priporočilih stroke smo se zaradi močne izpostavljenosti vremenskim neprilikam in kislemu dežju odločili za silikatne barve, ki so paropropustne, vendar bolj obstojne (Turnšek, Borštnar 2021). Ustrezne odtenke barv smo določili na več serijah barvnih vzorcev. Na tem mestu naj opozorim še na barvo šivanih vogalov, in sicer so sestavljeni iz rdeče barve in svetlo oker barve, ki je sicer iz iste barvne družine kot barva zahodne fasade, vendar nekoliko bolj topla. Svetlo oker barva na vogalih zahodne fasade se tako smiselno povezuje z barvo fug in okenskih okvirov severne fasade. Fasadi, ki sta sicer oblikovno različno obravnavani, sta povezani z istim barvnim od-

Slika 18: Maistrova 2, ohranjeni fragmenti prvotne barve zahodne fasade (Foto: Eva Tršar Andlovic)

tenkom. Ta je sicer manj vpadljiv, vendar opazen.

Na severni fasadi, ki se je z vidika prenove zdela na prvi pogled relativno preprosta, nas je čakalo nepričakovano presenečenje. Raziskave izstopajočih fug in kamnite stene so pokazale, da so bili poleg fug barvani tudi kamni. Na kamnih so bile najdene sledi lazurno nanesene temno sive barve. Sprva je prevladalo mnenje, da gre za sloje nečistoč, ki so nastali zaradi izpušnih plinov mimo vozečih vozil, potem pa so bile barvne sledi odkrite tudi višje na fasadi. K dodatnim raziskavam smo povabili Raziskovalni inštitut Centra za konservatorstvo ZVKDS. Vzorci so bili odvzeti na različnih delih fasade. Na vseh je bila potrjena prisotnost črne barve na osnovi ogljika, barijevega sulfata, železovega oksida (hematit) in kalcijevega sulfat dihidrata (sadra) (Legan, Ratko 2021: 61). Izjemno lazurno nanesena črna barva, ki naj bi jo pridobili na podlagi pepela, naj bi estetsko poenotila videz kamnov. Konservator restavrator Matej Turnšek je za potrebe rekonstrukcije barvne podobe pripravil več barvnih vzorcev, vendar so bili vsi preveč pastozni, gosti in temni. Lazurnega učinka ni bilo mogoče zadovoljivo doseči, zato smo se odločili, da izpostavljene kamne pustimo v obstoječi podobi. Na nekaterih je zato še vedno mogoče opaziti barvne lise.

Seznam literature

Maja AVGUŠTIN, Saša LAVRINC, 2010: *Plečnik na Domžalskem in Kamniškem*. Ljubljana: Kulturni in naravni spomeniki Slovenije: zbirka vodnikov ZVKDS.

Gregor GRUDEN, 2018: *Poročilo o arheoloških raziskavah ob prenovi Maistrove ulice in Glavnega trga v Kamniku,* Arhiv ZVKDS.

Andrej HRAUSKY, Janez KOŽELJ, Damjan PRELOVŠEK, 1997: *Plečnikova Slovenija*. Ljubljana: Dessa.

Avguštin LAH, 1955: Historia vitae magistra .... V: *Kamniški zbornik*, št. 1, 1955.

Lea LEGAN, Katja RATKO, 2021: *Poročilo kemijskih analiz Plečnikove fasade v Kamniku.* Ljubljana: Raziskovalni inštitut, Center za konservatorstvo ZVKDS.

Božo OTOREPEC, 1985: Doneski k zgodovini srednjeveškega Kamnika. V: *Kamnik 1229–1979. Zbornik razprav s simpozija ob 750-letnici mesta.*

Aleksander SARNAVSKY, 1996: *Mesto pod Malim gradom: Kamnik v starih podobah*. Ljubljana: Tiskarna ljudske pravice.

Vincenc RAJŠP, 1998: *Slovenija na vojaškem zemljevidu 1763–1787*, zvezek 4. Ljubljana: Založba ZRC in Arhiv RS.

France STELE, 1929: *Politični okraj Kamnik.* Ljubljana: Umetnostno-zgodovinsko društvo.

Eva TRŠAR ANDLOVIC: *Poročilo o raziskavah na fasadah hiše Maistrova ulica 2, 07. 09. 2021*. Arhiv ZVKDS, OE Kranj.

Matej TURNŠEK, Boštjan BORŠTNAR, 2020: *Poročilo o obnovi fasade Maistrova 2 v Kamniku*, Arhiv ZVKDS.

Internetni vir

Slika 10: http://www.prejmipozdrav.si/razglednice/raz-kam-89/

Rudi Kotnik[1]
Studenca 4, Kamnik
rudi.kotnik@gmail.com

Izvirni znanstveni članek

Metodološki pristopi k zgodbam o Veroniki z Malega gradu

Prispevek obravnava metodološke pristope k mitu, da preverimo, ali je tako mogoče dobiti nove poglede na zgodbe o Veroniki z Malega gradu oziroma za njihovo razumevanje, hkrati s tem pa uporabnost – konkretneje za fotografski projekt. Kot tak sega na več področij humanistike. Osvetlitev z več perspektiv tako širi razumevanje na tiste vidike, na katere doslej mogoče nismo bili pozorni. Najprej je to ideja iskanja strukture in »partiturnega branja«, ki prinaša nov uvid, ki je naš fotografski projekt pomagal premakniti z mrtve točke. Prikaz Vernantovega pristopa, ki iz strukturne analize mita izpelje eksistencialno sporočilo na univerzalni ravni, se je izkazal za zelo relevantnega tudi za naš mit o Veroniki. Še bolj relevanten pa se zdaj izkazuje Vernantov nadaljevalec Stiegler, ki s svojo poglobljeno analizo mit aktualizira in problematizira v današnjem času digitalne tehnologije. Metodologija fenomenološke hermenevtike opozarja, da je poleg razlage potrebno tudi razumevanje mita in pri tem usmerja pozornost na moč njegove simbolike, kar nas v primeru ponovnega prebiranja zgodb o Veroniki vabi ne le v razmislek o njih, ampak tudi v vživljanje vanje.
Ključne besede: Veronika, metodologija, mit, struktura, simbol, razumevanje, fotografija

The paper explores methodological approaches to myth. Firstly, to obtain new perspectives of stories of Veronika from Mali grad, secondly, to offer some understanding of these stories, and thirdly, how this can be useful for the photography project. New perspectives help extend our understanding of the matter like never before. The first is the idea of searching for the structure of a myth and its "musical score reading" which offers a new insight, especially for our photography project. The structural analysis of Vernant's approach leads to an existential message on a universal level which turned out as relevant in the case of our myth. As it turned out, even more productive was his follower Stiegler, who brings mythic themes to modern times and the area of digital technology. The methodology of phenomenological hermeneutics points out that in addition to explanation, an understanding of myth is also needed, drawing attention to the power of its symbolism, which in the case of rereading Veronica's stories invites us not only to reflect on them but also to empathize with them.
Key words: Veronika, methodology, myth, structure, symbol, understanding, photography.

Uvod

Že skoraj tri četrt stoletja je minilo, odkar je dr. Emilijan Cevc (1958) v *Kamniškem zborniku* zbral in predstavil deset zgodb o Veroniki z Malega gradu ter jih poskušal pojasniti z motivno analizo. Če te zgodbe obravnavamo kot mite[2], lahko ugotovimo, da so v tem času ob proučevanju mita nastali različni teoretski pristopi z ustreznimi metodologijami. Zato je naš namen, da preverimo, ali nam možnosti, ki jih ponujajo ti pristopi, nudijo kakšen nov pogled na zgodbe o Veroniki kot mite, pri čemer nas bosta zanimali tudi aktualnost in uporabnost – konkretneje za fotografski projekt. Za ta namen je torej smiselno, da preverimo teoretske predpostavke teh pristopov in metodologije ter izpeljemo temu ustrezne implikacije, ki bi bile lahko relevantne za namen uporabnosti.

1. Metodološki pristopi k mitu

Ker je literatura s področja teoretskih pristopov k mitu izjemno obsežna (Segal 2004, 2021), je nujno potrebna omejitev. Za naš namen si bomo ogledali zgolj tri pristope, v katerih pa vendarle najdemo neko kontinuiteto. Ker je naš namen metodološki, vsebina zgodb o Veroniki z Malega gradu torej ne bo v ospredju raziskovanja, pač pa bo predmet metodologija treh teoretskih pristopov k mitu:

- metodologija strukturalne antropologije, kot jo je zasnoval Claude Lévi-Strauss,
- metodologija, ki jo je za njim nadaljeval Jean-Pierre Vernant in gre korak naprej v smeri bolj celostnega pristopa k mitu, ter pristop njegovega nadaljevalca Bernarda Stieglerja,
- metodologija hermenevtične fenomenologije Paula Ricoeurja, ki se osredotoča na simbolno funkcijo mita.[3]

Po nekaj predhodnih objavah je leta 1958 izšlo prelomno delo Clauda Lévi-Straussa *Anthropologie structurale*, s katerim je zaslovel po vsem svetu s svojo metodologijo strukturalne antropologije (prevzeto iz strukturalne lingvistike). Kot etnolog in socialni antropolog je bil ob proučevanju zgodb radoveden, zakaj se zdijo miti iz različnih kultur z vsega sveta tako podobni. To vprašanje ga je zanimalo do te mere, da je ob proučevanju vseh teh zgodb našel nekaj, na kar je pred njim nakazal že Dumézil (1987), ko je ugotavljal, kako soočenje več mitov omogoča identificiranje skupnih struktur. To, kar je vsem tem zgodbam skupnega, ni vsebina, ampak struktura in s tem pridemo tudi do njegovega kriterija razlikovanja med zgodbami in miti oziroma do dveh ravni mita: mita kot zgodbe in njegove skrite strukture. V tem prvem metodološkem koraku je zato potrebna

- selekcija, ki ohrani le tiste zgodbe, ki imajo isto strukturo.

1 Doktor znanosti, izredni profesor v pokoju.

2 Ob tem se odpira cela vrsta vprašanj o tem, kaj sploh je mit, kako se razlikuje od zgodbe, kaj so njegove lastnosti itd. Ker to ni namen tega prispevka, bom nujno potrebne razlike skušal prikazati med samo obravnavo in v kontekstu posameznega pristopa, saj je v množici različnih pristopov k mitu težko najti univerzalne odgovore. Če pa bralec želi podrobneje spoznati to sistematiko, je eden od takih virov lahko https://typesofartstyles.com/myth/.

3 To je zelo strnjen prikaz sicer obsežnejšega še neobjavljenega raziskovalnega projekta na Univerzi Warwick v Veliki Britaniji v letu 1990/91.

Naslednji korak te strukturalne metode je

- redukcija mita na njegove *miteme*, se pravi na preproste stavke, ki predstavljajo razmerje med subjektom in predikatom (npr. Ojdip se poroči materjo). Naslednji korak je paradigmatske narave, saj uvaja drugačno branje teh mitov. Namesto ujetosti v zgolj zaporedno (diahronično) postavitev in branje zgodb ene za drugo nam poleg diahronega branja ponuja tudi
- hkratno (sinhrono) postavitev in »branje« zgodb – tako, kot se na primer pravilno bere orkestrska partitura. To pomeni, da se vsi mitemi na navpični osi, ki ponavljajo istovrstne odnose, prekrivajo v stolpcih. Soočenje teh stolpcev pa potem omogoča
- identifikacijo organizacijske strukture mita oziroma strukturni zakon mita.

Lévi-Strauss svoj pristop ponazarja na »popularnem« primeru mita o Ojdipu.[4] Logično strukturo najde v razmerjih med mitemi iz več mitov, kar pripelje do strukturnega zakona in razlage sorazmerja, v katerem je *»razmerje precenjevanja do podcenjevanja krvnega sorodstva enako razmerju poskusa uiti avtohtonosti do nemožnosti v njej uspeti«* (Lévi-Strauss 1963: 216). To pa je za nekatere lahko razočaranje, saj razlago mita tvorijo abstraktna razmerja, ki težijo k obliki matematičnih razmerij (npr. Fx (a): Fy (b) ~ Fx (b): F a-1 (y) (prav tam: 228).

Lévi-Straussov namen je bil torej mit razložiti v metodološkem okviru strukturalne antropologije kot družboslovne vede z ambicijo, da bi postala znanost (prav tam: 230). To naj bi omogočila ravno struktura, z vidika katere razlaga mit. S tega stališča so tako časovno kot prostorsko vsi miti, ki imajo isto strukturo, verzije enega samega mita, kar velja tudi za vse interpretacije. Tako je na primer tudi Freudova interpretacija mita o Ojdipu zgolj ena od verzij tega mita (prav tam: 217). S tem zanj odpade tudi vprašanje, katera verzija mita je »resnična« ali pravilna (prav tam: 218) – kar bo aktualno tudi za naše zgodbe o Veroniki.

Lévi-Straussovo poudarjanje potrebe po uporabi matematično navdihnjenega simbolizma je seveda doživelo kritiko. Kritika se je osredotočala (predvsem) na njegov formalizem, ki gre na račun zgodovinskega, socialnega, kulturnega in ekonomskega konteksta. Kljub temu lahko ugotovimo, da od njegovega pristopa ostane *strukturna paradigma, razumljena v širšem smislu kot holistična logika notranjih odnosov.*

Metodologija, ki jo je razvil Jean Pierre Vernant, najprej sledi strukturni analizi, v kateri se osredotoči na *»narativno strukturo besedila, njegove sintakse in njegove logike«* (Vernant 1990: 192). Vendar ne ostane pri tem, ampak se v nadaljevanju posveti semantični analizi in slednjič sociokulturnemu kontekstu. To je tisto, kar pomeni bolj holistični pristop, v katerem se skozi proučevanje pokaže njegovo izjemno poznavanje antične Grčije in posebej njene mitologije. Za ponazoritev njegovega pristopa k mitu si na zelo strnjen način oglejmo konkreten primer zgolj rezultata analize mita o Prometeju po Hesiodu. Vernant (prav tam: 183–201) ponuja razlago človeške pogojenosti, ki na primer izhaja tako iz mita o Pandori kot iz mita o Prometeju, kjer ima enako pomembno mesto tudi Epimetej. Bolj konkretno: *»Ta par bratov, ki sta komplementarno nasprotje drug drugega, enotnost subtilne predvidljivosti in neumne kratkovidnosti, je značilnost človeške pogojenosti.«* (Prav tam: 184) Pri tem opozarja že na samo sporočilnost njunih imen: Prometej kot Pro-*metis* (tisti, ki ima modrost, previdnost, predvidljivost) in Epimetej kot Epi-*metis* (tisti, ki je brez teh lastnosti). Iz kompleksne in poglobljene analize mita sledi razlaga, v kateri vidi človeka, postavljenega med živali in bogove, tako da je razpet med živaljo, ki je smrtna, a se tega ne zaveda, in bogovi, ki so nesmrtni in se tega zavedajo. Ravno zato, ker je smrten in se tega zaveda, človek rabi upanje, medtem ko bogovi in živali upanja ne rabijo (prav tam: 192–200). Kot vidimo, je to razlaga, ki ima eksistencialno sporočilo o človekovi naravi, formulirano na univerzalni ravni.

Na tem mestu velja iz dveh razlogov omeniti leta 2020 umrlega misleca Bernarda Stieglerja. Najprej zato, ker se pri njem pokaže plodnost Vernantovega prispevka k razlagi mitov o Prometeju in Pandori, pa tudi zato, ker bo njegova tematizacija mita o Prometeju/Epimeteju aktualna za našo aplikacijo v tretjem delu tega prispevka. Stiegler (1998) je zanimiv, ker Vernantov prispevek o Prometeju in Epimeteju kot njunem komplementarnem nasprotju ne le prevzema, ampak razvije naprej in na podlagi tega to nasprotje aktualizira v današnjem času. Prometejeva kraja ognja bogovom in darilo ljudem zanj ni le pridobitev kot techne, po čemer se ljudje razlikujejo od živali in se približajo bogovom, ampak tudi hkratna Epimetejeva ne-premišljenost kot izvorna napaka, ki pomeni samodestruktivnost kot drugo plat človeške narave. Tehnologija, ki je fascinantna in hkrati zastrašujoča, je tako mit o človekovi protislovni naravi, ki se znova in znova ponavlja in kaže kot nekaj, čemur človek ne uide.

Kritika, ki jo je na strukturalno metodo naslovil Paul Ricoeur, že nakazuje v temelju drugačen pristop. Uvaja namreč že znano, vendar ne splošno uveljavljeno razlikovanje med metodologijo humanističnih ved na eni strani ter naravoslovnih in družboslovnih ved kot znanosti. Medtem ko znanost *razlaga (to explain, erklären)*, gre v humanistiki za *razumevanje (to understand, verstehen).* Ricoeurjeva kritika Lévi-Straussa je torej usmerjena na njegov formalizem, ki sicer omogoča razlago, ne pa tudi razumevanja. To pomeni, da strukturalna metoda ni dovolj, saj ne more izčrpati vsega pomena, ki je navzoč v simboliki mita. Razlog vidi v dominaciji sinhronije nad diahronijo in v dominaciji sintakse nad semantiko. Za Ricouerja ni problematična opozicija, ampak dominacija. Razlika med razlago in razumevanjem je torej potrebna, ker je prva usmerjena v analitično strukturo besedila, ki ga *raz-laga,* medtem ko z razumevanjem dobimo vpogled v celoto z enim aktom sinteze. S tem se nakazuje metodologija fenomenološke hermenevtike: medtem ko je sintetični uvid v celoto še izvorni Husserlov fenomenološki pojem, je Ricoeurjevo nadaljevanje v interpretacije mita odmik v hermenevtčno feneomenologijo, v kateri mu

4 Posebej je treba omeniti, da sam avtor opozarja, da to »ni 'demonstracija', kot jo razume znanstvenik, ampak bolj kot nekaj, s čimer želi ulični krošnjar čim bolj jedrnato pojasniti funkcionalnost igrače, ki jo skuša prodati mimoidočim« (prav tam: 213).

gre za *»branje skritega pomena« z interpretiranjem označenca z namenom ponovno vzpostaviti pomen. Mite namreč razume kot »vrste simbolov, ki se razvijejo v obliki pripovedi« (Ricoeur 1967: 18). To, kar mit hoče izraziti, je namreč »že drama, v kateri se razkrije skriti pomen človekovega doživljanja in tako mit ponovno prevzame nezamenljivo funkcijo pripovedi«* (prav tam: 170). Mitično-simbolni jezik je torej stvaritev poetičnega, religioznega in psihološkega duha in zato *»mit na noben način ne more izčrpati semantične konstitucije simbola«* (Ricoeur 1974: 28). To tudi pomeni premik od simbolizma v reflektivno in spekulativno misel. Vsa njegova dela pa preveva misel, da *»nas simbol vabi v razmislek«* (prav tam: 288).

2. Možnosti metodologije za zgodbe o Veroniki

Kako bi bilo torej na podlagi predstavljenih metodologij mogoče slediti zgodbam o naši Veroniki? Mogoče tako, da izberemo eno izmed predstavljenih ali celo katero iz množice drugih? Glede na predstavitev, ki ima v sebi neko kontinuiteto (lahko bi celo tvegali izraz dramaturški lok v metaforičnem pomenu), bi ta omejeni izbor lahko vzeli kot način, da v trenutnem mraku (zamračenosti) posamezne pristope uporabimo kot postopno »osvetljevanje« celote z različnih perspektiv in tako preverimo, ali je to produktivno za bolj celosten uvid. Pri tem so poleg dragocenih podatkov, ki jih je skrbno zbral Cevc (1958), pomembno in koristno ozadje tudi tako ali drugače razpoložljivi viri vednosti za lažje razumevanje arheološkega, zgodovinskega, etnološkega, literarnega, umetnostnozgodovinskega ozadja itd. (Klisarič 2014, Klobčar 2015, Krevelj 2018, Majcenovič 2001, Štular 2005, Podbrežnik Vukmir et al., 1999, Učakar 2008, Vukmir 2009)

Najprej nas zanima, kako si lahko pomagamo s tem, kar ponuja Lévi-Strauss. Posebej želim poudariti, da moj namen nikakor ni strukturna analiza, kot jo razume on, saj bi ta zahtevala izjemno obširen in poglobljen pristop (za katerega tudi nisem usposobljen) z dodatnim raziskovanjem novih podatkov. Kaj torej ostane? Za naš omejeni namen bi to lahko bila zgolj omenjena temeljna ideja strukturne paradigme, razumljena v širšem smislu kot holistična logika notranjih odnosov in preverjanje, ali z njo dobimo kakšen nov, do zdaj neznan vpogled.

V ta namen bomo deset zgodb, ki jih navaja Cevc (1958: 111–124), najprej postavili ne horizontalno drugo poleg druge, ampak vertikalno drugo nad drugo.[5] V teh zgodbah bomo s skrbnim branjem namesto mitemov izbrali (podčrtali) le posamezne elemente, ki karakterizirajo posamezne zgodbe. Potem lahko pogledamo, kako je te elemente skrbno izbral in razvrstil Cevc (prav tam: 124), in preverili, ali nastane kakršnakoli, čeprav še tako majhna razlika. Te elemente bomo pogojno imenovali strukturne elemente. Da bi iz navideznega *kaosa* lahko nastal nek *logos* oziroma red, elemente razvrstimo horizontalno. Ko jih iz vsake zgodbe na vertikalni osi izločimo in potem nanašamo od leve proti desni, imamo tudi možnost, da lažje preverimo, kateri od teh elementov se ponavljajo, in te potem razvrstimo drug na drugega. Pri tem seveda opazimo elemente, ki se pojavljajo redkeje ali samo enkrat in nakazujejo na specifiko posameznih zgodb. To ugotovitev lahko izkoristimo tako, da razvrstimo v vertikalah ponavljajoče se elemente na levi strani, na desni strani pa pustimo prostor za tiste, ki nakazujejo specifiko posameznih zgodb. Ko vse skupaj pogledamo »od daleč«, lažje vidimo in razločimo skupne in specifične strukturne elemente. Ta pogled »od daleč« ponuja tudi možnost, da bolj razločno izstopi zgodba, ki je bila sicer že prej videti drugačna, zdaj pa se bolj izostri razlika v strukturi in njenih elementih. Tako se lahko vprašamo, ali sploh sodi med te zgodbe. Gre za zgodbo III, katere avtor je Janez Trdina in v kateri je, ne glede na vsebino zgodbe, značaj Veronike in njene vloge bistveno drugačen. Pri tem je dragocena Trdinova izjava, ki jo je Cevc dodal v opombo (prav tam: 142): *»nekaka prirojena subjektivnost mi ni dala pripovedovati le to, kar sem zvedel iz narodovih ust«*. Druga taka je zgodba VII, ki jo tudi Cevc označuje kot posebno varianto, saj jo je Anton Medved (1889) prelil v verze, ki so seveda nujno prežeti s pesnikovo subjektivnostjo.

S tem se odpre pomembno področje v proučevanju mitov, ki ga zasledimo tudi pri Lévi-Straussu. Gre za zanimivo vprašanje, kaj se dogaja z mitom, ko iz izvornega govora (parole) prehaja v literaturo, konkretneje v roman. Hubner (1996) nakazuje na *»konstitutivni paradoks Lévi-Straussove strukturne analize, ki jo kljub vsemu ponazarja mit o Ojdipu, ki ga je, kot priznava etnolog, težko ločiti od literarnih besedil, ki so zagotovila njegovo potomstvo!«* (1996). Zanimivost je v tem, da tisto, kar mit ohranja (literatura), ga tudi z vidika strukture »ogroža«: *»Njegova strukturna vsebina se razblinja«* (Lévi-Strauss 1968: 105, 2014: 107).

Čeprav nam ta strukturni vpogled ni prinesel kaj bistveno novega, smo se lahko vsaj lažje orientirali v navideznem kaosu, hkrati pa lažje uvideli razliko med bolj ali manj ponavljajočimi se elementi na eni strani in specifičnimi na drugi strani. Ti so tako bolj izstopili iz ozadja in s tem so lahko postali predmet naše pozornosti. Izkaže se, da ta vpogled v strukturo nima več podlage v strukturalni paradigmi, pač pa je to že zgoraj omenjeni sintetični uvid v celoto, ki ima podlago v Husserlovi fenomenologiji. Bolj kot iskanje skritega pomena v (skriti) strukturi, me namreč zanima tisto, kar je neposredno razvidno in česar ni potrebno interpretirati. Vernantov prispevek se zato kaže kot produktiven, saj kljub strukturalni metodi v svoji obravnavi vključuje tudi druge vidike, ki ga v končni instanci vodijo v razumevanje mita, ki prinaša eksistencialno sporočilo na univerzalni ravni. To pomeni, da je to sporočilnost mogoče videti tudi v problematiki zgodb o Veroniki. Če pogledamo naših deset zgodb, lahko to zaznamo tako v posameznih zgodbah kot tudi v tem mitu kot celoti. Konkretneje – opazimo lahko, da se nakazuje napetost med poloma: v stolpcu na levi strani, kamor smo vnesli lastnosti, ki jih skozi dejanja pripisujejo Veroniki (in drugim udeleženim), najdemo izraze pohlep, nesložnost, sovraštvo, ošabnost, prevzetnost, skopost, vzvišenost. Vsi ti izrazi so zajeti v starogrškem izrazu *hubris*, ki ga pooseblja boginja Hubris. In seveda: če

5 Glej priloženo skico, ki je del celote v Prezi predstavitvi opisane strukture na: https://prezi.com/r_-igb2byet6/veronika_21/.

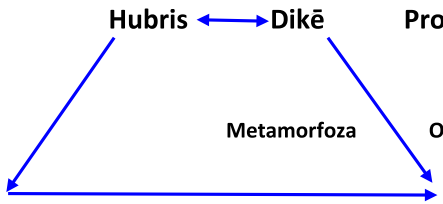

Prometej/Pandora – upanje

	Konstantnost, ki tvori strukturo						Metamorfoza	Odrešitev kot dikē	specifika	Kontekst, ozadje
Zgodba I	Mali grad	Veronika	razlitje jezera	zaklad	**pohlep klanje**	zakletje	kača	???	zmaj	spreobračanje h krščanski veri, strašenje, bolezni, splavi
Zgodba II	Mali grad	Veronika		zaklad		obsodba trpljenja	kača	nedolžen mladenič		dobiti/zgubiti (vid), (poganstvo??)
Zgodba III	Mali grad	zala hčerka vojvode		denar		očetovo prekletje	kača	otrok	zaobljuba devištvu, Črtovit	vojna, spreobrnjenje (poganstvo)
Zgodba IV	Mali grad	gospa in hči	jezero	sodi denarjev	**sovraštvo**		kača	seme, jelka, zibel mladenič, šiba		zidanje cerkeve
Zgodba V	Mali grad	Veronika			**ošabnost**	zakletje	kača	nedolžnost, šiba		zidanje cerkeve, strašenje, pijanci – »izpreobrnjenje«
Zgodba VI	Mali grad	Veronika – grofica			**prevzetnost** skopost	zakletje	kača	smreka, zibelka, sedemletni deček	udarec s pestjo	gradnja cerkve, trojčki duhovniki
Zgodba VII	Mali grad	Veronika – devica	jezero		**ošabnost**	zakletje	kača	»v kleti spira deva greh«		gradnja trinadstropne kapele, trojčki duhovniki
Zgodba VIII	Mali grad	Veronika			**ošabnost**	zakletje	zmaj	junak, meč, hudobni duh, glava	odtis roke	zidanje cerkve
Zgodba IX	Mali grad	gospa			**vzvišenost**	zakletje		zibka, trovrhata smreka		gospa, cerkev, Šutna
Zgodba X	Mali grad	Veronika			skopost	zakletje	kača	deček sedmih let, šiba	odtis pesti	berač

Slika 1: Skica strukture desetih zgodb o Veroniki z Malega gradu in QR-koda, ki vodi do Prezi predstavitve in posameznih zgodb.

gledamo kontekst nastajanja teh desetih zgodb, je to obdobje, ki je zaznamovano s krščanstvom, pri čemer lahko prepoznamo napetost v preprosti polarnosti dobro : zlo. Ali drugače povedano: v izvorni mitologiji, kot jo najdemo pri Hesiodu, je boginja Hubris (Ὕβρις) poosebljenost predrznosti, nadutosti, precenjevanja same sebe, nasilja, brezobzirnosti in nasilnega vedenja – nasproti Dike (Δικη) kot boginji pravičnosti in moralnega reda. Ta »večna« polarnost je potem v krščanstvu za preprostega človeka nasprotje med zlom in dobrim. V naših zgodbah se ta napetost do določene mere ohranja in za-kletje[6] je tisti stalni strukturni element, ki naj bi kot grožnja omogočal »moralni red«. Tako kot po Vernantu v antiki tudi tukaj ljudje potrebujejo upanje, ki ga v naših zgodbah predstavljajo različne variante odrešitve, ki pa vedno spodletijo.[7] Če pozorno pogledamo našo skico strukture, lahko preverimo, ali sinhrono branje (kot branje orkestrske partiture) kaj olajša predstavljeni vpogled v primerjavi z običajnim zaporednim (diahronim) branjem zgodb. Kot vidimo, nam tu ni šlo za razumevanje posameznih zgodb, pač pa njihove celote skozi strukturo te celote.

Kaj pa Ricoeurjev pristop? Uvaja pomembno in relevantno distinkcijo, ki velja tudi za mit o Veroniki v tem smislu, da ga sicer lahko razložimo, vendar ostaja še neizčrpna simbolika tega mita, ki je tukaj zato, da jo razumemo. Ta interpretativni (hermenevtični) vidik je kot poglabljanje v simboliko prepuščen refleksiji. Če sledimo njegovi izjavi, da simbol vabi v razmislek, je torej v vsaki izmed teh zgodb dovolj materiala za reflektivno branje. Tu gre bodisi za mit kot celoto v vseh njenih variantah ali pa za osredotočanje na tiste vidike, ki smo jih v skici strukture razvrstili na desno stran kot kontekst in ozadje, v katerem so zgodbe nastajale, ali pa ju lahko zaznamo v posameznih zgodbah. V tem izstopa ravno zgodba (III), o kateri smo ugotovili, da po strukturi ne sodi v ta sklop. Sicer pa je s pozornostjo na simbolnem vidiku in njegovi subjektivnosti odprta pot za kreativnost, ki se seveda realizira in manifestira v umetnosti. Lahko bi torej rekli, da so umetniške tematizacije zgodb o Veroniki na nek način ponavljanje in nadaljevanje mita kot nikoli dokončane zgodbe. In to ravno zaradi globine v samem mitu, za katero pravi, da je neizčrpna (Ricoeur 1974: 290). To je splošnejši vidik njegovega pristopa, tisti bolj specifični pa nadaljuje v smer religiozne spekulacije, ker simbol zanj reprezentira religiozni fenomen in njegovo svetost. Vendar to že presega namen naše obravnave. Pri Ricoeurju sta za nas torej zanimiva omenjena distinkcija, ki odpira nov vidik, in vloga simbola, ki vabi v razmislek. Tako lahko v tem duhu ponovno beremo posamezne zgodbe, tokrat z namenom, da nas nagovori njihova simbolika.

Pogosta dilema v razpravah je razlika med Meluzino in Veroniko. Sta to le dve verziji enega in istega izvornega mita ali dva mita, v svoji naravi različna? To vprašanje bi terjalo posebno obsežno raziskavo. Lahko pa domnevamo, da bi namesto enoznačnega odgovora dobili različne poglede – glede na metodološke pristope oziroma kriterije. Ti pogledi bi vsekakor obogatili razumevanje o transformacijah mitov in okoliščinah, v katerih so nastajale. Ena od obstoječih razprav (Le Goff, 1985), v kateri kot zgodovinar srednjega veka obširno in poglobljeno obravnava mit Meluzine, nam razkriva tako zgodovinske okoliščine kot tudi razsežno polje različnih verzij tega mita v prostoru (v drugih kulturah) in v času (tudi v predhodni zgodovini). Le Goff citira Kohlerja, ki zelo na kratko povzema mit o Meluzini: *»bitje z drugačno naravo se združi s človekom in potem ko nekaj časa živi z njim po človeško, ob nekem določenem dogodku izgine«.* (cit. po Le Goff: 355). Slednje kaže na precejšnjo temeljno razliko, ki izhaja iz strukture. Le Goff pa dodaja vsebino in funkcijo: po njegovem mnenju v srednjem veku *»Meluzina prinaša blaginjo.«* (Prav tam: 360). Tisto, kar ostaja kot kriterij, je, ali se ob spremembah ohranjajo isti elementi ali ne.

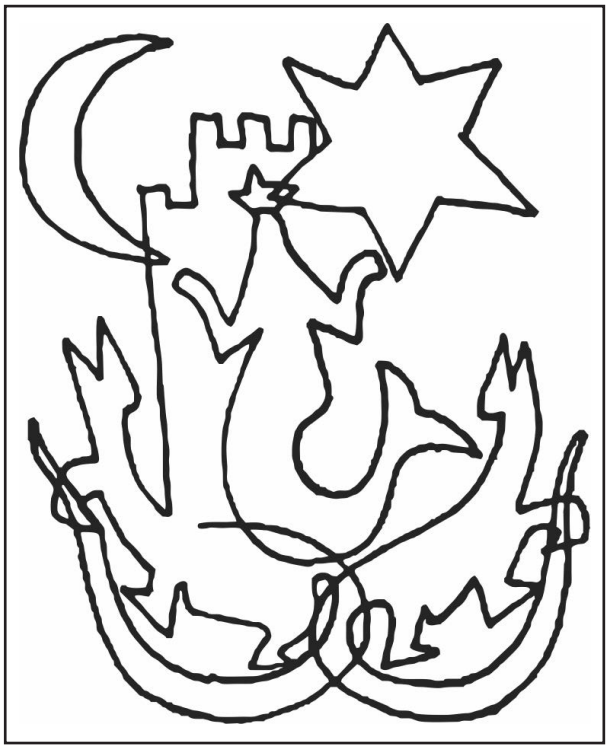

Slika 2: Marko Pogačnik: Grb Kamnika s trojstvom: zmaji podzemlja, vilinska kraljica srednjega sveta in nebesna telesa zgoraj (Vir: https://www.vitaaa.net/wp/kamnik-lithopolis/)

Eden od možnih pristopov k zgodbam o Veroniki je pogled Marka Pogačnika, ki je predstavljen na spletni strani https://www.vitaaa.net/wp/kamnik-lithopolis/, kjer zelo nazorno in celostno opiše svoje razumevanje Veronike in njeno vlogo. To razumevanje, ki ga lahko dodamo k desetim zgodbam, seveda izhaja iz njegovih predpostavk in je zelo konsistentno izpeljano. Zelo nazorno pa je razvidno tudi iz njegove verzije grba Kamnika, kjer se kaže pretanjenost v oblikovanju in smiselnem povezovanju elementov.[8] Upodobljen je na omenjeni spletni strani in ga tukaj predstavljamo.

6 Veronika se pogrezne v kletne prostore Malega gradu.

7 Mogoče ni naključje, da je še dandanes v zavesti ljudi zakoreninjeno prepričanje, da upanje umre zadnje.

8 Marko Pogačnik je tudi avtor državnega grba. Če ima država njegov grb, zakaj ga ne bi imela tudi kamniška občina? Ni nujno, da obstoječega uradno zamenjamo, ampak se lahko vseeno vzporedno pojavlja tam, kjer je to smiselno.

3. Aplikacija, uporabnost, aktualnost: fotografski projekt

Marsikdo se bo vprašal, ali ima vse to teoretiziranje kakršenkoli smisel, sploh pa uporabnost. In ravno slednje bo tisto, čemur bomo sledili v tem tretjem delu. Celotni prispevek je tudi del projekta v okviru Foto kluba Kamnik, ki je v bistvu izšel iz naivnega in prostodušnega vprašanja ob soočenju z zgodbami o Veroniki z Malega gradu: kako fotografirati nekaj, česar NI oziroma, kar je ZGOLJ MIT? In vendar nas je razmislek pripeljal korak dlje od te naivnosti, ko smo se začeli sistematično lotevati pozornega branja teh zgodb in tudi zgoraj omenjenih teoretskih pristopov. Kljub drugim razlogom je bila tudi ta zahtevnost razlog, da je bil to edini projekt, ki smo ga pripravljali skoraj dve leti. Začetni proces je potekal v zamračenosti, ki smo jo skušali postopno osvetljevati s teorijo z namenom, da zasnujemo fotografski koncept. Pomemben premik se je zgodil, ko smo v nasprotju z izgubljenostjo v kaosu mnogoterosti imeli pred seboj skico strukture, ki nam je omogočila sintetičen uvid v celoto strukture in mesto posameznih elementov v tej celoti kot temeljno orientacijo. To je bila razvidnost, za katero nismo rabili interpretacije. Na eni strani smo videli ponavljajoče se strukturne elemente, ki jih je mogoče fotografsko tematizirati (Mali grad, podobe Veronike, jezero, zmaj, zaklad itd.) in prežeti s svojo subjektivnostjo. Na drugi strani pa se je začelo kazati to, kar je kontekst zgodb, njihovo ozadje, posamezni detajli in seveda simboli. V tem delu so se nakazovale možnosti kreativnosti in aktualizacije tistih tem, ki jih mit ohranja vse do današnjih dni.

Zgolj nekaj konkretnih primerov za ponazoritev:

– Kako fotografsko tematizirati posamezne strukturne elemente (Mali grad, jezero, zaklad, zmaj, sv. Jurij, sv. Marjeta itd.), ki vabijo s svojo močno in vztrajno navzočnostjo v zavesti ljudi? Bolj kot vprašanje, ali je npr. jezero obstajalo ali ne, je bilo za nas tematsko zanimivo vprašanje, kako se ohranja zavest o njem in kakšne razsežnosti mu daje.

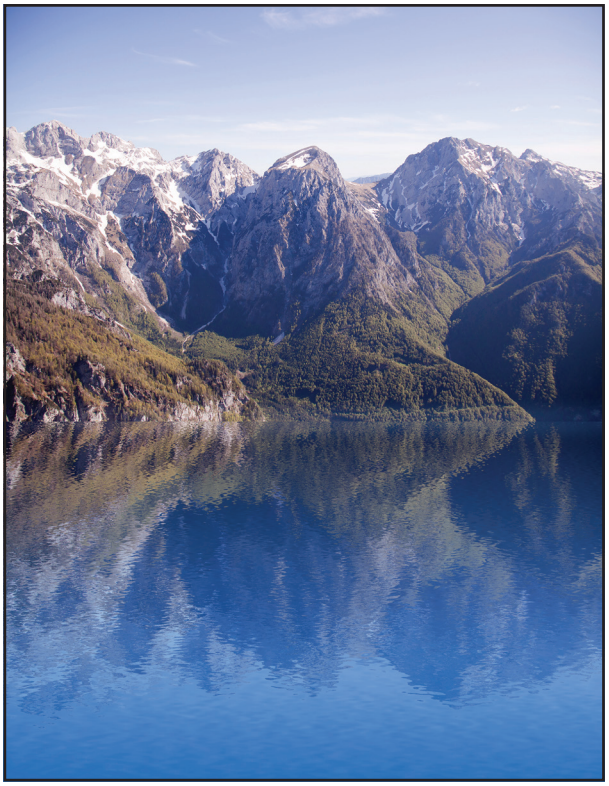

– Zaklad kot ponavljajoč se element lahko razumemo dobesedno ali pa metaforično in oboje lahko nudi inspiracijo za tematizacijo. Tako je nastala ena od »ekspedicij« iskanja zaklada na Malem gradu kot kreativno eksperimentiranje. Eden od fotografskih rezultatov je fotografija nekaj članov FKK, ki razvrščeni v krogu vihtijo krampe. Iz tega je potem zrastla ideja o datoteki .gif kot animaciji. Animacija, ki se ponavlja v neskončnost … in se ne more nikoli končati, je tako tematizacija ne le omenjenega mitskega elementa, ampak tudi širša mitska tema eksistencialne stiske ob zavedanju te nemoči.

Skeniraj QR-kodo

– Kako v fotografiji zajeti duha časa in kako ga predstaviti? Ena možnost je kreativna uporaba digitalne tehnike pri zajemu in njenih možnosti v naknadni obdelavi za uresničitev avtorjeve zamisli. Druga možnost je ohranjanje duha časa s skrbnim posvečanjem temu, kar ponuja analogna fotografija.

– Ko smo v Varianti V prebrali, da je Veronika »strašila« ponoči »pijance« in mimogrede pripomogla k njihovemu »izpreobrnjenju«, smo se zavedeli takratne funkcije mita in hkrati aktualnosti »večne teme« alkoholizma. Lahko smo se vživeli v grozo, ki so jo ob pripovedovanju te zgodbe v krčmi doživljali »častilci vinskega boga«, preden so se odpravili domov. Če zdaj to poskušam zajeti s pojmi eksistencialne fenomenologije (ki mi je bližja od Ricoeurjeve hermenevtične fenomenologije), lahko (prvoosebno) rečem, da se me je zgodba »dotaknila« oziroma je ob branju iz ozadja mojega fenomenološkega polja vzniknil lik, ki je postal ospredje, ta lik je bil doživljaj kot sočutje, groza ali karkoli – kar je potem lahko predmet refleksije in tematizacije v fotografskem mediju. Ko so se nam pri tem objekti izmikali, so ostale sence.

– Podoben eksistencialni naboj ima tudi že zgoraj omenjena Varianta III, ki po strukturi odstopa od ostalih, saj tu »zala hčerka« z Malega gradu nima istih lastnosti kot Veronika. Ni mit kot zgodba, ki se prenaša z močjo govora (*parole*), ampak literarni zapis Janeza Trdine, ki je vanj vnesel tudi svojo subjektivnost. To je tisto, o čemer govori Ricoeur, ko pravi, da simbol vabi v razmislek in seveda naprej v umetniško stvaritev – potencialno tudi v fotografiji. Tema te zgodbe pa je vendarle temeljna eksistencialna tesnoba etične dileme v nemogoči situaciji razpetosti, da za karkoli se odločim, je tragedija in me »tepe usoda« – če ne drugače pa po mojem odsevu. Tema, ki je znana že od Abrahama pa do dandanes.

Avtorstvo vseh fotografij: Foto klub Kamnik

Foto: Simon Podgoršek

– Hkrati lahko opazimo tudi novo verzijo mita kot celote, kjer so posamezni elementi kot motivi dani na psihedelična ozadja, dekleti kot modela pa sta sodobna »instagramska«, groteskna kičasta verzija Veronike. Ta sodobna verzija, kjer mit ni nasprotje resnice, ampak resnica naše realnosti, je seveda vezana na specifiko današnjega časa. Nekoč je zgodba kot mit imela svojo funkcijo v konkretnem zgodovinskem in kulturnem kontekstu, da je družba delovala na določen način. Tako, kot je takrat v ustni pripovedi iz roda v rod prevzela, osupnila poslušalstvo, tako danes podobe virtualne realnosti fascinirajo ljudi na podoben način. Virtualni miti imajo dandanes funkcijo, da podobe nasmejanih obrazov na spletu ljudi prevzamejo, da so fascinirani z bleščavostjo spektakularnih fotografij in temu ustrezno delujejo – razmišljajo, volijo in seveda kupujejo. In to je v samem bistvu tisto, kar je Stiegler (1998) prevzel od Vernanta in mitsko temo Prometeja in Epimeteja poglobljeno razvijal naprej z navezavo na protislovnost tehnologije in posebej digitalne tehnologije.

In slednjič: v dveh letih se je nabralo ogromno fotografskega gradiva, ki ga je bilo treba nekako urediti v dvanajst fotografij oziroma postaviti na dvanajst panojev. Čeprav se je naš koncept sproti razvijal, smo se proti koncu še vedno soočali s *kaosom*, ki pa ga je naš mentor in kurator Bojan Mijatovič pomagal spraviti v *logos*. Tu so poleg vsebinskih kriterijev imeli pomembno vlogo tudi formalni oziroma likovni.

Sklep

Glede na začetno vprašanje lahko ugotovimo najprej to, da je potreba po metodološkem pristopu k zgodbam o Veroniki kot mitu smiselna, hkrati pa je za koga to lahko razočaranje, saj v množici različnih pristopov ni mogoče pričakovati enoznačnih razumevanj mita. Kljub temu smo se lahko prepričali, da nam je osvetlitev z več perspektiv razširila razumevanje na tiste vidike, na katere doslej mogoče nismo bili pozorni. Medtem, ko strukturalna metodologija v izvirnem pomenu ne bi bila toliko produktivna[9], pa je v našem primeru sama načelna ideja iskanja strukture in »partiturnega branja« presenetljivo prinesla nov uvid, ki je naš fotografski projekt premaknil z mrtve točke. Še več: Vernantov pristop, ki iz strukturne analize izpelje eksistencialno sporočilo na univerzalni ravni, se je izkazal za zelo relevantnega tudi za mit o Veroniki. Še bolj relevanten pa se kaže njegov nadaljevalec Stiegler, ki s poglobljeno analizo aktualizira in problematizira današnji čas digitalne tehnologije – kar se je pokazalo tudi v seriji fotografij, ki tvorijo že novo, digitalno verzijo zgodbe o Veroniki. To, kar na teoretski ravni obravnava Bernard Stiegler, je eden od članov FKK Simon Podgoršek tematiziral s svojo kreacijo v mediju fotografije – vendar ne da bi takrat poznal Stieglerjevo delo, saj sem ga uvedel šele v tem prispevku. Fotografski spoprijem z mitom je tako prinesel tudi spoznanje, da mit ni le fantazija kot nasprotje realnosti, ampak je lahko tudi realnost, ki jo živimo.[10] Metodologija Ricoeurjeve fenomenološke hermenevtike nas sicer opozarja, da je poleg razlage potrebno tudi razumevanje mita, in pri tem usmerja pozornost na moč njegove simbolike. V primeru ponovnega prebiranja zgodb o Veroniki nas to vabi ne le k razmisleku o njih, ampak tudi v vživljanje vanje. Vendar pa lahko ugotovimo, da se umetniške tematizacije Veronike tega lotevajo same od sebe.

9 Le Goff (1985) ugotavlja, da je strukturna analiza zmožna izpeljati le »skromne in zdravorazumske sklepe« (str. 356).

10 Več o tem in o mitu o Evropi glej obširneje v Kotnik 2013, str. 14–20.

Viri

Roland BARTHES, 1957, 1972: Mythologies. New York: The Noonday Press.

Georges DUMEZIL, 1987: *Tridelna ideologija Indoevropcev*. Ljubljana: ŠKUC, FF.

Patrick HUBNER, 1996: Structure du mythe. V: *Babel. Littératures pluriell, 1996*,1. 7–21. https://doi.org/10.4000/babel.3126, (https://journals.openedition.org/babel/3126, dostop. 1. 1. 2022).

Nina KLISARIČ, 2014: Leto 1511, potres in Kamnik. V: *Kamniški zbornik* XXII. 131–142.

Marija KLOBČAR, 2015: Pozabljeni Kamnik in njegovo jezero. V: *Studia Mythologica Slavica* XVII. 81–109.

Rudi KOTNIK, 2013: *Nova paradigma v izobraževanju: je manj lahko več?*. Maribor: Subkulturni azil.

Ana KREVELJ, 2018: Faronika – problem ikonografske interpretacije. V: *Kamniški zbornik* XXIV. 53–58.

Jacques LE GOFF, 1985: *Za drugačen srednji vek*. Ljubljana: ŠKUC, FF.

Claude LÉVI-STRAUSS, 1963 (1958): *Structural Anthropology*. New York: Basic Books.

– – 1968 (2014): *Mythologiques, L'origine des manieres de table*. Paris: Pion.

Janez MAJCENOVIČ, 2001: Veronika z Malega gradu – ukleta grofica Andeška? V: Andreja Eržen in Toni Eigner, ur., *Grofje Andeško-Meranski. Prispevki k zgodovini Evrope v visokem srednjem veku. Zbornik razprav z mednarodnega znanstvenega simpozija,* Kamnik, 22.–23. 9. 2000. Kamnik: Zveza kulturnih organizacij. 147–164.

Anton MEDVED, 1889: Veronika z Malega Grada; Po kamniški. V: *Dom in svet* (Ljubljana), letnik 2, številka 9. URN:NBN:SI:DOC-BT74E3VS from http://www.dlib.si.

Breda PODBREŽNIK VUKMIR, Maja ŠINKOVEC RAJH, Andreja ŠTORMAN (ur.), 1999: *Veronika z Malega gradu: ljudsko pripovedno izročilo s Kamniškega*. Kamnik: Matična knjižnica.

Paul RICOEUR, 1967: *The Symbolism of Evil* (tr. E. Buchanan). Boston: Bacon Press.

– – 1974: *The Conflict of Interpretations: Essays in Hermeneutics*. Evanston: Northwestern University Press.

Robert A. SEGAL, 2004: Myth: *A Very Short Introduction*. Oxford: Oxford University Press.

Robert A. SEGAL, 2021: *Myth Analyzed*. London: Routledge.

Bernard STIEGLER, 1998: *Technics and Time. 1: The Fault of Epimetheus.* Stanford University Press.

Benjamin ŠTULAR, 2005: Lončenina s kamniškega Malega gradu: Izkopavanja leta 1992. V: *Arheološki vestnik,* 56. 435–452.

Ivanka UČAKAR, 2008: Nekoč je bilo jezero. V: *Kamniški zbornik* XX. 191–198.

Jean-Pierre VERNANT, 1990: *Myth and Society in Ancient Greece.* New York: Zone Books.

Andreja VUKMIR, 2009: *Kamniška Veronika.* Ljubljana: Viharnik.

Alenka Juvan[1]
Jakopičeva 20, Kamnik
ajuvan@siol.net

Maistrova pot

Članek v uvodu predstavi zgodbo o leta 2013 odprti obnovljeni Maistrovi rojstni hiši s stalno razstavo in občasnimi razstavami v njej, dogajanje v hiši, povezano z generalovo življenjsko zgodbo in časom, v katerem je deloval, razvoj muzejev ter poudari njihovo sodobno vlogo, vpliv informacijsko-komunikacijske tehnologije, še posebej pojav interneta. Bistveni del članka je namenjen Maistrovi (virtualni) poti: in sicer od prvotne zamisli leta 2017 kot delu evropskega projekta Evropa za državljane (Evropski zgodovinski spomin) z naslovom Kocka je padla (ki na žalost ni bil sprejet) do leta 2021 dokončanega nekoliko spremenjenega in dopolnjenega projekta pod vodstvom Medobčinskega muzeja Kamnik. Ustvarilo ga je 15 kulturnih ustanov iz vse Slovenije, skupaj s pomembnim deležem družine Maister. Maistrova (virtualna) pot je predstavljena s strukturno-vsebinskega vidika, kaj vse je na njej mogoče najti in kako, ter kot možnost, kako lahko 15 slovenskih muzejev, arhivov, knjižnic z gradivom, ki ga hranijo v svojih ustanovah, s pomočjo IKT ponudi bogato predstavitev Rudolfa Maistra in njegovega časa. Do te zbirke v virtualni različici uporabnik spleta lahko prosto dostopa kadar koli in od koder koli. Virtualna Maistrova pot naj bi bila dobro izhodišče za nadaljnje strokovne raziskave o tem pomembnem Slovencu, ki bi ga morali dobro poznati najprej doma ter o njem razširiti glas tudi po Evropi.
Ključne besede: Rudolf Maister, kulturne ustanove, razvoj muzejev, kulturna dediščina, gradivo, informacijsko-komunikacijske tehnologije, internet, virtualnost, Maistrova pot

The article opens with the story behind the renovated Rudolf Maister's birth house opened in 2013, which houses a permanent exhibition as well as other temporary exhibitions. The events in the house are related to the General's life and the historical period during which he worked, the development of museums, with emphasis on their present-day role, and the influence of communication technologies, especially the emergence of the Internet. An essential part of the article is dedicated to Maister's (virtual) path: from the original idea in 2017 as part of the European project Europe for Citizens Programme (European Historical Memory) entitled Kocka je padla (The Die Is Cast), which unfortunately was not accepted, to the completed, modified and upgraded 2021 project led by the Kamnik Intermunicipal Museum. The latter was carried out by 15 cultural institutions from all over Slovenia, together with numerous members of the Maister family. Maister's (virtual) path is presented from the structural and content standpoint, including what can be found on this path and how, and how 15 Slovenian museums, archives, libraries and the materials stored in their institutions can, with the help of ICT, offer a rich presentation of Rudolf Maister and the historical period in which he lived. The user can access the virtual version of this collection anytime and anywhere. Maister's virtual path is a good starting point for further professional research on this important Slovene figure, who should first and foremost be known at home, his legacy then spread throughout Europe.

1 Profesorica slavistike, muzejska informatorka, Medobčinski muzej Kamnik (Rojstna hiša Rudolfa Maistra).

Rojstna hiša Rudolfa Maistra na Šutni 23 v Kamniku (Foto: Brut Carniollus)

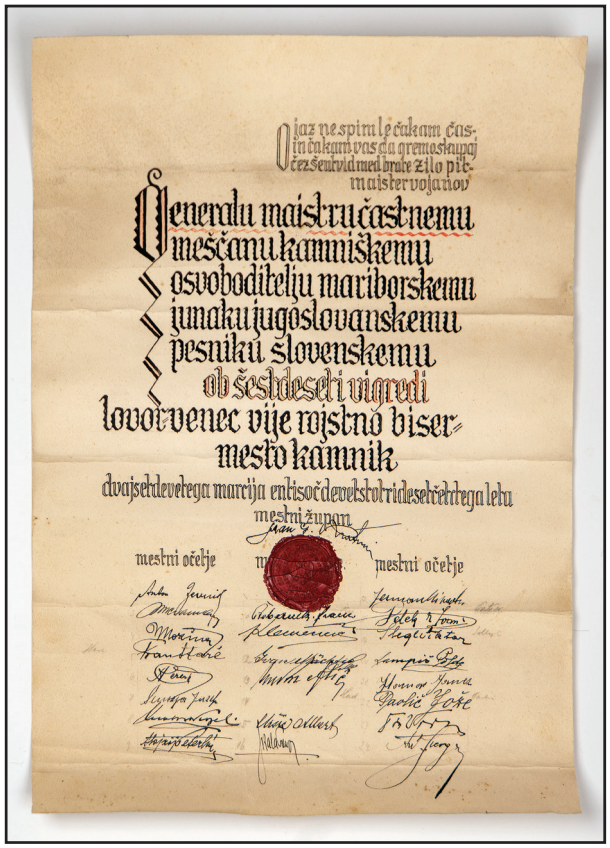

Voščilo kamniških mestnih odbornikov in župana Frana Kratnarja Rudolfu Maistru ob njegovi 60-letnici leta 1934 (Hrani: Medobčinski muzej Kamnik)

Key words: Rudolf Maister, cultural institutions, museum development, cultural heritage, materials, information and communication technologies, internet, virtual, Maister's path

Rudolf Maister je po koncu prve svetovne vojne oz. velike vojne in razpadu avstro-ogrske monarhije leta 1918 pred Avstrijo ubranil Maribor in severno mejo. Vendar mu v slovenski zgodovini za dejanje, s katerim je postavil temelje današnji državi, dolgo nismo odmerili pravega mesta. Nasprotno: po drugi svetovni vojni je bil potisnjen povsem v ozadje, njegove zasluge pa omalovaževane ali brezsramno porazdeljene med junake, ki so bili takratni oblasti bližji.

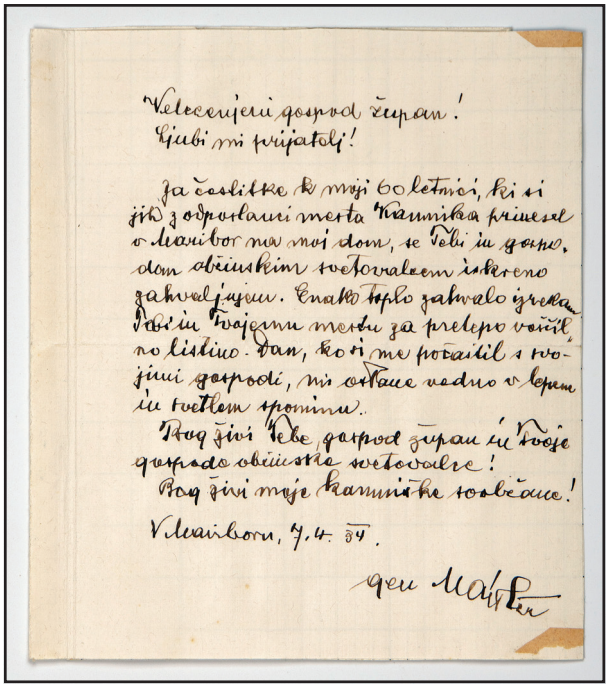

Velecenjeni gospod župan!
Ljubi mi prijatelj!

Za čestitke k moji 60letnici, ki si jih z odposlanci mesta Kamnika prinesel v Maribor na moj dom, se Tebi in gospe, dom občinskim svetovalcem iskreno zahvaljujem. Enako toplo zahvalo izreka Tebi in Tvojemu možu za prelepo voščilo na listini. Dan, ko si me posetil s tvojimi gospodi, mi ostane vedno v lepem in svetlem spominu.

Bog živi Tebe, gospod župan in Tvoje gospode občinske svetovalce!

Bog živi moje Kamniške someščane!

V Mariboru, 9. 4. 34.

Gen Maister

Maistrovo zahvalno pismo rojakom ob voščilu za njegov rojstni dan (Hrani: Medobčinski muzej Kamnik)

Maistrova knjižnica v Univerzitetni knjižnici Maribor (Foto: Branimir Ritonja)

Pred desetletji pa se je general in pesnik kot feniks dvignil iz pepela, o njegovem življenju in njegovih zgodovinskih dejanjih se je vse več govorilo, pisalo, vedelo in izvedelo. Slovenci vse bolj spoznavamo veliki lik svojega rojaka. K temu je zagotovo pripomoglo odprtje njegove obnovljene rojstne hiše leta 2013 s stalno razstavo, občasnimi razstavami o njem in njegovem delu ter številnimi prireditvami v njej. Leta 2021 pa je bil končan tudi vseslovenski projekt Maistrova (virtualna) pot, s katerim je Maister vstopil v digitalni svet ter se je široki množici ponudila možnost za raziskovanje in dopolnjevanje znanja o tem velikem Slovencu.

Maistrovo življenje in delo

General in pesnik Rudolf Maister se je rodil Francu Maistru in Frančiški (rojeni Tomšič) leta 1874 v Kamniku, kjer je preživel najzgodnejše otroštvo. Družina se je zaradi očetove službe nadzornika finančne straže veliko selila. Osnovno šolo je obiskoval v Mengšu, nižjo gimnazijo pa v Kranju. Leta 1890 se je v Ljubljani, kamor se je mati z njim in njegovim starejšim bratom odselila po očetovi smrti, vpisal na višjo gimnazijo. Leta

Meljska domobranska vojašnica v Mariboru, v kateri je Rudolf Maister 1. novembra 1918 prevzel vojaško oblast. (Hrani: Muzej narodne osvoboditve Maribor)

Hiša Mesto št. 150 (danes Maistrova 5 v Kranju), v kateri so od leta 1883 do 1887 živeli Maistrovi. Na hiši Maistrov doprsni kip avtorice Alenke Vidrgar. (Hrani: Gorenjski muzej)

General Rudolf Maister je bil med letoma 1921 in 1923 predsednik jugoslovanske razmejitvene komisije na meji med Kraljevino SHS in Kraljevino Italijo. Takrat je bival v drugem (Ulrikovem) nadstropju snežniškega gradu. (Foto: Majda Špeh)

1892 je šolanje na višji gimnaziji prekinil in se predvsem zaradi gmotnih težav vpisal na dunajsko domobransko kadetnico. Nato je kot avstro-ogrski častnik služboval po vsej avstro-ogrski monarhiji. Leta 1905 se je poročil z Marico Sterger, v zakonu sta se jima rodila dva sinova.

Odločilno je Maister v zgodovino Slovencev posegel po koncu prve svetovne vojne, ko je Avstro-Ogrska razpadla na nove nacionalne države; med drugimi je bila 29. oktobra 1918 v Ljubljani razglašena Država Slovencev, Hrvatov in Srbov, ki se je 1. decembra 1918 združila s Kraljevino Srbijo in preimenovala v Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev. S samozavestnim prevratnim dejanjem 1. novembra v meljski vojašnici ter napadom na avstrijsko varnostno stražo 23. novembra 1918 je pred Avstrijo ubranil našo severno mejo in Maribor. Enake namene je imel tudi s Koroško; s sodelavci in prostovoljci je sodeloval v bojih zanjo, vendar je o tem delu slovenske zemlje po sklepu antantnih sil na mednarodni mirovni konferenci v Parizu potekal plebiscit. Na njem so se Korošci 10. oktobra 1920 odločili, da se priključijo Avstriji.

Leta 1923 so Maistra upokojili kot divizijskega generala.

Rudolf Maister je bil nenavadna osebnost tudi v svetovnem merilu. V sebi je združeval vojaka ter ustvarjalca in občutljivega ljubitelja umetnosti. Napisal je dve pesniški zbirki (*Poezije*, 1904, in *Kitica mojih*, 1929), bil je ljubiteljski slikar in strasten bibliofil. Njegova knjižnica z okrog 6000 enotami gradiva je veljala za največjo zasebno knjižnico na Slovenskem na začetku 20. stoletja. Danes jo hrani Univerzitetna knjižnica v Mariboru. Vlada Republike Slovenije je Maistrovo knjižnico novembra 2018 razglasila za kulturni spomenik državnega pomena.

Maister je umrl leta 1934 na Uncu pri Rakeku, pokopan je na Pobrežju v Mariboru.

Maistrova rojstna hiša – med tradicionalnim in sodobnim

V Maistrovi rojstni hiši na Šutni je bila ob njenem slovesnem odprtju 23. novembra 2013 postavljena tudi stalna razstava z naslovom *Rudolf Maister – domoljub, general, kulturnik, pesnik in bibliofil* avtorice mag. zgodovine Zore Torkar, direktorice Medobčinskega muzeja Kamnik. Večplastna zgodba s prepletom klasičnih in sodobnih oblik predstavljanja kulturne dediščine (digitalizirani osebni dokumenti in fotografsko gradivo na računalnikih, zvočni posnetki govorov in recitacij pesmi ter uglasbenih pesmi) govori o izjemni osebnosti Rudolfa Maistra, njegovem življenju in dejanjih, s katerimi je močno zaznamoval slovensko zgodovino.

Postavitev je poleg nove družbene vloge muzeja upoštevala tudi majhnost razstavnega prostora in manko muzejskih predmetov, kar še vedno najintenzivneje določa vsebino muzejskih rojstnih hiš; vendar je razstava to vrzel spretno zapolnila in presegla s prezentacijo osebnih dokumentov, fotografij in dokumentarnega gradiva (posredovale so ga različne ustanove in Maistrovi sorodniki) v digitalni obliki.

Vojaška plat Rudolfa Maistra je bila s stalno razstavo v njegovi rojstni hiši že kar dobro raziskana in predstavljena. Veliko manj pa je to veljalo za njegovo kulturno delovanje. Ker sem po izobrazbi slavistka, mi je to pomenilo še večji izziv. Zato sem leta 2015 skupaj z dvema zunanjima sodelavcema, dr. Vlasto Stavbar iz Univerzitetne knjižnice Maribor in dr. Andrejem Missonom, profesorjem na ljubljanski akademiji za glasbo, pripravila občasno razstavo *Mož besede in duha*. Sama sem predstavila Maistra pesnika, dr. Stavbarjeva njegovo knjižnico, katere skrbnica je, in dr. Misson Maistrove uglasbene pesmi. Da pa bi bila razstava raznolika in privlačna za vse, smo jo nadgradili s kratkim filmom (o Maistru kulturniku in ustvarjalcu) kot eno od modernejših možnosti za predstavljanje in interpretiranje dediščine.

Scenarij za film sva napisali z Andrejo Humar Gruden, ki ga je tudi režirala.

Leta 2016 sem pripravila občasno razstavo z naslovom *O Rudolfu brez brkov in o Veroniki, ki je s kačjim repom namahala mamuta.* Namesto kataloga jo je spremljala slikanica kot »*posoda individualnega in kulturnega spomina*«, če povzamem po Mileni Milevi Blažič, »*v njih* (slikanicah, op. pisca) *živijo motivi iz kulturne dediščine, npr. aleksandrinke, argonavti, Barbara Celjska, človeška ribica, lepa Vida, Makalonca,*

Ljubljanske vojašnice in cerkev sv. Petra (Hrani: Muzej novejše zgodovine Slovenije)

Martin Krpan ...«.[2] Besedilo za slikanico sem napisala sama, ilustrirala pa jo je akademska slikarka Andreja Peklar. S slikanico ter zgodbo v njej, ki je preplet domišljije in realnosti, smo želeli Maistra in njegove znamenite sodobnike, ko so še skakali po kamniških ulicah, predstaviti predvsem najmlajšim. Z razstavo in realnimi podatki o teh fantih pa mlajšim in tudi starejšim obiskovalcem pokazati, kaj so postali in ustvarili skupaj, ko so zrasli.

Ena od pomembnih občasnih razstav v Maistrovi rojstni hiši je bila tudi postavitev ob stoletnici koroškega plebiscita z naslovom *Tam pri Celovcu; Koroški plebiscit 1920 v literaturi in glasbi.* Za protagoniste, glavne like, kot bi rekli v literaturi, smo izbrali šest izrazitih in vidnih osebnosti, ki so se za svoj narod borili z močnima orodjema, z besedo in pesmijo: Lovro Horvat, Pavle Kernjak, dr. Angela Piskernik, dr. Izidor Cankar, Prežihov Voranc in Ksaver Meško. Nekateri so bili bližnji Maistrovi sodelavci, drugi so nadaljevali svoje delo tudi, ko je Koroška po plebiscitu ostala v Avstriji. Presežnik te postavitve oz. sodobna oblika hranjenja in predstavljanja nesnovne dediščine je tudi posnetek enodejanke *Plebiscit* dr. Izidorja Cankarja (na interaktivni tabli), ki so jo ob odprtju razstave 8. septembra 2020 na vrtu ob župnijski cerkvi na Šutni igrali člani Športnega in kulturnega društva Sela pri Kamniku pod vodstvom režiserke Andreje Humar Gruden. To igro so natanko pred 100 leti (8. septembra 1920), malo pred plebiscitom, premierno uprizorili v Logi vasi ob Vrbskem jezeru, nato so jo nameravali igrati po vsej Koroški, ampak se to zaradi izgube plebiscita za slovensko stran ni zgodilo. V Sloveniji je bila tokrat izvedena prvič.

2 Sreča je v knjigah, sreča je v slikanicah, https://www.dlib.si, dostop 25. 8. 2018.

Pogled v muzejsko preteklost in spletno prihodnost

Muzeji v 19. in še globoko v 20. stoletju so bili drugačni, kot so danes, drugačna sta bila tudi njihova vloga in pomen. V zadnjih desetletjih pa se je v razvitem svetu njihova podoba na zunaj in tudi vsebinsko povsem spremenila. Bistvo zanimanja muzejev ni več muzejski predmet, ampak obiskovalec, uporabnik muzeja, ki mu muzejski predmet služi kot priča preteklosti, pripovedovalec zgodb. Obiskovalca uči o življenju in mu v današnji čas prinaša modrost iz davnine. Sodobni muzej ni več le ustanova, ki zbira, ohranja, dokumentira, preučuje in razstavlja dediščino[3], kot mu sicer zapoveduje njegovo poslanstvo, ampak si vse bolj prizadeva tudi slišati in upoštevati želje obiskovalca ter ga pritegniti kot sodelavca.

Tako rekoč revolucija pa se pri predstavljanju dediščine in ravnanju z njo zgodi z razvojem sodobne informacijsko-komunikacijske tehnologije (IKT), še posebej s pojavom interneta. Ta je širjenju, združevanju in sejanju različnih informacij vsepovsod nadel krila in tako sodobnemu muzeju, katerega prvenstvena funkcija je komunikacija, ponudil številne možnosti za uresničevanje njegove vloge. Uporaba računalnikov in digitalizacija muzejske dokumentacije, arhiva, muzejskih zbirk sta delovanje muzeja ne samo povsem spremenili, ampak tudi opazno pomagali pri natančnem evidentiranju, inventariziranju in pri celotni skrbi za ohra-

3 Zakon o varstvu kulturne dediščine definira muzej: »*Muzej je stalna organizacija v službi družbe in njenega razvoja, ki je odprta za javnosti in ki zbira, ohranja, dokumentira, preučuje, interpretira, upravlja in razstavlja dediščino ter posreduje podatke o njej z namenom razvijati zavest o dediščini, širiti vedenje o njenih vrednotah in omogočati uživanje v njej.*«

Kip generala Rudolfa Maistra na Ptuju, avtorica Metka Zupanič, 2012 (Foto: Damjan Lindental)

Portret generala Rudolfa Maistra. Fotografija na papirju, Fotografski fond Stane Rovtar. (Hrani: Muzej novejše zgodovine Slovenije)

njanje dediščine, kar je pomemben del poslanstva muzeja. Prav tako je IKT muzejem pomagala uresničiti tudi razstavljanje dediščine, posredovanje podatkov o njej ter s tem vplivala na večje približevanje dediščine sleherniku, da razmišlja o njej in se zaveda njenih vrednot. Slednje je v obdobju globalizacije še posebej pomembno za majhne narode, da se ne zgubijo v množici prevladujočih kultur; da svojo dediščino poznajo in jo s ponosom posredujejo tudi drugim.

Raba interneta je odprla tudi neskončne možnosti za spletno povezovanje znotraj muzeja in med institucijami. Tako je s pomočjo sodobne tehnologije na enem mestu v virtualni različici mogoče zbrati in predstaviti v privlačnem razstavnem konceptu veliko število muzejskih predmetov in gradiva, ki ga v fizični obliki hranijo ustanove na vseh koncih sveta.

In najpomembnejše: do modrosti in znanja, zajetega v različnih že omenjenih ponudbah v virtualnem okolju, lahko javnost s pomočjo interneta dostopa neposredno kadar koli in od kjer koli.

V Sloveniji se je s predstavljanjem dediščine na spletu že leta 1994 začel ukvarjati geograf Boštjan Burger. S prostorsko fotografijo je v virtualnem okolju predstavil lepote in znamenitosti Ljubljane, nato pa na spletu dokumentiral še ogromno druge naravne in kulturne dediščine; med drugim tudi življenje in delo Jožeta Plečnika. Na Ljubljanskem gradu pa so v prostorih pod razglednim stolpom leta 2001 odprli prvi virtualni muzej v prostoru Ljubljanski trgi skozi čas; leta 2012 je dobil novo podobo kot Virtualni grad. Na tak način je ohranjena in predstavljena tudi rudarska kulturna dediščina v Virtualnem muzeju rudarstva 4. dritl, ki ima svoje prostore v Delavskem domu v Trbovljah. Muzej so odprli junija 2017.

Čeprav so tudi dosedanje postavitve v Maistrovi rojstni hiši o velikem Kamničanu in Slovencu preplet sodobnega s tradicionalnim, smo jih skušali z virtualno predstavitvijo Maistrovega življenja in časa, v katerega je globoko odtisnil svoje stopinje, še nadgraditi. Naslov Maistrova (virtualna) pot pa je mogoče razumeti tudi povsem stvarno: v prihodnosti naj bi različica virtualne poti za pohodnike in kolesarje potekala tudi kot realna pot; kot so denimo Kosovelova, Jurčičeva ali Plečnikova.

Maistrova (virtualna) pot kot vseslovenski projekt

Maistrova (virtualna) pot ima pravzaprav že dolge brke. Leta 2017 sva si jo zamislili s Katarino Mahnič kot del evropskega projekta v okviru programa Evropa za državljane, Evropski zgodovinski spomin z naslovom Kocka je padla. Na žalost ni padla na pravo stran in projekt ni bil sprejet.

Sedanjo, leta 2021 dokončano, spremenjeno in dopolnjeno podobo pa je pod vodstvom Medobčinskega muzeja Kamnik (katerega enota je Maistrova rojstna hiša) ustvarilo 15 kulturnih ustanov iz vse Slovenije:

Hodnik pred Maistrovo knjižnico v Univerzitetni knjižnici Maribor s povečavami družinskih fotografij (Foto: Zora Torkar)

Arhiv Republike Slovenije, Dolenjski muzej Novo mesto, Koroški pokrajinski muzej Slovenj Gradec, Gorenjski muzej, Medobčinski muzej Kamnik, Muzej novejše zgodovine Slovenije, Muzej narodne osvoboditve Maribor, Muzej novejše zgodovine Celje, Narodni muzej Slovenije, Narodna in univerzitetna knjižnica, Pokrajinski arhiv Maribor, Pokrajinski muzej Maribor, Univerzitetna knjižnica Maribor, Vojaški muzej Slovenske vojske, Zgodovinski arhiv na Ptuju; s pomembnim deležem družine Maister. Glavni namen Maistrove poti je ostal enak, kot je bil: s pomočjo spleta povezati kraje, v katerih je Maister živel in deloval, ter ustanove, ki hranijo kakršno koli gradivo ali spomin o njem. Tako bi na enem mestu zbrano gradivo o Maistrovem življenju in delu s pomočjo sodobne IKT (informacijsko-komunikacijske tehnologije) ponudilo svežo in bogato predstavitev Maistrove osebnosti.

Projekt Maistrova pot zaznamujeta dva poudarka: geografsko-življenjski zorni kot in pa združitev 15 ustanov, ki predstavljajo svoje gradivo, dokumente, fotografije, predmete, snovno in nesnovno dediščino o generalu in pesniku. Že za oko pa je Maistrova pot lepa, pregledna in privlačno oblikovana, kar je premišljeno in skrbno delo novega spleta – Agencije za spletne storitve Atribut.

In zdaj na pot. V brskalnik vtipkamo ime Maistrova pot in kliknemo nanj. Pred nami se pojavi sam general (animirani lik, ki ga je po lastni zamisli imenitno upodobil Ciril Horjak) ter nas s široko kretnjo povabi, naj vstopimo skozi vrata njegove rojstne hiše. Takoj zatem zagledamo zemljevid Slovenije s kraji, v katerih je general bival, deloval, počitnikoval oz. hranijo kakršen koli spomin nanj. Odločimo se lahko za popotovanje po geografskih točkah na zemljevidu, ki so obenem tudi točke Maistrovega življenja, ob kliku nanje se nam odpira 14 krajevnih zgodb, ki nas s povezavami pripeljejo do tematskih vsebin s posameznimi razdelki. Druga možnost za ogled barvite freske o življenju moža, ki v Slovencih še po stotih letih zbuja občudovanje in ponos, se ponuja s seznamom menijev in podmenijev z že omenjenimi krajevnimi zgodbami in tematskimi sestavki; ta se nam odpre s klikom na oranžne črtice na desni strani ob zemljevidu. Tematska besedila pa lahko najdemo tudi nekoliko nižje pod zemljevidom Slovenije.

Čar in živahnost spletni strani poleg animiranega Maistrovega lika dodajata še kotiček za mlade, ki je delno interaktiven (mlajši rod se lahko zabava in kaj nauči), in sklop Aktualno, v katerem so objavljeni različni dogodki, prireditve, novice o vsem, kar se navezuje na generala. Svežino in živost virtualne poti bo mogoče ohranjati tudi z novimi vsebinami, ugotovitvami, podatki in gradivom o tej tematiki, saj je projekt odprt za nadaljnje raziskovanje in dopolnjevanje. Načrti in želje vseh sodelavcev pa so na zemljevid Maistrove poti zarisati tudi kraje na tujem, kjer je Maister študiral ali služboval, ter raziskati arhive posebej v Celovcu, Velikovcu, na Dunaju in v Beogradu. Morda bi s tem odgovorili na kakšno občutljivo vprašanje o generalovih odločitvah in dejanjih, ki še vedno vznemirjajo strokovnjake in laike doma in čez mejo v Avstriji.

Izza kulisja ali: kako smo *trasirali* Maistrovo pot

Ker je človeški spomin precej luknjičast in prilagodljiv, imam na srečo odlomke iz dnevnika *Zapiski iz*

Maistrov pogreb leta 1934 v Mariboru, kolona na Starem mostu (Hrani: Univerzitetna knjižnica Maribor)

Maistrove hiše, ki ga pišem, odkar je leta 2013 generalova hiša odprla svoja vrata za obiskovalce. V njem sem o trasiranju Maistrove poti med drugim zapisala takole:

»***December 2020*** *Danes sem o virtualni Maistrovi poti po telefonu govorila z Jožetom Podpečnikom, kustosom iz Narodnega muzeja Slovenije. Razmišljala sva, kako bi virtualni projekt pozneje nadgradili kot pohodniško pot, mogoče podobno Juliani. Dobra ideja je, da je razdeljena v več etap, kar bi prišlo prav tudi pri Maistrovi pohodniški poti. Rudolf Maister tak projekt zagotovo potrebuje, da bo stopil med Slovence kot mož, ki bi ga morali poznati vsi. Kakšen glas o njem pa bi morali poslati tudi po Evropi, saj meje, ki jih je spreminjal in postavljal, niso bile samo slovenske, ampak so spremenile zemljevid Srednje Evrope po veliki vojni.*«

Na začetku leta 2021 se je 15 kulturnih ustanov iz vse Slovenije (muzejev, arhivov in knjižnic) z vso resnostjo odločilo, da bo na »svitlo dalo« virtualno Maistrovo pot. Vodilno vlogo je prevzel Medobčinski muzej Kamnik in njegova direktorica mag. Zora Torkar. Ožja delovna skupina oz. strokovni odbor (mag. Jože Podpečnik in Renny Rovšnik (NMS), dr. Marko Štepec (MNZS), mag. Zvezdan Markovič (Vojaški muzej SV), dr. Vlasta Stavbar (UMK), mag Zora Torkar in Alenka Juvan (MMK)) pa je projektu začrtal smernice in mu pozneje določal ritem. Po mnenju vseh sodelujočih bi morala biti Maistrova pot razgibana glede na količino in raznovrstnost gradiva ter željo in namen, da bi bil projekt privlačen za laično občinstvo, za strokovnjake pa dobro izhodišče za nadaljnje raziskave. Sodelavci iz posameznih ustanov, ki so se z Maistrovo zgodbo

Spomenik borcem za severno mejo v Mestnem parku v Mariboru, avtor Drago Tršar, 1958 (Foto: Vladimir Ristić)

ukvarjali že prej oz. je bila ta dediščina in skrb zanjo del njihove poklicne poti, so sestavili seznam o tem, kaj vse o generalu hranijo njihove ustanove, ter se nato lotili podrobnejšega raziskovanja. Zatem pa so ob upoštevanju navodil strokovnega odbora napisali kratke zgodbe, primerne za objavo na spletu.

Sestanki, srečanja, dogovarjanja in razprave o projektu so zaradi zdravstvenih razmer, ki jih je v preteklem letu povzročil kovid, večinoma potekali po Zoomu, vsak teden, izmenično: enkrat se je srečal strokovni odbor in spet drugič vsi sodelavci. Tole je še en moj zapis v dnevniku iz tistega časa:

»***Marec 2021*** *Strokovni odbor se kdaj pa kdaj sestane tudi v živo; največkrat v Maistrovi rojstni hiši ali pa v Narodnem muzeju Slovenije. Veliko dela nas še čaka, ugotavljamo, ko pregledujemo prispelo gradivo, najbrž tudi nekaj zapletov, za katere upamo, da jih bomo uspešno razpletli. Vendarle lahko z veseljem zapišem, da smo vsi vpleteni močno zagrizli v delo, da seznam hranjene dediščine raste in da so najbolj zagnani že začeli sestavljati portretne zgodbe s teksti, fotografijami, dokumenti o Maistrovem življenju in delu. Ekipa sodelavcev je odlična, prav tako njeno jedro oz. strokovni odbor. Ob zagatah in težavah je vedno tudi veliko humorja in anekdot. Prav simpatična je bila, denimo, tale: Ob zadnjem srečanju v Narodnem muzeju Slovenije je imel Jože Podpečnik rojstni dan. Prinesla sem mu Mozartove kroglice s pripombo, da niso Maistrove, so pa vsaj na m. Marijan Rupert, sodelavec iz Nuka, pa je takoj dobil idejo, da bi za nov Maistrov spominek lahko predlagali kar Maistrove kugle.«*

Na koncu je bilo treba vse gradivo za projekt in precej raznoliko spominsko dediščino povezati v harmonično celoto. Uredniško vlogo sva prevzeli z direktorico MMK Zoro Torkar. Usklajevali sva besedila, da bi bila celota čim bolj jasna in razumljiva, ter izbirali fotografije in dokumente. Mislim, da sva si, ko sva pristavili zadnjo pičico, kot je vedno v uvodu v vsako zgodbo v na filmsko platno prenesenem *Dekameronu* izjavil njegov avtor mojster Boccaccio, zares oddahnili. Prav tako celotna ekipa Maistrove poti. Zatem sta se besedila lotila še lektorica in prevajalec v angleščino; tako da se bodo po Maistrovi poti lahko vsaj virtualno sprehodili tudi tujci. Povsem zadnje dejanje projekta pa so opravili postavljavci spletne strani.

Maistrovo pot smo predstavili 29. oktobra 2021 ob 11. uri v muzeju na Zapricah, na dan, ko je bila leta 1918 ustanovljena Država Slovencev, Hrvatov in Srbov. Simbolično zaznamovan datum smo izbrali zaradi povezanosti z generalom, nastajanjem novih meja in novih držav po razpadu avstro-ogrske monarhije na zemljevidu Evrope na začetku 20. stoletja. Člani strokovnega odbora smo spregovorili o strukturi projekta ter predstavili nastajanje in posamezne dele poti. Drugo ovekovečenje pa se je zgodilo 23. novembra, na praznik Rudolfa Maistra, v oddaji Studio ob 17^{h} na prvem programu Radia Slovenije. Oddajo z naslovom *Pot Rudolfa Maistra – premikanje meja takrat in danes* je vodil novinar in urednik iz mariborskega dopisništva Stane Kocutar. Njegovi sogovorniki pa smo bili: mag. Zora Torkar, dr. Vlasta Stavbar, dr. Marko Štepec in Alenka Juvan.

Zamisel o virtualnem projektu Maistrova pot je zrasla iz spoznanja, da bi morala Rudolfa Maistra bolje poznati predvsem mlada generacija, da bo v svetu globalizacije imela temelje za svojo samozavest in identiteto. Čeprav v Maistrovo hišo zaradi šolskih programov prihaja vse več otrok, je med mladim rodom, pa tudi med nekoliko starejšim, še vedno veliko takih, ki jih vanjo na obisk (še) ni bilo. Zakaj ne? Najpogostejši odgovor je bil, da jih muzeji in rojstne hiše, urejene v tradicionalni maniri poudarjanja etnografske dediščine, ne zanimajo. In vsemu temu potencialnemu občinstvu je namenjen ta virtualni koncept predstavljanja preteklosti, ki ga omogoča uporaba sodobne tehnologije.

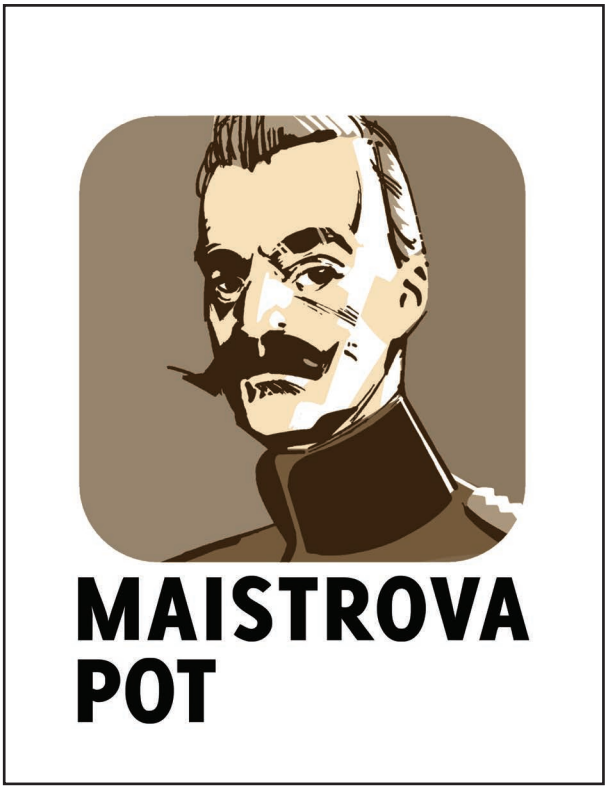

Eden izmed Maistrovih portretov za logotip Maistrove poti, avtor Ciril Horjak

Po drugi strani pa naj bi bila tako zasnovana Maistrova pot s sintezo podatkov in posledično izvirno večnivojsko perspektivo zanimiva tudi zaradi možnosti za nov pogled na Maistrovo osebnost in njegov čas. Za strokovnjake pa spodbudno izhodišče za nadaljnje raziskovanje.

Viri in literatura

Maistrova (virtualna) pot. Kamnik 2021: MMK.

Zapisniki in vabila za projekt Maistrova (virtualna) pot, Kamnik 2021.

Dnevnik *Zapiski iz Maistrove hiše.*

Mateja KOS, 2010: *Muzej, poslanstvo in vloga v sedanjosti: obči del strokovnega izpita v muzejski dejavnosti.* Ljubljana: Ministrstvo za kulturo.

Verena PERKO, 2012: Sodobni muzej je medij. V: *Pogledi*, 3/9.

Verena PERKO, 2013: O pravici do aktivnega soustvarjanja kulture, dediščina (in muzeji) so ljudje. V: *Pogledi*, 4/21.

Verena PERKO, 2014: *Muzeologija in arheologija za javnost: muzej Krasa.* Ljubljana: Založba Kinetik, zavod za razvijanje vizualne kulture.

Verena PERKO, Nadja TERČON, 2016: Kdor poseka korenine, zaman pričakuje plodove. I. Mednarodni kongres slovenskih muzealcev. V: *Muzeji, dediščina in kulturna krajina, zbornik Acta.*

Tomislav ŠOLA, 1999: Uvod v mnemozofijo kot splošno teorijo o dediščini. V: *Argo, časopis slovenskih muzejev*, 42/ 1.

Lili ŠTURM, 2012: Muzej in nove priložnosti v primežu sodobne družbe. V: *Argo, časopis slovenskih muzejev*, 55/1.

Urša VALIČ, Tina PALAIĆ, 2014: Širjenje vloge muzejev in muzealcev. V: *Pogledi*, 5/11.

Florjana Uršič[1]
Knjižnica Franceta Balantiča Kamnik
jana.ursic@ kam.sik.si

Pregledni znanstveni članek

Bibliografija serijskih publikacij na Kamniškem

Bibliografija serijskih publikacij na kamniškem vsebuje bibliografske opise 104 serijskih publikacij, ki so povezane z območjem občine Kamnik. Popisani so časopisi in glasila društev, krajevnih skupnosti, družbenopolitičnih organizacij, delovnih organizacij in splošna lokalna glasila ter Kamniški zbornik.

Namen bibliografije je narediti čimbolj popoln popis serijskih publikacij, ki so izhajale na območju občine Kamnik in vsebujejo podatke in informacije s tega področja. Serijske publikacije so tudi vir za raziskovanje lokalne zgodovine, saj odražajo dogodke in življenje ljudi v določenem obdobju.

Bibliografija obsega bibliografske opise serijskih publikacij in dve kazali: imensko kazalo urednikov in vsebinsko kazalo.

Ključne besede: bibliografija, serijska publikacija, občina Kamnik

The bibliography of serial publications in Kamnik contains bibliographic descriptions of 104 serial publications related to the area of the Municipality of Kamnik. Newspapers and newsletters of associations, local communities, socio-political organisations, labour organizations and other local newsletters and the Kamnik Journal are listed. The purpose of this bibliography is to create the most comprehensive inventory of serial publications that were published in the Municipality of Kamnik that contain data and information from this area. Serial publications are also a source for researching local history, as they reflect the events and lives of people over a period of time.

The bibliography includes bibliographic descriptions of serial publications and two indexes: the index of editors and the table of contents.

Key words: bibliography, serial publication, Municipality of Kamnik

Uvod

Kamnik je mesto z bogato zgodovino. Utrinki iz njegovega družbenega, političnega, družabnega in vsakdanjega življenja so zbrani v številnih glasilih, ki so izhajala na Kamniškem. Že v začetku 20. stol. je izhajal časnik *Kamničan,* ki je bil priloga časniku *Naš list*. V Kamniku je bila močno razvita industrija. Industrijski obrati in podjetja so imela svoja glasila, katerih namen je bil informiranje delavcev o vseh dogodkih v kolektivu. Nekatera glasila prinašajo zgolj podatke o poslovanju podjetja, medtem ko druga objavljajo najraznovrstnejše novice, povezane z delavci ali okoljem, v katerem podjetje deluje. V nekaterih glasilih pa so poskrbeli tudi za razvedrilo delavcev, zato so v njih tudi križanke, uganke in šale. Največ serijskih publikacij je izhajalo v 70 in 80 letih prejšnjega stoletja. Močno so bila zastopana tudi glasila družbenopolitičnih organizacij. V zadnjih 20 letih so začela izdajati svoja glasila društva in krajevne skupnosti, povečalo pa se je tudi število glasil s splošno vsebino o dogajanju na Kamniškem.

Namen bibliografije je narediti čim bolj popoln popis serijskih publikacij, ki so izhajale na območju občine Kamnik in vsebujejo podatke in informacije s tega področja. Serijske publikacije so tudi vir za raziskovanje lokalne zgodovine, saj odražajo dogodke in življenje ljudi v določenem obdobju.

Pri sestavljanju bibliografije smo upoštevali časopise in glasila društev, krajevnih skupnosti, družbenopolitičnih organizacij, delovnih organizacij in splošna lokalna glasila. V bibliografijo smo vključili *Kamniški zbornik,* ki izhaja periodično in prinaša strokovne prispevke o lokalnem okolju. Nekaj glasil ni izšlo na območju Kamnika, vendar vsebujejo informacije o tem območju, npr. Donitovi razgledi prinašajo informacije o delovanju tovarn TOZD Trival in TOZD Kemostik iz Kamnika. Prav tako je vključen Maistrov glas, ki vsebuje prispevke Društva general Maister Kamnik. Bibliografija vključuje tudi spletne portale, ki imajo mednarodno standardno številko za serijske publikacije – ISSN.

Nismo vključili šolskih in vrtčevskih glasil ter strokovnih glasil, ki samo izhajajo na tem območju in ne prinašajo informacij o lokalnem okolju, npr. *Logika in razvedrilna matematika, Dakar, ...* Ne glede na vsebino pa smo vključili vsa glasila, ki so izšla pred letom 1945.

V bibliografiji so popisane le serijske publikacije, dostopne v slovenskih knjižnicah, torej so opisane v vzajemnem katalogu COBIB, v *Slovenski bibliografiji* ali pa jih hrani domoznanska zbirka Knjižnice Franceta Balantiča Kamnik ali Medobčinski muzej Kamnik.

Bibliografija obsega bibliografske opise serijskih publikacij in dve kazali.

Bibliografski opisi so izdelani v skladu z mednarodnim standardnim bibliografskim opisom serijskih publikacij in drugih kontinuiranih virov ISBD(CR).[2]

Podatke o času izhajanja smo našli tudi v uvodnikih glasil ali v glasilih, ki so izšla ob obletnicah. Opisu so dodane opombe in uredniki. Na koncu bibliografskega opisa je dodana kratica, ki vsebuje podatek o lokaciji gradiva.

Serijske publikacije, ki vsebujejo COBISS.SI-ID številko, imajo zapise v vzajemnem katalogu, ki omogoča iskanje po fondih 680 slovenskih knjižnic, ki so vključene v vzajemni katalogizacijski sistem COBISS.SI. Te zapise smo v bibliografijo prevzeli iz vzajemnega kataloga. Vpogled v javno dostopni katalog slovenskih knjižnic COBISS+ prinaša podatek, katere knjižnice v Sloveniji hranijo posamezno serijsko publikacijo. Vključene so tudi serijske publikacije, ki jih hrani Knjižnica Franceta Balantiča Kamnik.

Serijske publikacije, ki imajo dodano kratico KFBK, hrani domoznanska zbirka Knjižnice Franceta Balantiča Kamnik in zanjo ni zapisa v sistemu COBISS.SI. Starejša glasila, ki jih hrani KFBK, so pogosto nepopolna.

Glasila s kratico MMK hrani Medobčinski muzej Kamnik in prav tako nimajo zapisa v sistemu COBISS.SI.

1 Univerzitetna diplomirana bibliotekarka.

2 Ločilo med posameznimi območji je zapisano v obliki kot ga uporabljamo v vzajemni bazi COBIB.

Bibliografske enote so urejene po abecedi stvarnih naslovov serijskih publikacij.

Bibliografiji sta dodani dve kazali. Imensko kazalo je urejeno po abecedi glavnih oz. odgovornih urednikov ter članov uredništva. Člane uredništva smo navedli le v primerih, ko glasilo ni imelo urednika. V vsebinskem kazalu so serijske publikacije razvrščene v pet sklopov. V prve štiri sklope so uvrščene publikacije glede na izdajatelja in vsebino, poseben sklop so publikacije, ki so izšle pred letom 1945. Znotraj sklopa je kazalo urejeno po abecedi stvarnih naslovov serijskih publikacij.

Bibliografija

BAJTAR : vestnik planinskega društva Bajtar Velika Planina. - Št. 1 (1989)- št. 10 (1997). - Velika Planina : Planinsko društvo Bajtar, 1989-1997. - 21 cm
Letnik
COBISS.SI-ID 67768832 **1**

BILTEN - Let. 1, št. 1 (2012/2013)- . - Kamnik : Kegljaški klub Kamnik, 2013- . - 30 cm
Letnik
Ur. Uroš Zupanc; od (2018/2019) Štefan Flerin
KFBK **2**

BILTEN: informacije o dejavnosti občinske konference ZSM Kamnik. - (197?)-(197?). - Kamnik : Občinska konferenca ZSM, 197?-197?. - 29 cm
Občasno. - Edina dostopna št. (apr. 1975)
Ur. (apr. 1975) Sonja Hribovšek, Danica Simšič
KFBK **3**

BRIGADIR. - (1974)-(197?). - Kamnik : Mladinska delovna brigada dr. Orožna, 1974-197?. - 29 cm
Občasno. - Podnasl. 1975: MDA Kamniško sedlo '75; podnasl. 1976: Mladinska delovna akcija Dom upokojencev '76. - Zadnja dostopna št. (1976)
Ur. (1975) Zdenka Povše; (1976) Zdenka Povše, Rajko Kalan, Irena Cerkvenik, Simon Kladnik
KFBK **4**

CERKVENI vestnik kamniške, mekinjske in neveljske župnije. (1934)-(1941)- Kamnik ; Mekinje ; Nevlje : Župnija, 1934-1941. - 30 cm
Občasno
Ur. Viktor Čadež
COBISS.SI-ID 1100132446 **5**

DELEGATSKO glasilo. - Št. 1 (1984)-št. 3 (1986). - Kamnik : Skupščina občine, 1984-1986. - 29 cm
Mesečnik
COBISS.SI-ID 35165440 **6**

DOMAČE Titanovice: interno glasilo podjetja Dom-Titan . - Let. 1, št. 1 (okt. 2019)- . - Kamnik : Dom-Titan, 2019- . - 30 cm
Letnik
Ur. Demitrij Perčič
Op.: Ur. v uvodniku zapiše: »Po 30 letih je pred vami Titanovo glasilo ...«
MMK **7**

DOMŽALSKE novice. - Let. 1, št. 1 (1993)-let. 7, št. 1 (14. jan. 1999). - Domžale : Clip, 1993-1999. - 30 cm
Štirinajstdnevnik
Nadaljuje se kot: Novice : Domžale, Kamnik, Mengeš, Trzin, Komenda, Moravče, Lukovica
Ur. Rajko Gerič
COBISS.SI-ID 62718464 **8**

DONITOVI razgledi : glasilo delovne skupnosti kemične industrije Donit - Medvode. - Let. 1, št. 1 (1966)-let. 25, št. 6 (1990). - Medvode : Donit, 1966-1990 . - 34 cm
Mesečnik
Ureja uredniški odbor, ur. Dušan Ferjančič; od št. 8 (1975) Ivan Luštrek; od št. 12 (1978) Franc Capuder; od št. 12 (1981) Ivan Regoršek; od št. 8 (1988) Brane Praznik
COBISS.SI-ID 76422407 **9**

DUPLIČAN : glasilo KS Duplica. - Let. 1, št. 1 (dec. 2009)- . - Duplica : Krajevna skupnost, 2009- . - 30 cm
Letnik. - Glasilo 2011 ni izšlo. - Zadnja dostopna št. 4 (2013)
Ureja uredniški odbor, ur. Špela Ašenberger; od (2013) Špela Bagon
COBISS.SI-ID 2508454 **10**

GLAS gora : - (1951)-(195?); št. 1 (jul. 1984)-(198?). - Kamnik : Planinsko društvo, 1951-198?. - 30 cm
Občasno. - Št. iz l. (1951-195?) niso dostopne. – Zadnja dostopna št. (1989)
Ur. (1951) Albert Čebulj; od (1984) ureja uredniški odbor; ur. od št. 2 (1984) Stane Močnik
COBISS.SI-ID 216409088 **11**

GLAS Komune: glasilo občinskega odbora Socialistične zveze delovnega ljudstva Kamnik. -Št. 1 (1961)-(196?). - Kamnik : Občinski odbor SZDL, 1961-196?. - 30 cm
Mesečnik. - Zadnja dostopna št. 5 (1961)
Ur. Danilo Cerkvenik
KFBK **12**

GLAS Motnika : glasilo družbeno-političnih organizacij in društev v KS Motnik. - Motnik : Družbeno-politične org. in društva v KS, 1979-198?. - 30 cm
Četrtletnik. - Zadnja dostopna št. 13 (1981)
COBISS.SI-ID 13728822 **13**

GLASILO delovne skupnosti »Titan« Kamnik. - Leto 1, št. 1 (1974)-leto 2, št. 3 (1975). - Kamnik : Titan, 1974-1975. - 34 cm
Občasno
Nadaljuje se kot: Titan v besedi in sliki
Ureja pripravljalni odbor; ur. Janez Brlogar
COBISS.SI-ID 110387968 **14**

GLASILO : Dom upokojencev Kamnik. - Št. 1 (1980)-(199?). - Kamnik : Dom upokojencev, 1980-199?. - 30 cm
Letnik. - Edina dostopna št. 15 (1991)
KFBK **15**

GLASILO Stol: glasilo delavcev industrije pohištva Stol Kamnik - Leto 32, avg./sept. (1985)-leto 36, dec. (1989). - Duplica : Stol, 1985-1989. - 41 cm
Mesečnik; kasneje letnik. - Nadaljuje štetje predhodnika
Je nadaljevanje: Stol (1954-1985)
Ureja uredniški odbor, ur. Ciril Sivec, Franc Pestotnik; od št. 1 (1986) Ciril Sivec
COBISS.SI-ID 29625601 **16**

GRADIVO / Občinski svet. - Št. 1 (1995)-št. 11 (2015). - Kamnik : Občina, 1995-2015
Občasno
COBISS.SI-ID 5217433 **17**

INFORMACIJE. - Št. 1 (1968)-(196?). - Kamnik : Temeljna izobraževalna skupnost , 1968-196?. - 30 cm
Občasno. - Zadnja dostopna št. 2 (1968)
KFBK **18**

INFORMATOR / Medobčinsko društvo invalidov. - Št. 1 (2000)- . - Kamnik : Medobčinsko društvo invalidov, 2000- . - 21 cm
Letnik. - Zadnja dostopna št. 18 (2017)
Ur. Jože Gorjan; Janez Sedušak; od št. 18 (2017) ureja uredniški odbor: Jože Gorjan, Marija Mošnik, Emilija Kragelj
KFBK **19**

INFORMATOR / Občinski svet ZSS. - Št. 1 (1984)-(198?). - Kamnik : Občinski svet ZSS, 1984-198?. - 30 cm
Občasno. - Zadnja dostopna št. 1 (1985)
Ur. Božidar Spruk
KFBK **20**

INFORMATOR / Študentski klub Kamnik. - (199?)- . - Kamnik : Študentski klub, 199?- . - 15 x 21 cm
Občasno. - Format se spreminja. - Zadnja dostopna št. pomlad (2011)
Dostopno tudi na: http://www.skk.si/novice/ (jan. 2016-). - Ur. od (2005) Gregor Kosec; od (2011) Gregor Pogačnik
COBISS.SI-ID 126007296 **21**

INFORMATOR / Krajevna skupnost Šmarca. - (198?)-(198?). - Šmarca : Krajevna skupnost, 198?-198?. - 29 cm
Občasno. - Zadnja dostopna št. (28. 2. 1986)
KFBK **22**

INFORMATOR : glasilo delovne skupnosti obrtno montažnega podjetja Zarja, Kamnik. – (197?)-(197?). - Kamnik : Zarja, 197?-197?. - 31 cm
Občasno. - Edina dostopna št. 11 (1977)
COBISS.SI-ID 127422464 **23**

INFORMATOR : Kemijska industrija »Kamnik« - Let. 1 (1986)-(1986). - Kamnik : Kemijska industrija »Kamnik«, 1986. - 24 cm
Občasno
COBISS.SI-ID 327417351 **24**

INFORMATOR : predlogi in informacije zborom delavcev Titan. - (1976)-(1976). - Kamnik : Titan, 1976. - 29 cm
Občasno. - Edina dostopna št. (1976)
COBISS.SI-ID 328389639 **25**

INFORMATOR : Utok. - št. 1 (1973)-št.18 (1976). - Kamnik : Utok, 1973-1976. - 29 cm
Mesečnik. - Informator je izhajal kot priloga »Kamniškega usnjarja«
Op.: Vsebuje poslovna poročila.
KFBK **26**

IZ vaše knjižnice : glasilo Knjižnice Franceta Balantiča Kamnik. - Let. 1, št. 1 (avg. 2015)-let. 2, št.2 (2016). - Kamnik : Knjižnica Franceta Balantiča, 2015-2016. - 30 cm
Polletno
Ur. Andrej Kotnik
COBISS.SI-ID 6542489 **27**

KAJ, kje, kam : specialna revija za informacije in zanimivosti. - Št. 1 (1992)-št. 12 (1994). - Kamnik : Studio D, 1992-1994. - 33 cm
Občasno. - Nasl. od št. 1 (1993): Kaj, kje, kam, kdo
Ur. Daniel Artiček ml.
COBISS.SI-ID 36098816 **28**

KAM, kje, kaj? : katalog turistične ponudbe Kamnik. - (1993)-(1995). - Kamnik : Občina, 1993-1995. - 21 cm
Letnik
Nadaljuje se kot: Vodnik po Kamniku in okolici: kam, kje, kaj
KFBK **29**

KAMNIČAN. - Leto 1, št. 1 (10. jun. 1905)-leto 3, št. 58 (28. dec.1907). - V Kamniku : Hinko Sax, 1905-1907 (Tiskarna A. Slatnar). - 31 cm
Tednik
Dostopno tudi: https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:doc-WNA4QJ19
Ur. Hinko Sax
COBISS.SI-ID 1291635 **30**

KAMNIČAN : izšel o priliki proslave 50-letnice obstoja Narodne čitalnice v Kamniku. - (7. sep. 1919). - V Kamniku : Ant. Slatnar, 1919. - 31 cm
Enkratna izdaja
Dostopno tudi: http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:spr-A6Z3HRQ2
Ur. Anton Slatnar
COBISS.SI-ID 269127168 **31**

KAMNIČAN : izhaja za časa občinskih volitev v nedoločenih rokih. - (1921). - V Kamniku : Krajevni organ JDS, 1921. - 37 cm
Občasno
COBISS.SI-ID 230679552 **32**

KAMNIČAN : izhaja ob priliki obrtne razstave za srez Kamnik v Kamniku, združeno s »Kamniškim tednom«. - Št. 1 (20. jul. 1935)-št. 2 (3. avg. 1935). - V Kamniku : Tujsko-prometno društvo, 1935. - 31 cm
Občasno
Dostopno tudi: http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:spr-8Y80BRAB
Ur. Lojze Peterlin
COBISS.SI-ID 243864832 **33**

KAMNIČAN : ob priliki 70 letnice izdala Narodna čitalnica v Kamniku. - (16. jul. 1939). - V Kamniku : Narodna čitalnica, 1939. - 31 cm
Enkratna izdaja
Dostopno tudi: https://www.dlib.si/details/URN%3aNBN%3aSI%3aspr-5TYLA4IP
COBISS.SI-ID 1548147 **34**

KAMNIČAN.SI [Elektronski vir]: informativni portal Kamnik. - Spletno mesto. - Nov. (2008)-dec. (2013). - Laze v Tuhinju : Vizija - agencija za komuniciranje, 2008-2013
Se sproti spreminja in dopolnjuje. - Nasl. z nasl. zaslona. - Opis vira z dne 20. 5. 2010
Način dostopa (URL): http://www.kamnican.si/
Ur. Damjan Hančič, od (1.10.2013) Primož Zupan[3]
Op.: Elektronski vir na naslovu http://arhiv.www.kamnican.si/ ni več dostopen (11. 3. 2014).
COBISS.SI-ID 31301165 **35**

KAMNIČANKA : časopis občine Kamnik. - Leto 1, št. 1 (15. jan. 2016)- . - Kranj : Gorenjski glas ; Kamnik : Občina [ustanovitelj], 2016- . - 42 cm
Dvakrat mesečno
Je nadaljevanje: Kamniški občan
Dostopno tudi: http://www.kamnik.si/kamnican-ka (Arhiv: Kamniški občan 2009-2015, Kamničanka 2016-) Ur. Jasna Paladin
COBISS.SI-ID 283067648 **36**

KAMNIK.INFO [Elektronski vir]. - Spletno mesto. - Okt. (2001)- . - Kamnik : Ars Nova Ustvarjalna Skupnost, 2001-2008 ; Golice : I. Čebašek, 2014 -
Se sproti spreminja in dopolnjuje. - Nasl. z nasl. zaslona. - Opis vira z dne 9. 7. 2018. - Od jan. 2008 do sept. 2014 portal ni bil aktiven; od 29. sept. 2014 ponovno aktiven
Način dostopa (URL): http://www.kamnik.info/
Ur. Iztok Čebašek[4]
COBISS.SI-ID 7906906 **37**

KAMNIŠKE novice : informativno razvedrilna revija. - Let. 1, št. 1 (1997)-št. 188 (2015). - Kamnik : IR image, 1997-2015. - 30 cm
Mesečnik. - Ime izdajatelja se spreminja
Nadaljuje se kot: Modre novice
Dostopno tudi: https://www.modre-novice.si/arhiv-novic/
Ur. Primož Hieng; od št. 170 (2014) Mateja Štrajhar
COBISS.SI-ID 71158528 **38**

KAMNIŠKI glas : časopis za občane in občanke Kamnika. - Let. 1, št. 1 (avg. 2009)-let. 2, št. 1 (2010). - Kranj : Gorenjski glas, 2009-2010. - 45 cm
Četrtletnik. - Priloga k: Gorenjski glas
Ur. Jasna Paladin, Marija Volčjak
COBISS.SI-ID 247203840 **39**

KAMNIŠKI občan. - Leto 1, št. 1 (1962)-leto 54, št. 20 (2015). - Kamnik : Bistrica; Kamnik : Občina [ustanovitelj], 1962-2015. - 42 cm
Dvakrat mesečno. - Podnaslov se spreminja. - Izdajatelj se spreminja
Nadaljuje se kot: Kamničanka
Dostopno tudi: https://www.dlib.si/details/URN%3aNBN%3aSI%3aspr-Z1YY5DE6
Ureja uredniški odbor; ur. France Svetelj; od št. 2 (1962) Vinko Gobec, Tanja Mavrič; od št. 6 (1962) Tina Škerjanc; od št. 8 (1962) Vinko Dobnikar, Tina Romšak; od št. 8/9 (1963) Vinko Dobnikar, Dolfe Čebulj; od št. 4(1966) Vinko Dobnikar; od št. 4 (1968) France Svetelj; od št. 5 (1974) Tomaž Jančar; od št. 8 (1977) Mira Jančar; od št. 10 (1979) Janez Pirš; št. 13 (1979) ureja uredniški odbor; ur. od št. 14 (1979) Jana Taškar; od št. 9 (1991) Janez Votek; od št. 22 (1991) Matic Romšak; od št. 20 (1993) Franc Svetelj; od št. 5 (1997) Breda Podbrežnik Vukmir; od št. 17 (1999) Saša Mejač; od št. 17 (2014) Jasna Paladin, Marija Volčjak
COBISS.SI-ID 16041474 **40**

KAMNIŠKI šport v letu ... : bilten. - (1992)-(2000). - Kamnik : Športna zveza občine, 1992-2000. - 21 cm
Letnik
Ur. Olaf Grbec
COBISS.SI-ID 6378649 **41**

KAMNIŠKI tekstilec. - Let. 1, št. 1 (1962)-let. 38/39, št. 2/1 (2000/2001). - Kamnik : Tekstilna tovarna Svilanit, 1962-2001. - 31 cm
Mesečnik; kasneje občasno. - Podnaslov se spreminja. - Format se spreminja
Ureja uredniški odbor; ur. od št.
6 (1962) Stane Makovec; od št. 2 (1963) Alojz Konda; od št. 3/4 (1977) Boris Zakrajšek; od št. 9/10 (1978) Boris Zakrajšek, Ivana Skamen; od št. 5/6 (1982) ureja uredniški odbor, od št. 11/12 (1982) Bogo Wiegele, Ivana Skamen; od št. 3/4 (1985) Bogo Wiegele, Ivana Skamen in Andrej Verbič; od št. 3/4 (1986) Mija Senožetnik, Ivana Skamen in Andrej Verbič
COBISS.SI-ID 29795585 **42**

KAMNIŠKI usnjar : glasilo kolektiva tovarne usnja Utok Kamnik. - Leto 1, št. 1 (apr. 1970)-leto 6, št. 4/5(nov. 1975). - Kamnik : Delovna skupnost tovarne Utok, 1970-1975. - 29 cm
Občasno
Ureja uredniški odbor, ur. Alojz Kleindienst; od št. 4 (1973) Mirko Desnica
COBISS.SI-ID 6867097 **43**

3 Podatke o elektronskem viru nam je posredoval dr. Damjan Hančič.

4 Podatke o elektronskem viru nam je posredoval Iztok Čebašek.

KAMNIŠKI zbornik. - 1955- . - Kamnik : Občina, 1955- . - 31 cm
Letnik (1955-1963); dvoletnik (1965-1969, 1996-). - Prvotni izd.: Muzej. - Format se spreminja. - Od 1970 - 1995 ni izhajalo
Dostopno tudi: http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:spr-RKM7TNOP (Arhiv: 1955-2012).
Ureja uredniški odbor, ur. Avguštin Lah; od (1958) Zvone Verstovšek; (1961) Zvone Verstovšek, Ivo Lipar; od (1962) Zvone Verstovšek; od (1996) Marjeta Humar
COBISS.SI-ID 31001089 **44**

KAMNIŠKO-domžalske novice : informativno razvedrilna revija. - Let. 1, št. 1 (jun. 2000)-let. 1, št. 6 (dec. 2000). - Kamnik : IR IMAGE, 2000. - 30 cm
Mesečnik
Ur. Mirjam Kepic; od št. 3 (2000) Primož Hieng
COBISS.SI-ID 108768256 **45**

KAMNIŠKO-komendski biografski leksikon [Elektronski vir]. - El. baza podatkov. - 2013- . - Kamnik : Knjižnica Franceta Balantiča, 2013-
Se sproti spreminja in dopolnjuje. - Nasl. z nasl. zaslona. - Opis vira z dne: 22. 11. 2013
Način dostopa (URL): http://www.leksikon.si/
Ur. Andrej Kotnik
COBISS.SI-ID 270240512 **46**

KAOLIN: glasilo Delavskega sveta Rudnika kaolina Črna pri Kamniku. - Št. 1/5 (1962)-(197?). - Črna pri Kamniku : Rudnik kaolina, 1962-197?
Občasno. - Zadnja dostopna št. 1 (1971)
Ureja uredniški odbor, ur. Trobentar Adolf; od št. 5 (1970) Jože Štritof; od št. 6 (1970) ureja uredniški odbor; od št. 9 (1970) Jože Štritof, od št. 1 (1971) ureja uredniški odbor
KFBK **47**

KLUBSKE novice : glasilo Golf kluba Arboretum. - št. 1 (1997). - Volčji Potok : Golf klub Arboretum, 1997. - 30 cm
Občasno
Ur. Janez Železnikar
COBISS.SI-ID 73459200 **48**

KRAJAN : glasilo organizacij in društev Krajevne skupnosti Tuhinj. - Let. 1, št. 1 (1978)-(198?). - Zgornji Tuhinj : Krajevna skupnost Tuhinj, 1978-198?. - 30 cm
Mesečnik. - Zadnja dostopna št. 3/4 (1981)
Ureja uredniški odbor, ur. Jernej Kadunc, Ivan Hribar; od št. 10/11 (1979) Ivan Hribar; od št. 11/12 (1980) Jernej Kadunc, Ivan Hribar
COBISS.SI-ID 6863769 **49**

KRATKOČASNIK : prvi slovenski časopis za otroke. - Let. 1, št. 1 (jun. 1993)-let. 2, št. 30 (1994). - Kamnik : Harlekin, 1993-1994. - 47 cm
Štirinajstdnevnik
Ur. Primož Hieng
COBISS.SI-ID 35123456 **50**

KULTURATOR : mesečni časopis za vsakdanjo rabo : programski mesečnik Doma kulture Kamnik. - Let.1, št. 1 (2002/2003)-let. 3, št. 8 (2004/2005). - Kamnik : Kulturno društvo Priden možic, 2002/2003-2004/2005. - 34 cm
Mesečnik
Ur. Ana Duša, Goran Završnik, od št. 5 (2002/2003) Goran Završnik; posebna izdaja avg. (2003/2004) Ana Duša in Goran Završnik, od št. 4 (2003/2004) Goran Završnik
COBISS.SI-ID 127273216 **51**

MAISTROV glas : glasilo Zveze društev general Maister. - Št. 1 (2011)- . - Ljubljana : Zveza društev general Maister, 2011- . - 30 cm
Četrtletnik
Dostopno tudi:
http://zvezadgm.net/maistrov_glas.htm
Ureja uredniški odbor: Matjaž Brojan, Mitja Meršol, Franci Svetelj, Janko Šertel in Dušan Vodeb; št. 1 (2013) Matjaž Brojan, Mirjana Furlan, Mitja Meršol, Franci Svetelj, Jelka Šertel, Janko Šertel in Dušan Vodeb; od št. 2 (2013) Matjaž Brojan, Mitja Meršol, Franci Svetelj, Jelka Šertel, Janko Šertel in Dušan Vodeb; od št. 3 (2017) Matjaž Brojan, Mitja Meršol, Franci Svetelj, Janko Šertel in Dušan Vodeb, od št. 1 (2019) ur. Lučka Lazarev Šerbec, Janja Hleb
COBISS.SI-ID 30618205 **52**

MAMUT : informativno-satirični časopis . - Let. 1, št. 1 (dec. 2004)-let. 2, apr. (2005). - Mengeš : Gefis, 2004-2005. - 45 cm
Občasno. - Priloga Mladi mamut. - Izdajatelj se spreminja
Ur. Iztok Čebašek; ur. priloge Andreja Kališnik
COBISS.SI-ID 216863232 **53**

MEKINJČAN : glasilo Športno kulturnega društva Mekinje in Krajevne skupnosti Mekinje. - Let.1, št. 1 (2009)-let. 5, št. 5 (2013). - Mekinje : Športno kulturno društvo : Krajevna skupnost, 2009-2013. - 30 cm
Letnik
Ureja uredniški odbor: (2009) Matej Slapar, Monika Golob, Renata Semprimožnik, Damjan Hančič, Brane Golob; (2010) Zdenka Petek, Matej Slapar, Renata Semprimožnik, Damjan Hančič, Matic Smolnikar; (2011) Matej Slapar, Zdenka Petek, Jure Ftičar, Damjan Hančič, Matic Smolnikar; (2012) Matej Slapar, Andreja Humar Gruden, Jure Ftičar, Damjan Hančič, Jana Svetec; (2013) Matej Slapar, Andreja Humar Gruden, Jure Ftičar, Damjan Hančič, Jana Svetec, Jasna Paladin
COBISS.SI-ID 6379161 **54**

MLADI. - Št. 1 (1975)-(1976). - Kamnik : Občinska konferenca ZSMS, 1975-1976. - 30 cm
Občasno. - Zadnja dostopna št. 3 (1975)
Nadaljuje se kot: Viharnik
Ur. št. 3 (1975) Sonja Hribovšek, Zdenka Povše
KFBK **55**

MODRE novice. - Št. 189 (2015)- . - Kamnik : IR image, 2015- . - 30 cm
Mesečnik. - Nadaljuje štetje predhodnika
Je nadaljevanje: Kamniške novice
Dostopno tudi:
https://www.modre-novice.si/arhiv-novic/
Ur. Mateja Štrajhar
COBISS.SI-ID 281092096 **56**

MONTER: glasilo delovnega kolektiva Alprem. - Leto 1, št. 1 (1975) - leto 8, št. 1 (1982). - Kamnik : Alprem, 1975-1982. - 30 cm
Občasno. - Podnaslov se spreminja
Ureja uredniški odbor, ur. Božidar Gjurin; od št. 2 (1978) Tone Brun; od št. 4 (1979) Janez Sedušak
KFBK **57**

MOTNIŠKE novice. - Št. 1 (dec. 2000)- . - Motnik : Krajevna skupnost, 2000- . - 30 cm
Letnik. - Izdajatelj se spreminja. - Leta 2001 glasilo ni izšlo.
Dostopno tudi: http://www.motnik.net/ (arhiv 2011-)
Ureja uredništvo: (2000) Marjan Semprimožnik, Urška Orehovec, Jani Grabnar; (2002) Marjan Semprimožnik, Urška Orehovec; od (2003) Marjan Semprimožnik, Urška Orehovec, Matevž Cene; (2006) Vida Kovačič, Marjan Semprimožnik; od (2007) Jasna Paladin, Vida Kovačič, Marjan Semprimožnik; (2011) Tomaž Zupančič, Petra Zupančič, Rafko Goltnik; od (2012) Tomaž Zupančič, Petra Zupančič; od (2017) Tomaž Zupančič, Petra Zupančič, Rafko Goltnik; od (2019) Tomaž Zupančič, Petra Zupančič
COBISS.SI-ID 6669209 **58**

NAŠ dan. - Leto 1, št. 1 (1936/1937)-leto 5, št. 6 (1940/1941). - Kamnik : Konzorcij, 1936-1941. - 24 cm
Občasno
Ur. Adam Milkovič, Vinko Bitenc
COBISS.SI-ID 563059 **59**

NAŠ list : glasilo katoliške akcije v kamniškem okraju. - Let. 1, št. 1 (jan. 1930)-let. 9, št. 22 (nov. 1938). - Groblje : Misijonišče, 1930-1938. - 31 cm
Mesečnik; od 1938 štirinajstdnevnik. - Podnaslov se spreminja
Dostopno tudi: https://www.dlib.si/results/?euapi=1&query=%27keywords%3dna%c5%a1+list%27&sortDir=ASC&sort=date&pageSize=25&frelation=Na%c5%a1+list+(1930)
Ur. Jožef Godina; od št. 2 (1938) France Kokalj, od št. 12 (1938) Jože Gracar
COBISS.SI-ID 234645760 **60**

NAŠ utrip : občasnik iz Motnika. - Št. 1 (2012)- . - Motnik : Podeželsko društvo – Utrip pod lipo domačo, 2012- . - 30 cm
Letnik
Ureja uredniški odbor: Ančka Podbevšek, Špela Urh, Marina Drolc; od (2014) Ančka Podbevšek, Petra Slapnik, Marina Drolc
COBISS.SI-ID 6378905 **61**

NAŠA prizadevanja. - Let. 1, št. 1 (1970)-(197?). - Kamnik : Občinska konferenca ZMS, 1970-197?. - 30 cm
Občasno. - Zadnja dostopna št. 4 (1971)
Ur. Tone Smolnikar
KFBK **62**

NAŠE delo : glasilo delovnega kolektiva »Kamnik«. - Let.1, št. 1(1958)-let. 10, dec.(1968). - Kamnik : Podjetje »Kamnik«, 1958-1968. – 29 cm
Občasno. - Leta 1966 glasilo ni izšlo
Ureja uredniški odbor, ur. Jože Adrinek; od št. 3 (1960) Bojan Urlep; od št. 1 (1964) Daniel Artiček
COBISS.SI-ID 8829706 **63**

NAŠE glasilo. - Let. 38, dec. (1991)-(199?). - Kamnik : Stol, 1991-199? . - 30 cm
Letnik. - Nadaljuje štetje predhodnika. - Edina dostopna št. dec. (1991)
Je nadaljevanje: Glasilo Stol
Ureja uredniški odbor, ur. Ciril Sivec
KFBK **64**

NOVICE : Domžale, Kamnik, Mengeš, Trzin, Komenda, Moravče, Lukovica. - Let. 7, št. 2 (2. feb. 1999)- . - Domžale : Clip, 1999- . - 30 cm
Štirinajstdnevnik. - Nadaljuje štetje predhodnika. - Podnaslov se spreminja. - Izdajatelj se spreminja
Je nadaljevanje: Domžalske novice
Dostopno tudi: http://www.domzalske-novice.si
Ur. Rajko Gerič, od št. 10 (2006) Bojan Bešter
COBISS.SI-ID 99229184 **65**

NOVICE iz naše krajevne skupnosti. - Št. 1/2 (1977)-(19??). - Šmarca : Krajevna konferenca SZDL, 1977-19??. - 30 cm
Občasno. - Edina dostopna št. 2/2 (1977)
COBISS.SI-ID 71930124 **66**

OBRTNIŠKE novice Kamnik - Komenda. - (200?)-št. 11 (2018). - Kamnik : Območna obrtna zbornica, 200?-2018. - 30 cm
Mesečnik. - Naslov se spreminja: od 2010: Obrtno-podjetniške novice Kamnik - Komenda; od 2011: Obrtno-podjetniške novice Kamnik; od 2013: Obrtno-podjetniške novice Kamnik - Komenda; od 2017: Novice: Območna obrtno-podjetniška zbornica Kamnik. - Ime izdajatelja se spreminja. - Prva dostopna št. 11 (2006)
COBISS.SI-ID 230544896 **67**

OBVESTILA: Tovarna kovanega orodja Kamnik . - Let. 1, št. 1 (sept. 1965)-let. 4, št.1 (jan. 1968) . - Šmarca : Tovarna kovanega orodja Kamnik, 1965-1968. - 29 cm
Mesečnik
Ureja uredniška komisija
Op.: Vsebuje novice o poslovanju.
KFBK **68**

OBVEŠČEVALEC živilske industrije Kamnik. - Let. 1 št. 1 (1973)-(198?). - Kamnik: Eta, 1973-198?
Mesečno. - Zadnja dostopna št. 9 (1981)
Ureja uredniški odbor
Op.: Vsebuje novice o poslovanju.
KFBK **69**

PAVLIHA : zabavno-satirični list za resno zafrkancijo. - Let. 1, št. 1 (1944)-let. 48, št. 13 (26. 6.1991) ; let. 1, št. 1-11 (1992) ; let. 1, št. 1 (apr. 1999)-let. 1, št. 2 (jun. 1999). - Stahovica : Ars nova ustvarjalna skupnost, 1944-1999. - 30 cm
Mesečnik. - Podnaslov se spreminja. - Izdajatelj se spreminja. - Format se spreminja. - Od 1993-1998 glasilo ni izhajalo
Ur. (1999) Iztok Čebašek
COBISS.SI-ID 16192770 **70**

PEROVSKI list : glasilo Krajevne skupnosti Perovo. - Let. 1, št. 1 (okt. 2010)- . - Perovo : Krajevna skupnost, 2010- . - 30 cm
Letnik. - 2018 glasilo ni izšlo
Ureja uredniški odbor, ur. Katja Trotošek; od (2012) Ivana Skamen; od (2019) Katja Bandelj
COBISS.SI-ID 252913920 **71**

POD Grintovci : glasilo za Kamniški okraj. - Leto 1, št. 1 (dec. 1939)-leto 2, št. 7 (mar. 1941). - Groblje ; Domžale : Konzorcij, 1939-1941. - 46 cm
Štirinajstdnevnik
Ur. Janez Veider; od št. 2 (1939) Josip Gracar, Janez Veider
COBISS.SI-ID 237058048 **72**

POROČEVALEC Samoupravne interesne skupnosti družbenih dejavnosti Kamnik. - Št. 1 (1985)-št. 6 (1989). - Kamnik : Samoupravne interesne skupnosti, 1985-1989. - 29 cm
Občasno
COBISS.SI-ID 35165184 **73**

PRIREDITVENIK. - jun. (2009)-dec. (2010). - Kamnik : Agencija za razvoj turizma in podjetništva, 2009-2010. - 17 cm
Mesečnik
Ur. Urška Osolnik
COBISS.SI-ID 6502553 **74**

REGIONAL : informativni regijski časopis : Cerklje, Domžale, Kamnik, Komenda, Lukovica, Mengeš, Moravče, Trzin, Vodice. - Let. 1, št. 1 (2005)-let. 2, št. 19 (2006) . - Mengeš : Gefis, 2005-2006. - 45 cm
Štirinajstdnevnik. - Format se spreminja
Ur. Ana Hafner, Andrej Žalar; št. 12 (2006) Andrej Žalar; od št. 13 (2006) Mateja A. Kegel
COBISS.SI-ID 219583488 **75**

SERAFINSKI vestnik kamniškega tretjerednega okrožja. - Št. 1 (1939)-št. 2(1940). - Kamnik : Frančiškanska tiskarna, 1939-1940. - 24 cm
Občasno
Ur. Salezij Glavnik
COBISS.SI-ID 300722432 **76**

SKUPŠČINSKO gradivo. - (1986)-(1991) - Kamnik : Skupščina občine, 1986-1991. - 20 cm
Občasno
COBISS.SI-ID 5217177 **77**

SLOVENSKA knjiga. - Leto 1, št. 1 (mar. 1938)-leto 1, št. 3/4 (apr. 1938). - V Kamniku : Slovenska knjiga, 1938. - 25 cm
Mesečnik
Ur. Ivan Albreht
COBISS.SI-ID 515077179 **78**

SNOVIČKE. - Št. 1 (jan. 2017)- . - Kamnik : Terme Snovik, 2017- . - 30 cm
Občasno. - Edina dostopna št. 1 (jan. 2017)
Ur. Petra Zlatoper
KFBK **79**

STOL : glasilo kolektiva industrije pohištva Stol Kamnik. - Leto 1, št. 1 (1954)-leto 32, jul. (1985). - Kamnik : Stol, 1954-1985. - 30 cm
Občasno; kasneje mesečnik. - Podnaslov se spreminja. - Format se spreminja
Nadaljuje se kot: Glasilo Stol
Ureja uredniški odbor; ur. od št. 1 (1977) Ciril Sivec, Alojz Švigelj, od št. 2 (1981) Konrad Vavpotič, od št. 3 (1982) Franc Pestotnik, od št. 1 (1983) Ciril Sivec, Franc Pestotnik
COBISS.SI-ID 29625345 **80**

STRANJSKE novice. - Št. 1 (jul. 1994)-dec. (2000). - Stahovica : Ars nova ustvarjalna skupnost, 1994-2000. - 30 cm
Mesečnik; kasneje letnik. - Podnaslov se spreminja. - 1988 glasilo ni izšlo
Ur. Iztok Čebašek
COBISS.SI-ID 104103168 **81**

SVIT : glasilo delovne skupnosti industrijskega kombinata Svit Kamnik. - Let. 1, št. 1 (dec. 1971)-(197?). - Kamnik : Svit, 197-197?. - 35 cm
Občasno. - Zadnja dostopna št. 1 (1973)
Ureja uredniški odbor, ur. Alenka Puschner
COBISS.SI-ID 40392961 **82**

ŠMARČAN : glasilo Krajevne skupnosti Šmarca. - Leto 1, št. 1 (dec. 2015)- . - Šmarca : Krajevna skupnost, 2015- . - 30 cm
Polletnik
Dostopno tudi: http://www.smarcan.si/index.html
Ureja uredniški odbor: Matic Podržaj, Sabina Romšak, Marija Schnabl, Mitja Šarec, Matjaž Šporar; od št. 2 (2016) Matic Podržaj, Sabina Romšak, Mitja Šarec, Matjaž Šporar, Tina Tonin; od št. 1 (2017) Andraž Dolar, Matic Podržaj, Sabina Romšak, Mitja Šarec, Matjaž Šporar, Tina Tonin, Simon Zorman; od št. 1 (2019) Andraž Dolar, Matic Podržaj, Sabina Romšak, Mitja Šarec, Matjaž Šporar, Tina Tonin, Simon Zorman, Tjaša Koželj
COBISS.SI-ID 6668953 **83**

ŠPITAVSKE novice. - Št. 1 (2018)- . - Špitalič : Športno kulturno turistično društvo, 2018- . - 30 cm
Letnik
Ur. Bojana Pančur
COBISS.SI-ID 298679296 **84**

TITAN : glasilo delovnega kolektiva Titan : tovarne kovinskih izdelkov in livarne v Kamniku. - Let. 1, št. 1 (1961)-let. 2, št. 10/11 (1962). - Kamnik : Titan, 1961-1962. - 32 cm
Mesečnik
Nadaljuje se kot: Glasilo delovne skupnosti Titan Kamnik
Ureja uredniški odbor, ur. Peter Mikeln
COBISS.SI-ID 110387456 **85**

TITAN : glasilo delovne organizacije Titan. - Št. 8 (1978)-(199?). - Kamnik : Titan, 1978-199?. - 32 cm
Občasno. - Podnaslov se spreminja. - Od 1991-1997 glasilo ni izhajalo. - Zadnja dostopna št. 1 (1998)
Je nadaljevanje: Titan v besedi in sliki
Ureja uredniški odbor, ur. Vili Strohmaier; od št. 12 (1979) Alojz Špende; od št. 5/6 (1982) Danica Vinšek; od št. 3/4 (1984) Bogdan Potnik; od št. 3/4 (1986) Anton Špenko; od sept. (1988) Marjan Novak; dec. (1988) Metka Erazem; od maj (1989) Valentin Zabavnik; od št. 1 (1998) Demitrij Perčič
COBISS.SI-ID 19218946 **86**

TITAN : proizvodnja . - Št. 1 (1966)-(19??). - Kamnik : Titan, 1966-19??. - 31 cm
Mesečnik. - Zadnja dostopna št. 12 (1966)
Op.: Vsebuje poslovna poročila.
KFBK **87**

TITAN : uspehi in problemi. - (196?)-št. 12 (1965). - Kamnik : Titan, 196?-1965. - 31 cm
Mesečnik. - Prva dostopna št. 3 (1965)
Op.: Vsebuje poslovna poročila.
KFBK **88**

TITAN v besedi in sliki : časopis delavcev podjetja Titan Kamnik. - Št. 4 (1975)-št. 7 (1978). - Kamnik : Titan, 1975-1978. - 35 cm
Občasno
Nadaljuje se kot: Titan: glasilo delovne organizacije Titan
Ureja uredniški odbor, ur. Franc Jeras; od št. 3 (1978) Vili Strohmaier
COBISS.SI-ID 110388736 **89**

TUHINJSKI glas : glasilo Turističnega društva Tuhinjska dolina. - Št. 1 (mar. 2006)- . - Laze v Tuhinju : Turistično društvo Tuhinjska dolina, 2006- . - 32 cm
Občasno. - 2017 glasilo ni izšlo
Dostopno tudi: https://www.td-tuhinjskadolina.si/o-drustvu/tuhinjski-glas/ (arhiv od št. 3
2008)
Ur. Andrej Žalar; od št. 1 (2018) Andrej Žalar, Jožica Hribar; od št. 2 (2018) ureja uredniški odbor, ur. Tamara Damjanac, Jožica Hribar; od št. 1 (2020) Jožica Hribar
COBISS.SI-ID 228587008 **90**

TUHINJSKI športnik .... – (2007)-(2008). - Laze : Športno društvo Tuhinj, 2007-2008. - 23 cm
Letnik
Ur. Mateja Slapnik
COBISS.SI-ID 251199232 **91**

TUNŠKI glas : glasilo krajanov KS Tunjice. - Leto 1, št.1 (dec. 1995)- . - Tunjice : Krajevna skupnost, 1995- . - 30 cm
Letnik
Dostopno tudi: http://tunskiglas.si (arhiv od 2008)
Ureja uredniški odbor, ur. Valentin Zabavnik; od (2010) Milena Klanšek; od (2012) Milena Erbežnik Klanšek
COBISS.SI-ID 6379417 **92**

TURIST : revija za turizem in fotografijo. - Letn. 1, št. 1 (jun. 1994)-letn. 3, št. 20 (apr. 1996). - Kamnik : Majolka, 1994-1996. - 30 cm
Mesečnik. - Podnaslov se spreminja
Ur. Jurij Popov; od št. 13 (1995) Renata Picej; od št. 19 (1996) Janez Novak
COBISS.SI-ID 41021184 **93**

URADNI vestnik občine Kamnik. - Let. 1, št. 1 (1964)-št. 8 (1975). - Kamnik : Občina, 1964-1975. - 31 cm
Mesečnik
COBISS.SI-ID 43021056 **94**

UTRIP : informativno razvedrilni časopis. - Letn. 1, št. 1 (1993)-letn. 4, št. 1 (1996). - Kamnik : Impulz No.1, 1993-1996. - 30 cm
Mesečnik
Ureja časopisni svet, ur. Matea Reba; od št. 7 (1994) Matea Hieng; od št. 9 (1995) Primož Hieng
COBISS.SI-ID 36878080 **95**

UTRIP srca : koledar dogodkov na območju občin Domžale, Kamnik, Dol pri Ljubljani, Mengeš, Trzin, Lukovica in Litija. - Kamnik : Zavod za turizem in šport Kamnik, 2012- . - 30 cm
Dvomesečnik. - Edina dostopna št. 4 (jul./avg. 2012)
COBISS.SI-ID 262420480 **96**

UTRIP prireditev v srcu Slovenije .... - (2009)- . - Litija : Razvojni center Srca Slovenije, 2009- . - 15 cm
Letnik. - Ime izdajatelja se spreminja
Ur. (2013) Mija Bokal; (2014) Tina Štefanič in Mojca Košir
COBISS.SI-ID 286866688 **97**

VERONIKA : glasilo stanovalcev Doma starejših občanov Kamnik. - (199?)- . - Kamnik : Dom starejših občanov, 199?- . - 30 cm
Letnik. - Podnaslov se spreminja. - Zadnja dostopna št. (2008)
Ureja uredniški odbor, ur. Marija Lavrič; (1995) Benjamin Žnidaršič; od (2002) Zvone Benkovič
Op. : Ob 25-letnici Doma starejših občanov Kamnik (2000) ima glasilo naslov: Tečejo, tečejo leta ...
KFBK **98**

VESELI Kamničan : za pust ... - (pust 1931). - Kamnik : Sokolsko društvo, 1931. - 30 cm
Enkratna izdaja
Dostopno tudi:
https://www.dlib.si//results/?euapi=1&query=%27keywords%3dveseli+kamni%c4%8dan%27&sortDir=ASC&sort=date&pageSize=25
COBISS.SI-ID 52934915 **99**

VESTNIK Stol. - Let. 6, št. 1 (1965)-let. 7, št. 1/2 (1966). - Duplica : Industrija pohištva »Stol« Kamnik, 1965-1966. - 30 cm
Občasno. - Nadaljuje štetje predhodnika
Je nadaljevanje: Vestnik tovarne upognjenega pohištva »Stol« Kamnik
Ureja uredniški odbor
KFBK **100**

VESTNIK tovarne upognjenega pohištva »Stol« Kamnik. - Let. 1, št. 1 (1953)-let. 5, št. 5 (1957). - Duplica : Tovarna upognjenega pohištva »Stol« Kamnik, 1953-1957. - 30 cm
Občasno
Nadaljuje se kot: Vestnik Stol
Ur. od št. 5 (1954) Ivan Semen; od št. 5 (1955) V. Lešnik; od št. 3 (1956) P. Skušek
COBISS.SI-ID 80614668 **101**

VIHARNIK : glasilo občinske konference ZSMS Kamnik. - Št. 1 (1976)-(198?). - Kamnik : Občinska konferenca ZSMS, 1976-198?. - 30 cm
Občasno. - Zadnja dostopna št. 2 (1984)
Je nadaljevanje: Mladi
Ur. Sonja Hribovšek, Zdenka Povše; od št. 2 (1977) ureja uredniški odbor, ur. Stane Zarnik, Miranda Mrčela; od št. 3 (1977) Iztok Kuret; od št. 2(1978) Iztok Kuret, Stane Zarnik; od št. 8 (1978) Brane Spruk, Iztok Kuret; od št. 10(1978) Brane Spruk, Stane Zarnik; št. 1 (1979) Brane Spruk; od št. 2 (1979) Brane Spruk, Iztok Kuret; št. 4(1979) Iztok Kuret; št. 5/6 (1979) Saš Dolinšek, Iztok Kuret; št. 7 (1979) Stane Zarnik; od št. 8 (1979) Stane Zarnik, Iztok Kuret; od št. 1 (1984) Maja Korošec
KFBK **102**

VODNIK po Kamniku in okolici : kam, kje, kaj. - (1997)-(2004). - Kamnik : Agencija za turizem in podjetništvo Kamnik, 1997-2004. - 21 cm
Letnik
Je nadaljevanje: Kam, kje, kaj? : katalog turistične ponudbe občine Kamnik. - Ime izdajatelja se spreminja
Ur. (2004) Miran Jereb, Nuša Lisjak, Suzana Plevel
COBISS.SI-ID 49696257 **103**

ZDRUŽENJE slovenskih častnikov. Organizacija Kamnik. - avg. (1995)- . - Kamnik : Združenje slovenskih častnikov, 1995- . - 30 cm
Občasno. - Zadnja dostopna št. 5 (1998)
Ur. Jože Arko
KFBK **104**

Imensko kazalo urednikov

Adrinek, Jože 63
Albreht, Ivan 78
Arko, Jože 104
Artiček, Daniel 63
Artiček, Daniel ml. 28
Ašenberger, Špela glej Bagon, Špela
Bagon, Špela 10
Bandelj, Katja 71
Benkovič, Zvone 98
Bešter, Bojan 65
Bitenc, Vinko, 59
Bokal, Mija 97
Brlogar, Janez 14
Brojan, Matjaž 52
Brun, Tone, 57
Capuder, Franc 9
Cene, Matevž 58
Cerkvenik, Irena 4
Cerkvenik, Danilo 12
Čadež, Viktor 5
Čebašek, Iztok 37, 53, 70, 81
Čebulj, Dolfe 40
Damjanac, Tamara 90
Desnica, Mirko 43
Dobnikar, Vinko 40
Dolar, Andraž 83
Dolinšek, Saš 102
Drolc, Marina 61
Duša, Ana 51
Erazem, Metka 86
Erbežnik Klanšek, Milena 92
Ferjančič, Dušan 9
Flerin, Štefan 2
Ftičar, Jure 54
Furlan, Mirjana 52
Gerič, Rajko 8, 65
Gjurin, Božidar, 57
Gobec, Vinko 40
Godina, Jožef, 60
Golob, Brane 54
Golob, Monika 54
Goltnik, Rafko, 58
Gorjan, Jože 19
Grabnar, Jani, 58
Gracar, Josip 60, 72
Gracar, Jože glej Gracar, Josip
Grbec, Olaf 41
Gruden, Andreja Humar glej Humar Gruden, Andreja
Hafner, Ana 75
Hančič, Damjan 35, 54
Hieng, Matea glej Reba, Matea
Hieng, Primož 38, 45, 50, 95
Hleb, Janja 52
Hribar, Ivan 49
Hribar, Jožica 90
Hribovšek, Sonja 3, 55, 102
Humar Gruden, Andreja 54
Humar, Marjeta 44
Jančar, Mira 40
Jančar, Tomaž 40
Jeras, Franc 89

Jereb, Miran 103
Kadunc, Jernej 49
Kalan, Rajko 4
Kališnik, Andreja
Kegel, Mateja A. 75
Kepic, Mirjam 45
Kladnik, Simon 4
Klanšek, Milena glej Erbežnik Klanšek, Milena
Kleindienst, Alojz 43
Kokalj, France, 60
Konda, Alojz 42
Korošec, Maja 102
Kos, Rajko 99
Kosec, Gregor 21
Košir, Mojca 97
Kotnik, Andrej 27, 46
Kovačič, Vida, 58
Koželj, Tjaša 83
Kragelj, Emilija 19
Kuret, Iztok 102
Lah, Avguštin 44
Lavrič, Marija 98
Lazarev Šerbec, Lučka 52
Lešnik, V. 101
Lipar, Ivo 44
Lisjak, Nuša 103
Luštrek, Ivan 9
Makovec, Stane 42
Mavrič, Tanja 40
Mejač, Saša 40
Meršolj, Mitja 52
Mikeln, Peter 85
Milkovič, Adam, 59
Močnik, Stane 11
Mošnik, Marija 19
Mrčela, Miranda 102
Novak, Janez 93
Novak, Marjan 86
Orehovec, Urška, 58
Osolnik, Urška 74
Paladin, Jasna 36, 39, 40, 54, 58
Pančur, Bojana 84
Perčič, Demitrij 7, 86
Pestotnik, Franc 16, 80
Petek, Zdenka 54
Peterlin, Lojze 33
Picej, Renata 93
Pirš, Janez 40
Plevel, Suzana 103
Podbevšek, Ančka 61
Podbrežnik Vukmir, Breda 40
Podržaj, Matic 83
Pogačnik, Gregor 21
Popov, Jurij 93
Potnik, Bogdan 86
Povše, Zdenka 4, 55, 102
Praznik, Brane 9
Puschner, Alenka 82
Reba, Matea 95
Regoršek, Ivan 9
Romšak, Matic 40
Romšak, Sabina 83
Romšak, Tina 40
Sax, Hinko 30
Salezij Glavnik 76
Schnabl, Marija 83
Sedušak, Janez 19, 57
Semen, Ivan 101
Semprimožnik, Marjan, 58
Semprimožnik, Renata 54
Senožetnik, Mija 42
Simšič, Danica 3
Sivec, Ciril 16, 64, 80
Skamen, Ivana 42, 71
Skušek, P. 101
Slapar, Matej 54
Slapnik, Mateja 91
Slapnik, Petra 61
Slatnar, Anton 31
Smolnikar, Matic 54
Smolnikar, Tone 62
Spruk, Božidar 20
Spruk, Brane 102
Strohmaier, Vili 86, 89
Svetec, Jana 54
Svetelj, Franc 40, 52
Svetelj, France glej Svetelj, Franc
Svetelj, Franci glej Svetelj, Franc
Šarec, Mitja 83
Šerbec, Lučka Lazarev glej Lazarev Šerbec, Lučka
Šertel, Janko 52
Šertel, Jelka 52
Škerjanc, Tina 40
Špende, Alojz 86
Špenko, Anton 86
Šporar, Matjaž 83
Štefanič, Tina 97
Štrajhar, Mateja 38, 56
Štritof, Jože 47
Švigelj, Alojz 80
Taškar, Jana 40
Tonin, Tina 83
Trobentar, Adolf 47
Trotošek, Katja 71
Urh, Špela 61
Urlep, Bojan 63
Vavpotič, Konrad 80
Veider, Janez 72
Verbič Andrej 42
Verstovšek, Zvone 44
Vinšek, Danica 86
Vodeb, Dušan 52
Volčjak, Marija 39, 40
Votek, Janez 40
Vukmir, Breda Podbrežnik glej
Podbrežnik Vukmir, Breda
Wiegele, Bogo 42
Zabavnik, Valentin 86, 92
Zakrajšek, Boris 42
Zarnik, Stane 102
Završnik, Goran 51
Zlatoper, Petra 79
Zorman, Simon 83
Zupan, Primož 35
Zupanc, Uroš 2
Zupančič, Petra, 58

Zupančič, Tomaž, 58
Žalar, Andrej 75, 90
Železnikar, Janez 48
Žnidaršič, Benjamin 98

Vsebinsko kazalo

Družbenopolitična glasila in glasila javne uprave

BILTEN 3
BRIGADIR 4
DELEGATSKO glasilo / Skupščina občine Kamnik 6
GLAS Komune 12
GRADIVO / Občinski svet 17
INFORMACIJE 18
INFORMATOR/Občinski svet ZSS 20
MLADI 55
NAŠA prizadevanja 62
POROČEVALEC Samoupravne interesne skupnosti družbenih dejavnosti Kamnik 73
SKUPŠČINSKO gradivo / Skupščina občine 77
URADNI vestnik občine Kamnik 94
VIHARNIK 102

Glasila delovnih organizacij in zavodov

DOMAČE TITANovice 7
DONITOVI razgledi 9
GLASILO / Dom Upokojencev 15
GLASILO delovne skupnosti »Titan«Kamnik 14
GLASILO Stol 16
INFORMATOR / KIK 24
INFORMATOR / Titan 25
INFORMATOR / Utok 26
INFORMATOR / Zarja 23
IZ vaše knjižnice 27
KAMNIŠKI tekstilec 42
KAMNIŠKI usnjar 43
KAOLIN 47
MONTER 57
NAŠE delo 63
NAŠE glasilo 64
OBVESTILA 68
OBVEŠČEVALEC živilske industrije Kamnik 69
SNOVIČKE 79
STOL 80
SVIT 82
TITAN (196?-1965) 88
TITAN (1961-1962) 85
TITAN (1966-19??) 87
TITAN (1978-199?) 86
TITAN v besedi in sliki 89
VERONIKA 98
VESTNIK Stol 100
VESTNIK tovarne upognjenega pohištva »Stol« Kamnik 101

Glasila društev, krajevnih skupnosti in združenj

BAJTAR 1
BILTEN 2
DUPLIČAN 10
GLAS gora 11
GLAS Motnika 13
INFORMATOR/Krajevna skupnost Šmarca 22
INFORMATOR/Medobčinsko društvo invalidov 19
INFORMATOR/Študentski klub Kamnik 21
KAMNIŠKI šport v letu... 41
KLUBSKE novice 48
KRAJAN 49
MAISTROV glas 52
MEKINJČAN 54
MOTNIŠKE novice 58
NAŠ utrip 61
NOVICE iz naše krajevne skupnosti 66
OBRTNIŠKE novice Kamnik-Komenda 67
PEROVSKI list 71
ŠMARČAN 83
ŠPITAVSKE novice 84
TUHINJSKI glas 90
TUHINJSKI športnik 91
TUNŠKI glas 92
ZDRUŽENJE slovenskih častnikov. Organizacija Kamnik 104

Serijske publikacije splošne vsebine

DOMŽALSKE novice 8
KAJ, kje, kam 28
KAM, kje, kaj? 29
KAMNIČAN.SI 35
KAMNIČANKA 36
KAMNIK.INFO 37
KAMNIŠKE novice 38
KAMNIŠKI glas 39
KAMNIŠKI občan 40
KAMNIŠKI zbornik 44
KAMNIŠKO domžalske novice 45
KULTURATOR 51
MAMUT 53
MODRE novice 56
NOVICE 65
PRIREDITVENIK 74
REGIONAL 75
STRANJSKE novice 81
TURIST 93
UTRIP 95
UTRIP prireditev v srcu Slovenije 97
UTRIP srca 96
VODNIK po Kamniku in okolici 103
KAMNIŠKO-komendski biografski leksikon 46
KRATKOČASNIK 50
PAVLIHA 70

Serijske publikacije pred letom 1945

KAMNIČAN 30, 31, 32, 33, 34
VESELI Kamničan 99
CERKVENI vestnik kamniške, mekinjske in neveljske župnije 5
NAŠ dan 59
NAŠ list 60
POD Grintovci 72
SERAFINSKI vestnik kamniškega tretjerednega okrožja 76
SLOVENSKA knjiga 78

Viri

Jože BAJEC, 1973: *Slovenski časniki in časopisi: bibliografski pregled od 1. januarja 1937 do osvoboditve 9. maja 1945*. Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica.

COBIB : Bibliografsko-kataložna baza podatkov. Dostopno na: https://plus.si.cobiss.net/opac7/bib/search/advanced?db=cobib (dostop dec. 2021).

Teja HLAČER, 2000: *Ko se planina preobleče: bajtarstvo Velike planine*. Ljubljana: samozal.

ISBD(CR): mednarodni standardni bibliografski opis serijskih publikacij in drugih kontinuiranih virov, 2005. Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica.

Marko KUMER, 2014: *Mali besednjak kamniške industrije : Kam so šle vse fabrike?*. Kamnik: Medobčinski muzej.

Slovenska bibliografija: časopisje in knjige, članki in leposlovni prispevki v časopisju in zbornikih, 1948–1985. Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica.

Slovenska bibliografija. A: Serijske publikacije, 1985–2010. Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica.

Slovenska bibliografija. Časopisje, 2010- . Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica

Dostopno na: http://sb.nuk.uni-lj.si/Browsing.aspx?query=%27TYPE%3ds%40%27&pageSize=100 (dostop 3. 12. 2021).

Janko ŠLEBINGER, 1913: *Slovenska bibliografija za l. 1907–1912*. Ljubljana: Matica Slovenska.

Zbornik Planinskega društva Kamnik: 1893–1993, 1993. Kamnik: Planinsko društvo.

Ivan ZIKA, 1956: Iz zgodovine kamniške tiskarne. V: *Kamniški zbornik,* 2. 234–241.

Mojca Rode Škrjanc[1]
Osnovna šola Toma Brejca
mojca.rode-skrjanc@guest.arnes.si

Spomini na bitko v Trzinu

Zapisane misli žene vojnega veterana, ki je bil udeležen v bitki pri Trzinu, naj služijo kot spomin na tiste, takrat za naju, zelo težke čase. Služijo naj tudi kot opomin bodočim rodovom. Najina zgodba se je srečno končala, a mnoge se niso.
Ključne besede: bitka pri Trzinu, spomini žene vojnega veterana

Written thoughts of the wife of a war veteran who took part in the battle of Trzin should serve as a memory of those, for us, very difficult times. They should also serve as a reminder for future generations. Our story had a happy ended, yet for many that was not the case.
Key words: the battle of Trzin, written thoughts of the wife of a war veteran

Mojca Rode Škrjanc

Ne morem verjeti, da letos mineva že 30 let od razglasitve naše države Slovenije in pred tem desetdnevne osamosvojitvene vojne. Ta večine Slovencev ni neposredno zadevala, nekaterih pa se nas je močno dotaknila in pustila tudi po tridesetih letih še vedno žive spomine.

Moji spomini, povezani z osamosvojitvijo Slovenije, segajo še nekoliko dlje – v leto 1987, ko je moj mož Borut Škrjanc leto dni služil v jugoslovanski vojski, kjer se je usposabljal za častnika v Jugoslovanski ljudski armadi. Spomnim se njegovega napornega polletnega šolanja, kjer se je spoznaval z zahtevnimi vojaškimi veščinami. Zaradi pridobljenega znanja je bil med prvimi vpoklican v Teritorialno obrambo, ko so se pričele priprave na osamosvojitev Slovenije.

Bil je v zaščitnem vodu štaba v Domžalah in v prvih dneh se niti v snu nisem zavedala, da bo v prihajajočih tednih prišlo do prave osamosvojitvene vojne. Občasno je prihajal domov, kjer smo živeli skupaj s triletno hčerko in mojo mamo. Sama sem bila noseča z drugim otrokom. Ko se spominjam nazaj, vem, da ga je situacija iz dneva v dan bolj skrbela. Čez kakšen teden nam je vsem prinesel domov vojaške zaščitne maske (»gas maske«) in naročil, naj se jih naučimo uporabljati. Ne vem, če sem njegove besede resno jemala, a vseeno smo ubogale njegov nasvet. Tudi ostalih njegovih napotkov, npr. ob alarmu, smo se držale.

Dnevi so minevali. Skušale smo jih preživljati čim bolj vsakdanje, a novice, ki sva jih z mamo spremljali, niso dale slutiti nič dobrega. Tudi mož je bil videti vsakič bolj zaskrbljen in še bolj redkobeseden.

In tako se je zgodil 27. junij 1991. Za nas doma je bil to sprva čisto običajen dan, nato se je napetost čez dan močno stopnjevala, saj so radijske novice zgovorno poročale o resnosti situacije ob premiku konvoja tankov iz vojašnice na Vrhniki s ciljem zasedbe letališča Brnik. S hčerko sva bili v kletnem stanovanju moje mame, ko mi nekaj ni dalo miru. Odšla sem v najino zgornje stanovanje in stopila na balkon. Takrat sem zaslišala strele, ki so se slišali zelo blizu. Odrevenela sem. Vedela sem, da je to zagotovo nekje v bližini mojega moža. Strahu, ki sem ga takrat doživljala, ni moč opisati. Dobesedno ohromela sem; obsedela na balkonu in mislila le na to, kaj se dogaja z mojim možem. Še vedno imam pred seboj živ prizor sosedovega para, ki se je z roko v roki sprehajal po vasi, sama pa sem doživljala zelo težke trenutke.

Iz radijskega poročanja sva z mamo izluščili, da se je v Trzinu zgodila prava bitka. Minute in ure so se mi neverjetno vlekle. Danes nam je nepredstavljivo, da ni bilo nikakršnih mobilnih telefonov, ki bi omogočali takojšen prenos informacij. K sreči smo imeli doma vsaj stacionarni telefon in čakala sem, kdaj bom prejela kakšno sporočilo. Pa dolgo ni bilo nič – ne popoldan, ne proti večeru, ne pozno zvečer. Kljub vsemu sem odšla spat, izčrpana od skrbi. Sredi noči je končno zazvonil telefon. S tresočimi rokami sem dvignila slušalko in na drugi strani zaslišala možev glas. Kakšno nepopisno olajšanje! Bil je živ in nepoškodovan, kar je bilo tisti trenutek najpomembnejše. Kratko mi je povedal, kaj se je dogajalo, in nisem mogla verjeti, kaj vse je doživel.

V naslednjih dneh nas je občasno obiskoval in vsak obisk je bil za mene nekaj najlepšega, kar se je moglo zgoditi. Neverjetno, kako hitro začne človek ceniti trenutke, ki jih prej niti ne opazi.

Vojna se je končala, mož je končno prišel domov. A ni bilo takoj tako kot prej. Spominjam se, da je puško pospravil pod posteljo. Ko sem ga vprašala zakaj, je le kratko odgovoril, da za vsak slučaj. Čez nekaj dni mi je soseda, ki je ponoči dežurala v vaški straži, zaupala, da je mož s puško sredi noči prišel na »kontrolo« do

1 Profesorica biologije in diplomirana biologinja, ravnateljica OŠ Toma Brejca Kamnik.

vaške straže. Pa menda se je to zgodilo še nekajkrat. Neverjetno – tako kratka vojna, ki pa se je nemudoma odrazila v psihičnih posledicah. Ne znam si predstavljati, kakšne posledice lahko pustijo šele dolgotrajnejše vojne.

Sčasoma so se vse posledice razblinile. Naše življenje se je počasi normaliziralo. Dopust, ki smo ga vedno preživljali na morju, smo takrat preživeli doma in postopoma so tudi mučni spomini pričeli bledeti. Še dandanes imava z možem moto, da ni važno, kje si, kaj imaš, ampak s kom si. Preživljanje časa z najbližjimi je neprecenljivo in največ vredno. Stalno hlepenje po nečem nedosegljivem namreč ljudem povzroča veliko nezadovoljstva, nesrečnih trenutkov in pelje v skrhane medsebojne odnose.

In veste, kaj me je v teh tridesetih letih po osamosvojitveni vojni vedno najbolj razžalostilo? Besede ljudi, ki so bile izrečene kar tako, mimogrede: *»Kaj pa je to ta država? Kaj pa imam od te države? Državne proslave – zakaj pa?«* in podobno. Pa še danes ni čisto nič drugače. Žal, vse izhaja iz pomanjkanja nacionalne pripadnosti, ki je prav značilna za Slovence – za razliko od mnogih, zlasti sosednjih narodov, ki kažejo nacionalno zavednost na vsakem koraku.

Na drugi strani pa me žalosti tudi dejstvo o vseh krajah družbenega premoženja, o vse večjem prepadu med bogatimi in revnimi, o neenotnosti med ljudmi na vseh nivojih, o izgubah vrednot zaradi pohlepa po materialnih dobrinah.

Tako se mi kdaj pa kdaj poraja vprašanje ... So se za to naši takrat mladi fantje borili, izpostavljali svoja življenja, nekateri bili poškodovani in nekateri izgubili življenja?

Po naravi sem optimistka in naj tako tudi zaključim. Živimo v eni najlepših držav na svetu, zavedajmo se tega in spoznavajmo prelepe kotičke! Zato, draga Slovenija, vse najboljše za tvoj 30. rojstni dan!

V aprilu 2021 zapisala Mojca Rode Škrjanc, žena Boruta Škrjanca, vojnega veterana osamosvojitvene vojne za Slovenijo.

Zvone Logar[1]
Brezje nad Kamnikom 17
zvone.logar@gmail.com

Tajno skladišče orožja Policijske postaje Kamnik v Uršulinskem samostanu Mekinje med osamosvojitveno vojno za Slovenijo

Prispevek predstavlja okoliščine načrtovanja, vodenja in organiziranja tajnega skladišča Policijske postaje Kamnik v Uršulinskem samostanu v Mekinjah leta 1991, organizacijske značilnosti delovanja takratne pred osamosvojitveno vojno imenovane Postaje milice Kamnik in razloge, ki so botrovali sprejetju odločitve, da se viški borbenih sredstev neposredno pred osamosvojitveno vojno umaknejo na tajno lokacijo. Iz opisa med seboj povezanih dogodkov je moč razbrati, v kakšnem političnem in organizacijsko zapletenem času je bilo treba delovati tako na obrambnem kot tudi na varnostnem področju ob dejstvu, da so se hkrati spreminjale vrednote družbene ureditve in pričakovani vedenjski vzorci znotraj sistema, ki smo jih sprejemali na kolektivni in tudi individualni ravni.
Ključne besede: tajno skladišče orožja, policist, Postaja milice Kamnik, Policijska postaja Kamnik, Uršulinski samostan Mekinje, osamosvojitvena vojna, organiziranje, vodenje, načrtovanje

The article presents the circumstances of planning, managing and organising the secret weapons depot of the Kamnik Police Station in the Ursuline Monastery in Mekinje in 1991, and the organisational characteristics of what was then called the Kamnik Militia Station before Slovenia's War of Independence, as well as the motives that led to the decision to move the surplus of weapons to a secret location prior to that conflict. These descriptions of interrelated events show how politically and organisationally complex that period was in terms of defence and security, given how the social values and expected behavioural patterns, which were being adopted on a collective as well as individual level at the time, were changing.
Key words: secret weapons depot, police officer, Kamnik Militia Station, Kamnik Police Station, Ursuline monastery in Mekinje, War of Independence, organisation, leadership, planning

Uvod

Po poklicu sem karierni policist – upokojeni pravnik notranjih zadev, diplomirani varstvoslovec. Diplomiral sem na Fakulteti za varnostne vede kot specialist policijskega menedžmenta. V Kamniku sem bil od leta 1991 do leta 1996 komandir Policijske postaje Kamnik. Kot inšpektor za posebne naloge sem le kratek čas deloval v Upravi za notranje zadeve Ljubljana in nato v Generalni policijski upravi (GPU), tedanjem Uradu za varnost in zaščito, kjer sem bil do reorganizacije vodja sektorja in pomočnik direktorja urada. Enota se je po reorganizaciji preimenovala v Center za varovanje in zaščito (GPU), še vedno pa je bila zadolžena za varovanje oseb (domači in tuji politiki) in objektov. Leta 2012, v letu pred upokojitvijo, sem bil policijski svetnik v vodstvu Uprave za policijske specialnosti (GPU).

V obdobju osamosvajanja sem bil v vodstvu tedanje Postaje milice Kamnik najprej pomočnik, nato namestnik komandirja postaje, od 1. avgusta 1990 naprej pa sem bil med drugim odgovoren tudi za obrambno, varnostno načrtovanje in usposabljanje, formalno pa sem pripravljal načrte za delovanje v vojnih razmerah. Med osamosvojitveno vojno sem bil imenovan za komandirja policijske postaje. Tedanji republiški sekretar za notranje zadeve (danes je to minister za notranje zadeve) Igor Bavčar je 4. 6. 1991 na podlagi Zakona o notranjih zadevah izdal soglasje k razrešitvi starega in imenovanju novega komandirja Postaje milice Kamnik s 3. 7. 1991[2]. Predsednik tedanje Skupščine občine Kamnik Maks Lavrinc je 27. 6. 1991 na podlagi dokumenta ministra in soglasja občinske skupščine izdal sklep[3] o razrešitvi in imenovanju komandirja, ki želi prenehati z delom v organih za notranje zadeve[4]. Sam postopek imenovanja komandirjev, danes načelnikov policijskih postaj, je zanimiv tudi z vidika postopka primerjave imenovanja vodij policijskih enot, ki smo mu priča danes.

Organiziranost Policijske postaje Kamnik v času osamosvojitvenih procesov

Da bi bolje razumeli delovanje Postaje milice Kamnik, kot se je v tistem času imenovala, je treba uvodoma navesti nekaj organizacijskih značilnosti enote.

Policijska postaja Kamnik, tedaj Postaja milice Kamnik, je bila v času osamosvajanja Slovenije, v letih 1990 in 1991, organizacijska enota Uprave za notranje zadeve Ljubljana - okolica, ki jo je vodil tedanji načelnik uprave Ivo Peršak, operativno je bil načelnik Inšpektorata milice Marjan Starc in nato Stane Ciglarič. Uprava je teritorialno obsegala zelo veliko območje, poleg naše občine še občine Domžale, Grosuplje, Kočevje, Litija, Logatec, Ribnica in Vrhnika, torej vse do hrvaške meje. Naša enota je organizacijsko delovala na območju današnjih občin Kamnik in Komenda oziroma na območju Upravne enote Kamnik. Take enote, kot je bila naša, je organizacijsko vodilo vodstvo: komandir policijske postaje z enim namestnikom in praviloma dvema pomočnikoma. Namestnik komandirja je poleg svojega operativno določenega delovnega področja tudi formalno in z vsemi pooblastili nadomeščal komandirja policijske postaje v času njegove odsotnosti, pomočniki pa so bili predvsem zadolženi in odgovorni za posamezna operativna področja (promet, javni red in mir, kriminaliteta, mejne zadeve in druge splošne naloge policije). V času vojne in neposredno pred njo sta bila v enoti še dva pomočnika komandirja. Pomočnik komandirja je bil Stjepan Kovačevič - Šte-

1 Specialist policijskega menedžmenta.

2 Republika Slovenija RSNZ, št. 0433-8-M-8271; 15605/91, 4. 6. 1991.

3 Sklep SO Kamnik, št. 108-6/91, 27. 6. 1991.

4 Republika Slovenije RSNZ UOK, št. 0433-8-M-8271; 15605/91, 4. 6. 1991.

fan in v času sklica rezervistov še Jože Hudoklin, nekdanji namestnik komandirja, v tistem času sicer že upokojen in neposredno pred osamosvojitveno vojno vpoklican za izvajanje nalog pomočnika komandirja. V rezervnem sestavu je ostal vse do konca, ko je bil vpoklic rezervistov dokončno preklican in je nevarnost že minila. Drugi pomočnik, ki je bil formalno na seznamu naše enote, pa je bil začasno prerazporejen v drugo enoto – v koordinacijsko skupino.

Drugi policisti, tedaj še miličniki, so na terenu delovali kot vodje varnostnih okolišev (območje postaje je bilo razdeljeno na varnostne okoliše), ki se sedaj imenujejo policijski okoliši, pomočniki vodje varnostnih okolišev in v izhodišču s statusom miličnika še drugi uniformirani delavci. Administracijo in delo z vsem dokumentarnim gradivom sta vodili vodja administracije Jožica Jordan in Marija Zupančič. Za uspešno delovanje vsake take enote je zelo pomembno, da je bilo dokumentarno gradivo urejeno in pregledno, po pravilih pisarniškega poslovanja, kot se je takrat reklo, ker vsebuje množico osebnih podatkov, ki so pomembni za kazenske in druge postopke, v katerih so bili posamezni državljani in organizacije oziroma pravne osebe. Preprosto lahko rečemo, da urejeno dokumentarno gradivo izkazuje, ali dejavnost poteka legalno in legitimno, v skladu z zakoni in drugimi podzakonskimi predpisi in pooblastili policistov, tedaj še miličnikov. V enoti je bila zaposlena še ena oseba za podporno dejavnost – za urejanje objekta.

Delo je potekalo po dnevnem razporedu, ki je bil takrat napisan za 24 ur naprej, kasneje pa po tedenskem razporedu. V njem so bile opredeljene vrsta dela in naloge, začetek in konec dela, opredelitev nalog glede na funkcijo oziroma delovno mesto ter oborožitev in oprema, ki se bo uporabljala. Pogosto so bile priloge razporeda dela akcijski načrti za različna področja dela (javni red in mir, promet itd.), v katerih so bili navedene usmeritve vodstva in opomniki. Pred nastopom izmene so starešine, kot smo jim takrat rekli, opravili napotitev na delo, kjer so se seznanili z aktualnimi depešami in novostmi, ki so se zgodile v času njihove odsotnosti oziroma so prispele v enoto. Dežurstvo na postaji je potekalo vseh 24 ur z enim dežurnim miličnikom, ki je bil predvsem med tednom zelo obremenjen tudi z depešnim poročanjem o cestnih in železniških prevozih eksplozivnih snovi iz Kemijske industrije Kamnik. Starešine so bili prisotni v obeh izmenah dneva, po potrebi tudi v nočnem času, običajno za vodenje poostrenih nadzorov z različnih področij dela, v času neposredno pred vojno in med njo pa tudi 24 ur dnevno. V enoti smo imeli tudi miličnike, usposobljene za različne specialnosti, različnih veščin in sposobnosti, zaželenih ali zahtevanih, kot sta bila gorska reševalca Matjaž Ravnikar in že pokojni Janez Petrič. V enoti so bili tudi šifrerja (na tedanji stopnji tehnike je bilo to še potrebno), vodnik službenega psa, radiotelegrafist, policisti pa so bili tudi nosilci pasov borilnih veščin, ki so jih pridobili med šolanjem.

Postaja milice Kamnik je bila za svoje delo tedaj delno odgovorna tudi Občinski skupščini Kamnik, tedanja Občina Kamnik pa je imela obveznost delnega financiranja enote. Občinska skupščina je dajala soglasje k imenovanju in razrešitvi komandirja in njegovega namestnika. Obveznosti postaje so bile tudi sodelovanje v varnostnem kolegiju, letno poročanje skupščini o delu enote in sodelovanje pri različnih upravnih postopkih, predvsem na področju notranjih zadev, najpogosteje na področju javnega reda in miru ter prometne varnosti. Večina teh postopkov se danes izvaja v sodelovanju z Upravno enoto Kamnik.

Izključno vodja enote, komandir postaje milice, je bil do uveljavitve večstrankarskega sistema (do aprila 1990) tudi član občinske politične koordinacije. Ta se je praviloma sestajala enkrat tedensko. V zgradbi, kjer je bil sedež milice, v Kamniku na Tomšičevi ulici 4, je imel svojo pisarno tudi vodja Podcentra službe državne varnosti, ki pa je bil organizacijsko popolnoma izven naše enote; tudi prostor je bil od prostorov Postaje milice Kamnik ločen s tehničnim varovanjem. Po koncu osamosvojitvenih procesov prostor uporablja Policijska postaja.

V stalni sestavi (uporabljal se je termin aktivni policisti) Postaje milice Kamnik je bilo običajno okoli 30 uniformiranih policistov in približno 40 pripadnikov rezervnega sestava. Pri tem je treba poudariti, da so bili v enem izmed oddelkov rezervne sestave tudi vrhunsko usposobljeni alpinisti in gorski reševalci iz Kamnika.

Kamniški policisti, tako rezervni kot stalni sestav (aktivni), smo se v okviru akcije Sever leta 1989 pripravljali in tudi sodelovali pri preprečitvi »mitinga resnice«, ki je bil najavljen za 1. 12. 1989 v Ljubljani in so ga s populistično politiko Slobodana Miloševića opogumljeni mitingaši poskušali organizirati. Izvajali smo naloge po posebnem načrtu in na posebej načrtovanih blokadnih mestih, sodelovali pa smo tudi pri drugih operativnih dejavnostih po načrtu Upravnih notranjih zadev (UNZ) Ljubljana - okolica. Še posebej je treba omeniti dejavnost v okviru Posebne enote milice UNZ Ljubljana - okolica (PEM), v kateri smo bili tudi kamniški policisti, starešina iz stalnega sestava in rezervisti. Cilj mitingašev je bil poslabšanje varnostnih razmer in ustvarjanje splošne destabilizacije ter s tem preprečevanje poti Slovenije v samostojnost, ki pa se je že izrazito nakazovala.

Zgolj kot zanimivost sta pomenljiva tudi komentiranje in sestanek, ki ga je leta 1990 vodil tedanji poveljnik milice gospod Pavle Čelik za vse vodstvene delavce milice, komandirje in njihove namestnike. Sestanek je bil v Tacnu, v tedanji šoli za miličnike kadete, kjer je med drugim v kontekstu aktualnih družbenih sprememb in kot svoje razmišljanje o demokratizaciji družbe opredelil tudi sebe kot družbeno angažirano osebo novega prihajajočega časa, ko bomo tudi občani dobili nove možnosti in priložnosti, ki se jim bomo brez težav prilagodili.

V skladu s kronologijo dogodkov v Sloveniji in Kamniku, čeprav je bilo o tem že veliko napisanega, je treba omeniti, da je bila v maju leta 1990 ustanovljena Manevrska struktura narodne zaščite (MSNZ, član Franc Potočnik), ki je tudi na Kamniškem poskrbela za varen umik orožja Teritorialne obrambe na skrite lokacije (manjši del orožja teritorialne obrambe je bil pred ustanovitvijo Manevrske strukture narodne zaščite žal že izročen zvezni oblasti).

Magnetni nosilec zapisa iz leta 1990: 5,25-palčna disketa, ki je bila nosilec podatkov načrta varovanja tajnega skladišča orožja v Uršulinskem samostanu Mekinje. (Arhiv: avtor prispevka)

V dejavnost Manevrske strukture narodne zaščite so bili aktivno vključeni tako vodstvo kot tudi drugi miličniki Postaje milice Kamnik, ki so nudili pomoč, varovanje prevozov na tajne lokacije ter izvajali ustrezen nadzor tajnih lokacij. Dejstvo je, da je takratna zvezna oblast hotela odvzeti orožje, ki je bilo sicer slovenska last, kupljeno s pomočjo sredstev našega gospodarstva, in s tem onemogočiti organizacijo oboroženih sil, ki bi branile interese naše na novo nastajajoče države. Ko je bilo orožje Teritorialne obrambe na varnem, v skladiščih na tajnih lokacijah, je tedanji republiški sekretar za notranje zadeve Igor Bavčar mrežo Manevrske strukture narodne zaščite v oktobru leta 1990 formalno ukinil, ker ni bilo več razlogov, zaradi katerih je bila ustanovljena. Orožje in strelivo Teritorialne obrambe sta bila namreč na varnem (izvod poročila o dejavnosti Postaje milice Kamnik v Manevrski strukturi narodne zaščite hrani avtor tega članka).

Povedati pa je treba, da tako v operativnem kot tudi v organizacijskem smislu dejavnost Manevrske strukture narodne zaščite v letu 1990 ni bila povezana s tajnim skladiščem orožja takratne Postaje milice Kamnik v Uršulinskem samostanu Mekinje. To sta dve popolnoma ločeni dejavnosti. Aktivnost tajnega skladišča v Mekinjah je bila v celoti organizirana neposredno pred osamosvojitveno vojno.

Do konca leta 1990, predvsem od maja dalje, smo se intenzivno dodatno usposabljali za primer reorganizacije tedanjih postaj v vojne enote milice (VEM). Posebno mesto je imela Posebna enota milice na ravni Uprave za notranje zadeve Ljubljana - okolica. V njej so bili policisti iz vseh organizacijskih enot tedanje policijske uprave (tudi oddelek miličnikov iz tedanje Postaje milice Kamnik). Ta enota je delovala na sklic (v različnih varnostnih razmerah, z visoko usposobljenimi kadri za različne varnostne in obrambne naloge, izjemoma tudi z vpoklicanimi iz rezervnega sestava). Usposabljanja so se izvajala na ravni uprave in v matičnih enotah za izboljšanje postopkov in taktike delovanja na področju javnega reda in miru (izkušnje akcije Sever) in delovanja za primer spopada z JLA, varovanje kritične infrastrukture in objektov, varovanje

južne meje Slovenije ipd. (v tedanjem vadbenem centru na Jasnici in v Gotenici) in podobno.

Po mojem mnenju so bili v tistem času tako (aktivni) policisti (stalni sestav) kot tudi rezervisti visoko usposobljeni za izvajanje varnostnih in tudi obrambnih aktivnosti v vseh varnostnih razmerah, tudi za vojno, kar se je dejansko potrdilo med osamosvojitveno vojno. Treba je vedeti, da smo policisti izvajali varnostne in obrambne naloge. Kljub vojnim razmeram je bilo treba izvajati množico splošnih policijskih nalog, vzdrževati javni red in mir, preprečevati in raziskovati kazniva dejanja, izvajati ukrepe na področju prometne varnosti – obravnavati prekrške, prometne nesreče in prometne dogodke, izvajati naloge na področju mejnih zadev, iskati pogrešane osebe in osebe na podlagi razpisov iskanja, izvajati druge prekrškovne postopke, ki so primarno v obravnavi drugih organov (na primer inšpekcijskih služb), izvajati globinsko varovanje državne meje, sodelovati pri gorskih nesrečah, vročati vabila za postopke pred državnimi organi, opravljati privedbe, obravnavati različne druge varnostne dogodke na terenu (nesreče pri delu in podobno) in številne preventivne naloge. Izvajali smo vse splošne naloge, ki jih policija izvaja tudi »mirnodobno«. Ob tem naj omenim pomembno sodelovanje Postaje milice Kamnik z drugimi deležniki na področju zaščite in reševanja, ki je bilo organizacijsko nekoliko drugače urejeno kot dandanes.

Po posebnem načrtu varovanja smo varovali na območju občine Kamnik (Kamnik in Komenda) prebivajoče delegate tedanje Skupščine Republike Slovenije: Jožeta Berleca, Branka Novaka, Franceta Tomšiča in republiškega sekretarja za finance – ministra Dušana Šešoka. Aktivirana je bila operativna akcija Skala, na podlagi katere smo izvedli varen prevoz in varovanje tedanjih delegatov – poslancev na odločanje v Skupščino Republike Slovenije. Izvajali smo obrambne naloge in varnostne naloge varovanja objektov – danes jih imenujemo objekti kritične infrastrukture, še prav posebno težavo pa je predstavljalo dodatno ščitenje objektov po načrtu O, kot je bila na primer Kemijska industrija Kamnik, kjer so bile med vojno velike zaloge eksplozivnih snovi, pred tem pa so bili v podjetju aktivni tudi pripadniki vojaške obveščevalne službe KOS. Prav aktivnost varnostnih služb JLA se je neposredno pred osamosvojitveno vojno izredno okrepila, in to ne samo v Kamniku, kjer so bili objekti po načrtu O, ampak po celotni Sloveniji, z namenom, da bi med državljani sejali tudi nezaupanje v organe za notranje zadeve in plebiscitarno odločitev Slovenije.

Naj kot zanimivost omenim, da je nekaj mesecev pred vojno za Slovenijo prišla v Kamnik Generalna inspekcija narodne armije (GIN), skupina visokih oficirjev JLA v civilu, ki je imela nalogo preveriti usklajenost načrtov varovanja objektov »namenske proizvodnje« Kemijske industrije Kamnik. Želeli so si ogledati načrt Postaje milice Kamnik za Kemijsko industrijo Kamnik. Seveda jim tega načrta nismo pokazali, ker je bil izdelan povsem na novo. Ker sem se ob tej njihovi zahtevi nasmehnil, me je starejši oficir mrko pogledal in vprašal: »*Dečko, šta je tu smešno?*« Tudi njemu je bilo glede na razmere jasno, kaj je bilo »smešno«, zato odgovor niti ni bil potreben. Pravzaprav je bilo popolnoma jasno, da je bil to del pritiska zveznih organov na sistem, ki legalno in legitimno zagotavlja varnost v Republiki Sloveniji. Sporočilo, da pripadniki slovenskih varnostnih struktur ne bomo pristajali na provokacije, katerih namen je bil znan, je bilo namreč nedvoumno.

Ena izmed nalog varovanja je bilo tudi ščitenje po posebnem načrtu, ki se je izvajalo tudi pri predsedniku Skupščine občine Kamnik Maksu Lavrincu; naloge stalnega varovanja je oborožen izvajal Peter Sitar, sosed gospoda Lavrinca.

Omeniti je treba tudi takratno sodelovanje Postaje milice Kamnik z novo lokalno televizijo KTV Impulz Kamnik, ki jo je vodil Milan Završnik. Lokalna televizija je imela pomembno vlogo pri neposrednem obveščanju javnosti o varnostnih razmerah in tveganju na območju občine Kamnik in širše okolice, s katerimi smo javnost seznanjali o varnostnih dogodkih v naši lokalni skupnosti. Treba je omeniti tudi to, da je bil Stane Homar, član ekipe KTV Impulz, ranjen s strelnim orožjem pripadnika JLA, ko je skupaj z Milanom Završnikom poskušal posneti spopad policije in teritorialcev z JLA v Trzinu.[5]

Odločitev o umiku borbenih sredstev

Življenje pod Kamniško-Savinjskimi Alpami je na začetku leta 1991 potekalo dokaj mirno, a to stanje je bilo zgolj navidezno. Država se je spreminjala v gojišče nacionalizma, interesov agresivne politike z juga bivše skupne države, popolnoma odkritih groženj in prezira, usmerjenega v Slovenijo, in to zato, ker je Slovenija izbrala svojo demokratično pot in ker se ni podredila nacionalistični politiki Miloševića in njegovih somišljenikov. Poleg tega je bil njihov namen onemogočanje političnih vodstev drugih republik, ki so nasprotovala tej dominantni politiki z juga. Naši odločevalci so ob podpori prebivalcev Slovenije sprejeli odločitev, da po svoji začrtani poti za vsako ceno odidemo v samostojnost. Slovenija je imela kadrovski in operativni potencial, da zaščiti svoje interese, na svoji strani pa je imela tudi celotno prebivalstvo.

Orožje in strelivo Postaje milice Kamnik je bilo vse do meseca maja 1991, pa tudi sicer, ves čas na varnem v prostorih enote ali v operativni uporabi, zato do takrat glede na varnostne razmere ni bilo razloga za umik ali skladiščenje v skrivnih depojih. Prepričan sem, da sovražni strani niti na misel ni prišlo, da bi si prisvojili naše orožje, saj so dobro vedeli, da jim tega brez oboroženega odpora ne bi dovolili, kaj šele da bi ga izročili. V prostorih moje pisarne, tik nad vhodom v zgradbo, smo imeli v hrambi in varovanju vojaške evidence nabornikov z območja tedanje občine Kamnik (danes Kamnik in Komenda), za katere je obstajala velika verjetnost, da bi jih JLA lahko odvzela in da bi bilo s tem ogroženo tudi njihovo življenje. Zaposleni na takratnem Oddelku za ljudsko obrambo so zaradi varnosti gradiva delo z evidencami izvajali kar v prostorih Postaje milice Kamnik.

Naše skladišče orožja, varovano s preprostim tehničnim varovanjem, je bilo ali v mansardnih prostorih na Tomšičevi ulici 4 ali pa je bilo razdeljeno med stalni

5 Vir: Milan Završnik.

sestav – aktivne policiste – in rezervne policiste; seveda govorimo o dolgocevnem orožju in ne o orožju v osebni zadolžitvi, ki sicer pripada vsakemu policistu v stalnem sestavu v vseh varnostnih razmerah. Orožje in strelivo je bilo razdeljeno že predhodno ob sklicu moštva prve polovice 50-odstotnega rezervnega sestava, kasneje pa še ob sklicu ostalih 50 odstotkov rezervnega sestava Postaje milice Kamnik. Ostalo so bili viški – zaloge streliva, ki bi omogočale daljše borbeno delovanje. Kot zanimivost naj navedem, da so imeli policisti pred delitvijo s čiščenjem konzerviranega orožja res veliko »umazanega dela«, toda trdovratno mazivo so zelo iznajdljivo in inovativno odstranili. Ob poslabšanju varnostnih razmer in na podlagi ocene ogroženosti, ki je kazala, da obstaja možnost, da bi JLA tudi s silo poskušala razorožiti organe za notranje zadeve, smo začeli okrepljeno zunanje fizično varovanje objekta na Tomšičevi ulici 4.

Vodstvo Republiškega sekretariata za notranje zadeve (RSNZ) oziroma vodstvo Uprave za notranje zadeve Ljubljana - okolica se je proti koncu maja 1991 odločilo za umik viškov orožja in streliva iz takrat njenih enot na tajne lokacije, ker je že obstajala velika verjetnost, da bo prišlo do spopadov v večjem obsegu ali pa da bo treba spremeniti taktiko delovanja na terenu (v primeru »totalne vojne« morebitni umik celotne enote na varnejšo lokacijo). Seveda razmere leta 1991 v primerjavi z letom 1990 niso bile več primerljive. Slovenija je bila samozavestnejša, pripravljena in prepričana v svojo zmago, tudi vojaško, če bo to treba.

Izbira lokacije tajnega skladišča v Uršulinskem samostanu Mekinje

V maju leta 1991 je bila sprejeta odločitev, da organizacijske enote takoj organizirajo in začnejo s pripravami na umik viškov orožja na skrivne lokacije. Izbor je bil prepuščen lastni iznajdljivosti in domiselnosti, predvsem pa poznavanju lokalnih razmer. Ker je bil takratni komandir na daljši odsotnosti, razloga se ne spominjam, sem ga v tem času nadomeščal. Po tehtnem premisleku sem kot možno lokacijo izbral Uršulinski samostan Mekinje. Lokacija je blizu mesta in hkrati izven njega in za takratne razmere tudi precej nenavadna. O izboru sem seznanil pomočnika komandirja Stjepana Kovačeviča. Strinjala sva se, da je lokacija zelo primerna tako za prihod kot za umik, pa tudi zaradi samega varovanja skladišča, če bi bilo treba. Upal sem, da se bo s tem strinjala tudi odgovorna oseba v samostanu, kar je bilo seveda najpomembnejše. Moram priznati, da sem sicer razmišljal tudi o dodatni, rezervni lokaciji v smeri Stahovice, Stranj in Kamniške Bistrice, konkretneje pa niti ne.

Po telefonu sem poklical predstojnico samostana sestro Ireno Janež, se ji predstavil in ji povedal, da bi se z njo rad dogovoril o neki pomembni zadevi in da naj mi sporoči dan in uro, če me je seveda pripravljena sprejeti in mi prisluhniti. Na prvi sestanek sem se odpravil skupaj s pomočnikom komandirja Stjepanom Kovačevičem. Moram priznati, da je bilo prvo srečanje v sprejemnici samostana glede na odnos med državo in cerkvijo do tedaj precej nenavadno, toda že v samem izhodišču je bilo zelo prisrčno in iskreno in v dialogu sva takoj premostila začetno zadržanost. Že takrat, na prvem srečanju, mi je bilo jasno, da imam nasproti iskrivo sogovornico, s katero se bom lahko dogovarjal in v končni fazi dogovoril za sodelovanje pri organizaciji tajnega skladišča. Pojasnil sem ji, da gre za strogo tajen pogovor, in ji povedal, da bi želeli imeti nekje v njihovih prostorih tajno skladišče viškov orožja Postaje milice Kamnik. O vsebini pogovora in lokaciji ne sme vedeti nihče drug razen nas treh, ki smo bili tam prisotni – tako takrat kot tudi v prihodnje in tako je tudi ostalo. Irena Janež mi je povedala, da z njene strani glede skladiščenja ne vidi zadržkov, da pa mora dobiti soglasje tudi od gospoda župnika Antona Gosarja, zdaj že pokojnega, provincialne predstojnice Mihaele Bizjak in nadškofa Alojza Šuštarja. Pridobila je soglasje vseh treh; gospod nadškof Alojz Šuštar je soglasje pospremil z besedami: *»Storite vse, kar je dobro za Slovenijo!«*

Po tem soglasju sva se v najinih naslednjih srečanjih dogovorila za vse protokole varovanja in hrambe orožja ter ravnanje v primeru različnih dejavnikov tveganja, ki jih je bilo mogoče takrat tudi realno pričakovati; o nujnih izjemah, če bi seveda obstajale, pa bi se dogovarjala skupaj, vendar do teh nikoli ni prišlo. Takratna predstojnica spoštovana sestra Irena Janež je to željo in najine dogovore upoštevala, še več, lahko rečem, da se je izjemno dobro vživela v vlogo, za katero sem jo prosil. Tako o izboru lokacije in načrtovanju ni vedela niti naša niti njena notranja javnost. Naj ob tem kot zanimivost povem še to, da je tako širša kot tudi notranja javnost obeh institucij v organizacijo skladišča prvič dobila širši vpogled 25. 6. 2012 ob odprtju spominske plošče na zvoniku Uršulinskega samostana Mekinje, kjer so bile prvič predstavljene najine aktivnosti.

Morebitna prisotnost vozil policije, tedanje milice, nikakor ni bila tako zelo nenavadna, saj je bilo znano, da je v enem delu samostana skladišče najdenih kolesa na območju občine Kamnik in da so bila tja dostavljena z vozili Postaje milice Kamnik. Prostor v zvoniku je bil iz več razlogov vsekakor zelo dober izbor. O lokaciji tajnega skladišča sem depešno poročal tudi na UNZ Ljubljana - okolica, rok za umik pa nam je določilo njeno vodstvo, kar je zabeleženo tudi v dokumentarnem gradivu tedanje uprave. Izdelan je bil načrt varovanja objekta in prevoza na tajno lokacijo.

V skupino za prevoz sva s pomočnikom komandirja Stjepanom Kovačevičem dan pred transportom izbrala še voznika vozila, miličnika – vodjo varnostnega okoliša – Janka (Ivana) Brinovca. Zaloge so bile pripravljene za prevoz v poznih nočnih urah. Pred prevozom sem pregledal pot do samostana. Sprva je bilo mišljeno, da se tovor dostavi skozi vrata pri zvoniku samostana (prvotni glavni vhod v samostan) oziroma pri cerkvi, a sva s sestro Ireno takrat prišla do zaključka, da bi bila ta lokacija lahko kompromitirana, saj je bilo dvorišče preveč osvetljeno. Zato je bil tovor dostavljen po neosvetljenem dvorišču v atrij zgradbe in od tod prenesen v zvonik.

Pri prenašanju zabojev sta sodelovali še sestri Bogdana Fekonja in Fani Žnidaršič. Vrata v zvoniku so bila zaklenjena. Na njih je bil nameščen napis **PROSIM, NE ODPIRAJ! HVALA**, za kar je poskrbela sestra Irena.

Fotografija registrske tablice vozila, ki po nekem srečnem naključju ni bila uničena. (Arhiv: avtor prispevka)

Po vrnitvi z odsotnosti sem Franca Potočnika, takrat še komandirja, v skladu s pravili formalno seznanil o izboru lokacije, postopkih, načrtu in načinu prevoza in skladiščenja viškov.

Moram povedati, da sva bila s sestro Ireno Janež ves čas v kontaktu in da me je po telefonu obveščala o pojavu sumljivih oseb in osebnih vozil v bližini Uršulinskega samostana Mekinje, ki bi lahko predstavljala potencialno nevarnost. Medsebojne sestanke sva zaradi nevarnosti, da bi bila lokacija kompromitirana, omejila na najnujnejše. Zaradi tveganja, ki ga je prevzel samostan oziroma njena predstojnica, sem ji ves čas posredoval aktualna varnostna priporočila in tudi omenil možnost najhujših posledic v primeru, če bi agresor zavzel Slovenijo, čemur bi zagotovo sledilo maščevanje tudi vsem tistim akterjem, ki tveganja niso prevzemali samo poklicno.

Obstajala je tudi informacija, ki so jo širili simpatizerji JLA o tem, kdo in kako bi »po porazu« Slovenije opravljal določene naloge na najodgovornejših javnih funkcijah na tem območju. Kaj bi se zgodilo z »uporniki« in njihovimi družinskimi člani, najbrž ni treba posebej omenjati.

Tajno skladišče in njena lokacija sta ostala nekompromitirana tudi po tem, ko smo 25. 10. 1991, po odhodu zadnjega vojaka iz Slovenije, viške znova pripeljali v prostore Policijske postaje Kamnik. Seveda je treba povedati tudi to, da se je vojna na našem območju začela 27. 6. 1991, ko je ob 2.40 z Vrhnike preko Mengša, Most in proti Brniku krenila oklepna kolona sovražne JLA.

Moram priznati, da sva bila s sestro Ireno Janež presenečena in razočarana nad vsebino prispevka z naslovom V prid samostojnosti tudi samostan pisca J. B., ki je bil leta 2018 objavljen v zborniku *»Ne pozabimo!«*. V njem je avtor delno povzel vsebino govora ob odkritju spominske plošče in po svoje interpretiral organizacijska dejstva in okoliščine, ki jih ni mogel poznati in jih v celoti poznava samo oba (še vedno živa) neposredna organizatorja tajnega skladišča v Uršulinskem samostanu Mekinje. V članku je namreč v nasprotju z zgodovinsko resnico objavil nekatera neresnična dejstva in okoliščine. Avtor je vlogo ključnega organizatorja pripisal nekomu, ki je ni imel in ki je med osamosvojitveno vojno celo odklonil nadaljnje sodelovanje. S pismom avtorju in veteranskim organizacijam, ki sva ga poslala 6. 11. 2018 (osebni arhiv Irene Janež in Zvoneta Logarja), sva skupaj argumentirano odgovorila in reagirala na neresnične navedbe in zahtevala popravek, ki pa ga nikoli ni bilo. Še več: ni se jim zdelo vredno niti odgovoriti, kar samo po sebi govori o avtorju članka.

Prav je, da se o takih dogodkih piše in seznanja javnost, hkrati pa se poskrbi za to, da se v zgodovinski spomin zapišejo le verodostojna in resnična dejstva, ki bodo govorila o nekem času, ko tudi živih prič ne bo več.

Vir

https://www.kamnik.si/novice/Odkritje-spominske-plosce-v-Mekinjah-25-06-2012

Irena Jožica Janež[1]
Sv. Duh 244, Škofja Loka
irena.janez@rkc.si

Uršulinski samostan v Mekinjah in osamosvojitev Slovenije leta 1991

Uršulinke mekinjskega samostana so med osamosvojitveno vojno aktivno sodelovale s Teritorialno obrambo in dale v začetku junija 1991 policijski postaji Kamnik na razpolago skrivni prostor za hrambo orožja v svoji hiši. S tem so hotele na svoj način pomagati k uresničitvi samostojnosti Slovenije. Po končani vojni v Sloveniji so sprejele v samostanske prostore begunce s Hrvaške in iz Sarajeva in zanje vsestransko skrbele.
Ključne besede: Uršulinski samostan Mekinje, osamosvojitev Slovenije, Teritorialna obramba, Policija Kamnik – orožje, sestre, begunci

During the war of independence, the Ursuline sisters in the convent of Mekinje actively collaborated with the Territorial Defence, and in the beginning of June 1991 they offered the police station in Kamnik a vacant room in their buildingfor storingweapons. It was their way of doing their part for the independence of Slovenia. After the war, they welcomed refugees from Croatia and from Sarajevo to their convent and helped them in any way they could.
Key words: Ursuline convent Mekinje, independence of Slovenia, Territorial Defence, Police station Kamnik – weapons, sisters, refugees

Utrip življenja v mekinjskem samostanu v letu 1991

Minilo je 30 let od prelomnega leta slovenske zgodovine. Marsikaj je že odšlo v pozabo, so pa dogodki, ki so ostali globoko zapisani v srcu. Med temi je tudi dogajanje v mekinjskem samostanu med osamosvojitveno vojno.

Leto 1991 je bilo zelo pestro. Pred nami je bila uresničitev plebiscita, ko smo se odločili za samostojno državo Slovenijo. Sestre smo se med seboj o tem veliko pogovarjale, bile smo enotne glede ločitve od Jugoslavije, želele pa smo, da ostanemo z ostalimi republikami v dobrih odnosih, saj so nas z njimi vezale redovne vezi, z nekaterimi pa tudi sorodstvene.

Sestre smo zvesto spremljale poročila in sledile dogodkom, začutile smo, da je na političnem področju velika napetost in nevarnost, ki je grozila od JLA. Vedno bolj smo prepoznavale, da se na vseh področjih diskretno, a vztrajno pripravljajo varnostni ukrepi, da je Teritorialna obramba v pripravljenosti »za vsak primer«. Predstavnik TO iz Kamnika je prišel k nam s prošnjo, če jim za nekaj časa odstopimo kozolec toplar zunaj našega obzidja na Pristavi ter omogočimo dostop do sanitarij, vode in telefona. Ob dogovoru, da bodo spoštovali naše imetje in našo zasebnost, smo dale soglasje. Seveda so bili ti dogovori zaradi varnosti popolnoma tajni.

Sestre smo v tem času razmišljale in iskale primeren prostor za zaklonišče, predvsem za bolne in ostarele sestre, da jim omogočimo varnost ter duhovno in materialno oskrbo. Ta prostor smo opremile z vsem, kar smo prepoznale, da bi morda prišlo prav, niti malo pa si nismo mogle predstavljati, koliko časa bomo zaradi nevarnosti to potrebovale.

Tajni pogovori s policijo o sodelovanju

Sredi teh naših priprav, nekje konec maja 1991, me je po telefonu poklical g. Zvone Logar, takrat še namestnik komandirja kamniške policije, ki pa je bil sredi osamosvojitvene vojne imenovan za komandirja. Prosil je za pogovor, ki naj bi bil zares zaupne narave. Dogovorila sva se za čas. Poskrbeti je bilo treba, da se v času njegovega prihoda k nam ni nič dogajalo na dvorišču in pred vhodom v hišo. Z njim je prišel tudi pomočnik komandirja. Ustavili smo se v naši sprejemnici v pritličju in v pogovoru smo hitro prešli k stvari. G. Logar je najprej ponovno prosil, naj to, kar se pogovarjamo, ostane strogo zaupno. Zanimal se je, ali bi mogle za nekaj časa odstopiti sobo, ki jim je bila pred leti na razpolago za hrambo najdenih koles, ali kak drug primeren prostor. Pojasnil je, da naj bi tokrat šlo za hrambo viškov njihovega orožja. Bila sem v veliki negotovosti, saj se je v meni porajalo odločilno vprašanje, ali so v službi Jugoslavije ali delajo za blagor Slovenije. Ta negotovost me je blokirala v odkritem pogovoru, zato sem le tvegala vprašanje, ali se zavzemajo za obstoj Jugoslavije ali za samostojno Slovenijo. To je bilo zame pri dogovarjanju bistveno. Vem, da sem bila s tem vprašanjem predrzna. Ko sta mi pokazala slovensko značko na uniformi in mi je g. Zvone Logar vse podrobno pojasnil, je pogovor stekel bolj sproščeno.

Zavedala sem se, da sama o tem ne morem in ne smem odločati, temveč le v soglasju s sestrami hišnega sveta in z dovoljenjem provincialne predstojnice. Vendar sem že vnaprej čutila, da pri njih ne bo problema, ker gre za Slovenijo.

Soba, ki jo je predlagal g. Logar, ni bila primerna, ker je bila na zelo vidnem mestu, zato sva potem, ko sem imela potrebna soglasja, po ogledu možnih prostorov izbrala sobico v najbolj zapuščenem delu samostana, v pritličju cerkvenega zvonika. Sledili so še dogovori o vseh podrobnostih glede organiziranja tajnega skladišča, transporta orožja, varne hrambe, kontrole tega skladišča in tudi kako ukrepati v primeru nevarnosti.

Hramba orožja in oporišče TO

Zaloge orožja so bile v prostor pod zvonikom pripeljane takoj v začetku junija, v poznih nočnih urah. Najprej se je z osebnim avtom pripeljal g. Zvone Logar in še enkrat preveril varnost ob prenosu. Ugotovili smo, da najbližja pot skozi vhodna vrata ob cerkvi zaradi premočnih reflektorjev ob cesti ne pride v poštev, zato sta se njegova stanovska kolega g. Stjepan Kovačevič in g. Janko Brinovec z naloženim tovorom in z ugasnje-

1 Diplomirana katehistinja, uršulinka.

Organizatorja tajnega skladišča v Uršulinskem samostanu Mekinje Zvone Logar in sestra Irena Janež (Arhiv: Občina Kamnik)

nimi avtomobilskimi lučmi pripeljala na samostansko dvorišče in skozi porton v atrij samostana.

Z naše strani sta s. Fani Žnidaršič in s. Bogdana Fekonja z budnim očesom preverjali potrebno varnost na poti k samostanu in na njima znanih vogalih dvorišča in okolice. Ob prenašanju orožja pa smo skupaj prijele tudi za težke zabojnike in počasi šle naprej, kazale pot ostalim ter opozarjale na stopnice in pragove.

Z g. Logarjem sva se dogovorila, da se obojestransko obveščava o vsem, kar bi bilo izrednega okoli hiše. Spominjam se, da sem šla vsak dan na ogled, tudi v okolico samostana in proti Pristavi. Med osamosvojitveno vojno je imela na tem mestu svoje oporišče ena od enot Teritorialne obrambe.Tam sem vedno opazila neznano osebo, ki se mi je zdela nekoliko sumljiva. Pripeljala se je do kozolca na Pristavi, si nekoliko ogledovala teren in potem hitro izginila v naselje. O sumljivem obnašanju neznanca sem po telefonu obvestila g. Logarja, ki je bil takrat že imenovan za komandirja. Še isto noč se je skupina teritorialcev tiho umaknila iz naše okolice. Kasneje se je izkazalo, da je bila oseba, ki je opazovala naše teritorialce, v navezi z znancem, pripadnikom JLA iz Beograda.

Ob iskanju možnosti za čim večjo varnost samostana, ki je bil tudi kulturni spomenik, smo se obrnile na KS Mekinje, konkretno na predsednico KS gospo Marijo Reba, ki nam je v tistem trenutku edina mogla izposlovati zastavo Spomeniškega varstva Slovenije, saj smo vedele, da se v vojnem času po mednarodni konvenciji ne sme rušiti kulturnih spomenikov, ki so označeni z zastavo. To zastavo smo z dovoljenjem g. župnika Antona Gosarja obesile v zvonik cerkve. Nihče od nas ni vedel, kako dolgo in v kakšni obliki bo trajala ta vojna. Pripravljene smo bile odstopiti še kak prostor za policijo, če bi bilo potrebno. V soglasju z g. Logarjem sem okvirno razkrila »našo aktivnost« župniku Gosarju z razlogom, da po potrebi dovoli policiji uporabljati zvonik za opazovanje okolice. Brez omahovanja je dal ustno dovoljenje, še posebej, ko sem mu povedala o razgovoru z g. nadškofom Alojzijem Šuštarjem, ki nam je priporočil, naj naredimo vse, kar moremo v dobro Slovenije.

Molitvena podpora sester

Ostale sestre v skupnosti niso bile seznanjene s temi aktivnostmi, vedele pa so, da smo vsi potrebni Božjega varstva. V dneh osamosvojitvene vojne, od 27. junija naprej, smo se zato zbirale in vztrajale v molitvi pred Najsvetejšim, saj smo vedele, da bomo s tem po svojih močeh največ prispevale za blagor domovine. Ker smo se zadrževale v bolj varnih prostorih, naj povem, da je bila naša molilnica takrat v pralnici, ki je zelo utrjena in z obokanim stropom, s prtom prekrit pralni stroj pa je služil kot podstavek monštranci.

Skladiščni prostor Uršulinskega samostana Mekinje (Foto: Lea Logar, arhiv: Občina Kamnik)

Tajno skladišče orožja policijske postaje Kamnik je bilo pri nas do konca oktobra 1991, ko je zadnji vojak JLA zapustil Slovenijo.

Takratna provincialna predstojnica s. Mihaela Bizjak je v spominih na ta čas osamosvajanja za ta prispevek napisala:

»Tudi uršulinke v Mekinjah smo trepetale in veliko molile za osamosvojitev naše ljubljene Slovenije, potem ko so jo napadle sile JLA. Ker sta bili Slovenska policija in takratna Teritorialna obramba nova Slovenska vojska nasproti tem silam kot goloroki David pred dobro opremljenim Goljatom, smo bile pripravljene pomagati, kjerkoli bi bilo potrebno. Prav hitro se je pokazalo, da lokalna policijska postaja nima varnega in primernega prostora za shrambo viškov orožja. Kot takratna provincialna predstojnica sem dala soglasje hišni predstojnici, s. Ireni Janež, da uredi vse potrebno za prenos orožja v naše prostore in se samo s takratnim namestnikom komandirja kamniške policije Zvonetom Logarjem dogovarja in poišče prostor v samostanu, kjer bi bilo orožje policije lahko varno shranjeno. S. Ireno sem prosila, da o tem obvesti tudi gospoda nadškofa dr. Alojzija Šuštarja, če bi imel kakršnokoli vprašanje glede tega. Kot se spomnim, ni imel pomislekov, vse je bilo zadovoljivo urejeno. Imele smo zadoščenje, da smo na tako konkreten način lahko pomagale našim pogumnim policistom. Bog jih je varoval in še danes lahko občudujemo tako policiste kot teritorialce, njihovo zaupanje, da so s tako malo sredstev osvobodili našo domovino. O tem morajo slišati in brati tudi generacije mladih, da bodo cenili našo samostojnost, ki ni samo po sebi umevna. Bogu neskončna hvala za vse!«

Tudi s. Fani Žnidaršič in s. Bogdana Fekonja sta v svojih spominih na naš prispevek k osamosvojitvi Slovenije izrazili, da sta čutili, da je bil to zelo zahteven čas, prepojen s strahom, pa tudi z nekim pričakovanjem. Bili sta srečni, da sta lahko tudi na ta zelo diskreten način sodelovali v osamosvojitveni vojni. Spremljala pa ju je zavest, da je Bog z nami in blagoslavlja in varuje naše delo.

Begunci med nami

Osamosvojitvena vojna se je iz Slovenije razširila na Hrvaško, kjer pa ji ni bilo videti konca. Ljudje so začeli zapuščati svoje pogorele, porušene domove, da si ohranijo golo življenje. Slovenija je bila odprta za begunce, ki so se porazdelili po vseh občinah.

Sestre smo se dogovorile, da po potrebi ponudimo prostore, ki so bili namenjeni našemu apostolatu, za nastanitev beguncev. Svojo odločitev smo posredovale Krajevni skupnosti Mekinje, Rdečemu križu Kamnik in Slovenski karitas. Odziv je bil hiter in hiša se nam je v kratkem času napolnila z begunci. To so bile predvsem stare mame z vnuki iz Karlovca, nekaj mladih

Vhod v tajno skladišče v Mekinjskem samostanu (Foto: Lea Logar, arhiv: Občina Kamnik)

družin iz Osijeka in malo kasneje nekaj mamic z otroki iz Slavonske Požege. Za krajše obdobje so se jim pridružili še posamezniki iz drugih krajev Hrvaške. Med zadnjimi sta prišli in ostali pri nas dlje časa mladoletni rodni sestri iz Sarajeva. V določenem obdobju je bilo v hiši tudi do triindvajset beguncev hkrati, med njimi več kot polovica otrok.

S prihodom beguncev se je utrip samostanskega življenja temeljito spremenil. Vse sestre, vsaka na svoj način, so pripomogle, da so tem trpečim ljudem lajšale težo begunstva z vsakodnevno oskrbo, pa tudi s pogovori in skupnim delom. Ni bilo vedno lahko, saj so prišli skupaj ljudje iz različnih krajev in kulturnega okolja, različnega statusa in načina razmišljanja, z različno pripravljenostjo deliti med seboj stvari, ki so jim bile dane na razpolago. Hitro smo ugotovile, da se vse razlike in napetosti, ki so se pojavljale med njimi, najbolje rešijo tako, da ena od sester prevzame vso skrb za gospodinjstvo. To je velikodušno sprejela s. Bogdana Fekonja.

Takoj ob prihodu so najprej prosili za rožne vence, ki so jih imeli kot znamenje upanja, da bo vojnih grozot tudi pri njih kmalu konec. Stiska ne sprašuje po verski pripadnosti, zato sta bila zanje zelo dobrodošla tudi p. Miroslav Batarilo, frančiškan, in s. Slavomira Andrijević, zagrebška usmiljenka, oba iz skupnosti v Kamniku, a po rodu iz krajev, od koder so prihajali begunci. Enkrat na teden so begunci tako imeli možnost biti pri sveti maši v hrvaškem jeziku, otroci pa so lahko imeli verouk v svojem jeziku. Tudi sicer je bilo veliko priložnosti za pogovore o spravi, odpuščanju, ljubezni ...

Begunci so večinoma prihajali k nam preko Rdečega križa, ki je urejal tudi pravne in vse druge zadeve, povezane z njihovim bivanjem v Sloveniji. Osnovnošolskim otrokom je finančno in organizacijsko omogočil, da so se vključili v šolo v Stranjah. Pomoč zanje sta začeli zbirati tudi kamniška in komendska Karitas. Ljudje iz vse okolice, pa tudi iz tujine, so se na to situacijo odzvali z veliko darežljivostjo. Tudi sestre uršulinke iz vseh dežel sveta so nas spremljale z zanimanjem in skrbjo, nas podpirale z molitvijo in tudi finančno, da smo mogle kriti vse stroške vzdrževanja hiše in preskrbeti, kolikor je bilo mogoče, potrebno opremo za bivanje in vključevanje v normalno življenje. Tako smo sestre opremile kar nekaj prostorov samo zanje, za njihove osnovne potrebe, npr. da so si lahko sami prali perilo, sušili in likali ... V prostorih bivanja smo jim pripravile čajno kuhinjo, omogočile, da so sledili novicam po televiziji in podobno.

Povezanost s policijo v Kamniku nam je bila tudi v tem času zelo dobrodošla, saj so med nami bivali »tuji državljani«, ki jih je bilo treba registrirati, prijavljati in odjavljati. Medsebojna dobrohotnost in pomoč sta tako odstranili marsikatero oviro pri reševanju določenih vprašanj. Skupaj smo iskali rešitev za status dveh begunk, ki sta prišli v našo hišo po datumu, ki je bil mejnik za prijavo in registracijo beguncev.

V veselje in zadovoljstvo mi je, da smo z nekaterimi od takratnih beguncev še vedno v pisnih stikih. Nekdanja begunka, ki nas je februarja 2021 iskala preko Facebooka, se je spomnila, da je preteklo 30 let od teh vojnih dogodkov. Napisala je: »*Sem Antonija ... in se oglašam iz Hrvaške, iz Karlovca. V času vojne na Hrvaškem, v letu 1991/92, sem kot 13-letnica živela v Uršulinskem samostanu v Mekinjah. Čeprav je bil za nas begunce težek čas, me na sestre vežejo lepi spomini. Bile so skrbne, dobre in vesele, v spominu mi ostaja kar nekaj obrazov, a ne vsa imena* (naštela je pet imen). *Veliko bi mi pomenilo, da jih po tej poti lahko pozdravim in se jim zahvalim.*«

In kaj naj rečem na leto 1991? V svojem imenu, pa tudi v imenu vseh slovenskih uršulink želim reči: Bogu hvala, da je to leto vtkano v obdobje našega življenja in poslanstva, ko smo bile na svojevrsten način pritegnjene k delu v dobro naše domovine.

Jože Berlec[1]
Vrhpolje pri Kamniku 179
joze.berlec@kks-kamnik.si

Moji spomini na slovensko osamosvojitev

Aktivno sem sodeloval v dogajanju za osamosvojitev Slovenije. Na prvih demokratičnih volitvah sem bil izvoljen v Skupščino Republike Slovenije. Mandat je trajal dobri dve leti in pol, bil pa je izjemno zahteven, saj se je v tem obdobju Slovenija izločila iz Jugoslavije in postala samostojna, mednarodno priznana država. Zmagali smo v vojni s številčno mnogo močnejšo in dobro oboroženo armado – Jugoslovansko ljudsko armado, potem pa smo morali v zelo kratkem obdobju sprejeti množico zakonov, ustavo in, kar je bilo tudi zelo zahtevno, stabilizirati gospodarstvo, saj je bilo prekinjenih veliko gospodarskih povezav.

Moja druga »fronta« pa je bilo gasilstvo. Na vso srečo smo bili dobro organizirani in kot taki smo lahko dobro ukrepali v okviru Občinskega štaba Civilne zaščite, ko so nas država in ljudstvo najbolj potrebovali. Poveljeval sem gasilcem v občini, regiji in bil član štaba Gasilske zveze Slovenije.
Ključne besede: delegat, osamosvojitev, demokracija, gasilci, blokade

I actively participated in the events leading up to Slovenia's independence. In the first democratic elections, I was elected to the Assembly of the Republic of Slovenia. The mandate lasted for more than two and a half years, but it was extremely demanding, as during this period Slovenia seceded from Yugoslavia and became an independent internationally recognised country. We won the war against a much stronger and well-armed opposing force – the Yugoslav People's Army, yet then we had to pass numerous laws, write the constitution and stabilise the country's economy in a very short period of time, as many economic ties were severed. This was an extremely demanding task.

My other »front« was the fire department. Fortunately, we were well organised and were hence able to operate successfully and coordinated well the Municipal Civil Protection Headquarters when the country and its people needed us most. I commanded firefighters in the municipality, the wider region, as well as a member of the Firefighting Association of Slovenia.
Key words: delegate, independence, democracy, firefighters, blockades

Moji spomini na leta 1990, 1991 in 1992 so zelo lepi – imel sem čast in priložnost, da sem aktivno sodeloval pri dogodkih osamosvajanja – celo na več področjih. Poseben spomin so prve demokratične in večstrankarske volitve v Sloveniji in zmaga demokratične opozicije DEMOS. Zelo dobre občutke pa imam tudi ob spominu na moje delovanje v gasilstvu, ki je ob osamosvojitvi tudi igralo pomembno vlogo, tako kot je še danes najpomembnejši sestavni del civilne zaščite.

Jože Berlec v Skupščini Republike Slovenije (Foto: RTVS)

Delovanje v politiki

V obdobju pred letom 1990 politično nisem bil aktiven, deloval pa sem v Kulturni skupnosti in gasilstvu, tako da sem bil kot predstavnik najmočnejših društvenih dejavnosti v občini – gasilstva in zborovskega petja – član občinske Socialistične zveze delovnega ljudstva (SZDL).

Decembra 1989 je bil ustanovljen DEMOS (Demokratična opozicija Slovenije) in kar kmalu so pričeli pripravljati sezname za možne kandidate za prve večstrankarske volitve v Sloveniji. Zanimivo je bilo, da so tekle priprave za volitve v tri zbore takratne skupščine. Volitve za vsak zbor pa so potekale po drugem sistemu. Kandidatov, ki bi nastopili na listi za Družbenopolitični zbor in Zbor občin, se je kar hitro nabralo dovolj, tedanja opozicija v nastajanju pa je imela več težav pri zbiranju kandidatov za Zbor združenega dela, saj je bilo v podjetjih zelo malo vidnih ljudi, ki niso bili člani zveze komunistov. Do mene je prišel France Tomšič in me prepričeval, da bi bil primeren kandidat za delegata Zbora združenega dela. Na kandidaturo sem pristal in postal kandidat na listi DEMOS (brez strankarske pripadnosti), čeprav nisem imel veliko upanja na uspeh, saj so bili moji protikandidati nekateri direktorji in drugi politično zelo močni ljudje v tedanjem volilnem okrožju. Kot sem že omenil, sem bil zelo aktiven tudi na področju gasilstva in bil kot poveljnik gasilskega društva Kamnik, gasilske zveze Kamnik in gasilske regije Ljubljana III, ki je tedaj obsegala tedanje občine Kamnik, Domžale in Litija – te občine pa so sestavljale tudi takratno volilno okrožje za volitve v Zbor združenega dela – dobro poznan med člani gasilske organizacije. Prav ti člani so ob volitvah

1 Univerzitetni diplomirani inženir.

odigrali odločilno vlogo in tako sem bil z veliko večino izvoljen v takratno Skupščino Republike Slovenije. Spomnimo se: te volitve v Zbor združenega dela so bile neposredne – volili smo osebo in ne strankarsko listo.

Začetki dela v skupščini so bili zelo zanimivi, večkrat tudi pestri, saj je bilo v skupščino izvoljenih mnogo kandidatov, ki so bili brez vsakršnih političnih izkušenj, pa tudi brez izkušenj o javnem nastopanju in govorništvu. Večina novih političnih strank je imela zelo lepe in smele načrte za delo, vendar pa sama situacija ni bila zrela za mnoge novitete. Delo v skupščini se je kar hitro osredotočilo v osamosvajanje in zato je zmanjkovalo časa za druge spremembe.

Delali smo največkrat po zborih, le v primerih, ko se zbori medsebojno niso mogli uskladiti, smo imeli medzborovska usklajevanja, če se tudi tako nismo mogli uskladiti pa plenarna zasedanja.

Bil sem med tistimi delegati, ki smo delali »volontersko« – v službi sem bil od 6. do 9. ure, potem pa sem šel na zasedanje, ki se je začenjalo ob 10. uri, končalo pa v zelo različnih urah – tudi ob 3. uri ponoči – zjutraj pa zopet normalno v službo.

V Zboru združenega dela sem bil imenovan v odbore za gospodarstvo, za kmetijstvo in gozdarstvo ter za socialo in invalide, v primerih usklajevanja pa sem bil zelo pogosto imenovan tudi v komisije za medzborovska usklajevanja.

Samo dogajanje v skupščini in na različnih zasedanjih je bilo že večkrat popisano v knjigah, zato bom mnoge stvari preskočil in se dotaknil dogajanj, v katerih sem bil bolj aktiven.

Prav tako ne bom popisoval vseh dogajanj: odločanje o osamosvojitvi, priprave na plebiscit, osamosvajanje ...

Moram pa se vseeno dotakniti nekaterih dejstev, ki se danes zelo namerno izkrivljajo – ustvarjajo se neke resnice, ki tudi slučajno niso to, in ljudje, ki so bili proti osamosvajanju, danes spreminjajo dejstva in si pripenjajo zasluge za takratne dogodke. Ne želim spodbujati delitve med Slovenci, vendar pa (morda naivno) pričakujem, da bi bilo prav, da ljudje, ki so dejansko nasprotovali osamosvajanju, ne bi spreminjali dejstev, saj so na njihovo žalost mnoga dejstva in govori jasno zapisani in dokumentirani.

Nekaterim, žal, še danes ni jasno, kdo – katera skupina je sprožila slovensko osamosvojitev in ta projekt uspešno vodila. Zgodovinsko dejstvo je, da je bil to DEMOS. DEMOS je to idejo, ki je bila najpomembnejši cilj takratne koalicije, sprožil v najbolj primernem trenutku glede na dogajanja in premike v Evropi in tudi dogodke v Jugoslaviji. Kako je bilo to izpeljano, pa je druga tema. Seveda je moral DEMOS pridobiti za to idejo tudi politične nasprotnike, sicer bi bila to bolj Pirova zmaga. Zaradi ljudi je bilo potrebno doseči vsaj navidezno soglasje in zato je moral DEMOS skleniti kar nekaj kompromisov. Nasprotniki osamosvojitve so šele pri pripravah na referendum ugotovili, da pač morajo biti »zraven«. Vse do konca so skušali ustavljati ali vsaj ovirati proces osamosvajanja in zahtevali so jasne odgovore na vprašanja, na katera še ni imel nihče pravih odgovorov: Kaj bomo storili, če pride v Jugoslaviji do državljanske vojne? Kako se bomo zavarovali pred vojaškim pučem JLA? Ali imamo garancijo, da bo Jugoslavija spoštovala rezultate plebiscita? Kaj bo s slovenskim gospodarstvom, ki je že sedaj tako rekoč bankrotiralo, z vse večjo nezaposlenostjo, kje so garancije za jutrišnji mir in kruh? Ali so izračunane posledice odcepitve v procentih, na primer znižanje življenjskega standarda? Ali imamo mednarodne garancije? Ali so določeni kriteriji za interpretacijo rezultatov plebiscita? Kaj pomeni rezultat 60 % – da bo 40 % prebivalstva Slovenije ostalo v Jugoslaviji?

Danes, ko poslušam govornike na proslavah, pa »ugotavljam«, da je bila osamosvojitev posledica pravilnega ravnanja takratne Zveze komunistov in da so tako oni in njihova ravnanja najbolj zaslužni za našo novo državo. Prav spoznanje DEMOSA, da za projekt osamosvojitve mora pridobiti tudi tedanjo opozicijo, saj brez njenega sodelovanja ni bilo garancije za uspeh, in na drugi strani spoznanje tedanje opozicije, da pri tako pomembnem projektu enostavno mora sodelovati – zavzeto ali pa vsaj navidezno, je rodilo našo takratno sedaj tako opevano enotnost.

Osamosvojitev je uspela. 26. 6. 1991 smo z veličastno proslavo pred skupščino prvič razvili našo novo zastavo, donela je slovenska himna, imeli smo svoj denar, vsi smo v zanosu praznovali – ali res vsi? Tudi na tej proslavi nekateri niso mogli sprejeti dejstva in so z nagajanjem ob govoru nadškofa dr. Alojzija Šuštarja in blagoslovu lipe izklopili ozvočenje, da ne bi kdo slišal kaj »pohujšljivega«.

Po proslavi ob osamosvojitvi sem se okoli 2. ure zjutraj vrnil domov. Ob 4.20 pa me je kot poveljnika gasilske zveze Kamnik poklical novi komandir ljudske milice v Kamniku Zvonko Logar z zahtevo, da bi gasilci kar najhitreje naredili blokade na vseh dostopnih cestah.

Morda še drobec iz delovanja skupščine v času vojne. Ne bom opisoval nočne seje, ki je potekala v povsem neprimernih prostorih – v kleti. Morda je bolj zanimivo, kako smo tedanji delegati iz Kamnika sploh prišli v skupščino. Prevoz je organizirala ljudska milica. Delegate so predhodno poklicali in povedali, da nas bodo po domovih pobirali miličniki z oboroženim spremstvom. Tedaj je bilo namreč vprašljivo zaupati kar povprek, saj so bili agentje JLA in SFRJ na vsakem koraku (celo v bližini mojega doma je bilo poznano shajališče takšnih agentov). K meni domov so prišli s tremi vozili – spredaj in zadaj osebno miličniško vozilo z oboroženimi miličniki, na sredi pa miličniški kombi tudi z oboroženimi miličniki, kamor smo prisedli tudi delegati. Peljali so nas po stranskih poteh in ulicah tako, da smo srečno prispeli v skupščino. Pot je bila zanimiva, saj smo morali mimo mnogih blokad ter miličniških zapor in zapor teritorialcev. Srečno smo se pripeljali v Ljubljano in po končani seji tudi domov. Brez tega spremstva na sejo ne bi mogli in tako bi agresor dosegel enega od svojih ciljev – onemogočiti delovanje in odločanje v novi državi.

O bojih za osvoboditev Slovenije ne bom pisal, saj pri tem fizično nisem bil udeležen, zato je prav, da o tem pišejo tisti, ki so aktivno sodelovali. Bil pa sem zraven, ko so potekale politične borbe, ko so se močno trla skrajno različna mnenja, ampak na koncu, ko je šlo resnično zares, je večina tudi tistih, ki so osamosvojitvi

ves čas nasprotovali ali ji vsaj niso bili naklonjeni, ugotovila, da na nek način vendarle morajo sodelovati pri tem najpomembnejšem poslanstvu v slovenski zgodovini in hočeš nočeš morajo vsaj navidezno biti na pravi strani. Veliko teh Slovencev še danes ni sprejelo popolne osamosvojitve, mnogo jih je, ki poveličujejo stanje v bivši državi in s tem zaničujejo naše pridobitve, ki so resnično velike, bile bi pa lahko še večje, če bi vsi delovali pošteno in za našo Slovenijo.

Mnogokrat slišim, da v zadnjih letih beležimo izkrivljanje resnic o boju proti fašizmu in nacizmu ter poizkuse prikrojevanja osamosvojitvene vojne po okusu posameznikov in nekaterih strankarskih voditeljev. Žal, ja. To se dogaja, saj se pri NOB poveličuje le en del zgodovine (na ta en del smo lahko vsi ponosni), namerno pa se pozabljajo grozote revolucije. Tudi pri slovenski osamosvojitvi si največ zaslug prisvajajo prav ljudje, ki so temu takrat odkrito nasprotovali – to je zgodovinska resnica, ki jo je še vedno mogoče dokazati z magnetogrami posameznih sej Skupščine Republike Slovenije. Očitno je, da Slovenci sploh ne moremo živeti brez sporov. Ne moremo, ne znamo in nočemo sprejeti dejstev o drugi svetovni vojni in obdobju po njej, v novejši zgodovini pa imamo različna mnenja o slovenski osamosvojitvi, ki nas ponovno razdvaja, namesto da bi se končno združili vsi Slovenci ne glede na politično ali versko prepričanje in Slovenijo postavili na mesto, ki ji pripada – mnogo, mnogo višje, kot je danes.

Upam, da bo tudi demokracija v Sloveniji počasi dozorela do stopnje, na kateri so dopustna različna mnenja in se zaradi tega ne bomo sovražili. Tudi različno misleči ljudje so lahko med seboj prijatelji in pomembno je, da poudarjamo skupne točke, skupne interese in skupne cilje, o razlikah pa se na primeren način pogovarjamo.

Gasilsko delovanje

Gasilci imamo (smo imeli že tedaj) povsem samostojen sistem obveščanja in alarmiranja, zato smo vse akcije lahko izvajali brez vednosti JLA. Tudi blokade smo lahko tajno in zelo hitro naredili z gasilskimi težkimi vozili. Ker je teh vozil škoda za razbijanje, kar bi sovražnikovi tanki lahko naredili, smo takoj, ko je pripeljal kakšen drug tovornjak, tega dali v blokado, gasilsko vozilo pa postavili na varno. Po svojih zvezah smo celotno akcijo lahko zelo dobro koordinirali. Ves čas pa smo delovali v tesni povezavi: ljudska milica, občinski štab civilne zaščite in gasilci.

Center za vse informacije je bil gasilski dom v Kamniku. Tam je precej časa prebil načelnik občinskega štaba civilne zaščite Vlado Šerbelj in tako on kot tudi dežurni gasilci smo bili vedno pripravljeni na vsakršno pomoč občanom, ki so se pogosto obračali na nas – tu je bila edina informacijska točka.

Podrobnejši opis delovanja gasilskih enot v obdobju osamosvojitvene vojne je viden iz izvlečkov iz »raportne knjige« Gasilskega društva Kamnik, kjer so se vodili vsi zapisi, saj je tu center gasilske zveze – tedaj tudi gasilske regije – in povzetka poročil, ki sem jih kot regijski poveljnik pošiljal na Gasilsko zvezo Slovenije. V teh komentarjih je omenjeno le delovanje v okviru tedanje

Jože Berlec (Foto: RTVS)

občine Kamnik, delovanje v drugih občinskih gasilskih zvezah regije Ljubljana III pa je izločeno. Zelo pomembno je bilo tudi dejstvo, da potrebno število gasilcev ni bilo nikoli problematično – gasilci so se vedno z veseljem in veliko zavzetostjo odzivali na potrebe – bodisi za dežurno službo, pospravljanje, prevoze, ... Dovolj gasilcev je bilo tudi ponoči za dežurstvo ali drugo delo, saj so vsi čutili pomembnost časa in pripravljenost za sodelovanje je bila izjemna.

27. 6. 1991

04.20 – Komandir milice v Kamniku Zvone Logar, ki je prav ta dan nastopil službo kot komandir, me je poklical po telefonu kot poveljnika Gasilske zveze Kamnik, regije Ljubljana III in člana Občinskega štaba civilne zaščite, naj nujno aktiviram gasilska društva, da zapeljejo svoje najtežje tovornjake na ceste in tako blokirajo pot iz smeri Ljubljane proti Brniku. Ta razgovor je trajal kar nekaj minut, saj kot gasilski poveljnik nisem mogel dovoliti, da damo na razpolago za uničenje svoja najkvalitetnejša vozila. Ko pa sem ga vprašal, koliko se mudi, in je rekel, da je to potrebno narediti takoj, saj so tanki JLA že v Trzinu, je akcija stekla.

04.35 Alarm – Izvoz šestih gasilskih vozil v blokado na ceste: iz GD Kamnik so šli takoj komandno vozilo UAZ, orodno vozilo Mercedes, furgon Mercedes, stara cisterna TAM in nova cisterna TAM ter blokirali glavno povezavo Ljubljana–Kamnik na Mengeškem polju. Ko pa so do blokade prišli civilni tovornjaki, smo gasilska vozila umaknili in v blokado postavili civilne tovornjake.

5.00 GD Moste na križišče – V Mostah so gasilci z avtocisterno blokirali cesto proti Brniku in tako zaustavili tanke. Tank se je približal gasilskemu vozilu na nekaj centimetrov in vojaški častnik je ves čas vpil na voznika gasilskega vozila, naj se umakne iz vozila. Ta pa je vztrajal, tako da so s tanki naredili drugo pot: podrli so vrtno ograjo in po vrtu zapeljali mimo blokade.

6.30 Alarmirano GD Duplica.

6.30 V prostorih GD Kamnik je začel delovati Občinski štab civilne zaščite Kamnik.

7.00 Alarmirana GD Gozd in GD Motnik – Vzpostavili smo obveščevalno linijo, ker čez Kozjak ni bilo kvalitetne direktne UKW-zveze. To je bila povezava GD Motnik–GD Zg. Tuhinj–GD Kamnik. Na vseh teh točkah sta ves čas dežurala po dva gasilca.

7.05 Vzpostavljena podobna obveščevalna linija tudi čez Črnivec (GD Gozd), Črno (GD Stranje) do GD Kamnik. Na obeh točkah sta ves čas dežurala po dva gasilca.

7.10 Obvestilo, da se vsa gasilska vozila vrnejo v gasilske domove, saj smo naša vozila večinoma zamenjali z drugimi tovornjaki.

7.40 GD Motnik pričelo z dežurstvom na Kozjaku.

8.58 PGD Gozd odšlo na dežurstvo na Črnivec.

13.40 GD Motnik javilo, da jih preletava helikopter JLA in leti v smeri Črnega grabna.

13.30 V Komendi je Teritorialna obramba raketirala helikopter, a ga je zgrešila. Raketa je priletela nazaj in povsem razdejala otroško sobo v prvem nadstropju hiše Miroslava Vilharja – 7 gasilcev je požar pogasilo. Sreča je bila, da v sobi ni bilo nikogar.

Organizirali smo blokado na prelazu Kozjak – v zglobni avtobus (krpana) smo dali okoli 20 gospodinjskih plinskih jeklenk in avtobus na najožjem delu zapeljali tako, da je bila cesta povsem blokirana. Vozila in gasilci so bili skriti v gozdu, da so blokado in cesto dobro nadzirali, videlo pa se jih ni.

19.15 V Mostah je Teritorialna obramba razstrelila tank JLA, ki je zagorel in eksplodiral – gasilci so pogasili požar v okolici – travnik.

Straže so ostale čez noč na Črnivcu in Kozjaku. Na Kozjaku so se na straži menjavali člani PGD Motnik in Zgornji Tuhinj, na Črnivcu pa člani PGD Gozd in Kamniška Bistrica. Na obeh prelazih sta bili narejeni blokadi s tovornimi vozili. Ponoči jih je kontroliral poveljnik Gasilske zveze in regijski poveljnik Jože Berlec.

Ta prvi dan agresije je v gasilskem domu Kamnik dežuralo ali bilo v aktivnostih od 4.35 do 22. ure 16–22 gasilcev, od 22. ure dalje pa 8 gasilcev.

28. 6. 1991

Ta dan je v gasilskem domu Kamnik do 7.00 dežuralo 8 gasilcev, od 7. do 22. ure 16 gasilcev in od 22. ure dalje 8 gasilcev.

8.00 Na teren sta odšla v kontrolo načelnik Občinskega štaba civilne zaščite Kamnik Vlado Šerbelj in član tega štaba in poveljnik Jože Berlec.

10.35 Raketirali letališče Brnik – v pripravljenosti gasilci GD Moste in Komenda, opremljeni z zaščitnimi maskami, ker je obstajala nevarnost, da JLA uporabi plin.

11.25 Dobili zahtevo, da pripravimo vse razpoložljive zaščitne maske in dihalne aparate.

Občinski štab civilne zaščite Kamnik je v sodelovanju s člani GD Kamnik organiziral čiščenje zaklonišč – zaklonišče pri Merkatorju in zaklonišča pod Malim gradom. Zaklonišča smo očistili in nabavljenih je bilo tudi nekaj plastenk vode za primer daljšega bivanja v zaklonišči.

12.30 Kombi GD Kamnik je na zahtevo Občinskega štaba civilne zaščite Kamnik odpeljal minerce v Moste, da bi razstrelili ostanek tanka, vendar je bilo potem odločeno, da razstrelitve ne bo, zato so se minerji vrnili v Kamnik.

29. 6. 1991

Dežurstvo je potekalo enako kot prejšnji dan. Po vseh tovarnah so bili aktivirani štabi civilne zaščite. Z njimi smo vzdrževali stalne kontakte preko gasilcev v Titanu, Stolu in Svilanitu. Gasilska vozila GD Kamnik so razvažala sanitetni material za potrebe enot civilne zaščite.

30. 6. 1991

9.15 Alarm za zračni napad – z letališč Pula, Zadar in Cerklje so vzletela bojna letala in pričakovan je bil zračni napad. Vsa gasilska vozila smo odpeljali iz gasilskih domov na varnejša mesta, za katera smo bili že predhodno dogovorjeni.

10.20 Nevarnost zračnega napada je minila.

10.30 Gasilci smo v Kamniku ponovno pregledovali zaklonišča in zaloge ter jih dopolnili s svežo pitno vodo.

13.30 Aktivirali tri gasilce GD Srednja vas, ki so bili tudi gozdarji, da so šli izdelovat poseko na Stari grad za opazovalnico. Delo je trajalo do 21. ure. Eden od gasilcev se je poškodoval, pomoč so mu nudili v Zdravstvenem domu.

Ob 21. uri so gasilci dve uri razvažali sanitetni material za enote civilne zaščite.

1. 7. 1991

Dežurna služba je potekala enako kot prejšnji dan. Ob 22. uri smo število dežurnih gasilcev zmanjšali na tri, v gasilskem domu pa je stanovalo še 8 gasilcev.

2. 7. 1991

Dežurstvo je potekalo kot prejšnji dan.

Dopoldne je JLA raketirala RTV-antene na Krvavcu – ob 12. uri je UAZ iz Gasilskega društva Kamnik odpeljal gorske reševalce, da si ogledajo škodo, kaj popravijo, če je možno. Ob 14.06 so sporočili, da so vse uredili in da se vračajo v Kamnik – pripeljali so tudi ranjenca – to je bil eden od oddajničarjev, ki jih je bilo tedaj na Krvavcu 37 – v Kamnik so se vrnili ob 15.15.

Ob 15.50 smo na gorsko opazovalnico s terenskim vozilom odpeljali električni agregat.

16.05 Vozilo Tam 110 in Lada Niva iz PGD Kamnik sta odpeljali moštvo za ureditev zaklonišča pod Starim gradom, ki je bilo sicer povsem opuščeno.

16.32 Alarm za zračni napad, zato smo vsa gasilska vozila zopet umaknili na varne lokacije.

17.15 Nevarnost zračnega napada je minila.

Ob 18.30 smo vzpostavili še dve dežurni mesti z rednim javljanjem – GD Šmartno in IGD Titan. S tem smo imeli redno kontrolno javljanje iz 13 dežurnih mest. Na vsakem dežurnem mestu sta bila po dva gasilca, v Kamniku pa je bila posadka 5 gasilcev med 7. in 22. uro, med 22. in 7. uro pa po 3 člani.

3. 7. 1991

Prekinili z dežurstvi na terenu. V času dežurstev so se ekipe s terena (Črnivec in Kozjak) javljale vsako

V GD Kamnik so dežurali naslednji gasilci (večji del jih je tudi na fotografiji): Jože Berlec, Tomaž Berlec, Jože Oblak ml., Darko Galjot, Janez Vavpetič, Franc Letnar, Janez Repanšek, Zvone Korošec, Aleš Hribar, Boštjan Hribar, Milan Kregar, Franc Golob st., Franc Golob ml., Tone Koželj, Robi Golob in Filip Letnar. V civilu poveljnik Občinskega štaba civilne zaščite Marko Matoh. Na fotografiji manjkajo: Jože Oblak, Alojz Kladnik, Jože Kladnik, Filip Letnar ml., Jani Vavpetič, Jože Janežič, Marjan Rak, Milan Milivojevič, Franc Dacar in Bogo Zdravič.

uro – ponoči in podnevi. Vsaj dvakrat dnevno pa so na terenu kontrolirali poveljnik Jože Berlec, načelnik Občinskega štaba civilne zaščite Vlado Šerbelj ali njun pooblaščenec. UKW-povezava je ves čas delovala izredno dobro. Največ vredno pri tem pa je bilo, da je bil naš gasilski sistem za zveze povem suveren in neodvisen od vseh drugih sistemov – tako so nas težje nadzirali in nam prisluškovali.

Dežurstva v gasilskem domu so še ostala, smo pa spremenili režim javljanja – javljali se niso več vsako uro kot do tega trenutka ves čas trajanja napadov, temveč na vsakih šest ur, razen če bi se kaj posebnega dogajalo.

Ob 21.45 smo po pogovoru s predstavnikom republiškega sekretariata za obrambo spremenili režim dela na UKW-zvezah tako, da so bile linije minimalno obremenjene.

4. 7. 1991

Nadaljevali smo z dežurstvi, akcij pa ni bilo. Enaka je bila situacija tudi naslednji dan 5. 7.

5. 7. 1991

Ob 22. uri smo v dogovoru z Občinskim štabom civilne zaščite Kamnik ukinili dežurstva v celotni občini, razen v centralnem društvu – GD Kamnik.

7., 8. in 9. 7. 1991

V GD Kamnik smo vzdrževali 24-urno dežurstvo, posebnih dogodkov pa ni bilo.

10. 7. 1991

Ob 21.15 smo prekinili dežurstvo v GD Kamnik zaradi prenehanja vojnega stanja.

Foto: Jana Bratuž

Breda Podbrežnik Vukmir[1]
Knjižnica Franceta Balantiča Kamnik
breda.podbreznik@kam.sik.si

Knjižnica Franceta Balantiča Kamnik od osamosvojitve do danes

Članek prikazuje razvoj kamniške knjižnice v obdobju po osamosvojitvi Slovenije. Ugotavlja velik razvoj, ki je pogojen s pojavom svetovnega spleta in s tem z dostopnostjo informacij s širjenjem knjižnične mreže in skokovitim naraščanjem izposoje. Označi tudi vsebinske premike in predstavi, zakaj je knjižnica dodana vrednost okolju.
Ključne besede: splošna knjižnica, knjižnična mreža, dostopnost gradiva, knjižnično gradivo, kazalniki uspešnosti, izposoja, dodana vrednost okolju

The article presents the development of the Kamnik library in the period after Slovenia's independence. This development was conditioned by the emergence of the Internet, and as a result, the availability of information with the expansion of the library's network and the rapid increase in book lending. It also highlights content shifts and discloses how the library became such an added value to the environment.
Key words: general library, library network, accessibility of material, library material, performance indicators, book lending, added value to the environment

Preteklost

Knjižnica Franceta Balantiča Kamnik že 70 let skrbi za bralno kulturo in bralno pismenost na območju občin Kamnik in Komenda. V svoji dolgi zgodovini je doživela veliko sprememb.

Knjižnica je bila ustanovljena leta 1949 kot Centralna sindikalna knjižnica, prva knjižničarka pa je bila Stanislava Berlec, poročena Završnik. Leta 1953 se je preselila v prostore nad današnjo kavarno Veronika, knjižničarka je bila Miranda Drožina. Leta 1956 je knjižnica prešla pod okrilje Delavskega kulturnega društva Svoboda in dobila ime Delavska knjižnica in stalno zaposleno knjižničarko, Nušo Peterlin. Leta 1958 se je knjižnica priključila Delavski univerzi, vendar pa je imela velike težave zaradi prenizkega nakupa in slabih prostorskih pogojev. Leta 1962 je knjižnica postala samostojen zavod z imenom Ljudska knjižnica, upravnica je bila prof. Tina Romšak, kasneje pa prof. Srečko Zabrič. Prav profesorju Zabriču gre največ zaslug za razvoj knjižnice. Leta 1969 se je knjižnica selila na Kolodvorsko ulico v stavbo poleg železniške postaje. Leta 1978 je skupaj z muzejem delovala pod okriljem Kulturnega centra Kamnik in se preimenovala v Matično knjižnico Kamnik. Prof. Srečko Zabrič si je kar nekaj časa zaman prizadeval za rešitev prostorske stiske, končno je bila ta rešena leta 1991, ko se je knjižnica preselila v prenovljeni Zdravstveni dom na Kajuhovi ulici in pridobila velike, nove prostore in opremo. Knjižnica spet postane samostojna, vodila pa jo je Saša Kos. Odločitev za novo knjižnico je najprej kot predsednica občinskega organa za kulturo podprla Mojca Marija Maleš, potem pa tudi Janez Maleš.

Selitev je potekala ravno v času, ko je vojska JLA napadla Slovenijo in sodelavke se še spominjajo, da je potekala v veliki negotovosti in kako so opazovale vojaška letala, ki so napadla oddajnik na Krvavcu.

Nov čas in novi prostori so knjižnici prinesli velike spremembe in številke izposoje ter članstva so se krepko zavihtele navzgor.

Vodenje knjižnice je leta 1993 prevzela Breda Podbrežnik Vukmir.

Novi časi, velike spremembe

Največjo globalno spremembo je prinesel prav internet in spremenil dostopnost do informacij ter delovanje knjižnic. Globalna digitalna revolucija je bila največja prelomnica v delovanju knjižnice.

Prva velika sprememba je bila vključitev knjižnice v sistem COBISS, ki je povezal knjižnice v enoten on-line katalog in prinesel popolnoma nove razsežnosti pri strokovnem delu in informacijah o dostopnosti gradiva. Za vsako knjigo se je zdaj vedelo, kje je dostopna, kdaj se vrne iz izposoje in katera knjižnica jo ima, kar je sprožilo tudi naraščanje izposoje. Vse gradivo slovenskih knjižnic je na dosegu roke.

Svetovni splet pa je odprl svet, ki nas je povezal v svetovno digitalno družino. Informacije in gradivo s svetovnega spleta pogosto nadomestijo tradicionalno papirnato knjigo, vendar pa ta ostaja prva izbira pri branju leposlovja.

Kljub takšni odprtosti v svet pa nismo pozabili na odmaknjene in podeželske kraje, kamor je leta 1997 začela voziti potujoča knjižnica. Nakup kombija in njegovo preureditev v potujočo knjižnico je podprl tedanji župan Tone Smolnikar. Potujoča knjižnica še danes deluje enako uspešno in skoraj po enaki trasi kot na začetku delovanja. Prav gotovo je prav ta storitev ena najbolj pomembnih, ki se sicer po kvalitativnih kazalnikih ne more kosati z drugimi, so pa uporabniki in uporabnice toliko bolj veseli in tudi hvaležni, da lahko dostopajo do knjig, kar bi jim bilo sicer oteženo zaradi različnih razlogov: starosti, bolezni, slabih avtobusnih povezav ali drugih vzrokov.

Knjižnično mrežo smo širili še naprej. Odprli smo krajevne knjižnice Šmarca, Komenda in Motnik. Leta 1994 je nastala Občina Komenda, zato je komendska krajevna knjižnica zelo pomembna, pa tudi sprejeta in obiskana.

Skokovito naraščanje izposoje

Nov čas, novi prostori in dostopnost so spodbudili visoko izposojo, ki je skokovito naraščala. Že selitev v nove prostore je spodbudila člane in članice, da se je izposoja od leta 1991 do 1992 več kot podvojila – od 60.000 enot na 178.000 enot. Naslednje leto je navdušenje nad novo knjižnico nekoliko upadlo, potem pa je le še strmo naraščalo vse do leta 2016, ko svetov-

1 Profesorica slovenskega jezika, magistra bibliotekarstva, direktorica Knjižnice Franceta Balantiča Kamnik.

ni splet in uporaba pametnih telefonov nekoliko nadomestita rabo knjižnih virov, velik upad pa povzroči epidemija korone leta 2020, s katere posledicami se otepamo še v letu 2022. Vsi kazalniki delovanja kamniško-komendske knjižnice so naraščali, kar je bilo skladno z duhom časa v poosamosvojitveni Sloveniji in značilno za vse slovenske splošne knjižnice.

Naraščanje skoraj vseh kazalnikov je močan dokaz, kako zelo uporabljana in potrebna kulturna infrastruktura je knjižnica. Spodnje tabele in graf kažejo naraščanje izbranih kazalnikov.

Tabela 1:
Izposoja knjižničnega gradiva po petletnih obdobjih od leta 1991 dalje

Leto	Izposoja
1991	60.625
1996	186.594
2001	282.605
2006	343.556
2011	365.937
2016	419.241
2021	340.336

Tabela 2:
Prikaz knjižnične zbirke, prirasta in izposoje po desetletjih

	1991	2001	2011	2021
Knjižnična zbirka	73.633	93.744	133.808	174.481
Prirast gradiva	5.064	5.518	8.947	6.575
Število izposoje	70.625	301.488	365.937	340.336

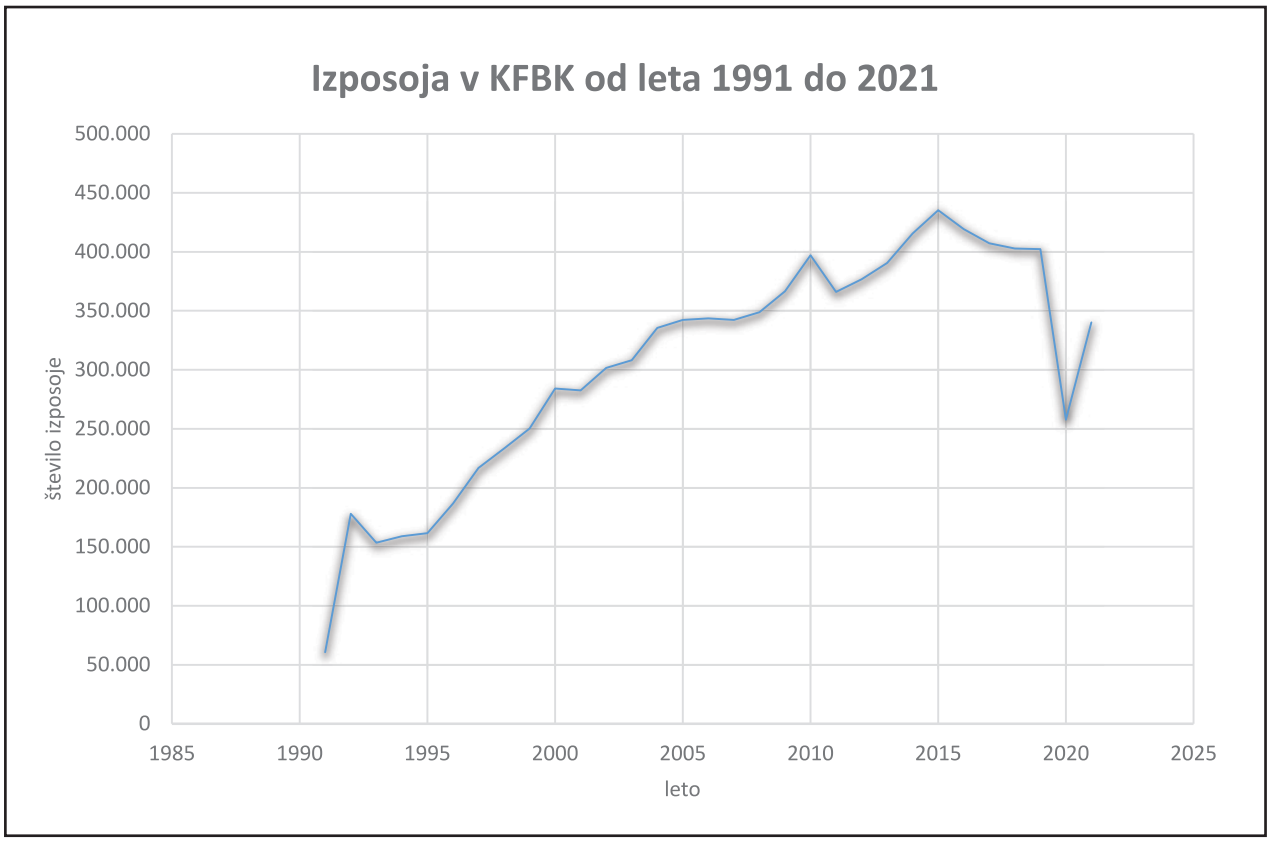

Prikaz naraščanja izposoje od 1991 do 2021

Vsebinski premiki

Zdi se, kot da je naše delovanje dozorelo v mnogih bralnih projektih, nagradah in priznanjih, v sodelovanju s strokovnimi in drugimi organizacijami in tudi v kazalnikih, ki so kar dolgo časa vrtoglavo naraščali. Tehnologija je naredila še en pomemben korak z digitalizacijo že objavljenega gradiva, tudi v Sloveniji se je kmalu pojavila digitalna knjižnica dLib, kamor smo od leta 2010 v organizaciji območne knjižnice Mestne knjižnice Ljubljana vnesli pomembne lokalne informacijske vire: *Kamniške občane, Kamniške zbornike* in še nekaj drugih publikacij in monografij. Med spletne storitve lahko prištejemo dobro in veliko uporabljan portal Kamniško-komendski biografski leksikon in portal www.prejmipozdrav, kjer so objavljene digitalizirane razglednice. Po vsej Sloveniji je znan Križnikov pravljični festival, knjižnica je v lokalnem okolju spodbudila ohranjanje pravljične in pripovedovalske dediščine, kar je nadgradila s knjižnimi izdajami.

Leta 2015 nas je doletela ena največjih preizkušenj, to je preimenovanje knjižnice v Knjižnico Franceta Balantiča Kamnik. Preimenovanje je vzbudilo veliko odzivov, tako tistih, ki se z imenom niso strinjali, kot tistih, ki so poimenovanje po pesniku, padlem v drugi svetovni vojni na strani domobrancev, podpirali. Skoraj ga ni Slovenca in Slovenke, ki ne bi vedel za novo ime kamniške knjižnice. Za zaposlene pa so bili odločilni glasovi pesnikov in pisateljev, ki so javno izrekali podporo preimenovanju.

Ves kolektiv se vsa leta trudi za kakovostno in odmevno delo z mnogimi prireditvami, dogodki, bibliopedagoškimi urami in projekti, s katerimi razvijamo bralno pismenost in kulturo ter vseživljenjsko učenje. V kronologiji so naštete nagrade, ki jih je knjižnica prejela za svoje delovanje in so potrditev kakovostnega vsebinskega dela.

Zato sta nas leta 2019 razveselila zlato priznanje Občine Kamnik in obisk predsednika Republike Slovenije Boruta Pahorja, ki je osebno knjižnici podelil posebno priznanje na področju razvijanja bralne kulture.

Dodana vrednost okolju

Knjižnica je del lokalne skupnosti in podpira njen razvoj. S svojo zbirko in dejavnostmi dosega več kot polovico vseh prebivalcev. Vsak evro, ki je vložen v njeno dejavnost, je 4-kratno povrnjen lokalni skupnosti (Podbrežnik Vukmir 2012: 147–154). Tako so pokazali izračuni povrnitve vlaganj, ki smo jih v knjižnici naredili leta 2010 in 2018. Prav tako ima knjižnica vlogo generatorja socialnega kapitala, saj med seboj povezuje ljudi (Podbrežnik, Učakar 2016: 99–106). V zadnjem desetletju je knjižnica prejela kar nekaj priznanj za inovativne in kakovostne projekte, se predstavljala tudi v tujini in pogosto na domačih strokovnih srečanjih. Sodelavci knjižnice združujemo strokovno znanje in naše vrednote v glavno misel: človek je v središču delovanja. Zato spremljamo tudi zadovoljstvo in kakovost delovanja in zato si želimo nadaljnje rasti v ustreznih prostorih, kjer bodo knjige zadihale in uporabniki brez ovir dostopali do polic, znanja, umetnosti in navdiha.

Knjižnica Franceta Balantiča (Foto: Robert Novak)

Včasih se zdi, da bi morala biti knjižnica deležna več podpore lokalne oblasti, saj je prav zaradi dodane vrednosti in števila uporabnikov zelo pomembna kulturna infrastruktura v okolju.

Dodana vrednost pa je tudi strokovnost, ki je predpogoj za oblikovanje programov, razvojnih aktov, strategij in projektov, seveda pa tudi za oblikovanje zbirke.

Zaposleni zato sodelujejo v različnih strokovnih in drugih organih in s tem vplivajo na slovensko knjižničarstvo. Breda Podbrežnik Vukmir je bila dolgoletna predsednica Sekcije za splošne knjižnice pri Zvezi bibliotekarskih društev Slovenije, članica nadzornega in upravnega odbora Združenja splošnih knjižnic, soavtorica slovenske strategije za splošne knjižnice in članica delovne skupine za oblikovanje standardov za splošne knjižnice ter soavtorica Strokovnih priporočil in standardov za splošne knjižnice (Brenčič idr. 2019; Bon idr. 2012). Leta 2016 je prejela Čopovo diplomo za življenjsko delo. Milena Glušič sodeluje pri območnem razpisu Zgodbe mojega kraja, ki jo organizira Mestna knjižnica Ljubljana, in je poleg Mateje Keber in Vike Gujtman avtorica domoznanskih objav na portalu Kamra. Andrej Kotnik je vodil nastanek in vsebino portala Kamniško-komendski biografski leksikon in portal z digitaliziranimi razglednicami. Duška Težak je vodila projekt Jezik: moj, tvoj, naš, s katerim smo se predstavljali tudi drugod kot primer dobre prakse pri oblikovanju medkulturne zbirke.

Breda Podbrežnik Vukmir in Milena Glušič sta s plakati prikazali dejavnosti knjižnice na svetovnem knjižničarskem kongresu mednarodne organizacije IFLA (Lyon, 2014; Wroclaw, 2017). V Wroclawu je plakat o projektu Delimo znanje zbudil veliko pozornosti in v kamniško knjižnico privabil na strokovni obisk knjižničarke iz Finske, sodelavko Mileno Glušič pa so finski knjižničarji povabili na Finsko, da jim je predstavila ta projekt.

Tudi drugi zaposleni, ki tu niso poimensko navedeni, svoje delo opravljajo ne samo strokovno, pač pa tudi zavzeto, in avtorica tega članka je ponosna, da je del tako dobrega kolektiva.

Dodana vrednost je tudi skrb za ohranjanje kulturne dediščine in več kot očiten vpliv knjižnice na vrednotenje pravljične lokalne dediščine, kar se kaže s knjigami, Križnikovim festivalom in pripovedovalskimi dogodki, prav tako pa smo spodbudili zapisovanje lokalnih pravljic in lokalne pripovedovalce.

Koraki skozi čas od samostojnosti dalje po letih:

1991 selitev v prenovljeni nekdanji Zdravstveni dom na Ljubljanski cesti, knjižnica spet postane samostojna, vodi jo Saša Kos
1993 knjižnico vodi Breda Podbrežnik Vukmir
1995 vključitev izposoje v COBISS
1997 začetek delovanja potujoče knjižnice
1999 bronasto priznanje Občine Kamnik
1999 izdaja knjige *Veronika z Malega gradu*
2005 nova enota v Komendi
2009 nova enota v Šmarci
2009 pridobitev certifikata vodenja kakovosti ISO 9001:2008
2009 srebrno priznanje Občine Kamnik
2009 druga izdaja knjige *Veronika z Malega gradu*
2009 začetek bralnih skupin Srečanja s knjigo
2010 začetek projekta Kamniške pravljične poti
2012 začetek Križnikovega pravljičnega festivala v Motniku
2012 nova potujoča knjižnica
2013 nova krajevna knjižnica Motnik
2013 začetek izposoje e-knjig
2013 izdaja knjige *Zlati hrib*
2013 nagrada Slovenske sekcije IBBY za izjemne dosežke na področju promocije mladinske književnosti in branja
2014 na kongresu IFLE je predstavljen plakat Kamniške pravljične poti
2014 priznanje Naša Slovenija Križnikovemu pravljičnemu festivalu v kategoriji uveljavljanje dediščine, ki ga je podelilo gibanje za ohranjanje in uveljavljanje slovenske kulturne in naravne dediščine/krajine Kultura – natura
2015 izid knjige Irene Cerar *Kamniške pravljične poti*
2015 začetek projekta Berem po korakih
2015 začetek prostovoljskega projekta za vseživljenjsko učenje Delimo znanje
2015 nagrada Združenja splošnih knjižnic Slovenije za najbolj inovativen projekt Kamniške pravljične poti
2015 preimenovanje Matične knjižnice Kamnik v Knjižnico Franceta Balantiča Kamnik
2015 priznanje za družbeno odgovornost Horus
2016 Kamniško-komendski biografski leksikon
2016 Čopova diploma mag. Bredi Podbežnik Vukmir, direktorici Knjižnice Franceta Balantiča, za izjemne dosežke na strokovnem področju, ki jo je dodelila Zveza bibliotekarskih društev Slovenije
2010–2018 digitalizacija *Kamniškega občana, Kamniških zbornikov*, drobnih tiskov, razglednic, publikacije *Po poteh kulturne dediščine v občini Komenda*
2017 na zahtevo Občine se knjižnica odreče certifikatu kakovosti ISO 9001:2008
2017 na kongresu IFLA je predstavljen plakat o projektu Delimo znanje
2017 na povabilo finskih knjižničarjev Milena Glušič v Rovaniemiju na Finskem predstavi projekt Delimo znanje
2018 posebno priznanje za projekt Jezik: moj, tvoj, naš, ki sta ga sta v Torinu na konferenci PlurAlp prejela Knjižnica Franceta Balantiča Kamnik in Vrtec Zarja
2019 zlato priznanje Občine Kamnik
2021 nagrada za najboljši projekt v letu 2021 za Kamniške literarne transverzale, ki jo je podelilo Združenje splošnih knjižnic

Zaključek

Epidemija je globoko zarezala v družbeno tkivo. Prav knjižnica pa bo prostor, kjer bo to mogoče popravljati zaradi prostega pristopa, brezplačnosti ali nizke članarine, brezplačnih dogodkov in tudi vseživljenjskega učenja. Knjižnica je prostor, kjer se ob znanju oblikuje skupnost in kjer skrbimo tudi za ranljive družbene skupine.

Zato lahko upravičeno pričakujemo, da bomo ob pisanju naslednje kronologije zapisali: 2024 – odprtje prenovljene knjižnice.

Literatura

Milena BON, Jelka GAZVODA, Vesna HORŽEN, Breda KARUN, Roža KEK, Barbara KOVÁŘ, Breda PODBREŽNIK VUKMIR, Simona RESMAN, Martina ROZMAN SALOBIR, Irena SIRK, Gorazd VODEB, Maja ŽUMER, 2012: *Slovenske splošne knjižnice za prihodnost : strategija razvoja slovenskih splošnih knjižnic 2013-2020 : stanje in okolja slovenskih splošnih knjižnic v letu 2012*. Združenje splošnih knjižnic Slovenije. http://zdruzenje-knjiznic.si/dokumenti/Strategija-koncno.pdf.

Polona BRENČIČ, Sabina POPOVIĆ, Breda PODBREŽNIK VUKMIR, Polona VILAR, Gorazd VODEB, Ana ZDRAVJE, 2019: *Strokovna priporočila in standardi za splošne knjižnice : (za obdobje 2018–2028).* Zveza bibliotekarskih društev Slovenije. http://www.mk.gov.si/fileadmin/mk.gov.si/pageuploads/Ministrstvo/Direktorat_za_kulturno_dediscino/Knjiznicna_dejavnost/2018/NSKD_PRIPOROCILA_splosne_knjiznice_2018-2028_objava.pdf.

Breda PODBREŽNIK VUKMIR, 2012: Dodana vrednost knjižničnih storitev : študija primera Matične knjižnice Kamnik. V: *Kamniški zbornik*, 21. 147–154.

Breda PODBREŽNIK VUKMIR, Ivanka UČAKAR, 2016: Bralne skupine Srečanja s knjigo kot vir socialnega kapitala. V: *Kamniški zbornik,* 23. 99–106.

Zora Torkar[1]
Medobčinski muzej Kamnik
zora.torkar@guest.arnes.si

Medobčinski muzej Kamnik od osamosvojitve do danes

V letu 2021 je kamniški muzej praznoval 60 let delovanja, 30 let v samostojni Sloveniji. Kamniški muzej je ustanovil Občinski ljudski odbor Kamnik 4. decembra 1961. Leta 2004 je bil kot pravni naslednik ustanovljen Medobčinski muzej Kamnik, ki so ga ustanovile občine Kamnik, Komenda in Trzin.

V zadnjih 30 letih delovanja so najpomembnejše pridobitve: ureditev in odprtje Rojstne hiše Rudolfa Maistra ter Galerije Pogled; dokončanje skoraj dve desetletji trajajočega denacionalizacijskega postopka za grajski kompleks Zaprice leta 2009; dopolnjevanje muzejskih zbirk z odkupi, donacijami, arheološkimi raziskavami in načrtnim zbiranjem industrijske dediščine; postavitev vseh stalnih razstav z interaktivnimi kotički v vseh naših enotah in v občini Trzin na sodoben muzealski način; predstavljanje aktualnih tem z občasnimi razstavami, kot so razstave kamniške industrijske dediščine, kamniških in slovenskih umetnikov, najnovejših arheoloških najdb Kamnika in bližnjih občin do pomembnih zgodovinskih obletnic, kot je koroški plebiscit 1920 itd. Svoje delovanje predstavljamo tudi z novimi oblikami, kot so spletne strani in družbena omrežja.
Ključne besede: Medobčinski muzej Kamnik, najpomembnejši dosežki, samostojna Slovenija

In 2021, the Kamnik Intermunicipal Museum celebrated its 60th anniversary and its 30th anniversary in independent Slovenia. The museum was founded by the Municipal People's Committee of Kamnik on 4 December 1961. In 2004, the Kamnik Intermunicipal Museum was established as a legal successor, established by the municipalities of Kamnik, Komenda and Trzin.

In the last 30 years of operation, the most important achievements are as follows: the arrangement and opening of the Birth House of Rudolf Maister and the Pogled Gallery; the completion of the almost two-decade-long denationalisation process for the Zaprice castle complex in 2009; supplementing museum collections with purchases, donations, archaeological research and the planned collection of industrial heritage; setting up permanent exhibitions with interactive corners in all our units and in the Municipality of Trzin, befitting a modern museum; the presentation of current topics with occasional exhibitions, such as exhibitions of Kamnik's industrial heritage, Kamnik and Slovenian artists, the latest archaeological finds in Kamnik and nearby municipalities, important historical anniversaries, such as the Carinthian Plebiscite of 1920, etc. We now present our work on modern platforms, such as websites and via social media.
Key words: the Kamnik Intermunicipal Museum, the most important achievements, independent Slovenia

Medobčinski muzej Kamnik (MMK) je v letu 2021 praznoval pomembno obletnico: 60-letnico delovanja. Muzej Kamnik, predhodnik današnjega Medobčinskega muzeja Kamnik, je bil ustanovljen s sklepom Občinskega ljudskega odbora Kamnik (OLO Kamnik) 4. decembra 1961. K ustanovitvi je 6. februarja 1964 pristopila tudi občina Domžale. S priključitvijo Matične knjižnice Kamnik in Zveze kulturnih organizacij Kamnik je bil ustanovljen Kulturni center Kamnik, ki sta ga potrdili Skupščina občine Kamnik s sklepom 1. 10. 1984 in Skupščina občine Domžale s sklepom 13. 12. 1984. Matična knjižnica Kamnik se je 1. 1. 1991 osamosvojila. Soglasje k statutarnemu sklepu Kulturnega centra Kamnik je sprejela Skupščina občine Kamnik 13. 4. 1992. Na podlagi Zakona o uresničevanju javnega interesa za kulturo je bil ustanovljen kot pravni naslednik Medobčinski muzej Kamnik, ki so ga leta 2004 ustanovile občine Kamnik, Komenda in Trzin. Vlada RS je Medobčinskemu muzeju Kamnik izdala pooblastilo za opravljanje državne javne službe muzejev za področje, opredeljeno z ustanovitvenim aktom. MKK je edini muzej na širšem območju, ki ima to pooblastilo in financiranje.

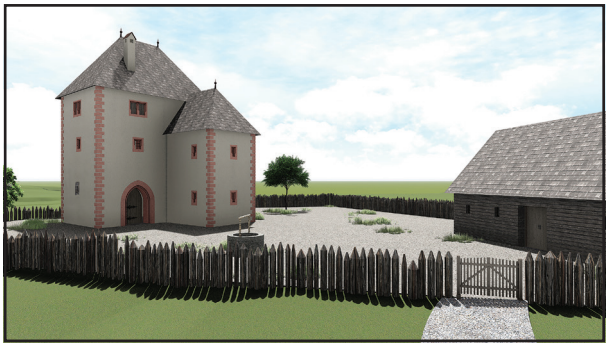

Poskus rekonstrukcije podobe dvora Zaprice v 15. stoletju. Digitalni tridimenzionalni model, 2021. (Izdelala: Igor Sapač in Sanja Špindler)

MKK ima tri enote: od leta 1961 muzej na gradu Zaprice, kjer so upravni, depojski in razstavni prostori, od leta 1979 Galerijo Miha Maleša na Glavnem trgu 2 in od leta 2013 Rojstno hišo Rudolfa Maistra na Šutni 23 v Kamniku. Vse stavbe so razglašene za kulturni spomenik lokalnega pomena (*Uradni list SRS*, št. 42/1986).

Grad Zaprice je danes eden redkih ohranjenih gradov na Kamniškem. Leži na majhni vzpetini nad Kamnikom oz. kamniškima predmestjema Šutno in Zapricami. Zaprice se v pisnih dokumentih omenjajo od leta 1301 dalje. Grad pa je prvič izrecno omenjen leta 1352 kot *hof ze Apecz vor der stat ze Stein* – dvor Zaprice pred mestom Kamnik. Takrat je imel lastnike iz vrst kamniških meščanov. Najstarejši dvor iz 14. stoletja je imel glavno stavbo domnevno zasnovano v obliki neutrjenega dvonadstropnega zidanega stolpa.

Morda je veliki potres leta 1511 ta dvor porušil, tako da je na mestu starejšega objekta okoli leta 1550 Jurij III. pl. Lamberg dal postaviti nov dvorec, ki ga vidimo na Valvasorjevih grafikah. Danes vidno podobo je grad dobil šele v času poznega baroka, v tretji četrtini 18. stoletja za časa Antona Medarda Wiederkehra, ki ga je povečal in barokiziral.

Zadnji zasebni lastniki Zapric so bili Schneid pl. Treuenfeldi. Leta 1878 je posestvo Zaprice kupil Du-

1 Magistrica zgodovinskih znanosti, direktorica Medobčinskega muzeja Kamnik.

Slavnostno odprtje Rojstne hiše Rudolfa Maistra v Kamniku, 2013 (Foto: Bojan Težak)

najčan Jožef vitez Schneid pl. Treuenfeld (1839–1884), ki je bil državni in deželni poslanec in vladni svetnik. Družina je Kamnik in Zaprice obiskovala v poletnih mesecih, za posestvo pa je skrbel oskrbnik. Zadnja lastnica je bila Elizabeta Schneid pl. Treunfeld Rechbach (1913–1964). Po koncu 2. svetovne vojne je mlada družina Rechbach doživljala težke čase. Elizabeta in Herman Rechbach sta bila obsojena na zaporno kazen in izgubo državljanskih in političnih pravic. Elizabeti Rechbach je bila leta 1946 zaplenjena vsa premična in nepremična lastnina, ki je prešla v državno last FLRJ. Sredi leta 1957 je znižano zaporno kazen odslužil Herman Rechbach. Istega leta je družina odšla v Avstrijo.

Po letu 1945 so v gradu uredili šolo za politične kadre, zasedla ga je vojska, med leti 1949–1953 je v njem deloval šolski internat, za tem pa so bila zasilna stanovanja. Prebivalci so imeli stalne težave z vodooskrbo, s stranišči, z ogrevanjem, vlago ipd. Gradbeno stanje celotnega kompleksa Zaprice se je močno poslabšalo. 4. decembra 1961 je bil ustanovljen Muzej Kamnik, ki je za svoje delovanje dobil grajski kompleks Zaprice. Do spomladi 1962 je v njem stanovalo še sedemnajst strank.

Grajski kompleks Zaprice je bil na podlagi Zakona o denacionalizaciji (*Uradni list RS*, št. 27/1991, z dopolnitvami) od leta 1992 v denacionalizacijskem postopku. Postopek je vodilo Ministrstvo za kulturo RS, ker je bil celoten kompleks gradu razglašen za spomenik lokalnega pomena. Leta 2009 se je postopek zaključil in lastnik grajskega kompleksa Zaprice s pripadajočimi zunanjimi razstavnimi površinami – muzejem na prostem, je postala Občina Kamnik. Zadnji dediči lastnikov pa so dobili delnice SOD.

Najpomembnejša pridobitev za MMK, Kamnik in celotno Slovenijo je bila ureditev in odprtje Rojstne hiše Rudolfa Maistra. Pobude za prenovo so se pojavile pred letom 1990, ko je bila hiša še v lasti Občine Kamnik, in načrti glede tega so se nadaljevali tudi po vrnitvi hiše Župnijskemu uradu Kamnik. V letih 2002 in 2003 je bila izvedena statična prenova hiše in zamenjano ostrešje. Leta 2004 so bila v zaključni fazi dela na fasadi, s čimer je hiša spet dobila podobo, kakršno je imela v 19. stoletju. Leta 2012 sta se Občina Kamnik in Župnijski urad Kamnik dogovorila o sorazmerju lastništva. Občina Kamnik je postala lastnica pretežnega dela pritličja. Po navodilih Zavoda za varstvo kulturne dediščine so se obnovili prostori in odkrile stenske poslikave iz prve in druge polovice 19. stoletja. Na dan Rudolfa Maistra, 23. novembra 2013, je bila skupaj z državno proslavo slovesno odprta Rojstna hiša Rudolfa Maistra s stalno razstavo o življenju in delu slavnega kamniškega rojaka.

Leta 2017 je Občina Kamnik odkupila še preostali del pritličja, kjer so bili obnovljeni glavna veža z restavriranimi poslikavami iz druge polovice 19. stoletja, razstavišče za občasne razstave in pedagoška soba za mlade obiskovalce. Nosilec in financer obnove, ureditve prostorov ter muzejske postavitve je bila Občina Kamnik. Drugi del je bil slavnostno odprt 28. marca 2018 skupaj z odprtjem občasne razstave Oj, ta soldaški boben – Prva vojna iz zasebnih zbirk na Kamniškem.

Rojstna hiša Rudolfa Maistra je postala živa hiša spominjanja Maistra, njegovih sodobnikov in sodelavcev, predstavljanja zgodovinskega časa in obletnic 19. in 20. stoletja; prostor, kjer se vsako leto menjajo občasne razstave, mesečno potekajo Maistrovi večeri z znanimi slovenskimi zgodovinarji, pisatelji, ljubitelji zgodovine; hiša, kjer se združuje in predstavlja Maistrova dediščina na Slovenskem. Najboljši dokaz tega je v letu 2021 realizirana Maistrova virtualna pot, pri kateri je pod vodstvom MKK in Rojstne hiše Rudolfa Maistra sodelovalo 15 slovenskih knjižnic, arhivov in muzejev, skupaj s pomembnim deležem družine Maister. Glavni namen Maistrove virtualne poti je, da s pomočjo spleta povežemo kraje, v katerih je Maister živel in deloval, ter javne ustanove, ki hranijo kakršno koli gradivo ali spomin o njem. Tako je na enem me-

Občasna razstava Oj, ta vojaški boben v dodatnih prostorih Rojstne hiše Rudolfa Maistra, 2018 (Foto: Zora Torkar)

Maistrova virtualna pot, 2021 (Foto: dokumentacija MKK)

Predavatelj Hawlina na Maistrovem večeru o Galiciji, 2016 (Foto: Alenka Juvan)

stu zbrano gradivo o Maistrovem življenju in delu in dostopno preko spleta vsakomur za ogled, študij ali le kot zanimivost (vodja projekta mag. Zora Torkar, idejna zamisel Alenka Juvan, koordinatorja Alenka Juvan in mag. Jože Podpečnik).

Od leta 2016 deluje v okviru Galerije Miha Maleš tudi Galerija Pogled. To je razstavni prostor, namenjen sodobni umetniški produkciji, vrata pa vsako leto odpre tudi enemu študentu. Tako mladim umetnikom, ki šele začenjajo svojo pot, z razstavo ponudimo odprta vrata v svet umetnosti in prepoznavnosti. Galerijski svet na osnovi razpisa izbere še nekaj sodobnih ustvarjalcev, ki se letno zvrstijo v naših prostorih. Zavezani niso nobeni tehniki, usmerjenosti; ustvarjajo danes in s svojim delom bogatijo lokalno, pa tudi širše slovensko okolje.

Prvi ravnatelj novoustanovljenega muzeja je bil prof. Srečko Zabrič, ki je po letu 1963 prevzel vodenje Ljudske knjižnice v Kamniku. V letih 1963–2002 je bila direktorica univ. dipl. arheologinja Mirina Zupančič, ki je strokovno vodila adaptacijo celotnega kompleksa gradu Zaprice, sooblikovala kulturno življenje v kamniški občini, poskrbela za bogato donacijo slikarja Mihe Maleša, ki zdaj domuje v samostojni galeriji, opravljala strokovne naloge arheologa in direktorja ter skrbela za razvoj muzejske stroke. Za svoje dolgoletno in prizadevno ter v marsičem pionirsko delo na področju popularizacije kulturne dediščine je leta 1999 prejela Valvasorjevo nagrado za življenjsko delo, ki jo podeljuje Slovensko muzejsko društvo. Od leta 2002 je direktorica muzeja mag. Zora Torkar, sicer tudi muzejska svetnica za zgodovino in etnologijo, najprej kot v. d. direktorice in od leta 2004 kot direktorica MMK.

Število zaposlenih v muzeju je zelo skromno: direktorica, ki poleg vodenja zavoda opravlja tudi dela kustosinje za zgodovino in etnologijo, muzejski dokumentalist, kustosinja arheologinja, kustosinja umetnostna zgodovinarka, muzejska informatorka v Rojstni hiši Rudolfa Maistra, računovodkinja, muzejski čuvajki v muzeju in galeriji ter oskrbnik.

MMK deluje na osrednjeslovenskem območju, kjer sta zelo bogati premična kulturna dediščina in muzejska oz. zbirateljska tradicija. Osnovno poslanstvo muzeja je skrb za spoznavanje, raziskovanje, razumevanje in varovanje arheološke, umetnostnozgodovinske, zgodovinske in etnološke kulturne dediščine na ozemlju občin Kamnik, Domžale, Komenda, Lukovica, Mengeš, Moravče in Trzin ter predstavljanje regionalne kulturne raznolikosti tega osrednjega območja v slovenskem in mednarodnem merilu. Jedro muzejskih zbirk sestavljajo poleg dela leta 1964 odkupljenih predmetov Sadnikarjeve zbirke ena najmočnejših zbirk Thonetovega pohištva, skansen tuhinjskih kašč, zbirka Vlasta Kopača z Velike planine ter privatne zapuščine meščanskih in plemiških družin, pomembnih osebnosti s tega območja, odkupi in darila umetnostne in etnološke dediščine, kot so donacije akademskega slikarja in grafika Miha Maleša, akademskega kiparja Jakoba Savinška in drugih kamniških umetnikov, najdbe terenskih arheoloških raziskav ter skoraj izginula industrijska dediščina. Zbirka industrijske dediščine je začela nastajati v zadnjem desetletju, ko so številne tovarne na širšem kamniškem območju

Razstava Oliverja Pilića v Galeriji Pogled, 2017 (Foto: Marko Kumer)

zaustavile proizvodnjo. V zbirki hranimo tako manjše stroje in orodje, izdelke in polizdelke, dokumentacijo objektov in delovnih procesov, fotografije, filmske zapise kot tudi nesnovno dediščino.

Obiskovalcem najbolj prepoznani rezultati strokovnega dela v muzeju so razstave. Nastajajo občasne in stalne muzejske razstave na gradu Zaprice, v Galeriji Miha Maleš in Galeriji Pogled ter v Rojstni hiši Rudolfa Maistra. Sodobne muzejske razstave so zasnovane interdisciplinarno, problemsko, kompleksno. Obiskovalcem omogočajo individualno, samosvojo izbiro ogleda in seznanjanja z raznoliko ohranjeno premično kulturno dediščino, z ohranjenimi materialnimi viri, ljudskim izročilom, replikami, rekonstrukcijami, predmeti za otip. Z zvočno-slikovno digitaliziranimi informacijami pa podoživljajo bogastvo starodavne preteklosti na enem mestu, pri čemer pa lahko aktivno sodelujejo.

Zlasti z občasnimi razstavami poskušamo slediti vsem aktualnim temam, ki so zanimive za širši krog domačih in tujih obiskovalcev, kot so razstave o skoraj izginuli industrijski dediščini, arheološke razstave iz kamniške okolice, razstave ob 100-letnicah pomembnih dogodkov, kot so konec 1. svetovne vojne, koroški plebiscit ipd. V letu 2021 smo ob 60-letnici MMK z različnimi razstavami v okviru projekta Od gradu do muzeja predstavili zgodbe muzejskih predmetov, muzeja in same zgodovine gradu. Pri razstavah sodelujemo s posamezniki, društvi kakor tudi v skupnih projektih slovenskih in gorenjskih muzejev ter redno gostujemo po drugih muzejih in razstaviščih občin soustanoviteljic, torej v Trzinu in Komendi. Bogata izdajateljska dejavnost ob razstavah v obliki katalogov, monografij, vabil, plakatov, zloženk še dopolnjuje kulturno-turistično ponudbo.

Sodobni muzej nagovarja svoje obiskovalce drugače kot, denimo, muzej iz 19. stoletja ali celo muzej iz 60. let 20. stoletja tako z načinom razstavljanja, komuniciranja z javnostjo, ponudbe kot tudi hranjenja predmetov. Toda njegovo poslanstvo ostaja nespremenjeno – ohranjanje, proučevanje in predstavljanje premične kulturne dediščine. Nove tehnologije nam omogočajo doslej neslutene možnosti pri raziskovanju in predstavljanju kulturne dediščine, kar je postalo posebej aktualno ob epidemiji kovid-19, ki je ustavila fizični svet in prinesla radikalen premik v virtualnega in s tem odprla številne možnosti pa tudi dileme predvsem o načinih prezentacije kulturne dediščine in razmerju med fizičnim in virtualnim.

Obiskovalci MMK so heterogena skupina, ki zahteva posebne pristope in metode dela. Ljudje s pomočjo razstav in publikacij dopolnjujejo svoje vedenje, znanje in izkušnje. Muzej je pravzaprav mesto vseživljenjskega učenja, kjer je prostor za učenje, navdih in ustvarjanje, srečevanje. Obiskovalci pa se iz pasivnih opazovalcev preoblikujejo v aktivne (npr. interaktivni kotički na razstavah, študijski krožki, prostovoljci ipd.).

Pedagoško-andragoški programi so po letu 2005 dobili nov zagon. Pripravili smo vrsto novih pedagoških programov, kot so: predstavitev muzejskih poklicev v kovčkih s priročniki in pripomočki, muzejske delavnice – živeti v preteklosti s kostumi, rekviziti in rekonstruirano sceno iz različnih časovnih obdobij, interaktivne kotičke na stalnih in občasnih razstavah ipd. Za izobraževanje odraslih že več kot 10 let deluje umetnostnozgodovinski študijski krožek, na katerem udeleženci spoznavajo domačo in svetovno likovno ustvarjalnost in obiskujejo galerije.

V letu 2018 smo v okviru projekta Dostopnost kulturne dediščine močno izboljšali dostopnost tudi posameznikom in skupinam s posebnimi potrebami. Tako smo dopolnili naše stalne razstave za otroke in šolske skupine z novimi pedagoškimi programi in z delavnica-

Slovenska majolika, skupna razstava MMK in Narodnega muzeja Slovenije na gradu Zaprice, 2020 (Foto: Zora Torkar)

Razstava ob 60-letnici MMK na grajskem dvorišču, 2021 (Foto: Lea Logar)

mi, kjer so vključeni vsi čuti – od dotika kopij izbranih predmetov, glasbenih in drugih zvočnih posnetkov do oblačenja v obleke določenih obdobij. Na voljo so tudi tipni predmeti, kopije izbranih muzejskih predmetov, ki obiskovalcem omogočajo prepoznavanje predmetov, materialov, način izdelave, uporabnost in seveda njihovo zgodbo. Izdelali smo avdiovodiče za vodenje po stalnih razstavah v vseh treh enotah v slovenskem in angleškem jeziku. Fizično dostopnost smo, brez večjih investicijskih vlaganj, izboljšali v pritličju gradu Zaprice (talne oznake, usmeritve, klančina ...), Rojstna hiša Rudolfa Maistra pa je že popolnoma dostopna. Pri tem smo sodelovali z zavodom Cirius Kamnik.

Za slepe in slabovidne smo prilagodili nove spletne strani MMK kot prvo in osnovno informacijo o kulturni dediščini, ki jo hranimo, ter krajše povzetke o razstavah za slepe v Braillovi pisavi ter vodnike s povečano pisavo za slabovidne. Označili smo tudi smeri ogleda in fizične ovire. Pri tem smo sodelovali z Zavodom za slepe in slabovidne Iris.

Kulturno dediščino in svoje poslanstvo pa predstavljamo obiskovalcem tudi z novimi oblikami delovanja, kot so objave na spletnih straneh, družbenih omrežjih (objave na FB https://www.facebook.com/muzej.kamnik/ in Instagramu https://www.instagram.com/muzejkamnik/, YouTubu https://www.youtube.com/channel/UCZE0q6x3osTIC21IZ-t5RXw) ipd.

Spletno stran MMK (https://www.muzej-kamnik-on.net/) smo na novo vzpostavili leta 2018 z novimi besedili, fotografijami, povezavami, muzejsko trgovino tudi s prilagoditvami za slabovidne (tudi v angleškem jeziku). Na spletni strani ažurno obveščamo o dogodkih, novicah, napovedih razstav, zanimivostih. Obenem je spletna stran tudi arhiv muzejskih dogodkov, razstav, predavanj, publikacij ...

Leta 2020 smo prav zaradi epidemije kovid-19 in zaradi fizične zaprtosti muzejev za obiskovalce poskušali obdržati zanimanje za kulturno dediščino z dopolnitvijo spletne strani z novo rubriko Moj muzej (Kulturna dediščina – malo za zabavo, malo zares). Kulturno dediščino v muzeju predstavljamo z zabavnimi in zanimivimi zgodbami iz preteklosti in sedanjosti v besedi, sliki ter virtualno, kot so Zgodbe o muzejskih predmetih; Zgodovinopisnice – kratke in zanimive podobe življenja iz kamniške preteklosti, polpreteklosti in sedanjosti; Okusi skozi stoletja, kjer predstavljamo jedi, recepte in okuse od prazgodovine do današnjih dni; Virtualni muzej, kjer se z enim klikom vstopi v MMK in z domačega fotelja ogleda razstave, osebnosti, umetnike; Igre in uganke, kjer obiskovalec dragoceno kulturno dediščino lahko spozna in se nauči marsikaj o njej tudi z reševanjem zabavnih in poučnih iger, ugank in računalniških aplikacij (npr. o naravni dediščini in močvirskem tulipanu v občini Trzin, o Maistru in ureditvi meja ob koncu 1. svetovne vojne ipd.), ter učno

Kostumizirane muzejske delavnice, 2015 (Foto: Janja Železnikar)

Tipni predmeti, 2018 (Foto: Zora Torkar)

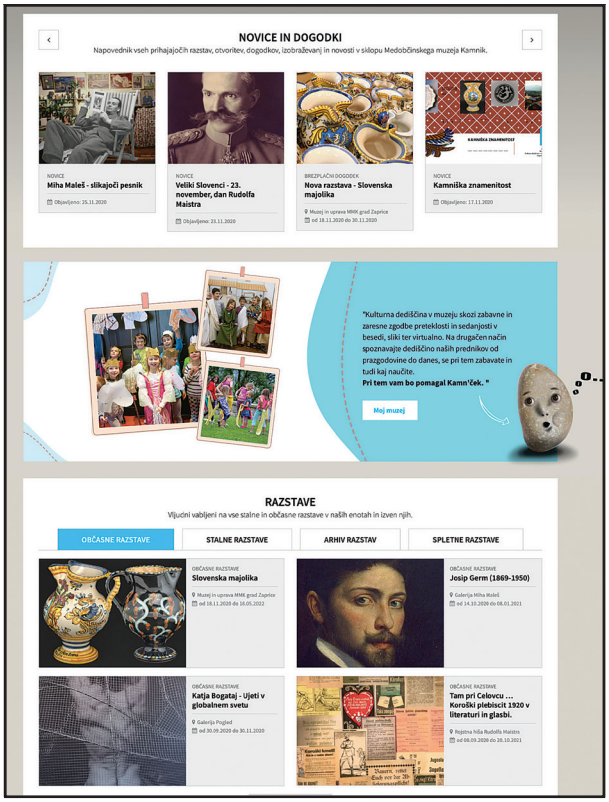

Spletna stran MMK z novo rubriko Moj muzej, 2020 (Foto: dokumentacija MMK)

gradivo, kjer so objavljeni učni listi in drugo učno gradivo za uporabo v šoli in doma. Nekateri so lažji, drugi zahtevajo več znanja, tudi nekaj brskanja po spletnih in materialnih virih.

Z objavljanjem vsakodnevnih ugank in novičk na družbenih omrežjih smo dosegli zelo veliko odzivnost, zlasti srednje in starejše generacije. Tako vsi skupaj obujamo nostalgijo, se spominjamo dogodkov s svojimi očmi, marsikdaj dobimo nove podatke in informacije pa tudi fotografije. Dogajanje na družbenih omrežjih je prav živahno in zanimivo. In prav hvaležni smo vsem obiskovalcem na družbenih omrežjih, da tako sodelujejo z nami.

Kot dolgoletni skrbniki, varuhi in popularizatorji premične kulturne dediščine na širšem kamniškem območju smo prejeli naslednja priznanja in nagrade:

- srebrno priznanje Občine Kamnik Medobčinskemu muzeju Kamnik ob 50-letnici delovanja in prizadevanju za ohranjanje kulturne dediščine na širšem kamniškem območju v letu 2011;
- Valvasorjevo nagrado Slovenskega muzejskega društva za leto 2012 za stalno razstavo Odsevi kamniških tisočletij avtoricama Janji Železnikar in mag. Zori Torkar;
- spominsko priznanje Zveze društev general Maister in Občine Kamnik Medobčinskemu muzeju Kamnik za upravljanje Spominske sobe Rudolfa Maistra in ureditev stalne razstave »Rudolf Maister – domoljub, general, pesnik in bibliofil«, 2014;
- diplomo Slovenskega muzejskega društva, ki sta jo dobili Občina Trzin in turistično društvo Kanja za doprinos k ohranjanju in promociji kulturne dediščine v Jefačnikovi domačiji v Trzinu, kjer je Medobčinski muzej Kamnik (Janja Železnikar in mag. Zora Torkar) postavil stalno razstavo Sledi trzinske preteklosti, 2016;
- častno Valvasorjevo priznanje Slovenskega muzejskega društva je dobilo Kulturno društvo Priden možic iz Kamnika, ki je tudi v sodelovanju z Medobčinskim muzejem Kamnik (Marko Kumer) pomagalo pri ohranjanju, predstavljanju in varstvu industrijske dediščine Kamnika, 2016;
- bronasto priznanje Občine Kamnik Marku Kumru za ohranjanje industrijske dediščine in krepitev zavedanja o bogastvu, ki se skriva za nekdanjimi tovarniškimi zidovi v Kamniku, 2016;
- bronasto priznanje Občine Kamnik Alenki Juvan za zavzeto delo v Rojstni hiši Rudolfa Maistra, enoti Medobčinskega muzeja Kamnik, 2017.

MKK je ustanova, kjer se srečujeta preteklost in sedanjost. Zato ima muzej odgovornost do sodobne družbe, da živo sodeluje z okoljem, ustvarjalci, nosilci, uporabniki in varuhi kulturne dediščine, spodbuja in razvija pozitiven odnos javnosti do kulturne dediščine. Cilj je trajnostna in interdisciplinarna interpretacija dediščine, ki se izkazuje v zbirkah in razstavah ter spodbuja kulturno samobitnost mesta, širše okolice, skupin in celotne skupnosti.

Viri

Saša NABERGOJ, 2021: Loški muzej Škofja Loka: sodobni muzej 21. stoletja. V: *Loški razgledi,* 67. Škofja Loka: Muzejsko društvo Škofja Loka. 319–328.

Igor SAPAČ, Zora TORKAR, 2021: Grad Zaprice v Kamniku. Kamnik: Medobčinski muzej Kamnik.

Zora TORKAR, 2012: Ob 50-letnici Medobčinskega muzeja Kamnik. V: *Kamniški zbornik* 21. 119–128.

Zora TORKAR, 2012: Ob 50-letnici Medobčinskega muzeja Kamnik. V: *Argo: časopis slovenskih muzejev,* 55, [št.] 1. 166–176.

Zora TORKAR, 2021: *Medobčinski muzej Kamnik – z vami že šest desetletij.* Kamnik: Medobčinski muzej Kamnik.

Igor Podbrežnik[1]
Novi trg 31, Kamnik
igor.podbreznik@gmail.com

Vojna nikoli ni dobra za nič in za nikogar

Ob dvajseti obletnici plebiscita za Slovenijo so nekdanji voditelji in aktivisti Demosa na Kamniškem ustanovili društvo za ohranjanje spomina na ključno obdobje v zgodovini slovenskega naroda – obdobje osamosvojitve in demokratizacije. Pri odločitvi so jih vodili naslednji cilji: ohranjanje vrednot Demosa, spodbujanje pogojev za prenos teh vrednot na nove generacije ter razvijanje in utrjevanje domoljubja na vseh področjih družbenega življenja. Društvo Demos na Kamniškem, ki je za svoje dosežke pred leti prejelo bronasto priznanje Občine Kamnik, deluje tudi na založniškem področju, na katerem je s svojimi knjižnimi izdajami postalo prepoznavno v širšem slovenskem prostoru. S člankom želimo predstaviti dva zbornika *Čas počasi briše* in *Prelomna leta*, ki prinašata prispevke številnih avtorjev, ki so osvetlili razmere in dogodke na Kamniškem in Komendskem v času II. svetovne vojne, v času tik po njej ter tudi v samostojni Sloveniji. Še posebej dragoceni so spomini pričevalcev, ki so živeli v tem prelomnem času, kot tudi zapisi o kalvariji tisočev beguncev, ki so na Kamniškem končali pod streli zmagovalcev vojne in revolucije.
Ključne besede: Demos na Kamniškem, II. svetovna vojna, komunistična revolucija, povojni poboji, osamosvojitev Slovenije, spomini, pričevanja

To mark the 20th anniversary of the plebiscite on Slovenia's independence, former Demos leaders and activists from Kamnik founded an association to preserve the memory of a key period in the history of this country and its people – the period of independence and democratisation. The decision was guided by the following goals: preserving the values of Demos, promoting the conditions for transferring these values onto future generations, and developing and consolidating patriotism in all areas of social life. The Demos Society in Kamnik, which years ago received a bronze award from the Municipality of Kamnik for its achievements, has also been recognised for its work in book publishing around Slovenia. This piece presents two collections of papers, namely, *Čas počasi briše* (Time Erases Slowly) and *Prelomna leta* (The Turning Point Years), which include contributions from many authors who shed light on the situation and events in Kamnik and Komenda during the Second World War, the period immediately after the conflict, as well as in the time of independent Slovenia. Particularly valuable are the accounts of witnesses who lived in this crucial time, and records of the fate of thousands of refugees who were massacred in Kamnik by the victors of the war and the communist revolution.
Key words: Demos in Kamnik, WWII, communist revolution, post-war massacres, independence of Slovenia, memories, testimonies

Pogosto se sprašujemo, ali je že čas, da s kritično in časovno distanco opišemo najpomembnejše dogodke naše zgodovine. Da brez kozmetičnih popravkov ali celo pretiravanja spregovorimo o času, ki je bil prelomen za nastanek naše države. Še več kot to: smo pripravljeni in imamo voljo, da ovrednotimo dogodke na Kamniškem, ki so zaznamovali osamosvojitveni čas, v javni spomin vključimo ljudi, ki so o samostojni Sloveniji le sanjali, si zanjo prizadevali pa v tem izkrvaveli ali onemeli?

Ko smo decembra leta 2019 v medvoški knjižnici gostili razstavo ob tridesetletnici slovesnih srečevanj na Sv. Jakobu, ki so sedaj postala tradicionalna, organizatorji pa so na plebiscitna srečevanja zelo ponosni, saj so izjemno množična in nikoli ne minejo brez udeležbe najbolj izpostavljenih, danes še aktivnih osamosvojiteljev, smo pripravili tudi razstavo knjižničnega gradiva, ki vsebinsko posega v obdobje osamosvojitve in demokratizacije. Nekaj deset knjig se je v tridesetih letih sicer že nabralo v naši zbirki, tudi drugje po slovenskih knjižnicah je stanje podobno, žal pa ne opažamo, da bi se kdo pisanja o prelomnem času za Slovenijo lotil načrtno, da bi morda celo obstajala strokovna organizacija, podprta z ustreznimi viri za neprekinjeno delovanje, ki bi poskrbela, da se ta del novejše zgodovine celovito razišče in predstavi. Deloma se to dogaja zaradi zavestnega ignoriranja tistih, ki bi po službeni dolžnosti morali to početi, po drugi strani pa tudi tistih, ki imajo bolj naklonjen odnos do osamosvojitvenega časa, pa mu ne posvečajo ustrezne pozornosti. Zgodovinska distanca je vse večja in večja, generacija osamosvojiteljev pa se počasi poslavlja. Ni dobro, da se niti politične stranke, ki so nastale na humusu osamosvojitvenega naboja, ne zanimajo dovolj za lastno politično zgodovino.

Pred tridesetimi leti je bil prelomen čas. Čas, ko je dokončno postalo jasno, da se je veliki komunistični projekt iztekel, in čas, ko se je začela spreminjati geopolitična ureditev povojne Evrope. Spet je bilo možno, da smo ljudje, ki nas je povojna ureditev povezala z žalostno usodo vzhodne Evrope in ruskim modelom družbenega reda, izražali zahteve po politični svobodi in samostojni Sloveniji. Bil je čas, ko je bila želja po svobodi močnejša od zamolklega hrumenja tankov. Vzhodna Evropa je vrela in temu vrenju se je priključila tudi Slovenija.

Sedaj je konec šepetanja in zato tudi priložnost za našo založbo Demos na Kamniškem. Vsem, ki se zanimajo za družbeno stvarnost, tudi zgodovinarjem, ponujamo knjige spominov na čase in ljudi, ki so v dvajsetem stoletju postavili temelje naši prihodnosti. Čas se odmika, še vedno pa ostajata zavedanje, da smo bili del prelomnih dogodkov. Tako je nastalo sporočilo za naše potomce, pričevanje o dogodkih in ljudeh, ki so te dogodke soustvarjali.

Prepričani smo, da so se avtorji v naših knjigah ognili pastem zagledanosti vase in pretirane subjektivnosti; vključili smo tudi sodelavce, ki so nam s svojim znanjem pomagali ovrednotiti stoletje vojn, slovensko bratomorno vojno in boljševistično revolucijo. To smo bili dolžni narediti, saj je bil Demos, po katerem se imenuje naša založba, široka politična skupnost, povezana z najvišjo nacionalno idejo, ki je združevala mavrico političnih prepričanj. Prikazujemo moč sodelovanja in čarobno moč vključevanja prav vseh, ki so sledili naši temeljni viziji. To nam je prineslo uspeh, ki smo ga bili deležni vsi državljanke in državljani naše nove države.

1 Magister menedžmenta, direktor Knjižnice Medvode.

In še nekaj se nam zdi danes zelo pomembno. Obuditi in ohraniti želimo spomin na čas in ljudi, ki so se zavzeli za velike nacionalne in družbene cilje ter svojo nalogo izpeljali po najboljših močeh. Obuditi želimo samozavest, ki jo danes pogosto pogrešamo: zavest, da je vedno pravi čas za spreminjanje obstoječih razmer, če postanejo ovira pri našem družbenem razvoju. Tudi zato so naše knjige koristno branje za sedanje in bodoče rodove politikov, saj jim prenašamo sporočilo o moči združevalne energije, ki je potrebna v prelomnih trenutkih, ko se odloča o naših najbolj vitalnih narodnih in družbenih interesih.

Čas počasi briše

Knjiga *Čas počasi briše: pričevanja prisilnih mobilizirancev v nemško vojsko med drugo svetovno vojno iz občin Kamnik in Komenda* (2013) je v nakladi 400 izvodov izšla pri založbi Društva Demos na Kamniškem, izdajo knjige pa sta finančno podprli Občina Kamnik in Občina Komenda. Prva izdaja zbornika je bila kmalu razprodana, zato smo se leta 2021 odločili za ponatis, v pripravi pa je tudi izdaja elektronske knjige.

Marjeta Humar, Ivanka Učakar, Jože Berlec, Janez Humar, Igor Podbrežnik, Matej Stele in Jože Urbanija so bili člani uredniškega odbora, urednika sta bila Marjeta Humar in Igor Podbrežnik, članke pa so prispevali nekdanji mobiliziranci, njihovi sorodniki in prijatelji. Za jezikovni pregled je poskrbela Marjeta Humar, zbornik sta oblikovala Igor Podbrežnik in Studio Dataprint d. o. o., fotografije in dokumente pa so prispevali avtorji in Gorenjski muzej.

Zakaj namenjamo pozornost mobilizaciji? Kokalj Kočevar (2020) odgovarja, da Nemčija z mobilizacijo prebivalstva na zasedenih območjih ni upoštevala haaške konvencije iz let 1899 in 1907, po kateri je prepovedano siliti prebivalce k priseganju zvestobe sovražni državi. Določa tudi, da je okupator dolžan spoštovati zakone, ki veljajo na okupiranem ozemlju. Mobilizacija v nemško vojsko na Slovenskem je bila tako prisilna. *»Nemci pa so torej s tem kršili mednarodne zakone. Podobno so prisilno mobilizacijo izvajali tudi v Alzaciji in Loreni, Luksemburgu ter delih Belgije in Poljske,«* zaključuje Kokalj Kočevar (prav tam).

Čas počasi briše namenja osrednjo pozornost mobilizirancem v nemško vojsko, žrtvam nacizma in komunizma, ki so bili v svoji mladosti prisiljeni obuti tuje vojaške škornje. Ko gledamo ohranjene fotografije iz tistega časa, se zgrozimo. To so bili še skoraj otroci, ki so bili prisiljeni biti vojaki nacistične vojske. Z odzivom na mobilizacijo so zaščitili svoje starše, brate in sestre pred izgnanstvom, v mnogih primerih tudi pred smrtjo, potem pa so bili za silo vojaško usposobljeni in poslani v kolesje vojnega stroja, ki je brezčutno mlel vse pred seboj. Ti mladi fantje so v peklu frontnih linij izkusili vse strahote druge svetovne vojne, žalostno usodo v ujetniških taboriščih, agonijo vojnih bolnic in krivice po vrnitvi v domovino. Nacistični totalitarizem je terjal veliko žrtev med mladimi iz dežel, ki jih je okupiral. Vse preživele, ki so se uspeli vrniti, mnogi med njimi invalidi in delovno omejeno sposobni, je v domovini čakala stigmatizacija totalitarne oblasti, saj jih je prisilno služenje v okupatorski vojski dodatno zaznamovalo.

Erzarja (2014) so navdušila nenavadno iskrena in simpatična pričevanja o slovenskih mobilizirancih iz občin Kamnik in Komenda v nemško vojsko: *»Lahko bi si mislili, da bodo zapisi o teh mladih fantih, ki jih je nemška okupacijska oblast pri slabih sedemnajstih letih nasilno vpoklicala na služenje vojaškega roka, zgodbe o tistem krutem svetu univerzalnega egoizma, ki ga spodbudi vojna in ki se je pri nas žal začel z dovoljenjem za ustrahovanje in pobijanje in končal z množičnimi poboji in njihovim lažnivim dolgoletnim prikrivanjem, samo v jamranje ovita cinično privoščljiva zgodba o tem, da svetu vlada sovraštvo.«*

Toda Erzar (prav tam), ki tega v zborniku ni našel, saj pričevanja *»govorijo o nekem zelo preprostem dejstvu, da ta vojna še zdaleč ni bila črno-bela, sploh pa to ni bila vojna, v kateri bi se večina mladih fantov znašla na tej ali oni strani iz sovraštva ali poguma«,* ugotavlja, da pa je te fante medvojno ideološko sovraštvo v Sloveniji skoraj obšlo: *»Njihove usode tako nehote kažejo, da je bilo v drugi svetovni vojni sovraštvu mogoče uiti, četudi si bil v tuji vojski in pod orožjem, da to niti ni bilo zelo težko in da so si za to prizadevali številni preprosti ljudje, ki so se jim ti fantje zasmilili. Zanje tudi nobeno drugo sovraštvo, na katero so naleteli na svoji poti skozi fronte, zaledja in taborišča, ni imelo bistvenega pomena, ker so v jedru ostali otroci, ki verjamejo v svet sočutja in dobrote.«*

Pa vendar: o mobilizirancih se desetletja po vojni ni govorilo, še svojim otrokom niso razložili vsega, kar so doživeli. Nase so lahko javno opozorili šele po osamosvojitvi. Mnogi od njih povedo, da je danes zanje že prepozno, da jih je vedno manj, da bi morali o tem veliko prej spregovoriti. Morda je bil Jože Ogrinec (2013), ki je v vojni postal invalid, nekoliko bolj aktiven, ko je bilo potrebno opozoriti na usodo mobilizirancev, saj se je aktivno vključil v delo Združenja mobiliziranih Gorenjcev v redno nemško vojsko v času 1943–45. Aktivisti združenja so imeli veliko dela, saj se težave mobilizirancev desetletja niso urejale, čeprav po koncu vojne, ko so se pričeli vračati v domovino, niso pričakovali svečanega sprejema, vendar tega, kar so dočakali in doživljali, le niso pričakovali: *»Mnogi so se znašli po zaporih, taboriščih, prestajali so mučna zasliševanja, poslušali so zmerjanja in zaničevanja. Nekateri pa so izginili brez sledu, kar je pomenilo, da so izgubili življenje. Med povratniki je bilo mnogo ranjencev in invalidov, od katerih so nekateri prišli iz bolnic in okrevališč. Namesto da bi bili ob tem deležni podpore in zdravstvene oskrbe, so bili prepuščeni sami sebi in svojcem. Niso bili upravičeni do brezplačnega zdravstvenega varstva.«* (Ogrinec, 2013: 123)

Ogrinec (prav tam) opozarja tudi na notranjo upravo, ki je celo poostrila nekatere ukrepe, najbolj pa je poskusom mobilizirancev za rešitev njihovih problemov nasprotoval Mitja Ribičič, ki je izdal celo tajno okrožnico, kako se ne sme dovoliti zbiranje in organiziranje pomoči prisilno mobiliziranim Slovencem: *»Posebej je Ribičič nasprotoval temu, da bi Nemčija mobilizirancem dala finančno pomoč, kar je bila takrat pripravljena storiti. Povojna oblast v Jugoslaviji je označila mobilizacijo v nemško vojsko kot kolaboracijo in mobilizirance razvrstila v posebno skupino državljanov, ki niso bili v enakopravnem položaju z drugimi.*

Oblast ni želela obravnave z zgodovinskimi argumenti. Mnogo poskusov mobilizirancev in njihovih svojcev za priznanje normalnih človekovih pravic je oblast sistematično zatirala in ukrepala tudi nasilno.«

Tvorno sodelovanje še živečih mobilizirancev in številni prostovoljci, ki so nam ponudili strokovno pomoč, ter novembra 2012 množično zanimanje za obisk prireditve, na kateri smo predstavili zapise spominov kamniških prisilnih mobilizirancev – vse to nas je ohrabrilo in spodbudilo za izdajo knjige. Ta je danes dokument tistega časa, s katerim prikazujemo družbeno dinamiko in usodo posameznikov v pogojih totalitarnega režima.

Delo, ki so ga opravili člani uredniškega odbora, je bilo zahtevno, se spominja urednica Marjeta Humar (2013a), saj je bilo najprej potrebno poiskati še živeče mobilizirance, ki so bili pripravljeni izpovedati svoje spomine in so dovolili, da se ti zapišejo in objavijo, ter poiskati sorodnike že umrlih, padlih ali izginulih mobilizirancev, ki hranijo dnevnike ali druge zapise mobilizirancev, njihova pisma, fotografije in dokumente, del prispevkov pa je nastal na podlagi še živega spomina na mobilizirance. *»Večina mobilizirancev in njihovih sorodnikov je bila pripravljena sodelovati«*, ugotavlja Humarjeva (2013a: 10), nekateri zaradi slabega zdravstvenega stanja niso več mogli, *»nekaj pa je bilo takih, ki so sodelovanje odklonili.«*

Marjeta Humar (prav tam) poudarja, da so v delovno skupino za pripravo zbornika vključili tudi mlade kamniške diplomante zgodovine, ki so jih s tem spodbudili k obravnavi še ne dovolj raziskanih tem polpretekle zgodovine. *»Vse delo, ki je potekalo več kot leto dni (iskanje, zapisovanje, urejanje arhivskega gradiva), je bilo opravljeno brezplačno.«*

Največ prispevkov predstavljajo osebne izpovedi samih mobilizirancev ali njihovih sorodnikov (sester, bratov, otrok, vnukov). Nekateri pisci so uporabili pisma mobilizirancev, ki jih hranijo njihove družine. Objavili smo tudi dnevnik mobiliziranca, ki ga je pripravila njegova hči, in dele iz avtobiografij dveh mobilizirancev. Zbrana besedila kažejo na to (Humar 2013a: 11), da je neobjavljenih dokumentov verjetno še kar nekaj, *»zato bi bilo treba nadaljevati z iskanjem.«*

V uvodnem delu zbornika *Čas počasi briše* so objavljeni članki, ki z zgodovinskega in etičnega stališča opisujejo čas vojne, nasilno mobilizacijo in našo odgovornost za popravo krivic, storjenih mobilizirancem (dr. Janez Juhant: Ali smo pripravljeni omogočiti žrtvam človeško sočutje in moralno zadoščenje?; ddr. Verena Perko: Pravica do groba – sit tibi terra levis, naj ti bo zemljica lahka). Igor Podbrežnik je v prispevku Kako smo bili srečni, potem pa je prišla vojna predstavil usodo družine iz Kamnika, ki je v »kamniški vstaji«, avanturistični teroristični akciji kamniških komunistov, izgubila očeta talca, njegov starejši sin je bil mobiliziran v nemško vojsko, mlajši pa se je med bratovo odsotnostjo revolucionarno radikaliziral. Tem razpravam sledi Prispevek k bibliografiji del o prisilnih mobilizirancih v nemško vojsko med drugo svetovno vojno, ki ga je pripravil zgodovinar Andrej Kotnik. Mladi zgodovinar Matej Stele pa je v prispevku Tanka črta med življenjem in smrtjo – mobiliziranci z območja Tunjic popisal in s preglednico prikazal, kako veliko fantov je bilo mobiliziranih v manjši vasi, kot so Tunjice pri Kamniku, s čimer želi opozoriti na obsežnost mobilizacije v nemško vojsko med drugo svetovno vojno na Gorenjskem.

V osrednjem delu zbornika pa je objavljenih 23 pričevanj mobilizirancev oziroma zapisov njihovih usod po spominih, pismih, dnevnikih z bogatim slikovnim gradivom (fotografije oseb in ohranjenih dokumentov, zlasti pisem). Večina prispevkov je objavljenih prvič, samo posamezni so bili že v taki ali drugačni obliki objavljeni. Med fotografijami izstopajo tiste (Matičič 2013) iz arhiva Saše Matičiča, ki je pripravil tudi prispevek, v katerem je opisal vojaško pot svojega očeta Boža Matičiča. Matičičeva fotografija na naslovni strani knjige prikazuje mobilizirance, na prvi pogled še otroke, na mostu čez Savo v Kranju, ko gredo na železniško postajo, kjer so se mnogi med njimi zadnjič poslovili od svojih domačih. V Matičičevem prispevku si sledijo številne fotografije iz Wiesenbacha, kjer je bil eden od centrov Državne delovne službo (RAD), ki je bila v Nemčiji že leta 1935 uvedena kot obvezna polletna služba za moške med 18. in 25. letom starosti. *»Naloge mož v RAD so bile raznovrstne. Pomagali so graditi utrdbe, pripravljali teren za inženirske enote ter popravljali ceste in železnice. Poleg tega so može usposabljali za protitankovsko in protiletalsko zaščito, proti koncu vojne pa so se borili s požari, čistili območja, ki so jih uničili bombni napadi, in gradili začasna bivališča za ljudi, ki so v bombnih napadih izgubili bivališča.«* (Kokalj Kočevar 2020: 649)

Matičičeve fotografije prikazujejo aktivnosti, ki so jih mobiliziranci izvajali v centru RAD v Wiesenbachu. Najbolj pretresljiva je gotovo fotografija z bodočimi vojaki tik po zaključku predvojaškega urjenja (Humar 2013b: 200). Fantje v tovornih vagonih so na prvi pogled še vedno videti kot otroci, oblečeni so še v civilna oblačila, z vlakom pa jih peljejo v vojašnice, kjer se je začelo vojaško urjenje in priprave za odhod na bojišča.

Prispevek Spomini iz vojaškega življenja, ki sta ga po dnevniku in spominih zapisala Marta in Jože Pavlič (2013), izstopa po vsebini in obsegu podatkov. Gre za spomine na vojna leta, ki jih je Martin oče Stanko Zarnik iz Suhadol preživel v vojaški uniformi. Stanko Zarnik je doživljanje vojaščine popisal v dveh dnevnikih, ki so se ohranili v družinskem arhivu, v njih pa je opisoval tudi kraje, skozi katere se je premikal s svojimi četami, pisal je pesmi, sestavil je celo slovarček tujk, zbiral je razglednice ter druge zanimivosti iz krajev, kjer se je ustavljal kot vojak. Njegove spomine smo zaradi njihove velike dokumentarne vrednosti ter pristnosti doživetega, preživetega in povedanega objavljali v zapisani obliki zgolj z najnujnejšimi jezikovnimi in drugimi popravki. Objavili smo tudi izris vojaške poti Stanka Zarnika, ki ga je na osnovi Zarnikovih zapisov pripravil geograf Miha Brvar. Mobiliziranec Zarnik je v nemški uniformi doživel vzhodno fronto, bil nekaj časa celo na Norveškem, ujet pa je bil na zahodni fronti v Franciji. V osvobojeno Ljubljano se je vrnil kot eden od mnogih mobilizirancev, ki so se v angleških ujetniških taboriščih odločili, da gredo domov kot pripadniki nove jugoslovanske vojske, ki je s pomočjo Angležev sestavila več brigad, ki so jih poimenovali za prekomorske. Pot domov pa so si morali izbojevati v vsakodnevnih hudih spopadih z umikajočo se nemško vojsko. Zarnik

je imel srečo, mnogi pa so za vedno ostali nekje med Dalmacijo in belo Ljubljano, mnogi prav na robu našega glavnega mesta, morda le nekaj ur pred koncem vojne.

S prekomorci so si pot domov izbojevali Ivan Grintal, Tine Romšak in Franc Zajc, katerih spomini so tudi objavljeni v zborniku *Čas počasi briše.* Erzarja (2014) so se v prispevku Presenetljivo medvojno srečanje v angleškem vojnem ujetništvu (Pavlič 2013) dotaknile naslednje zapisane besede: *»Zdel se mu je nekam znan, kot bi ga že nekje videl. Ogovoril ga je po nemško. Odgovor je bil prav tako v nemškem jeziku, da je iz kranjske dežele. Prepoznala sta se. Bila sta strašno presenečena in srečna, da se vidita po vsem, kar sta prestala. Takoj se nista spoznala tudi zaradi tega, ker sta bila zaradi prestanih naporov zelo shujšana. Ob tem pripovedovanju so Nandetu vedno začele teči solze. V solzah je pripovedoval naprej. To ganljivo srečanje je bilo v njem še po tolikih letih živo navzoče.«*

Erzarja (2014) so navdušile *»čudovite, ampak prav nič naivne in zlagane vrstice, kajti pri nas smo dolga desetletja pogrešali dovoljenje, da razmišljamo o vojni, svetu, prijateljstvu in sovraštvu kot ti fantje! Prijatelja spoznaš v domačem kraju, potem ga v tujini skoraj ne spoznaš, ker ga je nesreča spremenila, nato ga ogovoriš in spet ga prepoznaš. Ni se spremenil, vedno je bil tvoj prijatelj in bo tudi ostal.«*

Spomini Kamničana Franca Primožiča, predvojnega primorskega begunca iz Gorice, ki jih je zapisala Marjeta Humar (2013 b), so vzbudili zanimanje Jožeta Možine, ki ga je povabil v oddajo Pričevalci. Primožič se je pred kamerami izkazal za izjemnega pripovedovalca, je zapisal Možina (2021) v napovedi oddaje. Primožičeva vojaška pot je bila res izjemna, saj je iz nemške vojske uspel dezertirati k sovjetskim partizanom ter z njimi trpel v neštetih bojih in obupnih življenjskih razmerah, ki jih narekuje zima. Franc je bil iznajdljiv in pogumen, prislužil si je več odlikovanj, hkrati pa mu je velikokrat pretila smrtna nevarnost tako od Nemcev kot tudi komisarjev. *»Njegova iskrena in živa pripoved o bitkah in razmerah med sovjetskimi partizani nam ponuja redek vpogled v gverilsko bojevanje v zaledju vzhodne fronte,«* je zapisal Možina (prav tam), ki nadaljuje: *»Primožič se je proti koncu vojne pridružil Titovim tankistom, izurjenim v Sovjetski zvezi, odlikoval se je v bojih na sremski fronti, kjer je bil njegov oklepnik T-34 tudi zadet. S tankom, ki mu je poveljeval, je prišel v Ljubljano in kasneje v Trst – a od tam so jih izgnali zavezniki in Primožič doživeto in prizadeto opiše, kako so morali osramočeni, skupaj z ruskim poveljnikom, zapustiti slovensko primorje. Kasneje, po vojni, je najprej deloval v jugoslovanski vojski … Vrnil se je v Kamnik in kot nekdanji sovjetski partizan komaj preživel informbiro in preganjanje vojaške protiobveščevalne službe.«*

Naši pričevalci pa se niso samo urili in bojevali, nekateri med njimi so tudi pobegnili iz nemške vojske. Med njimi izstopa Florjan Koželj (2013), ki se je sredi Poljske, kjer je bil s svojo enoto, odločil, da gre domov, čeprav je bil od Slovenije oddaljen več kot 1.000 km. *»Motiv sem vzel iz knjige Pod svobodnim soncem, ki smo jo še v šolskih časih tako vneto prebirali, in od sosedovega strica, ki nam je otrokom, ko smo skupaj pasli, znal tako zanimivo pripovedovati svoje dogodivščine še iz prve svetovne vojne. Pripovedoval je, kako so ga Rusi ujeli in odpeljali v Zakavkazje, od koder je, ko se je začela ruska revolucija, pobegnil in mu je po treh mesecih potovanja z raznimi dogodivščinami uspelo srečno priti domov v Slovenijo, takrat še v rajnko Avstro-Ogrsko.«* (Koželj 2013: 97)

Žal Koželju pobeg ni uspel, ujeli so ga po nekaj dneh in spet je bil nazaj v svoji enoti na Poljskem, tokrat v kazenskem oddelku, brez vseh ugodnosti, ki so jih imeli disciplinirani vojaki. Neke noči je pomagal ranjenemu oficirju, ki mu je granata odtrgala nogo. To dejanje mu je pomagalo, da je dobil nagradni dopust, saj rednega ni mogel dobiti, ker je bil kaznovan zaradi pobega. *»Točno po dveh letih, 11. januarja 1945, sem se zopet vrnil domov med svoje drage domače in v domačo rojstno vas, trdno odločen, da me živega nemški nacisti ne bodo več dobili v roke. Vendar zame tegob še ni bilo konec. Doma sem zašel med kolesje bratomorne državljanske vojne, na koncu sem bil pa z Marijinim varstvom 15. avgusta 1945 izpuščen domov iz taborišča smrti Teharje. Takrat šele se je zame končala druga svetovna vojna, njene rane pa še danes niso pozabljene.«* (Koželj 2013: 111)

Za beg iz vojske se je spomladi 1945 odločil tudi Jakob Škrjanc, ki je presodil, da je prilika ugodna, ker se je sistem že rušil, Rusi so prodirali preko Madžarske proti Dunaju, kontrola je popuščala. Odločil se je za daljšo pot v zaledje fronte in beg preko Madžarske in Hrvaške v Slovenijo. Na begu je doživel *»povezovanje, sodelovanje vseh, ki so si peš in z vlaki poskušali rešiti življenje, vsak je znal katerega od jezikov, vsi so si prevajali, iskali možnosti,«* je zapisala Učakar (2013: 252) po Škrjančevih spominih.

Božo Matičič je kar trikrat poskušal pobegniti iz kasarne, dvakrat neuspešno. Ko je leta 1944 padla odločitev, da ga iz Češke pošljejo na rusko fronto, mu je s pomočjo mlade Čehinje le uspelo pobegniti iz kasarne. *»Po dolgem skrivanju na poti se je vrnil v Kamnik, kjer se je moral skrivati tudi pred sosedi.«* (Matičič 2013: 183)

Vsi pa se niso vrnili. Birtovi iz Tunjiške Mlake so še dolga leta čakali na Antona in Jožefa. *»Vedno obstaja upanje, da se bo izgubljeni sin, brat, stric nekega dne vrnil,«* je zapisal Stele (2013), ki se spominja, kako je njegov ded Peter dolga desetletja čakal svojega brata: *»Hujša od resnice, naj si bo še tako grozljiva, je negotovost, ki ne dovoli, da čas zaceli rane. Leta, ki so sledila, so bila v znamenju pričakovanja domačih, da se bosta Tone in Jože nekega dne vendarle spet pojavila na domačem pragu. Minilo je leto 1945 in vrnilo se je veliko vojakov iz Rusije. Enako leta 1946 … Ponovno so vzbudile upanje spremenjene razmere v 60. in 70. letih in govorice o več tisoč nemških ujetnikov, ki jih Rusi še vedno zadržujejo … Zadnji žarek upanja je posijal v letu 1991, ko je Sovjetska zveza razpadla in je propadel komunizem … čeprav je minilo že skoraj 70 let in je sedaj vsem drugim jasno, da se Tone ne bo nikoli vrnil, pa še vedno tli upanje v srcih njunih bratov. Upanje, da bodo vendarle nekoč zaslišali njun glas na pragu Birtove domačije: 'Vrnil sem se!'«* (Stele 2013: 242)

Nekaterim pa je uspelo zvedeti, kje so za vedno

ostali njihovi sorodniki. Berlec (2013) piše o usodi svojega brata Srečka, ki je padel v Franciji tik pred koncem vojne. Pismo Deutsche Dienststelle z uradnim sporočilom o Srečkovi smrti je prispelo v Kamnik tri leta po končani vojni, njegov grob na enem od normandijskih vojaških pokopališč pa so po naključju našli še mnogo let kasneje. *»Podrobnosti o Srečkovi smrti sem dobil od njegovih sotrpinov – Slovencev, ki so bili tudi med ujetniki, ki so morali padle vojake pokopavati ...«*

Knjiga *Čas počasi briše* je s pričevanji številnih mobilizirancev navdušila že številne bralce, mnogi med njimi so prav po njeni zaslugi ugotovili, da so tudi v njihovih družinah bili mobiliziranci. To je bil vsekakor eden od razlogov, da je knjiga hitro pošla in smo pripravili ponatis.

Prelomna leta

Zbornik *Prelomna leta: spomini na dogajanje med vojno 1941–1945, v povojnem času in v samostojni Sloveniji* (2016) je v nakladi 250 izvodov izšel pri založbi Društva Demos na Kamniškem, izdajo knjige pa sta finančno podprli Občina Kamnik in Jata Emona, proizvodnja, trgovina in storitve d. o. o.

Jože Berlec, Marjeta Humar, Igor Podbrežnik, Matej Stele in Anton Stele so bili člani uredniškega odbora, urednika sta bila Igor Podbrežnik in Marjeta Humar, spomine pa so prispevali pričevalci iz občine Kamnik in Komenda, njihovi sorodniki in prijatelji. Za jezikovni pregled je poskrbela Marjeta Humar, zbornik je oblikoval Igor Podbrežnik, fotografije in dokumente pa so poleg avtorjev prispevali France Stele, Jerneja Golob, Matevž Skamen, Zora Torkar, Primož Zupan, Knjižnica Franceta Balantiča, Medobčinski muzej Kamnik, Občina Kamnik in Župnijski urad Stranje.

Zbornik *Prelomna leta* prinaša spomine na dogajanja v kamniški in komendski občini med drugo svetovno vojno ter v času neposredno po njenem koncu leta 1945. Na to tematiko je vezan tudi prispevek, v katerem je predstavljena postavitev spomenika žrtvam vojne in revolucionarnega nasilja na kamniških Žalah v letu 1990, urejanje Parka spomina in opomina ter gradnja in blagoslovitev kapelice v spomin žrtev povojnega revolucionarnega nasilja na Kopiščih v Kamniški Bistrici leta 2015. Gre za dejanja, s katerimi sta se Občina Kamnik in Republika Slovenija simbolično poklonili žrtvam državljanske vojne v Kamniku in okolici.

Pogosto nas sprašujejo, čemu člani uredniškega odbora tolikšno pozornost posvečamo polpreteklemu času, saj smo vsi rojeni po drugi svetovni vojni. Odgovor ponuja Erzar (2017), ki meni, da se je svet šele v zadnjem desetletju zavedel, *»da o drugi vojni pravzaprav ne vemo nič pomembnega in resničnega in da se čas, ko so ti ljudje še živi, izteka. In vendar so ljudje morali živeti vojno, kakršna je bila v resnici, in ne tiste iz učbenikov.«* Ko nam o vojni ljudje spregovorijo tako iskreno in z otroško verodostojnostjo, *»se zavemo, da se bomo po več kot 70-ih letih dokončno poslovili od druge vojne. S solzami za vse sirote, vse lačne otroke, vse vdove in nasilno umorjene. Z dobrim občutkom v srcu, da se je iskrena podoba vojne končno prebila na plan in da to podobo lahko s ponosom zapustimo tudi potomcem.«* (Erzar, prav tam).

Društvo Demos na Kamniškem je zbornik pripravilo in izdalo v okviru projekta Pravica do groba, s katerim nadaljujemo zapisovanje spominov, ki smo ga začeli že v devetdesetih letih prejšnjega stoletja, ko so vsi trije zbori Skupščine občine Kamnik *»27. februarja 1991 na skupni seji imenovali komisijo skupščine občine Kamnik za raziskavo povojnih množičnih pobojev, pravno dvomljivih procesov in drugih nepravilnosti«, junija 1993 pa je dal Igor Podbrežnik »na skupni seji zborov Skupščine Občine Kamnik pobudo za izdelavo zbornika o povojnih dogodkih. Sredstva za to naj bi se zagotovila v proračunu za leto 1994.«* (Šuštar 2010: 209)

Leta 1990 ni bila samo koledarska pomlad, takrat je bila tudi pomlad slovenskega naroda, udejanjati se je pričela ideja o samostojni Sloveniji in duhovni združitvi vseh Slovencev, doma, v zamejstvu in izseljenstvu. V soustvarjanje nove države in njene ekonomsko-politične ureditve so se vključili tudi ljudje, ki so bili desetletja odrinjeni na rob političnih dogajanj, ki so poznali tudi drugačno naravo petdesetletne vladavine ene stranke. V vzdušju pomladi so se porodile odločne zahteve, da se razmeji razmerje med komunističnim režimom in nastajajočo republiko Slovenijo in se tako vsestransko osvetli zgodovina preteklega petdeset let trajajočega obdobja.

Nove države preprosto ni bilo mogoče graditi brez celovitega pogleda v polpreteklo zgodovino. To je nedvoumno zahtevalo tudi osvetlitev dogajanj iz obdobja osvobodilne vojne in obdobja neposredno po njenem koncu. Tako je nastala tudi zahteva, da se popišejo vse žrtve druge svetovne vojne, tudi tiste, ki so bile do začetka pomladi naroda zamolčane, je zapisal Podbrežnik (2004: 5) in v nadaljevanju misel natančno utemeljil: *»Pri tem sploh ni šlo za ihtavo prizadevanje za dokončni obračun s komunistično preteklostjo, pač pa za humanistično dejanje – za vrnitev pravice do spomina, groba, napisa na spominski plošči, križa na grobu. Preprosto: če smo želeli nazaj k izvoru svojih evropskih civilizacijskih korenin, smo bili to dolžni storiti. Gre za to, da smo tudi v nasprotniku zmožni videti človeka, bitje s hotenji, prepričanji, hrepenenji in z vsemi človeškimi lastnostmi. Gre tudi za očiščenje s tem, da priznamo vojne in povojne dogodke, da priznamo, da se je vojno in revolucionarno dogajalo.«*

Občinska komisija, ki zaradi različnih razlogov ter številnih ovir popisa žrtev ni uspela pripraviti, je kljub vsemu opravila pomembno delo, saj so bila množična grobišča v občini Kamnik in Komenda zaščitena z odlokom občinske skupščine in opredeljena kot začasna, saj v tistem času še ni bilo ustrezne zakonodaje s tega področja. Na grobiščih so bila postavljena spominska obeležja. Komisija je med svojim delom zbrala ogromno gradiva, ki priča o tragiki tistega časa. *»Decembra 1994 je komisiji potekel mandat in glede zbornika je ostalo le pri besedah ... Marjan Kordaš je samoiniciativno nadaljeval s svojim delom tudi potem, ko je komisija prenehala delovati. Osvetlil je nekatere dogodke v decembru 1943 in januarja 1944 ... Arhivsko gradivo je z njim pregledoval tudi Janez Prešeren, januarja 1996 pa je občinski svet občine Kamnik imenoval komisijo za popis žrtev II. svetovne vojne na Kamniškem, ki so jo, poleg predsednika Milana Šuštarja, sestavljali*

še Ivan Jerič, Tone Hočevar, Franc Orešnik, Janez Prešeren, Aleksander Sarnavsky in Maksimilijan Šimenc.« (Šuštar 2010: 210)

Največ prostora v zborniku *Žrtve 2. svetovne vojne v občini Kamnik (1998)*, ki ga je založila in izdala Občina Kamnik, zavzema seznam žrtev. Zaradi večje preglednosti so se odločili za analitični prikaz žrtev s pomočjo statistike in grafikonov, *»temu sledi prispevek Marjana Kordaša Nekateri dogodki v Kamniku in okolici v letih 1941–1945 v luči arhivskega gradiva. Milan Windschnurer piše o letu 1945 oziroma povojnih množičnih pobojih. O prisilno mobiliziranih Slovencih v nemško vojsko piše Alojzij Žibert, Igor Senčar pa o našem zgodovinskem spominu in odnosu do preteklosti.«* (Šuštar prav tam)

Zbornik so ljudem razdelili brezplačno in je bil na splošno zelo lepo sprejet. Oglasili so se celo nekateri ljudje, ki so sporočili napake ali dopolnitve zapisanega. Leta 2004 so se odločili za ponatis, ki je bil razširjen z naslednjimi prispevki: Igor Senčar: Preteklost, identiteta, kultura; Jože Dežman: Čas terorizmov in čas spraševanja vesti ter Popravki in dodatki po župnijah in krajih.

Tudi za drugo, popravljeno in dopolnjeno izdajo zbornika *Žrtve 2. svetovne vojne v občini Kamnik* je bilo izjemno zanimanje, zato je bil leta 2013 objavljen njegov elektronski zapis v Digitalni knjižnici Slovenije. Zbornik je sedaj dostopen vsem zainteresiranim.

Zapisovanje spominov z izdajo zbornika *Žrtve 2. svetovne vojne v občini Kamnik* ni zamrlo, postalo pa je povsem neorganizirano, odvisno od posameznikov, ki so se oglašali v *Kamniškem občanu* (Angelca Turnšek, Milan Windschnurer, Jernej Stele).

Leta 2012, ko je Vlada RS za 23. avgust razglasila, da v Sloveniji tudi uradno zaznamujemo evropski dan spomina na žrtve vseh totalitarnih in avtoritarnih režimov, ki ga je leta 2009 določil Evropski parlament, je zapisovanje spominov ponovno oživelo. Takrat sta Društvo Demos na Kamniškem in Študijski center za narodno spravo pripravila slovesnost v mekinjskem uršulinskem samostanu, ki so se je udeležili visoki gostje, med drugim tudi celoten vrh slovenske vlade. V programu slovesnosti so bili spomini mobilizirancev v nemško vojsko med drugo svetovno vojno. Slovesnosti so sledile priprave na izdajo zbornika *Čas počasi briše (2013)*, v katerem je Verena Vidrih Perko (2013: 25–27) izpostavila odrekanje pravice do pokopa komur koli za zavržno dejanje, ki zanikuje najgloblje človeško bistvo: *»Žali dostojanstvo posameznika in skupnosti ter kot nevidni rak duše in duha razkraja cel narod. Slovenska rana je tako globoka, da je komajda še mogoče zaznavati njeno usodnost. Krivda pa je naša skupna (vem, da so to težke besede): najprej krivda tistih, ki so morili, nato tistih, ki so zagrebli in zamolčali, kot tudi onih, ki smo obmolknili za dolga desetletja in niti danes na ves glas ne zahtevamo, da dobijo pobiti grobove in njihove duše najdejo zasluženi mir (pa kakor koli si to že predstavljamo). Posebno težka krivda je na nas, ki smo dosegli demokracijo in je ne izživimo v duhu prednikov: zlasti tistih, ki še vedno živijo pod nezasluženo kaznijo spomina.«*

Da tudi na Kamniškem ostajajo ljudje brez groba in spomina, nas opozarja Vidrih Perko (prav tam), je kriv-da nas vseh: *»tistih, ki se krvavih voda Bistrice še spominjamo, in v enaki meri tistih, ki zanje niti ne vedo. /.../ Naša skupna, narodova naloga je, da jih vrnemo skupnosti, kamor po naravnem in duhovnem redu tudi sodijo.«* Tako je bil utemeljen projekt Pravica do groba v občini Kamnik, ki je bil leta 2014 vključen v program Socialnega tedna, ki ga vsako leto organizira Socialna akademija.

Vsebina zbornika *Prelomna leta* je razvrščena v časovnem loku: čas druge svetovne vojne, leto 1945, prva leta po vojni, v čas po osamosvojitvi pa sodi prispevek o projektu. Na koncu zbornika smo objavili seznam imen oseb, omenjenih v knjigi, kar vsekakor prispeva k lažjemu iskanju zapisanih informacij.

V čas druge svetovne posegajo trije prispevki, ki so nastali po izdaji zbornika *Čas počasi briše.* Marija Mrčela (str. 65–70) je predstavila, kako je vojna usodno zaznamovala Mejačeve iz Komende, Cecilija Uranič (str. 83–90) se spominja v nemško vojsko mobiliziranih bratov, Marica Drolc (st. 95–99) pa nam je predstavila vojaške spomine svojega očeta, ki se je iz vojne srečno vrnil s prekomorci.

Nekoliko drugačni so preostali zapisi, ki posegajo v medvojno obdobje. Ada Humar (str. 73–78) opiše tragično zgodbo primorske družine, ki se je znašla v nemškem koncentracijskem taborišču zaradi nerazumnega, nečloveškega partizanskega ravnanja s padlimi nemškimi vojaki.

Helena Romšak (2016), rojena v veliki gruntarski družini s Podjelše, v krajšem zapisu predstavi čas odraščanja, povezan z nenehnim strahom pred partizanskimi roparskimi obiski, z begom na Koroško. Na prošnjo ostarelega očeta se je Romšakova vrnila domov in prevzela odgovornost za prihodnost kmetije, ki je z njenim trudom in odrekanjem obstala. Danes na kmetiji gospodari njen sin. *»Delati sem znala, ko pa se mi je pridružil mož Peter, je bilo nekoliko lažje. Vrstile so se smrti ostarelih tet, staršev, strica, brata Janeza, vmes pa so se rojevali otroci. Sedem otrok. Rodili so se mi tudi vnuki in pravnuki. Dva brata in tri sestre so odšli v Ameriko, ena sestra je ostala v Avstriji, kjer so ustvarili družine, dve sestri pa sta se že pred vojno poročili v bližnji okolici. Ostali smo povezani predvsem po pismih, s sestrami smo se obiskovale, brata pa se v Slovenijo nikoli več nista vrnila. Na očetovem pogrebu leta 1954 smo bili prisotni zgolj štirje od njegovih desetih živih odraslih otrok, kar je gotovo žalosten odraz tedanjega časa in stiske, v katero so nas pahnili vojna in dogodki po njej.«* (Romšak 2016: 83–84)

Angelca Turnšek (2016a) se spominja svojega očeta Franca ki je bil ena od sedmih žrtev nerazumnega poboja vplivnih in uspešnih ljudi iz takratne občine Kamniška Bistrica. V nadaljevanju njenega članka lahko sledimo boju za očetovo rehabilitacijo, ki njeni mami v prvih ideološko pregretih povojnih letih ni uspel, Angelci pa uspe šele v samostojni Sloveniji.

S prispevkoma Minke Balantič in Tilke Jesenik nam je dovoljeno prestopiti prag družine Balantič, v kateri se je rodil veliki slovenski pesnik France Balantič, Pavla Gregorič piše o znani kamniški družini Repanšek – predstavi nam, kako so njeni sorodniki preživeli vojni čas.

Izjemen zapis prelomnega čas je prispeval Milan Windschnurer (2016), ki si je dogodke zapisoval, zapiske pa je dopolnil s pričevanji svojih znancev, z arhivskim gradivom, zapisniki, časopisnimi članki in zapisi v knjigah, ki se nanašajo na ta čas. Avtor prikazuje dogajanje v Kamniku tistega časa v celoti: Kamnik v prvih mesecih leta 1945, Kamnik pred osvoboditvijo, Kamnik svoboden, Prvi dnevi svobode, Tedni množičnih usmrtitev, Še o pobegih iz Slovenije, Usodi dveh županov, Preganjani župan Nande Novak, Vsepovsod priprave na sojenja, Vojaška sodišča na delu, Nov vsakdan, Veselje zmagovalcev in (ne vselej) povratnikov, Zamenjava denarja, Pomoč UNRRE, Začetek šolstva, Zopet z avtobusom in vlakom v Ljubljano, Oživljanje športa, O javnih občilih, Gospodarstvo – oživljanje, zaplembe, Burno poletje 1945, Začasna oblast se poslavlja?, Po lokalnih volitvah, Vsedržavnim volitvam nasproti, Hrupna zborovanja, Organizacija volitev, 11. november – dan volitev, Volilni rezultati so bili podobni v celotni Jugoslaviji, Za dolgo utrjena oblast KP.

V leto 1945 posega tudi Pibernik (2016), ki čas, ko se je tudi v Suhadolah začela svoboda, oceni za prelomnega: *»Kako nenavadno: pisala se je zgodovina, a se tisti hip ni nič zgodilo. Kot da se čas ni prelomil. Vse se je dogajalo daleč od nas, čeprav je zadevalo tudi nas. Takrat se najbrž nisem spraševal, ali se zgodovina res piše tako brez pretresov. Bilo je čisto drugače. Vse je prišlo šele počasi, z zamikom in prikrito. Pa ne samo v naši vasi in ne samo za kmete, vso deželo je počasi zajela nova oblast ...«*

Podobno kot Pibernik sta prelomnost časa občutila Jože Berlec st. in Franc Antonin, ki sta spomine povedala Jožetu Berlecu ml., da jih je zapisal za objavo v zborniku. Tone Stele piše, kaj je med vojno doživela njegova mama, ko je bila krajši čas zaprta v Begunjah, prav tako pa ne more pozabiti majskih juter 1945, ko so se mimo domače hiše v smeri Kamniške Bistrice pomikale kolone ujetnikov. Tudi Stane Poljanšek, njegove otroške spomine je zapisala Marjeta Humar, nas vrača daleč nazaj v pomlad 1945, ko so se v bližini njegove rojstne hiše pojavili pregnanci, ki jih je nato čakala kruta usoda v bistriških gozdovih.

Ivan Nograšek je članek posvetil nekaterim Tunjičanom, ki so mu svoje spomine povedali ali pa se jih sam spominja. Sicer pa so na spominski tabli žrtvam druge svetovne vojne, ki so jo pred leti postavili v Tunjicah, zapisana imena 36 žrtev. *»Če bi jih in dokler so jih delili na dve nasprotni strani, jih je bilo na obeh straneh enako, to je po osemnajst,«* je zapisal Nograšek (2016: 237).

Angelca Turnšek (2016b) predstavi obnovo cerkve v Stranjah, ki je bila med vojno močno poškodovana, saj so jo nemški žandarji, ki so si tam uredili postojanko, spremenili v pravo utrdbo. Avtorica je zapis posvetila mami, ki je po umoru moža Franca prevzela naloge cerkvenega ključarja. Tudi po njeni zaslugi, zlasti pa arhitekta Jožeta Plečnika in njegovih mojstrskih rokodelcev ter seveda krajanov, ki so projekt obnove kljub takratnemu odnosu oblasti do Cerkve, vsestransko podprli, se Stranje lahko ponašajo s kulturnim spomenikom državnega pomena.

V prelomno obdobje osamosvojitve in čas po njej posega Podbrežnik (2016), ki predstavi, kako in v kolikšni meri smo na Kamniškem žrtvam vojne in revolucije vrnili pravico do spomina, jim zagotovili pravico do groba. Avtor nas seznani s postavitvijo spomenika žrtvam druge svetovne vojne in revolucionarnega nasilja na kamniških Žalah, ki ga je oblikoval arhitekt Bojan Šlegl, kronološko predstavi prizadevanja številnih prostovoljcev, ki so se zagnano lotili te zahtevne naloge, konča pa z opisom dogajanja na slovesnem blagoslovu kapelice v Parku spomina in opomina Kamniška Bistrica, kjer je danes spominsko obeležje vsem žrtvam vojne in revolucionarnega nasilja na Kamniškem.

Spomine, objavljene v zborniku, so večinoma zapisali pričevalci, nekatere pa njihovi sorodniki ali člani uredniškega odbora po njihovih pripovedih. Pričevalci, ki so danes starejši ljudje, v času vojne ali po njej pa so bili mladi ali še otroci, so večinoma zapisali ali povedali, kar so doživeli sami ali kar so jim povedali drugi. Marjeta Humar (2016a: 5–6) opozarja na velike razlike med posameznimi prispevki, ki jih opazimo v čustvenem odnosu pripovedovalcev do spominov. Nekateri ljudje so še danes prizadeti zaradi dogodkov, ki so močno posegli v njihovo življenje, saj so na krut način izgubili svoje najbližje in so dolgo iskali pravico, ki so jo dosegli ali pa tudi ne. *»Ti ljudje so bili zaznamovani. Niso smeli javno žalovati, niso smeli pripovedovati o svojih bolečinah,«* poudarja Humar (prav tam), ki je osebno poznala nekaj takih ljudi, pri katerih je čutila, da so drugačni: *»Dokler nisem spoznala njihove življenjske bolečine, si nisem znala razložiti, zakaj so takšni. Zelo dobro se spominjam že pokojnega znanca, prisilnega mobiliziranca v nemško vojsko. Njegov oče je bil veseljak, on pa do osamosvojitve nekako skrit sam vase, nikoli vesel. Nekoč mi je rekel: 'Ali lahko pridem k tebi, da boš zapisala, kaj sem doživel?' Od takrat naprej sem vedela in razumela, zakaj je takšen.«*

Med avtorji, ki so na krut način izgubili svoje najbližje, izstopa Angelca Turnšek (2016a), ki je zelo podrobno opisala, kako so aktivisti OF konec leta 1943 umorili sedem uglednih krajanov takratne občine Kamniška Bistrica. Med njimi je bil tudi njen oče Franc Turnšek. *»Oče mi je veliko pomenil, zato ga pogrešam vse življenje,«* je zapisala Turnškova (2016a: 56), v nadaljevanju pa je zapisala (prav tam, 60): *»Prišel je 9. maj 1945. Velik dan! Vojna se je končala, a ne za vse. Za mnoge se je gorje in trpljenje nadaljevalo ali pa šele začelo. Tudi naši družini osvoboditev ni prinesla svobode.«*

Drugi pričevalci so ohranili v spominu posamezne dogodke, ki pa niso vplivali neposredno na njihovo življenje, a so jih prizadeli zaradi usodnosti za druge. Taka so zlasti srečanja z ljudmi, ki so bili kasneje pobiti v Kamniški Bistrici ali drugod.

Tone Stele (2016: 225) se spominja dolge kolone pešcev in konjskih vpreg, ki se je kmalu po končani vojni vila po kamniških glavnih ulicah. Kolono so obkrožali partizani s puškami v rokah, veliko meščanov pa je stalo pred hišami na robu pločnika in nemo opazovalo žalosten sprevod. Stele (prav tam) bi verjetno ta dogodek kot desetleten otrok pozabil, če njegov oče ne bi izrekel nepozabnega stavka: *»Zapomnite si, otroci, vse te revčke bodo pobili!«* Prav takrat pa je mimo peljal zapravljivček, *»na sprednjem sedežu je sedel starec, ki je fural, poleg je sedela mlajša ženska z maj-*

hnim otrokom v naročju, poleg nje pa je stal fant moje starosti. Spogledala sva se, njegov brezizrazen pogled vidim še danes.«

Podobno izkušnjo opisuje Stane Poljanšek iz Tuhinjske doline, ki se spominja majskega jutra, ko je bilo okrog domače hiše polno ljudi. Po tleh so imeli položene deke in na njih so sedele ženske z majhnimi otroki, stražila pa sta jih dva partizana na konjih. Med njimi je bila ženska, mlajša od njegove mame, ki je imela pri sebi fantka njegovih let. Bila je žalostna in solzna. Ko se ji je približal, je nekaj iskala po cekarju in v njem našla majhno okroglo ogledalce, ki mu ga je podarila. *»Ogledalo sem imel vsa leta, ko sem hodil v šolo. Zadaj je imelo raznobarvne rožice in drobne marjetice ali nekaj takšnega. To gospo, ki je sedela tam na tleh na deki, sem imel ničkolikokrat pred očmi ... Zapomnil sem si njen pogled in njene žalostne oči, ena sama žalost je bila v njih. Nič ni rekla. Meni se je to zdelo čudno. Kasneje sem o tem spraševal mamo. Rekla je, da so bili upravičeno žalostni. Ti ljudje so samo jokali. Verjetno so vedeli, da jih bodo pospravili.«* (Humar 2016b: 234)

Nekateri avtorji pa niso doživeli čustvenih pretresov, ampak so kot otroci ali mladi ljudje opazovali življenje tistega časa, ki jim je zaradi zanimivosti ostalo v spominu. Franceta Pibernika (2016, 210) je jeseni 1944 najbolj pritegovala knjigarna v prostorih mengeške domobranske postojanke. *»Na postojanki se mi je na posebnem prostoru nepričakovano odprlo bogastvo slovenskega branja ... Kar požiral sem naslove, a se najraje ustavljal ob Janezu Jalnu, njegovih Bobrih, ki so jih krasile imenitne ilustracije Franceta Goršeta. Pa vrsta drugih, tudi svetovnih avtorjev, Jean Giono ali Rider Haggard. Vsi doma smo se vrgli v branje, zlasti obe sestri. Odpiral se je nov svet, domače pokrajine in tuja obzorja, čeprav komaj za spoznanje v tistih skrajno zaprtih razmerah.«*

Minka Balantič (2016: 22–23) opisuje naključno srečanje z znanim kamniškim slikarjem Cudermanom, ki je ostalo zaznamovano do današnjih dni. Slikar, ki je med vojno s freskami poslikaval frančiškansko cerkev, je za svetnike, ki jih je slikal na svež omet, potreboval navdih v živih obrazih. *»Opazil je mene, ko sem mu postregla čaj ali kavo. Z videnjem umetnika v prihodnost je moj obraz upodobil v sv. Janezu, ki je še danes na desni strani na oboku cerkve.«*

Lahko se seznanimo tudi z usodo slikarja Cudermana (Stele 2016: 224–225): *»V soteski Predaselj je bil 19. 5. 1946 ustreljen moj stric, priznan akademski slikar Stane Cuderman. O tem dogodku je marca 2009 na mojo željo v izjavi poročal Jože Ogrinec sledeče: 'Truplo g. Cudermana Staneta sta Rajko Verdnik in Sakelšek dvignila iz struge Kamniške Bistrice ter ga nosila po strmini v krsto, ki jo je pripeljal Steletov hlapec France na željo Stele Jankota iz Kamnika. Pokojni je imel v ustih še kruh! Bil je ustreljen!'«*

Izjemno zanimivi so tudi zapisi spominov pričevalcev, ki so številnim Kamničanom v letu 1945 najbolj ostali v trajnem spominu: iskanje partizanov in njihov prihod v Kamnik ob osvoboditvi, veselje, da je prišla svoboda, in žalost zaradi kolon ljudi, ki so romali v smrt.

Berlec (2016a: 105–106) je zapisal očetove spomine o odhodu Nemcev iz Kamnika, kjer je zavladalo brezvladje, zato so gasilci s komandantom Tomažem Homarjem na čelu prevzeli skrb za red in preprečevali krajo: *»Nemčija je kapitulirala 9. maja, v Kamnik pa še ni bilo nobenega partizana. Komandant gasilcev je s svojim voznikom Adolfom Kregarjem odšel v Tuhinjsko dolino iskat partizane, da vkorakajo v Kamnik. Povsem jima niso zaupali, zato je moral Tomaž Homar ostati kot talec, pet partizanov pa se je odpeljalo v Kamnik in ga junaško osvobodilo. Potem so prišli še preostali partizani.«*

Dneve brezvladja po odhodu Nemcev, ko so bili Kamničani v pričakovanju prihoda novih oblastnikov, je Berlecu (2016b: 200) predstavil tudi Franc Antonin, ki mu je ostal v spominu partizan v dolgem angleškem plašču in širokih škornjih: *»Vojne je bilo konec, mesto je bilo že 'okranclano', čakali smo partizane, da bodo prišli iz Tuhinja, teh pa kar ni bilo. Potem pa je prišel neki partizan čez 'železni most' v dolgem angleškem plašču in širokih škornjih. Ko pa se je plašč odpiral, so se videla njegova gola kolena. V rokah je imel avtomatsko puško. Ko je hodil po 'Veliki gasi' – danes Maistrovi ulici, je gledal po oknih hiš, da ga morda ne bi kdo ustrelil. Tako je prišel do šole – današnje Pošte, vstopil v zgradbo in iz nje vrgel Hitlerjevo sliko. Otroci smo jo na tleh 'potacali'. Kakšne osvoboditve z urejenimi partizani v Kamniku torej ni bilo, omenjeni partizan pa me tudi ni spominjal na kakšnega osvobodilnega partizana.«*

Prihod partizanov podrobno opisuje Windschnurer (2016: 110–111). Ko so se 9. maja dopoldne v pričakovanju njihovega prihoda Kamničani zbrali v velikem številu na današnjem Glavnem trgu, partizanov ni bilo od nikoder. Stranjani so jim krenili naproti s konjskimi vpregami z okrašenimi vozovi. V dolini Kamniške Bistrice so se srečali s skupino partizanov, ti pa so odklonili ponujeni prevoz in raje peš korakali dalje proti Kamniku. Dejali so: *»Celo vojno smo hodili peš, tudi to zadnjo pot bomo opravili z nogami!«*

Windschnurer (2016: 109) je opisal tudi neslavno slovo kamniških domobrancev, ki so *»obkolili gasilski dom v Kamniku in hitro razorožili majhno in nepripravljeno stražo gasilcev«,* 8. maja pa so jezno streljali po Kamniku: *»Pri izhodu iz Kamnika je bil ranjen en domobranec. Iz tovarne Titan je nekdo streljal nanje. Seveda so domobranci odgovorili z ognjem, vendar niso nikogar zadeli. Tako je bil Kamnik z okolico 8. maja pozno popoldne svoboden.«*

Windschnurer je veliko pozornost namenil zverinskemu poboju nasprotnikov nove komunistične oblasti. Med ubežnimi črnogorskimi begunci, ki so se nastanili pod šotori po gozdovih okrog Kamnika, je bilo poleg črnogorskih četnikov tudi okrog 1000 civilistov, intelektualcev, nacionalistov, žena, otrok, pa tudi celoten vrh črnogorske pravoslavne cerkve. *»Prav gotovo je velik del teh ujetih beguncev končal v številnih množičnih grobiščih, ki so posejana zlasti v dolini Kamniške Bistrice,«* ugotavlja Windschnurer (2016: 125), ki opise tega tragičnega obdobja zaključuje z naslednjo ugotovitvijo: *»Ti množični poboji so trajali nekako do konca maja, ko je Kamnik obiskal Josip Broz Tito (Ljudska pravica, 4. 6. 1945), nadaljevali so se še tudi v*

juniju, avgustu, v dolino Kamniške Bistrice pa naj bi s kamioni vozili v pokop tudi že pobite žrtve pobojev. Vedo pa povedati, da so se usmrtitve dogajale še tudi kasneje, vse v leto 1946, vendar v manjšem obsegu.«

Ravno Titova prisotnost v Sloveniji v času množičnega pobijanja političnih nasprotnikov potrjuje, da je bilo v poboje vpleteno najvišje partijsko vodstvo Slovenije in Jugoslavije, obseg morije pa je bil izjemen, saj je trajalo kar nekaj dni, da je maršal obiskal in osebno preveril, kako uspešne so bile vojaške enote »osvoboditeljev«, za katerimi so ostala množična morišča širom Slovenije.

Skratka: »Vojna nikoli ni dobra za nič in za nikogar.«

Z zbranim gradivom, ki je bilo objavljeno v knjigi *Prelomna leta*, smo posegli v prelomni čas na Kamniškem, deloma tudi na Komendskem. Še živečim pričevalcem tistega časa smo dali priložnost, da spregovorijo. Prepričani smo, da brez spomina, poprave krivic in ozdravljenja ran iz preteklosti ni mogoče graditi uspešne in mirne prihodnosti.

»Knjige, kot sta Čas počasi briše in njeno nadaljevanje Prelomna leta, odpirajo naši generaciji bistveno bolj mirno prihodnost in dajejo upanje za bistveno bolj pristne odnose med ljudmi v naših krajih. V njih je brezsramno nasilje vojne in povojnih časov poimenovano s pravo besedo: kot nasilje brez dostojanstva in podlost brez primere, ki nimata opravičila. V njih je prikazana dobrota – ta redka dobrina, ki jo težki časi izvabijo na plan, da blaži nasilje in podlosti, o katerih smo doslej brali tako malo. V njih, hvala bogu, ni ideološko preračunljivih, medijsko izumetničenih in izmišljenih površnih zgodbic, kjer se na koncu junaki vozijo na tankih in veselijo zmage. V njih vojna postane to, kar je: nekaj, česar naša generacija ni smela vedeti, ker je lahko brala le stripe in nekakšne učbenike, v katerih je bila vojna, kakorkoli jo obračaš, vedno za nekaj dobra. Junaki te knjige, resnični junaki tistih težkih časov, ki se ne tolčejo po prsih in medaljah, nam polagajo na srce brez pompa in jeze: 'Vojna nikoli ni dobra za nič in za nikogar'.« (Erzar 2017)

Upamo tudi, da smo v pravi luči predstavili osebe, ki so zaznamovale tisti čas na Kamniškem, še posebej smo se trudili ogniti moraliziranju in enobarvnemu opisovanju dogodkov, kajti revolucije in vzpostavitve totalitarnih sistemov so takšni plazovi, *»ki prekrijejo resničnost, ustvarijo mite in zabrišejo spomin, ki prekrije posebno vse žrtve. Iskanje resnice pomeni torej solidarnost z žrtvovanimi in vzpostavitev človeških razmerij. A spreobrnjenje k človeškosti je redkost in resnica nedolžnih zato ostaja skrita, zamolčana, odrinjena in s svojo bolečino kriči po človeškem usmiljenju in sočutju ter terja zadoščenje in spravo.«* (Juhant 2013: 17)

Slovenci smo v enem stoletju doživeli kar tri vojne. Naši dedi so bili poslani na frontne linije 1. svetovne vojne, komaj se je nanjo vsaj malo pozabilo, so bili naši očetje deležni vseh možnih grozot 2. svetovne vojne, ki je bila v naših krajih še posebej tragična, saj je bila tudi bratomorna. Mnogi vpleteni v morijo 2. svetovne vojne niso zmogli preizkušenj in so iz vojne prišli z ranjenimi dušami, ki so usodno vplivale na življenje njihovih potomcev. Šele osamosvojitvena vojna je bila tista, v kateri brat ni moril brata, saj smo vsi imeli isti cilj: želeli smo in izbojevali smo samostojno državo Slovenijo.

Upamo, da sta oba zbornika prebudila neprediren molk, v katerega so se zaradi desetletij zasramovanj in nemilosti pogreznili številni posamezniki, ki so tako prispevali neprecenljive podatke o naši preteklosti. Žal pa so mnogi odšli, preden smo mogli zabeležiti njihove težke usode. Vsi, ki so le spregovorili, pa so razkrili zgodbe o posledicah treh velikih človeku in človečnosti smrtno nevarnih režimov: fašizma, nacizma in komunizma. Sveto znamenje na grobiščih širom po Kamniškem je gotovo eden od korakov, s katerimi smo tem grobiščem in mrtvim v njih vrnili besedo, ki jim je bila z zamolčano in zatajeno smrtjo vzeta. Ta beseda bo nujno pripeljala do resnice, resnica pa bo klicala po pravičnosti. Zadnje dejanje teh korakov bo sprava, ki bo zacelila bolečo razdeljenost našega naroda.

Literatura

Čas počasi briše: pričevanja prisilnih mobilizirancev v nemško vojsko med drugo svetovno vojno iz občin Kamnik in Komenda. Kamnik: Demos na Kamniškem, 2013.

Minka BALANTIČ, 2016: Še vedno te vidim pred teboj, življenje. V: Marjeta Humar in Igor Podbrežnik (ur.): *Prelomna leta: spomini na dogajanje med vojno 1941–1945, v povojnem času in v samostojni Sloveniji.* Kamnik: Demos na Kamniškem. 19–35.

Jože BERLEC (1919-2021), 2013. Usoda mojega brata, prisilno mobiliziranega Srečka Berleca. V: Marjeta Humar in Igor Podbrežnik (ur.): *Čas počasi briše: pričevanja prisilnih mobilizirancev v nemško vojsko med drugo svetovno vojno iz občin Kamnik in Komenda.* Kamnik: Demos na Kamniškem. 89–96.

Jože BERLEC, 2016a: Jože Berlec: Gasilci smo šli iskat partizane, da so osvobodili Kamnik. V: Marjeta Humar in Igor Podbrežnik (ur.): Prelomna leta: spomini na dogajanje med vojno 1941 – 1945, v povojnem času in v samostojni Sloveniji. Kamnik: Demos na Kamniškem. 197–201.

Jože BERLEC, 2016b: Franc Antonin: Moji spomini na konec vojne. V: Marjeta Humar in Igor Podbrežnik: *Prelomna leta: spomini na dogajanje med vojno 1941–1945, v povojnem času in v samostojni Sloveniji.* Kamnik: Demos na Kamniškem. 203–207.

Marjeta HUMAR, 2013a: Zbornik Čas počasi briše: nastanek, sodelavci in ureditev. V: Marjeta Humar in Igor Podbrežnik (ur.): *Čas počasi briše: pričevanja prisilnih mobilizirancev v nemško vojsko med drugo svetovno vojno iz občin Kamnik in Komenda*. Kamnik: Demos na Kamniškem. 9–12.

Marjeta HUMAR, 2013b: Franc Primožič: Mobiliziranec, ruski partizan, tankist JA. V: Marjeta Humar in Igor Podbrežnik: *Čas počasi briše: pričevanja prisilnih mobilizirancev v nemško vojsko med drugo svetovno vojno iz občin Kamnik in Komenda*. Kamnik: Demos na Kamniškem. 195–212.

Marjeta HUMAR, 2016a: Prelomni čas. V: Marjeta Humar in Igor Podbrežnik (ur.): *Prelomna leta: spomini na dogajanje med vojno 1941–1945, v povojnem času in v samostojni Sloveniji.* Kamnik: Demos na Kamniškem. 5–7.

Marjeta HUMAR, 2016b: Stane Poljanšek: Spomnim se tistih plašnih oči. V: Marjeta Humar in Igor Podbrežnik (ur.): *Prelomna leta: spomini na dogajanje med vojno 1941–1945, v povojnem času in v samostojni Sloveniji.* Kamnik: Demos na Kamniškem. 231–336.

Tomaž ERZAR (15. 9. 2014). Prijatelja spoznaš v nesreči, res? *Demos na Kamniškem*. Pridobljeno 15. 9. 2022 s spletne strani: http://www.demos.nakamniskem.si/index.php/26-knjige-clanki/143-tomaz-erzar-prijateljstvo-nesreca-demos

Tomaž ERZAR, 2017: Vojna nikoli ni dobra za nič in za nikogar. *Demos na Kamniškem.* Pridobljeno 17. 2. 2017 s spletne strani: http://www.demos.nakamniskem.si/index.php/26-knjige-clanki/284-tomaz-erzar-prelomna-leta-vojna-nikoli-ni-dobra-za-nic-in-za-nikogar

Janez JUHANT, 2013: Ali smo pripravljeni omogočiti žrtvam človeško sočutje in moralno zadoščenje? V: Marjeta Humar in Igor Podbrežnik: *Čas počasi briše: pričevanja prisilnih mobilizirancev v nemško vojsko med drugo svetovno vojno iz občin Kamnik in Komenda.* Kamnik: Demos na Kamniškem. 17–44.

Monika KOKALJ KOČEVAR, 2020: Prisilno mobilizirani v nemško vojsko iz medvojne občine Tržič. V: *Kronika: časopis za slovensko krajevno zgodovino*, 68(3). Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije. 643–658.

Florjan KOŽELJ, 2013: Dolga pot do doma. V: Marjeta Humar in Igor Podbrežnik: *Čas počasi briše: pričevanja prisilnih mobilizirancev v nemško vojsko med drugo svetovno vojno iz občin Kamnik in Komenda.* Kamnik: Demos na Kamniškem. 97–111.

Sašo MATIČIČ, 2013: O teh časih sicer ne bi rad govoril. V: Marjeta Humar in Igor Podbrežnik (ur.): *Čas počasi briše: pričevanja prisilnih mobilizirancev v nemško vojsko med drugo svetovno vojno iz občin Kamnik in Komenda*. Kamnik: Demos na Kamniškem. 177–185.

Jože MOŽINA, 2021: Franc Primožič, 1. del. RTVSLO. Pridobljeno 16. 11.2021 s spletne strani: https://www.rtvslo.si/rtv365/arhiv/174822581?s=tv

Ivan NOGRAŠEK, 2016: Spomini na povojna leta Tunjicah. V: Marjeta Humar in Igor Podbrežnik (ur.): *Prelomna leta: spomini na dogajanje med vojno 1941–1945, v povojnem času in v samostojni Sloveniji.* Kamnik: Demos na Kamniškem. 237–242.

Jože OGRINEC, 2013: Naporno dokazovanje resnice o nemški mobilizaciji. V: Marjeta Humar in Igor Podbrežnik (ur.): *Čas počasi briše: pričevanja prisilnih mobilizirancev v nemško vojsko med drugo svetovno vojno iz občin Kamnik in Komenda.* Kamnik: Demos na Kamniškem. 119–125.

Marta PAVLIČ, 2013: Presenetljivo medvojno srečanje v angleškem vojnem ujetništvu. V: Marjeta Humar in Igor Podbrežnik (ur.): *Čas počasi briše: pričevanja prisilnih mobilizirancev v nemško vojsko med drugo svetovno vojno iz občin Kamnik in Komenda.* Kamnik: Demos na Kamniškem. 125–127.

Marta in Jože PAVLIČ, 2013: Spomini iz vojaškega življenja. V: Marjeta Humar in Igor Podbrežnik (ur.): *Čas počasi briše: pričevanja prisilnih mobilizirancev v nemško vojsko med drugo svetovno vojno iz občin Kamnik in Komenda.* Kamnik: Demos na Kamniškem. 261–309.

France PIBERNIK, 2016: Prelomnost leta 1945. V: IMarjeta Humar in Igor Podbrežnik (ur.): *Prelomna leta: spomini na dogajanje med vojno 1941–1945, v povojnem času in v samostojni Sloveniji.* Kamnik: Demos na Kamniškem. 209–222.

Igor PODBREŽNIK, 2004: Predgovor. V Milan Šuštar (ur.): *Zbornik žrtev II. svetovne vojne v občini Kamnik.* Kamnik: Občina. Pridobljeno 7. 2. 2022 s spletne strani: http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-Q0V801ZW

Igor PODBREŽNIK, 2016: Dali smo jim besedo. V: Marjeta Humar in Igor Podbrežnik (ur.): *Prelomna leta: spomini na dogajanje med vojno 1941–1945, v povojnem času in v samostojni Sloveniji*. Kamnik: Demos na Kamniškem. 255–312.

Prelomna leta: spomini na dogajanje med vojno 1941–1945, v povojnem času in v samostojni Sloveniji. Kamnik: Demos na Kamniškem, 2016.

Helena ROMŠAK, 2016: Mladost 1941–1947. V: Marjeta Humar in Igor Podbrežnik (ur.): *Prelomna leta: spomini na dogajanje med vojno 1941–1945, v povojnem času in v samostojni Sloveniji*. Kamnik: Demos na Kamniškem. 79–84.

Anton STELE, 2016: Videl sem tiste revčke. V: Marjeta Humar in Igor Podbrežnik (ur.): *Prelomna leta: spomini na dogajanje med vojno 1941–1945, v povojnem času in v samostojni Sloveniji*. Kamnik: Demos na Kamniškem. 223–330.

Matej STELE, 2013: Maj bo prinesel pomlad tudi na vzhodu in tedaj bo groza ... V: Marjeta Humar in Igor Podbrežnik: *Čas počasi briše: pričevanja prisilnih mobilizirancev v nemško vojsko med drugo svetovno vojno iz občin Kamnik in Komenda*. Kamnik: Demos na Kamniškem. 227–242.

Milan ŠUŠTAR, 2010: Zbornik žrtev II. svetovne vojne v občini Kamnik. V: Igor Podbrežnik (ur.): *Demos na Kamniškem*. Žalar, Vaš stik z javnostjo. 209–212.

Angelca TURNŠEK, 2016a: Tiste noči so bile strašne. V: Marjeta Humar in Igor Podbrežnik (ur.): *Prelomna leta: spomini na dogajanje med vojno 1941–1945, v povojnem času in v samostojni Sloveniji*. Kamnik: Demos na Kamniškem. 53–65.

Angelca TURNŠEK, 2016b: Obnova cerkve sv. Benedikta v Stranjah. V: Marjeta Humar in Igor Podbrežnik (ur.): *Prelomna leta: spomini na dogajanje med vojno 1941–1945, v povojnem času in v samostojni Sloveniji.* Kamnik: Demos na Kamniškem. 243–254.

Ivanka UČAKAR, 2013: Dolga pot do doma. V: Marjeta Humar in Igor Podbrežnik: *Čas počasi briše: pričevanja prisilnih mobilizirancev v nemško vojsko med drugo svetovno vojno iz občin Kamnik in Komenda*. Kamnik: Demos na Kamniškem. 249–252.

Verena VIDRIH PERKO, 2013: Pravica do groba – Sit tibi terra levis, naj ti zemljica lahka. V: Marjeta Humar in Igor Podbrežnik (ur.): *Čas počasi briše: pričevanja prisilnih mobilizirancev v nemško vojsko med drugo svetovno vojno iz občin Kamnik in Komenda.* Kamnik: Demos na Kamniškem. 25–37.

Milan WINDSCHNURER, 2016: Dogajanja ob in po koncu 2. svetovne vojne. V: Marjeta Humar in Igor Podbrežnik (ur.): *Prelomna leta: spomini na dogajanje med vojno 1941–1945, v povojnem času in v samostojni Sloveniji.* Kamnik: Demos na Kamniškem. 103–196.

Zbornik žrtev II. svetovne vojne v občini Kamnik. Kamnik: Občina, 1998.

Zbornik žrtev II. svetovne vojne v občini Kamnik, 2. popravljena in dopolnjena izd. Kamnik: Občina, 2004.

Marko Trobevšek[1]
Groharjeva 14, Kamnik
marko.trobevsek@guest.arnes.si

»*Pri pouku načeloma govorimo samo nemško*«

Vpogled v didaktiko nacistične šole na zasedenem Gorenjskem

Prispevek se posveča napotkom za pouk nemščine poleti 1941 na zasedenem Gorenjskem, ki jih je pripravil pooblaščenec za področje šolstva pri političnem komisarju v Kamniku Helmut Prasch. Na kratko sta prikazani njegova poklicna in vojaška kariera, jedro zapisa pa prinaša prevod znatnega dela besedila, komentar z zgodovinskega vidika in z vidika didaktike pouka tujih jezikov.
Ključne besede: druga svetovna vojna, pouk nemščine na zasedenem Gorenjskem

The article focuses on the instructions for teaching German as a foreign language in the summer of 1941 in occupied Gorenjska, prepared by the Commissioner for Education at the Political Commissioner in Kamnik Helmut Prasch. His professional and military career is briefly presented, while the focul point of the article is a translation of a significant part of the text, a commentary from a historical point of view and the standpoint of didactics of foreign language teaching.
Key words: World War II, teaching German in occupied Gorenjska

Uvod

Poleti leta 1941, kmalu po zasedbi, so na Gorenjskem potekali tečaji nemščine za šoloobvezne otroke in odrasle. Novi gospodarji so se zavzeto trudili uresničevati Hitlerjevo zamisel o uničenju »versaillskega konstrukta«, po kateri naj bi bili Srbi kaznovani, Hrvatje premeščeni med sile osi, Slovenci pa germanizirani ali razseljeni (Pavlović 2008: 21). Razseljevanje (skupaj s priseljevanjem čistokrvnih »Nemcev«) ni teklo čisto po načrtih in ni doseglo predvidenega obsega, ponemčevanje pa je kazalo »bolje«; v šolah je to pomenilo, da pouka v slovenščini ni bilo več.

Pri raznarodovanju so Nemci šolstvu pripisovali največji pomen. Ob prihodu so ukinili slovenske šole; osnovno načelo je določalo, da naj bi poslej poučevali samo v nemščini, in sicer tudi odrasle.[2] Ker so na Gorenjskem v primerjavi s Štajersko, kjer je pouk v nemščini stekel že maja, zamujali, so skušali zaostanek nadoknaditi s poletnimi tečaji slovenščine. Za ta namen so na Koroškem in Salzburškem nabrali kakšnih tisoč učiteljev. Prva skupina je prišla na Kamniško 13. julija; ti so vodili tritedenske tečaje, dopoldne za otroke, zvečer za odrasle. Druga skupina učiteljev je avgusta vodila 14-dnevne tečaje.[3] Za ene in druge je pooblaščenec za področje šolstva pri političnem komisarju v Kamniku Helmut Prasch napisal didaktične napotke, ki so tudi nekakšen učni načrt.

Gradivo, ki je predmet tega zapisa, priča o veliki premišljenosti in prizadevnosti avtorja, ki ju gotovo moramo po načelu pars pro toto posplošiti na vse okupatorjevo jezikovno in siceršnje prizadevanje. Prasch je očitno svoje gradivo nadgrajeval, saj je 1943 izšlo v knjigi s pomenljivim naslovom – *Naloga*.[4] V njej je med drugim zapisal: »*Tako odločni stojimo pod šolsko zastavo s kljukastim križem v vasi, ki je dostikrat odmaknjena od vsega sveta, ter upravičujemo vsajeno zaupanje našega gauleiterja, da bomo izvršili firerjev ukaz*«[5] (mišljen je ukaz Naredite mi to deželo spet nemško). In kdo je bil predani izvrševalec ukazov, avtor napotkov?[6]

Helmut Prasch

Helmut Prasch (1919–1996) iz Weissenbacha na Spodnjem Avstrijskem je bil sin tovarnarja, po osnovni izobrazbi učitelj. V osnovno šolo je hodil v Špitalu ob Dravi na zahodnem Koroškem; potem ko je dvajsetleten končal šolanje na evangeličanskem učiteljišču, je delal v več ljudskih šolah, največ pa kot nadučitelj v enorazrednici pri Sv. Trojici, kjer je bil med drugim organist in pevovodja. Vojno je dočakal kot ravnatelj šole v Škofičah v okolici Celovca, odlikovan z Ostmark-Medaille, odlikovanjem, ki ga je ustanovil Hitler in so ga podeljevali za sodelovanje pri priključitvi Avstrije, pa tudi samo za članstvo v Avstriji prepovedani Nemški nacionalsocialistični stranki (NSDAP). Kot prostovoljec je pristopil k enotam SS, bil stacioniran v Franciji in na Nizozemskem ter 1941. poslan na zasedeno Gorenjsko, v okraj Kamnik, kjer je postal vodja oddelka za šolstvo. Pripravil je didaktična navodila, kratek priročnik, namenjen za poučevanje na zasedenem Gorenjskem od 14. julija do 24. avgusta 1941. Prasch je sicer delal za varnostno policijo in varnostno službo in se udeleževal bitk proti partizanom; maja 1942 je bil pri Jančah dvakrat ranjen. 1942. se je bojeval v tankovski diviziji na vzhodni fronti, po kapitulaciji Italije pa so ga premestili v Pulj, kjer je kot vodja varnostne policije in varnostne službe dočakal konec vojne. Za zasluge v več kot sto akcijah proti »bandam«, kot so

1 Slovenist in komparativist, učitelj slovenščine in prevajalec.

2 Znano je, kako moteča je bila v okupatorjevih očeh slovenščina nasploh. Kot zanimivost vseeno omenimo, da se je temu vprašanju Helmut Prasch posvetil takoj po nastopu funkcije v Kamniku: »*Njegov prvi ukrep je bil, da je v duhu splošnega razvoja prepovedal, da bi šole uporabljale slovenske žige, obrazce in slovenska imena krajev in šol, ter ukazal, naj odstranijo vse slovenske in dvojezične napise s šolskih poslopij.*« (Ferenc 2010: 349)

3 Kot domneva Ferenc, so julija tečaji potekali nemoteno, avgusta pa ne več, ker so jih začele ogrožati akcije odporniškega gibanja. Prasch je v zvezi s tem po šolah poslal okrožnico, v kateri je med drugim zapisal: »*Poslednji dogodki v okrožju Kamnik so med vzgojiteljstvom zbudili veliko zaskrbljenost. Komunistični elementi so napadli nemške varnostne uradnike.*« (Ferenc 2010: 352)

4 Cel naslov: *Die Aufgabe: ein Handbuch für junge Schulleiter in Oberkrain*.

5 V izvirniku: *So stehen wir entschlossen unter der Hakenkreuzfahne unserer oftmals von aller Welt abgelegenen Dorfschule und rechtfertigen das in uns gesetzte Vertrauen unseres Gauleiters, den Befehl des Führers auszuführen.*

6 Podatke o Praschu povzemam iz Wikipedije: https://de.wikipedia.org/wiki/Helmut_Prasch_(Volkskundler).

Nemci večinoma imenovali partizane, je bil februarja 1945 ponovno, šestič, odlikovan; medaljo mu je izročil vrhovni komandant SS-a Heinrich Himmler osebno.

Po vojni je Helmut Prasch preusmeril svojo gorečnost. Vodil je več šol po Koroškem ter si ustvaril ime kot narodopisec. Leta 1958 so v Špitalu ob Dravi na njegovo pobudo ustanovili narodopisni muzej, ki je četrta največja ustanova te vrste v Avstriji.

Prascheva didaktična navodila

Prascheva didaktična navodila so razmnožen tipkopis; z naslovnico obsegajo 22 spetih strani formata A4; ker niso oštevilčene, obstaja možnost, da na koncu zadnjega poglavja kaj manjka – do tam pa so napotki dokaj smiselno zaokroženi po poglavjih. Cel naslov se glasi »Razporeditev dela za počitniško delovanje koroških učnih moči na zasedenih območjih Kranjske od 14. 7. do 24. 8. 1941« (*Arbeitseinteilung für den Ferieneinsatz der Kärntner Erzieherschaft* in den *besetzten Gebieten Krains von 14. Juli bis 24. August 1941*).[7] Nemška zasedbena oblast, ki je ob nastopu zaprla slovenske šole ter odprla lastne, v katerih je bila nemščina učni jezik in predmet, torej ni izgubljala časa. Mudilo se je doseči cilj, ki bi ga za prvo fazo na kratko mogli opredeliti kot izrinjenje slovenščine iz uradne in javne rabe, dolgoročno pa je bil namen jezikovne politike nič manj kot odprava tega jezika.

Na začetku svojega mini priročnika je Prasch zapisal: *Naloga se glasi: Nemški učitelj poučuje slovenske otroke in odrasle, ne da bi obvladoval njihov jezik*.[8] Bistvo težave – da učitelj ne bo govoril ali vsaj ne uporabljal jezika učencev – je avtor dobro razumel; ni čudno, da je takoj dodal še motivacijsko misel: *Četudi malodušneži trdijo, da to ni mogoče, nemški borec in učitelj odločno pravi:* ***Nam ni nič nemogoče!***[9]

Sledijo splošna metodična pravila, ki jih v celoti prevajam:

Vsi učenci, naj bodo stari 10 ali 14 let, so začetniki, ker jezikovno niso usposobljeni.

Ne predavajte! *Namesto razlag, ki jih nihče ne more razumeti, pokažite resničnost, stvar, predmet!*

Preskočite osovraženo učenje besed!

Ne uporabljajte tujk.

Ves čas imejte pred očmi, da učenec ne sme ponavljati samo doma iz zapiskov, ampak ob pogledu na takšne stvari, kot mu jih pokažejo pri pouku ali med učnim izhodom.

Ko v trenutku obojestranske zadrege dostikrat nastane tišina, se ne zmedemo. Ravno to hoče nastopač! Pogosto je pač treba preizkusiti različne poti, ena nas bo že pripeljala do uspeha. Ne smejte se primerom pomešanega besednega reda. Učenec dobesedno prevaja iz slovenščine.

Tisto, česar ni mogoče razložiti z besedami, nadomesti risba. Torej: Risati! Risati! Risati!

S podobo se mora vtisniti tudi zven besede. Zato veliko izgovarjanja v zboru!

Pri tem je treba paziti na izgovor. 'V' je treba izgovarjati kot 'f', ker v slovenščini zveni kot 'euw'. Č = tsch, 'Š' = 'sch', 'Ž' = odpade in 'Z' se mora izgovarjati kot 'c', ker v slovenščini zveni kot naš nezveneči 's'.[10] V slovenščini ni preglasov, zato je treba vaditi ü, ö in ä.

Kar je na tabli, se ustrezno vnese v zvezek. (Z risbo!)

Vse pišemo z latinsko pisavo![11]

V vsaki šoli so na voljo slike za ponazoritev. Tisto, kar ni razvidno s slike, je treba nadomestiti s posnemanjem.

Ob vsakem samostalniku izgovarjati člen!

Zmeraj in povsod skrbeti za ponavljanje!

Stvari, ki so za nas kar najbolj samoumevne, mora učitelj odkriti, treba se je o njih pogovoriti in jih zapisati. Pri tem ne bomo pozabili, da želimo, zlasti v pičlem času, ki nam je na voljo, učence naučiti besed, ki se uporabljajo v vsakdanjem življenju.

Pri pouku načeloma govorimo samo ***nemško****. Iz upravičenega ponosa se odpovedujemo tolmaču, saj želimo uresničiti tisto, kar piše na novi šoli v Senožetih v okraju Kamnik: »Nemec je vladar sveta. Njegova volja ruši staro, ustvarja novo!«*

Prvi teden predelamo samostalnike s členi, dneve v tednu in imena mesecev, številke, čase na uri ter imena s priimki.

Drugi teden ob že naučenih samostalnikih predelamo še glagole (na primer Das Mädchen singt[12]). Sledi delanje množinskih oblik (na primer Die fünf Mädchen singen[13]). Vadimo pogovore v trgovini (Heil Hitler! Bitte 2 kg mehl. Was kostet das Mehl? 2 Mark 20 Pfennig. Hier ist das Geld. Danke. usw.[14]).

V tretjem tednu ob naučenih samostalnikih uporabljamo pridevnike, pa tudi izraze za okoliščine (vorn, hinten, hoch, tief, gross, klein, gelb, rot, weiss[15]).

Prosim nobenih pesniških skovank in v nobenem primeru z namigi na pridevnike in prislove spuščati v

7 Zahvaljujem se dr. Jožetu Urbaniji, ki me je opozoril na besedilo in mi ga posodil. Za nasvete in napotke dolgujem zahvalo tudi dr. Damjanu Hančiču.

8 Prevod je od tega mesta naprej odtisnjen ležeče, poudarki – v izvirniku s presledki natipkane, pri meni mastno odtisnjene besede – so Praschevi.

9 Nemci so na začetku izrecno prepovedovali uporabo slovenščine pri pouku nemščine, proti koncu vojne pa, kot piše Ferenc (Ferenc n. d., str. 269) iskali celo slovenske učitelje za prve razrede osnovne šole. Šlo naj bi sicer za taktiko, za pridobivanje somišljenikov in privržencev, neko vlogo pa je pri tem moglo igrati tudi spoznanje, da je tuji jezik težko učiti čisto brez uporabe materinščine.

10 Prasch ni bil šolan jezikoslovec, morda se zato včasih ne izrazi najbolj posrečeno – *»z« muss wie »c« gesprochen werden, weil es im Slowenischen wie unser stimmloses »s« klingt.«* Črka s res zaznamuje nezveneči glas, vendar se v nemščini med samoglasnikoma večinoma izgovarja zveneče, na kar je avtor dejansko mislil.

11 Latinska pisava je pomenilo ne gotica. Sredi novembra 1941 je *Karawanken Bote* (uradni organ Kärntner Volksbunda in poročevalni list načelnika civilne uprave) poročal o omejitvi uporabe gotice v javnosti, še zlasti v šolah: *»Vsled odredbe državnega ministra za vzgojo se bo v bodoče, pričenši z novim šolskim letom, v vseh ljudskih šolah v Nemčiji poučevala le latinica, tako imenovana 'normalna pisava' (pisana in tiskana), dočim se pisana gotica, tako zvana 'fraktura' sploh ne bo več poučevala.«* (*Karawanken Bote*, letnik 1, štev. 16, 11. 10. 1941, str. 5)

12 Deklica poje.

13 Pet deklic poje.

14 2 kg moke, prosim. Koliko stane moka? 2 marki 20 pfenigov. Tu je denar. Hvala. ltd.

15 Spredaj, zadaj, visoko, globoko, velik, majhen, rumen, rdeč, bel.

učilnice duha po slovnici, jezikoslovju in nauku o pregibanju!

Kar smo dopoldne predelali s šolarji, lahko zvečer v isti obliki uporabimo pri tečaju za odrasle. V žlahtni tekmovalni vnemi bodo doma starši, bratje in sestre ter otroci vadili.

Nekatere postopke želimo vpeljati v šolo že na začetku. Najbolj vnet fant bo vodja razreda. Ob vstopu učitelja v prostor zakliče: »Achtung!«[16] Skupina sunkovito vstane. Učitelj pozdravi. Mladina se glasno in kratko zahvali: »Heil Hitler!« Vodja razreda pred odhodom domov usmerja učence, da se ne prerivajo itd.

Razume se, da se vsak šolski dan začne s pesmijo v zboru. To, da otroci prepevajo pesem, ki je še ne razumejo, je vseeno. Če učitelj ni pevec, se dva razreda zbereta v enem prostoru in se nič ne zamudi.

Vaditi je treba naslednje pesmi:

»Singend wollen wir marschieren .....«

»Obs stürmt oder schneit«

»Die blauen Dragoner«

»Graue Kolonnen«

»War einst ein junger Sturmsoldat«[17]

Pesmi naroda.

Igra in telovadba sta za učitelje in učence sprostitev. Priljubljene so zlasti igre na trati, tekme in igre z žogo. Žogo za ta namen bo pa moral priskrbeti učitelj sam, saj je bila telovadba v jugoslovanskih šolah na zadnjem mestu.

Za vsak dan pouka učitelj izdela podrobno pripravo in si natančno pripravi tudi risbe, ilustracije, učna izhodišča, predmete za ponazorilo itd.

Zato mora vsak kolega za vsak teden napisati izčrpno poročilo; tako bo učitelj v 2. turnusu vedel, kje mora nadaljevati z delom.

Pripeti okvirni učni načrt je ogrodje, ki ga je treba izpolniti z življenjem.

Koroški tovariši in skupina iz sosednjega Salzburga so se zgledno priglasili kot prostovoljci in bodo delali v svojem prostem času. Delo, ki nas čaka, je težko, zato bo učiteljski prispevek toliko bolj priznan.

Prepreke in težave obstajajo navsezadnje zato, da jih premagamo.

Kdor bo v prihodnjih dneh hodil po Gorenjskem, mora po pozdravu, po vedenju in petju opaziti, da je v deželi nemški učitelj. Za mlajše šolarje obenem skrbijo skupine HJ.[18]

Mladina in starši so se z veseljem pripravljeni naučiti nemško. Cenijo red in disciplino v našem rajhu. Tak vtis bo vzbudila tudi šola. Uspeh je kar najbolj osebna zasluga nameščenega učitelja.

Razdelitev jezikovnih tečajev.

1. turnus: 13. 7.–3. 8. 1941.
2. turnus: 3. 8.–24. 8. 1941.

Za vsako šolo je bil določen vodja projekta. Urejal bo razdelitev učencev, svetoval in bo vodja učiteljske skupine v času tečaja.

V vsaki šoli je hišo upravljala ključarka (upravnica šole). Njej je treba dati navodila glede reda in upravljanja šole. Sicer je treba delati složno z županom. Ključarica je odgovorna tudi za bivališče in oskrbo in se lahko uporabi kot tolmačka. Razume se, da si naši učitelji lahko postrežejo s sadjem iz šolskega vrta; zadržki zaradi skromnosti niso potrebni.

Nekdanji jugoslovanski učitelji se plačujejo do 100 rajhovskih mark na mesec: kdor je prej zaslužil več, torej dobi 100 mark, kdor manj, pa prejema polno plačo. Jugoslovanskih učiteljev na tem področju načeloma ne uporabljamo. Glede na svojo dosedanjo usposobljenost morajo opraviti prešolanje v rajhu. S tem seznanjamo naše učitelje, da jim nepoznavanje razmer ne bi vzbujalo lažnih upov.

Vsak nameščeni učitelj mora izpolniti naslednjo nalogo:

1. Vsak dan ob 8. uri štiri pedagoške ure pouka nemščine za mladino. Nedelja prosta.

Zasedenost razredov ureja ključarka, vodji projekta pa prepuščamo, da število učencev določa po svoji presoji, torej razredči prezasedene razrede in premalo zasedene dopolni z novimi učenci. V vsaki šoli smo v povprečju namestili toliko učiteljev, kolikor je na voljo prostorov. Razen števila prostorov smo pri pouku upoštevali še starostno stopnjo učencev. Če je bil tempo za nevajeno ključarico prehiter in se zaradi tega izvedba ni dopolnila, naj vodja projekta z razumevanjem priskoči na pomoč. Za pouk se uporabijo vsa učna pomagala in vse slikovno gradivo.

2. Vsak dan (z izjemo sobot in nedelj) xxxx[19] dve pedagoški uri nemščine za odrasle. Za začetnike traja pouk xxxx[20], za nadaljevalni tečaj 2 večera. Razdelitev opravi Kärtner Volksbund.[21] Prispevki za tečaj pripadajo Volksbundu, ki jih bo sam izterjal. Volksbund bo priskrbel tudi potrebne izvode Mikličeve knjige, ki jo bo priloženo dobil vsak nameščeni učitelj.

Pri vstopu v učilnico skupina po klicu vodje razreda (»Achtung!«) vstane in obstoji v pozoru. Na prišlečev pozdrav razred odgovori (brez dvigovanja rok) »Heil Hitler!« Vodja razreda sporoči število prisotnih samo službeno predpostavljenim (»Javljam: prisotnih je 42 učencev!«).

Sledi snov tečaja, razdeljena po tednih. Prvi teden je posvečen šolskemu poslopju s pohištvom in opremo ter samim učencem, pri čemer so navedene vse besede, kakih 100, ki naj bi se jih naučili. Posebna pozornost je namenjena krstnim imenom, za dobrih dvajset slovenskih navodilo prinaša nemške ustreznice (npr. *Fran, France = Franz*) ter opozarja na prečrkovanje priimkov (*Ich heisse Franz Scheschock* – Ime mi je Franc Šešok). Sledijo zemljepisna imena od kraja do celine, številke do 100 (s priporočilom, naj pouk vključuje lažje računske naloge), ure in minute, imena

16 Pozor!

17 Pojoč bomo korakali, Naj bo viharno, naj sneži ..., Modri dragonarji, Sive kolone, Bil je mlad jurišnik.

18 Hitlerjugenda.

19 Zabrisane besede se, sodeč po prejšnji alineji, nanašajo na uro začetka pouka.

20 Kot je razvidno iz sobesedila, se zabrisano mesto nanaša na število večerov, ko bo pouk.

21 Koroška ljudska zveza, raznarodovalna organizacija, ki je delovala na zasedenih ozemljih Gorenjske in slovenske Koroške, ustanovljena 1941. Organizirana je bila po načelih Nacionalsocialistične nemške delavske stranke (NSDAP), člane naj bi tudi pripravljala za sprejem v NSDAP.

dnevov v tednu in mesecev, datume. Pesem prvega tedna je Singend wollen wir marschieren, igra pa Jäger und Hase (Lovec in zajec).

Po načrtu za drugi teden naj bi se pouk posvetil kmetiji, živalim ter ljudem in njihovemu delu. Ponavljati bo treba tudi staro snov s kazanjem na predmete ter s posnemanjem dejavnosti. Nova slovnična snov so preglasi in množina; avtor domneva, da vlada pomanjkanje tabel, ter priporoča, da se nove besede s kredo napišejo na vrata; vestno opozori, da je vrata treba po uporabi pobrisati. Seznam besed je zdaj nekoliko krajši, videti je, da je izbor do neke mere prepuščen tudi učitelju. Začenja se z besedama moški in ženska ter s primerom – *Der Mann arbeitet, die Frau Lacht* (Mož dela, ženska se smeje), kar se danes sliši nekoliko seksistično, sploh ker sledijo živali s svojim oglašanjem – *Die Katze miaut* (Mačka mijavka) itd. Opozorilo, naj se živali na kmetiji spoznavajo ob značilnih glagolih, ni od muh, iz primerov pa je razvidno, da se nekaj podobnega priporoča tudi ob rastlinah oziroma plodovih (*der Weizen steht, die Gurke liegt* – pšenica stoji, kumara leži). Snov obsega še izveske oziroma napise, denimo pri mizarju in zdravniku: *Franz Knirps, Tischler* in *Dr. Windschnurer, Arzt* (Windschnurerji so v Kamniku bili; bržkone je Praschu priimek imponiral). Sledijo osnovne merske enote in karte za živila; nova snov je upoštevana tudi v stavkih, uporabnih v trgovini:

Heil Hitler! Bitte um zwei kg Mehl. Hier ist die Karte. Was kostet das Mehl? Hier ist das Geld. Danke. Heil Hitler! (Heil Hitler! Dve kili moke. Nate karto. Koliko stane moka? Nate denar. Heil Hitler!)

Drugi teden naj bi med drugim prepevali Deutschland über alles, dečki naj bi tekli štafeto in deklice plesale v krogu.

Poudarek tretjega tedna je na pridevnikih, nove teme so gozdne živali, ločila ter posebni prostorski izrazi: herüber, hinüber, darüber … (Glede slednjih se j avtor gotovo zmotil; prepoznavanje teh besed, ki so za naša ušesa nenavadno sestavljene in v slovenščini nimajo pravih ustreznic, je v tretjem tednu učenja nedvomno pretežko.) Sledijo še sonce, luna, zvezde, dan, noč, dež, sneg, megla, blisk, grom. V tretjem tednu naj bi se igrali slepe miši in pri tem uporabljali nemška krstna imena.

Zanimiv je domislek o postopnem učenju stavkov, verjetno s pomočjo pisanja po tabli oziroma vratih:

Der Strauch
Der Strauch wächst
Der kleine Strauch wächst
Der kleine Strauch wächst im Wald
Der kleine Strauch wächst im grünen Wald

(Grm
Grm raste
Mali grm raste
Mali grm raste v gozdu
Mali grm raste v zelenem gozdu)

Nadaljnji napotki so čisto kratki, videti je, kot da bi se bil avtor znašel v časovni stiski. Snov četrtega tedna je vezana na železniško postajo in na pošto, obsega pa oblikovanje najpreprostejših stavkov, kratek sestavek po opisu slike ter branje s table. Poudarek je na ponavljanju stare snovi. Celotno navodilo za peti teden se glasi: *Beim Schneider, beim Schuster, beim Schmied* (pri krojaču, pri čevljarju, pri kovaču), za šesti teden pa: *Zusammenfassung. Beschreibungen von Gegenständen, Menschen und Tieren.* (Povzetek. Opisi predmetov, ljudi in živali.)

Zadnjih sedem strani gradiva nosi naslov Stundenbilder in očitno prinašajo zglede za tisto, čemur učitelji danes pravijo »priprave« in s čimer imajo takšne in drugačne težave tudi zato, ker ni čisto jasno, kaj naj bi v njih pisalo. (Helmutu Praschu se leta 1941, sodeč po nekoliko raznorodni vsebini zadnjih strani besedila, s katerim se ukvarjamo, ni godilo čisto drugače.) Napotki za poučevanje so na tem mestu zelo neposredni in nazorni; preden pa postanejo didaktični v ožjem smislu, se posvetijo začetku ure:

Učitelj vstopi, učenci vstanejo, nekateri pozdravijo z nemškim pozdravom, dvignejo levo roko, večina jih zadržano reče: »Dober dan« itd.

Učitelj pokaže in reče: »Sedite!«

Potem učitelj napiše na tablo pozdrav »Heil Hitler!« (v latinici). Pokaže na enega od učencev in potem na napis na tabli. Vsi učenci pridejo na vrsto. (Tako splahni prva sramežljivost, ker je večina učencev pozdrav poskusila doma ali na cesti.) V zboru odgovorijo: »Heil Hitler!«

Po možnosti je treba zmeraj uporabiti iste vzklike:
Za vstajanje: »Auf!« (Pokazati!)
Za sedanje: »Setzen!« (Pokazati!)
Za izgovarjanje v zboru: »Alle!« (Pokazati z gibom roke!)

Posamič: »Du!«[22] *(Pokazati z gibom roke!)*

Vaditi vstajanje in sedanje kot tudi pozdravljanje. (Učitelj pogosto odide in spet vstopi. Vstajanje se bo slišalo bolj usklajeno, če učenci malo pred tem s podplati sunkovito udarijo ob tla.) Ko vsi mirno stojijo, učitelj prvi pozdravi, nakar učenci odgovorijo. Odzdravijo takoj in zelo na glas, pri čemer »Heil« posebej poudarijo.

Posebej bister učenec z močnim glasom dobi nalogo, da zakliče »Pozor!«, kadar vstopi kak odrasel.

»Ti si poveljnik!« Učitelj se usede na mesto tega učenca in pokaže, kako mora izpolniti nalogo. Potem se to vadi ob učiteljevem vstopu v razred. »Pozor!« mora zveneti tako glasno in jasno, da vsakega zaspanca od strahu kar vrže pokonci.

Na naslednji strani so najprej za zgled risanja po tabli upodobljene tri hiše, in sicer tako, da bi lahko bila tudi ena sama – hiša torej, ki ima na vsaki risbi več detajlov in nazadnje postane poslopje, kjer poteka pouk – Volksschule (Ljudska šola), opremljena z nacistično zastavo. V prid tej misli bi govoril tudi napotek pod risbo, naj gre učitelj z učenci pred hišo na dvorišče, kjer mu učenci ob uporabi nemških besed pokažejo posamezne dele – »To je streha.« »To je drevo.« …

Na isti strani je tudi zgleden zapis novih besed z risbicami v zvezku učenca. Seznam v grobem spremlja »filmsko« risbo na vrhu strani ter od »hiše« in »drevesa« preide do »zastave« in »kljukastega križa«. (Na de-

22 Auf – gor; setzen – sesti; alle – vsi, du – ti.

sni so didaktični napotki manj enotni, kakšen je tudi ponovljen, kar morda kaže na nekakšen horror vacui oziroma na dolžnost varčevanja s papirjem, čeprav je gradivo v tem pogledu na nekaterih mestih prej kar razkošno.) Tudi vsa naslednja stran je posvečena besednjaku z risbicami – ki, mimogrede, kažejo na dar za upodabljanje in so verjetno mišljene kot konkretno pomagalo manj veščemu učitelju in učencu. S tem se priročnik konča.

Zaključek

Ni nezanimivo, da je Praschev priročnik nastal približno v času, ko se je rojevalo mnoštvo pristopov k poučevanju jezikov in, seveda, mnoštvo pripadajočih teorij. (Morda ni naključje, da je kmalu po vojni, leta 1950, tedaj moderna metoda Assimil Eugenu Ionescu celo navdihnila véliko komedijo absurda – *Plešasto pevko*.) Če naj verjamemo Diane Musumeci (2011), raznovrstnost pri jezikovnem učenju izvira ravno iz srede dvajsetega stoletja. Do tedaj naj bi prevladovala slovnična metoda, v bistvu tista, ki jo danes dojemamo kot nasprotje »direktne«[23] in po kateri je potekal pouk latinščine, ta pa je bil do 19. stoletja bolj ali manj edini sistemski in sistematični pouk tujega jezika. (Ko je latinščina postopoma izgubljala status pisane in govorjene *lingue france* izobražencev, so se njegovi cilji spreminjali, in to je moralo nekoliko vplivati na način poučevanja, a vprašanja metode niso nikoli zasedla tako imenitnega mesta kot v dobi, kateri se posvečamo.)

Malo je verjetno, da bi Helmut Prasch mogel poglobljeno razumeti teoretični in siceršnji izobraževalni kontekst svojega projekta; sodeč po dostopnih virih na področju učenja jezikov tudi ni mogel biti posebej izobražen. Morda je ravno dejstvo, da so njegove zamisli brez teoretičnega ozadja oziroma ne pripadajo neki določeni metodi, povzročilo, da didaktične smernice v priročniku niso preveč omejene in temeljijo na zdravorazumski presoji okoliščin … z enim samim, a tem bolj resnim zadržkom, ki zadeva čisto ideološko vztrajanje pri učnem jeziku (kaj pa, če je kljub vsemu nemogoče, ali vsaj zelo težko – celo »nam«, torej naši rasi – nemščino poučevati samo v nemščini?). Sicer se Praschevi napotki zdijo smiselni, celo domiselni in sveži, in na splošno bi lahko rekli, da se je avtor zavedal marsičesa, kar še danes pri učenju jezikov preprosto velja – da je treba upoštevati znanje od prej in materni jezik učencev, da bodi pouk življenjski in nazoren, da utegne slovnica biti zoprna, da se poučevanje mladine ne more bistveno razlikovati od poučevanja odraslih, da brez drila in ponavljanja ne gre, da ni nujno togo vztrajati pri eni metodi, da je uspeh v veliki meri osebna zasluga učitelja … in, končno, da je potrebna spodbuda tako učencu kot učitelju.

S čim drugim kot z vprašanjem spodbude prispevka o *Arbeitseinteilung* … ni mogoče končati, sploh, ker ni glavna tema zapisa in smo se mu do tega mesta pretežno izognili. Mislimo seveda na vprašanje, kaj je spodbudilo in gnalo Helmuta Prascha. Očitno mu je voljo in moč vlivalo posebno domoljubje, to pa je raslo iz ideje, ki je po eni strani podobno nora in absurdna kot omenjena Ionescova igra, po drugi pa tako zla, da jo imamo komaj s čim primerjati. Ni treba preveč poudarjati, da véliki problem malega priročnika za pouk nemščine na zasedenem Gorenjskem ne moreta biti njegova strokovna ter siceršnja ustreznost in učinkovitost. Véliki problem je kajpak epidemija slepote, ki ga je rodila in ideološko utemeljila.

23 Govoriti samo o »direktni« in »slovnični« metodi je hudo poenostavljeno, a izraza vendarle zaznamujeta dve osnovni izhodišči, dve nasprotni načeli. Pri eklektičnem Praschu se mešata, okupatorski usmerjevalci jezikovnega pouka pa so utegnili biti tudi bolj ortodoksni. Približno v istem času, v drugem letu okupacije, so Italijani – menda še dandanašnji ne posebni navdušenci za jezike – v Ljubljani poskušali dosti bolj direktno. Ravnatelj poljanske gimnazije je v letno poročilo 1942/43 zapisal: »*Pouk italijanščine pa je vodil šol. nadzornik Percy Chirone, ki je predpisoval italijanskim učiteljem metodo in jih nadzoroval. Njegova metoda (nič slovnice – mnogo konverzacije) pa ni prinesla mnogo uspehov.*« (Trobevšek 2020: 38)

Literatura in viri

Tone FERENC, 2020: *Izbrana dela, Okupacijski sistemi med drugo svetovno vojno, Raznarodovanje.* Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.

Diane MUSUMECI, 2009: History of Language Teaching, poglavje v zborniku *The Handbook of Language Teaching*, ur. Michael H. Long, Catherine J. Doughty. New Jersey, Hoboken: Wiley-Blackwell.

Stevan K. PAVLOVIĆ, 2008: *Hitler's New Disorder, The second World War in Yugoslavia.* London: Hurst & Company.

Helmut PRASCH, 1941: *Arbeitseinteilung für* den *Ferieneinsatz* der *Kärntner Erzieherschaft* in den *besetzten Gebieten Krains von 14. Juli bis 24. August 1941*. Kamnik.

Marko TROBEVŠEK, 2020: Gimnazija Poljane v dokumentih mestnega in državnega arhiva ter šolskega muzeja. V: *Poljane spomina, Zbornik ob 120-letnici Gimnazije Poljane.*

Karawanken Bote, letnik 1, štev. 16, 11. 10. 1941.

https://de.wikipedia.org/wiki/Helmut_Prasch_(Volkskundler)

Foto: Dušan Letnar

Ana (Nuša) Lisjak[1]
Parmova 5a, Kamnik
nusa.lisjak@gmail.com

v sodelovanju z

Ivanko Učakar[2]
Šolska 5, Kamnik
ucakari@gmail.com

Pod skalo gospodari že četrti rod Resnikov

Družinsko vodena gostinska dejavnost v kamniškem predmestju Podgora obstaja okrog 200 let, priimek Resnik pa je doma v gostilni Pod skalo od leta 1907, ko je posest kupil Franc Resnik, rojen v Novem trgu. Postal je posestnik in upravitelj gozdov ter poti okoli Starega gradu, doma je imel žganjekuho, gostilno in kmetijo. Po poroki z Ivano Sušnik iz Nevelj so se obveznosti razdelile – Jagrovka je za šankom in v kuhinji vodila furmansko ter delavsko gostilno do leta 1948, Franc je kmetoval. Ob poroki sina Ancija je kuhalnico predala nevesti Rozaliji – mami Rozi iz Bele. Tradicija delitve dela se je obdržala do leta 1974, ko je žezlo predala sinu Mihu. Ta je kmetovanje opustil, gostinstvo pa prilagodil potrebam turizma. Od leta 2011 prenočišča in gostilnico upravlja duet – četrta generacija Resnikov: Vesna in Blaž.
Ključne besede: družina Resnik, Pod skalo, gostinstvo, turizem, družinska tradicija.

The family-run catering business in the Kamnik suburb of Podgora is around 200 years old, and the surname Resnik has been connected to the Pod skalo restaurant since 1907, when the estate was bought by Franc Resnik, born in Novi trg. He became the landowner and caretaker of the forests and paths around the Old Castle, he owned a distillery, an inn and a farmhouse. After marrying Ivana Sušnik from Nevlje, the obligations were divided – Jagrovka ran a cart drivers' and worker' inn from behind the bar and in the kitchen until 1948, while Franc farmed. At the wedding of her son Anci, she handed over the kitchen to her fiancée Rosalija, mother Roza from Bela. This division of labour was maintained up until 1974, when her son Miha took over the family business. He abandoned farming and adapted catering to the needs of tourism. Since 2011, the accommodations and restaurant have been managed by the fourth generation of Resniks, Vesna and Blaž.
Key words: family Resnik, Pod skalo, hospitality, tourism, family tradition

Že četrti rod Resnikov se zbira pod mogočnim hrastom, družinskim drevesom, ki bi znalo povedati več, kot je zapisano v arhivih in knjigah, več, kot pomnijo družinski spomini. A drevo molči. Spodbuja pa k raziskovanju zgodovine trdne družinske gostilne, ki se je znala prilagajati časom, ponuditi popotniku in domačinu zavetje, okrepčilo, mu odpreti vrata za veselje, kupčijo ali resen poslovni dogovor.

1 Gostinska tehnica, diplomantka hotelirske šole.
2 Profesorica slovenščine in diplomirana literarna komparativistka.

Narodna gostilna Pod skalo iz leta 1902 (Arhiv: družina Resnik)

Stari oče Franc Resnik pred »štalo« leta 1910 (Arhiv: družina Resnik)

Ivana Resnik (stara mama), Marija (hči), soseda Poldka Svetic, Karolina (hči), Vida (hči), Franc (mlajši sin), dva »holcarja« in Franc Resnik (gospodar – stari oče) okoli leta 1928 pred gostilno (Arhiv: družina Resnik)

Na gostilniškem dvorišču raste mogočen hrast z več vrhovi, eno največjih kamniških dreves. Domnevajo, da je staro 400 let. Območje je za trdno drevo ugodno, saj je zelo vodnato; v bližini sta bila nekdaj vodnjak in napajališče za furmanske konje. Pod njim, simbolom moči in rasti, potekajo družinska srečanja Resnikov. (Foto: Daša Keber in Jure Šimunič, 2020)

Na Jožefinskem vojaškem zemljevidu je dobro vidna osamljena stavba pod Starim gradom (alte Schlos Oberstein). (Vir: Innerösterreich (1784–1785) – Josephinische Landesaufnahme)

Zgodovina družine Resnik in zgodovina gostilne Pod skalo odsevata zgodovinske in družbene premike območja, razkrivata, kaj pomaga preživeti in stati kot trden hrast, ki pa v viharju upogne veje, da jih v soncu spet razpre.

Kot otrok sem rada prisluhnila stari mami, v mladosti sem vlekla na ušesa, kar sta povedala prijatelja moje mame dr. Niko Sadnikar in odvetnik Svetozar Frantar, sedaj v pokoju pa z bratom Mihom pregledujeva družinske dokumente in fotografije.

Portal z okrasjem, ki posnema vinsko trto, in napisom. (Foto: Vesna Resnik)

Nastanek gostilne

Za potrebe Starega gradu so se že v srednjem veku ob vznožju Bergantove in Tolste gore naselili kovači, usnjarji in mesarji. Po izročilu naj bi v hiši, ki je stala na mestu današnje gostilne, živel grajski lovec. Zgodovinski viri pravijo, da je prisilna tovorna pot iz Furlanije čez Škofjo Loko in Kamnik do Slovenj Gradca leta 1204, za časa grofov Andeških, na našem območju potekala takole: od predmestja Graben proti severu in čez Kamniško Bistrico na Prašnikarijo, po ježi v Nevlje in čez Nevljico na območju sedanjega Mamutovega mostu na Vrhpolje – in ni vodila tik pod pobočji gore. Leseni most čez Kamniško Bistrico na koncu Velike ulice (sedaj Maistrova) je prvič omenjen leta 1391. Toda po letu 1504 prisilna cesta ne vodi čez Kamnik, ampak je preusmerjena na Trojane. V Valvasorjevem času (1679) je most omogočal dostop v mesto in iz njega nizko nad gladino, zato so ga visoke vode stalno ogrožale. To so časi, ko mesto obuboža, prebivalci se odseljujejo. Šele v 19. stol. pride do preobrata. Leta 1816 se kamniški okraj s sedežem v Mekinjah in brdski s sedežem na Brdu pri Lukovici odločita, da z lastnim denarjem pričneta prenovo ceste proti Tuhinjski dolini. Čez predmestje Podgora so speljali obnovljeno cesto na Vrhpolje in napravili nasip, da so omilili klanec (Zika 2011: 48–50). Sklepam, da so v tem času lastniki trdne kmetije videli priložnost, da začno s furmansko gostilno.

Konec 19. stol. je povodenj tako poškodovala most čez Kamniško Bistrico, da so 1896 zgradili novega, železnega. Da je takrat že stala mogočna stavba gostilne, kakršno poznamo sedaj, priča portal, na katerem je navedena letnica 1884, inicialki R. F. in št. 13.

Nizke in malo višje hiše predmestja Podgora so se stiskale pod Starim gradom vse do zgraditve kamniške obvoznice leta 1980. Takrat so jih podrli in prebivalcem zgradili nadomestne drugje. Edina, ki še stoji, je malo odmaknjena gostilna Pod skalo, nekdaj Podgora 13, a z novo hišno številko Maistrova ulica 32.

Priimek Resnik

Priimek Resnik je »prinesel k hiši« moj stari oče Franc Resnik, ki je pred poroko z Ivano Sušnik leta 1907 kupil hišo in posestvo.

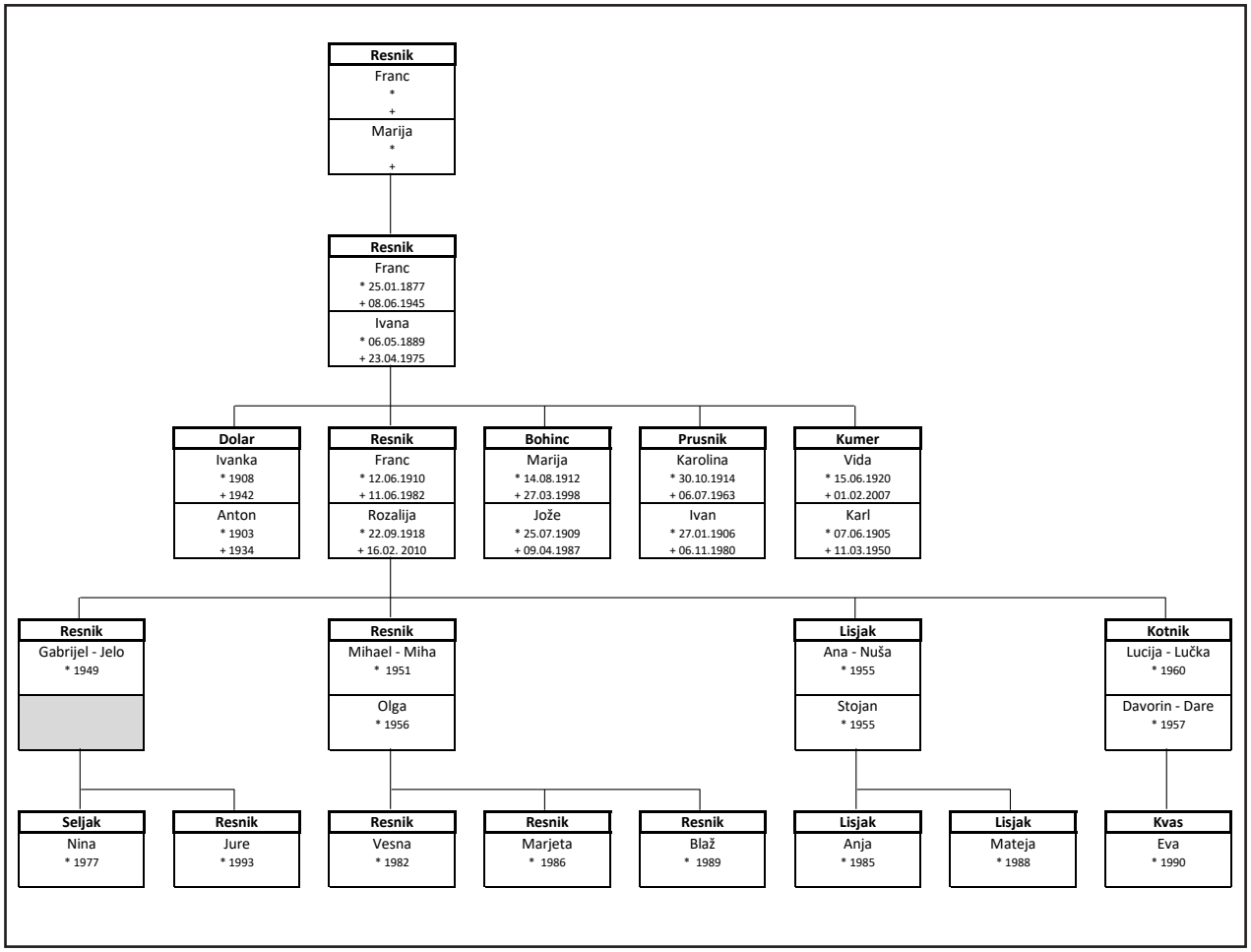

Rodovnik. Podatki za družinsko drevo so iz družinske zapuščine. Pri oblikovanju je pomagal Dušan Končnik.

Franc Resnik se je rodil 1877. leta. Leta 1907, pri 30 letih, je kupil hišo in posestvo ter se poročil z Ivano Sušnik, teden dni pred njenim 18. rojstnim dnem. Umrl je leta 1945 pri 68 letih, žena Ivana (Johana) ga je preživela za 30 let, kot vdova je vodila gostilno do leta 1948. (Arhiv: družina Resnik)

Franc (Anci) Resnik se je rodil kot drugi otrok in prvi sin leta 1910 v Podgori 13, Rozalija (Rozi) Korošec pa kot predzadnja od osmih otrok v Beli pri Špitaliču ob koncu prve svetovne vojne 1918. Poročila sta se leta 1948, oče je imel 38 let, mama pa 30. Takoj po poroki je tašča prepustila vodenje gostilne mlajši generaciji. Tudi mama Rozi je bila vdova 28 let, saj je oče dočakal 72, ona pa 92 let. (Arhiv: družina Resnik)

Stara mama Ivana mi je mnogokrat pripovedovala o svojem življenju in o gostilni

Stari oče Franc Resnik je bil posestnik in upravitelj gozdov ter poti okoli Starega gradu, doma je imel žganjekuho, gostilno in kmetijo. Ko se je pričela prva svetovna vojna, je bil vpoklican kot avstro-ogrski vojak. Vojno je preživel, se je pa iz ruskega ujetništva vrnil šele tri leta po njej, vsi so bili prepričani, da je že pokojni. Stara mama Ivana je med tem časom skrbela za posestvo in svojih pet otrok (Ivana, Franc, Marija, Karolina in Vida). Pri hiši pa sta odraščala tudi sin njene sestre, nečak Marjan Sušnik, in vnuk Danilo Dolar (sin Ivane, por. Dolar).

Kako je bila urejena gostilna? Dvorišče je bilo za furmane, ki so imeli privez pod hrastom, kjer je bila tudi »šterna« za napajanje konj. Del zgornje hiše je bil namenjen gostilni, imenovali so ga salon, povezan je bil z zgornjim vrtom pod kostanji. V zgornjem delu hiše sta bili dve sobi za turiste, saj je bil Kamnik cvetoče letovišče. Zraven gostilne so stala gospodarska poslopja: »štala« (hlev), pod, prostor za žganjekuho, drvarnica.

Ivana Resnik (mati), Marija (hči), Ivanka (hči)

Franc (sin), Marija (hči), Ivanka (hči)

Franc (sin), Danilo Dolar (nečak) (Arhiv: družina Resnik, foto: Franc Aparnik)

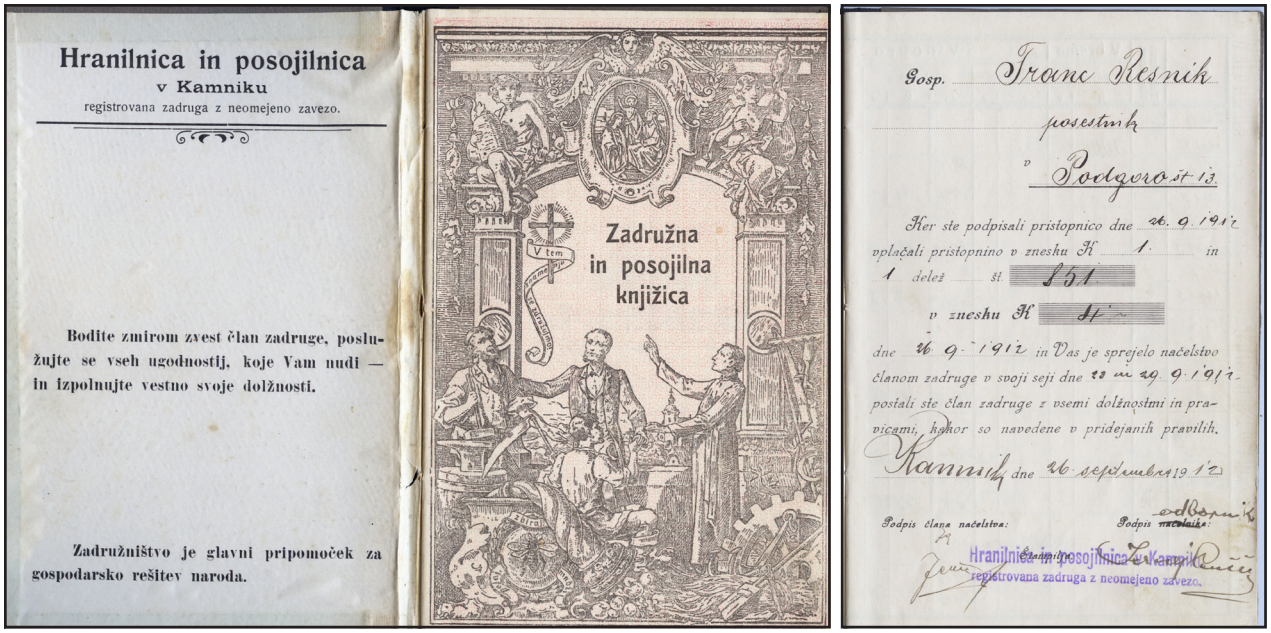

Na Slovenskem so začeli ustanavljati hranilnice in posojilnice po letu 1872, največ jih je bilo ustanovljenih 1898. Ljudje so spoznavali, da pametno ravnanje z denarjem privede do zastavljenega cilja. Stari oče se je včlanil v zadrugo in za nakup travnika najel posojilo, ki ga je vrnil v 6 letih.

Izlet gostinsko-turističnih delavcev okoli leta 1935, med njimi sta oče Anci in teta Vida. (Arhiv: družina Resnik)

Na koncu posestva proti Suhemu potoku je bil kamnolom, kjer so pričeli z lomljenjem kamenja, ki je bilo uporabljeno pri gradnji Samčevega predora leta 1882. Leta 1912 je naš stari ata Franc Resnik od Terezije Hermann z Dunaja kupil večji travnik nasproti gostilne (čez cesto) ob Nevljici. Del tega travnika je kasneje prodal za letni bazen. Najprej je leta 1931 z zajezitvijo Nevljice mestna občina odprla letno kopališče, istočasno se je ustanovila plavalna sekcija pri Športnem klubu Kamnik. Leta 1951 pa so s prostovoljnim delom pod taktirko olimpijca Toneta Cererja[3] in po načrtih ing. Stanka Bloudka zgradili olimpijski bazen. Sledila so teniška in odbojkarska igrišča (Hieng 2007). Seveda so se vsi obiskovalci bazena in igrišč radi ustavili na vrtu in se odžejali.

3 Tone Cerer (1916, Kamnik – 2006, Cleveland), plavalec, trener, olimpijec in častni občan. Pred 2. svetovno vojno in prva leta po njej je bil med najboljšimi plavalci v Jugoslaviji. Postavil je številne slovenske in jugoslovanske rekorde, ki so veljali še vrsto let po koncu njegove kariere. Sodeloval je na olimpijskih igrah v Berlinu in v Londonu, kjer je bil v svoji disciplini najboljši Evropejec. Na njegovo pobudo se je leta 1950 ustanovila Plavalna sekcija Sindikalnega športnega društva Kamnik. Postal je njen prvi načelnik, sooblikoval je gradbeni odbor za gradnjo novega kopališča, ki je bilo leta 1951 delno usposobljeno. V tem času je volontersko, a zato nič manj strokovno, vodil vse treninge plavalcev in vaterpolistov. Pod Cererjevo taktirko so Kamničani dosegali najvidnejše rezultate ter skupaj s plavalci iz Ljubljane in Kranja tvorili vrh slovenskega plavanja. Tone Cerer se je leta 1956 preselil v Cleveland (ZDA), kjer je opravljal delo drugega trenerja na tamkajšnji univerzi. Tekmoval je v vrstah plavalcev veteranov, v svoji starostni kategoriji je postavljal svetovne rekorde. Leta 1996 mu je kamniška občina podelila naziv častnega občana. Umrl je 2006 v Clevelandu. Pokopan je v rodnem Kamniku. Povzeto po Kamniško-komendski biografski leksikon (https://leksikon.si/Oseba/Osebald/101).

Tabela 1: Lastniki hiše in gospodarskega poslopja na parcelni št. 1143 k. o. Kamnik od 1856 do 2021 (165 let)

Leto vpisa	Lastnik	Naslov	Opomba
1856	Paul Frischkouz von Stein (Pavel Friškovec)	vor der Brücke 13 (Pred mostom 13)	
1901	Janez Cvek	Vrhpolje št. 40, Kamnik	
1902	Tomaž Bergant	Kamnik št. 9	
1907	Franc Resnik (stari oče)	Podgora št. 13, Kamnik	
1947	Franc Resnik (oče)	Podgora št. 13, Kamnik	pravica z omejitvami v korist Ivane Resnik, rojene Sušnik iz Podgore št. 13[5]
1979	Franc Resnik (oče)	Maistrova ul. 32	po smrti Ivane Resnik leta 1975 omejitev izbrisana; čisti lastnik Franc Resnik (oče)
1982	Mihael Resnik (brat)	Maistrova ul. 32	9. 12. lastništvo po dedovanju

Gostilničarji in gostilničarke

Gostilna je poslovala pod različnimi imeni: Jager, Jošt, Narodna gostilna »pod skalo« (1902), pri skali Pod goro, Pod skalo, Pod skalco; Tenis bar (1972), Pub Pod skalo (2000), Pod skalo prenočišča (2007) – Hostel in B & B.

Tabela 2: Nosilci obrti in imena lokalov

Obrtnik/ca	Čas	Ime
Franc Resnik	1907	Narodna gostilna pri skali Pod goro (1902)
Ivana Sušnik, poročena Resnik (Johana, Jagrovka)	1907–1948	Narodna gostilna Pod skalo (1906)
Rozalija Korošec, poročena Resnik (mama Rozi)	1948–1974	Pod skalo, Tenis bar (1972)
Mihael Resnik (Miha)	1974–2011	Pod skalco, Tenis bar, Pub Pod skalo (2000), Hostel (2007)
Vesna in Blaž Resnik	2011 – nadaljujeta	Pod skalo: Pub, B & B, Hostel
Gabriel Resnik (Jelo)	1982 – nadaljuje	Kamp Resnik
Stojan Lisjak	1991–2018	Tenis Pod skalco (dve igrišči v kampu)

Resniki so izbrali trdne žene – stara mama Johana, za goste Jagrovka, je dočakala 86 let, mama Rozi pa 92. Ob visokem jubileju, 90-letnici, smo ji leta 2008 pod hrastom pripravili nepozabno praznovanje. Tudi v *Kamniškem občanu* so se je spomnili:

Mama Rozi za točilnim pultom okrog 1960 (Arhiv: družina Resnik)

»Rozalija Resnik, Podskalarjeva mama, se je rodila pri Spodnjem Hribovšku v Beli s hišno številko 20 Juriju in Ani Korošec 22. septembra 1918 kot predzadnja od osmih otrok. Njeno otroštvo je bilo veselo, razigrano, saj so imeli pri hiši kar tri harmonikarje, oče pa jo je prvi učil igrati valček. Velikokrat so plesali, prihajali so domačini pa tudi žandarji iz Motnika.

Prvih osem let šole je obiskovala v Špitaliču. Starši so želeli, da se izšola in so jo 15 let staro poslali od doma k nunam v Maribor. V klošter je hodila v šolo, za hrano in stanovanje je pa morala pospravljati pri njih. Po šoli je službovala v Mariboru, Celju, Beogradu, Kranju. V Kranju je delala kot vzgojiteljica. Med drugo svetovno vojno je do napada na nemško postojanko delala v vrtcu v Motniku. Hoteli so, da govori samo nemško.

Po vojni je nameravala iti za guvernanto v Prago, pridobila je že vsa dovoljenja in potne liste za Češko, pa so ji svetovali, da naj raje ostane doma. Skoraj bi odšla, če se ne bi lepega dne k njim z motorjem pripeljal Anci (Franc Resnik – moj oče) iz Kamnika. Moj oče je namreč pri njih kupoval mošt za domačo gostilno. Tako je spoznal mojo mami, ki mu je bila seveda

4 Zemljiška knjiga, Okrajno sodišče Kamnik.

5 Oče Franc Resnik je postal lastnik, stara mama Ivana Sušnik pa je imela pravico dosmrtnega uživanja (preužitkarica) in »predkupno« pravico, če bi se prodajalo, oziroma je morala soglašati s kakršnimi koli transakcijami.

zelo všeč. Zaprosil je starše za roko. Privolila sta in v enem mesecu se je nato poročila. Namesto z vlakom v Prago se je na motorju odpeljala v Kamnik. Poročila sta se 25. junija 1948. Civilno na Lazah, cerkveno v Špitaliču, ohcet pa doma v rojstni hiši. Iz rojstne hiše v Beli, kjer sonca ni vsaj tri mesece, se je preselila v Kamnik. Kar se tiče sonca, ni prav nič profitirala, saj je predel, kjer stoji gostilna Pod skalo, tudi najbolj mrzel predel Kamnika, je pa bližje do mesta.« (*Kamniški občan* 2008)

Moja stara mama Ivana Resnik ji je takoj po poroki predala obrt in tako je postala gostilničarka. To delo je vzljubila, čeprav je bila po cele dneve za točilnim pultom in v kuhinji.

V gostilni so se ustavljali furmani in moj oče se je pogosto jezil, da mu konji vse razkopljejo. Ustavljali so se »Thinci«, preden so šli v službo, spili »štamprle šnopca« in šli v službo naprej. Iz Motnika, Špitaliča in cele Tuhinjske doline so s konji vozili prašičke na sejem v Kamnik. Če je bila sklenjena dobra kupčija, so se ustavili v gostilni. Prodalo se je veliko vina. Naročili so štefan vina (2 litra) ali pa marko vina (5 litrov) naenkrat. Tudi v kuhinji se je zanje pripravilo. Najbolj pogosto »telerflajš«, to je bilo goveje meso v juhi z ribano kašo. Vedno je bil na voljo golaž, meščani so radi prihajali na pečene ribe. Najmanj dela pa je bilo s postrežbo suhe klobase, hrena in kruha na okroglem lesenem krožniku, zraven pa še nož krivček in malica je bila pripravljena.

Prvo soboto v septembru leta 2008 smo pripravili slovesnost v čast njene devetdesetletnice. Zapela sta ji Stane Vidmar in Jožo Kališnik, na harmoniko je zaigral Božo Matičič. Čestital ji je tudi župan Tone Smolnikar, ki je isti dan praznoval rojstni dan, le da je bil 31 let mlajši. Njen prijatelj dr. Niko Sadnikar pa je pripravil govor in utrnile so se ji solze. Zelo je bila ponosna, da vsi njeni otroci živijo v Kamniku. Ponosna je bila na svojega sina Miha, ki je nadaljeval stoletno tradicijo gostilne, hvaležna, da lepo skrbimo zanjo in da ji njena vnukinja Vesna vsako jutro pripravi zajtrk in je njena desna roka.

Mama Rozi praznuje 90 let v družbi prijateljev in sorodnikov. Program je povezovala vnukinja Vesna. (Arhiv: družina Resnik)

Spomini na mojo rojstno hišo in gostilno Pod skalo

V rojstni hiši smo odraščali štirje otroci (Gabrijel – Jelo, Mihael – Miha, Ana – Nuša in Lucija – Lučka). Poleg nas so v hiši seveda živeli še oče (Franc – Anci), mami (Rozalija – Rozka), stara mama (Ivana – Johana). Stari oče (Franc) pa je umrl že prej in ga nisem poznala. Vedno so bila pri hiši dekleta za pomoč pri različnih opravilih (v gostilni, pri kmečkih opravilih, tudi za varstvo otrok); nekaj imen se še spomnim: Cilka, Zalka, Jožica. Stanovale so pri nas in bile del družine.

V mojem rojstnem listu piše Podgora 13, sedaj pa je Maistrova 32. Podgora je bila včasih predmestje Kamnika. Potekala je pod pobočjem Starega gradu od Pod skale do Novega trga, dokler niso hiš zaradi obvoznice podrli. Od predmestja Podgore je ostala samo še naša hiša.

Oče se je ukvarjal z manjšo kmetijo. Mami se je posvečala gostinski dejavnosti. Otroci smo se že od malih nog učili tako dela na kmetiji kot tudi v gostilni. Imeli smo delovno in razgibano otroštvo.

Spomnim se, da sem bila že kot majhna deklica zgovorna in družabna. Nisem se bala gostov. Tako me je neki gospod vzel s seboj. Mami je čez nekaj časa opazila, da me ni in poklicala policijo. Našla me je sama – na železniški postaji v centru mesta sem s tujcem čakala na vlak. V zagovor je rekel, da ona že ima otroke. On pa bi imel to deklico. No, seveda je mami naredila red in bila presrečna, da me je našla.

V »štali« poleg hiše so bili vsaj dve kravi, prašički in konj. Sčasoma se je hlev pričel opuščati zaradi higienskih razlogov in je začela prevladovati gostinska dejavnost. Oče se je posvečal žganjekuhi in delu v gozdu.

Lokacija naše hiše je bila zelo priročna tudi za športne dejavnosti. Tako nam je bil šport vedno blizu in v veliko veselje (tenis, bazen, odbojka, pozimi smučanje, drsališče ...). Kolikokrat se je mami jezila, da zdaj pa »dosti« tenisa, pohajkovanja na bazen. Gostje so ji kar sami povedali: »Vaša je pa vseskozi v vodi.« Brat je na poti v šolo velikokrat odigral še partijo tenisa.

»Pravi teniški razcvet je tenis doživel po drugi svetovni vojni, točneje po letu 1960, ko so prve generacije kamniških igralcev tenisa začele zmagovati na tekmovanjih po Sloveniji – Janez Bogataj, Jože Lavrič, Tone Prešeren, Rado Vengust, Miha Resnik, Daniel Ramšak in drugi so imena, ki jih slovenska teniška zgodovina omenja še danes. Med trenerji je potrebno omeniti Bojana Rebolja, Bojana Schlegla, odličnega teoretika in metodika, ki je 'ustvaril' vrsto odličnih igralcev, v Kamniku pa je velik pečat pustil tudi Metod Klemenc. Na fotografiji spodaj je ena od generacij igralcev, ki je pozimi leta 1963 trenirala v telovadnici za sedanjo kamniško kavarno. To je bila tako imenovana 'mala telovadnica', 'velika telovadnica' je bila telovadnica v Mekinjah, ki je v funkciji še danes.« (Arhiv Teniškega kluba Kamnik, Matjaž Pogačar)

Bila je huda in nas oštela, da je sedaj dovolj. Seveda ni zmogla vsega dela v gostilni, na njivi in skrbeti še za nas. Otroci smo ob tem rasli in se že od malih nog učili, kako se služi kruh. Stara mama Ivana pa se je posvečala krpanju naših raztrganih hlač.

Družinski portret: mama Rozi, Lučka, Jelo, Nuša, Miha in ata Anci (Arhiv: družina Resnik, foto: Grad)

Gostje iz Ljubljane so prihajali na nedeljska kosila. Ker pa jih je hitro zmanjkalo, smo mi ostali brez kosila in smo kasneje jedli kaj drugega. Domačini (Neveljčani) so po nedeljski maši prihajali na štefan vina. Tako je bilo že zjutraj veselo in že navsezgodaj se je že od daleč slišalo njihovo petje.

Posebneži so tudi prihajali v našo gostilno. Gost iz Nevelj je redno prihajal na dva deci žganja, zraven pa smo mu postregli en deci vode. Žganje je spil na dušek, vodo pa je pustil.

Ob nedeljah popoldne se je plesalo. Na harmoniko je igral ljudski godec Ogrinov Tine. Pripeljal se je s kolesom s harmoniko na rami in zabaval goste. Pred hišo je bilo več koles, kot je danes avtomobilov. Sklepala so se poznanstva in marsikateri par se je tudi poročil.

Na prostoru, kjer je bila kasneje tovarna Alprem, so kmetje z vseh koncev, največ iz Tuhinja, pripeljali v prodajo živino na »smn«. Naredili so dobro kupčijo in se pri nas ustavili na malici in pijači. Vedno je bil zanje pripravljen obrok. Pod našim hrastom je bil privez za

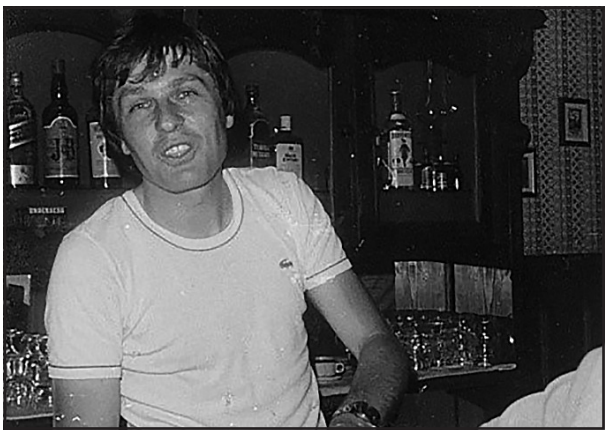

Miha Resnik, tretja generacija, v Tenis baru, okrog 1975

Tenis bar – priljubljeno zbirališče mladih

Tenisači v telovadnici za sedanjo kamniško kavarno leta 1962

Jelo Resnik, Dušan Podbevšek, oskrbnik igrišč, Tone Prešeren, Miha Resnik leta 1965

konje in »šterna« z dobro pitno vodo. Tako so se tudi konji odpočili in odžejali. Velikokrat je kmeta pripeljal domov kar konj sam. Včasih so prišle tudi žene ponje in se jezile, »da vsega pa ne bo zapravil«. Bile so tudi jezne na mami, zakaj jim daje toliko pijače.

Kamnik je bil mesto tovarn. Delavci so se po svojem »šihtu« ustavljali v naši gostilni. Veliko jih je pilo na »puf«. Mami je imela »črno knjigo«, kjer se je zapisovalo, koliko so vsak dan »napufali«. Običajno so plačali, ko so dobili plačo. Včasih je ostalo tudi kaj neplačanega. Zanimivo je tudi to, da smo otroci po domovih pobirali steklenice, ki so bile vračljive in izposojene pri nas.

Spominjam se, kako smo se z avtobusom peljali na enodnevni izlet na morje do Portoroža. Avtobus je imel kratek postanek, ampak hitro je minilo tistih deset minut in odpeljali smo se dalje. Oh, kakšno pričakovanje in vznemirjenje. Medtem mami opazi, da eden od otrok manjka. Seveda je bil to Miha, ki je bil vedno malo bolj radoveden in ga je ta lastnost popeljala malo bolj stran od avtobusa. No, tekel je za njim in ga ves zadihan ujel. Kmalu smo vsi prispeli do Portoroža.

Turistično društvo Kamnik uredi kamp

V letu 1963 je oče privolil, da se na delu našega travnika uredi kamp.

Zanimiv je zapis v časopisu *Ljubljanski dnevnik.*

»Na pobudo TD Kamnik se gradi objekt za namene avtokampa, ki bo sprejel 25 osebnih avtomobilov. Avtokamp je tik ob Nevljici in ob kopališču. V njem bodo na razpolago pitna voda, prhe, električna razsvetljava in sanitarije. V neposredni bližini so gostišče Pod skalo

Ana (Nuša) s sestro Lučko in francosko turistko v kampu, okoli leta 1967 (Arhiv: družina Resnik)

S sestro Lučko in francoskimi turisti na Veliki planini, okoli leta 1967 (Arhiv: družina Resnik)

ter teniška in odbojkarska igrišča. Lepšega in primernejšega prostora v Kamniku niso mogli izbrati. Računajo, da bo avtokamp do 15. junija že nared in na voljo koristnikom.«

Leto kasneje, 13. septembra 1964, so uradno odprli nihalko na Veliko planino. Pričeli so prihajati turisti, tudi družine z otroki moje starosti in velikokrat smo se skupaj igrali. Stike smo ohranjali tudi kasneje. Nismo znali jezika, pa vendar so to moji najlepši spomini na otroštvo. Z njimi sem hodila na izlete (prvič sem bila s turisti na Veliki planini, Bledu).

Kasneje sem bila povabljena tudi k njim domov in sem prvič sama z letalom potovala na Nizozemsko.

Na začetku je vpis gostov urejala mami. Oče pa je kot član Turističnega društva in lastnik zemlje skrbel za urejenost v kampu. Po mamini upokojitvi leta 1974 je za nekaj časa kamp prevzel brat Miha, kasneje pa brat Gabrijel (Jelo) s svojo družino. Obisk se je povečeval in potrebe so narekovale razširitev in posodobitev kampa. Vsako sezono je dobro obiskan, ima mnogo stalnih gostov iz Nizozemske, Nemčije, Češke, Poljske, Francije, Belgije ... Ti raziskujejo Kamniške Alpe, kolesarijo, z vlakom se popeljejo do Ljubljane. Obiskujejo mesta, kot so Bled, Škofja Loka, Radovljica in seveda naše staro mestno jedro, nad katerim so navdušeni. Običajno se zadržijo dva do tri dni.

Leta 1991 sem ostala brez službe. Z možem sva na delu avtokampa zgradila dve teniški igrišči, ki sta privabljali domače in tuje goste k igranju. Dodatna ponudba je pritegnila več gostov.

Kako pa se je razvijala gostilna?

Ob hiši je bil zgornji vrt. Vedno več gostov je v poletnem času želelo, da jih postrežemo v senci pod drevesi. Nošnja pijače in hrane je bila zamudna, kajti vse smo nosili iz spodnjega lokala po stopnicah. Zato smo leta 1972 zgradili vrtni paviljon, imenovan Tenis bar. Vsi so zahajali k nam. Vrt, poln mladine. Sklepala so se nova poznanstva. Še sedaj mi marsikdo reče, da so bili to res lepi časi. Zadnjič mi je nekdo omenil, da je prav tu navezal stike s svojo sedanjo ženo. Ob koncu tedna je bila tudi živa glasba. Velikokrat družba s kitaro, plesali smo vse do jutranjih ur. Rada sem se zabavala z njimi. Če je bilo tega preveč, je prišla mami in naredila red. Goste opozorila, da je že jutranja ura, »naša« mora pa tudi spat.

Za mene pa je danes zanimiv zapis na Facebooku, ko se Vlado Berlec spominja: *»Vesel sem, da se je mami iz Motnika (Bele) preselila Pod skalo. Vaš oče pa je bil čudovit možakar in še konje je imel. Pisalo se je leto 1948.«*

Vsaka generacija prinese nekaj novega – brat Miha popolnoma opusti kmetijstvo, gostinstvo pa prilagodi potrebam novih generacij

Z razvojem prometa in višanjem življenjskega standarda je pred hišo vse več fičkov in vse manj konjskih vpreg. Ko je Miha leta 1974 po mamini upokojitvi na njeno željo prevzel gostilno, je svoje »vajeništvo« že opravil v Tenis baru, ki je bil odprt 1972.

Takoj se je lotil prenov: leta 1975 je bilo dvorišče pred hišo asfaltirano, privez za konje in »šterna« pa leta 1976 odstopita prostor urejenemu parkirišču. Promet v lokalu je med tednom, predvsem pozimi, bolj za preživetje; poleti, ko se odpreta letni bazen in kamp, je zaslužka več. Konec tedna je promet v lokalu zelo odvisen od lepega vremena. Z ženo Olgo naredita hišo v podaljšku gospodarskega poslopja, kjer je bila prej drvarnica. Leta 1988 se družina vseli. A nesreča ne počiva. Leta 1990 se je s pobočja Starega gradu odtrgala skala in priletela v ostrešje stare hiše. Naredila je veliko škode, tako da se je bilo treba takoj lotiti sanacije in adaptacije. V notranjosti so bila izvedena osnovna gradbena dela. Narejena sta bila statični izračun in venec okoli osnovnih zidov, zalite so bile betonske plošče, saj je bilo prej vse leseno. Obnovljena je bila streha. Spodnji del hiše je bil obokan in sedaj tudi zalit z betonskimi ploščami. Zaradi poškodb je bil Tenis bar opuščen. Po osamosvojitvi je bila nekaj časa kriza. Kasneje se je stanje izboljševalo. Prenova se kar ni ustavila: gostilna in kuhinja leta 1996, gospodarsko poslopje (prej štala in pod) se preuredi v Pub Pod skalco leta 2000. Zahtevna adaptacija, saj je bilo potrebno pridobiti ustrezno uporabno dovoljenje. Miha se je prilagodil gostom in odprl točilnico s pijačo, ob koncih tedna z živo glasbo, gostil kulturne dogodke, slikarski ekstempore. Prenova zgornjega dela stare meščanske hiše je bila končana leta 2007, hiša pa pripravljena, da se odpre za mlade popotnike in pohodnike.

Prenočišča za popotnike in domačnost v pubu

Enaindvajseto stoletje, nove potrebe gostov, nov svet, nova generacija gostincev, novo poimenovanje. Leta 2007 je poslopje ene najstarejših kamniških hiš popolnoma prenovljeno za prenočitvene kapacitete. Družinsko vodeno podjetje Pod skalo pa nadaljuje dolgoletno gostinsko tradicijo, ki se na odlični lokaciji prenaša iz roda v rod. Ponudba se je vedno seveda prilagajala potrebam časa – tako se je prepoznavna gostilna prilagodila potrebam sodobnih popotnikov, romarjev po Caminu ali družinam, ki jih privlačijo kamniški hribi. Ob večerih, ko se vrnejo, jih očarajo detajli, ki kažejo spoštovanje do preteklosti: tradicionalna krušna peč v jedilnici, obokani stropi, pohištvo, lesen strop. Gospodarsko poslopje je domačen Pub z živahno teraso, kjer postrežejo tudi s pivom kamniških malih pivovarjev. Koncerti ob koncih tedna nadaljujejo tradicijo ljudskih godcev in prvih kamniških pop ansamblov. Pred pol stoletja so zadnji furmani privezovali konje pod hrastom, sedaj je za jeklene konjičke dovolj prostora. Že četrta generacija, Vesna in Blaž Resnik, skrbita, da je pod blagovno znamko Pod skalo gostom prijazno, domačno, sproščeno, zabavno in udobno.

Zgodbe o gostilni Pod skalo ne bi bilo brez obujanja spominov z obema bratoma in sestro, posebej z bratom Mihom Resnikom, skrbnikom družinskega arhiva. Nečakinja Vesna je prispevala novejše fotografije. Dostop do arhiva Teniškega kluba mi je omogočil Matjaž Pogačar, Marinka Mošnik je odkrila in podarila

Ko smo odrasli, sem za sorodnike vsako leto na mamino željo organizirala izlete po Sloveniji. V septembru smo se na njen rojstni dan z avtobusom popeljali dogodivščinam naproti. Njenih osem vnukov (Nina, Vesna, Anja, Marjeta, Mateja, Blaž, Eva in Jure) se še vedno spominja, kako se je bilo zabavno družiti in se povezovati z različnimi generacijami. (Arhiv: družina Resnik)

Posnetek iz zraka 2021 (Foto: Erik Peeters, gost v kampu, družinski prijatelj)

Hiša je leta 1996 popolnoma prenovljena. Moj nečak Blaž Resnik (rojen 1989) reže trak.

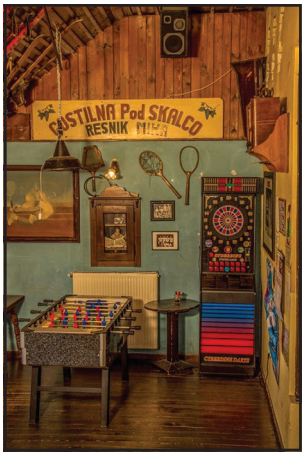

Pub Pod skalco vabi mlade in mlade po srcu tudi z opremo. (Arhiv: družina Resnik)

Vse dejavnosti družine Resnik na eni oglasni tabli (Foto: Vesna Resnik)

dragocen Notariatski akt. Rodovnik je oblikoval Dušan Končnik. V pomoč in strokovno podporo pri raziskovanju virov in pisanju mi je bila Ivanka Učakar, ki je gradivo uredila in ga jezikovno pregledala. Vsem iskrena hvala.

Viri

Primož HIENG, 2007: *75 let Plavalnega kluba Kamnik (1932–2007).* Kamnik: Plavalni klub.

Jožefinski vojaški zemljevid (1763–1787), Josephinische Landesaufnahme 1763–1787 für das Gebiet der Republik Slowenien. Original hrani Österreichisches Staatsarchiv na Dunaju. https://maps.arcanum.com/de/map/firstsurvey-inner-austria/?bbox=1626155.16961 4174%2C5816342.521701925%2C1629172.0435743043%2C58 17379.198898043&map-list=1&layers=138 (dostop: 10. 1. 2022).
Ljubljanski dnevnik, 31. maja 1963.

Kamniško-komendski biografski leksikon.
https://https://leksikon.si/Oseba/Osebald/101 (dostop 10. 1. 2022)

Marinka MOŠNIK, 2008: Življenje piše zanimive zgodbe. V: *Kamniški občan, 18. september 2008.*

Matjaž POGAČAR: *Arhiv Teniškega kluba Kamnik* (rokopis).

Zemljiška knjiga. Okrajno sodišče v Kamniku.

Ivan ZIKA, 2011: *750 let mesta Kamnika: iz kamniške zgodovine*. Zbral, uredil in dopolnil France Malešič. Kamnik: Studio Dataprint.

Tomaž Schlegl[1]
Sela pri Kamniku 25
vitapika@gmail.com

Zgodba o Malograjskem stolpu

Prispevek predstavlja urejanje ostalin Malograjskega stolpa, ki so ga leta 1982 po načrtih arhitekta Bojana Schlegla pozidali do današnje višine, leta 1991 pa je bila po načrtih arhitekta Tomaža Schlegla izdelana streha nad njim. V dilatacijskem pasu med zidovi in streho je bila predvidena zasteklitev, ki bi omogočala atraktivne poglede na Kamnik z okolico. Leta 1994 je Tomaž Schlegl izdelal idejni načrt za vertikalni jašek, ki bi z dvigalom povezal Stražni stolp z obstoječim podzemnim rovom, ki poteka pod Malim gradom. Jašek je bil izveden, za dvigalo pa je zmanjkalo denarja. Leta 2010 je bil izdelan projekt za pridobitev gradbenega dovoljenja za dokončno ureditev Stražnega stolpa z okolico. Projekt leta 2011 zaradi menjave župana ni bil realiziran. Lani se je aktualni župan Matej Slapar odločil, da se dilatacijski pas na Stražnem stolpu zastekli. Čeprav je projekt leta 2010 pridobil vsa potrebna soglasja, je Zavod za spomeniško varstvo lani spremenil mnenje in zahteval, da se zasteklitev zapre z deskami. Po dolgotrajnih usklajevanjih je bila realizirana kompromisna varianta z delnim zaprtjem zasteklitvenega pasu. S tem pa je žal onemogočena primarna namembnost razgledenega stolpa, ki so jo opredelili priznani umetnostni zgodovinarji in arhitekti, ki so pred leti sodelovali pri njegovi prenovi.
Ključne besede: Malograjski stolp, Stražni stolp, finančni in administrativni problemi pri urejanju

The article presents how the remains of the Little Castle watchtower were arranged. Built to its present height in 1982 according to the plans by architect Bojan Schlegel, the building received a roof designed by Tomaž Schlegl. In the expansion zone between the walls and the roof, glazing was planned in order to allow attractive views of Kamnik and its surroundings. In 1994, Tomaž Schlegel drew up a conceptual plan for a vertical shaft that would connect the watchtower with an elevator to the existing underground passage, which runs under the Little Castle. The shaft was completed, yet there were not enough funds for the elevator. In 2010, a project was prepared to obtain a building permit for the final arrangement of the watchtower and its surroundings. The project was not realised in 2011 due to a change of mayor. Last year, the current mayor Matej Slapar decided to glaze the expansion strip on the watchtower. Although the project obtained all the necessary approvals in 2010, the Institute for the Protection of Monuments changed its mind last year and demanded that the glazing be closed with planks. After long-term coordination, a compromise was reached, which involved partial closure of the glazing strip. Unfortunately, this disables the primary purpose of the watchtower, which was defined by renowned art historians and architects who participated in its renovation years ago.
Key words: Little Castle watchtower, watchtower, financial and administrative problems related to architectural arrangements

1 Arhitekt, urbanist in vizualni umetnik. Specializiral se je za revitalizacijo starih mestnih jeder. Skorajda 30 let je deloval v domačem Kamniku in okolici. S kamniškima gradovoma Mali in Stari grad se ukvarja vse od študijskih let. Zdaj deluje kot krovni urbanist mesta Mengeš.

Izvedba konstrukcije strehe na Stražnem stolpu, 11. junij 1992 (Foto: Bojan Schlegl)

Zgodba o malograjskem stolpu

Starejša od legende o Veroniki je zgodovina malograjskega stolpa. Na mestu današnjega Stražnega stolpa na Malem gradu je nekdaj stal mogočen bergfrid, za katerega umetnostni zgodovinar in arheolog Milan Sagadin ocenjuje, da je bil visok najmanj 20 ali celo 25 metrov. Nastanek kamniškega bergfrida je mogoče datirati v drugo polovico 12. stoletja, vsekakor pred letom 1200. V pisnih virih iz leta 1444 se omenja, da mogočen stolp takrat ni več služil svojemu namenu in je bil prepuščen meščanom. Zgradba je postala mestni kamnolom. Kdaj je bil bergfrid porušen do temeljev, ni podatka.

Obrambna stolpa, »Wachtturm«, katerega ostanki se skrivajo v spodnjem delu zidov današnjega malograjskega stolpa, in »Trutzturn«, ki stoji na Žalskem hribu, sta bila zgrajena ob utrjevanju obzidja sredi 15. stoletja. Mali grad je dokončno podrl potres leta 1511. Oba stolpa so v 16. stoletju predelali in izgubila sta svojo primarno obrambno funkcijo.

V 17. stoletju se je malograjski »stolp« omenjal kot »Feuerwehrturm«, s katerega je čuvaj oprezal za požari. Valvasor je orisal grad kot povsem porušen, »stolp« pa naj bi bil cerkovnikovo bivališče. Do leta 1844 je bilo na objektu evidentiranih kar sedem predelav. Stavba je prešla v mestno last leta 1868, nato pa je začela počasi propadati. Konec 19. stoletja je bil »stolp« že ruševina.

V začetku 20. stoletja, ob začetkih kamniškega turizma, je malograjsko pobočje postajalo vse bolj romantičen park, ostaline nekdanjega stolpa pa so iz desetletja v desetletje počasi izginjale. S fotografije takratnega obdobja, ki je bila posneta iz notranjosti nekdanjega objekta, se še nazorno vidijo okenske odprtine v severnem zidu, ki bi jih glede na njihovo velikost lahko datirali v drugo polovico 18. stoletja. Po vsej verjetnosti so bile dimenzije teh okenskih odprtin leta 1929 že slabo prepoznavne, ko je umetnostni zgodovinar France Stele zidovje opredelil kot *»glavno razvalino«* Malega gradu.

Pred drugo svetovno vojno so bile na tem mestu ostaline objekta, ki naj bi bil v osnovi renesančen, kot pravi kastelolog Ivan Stopar. Notranjost oboda nekda-

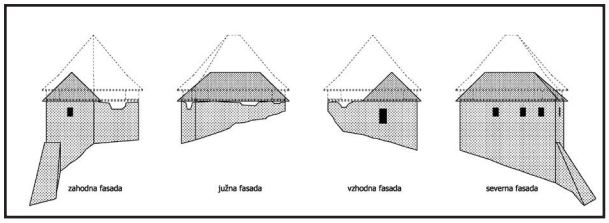

Stolp okoli leta 1890

Stolp okoli leta 1890

njega stolpa je bila zasuta in je predstavljala sestavni del malograjskega parka, kot je to večkrat v svojih zapisih omenjal umetnostni zgodovinar Emilijan Cevc.

»*V drugi svetovni vojni je bil spremenjen v bunker, zaradi česar je bila odstranjena domala celotna kulturna plast notranjosti, obodne stene pa so deloma nadzidane in obbetonirane. Po vojni je bil tudi ta bunker razstreljen, tako da zatečeno stanje ni kazalo sledov prvotne substance – ne srednjeveškega grajskega stolpa ne renesančne meščanske stavbe, ki je zrasla na njegovih temeljih,*« pravi Milan Sagadin.

Prve načrtne prenove Malega gradu se je lotil arhitekt Vlasto Kopač, ki je leta 1951 izdelal izvedbeni načrt za prenovo ruševin nekdanjega obrambnega stolpa. Pritličje stolpa je namenil manjšemu gostinskemu lokalu in sanitarijam, na odprti terasi pa je predvidel razgledno ploščad. Žal se Občina takrat ni odločila za realizacijo načrta, tako da je končal v arhivih, ostaline nekdanjega stolpa pa so bile prepuščene nadaljnjemu propadanju.

Leta 1964 je takratni župan France Vidervol ustanovil mesto mestnega arhitekta za prenovo in urejanje mestnega jedra Kamnika, ki ga je zaupal mojemu očetu, Bojanu Schleglu. Leto poprej je Kamnik prizadel močan potres. Mogočna Skalatova hiša, ki je ob vznožju malograjskega pobočja zaključevala Glavni trg, je bila tako poškodovana, da so jo morali porušiti.

Bojan Schlegl se je kmalu po nastopu funkcije lotil načrta prenove degradiranega severnega pobočja Malega gradu, ki je zaobjemal tudi ostaline stolpa, nad katerimi je predvidel piramidalno streho, ki bi Kamniku vsaj približno povrnila nekdanjo srednjeveško silhueto. V stolpu je takrat predvidel gostinski lokal v treh etažah. Srednja etaža, ki je bila namenjena razgledni galeriji, je bila v celoti zastekljena. Leta 1967 je prišlo do delne realizacije njegovega projekta. Izveden je bil terasast malograjski park, za prenovo stolpa pa je zmanjkalo denarja.

Leta 1976 so na Malem gradu potekala temeljita arheološka dela pod vodstvom arheologa Milana Sagadina, ki so trajala vse do leta 1983. Ob tej priliki so bili pod renesančnimi ostalinami odkriti temelji romanskega bergfrida, kar je dalo zgodovinsko vrednost zahodnemu delu Malega gradu.

V neurju 30. junija 1982 se je pretežni del zahodne stene objekta sesul proti mestu. Preiskave so pokazale, da so ostanki razvalin v katastrofalnem stanju, da ogrožajo varnost v Samčevem prehodu in da so razvaline potrebne temeljite sanacije. Interventno obnovo ostalin je prevzel Bojan Schlegl, takrat že konservator na Zavodu za spomeniško varstvo v Kranju.

Sanacijska dela na ostalinah so se pričela v začetku julija 1982. Dela je izvajalo podjetje Gradbeništvo Pelko z Bleda. V prvi fazi so bile od renesančnih ostalin odstranjene armiranobetonske stene bunkerja. Sledilo je cementno injektiranje povsem razrahljanih kamnitih ostalin. Ker je bil vrhnji del ostalin v izredno slabem stanju, je prišlo do odločitve, da se ta del odstrani in se nadomesti z armiranobetonskim obročem, s tem pa se je pokazala priložnost, da se obudi skorajda 20 let stara ideja o strehi nad stolpom.

Občinsko vodstvo se je na predlog Bojana Schlegla odločilo, da se v drugi fazi sanacije pripravijo vsi potrebni gradbeni posegi za kasnejšo postavitev etažne konstrukcije in strehe.

Sanirani zidovi so se tako nadvišali z armiranobetonskim obročem, ki je bil obdan s kamnom. Bojan Schlegl je pripravil načrt za obroč, ki je bil 20 cm tanjši od saniranih zidov. S tem je v notranjosti stolpa ustvaril ležišče (zob) za postavitev kasnejšega lesenega podija. Na vrhu armiranobetonskega obroča je predvidel luknje, v katere bo nekoč nameščena jeklena konstrukcija strehe.

Konec leta 1982 je Bojan Schlegl izdelal dva predloga za namestitev strehe na stolpu. V varianti A je predvidel streho na obodu stolpa (na osnovi ohranjene fotografije s konca 19. stoletja), medtem ko naj bi stolp po varianti B prekrili tako, da bi bila streha dvignjena (dilatirana) za meter in pol nad obodom in bi tako lahko v notranjosti uredili razgledno ploščad. Čeprav je šlo za dobesedno nov objekt, ga je v projektu poimenoval Stražni stolp (prevod imena Wachtturm).

Novembra 1984 je v Maleševi galeriji v Kamniku potekala javna razgrnitev o prekritju Stražnega stolpa, ki jo je pripravil Bojan Schlegl. Razstavljeni so bili načrti obeh predlogov za prekritje stolpa. Vzporedno z javno razgrnitvijo se je med obiskovalci izvedla anketa. Obiskovalci razgrnitve so potrdili prekritje in se odločili za varianto B (70 %), torej za predlog prekritja stolpa z vmesno dilatacijo, ki omogoča izvedbo razgledišča.

Januarja 1985 se je Občina Kamnik odločila za izdelavo ureditvenega načrta za kompleks Malega gradu. V smernice in pogoje je konservator Bojan Schlegl zapisal: »*Zaradi panoramskih pogledov in razgledne ploščadi stolpa naj se konstrukcija strehe odmakne nad obod obstoječega zidovja (dilatacija med starim in novim).*« Pogoj je spadal med obvezna oblikovalska

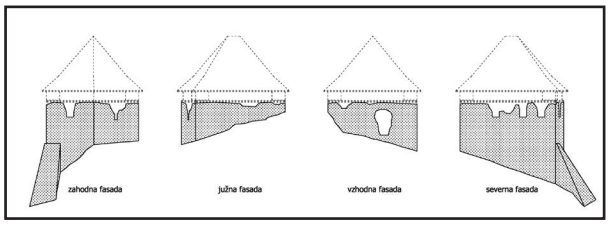

Stolp med obema vojnama

Pogled iz stolpa proti Alpam v začetku 20. stoletja

izhodišča, ki so bila kasneje zapisana v ureditvenem načrtu.

Leta 1986 je bil sprejet Odlok o razglasitvi starega mestnega jedra Kamnika za kulturni in zgodovinski spomenik, ki pri malograjskem stolpu, razen posegov na ostankih romanskega bergfrida, ni predvideval nobenih drugih kulturnovarstvenih usmeritev.

Oktobra 1988 je prof. dr. Fedja Košir v okviru Fakultete za arhitekturo izdelal ureditveni načrt K4 Mali grad v Kamniku, pri katerem sem sodeloval kot študent arhitekture. V ureditvenem načrtu, ki je bil sprejet maja 1989, je med drugim zapisano: *»Stražni stolp se uredi v varovan razgledni in razstavni objekt, kjer bi lahko postavili pregledno postavitev nastanka in rasti gradu oziroma mesta.« in »Zaradi panoramskih pogledov z razgledne ploščadi v vrhu stolpa naj se konstrukcija strehe odmakne od zaključka obstoječega zidovja tako, da nastane med starim in novim čitljiva dilatacija.«*

Maja 1991 je Izvršni svet Občine Kamnik sprejel sklep, da se namenijo sredstva za prekritje Stražnega stolpa na Malem gradu. ZVNKD Kranj je bil zadolžen, da v čim krajšem času pripravi konservatorske pogoje in idejna izhodišča za oblikovanje strehe. Bojan Schlegl je v pogojih opredelil osnovne gabarite strehe. V okviru Zavoda za spomeniško varstvo sem pristopil k izdelavi idejnih načrtov za streho, ki so obsegali pas dilatacije med zidovjem in streho ter konstrukcijo strehe.

Junija 1991 sva se z očetom sestala z Emilijanom Cevcem in Olgo Zupan, takratno direktorico ZVKDS Kranj. Namen sestanka je bila določitev naklona strehe oz. dokončna višinska kota slemena ter izoblikovanje smernic za oblikovanje zunanjega videza stolpa. Odločeno je bilo, naj naklon strehe ne bo prestrm oziroma naj se čim bolj približa naklonu strehe malograjske kapele in Trutzturna, kar bo vizualno poenotilo vse tri arhitekturne dominante. Emilijan Cevc je zagovarjal varianto z dozidanimi kamnitimi cinami, na katerih naj sloni streha (varianta C). Olga Zupan je predlagala varianto z obhodnim hodnikom, konzolno vpetim na zunanji strani zidov (varianta D). Z očetom pa sva predlagala varianto s stekleno dilatacijo med streho in obzidjem, se pravi ločitev starega od novega glede na to, da niso jasni ne nekdanji gabariti in ne oblika nekdanje strehe (varianta B). Odločeno je bilo tudi, da se v vsakem primeru streha dvigne za 1,5 m nad obstoječi obod, kot je to že zapisano v ureditvenem načrtu. Ob zaključku je bilo sklenjeno, naj se obdelajo vse tri variante, od katerih bo razširjena strokovna komisija izbrala najprimernejšo.

Sredi junija 1991 sem pripravil idejne načrte in prostorske prezentacije vseh treh variant za oblikovanje zunanjega videza Stražnega stolpa. Statik Stojan Ribnikar je na podlagi načrtov izdelal statično poročilo o treh variantah prekritja. Predlagal je izvedbo variant B in C, ki sta statično neproblematični. Predlog Olge Zupan (varianta D) je odsvetoval iz statičnih razlogov. Predlog je bil namreč pogojen z zahtevnimi in dragimi konstrukcijskimi deli, saj bi se tlorisna površina strehe povečala za 140 %.

Konec junija 1991 je prišlo do razširjenega strokovnega sestanka na Filozofski fakulteti v Ljubljani, na katerem so bili navzoči: umetnostni zgodovinar Nace Šumi, kastelolog Ivan Stopar, umetnostni zgodovinar Emilijan Cevc, direktorica ZVKDS Olga Zupan, statik Stojan Ribnikar, arhitekt in konservator Bojan Schlegl in jaz. Namen sestanka je bil dokončen izbor variante za oblikovanje zunanjosti Stražnega stolpa. Sprejeta je bila kompromisna rešitev med varianto B in C, torej dilatacija strehe s štirimi betonskimi vogalnimi cinami in med njimi panoramska zasteklitev. Zasteklitev odprtin med cinami je bila nujna zaradi izredno velikega volumna strehe, saj bi v nasprotnem primeru obstajala nevarnost njene porušitve zaradi vzgonskega vetra.

Po mnenju komisije bi izvedba kakršnekoli »rekonstrukcije« zavajala, saj niso obstajali nikakršni podatki o srednjeveškem videzu stolpa. Potrjena rešitev se je tudi v vizualnem smislu v največji meri navezovala na obodni hodnik malograjske kapele, kar bo vedutno poenotilo malograjski kompleks ter se obenem ambientalno in arhitekturno navezovalo na Trutzturn kot drugi stolp srednjeveškega obzidja. Komisija je bila enotnega mnenja, da pri vzpostavitvi novega objekta na Malem gradu ne gre za restavriranje, konserviranje oz. rekonstruiranje, temveč za arhitekturno interpolacijo, ki vzpostavlja novo silhueto mesta in v največji meri sledi zavezanosti konservatorski doktrini, da se povsem novi posegi v dediščino (ali njeno neposredno bližino) nedvoumno ločijo od starega.

Do konca avgusta 1991 sem izdelal najprej končni idejni projekt, po potrditvi Zavoda za spomeniško varstvo pa še izvedbeni projekt. V načrtu so bili zarisani betonski vogalni slopi in izrisana jeklena podkonstrukcija strehe. Med vogalnimi slopi je bila predvidena zasteklitev. Zahtevno leseno konstrukcijo sem projektiral v sodelovanju s statikom Stojanom Ribnikarjem. Vse projekte sem izdelal popolnoma brezplačno, saj Občina v proračunu ni imela predvidene postavke za projektno dokumentacijo.

Konec avgusta 1991 so se pričela gradbeno-obrtniška dela na stolpu, ki so se končala julija naslednje

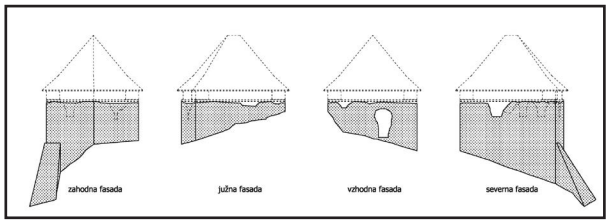

Stolp po nemški »sanaciji« leta 1943

Stolp med obema vojnama

leto. Izvedeni so bili vogalni slopi, kovinska podkonstrukcija, lesena konstrukcija in prekritje z bobrovcem. Gradbena dela je izvajal mojster Pelko z Bleda, ključavničarska dela je prevzel Emil Grzinčič, tesarstvo France Kosirnik, krovska in kleparska dela Srečo Koželj. Ker je bilo to moje prvo veliko delo, sem bil vseskozi prisoten na gradbišču, zahtevne kovinske spoje za strešno konstrukcijo pa sva z Emilom Grzinčičem varila v delavnici. Gradbišče so poleg mojega očeta redno obiskovali Stojan Ribnikar, France Pogačar, Ivan Stopar, Nace Šumi in Olga Zupan.

Ker zaradi pomanjkanja finančnih sredstev do zasteklitve ni prišlo, so se julija 1992 na zahtevo inž. Ribnikarja in inž. Lojzeta Cvikla odprtine med slopi začasno zaprle z lesenimi polnili (deske) zaradi nevarnosti vzgonskega vetra. Rečeno je bilo, da se bo zasteklitev izvedla naslednje leto, vendar do tega ni prišlo.

Junija 1994 sem po preučitvi detajlnih geodetskih načrtov ugotovil, da zaklonišče pod Malim gradom, ki so ga v času okupacije zgradili Nemci, poteka natanko pod Stražnim stolpom. In to pod tistim delom stolpa, kjer ni nobenih arheoloških najdb. Tako sem dobil idejo, da bi lahko Stražni stolp povezali z obstoječim podzemnim rovom, ki poteka od Trga svobode do gostilne Pod gradom. Če bi izvedli vertikalni jašek višine 32 metrov, bi lahko vanj namestili dvigalo, ki bi tudi gibalno oviranim osebam omogočalo dostop v Stražni stolp, poleg tega pa bi po jašku speljali tudi vse inštalacije. S pomočjo očetove avtoritete mi je uspelo prepričati občinsko vodstvo, da se je s predlogom strinjalo. Na podlagi idejne zasnove je ZVNKD podal tudi mnenje, v katerem se je strinjal z izvedbo komunikacijskega jaška in z namestitvijo dvigala.

Konec leta 1994 je Občina Kamnik izpeljala vseslovenski arhitekturni natečaj za obnovo Stražnega stolpa. Takratna načelnica za družbene dejavnosti na Občini Kamnik je brez moje vednosti v projektno nalogo vključila tudi idejno zasnovo za vertikalno povezavo. Natečaja sem se udeležil in prejel 2. nagrado. Prvonagrajeni elaborat je predvideval izvotlitev zahodne hribine Malega gradu, znotraj katere naj bi bila restavracija s kuhinjo in skladišči. Rešitev je bila pogojena z astronomsko investicijo. Miniti je moralo kar nekaj let, ko je Občina Kamnik ugotovila, da tako visoke investicije ni zmožna izpeljati iz proračunskih sredstev. V poštev bi lahko prišla izključno le vertikalna povezava med stolpom in podzemnim rovom.

V odlično pripravljenem konservatorskem programu za ureditvena dela na Malem gradu iz februarja 1997 je konservator Milan Sagadin zapisal, da je zaradi številnih posegov in predelav prvotna substanca Razglednega oz. Stražnega stolpa tako nerazpoznavna, da objekt predstavlja le še ambientalno vrednost. Edino umetnostnozgodovinsko kvaliteto stolpa predstavljajo romanski temelji bergfrida. Torej za izvedbo dvigala, predvidenega na mestu, kjer ni arheoloških ostalin, ni bilo nobenih zadržkov.

Konec maja 1997 je minilo že skorajda pet let, ko se na Stražnem stolpu ni zgodilo nič. Takrat sem na lesena polnila Stražnega stolpa razpel ogromno sliko (dolžine več kot 10 metrov) z naslovom »Gledalci« kot apel, da bi Občina morala aktivirati malograjski stolp. Pri zahtevni namestitvi slike mi je pomagal tudi pokojni alpinist Tomaž Humar. Akademski slikar in likovni kritik Dušan Lipovec je o performansu zapisal: *»Slika, ki je sedaj razpeta na malograjskem stolpu, je ironično in groteskno ogledalo nas samih in mesta pod njim.«* Lipovec je razstavljeno sliko proglasil za najbolj inovativno in izvirno likovno razstavo v Kamniku v letu 1997. O sliki se je veliko govorilo, vendar se kljub temu na Stražnem stolpu ni premaknilo nič.

Marca 2003 sem po naročilu Občine Kamnik izdelal idejni projekt za Ureditev Stražnega stolpa na Malem gradu v Kamniku s poudarkom na vertikalni povezavi med stolpom in nekdanjim zakloniščem pod malograjskim pobočjem (dvigalo).

Jeseni 2003 je z Zavodom za spomeniško varstvo potekal operativni sestanek na Malem gradu v zvezi z gradnjo vertikalnega jaška. Na sestanku je bilo sklenjeno, da se izkop vertikalnega jaška izvede v predlagani velikosti 220 x 300 cm, ostanki romanskega bergfrida pa ostanejo nedotaknjeni. Nujno potrebne sanitarije naj se umestijo v JZ del stolpa. Odpadni material od izkopa bo porabljen za rekonstrukcijo severnega obzidja na Malem gradu oz. ostalih ostalin v zahodnem delu gradu predvsem za izvedbo dostopa do Stražnega stolpa. To je bil tudi zadnji operativni sestanek na Malem gradu, ki se ga je udeležil moj oče.

Gradbena dela za izkop vertikalnega jaška so se pričela oktobra 2003 in zaključila konec junija 2004. Oče žal ni dočakal izvedbe preboja, umrl je 27. junija 2004, le nekaj dni pred končanjem del. Po smrti Bojana Schlegla, ki je bil glavni protagonist prenove Malega gradu, so aktivnosti na Stražnem stolpu zamrle za več kot leto dni.

Septembra 2005 je bil po naročilu Občine Kamnik izdelan kompleksen revitalizacijski načrt Malega gradu, ki sva ga pripravila z Uršulo Lenščak. Pri projektu so sodelovali še Jože Piskar, grad. teh., Janez Kremžar, dipl. inž. stroj., Vilijem Stražar, dipl. inž. el., in Aleš

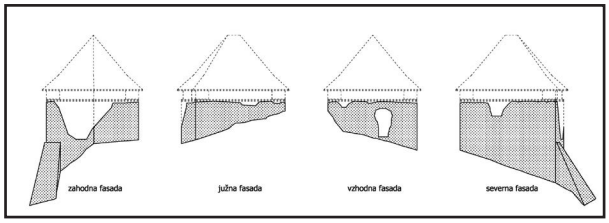

Stolp po porušitvi leta 1982

Stolp leta 1967 (Foto: Bojan Schlegl)

Drnovšek, u. d. i. e. Načrt je obravnaval celotno malograjsko pobočje, vključno s podzemnim rovom, Trgom svobode, gostilno Pod gradom in Cuzakovo domačijo (rojstna hiša Franca Pirca). Vseboval je programsko zasnovo, prostorske rešitve in je predvidel tudi etape izvajanja. Dela po tem načrtu bi se morala začeti izvajati naslednje leto, vendar so bila zaradi denacionalizacijskega postopka Meščanske korporacije za nekaj let prekinjena.

Investicije na Malem gradu so se ponovno obudile leta 2009, ko je Občina Kamnik dosegla konsenz z Meščansko korporacijo in je želela v skladu z revitalizacijskim načrtom iz leta 2005 obnoviti dostope na Mali grad od Samčevega predora do Stražnega stolpa. Spomladi tega leta sem pripravil izvedbene načrte, ki so bili potrjeni tudi na Zavodu za spomeniško varstvo. Gradbena dela so potekala v jeseni. Izvajalo jih je podjetje Žurbi. Izvedena je bila prva faza projekta, ureditev poti od Samčevega predora do Veronikinega portala. Druga faza urejanja, ki je zajemala ureditev dostopa od Veronikinega portala do Stražnega stolpa in obnovitev terasastih vrtov na severnem pobočju, pa je bila prestavljena na leto 2010.

Do realizacije druge faze ni prišlo, ker se je pokazala izjemna priložnost, da Občina Kamnik lahko v letu 2011 pridobi znatna nepovratna evropska sredstva za ureditev Stražnega stolpa. Glede na to se je takratni župan Anton Smolnikar raje odločil, da se pristopi k projektu za pridobitev gradbenega dovoljenja za ureditev Stražnega stolpa z okolico, s katerim bo Občina kandidirala na evropskem razpisu.

Izredno zahteven projekt smo preko biroja Opravš izvajali od pomladi do pozne jeseni 2010, torej 7 mesecev. Projekt, do potankosti usklajen s kulturnovarstvenimi pogoji Zavoda za spomeniško varstvo, ki ga je zastopal konservator Milan Sagadin, je bil končan novembra 2010. Pridobljena so bila vsa potrebna soglasja (ZVKDS, Komunalno podjetje Kamnik – vodovod, kanalizacija, javna razsvetljava, Občina Kamnik, Agencija RS za okolje, Elektro Ljubljana, Adriaplin, Telekom Slovenije, ZRKSTV) in je bil vložen na Upravno enoto Kamnik, da pridobi gradbeno dovoljenje. Istočasno je bila v pripravi tudi dokumentacija za kandidaturo za evropska sredstva.

Konec leta 2010 pa je prišlo do menjave župana. Novoizvoljeni župan nikakor ni želel nadaljevati s projekti svojega predhodnika. V začetku leta 2011 je iz Upravne enote vzel projekt, ki je bil tik pred izdajo gradbenega dovoljenja, ter ga zaklenil v občinske predale. S tem se je mesto moralo posloviti od 1,7 milijona nepovratnih evropskih sredstev, kolikor bi jih projekt lahko pridobil. V opravičilo za svojo samovoljno odločitev so na Občini Kamnik zapisali: *»Oddelek za družbene dejavnosti ocenjuje, da realizacija investicije v tem letu ni realna, saj bi morala Občina del sredstev zagotoviti tudi sama, kar pa je ob vseh drugih investicijah oz. izdatkih praktično neizvedljivo.«* Šlo je zgolj za 15 % investicije (300.000 EUR), ki bi jih morala zagotoviti Občina, kar bi se lahko rešilo s kratkoročnim kreditom.

Dolgoletni spanec Malega gradu bi bil lahko še daljši, če se župan ne bi odločil presedlati v državno politiko. Ob tej priliki sem zapisal: *»Kdaj je potrebno žrtvovati celo državo, da se reši eno mesto.«* In kot se je kasneje izkazalo, se je prerokba kmalu začela uresničevati.

Z nastopom župana Mateja Slaparja konec leta 2018 so se aktivnosti na Stražnem stolpu spet optimistično zagnale. V letu 2019 je Občina namenila sredstva za vzdrževalna dela na Stražnem stolpu. Namesto zamenjave dotrajanih lesenih polnil v okenskih odprtinah Stražnega stolpa se je odločila za izvedbo zasteklitve, ki jo je predvideval projekt iz leta 2010, kar predstavlja trajnostno rešitev in pomeni velik prispevek pri nadaljnjih ureditvenih delih. Župan Slapar se je odločil, da se obenem pristopi tudi k obnovitvi in dopolnitvi (novelaciji) projektne dokumentacije iz leta 2010, ki je nujno potrebna zaradi zapadlosti soglasij in spremembe gradbene zakonodaje.

Pred izdajo kulturnovarstvenega soglasja za zasteklitev Stražnega stolpa je bil 20. maja 2020 organiziran le še formalen terenski ogled na Malem gradu, ki sta se ga udeležila predstavnika Zavoda za spomeniško varstvo in jaz kot projektant. Zadržkov za nameravano zasteklitev s strani spomeniške službe ni bilo.

Do konca maja 2020 je bil izdelan izvedbeni načrt zasteklitve in v začetku junija poslan na ZVKDS, da pridobi kulturnovarstveno soglasje. Obenem je bil v pripravi tudi razpis za izvajalca zasteklitve. Načrtovano je bilo, da bo zasteklitev izvedena do jeseni 2020.

Potem pa se je zataknilo tam, kjer tega ni nihče pričakoval.

V začetku junija smo namesto kulturnovarstvenega soglasja od Zavoda za spomeniško varstvo prejeli povsem nove kulturnovarstvene pogoje, ki so bili v nasprotju z dogovorom, sklenjenem na ogledu 20. maja, v nasprotju s kulturnovarstvenim soglasjem ZVKDS izpred desetih let, bili so kontradiktorni usmeritvam umetnostnozgodovinske in arhitekturne stroke, ki je opredelila in utemeljila oblikovalska izhodišča za prenovo Stražnega stolpa, v nasprotju z željami in cilji

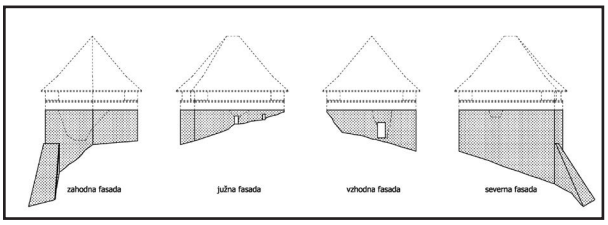

Stolp po prvi fazi sanacije leta 1982

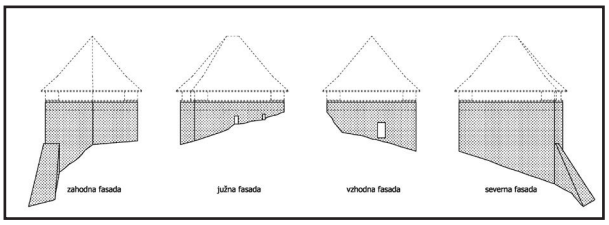

Stolp po drugi fazi sanacije leta 1983

Stolp v osemdesetih letih

Dilatacijski pas leta 1992

Občine Kamnik in obenem investicijsko preveč obremenjujoči za investitorja. Konservatorka Zavoda za spomeniško varstvo je namreč v pogojih zahtevala, da se panoramska zasteklitev v celoti prekrije z deskami.

Čeprav se investitor Občina Kamnik in Turistično informativni center (TIC) z zapiranjem razglednega stolpa nista strinjala, sem v želji, da bo investicija izvedena do jeseni, izdelal nov projekt, ki je v največji meri upošteval samovoljne pogoje konservatorke in ga posredoval na Zavod za spomeniško varstvo v potrditev.

Konec julija 2020 je ZVKDS Kranj zavrgel tudi drugi projekt, ker po mnenju konservatorke niso bili upoštevani vsi kulturnovarstveni pogoji. Med drugim je konservatorka zapisala: *»ZVKDS OE Kranj predlaga izvedbo zasteklitve, ki bi v prihodnosti omogočala popolno prekritje okenskih odprtin z drsnimi lesenimi ploščami.«* Konservatorkin predlog se je spremenil v pogoj.

Da bi dosegli kompromis, so v avgustu in septembru potekali usklajevalni sestanki na ZVKDS Kranj. Odgovorni konservatorki se je pridružila še ena konservatorka. Do kompromisa ni prišlo. Konservatorki sta zahtevali popolno zaprtje razglednega stolpa.

Brezplodna usklajevanja je zaključil župan Matej Slapar, ki je v elektronski pošti, naslovljeni na ZVKDS, med drugim zapisal: *»To, da ZVKD blokira vsak naš poskus oživitve kulturne dediščine v naši občini, presega že vse meje (Stari grad, mestno jedro, samostan, Stražni stolp, ...). Prosim, če se lahko projektant (g. Schlegl), ki je avtor postavitve Stražnega stolpa (oz. njegov oče) in predstavnik ZVKD usedete in najdete rešitev. V nasprotnem primeru bodo naši spomeniki obsojeni na propadanje, saj se, če povem po domače, žal NIČ NE DA. Denar pa nam vedno ostane nepokoriščen, s čimer bomo prišli do točke, ko v proračunu ne bomo več namenjali sredstev za obnovo in razvoj spomenikov.«*

Konec septembra 2020 sem izdelal tretji projekt zasteklitve Stražnega stolpa, ki je povsem upošteval pogoje konservatork in ga posredoval ZVKDS Kranj v soglasje. V začetku oktobra je bil tudi ta projekt zavrnjen, ker po mnenju konservatork niso bili dorečeni nekateri detajli in materiali.

V želji, da bi ustregel konservatorkam, sem izdelal alternativno idejno varianto zasteklitve, ki je bila v skladu z arhitekturnimi predlogi direktorice ZVKDS Kranj Irene Vesel, a je bil tudi ta predlog z njihove strani zavrnjen.

Sredi oktobra 2020 sem na ZVKDS posredoval še četrti projekt, ki je do najmanjše potankosti upošteval vse njihove kulturnovarstvene pogoje in zapovedi. Niti najmanjši detajl ni bil v neskladju z zahtevami konservatork. Namesto soglasja nam je ZVKDS posredoval dopis, v katerem sklicuje ponoven sestanek, ker obstajajo nedorečenosti pri projektu.

Ker sem za projektiranja in usklajevanja porabil na stotine ur in ker je kranjski ZVKDS na vsak način želel ustvariti nekakšen cenen surogat grajskega stolpa, sem se konec oktobra 2020 obrnil na generalnega direktorja republiškega Zavoda za spomeniško varstvo arhitekta Jerneja Hudolina. Med drugim sem mu v pismu zapisal:

»Obstoječa zgradba na Malem gradu z imenom Stražni stolp je nastala v letih od 1982 do 1992 in je povsem avtorsko delo. To je dejstvo, ki ga ne more nihče izpodbiti.

Avtorsko delo opredeljujejo novi kamnito-betonski zidovi, ki so sicer zgrajeni na renesančni tlorisni zasnovi, zaobjemajo pa zidne ostaline, ki se nahajajo od 1,1 m do 5 m pod vrhom novih zidov in so povsem obbetonirane. Avtor teh novih zidov je arh. Bojan Schlegl (1982/83). Avtor 1,5 m visokega dilatacijskega pasu (betonski slopi, jeklena konstrukcija) in strehe (lesena konstrukcija) pa sem jaz in nihče drug (1991/92). Ker je bil prvotni izgled objekta popolna neznanka, so pri izoblikovanju arhitekturne interpolacije sodelovali eminentni slovenski umetnostni zgodovinarji. Odločili so se za sodoben pristop izvedbe strehe z vmesno zastekljeno dilatacijo.«

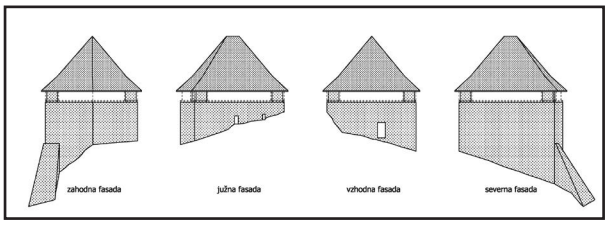

Stolp po izvedbi strehe leta 1992

Stolp 23. oktobra 2021

Kot nesporni avtor današnje podobe Stražnega stolpa bi torej moral imeti v skladu z Zakonom o avtorskih in sorodnih pravicah izključno pravico, da se uprem skazitvi in vsakemu drugemu posegu v svoje delo.

V nadaljevanju pisma sem direktorja republiškega Zavoda za spomeniško varstvo opozoril na zastarel princip ureditve Stražnega stolpa, ki ga uvajata konservatorki. Njun princip se opira na romantično restavratorstvo 19. stoletja, saj je pristop z dodajanjem kvazihistoričnih elementov, ki niso nikdar obstajali, neprimeren za današnji čas in zavaja obiskovalce o tem, kakšna naj bi bila nekdanja podoba grajskega objekta.

Sodobni principi prenove spoštujejo prispevke vseh časovnih obdobij tako, da se novi arhitekturni elementi skladno dopolnjujejo z obstoječo strukturo, vendar se nedvoumno ločijo od starega. To je osnovno načelo dunajske konservatorske stroke, katere utemeljitelj pri nas je bil France Stele in po katerem se danes izvajajo prenove spomeniško zaščitenih objektov tako pri nas kot po svetu.

Zapisal sem še, da novi kulturnovarstveni pogoji, ki jih je spisala odgovorna konservatorka, izražajo popolno nespoštovanje slovenske umetnostnozgodovinske, konservatorske in arhitekturne stroke, ki je izoblikovala temeljna izhodišča za arhitekturno oblikovanje Stražnega stolpa.

Jernej Hudolin, direktor republiškega Zavoda za spomeniško varstvo, je kasneje veliko pripomogel k temu, da smo kljub neomajnim stališčem konservatork na ZVKDS Kranj uspeli realizirati projekt zastaklitve Stražnega stolpa, čeprav se kršitvi avtorstva nismo mogli izogniti.

Konec novembra, torej skoraj 40 dni po oddaji vloge za četrti projekt, smo od ZVKDS Kranj prejeli odločbo, da se zahteva investitorja za izdajo kulturnovarstvenega soglasja za zasteklitev Stražnega stolpa zavrne. V odločbi se ZVKDS Kranj sklicuje na neopredeljen tip lesnega vijaka, s katerim bo leseni opaž pritrjen na podkonstrukcijo. Torej na tip lesnega vijaka na fasadi, ki ga človeško oko z Glavnega trga sploh ne more zaznati. Vse ostale obrazložitve, s katerimi je ZVKDS zavrnil izdajo kulturnovarstvenega soglasja, so bile bolj ali manj nesmiselne, niso imele zveze s kulturno dediščino ali pa so bile neresnične.

Sredi decembra sem na Javni zavod Republike Slovenije za varstvo kulturne dediščine vložil pritožbo na odločbo ZVKDS Kranj. V začetku februarja 2021 je Javni zavod moji pritožbi oziroma pritožbi investitorja ugodil. S tem se je odločba ZVKDS Kranj razveljavila, četrti projekt zasteklitve pa je pridobil pozitivno kulturnovarstveno soglasje.

Po dolgotrajnih pogajanjih z ZVKDS OE Kranj, ki so trajala več kot osem mesecev, sem končno dosegel, da se obstoječe odprtine Stražnega stolpa na Malem gradu lahko zasteklijo. Žal pa je konservatorkama ZVKDS Kranj uspelo doseči, da bo zasteklitev pretežno zaprta z lesenimi zastirali, ki bodo onemogočala atraktivne panoramske razglede iz stolpa.

Gradbena in obrtniška dela, ki jih je izvajal gradbenik Jagodic iz Kamnika, so se pričela v juniju in zaključila konec avgusta 2021. Na obstoječe kamnito ležišče so bili nameščeni stropniki, ki so pred tridesetimi leti tesarjem služili kot gradbeni oder, na stropnike je bil položen slepi pod, po obodu stolpa je bil izveden betonski venec in nameščena je bila panoramska zasteklitev.

Povsem na koncu so morali izvajalci na zahtevo ZVKDS Kranj dodati še lesena zastirala in razgledni stolp se je spremenil v grajski konstrukt.

Novembra 2021 mi je Občina Kamnik izdala dovoljenje, da smo z Dušanom Sterletom, Goranom Završnikom in Noahom Charneyem v Stražnem stolpu pripravil likovno-arhitekturno razstavo, s katero smo celotnemu mestu pokazali, kakšen bi moral biti videz Stražnega stolpa.

Slika »Gledalci« se je po skorajda četrt stoletja vrnila na Stražni stolp, tokrat v njegovo notranjost, vendar razkosana, kot sta konservatorki razkosali pogled iz stolpa. V okviru instalacije smo začasno odstranili lesena zastirala na severni strani stolpa. S tem smo spustili svetlobo v stolp in obenem odprli obiskovalcem razstave čudovit pogled na Glavni trg s Kamniškimi Alpami v ozadju. Umetnostni zgodovinar Noah Charney je na otvoritvi povedal:

»Avantgardni umetniki so razkrivalci, ki ustvarjajo dela, katera najbrž ne bi smeli, saj jih mnogokrat spravljajo v težave. Vendar nam ravno tovrstna dela odpirajo nove poglede na svet. In tu imamo dobesedno nov pogled, ki nam ga je omogočil arhitekt, ki je bdel nad razvojem tega razglednega stolpa. Po določilih spomeniške službe stolp sploh ne bi smel imeti nobenega razgleda, pravzaprav bi moral biti brez oken. Vendar to ne bi imelo nobenega smisla, pa čeprav bi bil to najbolj nenavaden razgledni stolp. Potem je prišlo do kompromisa, da se pred okna namestijo lesena zastirala, kar pa je zgodovinsko popačeno. Spomeniška služba je zahtevala, da so zastirala fiksna, vendar jih je Schlegl v okviru tega briljantnega konceptualnega dogodka odstranil. Pri tem mi je najbolj všeč, da imamo po zaslugi Tomaža danes čudovit razgled, kar je osnovni namen razglednega stolpa. Žal pa je to le začasna umetniška inštalacija, ki jo lahko doživljamo le omejen čas. Po zaključku razstave se bodo pred ok-

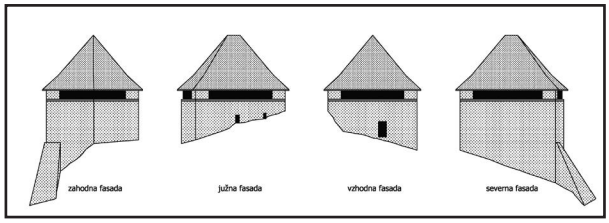

Stolp po projektu iz leta 2010

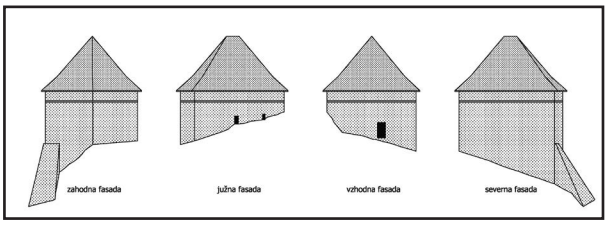

Stolp po novih kulturnovarstvenih pogojih iz leta 2020

Stolp pred namestitvijo zastiral

Pogled iz stolpa pred namestitvijo zastiral

Pogled iz stolpa po namestitvi zastiral

Stolp po namestitvi zastiral

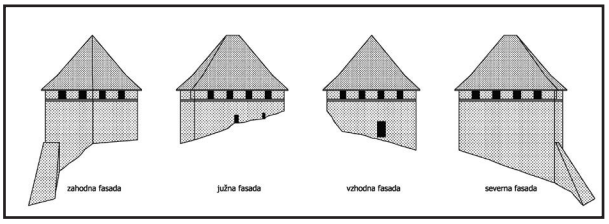

Stolp po kompromisni varianti iz leta 2021

na spet namestila zastirala in čudovit razgled bo ponovno razkosan. Že mora biti tako. Zato imamo danes poseben trenutek, uživajte v razstavi, uživajte v pogledu, dokler lahko.«

V okviru umetniškega performansa sem torej uničil »uradni« videz Stražnega stolpa, vendar sem ga lahko uničil le za določen čas. Ayn Rand je že leta 1943, pred skorajda osemdesetimi leti, v knjigi *Izvir* ubesedila moje razstavo:

»Uničil sem ga, ker nisem imel druge izbire, saj je bil dvakratna pošastna spaka: po obliki in namenu. Uničiti sem moral oboje. Obliko je iznakazila dvojica posrednikov, ki sta si vzela pravico, da spreminjata tisto, česar nista ustvarila in čemur nista kos. To jima je bilo dovoljeno zaradi splošno razširjenega prepričanja, da altruistični namen zgradbe presega vse ostale pravice in da se zato temu ne sme upreti.

Zakaj so zgradbo iznakazili? Brez razloga. Taki posegi so vedno nepotrebni, razen če ne gre za samovšečnost posrednikov, ki sta prepričana, da imata pravico do vsakršne lastnine, duhovne ali materialne. Kdo jima je to dovolil? Nihče iz velike množice uradnikov. Nikomur ni bilo niti toliko mar, da bi to dovolil ali prepovedal. Nihče ni bil odgovoren. Nihče ne bo za to polagal računov. Tako je pri vseh kolektivnih dejanjih.«

K sreči sem si prilastil toliko avtorske svobode pri izdelavi detajla pritrditve, da se zastirala lahko povsem enostavno odstranijo. Morda pa se bo nekoč našel kdo, ki bo znal pogledati onkraj plank in bo odstranil zastirala z vseh fasad ter tako osmislil razgledni stolp. Takrat bo Stražni stolp takšen, kot ga je utemeljila slovenska umetnostnozgodovinska stroka in kot si ga je nekoč zamislil moj oče, Bojan Schlegl, arhitekt in konservator na Zavodu za spomeniško varstvo.

Opomba

S tem člankom nisem želel napisati strokovne razprave, zato nisem navajal virov in literature. Želel sem le opisati kronološki potek del na Stražnem stolpu, predvsem pa vlogo mojega očeta, Bojana Schlegla, pri njegovi ureditvi. Kronologija temelji pretežno na zapisnikih, ki se nahajajo bodisi na Zavodu za spomeniško varstvo, na Občini Kamnik, v arhivu mojega očeta ali pa v mojem osebnem arhivu. Podlaga za opis dogodkov v zadnjih dveh desetletjih pa je zapisana predvsem v elektronskih sporočilih.

Goran Završnik[1]
Dom kulture Kamnik
goran.zavrsnik@gmail.com

Kamniška kultura v času pandemije kovid-19

Že pred novoletnim praznovanjem leta 2020 so se po svetovnih medijih začele širiti novice o nenavadno silovitih okužbah, nekakšni novi gripi, ki so jo najprej prepoznali v kitajskem mestu Vuhan, od koder se je v nekaj mesecih bliskovito razširila po celem svetu. Do sedaj je zahtevala več kot 5 milijonov življenj.

Zapisano se bere kot distopična srhljiva drama, a je, žal, do zadnje besede resnična in nihče ne ve, kdaj bomo prišli do zadnjega poglavja. Namen članka o kamniški kulturi v času pandemije pa ni obupavanje nad neusmiljenostjo virusa, ki, poleg tega, da jemlje življenja, do temeljev pretresa medčloveške odnose, ampak prav nasprotno. Je zapis, kako je kultura, temelj človeške civilizacije, našla poti, da je tudi v času popolnega zaprtja našla pot do ljudi.
Ključne besede: pandemija kovid-19, kultura, Kamnik

Before the New Year celebrations in 2020, news began to spread throughout the global media about unusually terrible infections, a kind of new flu, which was first discovered in the Chinese city of Wuhan, from where it spread rapidly around the world in a few months. It has claimed more than 5 million lives to date. It reads like a dystopian drama, but it is, in fact, true to the last word, and no one knows when we will get to the final chapter. The purpose of the article on the culture of Kamnik during the pandemic is not to despair over the ruthlessness of the virus, which, in addition to taking lives, has shaken the very foundations of human relations, but quite the opposite. It is a record of how culture, the pillar of human civilization, found a way to survive, that even in times of complete closure, culture found its way to the people.
Key words: Covid-19 pandemic, culture, Kamnik

Prolog

Ker se virus prenaša po zraku, je bilo treba že takoj na začetku preprečiti stike med ljudmi. Poleg ostalih dejavnosti je to veljalo tudi za vse kulturne prireditve. Zadnja večja javna kulturna prireditev na prostem pred prvo zaporo je bil tako pridenmožičevski Kamniški pustni karneval 25. februarja, zadnji koncert v Mladinskem centru Kotlovnica pa, prav simbolično, glasbeni zasedbi Čao, Portorož in lokalni China Traffic 6. marca 2020.

Prvo dejanje[2], marec–maj 2020

Po začetnem šoku, ko so bile od 7. marca odpovedane vse prireditve, pa tudi vaje posameznikov in društev, saj so vse kulturne inštitucije zaprle svoja vrata, se je zgodil prvi premik. Na pobudo in v organizaciji KD Priden možic je Občina Kamnik v sodelovanju z Domom kulture Kamnik, Medobčinskim muzejem Kamnik in Knjižnico Franceta Balantiča vsak dan v marcu in aprilu objavljala dnevno ažuriran seznam aktualnih kulturnih spletnih dogodkov iz Slovenije in tudi tujine. Pod zavihkom Izberite si svoj kulturni dogodek so tako spletni obiskovalci našli uredniški izbor najrazličnejših kulturnih vsebin, ki so v tem času prvič zares prišle do izraza. Hkrati pa se je pokazalo, da tudi najmočnejše slovenske kulturne institucije in nevladne organizacije, razen redkih izjem, nimajo kvalitetno posnetih gledaliških predstav in koncertov, saj za to, razen za arhivske namene, ni bilo prave potrebe. Na tem mestu je pobudo prevzel Mladinski center Kotlovnica, ki je z ustrezno tehnično opremo za snemanje in spletno pretakanje videa ter z dodatnim izobraževanjem ekipe že 21. marca izpeljal prvi spletni dogodek – Svetovni dan poezije, ki je odprl celo serijo dogodkov pod skupnim imenom Kotlovnica ONLINE.

> Prvi v seriji Kotlovnica ONLINE dogodkov. Dajte Netflix na pavzo, vrnite se s sprehoda, pustite otrokom, da sami rešujejo domače naloge, prenehajte si že za trenutek odpirati čakre, kajti pozor, prihaja poezija! Vstopnina: 1 lajk ali šer!

Takole je MC Kotlovnica vabila gledalce k ogledu spletnih vsebin, ki so povezovale lokalne ustvarjalce in različne, tudi mednarodne, goste z lokalno spletno publiko.

Temu dogodku je do maja 2020 sledilo še precej podobnih: Risanje stripov na daljavo, Sobota zvečer early night show, Kickoff Variete Online, bralna online uprizoritev drame PANJ avtorice Tjaše Mislej v izvedbi društva Oksimoron. To obdobje pa se je zaključilo s spletnimi koncerti skupin Echoes in Spock Studios na odru Doma kulture Kamnik. MC Kotlovnica je na ta način pokazala, da se lahko tudi po spletu pretaka lokalna kreativnost, da mladina ni pasivna, nasprotno, da se ne bo zlahka predala nekakšni *novi realnosti,* izrazu, ki se je v tistem času vedno pogosteje pojavljal v poročanju medijev.

Kljub strogim protikoronskim ukrepom pa je na pobudo in v izvedbi KD Priden možic prišlo tudi do dveh kulturnih intervencij v javnem prostoru: razstava avtorja Dušana Sterleta, ki je bila aprila napol gverilsko obešena v Samčev prehod, in umetniška inštalacija Klavir, ki so ga člani Priden možica s pomočjo Nine Koželj in Mance Kemperl postavili na Glavnem trgu kot opomin, da ne smemo pozabiti na kulturo.

Pomembno pobudo, ki je v teh resnično težkih mesecih spodbujala ustvarjalnost, je dala Knjižnica Franceta Balantiča, ki je zbirala in na svoji spletni strani predvajala pravljice v najrazličnejših izvedbah, ki so jih doma ustvarjali različni kamniški pripovedovalci

1 Kulturni menedžer, koordinator kamniške kulture.

2 Obdobja epidemije se uradno delijo na valove, od prvega do trenutno petega vala, glede na intenzivnost okužb in mutacijo virusa. Avtor je zaradi narave članka izbral poimenovanja različnih obdobij po vzoru gledališke predstave, ki pa ne sovpadajo z uradnimi oznakami.

in performerji, Medobčinski muzej Kamnik pa je na spletni strani objavljal kratkočasne novice in zanimivosti z muzejskega področja.

Prvi odmor, junij–september 2020

V tem obdobju je prevladovalo mnenje, da se svet vrača v stare tirnice. Slovenija je to obeležila s simboličnim preletom ameriških vojaških letal, odgovor pridnih kamniških kulturnikov pa je bilo istočasno simbolično lansiranje protiletalske rakete iz dvorca Katzenberg. Kljub takšnim in podobnim anomalijam pa je bil čas prežet z optimizmom. 23. maja 2020 je Majda iz Mengša (karizmatični lik agresivne mirovnice v izvedbi Anje Bezlove) v parku Evropa uprizorila prvo javno gledališko prireditev po lockdownu pod izjemno ostrimi pogoji druženja v javnih prostorih, ki so veljali v tistem času. A kmalu zatem je bilo v organizaciji Doma kulture Kamnik, Knjižnice Franceta Balantiča, Glasbene šole Kamnik in Mladinskega centra Kotlovnica v atriju mekinjskega samostana, v Domu kulture Kamnik in na dvorišču gostišč La Pinjata, Korobač in Gostilna Repnik izpeljanih več kulturnih dogodkov v živo, seveda pod strogimi omejitvami glede števila in medsebojne oddaljenosti gledalcev: Duet Vroča župa, Kresne pravljice, Stand Up večer kamniških komikov, literarni večer z Ano Schnabl, zaključni večer solistov Glasbene šole Kamnik, Glasbeni večer Matica Smolnikarja z gosti, Gašper Selko in Neža Blažič z zvočno-gibalno predstavo in še kaj bi se našlo.

Še bolj pogumni so bili organizatorji kulturnih dogodkov v juliju 2020, ko je na Glavnem trgu v Kamniku gostoval festival Ana Desetnica s premiero koprodukcijske predstave Kulturnega društva Priden možic in Ane Monro Zadnji ulov, povabilu pa so se odzvale tudi skupine Čupakabra, Globus Hystericus in lokalni plesni klub Šinšin.

Zavod za turizem, šport in kulturo (ZTŠKK) je julija 2020 pogumno izpeljal tako imenovane Kul petke, tradicionalne poletne prireditve v parku Evropa, ki združujejo kulinariko in kulturo. Z nekaj iznajdljivosti ekipe ZTŠKK in varnostne službe se je dalo rešiti na prvi pogled nemogoče logistične zagate glede razporeditve sedišč, vstopnih in izstopnih točk, obveznega razkuževanja ob vstopu in podobno. Njihovo dobro prakso je v avgustu povzel in nadgradil tradicionalni kamniški poletni festival Kamfest, ki je na šestih prizoriščih ob upoštevanju vseh ukrepov (obvezna sedišča, obvezna metrska razdalja med sedišči, razkuževanje ob vstopu, ločen vhod in izhod s prizorišča, obvezne maske na poti do sedišč) v 9 dneh kljub vsemu privabil več kot 15.000 obiskovalcev. Dobrim zgledom je sledil tudi Križnikov pripovedovalski festival, sicer prestavljen z junija na konec avgusta, a vendarle uspešen in, glede na razmere, dobro obiskan tako v Motniku kot na dislociranih lokacijah v Kamniku.

Tudi v Termah Snovik in Eko Resortu so v tem času pripravili nekaj komičnih gledaliških večerov in koncertov.

Ob 100. obletnici koroškega plebiscita je Medobčinski muzej Kamnik v sodelovanju z Društvom general Maister Kamnik in v izvedbi ŠDK Sela na Šutni pripravil razstavo o omenjenem dogodku in prvo slovensko izvedbo enodejanke dr. Izidorja Cankarja Plebiscit. Tudi ta dogodek je bil skrbno organiziran ob upoštevanju že prej omenjenih protikoronskih ukrepov.

Tik pred ponovnim zaprtjem javnega življenja je bila v samostanu Mekinje v organizaciji Društva sv. Jakoba predstavljena knjiga Marije Klobčar *Poslušajte štimo mojo* o potujočih pevcih na Slovenskem, Jani Kovačič, Ljoba Jenče in Domen Marinčič pa so ob tem izvedli tudi priložnostni koncert. Konec septembra so v Kreativni četrti Barutana ob že zaostrenih ukrepih gostovali postrockerski Shadow Universe, Dom kulture Kamnik pa je poskušal ob vedno bolj očitnih napovedih novega zaprtja kulturnih dvoran izpeljati gledališke abonmaje. Zadnja izvedena predstava na velikem odru je bila Cirkus na Mesec – Rose v vesolju, naslednji dan, 16. oktobra, pa je ekipa MC Kotlovnica že odpovedala koncert obetavne mlade kamniške indie rock skupine Before Time.

In smo bili spet na začetku.

Drugo dejanje, oktober 2020–maj 2021

Če je prvo dejanje preveval strah pred neznanim virusom, je bilo drugo dejanje kakor vožnja z vlakom, za katerega nismo prepričani, če strojevodja ve, kako hitro lahko pelje v ovinek. A smo tudi tega kulturno preživeli. In se sem ter tja celo zabavali, vsekakor pa se veliko novega naučili. Če je na začetku epidemije Mladinski center Kotlovnica še kupoval opremo za spletne videoprenose in je ekipa dneve in dneve preživela v iskanju različnih tehničnih rešitev, tokratno zaprtje ni presenetilo kamniških kulturnih ustanov.

Prvi in hkrati najodmevnejši spletni projekt je bil Kamera teče!, skupno delo Kulturnega društva Priden možic, MC Kotlovnica in Doma kulture Kamnik. Učitelji kamniških osnovnih šol so v prostorih Doma kulture Kamnik snemali in pripravljali pouk na daljavo, ki je bil v tistem času edina možna oblika pouka. Projekt je bil medijsko odmeven, kot svetlo točko v sicer težkih dnevih ga je pokomentirala tudi voditeljica Odmevov na RTV Slovenija. Na podoben način je potekalo sodelovanje tudi s kamniškimi kulturnimi društvi, Glasbeno šolo Kamnik, Gimnazijo in srednjo šolo Rudolfa Maistra, samostanom Mekinje in nenazadnje tudi z Občino Kamnik. Vse se je dokončno preselilo na internet. Koncerti, gledališke predstave, celo razstave in proslave. Ne samo v Kamniku, tudi drugod so bili gledalci zgolj doma, videoekipe pa so jim poskušale prenesti kulturni dogodek na domači zaslon.

V takem vzdušju je potekala tudi proslava ob kulturnem prazniku februarja 2021. A je spletni proslavi naslednji dan spet sledila noviteta – Kamniški kulturni maraton na pobudo KD Priden možic in v izvedbi Doma kulture Kamnik in MC Kotlovnica. Več kot 30 sogovornikov s polja kamniške kulture se je zvrstilo pred tremi gostitelji. Vsak je imel dobrih pet minut, gostitelji pa so se izmenjali na dve uri. Tako smo v dobrih sedmih urah dobili, posneli in objavili številna razmišljanja, ideje in prakse kamniških kulturnikov, ki so še danes na voljo na spletni platformi YouTube. Zagotovo projekt, ki ga brez izredne situacije ne bi bilo. Tako pa se mu je na pobudo ekipe Doma kulture Kamnik že čez dober mesec pridružila še ena spletna oddaja v

Festival uličnega gledališča Ana Desetnica v Kamniku, junij v koronskem letu 2020. Ena od predstav je bila tudi Počivajte v miru v izvedbi KD Priden možic. (Foto: Luka Draskobler)

živo: Kamniške diagonale, ki so kulturnikom dodale še športnike in turistične delavce. Na 14 dni je celotna ekipa Zavoda za turizem, šport in kulturo tako producirala spletno oddajo v živo, kjer so se trije voditelji izmenjaje pogovarjali, navadno s tremi gosti z omenjenih področij.

Tudi kamniški karneval je Kulturno društvo Priden možic s pomočjo cirkuške skupine Čupakaba in informativnega portala Kamnik info izvedlo kot spletni dogodek, čeprav so se hoduljarji Čupakabre čisto zares sprehajali po praznih kamniških ulicah. Vseeno se je nabralo nekaj mimoidočih, na spletu pa si je dogodek ogledovalo več kot 20.000 obiskovalcev. Saj ni res, pa je!

A v slovenskem kulturnem prostoru je začelo počasi vreti. Zdaj so se na okope postavili tudi javni kulturni zavodi in v skupni vseslovenski akciji Pet pred dvanajsto pozvali odločevalce, naj imajo vendarle v mislih tudi prazne kulturne dvorane. V Kamniku se je tej pobudi, ki je prišla iz Narodnega doma Maribor, odzval Dom kulture Kamnik in v sodelovanju z Mestno godbo Kamnik kljub dežju 29. aprila izpeljal krajši protestni koncert na Glavnem trgu. A v deželo je prihajalo poletje, MC Kotlovnica je v Domu kulture Kamnik izpeljala Festival svobodne videoprodukcije, mlada fotografinja je imela razstavo v Kreativni četrti Barutana, Gašper Selko X.U.L. pa nastop na Muzejski noči. Spet je optimizem preplavil dolino Šentflorjansko, a tokrat brez zmagoslavnih preletov ameriških letal. Morda bi kdo lahko celo zapisal, da smo v tem težkem letu malce odrasli. O, kako bi se zmotil ...

Drugi odmor, junij–avgust 2021

Drugo koronsko poletje je bilo skorajda na las podobno prvemu. A če je leto nazaj ekipa Doma kulture Kamnik še precej sramežljivo organizirala nekaj dogodkov, je bil junij 2021 v znamenju velikega zunanjega odra v Samostanu Mekinje, kjer se je v dobrih treh tednih zvrstilo nekaj izjemnih, predvsem pa zelo raznolikih prireditev: od koncerta Mie Žnidaršič in letnega koncerta MePZ Odmev do različnih podelitev, osnovnošolske valete in proslave ob dnevu državnosti. V mestu je gostoval shod slovenskih žonglerjev, uličnifestival Ana Desetnica, vrnili so se Kul petki in Kamfest in Križnikov festival. Za obiskovalce pa se je to poletje zgodila pomembna razlika. Če smo poleti 2020 organizatorji na vhodih skrbeli zgolj za to, da so si vsi razkužili roke, nosili masko do sedišča in ne premikali stolov, smo morali poleti 2021 nekaterim obiskovalcem preprečiti vstop na prizorišče. Ker niso imeli potrdila, da so se testirali, cepili ali preboleli virus. Zloveščim kraticam PVC, PCG, PTT in PST se je pridružila še do sedaj največja razdiralka našega malega naroda: PCT (Prebolel, Cepljen, Testiran).

Za veliko večino kamniških kulturnikov, predvsem profesionalnih organizatorjev prireditev, lahko z vso odgovornostjo zapišem, da so pogoj PCT izpolnjevali od samega začetka uvedbe, saj v nasprotnem primeru ne bi mogli normalno opravljati svojega dela. Bolj ali manj enako lahko rečemo za nastopajoče in druge umetnike. A težave so nastopile pri gledalcih, saj so nekateri, predvsem na družbenih omrežjih, javno pozivali k bojkotiranju kulturnih prireditev. Tudi v Kamniku.

Tretje dejanje, september 2021–januar 2022[3]

Kulturne dvorane so kljub delnemu zaostrovanju ostale na pol odprte. To pomeni, da so nam odločevalci dovolili do polovice napolniti naše sedežne kapacitete, prepovedane pa so ostale pogostitve in podobne dodatne dejavnosti. A je že to mnogo bolje kot leto dni nazaj.

Zaradi neodložljive prenove Doma kulture Kamnik se je začetek abonmajske sezone zavlekel v januar 2022. Kljub temu je Dom kulture Kamnik od decembra 2021 gostil več velikih dogodkov, tudi praznične koncerte Mestne godbe Kamnik in Simfoničnega orkestra Domžale-Kamnik. Oba sta pokazala, da sta uspešno preživela mesece brez vaj.

Uspešno sta pandemijo, čeprav je še ni konec, a vsaj do sedaj, preživela dva velika kamniška kulturna zavoda. O Knjižnici Franceta Balantiča je bilo v članku zapisanega že veliko, saj je praktično ves čas od začetka epidemije ekipa iskala in našla nove možnosti za spodbujanje bralne kulture med občankami in občani in še mnogo več. A tudi Medobčinski muzej Kamnik je opravil izjemno delo. Del dejavnosti so preselili na splet, kjer še vedno najdemo številne spletne razstave, vsakič, ko jim je bilo to dopuščeno, pa so v svoje prostore vabili nove obiskovalce. Zanimiv razvoj je doživel tudi projekt Pot smodnika in tovarištva, ki je plod sodelovanja s KD Priden možic, saj je med pandemijo dobil kako novo mutacijo, primerno času: verzijo za ekonomsko srednjo šolo. Pa tudi 60. obletnico delovanja so zabeležili.

Prav tako med pandemijo ni utrpel nobene škode edini kamniški festival »stare« glasbe – Musica Aeterna v organizaciji OI JSKD. Koncerti v mekinjski cerkvi so bili odlično ocenjeni in festival je na dobri poti, da se (ponovno) zavihti ob bok težkokategornikom.

A na tem mestu je treba omeniti, da čaka težka pot nazaj na vrh še nedolgo nazaj največji in najpre-

3 Ker je *Kamniški zbornik* izšel septembra 2020, se na tem mestu tudi konča zadnje opisano obdobje kamniške kulture v času pandemije. V resnici pa pričakujemo, da bo to zadnje »dejanje« ali, uradno, peti val trajalo še do maja 2022.

Mladinski center Kotlovnica je bil od samega začetka epidemije glavno gibalo javne spletne produkcije. Na sliki Gašper Selko, Matic Maček, Iztok Zver in Eva Guerrero Robles, prostovoljka iz Španije v okviru evropskega mobilnostnega programa ESC, med pripravo za spletno oddajanje v živo marca 2020. (Foto: Rok Kosec)

poznavnejši kamniški festival: Festival narodnih noš in oblačilne dediščine. Nekaj smole z vremenom še v predkoronskem obdobju, odpoved festivala v letu 2020 in nerazumljiva odpoved večine programa septembra 2021 s strani takrat novega direktorja ZTŠKK, ko so ostali festivali po Sloveniji brez večjih težav izpeljali svoje programe, vse to bo v letu 2022 velik izziv za programsko ekipo tega izjemnega in imenitnega festivala, ki pa je svojo 50. obletnico kljub vsemu obeležil z odlično knjigo *Pokažem se fantu v pisanem gvantu,* monografijo o oblačilni dediščini.

Kako pa korono doživljajo ostali? V Kamniku je vedno več profesionalnih umetnikov in producentov, ki so med korono večinoma sodelovali v prej opisanih projektih, večina od njih pa je tako ali tako delovala tudi izven lokalne skupnosti. Največ škode so zaradi korone utrpeli tisti umetniki, katerih delo je vezano na potovanja v tujino in prireditve na javnih prostorih.

Mekinjski samostan je »na daljavo« izpeljal več koncertov, ki pa so bili izvajani »v živo«. To pomeni, da koncerti niso bili posneti vnaprej in gledalcem na voljo kadarkoli, ampak so se začeli ob določeni, vnaprej napovedani uri. S tem se je do določene mere simuliralo klasično obiskovanje kulturnih dogodkov, čeprav z domačega kavča. Ta način je bil posebej popularen v času drugega velikega zaprtja javnega življenja, od oktobra 2020 dalje. Tako so si »obiskovalci« lahko ogledali koncert popularne mlade izvajalke Ditke, pa Mance Izmailove, v Domu kulture Kamnik pa predstavo Povodni mož in še nekaj koncertov in drugih dogodkov. Treba pa je povedati, da se zares ni obnesel še korak dalje, namreč, da bi spletnim obiskovalcem te dogodke zaračunavali. Tako je hitro postalo jasno, da bo kultura, kljub izjemni prilagodljivosti v spletnem okolju, zares zaživela šele ob koncu epidemije, kajti izjemno pomemben del klasičnega obiska kulturnega dogodka je tudi druženje.

Prav zato čisto drugačno, a veliko in težko izmerljivo škodo zaradi korone trpijo ljubiteljska društva, saj delujejo na bazi druženja, ki pa v teh dveh letih večinoma ni bilo dovoljeno. Zato tudi njihova dejavnost, pa naj bo to petje, gledališče ali ples, še dolgo ne bo dosegla nivoja pred epidemijo.

A na tem mestu je treba povedati, da se je Občina Kamnik izkazala pri dodeljevanju sredstev za kulturne programe in projekte in praktično brez sprememb nadaljevala s sofinanciranjem tako v letu 2020 kot 2021, za leto 2022 pa celo povečala sredstva za ok. 15 %. Tudi uradne proslave, ki so v Kamniku že vrsto let priložnost za nastope lokalnih kulturnih ustvarjalcev, so se, brez izjeme, obdržale skozi celotno koronsko obdobje. Nekatere so bile izvedene »na daljavo«, kar pomeni, da so izvajalci in govorniki snemali svoje dele vnaprej, večinoma posamezno na odru Doma kulture Kamnik, v napovedanem času za proslavo pa je bil posnetek premierno na voljo na uradnih občinskih spletnih straneh in na socialnem omrežju YouTube. Spet druge, t. i. hibridne, so bile sicer javne, za omejeno število udeležencev in hkrati v živo predvajane na socialnih omrežjih.

Epilog

Ob zapisovanju zadnjih besed tega članka, januarja 2022, se zopet skokovito veča število okuženih, tako v Sloveniji kot po celem svetu. Na Kitajskem se pripravljajo na otvoritev zimskih olimpijskih iger, Slovenijo pa čaka t. i. super volilno leto, ko bomo volili tako poslance v Državni zbor kot tudi novo predsednico ali predsednika države, jeseni pa volili ali potrjevali tudi nove svetnike in župane na lokalnem nivoju. Raven kulture v širšem pomenu besede, predvsem raven kulture dialoga, je izjemno nizka, najnižja do sedaj. Iz zapisanega je razvidno, da za to ni krivo pomanjkanje kulturnih prireditev. Ekipe v javnih kulturnih inštitucijah, številni samozaposleni v kulturi in nevladne kulturne organizacije so se, tudi s pomočjo dobro razvite mobilne tehnologije, zgolj v nekaj mesecih prilagodili novim razmeram in se, ko se je stanje med samo epidemijo za kak mesec ali dva izboljšalo, spet prilagodili nazaj na utečene oblike javnih prireditev, tako da se število profesionalnih kulturnih prireditev v Kamniku predvsem v letu 2021 ne razlikuje bistveno od nekoronskega obdobja. Vprašanje pa je, kdo na kulturne dogodke prihaja oziroma jih spremlja pa svetovnem spletu. Imamo dovolj posluha za obstoječe ljubitelje kulture, obstoječe obiskovalce? In, predvsem, ali znamo ustvarjati nove ljubitelje kulture, nove obiskovalce kulturnih prireditev? Novo občinstvo. Je hoditi na kvalitetne kulturne dogodke, ki večinoma razširjajo obzorja, spodbujajo dialog in samorefleksijo in kreativnost posameznika in celotne družbe, sploh še aktualno? Moderno? In, po drugi strani, se bomo čez dve leti v novi številki *Kamniškega zbornika* spraševali, kaj je v novi kulturi sploh še sprejemljivo? Bomo zgrešili markacijo in posledično iz mesta, ki danes še stremi k vrhovom, postajali vedno bolj kvazivsevedna, malomeščanska, lumpenproletarska, vitkopodjetniška in kvazikunstlerska kloaka?

Seveda ne. Iz prej zapisanega je očitno, da so pogoji za delo na področju kulture v Kamniku dobri, celo zelo dobri. In da je kultura preživela.

Pavle Pibernik[1]
Polčeva pot 11, Kamnik
Pavel.pibernik@amis.net

Aleš Sluga[2]
Žale 11a, Kamnik
podobar.sluga@gmail.com

Helena Valentin Konjedic[3]
helenavalentin@yahoo.it

Obnova glavnega oltarja v župnijski cerkvi Marije Vnebovzete v Mekinjah pri Kamniku ob 300-letnici njegove postavitve[4]

Prispevek predstavlja zgodovino obnov baročne cerkve v Mekinjah, naslednice starejše gotske cerkve. V obdobju 1682–1720 je bila cerkev povečana in barokizirana. Leseno opremo je izdelala kamniška frančiškanska delavnica. Leta 1875 je bila ustanovljena samostojna župnija Mekinje, naslednje leto pa je potekala prva obsežna prenova cerkve. Obnova, zlasti oltarja, tabernaklja, in sprememba marmoracije sta bili izvedeni leta 1901. Naslednje prenova glavnega oltarja, predvsem čiščenje, je potekala leta 1937 in 1938. 2016 pa se je zaradi precejšnjih poškodb začela štiriletna obnova glavnega oltarja, ki se je končala ob 300-letnici barokizacije. Obnovo oltarja je izvedel restavrator Aleš Sluga. Oltarno sliko Marijino vnebovzetje je restavrirala Helena Valentin Konjedic.
Ključne besede: cerkev Marijinega vnebovzetja v Mekinjah, zgodovina obnov, obnova glavnega oltarja, obnova oltarne slike

The article presents the history of restoration works on the Baroque church in Mekinje, the successor to its ancient Gothic variant. In the period between 1682 and 1720, the church was enlarged and designed in a Baroque style. The wooden equipment was made by the Franciscan workshop in Kamnik. In 1875, the independent parish of Mekinje was founded, and the following year the first extensive renovations of the church began. Renovations of the altar, tabernacle and alteration to the marble were carried out in 1901. The next renovation of the main altar, especially cleaning, took place in 1937 and 1938. In 2016, due to significant damage, a four-year renovation of the main altar took place, which ended on the 300th anniversary of the church's transformation to Baroque style. The altar was restored by Aleš Sluga. The altarpiece of the Assumption of Mary was restored by Helena Valentin Konjedic.
Key words: Church of the Assumption of Mary in Mekinje, history of renovations, renovation of the main altar, renovation of the altarpiece

Uvod

Na lesenem podestu pred antependijem glavnega oltarja v Mekinjah je v intarziji izpisana letnica MDCCXX. Leta 1720 je bila torej barokizacija starejše gotske cerkve iz leta 1456 v polnem razmahu. Dela so potekala pod takratno opatinjo Dorotejo Sidonijo Gallenberg. Zadnje dejanje te skoraj 40-letne obnove mekinjskega samostana in cerkve (1682–1720) je bila nova baročna oprema cerkve z glavnim oltarjem. Vsa lesena oprema (glavni oltar, prižnica, nunski kor, orgelska omara in tudi omare v spodnji in zgornji zakristiji) je izdelala kamniška frančiškanska delavnica v letih 1720–1723. Povečano in prenovljeno mekinjsko cerkev je v prejšnjem stoletju kamniški rojak France Stele v svoji *Topografiji* označil kot eno najlepših prostorskih umetnin na Slovenskem.

Ob 300-letnici te obsežne prenove mekinjske cerkve je župnija Mekinje, ki je nastala po razpustu mekinjskega samostana ob jožefinskih reformah leta 1782, izvedla obsežno restavriranje glavnega oltarja. Leta 2016 se je začela štiriletna prenova, ki se je končala v letu 2020 ob 300-letnici oltarja. Župljani, skupaj z župnikom, so se zavedali pomembnosti in dragocenosti tega enkratnega in največjega oltarja kamniške frančiškanske delavnice. V treh stoletjih je oltar kljub prejšnjim restavratorskim posegom kazal precejšne poškodbe zaradi napada lesnega črva, vlage in starosti. Veliko težavo je predstavljalo komaj zaznavno posedanje oltarne konstrukcije v spodnjem delu zaradi vlage in lesne gobe.

Odločili smo se, da restavriranje oltarja zaupamo izkušenemu kamniškemu restavratorju Alešu Slugi, ki ima dolgoletne izkušnje in za seboj množico odlično restavriranih umetnin. Aleš Sluga je izvedel sondiranje posameznih polihromiranih površin oltarnih delov in inkarnata ter pozlate na plastikah. Hitro so se razkrile prvotne poslikave, predvsem marmorina, ki je bil pozneje (na nekaterih delih vsaj dvakrat) prebarvan z različnimi rjavimi odtenki v imitaciji lesa. Zavod za varstvo kulturne dediščine iz Kranja, predvsem pa konservatorka Maja Avguštin, je na tej podlagi in drugih kazalnikih pripravila konservatorsko-restavratorske smernice. V vseh letih smo z zavodom zelo konstruktivno sodelovali. Prvi korak je bil storjen z zaplinjenjem celotne cerkve z vso leseno opremo vred proti lesnemu črvu in drugim zajedavcem, ki smo ga izvedli septembra 2016.

Oktobra leta 2016 se je začela zahtevna demontaža celotnega oltarja od vrha do tal ter sprotno dokumentiranje in fotografiranje vseh delov ter odvoz prvih delov oltarne konstrukcije v delavnico restavratorja. Po odstranitvi celotnega oltarja je v prezbiteriju ostala samo zidana oltarna menza. Na njenem vrhu so vzidali kamnito ploščo oz. menzo iz peščenjaka kot del nekdanjega gotskega oltarja. V tej oltarni plošči iz 15. stol. so še vidni vklesani križi in prostor za grobek za relikvije. Preden smo začeli postopoma vračati in nameščati restavrirane kose, smo pripravili vse potrebno: najprej podlago oltarja s hidroizolacijo, z restavriranjem kamnitih podbojev obeh vrat v zakristijo, obnovo kamnitega tlaka v prezbiteriju in celotnim pleskanjem prezbiterija. Z enotno barvo je bila prekrita ornamentalna

1 Diplomirani teolog, umetnostni zgodovinar, župnik v Mekinjah.
2 Lesarski tehnik, rezbar, restavrator.
3 Konservartorka, restavratorka.
4 Članek sestavljajo trije ločeni deli. Za vsakim je podpis avtorja.

Obnovljeni glavni oltar v župnijski cerkvi Marije Vnebovzete (Foto: Jože Pavlič)

poslikava oltarne stene, ki je nastala ob obnovi oltarja l. 1901 in je motila učinek monumentalnosti glavnega oltarja. Vsi oltarni deli so bili restavrirani do jeseni leta 2020.

Zgodovina obnov glavnega oltarja

Prva obsežna prenova glavnega oltarja naj bi potekala okrog leta 1876. V *Kroniki mekinjske fare II* župnik Viktor Čadež omenja, da je leta 1876 podobar Tavčar iz Idrije ves veliki oltar pozlatil, ker naj ne bi bil pozlačen, kar pa ne drži, saj so bili oltarji iz časa, ko je nastal mekinjski oltar, pozlačeni. Ta letnica sovpada z ustanovitvijo samostojne župnije Mekinje leta 1875, prej, od razpusta samostana l. 1782, je bila le lokalija. Prvi župnik Janez Eder je verjetno ob nastopu službe želel cerkev in cerkveno opremo prenoviti. Ker je bil glavni oltar star že več kot 150 let, je bil tudi potreben temeljite prenove. Drugih pisnih virov o prenovi ni v župnišču. Ob zadnjem restavriranju pa je restavrator Aleš Sluga ugotovil, da je bil oltar v delih, kjer je bil marmorin, dvakrat prebarvan, prvič verjeto leta 1876 v marmorinu, vendar slabše kakovosti, drugič pa leta 1901, ko so ves marmorin (stebre in polnila na oltarnem nastavku) prebarvali v imitaciji lesa – preflodrali.

V župnijskem arhivu so ohranjeni posamezni zapisi in listine o predhodnih restavratorskih posegih na oltarju. V *Spominski knjigi fare mekinjske za leto 1901* je takratni župnik Franc Rihar opisal obsežno prenovo župnijske cerkve, ki je trajala vse leto. Prejšnji župnik Janez Eder (župnik v Mekinjah od 1875 do smrti 1893) je umrl brez testamenta in zato je cerkvi v Mekinjah pripadla tretjina njegovega premoženja v višini 3000 goldinarjev. Škofijski ordinariat je dovolil polovico vsote porabiti za obnovo cerkve, drugo polovico pa naložiti kot kapital cerkve. Poleg drugega župnik opisuje renoviranje glavnega oltarja in prižnice ter tabernaklja. Pri prenovi so ugotovili, da so v zgornjem delu oltarja tri sonde od štirih, ki so bile vpete v steno, popustile in se je oltar nevarno nagibal naprej. Predvsem ga je motil tabernakelj, ki je bil prenizek, da bi vanj spravil monštranco. Zlatarski in podobarski mojster Andrej Rovšak iz Ljubljane je napravil načrt za nov tabernakelj in z župnikom sklenil pogodbo za restavriranje glavnega oltarja. Julija 1901 so postavili oder in restavrator je *»razdrl oltar in tabernakelj in vzel mnogo angeljev in konzol s seboj v Ljubljano v prenavljanje; posebno angelji pri tabernaklju so bili zelo razbiti.«* Župnik Rihar tudi zapiše, da je bil *»inkarnat na svetnikih in angelih na novo nanesen, ker stari ni bil obstojen, zlato pa je bilo osmojeno«*. Očitno se je barva na nekaterih mestih luščila, pozlata pa je bila zaradi mnogih sveč prekrita s sajami in drugo umazanijo. Par svedrastih in dva para gladkih stebrov, nabrzdana pilastra ter kasetna polnila na oltarnem nastavku so bili do prenove, ki jo je izvedel Andrej Rovšak, vidna v originalni poslikavi kot marmoracija. Očitno je prevladal okus župnika in restavratorja, da sta posebej svedrasta stebra v neprijazno zeleni barvi. Tako so 1901 prvotno marmoracijo spremenili in ves oltar, stebrovje, polnila napravili podobne orehovemu, nekaj tudi hrastovemu in mehagonijevemu lesu. Ves oltar, kot je razvidno iz zapisov, so tudi ostrgali prejšnjih premazov z različnimi laki in prevlekli s temnejšim pajcem, ker se je pred tem kar preveč svetil. Na novo so bili izdelani tudi manjkajoči deli. V spodnjem delu je bil oltar na novo pozlačen, prav tako tudi tabernakelj. Očitno je bil prvotni tabernakelj tudi v spodnjem delu vrtljiv, kakor je še sedaj v zgornjem delu, kjer se izpostavi monštranca, saj župnik Rihar zapiše, da je bila *»na mesto Drehtabernakla ustavljena nova hišica, katero je okoli in okoli obil z železnim plehom pasar Ivan Kregar iz Ljubljane, ki je bil tudi napravil nove lepe tabernaklove vratica in okove okoli«.* Omeni tudi, da je bila Straussova oltarna podoba Marije Vnebovzete umita in osnažena. Dela na oltarju so zaključili 15. septembra z blagoslovom novega tabernaklja. Obnova glavnega oltarja leta 1901 je torej popolnoma spremenila njegovo zunanjo podobo, kjer so odslej prevladovale temno okraste in rjave imitacije lesa, menjaje s pozlačenimi površinami. Restavrator Andrej Rovšak je v odprto knjigo, ki jo na glavnem oltarju drži v roki apostol Pavel, zapisal: *»Prenovil Andrej Rovšak v času, ko je bil župnik Frančišek Rihar 1901.«*

Naslednja prenova glavnega oltarja oz. predvsem čiščenje je potekalo v času župnikovanja Viktorja Čadeža (župnik v Mekinjah 1918–1968) leta 1938. Takrat se je župnija pripravljala na praznovanje dveh novih maš: v letu 1939 Melhiorja Goloba z Brezij in l. 1940 jezuita p. Janka Koncilja z Jeranovega. Natančno in obširno je to obnovo opisal župnik Viktor Čadež v *Kroniki mekinjske fare II,* ki je ohranjena v župnišču. Župljani so se lotili temeljite obnove notranjščine. Cerkev je bila zadnjič prebarvana po potresu l. 1901 z roza barvo, strop pa je bil zadnjič prebarvan po potresu l. 1895 z nežno modro barvo. Videle so se sledi električne napeljave iz l. 1918. Začelo se je zbiranje sredstev in bremena so razdelili glede na premoženje: celozemljaki 300 din, polzemljaki 150 din, četrtzemljaki 50 din, in tako naprej hišarji in gostači. Obnovitvena dela so se začela že jeseni 1937 in nadaljevala leta 1938, ko je potekala tudi obnova glavnega oltarja, ki so jo zaupali kamniškemu podobarju Janezu Klemenu. Z oltarja so odstranili vse kipe in dele, ki so se dali sneti, jih umili in očistili. Pri tem župnik, kritično zapiše, da *»so šele sedaj lahko videli, kako vandalsko je podobar Rovšak iz Ljubljane l. 1901 prenovil veliki oltar. Mesto, da bi kipe strokovnjaško popravil, jih je rokovnjaško pokvaril. Župnik Čadež je ob tem navedel podatek, da je okrog leta 1876 podobar Tavčar iz Idrije ves veliki oltar prezlatil, poprej sploh ni bil pozlačen. Stalo je to baje 1000 Fl. Delal je zelo vestno in porabil toliko zlata, da je baje nazadnje jokal, ko je videl, da bo več izdal kot zaslužil. Romšak je pa enostavno to zlato na več mestih pri kipih dol pobral in ga porabil zase. Ta mesta pa prebarval z barvo. Tako je kip sv. Petra v gubah sivo prebarval, da je izgledal kip, kot da je plesniv. Še grše je zeleno prebarval mestoma kip sv. Janeza evangelista, nekatere druge pa z rdečkasto barvo.«* Zakaj so nastale te pretirane obtožbe, kako je potekala domnevna prenova oltarja podobarja Tavčarja iz Idrije v drugi polovici 19. stol., ko je mekinjski oltar že štel častitljivih 150 let, ni ohranjeno v župnijskem arhivu. Da bi mogel kdo sneti zlato s kipov in ga uporabiti drugje, ni mogoče. Pri zadnji obnovi je restavrator Aleš Sluga sicer omenjene barve odstranil

in, kjer je bilo potrebno, na novo pozlatil. Očitno je podobar Romšak leta 1901 tako pocenil obnovo oltarja in na manj vidnih mestih uporabil barvo in s tem poudaril kontraste na draperijah. Leta 1937 in 1938 so oltar bolj kot restavrirali očistili, zaščitili proti črvom. Za zaščito proti lesnemu črvu so uporabili petrolej, s katerim so od zadaj napojili kipe, nato pa jih prevlekli s firnežem in lanenim oljem. Stebri in drugi nepozlačeni deli so bili politirani, da se nanje ne bi prijemal prah. Oltarna slika je bila umita z milnico. Čadež bežno omeni, da je podobar Janez Klemen iz Kamnika nekoliko pozlatil veliki oltar (nekaj kipov in spodnji del menze). Iz tega je razvidno, da so bile popravljene le očitne poškodbe na kipih in spodnjem delu oltarja.

Pri obnovi l. 1938 se je župnik Viktor Čadež redno posvetoval s Spomeniškim uradom v Ljubljani in prosil za nasvete konservatorja prof. dr. Franceta Steleta, ki je svoje ime zastavil tudi pri Dravski banovini za sredstva v ta namen, ki so bila odobrena v višini 2000 din.

Mekinjskemu glavnemu oltarju, ki zavzema skoraj celotno oltarno steno, smo z restavriranjem ob 300-letnici njegove postavitve vrnili prvotno podobo in lepoto. Posebno pozornost smo namenili restavriranju oltarne slike, ki jo je leta 1719 za mekinjski oltar naslikal slovenjegraški slikar iz družine Straussov Franc Mihael Strauss. Restavriranje je izvedla restavratorka Helena Valentin Konjedic.

Slavje ob zaključku tega obsežnega restavriranja se je zaradi epidemije zamaknilo za eno leto. 24. oktobra 2021 je pri slovesni maši obnovljeni oltar blagoslovil ljubljanski nadškof msgr. Stanislav Zore.

Pavel Pibernik

Celostna obnova glavnega oltarja

Na pobudo mekinjskega župnika Pavla Pibernika smo v letu 2016 pričeli s projektom celostne obnove glavnega oltarja v župnijski cerkvi. Kot restavrator sem bil povabljen k sodelovanju. Povabila in s tem izkazanega zaupanja sem bil seveda vesel, saj je bil to moj največji in najobsežnejši projekt do sedaj. Prvi pogovori z župnikom in Majo Avguštin, odgovorno osebo Zavoda za varstvo kulturne dediščine Kranj (ZVKD), so mi dali trdno zagotovilo, da bomo to obsežno delo s skupnimi močmi uspešno izpeljali.

Jeseni 2016 je ZVKD Kranj potrdil konservatorsko-restavratorski načrt, v katerem sem opisal:
- izsledke sondaže oltarja,
- predvidene restavratorske posege,
- tehnike obnove,
- materiale za obnovo.

V prvi fazi je bil oltar zaplinjen, na ta način so bili uničeni lesni insekti. Ta postopek smo opravili na stoječem oltarju, skupaj z ostalo leseno cerkveno opremo. Sledila je postavitev gradbenega odra, ki je omogočil demontažo oltarja.

S skupino mekinjskih faranov smo oltar v treh dneh brez dodatnih poškodb in nesreč uspešno razstavili. Spodnji del oltarja smo prepeljali k meni domov v delavnico, ostale elemente pa skladiščili v prostorih v cerkvi in s tem ohranili pogoje relativne zračne vlage, kot je bila do sedaj (80-odstotna).

V delavnici sem pričel z obnovo spodnjega dela – menze. Medtem ko so mojstri v cerkvi poskrbeli za hidroizolacijo, betoniranje tlaka in beljenje stene za oltarjem. Na hrbtni strani menze se je pokazalo, da je les močno napadla lesna goba. Zato je bilo potrebno vse nosilno ogrodje menjati z novimi macesnovimi elementi in omogočiti boljšo zračnost. Vsi elementi, novi in stari, so bili zaščiteni proti lesni gobi z borosolom. Vidni del menze je izdelan v tehniki furniranja, kar pomeni, da je na smrekovo osnovo nalepljen orehov furnir v različnih kombinacijah. Kot lepilo so prvotno uporabljali kostni klej, ki je idealna hrana lesnih insektov. Ti so ga večinoma že pojedli in zato je furnir odpadel. Stari furnir sem v glavnem odstranil, označil, osnovo utrdil ter ga ponovno prilepil s poliuretanskim lepilom. Manjkajoče dele sem v isti tehniki dodelal in s staranjem približal prvotnemu videzu. Vse površine iz orehovega lesa so končno obdelane s polituro (šelak).

Sestavni del menze so tudi marmorirana polnila, ki jih od osnove ločijo pozlačene letvice. Na polnilih so bile čez originalno marmoracijo nanesene še 3–4 kasnejše barvne plasti.

Najmlajša plast je bila temnorjava imitacija lesa (floder). Vse nanose, ki so prekrivali prvotno poslikavo, sem mehansko odstranil, utrdil originalno barvo in saniral večje poškodbe od udarcev in lesnih insektov. Končno sem poškodovana področja retuširal z ustreznimi barvnimi odtenki, pri čemer sem uporabljal akrilno tehniko in akrilno zaščito za celotno površino, ki poleg zaščite tudi poudari barve prvotne poslikave. Pozlačene letvice sem zaradi zelo slabega stanja očistil do lesa, utrdil s paraloidom B72 in nanesel 6–7 plasti bolonjske krede. Ko se po večkratnem brušenju in nanašanju novih plasti krede neravnine in poškod-

Primer povrnitve pozlate v prvotno stanje (Foto: Aleš Sluga)

be izravnajo, se nanese poliment (glini podobna snov), zmešan z jajčnim beljakom, ki služi kot vezivo. Na tako pripravljeno osnovo se s pomočjo žganja nanašajo zlati lističi (24-karatno zlato), ki se začasno pritrdijo na podlago, končno pa se površine spolirajo z ahatom.

Prva faza obnove je obsegala vse elemente do podnožja velikih stebrov in konzol, na katerih stojijo svetniki. Ti elementi so ravno tako izdelani v tehniki furniranja v kombinaciji z marmoriranimi polnili in zlatimi letvicami. Konzole, ki nosijo 4 velike svetnike, so bogato rezbarsko izdelane in pozlačene. Vsi ti rezbarjeni elementi so bili zaradi močne poškodovanosti lesa in kredne osnove očiščeni do temelja, utrjena je bila lesena osnova, dodelani manjkajoči elementi (vse skupaj pa pozlačeno). Ko je bil oltar do te faze obnovljen, se je pričela montaža v cerkvi. Pri sedanji postavitvi smo oltar nekoliko odmaknili od stene in s tem omogočili kroženje zraka, kar bo še dodatno preprečevalo nastanek lesne gobe.

V drugi in tretji fazi obnove sem uporabljal enake tehnike kot v prvi fazi: vsi marmorirani elementi so bili očiščeni do prvotne marmoracije in obnovljeni, vsi poškodovani rezbarski elementi dodelani, original utrjen in vse skupaj na novo pozlačeno. Pri nekaterih elementih, kot so štirje veliki kipi, Sveta trojica in angeli, je bilo originalno zlato v tako dobrem stanju, da so bili potrebni samo čiščenje, dozlatitev poškodovanih delov in zaščita celote.

Največji izziv je predstavljala montaža zgornjega dela oltarja. Zaradi višine in teže elementov je bil ponovno postavljen oder, v veliko pomoč nam je bilo tudi dvigalo.

Kot zadnji in najpomembnejši del oltarja je bil obnovljen tabernakelj, ki je v prvotnem sijaju postavljen na svoje mesto.

Ob tem se moram iskreno zahvaliti vsem, ki so kakorkoli pripomogli k uspešni izvedbi vseh del: delavcem za dvakratno postavitev odra, mojstru slikopleskarju za pomoč z dvigalom, vsem faranom, ki so velikodušno pomagali. Na koncu pa hvala Bogu, da se je zahtevno delo na višini srečno opravilo.

Aleš Sluga

Obnova oltarne slike Franca Mihaela Straussa Marijino vnebovzetje

Oltarna slika Marijino vnebovzetje, izdelana v tehniki olje na platnu, je delo priznanega baročnega slikarja Franca Mihaela Straussa. Spodaj ima avtorjev podpis in letnico izdelave: F. M. Strauss CT 1719.

Slikarska rodbina Strauss in kiparska rodbina Mersi sta v 17. in 18. stoletju v Slovenj Gradcu razvili novo umetnostno središče, ki je močno vplivalo na umetniško dogajanje na Štajerskem. Franc Mihael Strauss se je rodil v Slovenj Gradcu 11. septembra 1674. Ko je bil star tri leta, mu je oče umrl, zato sina ni mogel naučiti slikarskih veščin. Svoje slikarske izkušnje je pridobival predvsem v tujini.

Stanje slike ob prevzemu

Ob prevzemu je bila slika v celoti prekrita z debelejšo plastjo nečistoč. Vidne so bile mehanske poškodbe, praske, odrgnine, ... Na nekaterih predelih je odpadla slikovna plast. Ravno na teh mestih pa je bilo videti, da je bila slika v preteklosti že popravljena. Poškodbe so bile pobarvane brez predhodnega kitanja. S tem so poškodbe prekrili, da niso bile tako moteče. Odkrila sem tudi preslikave, ki so bile prej zaradi debeline plasti nečistoč na površini povsem neopazne. Na nekaterih mestih so barvni pigmenti obledeli. Zaščitni sloj laka je bil neenakomeren in skrepenel. Po celotni slikovni plasti so potekale krakelire oz. razpoke.

Kot zanimivost naj omenim, da je bilo na hrbtišču podokvirja po celoti pripeto platno iste vrste in debeline, kot je slika. Platno je domnevno premazano z oljno barvo, zelo pastozno, kar je naredilo hidrofobno površino, ki je preprečevala, da bi vlaga prišla v neposreden stik s sliko, hkrati pa je ščitila hrbtišče same slike pred nalaganjem prašnih delcev in drugih površinskih nečistoč. Najverjetneje je tak način zaščite pripomogel, da je slikovna plast razmeroma dobro ohranila svojo stabilnost.

Nekateri konservatorsko-restavratorski postopki, izvedeni na sliki Marijino vnebovzetje:

- začasna zaščita barvne plasti z lokalnim utrjevanjem;
- Sredstvo je bilo vneseno s pomočjo kapalk, čopiča in injekcij.
- Demontaža platnenih nosilcev iz podokvirja;
- Obe platni sta bili pritrjeni na originalni podokvir s kovanimi žeblji, ki so bili odstranjeni. Ti so na obeh platnih povzročili večje poškodbe zaradi korozije žebljev. Platni na robovih nista mogli več opravljati svoje nosilne funkcije, zato sta bili kasneje ojačani s platnenimi trakovi.
- odstranjevanje površinskih nečistoč na licu;
- Odstranjevanje je vzelo veliko časa. Opravljen je bil test topnosti, ki je pokazal, da je bilo potrebno uporabiti različna sredstva za odstranjevanje raznovrstnih madežev na površini oz. kasneje tudi preslikav.
- odstranjevanje površinskih nečistoč na hrbtišču prekrivnega platnenega nosilca;
- Za to so bili uporabljeni sesalec, ščetka, skalpel (odstranjevanje niti in vozličev na platnenem nosilcu). Na prekrivnem platnu so bili veliki madeži temno rjave barve. Izveden je bil test topnosti. Uporabljena so bila organska topila, polarna in nepolarna, kelati in tenzidi.
- utrjevanje slikovne plasti;
- Zaradi poškodb na barvni in slikovni plasti je bilo potrebno celotno sliko utrditi tako z lica kot s hrbtišča, kar je zahtevalo večkratne nanose utrjevalnega sredstva in večkratne toplotne obdelave. Vosek je bil razredčen in večkrat nanesen, da bi prodrl čim globlje v površino za utrditev barvne plasti, zalepitev slikovne plasti na klejno-kredno podlogo, kjer ta odstopa ali se lušči, ter hkrati izravnavo strešastih razpok na mestih resnejših poškodb.
- tračno podlepljanje.
- Ker so bili robovi platnenega nosilca uničeni zaradi korozije kovanih žebljev, jih je bilo potrebno ojačati z novim platnom.
- Številne poškodbe je bilo potrebno zakitati, na koncu pa retuširati v oljni tehniki kot original z različnimi metodami.
- Zaradi slabega stanja originalnega podokvirja je lokalni mizar izdelal novega.
- Slika je dobila svojo končno podobo po večkratnih nanosih zaščitnega laka.
- Ker je bila avtorjeva namera zaščititi hrbtišče slike s še enim platnom in je ta postopek v letih deloval, je bilo prekrivno platno ponovno pritrjeno na hrbtišče podokvirja.

Helena Valentin Konjedic

Marko Kumer[1]
Poreber 2a, Kamnik
marko.kumer@guest.arnes.si

Gordana Kunaver (1947–1992)

Letos je minilo 30 let od smrti pesnice Gordane Kunaver. Spremni članek k izboru njenih pesmi na kratko povzema njeno življenje in ustvarjanje poezije in radijskih iger. Gordana je avtorica dveh pesniških zbirk in desetih radijskih iger. Nadaljnje ustvarjanje ji je preprečila prezgodnja smrt – dva dni, preden je dopolnila 45 let.
Ključne besede: poezija, radijska igra, Kamnik

This year marks 30 years since the death of poetess Gordana Kunaver. The accompanying article to the selection of her poems briefly summarises her life, poetic creations and radio plays. Gordana is the author of two poetry collections and ten radio plays. Unfortunately, her premature passing two days before her 45th birthday cut her creative career short.
Key words: poetry, radio play, Kamnik

Gordana Kunaver se je rodila 14. aprila leta 1947 v Skopju očetu Rajku, slovenskemu učitelju, in materi Branki, Makedonki, ki jo je spoznal med službovanjem na makedonskem podeželju. Po vojni so namreč učitelje, ki so bili državni uslužbenci, premeščali po celotnem teritoriju nekdanje skupne domovine Jugoslavije. Ko se je družina vrnila v Slovenijo, je Gordana nadaljevala šolanje v Kamniku, kjer so živeli. Obiskovala je kamniško gimnazijo, kjer je tudi začela pesniti. Poezijo je začela objavljati leta 1969 v kranjskem mesečniku za kulturo *Snovanja*, pozneje je svoje pesmi objavljala še v *Tribuni, Problemih, Dialogih* in *Naših razgledih.* Leta 1974 je pri mariborski založbi Obzorja objavila svojo prvo pesniško zbirko *Mali princ velikega veka.* V obdobju med obema zbirkama je napisala cel niz radijskih iger in dramatizacij za Radio Ljubljana oziroma Radio Slovenija. (Na koncu je priložen seznam Gordaninih del.) V sedemdesetih letih 20. stoletja je sodelovala tudi v avantgardni skupini Signum, ki jo je vodil Franci Zagoričnik. Ukvarjali so se s konkretno in zvočno poezijo ter uprizarjali različne happeninge. Izhajali so iz potrebe in možnosti skupnega nastopanja in skupnega prezentiranja rezultatov sorodnih idejnoestetskih izhodišč in usmeritev. Med člani so bili tudi Živko Kladnik, Nejč Slapar, Franci Zagoričnik ter njegova sinova Orest in Egist. Gordana Kunaver je leta 1985 pripravila samostojno razstavo ambientalne konkretne poezije v Galeriji Prešernove hiše v Kranju. Leta 1988 je na festivalu radijskih iger na Ohridu prejela prvo nagrado za svojo ekološko angažirano radijsko igro – feljton *Bela krajina*. Še istega leta – v zori mučnega porajanja slovenske civilne družbe – je pesnica na Metelkovi v Ljubljani propagirala edino revolucijo, ki ji je bila naklonjena – revolucijo rož. Takrat je bila armada ogrožena zaradi rdečih vrtnic in zaradi poezije. Zelo odmeven je bil tudi njen performance *Molitev k Prešernu,* uprizorjen leta 1990 pred Prešernovim spomenikom v Ljubljani, ko je Slovenijo preimenovala v Prešernovino. (Iz ohranjenih fotografij dogodka lahko razberemo, da so intervenirali pripadniki ljudske milice in jo popisali.) Njena druga in zadnja zbirka pesmi je izšla le leto pred njeno prezgodnjo smrtjo – leta 1991 – v samozaložbi v zbirki Fondi Oryja Pála, ki jo je urejal Zagoričnik. Naslovljena je *Peto* – a izpisano z grškimi črkami – *ΡΣΤΦ*, kar pomeni v novogrščini leteti in v slovenščini tisto, kar je (za)peto. Zbirko je posvetila materi, očetu, sestri in bratu. Njen brat Peter Kunaver je bil pevec popularne glasbe ter član zasedb Prah in Renesansa. Za vedno se je poslovil leta 2020.

Leta 2007 je Irena Novak - Popov v tretjo knjigo *Antologije slovenskih pesnic III (1981–2000)* uvrstila pet Gordaninih pesmi, vse so izšle v zbirki *Peto*: Ne bom rekla: nisem vedela, Kosci, Matere, Artemis Delfe in Če imaš zjutraj pesem.

Pesniški jezik Gordane Kunaver prav gotovo ni tipično ženski, kot si pogosto umišljamo moški bralci, čeprav veliko govori o ljubezni, strasti in prijateljstvu. Njen jezik učinkuje brez pretiranih pesniških metafor in okrasnega leporečenja. Zadane v živo in pove bistveno.

Gordana Kunaver[2] je umrla 12. aprila leta 1992 v Zagrebu.

Izbor iz bibliografije

Radijske igre

Moj bog, Diego, radijska igra, Radiotelevizija Ljubljana, Uredništvo kulturnoumetniških oddaj, Ljubljana 1978.

Šum kot navdih, poetični eksperiment, Radiotelevizija Ljubljana, 1982.

Afanti, radijska komedija iz ujgurskih zgodb, Radiotelevizija Ljubljana, Uredništvo kulturnoumetniških oddaj, Ljubljana 1985.

Etuda za Svita, radijska igra, Radiotelevizija Ljubljana, 1986, in Radio Sarajevo, 1990.

Pajkov sij, radijska igra, Radiotelevizija Ljubljana, Uredništvo kulturnoumetniških oddaj, Ljubljana 1986.

Bela krajina, scenarij, Radiotelevizija Ljubljana, Radijski programi, Ljubljana 1988.

The White Country, scenarij, v angleščini, Radiotelevizija Ljubljana, Radijski programi, Ljubljana 1988.

Freske in mehurčki, eksperimentalna radiodramska kantata za govoreče in pojoče glasove, eksperimentalni posluh za čustveno, Radio Slovenija, Uredništvo igranega programa, Ljubljana 1991.

Pesniški zbirki

Mali princ velikega veka. Maribor 1974: Obzorja.

Peto. Kranj 1991: samozaložba.

1 Muzejski dokumentalist in glasbeni redaktor, Medobčinski muzej Kamnik.

2 Slike Gordane Kunaver kljub velikemu prizadevanju nismo našli.

Iz cikla Betonske ljubezenske

J

KJE JE
MALI PRINC

MALI PRINC
JE V
DON KIHOTOVEM
OKLEPU
TAKO
POČASI
POTUJE
PO SVETU

MALI PRINC
JE
SMEŠNI DOBRI
PRIJATELJ

ON JE
MALI VRAŽJI
VOHUN
KI NE DA
MIRU

Iz cikla Pesmi zemljanov

druga

vprašamo te
veliki guverner
kam naj še
položimo
našo človeško glavo
naš astmatični
prsni koš
s srcem vred

v sladkost figovega
v trpkost
lovorovega
venca

vprašamo te
veliki guverner
smo mar
slonovina
tvojih
palic
ali kaj

Ženska

Če se ženska splaziš
v ta navdahnjeni svet
Če koga vprašaš:
Kdo je ljubezni ukazal nespečnost

Če se razkosana na ljudi
šepetaje približaš pravemu
Kaj te dvigne od tal da vsakokrat
vidiš stvarjenje
pod sabo

On ko se vračaš in vračaš
In odhajaš odhajaš
katera večnost tolaži
tvoje skrbi in muke
ljuba
kdo ve zanje

Iz katerega naravnega grla
se rodi zlata maska
da hodijo k njej
ljudje
po tolažbo
iščoč izgubljene
brevirje
src

Če imaš zjutraj pesem

Če imaš zjutraj pesem
imaš zjutraj življenje

Ko imaš življenje
ne veš da imaš tam
blizu levega vodnjaka
smrt
ki čaka na tvojo pesem
Ko si blizu vode
se vznemirijo zvezde
ki sledijo materinstvo neba
ko si blizu človeka
seme postane telo
ki sledi pesem edini požirek vina

Če zjutraj nimaš pesmi
nimaš življenja
Ne veš za kaj bi se šla borit

Kruh se topi v vinu
Vino se nežno smehlja v ustih
kakor dve ženski
na beli skali
daleč stran od smrti ki čaka na tvojo pesem

Tisti ki je ušel

Tisti ki je ušel iz tovarne. Oblak
črni. Kot ta ki prihaja iz naju
nad nama.
Tudi mi smo tovarne.

Ki smo tovarne
z vrtovi s polji v plavem
daleč od tod. Vendar
tovarne.
(Vedno kak stroj priškrtne
ljubezen v njeni slabosti.
V njenem hrustančnem sklepu.)

Niti ti ne veš niti jaz.
Nihče.

Ona bo ob stodvajsetletnem jubileju
molčala.
Ljubezen ki nima praznikov
ko se zaključi.

Tisti ki je ušel iz tovarne.
Na soboto.

Artemis Delfe

V Delfe ne prideš po nobeni poti
Usmiljene zvezde
Ne prideš po žerjavici
ki je ostala na jeziku
po pečenih jesenskih olivah

Vse je dovoljeno
In vendar jih ne prelisičiš
z junijem v očeh
ali z rezilom v žilah
Ne spoznajo te
in moraš
nazaj

Če je klic Artemis
ki je prisoten v začetku
vsake od nas
dovolj glasen
in če je dan dovolj lačen:
Pojdi

In ne pozabi:
Vrata izgona so vedno odprta
In ne pozabi:
Naklonjenosti Sveta ne najdeš vedno ob pravem času

Ne bom rekla: nisem vedela

Ne bom rekla: nisem vedela.
Ne bom.
Nisem marala vedet in za gladino ki prši predme
nisem marala prav nič vedet.
Zadaj za njo je nekaj bilo.
Zatisnila sem dušo in kri ušesa oči
meso in zarjo ki je udarjala ven iz tega.
Nisem marala. Kovala sem zvezde s tisto ki ni mogla
biti jaz. To sem delala v veliki laži.
Potem je pljunila vame.

Vzela sem rožo in jo jedla.
Krave so začudene obračale oči.
Vse so bile obrnjene k zahodu. Za njegovimi
ustnicami je na način na smrt zapuščenega
v rehabilitacijskem zavodu
krilil in mahal nekdo.
Imel je prav take ustnice kot jaz
ko za njimi nekaj krili in maha in ne odneha.

In ena roža je bila premalo.

Foto: Dušan Letnar

Kristina Jamšek[1]
Pot v Rudnik 9, Kamnik
kristina.jamsek@guest.arnes.si

Pesmi pesnic in pesnikov GSŠRM Kamnik

Nič ni novega na svetu, nov-a sem samo jaz

Mala pesniška zbirka, ki jo mladi pesniki in pesnice Gimnazije in srednje šole Rudolfa Maistra Kamnik pod naslovom Nič ni novega na svetu, nov-a sem samo jaz pošiljajo v svet, je poskus in dokaz, da mladi razmišljajo, čutijo in občutijo, da to zapišejo in prelijejo v poetični jezik in da s tem so in bodo naša skupna optimistična prihodnost. Večkrat jim damo priložnost, več bomo vedeli o njih in tem, kam in kako gre naš skupni svet.
Ključne besede: pesmi, pesniki in pesnice Gimnazije in srednje šole Rudolfa Maistra Kamnik

A small collection of poems by young poets and poetesses of the Rudolf Maister Kamnik Grammar and Secondary School entitled Nothing New in the World, I Am the Only New One Here (Nič novega na svetu, nov-a sem samo jaz) is proof that young people can write down what they think and feel using poetic language, thus representing hope for present and future generations. The more opportunities we present them with, the more we will get to know them and understand in what direction our world is heading.
Key words: poems, poets and poetesses of the Rudolf Maister Kamnik Grammar and Secondary School

Špela Cotman (2. letnik)
Papirnati ladjici
(Skoraj gazela)

Burja spet čez ruj nam **veje**, *nova sem samo jaz.*
Niti sonce nas več ne **greje**, *nova sem samo jaz.*
A v meni nežen plamen gori – zanj veš le ti ...
Kar samo se mi **smeje**, *nova sem samo jaz.*
Po Savi spustila sva dve ladjici želja – le kam?
Tvoja bližina je vse, kar šteje, *nova sem samo jaz.*
Nekdo se bo predramil, če ju bo ujel ...
Na svetu nič ni novega, *nova sem samo jaz.*
... in dve ladjici ... ob tebi

Aleksander Šuštar (3. letnik)
Heroj

Se še spomniš,
ko si rekla, da nekoč bom rešil svet?
Ta pogovor mi odmeva
v mislih, vsakič,
spet in spet.

Še verjameš? se sprašujem,
ko želim si to verjet'.
Nič več novega ni, kar bi rekel,
da prinese srečo v svet.

So poeti zdaj heroji,
ko ustvarjajo nov svet?
Od peres se jim preliva
zgodba zmage in poraza,
pesmi ognja, pesmi ptic.
O, da slišim njihov klic.

Spet peresa so jim žgali,
tja v sonce jih poslali,
prêveč glasni so bili,
vosek s kril se jim topi.

Vsi heroji bodo znašli
se v temi slej al' prej.
čeprav sonce so ljubili,
nikdar niso ga dobili.

Jaz pa nov sem,
nenapisan,
krila v soncu se blešče,
v tej svetlobi zgodbo pišem,
usoda ne določa me.

Nič ni novega na svetu,
kar pokažem ti lahko,
kar povem ti,
kar ustvarim,
se ponavljalo le bo.

Ni besed, ki ni izrekel
še pred mano jih nihče,
ni je zgodbe nepoznane,
razen ene –
moja je.

Zato naslednjič, ko letim,
daj, verjemi z mano spet,
da sem vreden nove zgodbe,
da heroj lahko sem ta,
ki ga tema ne konča.

1 Profesorica slovenščine in primerjalne književnosti, učiteljica slovenščine na GSŠRM Kamnik.

Mojca Prohinar (3. letnik)
Zmoreš (za en dober rap)

Kdo bi si mislil, da tok je zapleten
met človeka rad, da mu ne bo vseen.
Naučila sem se lekcije, da treba je živet,
ker, dons al pa jutr, loh potone ta svet.
V lajfu zmeri več je samo padcev,
brez vzponov, brez pobiranja s tal.
Pa pride dan, ko prideš, pa vidiš,
pa cilju, skoz, uideš, v slabo družbo zaideš,
začneš se že spraševat, kam loh s tem prideš.
Sam to ti ni rešitev, poglej se v ogledalo,
pa vpraš se, kdo si, kaj te spremeni in kaj te poživi.
Tablete, alko, droge, te stvari,
kam prilezel si, vse to nas skrbi.
Zdaj pa resno, glavo gor, ne boš šel več tja dol.
Nisi tega vreden, pa tud če si poseben.
Pa skoz isto sranje, ne moreš se ga rešit,
skoz padaš, pa vladaš, pa z lajfom propadaš.
Ne moreš več naprej, najrajši bi končal,
dal stran vso bolečino,
na drugo stran bi šel.
Sam to ti ni rešitev, a veš, kaj bi s tem naredil?
Sam dvignil bi sovraštvo, povsod, še v razredu,
na ulicah, po šolah, pa še kje drugje.
Sam bolečino bi širil, ker ljubezen več ne vre.
*Vsi smo propadli in vsi smo res v k****,*
sploh naša generacija, le kje je asociacija?
Skoz sam še tračanje, vidiš sam obračanje,
zahrbtne prevare, ni več spoštovanja,
zvestobe al pa znanja, pa zmeraj več je sranja.
Zdaj pa resno: sprav se k seb, popravi ocene,
mej rad družino pa frende, sploh pa ceni sebe.
Edini pomemben si ti pa tvoje znanje,
ki je najpomembnejše poglavje.
Ne oziraj se okol, pa naj ti bo vseen
za mnenje drugih,
daj, bod vsaj ti še pošten.

Kaja Nastran (4. letnik)
Nova samost

Sama.
Čisto sama.
Odmaknjena skozi daljnogled opazujem ...
Sonce, oblaki, ptice, cesta, mesto.
Svet? Neuničljivo kolesje, ki golta.
Golta ljudi.
Golta naravo.
Golta življenje.
Sem sama, a ne čisto sama.
Z menoj je veter.
Veter, ki me ponese v daljave.

Ema Nose (1. letnik)
Samoten kraj

Vsak je kdaj sam
kot samoten kraj,
obdan z ljudmi,
a vsi ubirajo svoje poti.
Nihče nikoli ne ostane večno,
spomini nanj se ohranijo le bežno.

Tako se lahko tudi živi.
Sam in brez skrbi,
svobodno, brez ljudi.
V svojem samotnem kraju,
kjer nam je kot v raju.

Včasih pa samota ni odgovor
na skrbi in vse, kar nas teži.
Ko človek rabi le pogovor,
a tega ne dobi.

Takrat, ko ni nikogar tam,
takrat je človek čisto sam.
Vsi pomembni so še tu,
nosimo jih v srcu.
Dokler nanje spomin je obujen,
vsak samotni kraj je razblinjen.

Lucija Baša (4. letnik)
1.

Umik
neznano kam

Utrip
zagotovo zaman

Premik
v neskončno obzorje

Nagib
iz frnikol zgrajeno vesolje

Patent
človeške misli

Obrazi
postajajo kisli

Upad
prihaja z zahoda

Destrukcija
našega roda

Ogledalo
naše prihodnosti

Opomnik
smernik brezizhodnosti

Opora
skleroznih kosti

Opozicija življenja
otroški smeh.

2.

Ko te gledam, medla slika,
horizont se neba dotika.
Upam v kraje brezdaljne,

oči polne jutranje zarje,
pot svobode strastno iščem.
Srce vzdrhti v smereh stoterih,
bega od ljudi k človeku,
išče duša si počitka v soncu,
iz morja v kapljo se vse pretoči,
lesketa svetloba se v solzah premnogih.

LJUBEZEN

Lara Karnič (2. letnik)

Razmišljam o dnevu, o noči,
razmišljam o suhoparnosti, nemoči,
razmišljam o sreči, veselju teh dni,
razmišljam o vsem, kar mi v glavi roji.

Pa vendar – zadnja misel le tebi zvesta ostane,
le nate čaka in me v sladke sanje vzame,
kjer ni ne vlaka, ki tvoj odhod naznanja,
kjer ni neurja pravega, ki razdvaja.

Tu je le mir, ki mi ga daješ ti
s tvojimi iskrivimi očmi.

Gal Remec (2. letnik)

Kar sva drug drugemu zamolčala,
je ležalo med nama
kot prazna mesta v križanki,
kot občutek napetosti,
ko sva za preproste stvari
iskala pravo besedo ob jutranji kavi ...

Vanja Lelek (2. letnik)
Večno

Preden zapustila si me,
naučila si me
kaj je ljubezen,
kako brez nje ne gre.
Končno priznal sem si resnico,
da je moja ljubezen doživela krivico.
Bila si nekoč, zdaj te ni več,
le ena misel nate sproži dež.

Nika Kordič Zamljen (2. letnik)

Minilo je leto, dve, tri,
kar se mi kot večno zdi.
Vedno večkrat se mi zgodi,
da vidim te v pravljici.

Takrat beseda moja
skupaj s tabo bo odšla,
kakor srajca brez kroja
v prodajo ne bo šla.

BESEDE

Ema Nuhija (2. letnik)

So besede, ki zadenejo,
in tiste, ki bolijo.
So besede, ki ljubijo,
in tiste, ki besnijo.

So ljudje, ki jih govorijo s čistim srcem,
in tisti, ki jih ne.
Vsaka beseda lahko zareže kakor nož,
posebno če nekomu nismo kos.

Včasih se začuti, kakor da smo slepi in gluhi,
in taki zares tudi smo.
Veliko izmed nas ljudi ne čuti,
ko beseda nosi prikrit pomen in zlo.

Dosti lažje bi bilo živeti,
če vse besede zoper tebe bi na dan prišle,
če vse laži in vsa resnica razodele naše bi sovražnike
in skupaj z njimi v pozabo šle.

Rok Avguštinčič (2. letnik)

Beseda je zvok spominov
in spomin zvoka,
prve besede in prvega joka.

Beseda je skupek zlogov
in zlog skupkov,
skupek družin in skupek narodov.

Beseda je ljubezen naju
in ljubezen najina je beseda.
Beseda da, ker DA je v besedi beseda.

Luka Malovič (2. letnik)

Beseda so vse stvari,
avto, hlače in tudi kri.
Beseda je lahko tudi orožje,
hujše kot brca v mednožje.

Beseda je dolžnost in pravica,
ne samo pri lotu sedmica.
Beseda je vse in nič
in zato ni za prazen nič.

Luka Malovič (2. letnik)
Pesem

Kaj je beseda?
Je to, kar govorimo, le skupek črk
ali je kaj več?
Je to nekaj, kar razumem,
ali nekaj, kar iz ust sunem?
Je to pesem, ki jo pišem,
ali so le črke, ki na list jih rišem?

Vem le, da prihaja iz srca
ta moja kratka pesmica.

Nejc Grčar (2. letnik)

Beseda je delček sestavljanke človeka.
Beseda nam odpre pot v neznano,
nas postavi na bojišče in v roke stisne katano,
nam pove, kaj je bilo, kaj bo in kaj je sedaj,
če nas kaj žuli, nam pove, zakaj,
in nas opomni, da čas se izteka,
da smo tukaj že od pamtiveka,
da treba je nekaj narediti
in nič več si oči megliti.

Lucija Baša (4. letnik)
Beseda življenja

Iščem besedo življenja,
iščem jo že vrsto let,
ta beseda, že zdavnaj izgubljena
se mi izmika vedno in spet.

Vsakič je v novi obliki,
vsakič ima nov obraz,
spreminja odtenke na svoji sliki –
kaj na njej predstavljam jaz?

Pojem dolgo pesem hrepenenja,
v odgovor slišim le njen odmev;
iščem nekoga, ki pozna besedo življenja,
da še sama jo izvem.

Matevž Keber (2. letnik)

(Črka na črko sestavi besedo,
beseda z besedo se tvori v stavke,
stavki pa v kratke in dolge sestavke.)

Beseda ima čudežno moč –
lepa ti orosi oči,
polepša dan in pogled razvedri.

Grda pa dela ravno nasprotno –
kot nož se ti zarije v hrbet, rani srce
in nikoli v pozabo ne gre.

Tim Kogej (2. letnik)

Kaj bi človek brez besed,
brez besednega zaklada?
Besede so kot sladek med
in še slajša čokolada.
Z njimi je prav lepši svet,
brez njih pa jezik strada.

DOM, DOMA, DOMOV, DOMOVINA

Eva Lončar (2. letnik)

Dom je, kjer živiš,
dom je, kjer nekomu pripadaš,
dom je, kjer si ljubljen.
Doma si vedno dobrodošel,
domov se lahko vedno vrneš.
Domovina so domovi nas vseh,
ki se borimo za enake vrednote,
domovina je medsebojna pomoč v času,
ko je to najbolj potrebno,
domovina je enost in sodelovanje.

Manca Dobnikar (3. letnik)

Moj dom je tam, kjer je toplo.
Moj dom zaživi, kjer srce se umiri.

Moj dom ni hiša, ni prostor.
moj dom so ljudje, ki grejejo srce.

A nimam stalnega doma ...
Danes srce živi tu, jutri tam, živim kot nomad.

Pa vendar – kamorkoli pridem, tam sem doma,
kjerkoli sem sama – tam sem doma.

Zdi se, da nabiram kroge,
zdi se, da ubiram vedno iste poti.

Moj dom je tu, moj dom je tam,
živim kot nomad.

Mojega doma ni nikjer.
Moj dom je povsod, vsak večer.

Saša Bučan[1]
Orehovlje 19, Kranj
sasa.bucan@gmail.com

Ferdo Mayer (1927–1994)

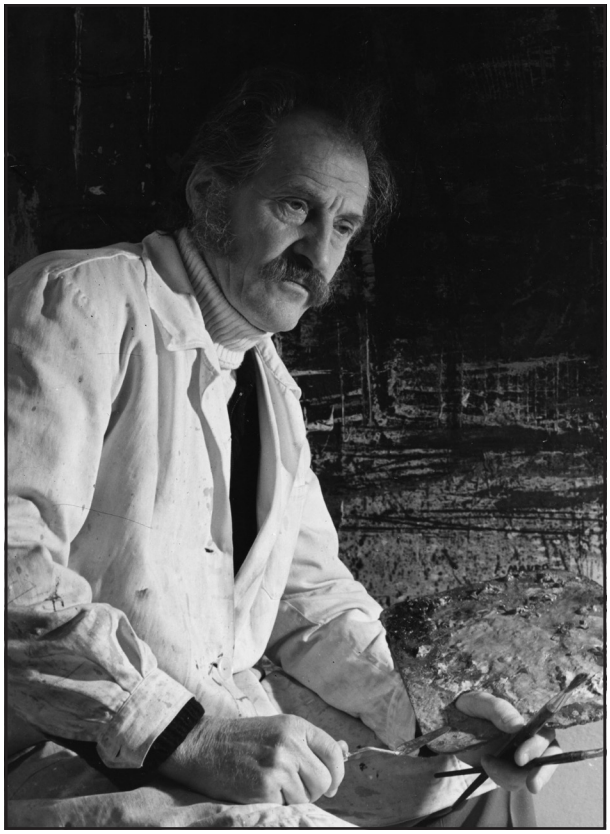

Ferdo Mayer – portret iz leta 1979 (Arhiv: družina Mayer)

Jezik barve

Slikar Ferdo Mayer se je rodil leta 1927 v Mariboru. Po osnovni šoli se je vpisal na umetniško šolo v Gradcu. Leta 1946 je bil med prvimi študenti, ki so svoj študij začenjali na novoustanovljeni Akademiji za likovno umetnost v Ljubljani. Po zaključenem študiju (1950) je znanje sprva predajal na Gimnaziji v Mariboru, kjer je poučeval risanje, leta 1954 se je preselil v Kamnik in se zaposlil na Osnovni šoli Frana Albrehta. Likovni pouk je poučeval vse do leta 1978, ko se je popolnoma posvetil svoji umetniški poti in dobil status svobodnega umetnika. Na likovnem področju je s svojimi deli uspešno pridobil tudi dve štipendiji Moša Pijade, ki sta mu omogočili študijska potovanja (Pariz, Švedska). S svojim delom se je predstavil na številnih samostojnih in skupinskih razstavah doma in v tujini, zelo rad pa se je udeleževal tudi likovnih kolonij. Leta 1987 se je iz Kamnika preselil v Lom pod Storžičem, kjer je mnogo prezgodaj tudi sklenil svoje življenje.
Ključne besede: Ferdo Mayer, slikarstvo, figuralika, abstrakcija

Painter Ferdo Mayer was born in 1927 in Maribor. After finishing primary school, he enrolled in the art school in Graz. In 1946, Mayer was one of the first students to enrol at the newly established Academy of Fine Arts in Ljubljana. After completing his studies in 1950, he taught drawing at the Maribor Gymnasium. In 1954, Mayer moved to Kamnik and was employed at the Fran Albrecht Elementary School. He taught art until 1978, when he devoted himself entirely to his own career in the arts and gained the status of a freelance artist. He also obtained two Moša Pijade scholarships, which enabled him to study in Paris and Sweden. He presented his work at numerous solo and group exhibitions at home and abroad, and participated in various art colonies. In 1987, he moved from Kamnik to Lom pod Storžičem, where he ended his life much too soon.
Key words: Ferdo Mayer, painting, figural art, abstraction

»*Barva in jaz sva eno. Jaz sem slikar.*«[2]

V novembru 2021 je bila v Galeriji Miha Maleš v Kamniku odprta razstava slikarja in likovnega pedagoga Ferda Mayerja. Sicer po rodu iz Maribora je Ferdo Mayer večino svojega zrelega obdobja preživel v Kamniku, kjer si je z družino ustvaril tudi svoj dolgoletni dom, ob upokojitvi pa sta se skupaj z ženo preselila v Lom pod Storžičem.

Slikar Ferdo Mayer se je rodil leta 1927 v Mariboru. Po osnovni šoli se je vpisal na umetniško šolo v Gradcu. Leta 1946 je bil med prvimi študenti, ki so svoj študij začenjali na novoustanovljeni Akademiji za likovno umetnost v Ljubljani. Svoje znanje so mu predajali številni takrat uveljavljeni slikarji in profesorji: France Mihelič (risba), Božidar Jakac (grafika) in Gojmir Anton Kos (slikarstvo), če omenimo le nekatere. Po zaključenem študiju (1950) je svoje znanje poglobil še na slikarski specialki pri Gojmirju Antonu Kosu. Leta študija so Mayerju prinesla odlično risbo, ohranjene študijske risbe z ur večernega akta, portreti, skice in krokiji pa kažejo na odločno in prepričljivo potezo, ki jo je Mayer uspel ohraniti tudi v svojem slikarstvu. Profesorji na akademiji so v njegovem delu pustili močan pečat. Ne gre pozabiti, da je bil ravno v času Mayerjevega študija na akademiji tudi čas, ko je bilo na slovenski kulturni sceni veliko nasprotij, revolucionarnih sprememb. Predvojno slikarstvo, ki je bilo vsebinsko družbeno angažirano, je zamenjalo in preglasilo vsebinsko poenostavljeno in prepričljivo podajanje vsebine. Na to je vplivala tudi leta 1947 v Ljubljani organizirana razstava sovjetskih umetnikov, ki so se ukvarjali predvsem z družbo in njeno obnovo kot celoto, posameznik, njegov vsakdan in njegova hotenja pa so bili potisnjeni na stran. Vendar pa so imeli mladi študenti srečo, da so jih poučevale napredne in predvsem široko razgledane umetniške osebnosti. Tudi mladi slikar Mayer, ki je diplomiral le pet let po koncu druge vojne, se ni usmeril v takrat najbolj zaželeno smer umetnosti, torej v socialni realizem, ampak mu je vseskozi ostala pri srcu intimna tematika, človek kot posameznik in hkrati del širšega družbenega okolja. V njegovem začetnem obdobju lahko spremljamo predvsem vsebinsko motiviko, ki se loteva v prvi vrsti figure in tudi krajine. Pravza-

1 Univerzitetna diplomirana umetnostna zgodovinarka, muzejska svetovalka, Medobčinski muzej Kamnik – Maleševa galerija.

2 Paul Klee, 1914.

prav bi o tej motiviki lahko govorili v vsakem od obdobij ustvarjanja slikarja Ferda Mayerja. Takoj po zaključku akademije je opravil tudi slikarsko specialko pri Gojmirju Antonu Kosu (monumentalno slikarstvo). Kmalu zatem se je zaposlil kot profesor risanja na gimnaziji v Mariboru, leta 1954 pa je sprejel profesuro na gimnaziji v Kamniku. To je bil tudi čas, ko se je v Kamniku za stalno naselil in s svojo družino bival v enem od stanovanj na gradu Zaprice.

Petdeseta leta so čas, ko lahko o umetnikovem opusu govorimo predvsem o navezavi na figuro, ob njej pa vznikajo seveda tudi drugi klasični motivi, kot so krajine, tihožitja in pejsaži. Figure slika posamično, izpostavi njihovo osebnost, z barvo nakazuje doživljanje upodobljenca. Mayerjevi portreti niso veristični, ne posnemajo realnega, a vendar se nanj navezujejo. Ne slika posameznikovih osebnostnih lastnosti, ampak se loteva figure kot pomagala za predstavo enega od članov družbe, ki jih vseskozi srečujemo. Mati z otrokom, prodajalka preprog, ribič, glasbenik – neznani znanci, ki so tukaj kot značilni predstavniki nekega širšega časa. Pred nas jih postavi frontalno, naslika jih le z najbolj osnovnimi črtami. Ne skuša se posvečati posameznim osebnostnim detajlom, ampak se zdi, kot da si te figure le želi in hoče upodobiti. Pogosto so zasnovane s temnimi konturami, ki nas spomnijo na Rouaultovo[3] in Beckmannovo[4] slikarstvo (*Glasbenik, Mati z otrokom, Pobesneli konji ...*), v *Prodajalki preprog* v oblikovanju obraza odmeva mističnost Chagalovih nežnih breztežnostnih figur. Figure postavlja pred nevtralna, domala enobarvna ozadja, ki prav z barvo govorijo o prostoru, ki mu posamična figura pripada – nežna modrina pri *Prodajalki preprog* označuje sončni jug, glasbenika postavi v zatemnjen prostor odra, mater z otrokom v interier svojega doma, ribič je skrit v skromnem prostoru svoje prodajne hišice. Kot da figura služi temu, da se na njeni površini razbohoti barva. Slednja pri Mayerju vseskozi igra najpomembnejšo vlogo. Z njo izraža, kot na razstavi leta 1955 pove tudi sam[5], najrazličnejša občutenja. Nekakšna melanholija veje iz teh podob, ki pa jih hkrati zaznamuje tudi močna ekspresivna nota v podajanju barve na način impasta – torej z debelimi nanosi, ki jih umetnik nanaša tako s čopičem kot tudi s slikarsko lopatico. Ta način mu omogoča tudi dodatno kontrolo nad igro svetlobe v samem delu. Tehnika debelih nanosov, plastenje posamičnih barv ene čez drugo pa s seboj ponekod prinese tudi dinamiko in dramatičnost, ki ju lahko opazujemo na primer pri delu Pobesneli konji. Nanosi so večplastni, skozi zadnji sloj prosevajo tudi spodnje plasti in tako vnašajo v posamično delo občutek večplastnosti. Ponekod so nanosi tako debeli, da vanje reže posamično vrezane konture – kratke, hitre poteze, ki prispevajo k dodatni plastičnosti, čeravno je obravnavana snov, predmet ali figura slikana plosko-vito. Ker so nanosi vidni, je gledalcu vidna tudi moč umetnikovega nanašanja barve, ki ponekod preide že v otipljiv, tridimenzionalni videz.

Spodbude, ki jih je prinašalo moderno slikarstvo, tudi v petdesetih oziroma v začetku šestdesetih let niso obšle umetnika. V času, ko je Mayerja pritegnila figuralika, se je začel spoprijemati tudi z obrazci docela razkrojene, abstraktne likovne govorice. Ta svoje jedro oziroma izhodišče še vedno poišče v realnem svetu, vendar ga razkroji, secira in ohrani le linije. Pri delih, ki so nastala v letu 1960, na primer *Zahod* in *Večer*, lahko vidimo, da se je začel umetnik dotikati popolnoma novih konceptov. Ta dela lahko povežemo z informelom,[6] ki se v svojem bistvu popolnoma izogiba obliki in naravnemu. Informel je zahteval spontanega umetnika, ki zna izraziti sebe, svoje notranje stanje, ki se ne kontrolira, ki ne racionalizira. V omenjenih delih se Mayer slikanja oziroma likovne vsebine loteva na natanko tak način: spontano, z odločno gesto, močno pa ta dela zaznamuje sama tekstura, ki postane otipljiva. Teksturna otipljivost in po naključju izoblikovana struktura oblik in vrisov pa je pravzaprav za Mayerja tako značilna kot njegova posebna posvečenost barvi. Motivi na omenjenih delih so abstrahirani do okostja telesa samega predmeta, kjer zaznavamo zgolj asociativne podobe oziroma neko asociativno vez s samim motivom.

Ne gre zanemariti dejstva, da Mayer novosti ni spoznaval in sprejemal le ob gostujočih tujih razstavah, bil je tudi dvakratni prejemnik študijske štipendije Moša Pijade.[7] S prvo je leta 1960 odpotoval v Pariz, kjer je spoznaval ne le moderne tokove in novosti slikarstva tistega časa, ampak tudi klasične dosežke umetnosti. Že v Parizu so nastale odlične črno-bele risbe – pariške vedute v tehniki tuša. Kmalu so jih zamenjali izjemni barvni akvareli, ki so Mayerja že nagibali v smer, za katero se zdi, da ga je pravzaprav vedno vlekla vase – reducirano realnost. Realnost zato, ker v teh akvarelih še čutimo dele, posamične arhitekturne člene, ki pripadajo prikazu določene stavbe. Značilne pariške vedute ponazori z mrežami vertikal in horizontal, med katerimi in čez katere nanaša barvne madeže, packe in lise različnih tonalitet, ki pa v končni fazi učinkovito pričarajo iz realnosti poznane motive.

Ena od priljubljenih tehnik, ki jo je Ferdo Mayer mojstrsko obvladoval, je tudi tehnika monotipije. Zahtevna tehnika med slikarstvom in grafiko mu je bila kot odločnemu zapisovalcu pisana na kožo in tako jo je začel uporabljati. Njegove monotipije, ki so nastajale v posamičnih malih ciklih, lahko spremljamo že od druge polovice petdesetih let, posebej pa velja omeniti monotipije, ki jih je avtor ustvaril v šestdesetih letih. Naravne oblike so se popolnoma razpršile, razpadle so na lisaste barvne koprene, kjer se čuti avtorjevo intenzivno čustveno dogajanje v subjektivni interpretaciji narave. Vse se odvija v brezkončnem prostoru –

3 Georges Henri Rouault (1871–1958), francoski slikar in grafik, katerega delo povezujemo s fauvizmom in ekspresionizmom.

4 Max Carl Friedrich Beckmann (1884–1950) nemški umetnik, slikar, grafik, kipar in pisec (ekspresionizem, nova stvarnost).

5 Razstava Ferda Mayerja v Jakopičevem paviljonu v Ljubljani leta 1955.

6 Informel se uveljavi po 2. svetovni vojni v Parizu, ko se slikarstvo loči od oblike k spontani gesti in predstavlja evropski protipol slikarstvu abstraktnega ekspresionizma v ZDA. Ob koncu petdesetih let se močno uveljavi tudi v Jugoslaviji.

7 Prvo štipendijo Moša Pijade je prejel leta 1960, ko je odpotoval v Pariz, leta 1966 pa mu je istoimenska štipendija omogočila študijsko bivanje na Švedskem.

slikarska ploskev je le delček nekega kontinuiranega neskončnega prostora brez začetka in brez konca.

V svojem zrelem in poznem obdobju je Ferdo Mayer iskal svoj izraz v abstrakciji. Nekako se zdi, da ga je ves ta čas nekako pritegovala k sebi – Mayer se je k njej venomer vračal in odvračal, kakor da bi se bal predati temu brezbesednemu jeziku, čeravno ta pogosto govori skozi barvo, ki ji Mayer od svojih začetkov do konca daje prvenstveno mesto. Abstraktnih tem se pogosto loti na velikih platnih, kjer z močnimi modrimi, rumenimi in rdečimi barvami ustvarja pravi barvni vihar. Ta barvna shema ostaja z njim od prvih potepov v abstrakcijo v šestdesetih letih, ko že začne vpeljevati veliko platno. Največkrat na rdeča ozadja velikega platna z večjimi enobarvnimi ploskvami ali le s širšimi in tanjšimi barvnimi pasovi zapolnjuje prostor slike.

V svoji zadnji fazi je ponovno obrnjen v abstrakcijo. Slednja je vse bolj lirična in umirjena. Cikel, ki ga avtor poimenuje *La tache* (lisa) in ga lahko zasledimo sočasno z drugačno likovno govorico že v osemdesetih letih, pomeni vnovičen avtorjev pogled nazaj (liso kot izrazno sredstvo je avtor uporabil že v delu *Otok* iz leta 1960, svoje nadaljevanje pa je našla v avtorjevem zrelem obdobju v že omenjenem ciklu). V delih iz serije *La tache* se slikarske ploskve spet členijo na posamezne trakove in lise značilnih rdečih, črnih in rjavih tonov, vendar svojega življenja ne živijo ne znotraj posamične temne konture in ne položeni drug ob drugega kot drugod. Novost je nebeška modrina ozadja, na katerem vznikajo forme: razbito v posamične člene še čutimo mimetično podobo neke celote – kakor da bi avtor ne skušal popolnoma opustiti predmetnega. Tako se nam pogosto zazdi, da gledamo razbitine na neskončnem morskem površju. V teh delih je za učinek dodatne svetlobe Mayer poskrbel tudi s posamičnimi intervencijami bele barve.

Ferdo Mayer je sopotnik generacije, ki je svoje likovne temelje postavljala v nemirnih, a hkrati najbolj izjemnih šestdesetih letih, ko je svet preplavljalo dinamično politično, družbeno, kulturno in predvsem likovno življenje. To je čas številnih novih modernizmov, ki jih je lahko Mayer spoznaval v Parizu, mestu, kamor je ne nazadnje pot vodila vsakega umetnika. Tam je spoznal nove tokove, umetnost, ki je tisti čas živela na obeh straneh Atlantika. V svojem delu je v vseh življenjskih obdobjih prestopal od figuralike v abstrakcijo, a zdi se, da se od figure do konca ni želel ali ni mogel posloviti. Njegova pot v abstrakcijo je tako vselej vznikala in se ustavljala ter se čez čas ponovno začenjala v nekoliko spremenjeni, a vendar le umetniku lastni abstraktni govorici. Opus kaže na zelo raznolikega avtorja, pri katerem se pogosto kažejo aktualne likovne tendence časa. Ker se je Mayerja sočlovek vedno dotikal, prav tako kot tudi narava, je v njegovem delu vedno čutiti čustveno komponento, nemalokrat tudi poudarjen simbolizem. V splošnem bi lahko rekli, da je pred nami umetniška osebnost nemirnega notranjega sveta, ki ga je avtor vestno in iskreno izražal z barvo.

»Barva mi pomeni več kot kompozicija. Barva mora povedati, kar vidim, čutim in hočem. Naj ne karakterizira samo zunanjosti, ampak čustvo, misel, hrepenenje, veselje in žalost, zlo in dobro. Gre za docela individualne barve posameznih značajev. Vsak človek ima svoje barve, ki ga morda označujejo bolj kot kaj drugega.«

Ferdo Mayer je svoja dela razstavljal na samostojnih in skupinskih razstavah tako doma kot v tujini, rad se je udeleževal tudi likovnih kolonij. Leta 1987 se je iz Kamnika preselil v Lom pod Storžičem, kjer je mnogo prezgodaj sklenil svoje življenje.

Ob pregledu obširnega opusa lahko sklepamo, da je bil Ferdo Mayer zanimiva, samosvoja in predvsem popolnoma umetnosti predana osebnost, ki pa se zaradi svoje narave,[8] ki sta jo izpolnjevali predvsem njegova družina in slikanje, ni nikoli uspel zavihteti med večja imena slovenskega slikarstva. In čeprav ostaja obroben avtor, bi si zagotovo zaslužil več pozornosti.

8 *»Prepričan sem, da lahko slikar postanem tudi doma in da bi mi tujina mogla dati le večjo razgledanost. Če kje, potem je misli, barv, motivov, vsega dovolj pri nas doma, sredi tisoč novih stvari, ki jih vsak dan doživljamo ...,«* Zvone Verstovšek, Ferdo Mayer v Jakopičevem paviljonu, *Ljudska pravica*, 1955.

Kompozicija I, 1962, olje na platnu, 122 x 142 cm
(Foto: Brut Carniolus)

La tache, 1980, olje na platnu, 72 x 82 cm
(Foto: Brut Carniolus)

Prodajalka preprog, 1954, olje na platnu, 98 x 71 cm
(Foto: Brut Carniolus)

Portret moža, 1947, risba z ogljem, 70 x 50 cm
(Foto: Brut Carniolus)

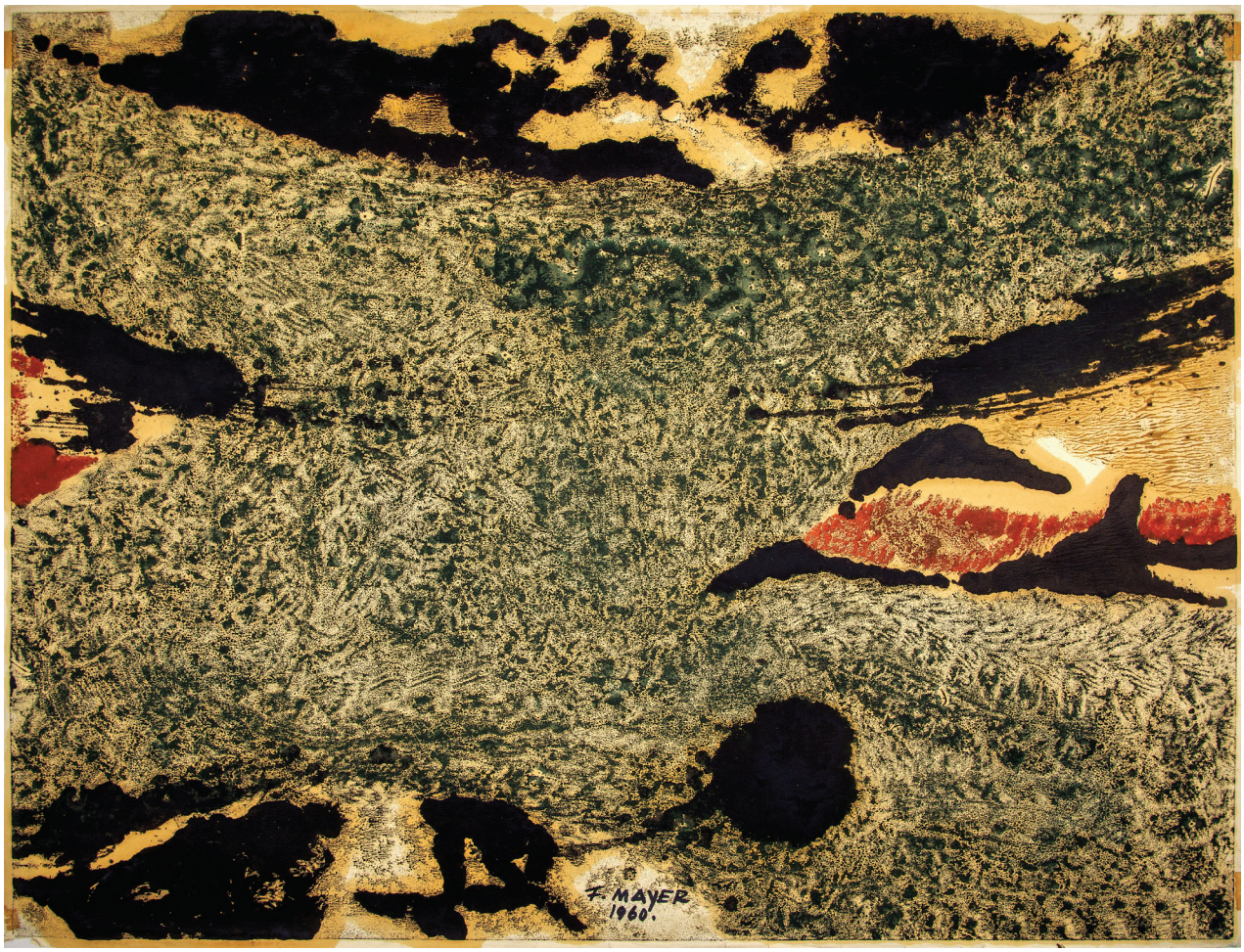

Brez naslova, 1960, monotipija, 50 x 70 cm
(Foto: Brut Carniolus)

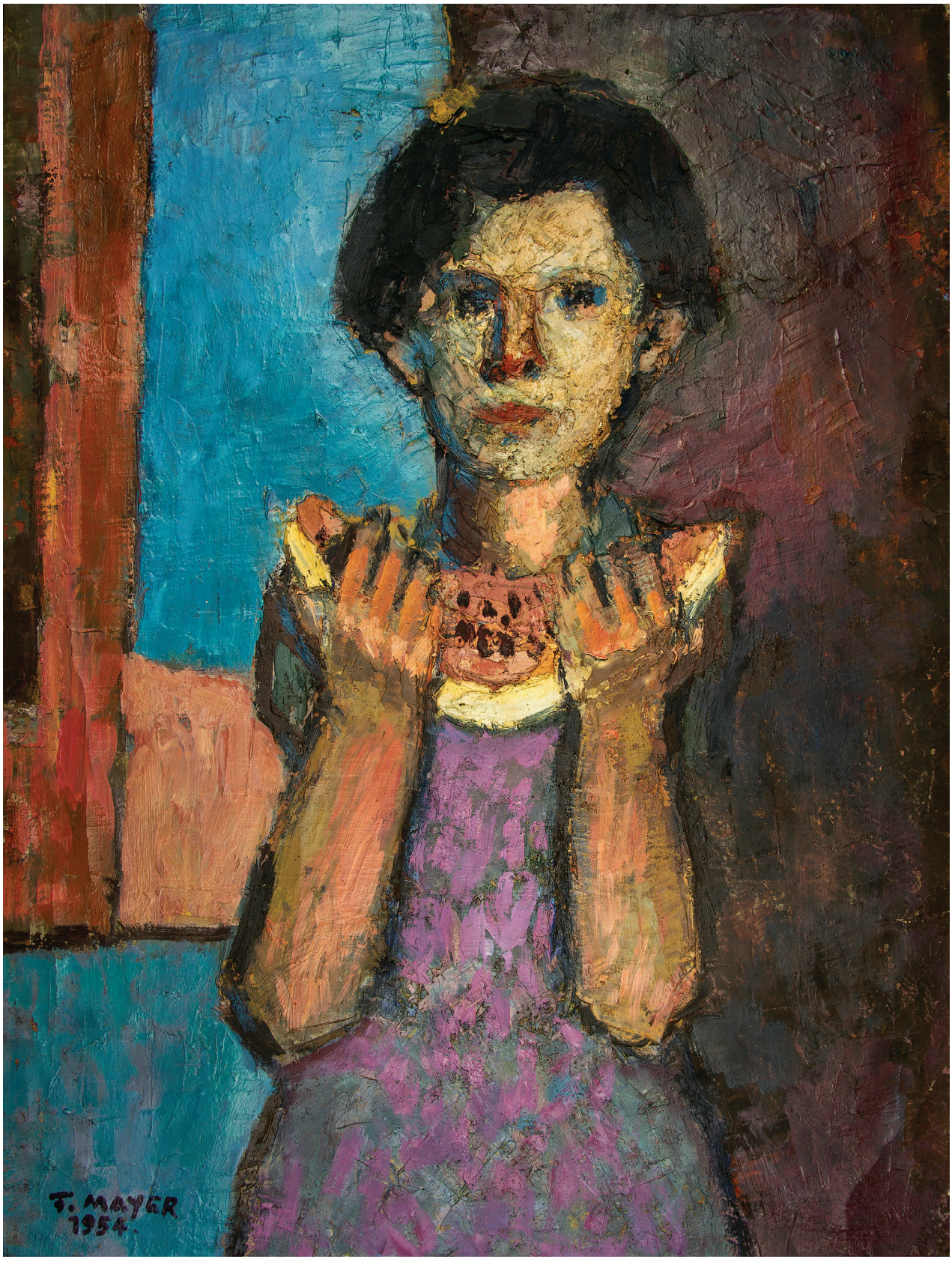

Deklica z lubenico (Smiljanka), 1954, olje na platnu, 79 x 59 cm
(Foto: Brut Carniolus)

Pariz – Montparnasse, 1960, akvarel, 100 x 70 cm
(Foto: Brut Carniolus)

Kristina Jamšek[1]
Pot v Rudnik 9, Kamnik
kristina.jamsek@guest.arnes.si

Slikarka Mira Resnik

Mira Resnik, akademska slikarka, je kot univ. dipl. inž. kemijske tehnologije delala v kamniških podjetjih in v Leku v Mengšu. S slikarstvom se je začela ukvarjati leta 1998. Leta 2018 je magistrirala na Akademiji za likovno umetnost in oblikovanje v Ljubljani. Razstavlja od leta 2004 naprej in v tem času je nanizala 17 samostojnih in preko 50 skupinskih razstav. Za svoje dela je bila večkrat nagrajena.
Ključne besede: Mira Resnik, akademska slikarka

Mira Resnik, an academic painter, worked in various companies in Kamnik and in Lek in Mengeš as B. Sc. Engr. of chemical technologies. She started painting in 1998. In 2018, she received her master's degree from the Academy of Fine Arts and Design in Ljubljana. She has been exhibiting since 2004, and has during this time held 17 solo and over 50 group exhibitions. Her work has been awarded several times.
Key words: Mira Resnik, academic painter

Mira Resnik se je rodila leta 1954 v Kamniku, kjer tudi živi. Leta 1978 je diplomirala iz kemije na Fakulteti za naravoslovje in tehnologijo v Ljubljani. Najprej je bila zaposlena v KIK Kamnik in v Utoku, od leta 1985 do upokojitve leta 2010 pa v Leku v Mengšu. S slikarstvom se je začela ukvarjati leta 1998, najprej kot tečajnica pri različnih akademskih slikarkah in slikarjih. Leta 2010 je bila kot redna študentka sprejeta na Akademijo za likovno umetnost in oblikovanje v Ljubljani; diplomirala je leta 2013 pri prof. Marjanu Gumilarju in dr. Juretu Mikužu, magistrirala pa leta 2018 pri prof. dr. Uršuli Berlot Pompe in prof. Bojanu Gorencu.

Razstavlja od leta 2004. Nanizala je že 17 samostojnih in preko 50 skupinskih razstav:
- 2004 – Terme Snovik
- 2006 – Hotel Ajda, Moravske Toplice
- 2006 – Elektronabava, Črnuče
- 2007 – Galerija Štiblc, Mežica
- 2007 – Knjižnica Komenda
- 2007 – Galerija Lek, Ljubljana
- 2008 – Prodajni salon Lip Radomlje
- 2009 – Mercator center Šiška
- 2009 – Galerija in knjigarna Beseda, Domžale
- 2010 – Občina Bled 2011 – Forma Viva Makole
- 2012 – Galerija Ekonomske fakultete, Ljubljana
- 2012 – Art caffe, Ljubljana
- 2015 – Galerija Ekonomske fakultete, Ljubljana
- 2017 – Kosovelov dom, Sežana
- 2020 – Galerija Lek, Ljubljana
- 2021 – Galerija Krka, Ljubljana
- 2022 – Dom kulture Kamnik, prva samostojna razstava v domačem kraju

Jaz, 2012, digitalni tisk na platno in barvni linorez, 50 x 70 cm

Za svoja dela je bila kar nekajkrat nagrajena:
- 2002 – 1.–3. mesto Območno srečanje likovnih skupin Mengeš
- 2006 – certifikat kakovosti zlata paleta za sliko
- 2007– priznanje zlata paleta za grafiko
- 2008 – zlata paleta in certifikat kakovosti za grafiko
- 2009 – priznanje XXIX – Extempore – Podoba Ljubljane
- 2010 – odkupna nagrada XI Ex Tempore, Duplje
- 2011 – slikarsko priznanje Forma viva Makole
- 2019 – Premio degli Artisti (nagrada umetnikov), Extempore Grožnjan

Likovna kritika

V zgibankah, ki nastanejo ob večini njenih razstav, se največkrat pojavita dva likovna kritika, oba umetnostna zgodovinarja, in sicer Anamarija Stibilj Šajn in Iztok Premrov, ki vsak na svoj način ocenita slikarko, njeno delo in njene likovne stvaritve. Anamarija Stibilj Šajn (Stibilj Šajn 2017) ocenjuje, da akademska slikarka Mira Resnik pristopa k svojemu metjeju kompleksno, s širokega življenjsko navdahnjenega zornega kota. Vse od svojih ustvarjalnih začetkov je likovni svet pojmovala kot medijsko odprt in prehoden prostor. Prepletala je slikarske, grafične in kiparske prvine, klasično in sodobno. Njene stvaritve predstavljajo raziskovalno, pronicljivo in gibko likovno govorico, ki nastopa večmedijsko. Čeprav je slika – podoba – že neštetokrat šla skozi spremembe in interpretacije različnih medijev, Mira Resnik vselej poskrbi za njeno drugačno rojstvo. Na kompozicijsko uravnotežen in tehnično dovršen način staplja raznorodne likovnovizualizacijske pristope in gradiva. Iz raznolikosti ustvarja uravnoteženost, ki priča o intenzivnem raziskovanju, o likovnem osmišljanju in vsebinskem poglabljanju zastavljenih ustvarjalnih smernic, o vidu in uvidu tako v likovni medij kot v življenje samo, ki je neizčrpen vir motivne snovi. Kolažne aplikacije, svojevrstne teksture, perforacije in mreže ter kiparske forme zapolnjujejo in osmišljajo prostore življenja. V nastalem likovnem prostoru, ki je

1 Profesorica slovenščine in primerjalne književnosti, učiteljica slovenščine na GSŠRM Kamnik.

izrazito pester, pa imajo pomembno vlogo tudi barve, ki na sugestivni, asociativni in simbolni ravni prinašajo vsebinska pojasnila ter dodatna pojasnila in poudarke. Njen pristop k ustvarjanju je v smislu teoretskih spoznanj v enaki meri intuitiven in analitičen. Avtorica pri ustvarjanju sledi svoji osebni vokaciji, svojemu navdihu, svojemu angažiranemu miselnemu toku, a ustvarjalni rezultati dajejo odgovore tudi na likovnoteoretska vprašanja in potrjujejo njeno znanje; vse to vodi k dejstvu, da so se ta usidrala v njeno podzavest in se v procesu ustvarjanja tudi podzavestno aktivirajo. Slikarsko platno je za Miro Resnik ekran, ki zrcali svet in življenje, pa tudi njeno sposobnost, da vsa dejstva, vse svoje razmišljanje in spoznanje spreminja v prepričljiv in avtorsko intimen likovni ekvivalent. Je ploskev, ki z odločnim ustvarjalnim korakom postaja tretja dimenzija. Tako njena dela, ki temeljijo na nazorno ali pa le latentno prisotni človeški figuri, kompleksno in večplastno nagovorijo naša čutila.

Iztok Premrov (Premrov 2020) pa ocenjuje, da slikarka na svoj ustvarjalni proces gleda kot na nenehno osvajanje novih prostorov in likovnih obzorij, ki ji odpirajo pot k lastnemu likovnemu napredovanju. Z vsem tem se poskuša odzvati na sedanji čas, saj meni, da mora ustvarjalec najti neko temeljno soglasje med svojim notranjim svetom in svetom, ki ga živi, v katerem živi in v katerem išče smisel. Most med enim in drugim slikarka nenehno gradi z izvirnimi podobami, neposrednim prepletom svojega razmišljanja, likovnega prizadevanja in prepričljivih izpovedi.

Mira Resnik o sebi in svojem delu
»*Moje slike so upodobitve mojih sanj*«

»Večkrat se sprašujem, kako ljudje sanjamo. Včasih zelo intenzivno, podobe in ideje se plastijo druga na drugo, spet drugič pa so sanje prazne, so kot ravne ali lomljene črte. Sanjamo lahko v spanju, lahko pa tudi v budnem stanju; nekatere sanje poskušamo uresničiti, spet druge se 'zataknejo' v medmrežnih prostorih, kjer čakajo, da nastopijo ugodne okoliščine za realizacijo. Nekatere sanje zaradi nerealnosti lahko tudi umrejo, lahko pa se iz naše podzavesti ponovno rodijo. Pri meni se, v mojem notranjem svetu, nekatere sanje znova in znova vztrajno rojevajo, dokler ne najdejo poti, kako se ugnezditi v mojih delih.«

Barve, materiali in teksture

»Jaz se trgam nekje med barvo in strukturami. Prepletanje barv in struktur, ki jih nudijo različni materiali, kot so vrvice, čipke, juta, gumbi in podobno, mi nudi izjemne možnosti za izražanje notranjih svetov, ki so v stalni interakciji in prepletanju z zunanjim svetom. Nasprotja, problemi, strahovi, pa tudi majhni in veliki trenutki sreče, ki jih prinaša življenje, se tako nalagajo in prepletajo v mojih notranjih prostorih in postajajo moji prostori življenja. Barve, materiali in teksture mi nudijo neizčrpne možnosti ustvarjalnosti in kreativnosti in me znova in znova vodijo v svetove, ki nimajo dosti skupnega s fizičnim prostorom. To je svet, v katerem človeški duh lahko poleti visoko in svobodno kot ptica, neobremenjen s človeškim fizisom.«

Slojenje

»Slojenje, ki asociira na človekove prostore življenja, mi, zanimivo, nudita barvna monotipija na predhodno obarvanem papirju in mreža, nanesena na zgornjo površino stekla. Kako posameznik vidi slikarsko ali digitalno podobo? Moj občutek mi pravi, da vsako podobo, slikarsko in/ali digitalno, gledam skozi nekakšno mrežo, ki sem jo v življenju stkala na osnovi znanja in izkušenj, čustev in občutkov pa tudi komunikacije z drugimi ljudmi. Podoba, ki jo vidim jaz, je lahko enaka, podobna ali pa popolnoma drugačna od podobe, ki jo vidi nekdo drug – prav to pa me pri umetnosti in umetniškem ustvarjanju najbolj navdušuje. Mreža kot likovni element omogoča prehod iz dvodimenzionalnosti v tridimenzionalnost in s tem odpira širok asociativen prostor, odvisen od pogleda in domišljije gledalca. Osebna izpoved v mojih delih tako preide v interaktivnost, saj od gledalca zahteva dialog in obojestransko komunikacijo.«

Serija Rdeča nit

»V seriji slik Rdeča nit kombiniram prepletanje niti različnih materialov v mrežo v kombinaciji s slikanim platnom, ki ga deloma prekinjajo strukturirane svetle površine. Ideja za Rdeče niti je nastala pri retrospektivnem pregledu mojih del, pri katerem sem povsem jasno zaznala, da se likovni element mreža v mojih delih pojavlja že od vsega začetka. Pri pravilni osvetlitvi mojih del z mrežo se odpre pogled za platno, in to tako, da skupaj s senco mreže za platnom tvori enovito delo. Dvodimenzionalna slika se tako spremeni v tridimenzionalno in nudi iluzionističen občutek prostora; občutek prostora pa je lahko realen ali virtualen, v smislu duhovnega prostora, kar me vizualno v umetniškem smislu najbolj zanima. V tej seriji je nastalo nekaj del, povezanih z življenjskim prostorom, v katerem bivam od svojega rojstva. Nastalo bo še nekaj Rdečih niti na temo Kamnika, toda Stari grad je zagotovo na njenem začetku. Sicer pa je Kamnik moja rdeča nit od rojstva in tako bo verjetno ostalo do konca mojega življenja.

Rdeča nit – Moje mesto II je bilo ustvarjeno kot darilo društvu Natur Freunde v Trofaiachu v Avstriji, ki je prijateljsko pobrateno s Planinskim društvom Kamnik.«

Osebnoizpovedni cikel Odprte glave

»Cikel Odprte glave je nastal neposredno po operaciji možganskega tumorja leta 2017 kot del okrevanja po operaciji in obenem kot preizkus delovanja možganov po prestani operaciji. Digitalno obdelane posnetke magnetne resonance moje glave in lastne podobe po operaciji sem kolažirala na platno. Pri besedilnem delu triptiha gre za poezijo, ki sem se jo namensko naučila pred operacijo in sem jo po posegu sama sebi brez problemov ponovno deklamirala. V tistem trenutku sem se spomnila izreka Renéja Descartesa – Mislim, torej sem. Triptih Odprte glave asociira tako na odprtost misli kot tudi na fizično 'odprtost' glave pri operaciji, obenem pa dokazuje, da slikarstvo lahko deluje tudi kot terapevtska tehnika.«

Letrizem osebne izpovedi in pesem

Velike sobane ledenega vetra (pesem s triptiha Odprte glave)
V velikih sobanah ledenega vetra umirajo pogledi najinih sončnih dni,
za visokimi zidovi neizgovorjenih besed polegajo trave najinega nezaupanja.
Skozi premrle prste mezi voda iz vseh kotanj najine ljubezni.
Iz vseh temnin se dvigava v svetlobo
kot dva ptiča, ki ne vesta, kako visoko je nebo.
Vseeno je, kako visoko je nebo,
vseeno je, kako globoke so doline najinih razočaranj.
Čisto vseeno je …
ker midva že dolgo veva, kje pokopati bolečino,
pri katerem vodnjaku Resnice bajati za vodo,
kje najti duri v velikih sobanah ledenega vetra,
kako podreti zidove ledene tišine,
kako izgubljati tla pod nogami
med mehko valujočimi travami najinih spominov.
Mnogo zgodb sva že napisala,
mnogo melodij preigrala,
nekaj nerešljivih enačb sva razvozlala,
a še vedno ne najdeva zadnje izbe
v velikih sobanah ledenega vetra.

Literatura

Iztok PREMROV, 2020: *Rdeča nit, Mira Resnik, Galerija Lek Ljubljana (20. 10.–29. 11. 2020).*

Anamarija STIBILJ ŠAJN, 2017: *Mira Resnik: Prostori življenja, Velika galerija Ivana Varla, Kosovelov dom, Sežana (14. 11.–10. 12. 2017).*

Odprte glave, 2017, triptih, akril in mešana tehnika, 300 x 100 cm

Praznine – odsotnost, 2015, akril in mešana tehnika, 80 x 80 cm

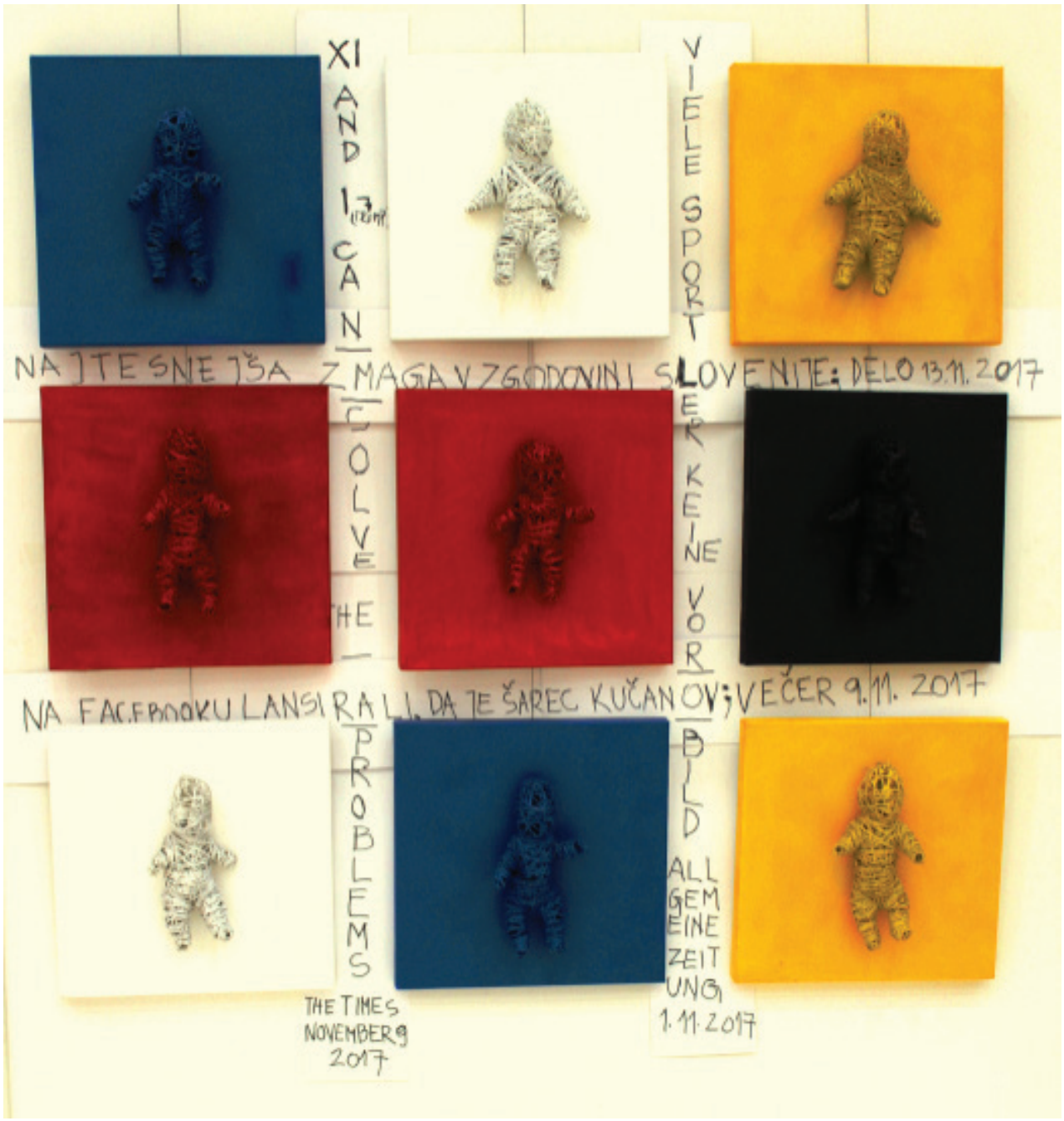

Prostori življenja I, 2015, poliptih in instalacija, akril in mešana tehnika, približno 170 x 170 cm

Rdeča nit – Moje mesto, 2020, akril in mešana tehnika, 80 x 180 cm

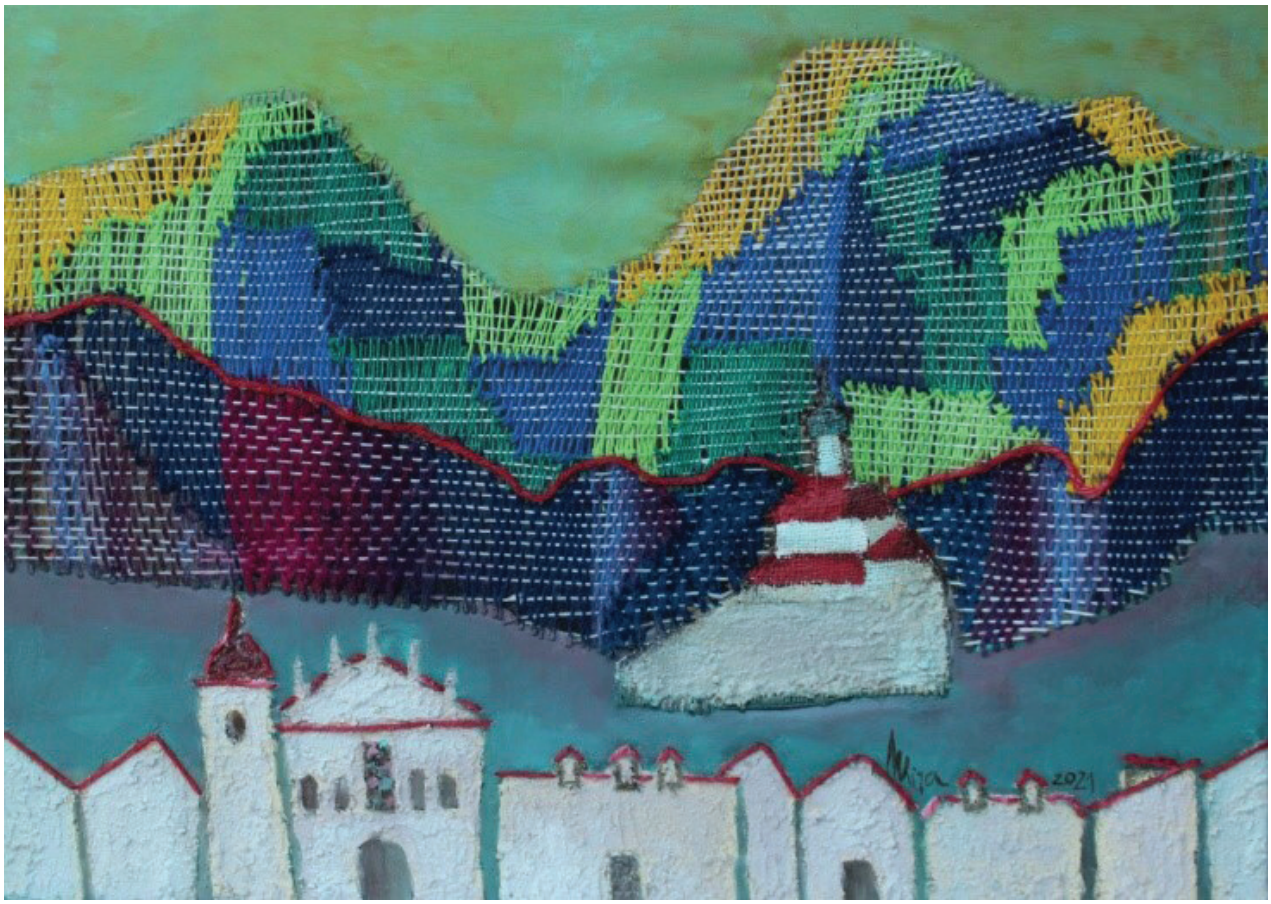

Rdeča nit – Moje mesto II, 2021, akril in mešana tehnika, 50 x 70 cm

Anže Slana[1]
Tunjiška Mlaka 11, Kamnik
anze.slana@gmail.com

Stane Balantič – nadrealistična korespondenca časa

Stane Balantič (1947) je slikar samouk, dejaven od leta 1969. Začetki njegovega ustvarjanja segajo v Klub likovnih samorastnikov, nadaljujejo pa se v kamniški skupini Nova. Sodeloval je na številnih likovnih razstavah in delavnicah. Zavezan je nadrealizmu, ki mu nudi ustvarjalno širino za lasten umetniški izraz, v katerega ujame tegobe sodobnega sveta; zanimajo ga problemi ekologije, položaj človeka v svetu. Je avtor pesniške zbirke *Čustva v besedi* (2019).
Ključne besede: Stane Balantič, slikar, nadrealizem

Stane Balantič (1947) is a self-taught painter who has been active since 1969. His early works date back to the Club of Self-made Artists. Stane now continues to create within the Kamnik group Nova. He has participated in numerous art exhibitions and workshops and is committed to surrealism, which offers the artist a broad platform for his own artistic expression in which he captures the difficulties of the modern world. Balantič is interested in the problems of ecology and mankind's position in the world. He is the author of the poetry collection *Čustva v besedi* (Emotions in the Written Word) (2019).
Key words: Stane Balantič, painter, surrealism

Stane Balantič je bil rojen leta 1947 v Kamniku. Po poklicu je kovinostrugar, vedno pa ga je privlačil in vabil likovni svet. Na likovnem področju je dejaven od leta 1969. Leto kasneje se je vključil v Klub likovnih samorastnikov Ljubljana, ki je združeval likovnike samouke, s katerimi je razstavljal v različnih slovenskih krajih (Ljubljana, Trbovlje, Domžale). Obenem pa se je z njimi udeleževal delavnic, ki so jih vodili priznani likovni pedagogi.

Za njegovo delovanje na Kamniškem je bilo odločilno leto 1971, ko je skupaj s še nekaterimi kamniškimi likovniki, amaterji in likovno izobraženimi, sodeloval pri pripravi prve razstave Društva mladih ustvarjalcev. Naslednjega leta, 1972, so si nadeli ime skupina Nova. Skupaj so razstavljali še leta 1972 in 1973; jubilejno četrto razstavo so ob 10-letnici skupine pripravili leta 1983 v galeriji Dušana Lipovca – v galeriji Neptun. Pot jih je zanesla tudi na mednarodno prizorišče; leta 1992 so pripravili razstavo v partnerskem mestu Kamnika – v nemškem Ennigerlohu.

Balantič je v svoji plodoviti likovni karieri sodeloval na številnih razstavah. Na začetku novega tisočletja se je udeležil štirih likovnih kolonij z razstavami, organiziranimi v spomin na slikarja, publicista, kritika Dušana Lipovca (2007–2011). Sodeloval je na skupinski razstavi Mali grad v Šoli idej ter na Gorenjski likovni razstavi v kamniški Galeriji Veronika (obe 2009). Njegova prva samostojna retrospektivna razstava, ki je prikazovala likovna dela, ki jih je ustvaril od leta 1969 do 2011, je bila v Galeriji Veronika v Kamniku na ogled poleti 2011.

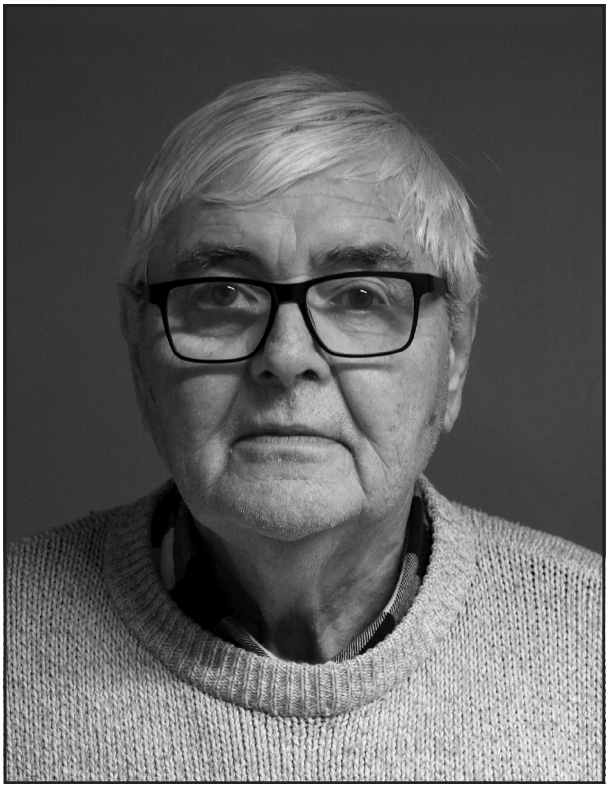

Stane Balantič (Foto: Sašo Matičič)

Balantičev opus je bogat ter raznolik in priča o umetniškem iskanju, raziskovanju in zorenju. Zavezan je figuraliki, ki jo na sebi lasten način nadrealistično preoblikuje in ji vdihne lastno interpretativno dimenzijo. Opazna je njegova zaskrbljenost nad neizbežno usodo človeštva; s slik vejejo sporočila in opozorila, ki skozi refleksijo lastnega likovnega izraza pripovedujejo zgodbo aktualne družbene in ekološke problematike. Opazimo mestoma subtilno, mnogokrat pa neposredno upodobljen človekov stihijski odnos do lastnih odpadkov, s katerimi zasičuje okolje; preizprašuje razvoj umetne inteligence in špekulira o nadaljnjem tehnološkem razvoju človeštva.

Osrednji element njegovih del so stilizirani, fragmentalno upodobljeni elementi človeštva. Ti so simbolno preoblikovani in kompozicijsko spretno umeščeni v prostor, da manifestirajo avtorjev apel po spremembi. Upodobljeni utrinki avtorjevega sveta, sestavljeni v kompozicijo, začenjajo in vzpodbujajo dialog z gledalcem – neposredno upodobljen kontrast med stvarnim ter fikcijskim pa opazovalca toliko bolj spodbuja k razmisleku. V Balantičevih zgodnjih delih je bil prostor upodobljen realistično; asociiran na tipično veristično upodobitev krajine je sčasoma izgubljal element pejsažev in postajal stiliziran, zabrisan, odprt. Prostor njegovih del je prostor barvnih ploskev, ki zaradi svojih iracionalnih razsežnosti poudarja in podkrepljuje v prvem planu naslikano pojavnost, mnogokrat v predimenzionirani prostornosti, ki le še poudarja in osmišlja samoto stanja duha. V tem oziru nikakor ne gre spregledati premišljeno izbranega kolorita. Dosle-

1 Magister profesor slov. j. in dipl. umetnostni zgodovinar (UN).

dna uporaba nasičenih barv na eni in manično pastelnih odtenkov na drugi strani ustvarja učinek stiske, blodenj in nevarnosti hkrati; prikazuje nočno moro, iz katere se ne moremo zbuditi in v kateri živimo. Ostro izrisane linije pa ta občutenja le še poudarjajo.

V Balantičevem slikarskem opusu ne moremo spregledati portretov. Upodobljence upodobi nadvse realistično in so zvest posnetek dejanske podobe, ki nikakor ni toga, ampak mehka in živa. Premišljena postavitev v prvem planu pred nevtralnim ozadjem skupaj z igro svetlobe in sence na posameznem obrazu poudari obrazne poteze in samega portretiranca. Vendar se ne zaustavi le pri tem; potreti so obenem analiza portretirančeve notranjosti, študija njegove individualnosti ter duševnosti. S potezami čopiča je na platnu ujet značaj posameznika, pogosto okrepljen in razložen z atributi, ki opredeljujejo svojstvenost upodobljencev (npr. Sadnikarjev portret, razstavljen leta 2011 v Šoli idej).

Kljub preciznemu realističnemu prikazovanju je tudi na portretih opaziti Balantičevo nagibanje k nadrealizmu. V vseh svojih delih namreč združuje realistično upodobljene drobce polresničnega sveta, združene v višjo stvarnost. Avtorjeva asociativnost, materializirana na platnu, meji na metafizično – pa vendar v ponekod skorajda nedoumljivih sestavljankah zlahka ujamemo in dojamemo njegov asociativni tok zavesti in ustvarjalne misli, saj v celoto spretno umesti znake in simbole, ki atributirajo osnovno slikarjevo sporočilo.

Slednje presega prostor posameznika in posega v globalni prostor in čas diskurza. Upodobljene človeške figure so stilizirane in potencialno predstavljajo sleherника, ki je ali vršilec škodovanja ali nosilec sprememb. Je besednik Balantičeve ideje, presega umetno postavljene meje in se dotika celotnega človeštva ter vseh njegovih področij delovanja. Opozarja na možnosti človekovega preživetja v prihodnosti, izpostavi elemente, ki degradirajo, ogrožajo in so nujno potrebni temeljitejše diskusije.

Na vprašanje, zakaj nadrealizem, avtor skromno odgovarja, da mu ta pristop omogoča upodobiti, česar z verističnim pristopom ne bi mogel. Obenem se s takim pristopom lažje izrazi in stvarnost nadgradi ter jo, manifestirano skozi nadrealizem, nadgradi, ji doda nekaj več. Kot pravi, nikakor ni fotograf, ki bi preko foto- ali hiperrealizma želel upodobiti stvari takšne, kot so, ampak skozi iskanje lastne poti pove svojo zgodbo, najsi bodo to nadrealno upodobljeni problemi ekologije ali opozarjanje na ostale tegobe človeštva. Vedno pa ostaja zvest tehniki olja na platnu. V letih umetniškega zorenja, razvijanja in nenazadnje ustvarjanja ga je razvil v svojevrsten slogovni izraz, po katerem je poznan in obenem nezamenljiv. Prav slednje je odlika njegovega dela; trudi se, da njegove slike ne delujejo kot kopije ali poustvarjenje že napravljenega. Teži k edinstvenosti, unikatnosti. Tako njegov obsežen in raznolik opus priča o človeku, ki se dela loti izjemno premišljeno (obenem pa celo tudi nekoliko vizionarsko) in na platnu svojo idejo udejani dosledno in brez odvečnega motivnega balasta.

Nespregledljiv je njegov skorajda obrtniški pristop k delom, ki kljub temu izražajo obilo razmišljanja in preciznega tehtanja, kaj upodobiti. Tak pristop ga je vodil tudi k stvaritvi slike Pregnanci (1971), v kateri je zaslediti avtorjevo slutnjo nastajajoče prihajajoče realnosti. To pa se zrcali skozi njegov celotni opus. Zlahka ugotovimo, da je zanj slikarski medij prostor angažiranega odzivanja na družbeno dogajanje, s katerim tiho korespondira preko slik. Te tako niso le tihe pričevalke resničnosti, ampak kritika stvarnosti – Balantič je avtor, ki na svet gleda kritično ter skozi prizmo družbenopolitičnega stanja, ki ga ne more spregledati in se ne odzvati nanj. V delih odsevata kruta realnost in dejstvo, da ura človeštva neusmiljeno kaže pet minut do dvanajste.

Stane Balantič je vesten in zvest udeleženec kamniških likovnih razstav. Sodeluje na praktično vseh likovnih dogodkih, organiziranih v Kamniku in njegovi okolici. Kot sam reče, je v svojem bogatem in plodovitem delu ponosen na sodelovanje s skupino Nova, na katero ga vežejo lepi spomini. Ta je s svojim delom in delovanjem dala nov pogled na Kamnik ter je zaznamovala nespregledljiv mejnik v likovnem ustvarjanju na Kamniškem. Pomenila je pobudo za naprej in usmeritev za nadaljnje generacije likovnih umetnikov.

Je sogovornik, ki kritično zre na svet, tudi ko se pogovor dotakne razstavne problematike. Izpostavi problem (neinstitucionalne) galerijske dejavnosti in pomanjkanja primernega prostora zaradi finančnih problemov. Nostalgično se dotakne Galerije Veronika kot nekdaj primernega prostora in Galerije Pogled kot tistega prostora, ki omogoča mladim umetnikom razstavljanje ter pojavljanje na likovni sceni. Poleg tega jo vidi kot prizorišče za samoiniciacijo umetnikov, ki v laični in strokovni javnosti vzbudi interes, ter izvrstno odskočno desko. Odzivi na razstave po njegovem pričajo o zanimanju in večajo zanimanje za razstavno dejavnost na lokalnem nivoju.

Avtorjeva vseprisotnost na umetniškem področju pa se ne ustavi le na slikarskem platnu. Leta 2019 je Balantič izdal svojo prvo pesniško zbirko *Čustva v besedi.* Pesmi tako kot platna pričajo o premišljujočem človeku. Impresije avtorjevega vsakdana združuje preprost, gostobeseden slog, skozi katerega uzremo njegovo doživljanje in dojemanje sveta. Čeprav v tem umetniškem ustvarjanju ni nadrealist, kakršnega vidimo na njegovih platnih, poezija ne pomeni odmika od Balantičeve motivike, ampak gre za dopolnitev. Njegovo literarno delo se neločljivo povezuje z motiviko likovnega ustvarjanja – izpostavlja problem ekologije, človekovega položaja in njegove osame. Tako kot s čopičem tudi z besedami ujame stanje duha in nastavi zrcalo sleherniku.

Stane Balantič je zvest kamniški ustvarjalec, ki se je preizkusil v mnogih tehnikah, vendar se vedno vrača k olju na platnu, ki ga s posebnim čutom neguje in razvija ter mu nudi možnosti za razvijanje, nadgradnjo ter krepitev ustvarjalnega duha. Slikarstvo ga krepi, podpira, mu nudi prostor za iskanje resnice in nenazadnje širi obzorja.

Literatura

Stane BALANTIČ, 2019: *Čustva v besedi.* Kamnik: samozaložba.

Anamarija STIBILJ ŠAJN, 2011: *Stane Balantič: Človek in čas.* Kamnik: JSKD OI Kamnik.

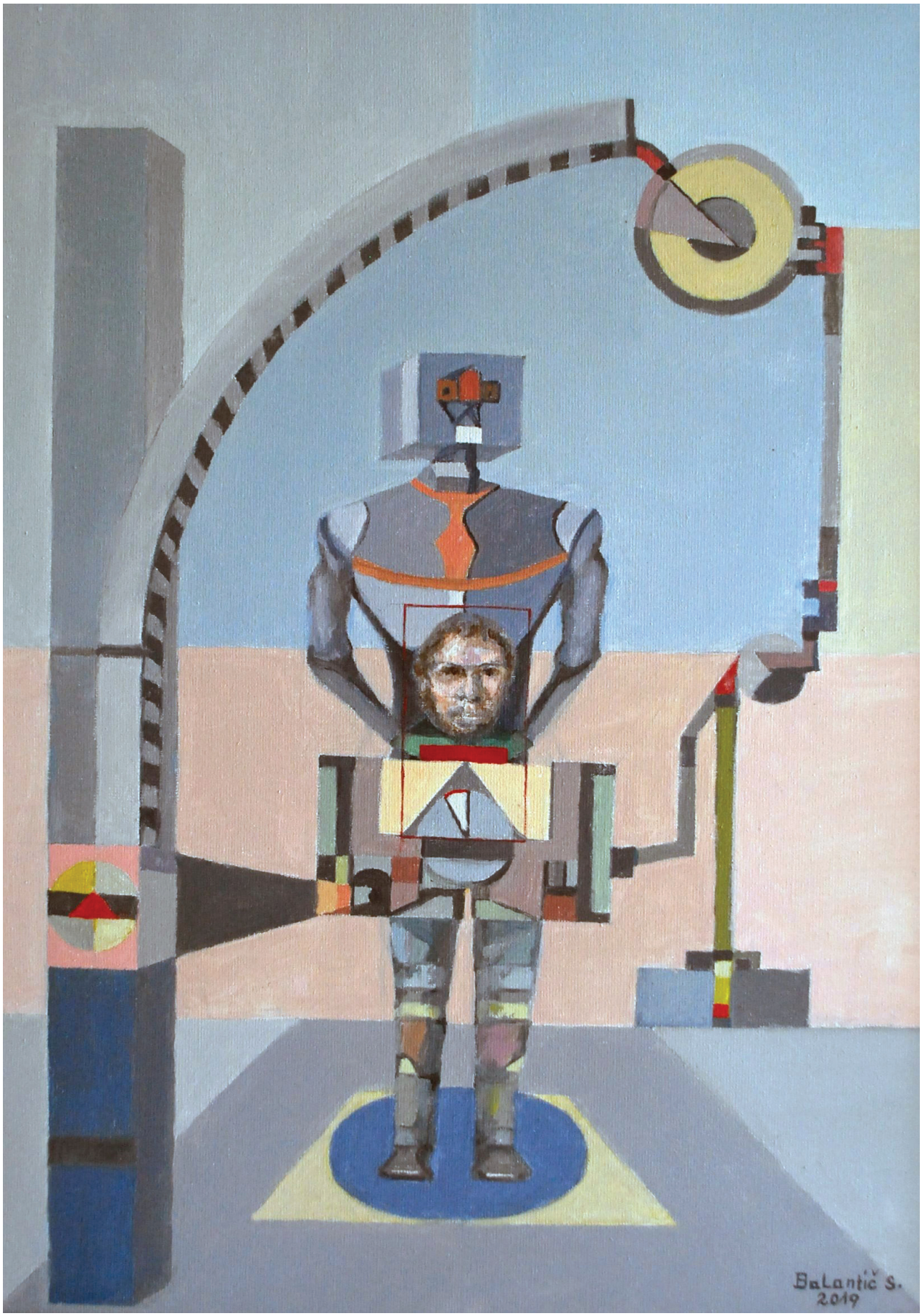

Robotika, 2019, olje, 70 x 50 cm

Osveščanje, 2015, olje, 70 x 50 cm

Človek postaja robot, 2016, olje, 70 x 50 cm

Umirajoče drevo, 2017, olje, 70 x 50 cm

Vladimir Habjan[1]
Klavčičeva 3, Kamnik
vladimir.habjan@gmail.com

Planinci smo dober vir energije

Pogovor z Markom Petkom

Pogovor z Markom Petkom, predsednikom Planinskega društva Kamnik.
Ključne besede: planinsko društvo, prostovoljstvo

Interview with Marko Petek, President of the Kamnik Mountaineering Association.
Key words: mountaineering association, volunteering

Planinsko društvo Kamnik bo v letu 2023 praznovalo 130 let od ustanovitve. Zadnji mandat, tj. zadnja štiri leta, je vlogo predsednika opravljal Marko Petek, alpinist, gorski reševalec in pripravnik za gorskega vodnika. Marko je prevzel vajeti društva od dolgoletnega predsednika Ivana Resnika, ki je postavil dobre temelje za delovanje društva, v tem mandatu pa je bil podpredsednik. Kot pravi Marko, je društvo danes v dobri formi, na nekaterih področjih pa želi stanje še izboljšati. Veliko pozornosti namenja mlajši generaciji, saj, kot pravi, čuti prihodnost ravno v mladini. Ker se z Markom poznava že dolgo, tudi plezala sva skupaj, sva se v pogovoru tikala.

V kakšnem stanju je danes Planinsko društvo Kamnik?

Mislim, da je društvo v dobrem stanju, predvsem kar se tiče članstva, dejavnosti in koč. Seveda je še veliko možnosti za izboljšave. Zdi se mi, da so bile koče vedno dobro vzdrževane. Danes pravzaprav manjka bolj turistični pristop, ki nekako prihaja v planinstvo, to je planinski turizem. Vsekakor so gostje postali bolj zahtevni. Smo med redkimi članicami Planinske zveze Slovenije (PZS), ki imajo vse dejavnosti, ki naj bi jih imelo društvo. Zelo se trudimo za dogajanje na področju mladinskega planinstva, pa naj gre za mladinski odsek, športno plezanje ali alpinistični odsek, ki ima že dolgo tradicijo in se stvari same odvijajo. Manko je na področju vodništva, zlasti pristopa do tistih struktur ljudi, ki zahtevajo več kot le pohodništvo, ki želijo ob poti izvedeti tudi kaj novega, zanimivega, na kar na žalost danes v veliki meri vplivajo socialni mediji. Socialni mediji preveč krojijo, kaj si ljudje želijo. Je pa res, da ti ljudje, ki se gibajo po gorah, tudi ustvarjajo planinske vsebine na socialnih medijih. Planinska društva lahko zgolj sledimo drugim ali pa postavljamo merila – vsekakor je drugo bolje početi. Zdi se mi, da nam manjka tega, da bi se ljudje bolj počutili pripadne, da se razvije planinska zavest, entuziazem, da radi pridejo v našo družbo. Pri tako velikem društvu, s toliko člani, kjer se v bistvu že delimo na alpiniste, plezalce, markaciste, kolesarje in vse ostale strukture,

Marko Petek (Arhiv: Marko Petek)

to ni preprosto. Na splošno se mi zdi, da imamo zelo bogato dejavnost, srce pa je na mladini, tam bo treba največ delati, ker se to pozna kasneje, čez dvajset, trideset let. Drugače je tako kot povsod, povsod nihanja, enkrat smo boljši, potem pa pridejo tudi slabši časi.

Kaj se ti zdi, v kolikšni meri vpliva menjava predsednika na delovanje društva?

Kar se tiče same organiziranosti in operative, mogoče niti ne toliko. Smer vodenja društva je odvisna od več ljudi, ne le od enega. Je pa gotovo predsednik tisti, ki daje smernice in skuša peljati voz naprej. Če postaneš predsednik, imaš idejo, kaj bi rad dosegel, katere zadeve bi rad poudaril in izboljšal. Predhodnik mi je rekel, da ne morem ničesar pokvariti, da zadeva funkcionira, saj ima dolgoletno tradicijo. Svoje želje sem že vnaprej napovedal, predvsem to, da čutim prihodnost v mladini. Drugo: da se koče postavijo na turistični zemljevid, kajti nismo v Julijskih Alpah, pač pa v Grintovcih. Triglavski dom na Kredarici je obiskan, tudi če ne naredijo nič, ker je pod Triglavom. Mi pa se moramo precej bolj potruditi. Res je, da je prejšnje vodstvo veliko naredilo na tem in praktično so vse prihodke vlagali nazaj v koče. In to se vsekakor pozna na nivoju bivanja, posebej če pogledaš povprečno kočo kje drugje v Sloveniji.

Nam lahko pojasniš, kaj so bili glavni razlogi, da si se odločil za mesto predsednika društva. To ni plačana funkcija, imaš veliko odgovornosti, konec koncev imaš tudi odškodninsko odgovornost ...

Mislim, da vsi, ki smo zraven, čutimo nekaj entuziazma in imamo svoje želje. Zdi se mi, da je bil še

1 Diplomirani sociolog, novinar revije *Naš stik* in spletnega portala *www.nas-stik.si,* urednik *Planinskega vestnika* in Planinske založbe.

največji izziv to, da na nekaterih področjih premaknemo zadeve naprej, saj vedno razmišljaš, kako kaj izboljšati, kot predsednik pa gotovo lažje vplivaš na to. Je pa vedno v ozadju negotovost, kaj dejansko sploh lahko spremeniš, kajti tu so ljudje, s katerimi je treba komunicirati, z njimi sodelovati, deliti mnenja in jih upoštevati. Težko rečeš: takole bo, čeprav je včasih tudi to potrebno, če se drugače nič ne premakne. Če preveč živimo v preteklosti, gremo težko naprej. Je pa preteklost pomembna. Če je ne upoštevaš, lahko greš v povsem napačno smer.

Kaj meniš, kolikšna je po tvojem mnenju vloga ekipe, ki jo imaš za dosego ciljev, ki si jih zastavil kot predsednik, in kakšno ekipo si uspel sestaviti?

Moram reči, da je ekipa kar problem. Mislim, da je to še največji izziv. V bistvu sem praktično ljudi iz prejšnje sestave upravnega odbora obdržal in jim skušal dati nove naloge. Ampak ljudje se tudi izčrpajo. Če so navajeni funkcionirati na že vpeljan način, jih težko prepričaš v spremembe. Tako mislim, da bo kar trajalo, da bomo našli ljudi, ki bodo uresničili stvari, ki sem si jih zastavil. Res je tudi, da obstaja menjava generacij, se mi zdi, da je kar nekakšna luknja v ekipi bivšega predsednika do danes. Torej ne gre le za to, da imaš idejo in najdeš človeka, ki je ideje sposoben speljati, pač pa, da ima ta tudi interes.

Na kakšen način bi bilo možno povečati pripadnost društvu glede na to, da je članov res veliko in so osebni kontakti praktično nemogoči?

Menim, da je vsak iz nekega razloga včlanjen v društvo, pa naj bo to socialna nota ali pač ena od dejavnosti, ki jih ima rad, ker pač tudi drugi počnejo podobno kot on. Na to je kar težko vplivati. Smo pa šibki pri komunikaciji s članstvom. Kot rečeno: en problem je veliko število, drugi pa je komunikacija, kar je tudi manko iz preteklosti, na tem se ni veliko delalo, niti na socialnih omrežjih. Ko sem jaz prevzel, smo imeli 200 elektronskih naslovov članov, danes jih imamo 1300. Ampak vmes sta pretekli dve leti, da smo naredili preskok, in to ni odvisno le od mene, pač pa od vrste ljudi, od pisarne naprej. Nerodno je, ker je naše članstvo starejše, saj mnogi elektronskih naslovov niti nimajo. Saj se mnogi zavedajo, da je to dobro tudi zanje, a se bojijo, da bi naredili kakšno napako in bi podrli, kar so prej gradili cela leta. Težko je torej komunicirati s članstvom, težko sami sploh najdejo informacije o tem, kaj jim želimo nuditi. Zdi se mi, da še vedno veliko stvari deluje na tradicionalen način: od ust do ust. Čeprav dobro delamo, šole, ture so zanimive, ampak danes je na žalost tako, če ne objaviš, kje si bil, je, kakor da ture ni bilo. Ni dovolj, da objaviš na oglasni deski, pa naj bo tura še kako zanimiva. Tisti, ki so navajeni najti informacije, itak to vedno tudi najdejo. Mnogi pa, ki bi jih informacija zanimala, nimajo dostopa do te informacije, na primer do spletne strani. Imaš lahko tisoče orodij, a če jih nihče ne posodablja, če nimaš ekipe, nisi naredil nič. Ja, ekipo bo njuno potrebno pojačati.

Na kakšne načine pobirate članarino? Ali jo je možno plačati tudi na spletni strani?

Je možno, ja. Zdaj pa imamo še eno varianto. Prva je ta, da prideš v pisarno. Mnogi so tako najbolj navajeni in pridejo v uradnih urah v pisarno. Nova opcija je preko portala PZS in programa Naveza, iz katere dobimo naslove in s pošto dejansko pošljemo dopise s položnico. Nekaj časa smo se temu upirali, ker se nam zdi precej neosebno. Najbolj osebno je seveda s pobiralcem. Ta gre do ljudi in običajno z njimi poklepeta, vendar je pobiralce zelo težko dobiti! Ali so zelo angažirani ali pa zelo malo, vmesne stopnje ni. Pobiranje prek PZS seveda posledično prinese nekaj več dela za pisarno, kjer je administrativnega dela že tako preveč.

Imate kakšne posebne načine za pridobivanje novih članov, recimo za tiste, ki se preselijo iz drugih okolij, česar ni tako malo?

V bistvu ne. Problem je že evidenca, kdo sploh je član od priseljenih? Mi delujemo tako, da običajno vsem našim članom pošljemo dopis z vabilom za podaljšanje članstva. Bolj želimo delati na tem, da bi ljudje dejansko spoznali, da se jim splača biti član društva ali Planinske zveze, kar pomeni vse: od zavarovanj, do popustov, do tega, da imaš za sabo društvo, ki ima toliko in toliko strokovnih kadrov, pa izobraževanja, šole, ture, konec koncev tudi vodnike. Zaradi vsega tega želimo pridobivati nove člane. Naše društvo med člani nima le Kamničanov, pač pa ljudi iz vse Slovenije, gre za širše območje od Ljubljane do Medvod in naprej. Najbolj je važno, da ljudje najdejo, kar jim je zanimivo, in da jim mi to nudimo. To se mi zdi veliko bolj pomembno in dejansko tudi je pomembno. Tudi sam sem se včlanil v društvo zaradi tega in ne le zato, da bom pač član, čeprav je tudi veliko takšnih, ki so člani zaradi pripadnosti. Sem pa opazil, da v zadnjih letih ta entuziazem upada, se pa vedno bolj vključujejo mladi, vedno več je njihovih pristopnih izjav. Starejši se počasi umikajo. Skoraj gotovo bo v prihodnjih letih število malo zanihalo.

Imate v društvu kakšne bolj načrtovane načine za pridobivanje mladih?

Mislim, da je naš mladinski odsek zelo aktiven. Od tega, da sodeluje praktično z vsemi šolami Kamnika, do tega, da imajo mentorje in še ekstra program – tabore, tako poletne kot zimske, pa še izlete enkrat mesečno. Je pa zaradi epidemije program trenutno nekoliko okrnjen. V bistvu smo otrokom pokazali, da Planinsko društvo Kamnik ni le pohodništvo, pač pa mnogo več. Tako smo imeli akcijo Oskrbnik za en dan, pri kateri so šli otroci v kočo in pomagali oskrbniku pri njegovem delu. In podobno Markacist za en dan. Mnogo tega še nismo realizirali zaradi koronskih razmer. Na taborih je vključenega mnogo tega – od plezanja pa do kolesarjenja. Smo eni redkih, ki v bistvu funkcioniramo tako, kot so včasih, ko so se v Kamniško Bistrico pripeljali s kolesi, potem pa so šli na turo in spet s kolesi nazaj. Če se le da, je čimbolj naravno. Po drugi strani skušamo otroke tudi izobraževati, kajti v naših krogih je veliko vzgojiteljic in učiteljic, vodnikov in drugih strokovnih kadrov. Imamo tri osnovna pravila, če kdo želi priti na tabor. Prvo je: brez vseh elektronskih naprav, drugo: brez staršev, tretje: samostojnost. Staršev ne želimo zraven zato, ker jih ne bi marali, pač pa zato, ker radi komplicirajo in so otroci takrat drugačni,

Dan Kamniških planin (Foto: Marko Petek)

niso samostojni. Mi pa želimo, da se znajo sami urediti. Opazili smo, da ta tri pravila res delujejo in otroške glave se sprostijo. Tako dejansko dosežemo namen, obenem pa otroci dobijo svojo klapo, družbo, s katero se tudi kasneje pogosto srečujejo v šoli, pri plezanju in še kje. Začeli smo že od mladih nog, s 5-letnimi otroki. V bistvu se z njimi ne ukvarjamo tako, da bi jim umivali zobe, seveda pa jim pomagamo. V najstniških letih potem vse otroke odnese nekam, daje jih puberteta in če najdemo v vsem tem obdobju eno točko, s katero se identificirajo, pridejo slej ali prej nazaj. Ena od takšnih je na primer danes mentorica planinske vzgoje. Prej je bil velik problem mladinskega odseka, ker so otroci zrasli in šli, npr. v alpinistični odsek, pa je mladinski odsek kar naenkrat nehal obstajati. Mi imamo drugačno filozofijo – da vključimo starše. Vendar ne starše otrok, pač pa tiste, ki so strokovni kadri. Med nami je namreč veliko staršev, ki so vodniki, alpinisti ... in v nekem obdobju imajo svoje otroke. Takrat se pridružijo tej ekipi in pomagajo, ko pa njihovi otroci odrastejo, pomagajo še naprej. Imamo željo, da bi mladi sami vodili tabor. Je pa to kompleksna zadeva in zaenkrat le pri želji. Treba je delati bolj na široko in to želimo prenesti še na druge odseke. Bistvena prednost našega društva je, da to ni stvar enega človeka, pač pa imamo celo vrsto strokovnih kadrov in entuziastov. Če eden vleče, mu sledijo tudi drugi in mu stojijo ob strani.

Ali imate mladinske odseke v vseh kamniških šolah?

Ja, v vseh šolah v Kamniku. V Šmartnem obstaja že dolga leta, oni so povsem samostojni. Nekaj časa so bili sploh edini, ki so peljali mladinsko dejavnost in planinsko vzgojo, imajo tudi svoje mentorice. Na ostalih šolah stanje ni bilo vedno najboljše, izjema sta OŠ Stranje in OŠ Marije Vera, zdaj pa jih skušamo vključiti na izlete čez vse leto in jih pač takrat povabimo zraven: sodelujejo krožki ali pa je organizirana skupna tura znotraj šol. Zadolžene mentorice in mentorji skušajo tako izpeljati take zanimive zgodbe.

Ali kaj delate na socialnih omrežjih na nivoju društva ali le odsekov?

To na nivoju društva nam res manjka, vendar imamo tako močne odseke, da je dejansko stvari kar težko izboljšati. Alpinistični odsek, športnoplezalni, turnosmučarski, kolesarski ... imajo svoje spletne strani in so kar aktivni. Mi gremo v hribe in se imamo fajn, da pa potem doma še dve uri sediš za računalnikom in nekaj pišeš, je pa vsakemu težko, a danes se vse dogaja hitro in se marsikdo tudi loti in kaj napiše. Delamo na tem, ker to privablja res veliko ljudi, pa ne zaradi tega, da bi hoteli polniti neko maso, pač pa zaradi tega, ker dejansko ponujamo veliko.

Rekel si, da bi želeli gojiti planinski turizem na področju pohodništva. V kakšno smer bi šel ta turizem? Imaš morda v mislih kakšno ciljno skupino?

Kot turizem sem imel v mislih koče. S tem se društvo financira, to je jasno. Te naše koče so visokogorske koče prve kategorije in to so zahtevni objekti. To ni neka gostilna v dolini, saj si že v osnovi omejen z določenimi stvarmi – od energije, vode pa do dostave. Vseeno se nam zdi, da je še en spekter, ki ga lahko s turizmom zapolnimo. Danes je v bistvu že kakšna polovica obiskovalcev, ki so turisti, niso več klasični planinci. Dejansko gre za turistične izlete, s tem pa se spremenijo struktura in posledično ponudba ter odnos do tega človeka. Potem so tu poti. V turizmu delam že dolgo tudi kot gorski vodnik in vidim, da se poti same od sebe ne urejajo. Potem je tu razlika med klasifikacijo Planinske zveze in potmi teh novodobnih turistov. Pot na Kamniško sedlo je za Planinsko zvezo lahka pot. Če pa gledamo s stališča turista, je dokaj naporna, dejansko imaš izpostavljene dele in 900 višinskih metrov in tu ne vidim logike. Če pa začneš prav iz doline, potem je višinske razlike še več. Torej gre za velik preskok iz turizma v navadno planinstvo in prilagoditev je, mislim, misija nemogoče.

Ljudem, ki pridejo v Slovenijo, bo pač treba razložiti razlike. Za angleškega turista je lahka pot okoli Bohinjskega jezera, ne pa na Kamniško sedlo, kar pomeni, da tak človek, če hoče tja, potrebuje vodnika ali pa nekoga, ki mu bo pomagal priti tja. Vodništvo in turizem znotraj planinskega društva bo težko združiti. Na nivoju poklicnih dejavnosti se pri vodništvu obetajo spremembe. Po novem obstajajo tudi mednarodni planinski vodniki, a je na tem področju malo zmede. Agencije, ki to urejajo, skušajo dobiti vodnika, ki bo čim cenejši. Računam, da bo to stvar vsakega posameznika, vsakega vodnika, ki se bo želel s tem ukvarjati profesionalno. Je pa gotovo to področje pomemben del delovanja društva. Vsi, ki pridejo k nam, se dotikajo Planinske zveze oziroma planinstva, pa naj bo to turist, lokalec, ki zna priti po vseh brezpotjih, ali pa instagram planinec, ki gre na pot, ki jo je prehodil sosed in tja mora še sam.

Društvo bo gotovo poskušalo vplivati na to, da bodo vodniške ture bolj dostopne, vedno pa je vprašanje, ali je bolj pomembna količina ali sama zgodba. Ali vlagati v številčnost, da bo še več ljudi po hribih in še večje skupine? To ni nujno dobro za društvo, niti ne najbolj varno. Mogoče pa bi na ta način lahko vključili mlajše vodnike. Na žalost se zdaj vse povezuje s tem, kaj imam jaz od tega, torej prostovoljstvo. To na neki način malo umira, pa ne zaradi tega, ker ljudje ne želijo prostovoljno delati, pač pa se je dejansko spremenil način življenja. Moj oče je vstal ob šestih in bil ob dveh

Na mladinskem taboru (Foto: Marko Petek)

doma iz službe ter šel popoldne še na Kamniško sedlo, danes pa pridejo ljudje domov ob šestih zvečer iz službe in potem imaš te hitre instant zgodbe, ko tečejo za kljukico.

Za društvo so pomemben del finančna sredstva, ki jih omogočajo koče, po drugi strani pa odseki gradijo društvo. Kako ta dva pola funkcionirata v kamniškem društvu?

Ocenjujem, da sta oba dela enakovredna. Brez gospodarskega dela društvo ne more funkcionirati, brez ljudi pa tudi ne. Ne morem reči, da brez gospodarstva ni drugih dejavnosti, ampak vse se začne pri financah. Naše društvo je sicer dovolj stabilno, tako da se nam v bistvu ni treba toliko ukvarjati s tem, ali imamo denar za kakšnega alpinista, če bi šel na odpravo, ali da bi kupili odseku opremo. Se mi zdi, da te zadeve funkcionirajo in so tudi v preteklosti. Mislim, da je bolj pomembno, da se morajo vsi zavedati, da smo vsi pod isto streho, da ni alpinizem neka ločena zadeva, da brez celotnega motorja ne funkcionira nobena stvar, kar se je pokazalo že v naši zgodovini. Mora biti neka harmonija med sabo v obeh dveh stvareh.

Ali obstaja kakšno področje, za katero lahko rečeš, da je bil dosežen napredek v teh štirih letih? Je kaj takega, kar bi lahko izpostavil?

Na novo se ni nič takega začelo oziroma prekinilo, zadeve so že prej dobro potekale. Gotovo pa smo naredili korak naprej pri nekaterih gospodarskih zadevah in pri dejavnostih, so pa to vendarle malenkosti, ki smo jih zdaj speljali le zato, ker se prej nihče s tem ni imel časa ukvarjati. Jaz delujem tako, da pogledam, kako zadeve stojijo, in jih skušam pač izboljšati. Že iz malenkosti dobimo nekaj prihranka. Kot rečeno: nobena zadeva ni stagnirala, da bi jo moral zdaj postavljati na noge, sem se pa zato lahko takoj začel lotevati nadgradenj. Seveda morajo za take stvari biti ljudje, ekipa. Danes je čas naš največji sovražnik, ker ga imamo premalo. Če bi hotel delati tako, kot sem si zamislil, bi dejansko moral početi samo to, česar pa si nihče od nas ne more privoščiti. Osebno bi raje, da bi bilo kaj več narejenega, pa pač ne gre. So pa smernice. Nekaj premikov smo naredili na kočah in na odsekih, plezalni steni in pri ljudeh. Vse ni odvisno le od mene, pač pa od mnogih entuziastov, ki vsak na svojem področju vlečejo niti.

Pred časom je bilo nekaj govora o novi ferati. Kako je s tem?

Te zadeve so danes zelo popularne. V bistvu že zamujamo in bi se tega lahko že prej lotili. Jaz delam veliko na področju turizma in skušam gledati malo širše na te stvari, ki se dogajajo v Kamniku oziroma našem okolišu. Morda so ferate v dolini še bolj atraktivne. Je pa tak projekt težaven, zahteva veliko dokumentacije in močno ekipo, mi pa imamo že z društvom veliko dela. Dvomim, da se bomo tega lotili, razen če se bo pojavil posameznik, ki bi logistično prevzel projekt, nam je pa to v interesu. Ogledani imamo že dve trasi. Ena je v steni Jurjevca na poti do Kokrskega sedla, druga pa je v Starem gradu pod razgledno ploščadjo, vendar je to območje arheološko najdišče in je vprašanje, kako bi to vplivalo na odločitev. Upajmo, da nam enkrat uspe.

Kako sodelujete z Občino?

Zelo dobro. Pomagajo nam na vseh področjih tako finančno in strokovno. Moram reči, da so temu naklonjeni, saj imamo konec koncev vsi isti cilj: nekaj narediti za dobro ljudi. Dobro sodelujemo tudi z Zavodom za turizem in z Domom kulture, kjer imamo športnoplezalni objekt znotraj kulturnega, kar je dokaj nenavadno, vendar funkcionira.

Kako je obdobje koronavirusne bolezni vplivalo na delovanje društva?

Mislim, da kar precej. Žal je odpadel Dan kamniških planin, ki smo ga pred dvema letoma zelo dobro zastavili in ga prestavili v dolino. Lani naj bi ga speljali skupaj s Planinsko zvezo, ideja je bila zelo dobra. To je namreč dogodek za ljudi. Kar se ostalega tiče, se mi zdi, da so se mogoče vsi malo bolj obrnili na individualno zgodbo, so bolj kot ne sami hodili okoli, vodenih tur ni bilo toliko. Glede koč ni bil tak problem, ker so se z zaprtjem države zaprle tudi te in seveda z državo ponovno odprle, ko se je to končalo. Edini problem je bil logistični, saj je bilo vzdrževanje oteženo, smo pa zato izvedli cel kup manjših popravil, ki so prej čakala leta. Na društvu se nismo toliko družili kot prej, a smo ohranjali odnose. Verjetno je največji manko čutiti na področju članstva. Kar se tiče odnosov med ljudmi, se mi zdi, da so se kvečjemu še okrepili, da so ljudje še z večjim veseljem prišli nazaj v družbo in v hribe. Planinci so kar dober vir energije za vsakega posameznika in vsak rad pride k nam.

Vladimir Habjan[1]
Klavčičeva 3, Kamnik
vladimir.habjan@gmail.com

Jacó in Izaque sta že povsem *Kalakala Kalakala*

Pogovor z Alenko Planinc Rozman in Igorjem Rozmanom o njunih temnopoltih dvojčkih
Ključne besede: posvojitev, temnopolti

Interview with Alenka Planinc Rozman and Igor Rozman about their adopted African twins.
Key words: adoption, African twins

V vasici Zduša pri Kamniku živi običajna družinica: mati, oče in dva sinova, dvojčka Jacó in Izaque. Letos bosta dopolnila deset let. Sta temnopolta in posvojena. Njuna rodna dežela je Gvineja Bissau. Alenka Planinc Rozman in Igor Rozman sta ju posvojila, ko sta bila stara leto in pol. Pot do otrok je bila silno trnova in sta jo Alenka in Igor popisala v ganljivi knjigi *Srce bije v dvojini* (Mladinska knjiga, 2020). Kot je zapisala Alenka, je uspehi v službi niso več osrečevali in si je zaželela nečesa več, drugačen smisel življenja. Medtem ko ima Igor dva že odrasla sinova, je bila namreč Alenka še brez otrok. A prezgodnja menopavza je preprečila zanositev, tudi druge možnosti se niso izkazale kot uspešne. Tako je ostala le še možnost posvojitve.

Dve leti je trajala saga iskanja, od premnogih poti na centru za socialno delo do odločitve, da ni druge možnosti kot iskati otroka v tujini. A tu so se stvari še bolj zapletle, tako da se je po mnogih trpkih izkušnjah Igor za nekaj časa umaknil in prepustil nadaljevanje iskanja Alenki, ki je še vztrajala. Končno je prišla do informacije o temnopoltih dvojčkih v Gvineji Bissau. Tja sta se potem odpravila, polna upanja, a tudi negotovosti. Tudi tam ni šlo vse po pričakovanjih, saj se je izkazalo, da sta bila otroka podhranjena in bolehna. Takrat sta morala sprejeti težko odločitev in jo po mesecu dni tudi izpeljala tako, da sta fantka pripeljala v Slovenijo. To je zelo poenostavljena zgodba, ki pa sta jo temeljito popisala v knjigi.

Danes fanta obiskujeta podružnično osnovno šolo v Mekinjah in sta zadovoljna osnovnošolca. Alenka je po poklicu družboslovna informatičarka, sicer pa podjetnica in prihaja kot zunanji partner in poslovni trener v podjetja, ki želijo izvesti spremembe, pri čemer jih spodbuja in motivira, da to tudi naredijo. Igor je inženir računalništva, ki vso svojo profesionalno kariero dela z mediji, od Kanala A, POP TV, nekaj let je bil tudi v tujini, do današnje RTV Slovenija, kjer je v plansko-analitski službi.

Naj začnem z vprašanjem, kako naj v pogovoru poimenujemo fanta: temnopolta ali kako drugače?

Igor: Odlično vprašanje. Takoj na prvo žogo. Ko sva pisala knjigo, je bilo to vprašanje hitro postavljeno v ospredje. Če sledimo uradni doktrini, potem sta temnopolta. V knjigi pa piševa tudi o *zamorčkih*, kar ni nič narobe in ju tako tudi imenujemo ljubkovalno. To prav z veseljem povem. Večina meni, da ima beseda *zamorec* podoben pomen kot *nigro*, torej zaničevalen, pa temu ni ravno tako. Večina napačno meni, da je *zamorec* človek, ki prihaja iz morja, a tudi to ni res. *Zamorec* izhaja iz besede »more« in to ne pomeni nič drugega kot – črn. Isti koren imata na primer murka pa murva, vse, kar je temno.

Alenka na sodišču v Bissau prvič objame sina Izaqueja. (Foto: Eva Žurbi)

Ali se tudi fanta sama imenujeta temnopolta? Ali to vprašanje zanju sploh obstaja?

Igor: Seveda obstaja.

Alenka: Bolj bi rekla, da sta pozorna na to, če jima kdo reče črnec. Če slišita to besedo, potem ga popravljata in povesta, da sta onadva temnopolta. Kot črnec ju naslavljajo, če ne poznajo njunih imen, Jacó in Izaque. Kar pa ne pomeni, da bi ju kdo hotel grdo naslavljati.

Alenka, nam lahko poveste, od kod želja po družini?

Alenka: Zdi se mi, da se vsak sam odloči, kaj mu je pomembno v življenju. Jaz sem si vedno želela imeti družino. Ni bilo enostavno postati mama, hkrati pa sem presrečna, da sem mama in imam družino.

Kako pa je biti mama? Morda malo neumestno vprašanje, a je kakšna razlika med tem, da imaš posvojenca ali svojega otroka?

Alenka: Mislim, da ni nobene razlike. Imam še dva sinova in nikoli ne razmišljam o tem. Mislim, da me ta vloga izpolnjuje. Z otroki se vedno – če si pripravljen – tudi sam učiš, dobiš ogledalo, kaj počneš. Zdaj sta ravno v letih, ko že sama opažata, kaj je sprejemljivo in kaj ni, zanimivo je potem videti in slišati besede, ki jih uporabljava midva z Igorjem.

1 Diplomirani sociolog, novinar revije *Naš stik* in spletnega portala *www.nas-stik.si*, urednik *Planinskega vestnika* in Planinske založbe.

Izaque in Jacó na Kašni planini jeseni 2020 (Foto: Eva Žurbi)

Igor: Jaz razlike med posvojenim otrokom in genetsko svojim otrokom ne čutim. Res je, da sta fanta fenotipsko drugačna od naju. Če bi bila posvojena otroka iz našega okolja, bi bili družina kot katera koli druga. Tako smo vizualno malo drugačni. Ampak z vprašanjem, ali sta genetsko moja, se nikoli nisem ukvarjal in niti ne čutim potrebe po tem.

Igor, kako pa vi v svojih zrelih letih doživljate mlado družino in sveže očetovstvo?

Igor: Oh, fino mi je kot očetu. Fino mi je otroka vzgajati, z veseljem delam z njima, tudi ne čutim prav nobene razlike, razen da imam mogoče kakšno izkušnjo več in je pri tem vzgoja morda nekoliko lažja.

Če se vrnemo na začetek. Ko sta se pogovarjala o posvojitvi, si verjetno nista predstavljala vsega, kar vaju je potem čakalo. Kako danes gledata na to?

Alenka: Ko sva začela z iskanjem, sva si zadeve predstavljala dokaj idealistično. Okej, ne bova po naravni poti, bova posvojila. Mislila sva, da bova to z lahkoto dosegla in v kratkem času. Fanta sta bila prvega decembra 2021 osem let v družini. V tistem času, torej pred desetimi leti, so bile razmere nekoliko drugačne, kot so sedaj. To, kje si lahko posvojil, kako si lahko posvojil, se namreč ves čas spreminja. Tudi manj informacij je bilo, kot jih je danes za pare, ki se srečujejo s tem. Tako da je bilo precej ovir.

Igor: Alenka je omenila besedo – idealistično. Sam sem večkrat uporabil drugo besedo. Bila sva naivna, prepričana, da je na svetu vse polno sirot in da paru, ki ima vse pogoje – o tem sva bila prepričana – res ne bo težko dobiti sirote in posvojiti nekoga ter ga sprejeti v topel dom. A se je izkazalo, da naju je naivnost peljala čez cel kup preprek.

Ali sta o posvojitvi prebirala kakšno literaturo, kje sta dobila informacije?

Alenka: Na centru za socialno delo sva dobila nabor knjig, ki sem jih prebrala in potem poročala Igorju. Vse sem prebrala z veseljem. Vir informacij so bili tudi pari, ki so že posvojili otroka.

Igor: Dve vrsti vprašanj se odpirata pri posvojitvi. Eno je, kakšne so težave in s kakšnimi vprašanji se srečuješ potem, ko že imaš posvojenega otroka, in kako odgovarjati na ta vprašanja. Pravzaprav je bila vsa literatura s centra za socialno delo namenjena temu. Kakšen je moj odnos do posvojitve? Kakšen je moj odnos do posvojenega otroka? Kakšna vprašanja lahko pričakujeva? Ali sva dovolj trdna, da na tej poti ne bova enkrat obupala? To je en sklop vprašanj in o tem je bilo kar veliko literature. Drugi sklop vprašanj se odpre potem, ko v določenem trenutku spoznaš, da otroka v Sloveniji skoraj ni možno posvojiti oziroma je zelo malo verjetnosti, torej ostane le še tujina. O tem pa ni bilo nič literature, le ustno izročilo, kjer je Alenka odigrala ključno vlogo s tem, ko je iskala pare, ki so otroka že posvojili. Ti so nama potem pomagali z informacijami.

Alenka: Zdaj že obstaja literatura o mednarodnih posvojitvah.

Kako oziroma na kakšen način sta prišla do podatka o dvojčkih?

Alenka: Kot je že Igor omenil, sem spraševala, kdo pozna koga, ki je že posvojil otroka, med drugim mojega poslovnega partnerja. Ta je povedal, da pozna nekoga, ki je posvojil otroka iz Afrike in mi posredoval kontakt. To je bil par iz Slovenije, ki je posvojil punčko iz Gvineje Bissau. Tako smo se dobili in pogovorili. Poslovni partner nama je zaupal, da sva resna, hkrati pa

Izaque nariše družino. (Foto: Eva Žurbi)

nama je zaupal tudi par s posvojeno punčko. Ta dva sta nama posredovala veliko informacij o tem, kaj vse je potrebno narediti, in odgovarjala na najina vprašanja. Vedno sva bila deležna njune podpore. In to je bila povsem neformalna podpora, ki je več vredna kot formalna.

Iskanje otroka je bilo gotovo naporno in stresno. Kako je to vplivalo na vajin odnos?

Igor: Seveda je vplivalo. Od odločitve do posvojitve sta minili natanko dve leti. Ti dve leti sta bili zelo naporni in pomembno je, da so naju vsi porazi, če lahko tako rečem, združevali in krepili. Kadar je eden obupal, je drugi pomagal in obratno. Na srečo nikoli nisva obupala oba naenkrat. Bila sva drug drugemu v oporo in sva postajala samo še krepkejša.

V določenem obdobju je bilo veliko več na vas kot na možu, Alenka. Je bilo takrat težko?

Alenka: Ni bilo vedno enostavno, hkrati pa me je gnalo to, da najdem prave kontakte in da bova lahko prišla bližje posvojitvi. Bili so trenutki, ko se je Igor umikal in bi potrebovala malo več pogovora z njim. Vendar se mi zdi, da sva dajala drug drugemu nek prostor, da sva lahko razmišljala, potem pa sva šla spet skupaj naprej. Takrat, ko sem bila jaz slabše odzivna, je Igor potegnil voz naprej.

Kako pa je bilo takrat vam, Igor, v Gvineji Bissau, ko ste morali potegniti voz naprej sami?

Igor: Na meni so bile zadnje odločitve, v zadnjem delu posvajanja. Takrat sem razmišljal: če je Alenka pripeljala do te točke in od tu naprej ne zmore, je na meni, da ji pomagam in naredim to, kar sva zastavila skupaj. To se je dogajalo v Gvineji Bissau, tik preden sva šla na sodišče, kjer sva bila v dilemi, ali se morda posvojitev niti ne bo zgodila.

Kako je, ko danes gledata na to trnovo pot? Je hudo že pozabljeno ali se vama zdi, da je bilo preveč naporno in preveč porazov?

Igor: Seveda je bilo porazov preveč in so bili nepotrebni. Na neki način sva izhajala s stališča, da si želiva posvojiti siroto. V tem smislu je bilo nepotrebno. Če pogledam nazaj, vidim rezultate, pa ne le v tem, da imava dva fejst fanta, ampak da se je najin odnos okrepil. Pa še nekaj: med tem ko sva začela pisati knjigo, sva tisti dve leti analizirala in predelala po dolgem in počez in odkrila v najinih odnosih še cel kup spregledanih zakladov – različnih stvari, ki jih prej nisva opazila. Pogovorila sva se o tem, kar takrat pravzaprav sploh nisva odprla kot temo, pa sva potem odkrila dobesedno dragulje drug v drugem.

Kakšni so bili vajini občutki, ko sta prvič videla fanta?

Alenka: Od tega je zdaj že dobrih osem let, pa se mi še vedno zdi, kot bi se zgodilo včeraj. Ko sva prišla in odprla tista vrata sirotišnice, ki so zaškripala, sva videla otroka in seveda sem bila polna pričakovanj. A ko sva ju videla, sta bila pri miru. Premajhna sta bila za njuno starost. Presenetilo me je. Na slikah sta bila videti v redu. Sama sem si rekla, ko bom videla fantka, bom vedela, ali ju lahko objamem, je to zdaj moj sin ali hči. In ko sem ju videla, sta bila v slabšem stanju, kot sem si predstavljala.

Igor: Vso pot, ko sva potovala, se je risala slika, kako bo, ko ju bova zagledala. Dokler nisva odprla vrat in stopila na dvorišče, se mi je zdelo, da bo to res slovesen trenutek. Po prvem presenečenju, če že ne kar šoku, se je ta slovesen trenutek kar hitro sesul. Takoj mi je bilo jasno spoznanje, da z otrokoma nekaj ni v redu. Od leta in pol starega otroka bi pričakoval, da živahno teka naokoli. Onadva sta negibno sedela tam, eden je ležal. Majhna sta bila in namesto velikega trenutka sva začutila silno skrb: kaj pa sedaj.

Kje in kako sta urejala uradne zadeve?

Igor: Birokratski postopek je kar zahteven. Kar nekaj korakov je. Prvi korak je seveda sodišče v Gvineji Bissau, to mora odločiti o posvojitvi. Formalno s tistim trenutkom, ko sodišče odloči, otroka postaneta apatriata, izgubita državljanstvo Gvineje, nimata pa še slovenskega državljanstva. Na podlagi dokumentov, ki sta jih izdala sodišče in center za socialno delo v Gvineji Bissau, sva potem v Sloveniji pridobila začasni potni list in na osnovi tega sta čez en mesec pripotovala v Slovenijo. Vse stvari potem sva urejala na slovenskih sodiščih. Pripotovala sta prvega decembra 2013, naslednje leto marca pa sta dobila še slovenski potni list.

Kako ju kličeta vidva in kako drugi?

Alenka: Seveda po imenu, enako tudi drugi. Če narobe pokličejo, jih poučita. To jima je pomembno.

Igor: Posvojitveni pari, s katerimi imava kontakte, so večinoma ob posvojitvi spremenili imena. Midva meniva, da sta imeni del njune identitete, tako da sva ohranila točno takšni imeni, kakršni sta imela od rojstva. Nama ni žal, čeprav sta imeni nekoliko nenavadni za naše okolje. Ko nastopata na kolesarskih dirkah, trenirata gorsko kolesarstvo, in ju kličejo na štart, imajo spikerji navadno težave kako pravilno izgovoriti. Izaque in Jacó sta zelo zadovoljna, kadar ju pravilno pokličejo.

Prva skupna družinska slika tik po posvojitvi v Bissau (Foto: Eva Žurbi)

Kako se razumeta med sabo?

Igor: Odlično se razumeta. Skorajda idealno. Sporov med njima ni. Tisto, kar se sliši, da se fantje stepejo. Tega ne poznamo.

Alenka: Običajna fanta sta, vesela. Imata vsak svojo družbo, tudi nekaj skupnih prijateljev iz šole.

Imata vsak svojo sobo?

Igor: Ne, nikoli nista niti izrazila želje, da bi jo imela.

Kako hitro sta se naučila slovensko?

Igor: To je dobro vprašanje in ga pogosto slišiva. Treba se je postaviti v tisti čas, ko sva ju prvič videla, niti hodila nista, kaj šele da bi govorila, tako da ... Kakšne težave pri tem, da sta se učila slovenščine, ni bilo. Sta pa s seboj prinesla dve besedi in sicer *Tau Tau*, kar pomeni nekaj podobnega kot »Pazi se, dobil jih boš«. Druga pa je *Kalakala Kalakala*, kar pomeni »Umiri se«. Te besede sva pogosto uporabljala, ko sta bila majhna, da sva ju umirila.

Govorita še kakšen drug jezik?

Alenka: Angleško se učita v šoli.

Igor: Jacó je zelo nadarjen za jezike. Pred kratkim mi je celo rekel, da ima od vseh predmetov najraje angleščino. Počitnice smo večkrat preživljali na Korziki, kjer je francoščina uradni jezik. In sva ju poslala, ko sta bila še majhna, v trgovino z navodilom kako povedati po francosko. In je šlo! Idejo imamo, da se bomo vsi skupaj začeli učiti portugalsko in bomo čez leta, ko bosta najstnika in bosta želela spoznati deželo, kjer sta se rodila, ponovno šli skupaj v Gvinejo Bissau z vsaj nekaj znanja portugalščine.

Kako se razumeta s sošolci? Kako ju sošolci sprejemajo?

Alenka: Zaenkrat nista imela težav. V šoli imata prijatelje. Zelo rada gresta v šolo, sta vesela. Midva ju spodbujava, da gresta čez poletje v različne tabore. Lani sta šla prvič ločeno, vsak v drug tabor. Mogoče prvi ali drugi dan se začne o tem, da sta temnopolta. Različno tudi odreagirata. Jacó je bolj pozoren, če mu kdo reče črnec. Potem se pogovarjamo, na kakšen način odreagirati. Zdi se mi, da se dobro počutita, da ni posebnih težav. Sicer je eno tisto, kar vidiš kot starš, drugo pa je tisto, kar opazijo otroci.

Igor: Ko sta bila majhna, sta bila – preprosto povedano – atrakcija, mnogi so se ju hoteli dotikati, predvsem po laseh, kar je bilo pogosto zoprno. Če pa je vprašanje, ali sta zaradi barve kože kadarkoli in kjerkoli negativno izpostavljena, tega občutka nimava. Zdi se mi, da sta povsod primerno, dobro sprejeta in tako naj tudi ostane. Tudi v našem podeželskem okolju ni nobenega odkritega znaka, da bi bilo karkoli narobe.

Alenka: Pozitivno je, da se v šoli ali na teh taborih začnejo več pogovarjati o različnosti. Vzgojitelji znajo njuno različnost izkoristiti za pogovor in vzgojo o drugačnosti.

S čim se fanta najraje ukvarjata?

Alenka: Z gorskim kolesarstvom. Veliko tudi rišeta. Bereta zelo rada, nosita vse vrste knjig iz knjižnice.

Igor: Če kje odstopata od povprečja, je to v branju in risanju.

Ali ste se kdaj že pogovarjali o njunem izvoru, od kod sta doma?

Igor: To je vsak teden tema. Ker ju zelo zanima. Dolgo časa sta bila zadovoljna samo s tem, da sva jima povedala, kako lepo sta bila sprejeta v najini družini. Sedaj se odpirajo vprašanja o njunih starših. Naj povem še to, da kmalu praznujemo poseben praznik. Naša družina namreč praznuje dva njuna rojstna dneva: prvi je 12. junija, tega praznujemo tako kot vse druge rojstne dneve. Prvega decembra pa v ožjem krogu praznujemo obletnico njunega prihoda v našo družino in zdaj sta v velikem pričakovanju tega praznika (pogovor opravljen 18. 11. 2021, op. a.).

Torej lahko rečeta, da danes živite čisto običajno družinsko življenje?

Alenka: Kaj pa je običajno družinsko življenje? Midva sva veliko časa s fantoma. Veliko se z njima pogovarjava. Veliko smo v naravi. V soboto in nedeljo se skupaj usedemo za mizo in se menimo, kam bi šli. Ali kolesarit ali v hribe? Najraje gresta v hribe, ker se med hojo lahko pogovarjamo. Naravo sva jima približala. Kadar je mogoče kaka jeza, pa vzameta psa, gresta ven in se spihata.

Kaj menita o tem, kakšni smo Slovenci do drugačnosti?

Alenka: Nismo preveč tolerantni. Tako kot pri vseh stvareh. To je ena izmed različnosti. Sama delam v podjetjih, kjer je veliko medgeneracijskega sodelovanja. Stari-mladi, pa Slovenci in Neslovenci. Tudi rasa je ena od različnosti, tu je polno stereotipov.

Od kod so ti strahovi?

Igor: Na to lahko odgovorim dvoplastno. Če sodim po tem, kaj se nam je zgodilo zato, ker sta otroka temnopolta – lahko rečem nič. Par, ki nama je pri posvo-

Družina Rozman na Starem gradu decembra 2021 (Foto: Eva Žurbi)

jitvi pomagal že od vsega začetka, nama je rekel: ko se bosta vidva kot belopolta pojavila s temnopoltimi otroki, bosta povsod na očeh. Samo to se je zgodilo in nič več. Kar pa se dogaja v družbi v odnosu do drugačnosti, me skrbi. Očitno se je nekaj zgodilo tudi fantoma. Zadnjič je Jacó, ko je bil pri zdravniku, poudaril, da je samo temnopolt, ni pa begunec. To pomeni, da je očitno nekje dobil nalepko begunca.

Alenka: To vprašanje sploh ni odveč. Midva sva vpeta v knjige. Fanta gresta v tretji razred in ju učiva, naj bosta samostojna. In potem gledajo v šoli film, ki je vzet iz ameriškega okolja, kjer je posplošeno brezdomec temnopolt. Torej že takoj nalepka. Kot starša sva seveda pozorna na to, kar se z njima dogaja. Rada bi ju pripravila do tega, da bosta v družbi znala reagirati.

Ali sta kdaj izrazila željo, da bi spoznala mamo in očeta?

Igor: Zaenkrat ne. Pričakujeva pa, da se bo to prej ali slej zgodilo.

Od kod ideja za knjigo?

Igor: Motivov, da napiševa knjigo, je bilo več. Povod za vse skupaj je bilo burno dogajanje ob najinem prvem obisku v Gvineji Bissau. Ko sva se vračala, sva na letališču v Casablanci, kjer sva imela daljši postanek, začela razmišljati, da je dobesedno filmsko dogajanje minulih dni na neki način treba dokumentirati. Kasneje pa je Alenka prišla na idejo, da napiševa knjigo, ki bi govorila predvsem o najinih odločitvah, ki so privedle do posvojitve. Zbrala sva video- in fotodokumentacijo, poiskala dokumente in zapiske, ki sva jih imela, in začela je nastajati knjiga. Posebno veliko dela sva vložila v zgodbo, ki se vzporedno dogaja v Gvineji Bissau. Ta opisuje najbolj verjetno dogajanje od rojstva najinih dvojčkov do posvojitve. In tu smo pri tretjem motivu. Vedela sva, da bosta otroka nekoč pričela zastavljati vprašanja o svojem izvoru in usodi.

Kako sta si razdelila pisanje knjige? Poleg vajinih delov predstavlja velik del vmesno besedilo. Kdo je to napisal? Bere se odlično in knjige ne moreš več odložiti, ko jo enkrat začneš. Od kod vama znanje za pisanje?

Alenka: Igor je veliko delal na televiziji. To je definitivno pomagalo. V času, ko sva snovala knjigo, je na TV Slovenija potekala nadaljevanka Prevarana. Mene je fasciniralo, kako so isti dogodek prikazali z različnih zornih kotov. Ko sva se pogovarjala o knjigi, sva si priznala, da sama nek dogodek vidim in čutim drugače, Igor pa spet drugače.

Igor: Ko so najine zgodbe začele nastajati, je kar naenkrat nastala luknja. Kaj pa zgodba otrok? Kdaj otroka nastopata? Ali šele takrat, ko ju prvič vidiva? Ali že prej? Tako je nastala ideja, da ob najini avtobiografiji in zapisani zgodbi točno tako, kot se je zgodila, kakor so le možni najbolj natančni spomini, narediva še eno najbolj verjetno fikcijo. O tem, kako sta se rodila v Afriki, komu in kje. Tako je potem nastala cela vrsta raziskovanj po Googlu, najinih fotografij, dokumentov … in sva odkrila celo vrsto podatkov, ki so nama bili na voljo, pa jih takrat nisva videla.

Sta si delala zapiske?

Igor: Že ko sva se prvič vračala iz Gvineje Bissau, sva imela daljši postanek v Casablanci in takrat se nama je zdelo, da se to, kar se nama je zgodilo v zadnjih dneh, dogaja le v filmih in je treba zapisati. Iz nahrbtnika sva potegnila tablico in v šestih urah postanka zapisala, da dogodki preteklih dni ne bi šli v pozabo. Dejansko je že leta 2013 začela nastajati knjiga.

Alenka: Igor je odličen pripovedovalec in pogosto sva na mnoga vprašanja odgovarjala znova in znova. Tako da je bilo tisto obdobje velikokrat povedano in doživeto.

Kako sta izbrala založnika? Sta bila z uredniškimi posegi zadovoljna?

Igor: Nekateri uredniški posegi so bili boleči, ker je urednica videla stvari marsikje drugače kot midva. Originalna knjiga je bila precej daljša in sva jo potem skrajšala. Najbolj zanimivi pa so bili uredniški posegi pri besedi *zamorec*. Urednico je bilo zelo strah to besedo zapisati v knjigo, da utegne del publike to napačno razumeti.

Kaj menita, kdo so bralci vajine knjige? Izkazalo se je, da jo berejo tudi mladostniki. Kaj menita zakaj?

Alenka: Bralci so zelo različni, prav tako ciljne skupine. Mislim, da velik del tistih, ki so jim všeč življenjske zgodbe. Knjiga ni mišljena kot priročnik za morebitne posvojitelje. Vsak posvojitelj lahko napiše svojo zgodbo. Zanimivo je, da so tudi v času korone, ko se je marsikaj dogajalo, mame dale mladostnikom knjigo prebrati in so imeli potem pogovor o tem, kaj se je dogajalo in tudi o njihovem življenju. Ena izmed teh stvari je, kako moraš biti trden v življenju, kako pomembni so partnerstvo in skupne odločitve. In seveda pri mladostnikih pridejo prve ljubezni, ljubosumja. To je tudi knjiga o identiteti. Fanta jo bosta prebrala, iz zgodbe bosta izvedela, kako sta bila posvojena.

Igor: Prej smo omenjali literaturo. Veliko se sliši o tem, da posvojenci v nekem določenem trenutku začnejo spraševati po svojem izvoru: »Zakaj so me starši zavrgli?« Marsikomu postane to zelo travmatično. Iskanje identitete je bil eden od vzgibov pri pisanju knjige. V tej knjigi bosta našla vse odgovore, ki jima jih lahko podava. Morda bo kakšno vprašanje ostalo neodgovorjeno, ampak tega ne veva. Vse tisto, kar veva o njuni identiteti, o njunem izvoru, o dogodkih, ki so pripeljali do tega, da sta postala člana najine družine, ja zapisano v knjigi.

Ali bosta še kdaj kaj napisala?

Igor: To pa je izziv. Če sem neskromen in če se bova še lotila pisanja, bo to scenarij za film. Tako, kot se mi je sprva zdelo nemogoče, da bo nastala knjiga, ki bo izšla pri Mladinski knjigi, tako je v tem trenutku še v oblakih ideja, da bomo nekoč našli producenta v Sloveniji, koproducenta na Portugalskem in tretjega koproducenta v Gvineji Bissau, ki bi se spopadli s filmom. Zgodba se mi zdi idealna za ekranizacijo.

Vlado Motnikar[1]
Bevkova ulica 10, Kamnik
vlado.motnikar@gmail.com

Helena Koder, avtorica dokumentarnih filmov

»Resnica in lepota sta soodvisni.«

Režiserka in scenaristka Helena Koder, rojena leta 1937 v družini Kordaš v Kamniku, je avtorica številnih dokumentarnih filmov, v katerih večinoma izpostavlja izbrane, a bistvene delčke portretiranih posameznikov oziroma tematike. Podobe in posnetki govorijo sami po sebi, brez zunanjega komentarja, stvarno resničnost pa nadgrajujejo poetični učinki. Ljudi, ki jih predstavlja, prikazuje preko njihove predanosti delu in osebnega prepričanja ... pusti jim govoriti in jih slika v njihovi avtentičnosti. Z dvema filmoma je sodelovala na festivalu dokumentarnega filma Cinéma du réel v Parizu, pozneje je bila članica žirije tega festivala. Je prejemnica nagrade strokovne žirije na festivalu slovenskega filma za najboljše igrano ali dokumentarno delo, nagrade Jožeta Babiča za najboljše dokumentarno delo, nagrade viktor za najboljšo televizijsko igrano ali dokumentarno oddajo in Jurčičeve nagrade za posebne novinarske dosežke. Na mednarodnem festivalu Dokudoc je prejela plaketo dokumentarno ime 2014.
Ključne besede: Helena Koder, dokumentarni film, avtentičnost

Director and screenwriter Helena Koder, born in 1937 into the Kordaš family in Kamnik, is the author of numerous documentaries in which she mainly highlights selected but essential parts of individuals and themes portrayed therein. Images and recordings speak for themselves, without external commentary, and reality is elevated by poetic effects. She portrays people through their commitment to work and personal conviction. She allows them to speak and portrays them in all their authenticity. Koder participated in the Cinéma du réel documentary film festival in Paris with two films, and was later a member of the festival jury. She has received the Expert Jury Award at the Slovenian Film Festival for the Best Fiction or Documentary Work, the Jože Babič Award for Best Documentary Work, the Victor Award for the best Television or Documentary Feature and the Jurčič Award for Special Journalistic Achievements. Koder also received the 2014 Documentary Name plaque at the Dokudoc International Festival.
Key words: Helena Koder, documentary, authenticity

»Otrok med visokimi travami. Mama se smehlja, ko ji zavezuje rutko. Moški stoji zraven in ju gleda ljubeče. Moj oče, tatek. Podoba je nabita z emocijo. To je moj najstarejši spomin. V Kamniku, kjer živimo, je kino glavna stvar. Vtiskujejo se podobe. Ostajajo, če so nabite z emocijo. Emocija v podobah, to je edini kriterij, ki ga znam razbrati.«

Te utrinke je scenaristka in režiserka Helena Koder zapisala kot v uvod v katalog, ki je decembra 1998 izšel ob retrospektivi njenih filmov v Slovenski kinoteki. V tem opisu je strnjeno vse bistvo njenega filmskega pogleda: premišljene in doživete podobe same po sebi pretanjeno pripovedujejo zgodbo oziroma prikazujejo življenje posameznika ali manjše skupnosti. Dokumentarni film, ki po definiciji prikazuje resnično življenje, v njenem avtorstvu neredko govori tudi s pesniškim jezikom.

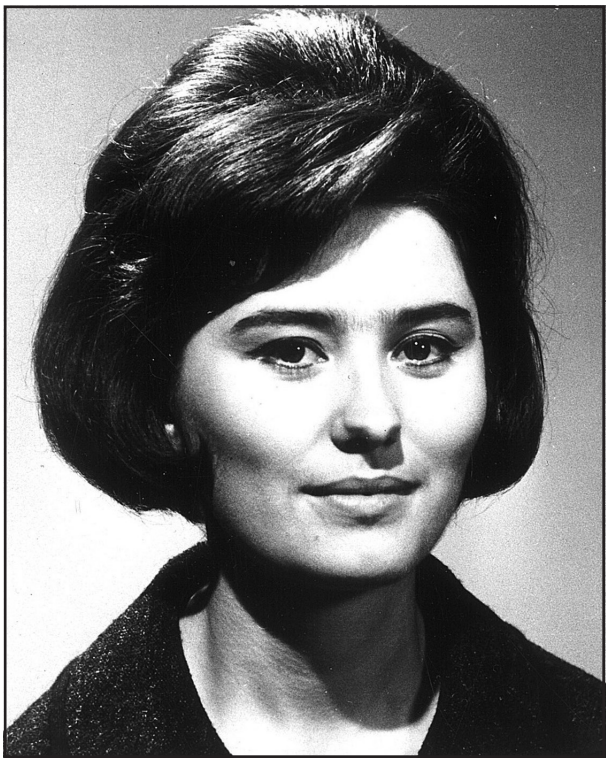

Portret Helene Koder, televizijske napovedovalke in voditeljice (Foto: Milan Kumar)

Otroška in mladostna leta

Helena Koder se je rodila leta 1937 v Kamniku kot tretji otrok v družini živinozdravnika Boštjana Kordaša in matere Marije, Mařenke po češko, saj je bila Čehinja. Šest let starejši brat Marjan Kordaš se v knjigi *Krilo angela* po otroško spominja njenega rojstva: »Prišla je neka ženska, ki ji pravijo babica. Naša hišna pomočnica, Ivo in jaz čakamo v kuhinji. Čutim, da se v spalnici nekaj dogaja. Čez nekaj ur pride k nam oče, v obraz je čisto rdeč in pravi: 'Otroka, dobila sta sestrico!'«

Portret Helene Koder temelji na pogovoru z njo decembra 2021 v kavarni Union v Ljubljani. Članek skuša slediti načinu njenega ustvarjanja – avtorica dokumentarnih filmov namreč pušča govoriti portretirancem in dodaja pričevanja drugih ljudi, sama pa ostaja v ozadju in s selekcijo izpostavlja bistvene poudarke. Svojega otroštva se spominja z rahlo nostalgijo:

»Otroštvo je nekakšna domovina, tam je vse, tam postaneš človek. Otroštva se spominjam kot nečesa zelo lepega, čeprav najgloblji spomini segajo v čas vojne. Spominjam se, kot da bi bilo to zdaj, kako so nekega groznega zimskega jutra po mamo prišli gestapovci in jo odpeljali v Begunje. Vse moške v tej skupini so tam ustrelili kot talce. Tega se spominjam kot nečesa strašnega, obenem pa je otroštvo v mojem spominu nekaj zelo zelo svetlega. Kot zavetje je, nekaj varne-

1 Profesor, novinar, urednik, Uredništvo za kulturo na Radiu Slovenija.

Intervju na terenu (Arhiv: Helena Koder)

ga, čeprav so bili starši strogi. Takrat še ni bilo govora o kakšni permisivni vzgoji, otroci smo morali biti bolj tiho, moral si trikrat premisliti, preden si odprl usta.

Rodila sem se na Trgu, v hiši na vogalu, kjer se gre proti frančiškanski cerkvi, potem pa smo se preselili v zelo lepo secesijsko hišo zraven kavarne Veronika pod Malim gradom. Stanovali smo v nadstropju, tako da smo imeli vhod s hriba, do tja pa si moral po stopnicah iz Samčevega predora in mimo vrta. Hiše na žalost ni več, v nekem trenutku modernizacije mesta je padla kot žrtev napredka. Nato smo se preselili na Graben in moje pravo otroštvo in odraščanje sta pravzaprav potekali tam, v majhnih blokih ob cesti. Tik preden sem odšla od doma, pa smo se preselili v hišo, ki sta jo oče in mama zgradila v novem južnem delu mesta.

Doma smo bili štirje otroci. Brata Ivo in Marjan sta zdravnika, sestra Anika, ki je na žalost že odšla, čeprav je bila precej mlajša od mene, pa je bila uspešna arhitektka, ki se je ukvarjala predvsem z notranjo opremo.«

Ko se je Helena, takrat še Kordaš, vpisala na višjo kamniško gimnazijo, je ta ravno postala popolna. Tisto leto je namreč prva generacija dijakov prišla v zadnji, osmi letnik.

»Tudi na gimnazijo v Kamniku imam zelo lepe spomine, čeprav nimam kakih rednih stikov s sošolci in sošolkami. A ko smo se dobivali, je bilo, kot da bili ves čas skupaj in bi samo nadaljevali pogovor, nobene pregrade ni bilo. Profesorji so se večinoma vozili iz Ljubljane, le nekaj jih je živelo v Kamniku. Študirat sem šla na romanistiko, a me je zanimalo tudi naravoslovje – moja otroška vzornica, ideal ženske, je bila Marie Curie. Zanimala me je tudi biologija in seveda očetov poklic, veterinarstvo. Rada sem gledala v mikroskop in opazovala bakterije in prav ne morem si predstavljati, da nekateri še danes ne verjamejo v to. No, ampak odločila sem se za študij jezikov, za francoščino. Mama je vedno govorila, da se je treba učiti jezikov, to ti daje svobodo in tega ti nobeden ne more vzeti. S tem se povsem strinjam, pa tudi s sestrico Aniko, ki je menila, da se je treba jezikov učiti kot orodja, študirati moraš pa kaj drugega. Ampak mene je zanimala literatura in sem se z veseljem vpisala, vendar se na začetku nisem najbolje znašla. Na romanistiki smo imeli namreč ciklična predavanja skupaj s starejšimi letniki in tako si padel v srednji vek ali v renesanso ali v realizem, kakor je pač naneslo. To me je kar malo zmotilo. Zanimalo pa me je še marsikaj.«

Pot pred kamere

Zanimal jo je film in jo tudi pritegnil. Pri osemnajstih letih je že statirala v filmu *Ne čakaj na maj,* dve leti zatem, 1957., je dobila glavno žensko vlogo v filmu *Kala*. Potem je postala je prva poklicna napovedovalka na tedanji Televiziji Ljubljana.

»Prav ponosna sem, da sem vse dosegla prek natečajev in razpisov, brez kakršnih koli poznanstev ali zvez. Službo napovedovalke sem dobila prek razpisa, za glavno žensko vlogo v filmu Kala sem opravila avdicijo. Nekaj let sem bila edina zaposlena napovedovalka na televiziji, radijski napovedovalci, na primer Nataša Dolenc, so prihajali šele pozneje, ko so se začela prva poročila v slovenščini, Obzornik. Delovni čas je bil razbit, hitro sem se tudi poročila in to me je malo oddaljilo od študija. Ampak Urban, moj mož, me je spodbujal, da moram doštudirati, tudi od doma sem imela privzgojeno, da šolo moraš končati, in tako sem prekinila službo in po selitvi Filozofske fakultete v novo stavbo na Aškerčevi sem ves študij opravila na novo. Brez diplome si gotovo ne bi upala v novinarske vode.

Po vrnitvi na televizijo so mi najprej ponudili službo nekakšne referentke z obljubo, da bi poleg tega lahko vodila kako oddajo. In tako sem poleg redne službe pripravljala še redno oddajo o dogajanju na televiziji. Povabila sem koga v studio in se pogovarjala z njim, vse v živo. Ker je bil filmski trak zelo drag, smo si pomagali s fotografijami, telopi. Nato sem pripravila nekakšno refleksijo ob francoskem filmu, posnetem po Maupassantovi noveli Muha. Zelo lep film je bil, značilno renoirovski, kot je pač delal filme režiser Jean Renoir. A film je zelo razburil zadrto slovensko malomeščansko okolje, kakšna punca si je mogoče preveč odpela bluzo in prišlo je veliko pisem gledalcev. Odgovorila sem s svojim filmčkom, pohvalili so ga in tako sem počasi prišla v dokumentarno-feljtonski program. Lepo je bil sprejet tudi moj prvi dokumentarni film, ki sem ga tudi sama režirala, Superslovenščina (1975). Tema je še vedno aktualna, v njem sem na primer izpostavila nepotrebne tujke v imenih podjetij. Zame prelomen dogodek pa je bil, ko me je direktor Fortič poslal na televizijski festival v Monte Carlo. To je bil povsem drug svet, na večerji sem celo spoznala Grace Kelly in princa Rainerja in takrat sem prvič videla, da v takih krogih kaviar jedo kar z žlico. Na festivalu sem si ogledala nekaj BBC-jevih dokumentarcev, kakršnih prej še nisem videla, in sem si rekla: to bi pa jaz delala!«

Vstopanja v mednarodni svet dokumentarnih filmov se je spominjala tudi ob festivalu Dokudoc leta 2014 :

»Ko z današnjo izkušnjo pomislim na tisti BBC-jev film, ki je zelo vplival na moje profesionalno delo, mo-

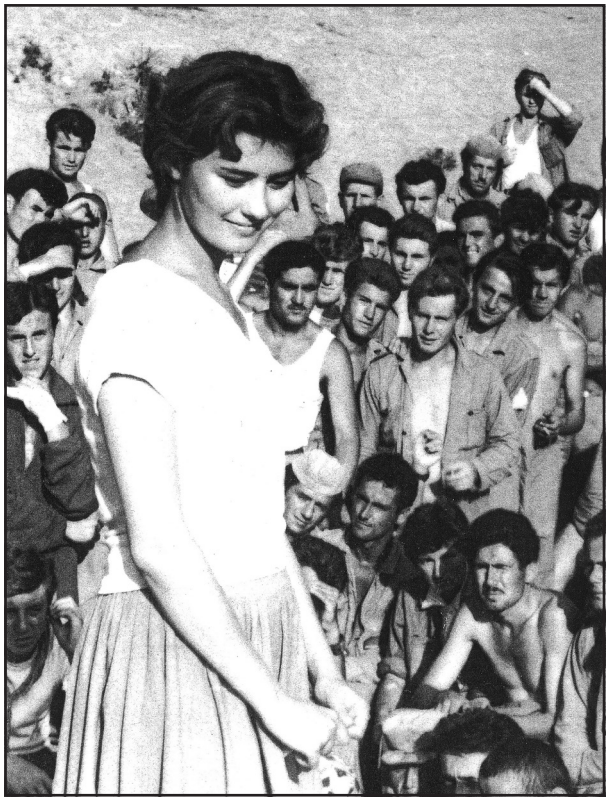

Kot Ana iz filma Kala na predstavitvi filma v mladinski delovni brigadi, ki gradi »avtocesto bratstva in enotnosti«, 1958. (Foto: verjetno Edi Šelhaus)

ram seveda ugotoviti, da sploh ni bil nič posebnega. A je v tistem času najbrž moral biti tudi za poznavalce močan film, če so ga Angleži poslali kot svoj dosežek na mednarodni festival pod pokroviteljstvom monaške kneginje Grace Kelly. /.../ Kar je bilo zame fascinantno, je bil način, kako se je avtor filma približal bolniku in njegovi družini in kakšno pristnost njihove življenjske situacije je znal ohraniti v dokumentarcu. Dotlej nisem ne na televiziji ne v kinu še videla nič takega. Predvsem me je pretreslo, da je bil glavni protagonist filma obravnavan kot subjekt, ki pred kamero dejansko živi, in ne kot objekt, uporabljen za ilustracijo nekega problema, teze ali informacije. Pristnost nekega dogajanja pred objektivom kamere in kako to pristnost ohraniti na posnetku, to se mi je odkrilo kot osrednje vprašanje, ki se pred dokumentarista postavlja vedno in vsakič znova. Vprašanje, ki vedno in vsakič znova terja drugačen odgovor.« ' (Helena Koder ob festivalu Dokudoc)

Na drugi strani kamere

»Zelo zgodaj sem začela rezati svoja vprašanja iz filma, kar takrat ni bilo tako pogosto. Hotela sem čim bolj poudariti ta vtis, saj to je najbrž samo vtis, da je druga stran bistvena, da ona govori,« je Helena Koder ob retrospektivi njenih filmov leta 1998/99 povedala Vladu Škafarju. In kaj je še značilno za dober dokumentarec? Kakšen je bil na začetku njene kariere in kakšen je danes, kaj je torej tisto večno pri dobrem dokumentarnem filmu?

»Pri dokumentarcu se ni nič bistveno spremenilo, le tehnologija je postala tako priročna, da omogoča, kot je rekel Frederic Wiseman, da naj bi bil dokumentarist kot muha, ki opazuje življenje. Forma dokumentarca niti ni definirana, gre samo za pristnost. Seveda imamo različne tipe dokumentarcev – preiskovalne, ki odkrivajo temne plati družbe, druge, ki zagovarjajo neko tezo, pa zgodovinske itd., ampak vedno, vedno gre za pristnost. Slika ne sme biti ilustracija tistega, kar hočeš povedati, ampak mora sama pripovedovati. Beseda, ki sem jo v tem procesu res sovražila, je bila 'pokrivanje' – nekakšen tehnični izraz, ki naj bi pomenil dopolnjevanje tistega, kar nekdo pripoveduje, s sliko. Vedno je slika tista, ki mora nositi bistvo. Tudi če film prikazuje koga, ki pripoveduje, mora ta v trenutku snemanja to avtentično živeti. Pristnost je nujna za dober dokumentarec.«

Dokumentarni film nastaja na podlagi zamisli, imel naj bi tudi scenarij, a gradivo, posnetki nastajajo sproti. V pogovoru z Vladom Škafarjem ob retrospektivi je Helena Koder poudarila: »Dokumentarec res živiš, ko delaš. In mislim, da je edino prav, da si absolutno odprt, tudi če na koncu narediš zaprto strukturo. Samo ne se zažreti v papirje in siliti s tistim, ker je škoda, življenje je lahko bogatejše kot tvoja fantazija.« V pogovoru v kavarni Union decembra 2021 je to razmišljanje še bolj razčlenila:

»Ko sem začela, ni bilo nobenih scenarijev. Seveda sem morala pisati nekakšna izhodišča, kaj želimo z dokumentarcem povedati in podobno, a to so bile le priprave. Vedno pa sem se skušala informirati, iskala sem ljudi, ki so o obravnavani temi kaj vedeli, in se z njimi pogovarjala, nekatere sem potem povabila pred kamero, druge ne. Ko je za urednika prišel Drago Pečko, je zahteval scenarije, mi pa smo se jih z vsemi štirimi otepali. Vedno je namreč tako, da si nekaj zamisliš, življenje oziroma snemanje pa gre po svoje. Pripovedovalec pripoveduje sam, ne po scenariju. Dokumentarec v resnici nastaja sproti na snemanju in potem v montaži, pred tem pa je seveda veliko premišljevanja in priprav.

Seveda je tu ogromno prostora za manipuliranje, za najhujše sprevrženosti, zato je odgovornost tistega, ki dela dokumentarec, zelo velika. Tu pride do paradoksa visoke etične manipulacije, ki sicer sledi neki zamisli, a ji ne služi, ne prenareja. Gre za prikaz z umetniškimi sredstvi, ki pa nikakor ne sprevrača globinske resnice.«

S filmi v svet

»Blazno sem uživala, ko sem snemala z režiserjem Žaretom Lužnikom, bil je res velik talent slovenskega filma in prav tragično je, da je tako mlad umrl. Kake štiri filme sva naredila skupaj, in veliko sem se naučila od njega. V Planini nad Logatcem sva delala film Gostilna. Nekoč je bila to furmanska gostilna, potem pa so vanjo zahajali okoliški prebivalci. In tam se mi je res posrečil neposreden vstop v gostilniško atmosfero. Seveda so vedeli, da jih snemamo, ampak med snemanjem recimo čepiš pod mizo, da nisi moteč, in pripovedovalca skušaš napeljati k tistemu, kar hočeš, da bi povedal.«

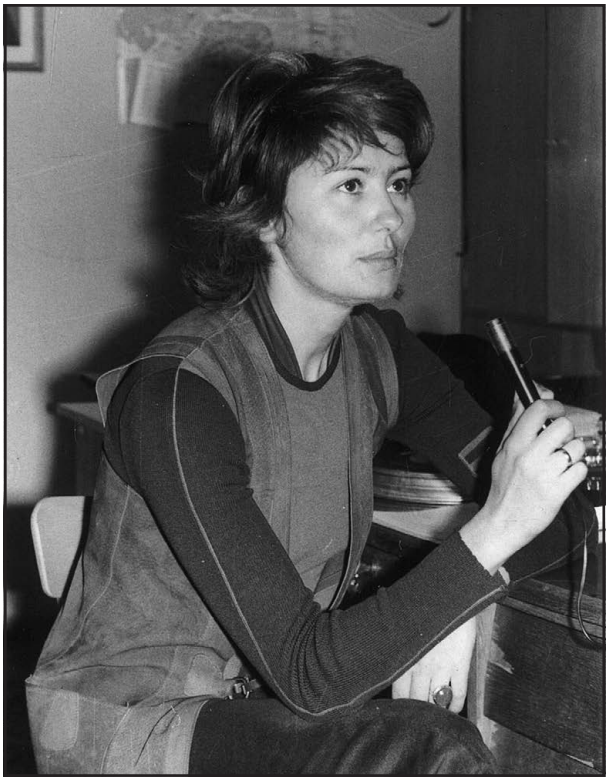

Intervju na terenu (Arhiv: Helena Koder)

S filmom *Gostilna* (1983) je Helena Koder opazno sodelovala na festivalu dokumentarnega filma Cinéma du réel v Parizu. Leto zatem so na tem festivalu predvajali še njen in Lužnikov film *Kolizej* (1984). Med nadvse različnimi stanovalci te nekdaj največje ljubljanske stavbe je med drugim posnela gospo Petričevo, šiviljo, ki je deset let zatem umrla v nesreči, ko se je del Kolizeja porušil.

Iz scenarija: Od okna pramen svetlobe. Gospa Petričeva za šivalnim strojem: »Dvanajst pomočnic sem imela, tak je bil moj salon. Tudi po dvajset metrov tila smo všili v eno plesno obleko. Take toalete smo šivali, ko je prišla plesna sezona.« Sestra gospe Petričeve v kuhinji čisti zelenjavo: »Na silo so nas preselili. Na silo. Zdaj pa pravimo, saj je dobro. Čeprav ni dobro, ampak je kar dobro.« (Objavljeno v katalogu ob retrospektivi Helene Koder.)

Helena Koder je takrat postala članica odbora prijateljev pariškega festivala dokumentarnega filma (Les amis du Cinéma du réel), leta 2002 je sodelovala v mednarodni žiriji tega festivala. Čez slovenske meje pa je segel tudi njen film *Materada in pisatelj Fulvio Tomizza* (1990), ki pripoveduje o v Istri rojenem italijanskem pisatelju. Bil je prvi nagrajenec literarnega festivala Vilenica in čeprav se je ob priključitvi Cone B Jugoslaviji leta 1955 preselil v Trst, je zagovarjal prijateljsko sožitje narodov v Istri.

Dokumentarni portreti

V filmskem opusu Helene Koder še posebej izstopajo številni portretni dokumentarci, med njimi zlasti *Magdalenice gospe Radojke Vrančič* (1997). Prejele so nagrado strokovne žirije na 1. festivalu slovenskega filma v Portorožu za najboljše igrano ali dokumentarno delo, nagrado Jožeta Babiča za najboljše dokumentarno delo in nagrado viktor za najboljšo televizijsko igrano ali dokumentarno oddajo. Portret prevajalke Radojke Vrančič je v filmu tesno prepleten z romanesknim ciklom *Iskanje izgubljenega časa,* ki ga je prevajala dvajset let, in z njegovim avtorjem Marcelom Proustom.

»Dokumentarcev nisem delala zato, da bi 'počastila' nekoga, ki si pač 'zasluži' dober film, ampak ker se mi je zdelo, da njegova osebnost in dosežki povedo še nekaj več in so lahko simbol nečesa. Radojka Vrančič ob vsem svojem delu pooseblja tudi meščanski svet in perfekcionizem, ki je za ta svet tako značilen, ob tem pa je, v nekih drugih razmerah, vzporedna Proustovemu svetu. Gotovo bi si zaslužila tudi drugačen dokumentarec, ki bi več povedal o njenem celotnem delu, vendar sem hotela prikazati prav to.

Večinoma sem sama predlagala, o kom bi posneli film, tudi Radojko Vrančič. Pravzaprav sem imela srečo, da sem film sploh lahko posnela. Televizija je imela tedaj precejšnje finančne težave in povsod smo varčevali. Niti vozovnice do Pirana nam niso hoteli kupiti, da bi posneli nekaj prizorov na vlaku in ob morju, kaj šele, da bi šli v Francijo, čeprav bi za tak film morali snemati tudi tam. V Combrayu oz. Illiersu namreč stoji hiša tete Léonie, kjer je še vse tako, kot je bilo v Proustovih časih. Radojka je pripovedovala, da bi lahko slepa hodila po njej, tako dobro jo pozna. In tako sem navezala stike z društvom ljubiteljev Prousta, pomagali so mi, celo magdalenice so mi hoteli poslati. Iz kulturnega centra pa so mi poslali neke filmčke, da smo vsaj malo nadomestili tisto, česar nismo mogli sami posneti.«

Za dokumentarec *Kocbek, pesnik v pogrezu zgodovine* (2004) je Helena Koder prejela Jurčičevo nagrado, namenjeno posebnim novinarskim dosežkom. Zapleteno osebnost, ob kateri se krešejo mnenja še štiri desetletja po smrti, je mogoče predstaviti z zelo veliko zornih kotov, Helena Koder se je zopet odločila za oseben pristop.

»Filma o Kocbeku nisem režirala, napisala sem scenarij; delala sva skupaj z Miranom Zupaničem, ki je krasen sodelavec, že prej sem delala z njim. Velik intelektualec je in zelo študiozen; zna režirati, zna postaviti kader, tako da prizori stojijo. Ja, Kocbek je bil prav tragičen lik. Med tistimi, ki vse gledajo skozi politiko in razmišljajo predvsem politično, ga nobeden ni maral, ne eni ne drugi. Rebula na primer je v nekem zamejskem časopisu prav žolčno pisal o njem, čeprav sta bila nekoč na nek način somišljenika in ga je po svoje tudi cenil. Ampak če je politično gledanje glavno sito, skozi katerega ocenjuješ svet, potem vse drugo zvodeni. Kocbek je bil kot politik nesposoben, saj ni bil sposoben izdaje, ni bil sposoben pragmatičnega razmišljanja. Njegova tragedija je bila v tem, da se je šel politika, ni pa bil politik po naravi. Upam, da se je v dokumentarcu to čutilo.«

Zaupništvo s portretiranci

»Lepo je delati dokumentarce, to je delo, ki te precej oblikuje. Spremeniš se. Vstopanje v življenja dru-

Radojka Vrančič in Helena Koder ob snemanju Magdalenic ... (Foto: Urban Trnkoczy)
Helena Koder: »Radojka mi je pravila, kako se je namučila pri prevajanju: Proust opisuje neki plašč, za katerega so blago stkali v sloviti beneški tkalnici Fortuny, vzorec pa je narejen po ogrinjalu nekega plemiča na Carpaccijevi sliki. Radojka je seveda poiskala to sliko in tudi prave slovenske izraze za vzorec. Pred snemanjem sem šla po Radojkinih stopinjah, poiskala in presnela reprodukcije, in na fotografiji mi Radojka kaže, za katero ogrinjalo gre. Z Urbanom sva šla pozneje obiskat tudi tkalnico – fascinantno!«

gih je sicer lahko naporno, a neverjetno je, kaj vse ti ljudje povejo, ko se odprejo. Če ti zaupajo, se vzpostavi nekakšno zarotništvo, prav posebna zaupljivost. In to potem nosiš s sabo. Tako kot na primer po snemanju prizorov z Romi.

Pri Peklu na Dolenjskem smo namreč snemali precej podjetnega in uspešnega obrtnika z vzdevkom Feder. Bil je tudi amaterski letalec, celo motorni avionček je imel, in ko sem prišla k njemu na pogovor, me je povabil, da se malo peljeva. Dal mi je sicer nekakšno kapo, ampak kabina je bila odprta in je tako močno pihalo, da sem mislila, da mi bo glavo odtrgalo. Dva, tri kroge nad Peklom (1986) se je imenoval film. Ko smo posneli njegov let, smo hoteli narediti še nekaj posnetkov Romov na konjih, tudi to je namreč neka svoboda, tako kot obsedenost z letenjem. Prav dobro sem se razumela z njimi, zaupali so mi. To so zelo lepi spomini. Ali pa ko smo snemali Prizore iz življenja pri Hlebanjevih (1997), rodbini, ki že petsto let z istim imenom živi na domačiji na Srednjem Vrhu nad Martuljkom. To so res posebni občutki, nekakšno zaupništvo se ustvari, ki se po odhodu sicer morda prekine, kdaj pa tudi ostane.«

Tudi film o Hlebanjevih je bil nagrajen. Soprog Helene Koder, že pokojni skladatelj Urban Koder, je zanj prejel nagrado za filmsko glasbo na festivalu slovenskega filma v Portorožu leta 1998. Vanjo je vključil tudi zvočni zapis, ki ga hrani Glasbenonarodopisni inštitut pri ZRC SAZU.

»Ja, Urban je bil pa res umetnik. V umetnosti je bil popolnoma nepopustljiv. Nikoli me ne bi pohvalil, če tega ne bi res mislil. Veliko srečo sem imela, da sem živela z njim.«

Pozno obdobje

Dokumentarni film *Obrazi iz Marijanišča* (2000) prikazuje generacijo nadarjenih dijakov, pozneje najvidnejših slovenskih književnikov, ki so v prvih povojnih letih bivali v dijaškem domu (Ivana Cankarja) v Ljubljani. Sinopsis, objavljen na spletni strani www.vertigo.si, je zgovoren:

»Takrat se je internat imenoval Marijanišče. Šele leta 1946 je ustanova, ki jo je v 19. stoletju ustanovila Družba svetega Vincencija, dobila novo vodstvo, novo ime, nov cilj sodobne internatske vzgoje: Naša mladina naj bi poleg sovjetske postala najsodobnejša na svetu. Med njimi so se znašli tudi Janez Menart, Ciril Zlobec, Dane Zajc, Saša Vuga in Lojze Kovačič. Njihovo literarno glasilo je bilo po nekaj številkah ukinjeno, a njihov vstop v literaturo ostaja tesno povezan z internatskim obdobjem.«

Film je na Festivalu slovenskega filma v Portorožu prejel nagrado Jožeta Babiča.

Zadnji film, ki ga je naredila Helena Koder, je nastal ob 250. obletnici rojstva Antona Tomaža Linharta, avtorica pa v njem obuja obdobje, ko je prvič načrtno vzcvetela slovenska posvetna književnost. Film ima naslov *Linhart – človek razsvetljenstva* (2006).

»Linhart je pa moja rana in bolečina. Zato ker so ta film predvajali le enkrat, niti običajne tedenske ponovitve si ni zaslužil. Neštetokrat sem rekla kakšnemu uredniku, naj ga vendar ponovijo, saj je narejen za vse čase, a ga niso niti tedaj, ko so predvajali film o Zoisu. In tudi naredila sem ga dobro, veliko sem preštudirala o razsvetljenstvu. V filmu je sicer vidnih le kakih pet odstotkov vsega, ampak vsaka beseda, ki sem jo tam zapisala, stoji. Elita slovenskih razumnikov v njem raz-

Z možem Urbanom Kodrom (Arhiv: Helena Koder)

Urban in Helena Koder ter Zvone Šedlbauer (Arhiv: Helena Koder)

mišlja o tem za nas tako zelo pomembnem obdobju, ki pa se ga premalo zavedamo.«

Ko je Helena Koder odložila filmsko kamero, je prišel do izraza še en njen dar – esejistično pisanje. Poglobljeno, poznavalsko in razumevajoče razmišlja, npr. o nobelovcu Petru Handkeju, pesniku Petru Kolšku, filozofinji Almi Sodnik in drugih, in tudi tokrat prepričljivo povezuje stvarno in osebno, poetično.

»Dokumentarec in esej sta si po razvijanju misli precej blizu. Obstaja stvarnost in oseben pristop do nje, pa še umetniški izraz. Ko razmišljam o eseju, bi kar podpisala misel Alojza Ihana, ki jo je izrekel v televizijskem pogovoru s Ksenijo Horvat: 'Ko razmišljaš, so misli razpršene, če začneš pisati, pa že iskanje besed vodi tvojo misel naprej. Radovednost, kam te bo misel pripeljala, ti daje radost, ko prideš do zaključka.' Ja, prav to je esej. Ko sem pisala o Handkeju, sem prav uživala. To poletje sem brala Moje leto v nikogaršnjem zalivu ... res je velik pisatelj. Ampak obsedla ga je ta njegova jugoslovanska sanja. Njega pač vedno zanima tudi druga stran, a tudi to je legitimno. Seveda je grozno, kar so naredili Milošević in njegovi, vendar se moramo s tem tudi ukvarjati, moramo razmišljati, kako je do tega prišlo. Handkeja je to res zanimalo in je poslušal tudi drugo stran in seveda so mu zraven še marsikaj natrobili. Ampak če človek ne naredi česa slabega, ima vendar pravico, da se sprašuje in o tem razmišlja.«

Pristnost, resnica in lepota

Ko se je Helena Koder že prenehala neposredno ukvarjati z dokumentarnim filmom, je prejela še eno veliko priznanje: na Mednarodnem festivalu dokumentarnega filma Dokudoc v Mariboru so ji podelili plaketo za dokumentarno ime 2014. Povzemamo še del njenega razmišljanja, napisanega ob tej priložnosti:

»Vsak dokumentarec je, v večji ali manjši meri, iskanje resnice. (Podobno, kot je navsezadnje vsak novinarski zapis iskanje resnice.) Iskanje resnice je hkrati tudi iskanje lepote, saj sta resnica in lepota soodvisni. Velja za vse filmske zvrsti, v največji meri pa to gotovo velja za tisto zvrst dokumentarca, ki predstavlja nekakšen neposreden vstop v življenje. In pri tem iskanju resnice se kot avtor zaveš, da je pravzaprav nedosegljiva, da se ji približuješ in jo dosežeš samo toliko, kolikor je je v tvojem pogledu. Vendar je je v tvojem pogledu lahko samo toliko, kolikor je resnice in pristnosti znotraj tistega okvira, ki objema izsek dogajanja pred objektivom kamere med snemanjem, znotraj tistega majhnega okvira, ki se mu reče filmski kader in lahko zaobjame neskončnost. Ker v tvojem dokumentarcu na koncu ne bo ničesar drugega kot samo tisto, kar se vidi in sliši znotraj tega okvira. Tako kot v vsakem filmu. Le da v dokumentarcu človek pred objektivom ne igra, temveč živi. A na koncu koncev gre v obeh primerih za pristnost, s katero je treba prepričati tistega, ki mu je posnetek namenjen: gledalca. Kajti emocija, ki jo bo gledalec občutil, če ga bo film prepričal, ne bo razlikovala med dokumentarnim in umišljenim (fiction) filmom. V tem sta dokumentarni in igrani film enaka.« (Helena Koder ob festivalu Dokudoc, 2014)

7. junija 2022 je Helena Koder prejela Štigličevo nagrado za življenjsko delo, ki jo podeljuje Društvo slovenskih režiserjev in režiserk.

Viri in literatura

Vlado MOTNIKAR, Pogovor s Heleno Koder, december 2021.

Vlado ŠKAFAR: *Helena Koder, retrospektiva*. Ljubljana: Slovenska kinoteka.

Mednarodni festival dokumentarnega filma Dokudoc, 2014, dostopno na: http://www.dokumentarci.si/arhivska/festival-dokudoc-2014/dokumentarno-ime2014/ (dostop 8. 1. 2022).

Kristina Jamšek[1]
Pot v Rudnik 9, Kamnik
kristina.jamsek@guest.arnes.si

Ivan Nograšek, varuh tunjiških zgodb

Ivan Nograšek se je rodil leta 1940 v Tunjicah, kjer tudi živi. Od leta 1986 do 1996 je bil predsednik KS Tunjice. V tem času je začel načrtno zbirati različno gradivo o Tunjicah in Tunjičanih. Leta 1995 je skupaj s Tonetom Palčičem zbrano gradivo objavil v knjigi *Tunjice*, istega leta pa je na njegovo pobudo nastalo krajevno glasilo *Tunški glas*, kjer že 27 let objavlja zgodovino Tunjic, zapise tunjiških navad in običajev, zgodbe o posameznikih, pripovedke, humoreske, anekdote.

Ivan Nograšek je radoživ opazovalec, zapisovalec, ustvarjalec, soustvarjalec in pripovedovalec, ki živi in ustvarja s Tunjicami in za Tunjice.

Ključne besede: Ivan Nograšek, Tunjice, zbiralec in zapisovalec ljudskega slovstva, kronist, pripovedovalec

Ivan Nograšek was born in 1940 in Tunjice, where he also lives. From 1986 to 1996 he was the president of KS Tunjice. During this time, he began to systematically collect various materials about Tunjice and its population. In 1995, together with Tone Palčič, he published the collected material in his book *Tunjice*, and in the same year, the local newspaper *Tunški glas* was published by his initiative.

Ivan Nograšek is an observer, recorder, creator, co-creator and narrator who lives and works with and for Tunjice.

Key words: Ivan Nograšek, Tunjice, collector and recorder of folk literature, chronicler, narrator

Ivan Nograšek (Foto: Kristina Jamšek)

Uvod

Ivan Nograšek je radoživ opazovalec, zbiralec ljudskega slovstva, zapisovalec in poustvarjalec, ki živi in ustvarja v Tunjicah, s Tunjicami in za Tunjice. V krajevnem glasilu *Tunški glas*, glasilu krajanov Krajevne skupnosti Tunjice, ki izhaja enkrat na leto v decembru pred božično-novoletnimi prazniki in katerega sopobudnik je, že vse od začetka, od leta 1995, objavlja tunjiške družinske zgodbe, kroniko oziroma zgodovino tunjiških domačij z družinskimi drevesi, piše o navadah in običajih, na podlagi vaških pripovedk in življenjskih zgodb o posameznikih, družinah in skupinah vaščanov pa ustvarja male literarne umetnine: pripovedke, humoreske, anekdote in kratke zgodbe.

Pri zapisovanju ljudskega slovstva oziroma poustvarjalnem pisanju ga kot povsem objektivnega zapisovalca vodi izjemen občutek za pravo mero stranskih motivov, tako da je vsaka zgodba zgrajena v klasičnem dramskem trikotniku. Na prvi pogled sicer epsko oziroma pripovedno enakomerno sledi glavnemu motivu, največkrat pa kot v zgledni noveli od zasnove in preko daljšega zapleta doseže vrh, ki se na hitro razplete v razsnovo oziroma konec, velikokrat s prikritim naukom. Ponekod pa se mu zgodi, da sta razplet in razsnova sila kratka ali pa ju sploh ni, tako da konec zgodbe in vsa njena (prikrita) sporočilnost ostaneta v vrhu oziroma odprtem koncu, kar je tipično za kratko zgodbo.

Pogosto, največkrat spretno prikrito, se mu v maniri pravega pripovedovalca zapiše tipična subjektivna pripovedovalska pripomba, poved in stavek s prvoosebno glagolsko obliko ali pa retorično vprašanje in odgovor obenem v tretjeosebni glagolski obliki, kar vse le še stopnjuje sporočilnost rafinirane ljudske modrosti o tem, kaj je prav in kaj ni prav. Tudi raba dramatičnega sedanjika mu ni tuja, saj z njim doseže večjo napetost zgodbe oziroma opisa dogodka.

Pri pisanju ga vodita in obenem odlikujeta objektivnost in obenem pretanjen smisel in prava mera tako za humor in zbujanje smeha ob komičnih zapletih in razpletih kot za žalost in tudi katarzo ob tragičnih dogodkih; oboje zna preplesti v pravo grotesko. Začinjeno s ščepcem zlatega prahu navdiha in z obilo duhovitosti, hudomušnosti in dobrodušnosti to pritegne in prevzame bralca njegovih pripovedk, anekdot, humoresk in kratkih zgodb, nekaterih že na meji scenarija, pa tudi kronik, tako tunjiških domačij kot dogodkov, povezanih s Tunjicami.

Težko si je izmisliti takšno življenjsko zgodbo, kot si jo izmisli naše življenje samo, kot jo v resnici živi in preživi človek sam. Kdor pa v teh doživetih in preživetih življenjskih zgodbah resničnih malih ljudi iz majhnih in nepomembnih krajev vidi in prepozna velike in pomembne ljudi ter velike in pomembne življenjske izkušnje, je umetnik.

Kako velik je človek, ki v sebi nosi toliko resničnih, tako komičnih kot tragikomičnih in tragičnih vaških zgodb, poleg tega pa jih zna, vedno in prav vsako, tudi povedati – preprosto jo potegne iz rokava, prav tak-

1 Profesorica slovenščine in primerjalne književnosti, zaposlena kot učiteljica slovenščine na GSŠRM Kamnik.

šno, kot jo je slišal in kot jo ima shranjeno v sebi, in prav takšno in prav tako, kot naj bi se zgodila, zna tudi napisati. Pravi varuh tunjiških zgodb.

Pridobila in uredila sem njegove zapise o njegovem življenju in delu ter za *Kamniški zbornik* skupaj z njim izbrala še neobjavljene zapise njegovih pripovedk, humoresk, anekdot, kratkih zgodb in kronik.

Otroštvo in šolanje v Tunjicah

»Rodil sem se 27. junija 1940 na kmetiji v Tunjicah kot tretji izmed petih otrok, ravno toliko pred vojno, da se nekaterih dogodkov med vojno še spominjam; nekateri so bili tudi kar tragični. Dobro se spomnim, da smo od doma gledali, ker se od nas dobro vidi, na Malo planino, kako je tam strmoglavil sestreljeni ameriški bombnik.

Leta 1947 sem začel hoditi v staro tunjiško osnovno šolo pri cerkvi. Tedaj so hodili v osnovno šolo tudi že kar odrasli učenci, tisti, ki med vojno niso mogli. Nekateri so se naučili le malo računati, brati in pisati; večina učencev v Tunjicah je še kar naprej hodila v četrti razred do svojega petnajstega leta, pri petnajstih letih pa so takoj odšli na delo v kamniške tovarne, ki so tedaj zelo potrebovale delavce.«

Fantovska leta, šolanje, služba, družina

»Po končani štiriletni osnovni šoli sem se vpisal na tedanjo kamniško gimnazijo. Bil sem bolj med prvimi, ki smo peš hodili v Kamnik v šolo. Sam sem se želel izučiti za avtomehanika, to pa v Kamniku ni bilo mogoče. V tovarni Svilanit so v novi tovarni na Perovem razpisali učna mesta za strojnega ključavničarja. Ta poklic je bil osnova za vse mojstre v tovarni. V Svilanitu nas je bilo tedaj pet vajencev. Računali so na to, da, ko se izučimo, katerega izmed nas pošljejo naprej v Kranj, v tekstilno šolo, seveda pa je moral biti ta tudi politično pravilno usmerjen. Sekretar podjetja je na božič, če se prav spominjam leta 1957, prišel pogledat v omare vajencev, če je kdo za malico prinesel potico. Trije smo imeli potico in smo takoj odpadli za kakršnokoli štipendijo za nadaljnje izobraževanje. Ko sem se izučil, sem dve leti delal v mehanični delavnici, kjer smo sami delali tekstilne stroje, kajti tedaj uvoza česarkoli še ni bilo. Nato sem bil poklican k vojakom, v avtošolo za šoferja. Po opravljenih izpitih so me poslali v mornarico v Ploče – bil sem šofer admirala. Takrat sem prvič videl morje. V mornarici je bilo kar lepo, vsaj meni se je tako zdelo. Po dveh letih sem se vrnil domov. Poročil sem se mlad in si zgradil svojo hišo.

V tovarni so povsod potrebovali mojstre. Takoj sem se vpisal v popoldansko srednjo tehnično šolo v Ljubljani. To šolo sem z odličnim uspehom zaključil v štirih letih. V tovarni sem bil premeščen na mesto vodja energetike. Moram povedati, da smo z energijo oskrbovali še tovarno ETA, zdravstveni dom, invalidni dom, bloke v Novem trgu in kamniške šole. Premog smo kasneje zamenjali z mazutom in nato z zemeljskim plinom. Na tem delovnem mestu sem bil do upokojitve. Celo delovno dobo, več kot 40 let, sem delal na enem delovnem mestu.«

Aktivna udeležba v domačem kraju, v Tunjicah

»V dneh, ko se je zgodila černobilska nesreča, konec aprila 1986, sem bil izvoljen za predsednika krajevne skupnosti. Takoj sem moral organizirati dovoz vode za tiste hiše, ki še niso imele vodovoda, kajti vse vodnjake so zapečatili. Kot predsednik krajevne skupnosti sem dobil vas še skoraj neasfaltirano. Zadal sem si obveznost: vsako leto vsaj 600 metrov asfaltirane ceste. To mi je tudi kar dobro uspevalo. Uredili smo poslovilno vežico in pokopališče ter še nekaj drugih stvari. To funkcijo sem opravljal deset let.

V tem času, ko sem bil predsednik krajevne skupnosti, so se pri meni zbirali zanimivi dokumenti. Dobil sem veselje, da bi vse znano objavil v knjigi. Za pomoč sem prosil prijatelja Toneta Palčiča – kot svojega sočasovnika. Začela sva načrtno zbirati material za knjigo. Hodila sva v NUK in cerkveni arhiv, bil pa sem tudi pri dekanu Demšarju v Komendi. Dekan je bil zelo navdušen nad menoj, saj ga je veselilo, da se nekdo zanima za krajevno zgodovino. Pregledala sva Glavarjevo knjižnico, prevedel mi je vse latinske izraze, tudi v tunjiškem župnišču sva dobila veliko zapisanega, tja nazaj do Marije Terezije.

Kmalu po izidu knjige Tunjice leta 1995 se je pojavilo še marsikaj, predvsem tistega zanimivega, kar se je v Tunjicah zgodilo v preteklosti in kar naj bi bilo zapisano v knjigi, zato sem se odločil, da bomo vsako leto, na koncu leta, vse, kar se je dogajalo med letom, zapisali in izdali krajevni časopis Tunški glas. No, in to nam zdaj že 27 let kar dobro uspeva. Tega časopisa so še posebno veseli tisti Tunjičani, ki živijo v tujini.«

Sodelovanje pri nastanku knjig

»Naj jih naštejem: Zbornik žrtev 2. svetovne vojne v občini Kamnik (2004), Čuden prečudež (2009) – pripovedi iz Kamnika in okoliških vasi, Baročna lepotica na Bukovem griču (2012), Čas počasi briše (2013) – Pričevanja prisilnih mobilizirancev v nemško vojsko med drugo svetovno vojno iz občin Kamnik in Komenda, Prelomna leta (2016), Poslušajte štimo mojo (2020) o potujočih pevcih na Slovenskem.

Naj ob tem povem, da sem kot pripovedovalec sodeloval z Društvom sv. Jakoba Kamnik, Knjižnico Franceta Balantiča Kamnik, že več kot 30 let pa v prvem tednu v septembru vodim tunjiške osnovnošolce po Tunjicah in okolici.«

Rad bi še povedal

»Naj povem še to, da sam jemljem podatke, ki jih po tem 'obdelujem' tudi v: Nati – knjiga rojstev in krstov po abecednem redu, Copulati – knjiga porok, Defundi – knjiga umrlih in Status animarum – knjiga župljanov ali 'zapis o stanju duš'.

Že dolgo pišem tudi mrliško knjigo, pišem pa tudi o vseh cerkvenih in posvetnih zadevah, tako zgodovinskih kot tistih, kar se dogaja sproti. V posebno knjigo zapisujem resnične in polresnične zgodbe, ki sem jih slišal od naših starostnikov ali pa sem jih sam doživel.

Rad bi povedal še to, kaj me najbolj moti pri spremljanju in pisanju kronike. Vsi zapisi, zapisani s kemičnim svinčnikom, v ne prav dolgem času preprosto izginejo. Dokumenti, tudi uradni, zapisani pri notarju na pisalni stroj, po petdesetih, šestdesetih letih postane-

jo nečitljivi. Včasih so pisali s tušem ali sajami na ne prav gladek papir in je še po 300 in več letih še vedno dobro čitljivo. Tudi ta zapis bi rad napisal na pisalni stroj, pa žal nikjer več ne dobim traku zanj. Tako pač je. Kaj pa se bo zgodilo s tistim, kar je zapisano danes na računalnikih, pa lahko le ugibamo.

Dandanes niso več vsi otroci krščeni in zato niso nikjer zapisani. Veliko parov 'živi na koruzi' in tudi niso nikjer zapisani. Tudi pogrebi ponekod niso cerkveni, no, v Tunjicah še ne, zato tudi niso zapisani. Vse, kar je zabeleženo na matičnem uradu, pa je osebna tajnost, po zakonu. Zato se tam ne da dobiti nobenih podatkov. Mnogo potomcem naših rojakov v Ameriki, ki so v glavnem vsi napoteni k meni, razkrijem njihove korenine. Zveze s potomci naših rojakov imam tudi v Argentini. Veliko kronistov iz Slovenije je že prišlo k meni in sodelujemo.«

Iz dela Ivana Nograška
Med humoresko, anekdoto in kratko zgodbo

Dan žena

V sosednji vasi so praznovali dan žena. Poskrbljeno je bilo za godca in pijačo, ženske pa so same napekle piškote in druge dobrote za polne peharje; kar skušale so se med seboj, katera bo prinesla več in boljše. Zabavo so priredile v šolskem razredu. Na zabavo so povabile tudi može, da bodo lahko plesali pozno v večer. Tako je prišel na zabavo tudi Tone, ki je bil vedno tam, kjer se je dobilo kaj zastonj. Sedel je v kotu in se basal s piškoti in drugimi dobrotami, vselej pa, ko je bil prepričan, da ga nihče ne vidi, je piškote dajal za srajco, malo za rezervo, za doma. Mislil je, da ga nihče ne opazuje, ker so vsi zaverovani v ples, ampak Tončka, ki je že vedela za njegove navade, ga je imela vseskozi na očeh. Kar dolgo je trajala ta zabava. Vsi so plesali, le Tone se ni premaknil iz kota. Pa je Tončka naročila godcu, naj zaigra eno hitro polko za njo in Toneta; kar zvlekla ga je izza mize. Zavrtela ga je in plesala sta, da ju je bilo polno po celi sobi. Držala ga je za srajco in mu jo postopoma vlekla izza hlač. Kar naenkrat pa so se po plesišču usuli piškoti, ki jih je imel Tone spravljene za srajco. Nastal je glasen smeh po dvoranici, Tone pa je nemo stopil skozi vrata in jih zaloputnil za sabo. Od tedaj Tone ni nikoli več prišel na zabavo ob prazniku dneva žena.

Kompare

Star mož, Kompare so mu rekli, je hodil od hiše do hiše in kupoval oziroma menjal narejene krtače za ščetine kravjih repov in konjskih griv. Posebno rad je imel lepe konjske grive, iz katerih se je dalo izdelati dobre krtače. Velikokrat je z njim hodila tudi njegova žena. Oba sta rada zvrnila kakšen kozarček žganega, ki pa ga je bilo po kmetijah vedno dovolj. Ko sta bila že malo okajena, sta se kar iz navade rada med seboj sporekla. Mož je ženi očital razne hudobije, ki naj bi jih storila ona. Ona pa mu ni hotela ostati dolžna in mu je zabrusila: *»Ko boš ti umrl, bo Lucifer v peklu zavpil vsem hudičem: ‚Bežimo, Kompare gre!'«*

Drugikrat se je Kompare bahal, da je imel tako hudega psa, da se noben človek ni upal približati njihovi hiši – ali ni hudič, da ga je nekdo ponoči ukradel z verigo vred.

Zdaj, ko Komparetovih ni več, nihče več ne pride odkupovat kravjih repov.

Luknjica

Zgodbico še iz časov, ko so Tunjičani s konji vozili jabolka prodajat na ljubljanski plac, mi je povedal starejši Tunjičan. Mož je doma naložil na voz šest košev jabolk različnih sort. Malo pred polnočjo se je z laterno na vozu odpeljal proti Ljubljani. Avtomobilov takrat na cesti še skoraj ni bilo. Zgodaj zjutraj je že bil na tržnici pod Ljubljanskim gradom. Konja je privezal v hlev, ki je bil temu namenjen. Kmalu so prišli kupci. Mož je pridno vagal jabolka po nekaj kilogramov skupaj, denar pa skrbno *žokal* v svojo malho. Sredi dopoldneva pride do našega moža lepa, moderna gospa in mu naroči tri *kile* lepih *libermanov*. Mož ji *navaga* dobro *vago* teh jabolk, gospa pa začne zlagati po eno in eno jabolko v svoj cekar. Naenkrat pa opazi na enem od jabolk majhno luknjico, ki jo je verjetno zvrtal črviček. Takoj reklamira: *»Gospod, to jabolko pa ima luknjico, jaz pa sem naročila samo lepo sadje.«*

Naš možakar se malo zamisli in ji reče: *»Gospa, tudi vi imate gotovo na sebi kakšno luknjico, pa ste zato še vseeno dobra,«* molče pa ji jabolko z luknjico zamenja s takim, ki luknjice ni imelo.

Lepa gospa je malo zardela in kar hitro odšla z jabolki s tržnice. Naš Tunjičan pa se je zadovoljen nasmejal skupaj s svojimi soprodajalci.

Petelinja pravda

Še v času bivše Jugoslavije sta se dva tunjiška *gruntarja* prepirala, kje naj bi točno potekala meja med njihovimi parcelami. Prvi je trdil, da desno od debelega hrasta in da je hrast njegov, drugi pa je trdil, da mu je že pokojni stari oče rekel, da je meja na drugi strani hrasta. Prepir je prerasel v pravi spor. Pa se je eden izmed njiju odločil in na *semanji* dan, ko je bil že ravno v Kamniku, stopi na sodišče tožit soseda, češ da si lasti njegovo zemljo.

»Ja,« mu pravi sodnik, *»prav, kar najemite advokata, da vas bo zastopal in skupaj vložita tožbo.«*

Tožnik gre samo preko ulice in najame advokata; dá mu še nekaj na račun. Advokat mu obljubi, da bo zadevo uredil, seveda v njegovo korist. Prvi sosed je vesel, da bo končno pravica prišla na dan in se zadovoljen poda v bližnjo gostilno Pri Kendetu; tam se še z nekaj kolegi kar zapije.

Pa je naključje hotelo, da je prav tako mislil tudi drugi sosed, le, da ko je prišel do istega in edinega advokata, mu je ta rekel, da ga ne more zastopati, ker ima itak že preveč dela. Napisal pa mu je priporočilno pismo za svojega prijatelja, prav tako uglednega pravnika v Domžalah, ki ga bo zagotovo zastopal, jasno da v pošteni pravdi v njegovo korist. Priporočilo je vtaknil v kuverto in jo zalepil. Tudi ta pravdar je menil, da je najmanj pol tožbe že dobljene, zato mora ta uspeh malo zaliti v že znani gostilni v bližini. V gostilni sta popivala vsak v svojem kotu. Ko sta bila naša moža že krepko v rožicah, se je ta drugi spomnil, da bi le pogledal, kakšno priporočilo mu je mož pravice napisal. Ko je odprl kuverto, je prebral: *»Spoštovani kolega! K*

meni sta prišla dva srborita petelina, enega oskubi ti, drugega bom pa jaz. Lep pozdrav«

Pa še podpis kamniškega advokata je bil spodaj.

Od razočaranja je pismo kar takoj raztrgal. Prisedel je k mizi drugega soseda, čeprav je ta že kar malo čudno gledal. Naročila sta še en liter za oba skupaj. Pozno zvečer sta, menda objeta, prepevala po poti proti Tunjicam. Mejo sta menda naslednji dan rešila kar sama. Pa še zastonj je bilo.

Pripovedke

Koželjev Janez (1864–1925)

Po nekaj zelo uspešnih gospodarjih se pri Koželju rod otrok Aleša (1821–1902) nikakor ni uspel postaviti na trdna tla. Od desetih otrok so štirje – Antonija, Marija, Jožef in Marijana – umrli med svojim 33. in 42. letom starosti, Franca pa pri 29. letih pri Hribarju, kamor se je poročila. France, ki naj bi bil naslednik, pa je bil slab gospodar in zapravljivec. Domačijo so si prelagali med seboj in nazadnje jo je dobila Lenka. Brat Janez je bil zelo užaljen, ker ni dobil grunta. Večkrat se je napil in nato doma razgrajal. Ob eni od takih prilik ga domači nikakor niso mogli pomiriti. Ena od deklet je tekla po pomoč k sosedu Žvabu. Žvabov oče je, čeprav nerad, šel mirit sosedovega Janeza. Nikakor ga niso mogli obvladati, da ne bi razgrajal in razbijal. Končno so ga zvezali z vrvjo in porinili pod klop v hiši. Janez jim je zraven še grozil, da se jim bo maščeval, ko bo prišel njegov čas. Naslednji dan, ko se je streznil, je molče odšel od doma. Odpeljal se je proti Bosni delat v gozdove med drvarje. Nikoli ni pisal domov in poslal naslova, kje živi. To zvemo tudi iz oporoke njegovega strica, župnika Antona, ki je zapisal, da mu v oporoki, leta 1904, zapušča 25 goldinarjev oziroma 100 kron, ve pa le to, da baje živi nekje v Bosni.

Čez več let se je Janez vrnil domov z nahrbtnikom in sekiro na rami. Ko je tako hodil po stezi proti domu, je kot prvega zagledal Žvabovega očeta, ki je s konji oral svojo njivo v Lanišah. Janez je šel počasi proti njemu. Toda Žvab se je spomnil, kaj se je zgodilo pred leti, na zadnji dan, ko je bil še doma. V strahu pred Janezom in njegovo sekiro je konje in plug pustil v zastavljeni brazdi. Pobegnil je v bližnji gozd, dokler Janez ni zavil proti domači hiši.

Janez je bolan in zgaran od težkega dela v Bosni doma kmalu umrl, star 61 let.

Ukčev Andrej

Doma je bil nedaleč stran od Tunjic, toda okrog doma se ni kaj prida zadrževal. Bil je pravi vagabund, kot so včasih rekli takim potepuhom. Hodil je od hiše do hiše, prespal pa je največkrat na slami po hlevih. Pri marsikateri kmetiji se je zadrževal tudi po več dni. V nahrbtniku je imel vedno zdravilne kolmeževe korenine, ki jih je, ne vem kje, nakopal. Menda so te korenine najboljše zdravilo za revmatizem. Ker je bilo na kmetih revmatizma vedno veliko, je Andrej te korenine kar uspešno menjal za žganje; tega je shranjeval v *flaško*, ki jo je imel vedno v nahrbtniku, da ga je imel za hude čase. Andrej je govoril, da je bil v vojski zelo visok častnik, menda bi bil lahko general, pa ni hotel, ker je moral z roko odzdraviti vsakemu vojaku posebej. Od nenehnega pozdravljanja bi naj že skoraj prišel ob roko. Bolje je bilo, po Andrejevih besedah, kopati zdravilne koreninice, pa še ljudje so ga radi imeli, ko jim je lajšal revmatične bolečine. Tudi sam je imel revmo.

Enkrat je bilo pa le prehudo, zato se je dal Andrej zakopati v vroč hlevski gnoj do vratu čez celo noč. Govoril je, da je to najboljša terapija, če se hočeš pozdraviti. Tudi če se udariš ali imaš kakršnekoli bolečine, je najboljši še vroč svež kravjek! V njem so predelane vse sorte zdravilne rožice in gotovo ti bo ena izmed njih pomagala rešiti tvoje težave.

Strogi tunjiški župnik Jakob Razboršek

Jakob Razboršek je bil doma v Čemšeniku, tam čez Trojane. V Tunjicah je svojo službo opravljal od leta 1912 pa do 1938. To je celih 26 let. S seboj je pripeljal kar tri svoje sestre, da so mu pomagale pri delu tako v cerkvi kot na cerkvenem posestvu, saj je bila takrat Prevola kar vzorno obdelana. Tudi sam je prijel za vsako kmečko delo, pa naj je bila to košnja ali kakšno drugo delo. V farovškem hlevu sta bili vedno privezani tudi po dve kravi.

Starejši ljudje v Tunjicah so se ga spomnili kot strogega oziroma še prestrogega učitelja, ki je nemirnim učencem pri verouku v šoli svojo vzgojo vbijal v glavo tudi s palico po riti. Do hujših sporov je prihajalo tudi med vaščani in župnikom. Pa poglejmo nekaj teh sporov.

Pri Pikovcu sta poleg žensk tedaj živela še dva strica, Tone in France, ter nezakonski sin Micke, Janez Pirc, rojen 1889. Temu fantu so Tunjičani rekli Pikovčev Anža. Anža je bil menda namazan z vsemi *žavbami*. Zgodilo pa se je, da so se z župnikom Jakom sprli vsi trije Pikovčevi možakarji. Toneta je župnik javno ozmerjal, ker ni pokleknil pred Svetim rešnjim telesom, ko sta šla z ministrantom mimo Pikovca z laterno obhajat nekega bolnega Tunjičana. To je Jaka zapisal tudi v vaško kroniko, ki še vedno obstaja. France se je v župnišču skregal, ko ga je župnik za veliko noč spraševal o veronauku, zraven pa je še grdo klel. Zakaj se je Anža vmešal v spor, pa nam ni čisto znano. Vemo le to, da je nekdo ponoči prevrnil župnikov čebelnjak v Komovčev Govc. Jaka je za to dejanje krivil Pikovčevega Anža, pa če je to res on storil ali pa mogoče kdo drug. Od tedaj dalje se župnik Jaka ni več prerekal s Pikovčevimi fanti.

Pričela se je prva svetovna vojna. Anža je kot 30-letni fant dobil poziv in moral je na soško fronto. Tam ga je v sporu z Italijani s pištolo ustrelil neki italijanski oficir. Kot je zapisano v kroniki, naj bi se to zgodilo 1. decembra 1917. O njegovi smrti je pripovedoval očividec, Spodnji Naumov oče, meni pa je to povedal njegov sin Florijan.

Še ena zgodba je znana. Jaka je javno, z *lece* (prižnice), obsojal prešuštvo tunjiških žena, kar si je najbolj za svoje vzela Komovčeva mati. O tem župnikovem posredovanju lahko preberemo v zapisniku sodišča v Ljubljani, ki še vedno obstaja – o zločinu na Vinskem Vrhu. Komovčeva mati pa se je župniku maščevala tako, da mu je ponoči v farovški vodnjak stresla koš ječmenovih plev. Kar dosti dela je bilo, da so globok vodnjak po tem očistili.

Župnik Jaka je z vso vnemo preganjal tudi tiste Tunjičane, ki so se našemili v maškare. Za neodpustljiv greh je štel posebno tistim ženskam, ki so se upale preobleči v moške. Vse te »grešnice« so zapisane v farni kroniki.

Jaka je bil v tistih časih še relativno mlad. Zvečer, v temi, je rad pohajkoval po vasi in opazoval pa tudi dražil fante, ki so vasovali; če so kje peli ponoči, je Jaka malo stran zavriskal in zavpil *aufbiks*, kar je pomenilo, da jih izziva na pretep, nato pa se je hitro umaknil in se skril. Župnik je vse tiste hiše, kamor so fantje hodili ob nedeljah plesat, označil in zapisal kot »plesalske« hiše in zato tudi manj vredne. Vse te hiše in tudi fante, ki so plesali, je pridno vpisoval v svojo kroniko.

Po velikem požaru, ki je na veliko noč leta 1929 uničil celotno cerkveno ostrešje, ki je bilo tedaj pokrito še s hrastovimi skodlami, se je Jaka močno trudil, da se je cerkev v enem letu obnovila in pokrila z bakreno pločevino. Vse dneve, posebno še ob nedeljah, so bila organizirana velika dela. Jaka je dela nadzoroval in poimensko zapisoval v knjigo vse Tunjičane, kako so delali. O enih je zapisal, kako dobro malto so delali, druge pa je grajal, da samo postopajo okrog cerkve.

Razboršek pa je bil tudi vzoren čebelar in sadjar; o obojem je poučeval in navduševal svoje farane. V njegovem času je bilo v Tunjicah postavljenih kar nekaj čebelnjakov in posajenega veliko sadnega drevja. V letih službovanja Jakoba Razborška je kronika vzorno in čitljivo zapisana s tušem in se lahko prebere še danes.

Tak je bil ta Jakob Razboršek, o katerem so ljudje vedeli veliko povedati še dolgo potem, ko ga ni bilo več v Tunjicah. Leta 1938 je bil premeščen v Britof pri Kranju, v Tunjice pa je prišel Komendčan Andrej Križman, a samo za eno leto, za njim pa tudi za kratek čas do vojne Janez Frančič, doma iz Šentjerneja.

Iz zgodovine in kronike tunjiških domačij

Spodnji Golobovi
Stara hišna številka Tunjice 28, nova Tunjice 34

Nekoč so davke plačevali v Mekinje. Velikost posestva je za pol grunta. Priimek Golob obstaja od nekdaj po hišnem imenu. Kot prvi zapisani gospodar je Luka Golob; rojen je bil 14. 10. 1818, poročen leta 1847 z Marjano Jagodic, rojeno 1827 v Vašku pod Krvavcem.

Njuni otroci so bili: Janez – Ivan (1851), ki je doštudiral za duhovnika in je najdlje služboval na Primskovem na Dolenjskem, umrl pa je v Šmartnem pri Litiji, star 54 let; Reza (1854); Franc (1857), ki gospodari naprej; Marija (1864), omožena na Komendsko Mlako št. 18; Jožef (1872), ki živi v Komendi. Pri hiši imajo pastirico Marijo Benda iz Topol.

Naslednji rod

France Golob (1857–1939), ki je bil nekaj časa v Ameriki, in žena Franca (1866–1946) z dekliškim priimkom Vrhovnik, Zoklarjeva iz Tunjic.

Njuni otroci so bili: Franca (1889–1928) poročena z Matijem Podjedom, Brodarjem; Janez (1894–1977), ki se poroči z vdovo pri Mešnarju; Jožef (1896); France (1898–1973), ki gospodari naprej; Marija (1899–1939), poročena z Blažem Remsom pri Joškovcu; Ana (1903–1967), poročena z Janezom Žagarjem pri Odamu.

Naslednji rod

France Golob (1898–1973) se je leta 1926 poročil s Katarino Pregled (1905–1995), Zgornjo Dolenčevo.

Njuni otroci so bili: Marija (1926), poročena s Francem Slugo; Štefanija (1927–1996); Jožef (1929–1974); Angela (1930), poročena na Duplici; Julijana (1932–2021), poročena pri Zgornjem Golobu; Frančišek (1933–2001), ki gospodari naprej; Zofija (1940), poročena z Janezom Vrhovnikom, pri Joškovcu.

Janez (1951) in Mirko (1967), sinova Štefanije; Srečko (1954–2022), sin Julijane.

Naslednji rod

Frančišek Golob (1933–2001) in žena Rozalija Koželj (1938–1987), Jerušekova.

Njuni otroci so: Peter (1968), Jožica (1972) in Marjan (1973).

Jožica je s svojo ljubeznijo odšla proti Šenčurju, doma pa pridno delata Peter in Marjan, oba samska.

Vovkovi
Stara hišna številka Tunjice 24, nova Tunjice 28

Priimek Klanšek se je pri Vovku držal zelo dolgo. Prva zapisana zakonca na Vovkovi domačiji sta Lorenc Klanšek (1818–1869) in njegova žena Katarina (1817–1891) z dekliškim priimkom Hacin, doma na Mlaki št. 8, pri Spodnjem Sitarju. Poroka je bila leta 1844.

Njuni otroci so bili: Lorenc (1845); Janez (1847–1908), ki gospodari naprej; Jožefa – Zefa (1849), poročena na Potok št. 8; Peter (1850), ki je služil pri Zefi na Potoku; Marija (1853), omožena v Suhadole leta 1880; Johana (1855), omožena z Antonom Bregarjem v Ljubljano; Helena in Marjeta, dvojčici (1859); Antonija (1864), poročena v Kamniku; Franc (1878), nezakonski sin, ki služi na Selih.

Naslednji rod

Janez Klanšek (1847–1908) in njegova žena Rozalija Pirc (1856–1932), Pikovčeva iz Tunjiške Mlake, poročena leta 1878.

Njuni otroci so bili: Marija (1879), omožena na Vrhovju št. 2; Franca (1881–1942); Ana (1884), omožena v Kamniku; Johana (1890–1973), dekla in šivilja pri Kosirniku; Peter (1893–1971), ki gospodari naprej; Terezija (1887), ki se poroči s Francetom Steletom, pri Kurežu.

Naslednji rod

Peter Klanšek (1893–1971) in njegova žena Frančiška Romšak (1896–1967) iz Cerkljanske Dobrave. Poroka je bila leta 1925.

Njuni otroci so: Marija – Minka (1925–1983); Cecilija (1926), poročena z Jožetom Cerarjem v Domžale; Matilda (1928), poročena z Jurijem Miheličem v Nevlje; Janez (1929), poročen s Peregrino Uršič, pri Gradišeku; Frančiška (1931), poročena z Rudolfom Sedušakom na Žalah;

Peter (1932–1937), umre star pet let; Terezija (1934–2018), poročena pri Grlušeku v Tunjicah; Frančišek (1936), poročen na Vrhpolju.

Naslednji rod

Marinka Klanšek (1945–2012), hči Minke, poročena s Simonom Mlakarjem (1942), Spodnjim Hribarjevim. Pri hiši se naseli priimek Mlakar.

Imata dva sinova: Janeza (1979) in Mateja (1986).

Marinka je umrla za posledicami raka leta 2012. Simon je zdaj v Domu starejših občanov Kamnik. Matej se je odselil in ima že potomstvo, doma pa je samo Janez.

Jože Urbanija[1]
Medvedova ulica 23, Kamnik
urbanija.joze@gmail.com

Izvirni znanstveni članek

Leopold Maksimilijan Rasp (1673–1742)

Prispevek predstavlja življenje in delo Leopolda Maksimilijana Raspa (1673–1742). Bil je duhovnik, doktor znanosti, član Academiae operosorum, učitelj in mecen umetnikom. Za Kamnik je posebej pomemben kot graditelj župnijske cerkve na Šutni.
Ključne besede: Leopold Maksimilijan Rasp, duhovnik, Kamnik, šolstvo, barok, cerkev na Šutni v Kamniku

The article presents the life and work of Leopold Maximilian Rasp (1673–1742). He was a priest, doctor of science, member of the Academiae operosorum, teacher and patron of the arts. He is a particularly important figure for Kamnik as the constructer of the parish church in Šutna.
Key words: Leopold Maksimilijan Rasp, priest, Kamnik, education, baroque, parish church on Šutna in Kamnik

Uvod

Dolga in ugledna bi bila vrsta starih odličnikov, če bi jih skušali razvrstiti v seznam kamniških odličnikov duha in dela v preteklosti. Med njimi stoji visoko mož z začetka osemnajstega stoletja – eden prvih članov ljubljanske Academiae operosorum – Maksimilijan Leopold Rasp. Tako je svojo reportažo, posvečeno Leopoldu Maksimilijanu Raspu, napovedal novinar Matjaž Brojan na prvem programu Radia Slovenija 26. avgusta 2001 (Brojan 2004: 70).

Za zasluge pri gradnji nove župnijske cerkve v Kamniku je Raspu njegov prijatelj grof Sigismund Gallenberg iz Mekinj na svoje stroške postavil spominski nagrobnik. Na njem so navedene glavne značilnosti moža, ki je v Kamniku zapustil vidne in nevidne sledi. Napis je latinski in se v prevodu glasi (Stele 1922–1929: 20):

Raspov spominski nagrobnik v cerkvi na Šutni

Spomenik
Častitljivega Moža
Iz Plemenite Raspov Rodbine
Maksimilijana Leopolda Zaradi Delavnosti, Pobožnosti In Učenosti,
Ker Je Bil Temu Ljudstvu Skrben Pastir Triinštirideset Let.
To Svetišče Je Iz Temeljev Postavil Večji Del
Na Svoje Stroške,
Oskrbel Svetišče Z Opremo
In Ga Obilno Okrasil.
Bil Je Čredi, Podložnim, Župniji V Korist,
Z Nešteto Dobrinami
Je Bil Oče Revežem
In Vsem Vse.
Živel je 69 Let In 28 Dni.
Umrl Je Blago, Bogat Z Zaslugami
Na Dan Pred Decembrskimi Idami 1742. Leta.

1 Doktor znanosti, prevajalec, literat.

Življenje

Leopold Maksimilijan Rasp (tudi Rosp), pospeševalec ljudske izobrazbe in mecen, se je rodil 14. novembra 1673. Tako datum rojstva navaja Marko Lesar (2001: 15), ta datum pa je tudi na njegovi sliki, ki jo je leta 1767 naslikal Franc Anton Niernberger. Slovenski biografski leksikon navaja 19. november. Njegov oče Janez Jurij baron Rasp je bil žitničar baron de Ostrebitz, Atlack & Lustthal, poročen s plemenito Lucijo Marijo Kunstlovo iz rodu Polhograjskih. Rasp izhaja iz Škofje Loke, ki je bila v njegovem času kulturno središče, tako da so to staro mesto poimenovali slovenske Atene. Njegovi predniki naj bi v Škofjo Loko prišli z Bavarske leta 1501. Raspova družina se je na Kranjskem razdelila na tri veje; najpomembnejša je bila škofjeloška. Vključena je bila v pravne in šolske kroge takratne Kranjske. Raspov rod je uspeval v času fevdalizma, kasneje pa se je, domnevno zaradi ženitev v sorodstvu, izčrpal, gensko oslabljeno potomstvo pa je kosila jetika (Rebolj 2011: 48). Rasp je imel tri sorodnice klarise: mati Rozalija je bila v Mekinjah, mati Notburga in mati Kordula pa sta bili v Ljubljani.

Gimnazijski študij je zaključil v Ljubljani in šolanje nadaljeval prav tako v Ljubljani pri jezuitih. Od tam so ga poslali v Gradec študirat filozofijo. Nižje redove je prejel v Ljubljani 19. sept. 1693, zatem je bil do l. 1697 gojenec Germanika v Rimu, kjer je prejel duhovniško posvečenje, imatrikuliran je bil na Sapienzi kot klerik dunajske škofije. V Germanicu je bival skupaj s še nekaj Kranjci: s Fr. Ks. baronom Gallom, Janezom Banagliem pl. Rosenbachom, Adamom Baltazarjem pl. Kutsklamom, Janezom Andrejem pl. Flachenfeldom, Jurijem Sigismundom baronom Edlingom. Oba sta kasneje postala ljubljanska kanonika. Doktorat iz teologije (Sv. pismo) je dosegel 2. sept. 1697 kot duhovnik oglejske škofije. Naslednji dve leti si je izobrazbo izpopolnjeval na Dunaju in po raznih evropskih mestih.

Po opravljenem študiju in posvečenju se je vrnil v Ljubljano, ki je takrat cerkveno še spadala pod oglejsko patriarhijo. 22. sept. 1699 je po vrnitvi v domovino prosil za župnijo Kamnik. Škof Sigismund Krištof Herberstein ga je šele 26 let starega na to njegovo prošnjo še istega leta imenoval za kamniškega mestnega župnika. Slovesnosti umestitve sta prisostvovala Janez Andrej Plankenhehlt, župnik v Mengšu in arhidiakon oglejskega patriarhata, ter Andrej Peternel (gl. Notula plebanorum: Župnijski arhiv Kamnik, Nadškofijski arhiv Ljubljana). Službo v Kamniku je nastopil marca 1700 in jo ohranil do smrti. Večino 43 let župnikovanja je bil tudi arhidiakon za Gorenjsko. Ves čas je bil med vodilnimi duhovniškimi izobraženci in izobraževalci na Kranjskem. Zelo hitro je navezal stike z meščani in tudi z duhovništvom in plemstvom.

V Kamniku je ostal do smrti 12. decembra 1742. Nasledil ga je Janez Karel grof Waxenstain (1743–1755).

Rasp, ki je umrl v sluhu svetosti (Capuder 1938: 119), je bil na lastno željo pokopan v svoji cerkvi na Šutni, kjer mu je prijatelj grof Sigismund Gallenberg postavil spominsko ploščo z grbom. Raspovo podobo

J. V. Metzinger: L. M. Rasp

je za župnišče v Šmartnem v Tuhinju naslikal Valentin Metzinger, prerisal jo je Fortunat Bergant in v baker vrezal G. A. Wolfgang iz Augsburga. Kopijo te slike je za kamniško župnišče napravil A. Niernberger leta 1767, bakrorez po Bergantu hrani tudi DAS (rkp. št. 82; ta opisuje Raspovo bolezen, smrt in pokop).

V več kot štiridesetih letih dela je v Kamniku pustil trajne sledi. Bil je graditelj sakralnih objektov, organizator šolstva, mecen umetnikom, predvsem pa nadvse dejaven župnik. Večina njegovih stvaritev se je obdržala do danes.

V Kamniku se po njem imenuje ena od ulic pri župnijski cerkvi – Raspov prehod. V mestu je registriran tudi Župnijski vrtec Maksimilijana Raspa, ki pa še ne deluje.

Academia operosorum

Kot pomemben izobraženec in plemič se je Rasp vključil v Bratovščino svetega Dizme.[2] Ta je bila nekakšna pripravljalnica za kasnejšo Academio operosorum, ki je postala pomembna kulturna in znanstvena ustanova ne le za Kranjsko, ampak tudi za širše avstrijsko cesarstvo. Njen začetek datiramo na 2. december 1699, ko so se na domu ljubljanskega prošta Janeza Krstnika Prešerna, prvega predsednika akademije, zbrali njeni ustanovitelji Janez Dolničar, Janez Pichi, baron Pilichgratz in bodoči kamniški župnik Rasp. Academia operosorum – družba delavnih mož – je prvič javno nastopila na občnem zboru l. 1701, med 23 člani je bilo 6 duhovnikov, 4 zdravniki in 13 pravnikov.

2 Ljubljanska plemiška družba sv. Dizma je vključevala 195 članov. Njihovo kroniko predstavlja bogato ilumininiran rokopis emblemov vsakega člana, ki je nastajal v letih 1688–1801 in obsega 187 iluminacij. Original hrani AS. Leta 2001 je pri MK izšla faksimilirana izdaja s študijami.

Ustanovili so tudi javno knjižnico v Ljubljani ter pisali razprave z raznih področij. V umetnosti so skušali povsod uveljaviti barok. Delo Akademije je prenehalo leta 1725, knjižnica pa še vedno deluje kot Semeniška knjižnica. Kot član te ljubljanske akademije je Rasp dobil vzdevek »indefessus« – neutrudljivi z geslom »Saltus sylvasque peragrant« (Apes. Acad. Operos. E 4). Njegov sovrstnik Janez Jakob Schilling, župnik v Kranju, je dobil vzdevek »sedatus« (mirni), Thalnitscher (Dolničar) »sedulus« (marljivi). Rasp je ideje, ki so se porajale v ljubljanski akademiji, prenašal v kamniško župnijo, program Akademije pa je uresničeval na svojem ožjem in širšem delovnem področju. Za Akademijo operozov je Rasp napisal Oratio in congregatione S. Crucis et S. Philippi Nerei habita.

Šolstvo

V šolstvu se je Rasp uveljavil predvsem kot dober organizator in praktični izvajalec. Pomembno je, da je cerkvena šola, kakršno je v Kamniku ustanovil, zgradil in tudi vodil Rasp, pomenila razširitev možnosti šolanja za mlade Kamničane, saj so v njej »nastali« mnogi kasnejši slovenski izobraženci.

Rasp je kmalu po prihodu v Kamnik kupil zasebno hišo in jo predelal za šolske namene. Tu je sam ali s pomočniki, ki jih je bilo od šest do osem, učil branje, pisanje, računanje in napredno gospodarjenje. Nadarjene dečke je posebej učil latinščino in glasbo, jih nato pošiljal na jezuitski kolegij v Ljubljano ter tako usposabljal za duhovniški poklic; druge je pripravljal za učitelje in organiste. S tem je zelo dvignil glasbeno kulturo na Kamniškem. Njegovi gojenci in pozneje šolski sodelavci so bili duhovniki: Anton Romšak, Friderik Golob, Anton in Gregorij Žerovnik, Matija Hodomal, Valentin in Matija Žagar, Sigmund Reich, Pavel Turk, Andrej Vrlinšek, Gregorij Kramar, Dizma Irlič, Anton Kapus, Urban Borštnar, Jožef Val. Franz in drugi ter vrsta redovnikov frančiškanov, cistercijanov, po eden pa tudi kartuzijan in premonstratenec. Med njimi je bil tudi Jurij Japelj, prevajalec *Svetega pisma* (Brojan 2004; 74). Iz Raspove šole in vzgoje izhajajo še Žiga Škerpin, Oto Spruk in Franc Mihael Paglovec.

Med njimi so nekateri postali duhovniki, pisatelji, graditelji, zgodovinarji. Zelo znan je Frančišek Mihael Paglovec, ki je deloval v Šmartnem v Tuhinjski dolini; Anton Žerovnik v Zgornjem Tuhinju, Dizma Irlič v Špitaliču, Jurij Fabijan kot župnik v Cerkljah. V sosednjem frančiškanskem samostanu so se za njegove ideje navdušili Žiga in Bonaventura Škerpin, Oto Spruk, Maver Fajdiga in drugi.

Raspov gojenec frančiškan p. Maver Fajdiga, doma iz Mekinj, je v novomeškem samostanu napisal zelo zanimivo kroniko ne le o redu in samostanu, temveč tudi o javnih razmerah.

Najbolj pa se je izkazal Frančišek Mihael Paglovec[3], ustanovitelj Raspovi podobne šole v Spodnjem Tuhinju; skupaj s kamniško šolo je ta vplivala na razvoj šolstva v Savinjski dolini. Rasp je bil ves čas Paglovčev predstojnik kot nadžupnik in arhidiakon.

Nekatere izmed Raspovih učenk so pozneje zasebno poučevale mladino.

Petje in glasbo je mladino učil župnijski organist Valentin Götzl. Tudi skladatelj Jakob Zupan, ki je leta 1780 uglasbil opero Belin, je bil zelo verjetno gojenec Raspove šole. Peter Pavel Glavar je Zupana povabil v Komendo, kjer je poskrbel za izvrstno cerkveno petje, leta 1762 pa se je vrnil v Kamnik in tam kot organist in učitelj ostal do smrti.

Po Raspu se je nekoliko kasneje zgledoval tudi komendski župnik Peter Pavel Glavar.

Ne moremo točno ugotoviti, kako dolgo je trajala Raspova šola, smemo pa sklepati, da se je nadaljevala še po Raspovi smrti vse do ustanovitve redne ljudske šole leta 1780, ki so jo prevzeli frančiškani in jo vodili dobrih sto let.

Rasp in umetnost

Med študijem, zlasti v Italiji, se je Rasp estetsko izbrusil in se seznanil s takrat prevladujočimi umetnostnimi stili. Navdušil se je za barok, ki je predstavljal nov umetnostni trend. Kot kamniški župnik je hotel mesto duhovno in umetnostno prenoviti, s svojim izobraževanjem je posegel na področje umetnosti, liturgije in glasbe. Vplival je na vzgojo in izobraževanje tako laikov kot klerikov. Med njimi je na področju umetnosti znan Fortunat Bergant. Verjetno ga je prav Rasp napotil na študij v Italijo. Tam se je seznanil z baronom Taufererjem, poznejšim stiškim opatom. Zahvaljujoč tej povezavi je Bergant dobil naročilo za poslikavo v stiškem samostanu. Baročni stil se je tudi po Bergantovi zaslugi razširil po vsej tedanji Kranjski.

Rasp je v umetnosti podpiral domače umetnike; npr. stavbenika Gregorja Mačka, zlasti pa slikarje: Franca Jelovška (Ilovška), Janeza Valentina Metzingerja in Bavarca Jožefa Antona Purtscherja ter obrtnike iz kamniških cehov.

Župnijsko cerkev na Šutni v Kamniku je z umetnostnega in kulturnozgodovinskega vidika temeljito predstavil višji kustos kamniškega muzeja prof. Marko Lesar v delu *Župnijska cerkev na Šutni v Kamniku* (2001).

3 *SBL II.* 246–249.

Literarna dela

Iz Raspove zapuščine hrani Nadškofijski arhiv Ljubljana štiri obsežne rokopisne knjige z bogato in redko zgodovinsko dokumentacijo, in sicer: *Miscellaneum* (uradni in zasebni podatki o sebi in sorodnikih), dve knjigi *Memorabilia* (zgodovinski zapiski, cerkveni in vladni odloki splošnega in krajevnega pomena) in knjigo formularjev (mnogo prepisov starih in sočasnih listin, pravnih uredb, pisem in obrazcev, ki so deloma ohranjeni samo tu).

Kot v *Slovenski biografiji* pišeta Rudolf Andrejka in Maks Miklavčič, je svojo bogato knjižnico v oporoki zapustil kartuziji v Bistri, toda izvršitelji oporoke se s prevzemniki niso mogli dogovoriti, tako je na koncu leta 1745 pristala v cistercijanskem samostanu v Kostanjevici na Krki, kjer je živel njegov sorodnik p. Marijan Rasp.

Prva slovenska *Pratika 1725* za leto 1726 je bila natisnjena v Augsburgu. Pozneje jo je tiskal Reinhard v Ljubljani. Knjižica je bila predelana po podobnem nemškem vzorcu. Ne vemo, kdo jo je presadil na slovenska tla, smemo pa domnevati, da je to storil Paglovec ali pa celo Rasp.

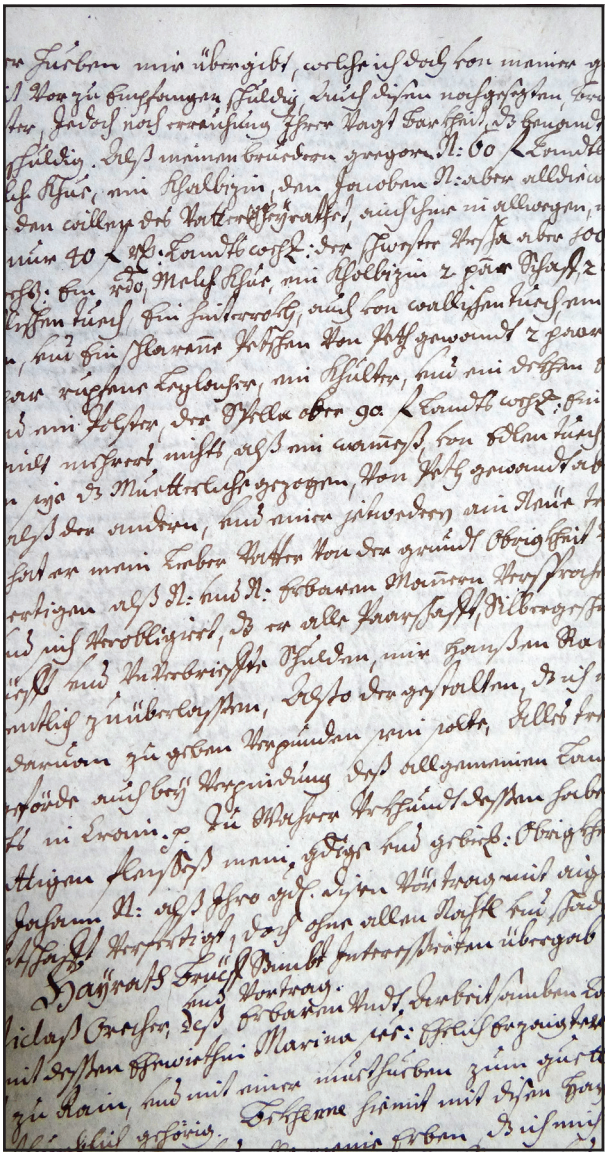

Manuscript Memorabilia, Raspov rokopis

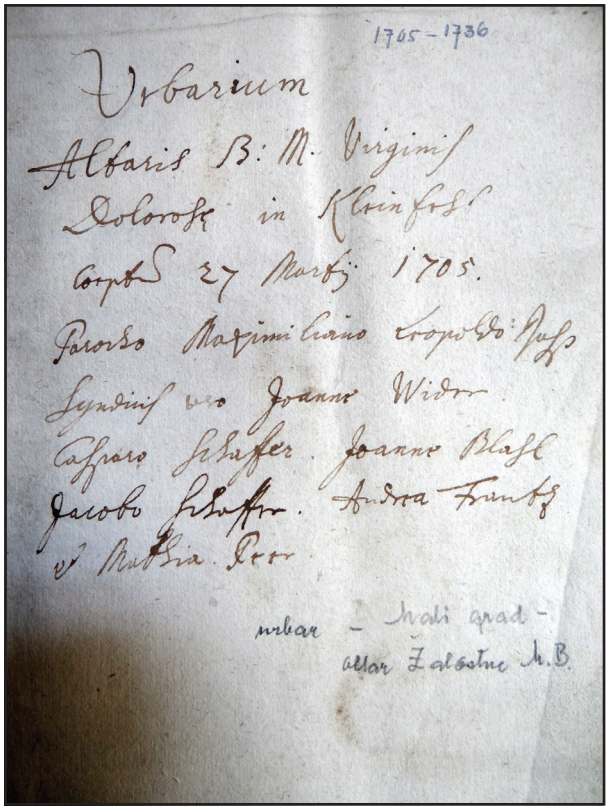

Urbar, Raspov podpis

Raspove gradnje

Področje, ki je župnika Raspa posebej zaznamovalo, je bilo poleg organiziranja šolstva in s tem povezane stavbe za šolo gradnja in opremljanje cerkvenih objektov. Večinoma je gradil na svoje stroške.

Po Raspovem posredovanju je znani mecen Jakob Schell pl. Schellenburg (1695–1703) leta 1703 popolnoma prenovil frančiškanski samostan. Z nasveti je pomagal tudi pri obnovi mekinjske samostanske cerkve.

V naslednjih letih se je lotil delne prenove malograjske kapele s freskami. Neznan slikar je poslikal kripto kot skalno votlino s pogledi v pokrajino med skalami in drevjem, kar je pri nas edini primerek take slikarske upodobitve v sakralnem prostoru, na temenu oboka pa je dodal goloba Svetega duha v vencu angelskih glavic. V zgornji, Marijini kapeli je isti slikar naslikal na steno oltarno kompozicijo z angeli in spodaj z ognjem vic, slavoločno steno pa oživil s takrat zelo priljubljeno perspektivično arhitekturo slikanih stebrov. Morda bi smeli te freske pripisati kamniškemu slikarju Antonu (Krošiču?), ki ga omenjajo viri, ko je leta 1718 naslikal oltarni antependij za cerkev sv. Miklavža na Grebenu v Tuhinju. Malograjskega slikarja srečamo tudi leta 1708 ob poslikavi Kolomanove kapele v Mekinjah in ob freskah na hodniku mekinjskega župnišča. Joseph Anton Purtscher, bavarski slikar, ki se je priselil v Ljubljano, pa je leta 1718 naslikal postne slike za kamniško (in morda tudi za tuhinjsko) župnijsko cerkev (Cevc 1985).

Leta 1724 je Rasp na lastne stroške zgradil kapelo sv. Križa nad Kamnikom s pasijonskimi postajami (Kalvarija) in uredil novo pokopališče na Žalah.

Najbolj pomembna za Raspa pa je bila gradnja nove župnijske cerkve.

Prvotna kamniška župnijska cerkev je bila gotska stavba iz 13. stoletja, ki pa ji zob časa ni prizanesel. Otorepec o tej prvotni šutenski cerkvi ugotavlja, *»da je bilo o nastanku Marijine cerkve na Šutni doslej malo znanega. V listini, izdani leta 1232, je oglejski patriarh Bertold Andeški navedel, da se je Mecilin, lastnik cerkve sv. Marije, cerkvi odrekel in jo izročil patriarhu, da jo poviša v matično farno cerkev. Istega leta je bila župnija od cerkve sv. Jurija v Nevljah prenesena v Kamnik.«* (Zika 2011: 61) Leto 1232 je torej tudi leto začetka delovanja šutenske župnijske cerkve.

Največje Raspovo delo je bila gradnja nove župnijske cerkve, ki je bila nedvomno njegova najbolj zahtevna naloga. Kamnik naj bi po vzoru takrat vodilne Ljubljane dobil novo mestno cerkev. Pri tem je treba upoštevati, da je Raspa vodila tudi nujnost popravila tedanje cerkvene stavbe zaradi njene starosti. V zvezi s tem je mengeški župnik in arhidiakon, najbrž na Raspovo prigovarjanje, že leta 1704 poročal oglejskemu patriarhu, da je *»kamniška cerkvena stavba zelo razmajana in da razpada nekaj zaradi zoba časa, nekaj zaradi potresov«*.

Rasp je hotel z novogradnjo vnesti v Kamnik takrat že uveljavljen baročni stil. Prav zaradi njegovega prizadevanja je Kamnik v osemnajstem stoletju dobil popolnoma novo farno cerkev, zgrajeno v baročnem slogu.

Prvotno cerkev je Rasp dal podreti, podobno kot se je to v Ljubljani zgodilo tudi ljubljanski stolnici. Zvonik pa je še vedno prvotni. Po njegovi višini lahko sklepamo, da je bila primerno velika tudi takratna gotska cerkev.

Župnijsko cerkev so po podatkih iz Kronike Franca Mihaela Paglovca začeli graditi leta 1732, končali 1734 in jo blagoslovili 1735. Ker pa so zanjo potrebovali večji prostor, je bilo treba prestaviti tedanje pokopališče, ki je bilo, kot je bilo takrat običajno, okrog cerkve. Nedvomno je to pomenilo nemajhno težavo, saj si lahko predstavljamo negodovanje Kamničanov, ki so imeli tu pokopane svoje prednike. Rasp je imel dovolj moči, da je župljane prepričal in mu je uspelo postaviti novo pokopališče na današnjih Žalah. Tam je že pred tem dal zgraditi tudi kapelo. S kamniškim pokopališčem je v slovenskih krajih ohranjen primer staroslovanskega naziva za pokopališče – Žale. (Zika 1933: 5) France Stele po župnijski kroniki navaja, da se je to zgodilo leta 1733.

Po arhitekturni zasnovi je cerkev na Šutni podobna cerkvi sv. Jakoba v Ljubljani in frančiškanski cerkvi v Ljubljani. Predvsem pa je Rasp hotel imeti podoben načrt, kot ga je imela gradnja ljubljanske stolnice. Pri njeni gradnji je kot pomočnik sodeloval Gregor Maček, vodilni kranjski arhitekt takratne dobe. V slogu takratne baročne gradnje je Maček tudi za Raspa naredil načrt za novo župnijsko cerkev.

Marko Lesar ugotavlja: *»Da je bila Raspu prav ideja Ljubljanske stolnice najbližja, je razumljivo, saj najbolj odraža rimske ideale. Morda je imel kakšno vlogo že pri zidavi kamniške frančiškanske cerkve, gotovo pa je, da je pri župnijski cerkvi zavestno hotel izbrati po zasnovi, tlorisu in opremi prav tako cerkev, kot je stolnica.«* (Lesar 2001: 20)

Cerkev na Šutni

Cerkev so v grobem zgradili v dveh letih. To je celo z vidika današnjega časa velik podvig, a jo je bilo treba še poslikati s freskami ter postaviti oltarje in slike. Za izdelavo fresk je pridobil Franca Jelovška[4], ki je freske izdelal v baročnem stilu. Njegova zasluga je torej, da se je baročni slog v veliki meri uveljavil ne le v Kamniku, ampak v vsej kamniški dekaniji. Poleg Ljubljane je Jelovšku prav Kamnik nudil največ naročil, njegovo najbolj imenitno delo pa so prav freske v prezbiteriju kamniške župnijske cerkve.

Za svoje načrte je pridobil lepo število duhovnih pomočnikov in beneficiatov, ki so postali pomembni za širitev idej baroka tako v umetnosti kot tudi v šoli in vzgoji mladine.

Za poslikavo oltarne slike je najel Janeza Valentina Metzingerja[5], ki je poleg tega ustvaril še posamezne slike v cerkvi na Žalah in po drugih cerkvah ter opremil s slikami prižnico v cerkvi na Svetem Primožu. Rasp je izdatno poskrbel tudi za druge cerkve na Kamniškem. Podaril jim je oltarne slike, liturgična oblačila in posodje. Darila je običajno zaznamoval s svojim imenom ali kraticami.

Leta 1734 je torej že stala nova baročna cerkev, podobna frančiškanski – s podolžno banjasto obokano ladjo s stranskimi kapelami in s pravokotnim, banjasto obokanim prezbiterijem. S posrečenimi gradnjami, odstranitvijo pokopališča in uravnavo sveta okrog cerkve je začel oblikovati novo podobo južnega dela mesta.

Rasp se je zavzel tudi za prenovo drugih cerkva. Približno pol leta pred smrtjo je blagoslovil na novo sezidano župno cerkev v Šmartnem v Tuhinju.

4 Jelovšek se je rodil v Mengšu, po rodu pa je bil Štajerec, kar je najbrž odločalo tudi pri njegovem izrazito slikovitem in razgibanem slikarskem razpoloženju, medtem ko mu je kompozicijski iluzionizem potrdilo šolanje v Italiji.

5 Metzinger je bil priseljenec iz Lotaringije. Leta 1727 se je ustavil v Ljubljani, se popolnoma udomačil in izkazal kot odličen mojster oljnega slikarstva, sledeč Rubensovim, beneškim in bolonjskim slikarskim vzorom.

Leta 1788 je požar uničil streho, zvonik in veliki oltar šutenske cerkve. Zelo verjetno so bile poškodovane tudi stropne freske, zato jih je Franz Kurz von Goldenstein sredi 19. st. očistil, vendar je njegovo popravilo prej škodovalo kot koristilo izvirnim Jelovškovim freskam. Matija Koželj jih je leta 1908 restavriral. Posamezni prizori so preslikani. Za vse pa je značilen slikarjev rjavkasti ton.

Fasada in pročelje župnijske cerkve sta bila obnovljena leta 2009.

Leopold Maksimilijan Rasp je bil tudi med pobudniki graditve nove ljubljanske stolnice. Stara je bila premajhna in tudi statično problematična, predvsem pa ni bila več v skladu z novim baročnim stilom. 2. decembra 1699 je stolni prošt Janez Prešeren v svoje stanovanje povabil kanonike Janeza Antona Thalnitscherja, Janeza Pichija, Frančiška Gottfrieda barona Billichgratza in kamniškega župnika Raspa. Thalnitscher jih je opozoril na podirajočo se stolnico in priporočil, da bi začeli zidati novo stolnico. Vsi so se soglasno strinjali, škof Herberstein pa je potrdil njihov sklep. Med večjimi donatorji je bil prav Rasp, ki je prispeval 500 gld.

Rasp kot človek

Rasp je bil izredno čuteč in globoko veren človek. Za časa njegovega delovanja sta v njegovem župnišču vedno živela po dva reveža. Pri njem sta bila na stanovanju in na hrani, priskrbel pa jima je tudi obleko in vse, kar sta potrebovala. Sam je živel zelo skromno. O njegovi dobroti govori tudi napis na njegovem nagrobniku v kamniški cerkvi. Poudariti moramo, da za gradnjo kamniške farne cerkve ni obremenjeval svojih župljanov, ampak jo je gradil iz lastnih sredstev. Njegova rodbina je bila dovolj premožna, da je od tu lahko črpal sredstva za svoje projekte. (Brojan 2004: 73)

V Notula plebanorum[6] je navedena njegova gorečnost za vero in z njo povezano pastoralno dejavnostjo. Bil je goreč duhovnik ter zavzet za nabavo in ohranjanje cerkvene opreme. *»Tu je bil zelo goreč župnik, od vsega začetka je na nedelje in praznike sam poučeval mladino verouk, na prve nedelje in praznike je navsezgodaj spovedoval, izkoreninil je mnogo napak pri ljudeh in zasadil vrline in pobožnost, po zornicah je vsak dan maševal /.../. Uvedel je tudi 40-urno pobožnost pred pepelnično sredo, župnijsko cerkev in stranske oltarje je iz temeljev na lastne stroške postavil /.../ prodal je tudi svoje premoženje (zlato in srebrno pohištvo) in kupil pluviale, dalmatike, casule, bandera, prte, tron za sveto Rešnje telo z baldahinom iz dragocenega materiala za 300 fl.«*

L. 1725 je imel v Kamniku od 18. do 26. avgusta ljudski misijon, prvi te vrste na Kranjskem: sklepne procesije se je udeležilo nad 17.000 ljudi. Podobne prireditve je pospeševal še drugod. Za take zasluge si je pridobil visoko cerkveno odlikovanje (naslov: apostolski protonotar).

Rasp si je prizadeval tudi za ustanavljanje obrtnih zadrug in cehov, v Kamniku zlasti za kovače (žebljarstvo) in usnjarje.

Bil je med vodilnimi izobraženci na Kranjskem. Užival je veliko spoštovanje.

Iz knjižnice Leopolda Maksimilijana Raspa je tudi izvod Dalmatinove *Biblije*, ki je sedaj v NUK-u in je od leta 2010 na voljo tudi v digitalni obliki.

Zaključek

Marko Lesar piše, da že samo to, kar o njem vemo sedaj, kar o njem govorijo njegova dela (materialne zgradbe, umetnine, arhivi idr.), kratke zabeležke in ljudske govorice, mora v nas vzbuditi občudovanje in spoštovanje do tega v humanističnih znanostih in tudi umetnostih izobraženega moža. (Lesar 2001: 17)

Rasp je bil kot nekakšna os, okrog katere so se zbirali pomembni ljudje, oblikovalci, umetniki in drugi veliki slovenski upodabljajoči umetniki, ki so živeli ustvarjalno življenje tudi na Kamniškem, npr. arhitekt Gregor Maček, slikar Franc Jelovšek, Valentin Metzinger, Fortunat Bergant in drugi.

Rasp ni bil nasprotnik Ljubljane; z njo je bil kulturno povezan, a Kamniku se je zapisal s srcem in mu naklonil večji del svoje bogate dediščine. Zdi se, da je hotel zapuščeni Kamnik priličiti Ljubljani – ne v tekmovanju, marveč v enakosti, kakor bi ga hotel povzdigniti do nekdanje izgubljene časti. Morda je želel celo dokazati, da tudi kraji oglejske patriarhije – Kamnik je namreč tedaj spadal še pod Oglej – zmorejo enak kulturni vzpon kot sedež ljubljanske škofije. Ali so mu meščani in farani lahko v vsem sledili? Vsekakor so doživljali slovesnosti, kakršnih najbrž še nikoli niso videli, saj so bile ožarjene z vsem baročnim sijajem.

Podedovano premoženje je namenil za popravilo, predelavo in polepšanje cerkva v Kamniku in okolici.

Josip Benkovič o času, ko je deloval Rasp, ugotavlja, da je bila doba protireformacije običajno opisana precej črno, vendar pa je dovolj ljudi, ki so bili v tem času kot svetilniki kulturnega, verskega in tudi izobraževalnega razvoja. Leopold Maksimilijan Rasp je nedvomno med njimi. Za seboj je pustil dovolj sledi, da ga upravičeno štejemo med pomembne slovenske kulturnike. Življenje tega kamniškega župnika, zlasti njegovo šolo, je predstavil v *Domu in svetu*, 1899, št. 10. Zanimiv je Benkovičev opis takratnega reformacijskega in protireformacijskega obdobja: *»Luteranska reformacija je bila silovita povodenj, ki je z gromom in strelo prihrumela doli iz Nemčije ter preplavila slovensko zemljo. Res, da jo je namočila, a – kako? Verska reformacija nam je prinesla kalno vodo, nezdravo slovstvo. Pregovor pravi: 'Črka mori, duh pa oživlja.' Pri nas je bilo v 16. st. prav narobe. Črka nas je hotela oživiti in nas je, hvala Bogu, res oživila; toda duh, ki je vel iz te črke, nas je moril.«* (Benkovič 1899: 289) Da obdobje župnika Raspa in njegovega sodobnika Paglovca ne velja za eno najsvetlejših naše preteklosti, meni tudi Stane Granda. Še več: to obdobje je med manj raziskanimi in še glede marsikaterega vprašanja tavamo v nevednosti. Problem je v strokovni in znanstveni zahtevnosti obdelave virov in tudi na strani ideoloških in političnih vzrokov. (Granda 2001: 13)

Benkovič v nadaljevanju poudarja pomen in vlogo škofa Hrena (1560–1630), ki je l. 1599 nastopil ško-

6 Nadškofijski arhiv Ljubljana.

fovsko službo v ljubljanski škofiji ter se trudil tudi s štirimi škofijskimi sinodami najprej organizirati svojo duhovščino, nato pa se je lotil obnove katoliškega verskega življenja. Predvsem je to poskušal z obnovo cerkvenih bratovščin, v reformacijski dobi so skoraj vse prenehale delovati, ter z novimi samostani – v Ljubljani z avguštinci, frančiškani in kapucini. Povabil je tudi jezuite, ki so prevzeli gimnazijo. Materialno stanje je duhovščina dvignila z ustanavljanjem zadrug ali cehov, ki jih je protestantizem zatrl. Vse to je omogočilo nov zagon kulturnemu razvoju. Sto let po nastopu škofa Hrena je bila v Ljubljani ustanovljena Academia operosorum in kmalu zatem še Academia Philharmonicorum. Obe sta bili pomemben dejavnik za razvoj znanosti in umetnosti. V 17. st. se pojavi tudi vse več pobud za literarni razvoj. Kartuzijanski prior iz Bistre je želel gmotno podpreti katoliško izdajo Dalmatinove *Biblije*. Diskalceat o. Ignacij je imel že leta 1710 v rokopisu celoten prevod *Svetega pisma.* Avtor meni, da 17. stoletje zaznamuje tiho in vztrajno delo brez hrupa in razkazovanja (290).

O župniku Leopoldu Maksimilijanu Raspu pravi Benkovič, da je bil »*tipična prikazen med katoliškimi protireformatorji*« (291).

Znano je, da so imele nekatere kamniške hiše še ob koncu devetnajstega stoletja portret barona Raspa, kar govori o tem, da so Kamničani cenili graditelja farne cerkve na Šutni. Danes se po njem imenuje prehod od župnišča proti Produ, pravzaprav ne preveč velik izraz hvaležnosti človeku, ki je veliko storil za Kamnik. Glede na Raspove zasluge za razvoj Kamnika bi bilo bolj primerno, da bi ta »prehod« preimenovali v Raspov trg ter ga obeležili s postavitvijo njegovega doprsnega kipa.

Nad vrati nekdanjega župnišča je kip Leopolda Maksimilijana Raspa – delo kiparja Mihe Kača, vgrajen ob 270. obletnici njegove smrti leta 2012.

Vsekakor Maksimilijan Leopold Rasp zasluži temeljito študijo, saj je še veliko gradiva neobdelanega. Med tem zlasti njegovi rokopisi.

Raspov kip, delo Mihe Kača

Literatura in viri

Rudolf ANDREJKA, Maks MIKLAVČIČ, 2013: Rasp Maksimilijan Leopold. V: *Slovenski biografski leksikon.* Slovenska biografija. Ljubljana: ZRC SAZU.

Josip BENKOVIČ, 1899: Maksimilijan Leopold baron Rasp. V: *Dom in svet.* Letn. 12, št. 10. Ljubljana: Katoliško tiskovno društvo.

Matjaž BROJAN, 2004: Graditelj ljubljanske stolnice in kamniške cerkve na Šutni. V: *Sledi radijskih poti.* Domžale: samozal.

France CAPUDER, 1938: Znameniti ljudje iz kamniškega okraja. V: *Na bregovih Bistrice.* Ur. Jože Vombergar in France Škofic. Kamnik: Kamniško dijaško počitniško društvo »Bistrica«.

Emilijan CEVC, 1985: Umetnostni vzponi in upadi kamniškega mesta. V: *Kamnik 1229–1979, Zbornik razprav s simpozija ob 750-letnici mesta. Kamnik:* Kulturna skupnost Kamnik in Sekcija za krajevno zgodovino Zgodovinskega društva za Slovenijo.

Stane GRANDA, 2001: Paglovec – prvi slovenski posojilničar? V: *Paglovčev zbornik.* Ur. Marjeta Humar. Kamnik: Občina Kamnik.

Josip GRUDEN, 1912–1915: *Zgodovina slovenskega naroda.* Celovec: Družba sv. Mohorja.

Marjeta HUMAR, 2004: Graditelj ljubljanske stolnice in kamniške cerkve na Šutni. V: Matjaž Brojan: *Sledi radijskih poti.* Domžale: samozal.

Metoda KEMPERL, 1996: Maksimiljan Leopold Rasp in vsebina poslikave v prezbiteriju župnijske cerkve na Šutni v Kamniku. V: *Zbornik za umetnostno zgodovino,* let. 31/32. 83–100.

Marko LESAR, 2001: *Župnijska cerkev na Šutni v Kamniku: umetnostna in kulturnozgodovinska predstavitev*. Kamnik: Kulturni center.

Nadškofijski arhiv Ljubljana, župnijski arhiv Kamnik, Misarum perpetuarum in Parochia B. M. V. Civitatis Stain coeptus in festo georgyum 24 Aprilis Ao 1717, Notula plebanorum.

Maksimilijan Leopold Rasp. V: *Kamniško-komendski biografski leksikon. Kamnik:* Knjižnica Franceta Balantiča Kamnik, 2013– .

Vanda REBOLJ, 2011: Vplivni ljudje Japljevega časa. V: *Japljev zbornik.* Ur. Marjeta Humar. Kamnik, Ljubljana: Občina Kamnik, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU.

Slovenski biografski leksikon. II, 246–249.

France STELE, 1922–1929: *Politični okraj Kamnik. Topografski opis.* Ljubljana: Umetnostno-zgodovinsko društvo.

Ivan ZIKA, 2011: *750 let mesta Kamnika : iz kamniške zgodovine.* Kamnik: Studio Dataprint.

Foto: Dušan Letnar

Bogomil Brvar[1]
Podgorica pri Pečah 1a, Moravče
bogob.brvar@siol.net

Franc Ksaver Pirc (1785–1880)

Prispevek zgoščeno predstavi življenjsko pot Franca Pirca, začenši z nadarjenim fantičem iz Kamnika, ki se je po zaslugi učiteljev – frančiškanov – podal na izjemno bogato pot, če jo ocenjujemo po njegovem delu, in skrajno skromno, če jo ocenjujemo po njegovem osebnem življenju, pa do spoštovanega 95-letnega starčka, ki skozi okno stolnega župnišča v Ljubljani zre proti Kamniškim planinam. V mislih neguje plemenite sadike podbreških jabolk in hrušk, trenutek kasneje pa se pripravlja na krst indijanskega dečka in pričakuje obisk velikega vzornika Friderika Barage.
Ključne besede: Kamnik, duhovnik, sadjar, učitelj, misijonar, Velika jezera, Michigan, Minnesota, spomeniki

The article briefly describes the life of Franc Pirc, beginning as a talented boy from Kamnik, who, thanks to his teachers – the Franciscans – set out on an extremely enriched journey, judging by his work, and an extremely modest one, judging by his personal life, to a respected 95-year-old man who stares out the window of the cathedral in Ljubljana towards the Kamnik mountains. He nurtures in his mind the noble seedlings of Podbrežje apples and pears, and a moment later he is already preparing for the baptism of an Indian boy and awaiting the visit from the great role model Friderik Baraga.
Key words: Kamnik, priest, fruit grower, teacher, missionary, Great Lakes, Michigan, Minnesota, monuments

Uvod

Vsaka objava zapisa o življenju in delu Franca Pirca je simbolična oddolžitev za njegov, danes bi rekli človekoljuben prispevek k slovenski in ameriški zgodovini. Kamnik kot najstarejše mesto na Kranjskem ima razumljivo bogato zgodovino z mnogimi osebnostmi, ki so zapustile kulturno dediščino na vseh področjih človekovega ustvarjanja, ne samo v Kamniku, ampak v širšem slovenskem prostoru in tudi v tujini. Na posebno mesto med temi moramo postaviti Franca Pirca, ki sta mu tako rodna Kranjska kot tujina podelili časten in zaslužen naziv Oče: Oče umne sadjereje na Krajnskem in Oče škofije St. Cloud.

Franc Pirc je bil izjemna osebnost, človek, ki je živel zato, da je pomagal drugim. Pred odhodom v misijone med Indijance v Severno Ameriko je kot mlad duhovnik na domačih tleh premagoval lakoto, revščino ubogih faranov, postavil temelje naprednega sadjarstva in nato 38 let živel med Indijanci, ki so imeli v Minodeé – v Dobri duši, zanesljivo oporo tako v časnem, tuzemeljskem – minljivem svetu, kot v tlakovanju duhovne poti, ki vodi v večnost. V primerjavi s svetniškim Friderikom Barago je bolj poudarjal, učil in praktično pokazal, kaj lahko nudi obdelana zemlja, vendar vse z namenom, da bi Indijanci živeli bolje, v veri, da je taka tudi božja volja.

1 Statistik, informatik, kriminolog, raziskovalec pomembnih slovenskih osebnosti.

Franc Pirc[2] *(Vir: Zbirka upodobitev znanih Slovencev NUK)*

Pirčeva rodbina, otroštvo in študij

Življenje Franca Pirca, s polnim imenom Franc Ksaver Pirc, se je začelo 20. novembra 1785 v Kamniku. Oče Jernej in mati Neža sta se razveselila prvorojenca. Na prikazani kopiji zapisa v krstni knjigi župnije Kamnik od 1784 do 1804[3] preberemo:

FRANZ XAV. PIERZ[4]
Dan, kraj, župnija rojstva: 20. 11. 1785. Predmestje Schütt 62, Kamnik
Oče: Barthol Pierz, rojen v mestu (Orth) Kamnik, mati: Agnes (Neža) Vaupetez.
Bivališče staršev: Predmestje Schütt 62.
Botrovala sta Debeuz Michael, mesto in Dereani Maria, mesto.
Krstitelj: Anton Fegitz, mestni kaplan

2 Pridobljeno na: http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi427509/.

3 https://data.matricula-online.eu/en/slovenia/ljubljana/kamnik/00713/?pg=57.

4 Na krstnem listu je zapisan priimek Pierz, v različnih virih pa se poleg najbolj pogoste oblike Pirc pojavljata še Pirec in Pirz.

Na mestu, kjer stoji ta hiša, Parmova ulica, št. 8, je stala Pirčeva domačija.[5]

Franc Pirc je ime Ksaver redko uporabljal, čeprav mu je bila že v zibko položena usoda poslanstva, ki jo pooseblja sveti Frančišek Ksaver[6] (Drnovšek 200: 86).

Avtorji, ki so pisali o Francu Pircu, niso bili enotni glede njegovega rojstnega kraja. Zmedo je verjetno povzročil prvi Pirčev življenjepisec Florentin Hrovat, ki je v delu *Franc Pirec, oče umne sadjereje na Kranjskem in apostolski misijonar med Indijani v Severni Ameriki* leta 1887 zapisal, da je bil Franc Pirc rojen v Godiču. Rojen pa je bil v Kamniku na Šutni številka 62, kot je razvidno iz krstnega lista. Tudi mekinjski župnik Viktor Čadež je zapisal, da je »*Pirc pristen Kamničan*« (Čadež 1933: 33).

Ivan Zika je pojasnil, da je del Kamnika pod Malim gradom leta 1804 pogorel. Hiše, ki so jih ponovno pozidali, so dobile druge številke, tako je Pirčeva domačija namesto številke 64 dobila številko 54. Leta 1953 se je del Šutne preimenoval v Parmovo ulico, hiša pa je dobila številko 8.Jernej Pirc je bil lastnik ¾ hube.[7] Mati Neža je rodila 10 otrok, pet dečkov in pet deklic. Od deklic je dočakala starost samo Polona, tudi eden od dečkov ni dočakal prvega rojstnega dne. Jakob, Janez, Simon in Franc pa so bili bolj žilavi, največjo starost je dočakal prav prvorojenec Franc.

Mati Neža, rojena Vavpetič, je umrla okoli leta 1820, natančen datum ni znan, oče Jernej se je leta 1822 drugič poročil z Marijo Kožar. Od dveh otrok je eden preživel otroštvo, več ni znanega. Zakon Jerneja in Marije je bil kratek, saj je moral Jernej po Marijini smrti poiskati še tretjo ženo – Ano Sodlar, poročil jo je leta 1827. Rodili sta se jima dve hčerki.

Iz prvega zakona so duhovniško posvečenje dosegli kar trije sinovi: Franc, Janez in Simon. Janez je študiral v Ljubljani. Da bi se izognil vojaški suknji, je odšel v Salzburg, kjer je leta 1816 prejel mašniško posvečenje, umrl pa je kot upravitelj župnije Wald, star 46 let.

Simon je bil v duhovnika posvečen leta 1817 v Ljubljani, služboval je po raznih krajih v takratni Kranjski, leta 1826 pa je bil zaradi bolezni upokojen. Nekaj časa je živel pri bratu Francu v Pečah, nato v Podbrezjah, zanj je skrbela tudi sestra Polona, umrl pa je v samostanu usmiljenih bratov v Gradcu leta 1859.

Frančev brat Jakob se je poročil z Ano Prelesnik, hčerjo posestnika Kocjana v Godiču. Franc je hodil h Kocjanu na počitnice in domačini so mu rekli Kocjanov gospod. Verjetno je prav to slišal Florentin Hrovat in mu pripisal kraj rojstva Godič.

Franc Pirc je pridobil osnovno izobrazbo v mestni glavni šoli.[8] Frančiškani, ki so vodili kamniško šolo, so opazili bistrost mladega Franca in pri njegovem očetu zastavili besedo, da je lahko odšel v latinske šole, v klasično gimnazijo v Ljubljano. Starši so mu priskrbeli stanovanje pri znancih, ki so tudi skrbeli za študenta. Ta je poleg materinščine zelo dobro obvladal nemški jezik, po prihodu Francozov pa se je naučil še francoščine. V tem času je Valentin Vodnik v mladih prebujal slovenskega duha, navduševal jih je za pesništvo in med temi naj bi bil tudi Franc Pirc, ki je leta kasneje pisal pesmi in jih pošiljal rojakom, zlasti Podbrežanom.

Pirc je uspešno zaključil klasično gimnazijo leta 1807 in lahko se je vpisal v filozofski študij na ljubljanskem liceju, ki ga je obiskoval v letih 1808–1809 (Drnovšek 2003: 10). Po končanem filozofskem študiju je nadaljeval študij teologije kot visokošolski študij v sestavi ljubljanskega liceja. *Francois Pirz doma iz Kamneka en Haut Carniole* je končal 3. letnik julija 1811 (Drnovšek 2003: 13)[9]. Slušatelji teologije so morali kot obvezni predmet poslušati tudi predavanja iz poljedelstva (Drnovšek 2003: 11). Študij je zaključil z odliko. Takšno oceno je dobilo pet med štiridesetimi študenti.

Posvetitev in službovanje do konca leta 1819

Škof Anton Kavčič je Franca Pirca posvetil v duhovnika 14. marca 1813 in mu namenil prvo službo kaplana v Šmartnem pri Kranju, nato ga je nastavil za kaplana v Kranjski Gori, januarja 1815 je dobil nalog, da prevzame izpraznjeno mesto vikariata v Beli Peči

5 Zbirka upodobitev znanih Slovencev NUK. Pridobljeno na: https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:IMG-W2R100EG.

6 Sv. Frančišek Ksaverij (1506–1552) je bil eden prvih članov Družbe Jezusove – reda jezuitov in velja za zavetnika misijonarjev.

7 Huba (med 15 in 20 ha) je bila v fevdalizmu posestvo, dovolj veliko, da je na njem lahko preživela njegova družina.

8 Poučevanje so leta 1783 prevzeli frančiškani in šolo kasneje (verjetno 1788) preoblikovali v glavno šolo, kar je bil tudi pogoj, da so dobivali dohodke od raznih bratovščin.

9 Francozi so ime pofrancozili, pri priimku so izpustili črko e, ime domačega kraja pa poslovenili.

v začasno oskrbovanje, od leta 1817 do konca leta 1819 pa je bil tam župnik.[10]

Pirc je v Beli Peči trpel pomanjkanje, lakoto tako kot njegovi župljani in ljudje širom sveta. Polje ni obrodilo, seme je propadlo, preden je vzklilo, leto 1816 so zgodovinarji opisali kot »leto brez poletja«, »leto revščine«, »leto berača«, »poletje, ki to ni bilo«, »zamrznjeno do smrti«, »mala ledena doba«. Ljudje so umirali od lakote, njivo ali travnik so »prodali« za hlebec kruha, za veliko noč so bili na mizi kuhani koruzni storži … Zgodovinarji ocenjujejo, da je zaradi lakote med leti 1816–1819 v Evropi umrlo okoli 200.000 ljudi, največ v letih 1816 in 1817.

Lakota je bila po mnenju mnogih posledica Napoleonovih vojn, visokih davkov po njegovi kapitulaciji, božje kazni. Vendar pa moramo poglavitni vzrok zdesetkanemu pridelku iskati v mrzlem podnebju, ki je trajalo od 1815 do 1818. Danes vemo, da je slabim letinam in spremljajoči lakoti, ki je praktično zajela cel svet, v veliki meri botroval izbruh vulkana Tambora na otoku Sumbawa v Indoneziji 10. aprila 1815. Izbruhana pepel in žveplo sta dosegla stratosfero v višini 25 km in nastali so drobni delci, imenovani aerosoli. Ti delci so delovali kot zrcalca, ki so sončno svetlobo odbijala nazaj v vesolje, kar je povzročilo globalno ohlajanje. Delci so popolnoma izginili šele po 3 letih.[11]

Pirc je doživel zelo težke razmere, pomanjkanje osnovnih dobrin, revščino, stisko ljudi in klice na pomoč že na začetku svoje duhovniške poti, toda v njegovi naravi, v njegovem krščanskem etosu ni bilo mesta za beg pred težavami, za poraze. Ljudem je pomagal, kolikor je največ mogel.

Pirc v Pečah in v Podbrezjah

Pirc je odšel iz Bele Peči konec leta 1819, ko so nastopili malo boljši časi, prevzel je izpraznjeno mesto vikarja v Pečah pri Moravčah. Znaki revščine so bili tudi v Moravški dolini vidni vsepovsod, najbolj pa so jo občutili lačni otroci, ki so si v času najhujše lakote razdelili suho hruško na štiri dele. Ob njegovem prihodu 23. decembra 1819 so ga peški otroci pričakali kot rešitelja, pričakovanja so bila velika. In mladi duhovnik Franc Pirc jih ni razočaral.

Lotil se je dela, tako na duhovnem kot gospodarskem področju. Z znanjem, ki ga je pridobil med študijem teologije pri predmetu poljedelstvo, je znal pritegniti kmečke gospodarje; ti so kmalu spoznali, da so poleg duhovnega voditelja dobili tudi veščega gospodarja.

Svetoval jim je, kaj in kako naj sejejo in sadijo. Z vso vnemo se je lotil vsega, predvsem pa sadjarstva. V sadju je videl zanesljivo rešitev za lačna usta, za zaslužek in napredek kraja. Kmetje so mu odstopili poldrugi hektar neobdelane Rebri in začel je iz nič. Bil je ugleden član Cesarsko-kraljevske Kmetijske kranjske družbe, dopisoval se je s takrat najbolj znanimi sadjarji iz Nemčije in Avstro-Ogrske. Do leta 1826 je cepil več kot 120.000 divjakov, vzgajal je 700 sort jabolk in hrušk, do leta 1828 pa je 120 ha delno donosne zemlje spremenil v nasade, v njih je bilo posejanih 12 mernikov jabolčnih in hruškovih pešk in 15 mernikov lešnikovih zrn. Pirc je z dvema pomočnikoma cele dneve preživel med sadnim drevjem. Po njegove sadike so prihajali kmetje, ne samo iz moravške doline, ampak iz vse takratne Kranjske, po vsej deželi je tudi brezplačno cepil sadno drevje. Priznani slovenski pomolog France Adamič je leta 1982 zapisal: »*Za tedanje razmere in pojme je bila to ogromna množina. Peški župnik je torej naš prvi 'veledrevesničar'*.« (Adamič 1982: 18)

Več avtorjev je pisalo o Pirčevem sadjarstvu v Pečah, zgodovinsko pa ima največji pomen dokument tistega časa. To je poročilo, ki ga je napisal ljubljanski župan Janez Nepomuk Hradecky, ki je leta 1828 obiskal Franca Pirca v Pečah. Pirc in Hradecky sta bila uda Kranjske kmetijske družbe. Hradecky je poročilo o obisku v Pečah pripravil za letno poročilo te družbe in v njem Pirca zelo pohvalil.

Pirčevo delo v Pečah se je kmalu poznalo tudi na obrazih otrok. Ni jim bilo treba več deliti suhih hrušk na več koščkov. Ko je Pirc to videl, je vedel, da je prišel čas, da začne polniti tudi njihove mlade glave, začel jih je učiti abecede, branja, pisanja in računanja. Postavil je temelj izobraževanja peške mladine. Njemu pripada mesto prvega učitelja v Pečah.

Franc Pirc se je zapisal v zgodovino peške župnije tudi kot njen zaščitnik, dokument avstrijskega gubernija o ukinitvi vikariata Peče leta 1824 je argumentirano zavrnil in uspel. Gubernij je jeseni 1825 potrdil samostojnost vikariata Peče.

Pirčev pečat[12]

Pirc je bil v Pečah duhovnik, učitelj, sadjar, kmetijski svetovalec in strokovni pisec. Napisal je knjigo – *Krajnski vertnar* – I. del, edinstven sadjarski priročnik za tiste čase, ki je izšel leta 1830.

Pirc je konec leta 1829 odšel iz Peč v Podbrezje. Tam je ostal samo pet let, bila pa so to zelo delovna leta. Kmalu po prihodu se je lotil gradnje novega župnišča. S pomočjo faranov je uredil obsežno drevesnico, iz katere je lahko oddajal tudi do 8.000 drevesc letno. Drevesnica je bila verjetno na 45 arov veliki župnijski

10 Bela Peč, ki je po koncu 2. svetovne vojne pripadla Italiji, je sedaj Parrocchia San Leonardo Fusine in Valromana.

11 To je bil največji izbruh v zadnjih 1300 letih. Podtalnica je vstopila v komoro vulkana in prišlo je do strahovitega povišanja tlaka, nastala je vodna para, ki je povzročila eksplozijo, slišati jo je bilo 2.500 km daleč. Med eksplozijo je nastal ogromen oblak pepela in plinov, ki je segal celo do 50 kilometrov visoko. Celo v Italiji, na Madžarskem in verjetno tudi na našem ozemlju so bile vidne sledi. Vzorci snega so bili namreč rdečkaste barve, v njih pa vidne sledi pepela. V trenutku je umrlo 12.000 ljudi, na otoku Sumbawa je preživelo samo 26 prebivalcev, skupaj pa je bilo po oceni strokovnjakov med 90.000 in 100.000 žrtev. Izbruh vulkana je pustil za seboj 6 kilometrov širok in 500 metrov globok krater.

12 Nadškofijski arhiv Ljubljana, 10, Peče, fasc. 234.

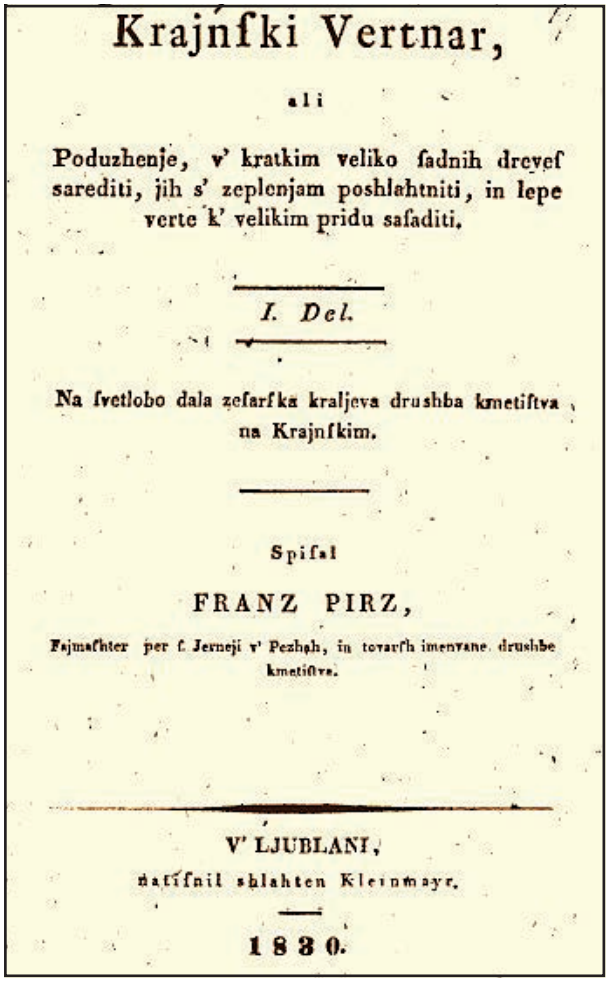

Krajnſki Vertnar,

ali

Poduzhenje, v' kratkim veliko ſadnih drevef sarediti, jih s' zeplenjam poshlahtniti, in lepe verte k' velikim pridu ſaſaditi.

I. Del.

Na ſvetlobo dala zeſarſka kraljeva drushba kmetiſtva na Krajnſkim.

Spiſal

FRANZ PIRZ,

Fajmaſhter per ſ. Jerneji v' Pezhah, in tovarſh imenvane drushbe kmetiſtva.

V' LJUBLANI,

natiſnil shlahten Kleinmayr.

1830.

Naslovna stran v bohoričici

njivi za pokopališčem, pod župniščem pa je zasadil nad 30 arov velik sadovnjak.

V Podbrezjah je napisal II. del *Kranjskega Vertnarja* s podnaslovom *Od reje nizkiga drevja ali pertlikovcov in posodovcov, in kako perdelano sadje k' pridu obračati, da veliko zadene* in priročnik o uničevanju škodljivcev na sadnem drevju in sadju.

Pirc je zelo dobro poznal razmere na celotnem ozemlju današnje Slovenije, saj je Gorenjcem priporočal ene sorte, Dolenjcem druge, meščanom pa pritlično sadno drevje. *»Pirc je poznal osnovne biološke zakone, morfologijo in fiziologijo sadnih dreves in sodobno tehniko vzgoje in oskrbovanja sadovnjakov.«* (Drnovšek 2003: 23)

Odhod v misijone

Rezultatov svojega dela v Podbrezjah, novega župnišča in vzorno urejene drevesnice, ki mu je prinašala kar lep dohodek, ni dolgo užival. Za kranjskega kmeta, za njegov napredek v sadjarstvu je želel storiti še več.

»Rekel je: Vsak učitelj mora biti sadjar in poklican, da napredne ideje o sadjarstvu širi na deželi in uči kmete.« (Zika 1965: 44)

Leta 1833 se je prijavil na natečaj za profesorja na stolici za naravoslovje in kmetijstvo na ljubljanskem liceju v prepričanju, da bo tako lahko najbolje prenašal znanje na bodoče duhovnike in druge izobražence, a želenega mesta ni dobil kljub dobremu priporočilu takratnega gubernija. Pirca je zavrnitev zelo prizadela. Ali je bila tudi odločilna za njegov odhod prav v misijone, ne vemo, mnenja o tem so različna. Gotovo bi Pirc rad ostal doma in se posvetil profesuri, teoretičnemu in praktičnemu delu s poudarkom na sadjarstvu. Morda bi se kdaj kasneje odločil za misijone, morda pa tudi ne. Resnici na ljubo moramo dodati, da je zavrnitev profesure vplivala na to, da smo Slovenci dobili misijonarja, ki se je v najlepši luči zapisal v slovensko in ameriško zgodovino tako na duhovnem kot gospodarskem področju in je izredno bogato pomološko znanje več kot odlično »vsadil« v michigansko in minnesotsko zemljo.

Pirčeva odločitev za misijone je imela podlago v njegovem spremljanju Friderika Barage, ki je misijonaril med Indijanci že od leta 1830. Njegova pisma oziroma poročila, ki jih je pošiljal Leopoldinski družbi na Dunaj in tudi na Kranjsko, je očitno bral tudi Pirc. Po nekaterih virih naj bi Baraga Pircu večkrat pisal, nobeno od pisem pa ni ohranjeno. Zanesljiva pa je Pirčeva izjava, ki jo je pisno dal Podbrežanom, ko je bil po vrnitvi leta 1873 v domovini: *»V tem času mi pride pismo od ranjkiga gospoda Barage iz indijanske dežele, ki me vabi med Indijance njemu v pomoč, in več zasluženja za nebesa si pridobiti.«*

In kitica iz pesmi Pesem od rajže v Ameriko:

Bral duhovne sim novice
iz dežel Amerike;
božje oznanvat resnice
so užgale v sercu me.

Pirc se je želel pridružiti Frideriku Baragi in ta mu je v pismu sporočil, da se zelo veseli njegovega prihoda. Pirc je vladno privoljenje za odhod v Ameriko prejel novembra 1834, priporočilo ljubljanskega škofa Antona Alojzija Wolfa pa aprila 1835.

Na pot se je odpravil 16. junija 1835 preko Dunaja do pristanišča Le Havre v Franciji, od tam pa 25. julija s parnikom Charol do New Yorka. Mnogo hudega je prestal na 42 dni dolgi plovbi. Trpljenje, strah, žalost, ki jih je doživljal na morju, je izpovedal v že omenjeni pesmi, ki jo je posvetil svojim nekdanjim faranom v Podbrezju. Pesem je v posebni knjižici izšla že leta 1836 v Ljubljani.

Ladja Charol je priplula v New York 4. septembra 1835. Potovanje do Detroita, kjer je bil sedež njegovega novega škofa, pa je trajalo še dvanajst dni in že 16. septembra je poslal prvo pismo na Kranjsko.

Pirčev zaboj z njegovim osebnim premoženjem, misijonskimi potrebščinami, knjigami, ki ga je prinesel s seboj, je izginil. Po nekaterih navedbah naj bi bil zgorel v skladišču v New Yorku, po drugih pa naj bi bil od tam poslan v detroitsko škofijo. Kakor koli: Pircu so ostala samo oblačila, ki jih je imel na sebi, in nekaj stvari v osebni prtljagi. To je bilo zanj hud udarec.

Pirc v Michiganu

Pirc ni šel k Baragi za pomočnika, kot bi morda pričakovali, ampak ga je detroitski škof Friderik Rese poslal na misijonsko postajo La Croix (angl. Cross Village).

Decembra 1835 je v pismu škofu Reseju med drugim zapisal:

»Kakor mi je bilo hudo, ko se mi preteklo jesen po Vaši odločbi iz znanih razlogov ni mogla izpolniti srčna želja, da bi šel h g. Baragi, tako me sedaj srčno veseli, da me je previdnost vodila do te ljube mi soseske La Croix, ki je tako zelo potrebna pouka in zasluži duhovno pomoč radi izredne dušne vneme.«

Pirc je bil vseh 38 let misijonskega poslanstva v Ameriki na prostranem takrat še zelo divjem območju Velikih jezer, največja so Gornje, Michigansko in Huronsko.

Do leta 1852 je bil v državi Michigan, potem pa do konca misijonarjenja v sosednji državi Minnesota. Večino časa je preživel med Indijanci Otavci in Očipvejci, obiskoval pa je tudi druga plemena. Pirc je v Michiganu v okolici Velikih jezer ustanovil številne misijonske postaje, največ pa se je zadrževal v misijonih Cross Village, Sault Ste. Marie, Grand Portage in v L'Arbre Croch. Poleg staroselcev Indijancev je Pirc duhovno oskrboval tudi redke bele priseljence, večinoma kanadske Francoze. Pirc je namreč poleg materinščine zelo dobro obvladal nemščino in francoščino, več težav pa je imel z angleščino. Tako je v indijansko-francoski šoli, ki jo je sam ustanovil v Sault Ste. Marie poučeval indijanske otroke in otroke francoskih priseljencev. Ob tem moramo poudariti, da se je Pirc tudi sam zelo hitro in z velikim uspehom učil jezika otavskih Indijancev.[13]

Pirc je vedel, da z oznanjevanjem evangelija pod milim nebom ali v poglavarjevem šotoru ne bo imel uspeha pri širjenju katoliške vere, zato je na misijonskih postajah poskrbel za postavitev skromnih lesenih cerkva, ustanavljal je šole. Da pa bi Indijancem to tudi koristilo, jih je z obdelovanjem zemlje, vzgojo sadnega drevja skušal zadržati na enem mestu in jim tako tudi olajšati življenje, ne da bi se morali s selitvijo prilagajati letnim časom.

Baraga in Pirc sta bila sinova majhnega naroda, poznala sta njegovo zgodovino, zato sta bila vedno na strani izkoriščanih, nikoli na strani izkoriščevalcev. Pirc je izjemno vztrajno nastopal proti belim trgovcem, ki so Indijancem pobrali vse, kar so imeli, v zameno za pokvarjen alkohol. Bil je zelo srečen, če so Indijanci držali obljubo treznosti.

Jeseni 1837 je Friderik Baraga prišel k Pircu in pri njem ostal skoraj mesec dni. Pirc se je obiska zelo razveselil. Baraga se je prav takrat vrnil z obiska v domovini in je Pircu prinesel kovček knjig, oblačil in drugih za Pirca dragocenih predmetov. O tem je iz misijona Sault Ste. Marie 15. septembra 1837 pisal kanoniku Pavčku v Ljubljano:

»Sedaj sem odškodovan za izgubljene stvari in imam za vse življenje dovolj obleke, ki imajo tukaj desetkratno vrednost in jih takih sploh ni mogoče dobiti. /.../ Že tri tedne se radujem ob dragi prisotnosti gospoda Barage, mojega brata v službi. Čaka tukaj na prihod ladje, da nadaljuje pot v svoj misijon, čas pa uporablja zelo koristno. Večkrat pridiga petkrat na dan, indijansko, angleško, francosko, in kar naprej spoveduje, krščujeva in poročava številne katehumene.«

Na novega leta dan 1845 so prišli k njemu Indijanci in ga slovesno poimenovali Minodeé, po slovensko Dobra duša. Med epidemijo črnih koz je uspešno cepil več kot 900 Indijancev.

Leta, ki so prihajala, so bila za Pirca težka. Pirc je želel med drugim postaviti sirotišnico za indijanske sirote, žago, mlin, bolj trdne cerkve in šole. Za vse to je potreboval tudi denar. Pošiljal je pisma škofu v Detroitu, prejel pa zelo malo pomoči. Grenka izkušnja ga je doletela poleti 1847, ko je Baraga zavrnil njegov katekizem v indijanskem jeziku, ki ga je pripravljal več let. Prevedel ga je tudi v francoski jezik za njegovega škofa, ta pa ga je predal Baragi. Zakaj je Baraga zavrnil prepotreben katekizem, ni znano. Pirc je bil zelo razočaran in od takrat naprej je v večini pisem škofa v Detroitu prosil za odpustnico iz škofije. Po letu 1850 je bil odločen, da odide drugam ali pa se vrne domov. Odpustnico je končno prejel 21. oktobra 1851, počakal poletje in 20. junija 1852 prispel v St. Paul v državi Minnesota.

Pirc v Minnesoti

Minnesota je bila od leta 1849 odprt ameriški teritorij za priseljevanje. Pirca je v St. Paulu sprejel škof Joseph Cretin, s katerim sta dobro sodelovala vsa naslednja leta. Pirc je za misijonsko delovanje dobil obširno območje od St. Clouda do kanadske meje. Na severnem delu so živeli Očipvejci, na južnem pa Siouxi, z drugim imenom Dakota.

Pirc je začel z misijonskim delom v Crow Wingu (Vranja perut) v drugi polovici julija 1852. Tam je takoj zgradil cerkev in skromno župnišče. Crow Wing je postal njegova glavna misijonska postaja, od koder je odhajal med Indijance in bele priseljence vzdolž reke Mississippi in ustanavljal misijon za bele priseljence katoliške župnije (Sauk Rapids, Swan River, Bell Praire, St. Cloud, St. Joseph, St. August). Škof Cretin ga je namreč zadolžil za duhovno oskrbo Indijancev in belih priseljencev.

»Odprl sem novo cerkev v Sauk Riverju za službo in upam, da bom lahko odprl šolo s sestrami kot učiteljicami prihodnje leto. Na drugi strani Mississippija, ob Sauk Riverju, se gradi nova cerkev v St. Joseph Prairie in za tretjo je bil zbran prostor na levem bregu reke.«[14]

Pirc je v Minnesoti videl obljubljeno deželo z bogatimi naravnimi bogastvi. S pismi je vabil rojake in nemško govoreče priseljence z obljubo, da jih čakajo rodovitna zemlja in druge ugodnosti.[15] Knjigi Indijanci v Severni Ameriki, ki jo je napisal leta 1855, je dodal še *Kratek opis teritorija Minnesote*, oboje v nemškem jeziku. V Minnesoto so se preselili mnogi Nemci, največ iz Porenja, Vestfalije in Bavarske (Drnovšek 2003: 61), prihajale pa so tudi karavane nemških priseljencev z lastnino v vozovih iz zveznih držav Ohio, Indiana, Illinois in Iowa. Velik del priseljencev se je naselil v upravni enoti – v kraju Stearns, kamor je spadal tudi Pirc.

13 Pirc se je hotel čim prej jezikovno postaviti na lastne noge. Tolmača, ki je prevajal iz francoščine v otavščino, je moral plačati.

14 Sister Ardis Hartman, O. S. B., The First German Migration into Stearns County. V: *Acta et Dicta*, VII, oktober 1936, str. 205; v navedbi Furlan 1852, str. 207.

15 Veliko njegovih člankov je objavil nemški katoliški tednik *Der Wahrheitsfreund* iz Cincinnatija, Ohio.

Leta 1858 je teritorij Minnesota štel 50.000 prebivalcev in tako postal 32. država ZDA, za kar ima pomembno zaslugo prav Franc Pirc. Julija 1855 je tja pripotovala tudi njegova sestra Polona, poročena Noč, z družino: mož Lovro, po poklicu čevljar, hčerki Marjana in Marija, sin Jože in Marijin ženin Janez Pogačnik. Polona Noč Pirc je bila prva Slovenka, ki se je z družino preselila v Ameriko. Družina se je hitro znašla na novi farmi. Že naslednje leto je v pismu, ki ga je poslala *Novicam*, pohvalila poljski pridelek in nasploh življenje v novem svetu. Med drugim je v pismu napisala tudi tole:

»Ženske so tukaj tako zlo obrajtane, da se jih mora polni voz ogniti. Ko bi jo pa kdo kaj udaril, je dolgo zapert; tudi mož ne sme svoje žene strahovati. Tukaj nobeden nobenemu nič ne vzame, in so vsi med sabo zlo prijatli. Če bi kdo imel korajžo sem priti mu jez odkritoserčno povem, da je tukaj zlo zlo dobro.«[16]

Polona je umrla leta 1879. Polonini potomci še vedno gojijo spomin na strica Franca.

Že leto pred Polono pa je v Ameriko odpotoval Pirčev nečak Jernej, Jakobov sin. Pot mu je omogočil Baraga, ki se je vračal z obiska v domovini. Jernej je Baragi obljubil, da bo študiral bogoslovje, a obljube ni držal. Nekaj časa je bil pri stricu Francu, nato samostojen kmet in skoraj tri leta zlatokop. Po vrnitvi v okraj Stearns se je uveljavil v javnem življenju in prevzemal pomembne položaje: bil je veliki porotnik okrožnega sodišča, cenilec za davke, organizator prvega šolskega okrožja v okraju Stearns, mirovni sodnik (1867), šolski nadzornik (1872), državni poslanec zakonodajnega telesa Minnesote (1872) in devet let predsednik okrajnega sveta.

Ob njegovi smrti so v časopisu *Nord Stern* zapisali:

»Pokojni Jernej Pirc, ki so ga splošno imenovali stric Pirc, je bil čislan in spoštovan kot plemenit značaj. Bil je eden od pionirjev države Minnesota. Z njegovo smrtjo je zaključeno življenje, bogato plemenitih del in z njim je izgubil okraj Stearns moža, katerega prizadevanje je bilo vse posvečeno splošni koristi našega okraja. Zato bo stric Pirc živel v spominu pri vseh, ki so ga poznali in ga morali spoštovati in častiti zaradi njegove odkritosrčnosti, njegove iskrenosti in prostodušnega značaja. Zapušča vdovo in 5 otrok.«

Franc Pirc je leta 1854 v St. Cloudu ustanovil župnijo sv. Marije, to je bil začetek kasnejše škofije St. Cloud, in upravičeno dobil naziv Oče škofije St. Cloud.

Poleti 1858 se je zelo razveselil novega pomočnika duhovnika Lovrenca Lavtižarja, ki je leta 1854 pripotoval v Ameriko skupaj z Barago po njegovem obisku domovine. Po nekaj tednih bivanja pri Pircu sta se skupaj odpravila na dolgo pot v kraj Red Lake, kjer sta zgradila misijonsko hišo. Misijon je prevzel Lavtižar, a že decembra istega je pri vračanju iz indijanske vasi zmrznil v snegu. Pirca je to zelo potrlo. Pokopal ga je v Crow Wingu in mu posvetil pesem.

Kljub visoki starosti je bil misijonar Pirc izredno bister in je že vnaprej slutil nezadržen razvoj svojega področja. Leta 1861 je o območju Ottertailskega jezera zapisal:

16 *Novice gospodarskih, obertnijskih in narodnih stvari*, 9. januar 1855, št. 14, str. 11–12.

Pod Pirčevim vodstvom so zgradili šolo v Rich Prairieju, ki je bila zaključena ob koncu leta 1871 ali na začetku 1872. Fotografija iz leta 1872 prikazuje učence z učitelji in učiteljicami. Na njej pa ni Pirca.[17]

»Zdaj sem pa spet iztaknil lep kraj, zemlja je dobra, divjačine in rib pa brez števila. Takoj bom javil v časopise, naj ljudje pridejo. Da ima kdo le par volov, plug, sekiro, puško in trnek, pa je preskrbljen za eno leto, potem pa bo že dosti pridelal.«

Nekateri so se Pircu posmehovali. Komaj pa je minilo osem let, je bilo okrog jezera že več mest in železniška proga, ki jih je povezala s svetom. Ta kraj, ki je 80 milj zahodno od Crow Winga, je Pirc čuval za slovenske naseljence.[18]

Nihče ni tako dobro poznal pokrajin ob gornjem Mississippiju kot Pirc, zato ga je oblast v St. Paulu leta 1865 postavila za poročnika ali komisarja naseljevanja.

Pirc je z leti pešal. Zelo pa si je prizadeval, da bi se misijonsko delo med Indijanci in priseljenci nadaljevalo tudi po njegovem odhodu. Pisal je pisma Leopoldinski družbi na Dunaj, škofu v Ljubljano, pa tudi duhovnikom po župnijah, naj opogumijo mlade duhovnike in bogoslovce za misijone. Ker ni bilo pravega odziva, se je decembra leta 1864 podal na pot v domovino, da sam poišče pomočnike – bodoče misijonarje. Obiskal je vse znane kraje, tudi rojstno mesto Kamnik, kjer je večkrat pridigal.

»Bili smo Kamničani res tako srečni videti častitljivega starčka nekoliko dni med seboj; razveselili so nas z oznanjevanjem Božje besede, ker so 2. predpepelnično nedeljo v mestni farni cerkvi na Šutini, popoldan pa v Mekinjah pridigali in zopet na Svečnico popoldan in dopoldan v mestni farni cerkvi. Beseda božja iz ust slovečega misijonarja, ki jo je večkrat z nevarnostjo lastnega življenja oznanjal, ima veliko moč do srca vernih poslušalcev ...«[19]

Kmetijska družba je Pircu med njegovim obiskom domovine izročila lepo vezano tretjo izdajo njegovega *Kranjskega vertnarja* in posebno diplomo, v kateri

17 Vir: http://reflections.mndigital.org/cdm/singleitem/collection/stbm/id/360.

18 *Zgodnja Danica*, št. 13, 25. marec 1880, str. 100.

19 *Zgodnja Danica*, št. 6, 20. februar 1864, str. 47.

ga imenuje »*stvarivec umne sadjereje*« na Kranjskem pred 40. leti.

Pircu je uspelo za misijone pridobiti duhovnika Jožefa Frančiška Buha, 15 bogoslovcev in dijakov iz Slovenije, pet iz nemških delov Avstrije (Drnovšek 2003: 64). Med slovenskimi bogoslovci sta bila tudi Jakob Trobec, med leti 1897–1914 škof v St. Cloudu, in Ignacij Tomazin, ki je po končanem študiju bogoslovja v St. Paulu prišel kot pomočnik k Pircu do Pirčevega odhoda in ga leta 1873 tudi spremljal na poti v domovino.[20]

Zadnja leta je Pirc preživel v misijonu Rich Prairie, kasnejšem mestu Pierz.Pirc je januarja 1872 pisal *Zgodnji Danici,* da ne more več opravljati svojega poslanstva:[21]

»*Leto in dan je, kar sem že vid tako izgubil, da ne morem nobenega časnika več brati, celo Vaše lepe Danice ne ... Od začetka 87. leta svojega življenja prav hitro pešam. Predlanskim sem opravljal še dvanajst misijonov v francoskem, nemškem in indijanskem jeziku z lahkoto; letos so mi moj dobri škof ponudili, da bi pri njih počival ali k večemu dopustili kakov lahek nemški misijon oskerbovati. Pa že dvakrat mi je lahen mertvudec s smertjo žugal, ki sem ga pa vselej s svojimi dobrimi homeopatskimi zdravili utolažil. Zdaj pa mi noč in dan po ušesih hudo šumi in me močno spominja, da naj se pripravljam k popotvanju na svoj poslednji misijon.*«

V pismu še pove, da je zgradil 28 cerkva, in prosi za podporo misijonom.

Vrnitev v domovino

Franc Pirc in spremljevalec Ignacij Tomazin sta se vkrcala na parnik 6. septembra 1873, v Ljubljano pa pripotovala 3. oktobra. Zimske mesece je preživel pri frančiškanih v Kamniku, nato pa se je preselil v Ljubljano v stolno župnišče.

Leta 1874 so v dveh natisih izšle njegove pesmi v zbirki *Nektere pesmi, Zložil in na svitlo dal Frančišk Pirc, Severno-amerikanski misijonar.*

Kranjska kmetijska družba ga je ob njegovi 90-letnici leta 1875 imenovala za častnega člana.

Franc Pirc je umrl 22. januarja 1880 v 95. letu starosti. Pokopali so ga na pokopališču pri Sv. Krištofu v Ljubljani. Še isto leto so mu Amerikanci in Kranjci postavili lep spomenik, ki pa je s širitvijo pokopališča izginil in že leta 1905 se ni vedelo, kje je stal.

Večji spomeniki, posvečeni Francu Pircu v Ameriki

Kraj Rich Prairie v okraju Morrison, kjer je Pirc preživel zadnja leta v Ameriki, so prebivalci leta 1894 na referendumu preimenovali v Pierz. To je prijazno majhno mesto z okoli 1.400 prebivalci in Kamniško cesto (Kamnik street). Tudi šola se imenuje po Pircu. Trodelni spomenik Francu Pircu stoji pred cerkvijo.

V Minnesoti so zelo slovesno obhajali stoletnico Pirčevega prihoda leta 1952. Pripravljalni odbor, ki ga je vodil pomožni škof v St. Cloudu Peter W. Bartholome, je Pircu postavil spomenike v St. Cloudu, v Belle Prairie, jubilejno knjigo o Pirčevem življenju in delu *In charity unfeigned: The life of Father Francis X. Pierz* pa je napisal slovenski rojak William Furlan.

V Crow Wingu stoji spominska kapela na istem granitnem podstavku, kjer je Pirc leta 1852 postavil prvo kapelo iz brun in leta 1867 prvo cerkev.

Spominska kapela v Crow Wingu

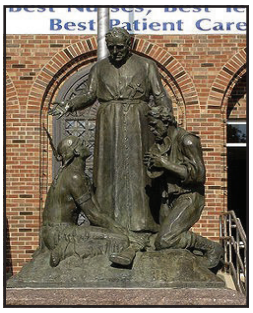

Spomenik v St. Cloudu

Tudi Pirčev misijonski križ in njegova violina, ki ga je spremljala vse življenje, ohranjata spomin na velikega misijonarja. Misijonarski križ je skupaj s Pirčevo fotografijo v muzeju Stearns History Museum, violina pa je v muzejski zbirki v St. Joseph Historical Society.

Večji spomeniki, posvečeni Francu Pircu v domovini

Župnija Podbrezje in celoten kraj sta verodostojno ohranila spomin na župnika Franca Pirca v letih 1830–1835. Mnoga Pirčeva pisma in njegove pesmi, posvečene Podbrežanom, sporočajo, da je tudi Pirc do konca življenja ohranil zelo globok spomin na leta, ki jih je preživel v Podbrezjah.

V Kamniku, Pirčevem rojstnem kraju, je ena od ulic poimenovana po njem. Sadjarsko društvo je pripravilo spominsko svečanost ob stoletnici smrti Franca Pirca 5. maja 1982, prav tako v Kamniku. Ob tej priliki je na svoji stavbi postavilo napis:

20 Ignacij Tomazin je bil vse do smrti 1916 zelo spoštovan duhovnik med Indijanci in belci.

21 *Zgodnja Danica,* št. 9, 1. marec 1872, str. 70.

V Kamniku se je rodil
oče slovenskega sadjarstva
prvi drevesničar in strokovni pisec
FRANC PIRC
1785–1880
pospeševalec sadjarstva in misijonar v Michiganu in Minnesoti v ZDA
Sadjarsko društvo Slovenije 1982
Drevesnica Kočna

Spomenik Francu Pircu v Podbrezjah (Foto: Jožef Perne)

Pirčev dom v Podbrezjah pred taborsko cerkvijo Marije sedem žalosti (Foto: Jožef Perne)

Zaključek

Franc Pirc je bil izjemna osebnost. V slovenski in ameriški zgodovini ga najdemo pod gesli: duhovnik, misijonar, civilizator, učitelj, pesnik, pisatelj, vrtnar, praktični sadjar, pomolog, umni gospodar, graditelj cerkva, šol in indijanskih koč, homeopat, borec proti revščini, borec za treznost, borec za mir in sožitje, mirovnik, Oče umne sadjereje na Kranjskem, Oče škofije St. Cloud, apostol Osrednje in Severne Minnesote, Minodeé, Ga-Minodeé, Dobra duša.

V Pečah, kjer je Pirc služboval deset let, sta mu Občina Moravče in Župnija Peče leta 2020 postavili spomenik, ki stoji na peškem marmorju.

Literatura

France ADAMIČ (ur.), 1982: V *spomin Francu Pircu: (1785–1880).* Ljubljana, Maribor: Sadjarsko društvo Slovenije.

Bogomil BRVAR, Karel CEGLAR, 2018. *Življenje in delo Franca Ksaverja Pirca. Dokumentirano z njegovim dopisovanjem.* Peče: Kulturno in športno društvo Peče.

Viktor ČADEŽ, 1933: Rojstni kraj misijonarja Franc Pirca. V: *Katoliški misijoni*, 11. Domžale-Groblje: Misijonska tiskarna.

Marjan DRNOVŠEK, 2003: *Franc Pirc (1785–1880: sadjar na Kranjskem in misijonar v Ameriki (Znameniti Nakljanci, 2).* Naklo: Občina Naklo.

William P. FURLAN, 1952: *In Charity Unfeigned: The Life of Father Francis Xavier Pierz.* St. Cloud: Diocese of St. Cloud.

Florentin HROVAT, 1887: *Franc Pirec: oče umne sadjereje na Kranjskem in apostolski misijonar med Indijani v severni Ameriki.* Celovec: Družba Sv. Mohora.

Gillen D'Arcy WOOD, 2014: *Tambora: the eruption that changed the world.* Princeton, Woodstock: Princeton University Press. Pridobljeno 6. 7. 2015 na https://en.wikipedia.org/wiki/1815_eruption_of_Mount_Tambora.

Ivan ZIKA, 1965: Franc Pirc, oče umne sadjereje na Kranjskem in oče mesta St. Cloud v Ameriki. V: *Kamniški zbornik*, 10. Kamnik: Občina Kamnik. 35–88. Pridobljeno na: http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-QULV71E.

Ivan ZIKA, 1966: Franc Pirc – živa vez Amerike z domovino. V: *Izseljenski koledar.* 170–173.

Ivan ZIKA in Albert STRUNA, 1966: Franc Pirc (1785–1880), V: *Naši znameniti tehniki.* Ljubljana: Zveza inženirjev in tehnikov. 10–109

Ivan ZIKA, 1969: Trije Pirci v Ameriki. V: *Kamniški zbornik,* 12. Kamnik: Občina Kamnik.129–154. Pridobljeno na: http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:doc-XISJNSFF.

Ivan ZIKA, France MALEŠIČ (zbral, uredil, dopolnil), 2011: *750 let mesta Kamnika. Iz Kamniške zgodovine.* Kamnik: Studio Dataprint.

Antonija Zvonka Šenica[1]
Mlakarjeva 6, Kamnik
zvonka.popov@gmail.com

Maistrov borec in bolničarka iz kamniškega lazareta

Kamniške družinske zgodbe

Prispevek predstavlja zgodbo Maistrovega borca Antona Šenice in njegove žene Fani (Goltes), njuno srečanje v lazaretu v Kamniku in življenje v kraljevem dvorcu Karadžorđevićev ob Bohinjskem jezeru.
Ključne besede: Maistrov borec Anton in Fani Šenica, oskrbnika Karadžorđevićevega dvorca ob Bohinjskem jezeru

The article presents the story of Rudolf Maister's fighter Anton Šenica and his wife Fani (Goltes), their meeting in the military hospital in Kamnik and life at the royal palace of the Karađorđević family on Lake Bohinj.
Key words: Maister's fighter Anton and Fani Šenica, caretaker of Karađorđević's palace on Lake Bohinj

To je ljubezenska zgodba dveh mladih ljudi v času vojn, polna lepote in neizmerne žalosti.

Anton Šenica

Anton Šenica je bil rojen 20. 9. 1897 v Dolenjskih Toplicah, natančneje v Selah pri Dolenjskih Toplicah.

Kot sedemnajstletnik je 12. 4. 1815 vstopil v vojsko avstro-ogrske monarhije. Izhajal je iz kmečke družine. Do vstopa v vojsko je bil trgovski vajenec.

Po vpoklicu je bil kot vojni obveznik poslan na vzhodno fronto. Vojak je bil do konca, do razpada monarhije.

1. 11. 1918 se je s činom desetarja priključil vojski Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev, natančneje vojski generala Maistra, Ljubljanskemu peš polku, samostojni bataljon, 2. četa. Pod poveljstvom polkovnika Save Tripkovića, kapetana Martinčiča, poročnika Furlana in četovodje Franca Telbana se je boril na Koroškem in bil v bližini kolodvora v Podrožci ranjen.

Dva meseca je bil v bolniški oskrbi v lazaretu[2] v Mekinjskem samostanu v Kamniku.

V tem času se je srečal s Fani (Frančiško Goltes) iz Kamnika, ki je bila bolničarka v lazaretu. Zaljubila sta se.

Po okrevanju se je takoj vrnil v 37. peš polk, 2. bataljon, 2. četa. Do 5. 2. 1920 je bil s polkom v Murski Soboti, Rakičanu in Hodošu. Prejel je spomenico in odlikovanje rdeči trak legije.

Nato je vstopil v žandarmerijsko šolo in jo v letu 1922/23 končal kot žandar Kraljevine SHS. Služboval je v Kranju, na Jesenicah in Bledu. Napredoval je v činih in postal narednik.

Žandar Anton Šenica

Narednik Anton Šenica z medaljami za usluge dvoru

S Fani sta si redno dopisovala in se občasno srečevala. Zaobljubila sta se.

1 Predmetna učiteljica likovne vzgoje in slovenščine.

2 *Slovar slovenskega knjižnega jezika*: zasilna vojaška bolnišnica v bližini bojišča; poljska bolnišnica.

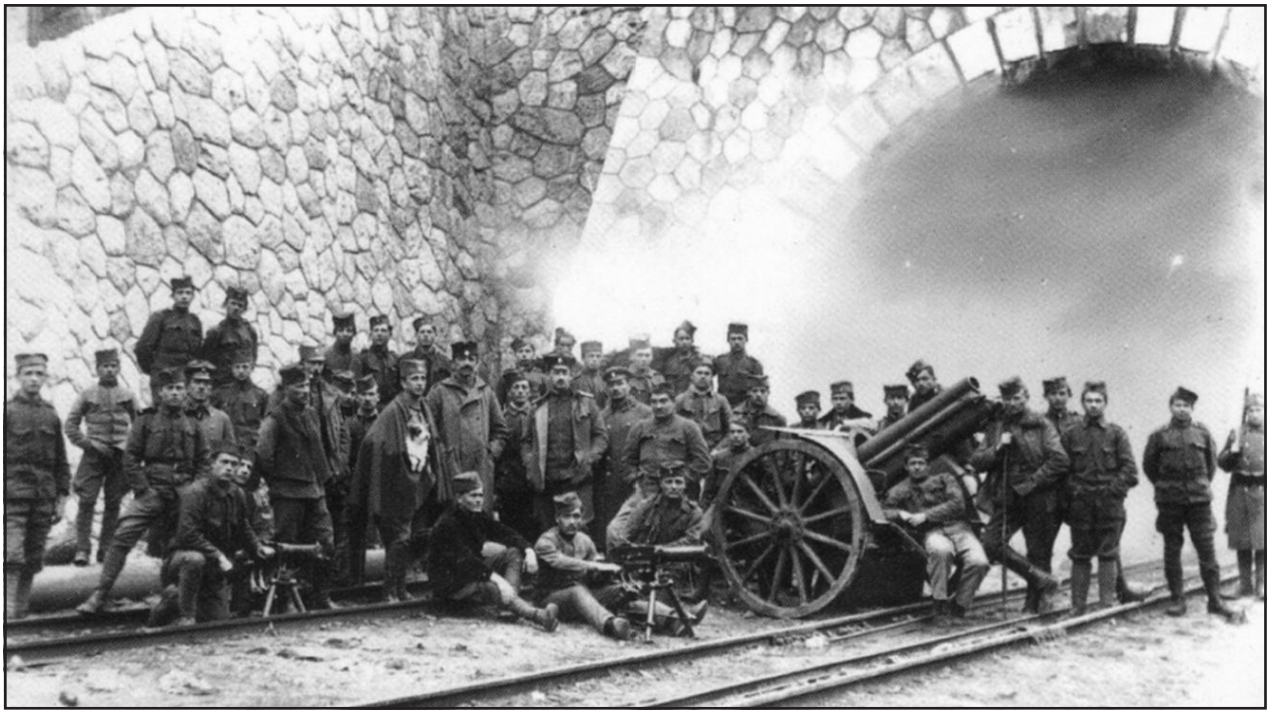

Podrožca na Koroškem 1919 (Vir: Rudolf Maister : domoljub, general, kulturnik, pesnik, bibliofil : vodnik po razstavi v Rojstni hiši Rudolfa Maistra v Kamniku)

Izkaznica Legije koroških borcev, last Antona Šenice (Podarjeno muzeju generala Maistra v Kamniku.)

Lazaret v Kamniku. Fani je označena s križcem. (Vir: Aleksander Sarnavsky: Mesto pod Malim gradom, 1993)

Žandarmerijska šola, 1922

Anton Šenica, žandar na Jesenicah (drugi z leve strani), 1925

Fani (Frančiška) Goltes

Fani (Frančiška) Goltes je bila rojena 6. 10. 1898 v Mekinjah pri Kamniku očetu Josefu (Jožetu) Goltesu, nadzorniku v smodnišnici, in materi Johani (Ivani), rojeni Panek, posestnici iz Mekinj.

Oče Adelbert Panek je bil rojen na Poljskem leta 1833, mati Theresia Weifsseitel pa v Ljubljani leta 1832. Družina se je naselila v Jurcelnovi domačiji v Mekinjah okrog leta 1865. V zakonu se je rodilo več otrok, med njimi leta 1877 hči Joanne, Ivana. Starša Ivane sta umrla v Kamniku, oče Adelbert leta 1900 in mati Theresia 1894. Oba sta bila pokopana blizu zvonika na kamniških Žalah. Žal je bil grob prekopan.

Joanne, Ivana, Panek je živela pri starših. Leta 1894 je rodila nezakonskega sina Antona, Toneta, tri leta kasneje pa nezakonsko hčerko Johanno, a je dekletce po treh dneh umrlo. Istega leta se je Ivana Panek poročila z Josefom, Jožetom, Goltesom, rojenim 1872, ključavničarjem z Grabna 12. V zakonu so se jima rodili naslednji otroci: Frančiška, Fani, 1898, poročena Šenica, Generoz 1900, umrl star tri leta, Jožefa, Pepca 1902, Therezija, Rezka 1903, poročena Fischer, Ivan 1905, Pavel 1907, pater minorit, Joanne, Ivana, 1910, Marija Gabriela Minka 1913, poročena Vahen. Jožef Goltes je priznal tudi oba nezakonska otroka – Antona in Johanno. Otroci so bili pravi bratje in sestre kljub različnim priimkom.

Vrnimo se k hčerki Fani (Frančiški) Goltes in njeni življenjski zgodbi z vsemi lepimi stranmi ter neizmerno kalvarijo in trpljenjem. Lahko bi jo poimenovali z romantičnim naslovom: Ljubezenska zgodba bolničarke iz mekinjskega lazareta in Maistrovega borca. Kakorkoli to je zgodba dveh mladih ljudi, ki ju je vojna povezala v ljubezni in nikoli ločila.

Fani je bila rojena kot tretji otrok para Ivane in Jožefa in prvi otrok v njunem zakonu. Rodila se je v Mekinjah, kjer je takrat družina živela. Obiskovala je me-

Fani Goltes

Družina Goltes

Fani Goltes z bratom Tonetom Panekom, 1915. Tone v uniformi 2. gorskega strelskega polka, Fani v meščanski obleki – dirndlu.

ščansko šolo v Mekinjskem samostanu, ki so jo vodile uršulinke. Tu je dobila tudi osnovno znanje o negi bolnikov kot negovalka, bolničarka.

1910. sta starša kupila posest z dvema hišama na Grabnu 25, sedaj Medvedova 11 in 11a.

Družina se je preselila v novi dom. V hiši ob cesti so živeli starša Jožef in Ivana, najmlajši hčerki Ivana in Minka ter sin Ivan, kasneje tudi njegova družina. Ivanka je umrla kot šestletno dekletce. Druga hiša je bila namenjena hčerkam: sestram Fani, Rezki, Pepci. Brat Tone Panek je ostal v Mekinjah, kjer si je ustvaril družino na domačiji. Mlajši brat Pavle je vstopil v minoritski red in služboval v Celju, nato v frančiškanski baziliki v Krakovu na Poljskem, kjer je v 28. letu umrl.

Anton Šenica in Fani Goltes

Ob začetku prve svetovne vojne so v Mekinjskem samostanu odprli lazaret. Sedemnajstletna Fani Goltes, učenka uršulink, se je pridružila medicinskemu osebju kot negovalka, bolničarka. V lazaretu je delala do zaprtja. Tu se zgodbi ranjenega Maistrovega borca Antona Šenice in bolničarke Fani Goltes povežeta.

Po zaobljubi o skupnem življenju se žal nista mogla

Družinski hiši na Grabnu

uradno poročiti, ker je bil Anton državni uslužbenec nove Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev (kasneje Kraljevina Jugoslavija) in sta za zakon morala izpolnjevati posebne pogoje, ki so vključevali tudi doto in ostale eksistenčne pogoje. (Podobna zgodba kot pri generalu Maistru.) Žandarsko službo je opravljal na Gorenjskem, večinoma kot varnostnik kraljeve družine Aleksandra I. Karadžorđevića, zlasti takrat, ko je ta bivala v dvorcih na Bledu in ob Bohinjskem jezeru. Okrog leta 1927 je prevzel celotno oskrbo in varnost kraljevega dvorca[3] v Ribčevem Lazu ob Bohinjskem jezeru, nedaleč od cerkve sv. Janeza.

Ljubezen, ki je vzniknila v vojnem času, se je nadaljevala in leta 1926 je bila kronana s sinom Francijem.

Poročila sta se 23. 9. 1929 v Kamniku. Fani se je pridružila Antonu, se zaposlila na dvoru v Ribčevem Lazu kot skrbnica, gospodinja. Stanovala sta v hiši[4] pod kraljevim dvorcem. Oba sta se kot uslužbenca dvorca družila s člani kraljeve družine. Anton, ki je zaradi podobnosti s kraljem Aleksandrom I., oba je krasil izrazit izbočen nos (orlovski), nekajkrat celo nadomestil njegovo veličanstvo kot dvojnik. Kraljeva družina je pogosto uživala v lepotah Bohinjskega jezera. Kralj je bil strasten lovec, sinovi so taborili, osvajali vršace, posebno prestolonaslednik Peter, ribarili in pohodnikovali. Bohinj so resnično vzljubili. Anton je skrbel za varnost kraljeve družine in njihovih gostov. Fani je skrbela za njihovo ugodje. Leta 1934 je bil v atentatu v Marseillu ubit Aleksander I. Karadžorđević. Skrb za Kraljevino Jugoslavijo je do polnoletnosti prestolonaslednika Petra prevzel stric, knez Pavle Karadžorđević, kot regent Kraljevine Jugoslavije. Zakonca Šenica sta še naprej služila kraljevi družini. Tudi knez Pavle je pogosto obiskoval Slovenijo in Bohinj.

Za vestno delo je bil Anton večkrat odlikovan. Prejel je tri zlate in dve srebrni odlikovanji za hrabrost in vestno služenje kraljevemu dvoru. Prejel je tudi zlato kravatno iglo, ki mu jo je podaril princ George Kentski, stric kraljice Elizabete II. Angleške, ki je bil 7. 9. 1934 na obisku pri sorodnici kraljici Mariji in knezu Pavletu. Ob tem je princ George objavil zaroko s princeso Marino Grško. To je bila medijska atrakcija in velik dogodek za vse uslužbence dvorca ob Bohinjskem jezeru.

3 Vila je klavrno propadla leta 2014, čeprav je bila pod spomeniškim varstvom.

4 Po vojni poimenovana Zdravilišče Dom Staneta Žagarja, porušena 1963.

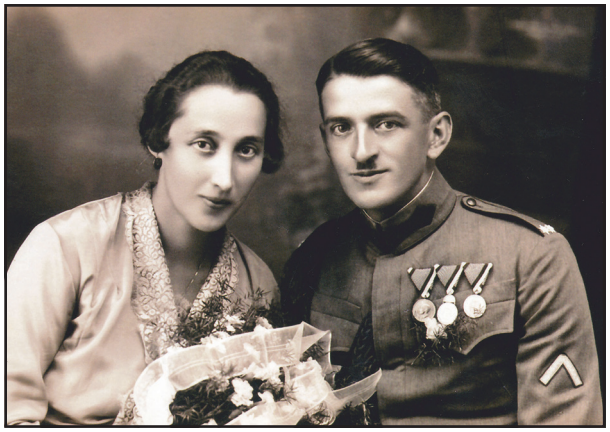

Poročna slika Antona in Fani Šenica

Kraljica Marija in kralj Aleksander Karadžordžević

Osebje kraljevega dvorca ob Bohinjskem jezeru, med njimi Anton in Fani

Zaroka princa Kentskega in princese Marine Grške

Anton kot varnostnik kraljeve družine Karadžordžević

Kravatna igla

Zlata kravatna igla nosi napis reda hlačne podveze z inicialko G in značilnim rekom v stari francoščini: »*Honi soit qui mal y pense*«, kar pomeni: »*Sram naj bo tistega, ki o tem slabo pomisli.*« Stavek je izrekel Edvard II. (1312–1377) na plesu s snaho Ivano Kentsko, ki ji je med plesom zdrsnila podveza z noge, kar je povzročilo zgražanje in posmeh prisotnih. Edvard II. je prestavil podvezo nase in ob tem izrekel omenjeni rek, ki je kasneje postal geslo za častna odlikovanja angleškega dvora z redom hlačne podveze.

Leta 1934 se jima je rodila še hčerka Antonija, Tončka. To je bilo najlepše obdobje njunega življenja. Harmonijo družinskega življenja je zrušila slutnja bližajoče se vojne. Anton in Fani sta govorila več jezikov, veliko brala, spremljala medijska poročila. Stiske krize v svetu so bile prehudo breme. Na rojstni dan v jutranjih urah 20. 9. 1940 je v Ribčevem Lazu prenehalo biti plemenito srce Antona Šenice. Umrl je zaradi infarkta.

Anton, Fani in Tončka Šenica

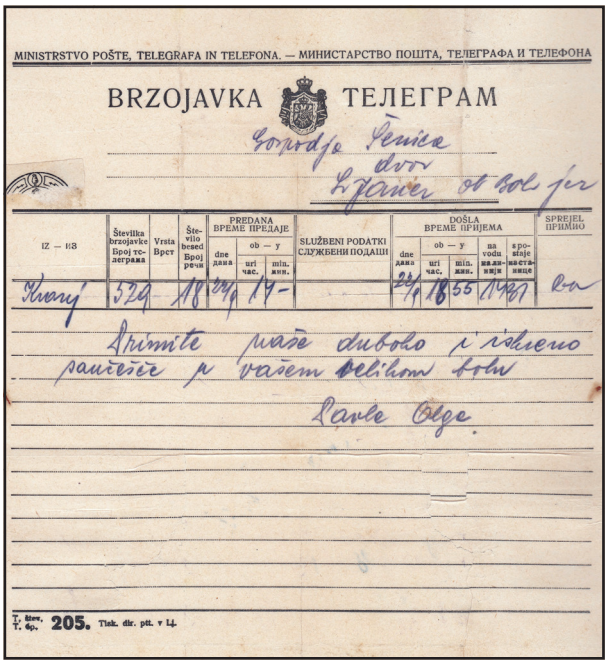

MINISTRSTVO POŠTE, TELEGRAFA IN TELEFONA. — МИНИСТАРСТВО ПОШТА, ТЕЛЕГРАФА И ТЕЛЕФОНА

BRZOJAVKA ТЕЛЕГРАМ

Gospodja Šenica
dvor
Ljubljana ob bol jer

IZ — ИЗ	Številka brzojavke Број телеграма	Vrsta Врст	Število besed Број речи	PREDANA ВРЕМЕ ПРЕДАЈЕ dne дана	ob — у uri час.	min. мин.	SLUŽBENI PODATKI СЛУЖБЕНИ ПОДАЦИ	DOŠLA ВРЕМЕ ПРИЈЕМА dne дана	ob — у uri час.	min. мин.	na vodu малници	s postaje настанице	SPREJEL ПРИМИО
Kranj	529		18	22/9	14	-		22/9	18	55	14	31	Ra

Primite naše duboko i iskreno saučešće u vašem velikom bolu

Pavle Olga

T. štev. T. бр. 205. Tisk. dir. ptt. v Lj.

Žalna brzojavka kneza Pavleta in kneginje Olge Karadžordžević

Pogrebni sprevod v Kamniku

Otroka Tončka in Franci Šenica

Izpolnil je 42 let. Fani ga je prepeljala v Kamnik. Pokopala ga je v svinčeni krsti na kamniških Žalah z vsemi vojaškimi in posvetnimi častmi.

Anton Šenica je nosilec spomenice in rdečega traku Legije koroških borcev, Maistrovih borcev. 8. 4. 1938 je prejel izkaznico Legije s serijsko številko 201. Posmrtno naj bi dobil še posebno odlikovanje kot Maistrov borec, kar pa sta preprečili druga svetovna vojna in prerana smrt.

Fani ga ni nikoli pozabila, ni ustvarila nove družine. Življenje ji ni prizaneslo, mnoge kalvarije so sledile. Z otrokoma je ostala v Kamniku. Živela je v hiši na Medvedovi 11a.

Umrla je 31. 12. 1983 v bolnišnici na Golniku.[5] Pokopana je na kamniških Žalah.

Po njeni smrti sem odkrila, da je pisala pisma mrtvemu možu in jih sproti uničevala. Zadnje je ostalo, zadnji spev ljubezni med Maistrovim borcem in bolničarko iz mekinjskega lazareta: *»Vse ure, ki sem jih prebila s teboj, se mi zdijo kot biserne jagode, sladke in bridke obenem. Srce žaluje za vsem, kar izgubi. Oh, dragi, predragi, kako bridka je ločitev ...«*

5 Po sinu Franciju ima vnukinjo Branko Šenica, po hčerki Antoniji vnukinji Slavko Bernik in mene, zapisovalko njune zgodbe, Antonijo Zvonko Šenica.

Meta Lah[1]
Podgorje 1, Kamnik
meta.lah@ff.uni-lj.si

Izvirni znanstveni članek

Klavdija Žvokelj Gabrijelčič in njen Krožek prijateljev Francije

V članku predstavljam kamniški Krožek prijateljev Francije – Cercle des amis de la France, ki je bil ustanovljen leta 1933 in je prenehal delovati z nemško zaplembo arhiva leta 1941. Orišem tudi življenje in delo ustanoviteljice Krožka Klavdije Žvokelj Gabrijelčič. Krožek prijateljev Francije je v osmih letih delovanja prirejal tečaje francoščine za vse stopnje, pa tudi različne družabne dogodke, ki so razgibali kamniško mestno življenje. Značilno zanj je bilo, da je združeval moške in ženske vseh starosti, izobrazbenih ravni in političnih prepričanj. Zavzetost ustanoviteljice ni ostala prezrta: francoske oblasti so ji že leta 1936 podelile pomembno francosko odlikovanje.
Ključne besede: Krožek prijateljev Francije, Cercle des amis de la France, Klavdija Žvokelj Gabrijelčič, Kamnik

In this article, I present the Kamnik Circle of Friends of France - Cercle des amis de la France, which was founded in 1933 and ceased to exist with the German confiscation of its archive in 1941. I also describe the life and work of the founder of the Circle, Klavdija Žvokelj Gabrijelčič. In its eight years of existence, the Circle of Friends of France organized French courses for all levels, as well as various social events that enlivened Kamnik's city life. It brought together men and women of all ages, educational levels and political beliefs. The commitment of the founder, Ms Žvokelj, was not overlooked, for the French authorities awarded her an important French decoration as early as 1936.
Key words: Circle of Friends of France, Cercle des amis de la France, Klavdija Žvokelj Gabrijelčič, Kamnik

Uvod

Namen članka je raziskati in orisati življenje in delo Klavdije Žvokelj Gabrijelčič, njeno vlogo pri kamniškem Krožku prijateljev Francije in delovanje tega krožka nasploh. Med Kamničani, tudi mlajšimi, še živi legenda o krožku, ki je bil večkrat omenjen v različnih virih, njegova vloga pa doslej ni bila podrobneje raziskana. Pri pisanju sem se opirala na doslej objavljene zapise o gospe Žvokelj in krožku, zelo pa mi je pomagalo tudi gradivo, ki mi ga je posodil gospod Janez Žvokelj. V pomoč so mi bili zlasti zapiski Klavdije Žvokelj Gabrijelčič o delovanju Krožka prijateljev Francije (v besedilu navedeni kot Zapiski KŽ) in dva njena zvezka; v enem so priprave za sestanke krožka, v drugem pa zabeležke o prebranih knjigah. S pomočjo zapiskov o delovanju krožka bom skušala osvetliti tudi pedagoško delo Klavdije Žvokelj.

1 Doktorica znanosti, izredna profesorica za didaktiko francoščine na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani.

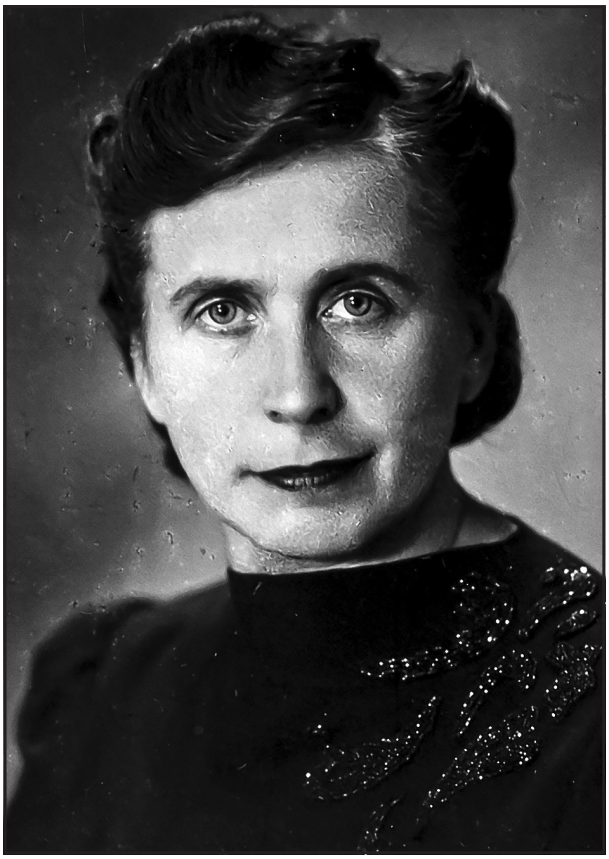

Portret Klavdije Žvokelj

Življenje in delo Klavdije Žvokelj Gabrijelčič

Klavdija Žvokelj Gabrijelčič se je rodila leta 1897 v Avčah pri Kanalu. V družini se je rodilo pet otrok, otroško dobo so preživeli trije, poleg Klavdije še brat Mirko in sestra Gabrijela – Jelka. Oče je umrl zelo mlad za pljučnico, ko je bila Klavdija Žvokelj stara komaj tri leta. V osnovno šolo je hodila najprej v Avče, nato v Gorico. Leta 1909 je začela obiskovati Ženski licej v Ljubljani in leta 1915 po šestem razredu maturirala z odličnim uspehom.

Zaradi prve svetovne vojne so bili Gabrijelčičevi razseljeni v zaledje, v Novo mesto, kjer so imeli sorodnike. Žvokljeva je želela postati zdravnica, za vpis na univerzo je potrebovala gimnazijsko maturo. V Novem mestu je s samimi fanti kot hospitantka obiskovala sedmi in osmi razred gimnazije in leta 1917 opravila maturo na 1. državni gimnaziji v Ljubljani. Po maturi se je vpisala na študij na Dunaj, najprej na medicino, po treh mesecih pa se je prepisala na študij francoščine in filozofije. Najprej je stanovala pri družini opernega pevca Julija Betetta. Pri Ivanu Prijatelju so se zbirali številni intelektualci, ki so živeli ali študirali na Dunaju. Znano je tudi, da sta z Anko Majerjev, kasneje poročeno Kansky, hodili v dunajski parlament poslušat takratne usodne debate ob Majniški deklaraciji (Zapiski Janeza Žvoklja). Na Dunaju je študirala tri semestre, spomladi leta 1919 pa se je s štipendijo vpisala na univerzo v Pragi, kjer je opravila še dodatnih 5 semestrov. Praških študijskih let se je rada spominjala, še zlasti srečanja z indijskim pesnikom, pisateljem in filozofom Tagorejem, ki je študentom bral svoja dela. Posebej jim je ugajala bengalščina, v kateri je recitiral nekaj pesmi (Frantar

1994a). Po študiju v Pragi je poleti 1921 odšla na trimesečni izpopolnjevalni tečaj v Francijo, v Grenoble. Tam je opravila izpite iz francoščine in prejela diplomo (Certificat d'études françaises). Iz diplome je razvidno, da je opravila dva pisna in tri ustne izpite: prevod besedila iz nemščine v francoščino, pisanje sestavka v francoščini, izpite iz glasnega branja, slovnične in literarne razlage besedila in konverzacije (diploma, last svojcev). Diploma ji je omogočila, da se je po povratku v domovino zaposlila na Mestnem liceju v Ljubljani, kjer je poučevala francoščino. Študij filozofije je želela zaključiti tudi na ljubljanski univerzi, vendar je profesor Veber zavrnil njeno klavzurno nalogo.

Prav v tem obdobju se je konec avgusta 1924 zgodil dogodek, ki je družino Gabrijelčič močno zaznamoval. V Avčah, kjer so obnovili med vojno porušeno hišo, je neuravnovešen moški ustrelil Klavdijino sestro Jelko, obstrelil njeno mamo, Klavdijo pa zgrešil. Takrat je Klavdija Žvokelj že poznala svojega bodočega moža dr. Dominika Žvoklja. Odločila sta se za poroko, odvetnik Žvokelj je dobil izpraznjeno mesto v Kamniku, kamor se je par preselil po poroki leta 1925. Zaradi moževega svobodnega poklica se je morala Klavdija Žvokelj odpovedati poučevanju, sta pa njena pedagoška žilica in ljubezen do francoščine nekaj let kasneje pripeljali do ustanovitve francoskega krožka, o katerem več v nadaljevanju.

Klavdija Žvokelj je med drugo svetovno vojno, po moževi aretaciji, z družino preživela štiri leta v Ljubljani in z inštrukcijami iz italijanščine in francoščine družini pomagala preživeti. Po vojni se je vrnila v Kamnik, ker pa za obnovo Krožka prijateljev Francije ni bilo več možnosti, se je umaknila. Po moževi smrti in prodaji hiše na Grabnu se je preselila v Ljubljano, kjer je živela z otroki in vnuki, radi pa so jo obiskovali tudi številni Kamničani. V visoki starosti je umrla leta 1994.

Danes si težko predstavljamo, kako vztrajno in pogumno je moralo biti dekle v začetku 20. stoletja, da je, komaj dvanajstletno, odšlo na šolanje v Ljubljano, nato s samimi fanti končalo gimnazijo in se vpisalo na študij v tujini. Žvokljeva ni odšla le na bližnji Dunaj, pač pa kasneje tudi v Prago in Grenoble; zamenjala je torej tri različna družbena in jezikovna okolja. V Kamniku se je dobro vživela, verjetno tudi zato, ker sta bila oba z možem navdušena planinca. Zato ne preseneča niti podatek, da je menda prav Klavdija Žvokelj prva Slovenka, ki je leta 1923 smučala na Triglavskem ledeniku (Frantar 1994a).

Francoski krožki na slovenskem ozemlju in kamniški Krožek prijateljev Francije

V Imeniku krožkov prijateljev Francije (Annuaire des cercles des amis de la France 1940) je za ljubljansko okrožje (Circonscription de Ljubljana) navedenih osem krožkov v naslednjih mestih: Celje, Jesenice, Kamnik, Kranj, Maribor, Murska Sobota, Novo mesto, Ptuj. Posebej je navedena tudi Alliance française, ki ji je priključenih okrog 20 krožkov. V Ljubljani je od leta 1921 deloval Francoski inštitut (Vodopivec 2013).

Stvarni podatki o krožkih so v Imeniku uvedeni s kratkim uvodom o Sloveniji: *»Slovenija (Dravska banovina) je pokrajina, ki ji posebno intelektualno vrednost – ne glede na majhnost njenega ozemlja – daje visoka kulturna raven njenega prebivalstva, celo kmečkega, ki se zaveda pomembnosti tradicije in svojega jezika. Že pred svetovno vojno in zlasti po letu 1918 so se tu ustanovili krožki prijateljev Francije. Ni šlo za muho enodnevnico in odkritje spomenika Ilirskim provincam, ki ima vklesane verze slovenskih pesnikov, leta 1929, priča o tem, da navezanost na Francijo vztraja.«* (*Annuaire des cercles* 1940: 60)[2]

Krožki so delovali pod okriljem Francoskega inštituta, ki ga *»je finansirala francoska vlada, v njegov delokrog pa naj bi spadala vsa jugoslovanska Slovenija (v tridesetih letih Dravska banovina). Inštitut je tako spodbujal in podpiral dejavnost francoskih krožkov, ki so delovali v raznih slovenskih krajih (v Mariboru, Celju, Novem mestu, Kranju, Škofji Loki, Kamniku, na Ptuju in na Jesenicah – zadnja dva sta bila dejavna le nekaj let).«* (Vodopivec 2013: 25)

Po podatkih Imenika je bil kamniški Krožek prijateljev Francije (s francoskim imenom Cercle des Amis de la France) ustanovljen 6. junija 1933 in je imel leta 1940 39 članov[3] (*Annuaire des cercles* 1940: 62). Člani odbora krožka so bili naslednji – pri vsakem od prejemnikov odlikovanj sta navedeni še vrsta in stopnja odlikovanja:

- predsednica Klavdija Žvokelj, profesorica (Officier d'Académie),
- podpredsednik Fran Vidic, svetnik na sodišču (Couronne Yougoslave, IVe cl.),
- tajnica: Armela Vremšak, učiteljica,
- blagajničarka: Minka Polak[4], uslužbenka,
- knjižničarka Agneza Kosar, učiteljica v pokoju (Ordre de St Sava, Ve cl.).

Člani odbora:

- Marica Rupnik, učiteljica v pokoju (Ordre de St Sava, Ve cl.),
- Dionizij Maraž, okrajni glavar (Ordre de St Sava, IIe cl.),
- Dominik Žvokelj, advokat.

Klavdija Žvokelj se v svojih zapiskih spominja, da je že v začetku šolskega leta 1932/33 k njej prišel profesor Prezelj in ji predlagal, da bi, kot je predlagal lektor z ljubljanske univerze Jean Lacroix[5], v Kamniku ustanovili francoski krožek. Žvokljeva je že prej imela *»nekakšen bralni francoski krožek«* (Zapiski KŽ), do

2 Vsi prevodi iz francoščine so delo avtorice članka.

3 Neuradno okoli 50.

4 V svojih zapiskih Klavdija Žvokelj njen priimek zapisuje kot Pollak.

5 Jean-Yves Lacroix je kot mlad diplomant prišel v Slovenijo leta 1932. Po njegovi zaslugi je postal Francoski inštitut (ustanovljen leta 1921) *»najpomembnejša tuja kulturna institucija Dravske banovine.«* Po vojni je moral leta 1947 Slovenijo zapustiti, saj mu nove oblasti niso bile naklonjene: *»Klical in obiskoval je medvojne in povojne prijatelje in znance, med katerimi so se nekateri leta 1945 povzpeli v sam vrh nove slovenske politične elite, se bolj ali manj glasno spraševal o vzrokih za zanj nepričakovano in težko razumljivo, vendar vse bolj očitno nenaklonjenost slovenskih oblasti, ki ga niso niti z besedo obvestile o tem, kaj so mu zamerile, in prizadeto zavračal govorice, da so 'kompetentni ljudje' v slovenskem političnem vrhu izgubili zaupanje vanj zaradi 'vohunjenja' in nekorektnega prevajanja slovenskega gradiva v zvezi s slovenskimi mejnimi zahtevami proti Italiji.«* (Vodopivec 2013: 13–14)

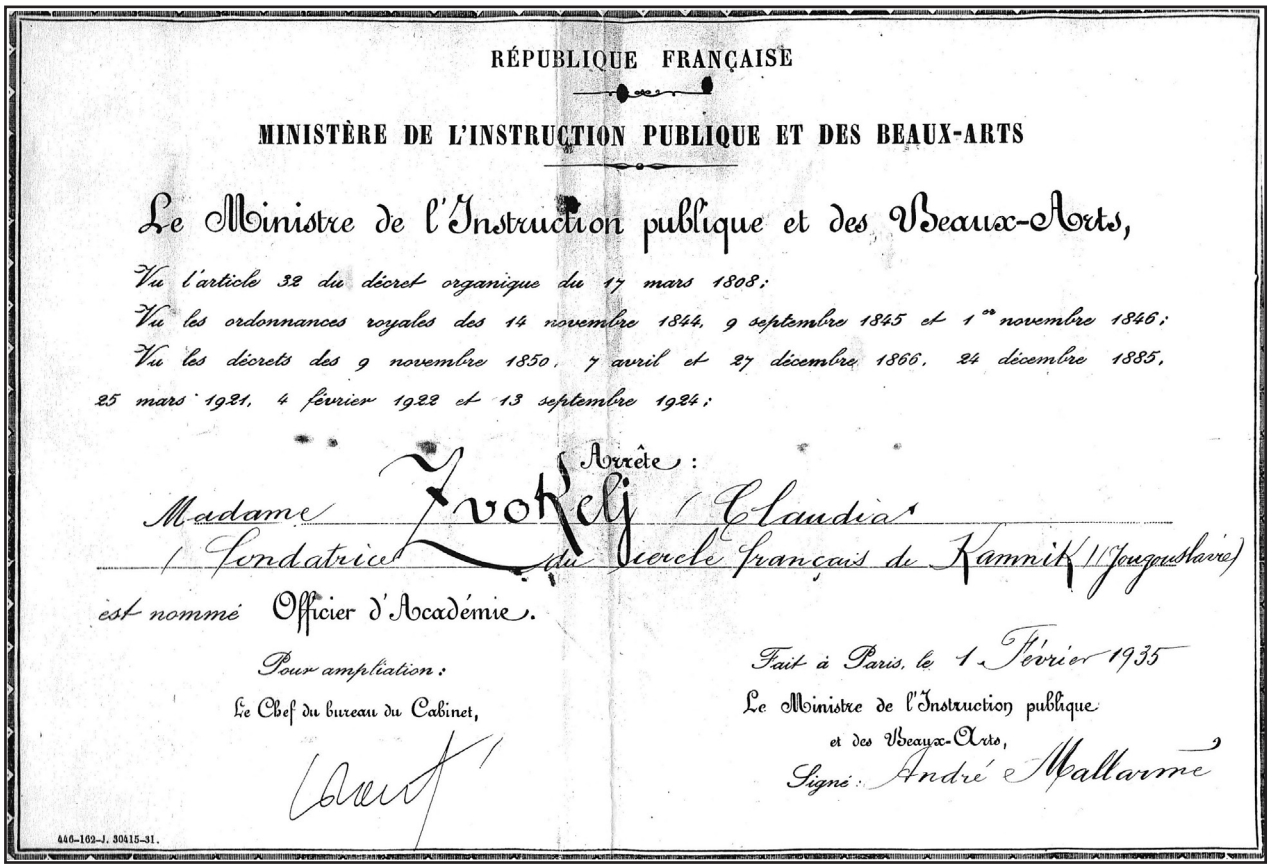

RÉPUBLIQUE FRANÇAISE

MINISTÈRE DE L'INSTRUCTION PUBLIQUE ET DES BEAUX-ARTS

Le Ministre de l'Instruction publique et des Beaux-Arts,

Vu l'article 32 du décret organique du 17 mars 1808;
Vu les ordonnances royales des 14 novembre 1844, 9 septembre 1845 et 1er novembre 1846;
Vu les décrets des 9 novembre 1850, 7 avril et 27 décembre 1866, 24 décembre 1885, 25 mars 1921, 4 février 1922 et 13 septembre 1924;

Arrête :

Madame Žvokelj (Claudia)
(Fondatrice du Cercle français de Kamnik (Yougoslavie))

est nommé Officier d'Académie.

Pour ampliation :
Le Chef du bureau du Cabinet,

Fait à Paris, le 1 Février 1935
Le Ministre de l'Instruction publique
et des Beaux-Arts,
Signé : André Mallarme

446-102-J. 30415-31.

Odlikovanje

ustanovitve Krožka prijateljev Francije pa je bila na začetku skeptična. Nagovoril jo je mož: *»toda moj mož je trdil, da je Kamnik tako kulturno 'pognojen', da bomo uspeli in da on prevzame vso organizacijo, kar je z vso vnemo opravljal do konca.«* (Zapiski KŽ) Novembra 1932 so pripravili prvo predavanje – predaval je že prej omenjeni Jean Lacroix – ki je bilo nepričakovano dobro obiskano. Krožek prijateljev Francije je bil tako ustanovljen 1. januarja 1933, uradno legaliziran pa 6. junija 1933. V začetnem obdobju je pri ustanavljanju zavzeto pomagal profesor Ivan Zika.

Kot navaja Marija Ftičar (Klobčar), je bilo *»društev, ki so nastala okrog leta 1930, torej v času gospodarske krize, v Kamniku malo, to so bila večinoma dobrodelna društva ali pa tista z občinsko podporo.«* (Ftičar 1983: 53–54). *»Krožek prijateljev Francije je združeval kamniško inteligenco, ki s samo gospodarsko krizo ni bila neposredno prizadeta, pa tudi dijake in študente, ki so se med študijem srečevali s francoskim jezikom.«* (Prav tam: 54).

Društvo je imelo lokal najprej na Šutni, nato pa v Kamniškem domu na Glavnem trgu. Sobo jim je za nizko najemnino prepustilo Cecilijansko društvo, opremo pa so zbrali sami člani (Zapiski KŽ).

Od samega začetka so imeli tečaje za učenje francoščine na različnih stopnjah, ki jih je kasneje v glavnem vodila Ela Vremšak, ob torkih zvečer pa sestanke – nekakšen konverzacijski tečaj – ki jih je vodila Klavdija Žvokelj. Uvodni del teh srečanj je pripravljala sama na različne teme: literarne, zgodovinske, umetnostne, potopisne in druge. Vzporedno so imeli tudi druge tečaje, na primer začetni tečaj za študente in počitniške tečaje za srednješolce. Žvokljeva dodaja, da je sama vodila tudi *»nepozaben tečaj za upokojene učiteljice«* (Zapiski KŽ).

Krožek je deloval s skromnimi finančnimi sredstvi: *»Članarina je bila zelo nizka, a ker so člani opravljali vse ali skoraj vse brezplačno, se nam je izteklo. Od Francoskega inštituta v Ljubljani nismo dobivali nobene denarne podpore, le časopise in revije smo dobivali brezplačno in redno in opremili so nam lepo knjižnico. Ponudili so tudi tajnici počitniško štipendijo v Francijo, žal je takrat iz osebnih razlogov ni mogla izkoristiti.«* (Zapiski KŽ)

V Krožku so skrbeli, da so imeli člani dostop do različnih gradiv in so bili čim bolj v stiku s francoščino: *»Na mizi so bili stalno sveži francoski časopisi in revije, ko so jih člani jemali s seboj, ter kartoteka knjižnice, da so si lahko izposojali knjige. Občasno smo pripravili tudi tako zvani 'petit thé' – čajanko, vedno takrat, ko je bil tuj predavatelj. Hišnica nam je pripravila samovar, člani so pa redno prinesli s sabo skodelice sami – kasneje smo jih le kupili dva ducata, radi 'zamudnikov'. Pecivo je pripravila Nada Debevčeva.«* (Zapiski KŽ)

Krožek je redno pripravljal tudi predavanja in proslave. Poleg članov krožka (o tem nekaj več v nadaljevanju) so bili med predavatelji tudi vabljeni gostje, Slovenci in Francozi. Predavala sta, na primer, romanista Stanko Leben in Vida Šturm; Leben v šolskem letu 1934/35 o Baudelairu, Šturmova pa je predavala kar petkrat v obdobju od 1934 do 1938 (Alphonse Daudet, Causeries sur Paris, Stendhal, Henri de Montherlant, Prešernov večer – predavanje o francoski romantiki in romantiki ostalih narodov v Prešernovem času). Predavala je tudi arhitektka Duša Šantel, ki je predstavila Versailles. Od Francozov že omenjeni

S slavnostne akademije ob podelitvi odlikovanja

Jean-Yves Lacroix, ki je novembra 1932 izvedel »propagandno« predavanje, leta 1936 pa je v kinodvorani govoril o francoskih Alpah. Sidonie Jeras[6] je predavala šestkrat, predvsem o kulturno-civilizacijskih temah, npr. o francoskem kmetu, francoskih pesmih, cerkvah v Franciji (zapiski KŽ).

Najpomembnejši dogodek za Krožek prijateljev Francije in Kamnik nasploh je bila slavnostna akademija, ki jo je krožek organiziral ob obisku konzula Gabriela Remeranda s soprogo 29. maja 1935. Konzul je prišel v Kamnik, da bi ustanoviteljici Krožka gospe Žvokelj izročil francosko odlikovanje Akademskih palm – Palmes académiques, red Officier d'académie, ki so ji ga podelili 1. februarja 1935.

Organizacijo za slavnostno akademijo je prevzel Alfonz Skala s pomočniki, vodil pa jo je podpredsednik Krožka Fran Vidic. V Kamnik je prispel francoski konzul Gabriel Remerand s soprogo in predstavnikom Francoskega inštituta Borisom Jakličem, ki je nadomeščal odsotnega Jeana Lacroixa. Žvokljeva zapiše: *»Čitalnica je dala brezplačno na razpolago vse svoje prostore z odrom v prvem nadstropju. Konzul si je popoldan ogledal naše lokale s knjižnico, obiskal Sadnikarjev muzej in se ustavil pri nas na čaju. Dvorana je bila nabito polna.«* (Zapiski KŽ)

Člani krožka so za akademijo pripravili spored: najprej so peli in recitirali otroci, nastopil je glasbeni trio, zaključili pa so z dvema igricama. Konzul je imel nagovor, nato je odlikoval gospo Žvokelj. Ta v svojem zapisu pravi: *»Po čaju je konzul odšel, mi pa smo zaplesali.«* (Zapiski KŽ)

Dogodek je bil zelo odmeven, o njem sta objavila zapisa tako *Jutro* kot *Slovenec*. V *Slovencu* (*Slovenec* 1935: 5) so zapisali: *»Že dalj časa se je šepetalo v Kamniku, da obišče naše mesto francoski konzul v Ljubljani, g. Gabriel Remerand. Pretekli teden se je res pripeljal v spremljavi g. prof. Jakliča. /.../ Zvečer je francoski krožek priredil intimni večer za člane in po njih vpeljane goste. Uvodoma je pozdravila zbrane goste predsednica krožka, ga. prof. Gabrijelčič-Žvokljeva. Za njo je stopil na okusno prirejen oder g. konzul, ki je dejal med drugim, da je ga. profesorica kot nalašč preseljena v Kamnik, ki tako sliči francoskemu Grenoblu, kjer je študirala in se navzela toliko ljubezni do francoskega jezika in naroda. In to ljubezen goji še nadalje. Omenjal je njeno delo in požrtvovalnost na polju francosko-jugoslovanskega prijateljstva in zbliževanja. Nato ji je podelil visoko odlikovanje 'Palmes Académiques'. Vsi navzoči so zapeli francosko in jugoslovansko himno. Žvokljev Janezek in Vremšakov Samo, ki je prinesel krasen šopek rdečih nageljnov, sta pa zapela 'Au clair de la lune'. Ogromen aplavz je nagradil oba. Recitacija 'La France est belle' je vse zbrane prav močno razgibala, saj je bila jezikovno brezhibno podana, kot bi jo recitiral rojen Francoz.«* V članku nato opišejo še nadaljevanje prireditve in sklenejo: *»Zanimivo je na-*

6 *»Sidonie Jeras, rojena Guinot v Franciji in poročena z Josipom Jerasom, je na univerzi v Bristolu diplomirala iz angleščine. V Slovenijo se je preselila l. 1919. Tu je najprej učila angleščino, španščino in francoščino, l. 1921 tudi organizirala tečaje po metodi Berlitz, delovala v Društvu Jugoslavija-Francija ter v okviru Francoskega instituta. Nato je na francoskem konzulatu postala referentka za tisk (1934–40). Po drugi svetovni vojni je učila na Visoki pedagoški šoli, dokler ni postala honorarna lektorica za francoski jezik na Filozofski fakulteti v Ljubljani. Delovala je tudi kot tolmačica na meddržavnih političnih srečanjih.«* (Klinar 2008: 17)

dalje tudi to, da ni bila prireditev le za inteligenco, temveč tudi za priproste; vsaj sta sodelovali tudi dve družini izseljencev, Iskrova in Poljanškova. Najbrže, da še v ljubljanskem gledališču ni bilo nikdar toliko pristnosti, kot je bilo na tej predstavi – predmeti in oprava – vse izbrano in pristno.«

V nadaljevanju članka se avtor posveti še opisu delovanja krožka: »*Člani se redno zbirajo dvakrat tedensko v krožkovih prostorih v Kamniškem domu. Do sedaj so bili tečaji za konverzacijo za začetnike. Lansko leto v počitnicah je krožek organiziral kurz za gimnazijce, ki je izredno lepo uspel. Ta kurz se bo letos nadaljeval. V prihodnjih jesenskih mesecih namerava krožek pridobiti šolsko in predšolsko mladino in ji nuditi možnost učiti se francoskega jezika pod takimi pogoji, da bo najrevnejši otrok lahko posečal pouk. Poudarjamo pa, da krožek ne uporablja šolskega sistema ter je ta pouk celota zase. Dosedanji uspehi pri nekaterih otrokih so pokazali, da je ta način učenja francoskega jezika mnogo lažji in uspešnejši. Vsaj imamo v Kamniku nekaj otrok, ki še ne hodijo v šolo, pa že znajo francosko.«*

Prenehanje delovanja Krožka prijateljev Francije

Krožek je prenehal delovati prve dni maja 1941. Žvokljeva zapiše, da se natančnega datuma ne spomni, »*vendar je veljalo, da je to prva nemška zaplemba v Kamniku. Dva motorista sta pristala pred Kamniškim domom, kjer je bil naš lokal. Izgubljena je bila tudi vsa naša bogata knjižnica, saj še čajnim skodelicam niso prizanesli.*« (Zapiski KŽ) Dodaja še, da je bil morda razlog za tako burno reakcijo Nemcev to, da je bila protinemška propaganda takrat na višku, tudi v krožku. Tik pred vojno je izšla knjiga Hermanna Rauschninga *Hitler m'a dit*, v krožku so dobili »*mislim, da 6 komadov*«. Kasneje še dodaja: »*Protihitlerska propaganda je bila pri nas na višku, zato so lahko pobesneli Nemci, ki so našli na naših mizah toliko Hitlerjevih karikatur. Verjetno je bil tudi to povod, da so aretirali mojega moža kot predsednika krožka (bila sem jaz) prav prvega Kamničana.*« (Zapiski KŽ) Rauschningovo knjigo omenja tudi Vodopivec, ki navaja pedagoginjo in predvojno komunistko Angelo Vode: »*Vodetova je posebej poudarila, da je 'frankofilska propaganda v Sloveniji' v tridesetih letih 'sovpadala s protifašistično' in je bilo zato tudi 'propagandno delo' Francoskega inštituta in francoskih krožkov v Dravski banovini 'protihitlerjansko' in 'protifašistično'. Francoski inštitut naj bi tako med člani francoskih krožkov neposredno pred drugo svetovno vojno razširjal knjigo leta 1936 v Švico prebeglega nacističnega politika Hermanna Rauschninga 'Pogovori s Hitlerjem', ki je postala po objavi leta 1939 prava protinacistična uspešnica.*« (Vodopivec 2013: 26).

V zvezi z nemško zaplembo vsega gradiva krožka Žvokljeva omenja še anekdoto, ki priča o tem, kakšen trn v peti je bil krožek novi nemški oblasti: »*Ob koncu bom povedala še anekdoto, ki je resnična, po vojni mi jo je povedala gospa Debevčeva: 'Ko smo morali v začetku nemške okupacije tudi vsi gostinci na poziv v čitalnico, je nemški govornik, ki se je hvalil tudi kot zaščitnik delavcev, na koncu rekel: Schluss mit ... Schluss mit ... Schluss auch mit französischem Cercle wo Samt und Seide rauschte*[7]*. Vsi navzoči Kamničani smo se namuzano zasmejali.'*« (Zapiski KŽ) To anekdoto omenja tudi Frantar (1994a).

Po vojni za delovanje krožka ni bilo več možnosti, čeprav je kamniški krožek za to zaprosil: »*Za oživitev francoskih krožkov, ki so delovali pred vojno, si v konzulatu in Francoskem inštitutu po vojni niso opazneje prizadevali, za obnovitev dela pa sta slovenske oblasti zaprosila le dva predvojna krožka: že leta 1946 krožek v Kamniku in pozneje še krožek v Mariboru. Povojne oblasti obnavljanju francoskih krožkov niso bile naklonjene.*« (Vodopivec 2013: 53)

Krožek je imel bogato knjižnico, za katero je bilo Žvokljevi najbolj žal: »*Najtežje mi je, da knjig nismo rešili, dasi moram priznati, da mi je blagajničarka Minka Pollak že prej svetovala, da si knjige osebno porazdelimo, češ, saj jih bomo vrnili. Številke točne ne morem povedati, imeli smo pa zelo lepo zbirko ne samo raznih literarnih del, temveč tudi zgodovinska in še marsikaj. Légation française v Beogradu je brezplačno razmeroma kar hitro poslala po Inštitutu, kar smo želeli. Ker nismo hitro prišli do potrebnih zemljevidov, nam jih je privatno, ob priliki službenega potovanja, prinesel član Vilko Fajdiga. Kar lepo število vseh francoskih provinc, ki so bili potem obešeni na steni. Tudi kartoteka je bila na mizi.*« (Zapiski KŽ)

Za Krožek prijateljev Francije je bila značilna povezovalna funkcija. Združeval je različno misleče Kamničane (Klobčar 1998: 241), moške in ženske, člane vseh starosti, ki so se med seboj razumeli: »*Večkrat je bilo slišati, naj bi se tudi v drugih društvih člani razumeli tako, kot se razumejo v Francoskem krožku.*« (Ftičar Klobčar 1983: 54).

Metoda dela Klavdije Gabrijelčič Žvokelj

Kljub temu, da so leta 1941 Nemci zasegli ves arhiv kamniškega krožka, je Klavdija Žvokelj uspela ohraniti dva trdo vezana zvezka: v enem je natančno popisana vsebina dela francoskega krožka, v drugem pa so zabeležke o prebranih knjigah. Iz prvega zvezka je po vojni v svojem zapisu uspela zelo natančno rekonstruirati delo članov krožka.

V začetku 20. stoletja, natačneje z Ministrskim odlokom leta 1901, se je v Franciji začela uporabljati tako imenovana direktna metoda poučevanja, ki je nasledila slovnično-prevajalno metodo. Značilno za direktno metodo je, da učitelj v razredu ne uporablja materinščine. Poučuje se vsakdanje besedišče, slovnica se obravnava induktivno in implicitno (od primera k pravilu in brez rabe metajezika), poudarek je na slušnem razumevanju in ustnem sporočanju ter na pravilni izgovorjavi. Kot pravita Cuq in Gruca (2002: 236), se je direktna metoda hitro spremenila v mešano – pol direktno, pol slovnično-prevajalno metodo.

Čeprav se je o didaktiki francoščine začelo govoriti več kot pol stoletja zatem, še kasneje pa o avtentičnosti pouka, je iz priprav Klavdije Žvokelj razvidno, da je skušala pouk francoščine narediti čim bolj pristen in

7 Konec ... konec ... konec tudi s francoskim krožkom, kjer sta šumela žamet in svila.

Platnice zvezka Klavdije Žvokelj

primeren za vse starostne skupine. V zvezek je zapisala: *»Il faut apprendre la grammaire par la langue et non la langue par la grammaire.«*[8] Pouk je bil osredotočen na učence: *»Ker je bilo znanje francoščine radi pestrosti članov tako različno, sem morala biti zelo prilagodljiva: kratko slovnično opozorilo, lažji literarni sestavek, etc. V glavnem pa smo vpeljali aktivnost članov. Sami so pripovedovali potopisne ali drugačne dogodivščine, predvsem pa so nastopali v kratkih dialogih, ki so zelo popestrili naše sestanke.«* (Zapiski KŽ) O osredotočanju na učenca in ozaveščanju se je v tujejezikovni didaktiki začelo govoriti proti koncu dvajsetega stoletja. Lahko bi torej rekli, da je imela Klavdija Žvokelj naraven dar za poučevanje, saj je uporabljala tehnike in metode, ki so bile v tujejezikovno didaktiko vpeljane mnogo kasneje.

Leta 1933/34 je bilo tako prvo srečanje namenjeno poročilu *»gdč. Poropat o njenem enomesečnem bivanju v Franciji«*. Tema drugega srečanja je bil francoski šolski sistem. Žvokljeva je vse besede, ki bi slovenskim učencem lahko povzročale težave, posebej označila; tako sta na primer debelo podčrtana člena pri besedah les mathématiques (v slovenščini v ednini: matematika) in le diplôme (v slovenščini ženskega spola: diploma). V zvezku so tudi krajši nareki, ki jih je uporabila pri pouku, pa tudi različne zanimivosti, pri temi o šolskem sistemu na primer zaznamek, da pisatelj Anatole France ni uspel maturirati.

V drugem zvezku so zapiski o prebranih knjigah, ne le francoskih, tudi nemških in nekaterih v slovenščini. Žvokljevo spoznamo kot strastno in natančno bralko. V zvezku je več kot 150 naslovov del; pri nekaterih si je naredila krajše zapiske o vsebini, ponekod je dodala tudi svoje mnenje. Tako je pri omembi obširnega cikla romanov *Les Thibault*, katerega avtor je Roger Martin du Gard, napisala: *»Prebrala vse.«* Zadnji zapis je iz leta 1982: *»Anatolij Kuznecov: Babji jar. Okupacija Kijeva. (dober, a strašno).«* V zvezku so tudi izrezki iz časopisov, iz katerih je razbrati, da je Žvokljeva redno sledila tako novostim na področju novih knjig (v slovenskih in francoskih časopisih) kakor tudi drugim aktualnim dogodkom. Zanimiv je tudi listek z zapisi o Parizu in Mont Saint Michelu; morda je komu svetovala, kaj naj si ogleda med bivanjem v Franciji, ali pa je celo pripravljala izlet: *»Musée des Arts modernes, razstava retrospekt. francoske umetnosti. Mont St. Michel – z vlakom Gare Montparnasse, vožnja ca 70 frs, ena smer. Proga Paris – Granville. Poslaništvo: 16 okraj.«* Shranila je tudi sporočilo, v katerem jo nekdo prosi pomoči za drugo osebo: *»Prosim Klaudija ne uznemiri se če ti nekaj v pomisel dajem.«* Kaže, da so bili člani krožka med seboj zelo povezani in so si tudi sicer znali pomagati.

Zaključek

Krožek prijateljev Francije je kljub svojemu razmeroma kratkemu delovanju (1933–1941) nedvomno zelo zaznamoval zgodovino Kamnika in njegovih prebivalcev. Za to je v prvi vrsti zaslužna njegova predsednica Klavdija Žvokelj, za katero je Cene Matičič ob njeni smrti zapisal – v francoščini: *»Elle avait une modeste mais sacrée personnalité.«*[9] Poleg nje so k uspehu krožka pripomogli tudi člani odbora in sploh vsi, ki so v krožku delovali. Iz zapiskov gospe Žvokelj je razvidno, da so bili to ljudje različnih starosti in družbenih slojev, ki se med seboj niso delili glede na politična ali druga prepričanja, pač pa so znali sobivati na način, ki je vsem prinesel največ veselja in koristi. Matičič je še zapisal, v francoščini: *»Bili smo vseh starosti, od najstarejšega, častnika ruske armade, ki je govoril literarno in brezhibno francoščino, do mene, najmlajšega, osemnajstletnika, z zelo omejenim besednim zakladom, slabo izgovorjavo, ki sem se izgubljal v prazno in delal koš nepotrebnih slovničnih napak«*. (Zapis Ceneta Matičiča).

Zanimivo je, da v virih prav nikjer ne zasledimo pomislekov, da je francoščina neuporaben ali težak jezik, kar sta glavna stereotipa, ki francoščino spremljata danes (Lah 2020, 2021). V francoskem krožku so očitno znali motivirati in privabiti ljudi ter narediti učenje francoščine zanimivo, zato zgodba o krožku navdihuje in živi še danes.

8 *»Treba se je učiti slovnico preko jezika in ne jezika preko slovnice.«*

9 Bila je skromna, a močna osebnost.

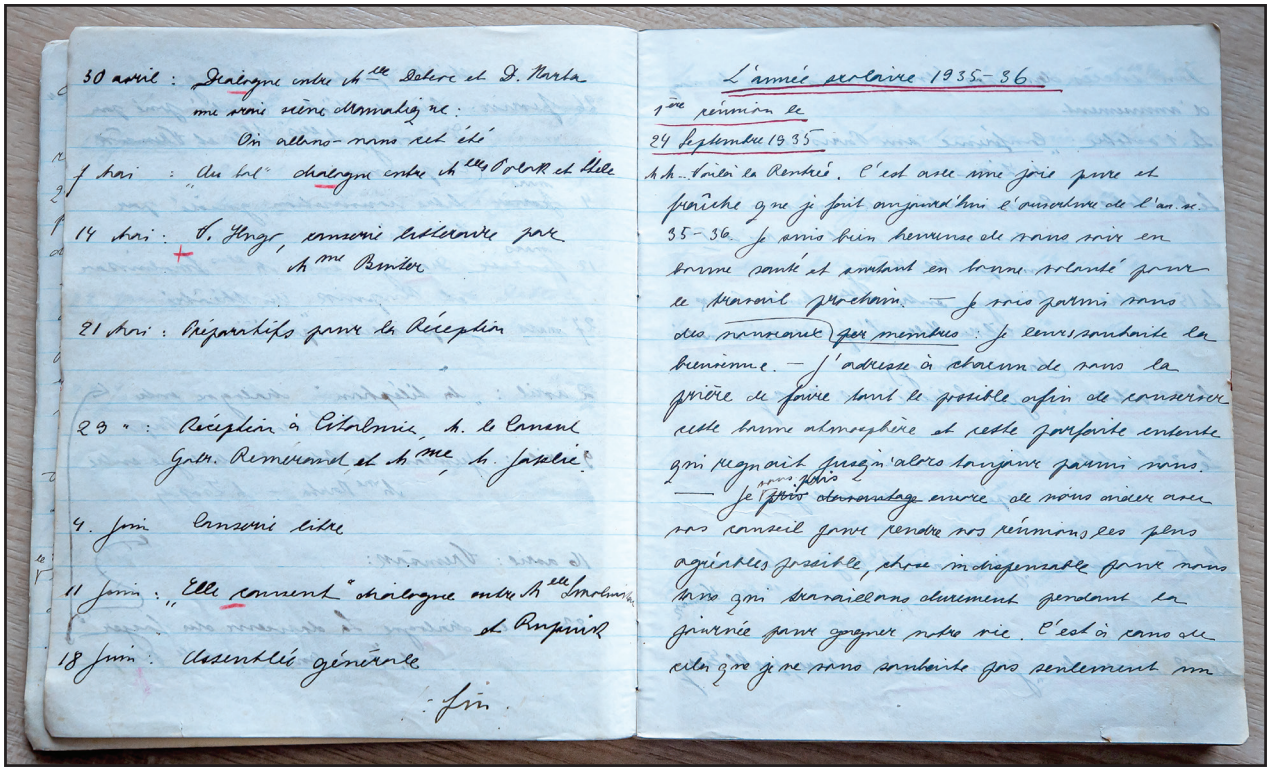

Stran iz zvezka s pripravami

VIRI

Pogovor z Janezom Žvokljem, posnet 13. septembra 2021 v Kamniku.

Rokopisni viri

Zapis Ceneta Matičiča: A la mémoire de madame Klavdija Žvokelj.

Zapiski Klavdije Žvokelj Gabrijelčič: Kronika krožka prijateljev Francije, od 6. junija 1933 do maja 1941 (10 strani).

Zapiski Janeza Žvoklja o življenju Klavdije Žvokelj Gabrijelčič.

Zvezek Klavdije Žvokelj Gabrijelčič s pripravami na ure francoščine (lastnina družine Žvokelj).

Zvezek Klavdije Žvokelj Gabrijelčič – zapiski o prebranem (lastnina družine Žvokelj).

Literatura

Annuaire des cercles des amis de la France, des associations franco-yougoslaves et des établissements français d'enseignement en Yougoslavie, 1940. Saint-Amand: R. Bussiere.

Jean-Pierre CUQ in Isabelle GRUCA, 2002: *Cours de didactique du français langue étrangere et seconde*. Grenoble: PUG.

Marjanca FTIČAR (KLOBČAR), 1983: *Društva in prireditve v Kamniku,* 1914–1941. Kamnik: Kulturni center Kamnik.

Marjeta KLINAR, 2008: *Sodobna slovensko-francoska književna izmenjava*, neobjavljeno magistrsko delo. Dostopno na: https://slov.si/dipl/klinar_marjeta.pdf (dostop 30. 11. 2021).

Marija KLOBČAR, 1998: *Kamničani*. Ljubljana: ZRC SAZU, Založba ZRC.

Meta LAH, 2020. Le français en Slovénie : mythes du passé et présent désenchanté. V: DJORDJEVIC LÉONARD, Ksenija (ur.), KOSTOV, Jovan (ur.): *Enseignement/apprentissage du français dans les Balkans : points de vue et études de cas*, (LEM, Sezione 8, Didattica delle lingue moderne, 15). 1ere éd. Roma: Aracne. 171–185.

Meta LAH, 2021: Problematika poučevanja francoščine v slovenskih osnovnih šolah. V: *Sodobna pedagogika,* letnik 72, številka 4, str. 108–123.

Peter VODOPIVEC, 2013: *Francoski inštitut v Ljubljani 1921–1947.* Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino.

Časopisni viri

Francosko odlikovanje v Kamniku. V: *Slovenec* (4. 6. 1935), str. 5 (na dlib.si).

Klavdija Žvokelj Gabrijelčič, Kamniško-komendski biografski leksikon, Dostopno na: https://www.leksikon.si/Oseba/Osebald/899n (dostop 15. 11. 2021).

Svetozar FRANTAR, 1994a: *V spomin prof. Klavdiji Žvokelj Gabrijelčič.* V: *Kamniški občan*, leto 33, št. 4 (24. 2. 1994), str. 11 (na dlib.si).

Svetozar FRANTAR, 1994b: *Francoski krožek v Kamniku – pred 60. leti.* V: *Kamniški občan,* leto 33, št. 10 (26. 5. 1994), str. 8 (na dlib.si).

Foto: Dušan Letnar

Marko Košir[1]
Trg Dušana Kvedra 3, Maribor
marko@kosir.info

Anita Meze (1913–1980), slovenska operna in koncertna pevka

Prispevek je nastal na pobudo dr. Primoža Kureta, ki je želel, da bi o Aniti Meze, tej popolnoma pozabljeni slovenski pevki in Kamničanki, nastala vsaj drobna brošura. Sam je zbral tudi precej gradiva, ki je shranjeno v Slovenskem gledališkem inštitutu in je delno uporabljeno tudi tukaj. Tako je nastal krajši zapis o slovenski pevki, ki je bila nekaj časa prvakinja beograjske Opere. Anita Meze in Valerija Heybal, obe Kamničanki, sta bili v začetku petdesetih let prejšnjega stoletja reprezentativni jugoslovanski sopranistki.
Ključne besede: Anita Meze, Valerija Heybal, Lovro pl. Matačić, Slavko Osterc, dr. Primož Kuret, Ljiljana Dubljević Vojkić

The article was written on the initiative of Dr Primož Kuret, who wanted at least a small brochure to be made about Anita Meza, an all but forgotten Slovene singer and native of Kamnik. He also collected a lot of material, which is stored at the Slovenian Theatre Institute and is partly used here as well. Hence, a short record was made about the singer, who was the star of the Belgrade Opera for some time. Anita Meze and Valerija Heybal, both from Kamnik, were renowned Yugoslav sopranos in the early 1950s.
Key words: Anita Meze, Valerija Heybal, Lovro pl. Matačić, Slavko Osterc, Dr Primož Kuret, Ljiljana Dubljević Vojkić

Za Anito Meze sem prvič slišal v začetku šestdesetih let prejšnjega stoletja, ko smo doma na začetku mojega zanimanja za opero po radiu poslušali odlomke iz opere Hovanščina Modesta Musorgskega[2]. Anita Meze, ki je na posnetku pela vlogo staroverke Suzane, mi je ostala v spominu zaradi takrat meni nenavadnega osebnega imena. Ponovno sem na to pevko postal pozoren, ko sem pisal knjigo o Valeriji Heybal, ki je v Beogradu pela nekaj vlog v alternaciji z Anito Meze. Med priložnostnim obiskom pri cenjenem kolegu in svetovalcu dr. Primožu Kuretu mi je ta povedal, da ima pripravljen tekst o Aniti Meze, vendar zanj ne najde založnika. Žal mu nisem mogel pomagati, saj sva se takrat z mojim založnikom ukvarjala s finančnimi problemi ob izdaji knjige o Valeriji Heybal. Dr. Kuret je iz srbščine prevedel tudi magistrsko delo Ljiljane Dubljević Vojkić z Visoke strokovne šole za izobraževanje pedagogov v Pirotu[3], ki je Anito Meze rešila skorajšnje popolne pozabe v Srbiji[4].

Opis umetniške poti Anite Meze je razdeljen na dva dela. V prvem so opisani vsi pomembnejši nastopi v Sloveniji, na Hrvaškem in v Evropi. Drugi del je posvečen njenemu delovanju v Beogradu v tamkajšnji operi, na koncertnem odru in na Glasbeni akademiji, ki je danes Glasbena fakulteta Beograd (Fakultet muzičke umetnosti Beograd).

Anita Meze se je rodila kot drugi otrok 13. junija 1913 slovenskim staršem v Trstu. Imela je starejšo sestro Marijo. Ljubiteljica petja in zelo muzikalna mati Josipina je k petju pritegnila tudi svoji hčerki. Anita je v Trstu v mali vlogi enega od palčkov sodelovala v postavitvi otroške igrice V kraljestvu palčkov. Žal pa sta bila njeno odraščanje in razvoj v tržaškem okolju grobo prekinjena. Takrat se je mnogo tržaških Slovencev pred fašizmom umaknilo v Slovenijo. Tako je leta 1919 družina Meze prišla v Mekinje pri Kamniku. Sestri Meze so vpisali na dekliško meščansko šolo, ki je bila v tamkajšnjem uršulinskem samostanu. V času šolanja je Anita sodelovala na pevskih nastopih v šoli in samostanu. Le nekaj let pozneje je to šolo obiskovala tudi Valerija Heybal.

Anitin oče Anton je iz praktičnih razlogov želel, da bi Anita po končani meščanski šoli šolanje nadaljevala na učiteljišču, vendar se je strinjal tudi z njeno izbiro, da nadaljuje šolanje na Državnem konservatoriju v Ljubljani, kamor se je vpisala jeseni leta 1926, takrat stara komaj 13 let. Solopetje je študirala pri profesorici Jeanette Foedransperg (1885–1956) in ravnatelju Mateju Hubadu (1866–1937), očetu dirigenta Sama Hubada. Med šolanjem je postopoma razvila svoj glas in osvojila solidno pevsko tehniko. Šest letnikov je Anita Meze končala v petih letih. Na tem zavodu se je občasno izpopolnjevala tudi v dramski in operni igri (Cirila Medved), vse do svojega debija v ljubljanski Operi in še pozneje. Študij solopetja je zaključila z diplomskim izpitom v začetku julija 1931. Državni konservatorij je imel odlične pevske učitelje, ki so vzgojili vrsto odličnih umetnikov. Obiskovala sta ga tudi tenorista Anton Dermota in Josip Gostič, v svojem času vrhunska operna umetnika.

Anita Meze je že med študijem opozorila nase. Slavko Osterc, profesor na Državnem konservatoriju, ji je že leta 1929 posvetil svojo pesem Vstajenje[5] na besedilo Toneta Seliškarja. Samospev je napisan za sopran ob spremljavi viole, kar je redkost. Ves čas šolanja je Anita Meze sodelovala na internih in javnih produkcijah Državnega konservatorija, kar je ohranjeno v letnih poročilih in koncertnih listih.

29. januarja 1932 je debitirala v ljubljanski Operi v vlogi Micaele v Bizetovi Carmen. V vlogi Carmen je gostovala gostja iz Zagreba Ančica Mitrović, nekdanja članica Opere v Mariboru. Dnevnik Jutro je o tem dogodku objavil kratko poročilo. Nato je Anita Meze v

1 Diplomirani strojni inženir, publicist.

2 Ansambel beograjske opere je leta 1955 za angleškega producenta DECCA posnel sedem ruskih oper, med njimi je bila tudi Hovanščina. Vsi posnetki so bili odlični, kar potrjujejo ponatisi izdaj na vinilnih ploščah. Leta 2018 pa je DECCA izdala posnetke še na cedejih v stereofonski verziji. To so bili najbrž prvi posnetki celotne opere v stereofonski tehniki. Leta 2020 so posnetki ponovno izšli na cedejih, dodana jim je bila še Massenetova opera Don Kihot, v kateri pojeta glavni vlogi Miroslav Čangalović in Ladko Korošec.

3 Pirot je mesto s približno 40.000 prebivalci in upravno središče pirotskega okrožja v jugovzhodni Srbiji.

4 Ljiljana Dubljević Vojkić je svoj malce prirejen in razširjen zapis leta 2018 objavila v reviji *Slovenika*, št. IV. Članek je bil dragocen predvsem pri opisu beograjskega obdobja umetniške poti Anite Meze.

5 Pokorn, 1940.

Kamniški primadoni: Anita Meze in Valerija Heybal, 1954 (Arhiv: Slovenski gledališki inštitut)

vlogi Aline sodelovala še pri postavitvi Offenbachove komične opere Robinzonada. Postavitev sta pripravila dirigent Niko Štritof in režiser Ferdo Delak. Premiera je bila 12. marca 1932, postavitev je imela šest ponovitev. Petnajstega marca je v *Jutru* izšla ocena, v kateri je avtor (podpisal se je s črko č) Anito Meze odlično ocenil. V priložnostnem gledališkem listu SNG Opera, 1931/32, št. 10 – Robinzonada – je bilo njeno ime prvič napisano v zasedbi. Ker ob imenu ni bilo oznake k. g. (kot gostja), to verjetno pomeni, da je bila v operi stalno angažirana.

Le dan po premieri Robinzonade je pevka sodelovala na koncertu, ki so ga pripravili primorski rojaki v počastitev primorskih pedagogov Maše Slavec in Iva Sancina. Anita Meze je zapela Lajovčevo Begunko ob zibeli, Švarovo Pomlad in dve narodni pesmi L. M. Škerjanca. Na klavirju jo je spremljal dr. Danilo Švara. Sodelovali so še sopranistka Štefka Polič, tenorist Josip Rijavec, baritonist Robert Primožič, violinist Karel Sancin, dramski igralec Emil Kralj in pevovodja Fran Venturini s svojim zborom.

V ljubljanski Operi Anita Meze ni dolgo ostala. S priporočilom Mateja Hubada ter s pomočjo sestre Marije in štipendijo ljubljanskega Dramatičnega društva je študij nadaljevala pri dunajski pedagoginji Marii Rado Danieli, kjer sta se izpopolnjevala tudi Anton Dermota in Jože Gostič.

Njen prvi koncert v Avstriji je bil 10. aprila 1933 v zdraviliškem mestu Baden pri Dunaju. V napovedniku je bila predstavljena kot študentka profesorice Rado Danieli. Zapela je arijo Mignon, arijo Čo-čo-san in Margarete iz Fausta. Publika v polno zasedeni dvorani je njen nastop pozdravila z viharnimi aplavzi. O njenem uspelem koncertu je poročala večina ljubljanskih dnevnikov.

Od 26. maja do 16. junija 1933 je bilo na Dunaju v dvorani Musikvereina (Glasbeno združenje) mednarodno tekmovanje pevcev in pianistov (Wettbewerb für Gesang und Klavier), na katerem je tekmovalo 330 mladih umetnikov in umetnic iz različnih držav. Med nagrajenci je bila tudi Anita Meze. Zasedla je šesto mesto in dobila nagradno štipendijo v višini 600 šilingov. Nastopila je z arijo Margarete iz Fausta, z arijo Pamine iz Čarobne piščali in Mignon iz istoimenske opere. O pevkinem uspehu je Mateja Hubada 13. junija 1933 s telegramom obvestil hrvaški komponist Josip Štolcer Slavenski, ki je bil tudi član mednarodne žirije. Tej je predsedoval Clemenz Krauss, takrat še ravnatelj Državne opere na Dunaju, ki je Aniti Meze osebno čestital. Vest so nato povzeli ljubljanski časopisi. Šestnajstega junija je bil še zaključni koncert vseh nagrajencev, ki ga je prenašala tudi ljubljanska radijska postaja.

Tridesetega decembra 1933 je Anita Meze z vlogo Mimi v operi La Boheme gostovala v ljubljanski Operi. V *Jutru* je 3. januarja 1934 ocenjevalec, podpisal se je s črko č, napisal oceno njenega nastopa, ki je bil po njegovem mnenju dober. Publika je pevko nagradila z dolgim aplavzom.

Četrtega marca 1934 je Akademsko društvo Jugoslavija v Brnu praznovalo svojo 25-letnico. Na svečanosti so sodelovali Anita Meze, Josip Križaj, Moravski kvartet in pevski zbor Jugoslavija.

Ljubljanska Glasbena matica je v Zagrebu priredila dva koncerta. Prvi je bil 14. aprila 1934 v dvorani Hrvaškega glasbenega zavoda, drugi pa 15. aprila v zagrebški katedrali. Na prvem koncertu, kjer so izvajali samo dela Antona Lajovca, je sodelovala tudi Anita Meze, ki je ob spremljavi pianista Marijana Lipovška zapela šest samospevov, med njimi tudi dva nova. 18. aprila je Žiga Hirscher v *Jutru* je objavil obširno oceno tega dogodka. O nastopu Anite Meze je napisal:

»*V izvedbi je nastopila najprej kot solistka Anita Meze, ki je že pred tremi leti vzbudila v Zagrebu pozornost s svojim lepim pevskim materialom. Od tega časa do danes je Mezetova znatno napredovala in je dosegla s svojim muzikalnim podajanjem in lepo izenačeno pevsko tehniko prav simpatičen uspeh.*« Nato Hirscher navede novi pesmi Večer in Oj, ti življenje. O Lipovšku pa je napisal: »*Pri klavirju jo je spremljal naš stari znanec, odlični spremljevalec Marijan Lipovšek*.«

Ob že omenjenih koncertih v Zagrebu je Anita Meze štirikrat gostovala v zagrebški Operi. Prvič 21. junija 1935 kot Mimi v Puccinijevi operi La Boheme, drugič 30. oktobra 1940 kot Djula v Gotovčevem Eru z onega sveta. Približno takrat je tam gostovala tudi kot Čo-čo-san v Madame Butterfly in četrtič 20. januarja 1947 kot Marinka v Smetanovi Prodani nevesti. Njen tenorski partner v Prodani nevesti je bil Josip Gostič. Njeni operni nastopi so bili dobro sprejeti pri publiki in ocenjevalcih.

21. marca 1936, tako je 15. marca pisalo v časopisu *Jutro*, je akademski odsek Društva Slovencev v Beogradu priredil umetniški večer Slovenska akademija. Koncert je bil v Dvorani privrednika. Ob Aniti Meze so sodelovali še vokalni oktet Akademskega pevskega zbora iz Ljubljane, vodil ga je France Marolt, slovenski beograjski godalni kvartet in še nekaj akademikov. Pokrovitelj prireditve je bil kraljevič Andrej.

Zagotovo najpomembnejši dogodek na umetniški poti Anite Meze je bilo povabilo na sodelovanje na Salzburških poletnih igrah leta 1936. Tam so se odločili, da pod pokroviteljstvom nespornega voditelja glasbenega dela iger Artura Toscaninija (1867–1957) in umetniškim vodstvom nove vzhajajoče dirigentske zvezde Alberta Eredeja (1909–2001) uprizorijo Mozartovo opero Kairska gos (L'oca del Cairo) iz leta 1783.

Leta 1783, po zmagoslavju z Ugrabitvijo iz seraja, je Mozart želel ustvariti komično opero. Libreto je naročil pri salzburškem kaplanu Giovanniju Battisti Varescu, ki je libreto za novo opero napisal v italijanščini. Komponiranja se je Mozart lotil novembra 1783, vendar ga je leta 1784 prekinil zaradi spora z libretistom, ki ni hotel upoštevati njegovih pripomb o slabem libretu in neumni zgodbi. Ostalo je samo nepopolno prvo dejanje in del drugega, vsega skupaj 45 minut glasbe. Dolgo po Mozartovi smrti se je predelave opere lotilo več skladateljev. Koncertno je bila izvedena leta 1860 v Frankfurtu, na odru pa leta 1867 v Parizu. Salzburško varianto opere Kairska gos sta pripravila skladatelj Virgilio Mortari in libretist Diego Valeri leta 1935 v Benetkah. Tako nastala opera je bila namenjena za prvo ameriško izvedbo v Miamiju, vendar je doživela svetovno premiero v Salzburgu leta 1936.

Direktor mednarodnega opernega studia Paul Chonka je k sodelovanju povabil Anito Meze za pevko glavne vloge in Zagrebčanko Nado Tončić za vlogo subrete[6] (sopranistka v operi in opereti, ki poje vesele vloge). Priprave na premiero so trajale skoraj mesec dni. Erede je opero pripravil natančno in umetniško dovršeno. Postavitev je imela premiero 22. avgusta 1936, znan je tudi datum prve reprize (27. avgust). Baje je bilo pet ponovitev, premiero pa so prenašali po radiu v Evropi in Ameriki. Nada Tončić je bila pohvaljena, Anita Meze pa je dobila odlične ocene. Ploskali so ji na odprtem odru in govorili o dveh odkritjih – o doslej neznani Mozartovi operi L'oca del Cairo in o izredni pevki Mozarta Aniti Meze, ki je pela »čudovito, povsem odmerjeno v slogu, subtilno prilagojeno tonu Mozartove plemenite glasbe«.[7]

Zaradi odlične izvedbe Mozartove opere so povabili pevce opernega studia na gostovanje v ZDA, kjer naj bi postavili Straussovega Kavalirja z rožo. Anita Meze je povabilo odklonila in raje odšla v Beograd k sestri in svaku, kjer je svojo umetniško pot nadaljevala do upokojitve leta 1965.

Uspeh Anite Meze v Salzburgu ni ostal neopažen. Iz Münchna je dobila povabilo za dva koncerta. Prvi je bil 25. novembra 1936 v koncertni dvorani Bayerischer Hof (Bavarski dvor). Na sporedu je imela samospeve Schuberta, Brahmsa in R. Straussa, arijo Marinke iz Prodane neveste in še nekaj arij iz italijanskih oper. Odziv pri publiki in strokovni javnosti je bil sijajen, koncertna dvorana je bila nabito polna.

Dva dni pozneje, 27. novembra, je nastopila v koncertni dvorani hotela Vier Jahreszeiten. Koncert so pripravili jugoslovanski študentje v Münchnu ob dnevu zedinjenja. Kot so poročali münchenski časopisi, je prireditev zelo uspela. Največ zaslug za tak uspeh je imela Anita Meze, ki je na koncertu sodelovala iz prijaznosti. Pela je jugoslovanske pesmi. Publika jo je nagradila z dolgotrajnimi aplavzi in cvetjem.

Glasbena matica je 2. marca 1937 v Ljubljani priredila koncert Anite Meze in ravnatelja Julija Betetta. Žal koncertnega programa in ocen koncerta ni bilo mogoče najti. Že 2. aprila je imela koncert s pianistom Pavlom Šivicem. Zapela je več samospevov in opernih arij, Šivic, ki jo je spremljal na klavirju, pa je dodal še nekaj krajših in daljših klavirskih skladb. Po mnenju strokovne javnosti je koncert zelo uspel.

Le dan po uspelem koncertu je Anita Meze gostovala v operi. Tokrat je pela vlogo Mimi v Puccinijevi operi La Boheme. Pavel Šivic je 6. aprila v *Jutru* ocenil njen nastop kot zelo dober. Rudolfa je pel Josip Gostič, ki je bil po Šivičevem poročanju odličen in v čast vsakemu opernemu odru.

Ljubljanska Opera se je pripravljala na gostovanje v Trstu in na Reki s Prodano nevesto in Erom z onega sveta. Vodstvo Opere je zato povabilo Anito Meze, ki je kot Djula v Eru gostovala 6. junija. O tej predstavi je bila naslednji dan v *Slovenskem narodu* objavljena kratka ocena, v kateri sta bila pohvaljena Anita Meze in

6 Marija Barbieri, avtorica številnih knjig o operi in opernih pevcih in upokojena urednica za operno glasbo na Radiu Zagreb, je v svoji knjigi o Nadi Tončić (Zagreb 2014) napisala, da je Nada Tončić pela glavno vlogo, vendar to ne drži. Glavno vlogo Done Pantete je pela Anita Meze, Nada Tončić pa vlogo Celidore (op. p.).

7 Kuret, 2018.

Jean Francl[8], ki je pel vlogo Miće v Eru z onega sveta. Za že omenjeno gostovanje je bila Anita Meze izbrana za vlogo Djule. V Prodani nevesti je Marinko pela Zlata Gjungjenac, Janka pa Josip Gostič.

Opera je z Erom z onega sveta 10. junija gostovala v nabito polnem tržaškem gledališču Politeama Rosetti, ki je imelo 3500 sedežev, in 12. junija v HNK[9] Ivan Zajc, ki je bilo takrat največje gledališče v Jugoslaviji. Publika in strokovna javnost v obeh mestih sta bili s postavitvijo Era in Prodane neveste (9. in 10. junija Trst, 11. in 12. junija Reka) zelo zadovoljni Še več: med igranjem jugoslovanske himne v gledališču Rosetti pred začetkom Prodane neveste je prišlo do čustvenega izbruha pretežno slovenske publike.

Zadnje gostovanje Anite Meze v ljubljanski Operi pred začetkom 2. svetovne vojne je bilo 8. marca 1939 v Puccinijevi operi La Boheme. Predstavo je neposredno prenašal Radio Ljubljana. V izvedbi so sodelovali še Valerija Heybal v vlogi Musette in Svetozar Banovec v vlogi Rudolfa. Dirigiral je Niko Štritof. V *Slovencu* je 11. marca izšla ocena o tej predstavi. Ocenjevalec V. U. (Vilko Ukmar) je napisal, da je ta postavitev Bohemov že prevečkrat izvajana, kar se je poznalo na nivoju izvedbe. Predstava je bila razrahljana in preveč vklenjena[10] v rutino, čeprav je Aniti Meze uspelo veristično podajanje vloge Mimi. Ostale soliste je ocenjevalec le omenil.

V jeseni leta 1945 je bila ob drugi obletnici zgodovinskega zasedanja AVNOJ (29. 11. 1943 v Jajcu) predvidena svečana predstava Smetanove Prodane neveste v praškem Narodnem divadlu (Narodno gledališče). Zaradi vremenskih razmer je bila ta predstava šele 2. decembra. Sodelovali so tudi jugoslovanski operni pevci Anita Meze kot Marinka, Josip Gostič kot Janko in Friderik Lupša v vlogi Kecala. Po pisanju praških dnevnikov je predstava izjemno uspela pri publiki, ki je izvajalce zasula s cvetjem. Ocenjevalec v praškem dnevniku je 5. decembra o naših pevcih napisal tudi sledeče:

»P*o zaslugi njihovih kreacij smo zdaj spoznali, da je Smetanova 'Prodana nevesta' vseslovanska dragotina, ki jo igrajo povsod, kjer jo le hočejo razumeti. Hvala vam, Janko, Kecal in Marinka za to spoznanje!*«[11] Anita Meze je kot Marinka ponovno gostovala v Pragi 19. aprila 1947. Takrat je bil njen tenorski partner prvak beograjske Opere Aleksandar Marinković.

Tretjega aprila 1948 je Anita Meze prvič gostovala v mariborski Operi. Nastopila je kot Djula v Gotovčevi operi Ero z onega sveta. Petega aprila, le dva dni po prvem gostovanju, je pevka nastopila na komornem koncertu, ki je bil v Kazinski dvorani SNG Maribor. Sodelovali sta tudi violinistka Nada (Fanika) Jevdjenijević Brandl in pianistka Ksenija Ogrin. Anita Meze je zapela nekaj samospevov različnih avtorjev. Miloš Brišnik je 10. julija v *Vestniku* objavil ocene za več predstav in koncertov. O nastopu Anite Meze v Eru je napisal, da ima pevka krasen glas, vendar ji bolj leži koncertni način petja, za njen koncertni nastop pa, da so na koncertu še bolj prišle do izraza njene tehnične in muzikalne kvalitete.

Enajstega aprila 1948 je pevka prvič po koncu vojne gostovala v ljubljanski Operi z vlogo Mimi v Puccinijevi operi La Boheme. Več o tem nastopu ni znanega.

Na svečanosti, ki je bila ob državnem prazniku 29. novembru 1948 na jugoslovanskem veleposlaništvu v Pragi, so v umetniškem programu sodelovali Anita Meze, Josip Gostič in pianist Predrag Milošević. Izvajali so vrsto arij in prizorov iz popularnih oper.

Njen naslednji nastop v Ljubljani je bil 24. februarja 1950, ko je imela koncert v dvorani Slovenske filharmonije. Izvajala je dela Škerjanca, Kozine, Baranovića in drugih avtorjev. Z enakim sporedom je nastopila tudi na koncertu v Mariboru 27. februarja 1950. Koncert je bil v Kazinski dvorani SNG Maribor. Na obeh koncertih jo je na klavirju spremljal dr. Danilo Švara.

V Mariboru je Anita Meze zadnjič gostovala 28. februarja 1950 kot Mimi v predstavi La Boheme. Rudolfa je pel Janez Lipušček.

V koncertnem listu Slovenske filharmonije št. 7, sezona 1951/52, ki je izšel januarja 1952, je poročilo o jugoslovanskem koncertu, ki je bil najbrž konec leta 1951 na Dunaju.

Nastopili so Anita Meze, Josip Gostič, Miroslav Čangalović, Anton Trost in orkester Dunajskih simfonikov ali Wiener Symphoniker[12] (avtor poročila ga je nerodno imenoval dunajski simfonični orkester). Kdo je bil dirigent, poročevalec ne pove. Ocenjevalec v časopisu *Wiener Zeitung* je o skladbah jugoslovanskih avtorjev in izvajalcih napisal zelo pohvalne besede. O Aniti Meze pa je poročal: »*Mezetova je bleščeče odpela Manojlovičeve, Baranovićeve in Pavčičeve samospeve.*« V slovenskem dnevnem časopisju so ta dogodek prezrli.

Glasbena matica v Trstu je 14. januarja 1953 v tržaškem gledališču Avditorij priredila komorni koncert. Nastopila sta prvaka beograjske Opere Anita Meze in baritonist Stanoje Janković. Umetnika je na klavirju spremljal Marijan Lipovšek. Anita Meze se je še posebej izkazala v Lajovčevem samospevu Begunka pri zibeli, Janković pa je zapel nekaj opernih arij. Publika je oba umetnika nagradila z aplavzom, še posebej rojeno Tržačanko Anito Meze. O koncertu je izšlo nekaj poročil in dve oceni v tržaškem *Primorskem dnevniku*.

Od 1. do 7. februarja 1954 je bil v beograjski koncertni dvorani Kolarac (Kolarčeva univerza) 2. radijski festival jugoslovanske glasbe. Med sodelujočimi umetniki iz vse Jugoslavije je bila tudi Anita Meze. Trije koncerti so bili posvečeni simfonični, dva komorni, eden zborovski glasbi, en koncert pa samospevom jugoslovanskih avtorjev. Iz časopisnih poročil se ne da ugotoviti, kdaj in kaj je pela Anita Meze, najbrž je bil ta koncert 7. februarja. Ob njej so nastopili še tenorist

8 Jean Francl (1907–1987), slovenski dramski tenorist, starejši brat tenorista Rudolfa Francla, v tem času vodilni slovenski tenor. Kasneje je zaradi težav v grlu svojo umetniško pot uspešno nadaljeval kot baritonist. Žal je pretežno deloval v Zagrebu – kot še nekaj naših odličnih pevcev.

9 HNK – Hrvatsko narodno kazalište (Hrvaško narodno gledališče).

10 Ocenjevalec je napisal »uklenjena«.

11 Bartol, 1945.

12 Ob Dunajski filharmoniji in Orkestru ÖRF vodilni avstrijski orkester. Koncerta v spletnem arhivu Dunajskih simfonikov ni, tako kot tam tudi ni Cipcijevega radijskega koncerta in snemanja s tem orkestrom za dunajski radio Rot-Weiss-Rot 2. in 3. septembra 1952.

Janez Lipušček, baritonist Vladimir Ruždjak in basist Miroslav Čangalović. Peli so solo pesmi P. Miloševića, Tajčevića, Baranovića, Vaude, Kozine, Šivica, Devčića, Gotovca, Sakača in Hercigonje.

Koncertom avstrijske sodobne glasbe in razstavam avstrijskih glasbenih izdaj, ki so bile v začetku leta 1954 v Beogradu, Zagrebu in Ljubljani, so sledili koncerti sodobne jugoslovanske glasbe in razstavi jugoslovanskih izdaj na Dunaju in v Gradcu. Kulturni dogodki naj bi potekali od 18. do 25. maja, vendar so se končali šele 27. maja z dodatnim koncertom v Gradcu. Predvidenih je bilo pet koncertov na Dunaju, od tega dva simfonična z orkestrom Dunajskih simfonikov in z dirigentoma Baranovićem in Horvatom, dva solistična koncerta na Dunaju in dva v Gradcu ter komorni koncert. Med pevci so bili Anita Meze, Vladimir Ruždjak in Miroslav Čangalović, instrumentalni solisti pa Marijan Lipovšek, Branko Pajević in Zdenko Marasović. Simfonična koncerta na Dunaju sta bila v Zlati dvorani, solistična in komorni koncert so bili v Brahmsovi dvorani Musikvereina, ki slovi po enako dobri akustiki kot Zlata dvorana. V graški Mahagonijevi dvorani delavske zbornice je bil simfonični koncert, ki pa so ga morali zaradi velikega zanimanja publike ponoviti v večji dvorani Štajerske hranilnice (Stephaniensaal). Vsi koncerti so bili dobro obiskani in lepo sprejeti pri publiki in strokovni javnosti.

Slovenski poročevalec je 23. junija 1954 poročal, da naj bi Anita Meze sodelovala na Dubrovniških poletnih igrah.

V Sloveniji je Anita Meze zadnjič nastopila, ko je 28. februarja 1950 gostovala v mariborski Operi kot Mimi v Puccinijevi operi La Boheme. Nekaj časa so na slovenskem Radiu Trst še predvajali njene posnetke, na Radiu Slovenija pa še to ne.

Tako je Anita Meze v Sloveniji popolnoma pozabljena. Franci Križnar je 39 let po njeni smrti in 59 let po njenem zadnjem nastopu pri nas o njej napisal članek in ga objavil 12. junija 2019 v zamejskem časopisu *Novi Matajur*, ki izhaja v Čedadu.

Anita Meze v Beogradu[13]

Anita Meze je 23. in 29. maja 1934 prvič gostovala v beograjski Operi. Prvi večer v vlogi Mimi v Puccinijevi operi La Boheme, drugi večer kot Nedda v Leoncavallovih Glumačih. Dosegla je velik uspeh pri publiki in strokovni javnosti. Vodstvo beograjske Opere ji je ponudilo stalni angažma v sezoni 1934/35, kar je mlada pevka sprejela. K odločitvi sta zelo pripomogla njena sestra in svak, ki sta živela v Beogradu. O njenem uspehu so se razpisali tudi nekateri ljubljanski dnevniki in strokovna glasila.

V beograjski Operi je sodelovala v postavitvah Gotovčeve opere Morana, Krstićeve opere Zulumčar (Tiran), zelo lep uspeh pa je dosegla v postavitvi opere Krsta Odaka Zorica pleše. Pripravila je še vlogo Antonije v Hoffmannovih 14 pripovedkah in Massenetovo Manon. Žal pa je konec sezone prejela pismo ravnatelja Stevana Hristića, ki ji je sporočil, da je v beograjski Operi ne potrebujejo več. Časopis *Jutro* je 5. junija 1935 poročal, da so v beograjskem gledališču (Drama in Opera) zmanjšali število zaposlenih za 40 oseb. Razlog za tako redukcijo števila zaposlenih je bil finančne narave. 26. junija 1935 pa je *Jutro* napisalo malo več o odpovedi Anite Meze, ki naj bi jo podpisala kar gospa Hristić Rogovska, saj se ravnatelj Hristić v sezoni 1934/35 v operi ni niti enkrat pokazal. V istem članku pa poročajo o uspehu Anite Meze v Massenetovi Manon na beograjskem opernem odru. Enaindvajsetega marca 1936 je, kot je bilo že omenjeno, Anita Meze sodelovala na Slovenski akademiji v dvorani Privrednika.

Očitno je bila odpoved Aniti Meze kratkega daha, saj je 11. aprila 1936 *Jutro* poročalo o uspehu Anite Meze v Beogradu v mezzosopranski vlogi Mignon v istoimenski operi A. Thomasa in v vlogi Suzane v Figarovi svatbi. Za obe pevski stvaritvi je dobila laskave ocene. V istem članku je bila objavljena tudi vest, da bo pevka v kratkem gostovala v Pragi, vendar v češkem opernem arhivu navajajo, da je Anita Meze gostovala v Pragi šele 2. decembra 1945. Poleti 1936 pa je sodelovala v Salzburgu. V jeseni se je vrnila v beograjsko Opero, kjer je bila članica ansambla do leta 1965, ko je prenehala nastopati.

V jeseni 1936 ji je Akademija sedam umetnosti (Akademija sedmih umetnosti) v Beogradu podelila četrto nagrado od sedmih. Prvo nagrado je dobil slikar Jovan Bijelić.

Sedmega marca 1937 je bila v beograjski Operi svečanost ob rojstnem dnevu predsednika Republike Češkoslovaške Masaryka. Uprizorili so Prodano nevesto in Anita Meze je pela vlogo Marinke.

V sezoni 1937/38 se je Aniti Meze v ansamblu beograjske Opere pridružil tenorist Josip Rijavec. Na začetku sezone je pevka vzbudila precejšnjo pozornost strokovne javnosti z vlogo Adine v Donizettijevi komični operi Kapljice za ljubezen. Vloga Adine je napisana za koloraturni sopran, Anita Meze pa je bila glasovno med dramskim in lirskim sopranom, a je tudi z Adino solidno opravila. K temu sta pripomogla prijetna zunanjost in igralski talent. Vendar si pozneje takih izletov na koloraturno področje ni več privoščila. Tudi v ljubljanskem dnevniku Slovenski narod je bilo objavljeno krajše poročilo o tem dogodku.

Šestdesetletnico Otona Župančiča so 10. februarja 1938 proslavili tudi Slovenci v Beogradu v dvorani Ruskega doma.[15] Režijo slovesnosti je prevzela profesorica Cirila Medved. Na akademiji sta sodelovala Anita Meze in Josip Rijavec.

Devetnajstega junija 1938 je ljubljanski dnevnik *Slovenec* poročal, da je 18. junija Anita Meze v beograjski Operi prvič pela vlogo Čo-čo-san v Puccinijevi operi Madame Butterfly. Za njen debi v tej vlogi je vladalo veliko zanimanje. Predstava je potekala pred nabito polno dvorano. Pozneje je bila Čo-čo-san ena njenih paradnih vlog v beograjski Operi.

Regent Pavle, ki je bil po smrti kralja Aleksandra na čelu jugoslovanske monarhije, je želel dokončno urediti stanje v beograjski Operi. K sodelovanju je pri-

13 Vir tudi Dubljević Vojkić, 2018.

14 Vir Dubljević Vojkić, 2018, te vloge ne navaja.

15 Ruski dom v Beogradu je bil odprt 9. aprila 1933 kot kulturni center ruskih emigrantov, ki so se zatekli v Beograd po oktobrski revoluciji v Rusiji. Kulturni center deluje še danes.

Falstaff, Anita Meze je druga z leve, Milan Pihler je prvi z desne in ...

Don Juan, Anita Meze kot Zerlina in Božidar Mitrović kot Masetto (Beograd, 2017)

tegnil nekatere odlične jugoslovanske pevce in Lovra Matačića, ki je v začetku leta 1939 prevzel vodstvo Opere, kar se je zelo poznalo na kakovosti dela v Operi in kvaliteti predstav. V tistem času je bil nekaj časa Matačićev dirigentski kolega v Operi in Beograjski filharmoniji Josef Krips[16], ki se je po priključitvi Avstrije tretjemu rajhu pred nacizmom umaknil v Beograd. Iz skromnih in nepopolnih virov o delovanju Anite Meze v Beogradu ni razvidno, ali je sodelovala s Kripsom. Iz spiska vlog, ki jih je pela v tistem času v Beogradu, bi lahko sklepali, da je s Kripsom sodelovala kot Zerlina in Pamina (Mozart: Don Juan, Čarobna piščal) in Nuri v Ničavi Eugena d'Alberta. Za njeno Suzano v Mozartovi Figarovi svatbi je Krips izjavil, da je Anita Meze ena najboljših Suzan, kar jih je kdaj slišal.[17]

Iz monografije o Matačiću, za katero je zbrala gradivo in ga uredila dr. Eva Sedak, je razvidno, da je Anita Meze z Matačićem pripravila vlogo Liu v Puccinijevi Turandot. Pod njegovo taktirko je tudi pela Djulo v Eru z onega sveta, ko je junija 1939 beograjska Opera gostovala v Frankfurtu. Kritik Schwarz je v časopisu Privat njen nastop ocenil tako: »*Njen glas je plemenit, nežen in svetel, njeno igranje je plastično in prepričljivo.*«[18]

V prvi polovici sezone 1939/40 je Anita Meze poustvarila še Jeleno v Zajčevi operi Nikola Šubić Zrinski in Pamino v Čarobni piščali. Skoraj zagotovo je Čarobno piščal dirigiral Josef Krips.

Leta 1940 so v Operi pripravili postavitev Verdijevega Fallstaffa z Milanom Pihlerjem v glavni vlogi. V vlogi Nannette je bila zasedena Anita Meze. Iz te postavitve je ohranjenih nekaj fotografij.

Od svojega prvega gostovanja v beograjski Operi do začetka 2. svetovne vojne je Anita Meze poustvarila 22 opernih vlog. Od tega 16 iz nemške, avstrijske, italijanske in francoske operne literature in šest vlog v operah jugoslovanskih skladateljev[19].

Kot vodilna solistka je v tem obdobju delovala tudi kot koncertna pevka. Enaindvajsetega marca 1935 je sodelovala pri izvedbi Dvořakove kantate Svatbena darila, 8. aprila 1937 pa pri izvedbi Händlovega oratorija Mesija. Sodelovala je tudi pri izvedbi Beethovnove Misse solemnis, ob obletnici smrti kralja Aleksandra pa pri izvedbi odlomkov iz Verdijevega Rekviema.

Na začetku 2. svetovne vojne se je omožila s kirurgom Draganom Damićem, vendar je njun zakon trajal le malo časa. Konec vojne je dočakala kot vdova. V vojnem času je v Operi tako kot večina članov opernega ansambla delovala toliko, kot so od nje zahtevali. Nastopala je pretežno v vlogah iz svojega predvojnega repertoarja (Nedda, Mimi, Čo-čo-san, Suzana), na novo je poustvarila vlogo Anice (Ännchen)[20].

Med okupacijo samostojno na koncertih ni nastopala. Sodelovala je na skupinskih koncertih, ki so bili ob različnih priložnostih, tudi humanitarnega značaja. Njene posnetke kot tudi nastope v živo v studiu in na koncertnih odrih je predvajala radijska postaja Wermacht Sendergruppe Südost Sender Belgrad, ki je delovala na valovih Radia Beograd od aprila 1941 do osvoboditve Beograda oktobra 1944. Med pomembnejšimi dogodki iz tega časa je prenos Figarove svatbe iz beograjske Opere 15. junija 1941.

Zagotovo najpomembnejši koncertni dogodek je bila izvedba Haydnovih Letnih časov 22. maja 1943. Pripravil jo je nemški dirigent Hermann Schröder[21]. Sodelovali so Anita Meze, tenorist Lazar Jovanović, basist Žarko Cvejić in Veliki radijski orkester.

16 Josef Krips (1902–1974), avstrijski dirigent in violinist, po 2. svetovni vojni je bil eden vodilnih avstrijskih in svetovnih dirigentov. Ko se je začela vojna tudi v Jugoslaviji, je vse vojno obdobje delal kot delavec v industriji. Leta 1945 je prevzel Dunajsko filharmonijo in Salzburški festival in nato dirigiral po vsem svetu.

17 Povzeto po zapisu Živahna sezona v beograjskem gledališču, *Jutro*, 27. 11. 1939.

18 Povzeto po srbskem prevodu nemškega teksta (Dubljević Vojkić, 2018).

19 Vse vloge, ki jih je poustvarila v Beogradu, so prikazane v tabeli.

20 Žal vir (Dubljević Vojkić, 2018) ne pove, v kateri operi je ta vloga Anice. Zagotovo ni iz Brkanovićevega in Kozinovega Ekvinokcija. Lahko je samo Anica iz Webrovega Čarostrelca, česar pa vir posebej ne omenja.

21 Hermann Schröder (1904–1984), nemški dirigent, komponist, organist, pedagog in teoretik. Od leta 1947 do 1962 je vodil Bachov orkester, od leta 1958 do 1961 Renski komorni orkester, oba v Kölnu. Ob tem se je ukvarjal še s pedagoškim delom na nemških visokih glasbenih šolah. V njegovih biografijah obdobja 1939–1945 ne omenjajo.

Josef Krips, Lovro pl. Matačić, Hermann Schröder – trije dirigentski velikani (arhiv, brez datuma)

Koncertnih dogodkov je bilo več, nekaj so jih omenili tudi medvojni ljubljanski dnevniki.

Tako je bil 8. aprila 1942 v dvorani Kolarčeve narodne univerze koncert slovenskih umetnikov v Beogradu. Sodelovali so Anita Meze, violinist Uroš Prevoršek in fagotist Ivan Turšič, tokrat v vlogi koncertnega spremljevalca na klavirju. Anita Meze je sodelovala s tremi arijami iz oper Glumači, La Boheme in Faust. Prireditev je bila pod patronatom Komisariata za begunce, dobiček koncerta je bil namenjen za dobrodelne namene.

Zaradi sodelovanja na prireditvah, ki jih je organiziral nemški okupator, četudi so bile dobrodelne, je bila po osvoboditvi Beograda osumljena sodelovanja z okupatorjem, zato ji je bilo do 1. junija 1945 prepovedano javno nastopanje. Vendar je bila hitro oproščena vsake krivde.[22]

Po vojni je prvič nastopila v Operi v vlogi Mimi v Puccinijevi operi La Boheme 22. junija 1945. To je bil ponovni začetek njene uspešne umetniške poti. Do prihoda Valerije Heybal v Beograd konec leta 1948 je bila primadona beograjske Opere in tudi še pozneje reprezentativni jugoslovanski sopran. Skupaj s Heybalovo sta bili nato jugoslovanski reprezentativni sopranistki do približno leta 1955.

V obdobju od 1945 do 1960 je Anita Meze na odru beograjske Opere poustvarila 19 vlog, od tega 15 v tujih in 4 v domačih operah. Ob vlogah iz predvojnega obdobja je prvič nastopila kot Tatjana (Evgenij Onjegin), Koštana (Koštana), Dona Elvira (Don Juan), Manda (Nevjesta od Cetingrada), Salud (Kratko življenje) in pri osmih postavitvah obnovljenih predstav. Sodelovala je pri izvedbi oratorija Gorski vijenac (Gorski venec) avtorja Nikole Hercigonje.

Nekajkrat je Anita Meze nastopila v alternaciji z Valerijo Heybal, enkrat pa sta bili obe zasedeni v postavitvi Beethovnove opere Fidelio. Valerija Heybal kot Leonora, Anita Meze kot Marcelina, Florestan je bil Rudolf Francl, četrti Slovenec pa tenorist Drago Starc v vlogi Jaquina. Prava Slovenija v malem.

V alternaciji sta Anita Meze in Valerija Heybal nastopili v Baranovićevi operi Nevjesta od Cetingrada v glavni vlogi naivne neveste Mande. Drugič sta bili v alternaciji zasedeni v vlogi Salud v de Fallovi operi Kratko življenje, tenorskega partnerja je pel Drago Starc.

Po letu 1945 je Anita Meze pogosto sodelovala pri izvajanju kantat in oratorijev iz svetovnega in domačega repertoarja: Badurov – Jugoslovanska partizanska rapsodija, Miladinović – Zulejma, Bach – Magnificat in Matevžev pasijon, Händel – Mesija, Schubert – kantata Mirjams Siegesgesang, op. post. 136, D 942, za sopran zbor in klavir (Mirjamina zmagoslavna pesem) in v še nekaterih delih. V drugi polovici petdesetih let 20. stoletja je beograjska Opera občasno pripravljala koncertne izvedbe nekaterih oper. Anita Meze je sodelovala pri koncertnih izvedbah oper Orfej in Evridika avtorja C. W. Glucka, Prvi ustanak avtorja Svetomira Nastasijevića (1902–1979)[23] in Glumači R. Leocavalla. S koncertnimi izvedbami oper je beograjska Opera gostovala tudi po večjih in manjših srbskih mestih.

V koncertni dejavnosti Anite Meze ima posebno mesto Händlov oratorij Mesija, ki so ga izvajali v Beogradu, Novem Sadu, Hercegnovem in na Dubrovniških poletnih igrah. Z izjemo koncerta, ki je bil leta 1960 v dvorani Kolarčeve ljudske univerze, je imela Anita Meze mnogo komornih koncertov v manjših beograjskih dvoranah. V viru Dubljević Vojkić 2018 je Ljiljana Dubljević Vojkić zbrala nekaj ocen (različnih ocenjevalcev) Anite Meze na opernem in koncertnem odru. V vseh ocenjevalci hvalijo občutek za scensko podajanje opernih vlog, dobro pevsko tehniko in lep glas Anite Meze.

22 Nekaj podobnega je bilo tudi v Sloveniji, ko je bila skupina osemnajstih umetnikov obtožena kršitve kulturnega molka in obsojena na različne zaporne kazni, kar pa je bilo že v jeseni leta 1945 preklicano. V Srbiji je bilo malo drugače. Nekaj umetnikov je bilo celo ustreljenih (vir Dubljević Vojkić, 2018).

23 Več podatkov o Nastasijevićevi operi v meni dosegljivih virih ni.

Kratko življenje (Manuel de Falla): Anita Meze in Ilija Gligorijević 19. 10. 1954 (Arhiv: Slovenski gledališki inštitut)

НАРОДНО ПОЗОРИШТЕ
У БЕОГРАДУ

У суботу, 23 септембра 1950 године

Премијера

ЛУДВИГ ВАН БЕТХОВЕН

ФИДЕЛИО

Опера у два чина (четири слике)

ТЕКСТ ПО БУЈИ-У ОД Ј. ЗОНЛАЈТНЕРА и Ф. ТРАЈЧКЕ
ПРЕВЕО СТ. БИНИЧКИ — ПРЕВОД РЕДИГОВАО Л. ЈОВАНОВИЋ
ДИРИГЕНТ ОСКАР ДАНОН

Л И Ц А

Дон Фернандо, министар	Бранислав Пивнички
Дон Пизаро, гувернер државне тамнице	Никола Цвејић
Флорестан, заточеник	Рудолф Францл к. г.
Леонора, његова супруга, под именом Фиделио	Валерија Хејбалова
Роко, тамничар	Жарко Цвејић
Марцелина, његова кћи	Анита Мезетова
Жакино, помоћник тамничара	Драго Старц
Први заточеник	Драгутин Петровић
Други заточеник	Драгомир Ниниковић

Војска, заточеници, народ. — Догађа се у државној тамници близу Севиље.
Хорове спремио Милан Бајшански

Štirje Slovenci v Beogradu, Beethoven: Fidelio, 23. 9. 1950 (Beograd, 2017)

Z ansamblom beograjske Opere je dvakrat gostovala v inozemstvu. Sedmega maja 1955 je kot Djula sodelovala v predstavi Era z onega sveta v Wiesbadnu. Njen tenorski partner je bil Aleksandar Marinković. Ocenjevalec Gerhard Schön je 11. maja 1955 predstavo ocenil v časopisu Bremen Nachrichten. Zelo je pohvalil Žarka Cvejića (Marko) in Stanoja Jankovića (Sima), z Anito Meze in Aleksandrom Marinkovićem pa ni bil preveč zadovoljen. Drugo inozemsko gostovanje je bilo sodelovanje pri izvedbi Gorskega venca v pariškem Gledališču narodov. Koncert je bil 13. junija 1959, Anita Meze je pela sestro Batrićevo. V izboru ocen (Jovanović 1996) ocene o tem koncertu ni. Samostojno, včasih pa tudi z enim ali več umetniki iz ljubljanske, beograjske ali zagrebške Opere, je Anita Meze po letu 1945 gostovala na Madžarskem, v Sovjetski zvezi, Avstriji, Bolgariji, Romuniji, Albaniji, Češkoslovaški in Poljski.

Dogodki pred njeno upokojitvijo niso v čast vodstvu Opere Srbskega narodnega gledališča[24]. Iz neznanih razlogov Anita Meze po letu 1960 ni več nastopila na odru beograjske Opere, leta 1965 se je upokojila kot pevka. Vodstvo Opere ji ni namenilo poslovilne predstave. O razlogih za tako ravnanje sama ni hotela govoriti. Dosti pa pove že dejstvo, da je po upokojitvi beograjsko Opero obiskala le, če so v predstavah debitirali njeni študentje.

Ob 100-letnici SNP (Srpsko narodno pozorište) so se je v Operi le spomnili in ji podelili priznanje v obliki pečata Narodnega gledališča iz leta 1868, ki se podeljuje le največjim umetnikom. Petnajstega januarja 1970 je bil v Muzeju pozorišne umetnosti (Muzej gledališke umetnosti) v Beogradu večer posvečen Aniti Meze. Leta 1980 je umrla v Beogradu. Takrat so na Radiu Beograd pripravili oddajo z njenimi posnetki. Za svoje delo je prejela še druga priznanja.

Anita Meze se je že od leta 1948 v Beogradu ukvarjala s pedagoškim delom.[25] Ljiljana Dubljević Vojkić (Dubljević Vojkić 2018) navaja, da je pri njej po letu 1969 končalo študij solopetja 22 študentov, 11 na drugi stopnji in 11 na podiplomskem študiju. Njena najbolj uveljavljena učenka je mednarodno priznana mezzosopranistka Dubravka Zubović, ki po uspešni mednarodni pevski in pedagoški karieri vodi zasebni glasbeni studio v Laguna Hillsu v Kaliforniji.

In še ...

Vso svojo umetniško pot je sodelovala z radijskima postajama v Ljubljani in Beogradu. Njene posnetke so na obeh postajah nekaj časa pogosto predvajali, občasno pa tudi na slovenskem programu Radia Trst. V Ljubljani je sodila med pionirje, ki so sodelovali na leta 1928 ustanovljenem Radiu Ljubljana, ker je s snemalcem in inovatorjem Rudijem Omoto posnela prvi pevski posnetek v Sloveniji.

Ko je angleška producentska hiša DECCA leta 1955 posnela sedem ruskih oper z ansamblom beograjske

24 Nekaj podobnega je tam doživela tudi Valerija Heybal nekaj let pozneje.

25 O tem, kdaj je začela delovati kot pedagoginja, so različni podatki. Uradni viri (Muzička enciklopedija GR–OP, 1974, in *Leksikon jugoslovenske glasbe Me–Ž,* 1984 /oboje je izdal Jugoslovenski leksikografski zavod Zagreb/) navajajo leto 1948, vir Dubljević Vojkić, 2018, pa leto 1969.

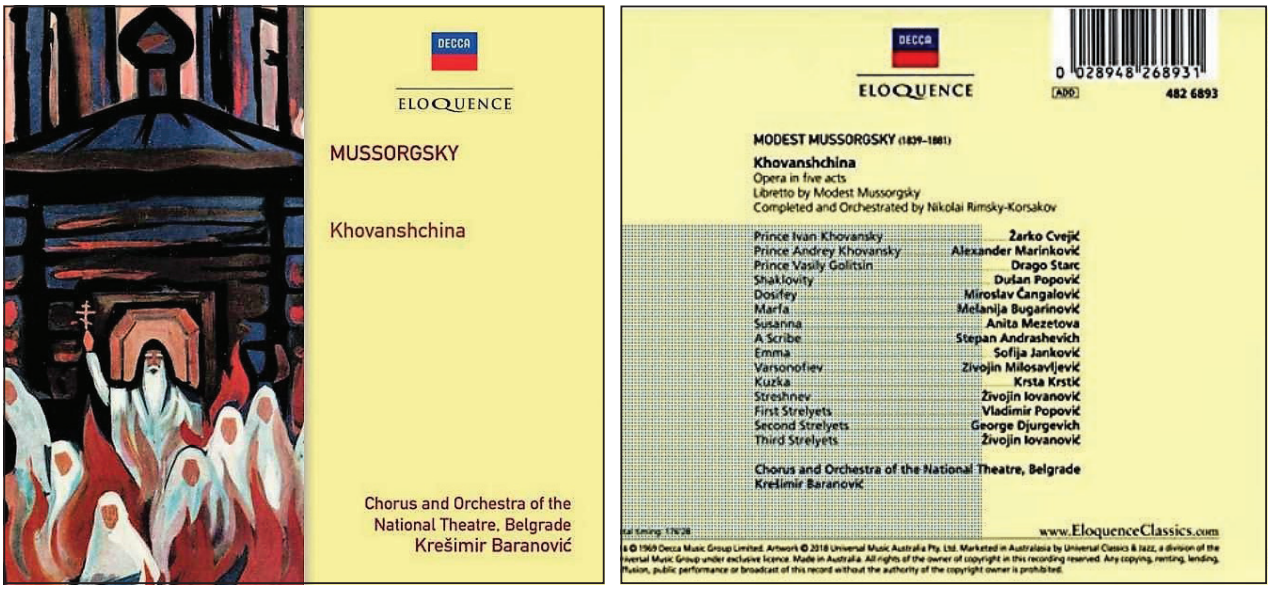

Eden največjih podvigov beograjske Opere do danes. Posnetek Hovanščine na cedejih DECCA v stereofonski tehniki, ponatis iz leta 2018.

Opere, je Anita Meze sodelovala z vlogo Suzane na posnetku Hovanščine. Posnetek je dobil nagrado Grand Prix du Disque, ki jo Akademija Charles Cros od leta 1948 podeljuje za najboljše posnetke klasične glasbe. Nagrada sodi med najvišja priznanja za posnetke klasične glasbe.

Prvič je posnetek izšel leta 1955 na vinilnih ploščah. Sledilo je še več ponatisov. Med temi je ponatis sredi sedemdesetih let 20. stoletja, ki je izšel v stereofonski tehniki, saj je bila opera že posneta na stereo snemalno napravo. Nato je posnetek izšel na cedejih v nemški seriji Historische Tondokumente, leta 2018 pa ponovno pri producentu DECCA v seriji ELOQUENCE na cedejih, vendar tokrat v stereofonski verziji. Leta 2020, sredi kovid krize, pa še enkrat pri producentu Profil Medien Neuhausen.

Za producenta Jugoton iz Zagreba je Anita Meze posnela pesmi Pastirica in Uspavanka (I. Robida, O. Župančič, J. Pavčič) in srbsko narodno pesem Pod pendžeri v priredbi Petra Konjovića. Disk je bil še iz obdobja šelak plošč z 78 vrtljaji na minuto. Z nekaj pesmimi je leta 1960 sodelovala tudi pri Jugotonovi antologijski izdaji Jugoslovenska solopjesma na šestih longplay vinilnih ploščah. Razen Anite Meze je sodelovalo še več umetnikov iz posameznih jugoslovanskih republik. Leta 1989 je beograjska producentska hiša RTB izdala longplay vinilno ploščo z nekaj arijami in umetnimi pesmimi, ki jih je Anita Meze posnela v letih od 1953 do 1965 v studiih beograjskega radia.

Longplay plošča Anite Meze iz leta 1980

Uspavanka na šelaku (Župančič, Pavčič) (arhiv, brez datuma)

Pregled vlog v operah, ki jih je Anita Meze pela na svoji umetniški poti. Razvrščene so po abecednem redu avtorjev.

Avtor	Delo	Vloga
Baranović, Krešimir	Manda	Nevjesta od Cetingrada
Bethoven, Ludvig van	Fidelio	Marcellina
Bizet, Georges	Carmen	Micaela
Čajkovski, P. I.	Evgenij Onjegin	Tatjana
d'Albert, Eugen	Nižava	Nuri
de Falla, Manuel	Kratko življenje	Salud
Donizetti, Gaetano	Ljubezenski napoj	Adina
Erkel, Ferenc	Džurad Branković	Mara
Gotovac, Jakov	Ero iz onega sveta	Djula
Gotovac, Jakov	Morana	Morana
Gounod, Charles	Faust	Margareta
Konjović, Petar	Koštana	Koštana
Krstić, Petar	Zulumčar	Emina
Leoncavallo, Rugierro	Glumači	Nedda
Massenet, Jules	Manon	Manon
Massenet, Jules	Don Kihot	Garcias
Mozart, W. A.	Kairska gos	Dona Panteta
Mozart, W. A.	Figarova svatba	Suzana
Mozart, W. A.	Čarobna piščal	Pamina
Mozart, W. A.	Don Juan	Zerlina
Mozart, W. A.	Don Juan	Dona Elvira
Odak, Krsto	Dorica pleše	Dorica
Offenbach, Jacques	Robinzonada	Alina
Prokofjev, Sergej	Zaljubljen v tri oranže	Smeraldina
Puccini, Giacomo	La Boheme	Mimi
Puccini, Giacomo	Madam Butterfly	Čo-čo-san
Puccini, Giacomo	Turandot	Liu
Smetana, Bedřich	Prodana nevesta	Marinka
Thomas, Ambroise	Mignon	Mignon
Verdi, Giuseppe	Falstaff	Nannetta
Wolf-Ferrari, Ermanno	Štirje grobijani	Marina
Zajc, Nikola	Nikola Šubic Zrinjski	Jelena

Pomembnejše kantate in oratoriji, pri katerih je sodelovala Anita Meze:

Avtor	Delo	Vloga
Bach, Johann Sebastian	Magnificat	sopran
Bandur, Jovan	Jugoslovanska partizanska rapsodija	sopran
Beethoven, Ludvig van	Misa solemnis	sopran
H□ndel, Georg Friedrich	Mesija	sopran
Hercigonja, Nikola	Gorski vijenac	sestra Batrićeva
Miladinović	Zulejma	
Schubert, Franz	Mirjanina zmagoslavna pesem op. post. 136, D 942	sopran
Verdi, Giuseppe	Requiem – odlomki	sopran

Na koncu še drobna zanimivost: Anita Meze je eno največkrat uporabljenih gesel v srbskih enigmatskih časopisih. Leta 1983 je nek sestavljavec križank v mali križanki (7 x 16 cm) kar dvakrat uporabil geslo Anita Meze, obakrat navpično[26].

Viri

Arhiv, A., brez datuma, s. l.: s. n.

Vladimir BARTOL, 1945/46: *Gledališki list SNG Opera Ljubljana,* št. 6.

Beograd, M. p. u. S., 2017: Anita Meze, dostopno: //teatroslov.mpus.org.rs/digitalizacija.php?tabela=licnost&idOdrednice=3053&idZbirka=1 [dostop 7. avgust 2021].

Ljiljana DUBLJEVIĆ VOJKIĆ, 2018: Anita Meze – život posvećen umetnosti. V: *Slovenika* IV. 22– 51.

Vladimir JOVANOVIĆ, 1996: *Beogradska Opera u Evropi, gostovanja od 1954. do 1996. godine*. SNP Beograd ured. Beograd: s. n.

Primož KURET, 2018: *Tržačanka Anita Meze, primadona beograjske Opere*. Ljubljana: s. n.

Danilo POKORN, 1970: Bibliografski pregled kompozicij Slavka Osterca. V: *Muzikološki zbornik* VI. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta.

Slovenski gledališki inštitut, 1954: *Kratko življenje.* Beograd: s. n.

26 Podobno srečo je imela tudi primadona Ondina Otta Klasinc, ki se je dolga leta kot geslo *mariborska operna pevka Ondina* pojavljala v mnogih slovenskih križankah. Pogosto narobe kot Ota.

Andrej Kotnik[1]
Ulica Matije Blejca 8, Kamnik
kotnik.andrej@gmail.com

Gregor Mali (1901–1983), ob 120-letnici rojstva

V letu 2021 smo se spominjali 120-letnice rojstva pesnika in duhovnika Gregorja Malija. Rodil se je 12. marca 1901 v Znojilah nad Selami pri Kamniku, umrl pa je v Buenos Airesu 26. julija 1983. V medvojnem obdobju je bil znan kot avtor številnih duhovnih pesmi, ki jih je objavljal predvsem v predvojnem katoliškem časopisju, namenjenemu mladini. Kot duhovnik je bil med leti 1936–1942 župnik v Ajdovcu pri Žužemberku, kjer je bil zelo dejaven na pastoralnem in prosvetnem področju. Decembra 1942, po partizanskem napadu na ajdovsko vaško stražo, je zapustil Ajdovec in se umaknil v Ljubljano, od koder se je maja 1945 umaknil v Avstrijo. Od leta 1948 do smrti je živel v Argentini, kjer je življenje posvetil pastoralnemu delu med tamkajšnjimi Slovenci. Domovine, po kateri je vseskozi hrepenel, ni videl nikoli več. Čeprav je bilo po drugi svetovni vojni njegovo ime doma v javnosti zamolčano, ni bil nikoli povsem pozabljen, saj so njegovim pesmim že vse od dvajsetih let 20. stoletja dajali glasbeno podobo številni slovenski skladatelji. Številne kompozicije na Malijeva besedila so postale del železnega repertoarja slovenskih cerkvenih zborov. Zanimanje zanj se je povečalo predvsem po zaslugi njegove nečakinje Nežke Borin - Mali, ki je poskrbela za izdaje Malijeve poezije, njegovih uglasbenih pesmi in zgoščenke. Po letu 2000 so spomin nanj z obeležji in prireditvami obudili tudi v njegovi rojstni župniji Sela pri Kamniku.
Ključne besede: Gregor Mali, biografija, poezija, duhovna poezija, druga svetovna vojna, argentinski Slovenci, duhovniki, Sela pri Kamniku, Znojile

In 2021, we commemorated the 120th anniversary of the birth of the poet and priest Gregor Mali. He was born on 12 March 1901 in Znojile nad Selami near Kamnik, and died in Buenos Aires on 26 July 1983. During the interwar period he was known as the author of numerous spiritual songs, which he published mainly in a pre-war Catholic youth newspaper. Between 1936 and 1942, Mali was a parish priest in Ajdovec pri Žužemberku, where he was very active in the pastoral and educational field. In December 1942, following a partisan attack on Ajdovec village guard, he left Ajdovec and withdrew to Ljubljana, from where he then travelled to Austria in May of 1945. From 1948 until his death he lived in Argentina, where he dedicated his life to pastoral work among the Slovene expatriates. He never again saw the homeland he so desperately longed for. Although his name was stricken from all public records after WWII, he was never completely forgotten, as his songs have been revived and put to music by many a Slovenian composer since the 1920s. Numerous compositions based on Mali's texts have become part of the iron repertoire of Slovenian church choirs. The interest in his work was mainly invigorated thanks to his niece Nežka Borin - Mali, who arranged for the publication of Mali's poetry, his songs and CDs. After 2000, Mali's memory was revived with memorials and events in his native parish of Sela pri Kamniku.
Key words: Gregor Mali, biographies, poetry, spiritual poetry, World War II, Argentine Slovenes, priests, Sela pri Kamniku, Znojile

Pogled na Znojile, rojstno vas Gregorja Malija (Foto: Andrej Kotnik, 2021)

Pogled z Znojil na selsko župnijsko cerkev sv. Neže. V njej je bil pesnik krščen in tu je imel leta 1927 novo mašo. (Foto: Andrej Kotnik, 2021)

Leto 2021 je na Kamniškem nasulo nenavadno veliko okroglih obletnic velikih osebnosti, ki so se trajno zapisale v zgodovino našega naroda. Mednje sodi tudi duhovnik in pesnik Gregor Mali. Njegova življenjska pot, lepa in tragična hkrati, je v številnih pogledih usoda slovenskega človeka 20. stoletja, njegove narodne zavednosti, ljubezni do domovine in slovenske besede, odprtosti za lepo in presežno, a hkrati tudi tragične izkušnje bratomorne vojne, izgnanstva, neuslišanega hrepenenja in grenke žalosti.

Rodil se je 12. marca 1901 pri Ukčevih v Znojilah v župniji Sela pri Kamniku. Njegova rojstna hiša ima hišno številko 3. Ljudsko šolo je obiskoval na Selih in v Kamniku. Kot gojenec Marijanišča je v Ljubljani obiskoval klasično gimnazijo, tam leta 1922 maturiral in nadaljeval študij na teološki fakulteti. Čas študija v Ljubljani je bil gotovo čas, ko je navezal poznanstva z znanimi osebnostmi slovenskega verskega in kulturnega življenja tistega časa. Skoraj gotovo je poznal malo starejšega skladatelja in duhovnika Matijo Tom-

1 Univerzitetni diplomirani zgodovinar.

Ajdovec pri Žužemberku na razglednici z začetka 20. stoletja s staro cerkvijo sv. Trojice (http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:IMG-0NH91CGR, dostop: 1. 12. 2021)

ca, prav tako duhovnika in skladatelja Alojzija Mava, ki je bil njegov vrstnik v semenišču, prijateljeval je z dr. Vilkom Fajdigo, očitno pa je imel prisrčne odnose tudi s kasnejšim ljubljanskim škofom dr. Gregorijem Rožmanom, ki je bil pridigar na njegovi novi maši. V duhovnika je bil posvečen 29. junija 1927. Novo mašo je pel v selski župnijski cerkvi sv. Neže 12. julija istega leta. Istega dne je poročil svojega brata Antona Malija z Ivanko Sluga.

Kot kaplan je šest let služboval v Žužemberku in dve leti na Vrhniki. Njegova priljudnost in pastoralna zavzetost nista ostali neopaženi. Ko je julija leta 1930 ljubljanski škof Anton Bonaventura Jeglič opravljal vizitacijo žužemberške dekanije, je v svoj dnevnik med drugim zapisal, da kaplan Mali *»v Žužemberku deluje izvrstno, ima ga rad dekan, imajo ga radi otroci, mladeniči in vsi verniki.«* (Jeglič 2015: 1048)

Leta 1936 je postal župnik v Ajdovcu pri Žužemberku, kjer je ostal do decembra 1942. V župniji, ki je v tistem času štela okrog 900 duš, je poskrbel za dograditev in posvetitev sicer starodavne, a še neposvečene župnijske cerkve sv. Trojice (1936), ter izgradnjo prosvetnega doma (1939), ki ga je poimenoval po ajdovskem rojaku, škofu dr. Janezu Gnidovcu. Uspešnemu delu župnika Malija je naredila konec druga svetovna vojna, ki se je na območju Suhe krajine razbesnela v vsej svoji bratomorni silovitosti. Ajdovcu je bil v nesrečo prav prosvetni dom, saj se je v njem nastanila ajdovska vaška straža (Zupanc 1988: 80), ki se je formirala 20. oktobra 1942 (Ambrožič - Novljan 1972: 92), štiri dni po partizanski likvidaciji ajdovskega župana Štefana Vidriha. Gregor Mali je svoj veliki petek doživel v noči s petka na soboto, z 11. na 12. december 1942, ko so enote Gubčeve brigade uničile okoli 70-člansko postojanko vaške straže v Ajdovcu. Vaški stražarji so kot eno od oporišč v boju uporabili tudi cerkveni zvonik. V hudih bojih, ki so trajali celo noč, je bilo na strani partizanov 15 ranjenih in 2 mrtva, na strani domobrancev pa se je le redkim posrečilo zbežati iz Ajdovca. V bojih naj bi padlo okrog 50 vaških stražarjev (iz poročila 1952), okoli 27 pa so jih ujeli živih (Vršnik 1955: 3). Gregor Mali je le za las ušel likvidaciji, saj naj bi prišlo tako daleč, da *»so ga vlekli pred zid, da ga ustrele.«* (Cvelbar 1983) Med padlimi vaškimi stražarji so bili tudi številni župljani. Enajst so jih na njegov predlog pokopali v skupni grob, saj jih doma niso mogli položiti na mrtvaške odre. *»To je bil tako pretresljiv pokop in spremljan s takim jokom, da so ga slišali ljudje več kot uro daleč,«* se je župnik dogodka spominjal kasneje v pismu Jožetu Cvelbarju (Cvelbar 1983). Požgali so cerkev, župnišče, šolo in prosvetni dom. Po bojih so partizani ujetim vaškim stražarjem »sodili« in jih 19 obsodili na smrt. (Ambrožič - Novljan 1972: 102) Gregorja Malija ti dogodki v Ajdovcu niso nikoli zapustili – do smrti so ga spremljale apokaliptične podobe tiste noči, smrti, trpljenja, obupa, namernega oskrunjenja in uničenja župnijske cerkve (Cvelbar 1983). Svojo medvojno protikomunistično usmerjenost je območje ajdovske fare plačevalo tudi ves povojni čas. Požgano cerkev sv. Trojice so smeli na novo postaviti šele leta 1990, izgubljena človeška življenja pa so bila v javni spomin dokončno priklicana šele dve desetletji kasneje.

Po teh dogodkih je Mali stopil na pot pregnanca, na kateri je ostal do smrti. Iz Ajdovca se je umaknil v bližnji Žužemberk, nato pa v Ljubljano. Še vedno je pisal in objavljal. Leta 1943 je izdal *Duhovni koledarček* za leto 1944 in leta 1944 misijonske šmarnice z naslo-

Pogled na Ajdovec z novo župnijsko cerkvijo sv. Trojice, ki so jo na mestu med vojno požgane cerkve lahko postavili šele leta 1990. (Foto: Andrej Kotnik, 2021)

vom *Blagrovali me bodo vsi rodovi*. Maja 1945 se je umaknil na Koroško, najprej v Vetrinje, nato v Peggez pri Lienzu, od tam pa v Špital ob Dravi. V begunskih taboriščih se je s pregnanimi Slovenci ukvarjal predvsem z dušnopastirskim delom, s spovedovanjem ter pisanjem za različne begunske liste. Mnogim je bil v tolažbo in oporo, da v begunstvu niso obupali.

V Argentino je prišel leta 1948. V tujem okolju je moral duhovniško pot začeti na novo kot kaplan. Najprej je sedem let deloval v argentinski župniji sv. Amelije v Buenos Airesu, nato pa med Slovenci v San Martinu pri Buenos Airesu. Zadnje obdobje svojega življenja je preživel v osrednji slovenski cerkvi Marije Pomagaj ob Slovenski hiši v argentinski prestolnici. Tu je 3. julija 1977 obhajal svojo zlato mašo, ob kateri je med drugimi prejel tudi čestitki papeža Pavla VI. in tedanjega buenosaireškega nadškofa kardinala Aramburuja. Zadnjih osem let svojega življenja je hitro pešal, pestila ga je bolezen. Skoraj do smrti je vztrajal pri dušnopastirskem delu, predvsem spovedovanju. V veliko pomoč sta mu bila brat in svakinja, ki sta živela v mestu Ramos Mejía, v bližini prestolnice. Domovine ni videl nikoli več, čeprav je po njej hrepenel vse do smrti, o čemer jasno priča tudi njegova poezija; z domovino je ostajal v stikih, dogajanje v njej pa je spremljal predvsem preko dopisovanja s sorodniki in prijatelji ter časopisja. Umrl je 26. julija 1983 na domu svojega brata v mestu Ramos Mejía. Dan kasneje so ga v navzočnosti dvajsetih slovenskih duhovnikov pokopali na pokopališču Villegas.

Nekrolog, ki ga je ob Malijevi smrti pripravil in v argentinski *Svobodni Sloveniji* leta 1983 objavil duhovnik Anton Orešnik, daje med drugim nekaj vtisov o Malijevi osebnosti. O njem pravi, da je bil *»mehkočuteča melanholična pesniška duša, dobrosrčen, pa tudi odporen, če je spoznal za prav. /.../ V govoru je bil jasen, odločen in kratek.«*

Pesniško nadarjenost je kazal že kot otrok. »Njegovi verzi so pozdravljali škofe ob birmah, mašniške jubilante in tudi preproste ljudi ob raznih življenjskih priložnostih /.../« (Borin - Mali, 2001) Vse od sredine dvajsetih let 20. stoletja njegove verze najdemo v različnih revijah, predvsem tistih, ki so namenjene duhovni formaciji krščanske mladine, kot so bile *Angeljček, Vertec, Bogoljub* in drugih. Poezija ga je spremljala vse do smrti. Predstavlja poseben vpogled v pesnikov duhovni svet, v njegove strahove, tesnobo, upe, v njegov mir in nemir. Poeziji Gregorja Malija niso nikoli pripisovali vrhunske umetniške vrednosti, a to verjetno tudi ni bila pesnikova ambicija. *»Ni bil noben Prešeren, vendar je iz njegovih stihov govorilo njegovo religiozno globoko srce.«* (Osredkar 1983)

Njegov pesniški opus bi verjetno v glavnem ostal neznan, če leta 2001 pesnikova nečakinja Nežka Bo-

Pod ajdovsko župnijsko cerkvijo stoji spomenik faranom, ki so med drugo svetovno vojno umrli na protikomunistični strani. Na spomeniku je 138 imen, kar predstavlja približno 15 % tedanjega prebivalstva župnije; 40 od navedenih jih je umrlo leta 1942. Na spomeniku so zapisani verzi kamniškega pesnika Franceta Balantiča in četrta vrstica Psalma 23. (Foto: Andrej Kotnik, 2021)

rin - Mali v samozaložbi ne bi izdala *Zbranih pesmi* in s tem v kulturni spomin našega naroda vrnila Gregorja Malija kot pesnika. Malijeve *Zbrane pesmi* na 1148 straneh prinašajo preko 800 Malijevih pesniških besedil ter 6 dramskih iger, namenjenih mlajšim. Nežka Borin - Mali je svoj projekt nadaljevala leta 2003, ko je, znova v samozaložbi, izdala pesmarico z naslovom *Zvonovi so zapeli: zborovske skladbe na besedila Gregorja Malija.* Istega leta je izdala tudi zgoščenko z zborovskimi pesmimi Gregorja Malija. Posebno dragocena je izdaja zborovskih skladb, ki jih je za izdajo uredil dr. Edo Škulj; prinaša kar 421 uglasbitev Malijevih pesmi, kar Malija uvršča med slovenske pesnike z največ uglasbenimi besedili. Namen založnice je vseskozi bil vrniti Gregorja Malija njegovi domovini, zato je ob številnih priložnostih svoje izdaje njegovih del podarila zainteresiranim. Tako so, na primer, na reviji cerkvenih pevskih zborov kamniške dekanije v Komendi leta 2004 izdajo Malijevih zborovskih pesmi in zgoščenko prejeli vsi zborovodje zborov, ki so se udeležili revije.

Ob prebiranju njegovih pesmi lahko jasno vidimo nekatere osebnostne poteze avtorja: gre za pesnika, za katerega sta duhovno in zemeljsko del ene in iste stvarnosti, kar se še posebno začuti pri njegovih domovinskih pesmih. Domovina ni zgolj predmet hrepenenja, pogrešanja ali ljubezni izgnanca, ampak predvsem nek duhovni prostor, duhovni dar z lastno usodo. Gregor Mali domovino seveda pogreša tako na materialnem kot tudi na čustvenem nivoju, a njegova skrb in upi zanjo so povsem v sferi krščanske duhovnosti. Zato Malijeva domovinska poezija lahko sicer pogosto izraža bolečino nad izgubo in prestanim trpljenjem ter neuslišano hrepenenje, ne pa tudi obupa. Na obup pesnik ne more pristati, ne glede na to, da je njegova trenutna življenjska situacija polna grenkobe. Prav tako v njegovi poeziji ni nobenega klica k človeškemu ali božjemu maščevanju. Militantno komunistično povojno družbeno ureditev v domovini sicer vidi kot veliko narodno in duhovno nesrečo, ki ji je sicer treba nasprotovati, a rešitev bo prišla po božjem in ne zgolj po človeškem delovanju. Pesnik je pač kristjan in veruje v tipično krščanske stvari, ki so čutu sodobnega človeka nemalokrat tuje – trpljenje ni brez smisla, so stvari, za katere se je vredno žrtvovati, človek ni nikoli popoln gospodar svoje usode, na zemlji ni ničesar takšnega, kar bi lahko imeli za najvišji, še manj pa za končni cilj.

Posebno poglavje so njegove duhovne pesmi, ki so posvečene posameznim delom katoliške maše (mašne, darovanjske, obhajilne pesmi), evharistiji, Kristusu, Devici Mariji, svetnikom, delom cerkvenega leta (advent, božični čas, post) in druge. V njih pesnik premišljuje o verskih skrivnostih in resnicah, slavi in izraža zahvalo, prosi in se zateka v varstvo. Glasbeno podobo so njegove duhovne pesmi začele dobivati že v dvajsetih letih 20. stoletja. Uglasbili so jih številni znani skladatelji; med skladatelji z največ uglasbenimi Malijevimi besedili velja omeniti predvsem Matijo Tomca (1899–1986) – 49 skladb, Martina Železnika (1891–1962) – 46 skladb, Franca Kimovca (1878–1964) – 36 skladb, Lojzeta Mava (1898–1977) – 27 skladb, Stanka Premrla (1880–1965) – 25 skladb, Gregorja Zafošnika (1902–1994) – 21 skladb, Bredo Šček (1893–1968) – 17 skladb, frančiškana Franceta Ačka (1904–1974) – 11 skladb in Hugolina Sattnerja (1851–1934) – 10 skladb. Med kamniškimi skladatelji, ki so uglasbili njegova besedila, je Ciril Vremšak

Spominska plošča v spomin na Gregorja Malija je od leta 2001 vzidana v fasado Marijinega kulturnega doma. (Foto: Andrej Kotnik, 2021)

Gregor Mali, kot ga je v Spominski sobi Marijinega kulturnega doma leta 2009 upodobil slikar Lojze Čemažar.

(1900–1968) s štirimi skladbami, Malijeva besedila pa je uglasbil tudi Samo Vremšak (1930–2004). Pesnik rad in pogosto posega po motivih iz narave. To je še posebej opazno pri pesmih, ki so posvečene Mariji, in pri božičnih pesmih. Zdi se, da se ga je narava dotikala, ga navdihovala in spodbujala k premišljevanju; izkušnje iz narave je namreč prepoznaval kot duhovna znamenja. Številne uglasbitve njegovih besedil do neke mere gotovo kažejo, da je znal versko čutenje in nauk izraziti priljudno in poljudno, zelo blizu ljudskemu čutenju, a vseeno na način, ki njegova besedila dela primerna za bogoslužno rabo. Prav tem uglasbenim pesmim gre zasluga, da ime Gregorja Malija kljub izgnanstvu in krščanstvu nasprotujoči povojni politični situaciji tudi v domovini ni nikoli povsem izginilo v pozabo – vseskozi so se namreč izvajale na cerkvenih korih. Številne med njimi so vse do danes del železnega repertoarja cerkvenih pevskih zborov, nekatere so skoraj ponarodele in se uvrščajo med t. i. cerkvene ljudske pesmi. Združene z glasbeno govorico nagovarjajo sodobnega človeka.

Gregorja Malija se spominjajo tudi v njegovi rojstni župniji Sela. Ob stoletnici pesnikovega rojstva, leta 2001, je v župnijski cerkvi potekala predstavitev že omenjene zbirke Malijevih pesmi, ki so tega leta izšle v samozaložbi Nežke Borin - Mali. Pri maši in na koncertu Malijevih uglasbenih pesmi po njej je pel MePZ Mavrica iz Srednje vasi. Na koncertu je bila prvič izvedena pesem *Želja*, ki jo je uglasbil Samo Vremšak. Istega leta so na fasado Marijinega kulturnega doma na Selih, na nekdanjo mežnarijo, v kateri je ljudsko šolo gotovo obiskoval tudi pesnik, vzidali spominsko ploščo, katere postavitev je omogočil pesnikov nečak Tone Mali iz Smlednika, junija leta 2001 pa jo je blagoslovil tedanji ljubljanski pomožni škof Andrej Glavan (Hvale 2011: 70). Cerkveni zbor na Selih njegove pesmi redno izvaja pri bogoslužju. Malijeve pesmi, pete ali recitirane, so v zadnjih dvajsetih letih vključene v vsa župnijska praznovanja. Leta 2009 je Malija v Spominski sobi Marijinega kulturnega doma po naročilu tedanjega selskega župnika Danijela Kaštruna ob portretih nekaterih zaslužnih faranov in župnikov upodobil akademski slikar Lojze Čemažar. Gregor Mali je bil leta 2019 predstavljen tudi udeležencem poti *Na Sela gremo* v sklopu Kamniške literarne transverzale, ki sta jo organizirala Knjižnica Franceta Balantiča Kamnik ter Športno in kulturno društvo Sela pri Kamniku; pesnika je udeležencem poti predstavila Nežka Borin - Mali. Septembra leta 2021, ob 120-letnici pesnikovega rojstva, je bila v selski župnijski cerkvi spominska maša, po njej pa vokalno-inštrumentalni koncert.

Viri in literatura

Ajdovec, 19??, razglednica, dostopno na: http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:IMG-0NH91CGR (dostop: 1. 12. 2021).

Lado AMBROŽIČ - NOVLJAN, 1972: *Gubčeva brigada*. Ljubljana: Partizanska knjiga.

Anton CVELBAR, 1983: V spomin slovenskemu župniku Gregoriju Maliju. V: *Ameriška domovina,* let. 85, št. 58. 3.

France HVALE, 2011: Na Sela gremo [tipkopis]. 70.

Anton Bonaventura JEGLIČ, 2015: *Jegličev dnevnik* (znanstvenokritična izdaja). Ur.: Blaž OTRIN, Marija ČIPIĆ REHAR. Celje: Celjska Mohorjeva družba.

Danijel KAŠTRUN, 2017: *Kronika župnije Sela pri Kamniku: 1903–2016*. Sela pri Kamniku: samozal. Danijel Kaštrun.

Gregor MALI, 2001: *Zbrane pesmi.* Zbrala in uredila Nežka Borin - Mali. Mengeš: samozal. Nežka Borin - Mali.

Zvonovi so zapeli: Zborovske skladbe na besedila Gregorja Malija, 2003. Zbrala Nežka Borin - Mali, ur. Edo Škulj. Mengeš: samozal. N. Borin - Mali.

A. O. [= Anton OSREDKAR], 1983: Župnik g. Mali – umrl. V: *Svobodna Slovenija = Eslovenia libre,* let. 1983, št. 30.

Edo ŠKULJ, 2005: *Leksikon cerkvenih glasbenikov.* Ljubljana: Družina.

Iz poročila narodnega heroja Milovana Šaranoviča: O vojaških akcijah prvih brigad na Dolenjskem 1942–1943. V: *Dolenjski list,* let. 3, št. 37 (11. 9. 1952). 4.

Lojze VRŠNIK, 1955: Likvidacija belogardistične postojanke na Ajdovcu. V: *Dolenjski list,* let. 6, št. 50 (16. 12. 1955). 3.

Alojz ZUPANC, 1988: *Zgodovina Ajdovca v Krajini.* Buenos Aires: Slovenska kulturna akcija.

Mitja Zupančič[1]
Novi trg 3, Ljubljana

Branko Vreš[2]
Ljubljanska cesta 3D, Kamnik
branko.vres@zrc-sazu.si

Ob stoletnici akademika Ernesta Mayerja

Prispevek je posvečen akademiku dr. Ernestu Mayerju (1920–2009), profesorju in raziskovalcu botanike. Rodil se je 10. novembra 1920 v Zgornjem Tuhinju pri Kamniku. V Ljubljani je končal realno gimnazijo (1939), študij biologije opravil delno na Filozofski fakulteti v Ljubljani (do 1941) in dokončal z doktoratom iz botanike na Dunaju (1947). Do leta 1978 je predaval različne vsebine iz botanike na Biološkem oddelku Biotehniške fakultete Univerze v Ljubljani, nato se je zaposlil kot raziskovalec, znanstveni svetnik na današnjem Biološkem inštitutu Jovana Hadžija ZRC SAZU, kjer je delal do upokojitve leta 1991. Kot priznan evropski strokovnjak za taksonomijo in sistematiko rastlin je sodeloval v številnih mednarodnih in domačih projektih. Rezultat njegovega dela je preko 160 strokovnih in znanstvenih objav (člankov, monografij) ter opis več kot 20 novih taksonov za znanost. Na osnovi njegovega bogatega znanstvenega dela je bil leta 1974 imenovan za izrednega (dopisnega) in devet let pozneje za rednega člana SAZU. Bil je mentor mnogim botaničnim raziskovalcem (diplomantom, magistrantom in doktorantom) doma in v tujini ter aktiven član številnih mednarodnih bioloških združenj in botaničnih društev. Zbral je obsežno herbarijsko zbirko, ki je shranjena v herbarijih LJU in LJS v Ljubljani, ter organiziral mednarodno herbarijsko izmenjavo. V botanično zgodovino je zapisan tudi v znanstvenih imenih dvanajstih rastlinskih taksonov, ki so jih botaniki poimenovali njemu v čast.
Ključne besede: Ernest Mayer, biolog (botanik), znanstveni svetnik, botanika, taksonomija in sistematika rastlin, herbarijska zbirka

The article is dedicated to academic Dr Ernest Mayer (1920–2009), professor and researcher of botany. He was born on 10 November 1920 in Zgornji Tuhinj near Kamnik. He graduated from high school in Ljubljana (1939), then went on to study biology at the Faculty of Arts in Ljubljana (until 1941) and completed his doctorate in botany in Vienna (1947). He lectured on botany at the Biology Department of the Biotechnical Faculty of the University of Ljubljana until 1978, then worked as a researcher and scientific advisor at what is today the Jovan Hadži Biological Institute ZRC SAZU, where he remained until his retirement in 1991. As a recognised European expert, he participated in many international and domestic projects in plant taxonomy and systematics. The result of his work is over 160 professional and scientific publications (articles, monographs) and a description of more than 20 new taxa. On the basis of his rich scientific work, he was appointed associate in 1974, and nine years later a full member of SAZU. He has mentored many botanical researchers (graduates, master's and doctoral students) at home and abroad and is an active member of many international biological associations and botanical societies. His extensive herbarium collection is stored in the herbariums of LJU and LJS in Ljubljana. He also organised an international herbarium exchange. Dr Mayer has contributed the scientific names of twelve plant taxa, which botanists have named in his honour.
Key words: Ernest Mayer, biologist (botanist), scientific advisor, botany, taxonomy and systematics of plants, herbarium collection

Ernest Mayer, Laze v Tuhinjski dolini, 14. 11. 1990 (Foto: Vinko Žagar)

10. novembra 2020 je minilo sto let od rojstva akademika Ernesta Mayerja, biologa – botanika. Svoje sedemdesetletno raziskovalno delo je zaznamoval z izrednim prodorom botanične vede po prof. Alfonzu Paulinu. Ta čas imenujemo Mayerjevo obdobje, ki je izstopalo po znanstveni in organizacijski plati. Doma in v tujini je močno dvignil znanstveni nivo botanike ter opozoril na floristične in fitogeografske posebnosti slovenskega prostora med jugovzhodno-alpskim in dinarsko-balkanskim območjem.

Rodil se je 10. novembra 1920 v Zgornjem Tuhinju pri Kamniku; zaradi političnih sprememb (plebiscit) sta morala namreč starša nemudoma zapustiti Borovlje na Koroškem, kjer je njegov oče, ki je bil Maistrov borec, učiteljeval. Otroštvo je sprva preživljal v Tuhinjski dolini, osnovno šolo pa je zaključil v Dobu pri Domžalah. Po končani srednji šoli (realna gimnazija v Ljubljani) leta 1939 se je vpisal na študij biologije na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani. Vpis na ta študij je bil razumljiv, saj je že od osnovne šole naprej kazal veliko zanimanje za botaniko in je imel že dokaj solidno znanje o domačem rastlinstvu in flori na območju etnične skupnosti na avstrijskem Koroškem, kamor je hodil na počitnice k sorodnikom. Na ljubljanski univerzi je končal prve štiri semestre študija, na dunajski univerzi po okupaciji pa naslednje štiri semestre. Leta 1944 se je vrnil v domovino in pridružil narodno-

1 Akademik, doktor znanosti, član SAZU, upokojenec.

2 Doktor bioloških znanosti, raziskovalec, Biološki inštitut Jovana Hadžija ZRC SAZU.

osvobodilnemu gibanju ter po osvoboditvi do konca leta 1945 odslužil še vojaški rok. Po drugi svetovni vojni je na Dunaju uspešno končal študij in leta 1947 pod mentorstvom evropsko priznanega profesorja E. Janchna zagovarjal disertacijo z naslovom Floristična členitev visokogorskega pasu v Jugovzhodnih Apneniških Alpah in njegov položaj v Vzhodnih Alpah. Vrnil se je v Ljubljano in bil še istega leta imenovan za asistenta pripravnika v Botaničnem inštitutu Filozofske fakultete univerze v Ljubljani. Po tem so se nizala napredovanja vse do redne profesure. Njegovi nekdanji študentje se ga spominjajo kot odličnega predavatelja z risarsko sposobnostjo predstavitve predavane snovi; 32 let je predaval splošno in specialno botaniko za biologe in 10 let botaniko za farmacevte. Leta 1978 je zapustil fakulteto in se službeno preselil na Biološki inštitut Jovana Hadžija ZRC SAZU, kjer je kot znanstveni svetnik deloval vse do upokojitve leta 1991. Na osnovi njegovega bogatega znanstvenega dela je bil leta 1974 imenovan za izrednega (dopisnega) in devet let pozneje za rednega člana SAZU.

Poleg znanstvenega in pedagoškega dela je bil zaželen funkcionar. Med mnogimi funkcijami, ki jih je opravljal, naštejmo le najpomembnejše: predstojnik Oddelka za biologijo, dekan in prodekan, tajnik Naravoslovnega razreda in član predsedstva SAZU, predsednik Sveta Znanstvenoraziskovalnega centra SAZU, Vegetacijske karte Jugoslavije in Vzhodnoalpsko-dinarskega društva za preučevanje vegetacije, podpredsednik organizacije OPTIMA (fitotaksonomske raziskave mediteranskega območja), regionalni svetovalec za območje Jugoslavije pri projektu Flora Europaea, član komisije projekta Atlas Florae Europaeae in druge.

Raziskave akademika Mayerja obsegajo predvsem rastlinsko sistematiko in taksonomijo, floristiko in fitogeografijo, še posebej endemizem in poliformizen rastlin v jugovzhodnoevropskem dinarsko-balkanskem območju. Te raziskave so terjale izkušenega in razgledanega botanika, kot je bil prof. Mayer. V raziskave je vključil svoje botanične sopotnike iz tedanje Jugoslavije (Nikola Diklić, Vojislav Nikolić, Kiril Micevski, Vilotije Blečić, Željka Bjelčič, Vukić Pulević idr.), svoje ožje sodelavce (Tone Wraber, Vlado Ravnik, Ljerka Godicl, Darinka Trpin, Jelka Suhač, Branko Vreš idr.) ter kot univerzitetni učitelj prizadevne in vedoželjne študente. Sam ali s sodelavci je raziskoval taksonomsko problematiko bolj in manj zanimivih taksonov po vsej nekdanji Jugoslaviji. Med bolj zanimivimi taksoni so rodovi *Edraianthus, Corydalis, Degenia* ter vrste in podvrste *Tulipa scardica, Ephedra major, Dianthus sylvestris, Lonicera caerulea* subsp. *borbasiana, Viburnum lantana* subsp. *discolor, Asplenium lepidum, Moehringia bavarica, Matteuccia struthiopteris* in mnoge druge. Posebno ga je zanimal rod *Pedicularis* (ušivci), ki mu je kot specialist v evropskem in v svetovnem merilu posvetil več razprav.

Na osnovi svojih raziskav in poznavanja najstarejše literature, zlasti za območje tedanje Kranjske in pozneje Slovenije, je napisal mnogo odličnih razprav. Iz teh izkušenj je nastalo pomembno monografsko delo *Seznam praprotnic in cvetnic slovenskega ozemlja,* vključno s slovenskim etničnim ozemljem v Avstriji in Italiji (1952). To je bilo osnovno delo za nadaljnje raziskave z njegovim dopolnilom programa raziskav flore Slovenije. Zaradi svojega raziskovanja in poznavanja evropske botanične literature je bil zaželen sodelavec pri mednarodnem projektu in monografiji *Flora Europaea.* Na območju tedanje države Jugoslavije je sodeloval pri *Analitički flori Jugoslavije* ter *Flori Bosne i Hercegovine.* Napisal je pregledni članek o floristični in taksonomski dejavnosti v Jugoslaviji v letih 1945–1961. Njegove publikacije odlikujejo temeljitost in izčrpno poznavanje že objavljenih podatkov in literature ter jasnost podajanja snovi (Wraber & Zupančič 2001). S svojimi deli se je uveljavil v evropskem merilu, o čemer pričajo sodelovanje v mednarodnih projektih (Flora Europaea, Atlas Florae Europaeae), članstvo v mednarodnih in domačih uredniških odborih ter mednarodna priznanja (Wraber & Zupančič 2001).

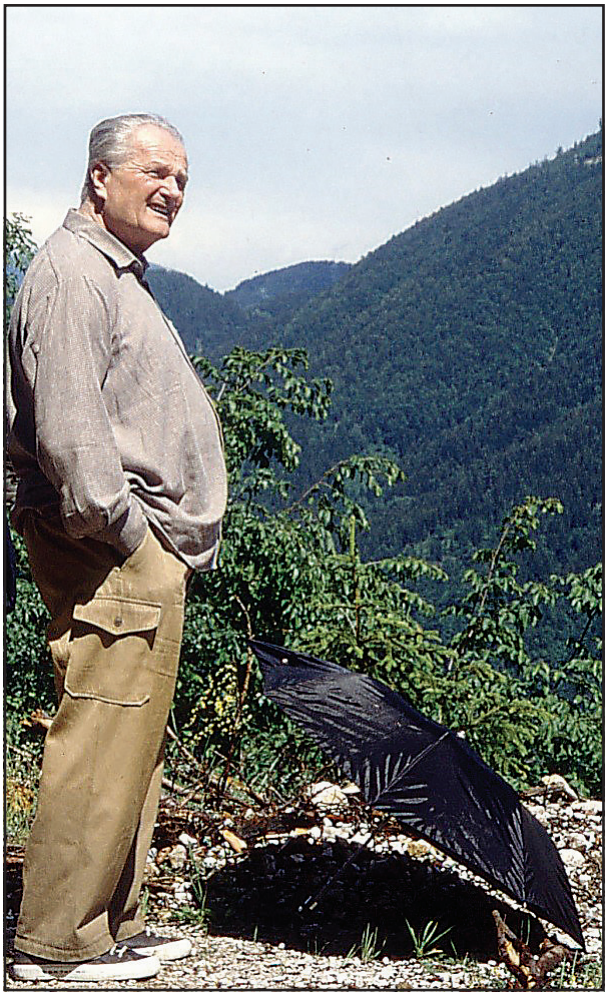

Na Dleskovški planoti, 28. 6. 1993 (Foto: Branko Vreš)

Njegova zasluga je tudi to, da je s svojimi sodelavci organiziral enotno univerzitetno herbarijsko zbirko LJU in uvedel zamenjavo herbarijskih pol iz herbarija LJU s številnimi herbariji po celem svetu. Ne smemo prezreti tudi ustvarjanja njegovega osebnega herbarija, ki v njegovi zapuščini v herbarijski zbirki LJS na Biološkem inštitutu Jovana Hadžija ZRC SAZU obsega 100 herbarijskih škatel z več kot 3500 herbarijskimi polami rastlin, ki jih je nabiral od zaposlitve na inštitutu leta 1978 skoraj do svoje smrti (Dolinar 2021). Veliko večji je delež njegovih herbarijskih primerkov, ki jih je na-

Endemit srebrni trpotec v herbarijski zbirki Ernesta Mayerja (Foto: Branko Vreš)

bral v času službovanja na fakulteti in so shranjeni v herbarijski zbirki LJU Univerze v Ljubljani, saj je v skupni evidenci njegove celotne herbarijske zbirke navedenih preko 13.000 herbarijskih pol. Herbarij je vzorno uredil, še prav posebno pa je bil pazljiv pri vlaganju rastlin, in sicer pri tem da so bili razločno vidni njihovi morfološki znaki, pomembni za določitev taksona. Naj omenimo še to, da je bil prof. Mayer filatelist; kot nekaj posebnega naj omenimo tudi to, da je zbiral znamke z rastlinskimi motivi ter tako iz teh znamk ustvaril »mini« herbarij.

V zvezi z njegovimi organizacijskimi sposobnostmi je treba omeniti, da je tvorno sodeloval pri spremembi in premestitvi Botaničnega inštituta Filozofske fakultete oziroma njegovi vključitvi v Katedro za botaniko Oddelka za biologijo Biotehniške fakultete. V sklopu Katedre za botaniko je izoblikoval raziskovalno skupino za fiziologijo rastlin (Miran Vardjan, Nada Gogala) ter uvedel predavanja iz algologije (Jože Lazar) in mahov (Andrej Martinčič). V okviru skupine botaničnih strokovnjakov in amaterskih ljubiteljev botanike je najprej organiziral in na začetku nekaj časa tudi vodil

botanične večere na Filozofski fakulteti. Za študente – ljubitelje terenskih raziskav – je osnoval ekskurzije po domovini in tujini, v Biološkem inštitutu Jovana Hadžija ZRC SAZU pa skupino za sistematsko botaniko in fitogeografijo.

Pri svojem raziskovalnem delu je prepoznal več novih rastlinskih taksonov in jih opisal kot nove za znanost, na primer *Leucanthemum lithopolitanicum, Pedicularis julica, Gentiana x komnensis, Gentianella liburnica, Gymnospermium scipetarum* in mnoge druge. Njegovo ime so v botanično zgodovino za vedno zapisali botaniki, ki so po njem poimenovali nekatere nove rastlinske taksone, kot so na primer *Astragalus mayeri, Bupleurum mayeri, Dianthus ernesti-mayeri, Nepeta ernesti-mayeri, Stipa mayeri, Papaver alpinum* subsp*. ernesti-mayeri, Pedicularis x mayeri* in drugi.

Akademik Mayer je v svojem znanstvenem obdobju postavil trdne temelje novejšim raziskavam flore Slovenije in spoznanja o njih razširil po vsej Evropi. Pri tem je ostal skromen in za vsakogar vedno dostopen. S strokovnimi nasveti in posredovanjem svetovne botanične literature je rad pomagal tako mladim kot svojim sodobnikom. Po značaju je bil zadržan in se je odprl šele, ko je spoznal človeka in bil prepričan, da mu lahko zaupa. V sebi je bil mehak, človeško dostopen, toleranten in razumevajoč. Bil je Človek.

Viri

Igor DAKSKOBLER, 2010: Akademik prof. dr. Ernest Mayer (1920–2009). V: *Hladnikia* 25. 73–76.

Branko DOLINAR, 2021: Herbarij Ernesta Mayerja kot zapuščina v herbarijski zbirki LJS. V: *Hladnikia* 47. 41–45.

Branko VREŠ, 2009: Akademik prof. dr. Ernest Mayer (1920–2009). V: *Hacquetia* 8 (2). 175–178.

Tone WRABER, Mitja ZUPANČIČ, 2001: Ob osemdesetletnici botanika Ernesta Mayerja. V: *Razprave 4. razr. SAZU* (Ljubljana) 42(2). 7–13.

Jožef Pavlič[1]
Suhadole 61 G, Komenda
jozef_pavlic@t-2.net

Glasnik prezrtih, pozabljenih in zamolčanih

Francetu Piberniku
v spomin ob prvi obletnici njegove smrti

Pesnik, pisatelj, esejist, literarni zgodovinar, urednik, profesor France Pibernik se je rodil v Suhadolah pri Komendi, umrl pa je v bolnišnici na Golniku. Po ljudski šoli v Komendi in dveh nemških šolah med drugo svetovno vojno v Kranju in Kamniku je obiskoval Gimnazijo Kranj, na kateri je maturiral leta 1949, nato pa študiral slavistiko v Ljubljani, kjer je leta 1955 diplomiral. Kot profesor je poučeval na Nižji gimnaziji Dobrovo v Goriških brdih, nato pa do prisilne upokojitve leta 1990 na Gimnaziji Kranj. Kot literat se je najprej posvečal poeziji (sedem pesniških zbirk), nato dopisovanju in pogovorom s književniki (štiri knjige), predvsem pa »odkrivanju« doma in po svetu t. i. »zamolčanih« slovenskih pesnikov in pisateljev, ki so bili zaradi svojega krščanskega prepričanja in delovanja neljubi komunističnemu režimu. Pibernik je bil zaradi tega na očeh tajne obveščevalne službe, a ga to ni ustavilo pri izjemno plodovitem, vztrajnem in temeljitem raziskovalnem delu. Izdal je kar 70 knjig – od pesniških listov in zbirk do monografij in zbranih del.
Ključne besede: pesnik, pisatelj, literarni zgodovinar, profesor slovenščine, zamolčani ustvarjalci, 70 knjig

Poet, writer, essayist, literary historian, editor, professor France Pibernik was born in Suhadole pri Komendi and died at the Golnik hospital. After attending a folk school in Komenda and two German schools during WWII in Kranj and Kamnik, Pibernik enrolled at the Kranj Grammar School, where he graduated in 1949, and then studied Slavic studies in Ljubljana, where he graduated in 1955. As a professor, he taught at the Dobrovo Lower Gymnasium in Goriška brda and later at the Kranj Grammar School until his forced retirement in 1990. As a writer, he initially devoted himself to poetry (seven collections of poems), then to correspondence and conversations with writers (four books), and above all to searching around Slovenia and abroad for the so-called "silenced" Slovene poets and writers who were disliked by the communist regime because of their Christian beliefs and activities. The secret intelligence services had Pibernik under surveillance, but this did not deter him from continuing to conduct persistent and thorough research work. He has published as many as 70 books – from poetry and collections, to monographs and collected works.
Key words: poet, writer, literary historian, professor of Slovene, silenced creators, 70 book

1 Univerzitetni diplomirani teolog, časnikar, urednik, član Suverenega malteškega viteškega reda.

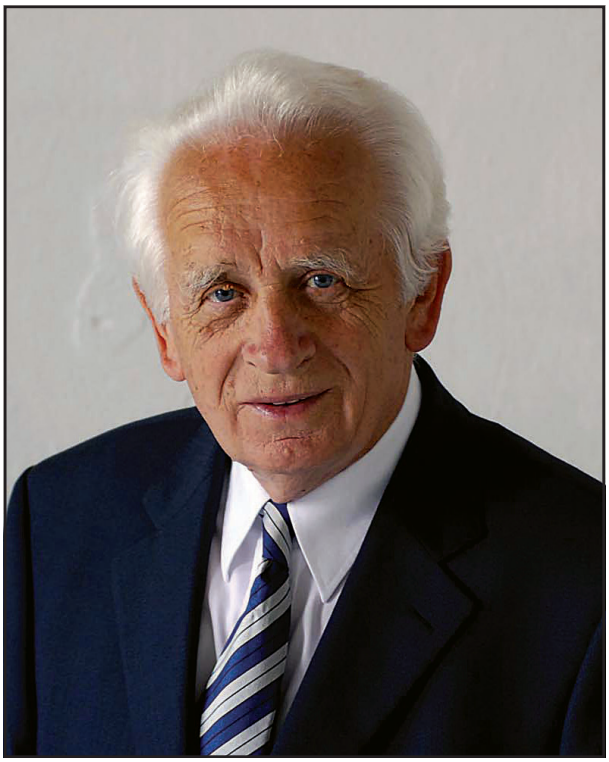

Pesnik, pisatelj, literarni zgodovinar prof. France Pibernik (Foto: France Stele)

Pokrajine z vozom[2] ni več. Od 21. aprila 2021 tudi ni več Franceta Pibernika, pesnika, pisatelja, esejista in literarnega zgodovinarja,[3] urednika, upokojenega profesorja slovenščine na Gimnaziji Kranj. Od smrti »živi« v svojih delih. Izdal je blizu sedemdeset knjig.[4]

France Pibernik je že kot otrok doživljal vso pestrost kmečkega življenja. Njegovo lepoto, pa tudi trdoto. Sčasoma in pozneje posebej slednje. A reševalo ga je delo. Tega je bil navajen od doma. Kmečkega. Zato mu tudi literarno delo ni bilo težko. Opravljal ga je z vso ljubeznijo, predanostjo in odgovornostjo ter z velikimi talenti. Te je – svetopisemsko – resnično podeseteril.

Številna družina, ugledni predniki, tri kmetije

France Pibernik se je rodil 2. septembra 1928 »pri Mežnarju« očetu Jerneju in materi Ceciliji, rojeni Juhant, v starodavni vasi Suhadole[5], prvič omenjeni v pergamentni listini iz leta 1322, v bližini baročne cerkve sv. Klemena[6] in reke Pšate; oboje se mu je vtisnilo v trajen spomin. Poleg njega je bilo še pet bratov (Avguštin, Ciril, Jože, Klemen in Peter) in tri sestre (Cilka, Marija in Ana).

2 France Pibernik, 2014: *Drobci zamolklega časa: spomini,* str. 174. Ljubljana: Založba Družina; Tilka Jesenik Balantič, 2021: Pesniku Francetu Piberniku v slovo. V: *Časnik, spletni magazin z mero*, 1. maja.

3 Wikipedija.

4 Jože Horvat, 2021: In memoriam France Pibernik (1928–2021). V: *Družina*, št. 18. str. 18.

5 France Pibernik, 2000: *Suhadole, kratka kronika kraja, 1322–2000,* str. 8–9. Kranj: samozaložba.

6 Leta 1740 jo je na mestu prejšnje gotske cerkve postavil komendator Peter Jakob baron Testaferrata z Malte.

Njegov oče, »Bezlov« iz Suhadol št. 41, je po poroki 10. septembra 1919 prevzel Mežnarjevo domačijo v Suhadolah št. 16, ker sta tam ostali le mama Frančiška in hči Cecilija. »Pri Mežnarju« se je reklo, ker je bil njegov stari oče po mamini strani Jožef Juhant cerkovnik (mežnar) v suhadolski podružnični cerkvi in je stanoval z družino v suhadolski mežnariji; prej se je pri hiši reklo »pri Adamu« oz. »pri Adamovcu«. Pred več kot dvesto leti je bil to velik grunt, proti koncu 19. stoletja pa je propadel in domačijo je kupil mamin oče Jožef Juhant, po rodu iz sosednjih Most. V mladih letih je bil komendski grajski logar, v Mostah je stregel oslepelemu duhovniku Janezu Stritarju, bratu pesnika Josipa Stritarja, bil pa je tudi prvi redni naročnik mohorjank iz Suhadol.

Jernej Pibernik je bil edinec (edini preživeli od petih otrok, štirje so umrli v prvem letu življenja), edinka je bila tudi njegova žena Cecilija (od štirih otrok je preživela njena starejša sestra Francka, a se je šestnajstletna smrtno ponesrečila). Zato sta bila edina dediča ne posebej premožnih staršev.[7]

Med prvo svetovno vojno so Jerneja kot avstrijskega vojaka v Galiciji zajeli Rusi in je bil pri njih v ujetništvu, dva meseca se je vračal domov, nato pa je moral še na soško fronto.

Prvotno Mežnarjevo še s slamo krito hišo z značilnim gorenjskim gankom je leta 1920 prenovil nadarjen zidar domačin Boštjan Belcijan. Dal ji je kar moderno zunanjo podobo z nekaj značilnimi secesijskimi okraski in podbojem, na katerem je bilo vklesano: 19 JP 20. Od drugih hiš se je ločevala po tem, da je bila rdeče pobarvana.

Staro Bezlovo domačijo na spodnjem koncu vasi, kjer je bil rojen Francetov oče Jernej, so temeljito prenovili po letu 1890. Bezlova kmetija se je zelo povečala, ko je Jernej Pibernik kupil večji del propadlega Letnarjevega grunta.

Jernej Pibernik (njegov oče Valentin, suhadolski župan, je bil leta 1930 celo odlikovan z ukazom kralja Aleksandra I. z zlato medaljo za državljanske usluge), član Orla, je imel poleg obilo kmečkega dela tudi druge naloge: nadomeščal je komendskega župana Janeza Štrcina, kadar je ta moral kot državni poslanec v Beograd, sodeloval je pri kmečki zadrugi ter hranilnici in posojilnici v Komendi. Bil je vnet privrženec Koroščeve politike, kar je potrjevala velika hišna bronasta reliefna upodobitev dr. Antona Korošca, delo kiparja Franceta Goršeta.

Huda poškodba desne roke

France Pibernik si je že v otroških letih poškodoval prste na desni roki (»*zmrcvarila /.../ zobata kolesa naše slamoreznice*«[8]), a se je naučil zelo spretno pisati, pozneje tipkati in vse drugo opravljati z levico in kazalcem desne roke. Po tej nesreči ga je oče Jernej namenil za šole, za kmetovanje pa sina Petra. France je po petih razredih ljudske šole v bližnji Komendi (1935–1940) nadaljeval šolanje na klasični gimnaziji v Ljubljani (1940–1941), stanoval pa je v Marijanišču. Ob začetku druge svetovne vojne se je vrnil domov.

Partizanska likvidacija

Marca 1943 je Franceta zelo pretreslo, ko je sredi travnika na Borštnici videl ležati mrtvega moža, ki so ga ponoči ustrelili partizani; z družino je živel v odmaknjenem in zapuščenem mlinu »pri Slevcu« ob reki Pšati.[9] Partizani so ga sumničili, da sodeluje z Nemci, a je bil po prepričanju nekaterih vaščanov Suhadol nedolžen.[10] Pred usmrtitvijo naj bi ga mučili, na prošnjo žene pa ustrelili stran od doma.[11] France Pibernik, star 14 let, se je zgrozil, ko je videl, »*kako je sredi popoldneva naš bližnji sosed*[12] *na vozu skozi vas peljal ubitega v mrtvašnico na pokopališču v Komendi*«, prejšnjega dne pa se je »*pogovarjal z likvidatorjem, povsem prijaznim fantom*«.[13] Tudi ta dogodek, »*kajti v vasi je prvič tekla kri*«, predvsem pa dejstvo, da je bila »*naša vas takrat izrazito kmečka in verna, in je gmajnarji, ki so se spočetka praviloma rekrutirali iz obrobnih družbenih populacij, niso mogli pritegniti, zlasti pa vaščani niso bili veseli posameznih nočnih rekvizicij*«, je prispeval k temu, da se »*v času nemške mobilizacije nobeden izmed vpoklicanih mladih Suhadolcev ni pridružil partizanom, ampak so vsi šli kot prisilni mobiliziranci v nemško vojsko, pri čemer je treba upoštevati tudi okoliščino, da bi odhod v partizane priklical na posameznikovo družino okupatorjeve povračilne ukrepe, predvsem izgon v taborišča*«.[14]

Nadaljnje šolanje

France je med drugo svetovno vojno skupaj s komendskima srednješolcema obiskoval nemško gimnazijo Oberschule für Jungen v Kranju (leta 1942), zatem pa, ko so jo Nemci ukinili, Hauptschule v Kamniku (1943–1945), po koncu vojne pa Gimnazijo Kranj (1945–1949), na kateri je maturiral.

Med vojno je zlasti pogrešal slovenske knjige. Domobranski propagandisti so ljudem v svojih postojankah poleg časopisov in propagandnega gradiva posredovali zlasti knjige Slovenčeve knjižnice. »*Požirali smo Jalnove povesti, Trop brez zvoncev in Bobre. Na postojanki v Mengšu so imeli pravcato knjigarno in je bil pravi užitek gledati tako količino slovenskih knjig, ki smo jih ves čas tako pogrešali. Moralo je bili konec decembra 1944, ko sem dobil v roke Slovenčev koledar 1945. V njem je bilo mnogo zanimivega, tudi strahotna poročila o Turjaku in o prekopu jelendolskih žrtev, a mene je najbolj pritegnil sestavek Tineta Debeljaka, v katerem je predstavil šest med vojno pobitih*

7 France Pibernik, 2008: *Začudene oči otroštva*, str. 32. Celje: Celjska Mohorjeva družba.

8 N. d., str. 12.

9 France Pibernik, 2014: *Drobci zamolklega časa: spomini,* str. 19. Ljubljana: Založba Družina.

10 To je bil Jože Čimžar, rojen v Nasovčah št. 8, sin Andreja in Johane, roj. Knipic. Kot civilista so ga likvidirali partizani blizu njegovega doma na Slevskem marca 1943, je v brošuri *V iskanju zavetja, zamolčanim žrtvam druge svetovne vojne iz komendske fare* na strani 26 zapisal avtor dr. Marko Žerovnik; izjava Jožeta Laha iz Suhadol.

11 Piscu povedal Klemen Pibernik iz Suhadol.

12 Baližov Francelj, povedal Klemen Pibernik.

13 France Pibernik, n. d., str. 19–20.

14 N. d., str. 20.

Prof. France Pibernik govori v suhadolski cerkvi sv. Klemena. (Foto: France Stele)

mladih književnikov. To so bili France Balantič, Stanko Vuk, Franček Prelog, France Kremžar, Lado Piščanc in Lojze Grozde. Takrat sem se prvič srečal z Balantičem in lahko sem prebral njegovo Žalostinko, toda tisti Debeljakov sestavek me je posebej pritegnil zaradi omembe Lojzeta Grozdeta, ki sem ga osebno poznal iz ljubljanskega Marijanišča in sem si dobro zapomnil njegovo značilno postavo. Vsekakor je bilo to moje prvo srečanje z Balantičem, a takrat ni nič kazalo, da bo iz tega v poznejših letih nastala cela literarna epopeja.«[15]

Brat duhovnik Avguštin

Ob koncu vojne se je Francetov najstarejši brat bogoslovec Avguštin (Gustelj) s študenti šestega letnika umaknil na Koroško. Po mašniškem posvečenju 5. junija 1945 v samostanski kapeli sv. Jožefa redovnic uršulink v Zagradu blizu Gospe Svete na Koroškem (posvetil ga je sarajevski nadškof dr. Joannes Šarić, poleg njega še Jožefa Kvasa, poznejšega ljubljanskega pomožnega škofa, in Jožeta Ermana) je deloval v vzhodnotirolskih župnijah, pripravljal doktorat, a mu je življenjske in duhovniške načrte prekrižala nenadna huda bolezen. Umrl je, star komaj 36 let, 8. decembra 1956 v bolnišnici v Schwarzachu, pokopali so ga 13. decembra 1956 v Nussdorfu, kjer je bil župnik. France je od oblasti dosegel, da so njegove posmrtne ostanke prepeljali v Slovenijo in jih 24. oktobra 1968 položili v tisti del komendskega pokopališča, kjer so pokopani duhovniki. Nesrečnemu bratu duhovniku je namenil knjigo *Moj brat Avguštin.*[16]

Povojne preizkušnje

Po maturi se je France jeseni 1949 odločil za študij slavistike v Ljubljani. Kolegi študentje so mu skušali pridobiti štipendijo, a so mu na pristojnem uradu odgovorili, da za »*kulaške sinove ni štipendij*«. Iz Kamnika so namreč dobili »*povsem negativno karakteristiko, ki me je potem spremljala ves študijski čas*«.[17] Vanj se je zarezala tudi grenka izkušnja, ko je njihova kmetija (bila je največja v vasi, oče Jernej je bil pred vojno politično izpostavljen, povrh vsega je imel sina duhovnika Avguština v emigraciji) septembra 1949 delno postala zadružna last. V Kmetijsko delovno zadrugo Edinost Moste - Suhadole je pristopil le oče Jernej s Francetovim deležem, ostali del kmetije pa je ostal zunaj zadruge, ker je oče pravočasno razdelil kmetijo med otroke. Udinjanje v zadrugi je bilo zelo ponižujoče za očeta in mamo, ki »*sta vse življenje samo garala in si prizadevala, da sta po mnogih žrtvah tik pred vojno dodobra uredila kmetijo*«, in sta »*na stara leta postala navadna delavca na svojih njivah, ki sta jih desetletja pojila s svojim znojem, medtem ko so si posamezniki v zadrugi komolčarsko izbojevali položaje, predvsem pa se je na njunih žuljih dvigala nova socialistična država, v kateri, tako so napovedovale glasne parole, bo pravično vladal delavski razred*«.[18] Za svoje delo v zadrugi sta bila plačana po sto dinarjev na mesec, sin Klemen je dobival štipendijo tisoč dinarjev.[19] 21. marca 1952 sta izstopila iz zadruge[20] in poravnala dolg do nje.[21]

Na študente in profesorje pa je komunistična oblast pritiskala tako, da je tiste, ki se niso strinjali s komunističnim režimom, ovirala pri delu, še posebej pri napredovanju. Njena žrtev je bil tudi profesor dr. Anton Slodnjak, ki so ga leta 1959 odstranili z univerze. Francetu so se po diplomi iz slovenskega jezika in književnosti leta 1955 »maščevali« tako, da so ga poslali v Novo Gorico in bi moral poučevati na ekonomski šoli v Ajdovščini. Službe v Ljubljani in v osrednji Sloveniji so bile rezervirane za »partijske absolvente«, ostali so morali v odročne slovenske kraje. France je po posredovanju prof. Marje Borštnikove dobil mesto profesorja na Nižji gimnaziji Dobrovo v Goriških brdih (1955–1958), nakar se je preselil na Gimnazijo Kranj, kjer je poučeval do prisilne upokojitve leta 1990.[22] V Goriških brdih je stanoval pri Gradnikovih v Medani.

15 N. d., str. 29–30.

16 Samozaložba družina Pibernik, Suhadole 2002.

17 France Pibernik, 2014: *Drobci zamolklega časa: spomini,* str. 66. Ljubljana: Založba Družina.

18 N. d., 63–64.

19 Piscu povedal Klemen Pibernik iz Suhadol.

20 France Pibernik, 2000: *Suhadole, kratka kronika kraja, 1322–2000*, str. 113. Kranj: samozaložba.

21 Povedal Klemen Pibernik.

22 Marjeta Žebovec, n. d.

Na udbovskem seznamu, prisilna upokojitev

V Kranju je ob profesorskem delu in pesniški ustvarjalnosti organiziral literarne prireditve (srečanja s pisatelji), »*kar so budno spremljale oči režima: oblasti so ga imele za tistega, ki širi 'buržoazne ideje'. Ko pa je v začetku osemdesetih let prejšnjega stoletja zbiral gradivo in proučeval zamolčane pesnike, je prišel na udbovski seznam*«.[23]

Prisilna upokojitev – »*kot predavatelj je svoje poslanstvo opravljal s prepričanjem humanista, kar pri režimskih politikih ni bilo ravno dobrodošlo*«[24] – je bila »*pravzaprav ravnateljeva solo akcija, pri čemer si je za zaslon izbral upravni odbor in prek njega dosegel mojo upokojitev, kar se na tak način ni zgodilo nobenemu kolegu ne pred menoj ne za menoj. Ravnatelj je pač vladal po partijski liniji, ki je delovala brezprizivno. Hotel se me je znebiti, ker sem mu v kolektivu delal težave, predvsem načenjal njegov privilegiran položaj, njegovo avtoriteto. Oblast zoper mene ni nikoli nastopila z akcijo, zato se je on okoristil z birokratsko postavko, ki se mu je ponudila. Meni ni bilo vseeno, toda kmalu se je pokazalo, da sem se z nasilno upokojitvijo rešil težavnega dela v razredu in odprl se mi je brezmejen prosti čas, v katerem sem sistematično začel zbirati gradivo za obsežno literarnozgodovinsko raziskovanje.*«[25]

Odnos do pisanja

France Pibernik je svoje življenje, poklicno delo in književno ustvarjanje sprejemal in doživljal dokaj stvarno, umirjeno in premišljeno. Pri tem je ugotavljal: »*Človek si ne izbira svojega časa in razmer, v katerih bi rad živel. Doživljal sem čas druge svetovne vojne, zato mi razmere, ki so po vojni nastale s komunistično oblastjo, niso pomenile kaj bistveno drugačnega, le da sem stvari zdaj doživljal na nov način, ker je bilo vse povezano že s službo in družino. Ravnotežje sem ves čas skušal ohranjati z delom, se pravi z literarnim raziskovanjem in ustvarjanjem. Marsikatere literarne osebnosti so bile dolgo časa prepovedane ali zamolčane, zato je bilo dela za odkrivanje res veliko. /.../ Pri večini stvari nisem imel kakšnega posebnega namena, hotel sem jih samo 'vreči na papir', so pa bile zadeve, ki sem jih hotel objaviti zaradi tega, ker so bile dotlej zamolčane, in jih torej posredovati javnosti. V splošnem pa je namen objavljanja v tem, da postanejo širše dostopne.*«[26]

Posebnega vzornika, navdihovalca in usmerjevalca ni imel: »*Ker sem se ukvarjal z zelo različnimi stvarmi, težko izberem eno samo ime. Vsekakor se dobro spominjam, da sem se kot profesor velikokrat ustavljal ob imenu dr. France Koblar. Bil je odličen pedagog, hkrati pa se je posvečal literarni kritiki in s svojimi esejі odločujoče posegal v literarno javnost. Sploh mi je imponiral kot zanimiva osebnost, v širšem smislu pa je mnogo zanimivih ljudi, ki so mi kazali pota, med prvimi gotovo moj oče.*«[27]

Ni imel namena postati pisatelj: »*... da bom kdaj pisatelj, o tem nisem nikoli razmišljal.*«[28]

Pri pisanju se je zavedal svojih meja: »*Nastalo je veliko del, a nikoli ne bom napisal kakega pripovednega dela, niti preproste večerniške povesti, ker za take stvari nimam daru in bi bilo sleherno prizadevanje nesmiselno.*«[29]

Vedel je, da je pisanje dar: »*Pisanje je v resnici poseben dar, toda v njem je strnjeno mnogo stvari. V človeku mora biti najprej nagnjenje do pisanja, potem pa snov, ki je tako obsežna in tako pomembna, da jo je vredno literarno obdelati. Pristop pa je zelo različen. Kakšna stvar se kar sama nasnuje, kakšna druga pa kljub veliki želji noče na dan in je zato treba kdaj počakati, da zadeva dozori. Iz literarne zgodovine lahko razberemo, kako so posameznim pisateljem nekatera dela ustavljale hude zapreke, ki jih je bilo treba preskočiti, da je stvar stekla in se primerno zaključila.*«[30]

Pri njem je prevladovalo delo: »*Moje literarno ustvarjanje je bilo vseskozi del mojega življenja in mi je pomagalo pri premagovanju težav, ko so me marsikdaj pestile, mislim pa, da je v ozadju vsega moje prepričanje, da je treba v življenju delati.*«[31]

Kar zadeva pisanje pa: »*Najbrž je več stvari, ki so me usmerile v pisanje, a glavno je to, da spraviš na papir tisto, kar nosiš s seboj skozi leta in desetletja. Težnja po pisanju knjig pa se sama po sebi vzbudi v človeku, ko stvari dozorijo.*«[32]

Dolgo življenje in bogata ustvarjalnost

V Francetu Piberniku sta se združila »*dolgo življenje in bogata ustvarjalna žetev.*[33] */.../ Slovenski literaturi je prispeval nepogrešljiv delež:* s poezijo je dodal svoj glas slovenski liriki in domoljubni pesmi, bil je iskalec in poseben, temeljit razlagalec literatov in literature, v domovino je vrnil in v mnogočem opisal dela zamolčanih piscev iz eksila, populariziral pa tudi veliko knjig tukajšnjih pisateljev ter pesnikov, v marsičem premalo znanih – pri čemer ni imel lahkih razmer za delo; življenje mu ni prizanašalo na zasebni ravni, desetletja pa se je moral soočati s političnimi grožnjami nekdanje oblasti. Toda pri njem je bilo to videti prej svojevrstna spodbuda kot blokada za delo.*«[34]

Potrdilo se je, kar je zapisano v spremni besedi njegove knjige o pisatelju Janezu Jalnu: »*kakor za mnoge intelektualno zvedave in duhovno razgibane ljudi, tudi zanj velja, da so leta, ko niso več v ospredju službene zadeve, še nemirnejša in plodnejša*«.[35]

23 Jože Horvat, n. d., str. 18.

24 Jože Horvat, n. d., str. 18.

25 Zaveza, št. 115; Marjeta Žebovec, 2021: IN MEMORIAM France Pibernik (1928–2021). V: *Časnik, spletni magazin z mero,* 5. junija.

26 Jožef Pavlič, 2020: Živeti je ustvarjati. Pogovor s pesnikom, pisateljem in literarnim zgodovinarjem prof. Francetom Pibernikom. V: *Aplenca*, Glasilo Občine Komenda, leto 29, št. 6 , str. 12–13.

27 N. d., str. 13.

28 N. d., str. 13.

29 N d., str. 13.

30 N. d., str. 13.

31 N. d., str. 13.

32 N. d., str. 13.

33 N. d., str. 18.

34 N. d., str. 18.

35 Wikipedija, življenjepis Franceta Pibernika.

Književna dela
Poezija

France Pibernik si je že v mladih letih želel ustvarjati. Bil je tudi likovno nadarjen, poskušal je risati in slikati, nato pa ga je vse bolj pritegovala poezija, ki je pri njem kmalu dokončno prevladala. Pesmi je začel pisati že kot gimnazijec.[36]

»*Pri mojem literarnem ustvarjanju gre pravzaprav za nekakšno časovno zaporedje, se pravi, v mladih letih sem se posvečal poeziji, pozneje pa sem prešel na literarno zgodovino in uredniško delo.*«[37]

Bil je več kot samo »literarni raziskovalec«, kar je skromno izjavljal v pogovoru s časnikarjem, urednikom in pisateljem Jožetom Horvatom,[38] prijateljem, s katerim se je nazadnje tedensko srečeval v Ljubljani.[39] Bil je ne le »*raziskovalec naše sodobne literature in avtorjev, ampak tudi pesnik, ki je v pesniški svet stopal s precejšnjo zamudo; prva zbirka Bregovi ulice mu je izšla šele leta 1960, sledile so Ravnina (1968), September (1974), Odzvok (1979), Pod slavolokom tisočletja in rodu (cikel 14 pesmi iz leta 1991, leta 1993 je pesnitev izšla kot spremno besedilo h knjigi Dober dan, Slovenija, ki jo je založil pisatelj in umetniški fotograf France Stele z Gore), Ajdova znamenja (1993), Svetloba timijan (2000). Po izidu slednje se je leta 2018 vrnil k omenjenemu ciklu 14 pesmi iz leta 1991 – gre za upesnjeno slovensko zgodovino ob dosegu slovenske državne samostojnosti, pri čemer je cikel predelal in ga z vinjetami slikarja in kiparja, pokojnega sina Andreja Pibernika, ter z novim naslovom Slovenski spevi izdal v samozaložbi.*

Ob 70-letnici izhajanja Družine so pri njej kot darilo naročnikom in priloga številke 3. januarja 2022 izšli njegovi Slovenski spevi z ilustracijami Andreja Pibernika, ki je s svojimi risbami likovno popestril tudi očetovo knjigo Začudene oči otroštva.

Bralec v njegovi poeziji sprva srečuje kmečki svet v protislovjih in krivicah povojnega časa, naravo kot presežni vir bivanja, disonance s totalitarno družbo pa seveda duhovnost in religiozni vidik avtorjevega čutenja. Temu se pridružuje domoljubje kot izraz ljubezni do domovine in duha slovenstva.«[40]

»*Njegovo poezijo so literarni kritiki na začetku ocenjevali kot novoromantično, pozneje se je približal modernizmu. V svojih pesmih se odziva na sodobne tokove, vendar ne hlasta za njimi. Pomemben del njegovih pesmi predstavlja duhovna lirika.*«[41]

Poznavalci poezije najvišje ocenjujejo pesniško zbirko *Ajdova znamenja.*[42]

Literarni raziskovalec

Že proti koncu intenzivnega pesniškega ustvarjanja se je Pibernik posvečal temu, za kar je označil samega sebe – da je literarni raziskovalec, raziskovanju novejše slovenske književnosti. Dopisoval si je s posameznimi slovenskimi književniki: pesniki, pisatelji in dramatiki. Najprej sta izšli knjigi dopisovanja oz. pogovorov s pesniki *Med tradicijo in modernizmom* (1978) in *Med modernizmom in avantgardo* (1981), nato knjiga dopisovanja in pogovorov z romanopisci *Čas romana* (1983), nazadnje pa še pogovori s pisci dramskih del *Razmerja v sodobni slovenski dramatiki* (1992).[43]

Pesnik France Balantič

Pomemben del Pibernikovega raziskovalnega dela predstavljajo doma in zunaj domovine zamolčani slovenski književni ustvarjalci. »*Komunistična oblast je po drugi svetovni vojni (in med revolucijo v vojni) neusmiljeno obračunala z vsemi, ki niso bili na njeni strani. Mnogo nadarjenih umetnikov je izgubilo življenje ali pa so bili pregnani v tujino. Njihova pesniška in prozna dela je iz anonimnosti rešil France Pibernik. S požrtvovalnostjo, vztrajnostjo in strokovno zanesljivostjo je zbiral podatke o življenju in delu zamolčanih avtorjev, kar pa v tistih časih ne samo, da ni bilo zaželeno, ampak je bilo tudi nevarno. Med zamolčane pesnike spada tudi moj brat France Balantič, ki se mu je profesor France Pibernik posvetil z velikim žarom in mu odprl pot med slovenske klasike. Prevzel ga je njegov pesniški izraz, izvirne pesniške podobe in jezik, s katerim je mladi poet izpovedal čutenja in tragična videnja svoje in narodove prihodnosti. /.../ Kritično izdajo njegovih pesmi je v uredništvu Franceta Pibernika Državna založba Slovenije izdala leta 1991. A to je bil šele začetek. Balantič je Pibernika spremljal do konca njegovega življenja ...*«[44]

Zakaj in kdaj ga je pritegnil, je povedal na literarnem večeru decembra 2018 v Mestni knjižnici Kranj: »*Že leta 1946 mi je sošolec Janez Ahačič posodil Balantičevo pesniško zbirko in bil sem navdušen nad njo, celo tako, da sem si celotno prepisal v zvezek. Še danes pa se čudim, da kljub temu nikoli ni vplival na mojo poezijo. V tistih letih je bil javno sicer prepovedan, a so ga vsi brali, tudi partijci. Kot avtorja so ga kasneje priznavali tudi partizanski pesniki.*«[45]

Kako se je lotil raziskovanja pesnika Balantiča, je povedal v pogovoru za *Zavezo*, št. 115: »*Balantiča sem se lotil v času – začel sem leta 1983 – ko je bil v javnosti opredeljen kot predstavnik političnega in nazorskega nasprotja. Moj temeljni namen pa je bil, da bi ga rešil tega bremena in ga predstavil kot izjemnega pesnika svojega časa. Njegovo življenjsko in literarno pot sem skušal pokazati skozi temeljne dokumente, ki so jasno izkazovali njegovo celotno življenjsko opredelitev. Izkazalo se je namreč, da je bil žrtev vojnih dogodkov, ob primerjavi s Kajuhom, ki je bil izrazito družbenopolitični pesnik, in pokazalo se je, da ni na-*

36 Marjeta Žebovec, n. d.
37 Jožef Pavlič, n. d., str. 13.
38 Jože Horvat, n. d., str. 18.
39 Izjava hčere Barbare.
40 Jože Horvat, n. d., str. 18.
41 Marjeta Žebovec, n. d.
42 STA, 2. september 2018.
43 Marjeta Žebovec, n. d.; Wikipedija.
44 Tilka Jesenik Balantič, 2021: Pesniku Francetu Piberniku v slovo. V: *Časnik, spletni magazin z mero*, 1. maja.
45 *Gorenjski glas,* 11. decembra 2018; Marjeta Žebovec, n. d.

pisal niti enega političnega verza, da torej v slovenski javnosti nastopa zgolj kot pesnik izjemnih literarnih kvalitet svoje generacije. Vse nekdanje opredelitve so že presežene.«[46]

Pibernik je leta 1991, ko so pri Državni založbi Slovenije izšle Balantičeve *Zbrane pesmi*, uredil tudi zbirko *Tihi glas piščali*,[47] leta 2003 zbirko *V ognju groze plapolam* (vsebuje faksimile rokopisa *Muževna (sem) steblika* iz leta 1942, nov natis prve izdaje *V ognju groze plapolam* iz leta 1944 in esej Franceta Pibernika Balantičeva pot brez konca). Balantiču je ob 70. obletnici smrti posvetil tudi biografsko pripoved *Pozni november za pesnika*.[48]

Drugi zamolčani pesniki in pisatelji

O »zamolčanih« ustvarjalcih vezane in nevezane besede, ki jim je Pibernik namenil osrednjo osebnostno, literarnozgodovinsko in publicistično pozornost, govori že naslov knjige *Jutro pozabljenih: antologija padlih, pobitih, prepovedanih, zamolčanih, pozabljenih* (1991).

Pibernik je raziskoval »*življenjske usode in literaturo desetine in desetine za režim 'problematičnih' piscev. To delo je zelo raznoliko in izredno obsežno; pri tem ga niso mikali toliko estetsko-umetniški vidiki ustvarjenega, marveč zlasti usode avtorjev in njihovih besedil. Če je v svojih štirih knjigah pogovorov s pisci iskal literarno-idejne značilnosti njihovih del, se je v nadaljevanju osredotočil na raziskavo in izdajo del in avtorjev, ki so umrli med vojno ali po končani vojni morali v tujino, saj so bili navezani na krščansko duhovnost in odklanjali komunistično državo, njihova v tujini izdana dela pa v domovini niso smela iziti. Tako je v njegovem uredništvu prišlo med bralce veliko v Sloveniji nedostopnih knjig poezije in proze eksilantov, na prvem mestu poezija Franceta Balantiča, ki je v Pibernikovem uredništvu izšla v več inačicah. Podobno so v njegovi redakciji izšle pesmi Ivana Hribovška, Vladimirja Kosa, Franceta Papeža, proza Karla Mauserja, Ludveta Potokarja in dela vrste drugih.*«[49]

Izšle so Hribovškove *Pesmi* (1990), *Himna večeru*. Izbrane pesmi (1993), Izbrana proza Franceta Kunstlja *Luč na mojem pragu* (1994), Potokarjeva kratka proza in nedokončani roman *Onstran samote* (1995), Izbrana proza Toneta Polde *Moja Krnica* (1996), Kosov *Cvet, ki je rekel Nagasaki*. Izbrane pesmi (1998), Papeževe *Izbrane pesmi* (2001), Rafka Vodeba *Srečanja in pogovori* (2002), Odona Peterke *Samotna pomlad* (2005), Vinka Rodeta *Temno zelenje* (2005), Branka Rozmana *Čas je zreli plod jeseni* (2005) in Vladimirja Truhlarja *Temni karmin*. Izbrane pesmi (2007).

»*S prvimi natisi teh del v Sloveniji se je topila teža molka o prepovedanih knjigah, odpirala pa se je možnost za uveljavljanje tudi tistih, ki jih je oblast v samostojni Sloveniji odrivala, saj so bili avtorji zanjo nazorsko na 'napačni' strani. Tudi zanje oz. za njihova dela se je angažiral France Pibernik.*«[50]

V knjigi *Slovenski dunajski krog 1941–1945* (1991) je opisal, kaj se je v nekdanji prestolnici habsburške monarhije ustvarjalnega rojevalo in kresalo med tamkajšnjimi slovenskimi razumniki v času druge svetovne vojne.

Slovensko zdomsko poezijo je zbral leta 2002 v antologiji z naslovom *Beseda čez ocean.*

Svojo domovinsko zavest in pripadnost slovenstvu je France Pibernik izkazal tudi z dvema antologijama: *Slovenska duhovna pesem*. *Od Prešerna do danes* (2001) in *Slovenska domovinska pesem* (2008).

France Pibernik je s Francem Drolcem uredil več dvojezičnih pesniških izdaj.

Zbirka *Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev*

Za zbirko *Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev* s temeljitim kritičnim aparatom je Pibernik pripravil pesniška dela Franceta Balantiča (2008, druga dopolnjena in popravljena izdaja 2015), pesnika Vladimirja Truhlarja v treh knjigah (2014–2015), pesnika Antona Vodnika v štirih knjigah (1993–1997), pesnika Jožeta Udoviča v petih knjigah (1991–2005) in pisatelja Janeza Jalna v štirih knjigah (2000–2005).

Monografije

V monografijah je »ob avtorjevem življenju pokazal na nekatere idejne in literarne značilnosti, avtentičnost avtorjeve drže in dela podkrepil z bogatim fotografskim gradivom, pridobljenim iz arhivov pa tudi tajnih virov. V to vrsto knjig je uvrstil ob drugih Antona Slodnjaka, Jožeta Udoviča, Edvarda Kocbeka, Janeza Gradišnika, Alojza Rebulo, Severina Šalija.[51] Slodnjaka z dokumentarno monografijo *Anton Slodnjak 1899–1983* (2007), Jožeta Udoviča z monografsko študijo *Ogledala sanj Jožeta Udoviča: dokumenti, pričevanja, komentarji* (1996) in monografijo *Jože Udovič* (2016), Edvarda Kocbeka z dokumentarno monografijo *Edvard Kocbek 1904–2004* (2004), Janeza Gradišnika z dokumentarno monografijo *Janez Gradišnik 1917–2009* (2010), Alojza Rebulo z dokumentarno monografijo *Alojz Rebula 1924–2018* (2019), Šalija z monografijo *Severin Šali: popotnik, zaljubljen v življenje* (2019). Poleg teh, že prej, Balantiča z monografijo *Temni zaliv Franceta Balantiča* (1989, 1990), Jalna z delom *Janez Jalen, življenjska in pisateljska pot* (2003) in Antona Vodnika z monografijo *Anton Vodnik* (2012).

»*Poseben značaj kaže knjiga Odhojene stopinje (2019), svojevrsten pogovor s pisateljem, dramatikom in pesnikom Zorkom Simčičem. Pibernik mu je zastavil okoli 300 vprašanj, na katera je Simčič izčrpno odgovoril. Obsežna knjiga je nastajala nekaj let, prinesla pa izjemno podobo Simčičevega pisateljskega kozmosa. Podobne knjige nimamo.*«[52]

Pibernik se je »*k mnogim osebnostim in njihovim opusom vračal večkrat; nenehen študij ga je poplačal z vedno novimi spoznanji, ki so mu omogočala pred-*

46 Marjeta Žebovec, n. d.
47 Izdala Mohorjeva družba Celje.
48 France Pibernik, Wikipedija.
49 Jože Horvat, n. d., str. 18.
50 N. d. , str. 18.
51 N. d., str. 18.
52 N. d., str. 18.

Prof. Pibernik – vedno živahen in pronicljiv govornik in sogovornik (Foto: France Stele)

staviti literarno osebnost in delo v novi luči. Primer: leta 1993 je izdal knjigo Karl Mauser, življenje in delo, v kateri je kratko predstavil avtorja in njegove knjige. Po več kot desetih letih se je znova vrnil k temu še danes ne objektivno ovrednotenemu romanopiscu. Nastala je imenitna esejistična pripoved s preprostim naslovom Pisatelj Karl Mauser (2019) z zajetjem avtorjevega težkega življenja in katastrofe časa.«

Avtobiografiji in knjiga o rojstni vasi Suhadole

»*V njej*[53] *je zaslediti tudi Pibernikov pripovedni dar, ki se je izpričeval zlasti v njegovem življenjepisu v dveh knjigah (zadnja z naslovom Drobci zamolčanega časa, 2019).*«[54] Poleg te še *Začudene oči otroštva*, 2008. Njegovi nekdanji rojaki Suhadolčani smo mu še posebej hvaležni za knjigo *Suhadole, kratka kronika kraja, 1322–2000*, ki je izšla leta 2000, vanjo pa uvaja njegova pesem *Moja pokrajina* iz prve pesniške zbirke *Bregovi ulice,* 1960.

Zadnja je knjiga o Antonu Drobniču

Pibernikovo delo je bilo v smislu pojma zamolčan/zamolčano »*razkrivanje zamolčanega, iskanje resnice v literaturi in življenju. V tem je bil neutrudljiv, kar kaže njegov izjemni opus, saj šteje blizu 70 knjig.*«[55] Zadnja, ki je izšla že po njegovi smrti leta 2021, je »*dolg pogovor s prvim generalnim državnim tožilcem v samostojni republiki Sloveniji Antonom Drobničem*«.[56] Nosi naslov: *Mož neuklonljivih ramen Anton Drobnič* (1928–2018). Anton Drobnič je kot mladoleten fant preživel strahote partizanskega uničevalnega taborišča na Teharjah. Eno leto je bil Pibernikov sošolec. »*Njegova življenjska zgodba je povezana s težkimi razmerami, ki jih je po vojni preživljal kot nekdanji domobranec, zlasti pa je bil deležen hudih napadov, ko je prevzel mesto državnega tožilca. Knjiga je pravzaprav obsežen pogovor z njim in bo tako razkrila mnoge podrobnosti z njegove življenjske poti, hkrati pa tudi razmere, v katerih je živel in delal.*«[57]

Priznanja in odlikovanja

Velik poznavalec Pibernikovega dela Jože Horvat je po njegovi smrti zapisal, da Pibernikov opus »*v javnosti ni dočakal ustrezne pozornosti. Avtor je zanj prejel nekaj lokalnih priznanj, najbrž najvišje se je glasilo 'častni občan Mestne občine Kranj'. Za kaj več ni bilo volje, slovensko mentaliteto večinsko vodi zadrta propartijska dejavnost, ki za vztrajne in tihe iskalce resnice nima posluha.*«[58]

V mislih je imel verjetno imenovanje za akademika, ki ga ni bil deležen. Bil je predlagan, a ne zadosti podprt.[59]

53 Knjigi o Mauserju, op. pisca.
54 N. d., str. 18.
55 N. d., str. 18.
56 N. d., str. 18.
57 Jožef Pavlič, n. d., str. 13.
58 N. d., str. 18.
59 Piscu prispevka povedala tudi že rajna (umrla je pred možem) Francetova žena Jolanda.

Je pa prejel naslednja priznanja, nagrade in imenovanja: študentsko Prešernovo nagrado Univerze v Ljubljani (1954), Prešernovo nagrado za Gorenjsko, Kranj 1967, zlato priznanje občine Kamnik (1998), nagrado Mestne občine Kranj leta 2003, Trubarjevo priznanje za izjemne zasluge pri ohranjanju slovenske pisne kulturne dediščine, ki jo podeljuje NUK (2008), leta 2013 so ga počastili z imenovanjem za častnega občana Mestne občine Kranj, mesta, kjer je stanoval z družino (ženo Jolando, sinom Andrejem, hčerjo Marijo, ki zdaj živi na Nizozemskem, in hčerjo Barbaro, živi v Suhadolah). Bil je tudi častni član Celjske Mohorjeve družbe.

Občina Komenda je zamudila s priznanji, razlog pa je bil po vsej verjetnosti ta, da je bil France Pibernik nekoč komendski (suhadolski) rojak, sicer pa občan Mestne občine Kranj.

Zamudili pa smo ga za njegov prispevek o sodobnikih Petra Pavla Glavarja ter njegovih naslednikih v Komendi tudi pri pripravi knjige *(Ne)poznani Glavar*. Naročil nam je, naj ga na to spominjamo, smo ga, a je bolezen naredila svoje. Tako v knjigi žal nimamo njegovega dragocenega prispevka.

Slovo

France Pibernik je svojo življenjsko pot sklenil 21. aprila 2021 v bolnišnici na Golniku. Zanj je po smrti žene, likovne pedagoginje Jolande (umrla je pred tremi leti), skrbela hči Barbara, organistka specialistka. Od 23. aprila 2021 počiva v družinskem grobu, v katerem že enajst leži njegov sin Andrej. V navzočnosti pesnikovega nečaka mag. Pavla Pibernika, župnika župnije Mekinje, ga je pokopal župnik župnije Kranj – Zlato polje Erik Švigelj. France Pibernik je bil namreč župljan te župnije. V nagovoru je omenil, da je rajni redno prihajal k maši v župnijsko cerkev sv. Modesta, da je rad sodeloval na kulturnih prireditvah v župniji in da se ni sramoval javno pokazati svojega krščanskega prepričanja. Od njega se je v imenu prve generacije dijakov Gimnazije Kranj, ki jih je profesor Pibernik poučeval slovenščino, poslovil mag. Milan Krišelj. Poudaril je, kako zelo so ga spoštovali dijaki, ker je tudi on njih. Prav dijaki prvega razreda omenjene gimnazije, ki jih je poučeval slovenščino in književnost, so bili pobudniki Pibernikovega imenovanja za častnega občana Mestne občine Kranj.

Pokop je bil zaradi nevarnosti okužbe s kovidom-19 v družinskem krogu. Tako je pesnik in pisatelj odšel, kakor si je želel: v krogu tistih, ki so ga imeli zares radi, so cenili njegovo delo in ga bodo ohranili v najlepšem spominu. Med njimi sestra pesnika Franceta Balantiča Tilka Jesenik Balantič: »*Ko iščem besede za spominski zapis ob slovesu velikega Slovenca, književnika, raziskovalca literarne zgodovine med polstoletno komunistično preteklostjo, rodoljuba in pokončnega sina slovenskega kmečkega rodu, imam pred seboj njegov svet, verze iz njegovih zgodnjih pesmi. In v njih je on – France, … ki je tolikrat zapregel konja v zgodnjem aprilovem jutru, ga potrepljal človeško po vratu, mu dal jesti iz roke in mu rekel besedo, preden bo stopil s kopiti čez travne ozare in brazdo zarezal globoko v strnjeno ledino za otožno udobje srca. /…/ Konja ni več. Zemljo orjejo stroji. Travne ozare molčijo. Brazda je globoka … V srcu pa otožnost z udobjem spomina …*«[60]

Tudi v mojem srcu, ker ne bom več srečeval pesnika Franceta na njemu ljubih poteh ob Pšati in v smeri Mlinčkov pri Suhadolah. Nič več se ne bova ustavila, si segla v roke, si povedala kaj lepega, spodbudnega, pa tudi, kar naju navdaja z žalostjo. Tudi to, da njegova in že 43 let tudi moja pokrajina ni več to, kar je bila; daleč od tega. V besedi in spominu pa ostaja takšna, kot jo je on zapisal v pesmi *Moja pokrajina* in živi tudi v meni. O, ko bi se Skadovci in drugi ljudje zavedali, kaj izgubljajo, uničujejo in zastrupljajo … A Bezlov Križani še stoji. Tam se ustavljam in molim zanj pa tudi zase, da bom zmogel to prenesti. France je in nam je tudi s tem vodnik in opominjevalec. Še bolj pa nam bo, ko bo na njegovi rojstni hiši odkrita spominska plošča in se ga bomo Skadovci hvaležno spominjali, kar si naš veliki rojak zasluži, brali in živeli iz njegovih del. Zanja pa bo treba najti primeren prostor, spominsko sobo. In za njegov kip v aleji pomembnih Komendčanov.

60 Tilka Jesenik Balantič, n. d.

Janja Železnikar[1]
Medobčinski muzej Kamnik
janja.zeleznikar@gmail.com

Maja Godina Golija[2]
Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU
maja.godina@zrc-sazu.si

Špela Ledinek Lozej[3]
Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU
spela.ledinek@zrc-sazu.si

s sodelovanjem Marjete Pije Cevc, Primoža Cevca, Jane Horvat in Franceta Steleta[4]

Izvirni znanstveni članek

Ob 90-letnici rojstva dr. Toneta Cevca – etnologa, raziskovalca in poznavalca alpskega sveta

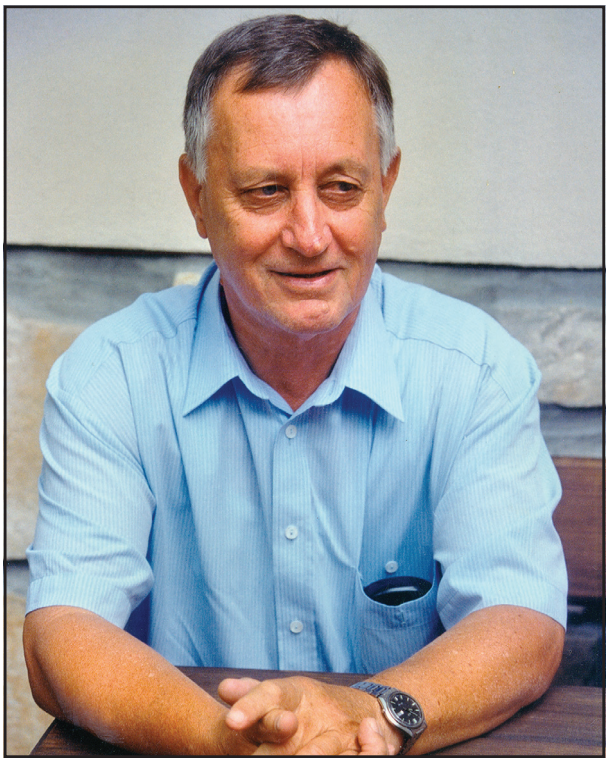

Portret dr. Toneta Cevca, 1999 (Arhiv ISN ZRC SAZU)

Besedilo obravnava življenje in delo Toneta Cevca, Kamničana, doktorja etnoloških znanosti, znanstvenega svetnika, priznanega raziskovalca stavbarstva, planšarstva in kulturne podobe alpskega sveta, ki bi konec maja 2022 praznoval 90. rojstni dan. Avtorice skušajo prikazati njegovo obsežno in poglobljeno raziskovalno delo, izvirne znanstvene pristope in rezultate, pa tudi njegovo, ne vedno lahko, življenjsko pot, ki je krojila odločitve in delo. Še posebej so ga skušale osvetliti kot človeka, zagnanega znanstvenika in iskalca odgovorov o slovenski zgodovini, poselitvi, življenju in kulturi. Pri tem so želele opozoriti na njegove znanstvene dosežke, organizacijske sposobnosti, zagnanost in odlične zmožnosti povezovanja med različnimi znanstvenimi vedami in raziskovalci. Vse to se odraža v inovativnih in kakovostnih dosežkih na področju etnologije in arheologije visokogorja, ki ga uvrščajo med najbolj vidne evropske raziskovalce alpskega sveta.
Ključne besede: Tone Cevc, etnologija, stavbarstvo, planšarstvo, arheologija, Alpe

The text reveals the life and work of Tone Cevc from Kamnik. The doctor of ethnological sciences, scientific advisor, renowned researcher of architecture, alpine pasture and the culturale image of the Alpine world would have celebrated his 90th birthday at the end of May 2022. The authors present his extensive and in-depth research, original scientific approaches and results, as well as his life path, which was not always an easy one, but significantly shaped his decisions and work. In particular, they tried to depict him as a man, an avid scientist and seeker of answers about the history, settlement, life and culture of Slovenia. In doing so, they wanted to draw attention to his scientific achievements, organizational skills, enthusiasm and excellent ability to connect various scientific disciplines and researchers. All this is reflected in the innovative and high-quality achievements in the field of ethnology and Alpine archaeology of the Slovene highlands, which rank him among the most prominent European researchers of Alpine culture.
Key words: Tone Cevc, ethnology, architecture, alpine pasture, archaeology, Alps

Uvod

Zamisel o počastitvi spomina na dr. Toneta Cevca, etnologa, Kamničana, specialista za alpsko kulturo, človeka z velikim smislom za povezovanje, je zorela dlje časa. V letu izida *Kamniškega zbornika* 2022 bi praznoval svoj 90. rojstni dan. Svoja najbolj plodna raziskovalna leta je preživel v Inštitutu za slovensko narodopisje (ISN) ZRC SAZU. Maja Godina Golija in Špela Ledinek Lozej predstavljata dr. Toneta Cevca kot strokovnjaka, raziskovalca, terenskega delavca, ki je delal tako doma kot v zamejstvu. Izpostavljata njegov bogati bibliografski opus in znanstvene dosežke. Precejšen del svoje profesionalne poti je Tone Cevc posvetil tudi arheološkim raziskavam. Janja Železnikar je sodelovala z njim na terenu in pri kabinetni obdelavi. Še bolj pa je bil povezan z Jano Horvat z Inštituta za arheologijo ZRC SAZU in s Francetom Steletom. Slednji je bil Tonetov (vedno je želel, da ga tako kličemo) sopotnik na številnih raziskovalnih poteh, tudi fotografski kronist. Jana Horvat in France Stele sta k besedilu prispevala svoje spomine.

1 Muzejska svetnica, arheologinja.
2 Znanstvena svetnica, redna profesorica.
3 Znanstvena sodelavka, docentka.
4 Dr. Marjeta Pija Cevc (hči dr. Toneta Cevca, uršulinka), dr. Primož Cevc (brat dr. Cevca, fizik), dr. Jana Horvat (znanstvena svetnica, izr. prof., Inštitut za arheologijo ZRC SAZU), France Stele (diplomirani inženir lesarstva, prijatelj in fotograf).

Za ta prispevek je bilo pregledano tudi gradivo, ki ga hranijo arhivi: Nadškofijski arhiv Ljubljana (prepisi originalnih krstnih, matičnih in poročnih knjig, ki so v originalih na Matičnem uradu Upravne enote Kamnik), Zgodovinski arhiv Ljubljana, osebni arhiv družine, arhiv fotografij Franceta Steleta. Vpogled v arhiv in avdiovizualno dokumentacijo ISN ZRC SAZU so nam omogočili dr. Ingrid Slavec Gradišnik (predstojnica), Stanka Drnovšek (dokumentalistka) ter Miha Peče (vodja Avdiovizualnega laboratorija).

Hči Marjeta Pija Cevc je pomagala dobiti vpogled v Tonetovo družinsko življenje. Tonetov brat Primož Cevc je naslikal utrinke iz otroštva, mladosti in odraščanja; Marjeta Pija Cevc in Monika Pogačar (hčeri) pa poglede Tonetove družine na njega samega.

Rodbina Cevc

Anton Cevc je bil rojen v Kamniku, Mesto 77 (danes Trg svobode 10). Oče Emil je bil deveti otrok v sedemnajstčlanski družini Cevc iz Potoka 12 v Spodnjem Tuhinju. Rojen je bil 25. 10. 1887. Mama Pavla Klampfer se je rodila 17. 12. 1899 v Konjicu v Hercegovini[5] očetu, ki je bil kot cesarsko-kraljevi agronom poslan službovat v Hercegovino. Materina družina je bila še številčnejša (17 otrok in starša) in je izhajala iz okolice Gornje Radgone.[6] Spoznala sta se v Kamniku. Emil je bival na naslovu Kamnik, Mesto 77, Pavla pa na naslovu Mesto 41. Poročila sta se 8. 12. 1925.[7]

V družini Cevc je bilo pet sinov: Emilijan (5. 9. 1920), Janez (19. 12. 1929), Anton - Tone (31. 5. 1932), Primož (13. 5. 1934) in Pavel (15. 2. 1940).

Oče je imel trgovino z mešanim blagom v Kamniku. Mama je bila modistka. V letih 1924–1926 je bil Emil Cevc predsednik kamniške podružnice Slovenskega planinskega društva, katerega članica je bila tudi Tonetova mama.[8] Očitno je Tone prevzel večji del odnosa do gora in velike ljubezni do njih po starših. Predvsem njegov oče je bil velik gornik, začetnik smučanja na Kamniškem. Že ob koncu 20. let 20. stoletja ga najdemo v smučarski opravi na Veliki planini.[9]

Otroštvo, mladost in šolanje

Leta 1938 je družina zapustila Kamnik. Preselili so se v Ljubljano. Živeli so na Prekmurski ulici 3 za Bežigradom (danes Peričeva ulica 30). Tone je šel 1. 9. 1939[10] v 1. c razred ljudske šole za Bežigradom, ki se je imenovala VI. državna mešana ljudska šola kralja Aleksandra I. Zedinitelja – danes je to Osnovna šola dr. Vita Kraigherja. V matičnem listu so zapisana opažanja učiteljev. V njem piše, da je bil Anton *»tih, miren, nekoliko plah, da je bil sposoben in dobro vzgojen«*.[11]

Sredi vojne vihre je kot enajstletni deček 1. 9. 1943 vstopil v 1. razred nižje gimnazije, ki se je imenovala III. mešana državna gimnazija Ljubljana – Bežigrad (danes Gimnazija Bežigrad). Prej sta v moderni šolski stavbi arhitekta Emila Navinška gostovali dve gimnaziji: od leta 1942 I. moška realna gimnazija in nato še učiteljišče. Obe gimnaziji sta imeli pouk vsaka po tri dni v tednu, učiteljišče pa trikrat popoldne. Naslednje leto so imeli vsak dan pouk le osmošolci in nekaj časa tretje- in četrtošolci. Po kapitulaciji Italije so prenehale veljati italijanske šolske reforme. Nemščina je zamenjala italijanščino, pouk pa ni več tekel normalno. Šolsko poslopje je zasedla nemška vojska in 3. 3. 1944 je dobila gimnazija nekaj učilnic v uršulinskem samostanu. V tem letu je bilo le 60 dni pouka, pa še ta je bil moten zaradi stalnih letalskih alarmov. Tudi zadnje vojno šolsko leto se je začelo v enako neugodnih razmerah, spomladi 1945 pa je pouk popolnoma zastal.[12]

Primož Cevc se spominja, da je bilo *»šolanje v takih razmerah že samo po sebi težko. Šolske ure so se s 45 minut skrajševale na 15 minut. Alarmi za letalske napade so postajali stalnica pouka. Gimnazijo smo obiskovali vsi bratje (razen Emilijana, ki je bil toliko starejši, in Pavla, ki je na šolo prišel kasneje). Ob predalarmih smo dijaki tekli v zaklonišča. Midva s Tonetom sva običajno v času do prvega alarma iz Uršulinskega samostana že pritekla domov za Bežigrad.«*

Vojna je tako ali drugače vzela precej učencev in učiteljev. Razlogi za njihovo smrt so bili različni. Politika pa je po vojni še ostreje posegala v šolski sistem. Leta 1948 so premeščali številne učitelje. Kar 18 naenkrat jih je bilo nameščenih na III. mešano gimnazijo,[13] kar je povzročilo številne učne težave učencem, ki so se težko prilagodili na nove učne prijeme, drugačen predmetnik in način poučevanja.[14]

Cevčeva sedemčlanska družina se je težko prebijala. Kljub vsemu so se bratje z marljivostjo, delom in prizadevnostjo trudili preživeti in izdelati šolo. V vpisnem listu je pod opazovanja o dijaku v 8. razredu napisano, da je Tonetovo učenje *»zanesljivo in vztrajno, da je miren in ljubezniv, da je veliko otrok v družini in da je bledikast«*.[15]

Tone in mlajši brat Primož sta si rada ogledovala nogometne tekme na stadionu ASK Primorje ob Tyrševi ulici (danes Dunajska). Stadion je bil na mestu današnje Petrolove bencinske črpalke, nasproti Plečnikovega stadiona. Poseben izziv pa jima je bilo priti na

5 Izpisek iz Družinske knjige. Matični urad Kamnik. (Prepis: NAL, Družinska knjiga – Kamnik SA 1815–1912).

6 Informatorka Marjeta Pija Cevc, november 2021.

7 Poročna knjiga. Matični urad Kamnik. (Prepis: NAL., P Kamnik 1891–1930)

8 Članski izkaznici Planinskega društva. Last družine Cevc.

9 Cevc 1993c, sl. 99.

10 Šolske matice s kazalom 1937/38 –1948/49. (ZAL, LJU 453, t. e. 3, p. e. 28)

11 Matični list: Anton Cevc, zapis je datiran na 31. 1. 1941. (ZAL, LJU 453. T. e. 4, p. e. 37)

12 Gimnazija Bežigrad: https://sl.wikipedia.org/wiki/Gimnazija_Be%C5%BEigrad.

13 Dekret o premestitvi 18 učiteljev s IV. na III. mešano gimnazijo, datiran 7. 9. 1948. (ZAL, LJU 188, t. e. 39, p. e. 167)

14 Jeseni leta 1948 je bila IV. gimnazija ukinjena in preimenovana v III. gimnazijo, v stavbo pa je prišla gostovat VIII. gimnazija, ki je bila do tedaj v šoli na Vodovodni cesti. Kaotične vojne in povojne razmere so imele svoj odmev tudi v predmetniku. Kot obvezni tuji jezik je bila uvedena ruščina, leta 1951 pa so programi gimnazije postali osemletni (4 leta nižje in 4 leta višje gimnazije). Ruščino je nadomestila angleščina, drugi tuj jezik v višjih razredih pa je postala nemščina. Gimnazija Bežigrad: https://sl.wikipedia.org/wiki/Gimnazija_Be%C5%BEigrad.

15 Vpisni list: Cevc, Anton 1951/52. (ZAL LJU 188, t. e. 24, p. e. 48)

tekmo brez karte.[16] Proste in zabavne trenutke so preživljali *»ob igranju nogometa, na 'naravnem' kopališču za Savo.«*[17]

Brat Primož o Cevcih

»Tone Cevc izhaja iz družine z bogatim krščanskim izročilom. Družinske korenine segajo v Tuhinjsko dolino. Priimek Cevc se najde v krstni knjigi župnije v Šmartnem v Tuhinju že leta 1664.

Oče Emil je imel trgovino z mešanim blagom v Kamniku. Trgovina je prvo svetovno vojno sicer preživela in oče tudi, a se v povojnem času nikakor nista mogla prav postaviti na noge ne oče in ne trgovina. Družina je leta 1938 Kamnik zapustila in se preselila v Ljubljano. S skupnimi napori so starši uspeli preživljati družino v času med obema vojnama in potem.

Verska vzgoja se je posredovala predvsem z zgledom in življenjem in se tako trdno zasidrala tudi v mlajšem rodu. Najstarejši izmed otrok, Emilijan, je s svojo nesporno avtoriteto brez dvoma močno vplival na duševni razvoj svojih mlajših bratov. Njegove kritike naših literarnih stvaritev so bile neusmiljene in začudenje, ker smo večina bolj ljubili žogo kakor knjige, resno. Njegov intelektualni krog je zajemal tako pisatelje, pesnike kot tudi prirodoslovce, celo politike predvojnega časa. Njegovo pristno prijateljevanje z veroučnim učiteljem in kolegi duhovniki je dalo družini dodatno kvaliteto in spodbudo za pokončno držo v turbulentnem času vojne in po njej. Prav gotovo je prav Emilijan imel velik vpliv pri odločitvi svojih bratov na strokovno usmeritev izobraževanja po končani srednji šoli. Tonetu je bila bližje humanistika, ostalim pa bolj eksaktne vede – fizika, elektrotehnika in takšna je bila tudi dejanska kasnejša usmeritev.

'Kamniške tete' so bile pogosto cilj naših obiskov in prav ti obiski so ostali trajna vez s Kamnikom, da ne govorimo o tako opevanih kamniških planinah, ki so bile pogosto tema pogovorov med očetom in sinovi in prav ti pogovori so vcepili ljubezen do gora tudi otrokom.«

Tonetova družina

2. 7. 1960 se je Tone poročil z Vladimiro (Mijo) Južina. Umrla je 21. 3. 1962, ko hčerka Barbara še ni dopolnila prvega leta. V drugo se je poročil 18. 5. 1968 z Veroniko Peterlin. Rodili so se jima še trije otroci: Monika, Marjeta Pija in Ambrož.

Rad je imel svoje otroke in vnuke. *»Bil je širokosrčen in dober oče. Družino je vzgajal v ljubezni do domovine in slovenstva, znotraj in izven državnih meja. Vera je bila zrak, ki so ga dihali in živeli. Doma so imeli veliko dobrih knjig. Otrokom je skušal vzbuditi ljubezen do gora. Svoje otroke je včasih jemal s seboj na terenske raziskave. Marjeta Pija je občasno odhajala z njim na Veliko planino, v Bohinj, na Koroško. Ko so odhajali na družinske sprehode, so pogosto odšli na lokacije, ki so bile tako ali drugače povezane z očetovimi raziskavami.«*[18]

Njihova domača hiša v Preserjah pri Radomljah pa je bila pogosto gostiteljica službenih kolegov, še pogosteje pa arheološke »triperesne deteljice«, ki so jo tvorili Tone Cevc, France Stele in Miran Bremšak. Cevčeva domača garaža je postala skladišče za raziskovalno opremo in najdbe, domača kuhinja in vrtna miza pa stičišče številnih srečanj. Tam so se kovali načrti za nove hribovske podvige. Domači so Tonetove aktivnosti z arheologi, predvsem v visokogorju, poimenovali »brskanje«. Na eni od gorskih odprav je dr. Cevca doletela novica o rojstvu prvega vnuka.[19]

Hči Marjeta Pija Cevc o očetu

»Oče je bil raziskovalec v službi in doma, torej tudi v prostem času. To je bila njegova življenjska drža. Včasih je bil sanjav, včasih preroški. Bil je mehka in občutljiva duša. Hitro se je razgrel ob kakšni sporni zadevi, pa tudi pomiril. Vztrajen in spreten je bil pri pridobivanju ljudi in sredstev za dosego zadanih ciljev (običajno raziskave in knjige ali razstave). Ni silil z glavo skozi zid, ampak je iskal poti do cilja, četudi z več ovinkov.

Tako kot očetovi bratje smo tudi v naši družini odraščali znotraj več napetosti oziroma dilem – je pomembnejši šport ali učenje, intelektualno delo? Otroci smo srkali ljubezen do slovenstva, slovenske ljudske kulture, raziskovalnega odnosa do sveta. 'Je to, kar smo slišali doma, resničnejše in vrednejše kot nekatere stvari, ki so nas učili v šoli in se niso skladale z domačo vzgojo?' smo se kdaj pa kdaj spraševali.

Dinamična napetost je bila očetovo in mamino iskanje ravnovesja med službo z raziskovalnim poslanstvom in požrtvovalnim delom višje medicinske sestre ter družino. To breme se je poenostavilo, ko se je mama z osamosvojitvijo Slovenije upokojila, takoj, ko je bilo mogoče. Tako je imel oče močno ženino podporo za delo, ki se je nadaljevala tudi, ko se je upokojil, otroci pa živ zgled obojestranske prizadevnosti, delavnosti, ustvarjalnosti do konca. Umrl je s svežimi načrti, ki so ostali nedokončani.

Ob njem smo domači doživljali spoštovanje do ljudi. Kljub raznim nestrinjanjem in nasprotovanju, ki ga je kdaj doživljal, ni bil do ljudi nikoli grob ali maščevalen.

Družina je dihala z njim in njegovimi projekti. Skupaj smo podoživljali porajanje idej o novih načrtih, vzpone in ovire na poti do zastavljenih ciljev; veselje ob pridobljenih sredstvih, praznovanja ob izidih knjig. Skupaj z njim smo nosili tudi stiske, zaplete, jezo ali jamranje, ko zadeve niso šle po začrtani poti.

Vedeli smo, da ne obstaja le dr. Tone Cevc, ki ga drugi cenijo in spoštujejo, ko predstavlja dokončana dela, pač pa, da obstaja tudi Tone, oči, ki ima svoje šibkosti, zmečkane liste, popravljene verzije člankov, knjig, besedil, oči, ki mu kdaj klecajo kolena, ki ne uspe vedno v vsem izpolniti pričakovanj tudi svojih otrok.

Zato smo otroci odraščali med javno podobo dr. Cevca in domačo podobo očeta, sčasoma tudi ata Toneta svojim vnukom. Znotraj tega soočanja smo prejeli tudi njegovo iskreno iskanje in spraševanje, kaj je v resnici bistveno in najbolj dragoceno v življenju, kaj pomeni Božje odrešenje, kakšno je osebno poslanstvo

16 Marjeta Pija Cevc, december 2021.

17 Primož Cevc, december 2021.

18 Monika Pogačar in Marjeta Pija Cevc, november 2021.

19 Marjeta Pija Cevc, januar 2022.

Na Veliki planini, 2002. Z leve proti desni: žena Veronika, vnuk Martin Pogačar, Tone Cevc, spodaj Klara Pogačar in hči Barbara. (Arhiv: družina Cevc)

vsakega od njegovih otrok, tudi njegovo osebno.

Oče, Tone Cevc ni bil popoln znanstvenik in popoln oče, bil pa je steber naše družinske ljubezni. Tega smo se močno zavedli, ko je nepričakovano hitro umrl, 10. 2. 2007. Presenetil nas je z odhodom, ni pa nas zapustil; še vedno izkušamo osebno vez z njim. Zaupamo v ponovno snidenje!«

Študij in zaposlitev

Po maturi na ljubljanski bežigrajski gimnaziji leta 1952 je Tone Cevc začel s študijem etnologije (glavni predmet) in umetnostne zgodovine (drugi predmet) na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani. Sprva je študiral pri prof. dr. Niku Županiču, bolj ga je navdušil njegov naslednik prof. dr. Vilko Novak, zlasti njegova sistematična predavanja o slovenski etnologiji s terenskimi vajami.[20]

Že v času študija se je pod vodstvom Jerneja Šušteršiča vključil v etnološko raziskovalno delo med Slovenci na avstrijskem Koroškem. Kot študent je sodeloval tudi v terenskih ekipah Slovenskega etnografskega muzeja v Šentvidu pri Stični, v Brkinih in v Kostanjevici na Krki. Ekipe je vodil direktor muzeja dr. Boris Orel, ki je bil po Cevčevih besedah strog in zahteven vodja, ki je pričakoval poglobljeno terensko delo in večerno podajanje rezultatov. A je v teh terenskih ekipah doživel tudi prijateljski odnos starejših in bolj izkušenih kolegov, zlasti dr. Milka Matičetovega, ki so bili mlademu študentu vedno pripravljeni pomagati.[21] Te terenske izkušnje so ga zagotovo že zgodaj zaznamovale in tudi njegova diplomska naloga *Pastirsko življenje na Veliki, Mali in Gojški planini v Kamniških Alpah,* s katero je leta 1957 končal študij na Filozofski fakulteti, je nastala na podlagi obsežnega in poglobljenega terenskega dela.

Sledilo je služenje vojaškega roka. Od 1. 4. 1958 do 20. 3. 1959 je bil sprva v šoli za rezervne častnike v Zadru in kasneje v Križah pri Tržiču.[22] Po odsluženi vojaščini je upal na obljubljeno službo kustosa v Etnografskem muzeju, a je zaradi pomanjkanja denarja za novo delovno mesto ni dobil. Opravil je še krajšo plačano terensko raziskavo stavbarstva v Bohinju za muzej v Kranju, potem pa je ostal brez dela in prihodkov.[23] Zato je leta 1959 sprejel delo knjižničarja v podjetju Slovenija projekt, kjer je delal 12 let. V tem obdobju ga je poleg arhitekture vedno bolj začelo zanimati tudi ljudsko stavbarstvo, postal je urednik *Arhitektovega biltena*[24] in dveh katalogov.[25]

Kljub številnim nalogam v službi ga je pritegovalo predvsem etnološko raziskovalno delo. V prostem času in z velikim odrekanjem mu je uspelo ob knjižničarskem delu in družinskih obveznostih izpeljati obsežno in sistematično terensko delo, študij literature in virov o pastirskih stavbah ter pripraviti doktorat s področja etnoloških znanosti. Pri tem so bile še posebej dragocene spodbude prof. dr. Franceta Steleta, brata Emilijana Cevca in profesorja ter mentorja prof. dr. Vilka

20 Ložar-Podlogar 2007: 216.
21 Cevc, 1999: 10.
22 Vojaška knjižica. Arhiv: družina Cevc.
23 Ložar-Podlogar, 2002: 9.
24 Prim. Cevc (ur.) *Arhitektov bilten* 1964 in Cevc (ur.) *Arhitektov bilten 1965.*
25 Prim. Cevc (ur.) *Slovenija projekt 1946–1961* (Katalog), Ljubljana 1961, in Cevc (ur.) *Slovenija projekt* (Katalog), Ljubljana 1967.

Novaka. Leta 1969 je na ljubljanski univerzi doktoriral z disertacijo *Pastirski stanovi v Julijskih in Kamniških Alpah. Prispevek k raziskavi pastirskih koč, kašč, kozolcev in kmečke hiše na Slovenskem.*[26] S tem znanstvenim delom je postavil temelje tudi za svoje nadaljnje raziskovanje – pastirstvo in planšarstvo ter z njima povezano stavbno dediščino v Alpah. V času priprave doktorata leta 1968 se je študijsko izpopolnjeval pri znanem švicarskem etnologu prof. dr. Arnoldu Niedererju na Univerzi v Zürichu, kjer je pridobil še dodatna znanja o raziskavah te tematike. Kako so ga kot mladega znanstvenika cenili evropski raziskovalci alpskega prostora, priča dejstvo, da je med izpopolnjevanjem mesec dni stanoval kar v domu profesorja Niedererja v Zürichu, na voljo sta mu je tudi njegova bogata knjižnica in dragoceni čas uglednega raziskovalca.[27] Tone Cevc se je še posebej rad spominjal plodovitih pogovorov z njim, ki so bili posvečeni odprtim vprašanjem alpske etnologije in so ga pri raziskovalnem delu usmerjali in spodbujali. Pristno in plodno sodelovanje se je med njima nadaljevalo še desetletja.[28]

Decembra leta 1971 se je zaposlil v Inštitutu za slovensko narodopisje, kjer je sprva pod mentorstvom dr. Milka Matičetovega preučeval pastirsko duhovno kulturo.[29] Po izboljšanju pogojev za raziskovanje predmetnega sveta pa je nadaljeval z raziskavami materialne kulture, predvsem stavbarstva in planšarstva na alpskem območju.[30] Po dobrih dvanajstih letih dela v inštitutu je bil leta 1984 na osnovi odličnih znanstvenih rezultatov izvoljen v najvišji znanstveni naziv znanstveni svetnik. Vestno je opravljal še druge inštitutske naloge: od leta 1972 do leta 1999 je vodil novoustanovljeno sekcijo za materialno kulturo, leta 1989, 1990 in 1993 je uredil zbornik inštituta *Traditiones*. V času njegovega urednikovanja je revija dobila lepšo in sodobnejšo grafično podobo, nastala pa je tudi posebna številka tega zbornika na temo samoniklost slovenske ljudske kulture, s katero se je kot urednik poklonil slovenski samostojnosti in tranziciji ter povezanosti s srednjeevropskim kulturnim prostorom.[31]

Od leta 1994 do 1998 je bil Tone Cevc tudi predstojnik Inštituta za slovensko narodopisje. Kot vodja si je prizadeval za kadrovsko krepitev institucije, spremljal je vključitev mlajših kolegov v delo inštituta in skrbel za dober položaj raziskovalcev. Še posebej si je prizadeval za mednarodno vpetost in povezovanje raziskovalcev s tujimi raziskovalnimi inštitucijami na znanstvenih konferencah in v skupnih znanstvenih publikacijah.[32] Z veseljem je prisluhnil novim izkušnjam, ki so jih raziskovalci dobili v tujini, živo se je zanimal za raziskave, ki so potekale na tujih etnoloških raziskovalnih ustanovah in sledil objavam raziskovalnih rezultatov doma in v tujini. Temu je kot predstojnik pogosto namenil tudi dragoceni čas inštitutskih sestankov. Leta 1999 se je upokojil, a njegovo raziskovalno delo je bilo tudi po upokojitvi plodno.[33] Dobro poznavanje raziskovalnega dela v domači in evropski etnologiji je vodilo do tega, da je opravljal tudi zahtevne naloge na državni ravni: v letih od 1992 do 1994 je bil namestnik nacionalnega koordinatorja za področje etnologije, od leta 1994 do 1998 pa nacionalni koordinator za področje etnologije pri Ministrstvu za znanost in tehnologijo.[34]

Raziskovalno delo v Inštitutu za slovensko narodopisje ter etnološke študije in objave

Prvo etnološko študijo je objavil leta 1967, in sicer razpravo »Nastanek in razvoj pastirskega stanu na Veliki planini nad Kamnikom«, v *Kamniškem zborniku*.[35] Istega leta je s prispevkom o predzgodovinskih prvinah planšarske koče v Kamniških Alpah (»Vorgeschichtliche Deutung der Sennhütten in den Kamniker Alpen«) navdušil domačo in tujo strokovno javnost na 5. mednarodnem znanstvenem srečanju skupine Alpes Orientales v Slovenj Gradcu.[36] Na naslednjem srečanju Alpes Orientales v Thusisu v Švici leta 1970 je predstavil pastirske stavbe na kobilah v Julijskih Alpah (»Die Sennhütten auf Pfosten in den Julischen Alpen und ihre Bedeutung für die europäische Bauforschung«).[37] Leta 1972 pa je spoznanja, zbrana v raziskavi za doktorsko disertacijo, objavil v monografiji *Velika Planina*,[38] ki je v sledečih letih doživela še dve dopolnjeni izdaji.[39]

Po zaposlitvi v Inštitutu za slovensko narodopisje je objavil dve razpravi o pripovednem izročilu na Kamniškem v inštitutskem zborniku *Traditiones*.[40] Po ustanovitvi in prevzemu vodenja sekcije za materialno kulturo[41] se je posvetil zbiranju opisnih in slikovnih virov, terenskih zapisov, risb, načrtov, fotografij in ostalih vrst dokumentacije gmotne kulture za arhiv materialne kulture. Prva naloga je bila študija o različnih lesenih ključavnicah, s katerimi so zaklepali shrambe, skednje, kašče, pastirska in gozdarska bivališča.[42] Glavna raziskovalna naloga pa je bilo preučevanje občasnih zavetišč, bivališč in naselij na Slovenskem – drvarskih in oglarskih koč, pastirskih koč in bajt, hišic in prestaj ter kamnitih hišk z namenom osvetlitve razvoja stavbarstva na slovenskem ozemlju.[43] V sledečem desetletju se je posvetil pridobivanju arhivskega gradiva, evidentiranju in dokumentiranju pastirskih stanov, drvarskih in oglarskih zavetišč, vinskih hramov ter hišk. Spoznanja je strnil v prispevku »Občasna naselja na Slovenskem«[44] in v monografiji

26 Godina Golija in Ledinek Lozej, 2020 (https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi1022640/).
27 Cevc, 1998b: 286.
28 Cevc, 1994b: 389.
29 Cevc, 1999: 10.
30 Ložar-Podlogar, 1992: 187.
31 Cevc, 1996a.
32 Godina Golija, 2007.
33 Križnar, 2007.
34 Godina Golija, Ledinek Lozej, 2020 (https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi1022640/).
35 Cevc, 1967: 47–86.
36 Prispevek je bil objavljen v zborniku *Alpes Orientales* dve leti kasneje (Cevc, 1969).
37 Tudi omenjena razprava je bila objavljena dve leti kasneje (Cevc, 1972a).
38 Cevc, 1972.
39 Cevc, 1987b; Cevc, 1993c.
40 Cevc, 1973; Cevc, 1974.
41 Prim. Kuret, 1974: 200–201.
42 Prim. Cevc, 1977: 139–154.
43 Prim. Kuret, 1974: 213.
44 Cevc, 1982: 93–125.

Tone Cevc s sodelavkami in sodelavci Inštituta za slovensko narodopisje leta 1981 ob praznovanju 75-letnice Nika Kureta, z leve proti desni sedijo: Niko Kuret, Sinja Zemljič Golob, Marija Stanonik, Milko Matičetov, Tone Cevc, Valens Vodušek, Mirko Ramovš in gost Emilijan Cevc. (Arhiv: ISN ZRC SAZU)

Arhitekturno izročilo pastirjev, drvarjev in oglarjev na Slovenskem (1984).[45] Z bogatim slikovnim gradivom opremljena knjiga obravnava vpliv naravnih pogojev, posestnih razmer in gospodarstva na vrsto in obliko začasnih bivališč. Izris tipologije začasnih bivališč je pripravil arhitekt Vlasto Kopač, s katerim sta uspešno sodelovala že pri monografiji o Veliki planini. O varstvu arhitekture občasnih naselij je Tone Cevc spregovoril tudi v okviru posvetovanja Slovenskega konservatorskega društva.[46]

Glavnino raziskovalne pozornosti je posvečal življenju in delu pastirjev v planinah, pri čemer je k zbiranju gradiva pritegnil sodelavce območnih muzejev[47] ter bil odprt za sodelovanje z drugimi vedami, z (umetnostno in kulturno) zgodovino,[48] jezikoslovjem, geografijo in predvsem arheologijo. Dokumentiral je ziljske, ukovške, bohinjske, posoške in kamniško-savinjske planine. Raziskovalna spoznanja je poleg v že omenjenih dopolnjenih izdajah monografije o Veliki planini objavil v knjigi *Bohinj in njegove planine* (1992b)[49] ter v številnih znanstvenih člankih, referatih in poljudnih predavanjih. Posvetil se je arhitekturni analizi bohinjskega stanu,[50] primerjavi nadstropnega bohinjskega stanu in velikoplaninske bajte,[51] odprtim ognjiščem v stanovih, planšarski kulturi v Triglavskem narodnem parku,[52] etimologiji poimenovanja ziljske pastirske koče[53] ter starejšim naselitvenim območjem v Kamniških Alpah.[54]

Leta 1995 je v Bohinju organiziral mednarodni etnološki posvet *Planšarske stavbe v Vzhodnih Alpah*, ki se ga je udeležilo sedemnajst raziskovalcev iz Avstrije, Italije, Nemčije, Švice in Slovenije. Prispevki, ki so bili objavljeni v zborniku, prinašajo pregled planšarskih stavb in praks ter njihovega ohranjanja v Vzhodnih Alpah.[55] Kot rezultat raziskovanja pastirske kulture je že v devetdesetih letih načrtoval multimedijsko predstavitev Velike planine na zgoščenki. Predstavitev je bila realizirana posthumno in priobčena na svetovnem spletu.[56]

Svojo raziskovalno energijo je posvečal tudi splošnemu razvoju prostorske organizacije kmečke hiše in stavbarstva na Slovenskem.[57] V leto 1984 segajo začetki preučevanja kmečkega stavbarstva na Koroškem in v Karavankah.[58] V monografiji *Kmečke hiše*

45 Cevc, 1984c.

46 Cevc, 1984a.

47 Npr. Ingo Brezigar Miklavčič in Naška Križnarja iz Goriškega muzeja v Novi Gorici, Anko Novak iz Gorenjskega muzeja v Kranju ter Toneta Petka iz Pokrajinskega muzeja v Mariboru.

48 Zgodovinar Vlado Valenčič je sodeloval pri raziskavi o lastninskih razmerjih na Veliki, Mali in Gojški planini ob koncu fevdalne dobe. Prim. Valenčič, 1982: 127–158.

49 Cevc, 1992b. Dve leti kasneje izide nemška izdaja, prim. Cevc, 1994a.

50 Prim. Cevc, 1992a.

51 Prim. Cevc, 1989.

52 Prim. Cevc, 1992 (1993).

53 Prim. Cevc, 1985.

54 Prim. Cevc, 1996b; Cevc, Horvat, Bremšak, 1997. Podrobneje o raziskovalnem sodelovanju z arheologi v predzadnjem razdelku.

55 Cevc, 1995.

56 Cevc, Fikfak: Velika planina http://odmev.zrc-sazu.si/planina.

57 Prim. npr. poglavje o stavbah v monografiji o slovenskem ljudskem izročilu (Cevc, 1980b) ali o razvoju ostrešja (Cevc, 1984b).

58 Npr. raziskava o Hlebanjevi hiši v Srednjem Vrhu nad

v Karavankah, ki je bila izdana in ponatisnjena v slovenskem (1988, 1991) in nemškem jeziku (1991), je skupaj z Ignacem Primožičem opisal gradnjo stavb, razporeditev prostorov, stavbne detajle in znamenja v Selah, na Obirskem, v Slovenjem Plajberku, Zgornjesavski dolini, dolini Tržiške Bistrice in Lomščice, na Zgornjem Jezerskem in v Mežiški dolini.[59] Sodeloval je tudi pri sočasni razstavni in katalogu *Kmečke hiše v Selah* (1988).[60] Vzporedno z raziskovanjem v Karavankah se je posvečal tudi preučevanju razvoja stavbarstva v Bohinju.[61] Ob pritegnitvi jezikoslovnih, zgodovinskih in arheoloških virov je v prispevku o genezi kmečke hiše na Slovenskem osvetlil razvoj prostorske organizacije (s posebno pozornostjo na predprostor oz. vežo) v soodvisnosti z gradivi, tehnikami gradnje in posameznimi elementi, kot je npr. peč.[62]

Raziskoval je tudi za slovensko pokrajino značilno kmečko gospodarsko poslopje – kozolec, še posebej podrobno je obdelal kozolec iz bohinjskega kota, stog in kozolce s kamnitimi stebri s kraških pobočij. Dognanja o izvoru, razvoju in oblikah kozolca – od preprostih sušilnih naprav in kozolcev brez strehe, preko enojnih (stegnjenih) kozolcev, kozolcev z nadstreškom (plaščem), dvojnih stegnjenih kozolcev, vezanih kozolcev (toplarjev) do kozolcev na psa in prislonjenih kozolcev – je strnil v knjigi S*lovenski kozolec* (1993)[63] ter v posamičnih prispevkih.[64]

Pozornost je namenil tudi metodološkim nalogam in epistemološkim vprašanjem. Skupaj s Petrom Fistrom, Ivanom Sedejem in Fanči Šarf je sodeloval pri oblikovanju vprašalnice o ljudskem stavbarstvu za *Etnološko topografijo slovenskega etničnega ozemlja.*[65] O pričevalnosti stavbarstva je razpravljal v Pogledih na etnologijo (1978): *»Zraslo iz razmer tal in klime, gospodarskih in kulturnozgodovinskih pogojev se je prilagajalo človeku, najsi je živel na kmečki domačiji ali v mestu. Dolga stoletja ni skrivalo skupnih oblikovnih črt, po katerih še danes spoznavamo in ločimo kraško hišo od lesene in zidane gorenjske. V dobi industrije je začelo izgubljati pokrajinski značaj in se začelo prelivati v univerzalno arhitekturo. Etnologija takšna valovanja ugotavlja in ve, da so znamenja časa; teh tokov ne ustavlja in ne preusmerja; v njih sluti kipenje novega človeka, da se prilagodi razmeram tehničnega sveta.«*[66] Čeprav je življenjsko delo posvetil preučevanju pastirstva in kmečkega stavbarstva, je na vprašanje, ali naj bi bile tudi stavbe v mestih predmet etnološkega preučevanja, odgovoril pritrdilno: etnologi naj bi spoznavali značilna mestna območja, stanovanja, nadrobno osvetlili notranjost in življenje v vseh značilnih stavbah na preučevanem območju; kakšna je stanovanjska kultura pri različnih družbenih skupinah, kako si te stanovanja opremljajo, kako sodobne stanovanjske dobrine vplivajo na način življenja, razvrstitev prostorov na razvoj družbenega življenja in stavbe javnega pomena na življenjski ritem različnih družbenih skupin ter kako se mestna območja urbanistično spreminjajo in z naglim razvojem vplivajo na človekov vsakdan. Arhitektonske prvine, način zidanja ter oblikovanost stavb so za etnologijo pomemben vir za spoznavanje graditeljeve kulture in njegovega načina življenja. Zato poskuša etnologija obširno zajeti naselja, lego, prostorske oblike in tudi zgodovinske razvojne stopnje, prav tako pa se poglablja tudi v stavbe same. *»Seveda je poznavanje arhitektonsko tehničnih sestavin stavbarstva le ena temeljih nalog, težišče raziskovalnih prizadevanj pa je vendar usmerjeno k študiju samega prostora, njegovi funkcionalni ustreznosti, bivalni kulturi, opremljenosti prostorov, likovni dognanosti, vezanosti na izročilo, vplivov starejših kultur, stavbnega razvoja, vse z namenom, da bi odkrili vzročno povezanost med človekom in stavbo.«*[67]

Odmevi Cevčevega dela in znanstveno sodelovanje

Tone Cevc se je že kot mlad etnolog udeleževal domačih in mednarodnih znanstvenih srečanj in na njih predstavljal svoje raziskovalne rezultate. Zelo odmevni so bili njegovi nastopi na srečanjih Alpes Orientales, ki se jih je udeleževal že v času priprave doktorata in tudi kasneje kot sodelavec Inštituta za slovensko narodopisje. Njegovi nastopi so med srednjeevropskimi etnologi spodbudili veliko zanimanje, sledila so vabila za nadaljnje sodelovanje, ki jih je Tone Cevc izkoristil ter gojil desetletja dolgo. Uspešno je sodeloval s švicarskimi, nemškimi in avstrijskimi raziskovalci alpskega sveta in stavbarstva. Še posebej je bil povezan s švicarskim etnologom prof. dr. Arnoldom Niedererjem z etnološkega oddelka univerze v Zürichu, s katerim si je pogosto delil raziskovalne izkušnje in rezultate, literaturo in terensko delo. Medsebojna korespondenca in obiski so trajali več kot tri desetletja.[68] Tesno prijateljstvo in sodelovanje ga je povezovalo tudi z avstrijskim etnologom Oskarjem Moserjem, ki ga je poznal že iz srečanj Alpes Orientales, tesnejši stik pa sta navezala leta 1991 v Kranju na posvetovanju o muzejih na prostem. Kasneje sta združila moči pri organizaciji posveta o raziskavah stavbarstva in o muzejih na prostem v Sloveniji in Avstriji, ki je potekal leta 1993 na gradu Krastowitz pri Celovcu,[69] sodelovala sta tudi ob drugih dogodkih, npr. ob obisku Krištanove domačije v Selah na Koroškem in na delovnem obisku Muzeja na prostem pri Gospe Sveti.[70]

Dobro sodelovanje z domačimi in tujimi raziskovalci stavbarstva in alpskega sveta je bilo ponovno izpričano na mednarodnem etnološkem posvetu *Planšarske*

Martuljkom z letnico 1506 na lesenem stropu (Cevc, 1986; 1987).

59 Cevc, Primožič, 1988; Cevc, 1991. Za monografijo sta avtorja prejela Plečnikovo medaljo.

60 Cevc, 1988.

61 Cevc, 1987a.

62 Prim. Cevc, 1989. Podrobneje o poznoantičnem substratu v materialni kulturi na slovenskem etničnem ozemlju prim. tudi Cevc, 2000.

63 Cevc, Čop, 1993.

64 Cevc, 1993b, 2001.

65 Prim. Cevc, Fister, Sedej, Šarf, 1975.

66 Cevc, 1978: 181.

67 Cevc, 1978: 182–183. Opozoril je tudi na sodelovanje arhitekta in etnologa pri raziskovanju ljudskega stavbarstva. (Cevc, 1980a: 4–5). Podrobneje prim. tudi Ledinek Lozej, 2001.

68 Cevc, 1998b: 286.

69 Cevc, 1993a: 109.

70 Cevc, 1998a: 284.

stavbe v Vzhodnih Alpah leta (1995), pa tudi pri pripravi posebne številke zbornika *Traditiones* ob Cevčevi sedemdesetletnici (2002), ko so se mu z znanstvenimi besedili poklonili številni domači in tuji raziskovalci, ki so mu izrekli priznanje za raziskave prazgodovinske, antične in slovanske kulture v visokogorju in njihov pomen za razvoj tega raziskovalnega področja v Srednji Evropi. Po njihovem mnenju je prav Tone Cevc utemeljil tovrstno raziskovanje in s svojim delom vplival, da so se podobne raziskave razširile v drugih alpskih državah.[71]

Svoje raziskovalne rezultate pa je Tone Cevc rad predstavil tudi na drugih srečanjih. Organiziral je številne terenske oglede in ekskurzije za domače in tuje raziskovalce. Sodelavci ISN ZRC SAZU se s hvaležnostjo in veseljem spominjamo naših skupnih ekskurzij na Veliko planino in k Sv. Primožu nad Kamnikom, kjer nam je razdajal svoje bogate terenske izkušnje in znanje ter poskrbel, da se je delovni del ekskurzije postopoma prevesil tudi v bolj sproščen in družaben del. Ta njegova organizacijska sposobnost bo ostala v lepem spominu mnogih evropskih raziskovalcev stavbarstva in alpske kulture, ki so obiskali Slovenijo in se udeležili terenskega dela, strokovnih ogledov ali ekskurzij, ki jih je vodil, npr. po mednarodnem srečanju leta 1995 v Bohinju ali ekskurzija na Veliko planino leta 1998, ki jo je organiziral za avstrijske raziskovalce sodelavce ANISA (Verein für alpine Forschung). Ti se je spominjajo z veliko hvaležnostjo, ker ekskurzija ni bila le prijetno druženje, ampak tudi dragocena izmenjava in preverjanje znanstvenih rezultatov z različnih alpskih območij.[72]

Lahko se pridružimo mnenju akademika Nika Kureta, ki je ob njegovi šestdesetletnici zapisal, da je Tone Cevc zavzel na svojem raziskovalnem področju vidno mesto, s svojimi dosežki se je uspešno kosal z rezultati raziskovalcev iz sosednjih alpskih držav, v nekaterih pogledih pa jih je tudi presegel.[73]

Sodelovanje z arheologi

Tone Cevc se je zelo zgodaj začel obračati k arheologiji. Razumel je, da vprašanja geneze nastanka in razvoja posamezne arhitekture, načina življenja ali bivanja na nekem prostoru ne more rešiti samostojno, neodvisno. Pomoč za potrditev svojih tez je iskal v zgodovinskih virih in že od doktorske disertacije leta 1969 naprej tudi v arheologiji.[74]

V 70. in 80. letih je sodeloval z Andrejem Valičem, Janezom Dirjecem, nekoliko kasneje z Ivanom Turkom, Metko Culiberg. V visokogorju so naredili nekaj raziskovalnih sond, ki niso dale zadovoljivih rezultatov. Že zelo kmalu, ob koncu 80. let 20. stoletja, pa se je Tone srečal s kasnejšima prijateljema Francetom Steletom in Miranom Bremšakom, ki so tvorili t. i. raziskovalno »sveto trojico«. France Stele se spominja: »*Še preden sem ga prvič srečal, sem Toneta Cevca poznal po njegovi knjigi o Veliki planini in izvrstnem članku, ki je bil posvečen 200-letnici prvega vzpona na Triglav, objavljenem v Planinskem vestniku leta 1978. Pastirsko življenje, predvsem pa preprosti leseni pastirski stanovi, so tudi mene kot lesarja zelo zanimali, tako da sem aprila 1979 pri arhitektu prof. Niku Kralju, avtorju znamenitega stola Rex, zagovarjal diplomsko nalogo na to temo. To pa je prišlo na uho Tonetu Cevcu / ... / Istega leta enkrat jeseni me je povabil, da ga obiščem na njegovem domu v Preserjah pri Radomljah / .../ Želel je, da mu pomagam pri njegovem projektu* Arhitekturno izročilo pastirjev, drvarjev in oglarjev na Slovenskem*, predvsem na fotografskem področju. Poleti 1980 sva se prvič skupaj odpravila v hribe k pastirjem, najprej sva naredila dvodnevno bohinjsko turo skozi Voje na planino Krstenica k pastirju in sirarju Martinu, kjer sva tudi prespala. Naslednji dan sva nadaljevala na planino Laz k Cilki, Micki in Lovru, kjer je bilo po jutranji molži vse pripravljeno za izdelavo sirovega hlebca. Tone si je vse natančno zapisoval, jaz sem fotografsko dokumentiral. Ti posnetki so bili eni zadnjih, ki so še ujeli starožitnost bohinjskih pastirjev. Nato sva mimo planin Jezero in Blato pot, iz firbca, nadaljevala po pravkar zgrajeni cesti do Stare Fužine, ki pa naju je v poletni sopari pošteno namučila. Oktobra sva se odpravila čez mejo v Karnijske Alpe, najprej sva obiskala Brdsko in Dolško planino v Ziljski dolini, zvečer sva se zapeljala na italijansko stran v Kanalsko dolino na Ukovške planine k avtohtonim slovenskim hribovcem. Tam sva tudi prespala. Taki so bili začetki najinega sodelovanja, ki se je nadaljevalo vse do Tonetove prezgodnje smrti.*«[75]

Jana Horvat, ki nadaljuje Tonetovo delo na področju arheologije planin in visokogorja, je povedala: »*Cevca sem spoznala na Inštitutu za arheologijo ZRC SAZU, ko je večkrat prinesel arheološko gradivo s planin. Bila sem zraven, ko smo prvič med gradivom opazili najdbe antične lončenine. Ob mojem velikem navdušenju je predstojnik Janez Dular takoj dovolil, da lahko sodelujem pri raziskavah visokogorja. Oblikovali smo raziskovalno skupino, katere duša je bil Tone Cevc. /.../ Prav trojica prijateljev Cevc, Bremšak in Stele je z veliko požrtvovalnostjo prišla do odkritij, ki še danes usmerjajo arheološke raziskave v visokogorju.*«[76]

Leti 1995 in 1996 štejemo za prelomni v visokogorski arheologiji. Večino zaslug pa moramo pripisati prav vztrajnosti in entuziazmu Toneta Cevca. Spomladi leta 1996 se je zbrala ekipa pod Tonetovim vodstvom: Janez Bizjak, direktor Triglavskega narodnega parka in dolgoletni raziskovalec Alp, arheologa Ivan Turk in Jana Horvat z Inštituta za arheologijo ZRC SAZU ter France Stele in Miran Bremšak. Leta 1996 so odkrili prva zelo obetavna arheološka najdišča: bronastodobno in antično selišče na Pečicah na Veliki planini in antično postojanko Na Stanu pod Kamniškim sedlom. S tem se je odprla pot v novo raziskovalno področje – arheologijo gorskega sveta.[77]

France Stele se teh prelomnih trenutkov takole spominja: »*Tone se je spomladi 1995, kot že tolikokrat prej, oglasil pri meni. Videl sem ga, da ga nekaj muči in da prihaja čas, ko bo poskusil to razrešiti. Bil je organizator mednarodnega simpozija o planinskih stavbah*

71 Mandl, 2002: 18.
72 Isti: 19.
73 Kuret, 1992: 186.
74 Na primer: Cevc, 1989a, 1989b, 1990, 1996b idr.
75 France Stele, januarja 2022.
76 Jana Horvat, januarja 2022.
77 Horvat, 2007: 450.

Ob najdbi prve antične sponke Tone Cevc in Jana Horvat na planini Na stanu pod Kamniškim sedlom, 1996 (Foto: France Stele)

v Vzhodnih Alpah od 7. do 9. junija tega leta v Bohinju. Rekel mi je dobesedno, kako bi bilo dobro, če bi tudi pri nas našli kakšno antično pastirsko bivališče, kakršna so bila že pred leti odkrita v italijanskih in avstrijskem visokogorju. Prav na tem simpoziju bi se lahko s tem pohvalili. Prepričan je bil, da so tudi po naših gorah že tisočletja nazaj lazili pastirji in iskalci rude. Nekaj dni nazaj se je s sinom Ambrožem v ta namen odpravil s Krvavca na planino Dolga njiva, vendar ju je ustavilo zasneženo severno pobočje in sta se vrnila. Po tistem sanjarjenju, kako bi bilo, če bi kaj odkrili, je še mene prijelo, da bi kaj pripomogel k raziskovanju. Nisem mogel spati in naslednji dan sem dal rovnico v nahrbtnik in se sam odpravil k tistim velikim skalam, ki so dišale po starini, na Pastirce pod Kamniškim sedlom. /.../ našel sem za eno vrečo lončenih črepinj. Popoldne sva se s Tonetom spet dobila in pregledala moje izkopanine, nekaj tistih, ki so se nama zdele najbolj stare, je odnesel naslednji dan pokazat arheologinji Plesničarjevi v Mestni muzej. Iz te runde ni bilo kaj zelo očitno starega. Tako sem se čez nekaj dni odpravil po lovski stezi na Ovčarijo v Kalce /.../ Popoldne sva s Tonetom spet premlevala in ugotavljala, ali je med najdenim kaj iz rimskih časov. /.../. Plesničarjeva je bila mnenja, da je nekaj črepinj zelo sumljivih in podobnih tistim, ki jih imajo arheologi za provincialno rimsko lončenino. Izkazalo se je, da je imela prav. Ena od teh je bila objavljena v zborniku o bohinjskem simpoziju in danes še bolj kot tedaj vemo, da je bila ta prava. S Tonetom sva na to, že po simpoziju, skupaj obiskala Pastirce in Ovčarijo v Mokrici. Jaz pa sem iskal še na Vodičnem vrhu v Julijskih Alpah. Težišče uradnega raziskovanja visokogorske arheologije se je pomaknilo na Inštitut za arheologijo, kjer je vajeti prevzela Jana Horvat, tudi sicer izkušena hribovka. Jeseni sem srečal Mirana Bremšaka, sovaščana iz Komende, ki je sam zase tudi raziskoval arheološko preteklost. Navdušil sem ga, da se pridruži nama s Tonetom. Tako smo bili že trije, udarna trojka, ki pa je prav zares udarila šele naslednjo pomlad.«[78]

V nekaj več kot desetih letih so s pomočjo raziskovalnega denarja, ki ga je priskrbel Cevc, z veliko mero dobre volje in sponzorskih sredstev ter stotine prostovoljnih, neplačanih ur raziskovali in objavili rezultate raziskav na številnih novih arheoloških lokacijah. Tone Cevc je sodeloval pri vseh. Seznam raziskovalnih akcij je objavila Jana Horvat.[79] Je zajeten in zajema terene tako na Veliki planini, v pogorju Kamniških in Julijskih Alp ter Karavank. Tone Cevc je skupaj s prijatelji, tesnimi sodelavci in arheologi zaslužen za nekatera temeljna spoznanja o življenju, izročilu, dediščini visokogorja. Ključne ugotovitve so: (1) da je bil visokogorski svet najprej obljuden v mezolitiku, nato pa po daljši prekinitvi nepretrgano (sezonsko) od začetka 3. tisočletja pr. Kr. naprej; (2) da so obdobja najmočnejše človekove prisotnosti mezolitik (8000–4500 pr. Kr.), mlajša in pozna bronasta doba (13. do 9. st. pr. Kr.), rimska doba (1.–4. st.) in pozna antika (5.–6. st.); (3) da so ljudje z nekim posebnim občutkom, vedenjem in znanjem o osončenosti, prisotnosti vode, plazovitosti itd. izbirali prostore za selišča; (4) da so ljudje najprej postavljali začasna zavetja, pozneje lesene stavbe na kamnitih temeljih; (5) da v visokogorje niso zahajali sa-

78 France Stele, januarja 2022.
79 Horvat, 2007: 15–18.

Ob predstavitvi zbornika Človek v Alpah v razstavišču Veronika v Kamniku, 2006 (Foto: France Stele)

mo pastirji, temveč tudi lovci in rudarji; (6) da je sezonska paša potekala kontinuirano vsaj od pozne antike v srednji vek.[80] Njihove skupne ali posamezne temeljne objave in spoznanja so strnili v dve monografiji: *Davne sledi človeka v Julijskih Alpah: Arheološke najdbe v planinah (1995–1996)*[81] ter leta 2000 *Lončene posode pastirjev: Sklede in latvice iz poznega srednjega in novega veka iz planin v Kamniških Alpah.*[82] Sproti pa je objavljal krajše prispevke v *Traditione*s, reviji *Vaščan, Kamniškem zborniku* in drugje, kjer je poročal o rezultatih arheološko-etnoloških raziskav.[83]

Način raziskovanja in sodelovanja s Cevcem na alpskih lokacijah je Jana Horvat opisala takole: »*S Cevcem sva tesno sodelovala deset let. Raziskovalna skupina, sestavljena iz etnologa, arheologov in ljubiteljev preteklosti gorskega sveta, je zahtevala veliko prilagajanja, verjetno največ s strani Toneta Cevca, kot najstarejšega med nami. Od samega začetka smo se o vprašanjih raziskovalnih metod, dokumentiranja in interpretacije najdb odkrito in včasih tudi burno pogovarjali. Ker smo izhajali z različnih raziskovalnih področij, iz etnologije in arheologije, smo imeli včasih težave v razumevanju. Ko pa smo jih premagali, smo lahko naredili večji korak naprej. Hitenje Toneta Cevca in njegovih prijateljev je nam arheologom lahko povzročalo preglavice pri dokumentiranju. Usklajevanje različnih načinov dela in dokumentiranja je znalo biti težavno. V tistih letih, ko ni bilo GPS in dobrih letalskih posnetkov, se je bilo včasih izredno težko natančno umestiti v prostor.*«

Leta 2006 je izšel zbornik prispevkov petnajstih avtorjev[84] *Človek v Alpah, desetletje (1996–2006) raziskav o navzočnosti človeka v slovenskih Alpah.* Poleg arheologov so Tonetovi tesni sodelavci Janez Bizjak, Miran Bremšak in France Malešič ob bogatem fotografskem gradivu Franceta Steleta predstavili zaključna dognanja o raziskavah v alpskem svetu. Tone Cevc je bil urednik in avtor treh prispevkov.[85] Zbornik pomeni vrh in krono Cevčevega dela, zaključek nekega obdobja, ki je dalo številne nove arheološke lokacije, rešilo nekatera vprašanja in postavilo več novih izzivov za prihodnost. Vsi, ki smo bili zraven, se še kako dobro spominjamo, kako zelo se mu je mudilo, pa nismo razumeli, kam in zakaj tako hiti.

Tone Cevc je bil izjemno sposoben in prepričljiv pri pridobivanju pravih sodelavcev za svoje projekte in za njihovo izvedbo. Poiskati je znal sponzorje, raziskovalna sredstva, stremel k objavi rezultatov. Nase je prevzel tudi breme oblikovanja in predstavitve. Nekaj sredstev je pridobil na Občini Kamnik in velikokrat tudi pri podjetjih. Redka sposobnost, ki je navadno pripe-

80 Horvat, 2007: 450.

81 Soavtorji Jana Horvat, Miran Bremšak in France Stele.

82 S sodelovanjem Janje Železnikar.

83 Cevc 1998c (o raziskavah na planini Na stanu (1450 m) pod Kamniškim sedlom); Cevc 1998d (o odkritjih na Homškem hribu); Cevc 2000 (o odkritju najstarejše doslej znane ovalne bajte na Veliki planini; glej tudi: Železnikar 2018a); Cevc 2003 (o poznoantični in zgodnjesrednjeveški lončenini iz 6.–9. stoletja s planine Krvavec), Cevc 2004 (o sirarjenju v Kamniško-Savinjskih Alpah in drugih temah znotraj omenjenih monografij).

84 V večini so arheologi: Andreja Breznik, Jana Horvat, Timotej Knific, Boštjan Odar, Marija Ogrin, Luka Peršič, Andrej Pleterski, Katarina Katja Predovnik, Benjamin Štular, Matija Turk in Janja Železnikar.

85 Cevc, 2006a, 2006b in 2006c.

ljala do dokončanja začetih del. »*V interpretaciji je znal uravnoteženo povezati spoznanja s področij etnologije, zgodovine in arheologije. Ker je izhajal iz temeljnih dokumentov in materiala, bodo njegova dela verjetno še zelo dolgo aktualna. Pisal je na izjemno privlačen način, natančen za strokovnjaka in še vedno zelo zanimiv za laika. Iz njegovih besedil veje izredna skrb za slovenski jezik. Bil je odprt za nove poglede in moderne raziskovalne metode, sledil je znanstveni literaturi in se zavedal pomena mednarodnih povezav. /.../ Za ekipo je organiziral ekskurzijo k raziskovalcu Franzu Mandlu v pogorje Dachstein. /.../ Ta izmenjava nam je odprla oči in omogočila dvig topografskih raziskav na višjo raven.*

Tone Cevc je bil zelo občutljiv za medčloveške odnose, zdi se, da je imel izreden šesti čut. Včasih se mi je sicer zazdelo, da se preveč zanaša na občutek. Zelo je bil pozoren do ekipe. Spominjam se, da nas je neko nedeljo pod Kalškim grebenom preganjala nevihta. Spustili smo se v Kamniško Bistrico in Tone je opustil svoje načrte, nas prišel iskat z avtom in nas zapeljal na Krvavec. Redno je poskrbel za sproščeno druženje po uspešno zaključenih akcijah.«[86]

Delo, ki ga je Cevc začel v visokogorju se uspešno nadaljuje. Le sredstev, ki jih je znal pridobiti le on, ni veliko, entuziazem in volja pa sta še vedno, tudi zaradi spomina nanj in njegovo otroško veselje ob najdbah.[87]

Nagrade za znanstveno in raziskovalno delo

Tone Cevc je s svojimi raziskavami, znanstvenimi in strokovnimi knjigami vzbudil zanimanje slovenskih in tujih strokovnjakov ter javnosti. Za knjigo *Arhitekturno izročilo pastirjev, drvarjev in oglarjev na Slovenskem* je 1985 prejel nagrado Sklada Borisa Kidriča, za knjigo *Kmečke hiše v Karavankah* pa 1991 Plečnikovo medaljo. Leta 1993 je prejel najvišjo nagrado Slovenskega etnološkega društva Murkovo priznanje za življenjsko delo. Za zasluge in velik prispevek k razvoju (predvsem) arheologije visokogorja, ga je Slovensko arheološko društvo leta 2004 sprejelo v svoje vrste kot častnega člana. Sodelavci Inštituta za slovensko narodopisje ZRC SAZU smo ga večkrat predlagali tudi za Zoisovo nagrado za izjemne znanstvene in raziskovalne dosežke, žal neuspešno.

***

Tone Cevc je svojo plodno življenjsko pot zaključil 10. 2. 2007. Umrl je nepričakovano sredi dela in priprave multimedijske digitalne predstavitve svojih raziskav o Veliki planini. Toda spomin na njegovo raziskovalno zagnanost, humor in pozitivno energijo nas skupaj z njegovimi odličnimi deli spremlja in navdihuje pri raziskovanju še danes.

Cevčevo znanstveno delo odlikujejo inovativne raziskovalne metode in interpretacije, vztrajnost pri oblikovanju in utrjevanju raziskovalnega področja, zmožnost celovite obravnave ter odprtost za sodelovanje z drugimi vedami. Na mnogih raziskovalnih področjih je oral ledino. Pionirsko je bilo njegovo raziskovanje začasnih bivališč, planšarstva, pastirskih bivališč ter poselitve alpskih območij na Slovenskem v prazgodovinskem in antičnem obdobju.

Imel je izreden posluh za informatorje, bil vesten kronist pogovorov in njihovih izjav, v začetku svoje kariere je svoje terenske raziskave, arhitekturo, ljudi tudi sam fotografsko dokumentiral. Velika planina je bila njegova velika ljubezen. Ni ga raziskovalca, laika ali samo naključnega zainteresiranega občudovalca planine, ki ne bi poznal njegovih del, jih bral in citiral.

Ko bi jo le znali dovolj ceniti in spoštovati, da bi enkratni alpski biser ohranili in obvarovali tudi za zanamce. Tudi zaradi spomina na velikega etnologa – dr. Toneta Cevca.

Družina je po njegovi smrti Medobčinskemu muzeju Kamnik izročila nekatere njegove osebne predmete (razstavljeni so na stalni razstavi *Na planincah luštno biti*) in arheološko gradivo, izkopano na območju Kamniško-Savinjskih Alp. Kartoteke, fotografije in dokumentarno gradivo pa hranijo na Inštitutu za slovensko narodopisje ZRC SAZU.

Literatura

Tone CEVC (ur.), 1961: *Slovenija projekt 1946–1961* (Katalog), Ljubljana.

Tone CEVC (ur.), 1964: *Arhitektov bilten. Glasilo Društva arhitektov Slovenije.* Ljubljana.

Tone CEVC (ur.), 1967: *Slovenija projekt* (Katalog). Ljubljana.

Tone CEVC, 1967: Nastanek in razvoj pastirskega stanu na Veliki planini nad Kamnikom. V: *Kamniški zbornik* 11. Kamnik: Občina Kamnik. 47–86.

Tone CEVC, 1969: Vorgeschichtliche Deutung der Sennhütten in den Kamniker Alpen. V: *Alpes Orientales* 5, Ljubljana. 25–138.

Anton CEVC, 1972: *Velika planina. Življenje, delo in izročilo pastirjev*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

Tone CEVC, 1972a: Die Sennhütten auf Pfosten in den Julischen Alpen und ihre Bedeutung für die europaische Bauforschung. V: *Alpes Orientales* 6. 23–43.

Tone CEVC, 1973: Pripovedno izročilo o gamsih z zlatimi parklji iz Kamniških Alp. *Velika planina. Življenje, delo in izročilo pastirjev.* V: *Traditiones* 2. Ljubljana. 79–96.

Tone CEVC, 1974: Okamenela živa bitja v slovenskem ljudskem izročilu. V: *Traditiones* 3. Ljubljana. 81–113.

Tone CEVC, 1977: Tri oblike lesenih ključavnic s stopicami na Slovenskem. V: *Traditiones* 4. Ljubljana. 139–154.

Tone CEVC, 1978: Etnološka pričevalnost materialne kulture. V: Slavko Kremenšek in Angelos Baš (ur.): *Pogledi na etnologijo*. Ljubljana. 161–195.

Tone CEVC, 1980a: Sodelovanju arhitekta in etnologa pri raziskovanju ljudskega stavbarstva. V: *Glasnik* SED 20. Ljubljana. 4–5.

Tone CEVC, 1980b: Stavbe. V: Angelos Baš (ur.): *Slovensko ljudsko izročilo, pregled etnologije Slovencev.* Ljubljana. 93–110.

Tone CEVC, 1982: Občasna naselja na Slovenskem. V: *Traditiones* 7/8 (1978/80). 93–126.

Tone CEVC, 1984a: Arhitektura občasnih naselij in varovanje dediščine. V: *Varstvo spomenikov* 26. Ljubljana. 57–65.

Tone CEVC, 1984b: Votivna podoba iz začetka 19. stoletja in njena pričevalnost za stavbno zgodovino. V: *Traditiones* 13. Ljubljana. 87–98.

Tone CEVC, 1984c: *Arhitekturno izročilo pastirjev, drvarjev in oglarjev na Slovenskem*. Kulturnozgodovinski in etnološki oris. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

Tone CEVC, 1985: »Fača«, ime ziljske pastirske koče. V: *Traditiones* 14. Ljubljana. 171–174.

Tone CEVC, 1986: Zur Rekonstruktion eines Bauernhauses aus dem Jahre 1506 in Srednji vrh bei Gozd Martuljek. V: *Tradition und Entfaltung. Volkskundliche Studien*. Trautenfels. 93–102.

Tone CEVC, 1987: K rekonstrukciji kmečke hiše iz 1506 v Srednjem vrhu nad Martuljkom. V: *Traditiones* 16. Ljubljana. 83–96.

86 Jana Horvat, januarja 2022.

87 Železnikar, 2008b: 399–400.

Tone CEVC, 1987a: Odprta vprašanja stavbnega razvoja bohinjske kmečke hiše. V: *Bohinjski zbornik*. Radovljica. 92–100.

Tone CEVC, 1987b: *Velika planina. Življenje, delo in izročilo pastirjev.* 2. dopolnjena izdaja. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

Tone CEVC, 1988: *Kmečke hiše v Selah: Vodnik po razstavi*. Ljubljana.

Tone CEVC, 1989a: H genezi kmečke hiše na Slovenskem. V: *Traditione*s 19. Ljubljana. 53–76.

Tone CEVC, 1989b: Domneve o stavbnem izročilu dveh tipov planšarskih koč na planinah na Slovenskem. V: *Traditione*s 18. Ljubljana. 125–130.

Tone Cevc 1991: *Das Bauernhaus in der Karawanken*. Radovljica 1991.

Tone CEVC, 1992a: Bohinjski nadstropni stan v luči strukturne analize. V: *Traditione*s 21. Ljubljana. 7–16.

Tone CEVC, 1992b: Bohinj in njegove planine: Srečanja s planšarsko kulturo. V: *Geografski vestnik.*

Tone CEVC, 1992 (1993): La cultura della malga nel parco nazionale sloveno del Triglav. V: *Annali di San Michele* 5. San Michele all' Adige. 127–132.

Tone CEVC, 1993a: Posvetovanje avstrijskih in slovenskih raziskovalcev ljudskega stavbarstva na gradu Krastowitz pri Celovcu. V: *Traditione*s 22. 109–112.

Tone CEVC, 1993b: Stog (shramba za žito) – zgodnja razvojna oblika kozolca toplarja? V: *Traditione*s 22. Ljubljana. 97–108.

Tone CEVC, 1993c: *Velika planina. Življenje, delo in izročilo pastirjev.* 3. dopolnjena izdaja. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

Tone CEVC, 1994a: *Bohinj und seine Almen*. Radovljica: Didakta.

Tone CEVC, 1994b: Osemdeset let Arnolda Niedererja. V: *Traditione*s 23. 389–390.

Tone CEVC (ur.), 1995: *Planšarske stavbe v Vzhodnih Alpah: Stavbna tipologija in varovanje stavbne dediščine.* Die Sennhütten in den Ostalpen: Die Bautypologie und der Schutz der Sennhütten. Ljubljana: ZRC Sazu.

Tone CEVC, 1996a: Beseda urednikov. Tone Cevc, urednik Traditiones 18/1989, 19/1990 in 22/1993. V: *Traditione*s 25. 13–21.

Tone CEVC, 1996b: Nova spoznanja o planšarstvu na Veliki planini v Kamniških Alpah. V: *Traditione*s 25. 69–80.

Tone CEVC, 1998a: Prof. dr. Oskar Moser (1914–1996). V: *Traditione*s 27. 283–284.

Tone CEVC, 1998b: Prof. dr. Arnold Niederer (1914–1998). V: *Traditione*s 27. 285–286.

Tone CEVC, 1998c: Planina Na stanu (1450 m) pod Kamniškim sedlom (1884 m) v antiki in srednjem veku: Prispevek k zgodovini planšarstva na kamniškem ozemlju. V: *Traditione*s 27. 9–23.

Tone CEVC 1998d: Redko arheološko odkritje na Homcu (394 m). V: *Vaščan* 6/2. 9–16.

Tone CEVC, 1999: Ob osemdesetletnici dr. Milka Matičetovega. V: *Traditione*s 28/2. 9–12.

Tone CEVC, 2000: Geneza slovenske ljudske kulture = Genese der slowenischen Volkskultur. V: Rajko Bratož (ur.): *Slovenija in sosednje dežele med antiko in karolinško dobo: Začetki slovenske etnogeneze = Slowenien und die Nachbarländer zwischen Antike und karolingischer Epoche: Anfange der slowenischen Ethnogenese.* Ljubljana: Narodni muzej Slovenije. 559–580.

Tone CEVC, 2001: Kozolci toplarji s kamnitimi stebri – eden izmed regionalnih tipov kozolca na Slovenskem. V: *Traditione*s 30/1. Ljubljana. 129–150.

Tone CEVC, 2003: Kontinuiteta antične pašne tradicije v planinah v Kamniških Alpah. Ob najdbi poznoantične in zgodnjesrednjeveške lončenine iz poznega 6.–9. stoletja v planini Krvavec (1600 m). V: *Traditione*s 32/1. 7–19.

Tone CEVC, 2004: Sirarjenje v planinah v Kamniško-Savinjskih Alpah v luči arheoloških najdb in zgodovinskih virov. V: *Traditione*s 33/1. 57–82.

Tone CEVC, 2006a: Arheološki dokazi o pašništvu v alpskem visokogorju. Pogledi etnologa. V: Tone Cevc (ur.): *Človek v Alpah. Desetletje (1996-2006) raziskav o navzočnosti človeka v slovenskih Alpah.* Ljubljana: ZRC SAZU. 113–124.

Tone CEVC, 2006b: Verovanja v Alpah. V: Tone Cevc (ur.): *Človek v Alpah. Desetletje (1996-2006) raziskav o navzočnosti človeka v slovenskih Alpah.* Ljubljana: ZRC SAZU. 125–137.

Tone CEVC, 2006c: Kdaj so začeli v planinah sirariti? Po sledeh arheoloških najdb in zgodovinskih virov do spoznanj o začetkih sirarjenja v planinah na Slovenskem. V: Tone Cevc (ur.): *Človek v Alpah. Desetletje (1996-2006) raziskav o navzočnosti človeka v slovenskih Alpah.* Ljubljana: ZRC SAZU. 242–258.

Tone CEVC, Peter FISTER, Ivan SEDEJ, Fanči ŠARF, 1975: Stavbarstvo. V: Slavko Kremenšek (ur.): *Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja* 5. Ljubljana. 25–111.

Tone CEVC, Ignac PRIMOŽIČ, 1988: K*mečke hiše v Karavankah.* Stavbna dediščina hribovskih kmetij pod Kepo, Stolom, Košuto, Obirjem, Pristovškim Storžičem in Peco. Celovec.

Tone CEVC, Jaka ČOP, 1993: *Slovenski kozolec: Slovene Hay-rack.* Žirovnica.

Tone CEVC, Jana HORVAT, Miran BREMŠAK in France STELE, 1997: *Davne sledi človeka v Kamniških Alpah.* Ljubljana.

Maja GODINA GOLIJA, 2007: Dr. Tone Cevc (1932–2007): in memoriam. V: *Večer*, 22. 2. 2007.

Jana HORVAT, 2007: In memoriam Tone Cevc (1932–2007). V: *Arheološki vestnik* 58. Ljubljana. 450–451.

Niko KURET, 1974: Komisija (1947–1951) in Inštitut za slovensko narodopisje SAZU (od 1951): Nastanek, razvoj, delo. V: *Traditione*s 3. Ljubljana. 200–201.

Niko KURET, 1992: Tone Cevc – šestdesetletnik. V: *Traditione*s 21. 185–186.

Naško KRIŽNAR, 2007: Dr. Tone Cevc 1932–2007. V: *Delo*, 19. 2. 2007.

Špela LEDINEK LOZEJ, 2001: Raziskave stavbarstva in bivalne kulture na Inštitut za slovensko narodopisje. V: *Traditione*s 30/1. Ljubljana. 75–84.

Helena LOŽAR-PODLOGAR, 1992: Bibliografija Toneta Cevca. V: *Traditione*s, 21, 186–190.

Helena LOŽAR-PODLOGAR, 2002: Opazovati in slutiti – raziskati in odkriti. V: *Traditione*s 31. 7–12.

Helena LOŽAR-PODLOGAR, 2007: In memoriam Tone Cevc. V: *Traditione*s 36/2. 215–222.

Franz MANDL, 2002: Almhütten in der Dachstein–Tauernregion. V: *Traditione*s. 31/1. 17–31.

Vlado VALENČIČ, 1982: Posestne razmere na Veliki in Mali planini ob koncu fevdalne dobe. V: *Traditione*s 7–9. Ljubljana. 127–158.

Janja ŽEEZNIKAR, 2008a: Najstarejša doslej raziskana ovalna pastirska bajta na Veliki planini. V: *Kamniški zbornik* 19. Kamnik. 259–271.

Janja ŽELEZNIKAR, 2008b: Moj spomin na dr. Toneta Cevca (1932–2007). V: *Kamniški zbornik* 19. Kamnik. 399–400.

Kratice

AS – Arhiv Republike Slovenije

NAL – Nadškofijski arhiv Ljubljana

ZAL – Zgodovinski arhiv Ljubljana

Spletni viri

Gimnazija Bežigrad.
https://sl.wikipedia.org/wiki/Gimnazija_Be%C5%BEigrad.

Maja GODINA GOLIJA in Špela LEDINEK LOZEJ,
2020: Cevc, Tone : (1932–2007). Slovenska biografija, Novi Slovenski biografski leksikon. https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi1022640/.

Tone CEVC in Jurij FIKFAK (ur.): Velika planina. http://odmev.zrc-sazu.si/planina/

Arhivski viri

Franciscejski kataster za Kamnik, 1826. (SI AS 176 Franciscejski kataster za Kranjsko (1923–1969). L 269A02, list 02.

Družinske knjige 1815–1912. Matični urad Kamnik. (Prepis: NAL, Družinska knjiga – Kamnik SA 1815–1912)

Poročna knjiga. Matični urad Kamnik. (Prepis: NAL, P Kamnik 1891–1930)

Matični list. Anton Cevc. (ZAL, LJU 453, t. e. 4, p. e. 37)

Dekret o premestitvi 18. učiteljev iz IV. na III. mešano gimnazijo, datiran 7. 9. 1948. (ZAL, LJU 188, t. e. 39, p. e 167)

Vse fotografije so objavljene z dovoljenjem lastnikov oz. avtorjev.

Aljoša Pirnat[1]
Groharjeva 18, Kamnik
alja.pirnat@gmail.com

Branko Vreš[2]
Ljubljanska cesta 3D, Kamnik
branko.vres@zrc-sazu.si

Rajko Slapnik[3]
Drnovškova pot 2, Kamnik
rajko.slapnik@gmail.com

Božidar Drovenik (1940–2020)

Prispevek je posvečen dr. Božidarju Droveniku (1940–2020), profesorju biologije (entomologu). Že kot študent biologije in jamar se je leta 1967 zaposlil na Inštitutu za kras SAZU, od 1972 dalje do svoje upokojitve leta 2005 pa je bil raziskovalec, sprva kot asistent, od 1991 kot znanstveni svetnik, na Biološkem inštitutu Jovana Hadžija ZRC SAZU.

Bil je evropsko priznan strokovnjak za hrošče, o katerih je v soavtorstvu napisal več monografskih del ter opisal nekaj novih taksonov za znanost. V zgodovino entomologije so ga zapisali še mnogi drugi strokovnjaki, ki so po njem poimenovali osem različnih taksonov hroščev. Njegovo znanstveno in strokovno delo obsega preko 150 objav. Sodeloval ali vodil je aplikativne in temeljne raziskovalne domače in mednarodne projekte. Pri svojem terenskem delu je zbral več deset tisoč primerkov hroščev, jih prepariral in uredil v zbirko hroščev, ki je shranjena v Prirodoslovnem muzeju Slovenije in v manjšem delu na Biološkem inštitutu ZRC SAZU. Za svoje dosežke v znanstvenoraziskovalnem delu je 1999 prejel najvišje priznanje zlati znak ZRC SAZU. Aktivno je sodeloval v številnih naravoslovnih, bioloških, entomoloških in drugih društvih, pri njihovem vodenju, organizaciji strokovnih predavanj in ekskurzij doma in v tujini, ter imel ključno vlogo pri ustanovitvi Jamarskega kluba Kamnik (1977). Med leti 1998 in 2014 je bil član uredniškega odbora *Kamniškega zbornika*, odgovoren za naravoslovne vsebine.
Ključne besede: Božidar Drovenik, raziskovalec, biolog, entomolog (koleopterolog), biospeleolog, jamar, zbirka hroščev, entomološko društvo, Jamarski klub Kamnik, član UO *Kamniškega zbornika*

The article is dedicated to Dr Božidar Drovenik (1940–2020), professor of biology and entomologist. He was employed at the Institute for Karst Research ZRC SAZU in 1967 as a student of biology and caver, and from 1972 until his retirement in 2005 he was a researcher – first as an assistant, and since 1991 as a scientific advisor at the Jovan Hadži Biological Institute ZRC SAZU.

Božidar Drovenik is a renowned European beetle expert. He co-authored several monographs and described some new taxa. Many other experts have entered his name into the history of entomology, and eight different taxa of beetles have been named after Dr Drovenik. His scientific and professional work includes over 150 publications. He has participated in or led applied and basic researches in domestic and international projects. He collected tens of thousands of specimens of beetles, prepared them and arranged them into a collection, which is stored at the Natural History Museum of Slovenia and in a smaller part of it is housed at the Biological Institute ZRC SAZU. In 1999, he received the highest award, the Golden Badge of ZRC SAZU, for his achievements in scientific research. He actively participated in numerous natural, biological, entomological and other societies, in their management, organisation of professional lectures and excursions at home and abroad, and played a key role in the establishment of the Kamnik Cavers' Association (1977). Between 1998 and 2014, he was a member of the editorial board of the *Kamniški zbornik*, responsible for the natural sciences section.
Key words: Božidar Drovenik, researcher, biologist, entomologist (coleopterologist), biospeleologist, caver, beetle collection, entomological society, Kamnik Cavers' Association, member of the editorial board of the *Kamniški zbornik*

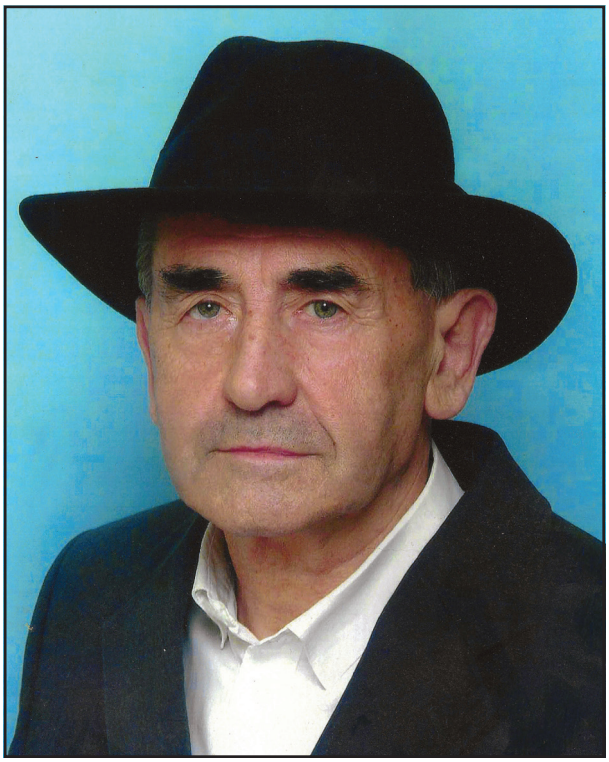

Božidar Drovenik (Arhiv: Tanja Drovenik Čalič)

Entomolog Božo Drovenik – življenje in delo

Božidar (Božo) Drovenik se je rodil 16. februarja 1940 v Celju staršema Vidi in Božidarju Droveniku. Oba starša sta bila učitelja na Ljubnem ob Savinji. V prvih letih vojne bi se njegova življenjska zgodba lahko začela odvijati čisto drugače, saj sta skupaj z dve leti starejšo sestrico le za las ušla usodi ukradenih otrok, starša pa sta se po srečnem naključju izognila internaciji. A usoda je vrnila družino Drovenik nazaj na Ljubno. Po vojni so učiteljska starša večkrat premeščali, leta 1947 v Špitalič pri Motniku in kasneje leta 1950

1 Doktorica bioloških znanosti, Ministrstvo za okolje in prostor.
2 Doktor bioloških znanosti, raziskovalec, Biološki inštitut Jovana Hadžija ZRC SAZU.
3 Doktor bioloških znanosti, samostojni raziskovalec, ZOSPEUM – Rajko Slapnik s. p.

Božo pri terenskem delu na Mangartu (28. 7. 2005) (Foto: Branko Vreš)

v Zgornji Tuhinj, kjer so tudi ostali. Kljub težkim vojnim in povojnim časom ter večkratnim selitvam pa stiske staršev Božo ni preveč občutil in je preživel brezskrbno otroštvo, tako da je počel tisto, kar ga je najbolj veselilo – igra v naravi, pa naj je bil to nogomet, lovljenje rib v potokih ali spoznavanje rastlinskega in živalskega sveta. Še najmanj zanimanja je kazal za šolo, saj ga sedenje za knjigami in zvezki ni nikoli tako pritegnilo kot raziskovanje domačega okoliša in stikanje za živalicami. Starša sta ga pri tem spodbujala in mu kupovala knjige o živalih. Po spominih starejše sestre mu je živali prerisovala na kartone in izrezane sta uporabila skupaj s pastirčki na Menini, da so postavili svojevrsten živalski vrt. Božo pa je že takrat »poučeval« vse otroke o predstavljenih vrstah (Drovenik Čalič 2010).

Po končanem četrtem razredu so ga starši vpisali v nižjo gimnazijo v Ljubljani, prebival pa je v internatu Dom Ivana Cankarja, kjer je kot vzgojitelj delal biolog Brane Vesel, ki je vodil tudi prirodoslovni krožek na zdajšnji Gimnaziji Poljane. V Božu je prepoznal njegov naravoslovni talent in ga seznanil z dvema takrat vplivnima biološkima strokovnjakoma, s Savom Brelihom in Janom Carneluttijem, ki sta ga že takrat mentorsko uvedla v svet entomologije.

Po nižji gimnaziji je nadaljeval šolanje na višji gimnaziji, a je takrat imel premalo motivacije za učenje, zato se je po enem letu prepisal na Srednjo tehniško tekstilno šolo v Kranju, ki jo je uspešno zaključil in se nato kot tekstilni tehnik zaposlil v tovarni Rašica, od katere je prejemal srednješolsko štipendijo. To je bilo edino obdobje, ko se je oddaljil od entomologije, ne pa tudi od narave, saj se je pridružil tabornikom, kjer je prevzel pobudo za organizacijo pohodov, predvsem po tuhinjskih planinah. V srednji šoli je spoznal tudi svojo življenjsko sopotnico Nežiko, s katero sta se poročila leta 1961.

Leta 1962 je odšel na služenje obveznega vojaškega roka v Valjevo in leto in pol vojaščine je bilo dovolj dolgo, da je lahko razmislil o vrednotah in usmeritvah v nadaljnjem življenju. Menjava okolja je ponovno vzbudila raziskovalni duh odkrivanja za njega novih vrst živih bitij. In ker je imel ob sebi bolj odločnega kolega Tineta Rupnika s Kalc, sta se dogovorila, da se po končanem služenju vpišeta na študij biologije. Zaradi šol, ki sta jih imela, to ni bilo ravno najlažje, a če Božo prej za šolo nikakor ni imel posluha, pa je potem v kratkem zavzeto naštudiral celotno gimnazijsko snov biologije in leta 1964 uspešno opravil diferencialni izpit ter se vpisal na Biotehniško fakulteto Univerze v Ljubljani.

Študij je končal v rednem roku, med študijem pa je pri Biološkem društvu v Ljubljani ustanovil entomološko sekcijo ter organiziral redne tedenske raziskovalne ekskurzije in mesečna predavanja. Že kot študent je v sodelovanju z Gozdarskim inštitutom vsake počitnice vodil terenske raziskave popisa vegetacijskih gozdnih združb na Kočevskem in Gorenjskem, kar kaže na njegovo širino poznavanja živega sveta. Kot nadarjenega študenta ga je opazil profesor zoologije dr. Janez Matjašič (doma iz Kamnika), ki je nato postal njegov mentor, kasneje strokovni sodelavec in tudi dober prijatelj.

Septembra 1967 se je Božo Drovenik kot biolog speleolog honorarno zaposlil na Inštitutu za raziskovanje krasa SAZU v Postojni, kjer je pomagal Egonu Pretnerju pri raziskovanju jamske favne v Sloveniji. Pretner ga je vpeljal v skrivnosti jamskega življenja in mu razširil obzorje raziskav na jamski svet in tam živeče hrošče.

Pod mentorstvom akad. dr. Matjašiča je leta 1970 diplomiral z nalogo Krešiči Menine planine in postal profesor biologije. Leta 1972 se je kot asistent biolog iz Postojne službeno preselil v Ljubljano, na Biološki inštitut SAZU, kjer sta leta 1975 z mentorjem akad. Matjašičem postala sodelavca. Leta 1978 je na Oddelku za biologijo Biotehniške fakultete Univerze v Ljubljani pod njegovim mentorstvom tudi doktoriral s temo Cenotske, ekološke in fenološke raziskave karabidov (Carabidae - Coleoptera) v nekaterih mraziščih Trnovskega gozda (Smrečje, Smrekova draga). Krešiči (rod *Carabus*) so bili Boževa glavna raziskovalna skupina, zato je zbiral material s celega sveta in ustvaril pregledno zbirko hroščev. Preučeval jih je tako v Sloveniji kot tudi na širšem balkanskem območju, vse do Grčije. S prijatelji Ottom Krätschmerjem, Manfredom Döberlom, Heinzom Peksom se je večkrat podal na daljše ekskurzije raziskovanja favne hroščev nekdanje Jugoslavije, Grčije in Turčije. Nova odkritja je s kolegi vestno objavljal, je pa v njegovih zapiskih ostalo še marsikaj nepovedanega.

Med svojim raziskovalnim delom je opravil več kot 700 raziskovalnih terenskih ekskurzij po Sloveniji (v

Božo pri terenskem delu na Blokah (9. 7. 2009)
(Foto: Branko Vreš)

Alpe, na Kumljansko, Kočevsko in Snežnik, v doline Soče, Kolpe, Mirne, Mure, Drave in Save, po Krasu, Beli krajini, Koroški, Štajerski in predvsem po njegovi domači Gorenjski), nekdanji Jugoslaviji (Hrvaška: Gorski Kotar, Plitvice, Velebit, Biokovo, Dalmacija; Bosna in Hercegovina: Grmeč, Igman, Peručica, Treskavica, Prenj; Črna gora: Čakor, Durmitor, Prokletije; Srbija: Murtenica, Kopaonik, Ravna gora; Makedonija: Bistra, Osogovske planine, Galičica, Pelister, Kajmakčalan, Šarplanina) ter v tujini (Avstrija, Nemčija, Švica, Madžarska, Grčija, Turčija, Kitajska idr.). Njegovi podatki so deloma zbrani v podatkovni zbirki FloVegSi Biološkega inštituta Jovana Hadžija ZRC SAZU, veliko pa jih je ostalo še v rokopisni obliki v njegovih osebnih zapiskih. V inštitutsko bazo FloVegSi je vnesel prek 3000 popisov z več kot 6100 podatki o 1350 rastlinskih vrstah in okrog 9000 podatkov o 1470 vrstah hroščev, ki jih je zbral v obsežni entomološki zbirki. Ta obsega okrog 160 entomoloških škatel z več sto tisoč osebki hroščev, ki jih je sam prepariral, in so večina shranjeni v entomološki zbirki Prirodoslovnega muzeja Slovenije, manjši del zbirke pa je ohranjen na Biološkem inštitutu ZRC SAZU. Njegovi podatki se nanašajo na vsaj 800 opravljenih terenskih dni na več kot 1000 različnih nahajališčih po Sloveniji in drugod.

Pri svojem znanstvenoraziskovalnem delu se je nenehno izkazoval s številnimi objavami, predavanji doma in v tujini ter organiziranimi strokovnimi ekskurzijami in razstavami. Leta 1980 je bil izvoljen v naziv znanstveni sodelavec, leta 1986 v višji znanstveni sodelavec in leta 1991 je postal znanstveni svetnik ZRC SAZU. V letih od 1994 do 1999 ter od 2004 do svoje upokojitve 30. novembra 2005 je bil član Znanstvenega sveta BIJH ZRC SAZU. Leta 1999 je prejel najvišje priznanje zlati znak ZRC SAZU za izdajo monografije *Catalogus faunae: Carabiden der Balkanländer. Coleoptera. Carabidae*, ki sta jo izdala skupaj s kolegom in založnikom Heinzom Peksom. Sodeloval je še pri treh strokovno-znanstvenih monografijah.

Njegova bibliografija obsega več kot 150 enot, to je znanstvenih in strokovnih prispevkov, samostojnih poglavij v monografskih publikacijah, pisal pa je tudi poljudne prispevke v različnih občilih.

Božo je bil odprt človek, vedno na voljo za sodelovanje in mentorstvo, tako z drugimi raziskovalci kot tudi z ljubiteljskimi zbiralci. Bil je mentor ali somentor številnim raziskovalcem in mladim raziskovalkam v Sloveniji in po nekdanji Jugoslaviji. Obsežno znanje tujih jezikov (nemščina, italijanščina, francoščina, srbohrvaščina) mu je odpiralo vrata sodelovanja širom po Evropi. Udeleževal se je in aktivno sodeloval s predavanji ali vodenimi ekskurzijami na srečanjih avstrijskega in koroškega entomološkega društva v Celovcu, zborovanj nemških (bavarskih, hessenških) in češkoslovaških ter italijanskih entomologov. Simpozijev takrat ni bilo na pretek, zato so ta srečanja omogočala izmenjavo idej in znanja v mednarodnem prostoru. Že leta 1974 sta skupaj z Janom Carneluttijem, ki je takrat predsedoval entomološkemu društvu, organizirala prvo zborovanje entomologov sosednjih dežel v Ljubljani, ki je v naslednjih letih postalo tradicionalno.

Božo je bil mentor mnogim biologom (entomologom) v Sloveniji, a tudi po drugih republikah nekdanje Jugoslavije bi skoraj v vsaki našli nekoga, ki mu je nesebično in mentorsko pomagal.

Kot evropsko priznan entomolog je bil spoštovan tako med domačimi kot tujimi strokovnjaki. Bil je še raziskovalec starega kova, vajen drugačnih delovnih pogojev, zato se je težko privadil na nov način raziskovanja, to je projektnega dela, ki je po letu 1998 oz. 2003 postajalo vedno bolj uveljavljeno in nujno za pridobivanje sredstev za ohranjanje inštitutskega raziskovalnega dela. Čeprav je Božo vodil prenekateri projekt, je hkrati pogrešal raziskovalno svobodo in kontinuiteto raziskav, ki jo je v preteklosti omogočal način financiranja v sklopu temeljnih raziskav oz. kasneje temeljnega raziskovalnega programa Floristične, vegetacijske in favnistične raziskave Slovenije in sosednjih območij. Bil je sodelavec v številnih znanstvenih in strokovnih aplikativnih raziskovalnih projektih ter soavtor 28 pri tem nastalih poročil, elaboratov in študij.

Hitel je raziskovati in iskati nove vrste v favni hroščev Slovenije, predvsem krešičev, zato je bil večji del njegovih raziskav usmerjen v živalstvo jamskega in gorskega sveta. Poleg tega je sestavljal zoogeografske karte o razširjenosti posameznih vrst hroščev v Sloveniji, urejal je kartoteko jugoslovanskih krešičev in risal arealne karte vrst, zaradi česar je pregledal veliko muzejskih in zasebnih entomoloških zbirk. Za znanost je opisal tri nove vrste jamskih hroščev, enega mrharja (*Oryotus raduhensis* Drovenik, Mlejnik & Moravec, 1995) in dva krešiča *Orotrechus slapniki* Drovenik,

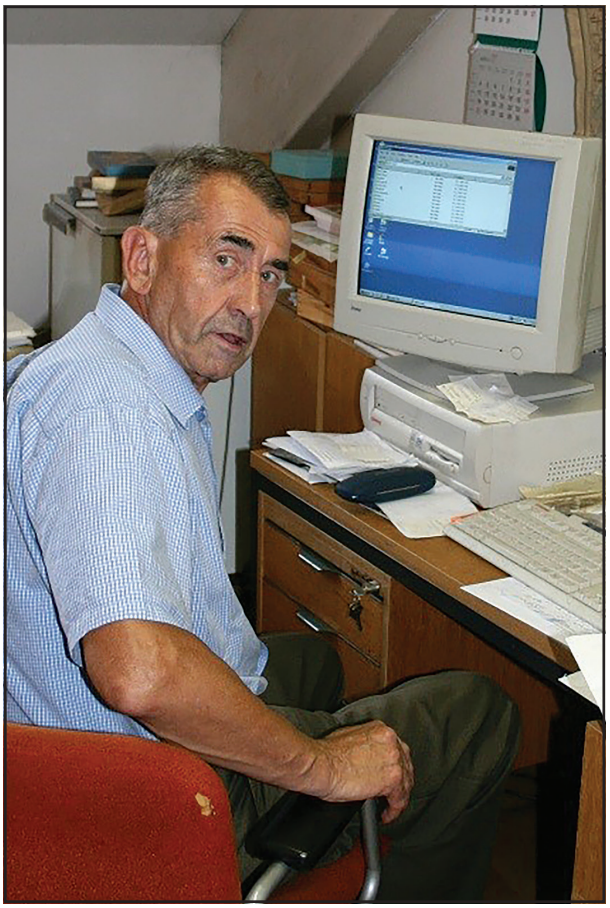

Božo Drovenik pri obdelavi podatkov v svojem kabinetu na Biološkem inštitutu Jovana Hadžija ZRC SAZU (11. 6. 2007) (Foto: Branko Vreš)

Mlejnik & Moravec, 1997, in *Anophthalmus kamnikensis* Drovenik, 1987. Slednjemu je opisal še podvrsto *Anophthalmus kamnikensis tonklii* Drovenik, 1989, poimenovano po entomologu (metuljarju), sodelavcu in prijatelju Petru Tonkliju. Sedem taksonov (vrst in podvrst) nosi njegovo ime ter en podrod z 9 vrstami, kar je tudi odraz spoštovanja do njegove osebnosti.

Veliko časa je bil brez tehnične podpore in je večino nabranega materiala prepariral sam, tudi doma. Doma je imel veliko podporo v ženi Nežiki, njegov dom pa je bil odprt tudi za nas, saj smo ga ob različnih priložnostih obiskovali tudi še po tem, ko je že užival zaslužen pokoj (od leta 2008). Božo je bil aktiven tudi takrat, še vedno se je vračal na inštitut in urejal zbirko ter sodeloval pri pripravi gradiv o rilčkarjih (Coleoptera: Curculionidae), ki pa še čakajo na dokončanje in objavo.

Druge dejavnosti

Razen ključne vloge, ki jo je imel pri ustanovitvi Jamarskega društva Kamnik (1977) ter pri ustanovitvi, vodenju in delu Slovenskega entomološkega društva Štefana Michelija, je aktivno sodeloval še v številnih drugih društvih, kot npr. v Jugoslovanskem entomološkem društvu, Prirodoslovnem društvu Slovenije, Botaničnem društvu Slovenije, mednarodnem prirodoslovnem društvu Clusius (Internationale Clusius-Forschungs Gesellschaft s sedežem v Güssingu, Avstrija) ter v Društvu ljubiteljev starodobnikov v Kamniku. V vseh društvih je bil aktivni član, organiziral ali udeleževal se je društvenih prireditev, sodeloval s strokovnimi predavanji ali pri vodenju in organizaciji strokovnih ekskurzij.

Med leti 1998 in 2014 je bil član uredniškega odbora *Kamniškega zbornika*, odgovoren za naravoslovne vsebine. Njegovo uspešno sodelovanje na področju naravoslovja se je izkazovalo v objavi osmih naravoslovnih razprav, kjer je obravnaval predvsem favno hroščev Kamnika in njegove okolice (Kamniške Alpe, Menina planina idr.), kot urednik pa je pritegnil k objavi številne druge naravoslovce in tehtno pomagal pri strokovni presoji in objavi razprav v *Kamniškem zborniku*.

Rekreacijsko je igral odbojko, sprva (v osemdesetih letih) v Ljubljani v ekipi predavateljev in raziskovalcev Biotehniške fakultete, kasneje v ekipi sodelavcev z Biološkega inštituta (v devetdesetih letih) in zadnjih dvajset let do 2015 v rekreacijski ekipi Špelce v Kamniku. Po upokojitvi se je pridružil ženi Nežiki in pel v pevskem zboru Društva upokojencev Kamnik.

Žal se mu je v zadnjem letu zdravje hitro slabšalo in tako se je 12. maja 2020, malo po dopolnjenem 80. letu starosti, od nas poslovil. Njegovo delo je pustilo neizbrisen pečat v slovenski in svetovni znanosti, zato se bo njegovo ime za vedno ohranjalo v številnih objavah ter v imenih izbranih drobnih živalic, hroščev, ki jim je posvetil svoje življenjsko poslanstvo.

Viri

Tatjana DROVENIK ČALIČ, 2010: Sedem desetletij dr. Božidarja Drovenika. V: *Kamniški zbornik* XX. 325–330.

Letopis SAZU 18–47, 1968–1996.

Jasna PALADIN, 2012: V svetu tisočih hroščev. V: *Gorenjski glas*, 7. 12. 2012.

Alja PIRNAT, 2021: V spomin: Dr. Božidar Drovenik (1940–2020). V: *Trdoživ* X (1). 42–43.

Poročilo o delu, ZRC SAZU, 1997–2008.

Anita VOŠNJAK, 2012: Pol stoletja na preži za več kot milijonom hroščev. V: *Dnevnik*, 27. 12. 2012.

Aljoša Pirnat in Branko Vreš

Dr. Božidar Drovenik in Jamarski klub Kamnik

Prvi stik kamniških jamarjev z Božem je bil na ustanovnem zboru Jamarskega kluba Kamnik 19. januarja 1977. Postal je ustanovni član našega kluba in povezovalni člen med nami in tako imenovanimi železničarji, jamarji Jamarskega društva Železničar, katerega član je tudi bil. Kot izkušen jamar in odličen biospeleolog, ki se je znanstveno specializiral na jamske hrošče, nam je najprej pomagal pri osnovah jamarstva, že kar kmalu pa nam je pokazal tudi prve jamske hrošče iz zbirke hroščev Biološkega inštituta Jovana Hadžija ZRC SAZU v Ljubljani, kjer je služboval. S tem nam je približal tudi živi svet podzemlja in naše jamarstvo je dobilo novo dimenzijo – biospeleologijo. Najprej smo začeli postavljati pasti v okoliških jamah in se seznanjati z jamsko favno, potem pa sta sledila odkritje Kamniške jame in začetek večletnih sistematičnih biospeleoloških raziskav pod Boževim mentorstvom. Že po prvem pregledu pasti v Kamniški jami (18. 07. 1982) smo bili vsi zelo prijetno presenečeni in še bolj navdušeni. Božo je zelo hitro ugotovil, da smo verjetno ujeli vsaj 2 novi vrsti hroščev. V naslednjih dveh letih smo mesečno preverjali pasti, evidentirali vse ujete ali kako drugače opažene živali ter merili nekatere fizikalne lastnosti (temperatura zraka in tal, relativna vlažnost zraka) v različnih delih jame. V zimskih mesecih je bilo obiskovanje jame precej oteženo. Pri vsakokratnem pregledu pasti smo natančno pregledali ulovljene živali, zabeležili posamezne vrste ter njihovo številčno pojavljanje v posamezni pasti (Slapnik 1987, 1987a). Za nadaljnje taksonomske raziskave smo izolirane primerke hroščev izročili Božu, ki je v prispevku (Drovenik 1989) podal opis kamniškega brezokca (*Aphaenopidius kamnikensis*), nove vrste hroščev, najdenih le v Kamniški jami. Hroščki, imenovani po mestu Kamnik, so pravi velikani med jamskimi hrošči, v dolžino merijo preko 1 cm. So strogo endemna vrsta, najdeni le v Kamniški jami. Da je bilo odkritje resnično tako senzacionalno, priča njihova upodobitev na poštni znamki, ki jo je izdala slovenska pošta v seriji, posvečeni podzemeljskim živalim. Pod Boževim mentorstvom smo postavljali pasti še v številnih novoodkritih jamah v sredogorju in visokogorju Kamniško-Savinjskih Alp.

Viri

Božidar DROVENIK, 1984: Uspešno raziskovalno delo kamniških jamarjev. V: *Kamniški občan,* 8. oktober.

– 1987: Eine neue art der Gattung Aphaenopidius Muller, 1913 (Coleoptera Carabidae). V: *Ent. Zeitschrift,* 97(5). 49–57.

– – 1987: Hrošči Kamniške jame. Kamniška jama. V: *Bilten ob 10. obletnici odkritja Kamniške jame*. 17–18.

– – 1987: Jamski hrošč imenovan po Kamniku. V: *Kamniški občan,* 23. april.

– – 1988: Jamski in slepi hrošči Kamniško-Savinjskih Alp. V: *Naše jame*, 29. 31–37.

– – 1989: Eine neue Unterart aus der Gattung Aphaenopidius aus dem Bereich der Savinjske Alpe. V: *Entomologische Zeitschrift*, 99(6). 68–71.

– – 1993: Predstavitev Kamnika na poštni znamki. Ob izidu serije Jamsko živalstvo. V: *Kamniški občan*, 9. september.

Rajko SLAPNIK, 1982: Biološke raziskave Kamniške jame. V: *Globine Gorenjske: informativno glasilo DZRJ Kranj.* 56–60.

– – 1987: Favnistične in ekološke raziskave v Kamniški jami. V: *Kamniška jama.* Kamnik: Jamarski klub Kamnik. 15–18.

– – 1987a: Kako živijo pravi podzemni hrošči. V: *Kamniška jama.* Kamnik: Jamarski klub Kamnik. 19–21.

– – 1996: Kronološki pregled bioloških raziskovanj v jamah Kamniško-Savinjskih Alp v okviru Jamarskega kluba Kamnik. V: *Kamniški zbornik* 13. 106–109.

– – 2019: Biospeleološke raziskave – živi svet Kamniške jame. V: *Kamniška jama : 40 let po odkritju.* Kamnik: Jamarski klub Kamnik. 43–48.

Rajko Slapnik

Foto: Rudi Kotnik

Mira Papež[1]
Podjelše 2, Kamnik
mira.papez1@gmail.com

20 let delovanja Kluba gorskih tekačev Papež (KGT Papež)

Leta 2001 je Dušan Papež ustanovil Klub gorskih tekačev Papež, ki uspešno deluje že 20 let. Prednostna naloga kluba je trenersko delo z mladimi in ostalimi člani. Sezoni 2020 in 2021 je okrnila pandemija covid-19. Skupaj z družino in prostovoljci je bil odličen organizator prireditev in tekem v gorskih tekih: Grintovec (2001–2019), Sv. Primož (2002–2021), svetovnega (2010) in evropskega (2017) prvenstva na Veliko planino, Tekaškega pokala občine Kamnik (2012–2019), Zimske lige (2015–2019), prireditev ob ogledu filmov, dobrodelnih akcij. Ob tem so posneli himni in štiri dokumentarne filme. Ti pričajo o veličini športnih prireditev, kjer je sodelovalo preko 400 prostovoljcev: strokovnih, predanih in srčnih. Odlično izpeljane prireditve, ki bodo z zlatimi črkami zapisane v zgodovino, so prerasle v gorskotekaški praznik cele doline, države, sveta. KGT Papež je z vrhunsko organizacijo in dosežki športnikov ponosno ponesel ime Kamnika, Velike planine in Grintovca širom sveta.
Ključne besede: Klub gorskih tekačev Papež – 20 let, gorski tek, tek na Grintovec, svetovno in evropsko prvenstvo na Veliko planino, trenersko delo, priznanja organizatorju in tekačem, prostovoljci, Dušan Papež

Dušan Papež founded the Mountain Runners' Club Papež in 2001, which has now been operating successfully for 20 years. The priority of the club is coaching young people. The 2020–2021 season was cut short by the Covid-19 pandemic. Together with his family and volunteers, the Papež organised several events and competitions in mountain running: Grintovec (2001–2019), Sv. Primož (2002–2021), World Championship (2010) and European Championships (2017) on Velika planina, Cross-Country Cup of the Municipality of Kamnik (2012–2019), Winter League (2015–2019), film-watching events, charity events. Four documentaries were made about these sporting events, in which over 400 volunteers took part. These well-organised events have grown into a mountain-running holiday of the whole valley, the country, and indeed the world. With its excellent organisation and achievements of athletes, the Mountain Runners' Club Papež proudly promoted Kamnik, Velika planina and Grintovec around the world.
Key words: Mountain Runners' Club Papež – 20 years, mountain running, Grintovec run, World and European Championships on Velika Planina, coaching work, awards to the organiser and runners, volunteers, Dušan Papež

Leta 2001 je Dušan Papež na pobudo kamniških gorskih tekačev (Metod Močnik, Lado in Ivan Urh, Tomo Petek, Zdravko Volkar, Sebastjan Zarnik, Matej Krebs) ustanovil Klub gorskih tekačev Papež (KGT Papež) in prevzel tudi organizacijo teka na Grintovec. V Osnovni šoli Stranje začne delovati sekcija dečkov in deklic pod vodstvom trenerja Ivana Urha. V delo kluba se aktivno vključi tudi Mira Papež. V statutu so si poleg prednostih nalog zadali tudi organizacijo prireditev in se včlanili v AZS.

Žig – markacija

V *Kamniškem občanu* je Metod Močnik (2001) zapisal: »*Papež vzel usodo v svoje roke. Če se najde posameznik, ki je pripravljen nameniti denar in čas v dejavnost, ki je povsem amaterska, zdrava v obeh pogledih, je vsekakor vredno omembe v lokalnem štirinajstdnevniku. In novo športno društvo Klub gorskih tekačev Papež si to vsekakor zasluži. Po zatonu AK Kamnik je to sploh edina tekaška sredina v občini Kamnik, po tej plati je Kamnik capljal daleč v ozadju.*«

Klub je poskrbel za prepoznavno športno opremo v sivo-rumeni kombinaciji. Na tekmi so bili dobro prepoznavni, tudi s svojimi dosežki. 2002 je Niko Slana v *Športu mladih* zapisal, da so »*Papeževi rumenčki zavzeli smledniški grad.*«

2015 je bilo preko 50 aktivnih tekačev, 2021. se članstvo poveča na 126. Ob koncu leta je potekal občni zbor (pregled sezone, načrti za prihodnje, podelitev nagrad in priznanj najboljšim, družabno srečanje).

Prednostna naloga kluba je bilo trenersko delo z mladimi in ostalimi člani. Aktivno se je vključil tudi v organizacijo gorskih tekov in spremljajočih prireditev. Svoje delovanje so nadgradili s filmsko, glasbeno in razstavno dejavnostjo. Bil je tudi donator. Za svoje

Rumenčki na državnem prvenstvu osnovnih šol v Smledniku

1 Upokojena knjižničarka in predmetna učiteljica slovenskega jezika.

Dušan Papež (prvi z desne), vodja reprezentance na evropskem prvenstvu 2016 v Italiji

Ivan Urh s tekači in starši

nadvse uspešno delo so člani kluba prejeli številna priznanja kot organizatorji in športniki. Od ustanovitve je tajniška, blagajniška, novinarsko in voditeljsko delo opravljala Mira Papež, kasneje se je pridružila še Špela Papež Zamljen. Dušan Papež je bil 2015–2019 predsednik Športne zveze Kamnik. 2018 je postal predsednik Združenja za gorske teke. Bil je tudi večkratni vodja slovenske reprezentance na svetovnem in evropskem prvenstvu.

Trenersko delo z mladimi

Cilj trenerskega dela z mladimi je bilo kvalitetno preživljanje prostega časa, druženje, pridobivanje tekaškega znanja, kondicije, discipline. Treningi so potekali dvakrat tedensko v telovadnici OŠ Stranje za najmlajše, za starejše kategorije pa po dogovoru. Sekcijo dečkov in deklic v OŠ Stranje je vestno treniral Ivan Urh.

Najmlajši so se udeleževali tekem rekreativnega značaja. V Avstrijo je peljal cel avtobus tekačev kluba v spremstvu trenerjev in staršev. Leta 2009 so na Cocacola laufu rumenčki pobrali kar deset pokalov, KGT Papež pa je bil tretji najštevilčnejši klub na tekmi s 450 tekmovalci. Najmlajši tekač ciciban je bil Nik Potokar.

Starejši dečki in deklice so se udeleževali pokalnih tekem in državnih prvenstev, mladinci in mladinke pa tudi evropskih in svetovnih prvenstev.

Mladinec Uroš Tomec z Brezij nad Kamnikom je leta 2003 prinesel ekipno zlato s SP na Aljaski.

Metod Močnik je v Kamniškem občanu zapisal: *»Ob prihodu na Brnik so doživeli nepozaben sprejem. Prišla je stranjska godba na starinska pihala in ubrala nekaj slovenskih poskočnic. Tudi planšar Peter je prišel počakat svoje iz kraljestva planin, naših Grintovcev. Tako je, če pride domov pravi zmagovalec in preprost športnik.«*

Udeleženci evropskega prvenstva: Tine Habjan 2016, Nejc Uršič, Rok Sušnik, Tine Habjan 2017, Nejc Uršič, Domen Avbelj 2018, udeleženci svetovnega prvenstva: Uroš Tomec 2003, Tine Habjan in Nejc Uršič 2017. Uvrščali so se v prvo polovico najboljših. Bili so prejemniki priznanj na občinskem, državnem in svetovnem nivoju, dosegali so kategorizacije mladinskega razreda.

Vsako leto so se udeleževali tudi tekaških taborov v okviru Združenja za gorske teke in klubskih priprav (Vojsko, Medulin, Mala planina, Planica, Pokljuka, Rovinj).

2013 se je za cel avtobus tekačev in trenerjev udeležilo priprav v Medulinu, kjer so trenerji opravljali še delo kuharjev.

Uspešni in predani trenerji so bili: Ivan Urh, Sebastjan Zarnik, Klemen Janša, Miran Škrtič, Matevž Škrtič, Špela Papež, Domen Zupan, Karmen in Suzana Orehek, Tugo Križnar, Tjaša in Nejc Uršič.

Klub je privabil tudi starše, saj so postali stalni spremljevalci na tekmah, nekateri tudi sami tekači. Tako so številne družine preživljale dneve na tekmah, kjer so se tkale družinske in tudi prijateljske vezi.

KGT PAPEŽ – organizator prireditev in tekem Gorski tek na Grintovec

Tek na Grintovec se je rodil iz zanesenjaških besed podjetnika Dušana Papeža. Člani AO Mengeš so ga organizirali v letih 1996–1998. KGT Papež ga je organiziral v letih 2001–2019. Leta 2010 in 2017 sta teka odpadla zaradi organizacije svetovnega in evropskega prvenstva.

Med traserji proge tudi mladi Nik Potokar

Prostovoljci na vrhu Grintovca

Ekstremni gorski tek je prehodil vse faze razvoja izjemne športne prireditve: rodil se je kot izziv, odraščal kot slovenski gorsko-tekaški praznik, kot tekma za Pokal Slovenije in državno prvenstvo ter dozorel v mednarodni tek (WMRA Grand Prix). Rekorderja proge od Doma v Kamniški Bistrici do vrha sta Novozelandec Jonathan Wyatt (1:15:43) in Čehinja Ana Pichrtova (1:31:50).

Dušan Papež je kot glavni sponzor res vseh 20 let dajal veliko denarja za tekače: kralje višin ter kralja in kraljico Grintovca. Ekstremni tek je potekal po trasirani in markirani poti za člane in članice do vrha (9,6 km), mladinci so imeli cilj na Kokrskem sedlu (5,9 km), za otroške kategorije so bile krajše proge. V letih 1996–2013 je bil start pri Domu v Kamniški Bistrici, 2014–2019 pa na Piknik centru pri Jurju. Leta 2011 in 2019 je bil cilj zaradi slabega vremena na Kokrskem sedlu. Proga je bila od 2005–2019 neprekinjeno označena z rumenim trakom, kar je posebno odmevalo v svetu. Za trasiranje so porabili 160 km traku.

Okrepčevalnica Zadnja šansa

Za popravilo proge so vsa leta skrbeli markacisti Planinskega društva Kamnik. Časomerilci so preko radijske postaje gorskih reševalcev posredovali rezultate v dolino (vsa leta Mira Rifl, Bogo Bajc), 2016 uvedejo še elektronsko merjenje časov. Zaradi varnosti je bil limitni čas dve uri in pol. Varnost so zagotavljali gasilci, gorski reševalci, zdravniki, člani Civilne zaščite. Zadnja leta je bilo vzpostavljeno reševanje s pomočjo helikopterja. V veliko zadovoljstvo organizatorja in vseh pomočnikov ni bilo nobene hujše nesreče. Prevoz opreme je bil organiziran do Kokrskega sedla, kjer so tekači prevzeli opremo.

Doping kontrola je bila izvedena v letih 2009–2016, rezultati so bili negativni. Prve startne številke je sešila in potiskala Mira Papež, zadnje so bile opremljene s čipi. Vse okrepčevalnice je bilo potrebno opremiti že doma (voda, kozarci, sadje, čokolada, napitki, rozine, energijske ploščice, gobice).

Pri tovorni žičnici je bila prva okrepčevalnica. Vse potrebno za okrepčevalnici Pri klopci in Klobuk so znosili na ramah iz doline. Od Kokrskega sedla so nosili do okrepčevalnic: odcep za Kočno, pod vrhom Grintovca in na vrhu. Nosili so gorski reševalci, pohodniki, navijači, celotne družine, sponzorji. Pod vrhom je v navijaškem vzdušju delovala okrepčevalnica Zadnja šansa.

Imeli so bogat denarni sklad za najboljših 15 moških in 7 žensk in praktične nagrade za najboljše tri v vsaki kategoriji. Nagrade so bile tudi umetniški izdelki tekačev in prostovoljcev. V sklad so prispevali številni sponzorji, donatorji, generalni sponzor je bilo vsa leta podjetje Avtoličarstvo in avtokleparstvo Papež. O tekih so pisali in poročali različni mediji. Posneli so tudi dokumentarna filma, pripravili razstavo in izdali spominski koledar.

Prostovoljci, prijatelji Grintovca

Teki na Grintovec niso bili samo športna prireditev, bili so sožitje športa in kulture, predvsem pa človečnosti, predanosti in prijateljstva. Pomenili so pravi praznik doline s posebnim vzdušjem domačnosti. Za organizacijo vrhunske prireditve je skrbelo preko 200 prostovoljcev: zvestih, srčnih, strokovnih.

Grintovški teki so bili eno veliko srce

Grintovški teki so bili poznani tudi po posebnih podelitvah in razglasitvah rezultatov v dolini, nabitih s čustvi. Dolgoletna voditeljica je bila Mira Papež, kasneje Barbara Božič. Prireditev so popestrili številni glasbeniki, ansambel Grintovci, za otvoritev je vsa leta skrbela Stranjska godba s starimi glasbili. Številni navijači ob progi in glas harmonike so odmevali tja v osrčje gora. Planšarji s kravjimi zvonci so bili prava atrakcija.

Mira Rifl je ročno izdelala zahvale in priznanja za vsakega tekača, po tekmi pa še s kaligrafsko pisavo zapisala rezultat. Rdeča nit so bile gorske cvetlice in živali.

Sodelovali so tudi vnučki.

Eritrejska tekača čakata na priznanje.

2019 – 20. gorski tek, zadnji v organizaciji KGT Papež, zaradi vremenskih razmer le do Kokrskega sedla … kot bi jokalo nebo …

Teklo je 280 tekačev iz 14 držav, med njimi 37 iz KGT Papež, vsi so se želeli nekako posloviti od teka. Med njimi kralj in kraljica Grintovca Luka Kovačič in Mojca Koligar in najmlajši tekač Tim Zamljen, vnuk organizatorja.

Z 20. izvedbo teka se je končal del zgodovine gorskega teka. Zaključila se je izjemna zgodba o tekih na Grintovec: srčna, predana, nepozabna.

Gorski tek k Sv. Primožu

Leta 2002 klub sprejme v okrilje organizacijo 7. teka kot pomoč organizatorjema Ivanu in Ladu Urhu. Start vseh kategorij je bil pri Lovskem domu (Domu krajanov) na Vegradu. Proga je potekala po cesti v dolžini 4 km z višinsko razliko 400 m. Limitni čas je bil 40 minut. Slovesna razglasitev rezultatov je bila pri Lovskem domu na Vegradu ali pri cerkvici sv. Primoža. Trasa teka je bila tudi del proge za evropsko in svetovno prvenstvo na Veliko planino.

Zanimivosti v letih 2002–2021

Množična udeležba priča o priljubljenosti teka. S Primoža na pirhe, je bil naslov članka v *Gorenjskem glasu* leta 2005. Tek je bil vedno zadnjo soboto v marcu, zato je velikokrat sovpadal z velikonočno soboto, kar se je kazalo v bogati pogostitvi: vsakega tekača sta pričakala pirh in košček potice, za kar je poskrbe-

Sebastjan Zarnik, rekorder proge vseh 25 izvedb

Družina Papež na podelitvi priznanj 2019

la Mira Papež. Leta 2004 in 2013 je tekače na cilju presenetil sneg. 10. tek je postregel z novostjo: kratka proga za najmlajše za Pokal Calcita, kjer se sponzorsko izkaže podjetje Calcit d. o. o. Rekorder daljše proge je bil Sebastjan Zarnik (15:42). Leta 2007 je tek prireditev v počastitev občinskega praznika. 2009. je bilo razpisanih več kategorij, nastopilo je rekordnih 189 tekačev. 2011. je bilo 14 najmlajših tekačev kluba na zmagovalnih stopničkah. 2012. tekma velja kot 1. tekma za tekaški pokal (TPOK) (182 tekačev, 33 iz KGT Papež), leta 2015 je osmič zmagal rekorder proge Sebastjan Zarnik, Ivan Urh, organizator 20 tekov, je prejel umetniško sliko z motivom Sv. Primoža.

2016 prejme posebno nagrado najstarejši tekač, 77-letni Miha Horvat. 2019 je bil tek uvrščen v Pokal Slovenije za otroške in mladinske kategorije. 2020 zaradi pandemije odpade. 2021 je bil zaradi pandemije izveden šele v maju. 25. jubilejni tek si je pridobil naziv ekipno državno prvenstvo. Člani kluba so bili ekipni državni prvaki, dobitniki srebra in brona.

Maistrov tek

1. Maistrov tek je 2004 organiziral Lado Urh pod okriljem KGT Papež. Tek je bil posvečen generalu Rudolfu Maistru. Start in cilj (14 km, 288 tekačev) je bil pri športnem parku Virtus v Šmarci.

Tekaški pokal Občine Kamnik (TPOK)

Leta 2012 zaživi TPOK, ki so ga ustanovili organizatorji tekaških tekem na Kamniškem. Sestavljalo ga je sedem tekov: Gorski tek k Sv. Primožu: organizatorja Ivan Urh in KGT Papež; Mekinjski kros – Memorial Mira Petka: organizator Lado Kveder; Tek na Stari grad (2018–19), občinsko prvenstvo v gorskih tekih: organizator Franci Kramar; Gorski tek na Grintovec: organizatorja Dušan in Mira Papež; Češnjiški tek – Memorial Zdravka Berlica: organizatorja Rajko Jeglič in Kristjan

Organizatorji tekem

Kropivšek; Veronikin tek: organizator Franci Kramar; Miklavžev tek: organizator Tomo Petek.

Sestavili so poseben pravilnik tekmovanja. Prvotno je obsegal le članske kategorije, 2014 pa še otroške, mladinske in veteranske.

Vsako leto v januarju se je do leta 2019 razvrstilo sedem zaključnih prireditev, v letih 2020–2021 so zaradi pandemije kovida-19 tekme odpadle. Zaključek je

Nagrajeni udeleženci vseh 7 tekov

vsa leta potekal v OŠ Stranje. V sedmih letih se je vseh tekem udeležilo preko 7000 domačih in tujih tekačev. Največja udeležba je bila na grintovških in prazničnih Miklavževih tekih. Med otroki sta bila najbolj obiskana Veronikin tek in Mekinjski kros. Organizator vseh zaključnih prireditev je bil KGT Papež. Najboljši trije so prejeli pokale, organizatorji pa plakete, za katere je poskrbel Zavod za šport v občini. Udeležence vseh sedmih tekov je čakala posebna nagrada. 2016 je bil prejemnik posebnega priznanja gibalno ovirani Miha Potočnik.

Zimska liga Sv. Primož

Za organizacijo zimske lige sta v letih 2009–2015 skrbela Tomaž in Sandra Cukljati ob pomoči Matjaža Šerkezija, ko je bil KGT Papež le donator. 2015 je ligo prevzel v svoje okrilje. 2020–2021 je odpadla zaradi pandemije.

Matjaž Šerkezi (2015) v *Kamniškem občanu*: *»In kaj sploh je zimska liga? Vsako soboto se na Vegradu zbere lepo število tekačev, ki vsak po svojih močeh skušajo v najkrajšem času preteči progo od Vegrada do Sv. Primoža. Tako se družimo 15 sobot v znamenju 'švica', smeha, mraza, preklinjanja klancev in sreče na vrhu. Čas si beleži vsak tekač sam. Pri Petru v okrepčevalnici je vpisna knjiga, kamor vsak vpiše svoj rezultat, za katero vzorno skrbi Igor Alpner. Andrej Jeglič z ženo Mihaelo vsako ligo dokumentira na filmski trak, pridružita se nam kamniška fotografa: Marko Alpner, Klemen Udovč. Vsaka izvedba teka je bila tematsko obarvana: kot dobrodelni, Miklavžev, bosonogi, nočni tek ob polni luni, v maskah ... zaključek pa peka šmorna in podelitev priznanj.*

Dobrodelna zimska liga

Na ligo po knjigo na pustno soboto

Kako je preprosto, če se volja, sloga in spoštovanje združijo s kulturo, ljudskim običajem in športom v veliko zadovoljstvo sodelujočih, dokazuje KGT Papež, ki je bil organizator dogodka.«

KGT Papež – organizator svetovnega prvenstva (SP) v gorskih tekih na Veliko planino 2010 in 2017 evropskega prvenstva (EP)

Svetovno prvenstvo

2009 je Papež sprejel kandidaturo za organizacijo 26. svetovnega prvenstva na Veliko planino. Takoj so se začele priprave, oblikovali smo organizacijski odbor. Potekale so različne dejavnosti (podpis pogodb, novinarske konference, intervjuji, oblikovanje programa, protokola, pridobivanje dokumentacije, logistike, nočitve, informacijski center, protokol otvoritve in zaključne slovesnosti, sprejem reprezentanc, ogled proge ...). Uradni logotip je bil pastir z Velike planine.

Maja je v OŠ Stranje potekala prireditev Velika planina skozi čas, ki so jo tematsko posvetili edinstveni Veliki planini in organizaciji prvenstva.

Julija so izvedli 1. gorski tek na Veliko planino, generalko in tekmo za izbor reprezentance za SP. Sestavljali so jo tudi člani kluba: Luka Mihelič, Sebastjan Zarnik, Gašper Bregar in Nejc Kuhar. Tek so posvetili spominu na prijatelja Jožeta Uršiča. Bil je velik ljubitelj in občudovalec Velike planine. Pokale je podelila žena Vida, slovensko himno pa zapela hči Karla.

Start proge je bil pri OŠ Stranje. Potekala je po markirani poti mimo cerkvice sv. Primoža in Pasjih pečin do Male planine ter cilja na Gradišču na Veliki planini (12 km, 1200 m višinske razlike). Za mladince, člani-

Traso teka so urejali ročno.

ce ter mladinke so bile proge krajše. Varnost je bila zaupana članom društva GRS Kamnik, gasilcem, članom civilne zaščite in zdravniški službi. Progo so si večkrat ogledali tudi delegati svetovne zveze in AZS. Popravili so jo markacisti PD Kamnik, prostovoljci pograbili in celo zasejali travo. V spomin na prvenstvo so jo opremili s tablami z ledinskimi imeni ob pomoči Bojana Pollaka, gorskega reševalca in vodnika.

Prireditev je bila tridnevni spektakel (2.–5. 9.): sprejem reprezentanc, kongres WMRA, tehnični sestanek in tiskovna konferenca (Dom kulture Kamnik), ogled proge, otvoritvene in zaključne slovesnosti (središče Kamnika), tekma, testeninka za tekače in spremljevalce (igrišče OŠ Stranje).

Slovesna podelitev priznanj najboljšim tekačem sveta

Sergej Bubka pred ogledom proge pri Papeževih

Velik logistični zalogaj je bila tridnevna nastanitev tekačev in spremljevalcev (hotel Malograjski dvor, Gostišče Janežič, Češnar, Rebernik, Pri planinskem orlu, Pri gamsu, Kmečki turizem Pavlin, Apartmaji Paula, Terme Snovik, GTC 902).

Dan pred tekmo je bil ogled proge. Tudi logistika ogledov in tekme je bila zelo zapletena.

Slovesno otvoritev z mimohodom 42 reprezentanc od Šutne do Glavnega trga je pričakala navdušena množica. Članek v športni reviji Ekipa je nosil pomenljiv naslov V megli se ni nihče izgubil ... Proga je bila od starta do cilja trasirana z rumenim trakom in označena z oznakami. Ob progi so bile številne okrepčevalnice, na ključnih mestih gorski reševalci, zdravniki in člani civilne zaščite. Potrebno je bilo poskrbeti za varnost nekaj tisoč udeležencev, a ni bilo nobenih težav.

Svetovnega prvenstva se je udeležilo 42 reprezentanc z vsega sveta: 642 tekačev in spremljevalcev. Svetovni prvak in prvakinja sta bila Eritrejec Gasgashy in Avstrijka Andrea Mayr. Sebastjan Zarnik je bil 84., Gašper Bregar 97., Nejc Kuhar 102. Na odprti tekmi sta zmagala Emanuel Manzi in Mihaela Tušar.

Na slovesni razglasitvi na Glavnem trgu so podelili medalje najboljšim tekačem in ekipam. Navdušena nad izvedbo sta bila tudi župan Anton Smolnikar ter predsednik WMRA Gossellini.

Testeninka je potekala na igrišču OŠ Stranje. Dušan Papež, direktor prireditve:

»Naše svetovno prvenstvo je bilo v marsičem izjemno. Že na dan tekmovanja so na 'pasta party' prejeli vsi tekači sveta na roko napisana priznanja in svojo sliko s cilja. Ansambel Grintovci je igral polko, na katero so plesali tekači iz 42 držav. Sladkali so se z dobrotami, ki so jih napekle skrbne gospodinje. Na razglasitvi so družno prepevali himno prvenstva tako Eritrejci, Italijani in Avstrijci. Tudi na Gradišču so plesali črni in beli, šopke iz planinskega cvetja so zmagovalci ponesli v daljno Afriko. Številni tekači z vsega sveta so se nam še kasneje zahvaljevali.«

Evropsko prvenstvo

Organizacija ene najpomembnejših atletskih prireditev v Sloveniji je bila zaupana izkušenemu organizatorju. Takoj po prejemu kandidature v Italiji leta 2016 se je oblikoval organizacijski odbor. Sestajali smo se tedensko, mesec pred prireditvijo dnevno. V pričakovanju evropskega prvenstva so potekale različne dejavnosti (podpis pogodbe, novinarske konference, intervjuji, oblikovanje programa, protokola, pridobivanje dokumentacije ...). Progo so si ogledali delegati EA, med njimi tudi legenda atletike Sergej Bubka.

V OŠ Stranje je potekala prireditev, kjer smo predstavili EP, spoznali običaje, maskoto, prvič se je izvajala Tekaška himna.

Razglasili so tudi najboljše likovne in literarne prispevke učencev kamniških osnovnošolcev natečaja Velika planina in gorski tek.

6.– 9. julija je Kamnik gostil 26 evropskih reprezentanc in njihovih spremljevalcev. Nastanjeni so bili v Termah Snovik, GTC 902, Harmoniji Mengeš, gostiščih

Tekač Gregor Mlakar kot maskota

Učenci so izdelali zastave vseh reprezentanc.

Slovenska reprezentanca

Slovesna podelitev priznanja evropskemu prvaku

Pastir (Luka Romšak) in pastirica (Rebeka Krt)

Repnik, Jagodic, Češnar, Domačiji Vodnik in Pri planinskem orlu. Dan pred tekmo so si tekači ogledali progo, v Eko Resortu je bil tehnični sestanek za trenerje in vodje ekip ter novinarska konferenca. Na Stadionu prijateljstva v Mekinjah je potekala slovesna otvoritev z mimohodom vseh 26 reprezentanc.

Pravljičnih sedem tekačev kluba je obleklo slovenski reprezentančni dres (Tine Habjan, Nejc Uršič, Rok Sušnik, Miran Cvet, Gašper Bregar, Luka Kovačič, Mojca Koligar).

Otvoritvi so prisostvovali delegati in člani EA, častni člani, bivši in bodoči organizatorji EP ter številni prijatelji gorskega teka. Vse prisotne sta pozdravila Dušan Papež, direktor prireditve, in župan Marjan Šarec. Slovenijo smo predstavili s plesom (Folklorna skupina Kamnik, mažoretke), glasbo (Mestna godba Kamnik, Stranjska godba, Auroras, Trio Smolnikar, bobnar Andraž Korošec), s tradicijo in izročilom Velike planine (planšarji, maskota, učenci OŠ Stranje). Otvoritvena slovesnost se je zaključila z dvigom zastave EA.

Edinstvena Velika planina je v svoje naročje sprejela 322 tekačev in tekačic ter več tisoč navijačev in spremljevalcev. Na odprti tekmi (99 tekačev iz 9 držav) sta zmagala Timotej Bečan in Jasmina Jelovšek.

Slovesna podelitev medalj, pokalov in priznanj je potekala v Eko Resortu v Godiču. Dušan Papež je poudaril, da brez vseh prostovoljcev, družine, sponzorjev prvenstvo ne bi bilo tako vrhunsko. Evropski prvaki so bili: mladinka Nemka Lisa Oed, članica Švicarka Maude Mathys, mladinec Romun Gabriel Bularda in član Italijan Xavier Chevrier. Uvrstitve slovenskih reprezentantov, tekačev kluba: Tine Habjan 41., Nejc Uršič 42., Tine Hren 44., Rok Sušnik 48., Mojca Koligar 46. Najboljši Slovenec Miran Cvet je bil 21., Gašper Bregar 30., Luka Kovačič 46. Vsak tekač je prejel medaljo in fotografijo svojega prihoda skozi cilj ter priznanje, napisano s kaligrafsko pisavo. Sodelovali so: Stranjska godba, Trio Smolnikar, Družinski trio Plahutnik, plesalka Vesna Drolc. Papež je predal zastavo EA naslednjemu organizatorju. Tekači, spremljevalci ter organizatorji so se družili še na testeninki.

Filmska in glasbena dejavnost kluba

Ob organizaciji tekov so potekale vzporedne dejavnosti. Tako so ob SP in EP ter tekih na Grintovec po-

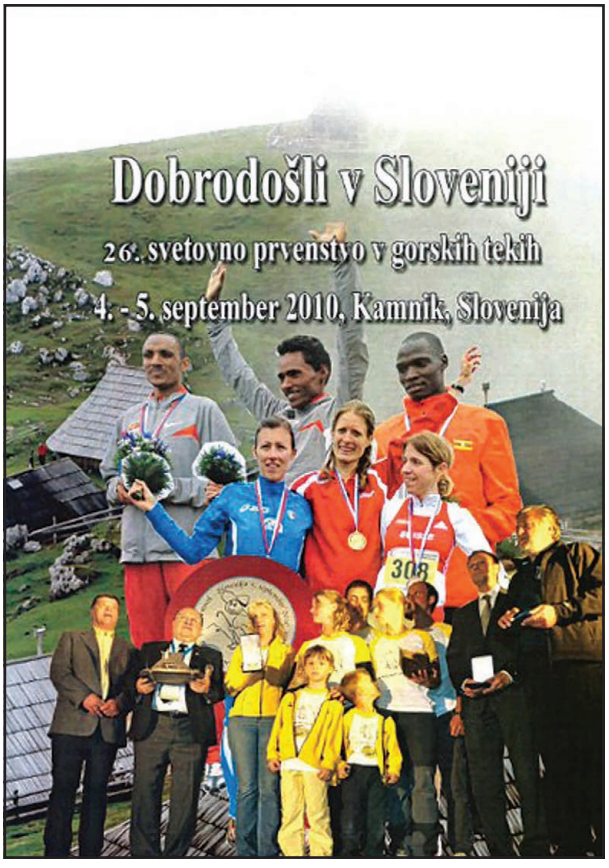

Ovitek filma Dobrodošli v Sloveniji

sneli štiri dokumentarne filme in dve himni. Filmi so bili predvajani na zaključnih prireditvah v nabito polni dvorani v Domu kulture v Kamniku in na Festivalu gorniškega filma v Ljubljani.

Leto 2010

Himna Dobrodošli v Sloveniji,

besedilo Ivan Sivec, poje Franci Pušnik.
»Dobrodošli v Sloveniji,
Velika planina čaka na vas,
dragi naši vsi prijatelji, vračajte se k nam nazaj!«

Film **Dobrodošli v Sloveniji** (51 min.) režiserja Boža Grlja prikazuje izjemno organizacijo in izvedbo svetovnega prvenstva v gorskih tekih. Besedilo je prispeval Tomaž Kovšca, scenarij Mira Papež. Pri organizaciji je sodelovalo preko štiristo prostovoljcev, ki so prireditev vzeli za svojo. Izkazali so se kot zanesljivi, odgovorni, predani. Film je na festivalu športnih filmov v Rusiji prejel 1. nagrado.

Leta 2017

Trio Smolnikar je posnel **Tekaško himno**: besedilo Mira Papež in Renata Smolnikar. Posvečena je bila vsem soustvarjalcem evropskega prvenstva s pomenljivim zaključkom: *»To zmaga naša je!«*

Za igrano-dokumentarni film **Po stezi pastirjev in tekačev** sta napisala scenarij Mira Papež in Peter Vrčkovnik. V prizorih nastopajo učenci OŠ Stranje, vmes se prepletajo odlomki iz nagrajenih literarnih spisov natečaja. Prikazuje edinstveno Veliko planino kot sožitje kulturne dediščine in športa. Film je igriv preplet pripovedk, igre pastirčkov v idiličnosti bajt in zvonjenja kravjih zvoncev, gonje živine na planino po poti gorskih tekačev in boj tekačev s strmino in samim seboj. V ozračju je na vsakem koraku čutiti srčnost, ponos in zanos. Nepozabna zgodba za vse sodelujoče: tekače, organizatorja in sponzorje.

Kralji višin (2008)

Film prikazuje delček velikega dela vseh 200 prostovoljcev pri grintovških tekih. Želi približati gorski tek kot atletsko disciplino z vsemi zahtevnimi organizacijskimi pripravami, izvedbo teka in s slovesno podelitvijo. Tek, ki uspe kot vrhunska prireditev na svetovnem nivoju. Tek, ki čudežno odpira vrata v bolnišnici, ko se ti majejo tla pod nogami, pa te mlad fant v beli halji povabi: »Gospod Papež. O, vas pa poznam, tudi sam tečem na Grintovec. Vstopite!« Skozi odprta vrata posije žarek upanja in svetlobe. Film, čustveno nabit z življenjem, voljo in energijo. Na festivalu športnih filmov v Rusiji je prejel prvo nagrado.

Kje so meje mogočega ali 20 let tekov na Grintovec (2019)

Film ni zgolj prikaz organizacije velike športne prireditve. Je nepozabna zgodba, v kateri številni pričevalci kot pomočniki razkrivajo zakulisje in svoj prispevek k odlični organizaciji svetovno znanih tekov na Grintovec. Tekov, poznanih tudi po gostoljubnosti in srčnosti, za kralje višin. Režija: Peter Vrčkovnik, scenarij pa Špela Papež Zamljen, Mira Papež, Peter Vrčkovnik. Ob filmu je bila na ogled tudi spominska razstava.

KGT Papež – donator

KGT Papež je pomagal Društvu GRS Kamnik z različnimi dejavnostmi in dobrodelno prireditvijo ob ogledu filma Kje so meje mogočega in z dobrodelno akcijo za tekača Eritrejca Teklaya.

Priznanja organizatorju in športnikom

Za svoje nadvse uspešno delo so člani kluba prejeli številna priznanja kot organizatorji in športniki na občinskem, državnem, evropskem in svetovnem nivoju.

Dušan Papež s prostovoljci in družino se je izkazal kot odličen organizator. Skupaj z ženo Miro sta za organizacijo grintovških tekov prejela pokale Združenja za gorske teke, družina Papež pa priznanje župana Mateja Slaparja.

2008 je Papež za izjemno delo na področju atletike prejel bronasto priznanje Občine Kamnik. Za organizacijo SP 2010 pa odličje WMRA in priznanje AZS.

2017 je za dolgoletno organizacijsko delo na področju gorskih tekov prejel zlato plaketo AZS. Gregor Benčina, član EA, je Papežu izročil faksimile Levstikovega Martina Krpana, češ: *»Dušan Papež je kot kamniški*

Dušan Papež, zmagovalec

Gregor Benčina je Dušanu Papežu predal faksimile Levstikovega Martina Krpana.

Martin Krpan: junaško je rešil težavo slovenske atletske zveze, ponosno sprejel organizacijo ter jo častno tudi izpeljal.« Prejel pa je tudi plaketo EA.

Dušan Papež je leta 2022 prejel zlato priznanje Občine Kamnik.

Mira in Dušan Papež sta bila deležna tudi številnih zahval.

Priznanja športnikom za izjemne dosežke

Tekači in tekačice so tekli na tekmah Pokala ter državnih, evropskih in svetovnih prvenstvih in dosegali izjemne dosežke.

Priznanja za uvrstitve tekačev v končni razvrstitvi Pokala Slovenije 2003–2019

V končni razvrstitvi Pokala Slovenije 2003–2019 je bilo od 1. do 3. mesta v različnih kategorijah uvrščenih 160 tekačev. 2019–2020 razglasitev ni bilo zaradi pandemije kovida-19. Največ uvrstitev so dosegli Gašper Bregar (8), Miran Cvet, Urša Trobec, Franci Teraž, Rok Sušnik (6), Ana Milović (5), Sebastjan Zarnik, Ivan Urh, Maša Viriant (4). Vsi so prejeli priznanja Združenja za gorske teke.

Maša Viriant, večkratna državna prvakinja med deklicami

Ana Milović, petkratna dobitnica občinskega priznanja

Kategorizirani športniki

V letih 2002–2021 so člani dosegli 165 kategorizacij. Svetovni razred je dosegel Mitja Kosovelj (2013–2017), mednarodni: Ana Čufer (2016–2017), Mitja Kosovelj (2017), Gašper Bregar (2016), Marjan Zupančič (2012–2013, 2016–2017), Nejc Kuhar (2014–2015). Državni razred pa 142 tekačev: Gašper Bregar enajstkrat, Sebastjan Zarnik osemkrat, Neja Kršinar in Miran Cvet sedemkrat. Trinajst tekačev je doseglo mladinski razred.

Priznanja Občine Kamnik

V letih 2002–2020 je priznanje Občine Kamnik prejelo 95 tekačev KGT Papež. Mitja Kosovelj je bil petkratni dobitnik med člani (2012–2016), Ana Milovič pa med deklicami (2011–2016). Dobitnika štirih priznanj sta bila veterana Franci Teraž (2011, 2014–2016) in Miran Cvet (2015–2020). Tri priznanja med člani so dobili Marjan Zupančič (2005, 2009, 2011), Timotej Bečan (2018–2020), Neja Kršinar med članicami (2014–2015, 2020), 2018 je bila najboljša športnica Občine Kamnik. Mojca Koligar je prejela priznanje med članicami 2017, 2019 je bila najboljša

Mitja Kosovelj

Mojca Koligar in Miran Cvet

Timotej Bečan

športnica Občine Kamnik. Ekipno so prejeli priznanje: člani (2005–2006), mladinci (2005–2006, 2009).

Drugi izjemni dosežki tekačev

Nazive naj gorski tekač/tekačica leta prejmejo tekači za izjemne dosežke v sezoni.

- Naj gorski tekač leta 2012, 2013 in 2014 je bil Mitja Kosovelj. Svetovni prvak v gorskem maratonu je v Radencih prejel zlato plaketo AZS. Na podelitvi najboljšim slovenskim atletom na Bledu 2014 je bil uvrščen med prestižno elitno trojko. Je dobitnik priznanja za 20 reprezentančnih nastopov.
- Miran Cvet – naj gorski tekač 2012, 2015–2017.
- Mojca Koligar – naj gorska tekačica 2017, 2019–2020.
- Timotej Bečan – naj gorski tekač v letih 2018–2020.

Izjemni dosežki v gorskih tekih: Mojca Koligar in Miran Cvet, svetovna veteranska prvaka 2018, 2015 Gašper Bregar naniza 15 reprezentančnih nastopov, Nejc Kuhar je bil dobitnik Bloudkove plakete. Neja Kršinar (2018) in Mojca Koligar (2019) sta bili najboljši športnici Občine Kamnik.

Izjemni dosežki v drugih disciplinah: vertikal, sky race, ultra trail, stadionska atletika, maratoni, tek po stopnicah: Gašper Bregar, Sebastjan Zarnik, Ana Čufer, Tine Habjan, Mirko Janjatovič, Luka Kovačič, Matjaž Mikloša, Luka Mihelič, Franci Teraž, Nejc Uršič, Miran Cvet, Simon Novak, Marjan Zupančič, Klemen Triler, Katja Kegel Vencelj, Aljaž Božič, Neja Kršinar, Timotej Bečan, Mojca Koligar.

KGT Papež je bil vseekipni zmagovalec Pokala Slovenije 2011, 2013–2019, 2020 zaradi epidemije ni bilo razglasitve.

Ivan Urh je leta 2006 prejel srebrno občinsko priznanje za delo v športu, 2017 pa bronasto priznanje za življenjsko delo. 2014 Ivan Urh in Franci Teraž prejmeta priznanji za 30-letno udejstvovanje v gorskih tekih.

Zahvale prostovoljcem, društvom, sponzorjem

Številni prostovoljci, ki so vsak na svoj način sodelovali pri organizaciji grintovških tekov, so zavzeto prevzeli naloge tudi pri obeh prvenstvih. Člani orga-

Neja Kršinar, najboljša športnica Občine Kamnik za leto 2018, z ostalimi prejemniki priznanj

nizacijskega odbora SP so bili: Dušan Papež, Tomo Šarf, Boris Jemec, Miran Škrtič, Franci Griljc, Zdravko Bodlaj, Aleš Slabe, Gojko Zalokar, Tomaž Jarc, Bogo Bajc, Mira Rifl, dr. Bogdan Logar, Franc Vengust, Mira Papež, Špela Papež, Nina Papež Potokar, Igor Potokar, Brane Vrankar, Nina Klisarič, Jelenko Milić, Goran Završnik, Jernej Lanišek, Andreja Eržen, Miran Jereb, Brane Hafner, Samo Finžgar, Ivo Leskovšek, Peter Kavčič, Barbara Božič, Tomaž Kovšca, Dušan Mali. Za EP so se pridružili: Iztok Čebašek, Metod Močnik, Barbara Novak, Maja Oblak, Matjaž Šerkezi, Brigita Vavpetič in Damijan Zdovc.

Pri organizaciji je sodelovalo preko 400 prostovoljcev. Sodelovale so tudi družine (Griljc, Rifl, Košutnik, Kregar, Rebernik, Papež, Potokar, Zamljen, Orehek, Hren, Tomec).

2019 sta peljala kar dva avtobusa prijateljev Grintovca na Grossglockner. Klub je z rumenimi majicami in kapami poskrbel tudi za prepoznavnost navijačev, pa tudi za malico in pijačo. Ob igranju Stranjske godbe in trobljenju planšarjev, plapolanju slovenske zastave in navijanju sta Koligarjeva (6. mesto) in Bečan (8. mesto) kar poletela skozi cilj.

Izlet smo zaključili na pikniku pri Jurju. Pravi filmski večer pod zvezdami, presenečenje za Dušana in Miro Papež, sta pripravili hčeri Nina in Špela z družinama. Film z izjavami sodelujočih prikazuje izjemno organizacijo teka na Grintovec. Špela je v scenarij vključila tudi nastop vseh vnukov. Večer je bil ganljiv dokaz srčnosti družine Papež.

Velika zahvala gre ravnatelju OŠ Stranje Borisu Jemcu, ki je tekačem vsa leta nudil telovadnico in različne prostore šole za prireditve ob SP in EP, za zaključek letnih zborov kluba in Tekaškega pokala Občine Kamnik.

Zahvala društvom in sponzorjem

Izvedba prireditev je bila vrhunska tudi zaradi sodelovanja različnih zvez (AZS, EA, WMRA), županov Občine Kamnik (Anton Smolnikar, Marjan Šarec, Matej Slapar) in društev: markacisti PD Kamnik, PD Kamnik, Velika planina d. o. o, Zavod za turizem, šport in kulturo Kamnik, PGD Kamniška Bistrica, Društvo GRS Kamnik, Civilna zaščita Kamnik, Policijska postaja Kamnik, ZD Kamnik.

Organizacija tako velikih prireditev pa je pomenila tudi velik finančni zalogaj. Organizatorji so se z zahvalami, objavami v medijih in povabili na prireditve skušali zahvaliti za finančno pomoč. Dušan Papež je držal besedo: Avtoličarstvo in avtokleparstvo Papež je bilo vsa leta glavni sponzor. Kot dolgoletni sponzorji so se izkazali: Elektrina d. o. o., Avtomehanika Cotman d. o. o, Lestor d. o. o, Calcit d. o. o, Zavarovalnica Triglav d. d., SGP Graditelj d. d., Okrepčevalnica Sv. Primož, Martin Ambrož s. p., Pangeršič Car d. o. o, Iskra Betonarna d. o. o., Himalaya Herbals, Gostilna Pri planinskem orlu, Sam d. o. o.

Viri in literatura

AZS – gorski teki, *Informator*, 2001–2015.
Matjaž Šerkezi, *Kamniški občan*, 2015.
Metod MOČNIK, *Kamniški občan,* 2001, 2003.
Mira PAPEŽ, *Kamniški občan*, 2015.
Niko SLANA, *Šport mladih,* 2002.
Mira PAPEŽ, dostopno na: https://kgtpapez.si/index.php/sl/.
Spletne strani: https://sl-si.facebook.com/pg/AZS.gorski.teki/posts/.
Osebni arhiv Kluba gorskih tekačev Papež in Mire Papež.

Prijatelji Grintovca na Grossglocknerju

Irena Mušič Habjan[1]
Klavčičeva 3, Kamnik
irena.m.habjan@gmail.com

Franci Vrankar[2]
Gorenjska 13, Mengeš
franci.vrankar@gmail.com

France Malešič[3]
Levstikova ulica 6, Kamnik
france.malesic@siol.net

Gorsko reševanje na Kamniškem

Društvo Gorska reševalna služba Kamnik se predstavi

Društvo Gorska reševalna služba Kamnik v letu 2022 praznuje stoletnico svojega obstoja, zato v nadaljevanju opisujemo nekatera dogajanja in osebnosti, ki so zaznamovali dejavnost gorskega reševanja na Kamniškem. Več zanimivosti in spoznanj z osveževanjem spomina na reševanja skozi čas bo podrobneje opisanih tudi v zborniku, ki ga v počastitev visokega jubileja pripravlja Društvo.
Ključne besede: gore, nesreče, reševanje, zgodovina

The Kamnik Mountain Rescue Service Association is celebrating its 100th anniversary in 2022 as the second »rescue station« of the Slovenian Mountaineering Society, so below we describe some of the events and personalities that marked the mountain rescue activity in the Kamnik region. More interesting facts and insights by refreshing the memory of rescues over time will be described in more detail in the proceedings prepared by the Society in honour of this prestigious jubilee.
Key words: mountains, accidents, rescuing, history

Pomoč v nesrečah nekdaj in ustanovitev organiziranega reševanja na Kamniškem

V davni preteklosti so se prebivalci v gorskem svetu lahko zanašali le na medsebojno pomoč. Ponesrečencem so pomagali sorodniki in bližnji spremljevalci. Pomoč je bila samoumevna in pričakovana srčna zadeva. Običajno so za iskanje pogrešanih poklicali tiste, ki so bili najbolj vešči v gorskem svetu: lovce, pastirje in drvarje. To je obveljalo tudi za vedno pogostejše druge obiskovalce, raziskovalce in prve planinske turiste.[4]

Prvi znani gorski vodnik v Grintovcih je bil lovec Spruk, doma z Gozda, ki je leta 1793 s svojim pomočnikom svojega vódenca Franca Hohenwarta, znanega kranjskega plemiča (1771 rojenega na Kolovcu, 1844 pokopanega na Rovah), najprej preskusil na naravnem mostu Prédaslju, da se je temeljito odvadil vrtoglavice, in ga šele potem varno peljal na Planjavo. Ta način šolanja so v Bistrici uporabljali še sto let in dlje.[5]

V torek, 2. marca 1853, je Na Krajnjem, na vzhodni strani Velike planine, snežni plaz zasul hišo Čehunovih in v njej tri domače. Sprva niso mogli do njih, zato so se zbrali vaščani na Gozdu in jih šli iskat. Nesreča je ohranjena v izročilu, podprta pa tudi z arhivskimi podatki.[6]

Prvo znano reševanje je bilo avgusta 1895, ko se je v grapi pod Rdečim kupom Planjave zaskočil v krajni zevi turist Herman Wunderlich. Drugi dan sta ga slišala pastirja, a ga nista našla, Tretji dan sta ga prišla iskat dva delavca, ki ju je poslal odbornik Kamniške podružnice Slovenskega planinskega društva (SPD), vendar mu brez vrvi nista mogla pomagati. Četrti dan so zjutraj prišli na pomoč Ivan Luznar, korporacijski gozdar in odličen poznavalec Grintovcev, Edvard Pollak in Vinko Levičnik. Odrgnjenega in oslabljenega so potegnili ven in vse se je srečno končalo. Miha Kos je o tem napisal temeljito poročilo.[7]

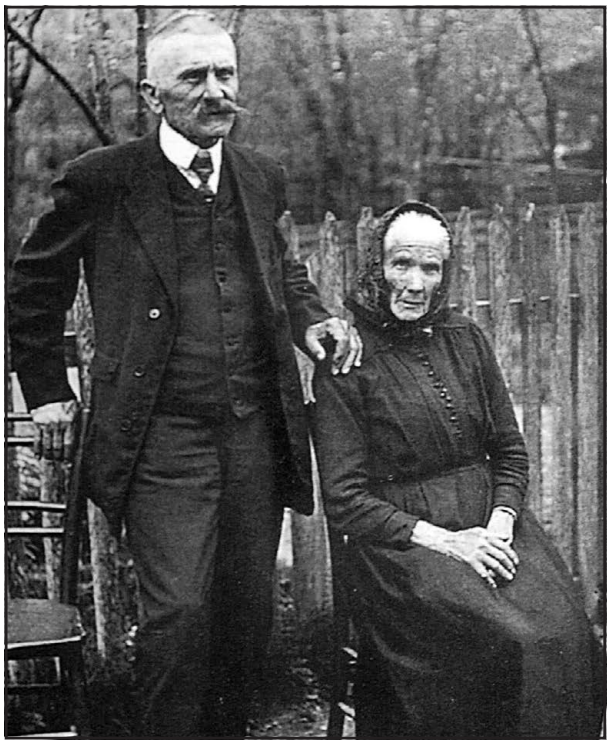

Gozdar in lovec Ivan Luznar iz Selc je vodil prvo znano reševanje leta 1895 izpod Planjave; ob njem žena Neža. (Arhiv: Tomaž Kočar)

Osrednja osebnost, ki je na južni strani Grintovcev priskočila na pomoč izletnikom, je bil dolga leta Valentin Slatnar, po domače Bôsov Tine (1852–1933), nek-

1 Doktorica kemijskih znanosti; razvojna sodelavka, koordinatorica laboratorija in kakovosti, Donit, Tesnit d. o. o.

2 Upokojenec.

3 Doktor medicine, publicist.

4 Ta pregled razvoja je dopolnjen z novo odkritimi starejšimi podatki ter s prikazom najnovejših dogodkov po knjigi: France Malešič, Cene Griljc, Vlasto Kopač, Tone Škarja, Miro Štebe, 2002: *Zgodovina reševanja v gorah nad Kamnikom,* PZS, Ljubljana (v nadaljevanju: Zgodovina 2002), ter vsebine članka: France Malešič, Janez Volkar 2014a: Razvoj gorskega reševanja na Kamniškem. V: *Kamniški zbornik* XXII, 167–191.

5 Zgodovina 2002. 34.

6 Zgodovina 2002. 41.

7 Keber (Miha Kos): Nesreča na Veliki Planjavi v Kamniških planinah. V: *Planinski vestnik* 1895, št. 9, 133. – Zgodovina 2002. 78.

Valentin Slatnar, po domače Bôsov Tine - Bôs, Karel Schmidinger in Andrej Uršič - Tinačev (Arhiv: Vlasto Kopač)

danji divji lovec, ki je potem postal strog lovski čuvaj.[8] Njegova pomoč je večinoma ostala v ljudskem izročilu. S svojimi lovci je posredoval tudi leta 1911 v Kovačnici, 1913 pri iskanju Petriča in 1917 pri reševanju Hegemanna v Gamsovem skretu.

Že pred prvo svetovno vojno je tridnevno iskanje Janka Petriča leta 1913 s treh strani Grintovcev z izredno težavnim reševanjem iz razpoke Ledenika pod Skuto in prenosom skozi Žrelo zgovorno pokazalo, kako nujno potrebno je ob razvoju SPD ustanoviti reševalne postaje tudi pod Kamniško-Savinjskimi Alpami. Žal je vse prehitela prva svetovna vojna.

Ob pravem času pa so na pravo mesto stopili štirje srčni bratje France (rojen leta 1898), Tone, Peter in Lojze Erjavšek, po domače Jerinčkovi.

Avgusta 1937 je France Erjavšek povedal novinarju Janezu Gregorinu, kako so že leta 1921 sami od sebe sredi dela v gozdu začeli nemudoma odhajati na pomoč. Z bratom Tonetom sta najprej reševala dva študenta iznad Kurje doline, nato pa z drugima bratoma še trikrat.[9] Glas o bratih Jerinčkovih, ki so pomagali turistom, je prišel tudi do SPD. Tam so se sprva zanašali, da nesreč ne bo kaj dosti, potem pa so le dali navodilo Ivanu Krivcu, gospodarju planinske koče v Kamniški Bistrici, naj naroči Francetu Erjavšku, naj zbere fante, ki so primerni za reševanje. France je to pravzaprav že storil. Poleg tega je sam že kot otrok vodil turiste, zato je že 21. novembra 1921 lahko opravil preskus za vodniškega aspiranta, 26. novembra pa je prejel uradno vodniško knjižico.

8 Zgodovina 2002. 51.

9 Obisk pri gorskem vodniku in reševalcu. Razgovor s Stahovčanom Francetom Erjavškom. V: *Slovenski dom*, 12. in 13. avgust 1937. – France Malešič, Janez Volkar 2014a: Razvoj gorskega reševanja na Kamniškem. V: *Kamniški zbornik* XXII, 167 (v nadaljevanju: Razvoj 2014).

France v svojih spominih tudi piše, da je bila 22. junija 1922 v Stahovici že ustanovljena gorska reševalna skupina.[10] Ustanovitev kamniškega gorskega reševanja se torej ni začela s kakšnim slovesnim sestankom – bratje Erjavški so preprosto začeli reševati. Vodja reševalne skupine je bil France Erjavšek, načelnik pa Kamničan Maks Koželj, dolgoletni tajnik kamniške podružnice SPD in znani slikar. Načelnik se je dobro zavedal, kaj pomenijo bratje Erjavški za reševanje v Grintovcih in koliko reševanje pomeni njim samim. Skupini so se pridružili Franc Ajdovec, po domače Rezmanov, Peter Uršič, po domače Bôsov Peter, pozneje pa Andrej Šlebir, po domače Andrejko, Tone Gradišek, Janez Koželj in drugi.

Gorsko reševanje – peš in z vozom – do druge svetovne vojne

Kadar je vest o nesreči prišla z gora v Bistrico, so bratje in njihovi tovariši takoj pustili delo in tekli na »rešilno ekspedicijo«. Bili so izredno hitri, vendar jih je bilo vedno premalo, njihova oprema je bila slaba, pri nošnjah pa so zelo trpeli. Koželj je kot tajnik kamniške Meščanske korporacije poskrbel, da so jih lahko pogrešili pri delu v bistriškem gozdu in da so prejeli zasluženo nadomestilo, če je le šlo. Gore je dobro poznal, zato si je vedno takoj zamislil, kaj vse bi bilo potrebno poizvedeti in ukreniti in kje bi kazalo iskati. Erjavški so na njegova vprašanja odgovarjali z dejanji, ki jim ni bilo para. Z gotovostjo je mogoče trditi, da je bila tako uglašena in učinkovita reševalna skupina še dolga leta vsem za vzor. Še posebno to velja za iskanja pogrešanih.

Nesreče pa so se kar vrstile, še posebej težavna so bila dolgotrajna iskanja pogrešanih in reševanja pozimi in v zimskih razmerah. V torek, 22. maja leta 1928, si je Aleksander Klemenc pod Ojstrico zlomil nogo. Ko je France izvedel za nesrečo, je s tremi takoj odšel na »rešilno ekspedicijo« proti Korošici. Ležal je debel sneg. Vdirali so se do pasu. Na Korošici so našli obupanega ponesrečenca in ga okrepčali. Dali so ga na nosila in ga nosili v dolino in naprej vse do Predkonjske. Tam jih je na Hudem polju s konjem in vozom pričakal Anton Preklet.

»Pri nošnji in gaženju se v debelem snegu nismo mogli izmenjavati. V zmehčanem snegu smo morali gaziti trinajst ur nepretrgoma. Skoraj so nam odmrle roke. Takrat sem se zaklel, da v štirih ne bom šel nikdar več reševat.

Posebne reševalne opreme takrat še ni bilo; bila je le zelo enostavna in slaba. Imeli smo le kramžarje – drvarske dereze na šest krempljev. Nosila smo si iz debel naredili sami kar ob reševalni akciji. Zasilna nosila so bila kar iz povezanih ruševih vej, ki so bila na meliščih in snežiščih kot nekakšne sani, vendar smo takšna uporabljali le za mrtve ponesrečence, kadar res ni šlo drugače. Dobili smo samo ena res dobra nosila, eno slabo konopljeno plezalno vrv, nekaj obvez, po ene opornice, cepin in spojke. Pozneje smo si tudi

10 France Erjavšek v rokopisnih spominih (gradivo Staneta Erjavška). – V kartoteki GRS po letu 1950 je pri vseh, tedaj še aktivnih soustanoviteljih zabeleženo leto začetka 1922 (arhiv Slovenskega planinskega muzeja).

sani za reševanje ponesrečencev z Velike planine naredili kar sami. Dobro so se obnesle, ker je bilo kar preveč poškodovanih. Ponesrečence smo po dolini takrat še vozili z lojtrnikom s kravo ali konjem po kolovozu iz Bistrice do gostilne Pri Pajku v Stahovici. Od tam jih je z vozom največkrat odpeljal v Kamnik Karel Prelesnik, gostilničar in stahovški župan.«

Zgodilo se je, da so šli na pomoč na savinjsko, jezersko ali kokrsko stran. Tako so Mihajla Webra, ki se je smrtno ponesrečil v ponedeljek, 13. julija 1931, v severni steni Grintovca našli, ko so plezali po steni navzdol. Prenesli so ga na Jezersko. Alberta Makuca, ki je v ponedeljek, 17. maja 1932, zdrsnil s poledenele Strehe Grintovca, so šli iskat na zahodno stran. [11]

Po letu 1931 je bila gorska reševalna služba bolje organizirana, kar se je posebej izkazalo pri iskanju in reševanju Sandija Wisiaka, 12. maja 1933 zasutega v plazu pod Planjavo. Takrat ga kamniški reševalci sami niso mogli najti, zato so na pomoč prišli člani osrednjega reševalnega odseka SPD pod vodstvom dr. Bogdana Breclja in Staneta Hudnika, poleg njih pa tudi skalaši.

V Kamniku so se od leta 1932 mladi planinci navduševali nad alpinizmom, začeli plezati in se kmalu pridružili tudi reševalcem. Leta 1937 so ustanovili alpinistični odsek ter vedno bolj sodelovali pri reševanjih. Že leta 1934 so pomagali pri iskanju in reševanju ponesrečenih Eme Černič in Jožeta Jezerška in leta 1936 pri iskanju Srečka Vavpetiča. V vsem je bil prvi Pavle Kemperle, ki se je najbolj zavedal, kako pomembno je njihovo znanje pri reševanju iz težavnih sten. Alpinizem in gorsko reševanje sta postajala neločljivo povezana.

Pa vendar so glavnino reševanj opravili bratje Erjavšek in njihovi bližnji sodelavci, ki so bili vedno pri roki. France in Lojze Erjavšek, ki sta leta 1935 po petdnevnem tečaju v Ljubljani postala uradno potrjena gorska vodnika, sta se ob nedeljah in praznikih zadrževala v bližini doma v Kamniški Bistrici – sedaj bi rekli, da sta bila »dežurna« – vedno takoj pripravljena priskočiti na pomoč. Tako se je zgodilo, da sta v nedeljo, 21. aprila 1935, ko se je pod Malimi vratci ponesrečil smučar Mirko Gombač, nemudoma odhitela iz Bistrice prav do njega, kar so lahko opazovali celo turisti izpred bistriške koče. Prihiteli so še drugi, nevarno reševanje pa je potekalo po strmem brezpotju v trdi noči in viharnem vremenu. Uspeli so ga prinesti v dolino, vendar je pozneje v bolnišnici podlegel.

Najhujše je bilo naslednje »leto nesreč«. Kar pet od sedmih mrtvih je bilo najprej pogrešanih, iskanje pa izredno dolgo in težavno. Izgubila sta se tudi študenta Vid Jernej Janša in Mladen - Marcel Mikšić. Štirje bratje Erjavški so ju iskali sami. Vedeli so le to, da sta odšla iz koče na Kokrskem sedlu. V štirih dneh so v slabem vremenu in v neverjetnih krogih – po dva in dva – podrobno pregledali Grintovce od Kočne do Brane in ju nazadnje našli v Malem Hudem grabnu, kjer bi ju sicer zasulo kamenje. Oba so po nevarnem svetu s tovariši spravili v dolino. Tudi najboljši poznavalci niso mogli verjeti, kje vse so ju bratje iskali. Časniki so bili spet polni upravičenih pohval. Nesporazum z nepoučenimi sorodniki se je spremenil v hvaležno občudovanje.[12]

Maks Koželj in štirje bratje Erjavškovi po iskanju Janše in Mikšiča leta 1936, stojijo: Koželj, Tone in Peter, sedita France in Lojze, po domače Jerinčkovi. (Arhiv: Vlasto Kopač)

Huda leta druge svetovne vojne

Med drugo svetovno vojno gorska reševalna služba SPD kot organizacija ni več delovala in tudi kamniška postaja ne več. Okupacijske oblasti so obiskovanje gora nad Kamniško Bistrico skoraj povsem omejile. Po diverzantskih akcijah partizanov so 30. junija 1942 v Kamniku obesili osem domačinov, med njimi tudi gorskega reševalca Antona Balantiča ter še dva, ki sta občasno pomagala pri reševanjih.[13] Reševalci, ki so bili dosegljivi, so nekajkrat še reševali, vendar pod pritiskom in kontrolo policije. Najtežje je bilo reševanje Josipine Jazbinšek iz Kranja, ki je maja 1943 zdrsnila med vrhovoma Grintovca na Velike pode.

Maja 1944 so skrivaj pomagali trem članom ekipe zadetega zavezniškega bombnika in z Male planine odnesli hudo ranjenega pilota v ilegalno bolnišnico Pod Kozjim hrbtom v dolini Bele. Maks Koželj je arhiv reševalne postaje skril na podstrešju, Pavle Kemperle pa alpinistični arhiv v votlini pod steno Rzenika.

11 Zgodovina 2002. 149 in 152.

12 Zgodovina, 2002, 183. – France Malešič 2005: *Spomin in opomin gora.* Kronika smrtnih nesreč v slovenskih gorah. Didakta, Radovljica, 155 (v nadaljevanju: Spomin in opomin gora 2005).

13 Zgodovina 2002. 207.

Pavle Kemperle – preplet alpinizma in gorskega reševanja

Po koncu druge svetovne vojne je v Kamniku Pavle Kemperle pomagal na noge planinskemu društvu, Maks Koželj pa je znova organiziral gorsko reševanje. Nastale so postaje v Kamniku, Stahovici in Kamniški Bistrici. Spet so se zbrali vsi reševalci razen pokojnih Toneta Balantiča in Lojzeta Erjavška. Oživel je tudi alpinizem.

Slovenska GRS je bila takrat razdeljena na centralo na Jesenicah in pet baz s postajami. Ena od baz je bila v Kamniku (vodil jo je Bine Benkovič) in je vključevala poleg postaj v Kamniški Bistrici, Stahovici in Kamniku tudi ljubljansko postajo. Leta 1947 je bila baza preseljena v Ljubljano.

Kamniškim alpinistom se je v letu 1951 spet pridružil Pavle Kemperle in mladi so dobili nov polet. Kemperle je kot načelnik reševalne postaje ves čas spodbujal delovanje alpinistov. Imeli so skupne sestanke, vaje in tečaje, postajali so vedno boljše moštvo. Enako kot druge postaje so dobili nov reševalni sedež (graminger) in reševalna nosila (mariner). Med tem so se vrstila bolj ali manj težavna reševanja, pri katerih so se vedno znova izkazali reševalci, ki pa so bili žal zelo maloštevilni.

Po smrti takratnega najboljšega slovenskega alpinista Marka Dularja leta 1957 je alpinistična dejavnost pri nas zastala. V Kamniku pa so tedaj začeli delovati alpinisti Tone Škarja, Pavle Šimenc, Metod Humar in drugi. Oktobra so kamniški reševalci sodelovali pri izredno težavnem reševanju celjskega alpinista in reševalca Dušana Kukovca v Turski gori. Takrat je bil prvič uporabljen nov izum Aleša Kunaverja za dviganje bremena s posebnimi škripci.[14] Leta 1960 je Miha Habjan kupil psa Darisa in ga vzgojil za iskanje zasutih v plazovih, prvega v postaji.

Po zaslugi Pavleta Kemperla je bilo leta 1961 v Kamniku vzpostavljeno prvo radijsko omrežje s postajami, izdelanimi v Sloveniji. Nameščene so bile na Kamniškem in Kokrskem sedlu, na Veliki planini in pri Kemperlu. Dnevna zveza je bila trikratna in je kar 11-krat prihranila iskanja in reševanja. Žal so se domači aparati potem začeli kvariti in jih ni bilo več mogoče popraviti. Dobremu kamniškemu zgledu so sledile druge postaje.

V letu 1962 je bila v Rzeniku znamenita slepa akcija oziroma reševanje »ponesrečenca« Adolfa Čebulja in njegovega soplezalca Metoda Humarja. Ljubljanski alpinisti niso vedeli, da gre za vajo, zaradi padajočega kamenja pa je bilo reševanje izredno nevarno. Srečno se je končalo, odtlej pa takšnih slepih akcij ni bilo več.[15]

Januarja 1963 je stekla žičnica na Veliko planino, s čimer se je obisk izredno povečal, smučarskih nesreč je bilo vedno več, smučarsko znanje obiskovalcev pa precej pomanjkljivo. Spomladi tistega leta je kamniška postaja GRS organizirala prvi spominski Štuparjev veleslalom s Kamniškega sedla. To je bilo prvo in dolga leta najbolj priljubljeno visokogorsko smučarsko tekmovanje alpinistov in planincev, ki je trajalo več kot petindvajset let.

Gorski reševalec in vodnik Miha Habjan Mihol in njegov prvi plazovni pes Daris leta 1962 na Dolu, potem ko sta priplezala čez Konja. (Foto: Jože Repič)

14 Zgodovina, 2002, 295; Spomin in opomin gora, 2005, 234.
15 Zgodovina 2002. 320.

Leta 1965 so se trije člani postaje – Tone Škarja, Metod Humar in Pavle Šimenc – udeležili druge himalajske odprave na Kangbačen. Humar je takrat skupaj z Ljubom Juvanom in dvema višinskima nosačema dosegel vrh Jalung Ri, 7538 m, ki je drugi najvišji vrh, ki so ga prvi dosegli Slovenci.[16]

Postaja je začela postopek za postavitev zavetišča GRS na Veliki planini, vendar iz tega še ni bilo nič.

Dvignjena strokovna raven postaje

V nedeljo, 26. junija 1966, sta se v severni steni Štajerske Rinke smrtno ponesrečila kamniška alpinista Drago Geršak in Cene Grčar. Izguba je pretresla alpinistični odsek, katerega člani so obetali, da bodo postali sposobni reševalci, a je večina od njih prenehala plezati. Prav tako je bila prizadeta tudi domača postaja.[17]

V soboto, 8. julija 1967, se je v Kočni hudo poškodovala planinka Marija Škrabec. Zvečer so šli v slabem vremenu na pomoč štirje kamniški reševalci in jo skupaj s kranjskim reševalcem v neurju nesli proti dolini. Medtem je podlegla. V časnikih je bil objavljen napačen opis, ki so mu sledili očitki, po Kemperlovem pojasnilu pa opravičila. Ostalo je staro prepričanje, da vsaka slabo napisana novica naredi veliko škode in ne reši nobene od težav; nujen pa je točen in strokoven opis nesreče in reševanja.[18]

Marca 1968 je Kemperle po dolgih letih predal načelništvo postaje Tonetu Škarji in zaključil delo z arhivom PD in GRS Kamnik z zadnjo – sedemnajsto, veliko knjigo *Žrtvam gora*.[19]

Vrste aktivnih reševalcev so pomladili alpinisti. Znatno se je dvignila strokovna raven postaje, temu pa je sledilo bolj alpinistično tehnično opremljanje.

Franc Bauman se je jeseni 1974 udeležil prvega slovenskega helikopterskega tečaja za gorske reševalce, zdravnik France Malešič pa junija 1975 prvega slovenskega zdravniškega helikopterskega tečaja na Jezerskem. Janez Kosec in Tone Trobevšek sta postala prva inštruktorja GRS na postaji. Bauman in Malešič sta se 30. junija 1978 udeležila prvih uradnih izpitov za reševalce letalce v Lescah. Značilnost tega obdobja je bilo naraščanje števila reševalcev, več hišnih telefonov in osebnih avtov, poleg tega pa radijske zveze s kočami. Vedno večja je bila možnost pomoči helikopterja, vendar je zaradi narave nesreč le malokdaj prišlo do nje.

Junija 1971 je bilo posebno nevarno reševanje mrtvega kamniškega alpinističnega pripravnika Mihe Laha iz Zoba v Kalški gori s 320-metrskim spustom po vrveh po krušljivi steni.[20] Nesreča je spet prizadela alpinistični odsek pa tudi postajo.

Postaja je leta 1972 sklenila, da bo pod Grintovcem postavila preprost bivak.[21] V začetku novembra 1973 je vojaški helikopter prinesel bivak Pavleta Kemperla na Velike pode, ki je potem zelo dobro služil svojemu namenu.

Leta 1977 so v francoskih Alpah kamniški alpinisti zaradi nenadnega vremenskega obrata doživeli dve veliki nesreči. V severnem kuloarju Druja je umrl alpinist in gorski reševalec Cene Kramar, njegova soplezalca in še štirje člani iz druge naveze na Mont Blancu, ki jih je prizadelo hudo neurje in višinska bolezen, pa so bili s helikopterjem prepeljani v dolino v bolnišnico. Postaja je bila oslabljena in zelo prizadeta. Na občnem zboru 1978 je načelnik postaje postal Cene Griljc. Tone Škarja se je posvetil pripravam in vodenju odprave po zahodnem grebenu na vrh Everesta 1979. Odprave sta se iz Kamnika udeležila tudi Bojan Pollak in Dušan Podbevšek in bila zelo uspešna. Podbevšek je z Romanom Robasom dosegel vrh Kote, 8296 m, ki je najvišji vrh, ki so ga prvi dosegli Slovenci.[22]

Poglobljene prijateljske vezi in organiziranje v društvo

Konec sedemdesetih let se je izboljšalo sodelovanje s kamniško postajo milice. Miličniki so reševalcem pomagali pri obveščanju in prevozih s svojimi terenskimi vozili, dalj časa je bilo zbirno mesto reševalcev kar na postaji milice.

Cela vrsta članov postaje je delovala tudi na najrazličnejših drugih alpinističnih odpravah – predvsem v Himalajo.[23] Med drugim so bili tudi inštruktorji v šoli za nepalske gorske vodnike, ki jo je Aleš Kunaver ustanovil in postavil v Manangu. To šolo je Bojan Pollak tudi vodil.

V sedemdesetih in osemdesetih letih so reševalci intenzivno preventivno delovali in sodelovali s planinskimi društvi. Gorsko vodništvo tedaj še ni bilo razširjena praksa in kamniški reševalci so v tej vlogi vodili precej zahtevnih izletov v tuje evropske gore ter s tem pridobivali zaupanje.

Jeseni leta 1982 so reševalci ob praznovanju šestdesetletnice pripravili samostojno razstavo o razvoju GRS. Na takratni proslavi so prejeli visoko državno priznanje predsedstva SFRJ – red zaslug za narod s srebrnimi žarki.

V soboto, 25. avgusta 1984, je na Zelenem robu v turistični koči eksplodirala plinska bomba in so bili hudo opečeni trije otroci in štirje odrasli, k sreči pa je kočo razneslo, sicer bi bilo najhujše. Na pomoč so najprej poklicali kamniškega dežurnega zdravnika Vladimirja Breznika, nato pa še gorske reševalce z zdravnikom Francetom Malešičem. Na dveh mestih so poskrbeli za izdatno hlajenje, obvezovanje in blaženje bolečin, kolikor je bilo le mogoče. Kako hude so opekline, se je pokazalo šele pozneje. Šlo je za množično nesre-

16 Zgodovina 2002. 337.

17 Zgodovina 2002. 340.

18 Zgodovina, 2002, 342. – Spomin in opomin gora, 2005. 256.

19 France Malešič, 2013: Arhiv brez primere. V: Horvatič: *Korak za korakom do sto dvajset let.* PD Kamnik, 112. – France Malešič, 2014b: Arhiv Planinskega društva Kamnik – življenjsko delo Pavleta Kemperla brez primere. V: *Kamniški zbornik* XXII. 207.

20 Zgodovina 2002. 361.

21 To je bila izpolnitev starega načrta, ki ga je imel Pavle Kemperle vse od nesreče Janše in Mikšića leta 1936 na Velikih podih.

22 Peter Mikša, 2022: *Slovensko planinstvo skozi čas.* Ljubljana: PZS. 120.

23 Bojan Pollak, Matej Humar, 1998: Oris zgodovine Alpinističnega odseka Planinskega društva Kamnik od 1980 do 1997. V: *Kamniški zbornik* XIV. 182.

čo, v kateri bi morala za vsako skupino ponesrečencev poskrbeti posebna, dovolj velika skupina reševalcev z zdravnikom.[24]

V nedeljo, 27. oktobra 1985, se je Alojz Renko odpravil na Jezersko in v gore ter izginil. Pogrešili so ga šele po dveh dneh. Vreme se je poslabšalo; v megli z dežjem in snegom ga reševalci kljub iskanju na obeh straneh gora niso našli. Njegova fotografija ni bila objavljena, čeprav bi se ga zagotovo kdo spomnil. Še vedno je pogrešan ...

Februarja 1987 je odšla na pot kamniška himalajska odprava na Lotse Šar, 8420 m, ki so jo sestavljali kamniški reševalci. Vodil jo je Cene Griljc, udeležili so se je Janez Benkovič, Cene Berčič, Milan Gladek, Rado Nadvešnik, Janez Plevel - Pubi, Marko Prezelj in kamniški zdravnik Peter Pajntar.

Na pobudo in v organizaciji Slavka Šetine, višjega radijskega tehnika, je decembra leta 1989 prvih 23 reševalcev opravilo tečaj za radioamaterje. Naslednje leto, 3. aprila 1990, so vsi opravili izpite. Kamniška postaja je bila prva v Sloveniji s tako velikim številom radijskih postaj in tako izurjenimi člani.

Med osamosvojitveno vojno 1991 in v vojnem stanju je bil zračni prostor nad Slovenijo zaprt, zato pomoč helikopterja ni bila mogoča. Člani pa so delovali tudi v drugih enotah, med drugim tudi pri intervenciji ob raketiranju oddajnika na Krvavcu.

Julija se je zelo hudo ponesrečila planinka, ki je med sestopom z Žmavcarjev proti Koncu zdrsnila sto metrov globoko. K sreči jo je kmalu nato našel mimoidoči planinec, pomagal ji je tudi lovski nadzornik Janez Uršič - Jak, kmalu za njima pa še kamniški gorski reševalci z zdravnikom. V nedeljo, 1. septembra, je gorskega vodnika Sandija Blažino na vrhu Grintovca obšla srčna slabost. Zaradi zaprtega zračnega prostora je sledil naporen nočni transport z najvišjega vrha v dolino.

Leta 1992 je predsednik Republike Slovenije Milan Kučan postaji GRS Kamnik ob sedemdesetletnici podelil odlikovanje predsedstva RS – častni znak svobode Republike Slovenije.

V samostojni Sloveniji je kamniška postaja nakazala smer nadaljnjega razvoja gorske reševalne službe na Slovenskem. Kljub izredno težaškemu delu se je pokazalo, da postaja, ki ni registrirana kot pravna oseba, ne more biti lastnik česarkoli, niti terenskega vozila ne. Petindvajsetega novembra leta 1994 so zato člani postaje na izrednem občnem zboru sklenili, da se izločijo iz planinske organizacije in se organizirajo kot društvo. Sprejeli so svoj pravilnik – statutu GRS so dodali nekaj nujnih popravkov – in 1. januarja 1995 so postajo vpisali v register kot Društvo Gorska reševalna služba Kamnik. Registracija ni bila beg iz planinske dejavnosti, kot so očitali nekateri. Šlo je le za možnost pravnega nastopanja v družbi, saj je društvo kot samostojna pravna oseba prevzelo odgovornost za delo svojih članov na organizacijskem in finančnem področju ter za opremo in drugo lastnino, s katero je upravljalo v skladu s statutom GRS Slovenije.

24 Zgodovina 2002. 395.

Nesreče, žal tudi kolegov reševalcev

Leta 1995 je vodenje postaje prevzel Janez Podjed. Društvo je tudi potem nadaljevalo začrtano pot in je še vedno sodilo med najdejavnejše in najbolje organizirane v Sloveniji. Proces reorganizacije in osamosvojitve dejavnosti gorskega reševanja se je v letu 2006 zaključil z odcepitvijo od PZS in podpisom pogodbe o ustanovitvi GRZS. Zelo aktivno vlogo v ustanavljanju zveze je igral član društva GRS Kamnik Janez Podjed.

V naslednjem letu je društvo utrpelo hudo izgubo. V reševalni akciji na Brani ponesrečenega alpinista, 17. januarja 1996, je življenje izgubil izkušen alpinist in gorski reševalec Janez Plevel - Pubi. Pri prečenju severnega pobočja Brane se je sprožila manjša kloža. Imel je težak nahrbtnik z opremo. Najverjetneje je pri tem izgubil ravnotežje in zdrsnil po snežišču. Zaviral je s cepinom in se že začel ustavljati, nato pa je drsel naprej 250 metrov do Lijaka in padel čez stometrsko steno na snežišče. Kolegi reševalci in celotno društvo so bili po tej izgubi še dolgo pretreseni.

Leta 1997 se je društvo GRS Kamnik veselilo 75. obletnice svojega obstoja. V jubilejnem letu so reševalci dobili nove prostore v stavbi kamniške veterinarske postaje. Do tedaj jih je gostilo domače kamniško PD, vendar je prostor postal premajhen in neustrezen. Januarja 1997 so v novi hiši ob kamniški obvoznici na Perovem, kjer je tudi veterinarska postaja, dobili najemniški prostor za sestanke in priročno skladišče, v kletnih prostorih pa garažo in večje skladišče za reševalno opremo. Reševalci so dobili na novi lokaciji poleg brezplačnega najema tudi priročno možnost pristajanja helikopterja na sosednji parceli.

Veselo so se lotili dela, potem pa se je spet vse spremenilo, ko je slovensko GRS in vso slovensko javnost pretresla tragična nesreča petih reševalcev med reševalno vajo na Okrešlju.[25]

Vrsta članov društva je torej sodelovala na različnih alpinističnih odpravah, precej članov je bilo v vrhu slovenskega in tudi svetovnega alpinizma in odpravarstva. Med drugim sta člana postaje, Marko Prezelj v letu 1991 in Tomaž Humar leta 1996, prejela zlati cepin – mednarodno priznanje za najpomembnejši alpinistični dosežek leta.

Žal je kamniška postaja konec leta 1997 v Himalaji izgubila odličnega pripravnika Janeza Jegliča, enega najboljših alpinistov in odpravarjev na svetu.

V jubilejnem letu 1997 je imela GRS Kamnik častne člane: Metod Humar, Tone Kuhar, Ivo Motnikar, Pavle Šimenc, Tone Škarja in Ivan Žavbi.

V letu 1998 je bil poseben preskus kamniških gorskih reševalcev reševanje z nihalke na Veliko planino. Nobena druga žičnica v Sloveniji namreč ne popelje potnikov v kabini tako visoko nad tlemi. Devetega avgusta 1998 zjutraj je vlečno jekleno vrv kabine nihalke prevrglo čez nosilno vrv, zato se je nihalka zaustavila na sredini, 700 metrov oddaljena od obeh postaj oziroma 170 metrov nad tlemi. Iz reševalnega kompleta v kabini je prisebni sprevodnik spustil jeklenico in z njo potegnil v kabino statično vrv in jo pritrdil na sidrišče v kabini. Reševalec Marko Prezelj je nato v samo dva-

25 Zgodovina 2002. 426; Spomin in opomin gora 2005. 409–411.

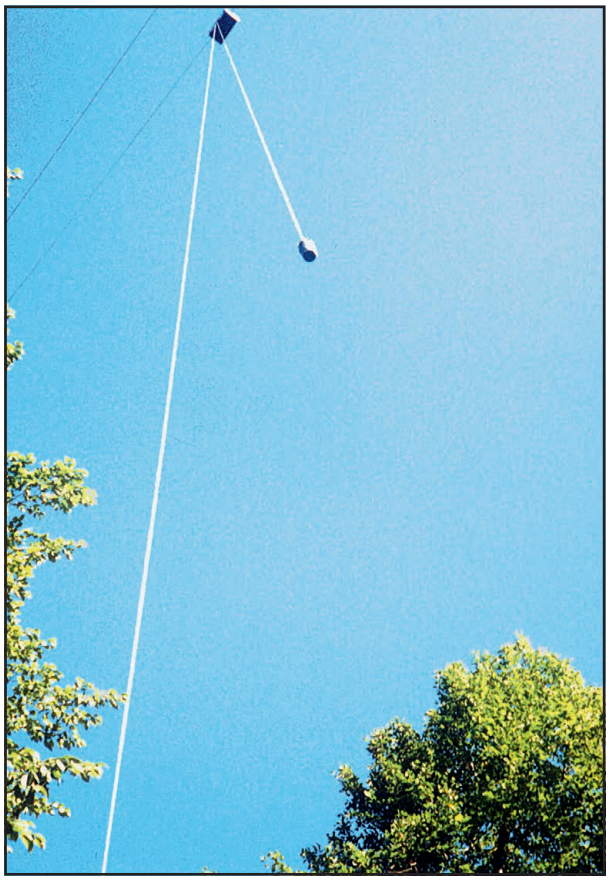

Reševanje iz gondole žičnice na Veliko planino, 1998 (Arhiv: Cene Griljc)

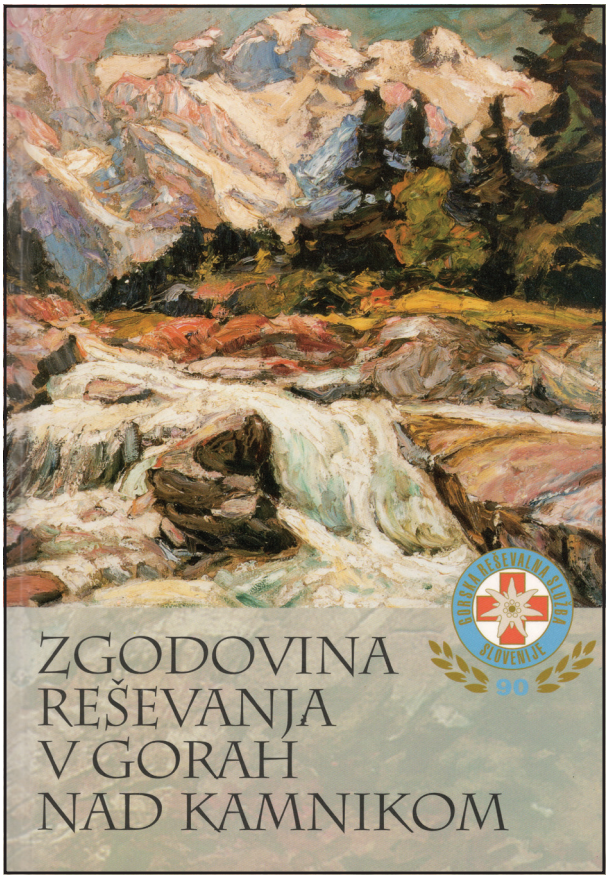

Naslovnica knjige Zgodovina reševanja v gorah nad Kamnikom

indvajsetih minutah *prižimaril* po vrvi v kabino, pomiril potnike in jih pripravil za spuščanje, nato se je začelo reševanje potnikov. Zaradi velikega trenja so se zavorni elementi močno segrevali in jih je bilo potrebno menjati. Nazadnje se je zvečer spustil tudi Marko Prezelj.

Zamisel, da bi za svoje delo potrebovali kočo za skladiščenje opreme ter bivanje reševalcev v času reševanja in med dežuranjem na smučišču Velike planine, se je med reševalci začela pojavljati vedno pogosteje. Tedanji načelnik postaje Janez Podjed je začel s pripravami za gradnjo v letu 1999. Veliko ur prostovoljnega dela, truda in donatorskih finančnih sredstev je bilo potrebno, da je na Zelenem robu po načrtu arhitekta Vlasta Kopača zraslo zavetišče v slogu velikoplaninskih pastirskih koč. Slavnostno odprtje je bilo 20. junija 2002. V jubilejnem letu je izšla knjiga *Zgodovina reševanja v gorah nad Kamnikom* (avtorji France Malešič, Cene Griljc, Vlasto Kopač, Tone Škarja in Miro Štebe).

Novi časi, nove tehnologije

Proti koncu leta 2003 je ekipa štirih reševalcev v tehnično zahtevnem in napornem nočnem reševanju na Grintovcu prvič uporabila navigacijsko napravo z globalnim sistemom pozicioniranja (GPS) in uspešno pripeljala v dolino dva alpinista. Na izredni seji komisije za GRS konec marca 2004 so bila obravnavana reševanja preteklega leta, na pobudo društva GRS Kamnik pa še posebej tako imenovane »mobi« akcije. Predstavljenih je bilo devet kamniških in eno tolminsko posredovanje, katerih skupna značilnost je bil klic na pomoč po mobilnem telefonu praviloma nepoškodovanega planinca – s pripombami, kot so na primer:

»... da ne bi šel tako daleč v steno, če ne bi imel s sabo mobilnega telefona ...« »Ko smo prišli v eni uri po klicu do njega, nas je pohvalil, da smo bili še prej, kot si je mislil ...« »Zdaj vem, kje bom šel drugič ...«

Poleg reševalnega dela in usposabljanj je v naslednjih dveh desetletjih društvo sodelovalo na vsakoletnih tradicionalnih Dnevih kamniških planin, na vseh tekih na vrh Grintovca, pohodih na Limbarsko goro ter Smučki in cepinu.

V Kamniški Bistrici je bil 1. maja 2005 postavljen spomenik Valentinu Slatnarju - Bôsovemu Tinetu, delo kiparja Mihe Kača.

Na občnem zboru društva GRS Kamnik 2007 se je od trinajstletnega uspešnega načelništva poslovil Janez Podjed. Zamenjal ga je Rado Nadvešnik.

Po vetrolomu v vasi Gozd so leta 2008 vaščanom pomagali tudi kamniški gorski reševalci.

Po letih uporabe in kljubovanju narave je prišel čas za zamenjavo bivaka na Velikih podih na osnovi ogledov članstva, ki je leta 2007 ocenilo, da ga je nesmiselno popravljati. Organizacijo in izvedbo je vodil Janez Volkar. Načrte za nov bivak je narisal arhitekt Miha Kajzelj in zanj prejel tri nagrade: zlati svinčnik za posebne arhitekturne dosežke, trend za vizualno ustvarjalnost in Plečnikovo medaljo, ki je priznanje za največje dosežke pri oblikovanju slovenskega okolja. Občina Kamnik je Društvo GRS Kamnik kot investitor-

Spominska plošča na bivaku (Foto: Irena Mušič Habjan)

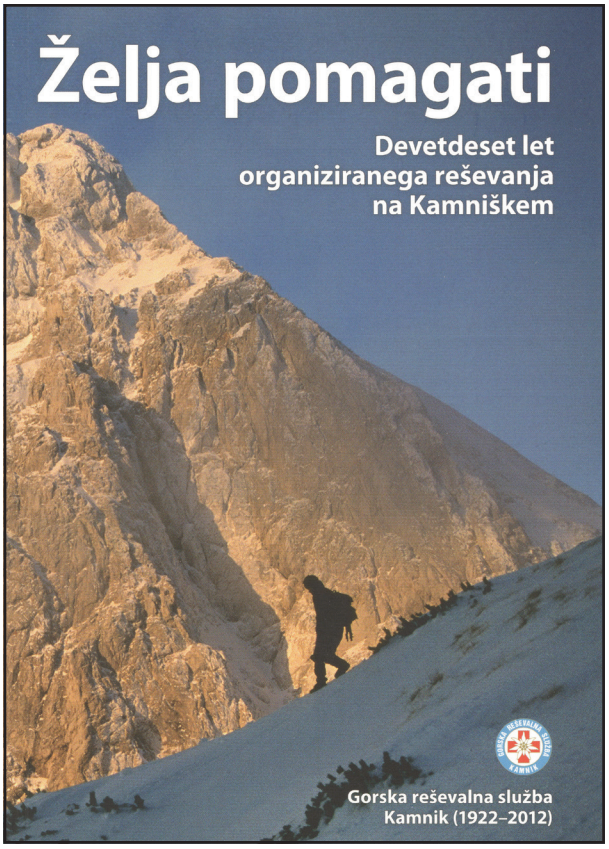

Naslovnica knjige Želja pomagati

ja in posadko helikopterja ob občinskem prazniku leta 2010 odlikovala s posebnim priznanjem za *»pogumno akcijo odstranitve starega in namestitve novega bivaka na Velikih podih«*. Slavnostno odprtje je bilo 26. junija 2010. Stari bivak je stal na jasi v bližini prijaznega gostišča Pri Jurju v Kamniški Bistrici vse do usodnega požara koče na Korošici leta 2017, kamor smo ga začasno prestavili kot pomoč PD Celje Matica in izhod v sili planincem, ki obiskujejo to območje.

Pojavila so se tudi razmišljanja za ureditev boljših lastnih prostorov in iskanja boljših organizacijskih rešitev tako na društvu kot na zvezi.

Načelnik društva GRS Kamnik je zaradi različnih pogledov in razočaranja, da ne more prodreti s svojimi idejami in kaj dosti spremeniti v danem času, nepreklicno odstopil leto pred iztekom svojega mandata.

Čas sprememb in »boj« za lastne prostore

Novi predsednik društva je postal Franc Miš. Na občnem zboru društva leta 2010 je članstvo izvolilo častne člane društva, ki so postali: Cene Griljc, Metod Humar, Jernej Koritnik, Janez Podjed, Pavle Šimenc in Tone Škarja.[26]

Leta 2012 je praznovanje 90-letnice potekalo s svečanim občnim zborom, 15. septembra 2012 je v Kamniški Bistrici potekal »dan GRS« s prikazom reševanja z dreves in sodelovanjem drugih reševalnih enot. Svečano prireditev v Domu kulture pa je 24. novembra pospremila tudi jubilejna knjiga *Želja pomagati,* za katero je zbrala gradivo in jo uredila Irena Mušič Habjan.

Porodila se je zamisel, da bi v novo nastajajoči trgovski coni na Bakovniku uredili prostore za društvo, prostore za vodstvo GRZS in učni center za vse reševalce iz Slovenije. Ideja se ni uresničila.

Znanje in moč mladih reševalcev sta se pokazala v zelo zahtevni nočni reševalni intervenciji v južni steni Skute 15. oktobra 2012 v plezalni smeri V. težavnostne stopnje. Pri padcu se je hudo poškodovala mlada alpinistka iz AO Kamnik. Zaradi jesenske megle v dolini helikopter ni bil dosegljiv. Na roko nam je šla relativno topla in jasna jesenska noč s svetlo luno. Reševalno moštvo je pod steno dostopilo čez Kokrsko sedlo, nato pa je ena ekipa fiksirala vrvi, ki so nato olajšale vzpenjanje reševalcev z vso potrebno opremo, vključno z reševalnimi nosili. V ekipi je bil tudi zdravnik, ki je v steni izvedel strokovno pomoč ponesrečenki. Ko je bilo do jutra v steni že vse pripravljeno za spust ponesrečenke, je helikopter vseeno vzletel in ponesrečenko in moštvo prepeljal v dolino. Pri analizi so bili udeleženi reševalci enotnega mnenja, da je šlo za eno izmed najtežjih stenskih reševanj v zgodovini kamniške GRS – s srečnim koncem za vse.

Leto 2013 pa pomeni začetek aktivnega pristopa k reševanju problema društvenih prostorov. Občina Kamnik je po prodaji svojega deleža stavbe, v kateri je bila postaja, ustanovila sklad, nova pogodba pa je določila, da se mora društvo izseliti najpozneje do konca leta 2018. Prostorska problematika je začela dominirati, medtem ko sta bila reševalna tehnika in znanje na visoki ravni.

Na rednem občnem zboru leta 2013 smo naziv častni član Društva GRS Kamnik podelili Francu Berlecu, Janezu Koscu, Francetu Malešiču in Bojanu Pollaku, leta 2020 pa še Alojzu Jermanu.

Mednarodne alpinistične odprave v Kitajsko Himalajo sta se leta 2014 udeležila vrhunski alpinist in gorski reševalec Peter Mežnar in pripravnik Aleš Holc. Domov se nista vrnila. Za vedno sta izginila v ledenih stenah gora. Ni bilo očividcev, ni bilo najdenih sledi za

26 Metod Humar, Pavle Šimenc in Tone Škarja so bili prvič imenovani za častne člane v jubilejnem letu 1997, zdaj pa je bilo to še posebej potrjeno.

Prevoz ponesrečene plezalke v celonočni reševalni intervenciji iz plezalne smeri Zajeda v južni steni Skute, 25. oktober 2012 (Foto: Irena Mušič Habjan)

Redno helikoptersko usposabljanje (Foto: Vladimir Habjan)

njima in tako so domači in vsi drugi ostali brez odgovorov na številna vprašanja. Brez očeta je tako ostalo šest mladoletnih otrok. AO Kamnik in z njim tudi GRS Kamnik, katerih člana sta bila, smo sami zastavili akcijo – zbiranje pomoči v pomoč obema družinama.

Leta 2016 nam je Občina Kamnik ob občinskem prazniku dodelila zlato občinsko priznanje za vrhunsko usposobljenost, organiziranost, širjenje zavesti o varnosti v gorah in predvsem nesebično pomoč pri reševanju.

Kljub temu pa odnosi z občino niso napredovali. Pripravljenih je bilo kar nekaj predlogov lokacij in celo projektov, pa noben od teh ni zaživel. Napetosti so se pričele pojavljati tudi pri različnih pogledih in medsebojnih odnosih članstva.

Leto 2017 je bilo za kamniške reševalce turbulentno. Za večino članstva je popolnoma nepričakovano odstopil skoraj ves upravni odbor in s tem izkazal nezaupnico predsedniku, ki je na izrednem občnem zboru odstopil. Odstop je bil večinsko sprejet in izvolili smo novega predsednika in nove člane UO. Novi predsednik Srečo Podbevšek je tako moral ugrizniti v trdo jabolko urejanja odnosov v društvu. Pri samem reševalnem delu teh pretresov in sprememb zares ni bilo čutiti. Tudi izobraževanja so se vsa izvedla v pričakovanju in obsegu kot vedno. Inštruktorji so se spet izkazali. Novi predsednik in novi UO pa sta takoj morala ugrizniti v še eno zelo kislo jabolko – pridobivanje novih prostorov društva.

Za lokacijo ob samostanu v Mekinjah je bil celo izdelan idejni projekt, pa je morala navsezadnje občina odstopiti od gradnje zaradi domnevnih zahtev zavoda za spomeniško varstvo.

Zato je društvo samo prevzelo pobudo in najprej analiziralo vse primerne potencialne lokacije z možnostjo helikopterskega pristajanja. Odločilo se je za lokacijo ob severnem robu nekdanje smodnišnice. Občina pa na licitaciji ni imela dovolj denarja, zato se je društvo leta 2018 samoiniciativno dogovorilo z novim lastnikom zemljišča, ki je ponudil sprejemljive pogoje, tako da je lahko s svojimi sredstvi odkupilo zemljišče in opuščene skladiščne prostore. Lokacija je primerna in je omogočila dolgoročno rešiti prostorske probleme, vključno s pristajanjem helikopterja, ki je že vsakdanja praksa in je tudi v interesu občine. Uprava Republike Slovenije za zaščito in reševanje (URSZR) je posodila štiri bivalne kontejnerje, od katerih sta dva združena, namenjena za sestanke, druga dva pa sta pripravljena za skladišče opreme.

Konec leta 2018 je bila kompletna selitev in društvo je bilo na svojem, čeprav v zares zasilnih objektih. Naslednje leto so potekale velike aktivnosti pri urejanju vseh razmer za bivanje in pridobivanje finančnih sredstev. V aprilu smo organizirali dobrodelno glasbeno prireditev, nastopajoči so se, v naše dobro, odrekli honorarju. Odziv med ljudmi nas je prijetno presenetil, dvorana je bila polna. V novembru so svojo pomoč ponudili tudi kamniški likovniki in skupaj smo organizirali prodajno razstavo doniranih likovnih del. Z veliko angažiranostjo gradbenega odbora, z veliko lastnimi prostovoljnimi urami in doniranimi sredstvi smo v zadnjih dveh letih prišli do prvega »videza« prostorov. Z denarnim vložkom URSZR smo v letu 2021 zaključili z obnovo do stopnje, da smo se v začetku leta 2022 preselili v nove prostore. Okolico zgradbe bomo uredili nekaj pozneje.

Z upanjem in željami se bomo potrudili, da bodo novi prostori postali stična točka ne samo gorskih reševalk in reševalcev, temveč vseh, ki radi hodijo v gore.

Zadnji dve leti smo se kamniški gorski reševalci ukvarjali s skrbmi za nove prostore, vse delo pa je otežev ala tudi epidemija kovida-19. Vendar pa reševalno delo zaradi vsega ne trpi. Še več: v teh dveh letih opažamo povečanje števila intervencij, saj so v gore začeli zahajati tudi ljudje, ki se prej s tem niso ukvarjali. Skoraj polovica intervencij našega društva poteka na območju Velike planine, opažamo tudi, da tujci na spletu najdejo informacije o poteh v Grintovcih, ki pa so večinoma napačne. Nepoučeni in željni hitrih dosežkov večinoma posegajo po ciljih, višjih od svoje pripravljenosti in usposobljenosti, zato se nesreče še dogajajo, število pa raste iz leta v leto.

Nočni prevoz poškodovane planinke skozi Repov kot, kjer so nam pomagali kolegi reševalci iz DGRS Ljubljana, 24. oktober 2018. (Foto: Vladimir Habjan)

Literatura

Janez GREGORIN, 1937: Obisk pri gorskem vodniku in reševalcu. Razgovor s Stahovčanom Francetom Erjavškom. V: *Slovenski dom*, 12. in 13. avgust 1937.

Vladimir HABJAN, 2012: *Reševanje v gorah. Sto let organiziranega gorskega reševanja v Sloveniji*. Kranj: Gorska reševalna zveza Slovenije.

Darja HORVATIČ, 2013: *Korak za korakom do sto dvajset let*. Jubilejni zbornik. Kamnik: Planinsko društvo Kamnik.

Keber (Miha KOS), 1895: Nesreča na Veliki Planjavi v Kamniških planinah. V: *Planinski vestnik*, št. 9. 133.

France MALEŠIČ, Cene GRILJC, Vlasto KOPAČ, Tone ŠKARJA, Miro ŠTEBE, 2002: *Zgodovina reševanja v gorah nad Kamnikom*. Ljubljana: Planinska zveza Slovenije.

France MALEŠIČ, 2005: *Spomin in opomin gora. Kronika smrtnih nesreč v slovenskih gorah*. Radovljica: Didakta.

France MALEŠIČ, Janez VOLKAR, 2014: Razvoj gorskega reševanja na Kamniškem. V: *Kamniški zbornik* XXII. 167–190.

France MALEŠIČ, 2014: Arhiv Planinskega društva Kamnik – življenjsko delo Pavleta Kemperla brez primere. V: *Kamniški zbornik* XXII. 207–211.

Peter MIKŠA, 2022: *Slovensko planinstvo skozi čas*. Ljubljana: Planinska zveza Slovenije.

Irena MUŠIČ HABJAN, 2012: *Želja pomagati*. Devetdeset let organiziranega reševanja na Kamniškem. Kamnik: Društvo Gorska reševalna služba Kamnik.

Nadškofijski arhiv Ljubljana. *Mrliška knjiga Gozd nad Kamnikom*.

Bojan POLLAK, Matej HUMAR, 1998: Oris zgodovine Alpinističnega odseka Planinskega društva Kamnik od 1980 do 1997. V: *Kamniški zbornik* XIV. 182.

Kamniški gorski reševalci: sedijo z leve: Primož Hostnik, Matjaž Ravnikar, Bojan Pollak, Matej Ogorevc, Irena Mušič Habjan, Cene Griljc, Robert Poličnik, Aleš Koželj, Boštjan Borštnar, Tadej Trobevšek;
stojijo z leve: Vladimir Habjan, Franc Miš, Rožle Repanšek, Miro Šušteršič, Franci Vrankar, Matej Bizjak, France Malešič, Janez Šušteršič, Janez Podjed, Jernej Koritnik, Srečo Podbevšek, Primož Lavrič, Aleš Janžekovič, Dejan Kuserbanj, Jure Prezelj, Jernej Lanišek, Marjana Prezelj Hostnik, Janez Kosec, Frane Kemperle, Boštjan Griljc, Boris Bodlaj, Urban Iglič, Franci Brcar, Janez Kosirnik, Aleš Hočevar;
manjkajo: Janez Ažman, Cene Berčič, Franc Berlec, Gregor Hvalc, Lojze Jerman, Matej Kladnik, Damjan Kočar, Matic Kozina, Marjan Kregar, Simon Kurinčič, Monika Novak, Urban Novak, Marko Petek, Marko Prezelj, Andrej Rezar, Matjaž Šerkezi, Miro Štebe, Tomaž Tišler, Primož Trunk, Blaž Vrabec. (Foto: Vladimir Habjan)

Tatjana Drovenik Čalič[1]
Šutna 5, Kamnik
tanja.drovenikcalic@gmail.com

Žlahten spomin

110 let delovanja KUD Motnik

V prispevku spremljamo razvoj Kulturnega društva Motnik od njegovega nastanka leta 1910 do danes. **Katoliško slovensko izobraževalno društvo Motnik** je bilo ustanovljeno v zadnjih letih Avstro-Ogrske kot odgovor na ponemčevanje slovenskih krajev. Ustanovili so knjižnico, dramsko skupino in pevski zbor. Začetni zagon sta zavrli prva svetovna vojna in smrt prvega predsednika in režiserja župnika Janeza Plahutnika. Z nastankom jugoslovanske države so se preimenovali v **Katoliško slovensko prosvetno društvo** in s podvojenimi močmi nadaljevali začeto delo. S prostovoljnim delom in izkupičkom od odigranih predstav so leta 1926 zgradili društveni dom in na oder postavili številne gledališke predstave. Uspešno sta delovala tudi knjižnica in pevski zbor. Druga svetovna vojna je boleče prekinila kulturni razcvet. Po vojni so v skrajno skromnih razmerah naštudirali presenetljivo veliko gledaliških predstav in drugih kulturnih dogodkov. Z novim imenom **Prosvetno društvo Motnik** so si prizadevali za izboljšanje prostorskih pogojev in se leta 1962 preselili v novi Zadružni dom z večjo dvorano. V šestdesetih in sedemdesetih letih so nadaljevali predvsem delo z gledališkimi predstavami in za izboljšanje prostorskih razmer. Društvo je preseglo samo sebe z organiziranjem dogodkov ob 550-letnici trga Motnik. V osemdesetih letih so se preimenovali v **Kulturno društvo Motnik**. V novem tisočletju so s sodelovanjem ZRC SAZU in Knjižnico Franceta Balantiča Kamnik poplačali kulturni dolg zapisovalcu ljudskega blaga Gašperju Križniku z organizacijo znanstvenega simpozija (2004) in izdajo monografije (2008) o tem zaslužnem rojaku. To so od leta 2012 naprej nadgradili še s tradicionalnim Križnikovim pravljičnim festivalom Jenkret je biv, na katerem sodelujejo tudi priznani slovenski umetniki in raziskovalci ljudskega blaga. Več kot 20 let izdajajo časopis *Motniške novice*. S prireditvijo Motniški pranger ohranjajo spomin na motniški srednjeveški utrip.

Prispevek je nastal s pomočjo ohranjenega arhivskega gradiva društva, fotografij in spominov nekaterih članov društva, Kronike šole Motnik in Župnijske kronike Motnik. Kronika prosvetnega društva Motnik je bila za obdobje od 1910 do 1970 sestavljena po spominih najstarejših članov leta 1970.
Ključne besede: Kulturno društvo Motnik, ljubiteljska kultura, prostovoljno delo, prosvetni/društveni dom, igre, Gašper Križnik

Igra Naša kri, 1970

The article presents the development of the Motnik Cultural Society from its founding in 1910 to the present day. **The Slovene Catholic Educational Society Motnik** was founded in the final years of Austria-Hungary in response to the Germanisation of the Slovene lands. A library, drama group and a choir were established there. The initial momentum was hampered by the First World War and the death of the first president and director, Pastor Janez Plahutnik. With the emergence of the Kingdom of Yugoslavia, the Society was renamed the **Catholic Slovene Educational** Society, which continued its work with redoubled efforts. With the help of volunteers and proceeds from performances, they built their own hall in 1926 where they staged numerous theatre performances, and the library and choir also operated successfully. WWII interrupted the cultural boom with tragic force. After the war, in extremely modest circumstances, they managed to organise a surprisingly large number of theatre performances and other cultural events. Under the new name the **Motnik Educational Society**, they strived to improve the spatial conditions, and in 1962 moved to a new housing cooperative with a larger hall. In the 1960s and 1970s, they continued mainly with theatrical performances and focused on further improving their spatial conditions. The Society surpassed its capabilities when it organised the 550th anniversary of Motnik Square. In the 1980s, they changed their name to the **Motnik Cultural Society**. In the new millennium, with the cooperation of ZRC SAZU and the France Balantič Library, Kamnik repaid the cultural debt to collector of Slovenian folk tales and songs, Gašper Križnik, by organising a scientific symposium (2004) and publishing a monograph (2008) on this most deserving compatriot. This has been upgraded since 2012 with the traditional Križnik's Fairy-tale Festival Jenkret je biv (Once Lived He), in which participate renowned Slovenian artists and researchers of national treasures. They have been publishing the *Motniške novice* newspaper for over 20 years. With the Motniški pranger event, they preserve the memory of the medieval Motnik.

The article is based on the preserved archives of the Motnik Society, photographs and memories of some of its members, the Chronicle of the Motnik School and the Parish Chronicle of Motnik. The Chronicle of the Motnik Educational Society for the period 1910–1970 was compiled from the recollections of its oldest members in 1970.
Key words: Motnik Cultural Society, amateur culture, volunteer work, society hall, games, Gašper Križnik

1 Profesorica razrednega pouka v pokoju.

Prva igra v Motniku Pogumne Blejke, 1911

Motnik je kraj z dušo, z močno izraženo identiteto. Motničani so zelo ponosni na svojo bogato zgodovino, v kateri imajo že dobro stoletje posebno mesto tudi ljubiteljske društvene dejavnosti. Pomemben nosilec današnjega duhovnega utripa je Kulturno društvo Motnik, ki je praznovalo že 110-letnico delovanja. Z veliko predanostjo neguje zgodovinski spomin in nadaljuje kulturno tradicijo kraja. Že desetletja organizira in uprizarja odmevne prireditve, ki presenečajo po raznolikosti, obsegu in visoki izvedbeni ravni. Povezovanje s profesionalnimi ustanovami, kot sta Knjižnica Franceta Balantiča v Kamniku in Slovenska akademija znanosti in umetnosti, ter s priznanimi slovenskimi umetniki zagotavljajo kakovostno rast, ki zelo presega nivo delovanja kulturnih društev enako velikih slovenskih krajev. Vsakoletni Križnikov pravljični festival postavlja Motnik preko občinskih okvirov na slovenski in mednarodni kulturni zemljevid.

Republika Slovenija je že četrta državna tvorba, v kateri društvo neprekinjeno deluje. Od začetka 20. stoletja so se družbenopolitične razmere in druge možnosti za razvoj ljubiteljske kulture spreminjale, niso pa se spremenili udeleženci. Najprej so tu posamezniki ali manjše skupine ljubiteljev kulture, ljudje z vizijo in potrebnim entuziazmom; na drugi strani pa so ljudje, ki uživajo v njihovih predstavah in prireditvah, ki jim lajšajo in lepšajo vsakdanje življenje.

Ustanovitev prvega kulturnega društva v Motniku leta 1910 in delovanje do začetka vélike vojne

Na Kranjskem so bila prva kulturna društva ustanovljena konec 19. stoletja z namenom spodbujanja slovenske narodne in politične zavesti v boju proti ponemčevanju. Slovensko katoliško politično društvo iz Ljubljane je leta 1882 v kamniškem okraju organiziralo dva velika shoda, katerih posledica je bila ustanovitev izobraževalnih društev v prvem desetletju dvajsetega stoletja.

Motnik kot obmejni trg na stičišču Kranjske in Štajerske z dobro razvito obrtjo in trgovino je še posebej zbujal ponemčevalne apetite.[2] Ljubljanska škofija se je tega dobro zavedala, zato je v obmejne kraje za župnike nameščala še posebno zavedne Slovence. Tak je bil tudi motniški župnik Janez Plahutnik (1878–1914), zaljubljen v slovensko besedo, še posebno v društveno delo v obliki čitalnic in igranja iger. Že ob nastopu službovanja v Motniku leta 1910[3] je naletel na veliko somišljenikov. Ustanovni shod Izobraževalnega društva je bil sicer sklican že 25. septembra 1909, na njem se je zbralo 60 članov. Njegovi »udje«, sami

2 Leta 1911 je bilo v Motniku 6 žag, 4 mlini, 6 gostiln, 2 usnjarni, kovačnica, ključavničarstvo, 1 mesarija, 2 trgovca in več manjših obrti. Premogovnik, ki je bil odprt leta 1855, je v letih med 1901 in 1903 zaposloval 100 delavcev. Leta 1910 je župnija štela 524 prebivalcev. Vir: Pavle Urankar, *Zgodovina trga Motnika in okraja*. 81 in 91.

3 Vir: Pavle Urankar, *Zgodovina trga Motnika in okraja*. 75.

Igra Prevarani ženin, 1930

fantje in možje, so se že pred tem sestajali in imeli več predavanj. Kmalu zatem, 16. oktobra 1909, je bila ustanovljena tudi knjižnica, ki je svoje delovanje začela s predavanjem O vplivu tiska in kako naj berem.[4]

Marca 1910 je bilo ustanovljeno **Katoliško slovensko izobraževalno društvo Motnik**. Prvi predsednik je postal župnik Janez Plahutnik. V društveni odbor so bili izvoljeni še župan Franc Kogej, Franc Tominšek, Karol Novak in Karol Sajevic. Člani so nosili posebno društveno značko v slovenskih barvah, na kateri sta bili upodobljeni roki, ki si segata v pozdrav, in zlat križec. Plahutnik se je zavedal, kakšen vpliv ima branje na izobraževanje, zato je za **društveno knjižnico** prispeval precej lastnih knjig, večina knjižnega fonda pa je prihajala iz zapuščine zbiralca narodnega blaga Gašperja Križnika. Prvi društveni prostori so bili v nekdanji mežnariji, kjer so se člani zbirali na nekakšnih »bralnih sestankih«. V poznojesenskem in zimskem času so bili po zasebnih hišah kraja in okolice organizirani čitalniški večeri, na katerih je večkrat sodeloval novoustanovljeni cerkveni pevski zbor.

Župnik Plahutnik je bil tudi režiser. Prvo gledališko predstavo z naslovom *Krčma pri zvitem rogu* so uprizorili že 19. februarja 1911. V začetku so igrali samo »moške« ali »ženske« igre, torej predstave z izključno žensko ali moško zasedbo. Jeseni leta 1911 so si Motničani ogledali kratko »žensko« enodejanko *Pogumne Blejke*. Znani so tudi naslovi »moških« iger: *Čevljar, Kmet in fotograf* ter *Brivec in krčmar.* Vsako leto so naštudirali eno ali dve igri, deklamacije in pevske nastope. Predstave so potekale pozno poleti ali zgodaj jeseni, saj so večinoma nastopali pod kozolci ali na večjih podih, včasih tudi v šolski učilnici.

Pred začetkom vélike vojne so zelo obogatili knjižnico, uredili oder, se oskrbeli z garnituro kulis, tudi v društveni blagajni se je našlo nekaj denarja. Navdušenje nad društvom je bilo izredno. Zgodaj jeseni 1914 pa je po hudi bolezni umrl župnik Plahutnik, star komaj 36 let. Bil je gonilna sila, režiser in zagnan predsednik mladega društva. Tragična izguba in začetek vojne sta društveno življenje popolnoma zavrla.

Postavitev društvenega doma in razcvet društvenega življenja med obema vojnama (1918–1941)

Po končani vojni, ki jo je Motnik dočakal povsem izčrpan od pomanjkanja, trdega dela in »španske bolezni«, sta nekdanji odbornik Karol Novak in župnik Franc Pavlič pokušala obuditi društveno dejavnost. Hranilnica in posojilnica Motnik je zagotovila finančno pomoč za ponovni zagon. Zavedali so se, da društvo potrebuje lastne prostore. Izbrali so nekdanjo ledenico Staretove pivovarne (za sedanjo občinsko hišo) in jo predelali v dvorano. Hranilnica je za društvo odkupila 24 m^2 zemljišča, da so lahko postavili tudi skromno garderobo. S prostovoljnim delom in finančno podporo Hranilnice je bilo leta 1925 zgrajeno leseno poslopje, imenovano dvorana (11 m x 6,50 m). Notranjo opremo so si zagotovili s prostovoljnim delom in izkupički od predstav, odigranih kar na župnijskem mostovžu, na podih in pod motniškimi kozolci. Novi prosvetni dom

4 Župnijska in šolska kronika 1909, 1910.

Igra Krivoprisežnik, 1925

je bil povsem nared leta 1926. Slovesno odprtje so proslavili s priljubljenim Finžgarjevim delom *Veriga* in nastopom pevskega zbora.

V skladu z novo zakonodajo se je leta 1923 društvo včlanilo v krovno organizacijo Prosvetno zvezo, katoliško združenje kulturno-prosvetnih društev s sedežem v Ljubljani. Nove oblasti so želele bolj poudarili temeljno dramsko, glasbeno in drugo kulturno dejavnost. Posledično so malo spremenili ime: **Katoliško slovensko prosvetno društvo v Motniku**. Knjižnico so obogatili z novimi knjigami in tako povečali zanimanje za branje. Leta 1925 je bil ustanovljen tudi mešani pevski zbor, ki ga je zelo uspešno vodila učiteljica Marija Šuštar, domačinka iz bližnje okolice, kasneje znana kot koreografinja Akademske folklorne skupine France Marolt. Zbor je sodeloval pri igrah, uprizoril pa je tudi dve spevoigri. Po njeni premestitvi leta 1926 je pevski zbor prevzel novi pevovodja Franc Drolc. Zbor je imel nekaj samostojnih koncertov, posebej so bili ponosni na nastop na velikem koncertu združenih pevskih zborov leta 1931 v Ljubljani.

Na gledaliških deskah se je kalila tudi šolska mladina. Učiteljica Vida Hribovšek je leta 1923 režirala igro *Deklica s tamburico*, Marija Šuštar pa je s svojimi učenci priredila predstavo *Čar gozda* in spevoigro *Mala pevka.* Zaslužek otroških predstav je bil namenjen za nakup učbenikov za revne šolarje ali šolske izlete. Učiteljice in učitelji, ki so bili poslani v Motnik, so se zavzeto vključevali v društvo kot igralci, režiserji in odborniki.[5]

Igre so se vrstile druga za drugo. Naj naštejem nekaj najuspešnejših: *Divji lovec, Mlinar in njegova hči, Razvalina življenja, Jakob Ruda*, spevoigra *Mlada Breda* in druge iz takratnega železnega repertoarja ljubiteljskih ljudskih odrov. Ob 20-letnici društva je bila odigrana jubilejna predstava *Prevarani ženin*.

Društvo je skušalo ujeti tudi korak s časom, tako so že leta 1928 kupili doma izdelan radijski sprejemnik na baterije, za tedanje čase čudo tehnike. Ob večerih in nedeljah popoldne je privabljal številno poslušalstvo, ki pa je kljub veliki potrpežljivosti obupalo zaradi slabega sprejema, zato so radio prodali naprej.

Motnik je imel zmeraj srečno roko z izbiro režiserjev. Po prvi svetovni vojni je režijsko taktirko prevzel prenovitelj prosvetnega društva, študent prava, Tone Hribovšek. V njegovi režiji je na motniškem odru zaživelo 15 gledaliških del. Njegova prezgodnja smrt leta 1935 je zadala društvu hud udarec.

Kljub težki izgubi je bilo društveno življenje še naprej zelo razgibano. Leta 1930 je predsednik društva postal, komaj 23-letni Franc Drolc. Bogato delovanje kulturno-prosvetnega društva Motnik med obema vojnama je predstavljalo pomembno vlogo pri utrjevanju slovenske samobitnosti v razmerah jugoslovanskega unitarizma. Jugoslovanske oblasti so leta 1933 razpustile vsa društva Prosvetne zveze z utemeljitvijo, da so delovala tudi na političnem področju. Prepoved je trajala dve leti. Kako je ta prepoved odsevala na delovanju Katoliškega slovenskega prosvetnega društva Motnik, v arhivu ni ohranjeno.

5 Mlada učitelja Vinko Guna in kasneje Janko Bajde. Slednji je veljal za široko razgledanega človeka. Predan je bil glasbi, zelo dobro je igral violino in se udeleževal glasbenih vaj in nastopov tudi v Celju. Bil je dober igralec in gledališki režiser, ki je glasbo po potrebi vključeval tudi v gledališke predstave. Vir: Tatjana Drovenik Čalič, 2009: *Lepo je res na deželi, kjer šola prijazna stoji, Kronika ob 120-letnici šole v Motniku 1889–2009.* 66.

Igra Sveti plamen, 1955

Vsekakor pa je bilo društvo leta 1940, ob 30-letnici delovanja, na vrhuncu svojih moči. Najbolj uspešna je bila dramska sekcija. Na repertoarju so bile lažje komedije, drame in nekatere zahtevne predstave z velikim številom nastopajočih. V tem obdobju so uprizorili 37 gledaliških del. Organizirani si bili razni izobraževalni tečaji, miklavževanja in družabna srečanja. Opremljeni so bili z lepimi kulisami, številnimi kostumi in drugimi odrskimi rekviziti. Knjižnica se je bogatila iz leta v leto. Društvo je štelo 60 članov. V Motniku so bili ustanovljeni tudi Sokoli pod vodstvom Zdravka Hribovška, brata režiserja Toneta Hribarja. Prirejali so imenitne telovadne nastope in organizirali dve sokolski srečanji. Na kulturnem področju so delovali tudi Orli, ki jih je vodil Franci Karo, sicer aktiven član kulturnega društva.[6]

Leta okupacije

Druga svetovna vojna je prekinila bogato kulturno delovanje. Okupator je segel najprej po tem, kar oblikuje narodno zavest. Nemci so med prvimi ukrepi prepovedali vsa društva. Zaplenili so društveno premoženje, požgali so knjižnico, garderobo s kostumi in rekviziti in dragoceni društveni arhiv. Franci Karo pa je vendarle rešil nekaj najboljših knjig in jih zazidal v domači hiši pod krušno pečjo, kjer so čakale boljših dni. Šolarji v nemški šoli so bili prisiljeni od doma prinašati slovenske knjige in jih metati v ogenj. Učitelj Janko Bajde in župnik Anton Routar, aktivna člana društva, sta bila izseljena. Kljub prepovedi pa društveno delo le ni povsem zamrlo. Članice so organizirale več dramskih predstav za partizane. Organizirani so bili tudi mitingi in druge predstave za partizane. S štiriletno vojno je bilo zaključeno drugo obdobje uspešnega razvoja ljubiteljske kulture v Motniku.

Povojni razmah društva: Prosvetno društvo Motnik

Ob osvoboditvi je bilo društvo popolnoma opustošeno. Od gledališkega inventarja je ostalo le nekaj kulis in knjige izpod Karove peči. Znova so morali postaviti oder, popraviti društveni dom in obnoviti osiromašeni knjižni fond. Veliko nekdanjih aktivnih igralcev in pevcev se ni vrnilo domov. Nekatere je vzela vojna vihra, druge je življenjska pot odpeljala stran.

Kljub temu je društvo začelo delovati s podvojeno močjo. Dramska sekcija pod vodstvom Franca Drolca je takoj začela z delom. Že jeseni 1945 je bila otvoritvena predstava Moškričeve *Rdeče rože*. S predstavo so uspešno gostovali po Savinjski dolini. Z zasluženim denarjem so popravili oder in ga vložili v obnovo požgane občinske hiše. Pomlajeno članstvo je uspešno nadaljevalo delo pod vodstvom izkušenega Franca Drolca. Iz takratnega repertoarja je predvsem izstopala *Miklova Zala,* zelo zahteven kostumografski, scenski in igralski projekt. V duhu povojnega časa so uprizarjali tudi sodobna dela: *Težka ura, Mati, Raztrganci, Naša kri,* a tudi komedije, kot so *Matajev Matija, Kam iz zadreg, Davek na samce*. Ker je bil oder zelo majhen, je bilo težko predstavljali dela z večjo zasedbo.

Že septembra 1945 je bila ustanovljena nova krovna organizacija **Ljudska prosveta Slovenije**, katere naloga je bila razvijanje delovanja kulturno-prosvetnih društev po programskih usmeritvah nove države. Druš-

6 Povzeto po Kroniki prosvetnega društva Motnik.

tvo se je spet preimenovalo, tokrat v skladu z novo kulturno zakonodajo v **Prosvetno društvo Motnik**, ki je v sodelovanju s šolo pripravljalo tudi številne proslave državnih praznikov v kraju in okolici.[7]

Postavitev zadružnega doma leta 1962

V naslednjih letih je delo potekalo po ustaljenih tirnicah. Vsako leto so naštudirali eno ali dve predstavi, odhajali so na gostovanja in na domačem odru gostili druge ljubiteljske gledališke skupine. V duhu časa so prirejali številne proslave in zabavne prireditve. Občasno je deloval pevski zbor pod vodstvom Franca Drolca, ki je bil tudi režiser in predsednik društva. V veliko pomoč sta mu bili še učiteljica in upraviteljica motniške šole Pavla Grutschreiber in poštna uradnica Ivanka Cene. Ves čas pa je tlela velika želja po izboljšanju prostorskih razmer. Lesena dvoranica (11 m x 6,5 m) je v resnici odslužila, čas je bil za spremembo.

S postavitvijo Zadružnega doma leta 1962 je Prosvetno društvo dobilo dovoljenje, da lahko uporablja dvorano in garderobo. Prva predstava na veliko večjem odru, *Volkodlaki,* je bila uprizorjena leta 1964. V oder in dvorano so vložili veliko ur prostovoljnega dela, iznajdljivosti in izkupičkov od predstav, da so jo usposobili za prirejanje kulturnih prireditev. Postopoma, leto za letom, so dopolnjevali odrsko opremo, poskrbeli za ogrevanje in ustrezno razsvetljavo, uredili garderobo in prostor za knjižnico.

Dejavnost pa so deloma okrnili kadrovski problemi. Članstvo je bilo zaposleno zunaj domačega kraja, zato je bilo izredno težko uskladiti čas za vaje in predstave, čeprav volje za delo ni manjkalo. Kljub temu so vsako leto naštudirali novo predstavo in z njo gostovali na bližnjih in tudi oddaljenih odrih.

Neizmerni entuziazem, iznajdljivost in prostovoljno delo so bili potrebni, da so s skromnimi finančnimi sredstvi nadaljevali dopolnilna gradbena dela v Zadružnem domu in dvorani, saj so kljub večjemu odru še vedno delovali v zelo skromnih prostorskih razmerah.

Leta 1964 je na republiški ravni za ljubiteljsko kulturo skrbela Zveza kulturno-prosvetnih organizacij (ZKPO) Slovenije. Po občinah so delovali občinski sveti Zveze kulturno-prosvetnih organizacij, ZKPO Kamnik je imel zlasti nalogo reševati problematiko gmotnega položaja društev.

Franc Drolc

Konec šestdesetih let je izpregel dolgoletni predsednik in režiser, nestor motniške kulture **Franc Drolc**. Član društva je bil od leta 1923, od svojega šestnajstega leta. Takoj je deloval kot knjižničar. Komaj devetnajstleten je postal pevovodja moškega pevskega zbora. Leta 1930 je postal predsednik. Bil je tudi organist in zborovodja s pretanjenim posluhom, uspešen gledališki režiser in pogosto tudi igralec glavnih vlog. V njegovi režiji je bilo uprizorjenih okoli 45 dramskih del. Glasba mu je bila položena že v zibelko, saj je bil rojen v glasbeni družini organistov. Človek z izostrenim okusom je desetletja vodil društvene dejavnosti in predstavljal povezovalni člen med predvojno in povojnimi generacijami. Po vojnem razsulu je društvo postavil spet na noge, vzgojil številne mlade igralce in svojega naslednika. Bogato dolgoletno delovanje na vseh področjih ga uvršča med najbolj zaslužne Motničane.

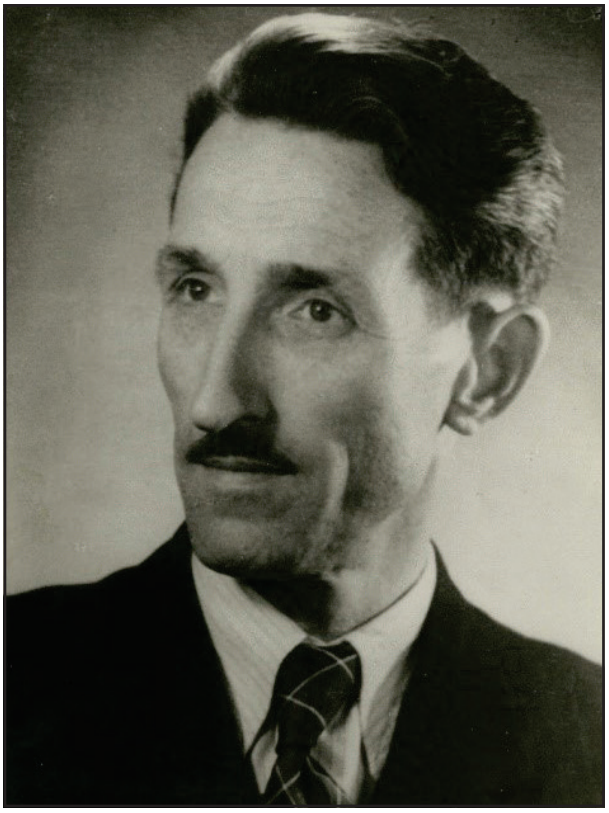

Franc Drolc

Obdobje po letu 1970 – pomembnejše obletnice in odmevne prireditve

Sedemdeseta leta predstavljajo novo, zelo uspešno obdobje in preboj preko občinskih meja. V počastitev **60-letnice društva leta 1970** so igralci uprizorili Finžgarjevo ljudsko igro *Naša kri* v režiji Franca Drolca. Šolska upraviteljica Pavla Grutschreiber je zbrala podatke o delovanju, delno po spominih najstarejših članov, deloma po dostopni dokumentaciji, in napisala kroniko društva. Udeležba na proslavi je bila rekordna in ozračje zares praznično. Prišlo je še veliko starejših članov, ki jim je uspelo ohraniti društvo od konca prve svetovne vojne naprej, nekateri od njih so bili še vedno aktivni. Takrat so oživeli zares žlahtni spomini na odigrane igre, gostovanja in prijetna druženja. Kaj je Prosvetno društvo v desetletjih svojega delovanja pomenilo prebivalcem kraja daleč od kulturnih ustanov? Danes si je težko predstavljati, kako tesno so bili prepleteni krajani, šola in krajevna društva, kako so se na nastopih kalili šolarji, kako jim je kulturno delovanje zlezlo pod kožo in jih v kasnejših letih vodilo med aktivne člane prosvetnega in drugih društev.

Prva velika prireditev je bilo **praznovanje 550-letnice trga Motnik leta 1973**[8]. Pobudnika sta bila Franc

7 Povzeto po Kroniki prosvetnega društva Motnik.

8 Motnik se ponaša s starodavno zgodovino. Avstrijski nadvojvoda Ernest Železni je v petek pred cvetno nedeljo 26.

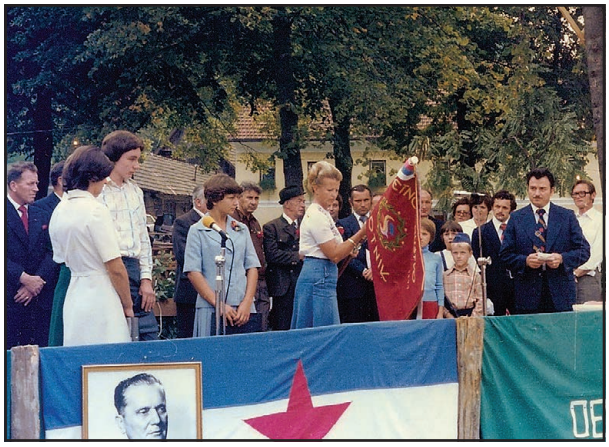

Razvitje društvenega prapora, 1977

550-letnica trga Motnik, 1973

Drolc in predsednik društva Jože Semprimožnik. Slovesnost se je začela s slavnostnim sprevodom, ki so ga vodili trije konjeniki z državno, republiško in motniško zastavo. Sledila je predstavitev nekdanjih motniških obrtnikov, teric in predic, koscev in grabljic, saj se je motniška obrt tradicionalno vedno navezovala na kmetijstvo. Kot znamenje sodobnih časov so v sprevodu sodelovali tudi traktor, kosilnica, obračalnik idr. Povorko so zaključevali gasilci s staro brizgalno, ki jo je vlekla konjska vprega, in novim gasilskim avtom kot svojo najnovejšo pridobitvijo.

Kot simbol slavnih trških časov je bil v parku Pod lipami ponovno postavljen **motniški pranger.** Na ogled je bila tudi razstava starih predmetov in orodij. Po hišah, kjer so nekoč domovale stare obrti, so bili nalepljeni ustrezni napisi. Predstavljen je bil kratek zgodovinski pregled trške zgodovine. Na slovesnosti je sodelovalo 140 ljudi, ogledalo si jo je več sto obiskovalcev. Pokrovitelj proslave je bil predsednik občine Kamnik Vinko Gobec. Udeležil se je je tudi ugledni zgodovinar, motniški rojak, profesor Pavle Urankar, avtor knjige *Zgodovina trga Motnika in okraja.* Obiskovalci so bili enotnega mnenja, da so Motničani tokrat presegli sami sebe in da se v veliko večjih krajih ne upajo lotiti tako zahtevne prireditve.

Le nekaj let zatem, jeseni 1977, je društvo spet presenetilo. Ob **razvitju prapora Prosvetnega društva Motnik** so nastopili s predstavo Finžgarjeve ljudske igre *Divji lovec*.

Uprizoriti delo, v katerem nastopa 27 oseb, je bil za društvo zelo zahteven zalogaj, uspeh pa je presegel vsa pričakovanja. Predstava je potekala na prostem pred Domom družbenih organizacij. Obisk je bil nad vsemi pričakovanji. Čarobnost ozračja je okronal veličasten ognjemet z Gradu. Razvitja prapora se je udeležilo še 9 gostujočih praporov, tako da je bila prireditev zares slovesna. Ob tej priložnosti je Kulturna skupnost Kamnik podelila priznanja zaslužnim članom: Francu Drolcu, Ivanki Cene, Pavli Grutschreiber in Jožetu Semprimožniku. Žal se je še v istem mesecu iztekla življenjska pot nagrajenca, člana društva z najdaljšim stažem, Franca Drolca.

Leto 1978 se je še posebno zapisalo v zgodovino društva in Motniške doline. Ob odprtju dolgo pričakovane asfaltne ceste Špitalič–Motnik–Ločica je v Motniku potekala osrednja proslava občinskega praznika. Ob tej priložnosti je kulturni dom dobil novo fasado in 150 stolov, uredili so tudi sejno sobo in knjižnico.

Pretekla so dobra tri desetletja od konca druge svetovne vojne. Prosvetno društvo Motnik jih je kljub perečim problemom in pičlim financam uspešno prekrmarilo. Največji uspeh je bila pridobitev novih društvenih prostorov v Domu kulturnih organizacij. Knjižnica je delovala z nekaj vzponi in padci, zaznan je bil porast bralcev, tudi knjižni fond je vztrajno naraščal. Recitacijska sekcija je skrbela za kulturni program na številnih proslavah, najbolj atraktivna pa je bila dramska sekcija. Društvo je dobivalo skromno dotacijo od Občinskega sveta kulturno-prosvetnih organizacij, ostala finančna sredstva je pridobivalo z lastno aktivnostjo. Člani društva so se vsako leto odpravili na izlet po domovini in zamejstvu.

V povojnem obdobju do leta 1977 je bilo naštudiranih neverjetnih 81 dramskih del in uprizorjenih 263 predstav. V sedemdesetih letih je društvo štelo okrog 100 članov. Poglavitne ovire za delovanje so bile skromna finančna sredstva in prostorske razmere, težavno usklajevanje vaj in nastopov, saj so se igralci

marca 1423 v Gradcu podelil Motniku ustanovni privilegij – pravico do tedenskega sejma ob nedeljah – in tako povzdignil Motnik v trg.

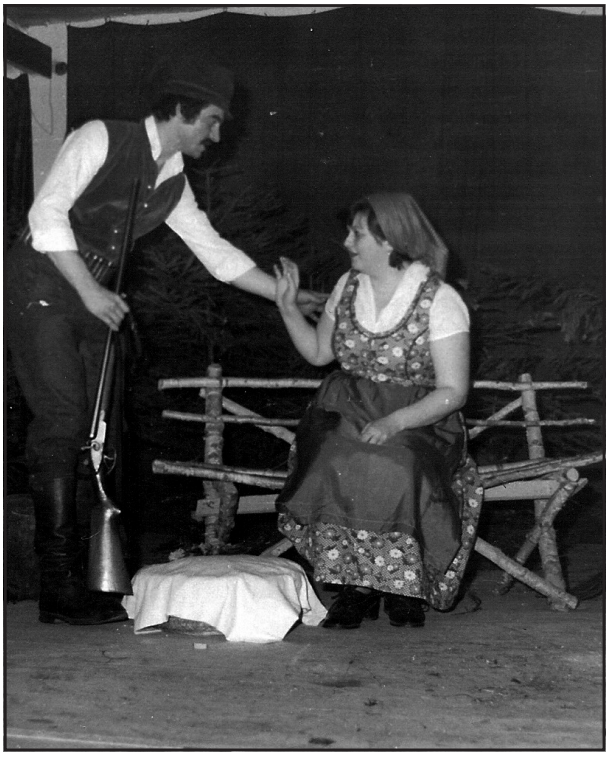

Igra Divji lovec, 1977

večinoma vozili na delo zunaj domačega kraja, delo v izmenah. Tudi izbor ustreznih dramskih besedil ni bil preprosta naloga. Problem je predstavljalo tudi razmnoževanje besedil, saj so bili fotokopirni stroji težko dostopno razkošje. Vendar iznajdljivosti, prostovoljskega duha in pripadnosti ni nikdar zmanjkalo. Vedno so se našli članice in člani, ki so našli praktično rešitev, na pol ilegalno razmnoževali besedila v svojih službah in potegnili naprej, ko je bilo to potrebno. Delo v kulturnem društvu je marsikomu pomenilo način življenja; nič ni bilo pretežko.

Ob 70-letnici je društvo prejelo občinsko nagrado Toma Brejca v višini 15.000 din. Udeleževali so se tudi občinske revije amaterskih gledaliških skupin. Društvo je prirejalo izlete po domovini in v zamejstvu.[9]

Jože Semprimožnik

Leta 1970 se je z režijo prvič spopadel Jože Semprimožnik, predsednik Kulturnega društva, vsestranski družbenopolitični delavec, režiser, kulturni animator in promotor Motnika v širšem slovenskem prostoru. Pod njegovo režijsko taktirko je bilo uprizorjenih 19 dramskih del. Društvo se je redno udeleževalo revij amaterskih gledaliških skupin v okviru občine Kamnik in tudi zunaj Slovenije, v Pliberku. Poleg režije je posebno skrb posvečal sceni za posamezna dramska dela. Na njegovo pobudo sta bili l. 1973 organizirani slikovita 550-letnica trga Motnika in postavitev motniškega prangerja na trg Pod lipami. Na čelu društva je vedno zmogel s pičlimi dohodki zakrpati vse finančne luknje in načrtovati nove projekte. Predvsem pa je bil človek z vizijo, ki je segala daleč prek občinskih meja. Potrpežljivo je razvijal svoje zamisli in vedno dočakal ugoden čas za njihovo uresničitev. Zanj je veljalo načelo: »Nemogoče je mogoče!« Društvu je utrl pot v slovenski prostor in vzpostavil povezavo s profesionalnimi kulturnimi ustanovami. Tudi postavitev Muzeja pritlikavega nosoroga je njegova zasluga. Rezultati njegovih dolgoletnih prizadevanj so afirmacija motniškega rojaka Gašperja Križnika, postavitev njegovega doprsnega kipa in mednarodni znanstveni simpozij o Križnikovem življenju in delu v sodelovanju s SAZU. Znan po osebni zavzetosti je Motniku vtisnil neizbrisen pečat. Vsestransko delovanje v javno dobro je bilo njegov način življenja, zato Jožeta Semprimožnika uvrščamo med najbolj zaslužne Motničane.

Kulturno društvo Motnik in Gašper Križnik

Sredi osemdesetih let se je spet spremenil naziv društva, in sicer iz Prosvetnega v Kulturno društvo Motnik. Kulturne prireditve in skrb za vzdrževanje društvenega doma in izboljšanje razmer v dvorani so potekale z roko v roki, vse na podlagi nepredstavljivega entuziazma in optimizma. V poročilih je večkrat poudarjena pomoč občine Kamnik, razveseljiva je bila tudi pomladitev članstva.

Devetdeseta leta predstavljajo širitev delovanja. V samostojni državi so postavili na oder klasično predstavo ljubiteljskih gledališč Sketovo Miklovo Zalo. Zahteven kostumski projekt s 37 igralci ob glasbeni spremljavi Ansambla Krt iz Stranj je pomenil kvalitativen preskok v marsikaterem pogledu, predvsem pa je bilo razveseljivo, da je k sodelovanju pritegnil tudi skoraj vse mlade igralce. Predstava je požela zelo ugodne časopisne kritike. Ogledali so si jo številni gledalci doma v Motniku in na občinski reviji gledaliških skupin. Pomlajeno članstvo rojenih in tudi priseljenih Motničanov in Motničank se je zagnano postavilo ob bok izkušenim predhodnikom.

Gašper Križnik

Na prelomu tisočletij je društvo končno poplačalo kulturni dolg zaslužnemu, predolgo zamolčanemu rojaku, zapisovalcu narodnega blaga Gašperju Križniku. Leta 1998 so mu v parku Pod lipami ob 150. obletnici rojstva postavili doprsni kip, ki ga je izdelal kipar Miha Kač.

Objavi znanstvenega članka o pomenu Križnikovega zbirateljskega dela dr. Marije Stanonik je leta 2004 sledila organizacija tridnevnega mednarodnega znanstvenega simpozija o njegovem življenju in delu. Zahtevno strokovno sodelovanje ZRC SAZU, občine Kamnik in entuziastov Kulturnega društva Motnik je bilo kronano z monografijo *Gašper Križnik (1848–1904) in njegov čas,* ki je izšla leta 2008. Urejena je bila tudi stalna Križnikova razstava v motniški knjižnici.

Društvo pa se je podalo tudi na naravoslovno področje. Leta 2001 je bila odprta **Muzejska soba pritlikavega nosoroga.** Fosilni ostanki te pradavne živali so bili najdeni v motniškem rudniku rjavega premoga leta 1910. Stalna razstava, čeprav skromna, je vsekakor edinstvena v Sloveniji. Tukaj si je mogoče ogleda-

9 Povzeto po Kroniki prosvetnega društva Motnik.

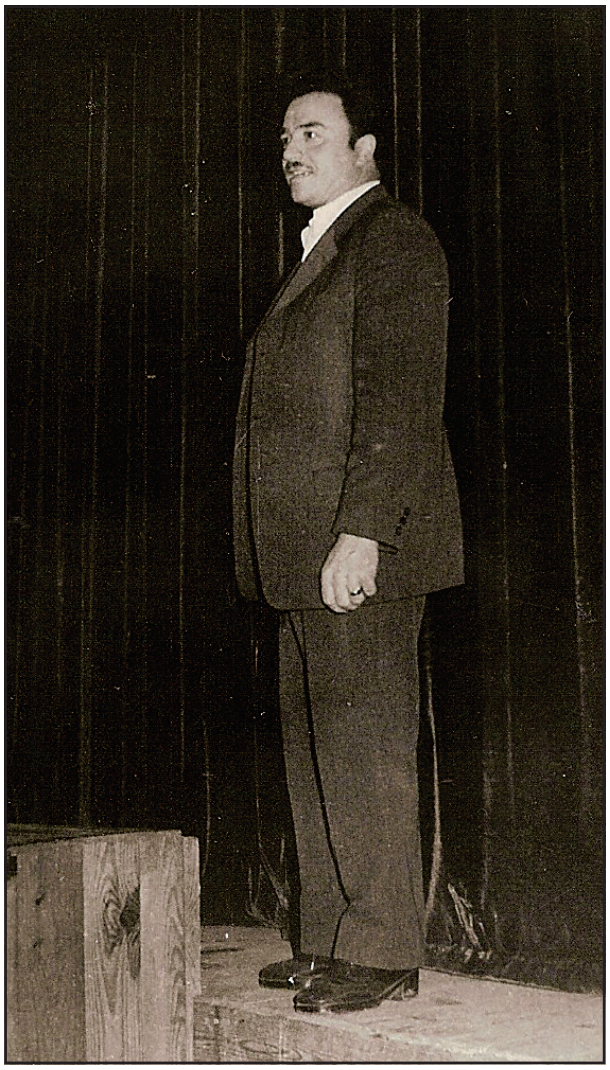

Jože Semprimožnik

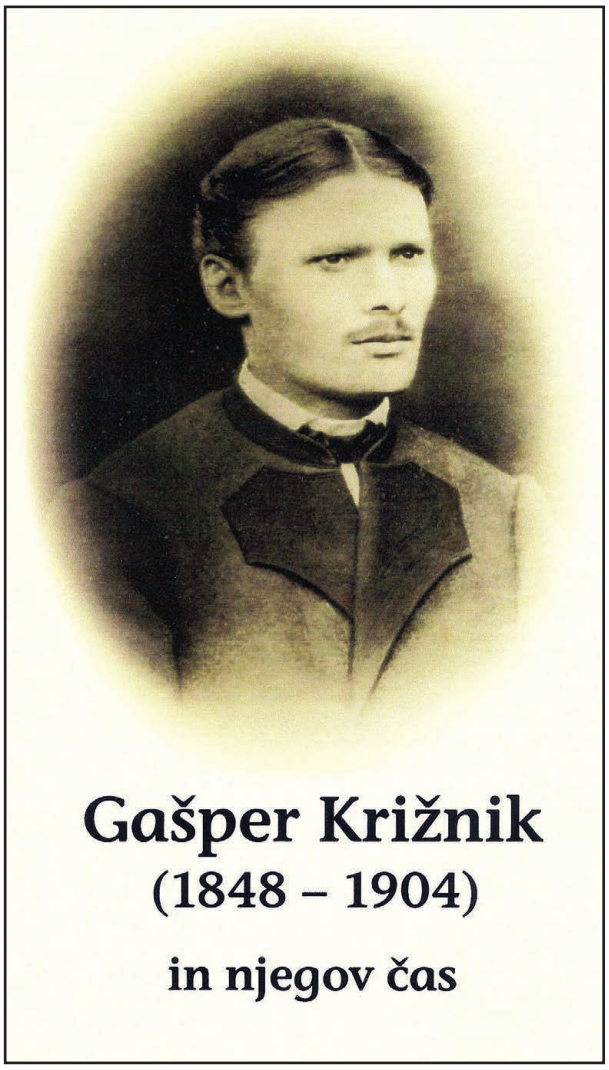

Naslovna stran monografije o Gašperju Križniku

ti maketi teh nenavadnih živali v naravni velikosti. Po napotkih paleontologov ju je oblikoval kipar Miha Kač. Leta 2006 je bila v sodelovanju z Zavodom za varstvo narave RS v Kulturnem domu odprta zelo dobro obiskana razstava **Hrošči Menine planine**. Avtor razstave je bil dr. Božidar Drovenik, doma iz Zg. Tuhinja, sodelavec Biološkega inštituta Jovana Hadžija ZRC SAZU. Obiskovalci so prihajali iz vse Slovenije, presenetilo je tudi veliko zanimanje domačih obiskovalcev.[10]

Motniški pranger je bil na pobudo društva že leta 1977 postavljen v park Pod lipami. V Motniku je bila kar dvakrat (2004 in 2013) organizirana **Prangerjada**, vseslovenska prireditev, ki povezuje 12 (14) slovenskih krajev, kjer so se prangerji še ohranili. Na prireditvah so igralci Kulturnega društva skupaj s Turističnim društvom oživljali srednjeveški utrip, sojenje pred prangerjem, stare trške običaje in obrti. S tem programom so leta 2013 uspešno sodelovali tudi na Srednjeveških dnevih v Kamniku in na Starem gradu.

Že 21 let društvo vsako leto izda časopis *Motniške novice*, v katerem je povzeto delovanje krajevnih društev in šole ter drugi pomembni dogodki v kraju in bližnji okolici v tekočem letu. Časopis predstavlja dragocen dokument, svojevrstno letno kroniko, ki v sliki in besedi ohranja zgodovinski spomin.

Prireditve ob stoletnici Kulturnega društva Motnik so se vrstile vse leto 2010. Začele so se s proslavo kulturnega praznika. Izjemno uspešna je bila tudi slikarska kolonija **Likovni sobotni dan v Motniku,** ki se je je udeležilo 14 slikarjev. Sodelujoči so podarili 17 slik za prodajno razstavo, izkupiček je bil namenjen obnovi kulturnega doma. Na osrednji proslavi so predstavili Kroniko društva v digitalni obliki, digitalizirali pa so tudi vse ohranjene fotografije starih dramskih iger in drugih prireditev, ki so zdaj dostopne za množično uporabo.

Od leta 2012 poteka **Križnikov pravljični festival Jenkret je biv** za otroke in odrasle. Pobudnik je bil nekdanji predsednik Kulturnega društva Rafko Goltnik skupaj s člani društva in ostalimi Motničani. Festival je bil leta 2017 uvrščen v spremljevalni program uglednega 20. slovenskega pripovedovalskega festivala v Cankarjevem domu.

Pravljični pripovedovalski festival je vsako leto organiziran s sodelovanjem različnih slovenskih organizacij za interpretacijo dediščine, tudi mednarodnimi. Tradicionalno dobro in izredno plodno pa je sodelovanje s kamniško knjižnico, z Bredo Podbrežnik Vukmir, Mar-

10 Arhiv Kulturnega društva Motnik.

Prangerjada, 2004 in 2013

Igra Divji lovec, 1977

janom Semprimožnikom in pomlajenim vodstvom Kulturnega društva Motnik. Na tridnevnem festivalu se vrstijo številni kulturni dogodki in delavnice. Prisluhniti je mogoče uveljavljenim slovenskim pripovedovalkam in pripovedovalcem kakor tudi domačinom, ki znajo še posebej prijetno presenetiti. V kulturnem programu nastopajo priznani slovenski umetniki in glasbeniki.[11]

Tako se zdi, kakor da Gašper Križnik še danes, skoraj 120 let po smrti, nagovarja sokrajane in jih prepričuje, da se pravi zakladi ne skrivajo daleč od doma, le prisluhniti je treba. Ni naključje, da so prav njegove knjige predstavljale jedro prve motniške knjižnice pred 110 leti. Križnikovi zapisi pa so na objavo čakali 150 let. Knjiga *Sveti Coprijan : pravljice, povedke in drugo pripovedno izročilo iz Motnika in okolice*, je izšla v izdaji Knjižnice Franceta Balantiča in Inštituta za slovensko narodopisje ZRC SAZU leta 2020.[12] Motniške pravljice bi izginile brez sledu, če jih ne bi ohranil Gašper Križnik. Zdaj se zapisane v knjigi vračajo nazaj; v kraje, kjer so se rodile in se stoletja ohranjale samo s pripovedovanjem ... da se bodo ponovno širile v svojem izvirnem mediju ... s pripovedovanjem. In tako je krog sklenjen.

Zgodba o uspehu

Motniško kulturno društvo že več kot stoletje prispeva k celostnemu razvoju kraja. 110 let delovanja upravičeno navdaja s ponosom in spodbuja načrte za kulturni jutri. Razgibana kulturna dejavnost je rezultat sodelovanja krajanov, članov različnih društev in »polžje« šole, kjer raste pomladek. S skupnimi močmi so Motnik postavili na kulturni zemljevid Slovenije in v mednarodni prostor, hkrati pa pomembno sooblikujejo celovito kulturno sceno v občini Kamnik. Predvsem pa bogatijo domači kraj, povezujejo krajane in skrbijo za številne ure prijetnega druženja.

Pričujoči zapis je izraz priznanja in občudovanja ljudi, ki so poleg težkega vsakdanjega dela ogromno časa in ustvarjalne energije posvetili delovanju v kulturnem društvu. Tistim, ki so zaslužni, da je društvo obstalo in se razvijalo več kot enajst desetletij kljub nenaklonjenim razmeram in usodnim zgodovinskim prelomnicam. Oris zgodovinske poti in sedanjosti društva se v resnici bere kot zgodba o uspehu. O uspehu preprostih ljudi brez akademske izobrazbe, ki jih je pri prostovoljnem delu spodbujala ljubezen do domačega kraja, domače besede in pesmi, do vsega lepega, kar vzbuja prijetna občutja, kar dela ljudi bolj prijazne in strpne, bolj človeške.

Med pripravo članka, prebiranjem arhivskega gradiva, ogledom fotografij in obiski motniških prireditev »v živo« me spontano spreletava: »Kdor zna, pa zna! Kaj takega je mogoče samo v Motniku! Zato je Motnik drugačen!«

To je motniška identiteta.

11 Povzeto po Kroniki prosvetnega društva Motnik.

12 Dr. Monika Kropej Telban, sourednica knjige, je poudarila, da so Križnikove pravljice dragocen in še ne izkoriščen vir pripovednega izročila osrednje Slovenije, ki je s to knjigo umeščeno na zemljevid slovenske nesnovne dediščine in v mednarodni prostor.

Viri

Arhiv Kulturnega društva Motnik.

Kronika prosvetnega društva Motnik.

Nadškofijski arhiv v Ljubljani, Župnijska kronika Motnik.

Zgodovinski arhiv v Ljubljani, (ZAL), Osnovna šola Motnik KAM-86, škatla 1: Šolska kronika.

Literatura

Tadeja CAPUDER, Mirko STIPLOVŠEK, 2009: *Kulturna društva v domžalski občini 1884–2009.* Domžale: Javni sklad RS za kulturne dejavnosti, območna izpostava.

Tatjana DROVENIK ČALIČ, 2002: *Šola na hribu, Kronika osnovne šole Zgornji Tuhinj*. Zgornji Tuhinj : Osnovna šola, Podružnična šola.

Tatjana DROVENIK ČALIČ, 2008: Osnovno šolstvo v Motniku v času Gašperja Križnika. V: *Gašper Križnik (1848–1904) in njegov čas.* Motnik, Ljubljana: Kulturno društvo Motnik in Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU.

Tatjana DROVENIK ČALIČ, 2009: *Lepo je res na deželi, kjer šola prijazna stoji, Kronika ob 120-letnici šole v Motniku 1889–2009*. Šmartno v Tuhinju: Osnovna šola, Motnik: Krajevna skupnost.

Pavle URANKAR, 1940: *Zgodovina trga Motnika in okraja*. Ljubljana: samozaložba.

Fotografije

Zbirka fotografij KUD Motnik.

Tone Ftičar[1]
Dr. Tineta Zajca 2, Kamnik
Tone.fticar@jskd.si

Profesorici Tini Romšak (1934–2020) v spomin

Leta 2020 se je izteklo življenje slavistke prof. Tine Romšak. Njeno delo je zaznamovalo številne generacije dijakov in sodelavce kamniške gimnazije, prijatelje iz stanovskih, službenih, kulturnih in drugih družbenih krogov. Prof. Romšakova je bila predana poklicnemu delu, zavzetemu širjenju omike in dostojnih medčloveških odnosov. Privzgajala je ljubezen do pisane in govorjene slovenske besede, gledališke in recitatorske izraznosti, pripravljala in vodila je nepozabne kulturne večere, s strokovnim znanjem in izkušnjami je oblikovala šolske slovesnosti, občinske proslave.
Ključne besede: prof. Tina Romšak, predanost poklicnemu delu, ljubezen do slovenske besede, oblikovalka šolskih in občinskih prireditev

In 2020, Tina Romšak, professor of Slovene, passed away. Her work influenced many generations of students and associates of the Kamnik Gymnasium, as well as friends from professional, business, cultural and other social circles. Prof. Romšak was committed to her work, which was dedicated to spreading education and promoting quality interpersonal relationships. She nurtured a love for the written and spoken word, theatrical and recitative expression, prepared and led unforgettable cultural evenings, and with her expertise and experience she organised school ceremonies and municipal celebrations.
Key words: prof. Tina Romšak, dedication to professional work, love of the Slovene word, organiser of school and municipal events

V mnogih okoljih po svetu – in žal tudi pri nas – je nenadna nemoč ogrnila številna življenja, žrtve novodobnega virusa pa v sveže gomile selila brez napovedi poprejšnjih znamenj. In v nastalih izrednih družbo zaščitnih razmerah žal tudi brez navzočnosti spoštljivega javnega spremstva, z življenjem in delom zasluženih pietetnih poklonov, plamenov hvaležnosti osebnih spominov, nezastrtega izrazja občutij ločitve in izgube ...

Med tistimi, ki se jim je življenje izteklo zaradi posledic pandemične okužbe in so jim protikoronski ukrepi spremstvo na zadnji zemeljski poti omejili le na navzočnost najožjih svojcev, je bila tudi dolgoletna profesorica slovenskega jezika in književnosti na kamniški gimnaziji, vse življenje prosvetnemu in kulturnemu poklicu in poslanstvu zgledno predana rojakinja Martina/Tina Romšak. Med drugim valom epidemije, v predlanskem novembru, je obolela za novim koronskim virusom, bila nato mesec dni v specializirani bolnišnični oskrbi v Šempetru pri Novi Gorici, kjer jo je kljub naporom zdravljenja nezadržno napredujoča bolezen v začetku decembra, le nekaj dni pred dopolnjenim

Tina Romšak (Arhiv: družina Romšak)

85. letom, premagala. Ob žalnih pesmih zvonov njene domače župnije sv. Jurija v Nevljah jo je k poslednjemu počitku na tamkajšnje pokopališče mogel pospremiti le najožji krog njenih domačih, svojcev iz družin hčerke Katarine, sina Matije in sestre Marinke. V tako nenavadnih razmerah je bilo slovo od nje zastrto pred primerno navzočnostjo širšega javnega spremstva, samozaščitno odmaknjenega v brezstične razdalje. Žal tako neprodušno ovite, da se iz njih niso prebili vsaj skromni, a razločni izrazi, besede spomina, spoštovanja in zahvale, ki jih kamniška javnost pokojni profesorici Tini brez dvoma več kot dolguje.

V intimnem izrazju spoštovalcev njenega spomina iz številnih generacij njej zaupanega dijaštva in sodelavcev, kolegov ter prijateljev iz stanovskih, službenih, kulturnih in drugih družbenih krogov zagotovo ne manjka zaznamovanosti s sledmi njene dolgoletne navzočnosti, predanosti poklicnemu delu, zavzetemu širjenju omike in dostojnih medčloveških odnosov. Zglednih spominov nanjo je nešteto, prav tako vezi, ki kljub slovesu ostajajo.

V koliko prizorih se, denimo, z njo srečujemo njeni nekdanji dijaki, posebej tisti, ki nam je ob vpisu na kamniško gimnazijo postala ne le navdihujoča učiteljica slovenskega jezika in književnosti, temveč za štiri leta tudi vzorna »razredna mati« ... Kako je, vodnica, razplamtevala ljubezen do pisane in govorjene besede, gledališke in recitatorske izraznosti, »dirigentka« nepozabnih zbornih dijaških recitalov, od, denimo Župančičeve Dume, Filipičevega Pohorskega bataljona, Cankarjevega Hlapca Jerneja, Aškerčeve Stare pravde, Prešernovega Krsta pri Savici ... pa recitalov poezije znanih in manj znanih kamniških verznih lavreatov, kjer je med prvimi upala iz zamolčanosti odstirati pesniško umetnost rojaka Franceta Balantiča ... Kako

1 Vodja Območne izpostave Kamnik, Javni sklad Republike Slovenije za kulturne dejavnosti.

nepozabna so bila sodelovanja na prireditvah, zaupanih njenemu izboru in vodstvu, od šolskih slovesnosti do občinskih proslav, vrsto let še posebej ob Prešernovem dnevu v kamniškem domu kulture ... Vlogo zgledne interpretke, navdihujoče mentorice, scenaristke in režiserke je prepričljivo povezovala s strokovnim znanjem in svojimi tovrstnimi izkušnjami, ki so jo oblikovale od zgodnjih let naprej.

Z zaupljivostjo je dijaštvu odkrivala pomenljive drobce iz svojega otroštva v poluradniški družini Škorjančevih, sprva v Šmartnem, kasneje v Kamniku; o osnovnem in nadaljevalnem srednjem šolanju na tedaj sveže ustanovljeni kamniški gimnaziji, univerzitetnem študiju slavistike v Ljubljani ... in s časom vse dejavnejšem vključevanju v kulturno življenje domačega Kamnika, v zavzetem sooblikovanju njegovega kulturnega utripa ... ne le v vrstah tedanjega gimnazijskega pevskega zbora, ampak tudi pri snovanju kamniške delavske knjižnice in delovanju dramske skupine v okviru kulturno-prosvetnega društva Solidarnost. Mladostno vez z društveno organizirano ljubiteljsko kulturno na Kamniškem je najtrdneje ohranjala tudi v svojih profesorskih letih, saj je bila polna tri desetletja nepogrešljiva avtorica veznih besedil in legendarna povezovalka koncertnih nastopov Prvega slovenskega pevskega društva Lira, s katerim je glasbenim in besednim umetniškim doživetjem v Kamniku in mnogih krajih Slovenije ter koroškega in tržaškega zamejstva prištevala tudi številna gostovanja po več evropskih državah ...

Poklicno izpostavljeni in odgovorni vlogi ne zgolj normativno predpisanega posredovanja, temveč tudi zgledno osebno navdahnjenega udejanjanja zavesti o nuji spoštljivega ohranjanja kultiviranega slovenskega jezika kot dragocenega izrazila posameznikove duhovne in skupnostne, narodne prepoznave, je profesorica Tina Romšak znala dodajati številne vrline v dobrohotnem razumevanju in usmerjajočih napotkih, nikakor ne odvečnih pri potovanju mladih ljudi v odraslost. *»Zdaj imaš lepo priložnost, da začneš oblikovati svojo knjižnico, v akcijski prodaji sta zbirki Kondor in Sto romanov, za tak drobiž se res splača,«* je posredovala razredu zaupanje moža Cirila, službeno seznanjenega z ugodnostmi v založništvu in knjigotrštvu. – In čez čas spet, za dobro dijakov: *»Pred božičem gremo na šolski spominski pohod na Kostavsko planino. Ta čas je redko brez snega, ampak da mi izgovorov zaradi slabe obutve ne bo: v propadlem obratu Utoka na Bakovniku neprodane škornje že delijo zastonj, samo ponje ti je treba!«* – Marsikatera – še kako življenjska! – tema je obarvala njene razredniške ure, tudi tako zaupne, da je bila zasedba navzočih občasno omejena le na dekleta. Kar je fantovski del nemara znalo tudi spodbuditi za kakšen prestop in posledično vzgojni učinek za to pristojne razredne mame: – *»Tako! Pa si, junaki, za zmeraj zapomnite, kako vam je namesto pouka dovoljen biljard pri Gorencu!«* – Kdo ve koliko zgodb, pomenljivih drobcev dijaških življenj, je v štirih desetletjih srednješolskega službovanja za zmeraj nepozabno obarvala profesorica Tina! Tudi takrat, ko je bila odmaknjena od katedra, ob delovnih akcijah, pri prostočasnih druženjih, na skupnih izletih, planinskih pohodih, maturantskih ekskurzijah, spoznavanjih mladim novih duhovnih in zemljepisnih pokrajin, zgodovinskih mest nekdanje velike skupne večnarodne države ... Mnogim radovednežem, deležnim Tininega spremstva, zlepa ne bo zbledel spomin na prenekatero podrobnost, recimo na njeno poznavalsko razlago dubrovniške zgodovine z razglednega stolpa Minčete, vzvišene točke trdnega kamnitega mestnega venca z zaščitnikom sv. Vlahom, Blažem po naše ...

Tina Romšak je ostala dejavna tudi po izteku svojih službenih let. K mojstrenju v umetelnih ročnih spretnostih se je usmerjala v krajevnem klekljarskem društvu Čebelica, tudi kot opažena razstavljalka tovrstno dediščino ohranjajočih umetnin.

S poklicnim znanjem se je požrtvovalno posvečala zvečine neplačanemu lektorskemu delu in (so)uredništvu vrste knjižnih publikacij in periodičnih tiskov kamniškega društvenega založništva, po oživitvi bienalnega izhajanja *Kamniškega zbornika* je bila deset let članica njegovega uredniškega odbora. Z različnimi prispevki je bila navzoča na straneh predhodnikov občinskega glasila, od tega neredko s spominskimi zapisi, posvečenimi zaslužnim kamniškim javnim osebnostim, posebej iz sveta kulture in umetnosti. Iz časov, ko je bilo to z naravo njenega službovanja nezdružljivo, je nadaljevala z dejavnostmi v pastoralnem svetu domače župnije v Nevljah. Karitativnemu delu, skrbi za ostarele in bolne ter drugim zadolžitvam pri povezovanju in utrjevanju duhovnega občestva se je zavzeto posvečala več kot petintrideset let. Ne nazadnje: več kot desetletje smo lahko sledili njenim tehtnim besedam ob prvonovembrskih zadušnicah v spomin žrtev povojnih pobojev v Kamniški Bistrici.

Za svoj pomenljivi življenjski prispevek, seštevek dejavnosti na mnogih področjih, Tina Romšak žal ni bila deležna zasluženega družbenega odlikovanja ali vidnejšega priznanja.

A se je mnogoštevilni spoštovalci njenega bogatega življenjskega opusa in srčne osebnosti spominjamo z nemajhno, iskreno hvaležnostjo.

In dostojnim poklonom, ki ga je legendarna kamniška profesorica Tina zagotovo vredna.

Nataša Hribar[1]
Golice 3, Laze v Tuhinju
natasa.hribar@guest.arnes.si

Vesna Fabjan[2]
Ljubljanska cesta 37 D, Kamnik
vesna.fabjan@gssrm.si

Iva, nekaj ti moramo še povedati ...

Pred dobrim letom, na dan, ko je umrl Ivan Cankar, se je od nas poslovila Iva Ciglar, dolgoletna profesorica materinščine na GSŠRM, predana pedagoginja, pričevalka in mentorica mnogim generacijam dijakov. Svojo ljubezen do poučevanja, jezika in literature je mladim nesebično predajala, vsem, ki smo z njo delali, pa je bila pomembna vodnica, opora v strokovnih debatah, svoje znanje je širila tudi v oddaji Oh, literatura – O, literatura! na 3. programu Radia Slovenija – program ARS.
Ključne besede: Iva Ciglar, profesorica slovenščine, mentorica, pričevalka literature

A year ago, on the day Ivan Cankar died, Iva Ciglar, a longtime professor of Slovene at GSŠRM, a dedicated pedagogue, witness and mentor to many generations of students, said goodbye. She selflessly passed on her love of teaching, language and literature and was highly respected by all who worked with her. A true pillar of academic debates, she also spread her knowledge in the show Oh, literatura – O, literatura! (Oh, Literature – Oh, Literature!) on Radio Slovenia's third channel – the ARS program.
Key words: Iva Ciglar, professor of Slovene, mentor, witness to literature

Iva Ciglar se je rodila 16. junija, na dan, ko se odvije zgodba romana *Ulikses* Jamesa Joyca. To dejstvo jo je zmeraj znova zabavalo, prav tako pa še utrdilo njeno prepričanje v pravilnost odločitve za učiteljski poklic, za poklic učiteljice slovenščine.

Skoraj 30 let je bila predana učiteljica, pedagoginja s srcem, skrbna do izrečenega in do dijakov, njihov navdih. Neopazno je zasejala seme, iz katerega so vzklili sijajni recitatorji, interpreti, študenti slovenistike – s svojo milino in iskrenostjo se je dotaknila mnogih.

Velikokrat je v mnogih pogovorih dejala, da je proučevanje literature in predajanje lepot besedne umetnosti njen način življenja. Da ne mine dan, ko je ne bi poiskala pesem, saj vsaka pesem išče svojega človeka.

Potem pa je prišel tisti dan – njena odsotnost bo žalostila dolge popoldneve. Iva Ciglar je umrla 11. decembra 2020, v šestdesetem letu svojega bogatega življenja. O njej največ povedo besede ljudi, ki so jo dobro poznali, z njo preživeli veliko časa in ob njenem odhodu čutili, da ji morajo še nekaj povedati.

Hvala ti, ljuba Iva, za tvoje iskreno in dolgoletno prijateljstvo, pronicljive misli, iskrivo in hudomušno ve-

Iva Ciglar (Foto: Nataša Hribar)

selje do življenja ter neutrudno navdušenje nad vsem lepim.

Ostali so svetli spomini: bila si iskriva in modra sogovornica, ko sva skupaj iskali in primerjali književne prevode. Kdo je vedel več o slovenskih pesnikih in pisateljih od tebe? To ni bilo le šolsko znanje, ti si pesmi in zgodbe živela in jih pogosto postavila na oder, da bi vsi začutili LEPOTO jezika.

Nepričakovano so že tako čudni decembrski dnevi postali še bolj otožni, ko je prišla vest, da te ni več z nami. Iz spomina se utrnejo trenutki, ki smo jih preživljali skupaj. Umirjena in odločna, a s pravšno mero tistega tvojega humorja, ki me je znal spraviti v dobro voljo. Priznam, spomin nanj mi še zdajle skuša usta raztegniti v nasmeh.

Iva, bila si mi vedno blizu, saj sva na podoben način brali knjige in razmišljali o literaturi. Radi sva imeli delo v razredu. Predvsem pa si znala s toplino in modrostjo priti do vsakogar in reči besedo. Besedo vedrine in optimizma.

Iva, hvala, ker si mi dala roko in me odpeljala v svet za trdo platnico. Hvala za dvomljivost v dogme stroke. Hvala za življenjske resnice in iskreno modrost. Iva, hvala, ker si bila. Tvoje življenje je sedaj pesniška mojstrovina, na tvoj način prepesnjena v vse nas.

Zdaj vem, da ni konca. Vem, da ga ni.
Neskončnost med nama je čas zabrisala.
In ti si tišina, ki mi govori,
ko najbolj samotna je moja obala.

Spomnim se, ko ste prvič začeli govoriti. Vaš glas je zapolnil vsak kotiček sobe, pretekli in bodoči akademiki pa so obnemeli. Besede ste nam s telesom, dušo in srcem polagali na šolske klopi in čakali, da jih vzamejo vsi tisti, ki si to želijo.

1 Profesorica slovenskega jezika in književnosti, GSŠRM Kamnik.

2 Profesorica slovenskega jezika in književnosti, GSŠRM Kamnik.

Iva Ciglar z nastopajočimi na kamniškem odru (Foto: GSŠRM)

Spomnim se sošolca, ki pri pouku ni nikoli poslušal. Čeprav je bil len, pa je bil tudi pameten, zato je letnike povprečno izdeloval. Bil je izgubljen v svojem svetu, svoje poti naprej ni poznal. Prav ta sošolec medlih misli je vzel vaše besede, položene na šolsko klop, in si z njimi spletel mapo prihodnosti.

Spomnim se same sebe, ki sem pri pouku vedno poslušala. Čeprav sem bila pridna, nikoli nisem izstopala, zato sem tudi jaz letnike izdelovala povprečno. Moj svet je bil polno zaposlen, zato svoje poti še nisem poznala. Vseeno sem vzela vaše besede, položene na šolsko klop, in jih zdaj preobračam na tem papirju.

Draga Iva, v mojem srcu boš ostala z veliko mero spoštovanja in ljubezni. Tvoja osebnost je vzgled človeškosti, ustvarjalnosti, strokovnosti in pedagoške empatije.

Sama sem se z njo zbližala pri pripravi dijaške pesniške zbirke Dotikalnice. Ko sem bila že prepričana, da je verzija dokončna, je prinesla nov premislek in tako sva po nekaj besed znova in znova prevračali po glavah in papirju. Zdelo se je, da razmišlja z vsem svojim bistvom, v njihovih besedah je iskala tisto pravo, da je dijake spodbudila in jim hkrati dala napredovati. Bila je iskrena in pristna. Táko jo bom imela v spominu, taka se je, kot pesniška zbirka, dotaknila dijakov in nas sodelavcev.

Nadaljevali bomo s tem, kar v nas ste prepoznali,
nastopali, recitirali, pisali.
In ko naposled bomo slekli črne halje,
vaše delo bo prek nas živelo dalje.

Bili ste del najlepše zgodbe naših srednješolskih dni. Pomagali ste nam zapustiti mesto svojega udobja in odkriti same sebe. Za seboj ste pustili neuničljiv pečat, ki nas bo spremljal vse življenje.

Njena učiteljska zgodba je bila srčna, dijake je dojemala kot zagnane, predane, čuteče, ustvarjalne, vztrajne, delavne, iskrive, radožive, skrbne, pa četudi med napornim odraščanjem niso bili vedno povsem takšni. Toda pri njej v učilnici so bila vedno odprta vrata, vsi so imeli možnost, da takšni postanejo, neutrudno jih je odprtih rok pričakovala z lepoto besede in umetnostjo, ki vedno sežeta do srca in oplemenitita mladega duha. To je bilo njeno poslanstvo.

Ko se spomnim nate, se spomnim tvojega mehkega občutka za sočloveka. Z njim je bilo prepredeno vse, kar si počela, pa naj bo v razredu, na pripravah za recitale ali tekmovanja, ko smo te prosili za nasvete ali s teboj delili svoje nadobudne pesmi. Ko se spomnim svojih srednješolskih let, si del velike večine mojih najlepših misli in čeprav me je življenje zaneslo v druge vode, sta literatura in umetnost ostali velik del tega, kar sem. Za to se ti moram zahvaliti. Za neskončno potrpežljivost do nas, huliganov v zadnji vrsti. Za vero v nas in v vsakogar, ki je kadarkoli sedel pred teboj v šolskih klopeh – žal mi je za vse, ki bodo za to prikrajšani. Na prste ene roke lahko naštejem profesorje, ki so se me dotaknili tako zelo, kot si se me ti, in vem, da še zdaleč nisem edina. Upam, da si vedela, kako velik pečat si pustila na nas. Upam, da veš, kako veliko praznino puščaš za sabo. In kako polni smo vsega, kar si nam dala.

Potem greš.
In v svetu številk pustiš pomišljaj
in svoje barve
in besede.
Jaz in ti, Iva, in ves svet,
stkan iz zvezdnega prahu
skupek atomov, izvezen v toplino.
Blago Kozmosa.
Naj bo vse del velikega načrta
ali naključno zaporedje koincidenc.
Naj bo, kar želi, a je lepše, ker si.
In ker z nami pišeš naše zgodbe
in deliš svojo luč
in ljubezen.
Potem greš.

Profesorica Iva Ciglar je bila mladim vedno velik navdih. (Foto: GSŠRM)

Zdaj je gotovo zima. Zima 2017/18. To vem, ker je bila tisto leto posebno dolga in mrzla zima, jesen pa še bolj depresivna in deževna kot ponavadi. Kamnik ima pozimi to lepo razvado, da nas, njegove prebivalce, skoraj vsak dan prijetno preseneti z neprebojno in trdovratno meglo, ki se pogosto vleče tedne. Eden izmed takšnih trdovratno meglenih tednov je bil takrat. Nekje decembra, mogoče poznega novembra, ni važno. Važno je, da sem bil pri pouku slovenščine, kot ponavadi, nenaspan, ne pretirano pozoren in, povsem iskreno, najbrž tudi rahlo okajen. Učilnica je sumljivo topla in prijetna. Leva stran je skoraj zapolnjena z okni. Hitro zaspim. Ko čez deset minut napol odprem oči: sneži. Sneži, kot da ne bo nikdar več zares snežilo. Drevo je belo, sosedova hiša je bela, cesta je bela, okna so bela, svet je bel, snežinke pa še vedno naletavajo, kot da jim zgoraj kdo grozi. Profesoričin glas, ki je bil prej bolj kot ne v perefiralu, ponikne v stvarnost. Začne brati Murnov Sneg.

Brez konca padaš, drobni sneg,
na tihi gozd in na poljano,
nekje kraguljčki, hitri beg,
spet molk za mano in pred mano.
Kaj moč mi, čas, kaj si mi dan?
Kar bilo – kot v sneg zakopano!
Kar bode – kot ta tiha plan
brez konca širi se pred mano.

Toplota, ki jo je ob tem branju oddajala, mi je skozi okno povezнjene oči predrla v srce in tam ostala do danes. Zdaj vem, da se tej toploti reče ljubezen do umetnosti. Dragi bralci, naj vam slovesno oznanim, da je bil to trenutek, ko sem se odločil za študij slovenistike in primerjalne književnosti. Tista zasnežena ura slovenščine gotovo ostaja eden najbolj spontano pomembnih trenutkov mojega življenja. Ob pogledu na profesorico, ki je z vsem tistim čutom brala pesem, sem doživel največjo redkost življenja – trenutek jasnosti, jasnovidnosti, čistosti in pristnega, pravega spokoja. Ko sem poslušal njene besede, kako odzvanjajo od sveže zapadlega snega, sem dokončno in nepreklicno sklenil svojo življenjsko pot, pri kateri vztrajam še danes. V tej epifaniji sem namreč ugotovil, da ni zares važno, kaj bom delal, naj bo to učitelj slovenščine, knjižničar, filmar, karkoli pač, dokler imam umetnost. Dokler imam tisto, kar napaja moje srce s to nepopisno toploto, ki jo lahko nalezem na druge, kot jo je profesorica Ciglar nalezla name.

Nekatere zgodbe so brezčasne,
nekatere pesmi so brezčasne,
nekateri ljudje so brezčasni.
In Iva je ena izmed njih.
Ostaja tvoje znanje,
tvoja širina in tvoja globina,
tvoja preprostost in tvoja veličina,
tvoje prijateljstvo ...
In brezčasna bolečina nedoživetega.

Foto: Dušan Letnar

Kazalo

Marjeta Humar, glavna urednica
Kamniški zbornik 2022 5

Matej Slapar, župan Občine Kamnik
Ob izidu Kamniškega zbornika XXVI 7

Matej Slapar,
župan Občine Kamnik, s sodelavci
Občina Kamnik 2020–2021 9

Razprave – naravoslovje

Rajko Slapnik
Vido Kregar
Izvirni znanstveni članek
Monitoring izvirskih in izlivnih voda pod Velikoplaninsko planoto in problematika onesnaževanja podzemnih voda v Kamniško-Savinjskih Alpah 45

Blaž Komac
Izvirni znanstveni članek
Usihajoče vode naših Alp: kako (pre)živeti z manj ... 65

Matija Križnar
Mirjan Žorž
Izvirni znanstveni članek
Mineraloška dediščina s prelaza Kozjak v Tuhinjski dolini 75

Rudi Verovnik
Gordana Glavan
Izvirni znanstveni članek
Dnevni metulji (Lepidoptera: Papilionoidea) območja občine Kamnik nekoč in danes 79

Razprave – zgodovina

Andrej Kotnik
Izvirni znanstveni članek
Stara cerkev sv. Neže na Selih pri Kamniku 85

Damjan Hančič
Izvirni znanstveni članek
Kamniško območje v prvih mesecih okupacije leta 1941 v luči nemških arhivskih virov 93

Karmen Drgan
Pregledni znanstveni članek
Konverzija podjetja KIK v novo poslovno cono v Kamniku in vloga vojske 103

Razprava – kultura

Breda Podbrežnik Vukmir
Kulturna politika v Kamniku:
Honos alit artes! Čast umetnosti! 114

Razprava – umetnostna zgodovina

Maja Avguštin
Izvirni znanstveni članek
Prenova fasade hiše Maistrova ulica 2 v Kamniku 121

Razprava – humanistika

Rudi Kotnik
Izvirni znanstveni članek
Metodološki pristopi k zgodbam o Veroniki z Malega gradu 129

Razprava – muzeologija

Alenka Juvan
Maistrova pot 139

Bibliografija

Florjana Uršič
Pregledni znanstveni članek
Bibliografija serijskih publikacij na Kamniškem 147

Ob 30-letnici samostojne Slovenije

Mojca Rode Škrjanc
Spomini na bitko v Trzinu 159

Zvone Logar
Tajno skladišče orožja Policijske postaje Kamnik v Uršulinskem samostanu Mekinje med osamosvojitveno vojno za Slovenijo 161

Irena Jožica Janež
Uršulinski samostan v Mekinjah in osamosvojitev Slovenije leta 1991 167

Jože Berlec
Moji spomini na slovensko osamosvojitev 171

Breda Podbrežnik Vukmir
Knjižnica Franceta Balantiča Kamnik od osamosvojitve do danes 177

Zora Torkar
Medobčinski muzej Kamnik od osamosvojitve do danes 181

Igor Podbrežnik
Vojna nikoli ni dobra za nič in za nikogar 187

Gradivo za zgodovino

Marko Trobevšek
»Pri pouku načeloma govorimo samo nemško«
Vpogled v didaktiko nacistične šole na zasedenem Gorenjskem 197

Ana (Nuša) Lisjak
Ivanka Učakar
Pod skalo gospodari že četrti rod Resnikov 203

Tomaž Schlegl
Zgodba o Malograjskem stolpu.....213

Goran Završnik
Kamniška kultura v času pandemije kovid-19.....221

Pavle Pibernik
Aleš Sluga
Helena Valentin Konjedic
Obnova glavnega oltarja v župnijski cerkvi
Marije Vnebovzete v Mekinjah pri Kamniku
ob 300-letnici njegove postavitve.....225

Pesniki, likovni ustvarjalci in oblikovalci

Marko Kumer
Gordana Kunaver (1947–1992).....231

Kristina Jamšek
Pesmi pesnic in pesnikov GSŠRM Kamnik
Nič ni novega na svetu, nov-a sem samo jaz.....235

Saša Bučan
Ferdo Mayer (1927–1994)
Jezik barve 239

Kristina Jamšek
Slikarka Mira Resnik.....249

Anže Slana
Stane Balantič – nadrealistična
korespondenca časa 257

Naš pogovor

Vladimir Habjan
Planinci smo dober vir energije
Pogovor z Markom Petkom.....263

Vladimir Habjan
Jacó in Izaque sta že povsem Kalakala Kalakala..267

Osebnosti

Vlado Motnikar
Helena Koder, avtorica dokumentarnih filmov
»Resnica in lepota sta soodvisni.« 273

Kristina Jamšek
Ivan Nograšek, varuh tunjiških zgodb 279

Jože Urbanija
Izvirni znanstveni članek
Leopold Maksimilijan Rasp (1673–1742).....285

Bogomil Brvar
Franc Ksaver Pirc (1785–1880) 293

Antonija Zvonka Šenica
Maistrov borec in bolničarka
iz kamniškega lazareta
Kamniške družinske zgodbe 301

Meta Lah
Izvirni znanstveni članek
Klavdija Žvokelj Gabrijelčič in njen
Krožek prijateljev Francije 307

Marko Košir
Anita Meze (1913–1980), slovenska operna
in koncertna pevka 315

Andrej Kotnik
Gregor Mali (1901–1983),
ob 120-letnici rojstva.....325

Mitja Zupančič
Branko Vreš
Ob stoletnici akademika Ernesta Mayerja 331

Jožef Pavlič
Glasnik prezrtih, pozabljenih in zamolčanih
Francetu Piberniku v spomin ob prvi
obletnici njegove smrti 335

Janja Železnikar
Maja Godina Golija
Špela Ledinek Lozej
s sodelovanjem Marjete Pije Cevc,
Primoža Cevca,
Jane Horvat in
Franceta Steleta
Izvirni znanstveni članek
Ob 90-letnici rojstva dr. Toneta Cevca – etnologa,
raziskovalca in poznavalca alpskega sveta.....343

Aljoša Pirnat
Branko Vreš
Rajko Slapnik
Božidar Drovenik (1940–2020).....355

Ob jubileju

Mira Papež
20 let delovanja Kluba gorskih tekačev Papež
(KGT Papež) 361

Irena Mušič Habjan
Franci Vrankar
France Malešič
Gorsko reševanje na Kamniškem
Društvo Gorska reševalna služba Kamnik
se predstavi 373

Tatjana Drovenik Čalič
Žlahten spomin
110 let delovanja KUD Motnik.....383

V spomin

Tone Ftičar
Profesorici Tini Romšak (1934–2020) v spomin ..393

Nataša Hribar
Vesna Fabjan
Iva, nekaj ti moramo še povedati 395

Kamniški zbornik
XXVI/2022

Izdaja:
Občina Kamnik

Uredniški odbor:
dr. Marjeta Humar, glavna urednica
dr. Helena Dobrovoljc
Tone Ftičar, vodja Območne izpostave JSKD
Kristina Jamšek, prof.
dr. Boris Kern
Lea Logar, strokovna sodelavka Občine Kamnik
Vlado Motnikar, prof.
mag. Breda Podbrežnik Vukmir
Anže Slana, mag.
Matej Slapar, župan
Dušan Sterle
mag. Zora Torkar
Marko Trobevšek, prof.
dr. Jože Urbanija
dr. Branko Vreš

Jezikovni pregled:
Uredniški odbor

Korektura:
dr. Marjeta Humar
Tatjana Matičič

Angleški povzetki:
Tom Smith, prof.

Grafična oprema, oblikovanje naslovnice:
Dušan Sterle, slikar in grafični oblikovalec

Računalniška obdelava besedila:
Sašo Matičič

Izvedba:
Studio Dataprint d. o. o.

Naklada:
700 izvodov

Kot vinjete so uporabljene fotografije Kamnika,
ki so jih posneli člani Foto kluba Kamnik.

V Kamniku, julij 2022

